FUNDACIÓ NOGUERA

Estudis

XEVI CAMPRUBÍ

L'IMPRESSOR RAFAEL FIGUERÓ (1642-1726) I LA PREMSA A LA CATALUNYA DEL SEU TEMPS

FUNDACIÓ NOGUERA

BARCELONA, 2018

L'IMPRESSOR RAFAEL FIGUERÓ (1642-1726) I LA PREMSA A LA CATALUNYA DEL SEU TEMPS

FUNDACIÓ NOGUERA

FUNDACIÓ NOGUERA

www.fundacionoguera.com

Col·lecció Estudis

Director tècnic: Josep Maria Sans i Travé

FUNDACIÓ NOGUERA

ESTUDIS, 75

L'IMPRESSOR RAFAEL FIGUERÓ (1642-1726) I LA PREMSA A LA CATALUNYA DEL SEU TEMPS

XEVI CAMPRUBÍ

BARCELONA, 2018

textos medievals catalans

www.tmcat.net

© Xevi Camprubí Pla, 2018
Edita: Pagès Editors, SL
Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida
editorial@pageseditors.cat
www.pageseditors.cat
Primera edició: març de 2018
ISBN: 978-84-9975-959-3
DL L 230-2018
Impressió: Arts Gràfiques Bobalà, SL

FUNDACIÓ NOGUERA

SUMARI

PRÒLEG 13
INTRODUCCIÓ 23
Agraïments 26
SIGLES 29

PART PRIMERA
LA IMPREMTA

1. LA CAPACITAT ECONÒMICA I PRODUCTIVA DE LA IMPREMTA CATALANA 33
La quantitat d'impremtes 33
La localització dels tallers 44
La dimensió del sector editorial 56
L'evolució de la producció 59
Importació i exportació 61
L'economia dels impressors 70
La diversificació empresarial 79

2. ELS ASPECTES SOCIALS, POLÍTICS I LEGALS DE L'OFICI D'IMPRESSOR 87
La presa de consciència 87
La germandat dels estampers de Barcelona 91
Les ordinacions dels estampers 98
El conflicte per la venda de llibres 103
La contribució en temps de guerra 107

FUNDACIÓ NOGUERA

L'estamper de la Ciutat 113
L'estamper del General 118
La impressió de les Constitucions. 123
Les «decisions» de la Reial Audiència 125
L'impressor del Braç Militar 131
Els encàrrecs de l'administració reial 132
L'impressor del rei 135
La legislació d'impremta 138
El privilegi d'impressió 143

3. EL FUNCIONAMENT DE LA INDÚSTRIA EDITORIAL . . . 147
Les categories laborals 147
Les condicions de treball 155
El rol de les dones i els nens 159
Les característiques dels tallers 163
La infraestructura necessària 165
Les matèries primeres 171
Les formes de finançament 176
La formació de societats 181
El contracte d'impressió 183
Incompliments de contracte 189
Tiratges, preus i beneficis 192

4. LA IMPREMTA A BARCELONA DESPRÉS DE 1714 . . . 201
Pèrdues humanes i materials 201
La confiscació de béns 204
La imposició del cadastre 207
L'anul·lació de títols i oficis 212
Els efectes de la repressió cultural 214
Canvis en l'aplicació de la llei. 219

PART SEGONA
ELS IMPRESSORS

5. RAFAEL FIGUERÓ, CAPDAVANTER DE LA IMPREMTA CATALANA 225
Els orígens familiars 225

FUNDACIÓ NOGUERA

La venda del mas Figueró 227
L'iniciació en la impremta 228
Les relacions familiars 229
El creixement de la impremta 232
El patrimoni dels Figueró 233
Activitat gremial i política 236
Conflictes i plets judicials 239
Rafael Figueró i Jolis 242
L'austriacisme dels Figueró 245
El declivi de la impremta 246

6. ELS EMPRESARIS DEL SECTOR EDITORIAL 251
La nissaga dels Cormellas 251
El doctor Miquel Delmunts 259
El notari Josep Forcada 268
Antoni Lacavalleria 274
Caterina Mathevat 281

7. MESTRES AMB IMPREMTA PRÒPIA 285
Joan Baptista Altés 285
Jacint Andreu 287
Gabriel Bro 290
Pau Campins 294
Martí Gelabert 295
Bartomeu Giralt 306
Francesc Guasch 308
Joan Jolis 310
Josep Llopis 313
Vicenç i Jaume Surià 317
Josep Texidó 321

8. ELS MESTRES ADMINISTRADORS 327
Francesc Barnola 327
Francesc Caís 329
Jaume Caís 333
Josep Casarachs 337

FUNDACIÓ NOGUERA

Narcís Casas 338
Jaume Gascón, major 340
Tomàs Loriente 341
Pere Pau Mateu 342
Francesc Muns. 344
Francesc Pasqual 344
Jaume Plantada 349
Josep Soler. 350
Domènec Taller 353
Tomàs Vasiana 354

9. LLIBRETERS EN EL NEGOCI DE LA IMPREMTA 355
Josep Moyà 355
Anton Ferrer i Baltasar Ferrer 358
Joan Pau Martí 364
Joan Piferrer 368

10. ELS TREBALLADORS DE LA INDÚSTRIA TIPOGRÀFICA . . 373
Miquel Artigas 373
Gabriel Artigas. 374
Guillem Badia 375
Onofre Balmes 376
Manuel Bassols 376
Pere Brugas 377
José Pascual Bueno 378
Benet Caís 379
Joan Calvo 381
Isidre Cassanyes 382
Miquel Domenjó 383
Martí Escona 385
Josep Faig 388
Pere Figueró 389
Jaume Gascón, menor. 391
Josep Güell 392
Magí Iglesias 393
Robert Lapedra 395

FUNDACIÓ NOGUERA

Pere Larche 396
Jaime Magallón 397
Herman Mans 397
Joan Noguera 398
Jeroni Palol 400
Miquel Pàrdols. 400
Jaume Sala. 401
Josep Santanach 403
Segimon Sellabó 403
Francesc Soldevila 404
Marià Soldevila 406
Josep Vila 408

PART TERCERA
LA PREMSA

11. LA CIRCULACIÓ DE LA INFORMACIÓ A L'ÈPOCA MODERNA 411
La velocitat de transmissió 411
El funcionament del sistema de correu 418
La xarxa europea de correu 425
Ambaixadors, espies i confidents 435
Agents i informadors a Catalunya. 439
La gènesi de la periodicitat 447

12. EL PROCÉS DE PRODUCCIÓ PERIODÍSTICA 453
Els redactors de les notícies 453
La credibilitat dels gaseters 458
L'inici del procés de producció 464
Un punt de redistribució 467
Un centre productor de notícies 475
L'opinió publicada 479
El control de la informació 483
La propaganda de les institucions 494

13. LA DIFUSIÓ DE LES NOTÍCIES 501
Una premsa de llarg abast 501
Un consum popular 511

FUNDACIÓ NOGUERA

Els lectors de gasetes 516
La capacitat de llegir 519
La llengua de la premsa 524

14. ANÀLISI I CLASSIFICACIÓ DELS FULLS INFORMATIUS . . 527
Els trets que defineixen la premsa 527
Proposta de classificació 529
Els gèneres periodístics a l'època moderna 531
Les característiques formals 533
Anàlisi quantitativa de la producció 535

15. EL CONTINGUT DE LA PREMSA PUBLICADA A BARCELONA 541
Viatges, matrimonis i funerals 541
Notícies de temàtica militar 545
Guerra de Devolució (1667-1668) 547
Guerra de Creta (1645-1669) 547
Tercera Guerra Angloholandesa (1672-1674) 548
Guerra Turcopolonesa (1672-1676) 549
Guerra d'Holanda (1672-1678) 549
Guerra de les Reunions (1683-1684) 553
Gran Guerra Turca (1683-1699) 555
Guerra de Morea (1684-1699) 562
Revolució Gloriosa i Guerra dels Dos Reis (1688-1691) . . . 563
Guerra dels Nou Anys (1688-1697) 565
Guerra de Successió (1701-1714) 571
Els anys de postguerra (1714-1718) 592
Guerra de la Quàdruple Aliança (1718-1720) 595
Epíleg: l'abdicació de Felip V (1724) 596

CONCLUSIONS 599
BIBLIOGRAFIA 605
CD-ANNEXOS
Annex 1. Catàleg de la premsa publicada a Barcelona . . . 9
Annex 2. Repertori d'obres no periodístiques 1141

FUNDACIÓ NOGUERA

ÍNDEX DE FIGURES

Figura 1. Evolució de la quantitat d'impremtes de Barcelona (1650-1730) 39
Figura 2. Situació de les impremtes del sector del c/ dels Cotoners . . 48
Figura 3. Situació de les impremtes del sector del c/ de la Llibreteria 50
Figura 4. Situació de les impremtes del sector del c/ del Call . . . 53
Figura 5. Situació de les impremtes del sector de Santa Maria del Pi 55
Figura 6. Situació de les impremtes del sector de la Riera de Sant Joan 57
Figura 7. Evolució de la publicació de llibres a Barcelona (1653-1725) 61
Figura 8. Procedència geogràfica dels impressors de Barcelona . . 73
Figura 9. Aportacions dotals rebudes pels impressors de Barcelona . 75
Figura 10. Edat de l'inici de l'aprenentatge 153
Figura 11. Duració del període d'aprenentatge 154
Figura 12. Soldada rebuda a la fi de l'aprenentatge 154
Figura 13. Beneficis de la impremta Llopis, administrada per Joan Piferrer (1699-1706) 199
Figura 14. Producció de la impremta Llopis, administrada per Joan Piferrer (1699-1706) 200
Figura 15. Evolució de la producció de fulls de notícies (1653-1725) 536
Figura 16. Els conflictes bèl·lics més tractats per la premsa (1672-1720) 537
Figura 17. Percentatges de producció de premsa a Barcelona segons la tipologia (1653-1724) 538
Figura 18. Quantitat de notícies publicades per les impremtes de Barcelona (1653-1724) 539

FUNDACIÓ NOGUERA

FUNDACIÓ
NOGUERA

PRÒLEG

L'obra de Xevi Camprubí i Pla, *L'impressor Rafael Figueró (1642-1726) i la premsa a la Catalunya del seu temps*, és un treball interessant i excel·lent. Ho comprovarà el lector, però vull subratllar algunes de les raons que, al meu parer, fan que el llibre sigui una aportació de primer nivell a la nostra cultura.

Camprubí aborda un període, el de la segona meitat del segle XVII i l'inici del XVIII, que ha estat poc estudiat i, fins i tot, menystingut. Aquesta situació està canviant en els últims anys i, ara, la sòlida contribució de Camprubí aporta una peça més, fonamental, per a una valoració correcta d'aquella etapa històrica.

El llibre s'endinsa en un dels àmbits menys analitzats i alhora més interessants del període: el de la premsa i els impressors. En aquest apartat, i sobretot per a altres moments històrics, som deutors dels treballs del mai prou lloat Josep Maria Madurell i Marimon, o d'aportacions més recents i de gran vàlua, com ara les de Manuel Peña, Javier Burgos o Henry Ettinghausen. Quedava molt per saber, però, sobre la premsa barcelonina durant els anys de vida del protagonista principal d'aquesta obra: l'impressor Rafael Figueró.

Xevi Camprubí centra bona part dels seus esforços en l'estudi d'una figura de relleu indiscutible en la nostra història cultural. Resultava insòlit que sobre aquest extraordinari impressor i singular personatge, Rafael Figueró, no hi hagués un estudi aprofundit i rigorós, que posés de manifest la importància de la seva enorme aportació.

L'autor ha fet, però, quelcom més que estudiar la premsa del període i la figura de Figueró, un dels gegants indiscutibles de la impressió catalana. Amb una aproximació multidisciplinària, aborda el tema de l'obra a través d'una visió enriquidora del context social, econòmic,

polític, legal, urbà... No tan sols, però, emmarca com cal la part central de l'estudi, sinó que aporta nous coneixements sobre el context. Ja fa temps que hem après que qualsevol activitat té diverses dimensions que és necessari abordar conjuntament. En aquest sentit, seria un error greu separar, en el cas de l'estudi sobre Figueró, els aspectes culturals dels econòmics i dels socials, un error que, per descomptat no comet l'autor.

Per arribar als seus objectius, Camprubí combina de manera intelligent l'anàlisi global i l'aproximació "microhistòrica". Aquest és un altre ensenyament que als historiadors ens ha costat d'aprendre, i que l'autor aplica perfectament. Per dir-ho d'una manera entenedora: sabem que no podem entendre els arbres sense comprendre el bosc, però hem constatat que, per comprendre el bosc, cal estudiar a fons cada un dels arbres. I l'"arbre" Rafael Figueró és un dels que més justificadament i amb més urgència calia analitzar a fons per explicar, més bé que abans, la societat en la qual estava inserit.

Finalment, vull referir-me a les fonts documentals que utilitza l'autor. A més de lloar l'encert d'una recerca exhaustiva en diversos arxius, és pertinent destacar la notable quantitat d'informació que Camprubí extrau de la documentació notarial. Una vegada més, es demostra fins a quin punt les actes notarials resulten fonamentals per a endinsar-se en la societat del període. En efecte, sense els "ulls dels notaris" no sabríem de l'existència de fenòmens sencers de gran importància social, econòmica i cultural, o no podríem aprofundir en aspectes essencials de realitats que, abans de treballar amb els protocols notarials, podien haver semblat prou explicades. A més, en advertir el gran nombre de notaris i de protocols utilitzats en aquesta obra, es fa evident el gran esforç que ha hagut de fer l'autor. El treball amb la documentació notarial consisteix a buscar una agulla en un paller, i a fer-ho una vegada rere una altra, sense saber quin és el moment d'aturar-se i donar per finalitzada la recerca. De fet, no existeix un límit en l'estudi de la documentació notarial, dirigit a un àmbit concret d'anàlisi: aquest límit el posa l'historiador que hi treballa. No és una feina, per tant, per a impacients, sinó per a investigadors dotats d'una gran tenacitat.

* * *

La Barcelona de Rafael Figueró no era en absolut "decadent". Com he escrit en una altra ocasió, es tractava d'"una societat urbana diversa, plena d'estrangers i de passavolants, amb una participació destacada d'una bona part de la població en el poder municipal, econòmicament molt dinàmica, dedicada al treball amb horaris extensos, connectada

amb mig món gràcies a una forta activitat marinera, força ben alimentada, austera però amb pinzellades de sofisticació visibles en uns vestits en què triomfaven els colors i els ornaments de la indumentària, i en la diversitat de flors i decoracions dels jardins. Una societat urbana saturada de conflictes de tot ordre, però resolts no poques vegades per una justícia quotidiana ràpida i barata. Acostumada a la mort prematura i curulla de vidus i de vídues, però també de segons i de tercers matrimonis. Fortament marcada per la religiositat, però abocada a la festa, la dansa, la música, el teatre i el joc".

En vida de Rafael Figueró, "la societat barcelonina era, gràcies a les bases establertes a partir de la segona meitat del segle XVI, una societat econòmicament dinàmica, ben connectada amb el món, amb una vida cultural intensa i uns graus notables de cohesió social. Aquesta societat, pròspera, sens dubte, va haver de patir, entre 1691 i 1714, l'horror de la guerra. I si va tenir forces per resistir i capacitat per refer-se relativament ràpid després dels fets bèl·lics, va ser precisament pels fonaments, ben sòlids, posats anteriorment. Per descomptat, aquella societat no necessitava, per seguir avançant, que una suposada racionalització exterior vingués a obrir-li els ulls i a marcar-li la direcció d'un futur millor".

A prop del final del segle XVII, resultava més que evident l'impuls econòmic barceloní i català, amb nous àmbits capdavanters com els de l'aiguardent o el tabac, i amb la incorporació del Camp de Tarragona a una economia ben articulada des de la capital. És fàcil constatar el gran nombre de productes importats i la genys menyspreable nòmina dels que s'exportaven. En general, les innovacions i les modes sorgides a Itàlia, França o Holanda arribaven ràpidament a Catalunya a través de Barcelona: l'existència de cafès a la capital catalana, set dècades abans que a la resta de la Península, o la gran quantitat d'estrangers que s'hi instal·laven, confiats en el futur que els brindava Barcelona, són exemples, entre molts altres possibles, que serveixen per il·lustrar la capacitat receptiva i econòmica de la ciutat.

En aquest context, no ens ha de sorprendre que l'aparició, a París, l'any 1631, del primer número de la *Gazette*, considerada el primer diari oficial del món i creada pel metge i periodista francès Théophraste Renaudot, tingués repercussions a Barcelona. Com Camprubí assenyala, el 1641, l'impressor barceloní Jaume Romeu, inspirant-se en la gaseta parisina, va importar de França aquest format de full informatiu, cosa que va suposar el primer intent de crear una publicació de caràcter periòdic a la Península. El mateix que va passar, per exemple, amb la molt precoç introducció del billar a la ciutat en un moment no molt

llunyà a aquell i, com en el cas dels cafès, molt anterior al de l'expansió d'aquest joc a l'interior peninsular.

Rafael Figueró, home de llarga vida, va poder comprovar la constant entrada d'innovacions a Catalunya i segur que va ser ben conscient, al llarg de la seva existència, de la millora de la vida quotidiana del conjunt de la població barcelonina, amb elements destacables que anaven des de la varietat de les peces d'indumentària fins als innombrables productes venuts a les adrogueries; de la sorprenent varietat de tulipes "autòctones" cultivades als exhuberants "horts de recreo", fins a les llargues sèries de comèdies representades a la Casa de les Comèdies; des dels instruments de música presents a les cases fins als molt diversos tipus de tabac que arribaven a Barcelona des de mig món.

En aquest sentit de la millora de la qualitat de vida, cal subratllar un fet fonamental que pot contribuir a entendre l'àmbit de la impressió i dels impressors: un dels trets principals que va caracteritzar el segle XVII català va ser l'augment de la base de consumidors. Al llarg de la centúria hi va haver cada vegada més persones capaces d'accedir a més productes. Aquest increment, fonamental en l'esmentada millora, es va produir tant per l'evolució positiva a Barcelona com per la intensa relació entre les poblacions del sistema de ciutats català i la capital del país, que feia de Catalunya un sol mercat.

L'estratègia "productiva" dels argenters barcelonins ajuda a entendre aquesta situació. Diversos cronistes de fora Catalunya afirmaren que la "plateria" de Barcelona era, ja des de l'inici del segle XVII, la més important d'Europa. Pot semblar una afirmació exagerada, però la documentació confirma, si més no, que era extraordinàriament potent i que destacava clarament en el continent, per sobre, per exemple, de la de Sevilla. La producció "argentera" barcelonina combinava la quantitat amb la qualitat, i una estratègia fonamental que la caracteritzava era la de mantenir l'excel·lència en objectes cars, però, paral·lelament, crear una "nova orfebreria" assequible a tothom.

L'estudi de les activitats i de la clientela de l'argenter i comerciant Francesc Roig i Vives, que treballà des de força abans de 1714 fins a l'any 1749, resulta molt útil per a il·lustrar l'esmentada estratègia i, de passada, per a entendre alguns dels trets fonamentals de la societat barcelonina de cap a 1700. Allò que resulta més interessant és la constatació de la diversitat enorme de la clientela d'aquest argenter. Sabem que el gruix de la població barcelonina tenia joies i plata a casa seva, però el cas de Roig ens permet acostar-nos a aquest fet no a partir dels inventaris post mortem o d'altres fonts que mostren els objectes que posseïen els "consumidors", sinó estudiant la clientela d'un dels "productors".

Els clients de Francesc Roig i Vives anaven des de la noblesa més destacada fins als membres dels oficis més pobres. Entre els personatges rellevants, nobles o membres assenyalats del món dels negocis, als quals Roig i Vives va vendre objectes de plata o joies, destaquen: el noble Josep d'Amigant; Josep Meca i de Caçador, marquès de Ciutadilla; Isabel Meca i Cardona, el fill de tots dos, Anton Meca i de Cardona i Anton Conillera, gentilhome a la casa; Joan Agustí de Copons i Copons, marquès de Moià, i la seva dona; Josep Cartellà de Sabastida, marquès de Cartellà de Sabastida; Juana Petronila Silva Fernández de Íxar, duquesa d'Íxar; el noble Pedro de Planella i de Cruïlles; Luis Gaetano de Aragón; Josep Amat, marquès de Castellvell; Rafael de Cortada, senyor de Maldà, i Josepa Cortada; Amador de Dalmau; Francesc Dorda Germí, bisbe de Solsona; els destacats mercaders Melcior Guàrdia, Joan Lapeyra i Segimon Milans; Arnold de Jager, cònsol d'Holanda; el conegut adroguer Vicenç Duran... A més, entre els clients de Roig i Vives figurava també el mariscal Guido de Starhemberg, general en cap de tots els exèrcits de la Península durant la Guerra de Successió.

Al costat d'aquesta significada clientela, la llista dels compradors a la botiga de Francesc Roig i Vives que formaven part del món dels oficis i de capes més modestes de la població és prou clarificador: la criada de Joan Nadal; el mestre Jacint Valls, ferrer; el fadrí d'aquest; Jaume Muns, llogater de mules; el mestre de cases Anton Vallescà; la muller del sastre Ermenter; l'hortolana de Natzaret; l'hortolana de la Misericòrdia; lo senyor Rafael de les Comèdies; lo furriel dels napolitans; la senyora Teresa "del ofici"; la jove carnissera; la jove del carrer dels Metges; la senyora del carrer dels Metges; Mariàngela de casa Vilar; Joaquim de casa Meca; Josep Catafal, sastre; Maria Serra, revenedora del carrer de Montserrat; Josep Ferrer, apotecari; la fustera del carrer de Sant Pere; la senyora Josepa, tavernera; lo senyor Bruno, passamaner; la senyora revenedora del Born; la jova de darrere les Magdalenes; Francesc Duran, notari; Joan Closas, ferrer de tall; lo senyor Saladriga, vidrier; lo doctor de casa Pedro Amigant; Francesc Basa, fadrí espardenyer; Lluís Fontanilles, revenedor; la senyora tripera; la fustera coneguda d'Agna Maria; lo conegut d'en Joan Nadal; un capità dels grocs; Josep Brossa, notari; el revenedor de la davallada; un carnisser...

Aquesta clientela modesta comprava tota mena d'articles: perles, anells, macetes de jacints, cints, arracades, arracades de vermelletes, culleres de plata, culleres de paparotes, botons, cors de maragdes, sotacopes, anelletes, bergansins, creus de pedres, "soguilles" de plata, fils de perles, penjolls de perles, llacets, llaços de jacints, cints amb clauer

i aguller... Molts d'ells, com ara les culleres de plata per a paparotes que va comprar l'"hortelana de la Misericòrdia", eren perfectament prescindibles, però la gent modesta també les volia tenir. Els preus dels objectes adquirits no eren sempre del tot barats, però fins i tot una despesa d'algunes lliures resultava relativament assequible al gruix de la població (marginats exclosos), amb un esforç econòmic que es podia concretar en moments assenyalats del cicle de la vida.

La llista dels clients mostra, a més, el radi d'influència de la botiga de Francesc Roig i Vives, que anava molt més enllà de la pròpia ciutat. Entre aquests clients consten: Isidre Costa i Cabals, pagès de Cerdanyola; Pau Carbonell, pagès de Sarrià; "un cavaller de Solsona"; Pere Artiver, de Sitges; el conegut jutge Gregori Matas i Pujol, de Figueres; Bartomeu Romagosa, de Cervelló; Fèlix Plantí, de Llavaneres; "lo senyor" Francesc Rovira, de Vilafranca; Valentí Turruella, pagès de Caldes; "lo senyor" rector de Llavaneres; "lo senyor" Crosas, de Girona; "lo doctor" Salvador, de Vilafranca...

Finalment, convé saber que l'any 1717, Francesc Roig i Vives exportava des de Mataró aiguardent de prova d'oli. Un bon exemple per a mostrar que la recuperació posterior a 1714 no va sortir del no res, ja que Roig havia protagonitzat, molt abans d'aquesta data, activitats similars, en especial amb exportacions cap a Holanda. Les xarxes comercials a dins i fora de Catalunya estaven establertes des de feia dècades: les de Francesc Roig i Vives i també les desenes d'altres comerciants catalans. Després de 1714, va caldre aprofitar-les de la manera més convenient, ampliar-les i corregir-les, però basant-se en la llarga i profitosa experiència anterior.

En definitiva, l'activitat de Francesc Roig i Vives mostra l'efervescència econòmica de la societat barcelonina del final del segle XVII i l'inici del XVIII. I ens situa ben a prop del cas dels impressors: els argenters van ampliar la base de clients al gruix de la població gràcies a una producció que simultanejava una gran qualitat en moltes peces amb la producció paral·lela d'elements barats; van mantenir una connexió intensa amb el món, van importar matèries primeres i van fer ús de les locals; van estar atents a les innovacions i van crear models propis; van exportar productes acabats i van combinar els negocis del seu ofici amb d'altres d'àmbits diversos...

Quelcom semblant va succeir en altres camps, com ara el del tèxtil, del vidre, dels mobles... o de la impressió. La forta empenta dels impressors durant el darrer terç del segle XVII i el tipus de producció que feien es va donar en el mateix context en el qual els argenters creixeren encara més que abans, en bona part gràcies a una producció

assequible a tothom. Aquest fet ha d'ajudar a entendre, almenys en part, la producció en el món de la impremta.

Els impressors van obrir fins i tot un mercat insòlit en el camp del joc i de les apostes, potenciant la passió per l'auca (no s'ha de confondre amb el joc de l'oca). Ho van aconseguir a partir de la popularització de fulls amb figures (persones, animals, edificis, etc.) que servien de tauler i dels quals, a més, es podien retallar els diferents "rodolins" (cada una de les figures) que s'introduïen en el sac d'on eren triats a sort. Un joc que es podia practicar, simplement, marcant uns números en una taula, es va convertir en quelcom molt més atractiu i amb elements que els impressors podien posar a la venda.

En general, des del final del segle XVI i, cada vegada més, al llarg del XVII, els impressors i els llibreters podien tenir una clientela àmplia i creixent gràcies al bon funcionament del mercat interior català i a l'ampliació de la base dels consumidors potencials a tot el país. Ja no interessava tant fer alguns pocs llibres cars per a la noblesa, els gaudins o els mercaders enriquits, com crear productes que tothom pogués adquirir. Així, no som al davant d'una crisi de pobresa o en un període de "decadència", sinó en el si d'un procés de canvi general en el qual va comptar molt una indiscutible "democratització" de les capacitats de consum. En aquest context, l'oferta s'adaptava a la demanda potencial creixent.

Si la clientela dels impressors i dels llibreters era àmplia és perquè el gruix de la població sabia llegir. En aquest sentit, i com hem apuntat en una altra ocasió, l'àmbit de la producció escrita notarial resulta prou clarificador: "Les actes notarials, en efecte, no quedaven circumscrites a les escrivanies. Les còpies que calia fer, fonamentals en el funcionament econòmic, social, cultural i quotidià de la ciutat, passaven per les mans d'una infinitud de persones i acabaven a les llars de milers de barcelonins. De tal manera que aquests documents, i les pràctiques culturals que implicaven, s'integraven del tot en el conjunt de la societat urbana. Els mestres de cases i els fusters, per exemple, presentaven àpoques vinculades a les obres de manteniment dels habitatges a què els contractes emfitèutics obligaven. En general, una enorme quantitat de relacions creades per la pràctica dels oficis, per les transaccions comercials de tota mena o pels esdeveniments lligats al cicle de la vida (matrimonis, testaments...) acabaven produint documents notarials que calia saber llegir".

Podem afegir que "si la documentació notarial és prou extensa com per il·lustrar el que acabem de dir, interessa recordar que altres vehicles de comunicació escrita, molt importants en el període, han

quasi desaparegut del tot i, per aquesta raó, fins fa poc no havien estat gaire considerats a l'hora de dibuixar el paper de «la lletra» en el període. Sabem que tenien un pes cultural molt rellevant: els fulls volants que es repartien en el transcurs de moltes de les innombrables festes urbanes; els «lemes» que es mostraven al públic de carrer en algunes comitives festives; els versos que es penjaven a les cantonades en ocasió dels concursos de poesia que acompanyaven moltes d'aquestes festes; els edictes del bisbe igualment exposats a les parets...; i, per descomptat, les innombrables relacions «periodístiques» de fets singulars", la importància de les quals ha estat analitzada per Henry Ettinghausen i altres autors, i que es posa també de manifest en el treball de Xevi Camprubí.

Els graus considerables d'escolarització, que l'autor recorda, encaixen en aquest entorn cultural marcat per "la lletra". Cal dir també que si a la Barcelona de 1516 treballaven un total de deu llibreters, a la de 1716 ho feien divuit i tres vídues de llibreter, mentre que més de vint-i-un devien tenir botiga oberta abans de 1714. El creixement de llibreters (i també d'impressors) durant tot el segle XVII és força revelador. A més, la notable concentració de botigues on es venien llibres que, durant aquesta centúria, hi havia al carrer de la Llibreteria o a prop assenyala un fet rellevant: la importància de la Ciutat Comtal com a "centre llibreter" que no servia tan sols l'àmbit municipal, sinó, com a mínim, el català (de manera molt semblant al cas de la producció dels argenters).

* * *

Més enllà del món de la impressió, l'obra de Camprubí aporta informació per a desmentir, si és que calia, els trets negatius que s'han atribuït a la societat barcelonina i catalana del període. Diversos aspectes rellevants de la figura de Rafael Figueró encaixen perfectament amb la idea renovada que tenim del país en què va viure. No ens ha de sorprendre, en efecte, que quatre germans Figueró marxessin de Manlleu per venir a treballar a Barcelona. Situacions semblants es produïen, en molts altres casos, que implicaven moltes poblacions del territori català, el centre director del qual era Barcelona. Al seu torn, la condició de paraire de Figueró tampoc no ens ha d'estranyar. En primer lloc, cal recordar que moltes persones combinaven l'exercici (més o menys efectiu) de dos oficis. A més, en la gran transformació econòmica iniciada a Catalunya cap a 1550, els paraires resultaren fonamentals, atesa la seva condició d'"organitzadors de processos productius llargs". Molts d'ells, aprofitant la seva experiència directora com a "senyors del drap", van esdevenir molt actius en altres camps diferents

del tèxtil. Així, foren els paraires els més habituals entre aquells que tenien dues ocupacions (en el cas de Rafael Figueró, Camprubí ens explica quin era l'interès per mantenir la condició de paraire, en una estratègia diferent a la simplement productiva).

Els trets de la societat barcelonina de la segona meitat del segle XVII i l'inici del XVIII concorden molt bé amb altres dades que aporta Camprubí. L'autor ens parla dels viatges del fill de Rafael Figueró a Venècia, per a comprar matrius i aprendre la tècnica de fondre lletra; viatges similars als que feien els col·laboradors i el fill de Francesc Roig i Vives a Itàlia, França o Suïssa. O ens informa de la companyia formada per Figueró amb el doctor Josep Cormellas, per tal de fabricar tipus per a les seves respectives impremtes, i del contracte de Tomàs Plongari, fonedor de lletra a qui van fer venir de Venècia; un cas que ens remet a iniciatives similars, per exemple, en el camp de la producció tèxtil o la del tabac. Camprubí ens explica, també, que el paper d'importació, procedent de Gènova, Lió o Niça, era habitual, però que convivia amb el produït per la indústria paperera catalana; una combinació d'importació i de producció catalana que també es donava en molts altres camps productius.

Una atenció especial mereix un exemple d'exportació aportat per Xevi Camprubí. Aquella que, dirigida a portar a Amèrica llibres i altres productes del món de la lletra, va organitzar la companyia formada per Rafael Figueró, Vicenç Surià, Josep Llopis i Maria Andreu. Els llibreters i els impressors de Barcelona havien vist en Amèrica un mercat potencial per a la venda de llibres. Aquesta, de fet, era una via habitual de sortida de la producció catalana, en molt diferents àmbits. Els productes es transportaven amb barques de cabotatge a Sevilla i Cadis, i des d'allà, eren normalment mercaders no catalans, amb vaixells més grans, els qui els feien arribar a Amèrica. El cas del vidre català, produït a Mataró i sovint "acabat" a Barcelona, proporciona un exemple magnífic d'aquesta estratègia. És, però, d'un gran interès tornar a confirmar aquestes exportacions en el cas dels llibres i haver-ho fet, a més, amb el preciós exemple d'una companyia catalana que feia arribar la producció, amb els seus propis mitjans, fins al continent americà. Era el mariner Salvador Llopis, membre de la destacada família sitgetana d'aquest cognom, l'encarregat de portar els productes al continent americà.

* * *

Amb la mort de Rafael Figueró, desapareixia l'impressor català més prolífic de la segona meitat del segle XVII i l'inici del XVIII, i es tancava una etapa destacada de la història de la impremta catalana.

Les rellevants personalitats del doctor Joan Alòs, el polifacètic Narcís Feliu de la Penya, el geògraf Josep Aparici o la família de botànics Salvador, al costat de moltes altres figures molt menys conegudes, com ara l'esmentat argenter i negociant Francesc Roig i Vives, o el propi Rafael Figueró, no eren estranyes i inexplicables singularitats d'un període "fosc", sinó manifestacions pròpies d'una etapa que, malgrat les enormes dificultats, resultà positiva per a molts dels que la van viure i plena de lliçons per a nosaltres.

Per sort, cada vegada més historiadors, i en aquest cas i de manera brillant Xevi Camprubí, s'esforcen per restituir la importància de la Barcelona i la Catalunya de l'edat moderna. I procuren subratllar la rellevància d'aquella societat en molts àmbits de l'economia, la vida social i la cultura. Perquè no ens podem permetre ser un país amb dos segles menys d'història que els altres.

ALBERT GARCIA ESPUCHE

FUNDACIÓ NOGUERA

INTRODUCCIÓ

Aquesta obra parteix de la base que la premsa no fou un fenomen sorgit de la revolució industrial ni tampoc un producte de l'anomenada "societat de massa", sinó que la publicació de notícies impreses de forma periòdica i la seva difusió entre un públic ampli, nombrós i heterogeni era un fet del tot habitual a l'Europa moderna. A Catalunya, la periodicitat va prendre forma a partir de la segona meitat del segle XVII, gràcies, sobretot, a la tasca d'uns quants impressors de Barcelona, els quals, en un moment de recuperació econòmica i com a forma de diversificar el seu negoci, van apostar per la producció de fulls de notícies. Es tractava d'uns impresos de petit format, normalment d'entre quatre i vuit pàgines, coneguts de manera genèrica amb el nom de *gasetes* o de *relacions*, que contenien informació sobre temes polítics i militars, procedent tant de l'entorn més proper com dels llocs més allunyats del continent. L'objectiu d'aquesta investigació, així doncs, ha estat estudiar el funcionament de l'estructura informativa que existia a Catalunya en la segona meitat del segle XVII i primer quart del XVIII prenent com a eix principal la figura de Rafael Figueró, l'impressor més actiu pel que fa a la producció de notícies, tot i que, com veurem, no fou l'únic.

L'àmbit geogràfic de la recerca, pel que fa a l'estudi de la impremta, s'ha circumscrit a Barcelona. Aquesta ciutat va aglutinar gairebé tota la producció impresa, car el nombre de tallers tipogràfics que hi havia en altres ciutats —bàsicament a Girona, Tarragona, Lleida i Tortosa— fou reduït i la seva activitat molt irregular. D'una manera semblant, la pràctica totalitat de les notícies que s'han conservat, llevat d'alguns casos aïllats, van sorgir de les impremtes de Barcelona. Això, tanmateix, no exclou que es pugui parlar de l'existència d'una "premsa catalana", sobretot tenint en compte que tant la procedència de la informació publicada com la seva posterior difusió sobrepassaven els límits geogràfics de la capital.

Quant al marc cronològic, la investigació pren com a punt de partida l'etapa que va arrencar la tardor de 1652, amb la fi de la Guerra dels Segadors. Les conseqüències d'aquest conflicte sobre la impremta foren importants, principalment pel que fa a la productivitat. Ara bé, els anys de postguerra van contemplar l'aparició d'una nova generació d'impressors que es convertiria en la protagonista del desenvolupament de la indústria editorial barcelonina al llarg de les dècades següents. A partir de 1714, arran de la imposició del règim borbònic, el país va iniciar una nova etapa, caracteritzada per uns canvis polítics, econòmics i socials que van repercutir en el negoci del llibre. El marc cronològic de la recerca inclou també el primer decenni posterior a la fi de la Guerra de Successió, cosa que permet analitzar l'impacte d'aquests canvis en la impremta catalana, tot coincidint amb els darrers anys de vida de Rafael Figueró. Les dates extremes del títol de l'obra, en aquest sentit, corresponen als anys del naixement i mort d'aquest impressor.

La recerca s'ha centrat en tres àmbits: els productors, el producte i la seva difusió. Així, en primer lloc, he abordat l'estudi de les impremtes i dels impressors, en tant que responsables de la publicació de fulls de notícies. Un treball sobre la premsa de l'època moderna, al meu parer, ha d'analitzar el funcionament de la impremta des d'una perspectiva pluridisciplinària i amb la combinació de tècniques tant qualitatives com quantitatives. Tot i que la recerca s'inscriu en el marc dels estudis històrics, abasta també la història de la comunicació, la història de la cultura, així com la història econòmica. Pel que fa a la difusió i a les pautes de consum, cal tenir en compte les aportacions fetes per la història de les mentalitats i, sobretot, les noves línies de recerca en l'estudi de l'alfabetització.

Per tot plegat, ha calgut tractar a fons la documentació generada per les institucions polítiques i administratives de Catalunya —principalment per la Diputació del General, el Consell de Cent, la cancelleria reial i els consells locals—; per les eclesiàstiques —bisbats, parròquies i convents—; per les civils, com les confraries o gremis; així com pels particulars, a través de cròniques i dietaris. Igualment, per dur a terme un estudi de caire econòmic, resulta imprescindible una recerca aprofundida i sistemàtica dels fons notarials, on es poden trobar documents que contenen dades sobre l'activitat comercial dels professionals de la impremta. Aquest treball de recerca, en aquest sentit, ha volgut seguir les passes iniciades per Jordi Rubió i Balaguer i Josep Maria Madurell, dels quals em considero deutor. Més de seixanta anys després de publicar-se, la seva obra conjunta, titulada *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*, continua sent el

principal referent en l'estudi de la impremta catalana, sobretot pel que fa als aspectes metodològics. La gran tasca realitzada per aquests dos historiadors amb la documentació notarial conservada a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona és un exemple que he procurat seguir.

L'obra es divideix en tres parts, la primera de les quals, titulada genèricament "La impremta", està dedicada al funcionament de la indústria editorial i, en concret, a l'estudi dels aspectes econòmics, socials, polítics i legals que van influir en el negoci del llibre. Un dels capítols tracta específicament de l'organització empresarial i laboral, mentre que el darrer analitza l'impacte que la imposició del règim borbònic va tenir sobre la impremta catalana a partir de 1714.

En la segona part, titulada "Els impressors", figuren les biografies de les persones vinculades al món de la impremta, principalment empresaris, mestres impressors i llibreters que tenien impremta. Un dels capítols, a més, conté dades biogràfiques d'una trentena de treballadors, del prop d'un centenar que han estat identificats. L'objectiu és complementar el contingut de la primera part i, alhora, mostrar aspectes relacionats amb la vida quotidiana que, tot i no tenir sempre relació amb el món del llibre, serveixen per a ampliar el coneixement del context polític, econòmic i social de l'època.

Finalment, la tercera de les parts, titulada "La premsa", se centra en explicar el fenomen de la circulació de la informació a l'època moderna, així com el procés de producció de les notícies i la seva difusió. Aquesta darrera part inclou també una anàlisi quantitativa i una descripció del contingut de la premsa publicada a Barcelona durant el període indicat.

El conjunt de fulls de notícies impresos a Barcelona que es conserva en els arxius catalans d'accés públic —un total de 1.494— està recollit en un annex, com un catàleg. Cada una de les fitxes que conté aquest catàleg incorpora una descripció formal del document, un breu resum del contingut i la seva localització als arxius. A banda, un segon annex inclou un repertori format per 195 obres no periodístiques de les quals he pogut esbrinar la quantitat d'exemplars impresos, el cost de l'edició, la identitat de l'impressor —en el cas que, per manca de peu d'impremta, fos desconegut— i, fins i tot, en algunes ocasions, el nom de l'autor del text. Els dos annexos són al disc compacte que s'adjunta.

El llibre que el lector té entre les mans és l'edició de la tesi doctoral homònima, dirigida pel doctor Agustí Alcoberro, que vaig realitzar en el marc del programa Societat i Cultura de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona. La tesi va ser defensada el 10 de gener de 2014 davant d'un tribunal format per Jaume Dantí, catedràtic

d'història moderna de la Universitat de Barcelona; Joaquim Albareda, catedràtic d'història moderna de la Universitat Pompeu Fabra, i Joan Manuel Tresserras, professor d'història del periodisme de la Universitat Autònoma de Barcelona. El tribunal va considerar la tesi mereixedora de la qualificació d'excel·lent cum laude. L'any 2016 va ser guardonada amb un accèssit del XXè Premi Claustre de Doctors de la Universitat de Barcelona. A més a més, un treball de síntesi, titulat *La premsa a Catalunya durant la Guerra de Successió*, va obtenir, ex aequo, el XXXè Premi Ferran Soldevila, en l'edició extraòrdinaria de l'any 2014, organitzada per la Fundació Congrés de Cultura Catalana. Aquest treball fou publicat el 2016 per la Universitat de València.

AGRAÏMENTS

En primer lloc, voldria agrair al professor Agustí Alcoberro, director de la tesi doctoral, les hores que va haver de dedicar a la lectura i supervisió d'un treball que va arribar a adquirir unes dimensions considerables. Igualment, vull expressar el meu agraïment als membres del tribunal: els professors Jaume Dantí, Joaquim Albareda i Joan Manuel Tresserras; així com també als seus respectius substituts, Xavier Gil, Lluís Roura i Enric Marín, per la seva disponibilitat i els seus comentaris. Evidentment, haig de donar també les gràcies a la Fundació Noguera, per la concessió de la beca que n'ha fet possible la publicació.

En el terreny familiar, vull agrair el suport de les famílies Camprubí-Pla, de Tona, i Riera-Frau, de Manacor, i molt especialment a la Neus, per tota la paciència i comprensió. Un record especial el mereix el clan de la ratafia, els amics tonencs de sempre i per sempre.

En l'àmbit laboral, haig de donar les gràcies a Eliseu Climent i Rosa Raga, editors del setmanari *El Temps*, per les facilitats que en el seu moment em van donar per poder compaginar la feina amb la realització de la tesi. A més, vull tenir un record per aquells amb qui vaig compartir redacció durant sis anys: Gemma Aguilera, Lluís Bonada, Àlex Milian i Enric Rimbau, així com per a la resta de companys de Barcelona, València i Palma. Més recentment he tingut l'ocasió de treballar, de manera puntual, amb l'equip del Museu Frederic Marès de Barcelona, dirigit per Josep Maria Trullén. Un esment especial, per tant, el mereixen Neus Peregrina, Sílvia Llonch i Ernest Ortoll, sense oblidar tampoc a Antoni Gelonch.

Voldria agrair també la col·laboració del personal de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, sobretot de la Laura i la Inés; de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, de la Biblioteca de Catalunya, principalment

de Ferran Pascual i Xavier González, que m'han resolt molts dubtes sobre l'apassionant fons Bonsoms; i d'Anna Gudayol, pel que fa al fons de manuscrits. També adreço el meu agraïment al personal de la Reserva de la Universitat de Barcelona: Neus, Gemma, Marina, Teresa i Joan. Mereix també un recordatori el personal de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona i sobretot en Jordi Tor. A més, haig d'agrair la generositat de molts dels usuaris d'aquest arxiu: Rosa Nacente, Esther Sarrà, Paloma Sánchez, Maria Heras, Josep Cerdà, Emili Ascaso i, per descomptat, Albert Garcia Espuche, sempre disposats a compartir la informació trobada en aquest inabastable fons. No em puc oblidar tampoc de Rafel Ginebra, de l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic; d'Àlex Roca, de l'arxiu parroquial de Manlleu; de Francesc Alzamora, de la Biblioteca Pública de Palma; de Miquel Carbonell, de la Biblioteca Borja de Sant Cugat del Vallès; de Francesc Casanovas, de l'arxiu de la Companyia de Jesús a Catalunya; d'Isabel Juncosa, de la biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona; d'Imma Muxella, del fons de reserva de la Universitat Pompeu Fabra; així com de la Joanna i la Gemma, de l'Arxiu Diocesà de Barcelona. Darrerament, en un treball fora de l'àmbit estricte de la tesi, he tingut ocasió de comptar amb l'ajut de fra Valentí Serra de Manresa, responsable de l'Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya.

Finalment, amb el temor de deixar-me'n algun, vull donar les gràcies a les persones que en un moment o altre m'han donat un cop de mà o s'han interessat pel meu treball: Antoni Albacete, Jordi Auseller, Joan Bada, Jordi Badia, Neus Ballbé, Santi Barjau, Florenci Barniol, l'enyorat Prim Bertran, Giancarlo Boeri, Ferran Bosch, Josep Maria Bricall, Josep Capdeferro, Jaume Capó i família, Pere Casas, Adrià Cases, Miquel Castanys, Pau Castell, Stefano Cingolani, Jaume Clarà, Albert Corbeto, Gustau Erill, Mercè Gras, Valentí Gual, Javier Iglesias, Òscar Jané, Xavier Juncosa, Eduard Martí Fraga, Teresa Martínez de Dalmases, Ida Mauro, David Mercader i Ester Valls; Eulàlia Miralles, Pere Molas, Lluís Morte, Oriol Oleart, Antonio Oliva, Víctor Oliva, Carles Padrós, Pelai Pagès, Santi Ponce, Joan Pons, Carles Puigferrat, Francesc Riart, Jaume Riera i Sans, Fernando Sánchez Marcos, Francesc Serra, Eva Serra, Ricard Torra, Joan Ubach, Jordi Vilamala i Joan Vinyets.

FUNDACIÓ NOGUERA

FUNDACIÓ
NOGUERA

SIGLES

AB	Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès
ABEV	Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic
ABEV-ACF	Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic. Arxiu de la Cúria Fumada
ABEV-ANV	Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic. Arxiu Notarial de Vic
ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
ACB	Arxiu de la Catedral de Barcelona
ACBR	Arxiu Comarcal del Berguedà
ACC	Arxiu Comarcal de la Cerdanya
ACM	Arxiu Comarcal del Maresme
ACS	Arxiu Comarcal de la Segarra
ADB	Arxiu Diocesà de Barcelona
AHAT	Arxiu Històric de l'Arquebisbat de Tarragona
AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AHM	Arxiu Històric de Moià
AHN	Archivo Histórico Nacional (Madrid)
AHPB	Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
AHS	Arxiu Històric de Sabadell
AHSCSP	Arxiu Històric de l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau
AHSIC	Arxiu Històric de la Companyia de Jesús a Catalunya
AMGi	Arxiu Municipal de Girona
AMV	Arxiu Municipal de Vic
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya
APM	Arxiu Parroquial de Manlleu
APSMP	Arxiu Parroquial de Santa Maria del Pi
APSJP	Arxiu de la parròquia dels sants Just i Pastor
BB	Biblioteca Borja (Sant Cugat del Vallès)

FUNDACIÓ

BC	Biblioteca de Catalunya
BDSG	Biblioteca Diocesana del Seminari de Girona
BLM	Biblioteca Lambert Mata (Ripoll)
BM	Biblioteca de Montserrat
BMP	Biblioteca del Monestir de Poblet
BMV	Biblioteca Marià Vayreda (Olot)
BMVB	Biblioteca Museu Víctor Balaguer (Vilanova i la Geltrú)
BN	Biblioteca Nacional (Madrid)
BNF	Bibliothèque Nationale de France (París)
BPEB	Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona
BPG	Biblioteca Pública de Girona
BPL	Biblioteca Pública de Lleida
BPP	Biblioteca Pública de Palma
BPT	Biblioteca Pública de Tarragona
BUB	Biblioteca Universitària de Barcelona
CEC	Centre Excursionista de Catalunya
CCUC	Catàleg Col·lectiu de les Universitats de Catalunya
CCPBE	Catálogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfico Español
DACB	Dietari de l'Antic Consell Barceloní
DGC	Dietaris de la Generalitat de Catalunya
ICAB	Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona
ICC	Institut Cartogràfic de Catalunya
MNAC	Museu Nacional d'Art de Catalunya
ÖStA, HHStA	Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Viena)
RAE	Real Academia Española (Madrid)
UdG	Universitat de Girona
UL	Universitat de Lleida
UPF	Universitat Pompeu Fabra
URV	Universitat Rovira i Virgili
US	Universidad de Sevilla

FUNDACIÓ NOGUERA

Part primera
LA IMPREMTA

FUNDACIÓ NOGUERA

FUNDACIÓ
NOGUERA

Capítol 1

LA CAPACITAT ECONÒMICA I PRODUCTIVA DE LA IMPREMTA CATALANA

La quantitat d'impremtes

La Guerra dels Segadors fou un episodi devastador per a la impremta catalana, no debades vuit impressors de Barcelona —Sebastià i Jaume Mathevat, Jaume Romeu, Pere Lacavalleria, Joan i Pere Joan Dexen, Llorenç Déu i Gabriel Nogués— van morir, per causes diverses, al llarg d'aquell conflicte. De tots els propietaris que hi havia a la ciutat abans de 1640 només en va sobreviure un: el mercader Sebastià de Cormellas. Amb tot, l'aposta d'alguns dels successors per continuar el negoci va permetre que més de la meitat dels tallers es mantingués en funcionament. El 1652, en acabar la guerra, a Barcelona hi havia obertes un total de cinc impremtes: la dels Cormellas, la de la família Mathevat —que havia heretat Caterina, filla de Sebastià Mathevat—, la del notari Josep Forcada —que l'havia rebut en dot de la seva esposa, Helena Girbau, vídua de Llorenç Déu—, la d'Antoni Lacavalleria —que la comprà als hereus de Pere Lacavalleria, el seu germà— i, finalment, la impremta del doctor en medicina Miquel Delmunts, que va començar a funcionar el 1650, fruit de la compra del material tipogràfic que posseïa Maria Dexen, vídua de Pere Joan Dexen.[1]

Aquesta situació es va mantenir inalterada fins el 1667, quan, en morir Sebastià de Cormellas, la impremta va passar a la vídua, Teresa Cormellas i Ginebreda, que la va rebre en qualitat d'usufructuària. L'any següent, el 1668, es produí un altre canvi de propietat, ja que el doctor Delmunts va vendre la impremta als seus nebots, Rafael Figueró i Martí Gelabert. Malgrat aquests canvis, la quantitat d'impremtes que hi havia a Barcelona es va mantenir fins el 1671. Aquell any, l'impressor

FUNDACIÓ NOGUERA

1. AHPB, Bartomeu Plea, Sisè manual, 718/9, f. 225-227v, 22 de febrer de 1650.

Jacint Andreu, que fins aleshores havia administrat el taller de la família Cormellas, va obrir-ne un de propi al carrer de Sant Domènec del Call, de manera que el nombre d'impremtes va augmentar fins a sis.[2]

El 1675, arran de la mort de Caterina Mathevat, es va produir un altre canvi de propietat en un dels obradors de Barcelona. La històrica impremta d'aquesta família, fundada a principi del segle XVII, va passar, fruit d'una donació, als pares jesuïtes del Col·legi de Betlem de Barcelona. Tot seguit, el rector d'aquesta institució va llogar el material tipogràfic a l'impressor Martí Gelabert amb l'objectiu de publicar obres de la Companyia, però també de continuar l'explotació comercial del negoci, tot mantenint, això no obstant, el nom de Mathevat.[3]

L'any següent, el 1676, els llibreters Anton Ferrer i Baltasar Ferrer van posar en funcionament una impremta a la plaça de Sant Jaume, delegant, però, l'administració en l'impressor Pere Pau Mateu. Amb l'obertura d'aquest taller, les impremtes que hi havia a la capital catalana ja eren set, tal com ho corrobora un document de la Confraria dels Llibreters de Barcelona de l'any 1678:

> Pues la ciudad de Barcelona, hasta hoy, sólo goza de siete imprentas, que son la de Mathevad, que hoy es de los religiosos de la Compañía de Jesús, la de Francisco Cormellas, el qual goza del privilegio de mercader de la Longa de Barcelona, la de Lorenço Déu, que hoy usufructa dicho Forcada, la de Antonio Ferrer y Balthazar Ferrer, libreros, la de Antonio Lacavalleria, la de Jacinto Andreu y la de Rafael Figueró.[4]

---

2. Sebastià de Cormellas va morir a principi de 1667, car la lectura del seu testament fou feta el 12 de gener d'aquell any. AHPB, Jaume Corbera, Primer llibre de testaments, 730/31, f. 270-273v. Rafael Figueró i Martí Gelabert van comprar la impremta a Miquel Delmunts el 27 de maig de 1668. AHPB, Josep Quatrecases, Dinovè manual, 742/34, f. 3v-5v. Això no obstant, Gelabert va renunciar a la seva part el 26 de juny d'aquell mateix any, al·legant que no podia fer front a l'aportació econòmica que li corresponia. Ibídem, f. 31. Jacint Andreu va adquirir en emfiteusi la casa on va obrir el seu taller, al carrer de Sant Domènec del Call, el 10 d'octubre de 1671. AHPB, Josep Monclar, Primer manual, 804/9, s. f.

3. Caterina Mathevat va fer donació post mortem de la impremta al Col·legi de Betlem el 8 de maig de 1663. AHPB, Josep Soldevila, Vint-i-quatrè manual, 711/14, f. 421-423v. La Companyia de Jesús va rebre la impremta de part de Maria Sans i de Puig, hereva de Caterina Mathevat, el dia 22 de març de 1675. AHPB, Francesc Cotxet i Soler Ferran, Onzè manual, 779/10, f. 111-111v. Els pares jesuïtes la van llogar a Martí Gelabert el dia 11 d'agost de 1675. AHPB, Francesc Torres, Catorzè manual, 783/24, f.598-602v.

4. La relació de les set impremtes que hi havia a Barcelona l'any 1678 figura a: *Justificación del drecho assiste a dicha cofradia...* BC, BerRes 43/10-Fol. Document reproduït a: Miquel GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Contribució a la història dels antichs gremis dels arts y oficis de la ciutat de Barcelona*, vol. 2, Barcelona: Henrich y cia., 1918, p. 172-181. Anton Ferrer i Baltasar Ferrer, que no eren germans, van signar un contracte amb Pere

A aquestes set impremtes ben aviat se n'hi afegiren tres més. El 1679 va començar a funcionar el taller de Joan Jolis, al carrer dels Cotoners, mentre que cap a final de 1680 va obrir les portes la impremta de Vicenç Surià, al carrer de la Palla. Un any després ho feia la de Josep Llopis, al carrer de la Tapineria.[5]

Posteriorment, el 1684, els llibreters Jacint Escona, Josep Moyà, Francesc Llopis i Joan Terrasànchez van entrar també en el negoci tipogràfic, tot comprant la impremta que el passamaner Bonaventura Torruella tenia a Tarragona. Una cosa semblant van fer la societat formada pels llibreters Joan Pahissa, Miquel Planella, Bernat Nivell, Joan Cassanyes, Miquel Badia, Pere Pau i Joan Roca, que l'abril de 1684 van adquirir una premsa i diversos jocs de lletra amb l'objectiu d'imprimir llibres pel seu compte. A banda d'aquestes, vers el 1686 funcionava també a Barcelona una impremta que era propietat dels botiguers de teles Pere i Pere Ignasi Vilella. Amb tot, cal dir que aquestes dues darreres van tenir una vida molt curta i sense gairebé producció.[6]

Pau Mateu per a administrar la impremta el 20 de juny de 1677. AHPB, Joan Alomar, Quart manual, 814/4, f. 134v-135v. Les obres més antigues que es conserven d'aquesta impremta foren publicades aquell any, com, per exemple, la que es titula *Notícias singularíssimas que sacó a luz el M.R.P. Fr. Joseph Gavarrí*... BC, 15-II-86. La germandat dels impressors de Barcelona va expressar el seu malestar per l'obertura d'una nova impremta per part d'aquests llibreters en un consell celebrat el dia 11 d'octubre de 1676. AHPB, Josep Fontana, Plec de documentació relativa a diverses confraries, 621/63, s. f.

5. Les obres més antigues impreses per Joan Jolis que es conserven són de l'any 1679 com per exemple la que porta per títol *Epítome seráfico, resumen de grandezas, glorias y virtudes del serafín menor, nuesto padre San Francisco*... BC, 7-I-18/6. Vicenç Surià va adquirir en emfiteusi la casa al carrer de la Palla on va obrir la impremta el 13 d'octubre de 1680. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1680, 828/2, f. 272-278v. L'obra més antiga que es conserva, impresa aquell any, porta per títol *A nuestro carísssimo hijo Luys, Rey Christianíssimo de Francia*... ABEV, Varis 211, 133. D'altra banda, el 3 de desembre de 1681 Josep Llopis va signar amb Marc Costart el contracte per imprimir el llibre titulat *Meditacionario sobre todos los evangelios del missal romano*... AHPB, Josep Ferran, Segon manual, 853/13, f. 372-373. Aquesta obra, apareguda el 1682, és la primera que es conserva d'aquest impressor. BUB, XVII-2344.

6. Escona, Moyà, Llopis i Terrasànchez van comprar la impremta a Bonaventura Torruella el 9 de març de 1684. AHPB, Jeroni Guiu, Manual de 1684, 846/5, f. 57v-58v. El 19 de gener de l'any següent, però, Moyà va quedar-se amb la totalitat del negoci. AHPB, Jeroni Guiu, Manual de 1685, 846/5, f. 9v-11v. Les obres més antigues que es conserven fetes en aquesta impremta són de 1684, com per exemple l'al·legació jurídica titulada *Per Mariano Vieta contra lo procurador fiscal del general de Cathalunya*... BUB, XVII-8488-3. La creació de la societat formada per Pahissa i els altres sis llibreters va tenir lloc el 20 d'abril de 1684. AHPB, Jeroni Guiu, Manual de 1684, 846/5, f. 71-72. Aquesta companyia va adquirir una premsa i diversos jocs de lletra al llibreter Anton Ferrer. Això no obstant, no es conserva cap obra que els pugui ser atribuïda. Tot sembla indicar, com veurem, que l'adquisició d'aquesta impremta fou una maniobra dels llibreters en el conflicte que els enfrontà amb els impressors. Al seu torn, Pere i Pere Ignasi Vilella van comprar la impremta als frares caputxins de Barcelona, però era molt limitada, ja

L'any 1686 la impremta de Jacint Andreu va canviar de propietari. Arran de la seva mort, la vídua va vendre la casa i tot el material tipogràfic a Josep Llopis. Aleshores, aquest impressor va deixar l'obrador del carrer de la Tapineria —on treballava des del 1681— i es va traslladar al carrer de Sant Domènec del Call.[7]

Una relació elaborada per la Diputació del General el desembre de 1686 confirma que a Barcelona hi havia deu impremtes: la de la Companyia de Jesús, que aleshores administrava Jaume Caís, la de la família Cormellas, la d'Antoni Lacavalleria, la del notari Josep Forcada, la dels llibreters Anton Ferrer i Baltasar Ferrer, la del també llibreter Josep Moyà i les dels impressors Vicenç Surià, Rafael Figueró, Joan Jolis i Josep Llopis.[8]

El següent canvi substancial es va produir l'any 1687, quan Martí Gelabert va esdevenir propietari de la casa del carrer de la Riera del Pi, seu de la històrica impremta Mathevat. L'impressor va adquirir-la a través d'un establiment emfitèutic que li va fer Francesc Sans i de Puig, fill de Maria Sans, hereva dels béns de Caterina Mathevat. A partir d'aleshores, el nom dels Mathevat va desaparèixer dels peus d'impremta de les obres sortides d'aquest taller.[9]

---

que només disposava de tipus de lletra de fusta per imprimir llibres de cor. Aquesta és, almenys, la valoració feta per Guillem Badia, Bonaventura Soler i Joan Puig, joves impressors de Barcelona, en la seva declaració a la Reial Audiència el 4 d'abril de 1685 en el marc d'un plet que enfrontà impressors i llibreters. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 12772, s. f. De fet, només es conserva una única obra feta a la impremta dels Vilella, administrada per l'impressor Joan Martí. Es tracta de l'*Officium et missae defunctorum cum suis notis juxta ordinem Ecclesiae*, publicada l'any 1686. BC, M 4344.

7. Jacint Andreu devia morir el 7 febrer de 1686, car la publicació del seu testament fou feta el dia 8, l'endemà de signar-lo. AHPB, Lluís Fontana, Plec de testaments 1670-1706, 806/43, plec 26. Maria Andreu va vendre la impremta a Josep Llopis i va cedir-li la casa del carrer de Sant Domènec en emfiteusi el 12 de maig de 1686. AHPB, Josep Güell, Manual de 1686, 811/65, f. 257-264v.

8. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1686, part 1.ª, Sèrie General (N), 240, f. 151, 4 de desembre de 1686.

9. L'establiment de la casa del carrer de la Riera del Pi a: AHPB, Esteve Cols, Desè manual, 844/14, f. 238v-239v, 7 de juny de 1687. En el seu testament, Caterina Mathevat va nomenar hereva universal Maria Sans, vídua de Lluís Sans, ciutadà honrat de Barcelona. AHCB, Notarial, III-21, s. f., 26 de juliol de 1664. Al seu torn, Maria Sans va deixar els seus béns al seu fill, Francesc Sans i de Puig. AHPB, Francesc Cotxet i Soler Ferran, Llibre primer de testaments i últimes voluntats, 779/36, f. 89-91v, 9 d'octubre de 1674. El 1687, per tant, hi continuava havent deu impremtes a Barcelona, tal com es constata també en la notificació que Rafael Figueró va fer aquell any a tots els tallers de la ciutat per a informar-los que havia obtingut un privilegi reial per a imprimir un llibre. AHPB, Bernat Famada, Manual de 1687, 782/13, f. 254-256, 20 d'agost de 1687.

A començament de 1689 va morir el notari Josep Forcada. Uns mesos abans, havia fet donació dels seus béns al convent de Santa Caterina de Barcelona, entre els quals hi havia la casa del carrer de la Freneria, on tenia la impremta i tot el material tipogràfic, cosa que va suposar la fi de l'activitat d'aquest taller. Les premses i la lletreria foren comprats per Rafael Figueró l'any 1691.[10]

Al llarg de la dècada de 1690 es va produir un salt quantitatiu, amb l'obertura de tres noves impremtes. L'any 1694 l'impressor Josep Texidó va adquirir la casa que Josep Llopis tenia al carrer de Sant Domènec del Call, després que aquest s'hagués traslladat a la plaça de l'Àngel. El 1697 va entrar en funcionament la impremta de Francesc Guasch, al carrer de la Palla, i a final de l'any següent la de Gabriel Bro, prop de la Riera de Sant Joan.[11]

Cal assenyalar també que el 1696 va reaparèixer momentàniament el nom de la impremta Mathevat. Aquell any els pares jesuïtes del Col·legi de Betlem van llogar el material tipogràfic que havien rebut per donació de Caterina Mathevat a l'impressor Josep Casarachs. Tanmateix, el negoci no va prosperar, com ho mostra l'escassa obra que es conserva, així com també el fet que, un any abans d'extingir-se el termini estipulat, el contracte de lloguer va ser cancel·lat. Curiosament, però, al llarg dels anys 1696 i 1697 la impremta de Casarachs estava situada "davant la rectoria del Pi", en la mateixa casa on hi havia la de Martí Gelabert, com consta en els peus d'impremta d'algunes obres conservades. No hi ha dubte, en aquest sentit, que es tractava de dues impremtes diferents, com es dedueix de la notificació que un

10. Josep Forcada va fer donació dels seus béns al convent de Santa Caterina de Barcelona el 16 de setembre de 1688. AHPB, Josep Güell, Manual de 1688, 811/70, f. 211-226. Forcada va morir el gener de l'any següent, com es desprèn de la lectura del codicil, feta el dia 5 d'aquell mes. AHPB, Joan Navés, Primer llibre de testaments i últimes voluntats, 845/28, f. 75v-76v. El frare Josep Alterach, actuant com a procurador del prior del convent de Santa Caterina, va prendre possessió de la casa del carrer de la Freneria i de la impremta el 4 de gener de 1689. AHPB, Josep Güell, Manual de 1689, 811/71, f. 15-15v. La compra del material tipogràfic per part de Rafael Figueró consta a: AHPB, Josep Güell, Manual de 1691, 811/76, f. 202v-204v, 21 de setembre de 1691.

11. Josep Llopis va establir la casa del carrer de Sant Domènec del Call a Josep Texidó el 26 d'abril de 1694. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1694, 828/7, f. 167-170v. L'any anterior Llopis havia traslladat la seva impremta a la plaça de l'Àngel, després d'adquirir en emfiteusi una casa al notari Lluís Cortés. AHPB, Francesc Rosinés, Manual de diversos contractes, 858/7, f. 28-28v, 26 de gener de 1693. Per la seva banda, Francesc Guasch va adquirir una casa al carrer de la Palla l'octubre de 1697. AHPB, Isidre Famades, Vint-i-sisè manual, 813/22, f. 263-279, 25 d'octubre de 1697. Gabriel Bro, al seu torn, va adquirir un obrador en una casa situada en un carreró que comunicava la Riera de Sant Joan i el carrer de la Tapineria. AHPB, Joan Solsona, Tercer manual, 890/6, f. 176-177, 16 de novembre de 1698.

notari, actuant en nom d'Antoni Lacavalleria, va lliurar el 1696 als dos impressors.[12]

A tots aquests moviments cal afegir-hi el canvi de propietat de la impremta de Vicenç Surià, que el 1697, arran de la mort d'aquest, va passar a Jaume Surià, el seu fill primogènit i hereu. De la mateixa manera, a partir de 1699, en morir Josep Llopis, la seva impremta fou explotada per una societat formada per la vídua, Maria Llopis i Huguet, el notari Marià Catús i el llibreter Joan Piferrer. La impremta, administrada per aquest darrer, va continuar mantenint el nom de Josep Llopis fins el 1714.[13]

D'aquesta forma, en arribar l'any 1700 a Barcelona hi havia dotze impremtes, cosa que situava la indústria editorial catalana en un nivell, pel que fa al nombre de tallers, mai vist fins aleshores (Fig. 1). La notificació d'un privilegi, feta a instància de Rafael Figueró el 7 d'agost de 1700, confirma que en aquell moment, a més de la impremta d'aquest, hi havia les de Joan Jolis, Josep Llopis, Baltasar Ferrer i Anton Ferrer, Antoni Lacavalleria, Josep Moyà, Josep Texidó, Josep Cormellas, Martí Gelabert, Jaume Surià, Francesc Guasch i Gabriel Bro. A final d'aquell any, això no obstant, hi hagué un canvi important. La històrica impremta de la família Cormellas, situada al carrer del Call, que havia obert les portes a les acaballes del segle XVI, fou venuda al llibreter Joan Pau Martí, que la va traslladar a la casa que tenia a la plaça de Sant Jaume. L'administració, però, va continuar a càrrec de l'impressor Francesc Barnola, que ja treballava per als Cormellas abans del canvi de propietat.[14]

12. Els jesuïtes del Col·legi de Betlem de Barcelona van llogar la impremta a Josep Casarachs el 15 de març de 1696, per un termini de tres anys i un preu de 40 lliures, 6 sous i 8 diners anuals. AHPB, Francesc Serra, Vuitè manual, 875/24, f. 45-46v, 15 de març de 1696. El contracte de lloguer fou cancel·lat el primer dia de juliol de 1698. AHPB, Francesc Serra, Desè manual, 875/26, f. 428v-429. La notificació presentada per Antoni Lacavalleria és a: AHPB, Francesc Rossinés, Manual de 1696, 858/10, f. 47v-49v, 22 de març de 1696.

13. Vicenç Surià va morir l'octubre de 1697, com es desprèn de la publicació del seu testament, feta el dia 22 d'aquell mes. AHPB, Francesc Rossinés, Testaments, 858/30, f. 65-71v. Amb tot, es conserven obres impreses per Jaume Surià des de 1691. Es tracta, tanmateix, d'obres fetes al mateix taller, al carrer de la Palla. La societat formada per Maria Llopis i Huguet, Joan Piferrer i Marià Catús fou creada el 21 d'abril de 1699. AHPB, Lluís Cases, Manual dels actes rebuts, 828/9, f. 428v-434v.

14. Una còpia autèntica de la notificació notarial feta a instància de Rafael Figueró es conserva a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 7 de desembre de 1707. Josep Cormellas, doctor en lleis, hereu de Sebastià de Cormellas, va acordar de paraula la venda de la impremta amb Joan Pau Martí cap a final de l'any 1700, tal com es desprèn d'una súplica presentada per alguns impressors de Barcelona al Consell de Cent. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 53v-54, 8 de gener de 1701. Tanmateix, tot i que a partir d'aleshores Martí es va quedar la impremta, la venda no es va formalitzar fins l'any 1703 amb els marmessors del difunt Cormellas. AHPB, Francesc Serra, Quinzè manual, 875/31, f. 180v-193v, 10 d'abril de 1703.

Figura 1
EVOLUCIÓ DE LA QUANTITAT D'IMPREMTES DE BARCELONA (1650-1730)

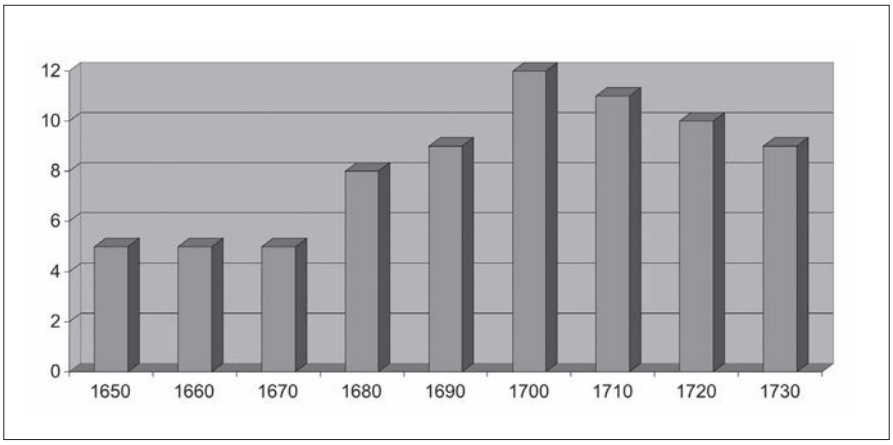

Un canvi destacat es produí l'any 1701, arran de la mort d'Antoni Lacavalleria, propietari d'una altra de les històriques impremtes de Barcelona. Aquest taller fou heretat pel doctor en lleis Joan Lacavalleria i Dulach, fill del qui havia estat l'iniciador del negoci, Pere Lacavalleria, germà d'Antoni. Tot i que l'hereu la va mantenir en funcionament durant uns anys, la producció conservada d'aquest període és gairebé nul·la. Finalment, l'activitat de la impremta Lacavalleria va cessar completament pels volts de 1706. A aquest tancament s'hi ha d'afegir també el de la impremta de Gabriel Bro, que el 1703 se n'anà a viure a Girona. El 23 de juliol d'aquell any Bro va signar un acord amb Rafael Trellas, llibreter de Girona, per traslladar la impremta i explotar-la conjuntament. Cal assenyalar, d'altra banda, que al llarg d'aquells primers anys del segle XVIII es va aturar també l'activitat de la impremta de Josep Moyà.[15]

En qualsevol cas, aquestes pèrdues es van veure compensades per l'obertura, pels volts de 1702, de la impremta de Bartomeu Giralt, que inicialment tenia el taller al carrer de Sant Gaietà, tot i que l'any 1711 es va traslladar a una casa que va comprar a la plaça dels Peixos, no

15. Antoni Lacavalleria va signar el seu darrer testament el 10 de juliol de 1696. La publicació, seguida a la seva mort, va tenir lloc el 24 d'agost de 1701. AHPB, Bonaventura Torres, Tercer llibre de testaments, 770/48, f. 217-220v. La darrera obra que es conserva de la impremta Lacavalleria, titulada *Publii Ovidii Nasonis Tristium liber primus*, porta data de 1706. BUB, B-64/8/36. L'acord entre Gabriel Bro i Rafael Trellas, signat el 23 de juliol de 1703, consta a: Enric MIRAMBELL, *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, Girona: Institut d'Estudis Gironins, 1988, p. 55-56.

gaire lluny de la primera. El 1702 es registra per primer cop l'activitat de la impremta de Joan Baptista Altés, al carrer de Basea.[16]

Aquell mateix any, com a resultat d'un llarg plet, Martí Gelabert es va veure obligat a vendre la casa de la Riera del Pi i tot el material tipogràfic a Flora Casas i Negra, que havia estat la seva cunyada, tot i que va poder seguir dirigint el taller en qualitat d'administrador. Posteriorment, el 1705, la impremta de Joan Jolis, que va morir aquell any, va passar a ser regentada per la vídua, Maria Jolis.[17]

D'aquesta manera, en començar la Guerra de Successió a Catalunya, a Barcelona hi havia encara onze impremtes obertes. El 1707, però, Martí Gelabert fou obligat, per ordre judicial, a abandonar la casa de la Riera del Pi, de manera que aquell any la impremta va deixar de funcionar. Finalment, les disputes amb Gelabert van motivar que Flora Casas decidís vendre la impremta. L'any 1710, les premses, la lletreria i tota la resta del material fou comprat per Rafael Figueró, cosa que va comportar el desmantellament definitiu de la històrica impremta situada davant la rectoria de la parròquia de Santa Maria del Pi. Amb tot, a partir de 1710 es detecta, per primer cop, l'activitat del taller de Pau Campins, una impremta que tindria un llarg recorregut durant el segle XVIII. D'aquesta forma, en començar la nova dècada, el nombre de tallers que hi havia a Barcelona es mantenia igual que a l'inici de la guerra.[18]

L'activitat de la majoria d'aquests tallers es va veure interrompuda durant el setge de Barcelona, entre els mesos de juliol de 1713 i setem-

16. L'obra mes antiga conservada que es pot atribuir a Bartomeu Giralt és la que porta per títol *Villancicos que se cantaron en la (...) iglesia de San Pedro de las Puellas de la (...) domingo dia 23 de julio año 1702*. BUB, B-65/5/8-42. La compra de la casa de la plaça dels Peixos consta a: AHPB, Pere Pau Pujol, Catorzè manual, 910/14, f. 241v-249v, 13 de maig de 1711. L'obrador de Joan Baptista Altés, al carrer de Basea, era obert el 1702, tal com es constata en un document elaborat per la confraria dels llibreters de Barcelona el 17 de juliol d'aquell any. AHPB, Jeroni Guiu, Manual de 1702, 846/10, f. 250-251. Amb tot, les obres més antigues conservades que es poden atribuir a Altés són de final de 1705, com per exemple la que porta per títol *Tercera parte de las azañas y muerte del (...) príncipe de Armestad*. BC, F.Bon. 7528. Cal advertir, però, que existeix una obra que suposadament es venia a casa d'aquest impressor, al carrer dels Mirallers, el 1697. *Romance curioso y verdadera relación...* BUB, ms. 1432 Imp. 2.

17. Martí Gelabert va vendre la impremta a Flora Casas el 2 de novembre de 1702. Aquell mateix dia, Flora Casas va nomenar administrador a Gelabert. AHPB, Josep Madriguera, Manual de 1702, 901/3, f. 92v-97v. Joan Jolis va morir a mitjan 1705, ja que el 4 de juliol d'aquell any fou fet l'inventari post mortem dels seus béns. AHPB, Josep Vilamala, Inventaris, encants i estimacions, 912/40, doc. 11.

18. La compra de la impremta per part de Rafael Figueró es pot consultar a: AHPB, Josep Brossa, Manual de 1710, 824/72, f. 53-54, 27 de febrer de 1710. L'obra més antiga atribuïble a Pau Campins que es conserva és la titulada *El confessor instruido*, de Paolo Segneri, publicada l'any 1710.

bre de 1714. Segons el fons conservat, en aquest període només van funcionar les impremtes de Rafael Figueró, Joan Pau Martí i Francesc Guasch. És molt probable que la inactivitat de les altres fos deguda als efectes del setge, però també és possible que alguns impressors haguessin marxat de la ciutat. Aquest fou el cas de Josep Texidó, que per la seva filiació filipista fou empresonat i enviat posteriorment a Mallorca. Una altra de les conseqüències negatives del setge de Barcelona fou la mort de Joan Baptista Altés, el setembre de 1714. A banda d'això, a finals d'aquell any es va produir la definitiva desaparició de la impremta Llopis, que va passar al llibreter Joan Piferrer. A més, la societat de Baltasar Ferrer i Anton Ferrer —que havia mort el 1712— fou dissolta l'any 1715, arran d'un acord entre el primer i el fill del segon, Ramon Ferrer, que es va quedar la impremta. El juliol de 1717, segons una ordre enviada per la Reial Audiència a tots els impressors, a Barcelona hi havia nou tallers oberts: els de Josep Texidó, Joan Pau Martí, Jaume Surià, Rafael Figueró, Bartomeu Giralt, Francesc Guasch, Maria Jolis, Joan Piferrer i Ramon Ferrer.[19]

A aquestes caldria afegir-hi la impremta de Pau Campins, que havia quedat aturada després de funcionar, segons el fons conservat, entre 1710 i 1715. Sembla que Campins va reemprendre l'activitat a partir de la dècada de 1720. En aquest temps, de la impremta de Ramon Ferrer se'n va fer càrrec el llibreter Joan Veguer, el seu cunyat, l'inici de l'activitat del qual es detecta a partir d'aquell any a la plaça de Sant Jaume, en la casa on hi havia hagut la impremta d'Anton Ferrer, el seu sogre. Per tant, a principi de la dècada de 1720 a Barcelona hi havia un total de deu tallers oberts.[20]

19. Joan Baptista Altés fou enterrat el 12 de setembre de 1714. ACB, Òbits, Llibre 5, 1692-1714, f. 322v, 12 de setembre de 1714. Segons l'obra conservada, el seu fill, Josep Altés, va tenir taller obert a Barcelona a partir de la dècada de 1730. Joan Piferrer va comprar la impremta als tutors dels fills de Josep Llopis el 15 d'octubre de 1714, juntament amb la casa de la plaça de l'Àngel on estava situada. AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1714, 870/31, f. 232v-233v. La mort d'Anton Ferrer, el 1712, es constata en la lectura del seu testament. AHPB, Domènec Rojas, Segon llibre de testaments, codicils i darreres voluntats, 863/64, f. 133, 8 de juny de 1697. Ramon Ferrer, fill d'Anton Ferrer, i Baltasar Ferrer van acordar fer balanç dels comptes de la impremta i extingir la societat el juny de 1715. AHPB, Joan Solsona, Manual de 1715, 890/18, f. 261-262, 28 de juny de 1715. L'ordre enviada per la Reial Audiència a les impremtes figura a: ACA, Reial Audiència, Registres, 2, 1716-1717, f. 223, 5 de juliol de 1717.

20. L'obra més antiga localitzada atribuïda a Joan Veguer és la que porta per títol *Modo de rezar lo rosari de nostra Senyora del Roser a cors o en particular*, apareguda l'any 1720. BUB, XVIII-5913. Joan Veguer, fill de Joan Veguer, també llibreter, es va casar l'any 1716 amb Coloma Ferrer, filla del llibreter Anton Ferrer. ACB, Esposalles, Llibre 120, 1715-1717, f. 44, 25 de maig de 1716.

Al llarg dels anys següents van desaparèixer tres protagonistes més de l'escena editorial barcelonina. El 1722 va morir el llibreter Joan Pau Martí, que fou succeït en la propietat de la impremta per la seva vídua, Maria Martí. Aquesta, però, va deixar l'administració del negoci a les mans de l'impressor Domènec Taller, fins que a partir de 1727 va prendre el relleu un dels fills, Maure Martí. D'una manera semblant, a Francesc Guasch, mort el 1725, el va succeir en la propietat la seva vídua, Estefania Guasch, i uns anys després Ignasi Guasch, l'hereu. La pèrdua més significativa, tanmateix, fou la de Rafael Figueró, que va morir el 1726, sense descendència. Els seus marmessors van vendre tots els béns en encant públic, de manera que el material tipogràfic fou adquirit pel convent dels carmelites descalços de Barcelona. Això va suposar la fi de l'activitat de la que havia estat la impremta més important de Catalunya.[21]

A pesar d'aquestes defuncions, l'any 1730, segons consta en una ordre enviada per la Reial Audiència, a Barcelona hi seguia havent un total de nou tallers en funcionament. En concret, es tractava dels de Josep Texidó, Jaume Surià, Joan Piferrer, Pau Campins, Maure Martí i Joan Veguer, a més de les impremtes que eren propietat de Mariàngela Giralt, vídua de Bartomeu Giralt, administrada per Josep Gomita; de Maria Jolis, que dirigia el seu fill, Joan Jolis i, finalment, la d'Estefania Guasch, vídua de Francesc Guasch, que aleshores administrava Marià Soldevila.[22]

Per tot plegat, entre 1650 i 1730 hi va haver a Barcelona, funcionant amb diferents noms i de manera no simultània, un total de vint-i-tres impremtes. Cal precisar, però, que la quantitat d'obradors que van funcionar, també de manera no simultània, fou de divuit, ja que alguns, malgrat canviar de nom o de propietari, es van mantenir en el mateix lloc. Això contrasta amb la quantitat d'impremtes que hi va haver en altres ciutats catalanes. A Girona, com ha explicat Enric Mirambell, n'hi hagué només una durant tota la segona meitat del segle XVII, la de Jeroni Palol, pare i fill. El 1703, arran de la mort del

21. Joan Pau Martí va morir a principi del mes de maig de 1722, car el seu testament fou signat el dia 1 d'aquell mes i publicat el dia 5. AHPB, Joan Solsona, Llibre primer de testaments i codicils, 890/22, s. f., 1 de maig de 1722. Les obres més antigues que es conserven de la impremta Martí sota l'administració de Maure Martí són de 1727, com per exemple la que porta per títol *Compendio de la vida, virtudes y milagros de San Luis Gonzaga*. BUB, B-64/3/13-3. Francesc Guasch va morir el juny de 1725, segons es desprèn de l'inventari post mortem dels seus béns. AHPB, Francesc Fontana, Llibre segon d'inventaris i encants, 934/55, s. f., 20 de juny de 1725. Rafael Figueró va morir el mes de març de 1726 i la lectura del seu testament fou feta el dia 28 d'aquell mes. AHPB, Pau Mollar, Llibre de testaments, 958/30, f. 60v-61v. La venda de la impremta als carmelites descalços figura a: ACB, Col·legi de Sant Sever, Llibre de partides, 1726-1729, f. 134, 3 de març de 1728.

22. AHCB, Reial Audiència, Acords, 1716-1741, 6A.I-1, f. 188v, 22 d'agost de 1730.

darrer, la impremta fou comprada per Francesc Oliva. En aquest temps es va instal·lar a Girona l'impressor Gabriel Bro i més tard s'hi afegí el seu germà Jaume. Aquestes tres impremtes es van mantenir fins ben entrat el segle xviii portades pels respectius hereus.[23]

La impremta a Tortosa va tenir encara una vida menys reeixida. A pesar d'haver estat, en el darrer quart del segle xv, una de les cinc primeres ciutats de la Península on es van imprimir llibres, la indústria editorial no s'hi va establir de manera permanent fins al segle xvii, amb l'obertura del taller de l'impressor barceloní Jeroni Gil. Aquesta impremta, que posteriorment fou regentada per altres persones, va tancar el 1657 i no n'hi tornà a haver cap altra fins el 1780.[24]

A Lleida, segons que han explicat Romà Sol i Carme Torres, hi va haver una sola impremta al llarg de tota la segona meitat del segle xvii i principi del xviii. Aquest taller va obrir les portes el 1658, gràcies a l'aportació econòmica de la Paeria, que va costejar la compra d'una premsa. Durant els anys següents va continuar funcionant, amb algunes interrupcions, regentada per diferents impressors, gairebé sempre amb l'ajut del govern municipal. La seva activitat es va aturar el 1707, coincidint amb l'ocupació borbònica, de manera que, segons assenyalen Sol i Torres, a Lleida no hi va haver cap més impremta fins el 1744.[25]

Pel que fa a Tarragona, segons que va assenyalar Ángel del Arco, durant la segona meitat del segle xvii només hi va haver la impremta del passamaner Bonaventura Torruella, que va obrir pels volts de 1680, administrada per l'impressor Josep Soler. L'equipament d'aquest taller fou comprat pel llibreter barceloní Josep Moyà el 1684. A partir d'aleshores, segons Del Arco, no hi va haver cap més impremta a Tarragona fins l'any 1746.[26]

Una menció especial la mereix la impremta de Pere Abadal, de Moià, fundada al darrer terç del segle xvii. La producció conservada,

23. Enric Mirambell, *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, p. 36-60.

24. Enric Querol Coll, *Estudis sobre cultura literària a Tortosa a l'edat Moderna*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, p. 88-96.

25. Els impressors que van administrar la impremta de Lleida foren Bartomeu Bordas, de 1658 a 1661; Joan Nogués, de 1666 a 1671; Josep Rami, de 1674 a 1676; Joan Félix Rami, de 1674 a 1679; Jaume Magallón, de 1681 a 1695; i Domingo Simón, de 1695 a 1707. Romà Sol i Carme Torres, *La impremta de Lleida (segles xv-xix)*, Alcoletge: Ribera i Rius, 1996, p. 64-78.

26. Ángel del Arco, *La imprenta en Tarragona: apuntes para su historia y bibliografía*, Tarragona: Imprenta de José Pijoan, 1916, p. 160-166. Tot i que Del Arco assenyala que la impremta de Bonaventura Torruella va tancar el 1683, en realitat va restar oberta fins el 1684, quan fou comprada, amb l'oposició de Soler, per Josep Moyà i tres llibreters més de Barcelona.

però, és molt reduïda i limitada bàsicament a obres de petit format, principalment estampes, fetes pel propi Abadal, que també fou l'iniciador d'una nissaga de gravadors. Aquest cas constitueix una veritable *rara avis*, sobretot pel fet que una població petita com Moià pogués donar vida a un taller tipogràfic, mentre que altres ciutats molt més grans, com per exemple Lleida, havien de menester ajut municipal. L'explicació més plausible és que la impremta dels Abadal sobrevivia gràcies a la seva posició econòmica, ja que, en realitat, eren adroguers. Aquesta impremta va tenir continuïtat a Manresa al llarg del segle següent, portada pels successors.[27]

La localització dels tallers

En la segona meitat del segle XVII i primer quart del XVIII totes les impremtes de Barcelona estaven situades en la part més comercial de la ciutat, concretament en la zona que Albert Garcia Espuche ha definit com el centre actiu o "àrea comercial-artesanal". Es tracta dels eixos que, amb intersecció a la plaça de l'Àngel, formaven, per una banda, el carrer de la Bòria, la plaça de Sant Jaume i el carrer del Call i, de l'altra, els carrers de la Riera de Sant Joan, de la Tapineria i de l'Argenteria. Les raons per les quals totes les impremtes de Barcelona estaven situades en aquesta àrea eren òbvies: els impressors, com la resta dels artesans, procuraven situar-se a la zona comercial i econòmicament més activa de la ciutat. Al voltant d'aquests eixos, les impremtes s'agrupaven en cinc sectors: el del carrer dels Cotoners, el del carrer de la Llibreteria, el del Call, el sector proper a l'església de Santa Maria del Pi i, finalment, el de la Riera de Sant Joan. Gràcies a la documentació que s'ha conservat de l'època —sobretot els establiments emfitèutics i els repartiments de cases que figuren al cadastre de 1716— he pogut situar amb precisió totes les impremtes de Barcelona, sempre tenint en compte les transformacions que han patit els edificis i els carrers en els darrers tres-cents anys. En aquesta identificació hi han ajudat també els plànols fets al segle XIX pels arquitectes Josep Mas i Vila i Miquel Garriga i Roca.[28]

27. Sobre la impremta Abadal de Moià vegeu: Immaculada SOCIAS BATET, *Els Abadal, un llinatge de gravadors*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007; i Llogari PICANYOL, "Artistes moianesos", *Modilianum*, juny 1960, p. 42-49.

28. El plànol de les àrees que, segons Albert Garcia Espuche, definien l'estructura urbana de Barcelona en els segles XVI i XVII figura a: Albert GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*, Madrid: Alianza, 1998, p. 75. El *Plano geométrico de la ciudad de Barcelona*, de Josep Mas i Vila, i els *Quarterons* Garriga i Roca són a: AHCB, Documents cartogràfics i visuals, 8100 i 11458.

En el sector del carrer dels Cotoners hi havia les impremtes del doctor Miquel Delmunts, de Rafael Figueró i de Joan Jolis (Fig. 2). La primera va obrir-se a partir de 1650, en una casa que el metge va adquirir l'any 1644 al carrer de la Barra de Ferro, que estava unida a una altra que havia comprat dos anys abans, a la cantonada amb el carrer dels Candelers de Sèu, dit també dels Cotoners. Segons els afrontaments, l'edifici on hi havia la impremta de Delmunts termenejava al sud amb el carrer de la Barra de Ferro i a ponent amb l'altra casa, que, al seu torn, també afrontava al sud amb el carrer de la Barra de Ferro i a ponent amb el dels Candelers de Sèu.[29]

L'any 1668 el material tipogràfic de Miquel Delmunts fou comprat per Rafael Figueró, que va mantenir el taller en la mateixa casa durant un temps, en règim de lloguer. El 1683, però, Figueró va haver de canviar de lloc, ja que els béns de Delmunts foren venuts per ordre de la Reial Audiència per pagar els deutes als creditors. Aleshores, Figueró es va traslladar a un edifici que va adquirir a pocs metres de distància, a la cantonada del carrer dels Candelers de Sèu, dit també dels Cotoners, amb el de la Carassa, aleshores anomenat dels Vigatans. La porta principal d'aquesta casa estava situada en un tram que antigament pertanyia al carrer dels Cotoners i que actualment forma part del de la Barra de Ferro. La impremta de Figueró va estar en aquesta casa fins el 1714, quan fou destruïda per una bomba que hi va caure durant el setge borbònic. Aleshores, l'impressor va traslladar-se al carrer de la Bòria, en una casa situada just al costat de la que feia cantonada amb el carrer d'en Mirambell.[30]

29. Miquel Delmunts va comprar la casa que donava al carrer dels Candelers de Sèu en subhasta pública el 1642, per un preu de 160 lliures. AHPB, Josep Pahissa, Primer manual, 691/1, f. 165-167, 26 de setembre de 1642. La casa del carrer de la Barra de Ferro, anomenat també d'en Novell, fou adquirida per Delmunts l'any 1644, a un cens de 20 lliures anuals de pensió. AHPB, Ramon Batlle, Onzè manual, 687/12, f. 983-987, 10 de novembre de 1644. Els afrontaments que permeten situar la impremta de Miquel Delmunts es poden trobar també a: ACA, Reial Audiència, Llibre de vendes, 1665-1697, Registres, 351, f. 48v-58v. El carrer dels Candelers de Sèu, anomenat actualment del Pou de la Cadena, enllaça amb el dels Cotoners i, de fet, antigament una part s'anomenava així, cosa que explica que el nom que figurava en els peus d'impremta de les obres publicades a la impremta de Delmunts fos el dels Cotoners.

30. La compra de la impremta per part de Rafael Figueró figura a: AHPB, Josep Quatrecases, Dinovè manual, 742/34, f. 3v-5v, 27 de maig de 1668. Miquel Delmunts va llogar la casa a Rafael Figueró per quatre anys, a raó de 25 lliures anuals. AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1671, 766/20, f. 304v-305, 5 de juny de 1671. La casa on hi hagué la impremta de Miquel Delmunts i de Rafael Figueró fins el 1683 correspon actualment al número 1 del carrer de la Barra de Ferro. La casa del carrer dels Cotoners a la qual Rafael Figueró es va traslladar el 1683 era un establiment dels frares del convent de Santa Caterina de Barcelona, a un cens de 70 lliures anuals. AHPB, Josep Güell,

La tercera de les impremtes del carrer dels Cotoners era la de Joan Jolis. La seva localització, però, no ha estat possible de determinar a través de la documentació de l'època, ja que no ha aparegut cap acta de compravenda o d'establiment que permeti identificar la casa. Malauradament, entre la documentació del cadastre de 1716 tampoc no es conserva el repartiment del barri quart, on hi havia el carrer dels Cotoners, que és l'únic document d'aquests tipus que indica els afrontaments. Així doncs, per situar la casa de Joan Jolis, m'he basat en la informació que existeix sobre els "hereus de la viuda Pla", que foren els propietaris d'aquest taller al segle XIX. La impremta Jolis fou venuda el 1770 pels marmessors d'Elisabet Jolis, filla del fundador i darrer membre d'aquesta nissaga, a Bernat Pla, un dels treballadors. Al seu torn, la vídua de Pla, Tecla Boix, la va deixar a l'impressor Vicenç Verdaguer, de manera que al cap dels anys la impremta va ser heretada pel llibreter Josep Maria Bocabella, net de Verdaguer, que va mantenir el nom de la impremta com la dels "hereus de la viuda Pla". Segons que ha assenyalat Antonio Oliva, la botiga de Josep Maria Bocabella estava situada al carrer dels Cotoners, en la mateixa casa on hi havia hagut la impremta Jolis. L'edifici fou parcialment derruït el 1845, arran de l'obertura del carrer de la Princesa, i la porta principal va passar a estar situada al número 8 del nou carrer. Per tot plegat, es dedueix que als segles XVII i XVIII la impremta dels Jolis estava situada en una casa a tocar de la cantonada entre els carrers dels Cotoners i de Civader. La demolició parcial de la casa feta arran de l'obertura del carrer de la Princesa va provocar que la part que es va salvar quedés reclosa en una petita illa formada per aquests tres carrers.[31]

Manual de 1683, 811/59, f. 340-346v, 28 d'abril de 1683. Els afrontaments que permeten situar aquesta casa apareixen també a l'establiment que els predicadors van fer al fuster Francesc Planes el 1715, després que Figueró renunciés a la propietat útil. AHPB, Pau Mitjans, Vint-i-setè manual, 859/34, f. 475-479v, 17 de novembre de 1715. Posteriorment, fou adquirida en emfiteusi pel sastre Josep Anglada. AHPB, Pau Mitjans, Vint-i-vuitè manual, 859/35, f. 192-197, 25 de maig de 1716. L'edifici on hi hagué la impremta de Rafael Figueró de 1683 a 1714 es correspon actualment amb el número 2 del carrer de la Barra de Ferro i el número 1 del carrer de la Carassa. La casa del carrer de la Bòria a la qual Rafael Figueró va traslladar la impremta el 1714 fou adquirida, conjuntament amb el seu fill, Rafael Figueró i Jolis, al jutge Josep Güell, per un cens de 185 lliures anuals. AHPB, Josep Sabater, Quart manual, 894/5, f. 45v, 10 de juny de 1715. Aquesta casa fou derruïda a principi del segle XX amb motiu de l'obertura de la Via Laietana. En l'espai que ocupava hi ha actualment l'edifici de la Cambra de la Propietat Urbana de Barcelona.

31. Segons una descripció feta per Josep Maria Bocabella, després de l'obertura del carrer de la Princesa, la casa contigua a la impremta va quedar de forma quadrada: "Nos feren tirar a terra la casa, per obrir lo carrer de la Princesa; nos prengueren 1.400 pams de casa i nos ne quedaren uns 700, la casa contigua era quadrada, 42 pams d'ample, 42 de llargària". Antonio OLIVA SALA, *José María Bocabella Verdaguer. Fundador y artífice del*

Al sector del carrer de la Llibreteria i adjacents hi havia les impremtes d'Antoni Lacavalleria, de Josep Forcada, de Joan Pau Martí i de Josep Llopis (Fig. 3). A més, les botigues dels llibreters Anton Ferrer, Baltasar Ferrer, Joan Pahissa i Josep Moyà, que durant un temps van disposar d'impremta pròpia, eren també en aquest carrer. En concret, la casa d'Antoni Lacavalleria, adquirida l'any 1651 als tutors dels fills del seu germà, Pere Lacavalleria, era la segona que es troba a partir de la cantonada del carrer de la Llibreteria amb el d'Arlet, en direcció a la plaça de l'Àngel. Aquesta casa estava afegida a una altra, també propietat dels Lacavalleria, que tenia sortida al carrer de les Moles, anomenat també dels Cofrers, desaparegut posteriorment amb l'obertura del carrer de Jaume I. La casa que fa cantonada entre els carrers de la Llibreteria i d'Arlet era la del llibreter Josep Moyà, mentre que la que hi havia a continuació de la de Lacavalleria, en direcció a la plaça de l'Àngel, és a dir, la tercera des de la cantonada, era la de Baltasar Ferrer.[32]

La impremta del notari Josep Forcada, que li fou lliurada el 1651 per la seva esposa, Helena Girbau, vídua de l'impressor Llorenç Déu, estava situada en una casa a la cantonada del carrer de la Freneria amb el carrer que avui s'anomena de la Baixada de Santa Clara. Es tractava de dues cases que havien estat convertides en una de sola, amb una porta que donava "a la davallada que va de la catedral a la plaça dita del Rei", dues portes que obrien al carrer de la Freneria

---

templo de la Sagrada Familia, Barcelona: Asociación Verdad y Justícia, 2012, p. 105-107 i 460. La casa veïna de la qual parla Bocabella, de forma quadrada, es distingeix clarament en el plànol de Garriga i Roca. D'altra banda, en el peu d'impremta d'un llibre escrit pel pare Josep Manyanet, titulat *Meditaciones para religiosos*, consta que la impremta dels "Hereus de la viuda Pla" era al número 8 del carrer de la Princesa. Antonio Quintana, *Manyanet, Bocabella, Gaudí, tres grandes para un templo*, Barcelona: Hijos de la Sagrada Família, 1985, p. 79. En el plànol de Garriga i Roca la casa del carrer de la Princesa on vivia Josep Maria Bocabella apareix assenyalada també amb el número 8, el mateix que conserva actualment. La porta principal de la impremta de Joan Jolis, avui en dia tapiada, correspon al número 1 del carrer dels Cotoners.

32. La impremta d'Antoni Lacavalleria ha estat situada en el plànol gràcies al document de l'establiment que li van fer el 1651 els tutors dels hereus de Pere Lacavalleria, el seu germà. AHPB, Francesc Bartrolí, Llibre comú, 720/2, f. 47-60v, 1 de febrer de 1651. La situació també figura en la firma de domini que Josep Faust de Potau Ferran Lledó i Vives, comte de Vallcabra, senyor directe de la casa, va signar al llibreter Antoni March el 1727, després de l'establiment que li va fer Antoni de Lacavalleria de Moix i Dulach, successor d'Antoni Lacavalleria. AHPB, Jeroni Brotons, Esborrany de 1727, 865/13, f. 313v-328. Els afrontaments de les cases d'Antoni Lacavalleria, Josep Moyà i Baltasar Ferrer figuren en el repartiment de cases del cadastre de 1716. AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, carrer de la Llibreteria, I-57, s. f. La casa on hi havia la impremta d'Antoni Lacavalleria és la que actualment correspon al número 16 del carrer de la Llibreteria.

Figura 2

SITUACIÓ DE LES IMPREMTES DEL SECTOR DEL C/ DELS COTONERS EN ELS PLÀNOLS DE JOSEP MAS I VILA, I L'ACTUAL, OBRA DE L'AJUNTAMENT DE BARCELONA

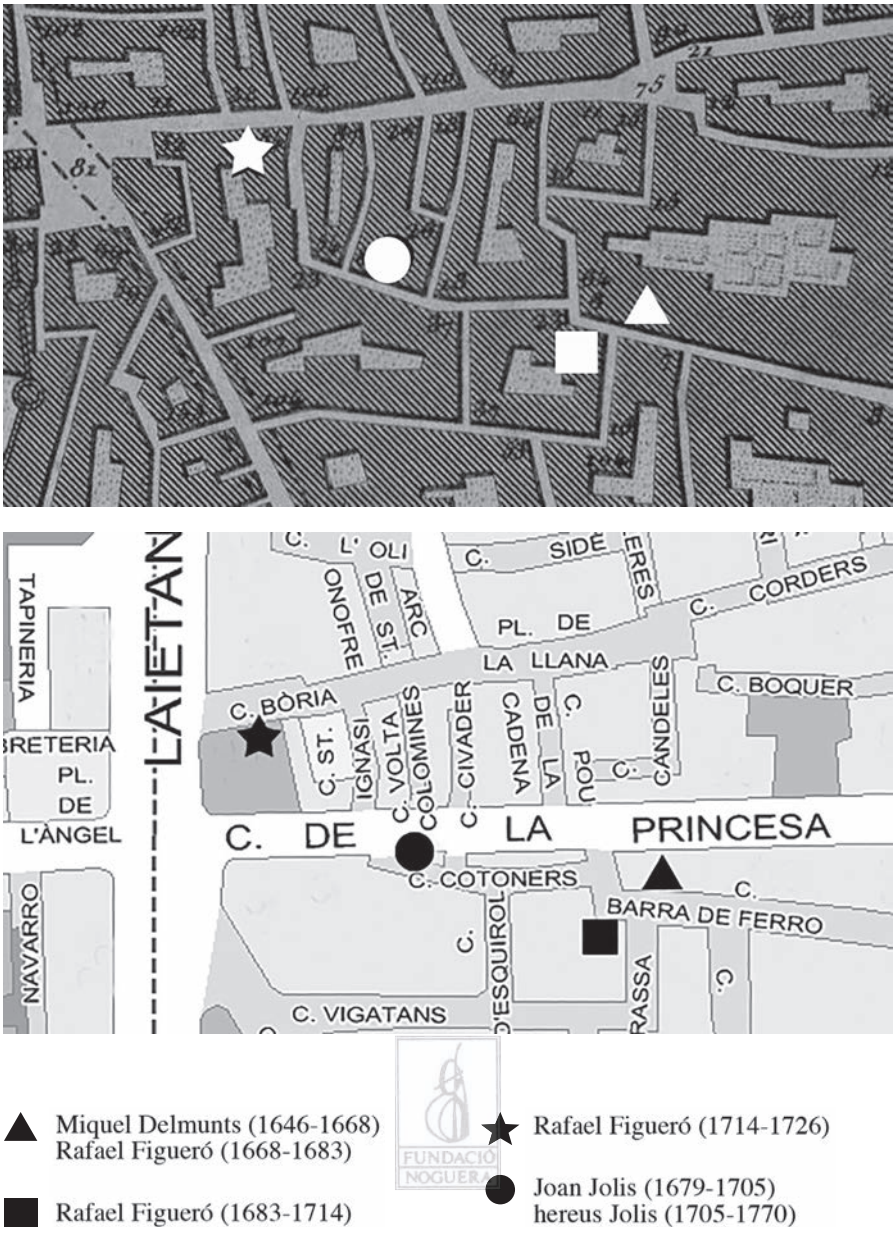

i una altra a llevant, que donava a un carreró, actualment tancat al públic, anomenat de Segòvia.[33]

A la plaça de l'Àngel hi hagué, a partir de 1693, la impremta de Josep Llopis, que fins aleshores havia estat al carrer de Sant Domènec del Call. La casa de Llopis termenejava a ponent amb una altra que era propietat de la confraria dels sastres, que, al seu torn, feia cantonada amb el carrer de la Tapineria. El 1699, en morir Llopis, la casa de la plaça de l'Àngel fou heretada pels fills i per Anna Huguet, la vídua, en qualitat d'usufructuària. Joan Piferrer, gendre de Llopis, va esdevenir propietari de la casa i de la impremta el 1714.[34]

La darrera de les impremtes que hi havia al sector de la Llibreteria era la que Joan Pau Martí va obrir a partir de 1701 en una casa situada a la cantonada que formen la plaça de Sant Jaume amb els carrers del Bisbe i de Paradís. Martí va traslladar a aquesta casa el material que li va vendre Josep Cormellas, propietari de la històrica impremta del carrer del Call.[35]

La impremta Cormellas era una de les dues que hi havia al sector del Call (Fig. 4). A començament del segle XX, el periodista Lluís Carles Viada i Lluch va situar, erròniament, aquesta impremta en el número 14 del carrer del Call, basant el seu raonament en uns esgrafiats de la

33. La situació de la impremta de Josep Forcada ha estat obtinguda del document de donació de la casa i de la impremta que aquest notari va fer poc abans de morir al convent de Santa Caterina de Barcelona. AHPB, Josep Güell, Manual de 1688, 811/70, f. 211-226, 16 de setembre de 1688. Els afrontaments figuren amb més detall en el cadastre de 1716, a nom de Mateu Hugó, segrestador dels béns de Forcada. AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, carrer de la Freneria, I-57, s. f. La casa on hi havia la impremta de Josep Forcada correspon actualment al número 2 de la baixada de Santa Clara.

34. Josep Llopis va adquirir en emfiteusi la casa de la plaça de l'Àngel al notari Lluís Cortés el 1693. AHPB, Francesc Rossinés, Manual de diversos contractes, 858/7, f. 28-28v, 26 de gener de 1693. Els afrontaments figuren en una àpoca que Cortés va signar a Llopis per l'entrada de l'establiment. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1693, 828/7, f. 37v-38v, 27 de gener de 1693. La situació de la casa apareix també en la valoració que dos mestres de cases van fer d'aquesta casa el 1714, quan fou comprada per Joan Piferrer. AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1714, 870/31, f. 236-237, 24 d'octubre de 1714. Finalment, els afrontaments figuren també en el repartiment de cases del cadastre de 1716, a nom de Joan Piferrer. AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, plaça de l'Àngel, I-57, s. f. La casa on hi havia la impremta de Josep Llopis i de Joan Piferrer, avui en dia reedificada, correspon als números 2-3 de la plaça de l'Àngel.

35. La situació de la casa de Joan Pau Martí apareix en la venda d'un censal feta pel llibreter el 1716, avalat amb la casa. AHPB, Joan Solsona, Manual de 1717, 890/19, f. 1-3v, 30 de desembre de 1716. Els afrontaments figuren en el cadastre de 1716, AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, carrer de la Llibreteria, I-57, s. f. La casa on hi havia la impremta de Joan Pau Martí és la que en l'actualitat correspon al número 5 de la plaça de Sant Jaume.

Figura 3

SITUACIÓ DE LES IMPREMTES DEL SECTOR DEL C/ DE LA LLIBRETERIA EN ELS PLÀNOLS DE JOSEP MAS I VILA, I L'ACTUAL, OBRA DE L'AJUNTAMENT DE BARCELONA

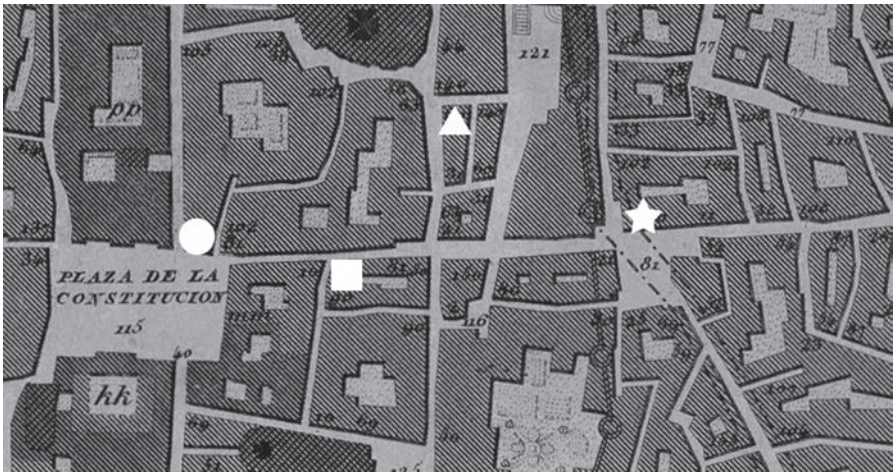

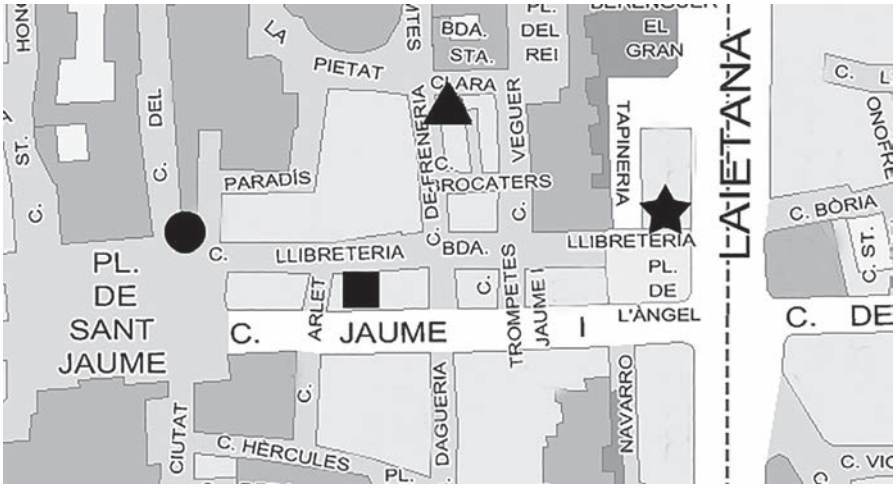

● Joan Pau Martí (1701-1722)

▲ Josep Forcada (1651-1689)

■ Antoni Lacavalleria (1646-1701); hereus Lacavalleria (1701-1706)

★ Josep Llopis (1693-1699); hereus Llopis (1699-1714); Joan Piferrer (1714-1750)

FUNDACIÓ NOGUERA

façana, avui encara visibles, que foren fets quan la impremta Cormellas ja no existia. En realitat, la impremta dels Cormellas era ben bé al davant, en la segona casa que aleshores hi havia després de la cantonada formada pels carrers del Call i de Sant Domènec, baixant de la plaça de Sant Jaume a la dreta. La casa dels Cormellas termenejava al sud amb el carrer del Call, al nord amb un carreró tancat al públic que hi havia al darrere i a llevant amb la casa del velluter Joan Testas, que, al seu torn, estava situada a la cantonada amb el carrer de Sant Domènec del Call.[36]

La casa de Joan Testas afrontava a ponent amb la casa dels Cormellas, al sud amb el carrer del Call, a llevant amb el carrer de Sant Domènec i al nord amb la casa on hi havia la impremta de Jacint Andreu, que obria porta a aquest carrer. Així doncs, el taller que Andreu va instal·lar al carrer de Sant Domènec el 1671 estava situat en la segona casa a l'esquerra, comptant des de la cantonada del carrer del Call en direcció al carrer de Marlet. Aquesta casa termenejava pel darrere amb la dels Cormellas. El 1686, després de la mort de Jacint Andreu, la seva vídua va vendre la impremta i va establir la casa a Josep Llopis. Posteriorment, a partir de 1694, la casa del carrer de Sant Domènec del Call fou ocupada per Josep Texidó i pels seus successors.[37]

---

36. Lluís Carles VIADA I LLUCH, "La imprenta barcelonesa de los Cormellas, 1592-1700", *Revista Gráfica*, vol. 2, 1901-1902, p. 116. Aquest error, repetit uns anys després per Miquel González Sugrañes, ha estat reproduït en tota la bibliografia que posteriorment ha situat la impremta Cormellas. Miquel GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Contribució a la història...*, vol. 2, p. 115. Fins i tot, l'any 1966, amb motiu d'un congrés d'arts gràfiques celebrat a Barcelona, es va col·locar una placa commemorativa, en un lloc equivocat. La situació correcta de la casa dels Cormellas figura en la venda que els marmessors de Sebastià de Cormellas i de Josep Cormellas van fer el 1703 al doctor en medicina Francesc Fontllonga. Aquesta casa estava formada per diverses estances i botigues que havien estat afegides. És possible que en alguna hi hagués hagut, al segle XVI, el taller de l'impressor Carles Amorós, ja que el seu nom apareix en aquest document com a antic propietari d'una part de la casa. AHPB, Francesc Serra, Quinzè manual, 875/31, f. 195v-210v. Els afrontaments figuren també en el repartiment del cadastre de 1716, a nom del doctor Francesc Fontllonga. AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, carrer del Call, I-57, s. f. El carreró tancat al públic que hi havia al darrera de la casa, el qual, malgrat haver desaparegut, encara és possible determinar la posició exacta, ha estat situat perfectament per Jaume Riera i Sans. Jaume RIERA, "La sinagoga major dels jueus a Barcelona. Proposta de localització", *Butlletí del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciència de Catalunya*, 99, 1997, p. 60-71. Les transformacions en els edificis d'aquesta illa fan que la casa on hi havia la impremta Cormellas sigui, actualment, la tercera després de la cantonada amb el carrer de Sant Domènec, que correspon al número 11 del carrer del Call.

37. La situació de la impremta de Jacint Andreu figura en l'establiment que li va fer Maria Company, vídua del doctor Gaspar Company, el 1671. AHPB, Josep Monclar, Primer llibre de contractes, 804/22, f. 19-25v, 10 d'octubre de 1671. És possible que en la primera meitat del segle XVII en aquesta mateixa casa hi hagués hagut la impremta de Gabriel Nogués, segons consta en algunes obres d'aquest impressor. En l'actualitat aquesta

Al sector del Santa Maria del Pi hi havia les impremtes de la família Mathevat, de Vicenç i Jaume Surià i de Francesc Guasch (Fig. 5). La impremta fundada per Sebastià Mathevat a principi del segle XVII era davant la rectoria de la parròquia de Santa Maria del Pi, en concret en la segona casa del carrer de la Riera del Pi, conegut també com la "claveguera del Pi", comptant des del carrer d'en Roca en direcció a la plaça del Pi. Segons la documentació, aquesta casa afrontava al sud amb la Riera del Pi i a ponent amb la casa de la vídua del fuster Pere Mas, "que fa cantonada amb el carrer dit d'en Roca".[38]

El 1675, en morir Caterina Mathevat, els pares jesuïtes del Col·legi de Betlem de Barcelona, que havien rebut la impremta per donació de la seva propietària, la van traslladar al carrer del Carme, en una casa situada al costat de l'església de Betlem, davant la font que hi havia a la cantonada amb la Rambla. L'any 1680, però, amb motiu de les obres d'ampliació de l'església, la casa fou enderrocada i els jesuïtes van retornar la impremta al seu lloc original, davant de la rectoria del Pi, en règim de lloguer.[39]

---

casa correspon als números 3-5 del carrer de Sant Domènec del Call. Els afrontaments de la casa on hi havia la impremta de Jacint Andreu figuren també en l'establiment que Maria Andreu va fer a Josep Llopis el 1686, AHPB, Josep Güell, Manual de 1686, 811/65, f. 257-264v, 12 de maig de 1686, i també en l'establiment que Llopis va fer a Josep Texidó el 1694, AHPB, Lluís Cases, Manual dels actes rebuts, 828/7, f. 163-170v, 26 d'abril de 1694. Els afrontaments consten en el repartiment del cadastre de 1716, a nom de Josep Texidó. AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, carrer de Sant Domènec del Call, I-57, s. f.

38. La situació de la impremta Mathevat consta en la compra que Paula Mathevat, vídua de Sebastià Mathevat, va fer de la casa situada davant la rectoria del Pi l'any 1649. AHPB, Jaume Rondó, Manual de 1649, s. f., 24 d'abril de 1649. Els afrontaments figuren també en l'establiment que Francesc Sans i de Puig, hereu dels béns que foren de Caterina Mathevat, va fer d'aquesta casa a l'impressor Martí Gelabert l'any 1687. AHPB, Esteve Cols, Desè manual, 844/14, f. 238v-239v. Finalment, els afrontaments també consten en el repartiment de cases del cadastre de 1716, a nom de Joan Baptista Casas, fill i hereu de Flora Casas, a qui Gelabert havia venut la casa el 1702. AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, carrer de la Claveguera del Pi, s. f. És possible que al segle XVI en aquesta casa hi hagués hagut la impremta de Pere i Pau Malo. Lluís Carles VIADA I LLUCH, "L'estampa barcelonina d'en Pere i d'en Pau Malo, davant la rectoria del Pi", *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 5, 1918-1919, p. 5-31. En l'actualitat la casa on era la impremta Mathevat correspon al número 15 del carrer del cardenal Cassanyes.

39. El desallotjament precipitat de la casa del carrer del Carme on vivia Martí Gelabert ha quedat registrat a: AHSIC, Crónica del Colegio de Nuestra Señora de Belén de la Compañía de Jesús, 1545-1700, ACOB-1, p. 369v-375v. La casa on hi va haver la impremta estava situada en l'espai que avui dia ocupa l'església de Betlem, a la cantonada de la Rambla amb el carrer del Carme. Francesc Sans i de Puig, successor de Maria Sans, la seva mare, hereva universal de Caterina Mathevat, va llogar la casa de la Riera del Pi al rector del Col·legi de Betlem el 12 de juliol de 1680. AHPB, Esteve Cols, major, Tercer manual, 844/7, f. 248-248v.

Figura 4

Situació de les impremtes del sector del c/ del Call en els plànols de Josep Mas i Vila, i l'actual, obra de l'Ajuntament de Barcelona

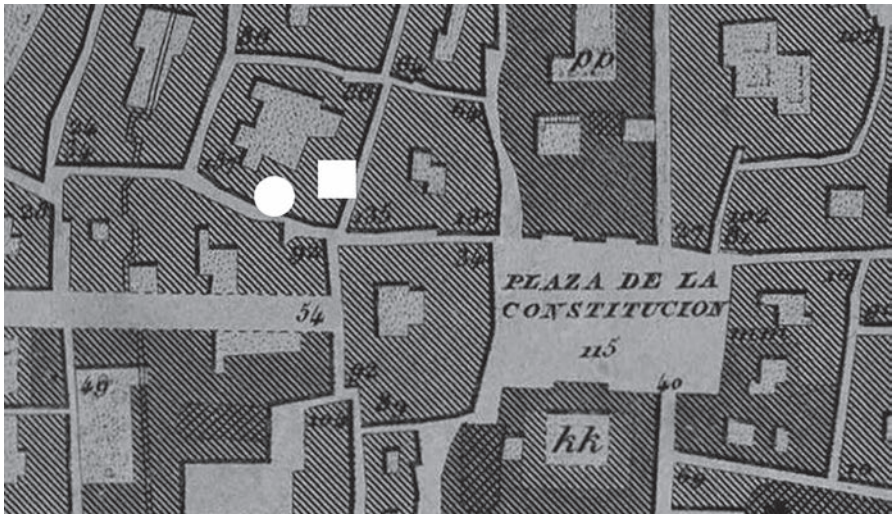

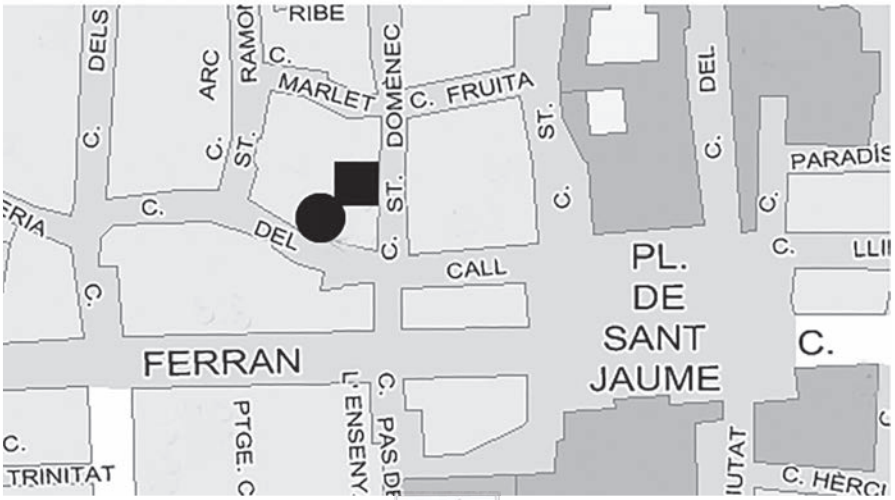

● Teresa Cormellas (1667-1691)
Josep Cormellas (1691-1701)

■ Jacint Andreu (1671-1686)
Josep Llopis (1686-1693)
Josep Texidó (1694-1735)

FUNDACIÓ NOGUERA

La impremta de Vicenç Surià era al carrer de la Palla, en una casa que aquest impressor va adquirir en emfiteusi el 1680. Aquest edifici estava situat a la banda dreta del carrer en direcció a Santa Maria del Pi, concretament dues cases més enllà de l'Hospital de Sant Sever. La impremta de Vicenç Surià va continuar la seva activitat en aquesta casa sota la direcció del seu fill, Jaume Surià. Posteriorment, va passar als seus successors, que la van mantenir oberta fins a principi del segle XIX.[40]

Al carrer de la Palla hi va tenir també la impremta Francesc Guasch, en una casa que termenejava amb l'antiga muralla romana i amb unes cases que eren de la comunitat de Sant Felip Neri. D'aquesta casa Josep de Calassanç Laplana en fa la localització en el seu llibre sobre la història de l'oratori de Sant Felip Neri. Segons aquest historiador, la casa de Francesc Guasch era a tocar de la torre número 75 de la muralla romana, en un terreny on posteriorment es construí la capella del Santíssim Sagrament de l'església de Sant Felip Neri. En acabar la Guerra de Successió, Guasch es va traslladar a una casa de lloguer a la davallada de Santa Eulàlia. Segons consta en el cadastre de 1716, la casa del carrer de la Palla estava destruïda, molt probablement pels efectes de les bombes caigudes durant el setge borbònic. L'any 1724, però, Guasch tenia la impremta a la plaça de la Santíssima Trinitat.[41]

---

40. La situació de la impremta Surià figura en l'establiment que els tutors de Teresa Montargull, filla de Ramon Montargull, esperdenyer, van fer a Vicenç Surià el 1680. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1680, 828/2, f. 272-278v, 13 d'octubre de 1680. Els afrontaments apareixen també en el repartiment de cases del cadastre de 1716. AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, carrer de la Palla, I-57, s. f. En el lloc on hi havia hagut la impremta Surià avui hi ha un edifici de nova construcció, identificat amb els números 13-17 del carrer de la Palla. L'Hospital de Sant Sever era en una casa que actualment correspon al número 21 d'aquest carrer.

41. Josep de C. LAPLANA, *L'oratori de Sant Felip Neri de Barcelona i el seu patrimoni artístic i monumental*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1978, p. 58-59 i 109. La situació i els afrontaments de la casa de Francesc Guasch al carrer de la Palla figuren en l'acta de l'establiment que li va fer Antoni Oriol, notari de Barcelona, el 1697. AHPB, Isidre Famades, Vint-i-sisè manual, 813/22, f. 263-279, 25 d'octubre de 1697; així com també en el repartiment de cases que consta en el cadastre de 1716. AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, carrer de la Palla i la davallada de Santa Eulàlia, I-57, s. f. La torre número 75 de la muralla romana és actualment visible des de la plaça de Frederic Marés. La impremta de Francesc Guasch era en la casa situada al costat dret de la plaça, en el número 10 del carrer de la Palla, on actualment hi ha l'escola de Sant Felip Neri. Agraeixo a l'antiquari Joan Ubach el seu ajut en la localització d'aquesta impremta. La presència de Guasch a la plaça de la Santíssima Trinitat consta a: *Relación de la gloriosa exaltación de el summo pontífice Benedicto XIII...* BUB, B-54/4/24-37. Amb tot, cal advertir que, segons consta en l'obra més antiga coneguda, Francesc Guasch segurament va obrir el seu primer taller el 1697 a la baixada de Sant Miquel. *Oración fúnebre a las venerables memorias del reverendíssimo padre Thomás Muniessa...* BC, F.Bon. 5930.

Figura 5

SITUACIÓ DE LES IMPREMTES DEL SECTOR DE SANTA MARIA DEL PI EN ELS PLÀNOLS DE JOSEP MAS I VILA, I L'ACTUAL, OBRA DE L'AJUNTAMENT DE BARCELONA

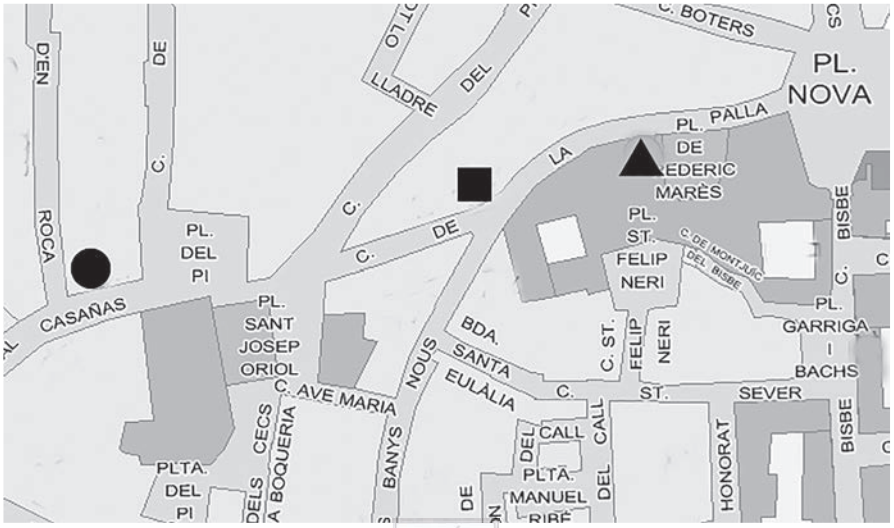

● Caterina Mathevat (1651-1675)
Col·legi de Betlem (1680-1687)
Martí Gelabert (1687-1702)
Flora Casas (1702-1710)

■ Vicenç Surià (1680-1696)
Jaume Surià (1696-17

▲ Francesc Guasch (1697-1714)

FUNDACIÓ NOGUERA

Finalment, en el sector del carrer de la Riera de Sant Joan hi havia les impremtes de Bartomeu Giralt i de Gabriel Bro (Fig. 6). Inicialment, Giralt va obrir el taller al carrer de Sant Gaietà, però el 1711 es va traslladar a la plaça dels Peixos, en una casa situada a la cantonada amb el carrer de les Magdalenes. Al seu torn, Gabriel Bro va adquirir, a final de 1698 una casa situada en un carreró que enllaçava la Riera de Sant Joan amb el carrer de la Tapineria, on va treballar fins a 1703, quan se n'anà a viure a Girona.[42]

La dimensió del sector editorial

A banda de la quantitat d'impremtes, per mesurar el potencial productiu de la indústria editorial catalana cal analitzar la seva dimensió. Una manera de fer-ho és a partir del recompte de premses. A través dels inventaris de béns es constata que en la segona meitat del segle XVII les impremtes més grans tenien quatre premses —com és el cas de les de Cormellas, Lacavalleria o Llopis—, mentre que les de Mathevat i de Joan Pau Martí en tenien tres. El taller més ben equipat, però, era el de Rafael Figueró, l'anàlisi de la producció del qual indica que havia de tenir almenys sis premses. Un total de cinc impremtes de Barcelona —les de Josep Forcada, Jacint Andreu, Martí Gelabert, Joan Jolis i Josep Texidó— disposaven de dues premses. En canvi, Francesc Guasch, així com els llibreters Josep Moyà, Anton Ferrer i Baltasar Ferrer en tenien només una.[43]

---

42. Bartomeu Giralt va comprar la casa de la plaça dels Peixos el 1711 per un preu de 654 lliures. AHPB, Pere Pau Pujol, Catorzè manual, 910/14, f. 25v-32, 22 de gener de 1711. Els afrontaments d'aquesta casa apareixen també al repartiment del cadastre de 1716. AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, plaça dels Peixos, I-57, s. f. L'espai on hi havia la impremta de Bartomeu Giralt forma part actualment de l'edifici que alberga la Llibreria Balmes, que pertany a la Biblioteca Balmes, situada al número 11 del carrer de Duran i Bas. Per la seva banda, Gabriel Bro va adquirir el local on va obrir la impremta a través d'un establiment que li va fer Joan Cebrià, sastre, el 16 de novembre de 1698, segons consta en l'acta de domini signada per Tomàs Marçal, sacerdot, el mes de gener següent. AHPB, Joan Solsona, Tercer manual, 890/6, f. 176-177, 23 de gener de 1699. El carreró on estava situada la impremta, conegut com carrer del Sant Crist, va desaparèixer en obrir-se la Via Laietana. L'espai on hi havia la impremta de Gabriel Bro, avui ocupat per un edifici de nova construcció, estava situat més o menys a l'alçada de l'actual número 8 del carrer de la Tapineria.

43. L'inventari de béns de Sebastià de Cormellas figura a: AHPB, Jaume Corbera, Primer llibre d'inventaris, 730/33, n. 63, 4 de febrer de 1667. El 1703, quan fou venuda a Joan Pau Martí, la impremta Cormellas tenia quatre premses, tot i que la valoració especificava que una era molt vella. AHPB, Francesc Serra, Quinzè manual, 875/31, f. 180v-193. L'inventari dels béns d'Antoni Lacavalleria a: AHPB, Bonaventura Torres, Llibre tercer d'inventaris i encants, 770/51, 20 d'agost de 1701, s. f. L'inventari dels béns de Josep Llopis i Anna Llopis i Huguet a: AHPB, Lluís Cases, Plec d'inventaris i encants,

Figura 6

SITUACIÓ DE LES IMPREMTES DEL SECTOR DE LA RIERA DE SANT JOAN EN ELS PLÀNOLS DE JOSEP MAS I VILA, I L'ACTUAL, OBRA DE L'AJUNTAMENT DE BARCELONA

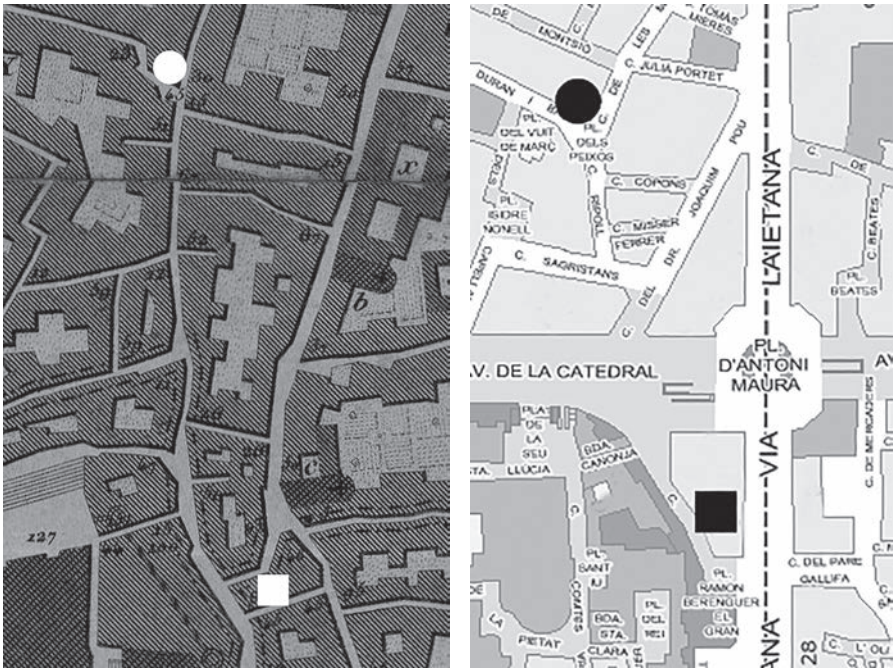

● Bartomeu Giralt (1711-1730)

■ Gabriel Bro (1699-1703)

828/4, 22 de desembre de 1706, s. f. El nombre de premses de la impremta Mathevat figura a l'inventari que acompanya el contracte de lloguer que el Col·legi de Betlem va fer a Martí Gelabert el 1676. AHPB, Francesc Torres, Quinzè manual, 783/25, f. 225v-234v, 22 de març de 1676. Les premses que tenia Josep Forcada consten en els capítols matrimonials fets amb Elena Girbau: AHPB, Francesc Reverter, Llibre segon de capítols matrimonials, 703/46, f. 220-227, 31 de març de 1651. L'inventari de béns de Jacint Andreu és a: AHPB, Lluís Fontana, Llibre primer d'inventaris i encants, 806/46, s. f., 20 de febrer de 1686. L'inventari de béns de Martí Gelabert, a: AHPB, Josep Madriguera, Prima manus testamentorum, 901/8, f. 19-22, 2 de setembre de 1702. L'inventari de béns de Joan Jolis, a: AHPB, Josep Vilamala, Inventaris, encants i estimacions, 912/40, doc.11, 4 de juliol de 1705. L'inventari de béns de Josep Texidó, a: AHPB, Josep Francesc Fontana, Tercer llibre d'inventaris i encants, 934/56, s. f., 24 d'octubre de 1735. L'inventari de béns de Francesc Guasch, a: AHPB, Josep Francesc Fontana, Llibre segon d'inventaris i encants, 934/55, s. f., 20 de juny de 1725.

Per tot plegat, es pot deduir que pels volts de 1700, quan Barcelona tenia dotze impremtes, hi havia, aproximadament, entre vint-i-cinc i trenta premses. Això fa suposar que hi treballaven entre cinquanta i setanta-cinc oficials impressors o fins i tot més, ja que, per regla general, una impremta necessitava dos premsistes i un o dos caixistes per a cada una de les premses, tot i que aquesta proporció podia variar segons les necessitats. El llibreter Joan Pau Martí assegurava el 1701 que al seu taller, que aleshores tenia tres premses, hi treballaven onze oficials. Una cosa semblant succeïa el 1572 a Alcalá de Henares, on l'impressor Andrés de Angulo tenia quatre premses i donava feina a setze persones. Els Cromberger de Sevilla, al segle XVI, tenien també quatre premses i una vintena de treballadors. A Madrid, a la segona meitat del segle XVII, el nombre de mestres i d'oficials impressors rondava la cinquantena.[44]

La dimensió de la impremta catalana, en qualsevol cas, era molt reduïda, en comparació amb els grans centres editors europeus. A París, segons un informe fet el 1644, hi havia 76 impremtes obertes, que disposaven d'un total de 183 premses i donaven feina a 257 oficials i a 94 aprenents. La més gran d'aquestes impremtes tenia set premses, mentre que cinc en tenien cinc i un total de vuit en tenien quatre. Una situació semblant es vivia a Holanda, on a mitjan segle XVII hi havia 150 premses en funcionament. Un recompte fet el 1651 va indicar que a la ciutat de Leiden hi havia vint-i-tres premses. En concret, hi havia tres tallers que en tenien quatre, cinc que en tenien dues i un que en tenia una. El cas més espectacular, tanmateix, el constitueix la impremta de Christophe Plantin, a la ciutat flamenca d'Anvers. A mitjan segle XVI aquest taller disposava de setze premses i donava feina a vuitanta treballadors, amb una producció que arribava a la seixantena de llibres l'any. Un altre exemple important és el de la impremta de Nicolas Jenson, que amb trenta treballadors ha estat considerada com una de les empreses més grans de la Venècia de final del segle XV.[45]

---

44. La quantitat de treballadors de la impremta de Joan Pau Martí figura en una súplica presentada al Consell de Cent el 1701. AHCB. Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 126v-127. També a: BC, BerRes. 43/15-Fol. Sobre la impremta a Alcalá de Henares, vegeu: Julián MARTÍN ABAD, *La imprenta en Alcalá de Henares (1601-1700)*, Madrid: Arco, 1999, p. 37. Sobre la impremta dels Cromberger, vegeu: Clive GRIFFIN, *Los Cromberger. La historia de una imprenta del siglo XVI en Sevilla y Méjico*, Madrid: Ediciones de Cultura Hispánica, 1991, p. 168. La quantitat de treballadors que hi havia a les impremtes de Madrid el 1675 es poden consultar a: Melchor de CABRERA NÚÑEZ DE GUZMÁN, *Discurso legal, histórico y político en prueba del origen, progressos, utilidad, nobleza y excelencias del arte de la imprenta*. Edició facsímil. Madrid, 1675. [Madrid: Singular, 1993, f. 27v-28.]

45. Sobre la dimensió de la impremta parisenca vegeu: Henri-Jean MARTIN, *Livre, pouvoirs et societé a Paris au XVII siècle (1598-1701)*, Ginebra: Droz, 1999, p. 372 i 678.

L'evolució de la producció

Per a analitzar el potencial productiu de la impremta catalana cal tenir també en compte el fons bibliogràfic que s'ha conservat. A partir d'un recompte de les obres que figuren al Catàleg Col·lectiu de les Universitats Catalanes (CCUC) i al Catálogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfico Español (CCPB), es constata que entre 1653 i 1725 es van publicar a Barcelona, com a mínim, un total de 841 llibres, 1.206 opuscles i 2.815 plecs solts. Això significa que durant el període estudiat, de cada cent impresos que van sortir de les impremtes de Barcelona, 17 eren llibres, 25 eren opuscles i els restants 58 eren plecs solts. Un recompte més precís l'ofereix un balanç de comptes elaborat pel llibreter Joan Piferrer quan administrava la impremta de Josep Llopis. Segons aquest balanç, entre 1699 i 1706 en aquest taller es van imprimir 15 llibres, 26 opuscles i 120 plecs solts, cosa que representa uns percentatges del 9,3%, el 16,2% i el 74,5%, respectivament. Les dades reals que proporciona aquest cas concret mostren que les obres de poca extensió tenien més pes que el que reflecteix l'obra conservada.[46]

Una anàlisi detallada de la producció permet constatar, d'entrada, l'efecte negatiu que la Guerra dels Segadors va causar en el sector

---

Les dades de la impremta a Holanda figuren a: ibídem, p. 312. Sobre la impremta de Plantin: Francine de Nave, *Cristóbal Plantino (1520-1589), impresor del Humanismo y de las ciencias*, Madrid: Biblioteca Nacional, 1990, p. 7-9. Sobre la impremta a Venècia: Peter Burke, "Early Modern Venice as a Center of Information and Communication", dins John Martin i Dennis Romano (eds.), *Venice Reconsidered. The History and Civilization of an Italian City-State, 1297-1797*, Baltimore: Johns Hopkins University, 2000, p. 398.

46. El recompte d'impresos es va realitzar a partir dels portals d'internet del CCUC i del CCPB al llarg del mes d'octubre del 2012. Cal precisar, però, que hi ha inclosos alguns impresos que, tot i que es conserven en arxius catalans, no figuren en aquests catàlegs. És important també tenir en compte que els resultats obtinguts ofereixen un càlcul a la baixa del total de la producció editorial, ja que una part important, sobretot pel que fa a opuscles i plecs solts, es deu haver perdut. A més, per no distorsionar l'evolució de la producció no he comptabilitzat aquells impresos dels quals no hi ha seguretat de la seva data de publicació ni el lloc on foren publicats. Per fer aquest recompte he considerat com a llibres els impresos superiors a cent pàgines, opuscles aquells que en tenen entre dotze i cent i plecs solts els fulls de dotze pàgines o menys. Pel que fa als llibres, es constata que la major part dels que foren impresos a Barcelona són de temàtica religiosa. La categoria dels opuscles està formada bàsicament per al·legacions jurídiques, sermons, oracions panegíriques, relacions de festes i pamflets d'opinió. Entre els plecs solts, en canvi, hi ha principalment literatura popular, com romanços, villancets i goigs. Figuren també dins d'aquesta darrera categoria els fulls de notícies, que consten habitualment d'entre quatre i vuit pàgines i algunes vegades de dotze. El balanç elaborat per Joan Piferrer a: AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1707, 870/25, f. 71-149v, 19 de febrer de 1707. Sobre la importància de les obres menors vegeu: Xevi Camprubí, "Butlletes, fulls solts i altres menuderies: la contribució de la impremta al funcionament de la societat catalana moderna", *Manuscrits*, 34, 2016, p. 113-144.

editorial. Així, entre els anys 1653 i 1660 les cinc impremtes que aleshores hi havia a Barcelona van editar un total de vint llibres, cosa que en conjunt representa una mitjana de menys de tres llibres anuals. Aquesta situació va millorar a partir de 1660 i, sobretot, va augmentar significativament cap a final de la dècada de 1670, fins a superar la barrera dels vint llibres anuals. Des de 1677 fins a 1705 la publicació de llibres es va mantenir gairebé sempre per sobre dels quinze títols anuals, fins a arribar al seu màxim els anys 1685 i 1700, amb vint-i-sis llibres (Fig. 7). La millora del sector coincideix, de fet, amb la recuperació econòmica que, com va assenyalar Pierre Vilar, es produí a Catalunya de 1660 a 1705. El notari causídic Marià Catús, antic soci de la vídua de l'impressor Josep Llopis, assegurava l'any 1707 en una declaració a la Reial Audiència que l'increment de la producció era el resultat de l'abaratiment del preu de venda. "Cosa de vint y sinch anys a esta part (...) los llibres se venian en la present ciutat molt més cars que no en lo temps present, de tal manera que (...) aquells matexos llibres que antes costavan una dobla o sis lliuras, vuy los venen y donan per vint reals".[47]

Figura 7
EVOLUCIÓ DE LA PUBLICACIÓ DE LLIBRES A BARCELONA (1653-1725)

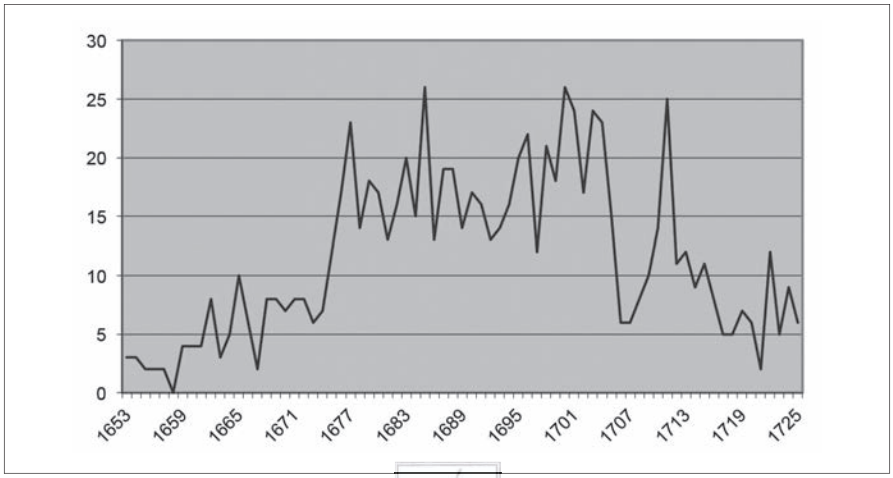

Font: CCUC i CCPB.

47. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 16 de maig de 1707. Sobre el creixement econòmic, definit per Vilar com el "segon redreçament català", vegeu: Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, vol. 2, Barcelona: Edicions 62, 1964, p. 373-411.

L'anàlisi individualitzada permet constatar que la impremta més productiva de la segona meitat del segle XVII i primer quart del XVIII fou, amb molta diferència, la de Rafael Figueró. Entre 1668, quan va començar a treballar per compte propi, i fins a 1726, any en què va cessar l'activitat, aquest impressor va publicar un total de 197 llibres, 316 opuscles i 1.185 plecs solts. Això significa que al llarg dels seus gairebé seixanta anys d'activitat va produir una mitjana de tres llibres l'any, una quantitat realment important, tenint en compte la dimensió global de la indústria editorial catalana.

IMPORTACIÓ I EXPORTACIÓ

Un aspecte fonamental que cal tenir en compte a l'hora d'analitzar la producció editorial és el paper que hi van jugar la importació i l'exportació. Sense aquest factor no es pot entendre el creixement que van experimentar algunes impremtes de Barcelona que foren regentades per mercaders de llibres com, per exemple, Sebastià de Cormellas o Antoni Lacavalleria. A Catalunya, la venda de llibres a l'exterior fou incentivada a través de les Corts l'any 1542, quan es van rebaixar els aranzels del 15 al 2,5%, amb l'objectiu d'afavorir el comerç i fer créixer el sector editorial.

> Per convidar los estampers en estampar molts llibres en lo Principat de Cathalunya y Comptats de Rosselló y Cerdanya, estatuhim y ordenam que per qualsevol libres de estampa que·s trauran dels dits Principat y Comptats no·s pague de dret de exida si no tantsolament sis diners per liura.[48]

Cap a final del segle XVI la venda de llibres al regne de Castella, principalment a les ciutats de Madrid, Salamanca, Medina del Campo i Toledo, era una pràctica habitual. Fins i tot, alguns llibreters barcelonins s'havien establert a Saragossa, ciutat que servia com a punt

48. *Constitucions fetes per la Sacra Cesarea Cathòlica y Real Magestat del Emperador don Carles...en la quinta Cort de Cathalunya, en la església de Santa Maria de la vila de Monçó*, 1542. ACA, Col·leccions, Incunables, 20, f. 142. Segons Antoni de Capmany, l'excessiva càrrega aplicada fins aleshores sobre els llibres havia obstaculitzat l'exportació: "Sobre lo mismo se habia tratado en las otras Cortes de Barcelona de 1481, bien que entonces el derecho exorbitante de quince por ciento dexó obstruido aquel nuevo conducto del tráfico externo". Antoni DE CAPMANY, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, vol. I, Barcelona: Cámara Oficial de Comercio y Navegación de Barcelona, 1961, p. 428.

intermedi en aquesta ruta. A principi del segle XVII els llibres figuraven en segon lloc, després del vidre, entre els productes que eren enviats de Catalunya cap a Sevilla i Amèrica.[49]

Al llarg de la segona meitat del segle XVII i principi del XVIII el mercat exterior va continuar funcionant com a destí de bona part de la producció de la indústria editorial catalana. L'any 1669, per exemple, Tomàs Bofarull, frare del convent de Santa Caterina de Barcelona, autor del llibre titulat *Nuevas indias de las alabanças del S. Rosario de Maria Santíssima*, va signar un contracte amb Rafael Figueró i el noble Jaume Cortada per imprimir tres-cents trenta exemplars d'aquesta obra. Entre les condicions hi figurava que Bofarull pogués vendre aquests llibres "a les ciutats de Çaragoça, València i demés parts dels regnes de aquellas, fins a Civilla".[50]

Un indicador de la proporció de llibres impresos que es destinaven a l'exportació apareix en el contracte que els llibreters Jaume Batlle, Jaume Surià i Joan Piferrer van signar el 1704 amb Rafael Figueró per imprimir el llibre titulat *Luz de verdades católicas y explicación de la doctrina cristiana*, escrit a Mèxic pel pare jesuïta Juan Martínez de la Parra. La quantitat acordada fou de nou-cents exemplars, dels quals se "ne enviaran fora del present Principat sinc-sents tomos y sols ne vendran dins Catalunya los restants quatre-sents". És a dir, en aquest cas concret, de cada nou llibres editats, cinc anaven al mercat exterior i quatre a l'interior.[51]

Les impremtes de Barcelona, de fet, rebien molts encàrrecs de fora de Catalunya. N'és un exemple el contracte que el frare carmelita Josep de la Concepció i Rafael Figueró van signar l'any 1692 per imprimir mil exemplars de cada un dels quatre volums del "curso moral salmanticense", escrit per Andrés de la Madre de Dios, i enviar-los a Madrid. Un altre exemple és el llibre titulat *Instrucción de sacerdotes*, escrit per Antonio de Molina, monjo de la cartoixa de Miraflores, de Burgos. El gener de 1697 els oficials impressors Jeroni Roig i Jaume Gascón donaven fe davant de notari que aquesta obra s'havia imprès a

49. Albert GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo...*, p. 378-393. Sobre el comerç de llibres vegeu també Manuel PEÑA, *Cataluña en el Renacimiento: libros y lenguas*, Lleida: Editorial Milenio, 1996, p. 80-88 i 202-205.

50. AHPB, Francesc Llauder, Setè manual, 787/7, f. 102v-105v, 1 de febrer de 1669. *Nuevas indias de las alabanças del S. Rosario...* BUB, B-62/1/17. Hi ha una altra edició feta també per Figueró el 1679. BUB, XVII-4512.

51. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 8 de desembre de 1704. *Luz de verdades católicas...* BUB, B-57/2/12.

casa de Josep Texidó, on treballaven, i que els exemplars eren a punt de ser enviats a Madrid en dos paquets.[52]

En aquells anys, Josep Texidó va mantenir una fructífera relació comercial amb Pedro de León, mercader de Madrid. El 1703, els oficials Josep Santanach i Pau Texidó van donar fe que al taller de Texidó s'havia imprès el llibre titulat *Arte poética española*, de Juan Díaz, i les obres de Juan de Zabaleta, a compte del mercader madrileny. Dos anys després, Rafael Gelabert i Joan Codina, treballadors de Texidó, també van donar fe que havien participat en la impressió de la *Cartilla y explicación de los rudimentos de la theologia moral*, de Pedro Ramón, per encàrrec de Pedro León.[53]

La importància de les exportacions, de fet, fou utilitzat pels impressors de Barcelona com a argument en una súplica presentada al Consell de Cent l'any 1701, en el marc d'una disputa amb els llibreters. Els impressors "han posat ab gran augment y crèdit lo art de estamper en la present ciutat, conforme se'n té experiència ab las moltas impressions [que] han fet de molts y diferents tomos que se han esparcit per tota la Europa".[54]

Un exemple d'aquest comerç amb el continent és el tractat *De brachio militari*, escrit pel jurista Antoni de Vilaplana, imprès el 1682 per Jacint Andreu. El 1687, la societat de mercaders lionesos formada per Anisson, Posuel i Rigaud va escriure a Josep Aparici, que feia de mediador, demanant-li que els fes arribar com més aviat millor mig centenar de llibres, per via de Marsella, entre els quals dues dotzenes d'exemplars de l'esmentat tractat.[55]

Hi ha constància també que els impressors enviaven llibres a Amèrica. Un cas que mostra l'interès pel mercat americà és l'acord que Rafael Figueró, Vicenç Surià, Josep Llopis i la vídua de l'impres-

52. AHPB, Joan Canals, Manual de 1692, 878/2, f. 186-192, 24 de juliol de 1692. *Collegii Salmanticensis FF. Discalceatorum*... BC, 14-VI-36/37/38/39. AHPB, Pere Gorina, Manual de 1697, 891/1, f. 6-7, 11 de gener de 1697. *Instrucción de sacerdotes*... BMV, R.14850

53. AHPB, Ignasi Teixidor, Cinquè manual, 909/3, f. 259, 22 de novembre de 1703. *Arte poetica española*... BC, Res 352-8º; *Obras históricas, políticas, filosóficas y morales*. BC, BerRes 89-8º. AHPB, Ignasi Teixidor, Setè manual, 909/5, f. 7v-8v, 16 de gener de 1705. *Cartilla y explicación*... BUB, C-245/3/26

54. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 126v-127, 22 de març de 1701.

55. BC, Sèrie General Arxiu, Arx. 741, Rebuts, cartes i documents dels Aparici, dels Cavaller i dels Costa, 1692-1777, s. f., 16 d'octubre de 1687. *Tractatus de brachio militari* ... BC, 11-VII-17. Aquesta obra va ser publicada novament els anys 1683 i 1684, a compte del llibreter Josep Moyà, per bé que podria tractar-se d'una reedició feta també per Andreu.

sor Jacint Andreu, Maria Andreu, van signar l'any 1686 amb Salvador Llopis, patró de Sitges. Els impressors van lliurar al mariner una quantitat de llibres enquadernats, per valor de 731 lliures, per vendre'ls a Amèrica. Les dues parts van acordar repartir-se els beneficis que s'obtinguessin, un cop descomptat el nòlit del vaixell que havia de portar-los de Barcelona a Cadis i des d'aquesta ciutat fins al nou continent. En els registres de mercaderies enviades a Amèrica al llarg del segle XVII hi figuren regularment llibres impresos a Saragossa, València i Barcelona.[56]

El transport per via marítima era preferible, sobretot quan es tractava de grans partides, ja que el pes incrementava el cost dels enviaments per terra. Una petita mostra d'aquest transport ha quedat registrat en el pariatge, l'impost que cobrava el Consolat de Mar per les mercaderies que entraven o sortien del port de Barcelona. Els anys 1695 i 1696 el valor dels llibres que van sortir de la ciutat per mar va ascendir a 1.700 lliures, una xifra que, tanmateix, era molt baixa en comparació amb la dels teixits, que aquell any va arribar a les 44.000 lliures.[57]

Ara bé, els viatges per mar suposaven un risc per a la mercaderia, ja que el contacte amb l'aigua podia malmetre el paper. L'any 1716 el llibreter barceloní Joan Veguer no va voler acceptar una partida procedent de Gènova perquè la tartrana que la trasportava es va enfonsar davant la platja de Sant Feliu de Guíxols i la mercaderia es va fer malbé. L'any 1723 el llibreter Joan Piferrer feia constar davant notari que una partida de breviaris i missals transportats des de Gènova s'havia mullat. Els testimonis donaven fe que la major part del paper era "podrit per causa de dita molledera".[58]

---

56. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1686, 828/4, f. 250-252v, 9 de maig de 1686. Sobre la participació dels regnes de la Corona d'Aragó en el comerç de llibres amb Amèrica, vegeu: Pedro J. RUEDA RAMÍREZ, *Negocio e intercambio cultural: El comercio de libros con América en la Carrera de Indias (siglo XVII)*, Sevilla: Universidad de Sevilla, Diputación de Sevilla i CSIC, 2005, p. 99-101. Sobre l'increment del comerç de Catalunya amb Amèrica a final del segle XVI i principi del XVII, vegeu: Albert GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo...*, p. 346.

57. Josep FONTANA, "Sobre el comercio exterior de Barcelona en la segunda mitad del siglo XVII. Notas para una interpretación de la coyuntura catalana", *Estudios de Historia Moderna*, vol. 5, 1655, p. 209. Fontana va utilitzar l'única sèrie que es conserva del pariatge, corresponent al període de 1693 a 1699, i la va comparar amb la que es conserva del dret d'entrades i eixides de la Generalitat, del període 1664-1665, que no registra exportacions de llibres a l'estranger. La documentació sobre el comerç marítim que s'ha conservat és, per tant, molt escassa i no permet analitzar amb el rigor necessari l'evolució de les exportacions i importacions de llibres al llarg de tot el segle XVII.

58. AHPB, Domènec Rojas, Manual de 1716, 863/50, s. f. 9 de desembre de 1716; AHPB, Jeroni Brotons, Esborrany de 1723, 865/9, f. 303v-304v, 4 de setembre de 1723.

El transport de llibres per mar, tant pel que fa a la importació com a l'exportació, era, en qualsevol cas, del tot habitual. L'any 1690, els oficials impressors Pere Brugas i Pere Figueró van donar fe davant notari que al taller de Rafael Figueró, on treballaven, s'havia imprès la *Práctica del confessionario*, del frare Jaime de Corella. Segons els dos treballadors, una part de l'edició s'havia carregat en la barca del patró Benaprès Català, de Sitges, per a transportar-la al port del Grau, a València, i s'havia lliurat a Vicent Cabrer, impressor d'aquesta ciutat.[59]

Una altra mostra de transport marítim de llibres es constata en el contracte que l'impressor Josep Texidó va signar l'any 1699 amb Francesc Canudas, sacerdot de Berga, i Francesc Pinyana, adroguer de Barcelona, per a formar una companyia. Entre les condicions figurava la necessitat d'assegurar els carregaments: "De tots los effectes se enviaran y se rebran de fora regne de la present companyia se·n haje de fer seguretat perquè no·s còrrega ningún errisch." En aquest contracte, a més, es constata que les partides de llibres venudes a l'exterior no acostumaven a cobrar-se amb diners, sinó que s'intercanviaven amb altres llibres. "Que per rahó del despaig dels dits llibres se haje de procurar (...) fer-se los trueques, (...) demanant los llibres de millor qualitat que·s pugan beneficiar en la present ciutat."[60]

La venda de llibres a l'estranger era també una activitat arriscada per la dificultat que a vegades hi havia per cobrar. L'any 1671 Teresa Cormellas va donar poders a Joan d'Olea, capità d'una galera de Gènova, perquè en nom seu reclamés el pagament dels llibres que Sebastià de Cormellas, el seu difunt marit, havia venut uns anys abans a Augustino Martines, resident en aquella república. El maig de 1691 el llibreter Joan Pau Martí va consignar a Benet Vadella, un capellà català que residia a Roma, una partida de llibres que, prèviament, Martí havia enviat al mercader Nicolau Chellini per vendre'ls en aquella ciutat i que no havia cobrat. La partida consistia en un total de cent setze llibres, estimats cada un d'ells en dos escuts i mig, moneda romana. La major part dels llibres eren exemplars de les *Decisions* de Miquel de Calderó, de Bonaventura de Tristany i de Miquel de Cortiada, impresos a Barcelona a compte de la Diputació del General.[61]

59. AHPB, Joan Navés, Tretzè manual, 845/22, s. f., 1 de novembre de 1690. *Práctica de el confessonario...* BC, Tor.541-8º. Existeix una edició de la segona part d'aquesta obra impresa el 1690 per Vicent Cabrera a València. BUB, 107/1/45. Pere Figueró era germà de Rafael Figueró per part de pare.

60. AHPB, Ignasi Teixidor, Primer manual, 909/1, f. 65v-70v, 26 d'agost de 1699.

61. La procura signada per Teresa Cormellas consta a: AHPB, Josep Virgili, Cinquè manual, 797/2, f. 115-118, 6 de juliol de 1671. La consigna feta per Joan Pau Martí

Paral·lelament a les exportacions, existia també un important comerç a la inversa, no debades arribaven grans quantitats de llibres a Catalunya procedents dels principals centres editors europeus. Henry Kamen ha apuntat que a mitjan segle XVI la majoria de llibres escrits en castellà es feien fora d'Espanya, sobretot a Anvers, però també en ciutats com Lió, Tolosa, París, Lovaina, Estrasburg, Colònia, Lisboa o Coïmbra. Segons Clive Griffin, al segle XVI s'havia produït un increment de la penetració de llibres estrangers al mercat espanyol, afavorit per la debilitat de la indústria i pels preus poc competitius. Segons aquest historiador, els poderosos centres de Lió, Venècia i dels Països Baixos enviaven a la Península una gran quantitat d'edicions d'obres de caràcter popular.[62]

Una cosa semblant va passar amb la literatura protestant. Al segle XVI, els llibreters de la fira de Frankfurt enviaven llibres a Anvers, des d'on arribaven a Espanya passant per Bordeus o Lió. El 1525 les autoritats van aconseguir interceptar tres vaixells venecians que transportaven llibres protestants cap a Granada. Posteriorment, l'estiu de 1532, es van confiscar diverses obres de Luter en algunes llibreries del regne d'Aragó i el 1535, mentre a Barcelona es preparava la campanya naval de l'emperador Carles V per conquerir Tunis, es va desmantellar una xarxa que importava llibres luterans de França.[63]

L'impressor sevillà Juan Serrano de Vargas es queixava l'any 1626 que els jutges encarregats de supervisar l'entrada de llibres estrangers i controlar les impremtes no complien amb la seva obligació, tot insinuant que es deixaven subornar. "Lo uno ni otro hazen, ni se acuerdan mas de llenar sus estudios de los mejores libros sin paga". Fins i tot assegurava que una part del comerç il·legal de llibres procedia de Barcelona i, en concret, assenyalava Sebastià de Cormellas com un dels mercaders que en treia profit, gràcies als seus contactes a la cort. "En Madrid tienen nombrados por fiscales de libros a Juan Berrielo y Alonso Pérez; estos son los que mas bien los entran [los libros] y hazen cosas contra ley y

---

es pot consultar a: AHPB, Lluís Fontana, Vint-i-dosè manual, 806/22, f. 56-57v, 28 de maig de 1691.

62. Henry KAMEN, *The Phoenix and the flame. Catalonia under the Counter Reformation*, New Haven/Londres: Yale University Press, 1993, p. 391-392. Kamen recull la relació de ciutats europees on s'imprimien llibres en castellà partint de l'obra de Theodore S. Beardsley, *Spanish printers and the classics, 1482-1559*. Sobre la importància d'Itàlia com a centre de producció de llibres en castellà vegeu l'obra d'Eduard Toda, *Bibliografia espanyola d'Itàlia: dels orígens de la imprempta fins a l'any 1900*. Una llista d'autors hispànics que van veure editada la seva obra a l'estranger figura a: Pere BOHIGAS, "Un memorial sobre importació de llibres al Regne de Castella", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, VI, 1978, p. 245-256. Clive GRIFFIN, *Los Cromberger...*, p. 145.

63. Thomas WERNER, *La represión del protestantismo en España (1517-1648)*, Universitat de Lovaina, 2001, p. 44-49.

razón. Son correspondientes de Cormellas en Barcelona y de Bonilla en Zaragoza, con quien tienen estrecha amistad".[64]

Alguns negociants de Barcelona —que sovint eren els mateixos propietaris de les impremtes— es van enriquir a través de la importació de llibres. Aquest fou el cas, per exemple, de Pere Lacavalleria, que tenia bona relació amb Laurent Anisson, llibreter de Lió. Entre els anys 1636 i 1644, Lacavalleria va rebre diverses partides de llibres, per valor de 9.332 lliures, en moneda francesa. El doctor Miquel Delmunts tractava amb un mercader de llibres de Madrid que es deia Juan Antonio Bonet. El 1658 el metge va signar-li un debitori per valor de 3.039 rals de plata castellans. De nou, el 1660, Delmunts va reconèixer un deute a Jean Antoine Huguetan i a Marc Antoine Ravaud, llibreters de Lió, per valor de 61 dobles i tres quarts d'or d'Espanya, aproximadament unes 325 lliures, segons el canvi d'aquell any.[65]

La importació de llibres es va veure beneficiada durant el regnat de Carles II. L'any 1668, la reina Marianna d'Àustria, que governava durant la minoria d'edat del rei, va satisfer una petició dels llibreters de Madrid, que, coincidint amb un període de guerra i de prohibició del comerç amb França, li demanaven la lliure circulació dels llibres que venien del país veí i d'altres llocs d'Europa, fent-la extensiva també a Catalunya. "Mandamos (...) no impidan el comercio de los libros ni embarguen los que se introdugeran en dichos nuestros reynos, Principado y condado e islas de la Corona de Aragón, aunque sean de Francia ni otras partes estrangeras".[66]

Al llarg dels anys següents, alguns llibreters barcelonins van continuar comprant a l'estranger, a vegades amb la participació de professionals liberals. El 1686 l'advocat Francesc Toda i Gil va formar una companyia amb el llibreter Joan Pau Martí per importar llibres de Lió. Toda va aportar la totalitat del capital, 467 lliures i 10 sous, mentre que Martí assumia la feina d'anar a buscar els llibres. Un altre exemple de la importació de grans partides de llibres en aquests anys és la

64. Jesús Domínguez Bordona, "Memorial dado por Joan Serrano de Bargas, maestro impressor de libros en Sevilla en julio de 1625 sobre los excesos en materia de libros", *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, XLVII, 1926, p. 224-227.

65. Les vendes dels Anisson a Lacavalleria figuren a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 20033, s. f., 23 de març de 1648. El debitori que Delmunts va signar a Bonet a: AHBP, Jaume Sayós, Onzè manual, 733/27, f. 179-179v, 2 de març de 1658. El deute als llibreters de Lió a: AHPB, Rafael Hexarc, Sisè manual, 754/11, f. 105-106, 20 de març de 1660. La dobla d'or d'Espanya equivalia a 5 lliures i 5 sous el 1658, tal com es constata a: AHPB, Francesc Daguí, Primer llibre de concòrdies, 755/39, s. f.

66. ACA, Reial Patrimoni, Batllia General de Catalunya, Privilegis, Llibre XI, 1659-1674, Volums, 575, f. 184v, 11 de maig de 1668.

compra que l'advocat Josep Cormellas va fer l'any 1699 als Anisson de Lió, per valor de 2.256 lliures, moneda de França.[67]

Un document excepcional que permet constatar la forta presència de llibres d'importació en el mercat català és la liquidació de comptes que el llibreter Joan Piferrer va presentar el 1704 a Anna Llopis, vídua de l'impressor Josep Llopis, i al notari causídic Marià Catús, amb qui havia format una companyia. La societat tenia un estoc de llibres emmagatzemats per un valor de compra de 5.265 lliures, de les quals 2.675, és a dir, un 50,8% del total, corresponia a llibres portats de Venècia i de Gènova, mentre que la resta eren fets a Barcelona i a Madrid. Del balanç es desprèn també que la societat devia diners a impressors de Venècia, Gènova, Ginebra i Lió. Entre les persones que tenien comptes pendents de pagar a la companyia hi havia mercaders i llibreters de Barcelona, Girona, València, Saragossa i Sardenya.[68]

En qualsevol cas, la importació de llibres no era una pràctica exclusiva d'aquells que hi volien fer negoci. Alguns particulars s'adreçaven als grans centres editors europeus per comprar llibres, sobretot perquè allà aconseguien obres, principalment en llatí i francès, que no trobaven a la Península. L'any 1703, els llibreters lionesos Pierre Borde i Jean Arnaud comunicaven per carta a Francesc de Copons que els llibres que aquest els havia encomanat ja eren a Marsella, a punt de ser embarcats en direcció a Barcelona. La partida constava de dues comandes, una que valia 296 lliures torneses i l'altre, que era per a un conegut de Copons, en valia 174, també en moneda francesa. Els llibreters informaven Copons que "por causa de estas guerras" havien assegurat 400 lliures del preu total dels llibres, a un interès del 2,5%, "como valen ahora las seguridades por Barcelona".[69]

La importació de llibres en l'àmbit particular era una cosa reservada als sectors socials més elevats. Un dels casos més notables és el de Pau Ignasi de Dalmases, que va aplegar una important biblioteca. Entre molts d'altres, Dalmases havia comprat una cinquantena de lli-

67. Les dades sobre la formació de la companyia de Joan Pau Martí i Francesc Toda és a: AHPB, Pau de Toar, Manual de 1686, 823/3, s. f., 3 de novembre de 1686. Les de la compra feta per Josep Cormellas, a: AHPB, Francesc Serra, Manual de 1703, 875/31, f. 254v-255, 7 de maig de 1703. Aquesta compra de llibres fou acabada de pagar el 1703 pels marmessors del testament de Josep Cormellas a Josep Aparici, que actuava com a procurador dels mercaders de Lió.

68. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1704, 828/11, f. 137v-141v, 7 de novembre de 1704.

69. BC, Manuscrits, Fons Bergnes de las Casas, Fulls manuscrits del fons antic, 1292-1830, s. f., 10 de març de 1703.

FUNDACIÓ NOGUERA

bres a Madrid, una vintena a Amsterdam, que els hi va fer arribar Arnold de Jagger, comerciant holandès establert a Barcelona, trenta-sis que Pau Dalmases, el seu pare, li va portar de Gènova i una trentena que procedien de Venècia, tramesos principalment a través de Rafael Figueró i també pel llibreter Baltasar Ferrer.[70]

Els llibres importats de l'estranger havien de pagar a la Generalitat l'anomenat "dret d'entrades i eixides", sempre que no fossin per a "propi ús", tal com havia determinat el rei Ferran II en les corts celebrades a Barcelona l'any 1481. El 1658, per exemple, els diputats van atorgar "propri ús, franch de tots drets" a Miquel Alegre, membre del Reial Consell, per "quinse llibres que tracten de differents materias de jurisprudentia, los quals ha fet venir a son risch y perill de la ciutat de Lió, lo que vol per sa libreria". El 1680, Joan Vinyolas, frare del convent de Montalegre, va sol·licitar als diputats el "propi ús, franc de tots drets" per una partida de missals que havia fet portar de Marsella per a les cartoixes d'Escala Dei, de Montalegre i de Jesús de Natzaret de Mallorca, cosa que li fou concedida amb el benentès que no es tractava de mercaderia per a vendre.[71]

El paper imprès no pagava la lleuda reial i de Mediona per sortir de Barcelona, encara que fos amb finalitats comercials. L'any 1681, Antoni Lacavalleria va presentar una reclamació a la cort del veguer de Barcelona perquè els arrendadors de la lleuda li havien cobrat una taxa per enviar un carregament de llibres fora de la ciutat. L'any 1686, de nou, Lacavalleria es va enfrontar amb els arrendadors quan aquests li van voler cobrar la lleuda per un paquet que contenia alguns llibres i alguns impresos menors, com antonis, llibres del Roser, salms, beceroles i "franselms", que anaven destinats a Girona i a Figueres. La cort del veguer va acceptar els arguments presentats per Lacavalleria i va determinar que "del paper estampat no se deu pagar dret de lleuda, així perquè la tabba en virtut de la qual se exhigeix lo dret de lleuda sols parla de paper. Y que en nom de paper no ve lo imprès, ni tampoch los llibres".[72]

---

70. BC, Manuscrits, Miscel·lània de textos en llatí i català, segle XVIII, ms. 618.

71. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1656, part 3.ª, Sèrie General (N), 215, f. 344v, 12 de juliol de 1658; ibídem, trienni de 1680, part 1.ª, Sèrie General (N), 233, f. 43, 21 d'octubre de 1680. Sobre el "dret d'entrades i eixides" vegeu: Josep Fontana, "Sobre el comercio exterior de Barcelona...", p. 199.

72. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 18523, s. f., 31 d'octubre de 1681 i 22 de juliol de 1686. Una part d'aquest afer es va portar també a la cort municipal. AHCB, Consell de Cent, Plets i Processos, 1686, 1B-XXIII-37. Sobre els impostos que es pagaven a Barcelona per l'entrada i sortida de mercaderies vegeu: Jaume Carrera Pujal, *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI al XVIII*, Barcelona: Bosch, 1946, p. 247-248.

L'economia dels impressors

La productivitat de la indústria editorial depenia, en gran part, dels recursos econòmics dels propietaris. La capacitat financera, en aquest sentit, era determinant a l'hora de disposar d'uns tallers ben equipats, requisit indispensable per a assegurar una bona producció. La importància del capital inversor no va passar per alt al Consell de Cent, que l'any 1685, en el marc d'una disputa entre llibreters i impressors, va considerar que prohibir l'obertura d'impremtes a les persones que no eren membres de la confraria dels estampers era molt negativa, tant per al sector com per a l'economia en general:

> La erecció de dita confraria [dels estampers] no sols no pot tenir lloch, sinó que també és perjudicial a la utilitat y benefici públich, perquè prima lo libero comers y destorbaria lo erigir-se companyias de perçonas que ab crescuts cabals posarian estampas de concideració, que de no tenir-las [...] resulta que s'en va molt diner de la present ciutat y del regne a Venècia, Lió y altres parts.[73]

La relació entre la capacitat econòmica i la productiva es manifesta clarament en els casos de Sebastià de Cormellas i d'Antoni Lacavalleria, propietaris de dues de les impremtes més grans de Barcelona. El seu potencial econòmic se situava a una distància enorme de la resta, cosa que es va reflectir en el nombre de premses i de lletres que hi havia als tallers, així com també en la quantitat d'obra impresa. Cormellas i Lacavalleria es corresponen amb la figura que Natalie Zeamon Davis va definir, referint-se als grans comerciants de Lió, com a mercaders-editors.[74]

La pràctica d'invertir en altres oficis era un fet molt habitual entre els individus adinerats de classe mitja-alta de la Barcelona moderna. Personatges com Cormellas o Lacavalleria van veure en la impremta una possibilitat de fer negoci, encara que fos un ofici amb una consideració inferior a la que els atorgava la seva posició econòmica i social. Aquest argument fou utilitzat per Sebastià de Cormellas el 1638 per defensar-se de les crítiques dels cònsols de la Llotja del Mar, que volien impedir que, en tant que mercader, tingués impremta pròpia: "Veyem per experiència en la ciutat de Barcelona los cavallers y personas més nobles y altres que gozan de privilegi militar, com són juristes, metges i ciutadans honrats, mercadejan y negocian y tenen tavernas parades, fent-las exercir per altres".[75]

FUNDACIÓ NOGUERA

73. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1685, 107-CC, f. 217-218, 31 de juliol de 1685.

74. Natalie Z. DAVIS, *Sociedad y cultura en la Francia moderna*, Barcelona: Crítica, 1993, p. 17.

75. *Discurs en favor de Sebastià de Cormellas, mercader...* BC, BerRes. 22-4º. Un dels advocats que signaven aquest discurs era Joan Pere Fontanella.

En tant que l'ofici d'impressor era considerat una art mecànica, els seus practicants se situaven en la part baixa de la jerarquia urbana, al nivell de l'estament dels menestrals, per bé que políticament no en formessin part. Dins d'aquest grup, els impressors eren lluny de ser un col·lectiu econòmicament fort, com podien ser, per exemple, els paraires o els mestres de cases. Un indicador de la situació econòmica i social dels impressors barcelonins el proporciona la procedència geogràfica i l'origen familiar, l'estudi dels quals mostra que un gran nombre de treballadors del sector editorial eren fills de pagesos que havien emigrat cap a la capital. L'èxode cap a la ciutat fou un fenomen molt generalitzat a l'època moderna. Segons que ha assenyalat Albert Garcia Espuche, des del final del segle XVI una gran part dels habitants de Barcelona procedien de la resta de Catalunya i era difícil trobar-hi alguna família que hi hagués viscut durant diverses generacions. Aquest fenomen migratori es va intensificar a la fi de la Guerra dels Segadors i va contribuir a posar fi al buit poblacional que afectava la ciutat de Barcelona, on el setge de 1651 i, sobretot, l'epidèmia de pesta que es va declarar aquell any, havien provocat una gran davallada del nombre d'habitants. Al llarg de la segona meitat del segle XVII es va produir una lenta recuperació, afavorida per la constant arribada de joves d'arreu del país que cercaven aprendre un ofici. Fruit d'això, a principi del segle XVIII la població de la capital catalana va recuperar el nivell que havia tingut cent anys abans, que se situava a l'entorn dels 38.000 habitants.[76]

Enmig d'aquest corrent migratori, el cas dels impressors no fou una excepció. Així, dels 85 individus dels quals he pogut esbrinar la procedència geogràfica —d'un total de 123 impressors identificats, entre mestres i treballadors— només 27 eren nascuts en aquesta ciutat. Dels altres 58, un total de 36 provenien de diverses comarques catalanes, sis eren d'altres regnes de la Corona d'Aragó, de Castelló i Navarra i els nou restants eren estrangers, principalment francesos (Fig. 8).[77]

Les comarques catalanes que van aportar més treballadors a les impremtes de Barcelona foren la d'Osona, amb nou individus, seguida del Vallès, amb sis, el Maresme, amb cinc, i l'Empordà, amb quatre.

76. Albert Garcia Espuche, *La Ciutat del Born. Economia i vida quotidiana a Barcelona (segles XIV a XVIII)*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2009, p. 56-60 i 387. Segons alguns càlculs, l'epidèmia de pesta que es va declarar a Barcelona l'any 1651 va causar entre quatre mil i vuit mil morts. José Luis Betrán Moya, "Sociedad y peste en la Barcelona de 1651", *Manuscrits*, 8 (1990), p. 261.

77. Els 22 impressors nascuts fora del Principat es repartien de la següent forma: cinc procedien de l'Aragó, un de Mallorca, sis de Castella, un de Navarra, set de França, un de Flandes i un del ducat de Lorena.

La procedència geogràfica, això no obstant, era molt diversa, ja que, en menor mesura, hi havia impressors nascuts a les comarques del Baix Llobregat, del Gironès, del Tarragonès, de l'Alt Urgell, del Bages, del Baix Camp, del Berguedà, del Garraf, del Pallars i del Penedès. Aquestes dades s'aproximen molt a les que ofereixen els treballs de referència sobre els moviments migratoris a la Catalunya dels segles XVI i XVII. Així, l'estudi del nombre de malalts ingressats a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona fet per Jordi Nadal i Emili Giralt va mostrar que en el període de 1640 a 1717 entre les comarques amb més malalts hi havia les d'Osona, el Bages, el Vallès, el Baix Llobregat i el Maresme. En un altre treball semblant, basat en el registre de matrimonis de la parròquia dels sants Just i Pastor de Barcelona, Antoni Simon i Jordi Andreu van assenyalar que en la segona meitat del segle XVII entre les comarques que aportaven més immigrants hi havia també Osona, el Maresme, el Vallès i el Bages. La forta presència d'individus procedents de la comarca d'Osona entre els impressors concorda també amb les observacions fetes per Pere Molas sobre els paraires agremiats a Barcelona entre els anys 1669 i 1732, un període en què es registra un elevat nombre de joves provinents de la zona propera a la ciutat de Vic.[78]

En aquesta època s'observa també que la transmissió generacional en l'ofici fou molt baixa, ja que només els pares de nou dels cent vint-i-tres casos coneguts eren també impressors. Els oficis més habituals dels pares, en aquest sentit, eren el de pagès i el de paraire, que apareixen vint-i-cinc i onze vegades, respectivament. A continuació, hi ha els mestres de cases, un ofici exercit pels pares de quatre dels impressors identificats, seguit dels teixidors de llana, daguers, taverners, tintorers de seda i de draps, teixidors de lli i sabaters, que apareixen dues vegades cada un. Finalment, entre els oficis dels quals hi ha un sol cas conegut hi ha, per exemple, els de boter, traginer, mariner, veler, pellisser, ferrer, escultor, tapiner, pescador, moliner, llibreter i mulater. Com es pot comprovar, així doncs, els impressors que van exercir aquest ofici en el període estudiat tenien un origen menestral o pagès.[79]

---

78. Jordi NADAL i Emili GIRALT, *La population catalane de 1553 a 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son devéloppement*. París: S.E.V.P.E.N., 1960, p. 224-225; Antoni SIMON i Jordi ANDREU, "Evolució demogràfica (segles XVI i XVII)", dins Jaume SOBREQUÉS (dir.), *Història de Barcelona*, vol. 4, *Barcelona dins la Catalunya moderna (segles XVI i XVII)*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1992, p. 157; Pere MOLAS, *Economia i societat al segle XVIII*, Barcelona: Edicions La Paraula Viva, 1975, p. 187.

79. Les excepcions eren els oficials impressors Herman Mans, nascut a Flandes, i Joan Calvo, el pares dels quals eren capità d'infanteria i alferes de cavalleria de l'exèrcit hispànic, respectivament.

Figura 8
PROCEDÈNCIA GEOGRÀFICA DELS IMPRESSORS DE BARCELONA, EN ELS CASOS CONEGUTS

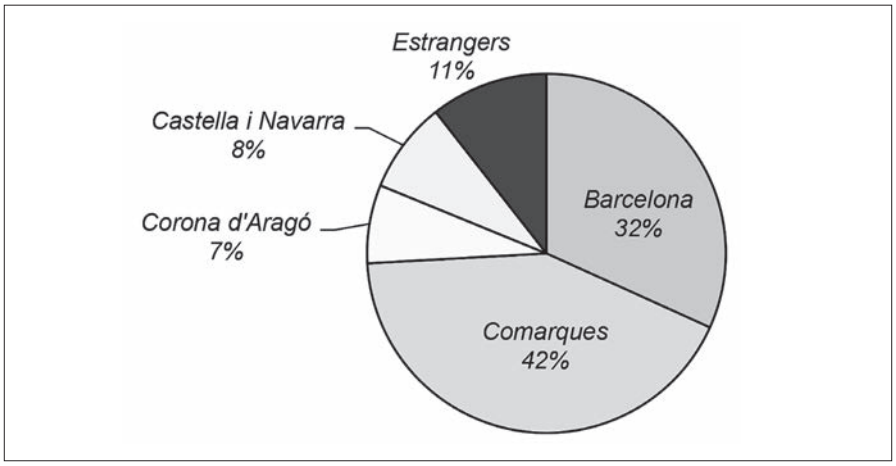

Una altra de les fórmules per analitzar el nivell econòmic de les persones vinculades al món de la impremta és a través de l'estudi dels capítols matrimonials. La quantitat aportada per la família de l'esposa en concepte de dot permet deduir la seva posició econòmica i social, cosa que, generalment, reflecteix una situació semblant en el cas del marit. Per efectuar aquesta anàlisi he comptat amb els capítols matrimonials de trenta-sis impressors. En set dels casos l'aportació dotal, sense comptar l'escreix, fou de 50 lliures o menys, en sis va ser d'entre 50 i 100 lliures, en nou d'entre 100 i 200, en uns altres sis el dot va ser de 200 lliures, en un de 300, en dos de 400, en quatre d'entre 500 i 600 lliures i, finalment, el dot més alt de tots va consistir en 1.100 lliures (Fig. 9). Aquestes xifres tan dispars mostren, d'entrada, unes diferències substancials entre mestres i oficials. Així, en la part més baixa se situen els dots rebuts pels impressors que treballaven a jornal, no debades en vint-i-dos dels casos coneguts, gairebé dos terços del total, l'aportació dotal va ser inferior a les 200 lliures. En canvi, totes les aportacions superiors a 300 lliures —un total de vuit— corresponen a mestres impressors que eren propietaris o administradors del taller.

A banda d'això, s'observa que l'ofici més freqüent entre els pares de les dones maridades amb impressors era el de pagès, que apareix en tretze capítols matrimonials. L'aportació dotal de les filles de pagesos figura sempre per sota de les 200 lliures i va recaure en marits que, en tots els casos, formaven part del grup dels oficials impressors. En

canvi, en tots els capítols matrimonials dels mestres impressors el pare de l'esposa figura sempre com a practicant d'un ofici de l'estament menestral amb confraria reconeguda, com, per exemple, els de veler, escudeller, barreter o fuster.

Els capítols matrimonials reflecteixen, fins i tot, una millora econòmica al llarg dels anys d'alguns dels impressors que van esdevenir mestres. Un exemple és el de Rafael Figueró i Jolis, fill de l'impressor Rafael Figueró, que regentava el taller conjuntament amb el seu pare. L'any 1690, en casar-se amb Teresa Bosch, filla d'un sabater de Sant Boi de Lluçanès, Rafael Figueró menor va rebre la quantitat de 200 dobles d'or en concepte de dot, que en aquell moment equivalien a unes 1.100 lliures. El seu pare, en canvi, que l'any 1675 s'havia casat en segones núpcies amb Caterina Bosch, germana gran de Teresa, només havia rebut 200 lliures de dot. La quantitat cinc vegades superior —el dot més elevat mai rebut per un impressor barceloní del període estudiat— aportada quinze anys després per la mateixa família al fill de Rafael Figueró mostra, sens dubte, com la progressió econòmica i la consideració social d'un individu es traduïa en una millor posició a l'hora de negociar un contracte matrimonial.[80]

Un exemple semblant és el de Martí Gelabert, que l'any 1671, quan treballava per compte d'altri, va rebre 200 lliures de dot en casar-se amb Maria Galceran, filla de Rafael Galceran, pescador de Barcelona. Uns anys després, el 1678, quan administrava la impremta Mathevat, una de les més importants de Barcelona, va rebre un dot de 580 lliures —el segon més alt entre els impressors del període estudiat— arran del seu casament, en segones núpcies, amb Maria Negra, vídua del notari Miquel Bonet i filla del veler Joan Baptista Negra. En aquest cas, la progressió de Gelabert no només venia donada per l'obtenció d'una aportació dotal major, sinó que, a més, es va casar amb la vídua d'un notari, o sigui, d'un membre d'un estament superior. Això no obstant, cal dir que, posteriorment, el 1698, en casar-se en terceres núpcies amb Teresa Escona, filla del llibreter Jacint Escona, Gelabert va rebre 400 lliures de dot, una quantitat inferior a l'aportada per la seva segona esposa.[81]

---

80. AHPB, Bonaventura Torres, Llibre tercer de capítols matrimonials, 770/45, f. 401-403v, 25 d'octubre de 1690; AHPB, Bonaventura Torres, Llibre segon de capítols matrimonials, 770/44, f. 145-147v, 18 d'abril de 1675.

81. Els capítols matrimonials de Martí Gelabert i Maria Galceran figuren a: AHPB, Josep Quatrecases, Llibre setè de capítols matrimonials, 742/55, s. f., 4 d'agost de 1671. Els capítols matrimonials de Martí Gelabert i Maria Negra, a: AHPB, Josep Fontana, Llibre de capítols matrimonials, concòrdies, inventaris i encants, 764/14, 18 de maig de 1678, s. f. Els capítols matrimonials de Martí Gelabert i Teresa Escona, a: AHPB, Lluís Fontana, Llibre segon de capítols matrimonials, 806/42, s. f., 6 de desembre de 1698.

Figura 9

APORTACIONS DOTALS REBUDES PELS IMPRESSORS DE BARCELONA, EN LLIURES

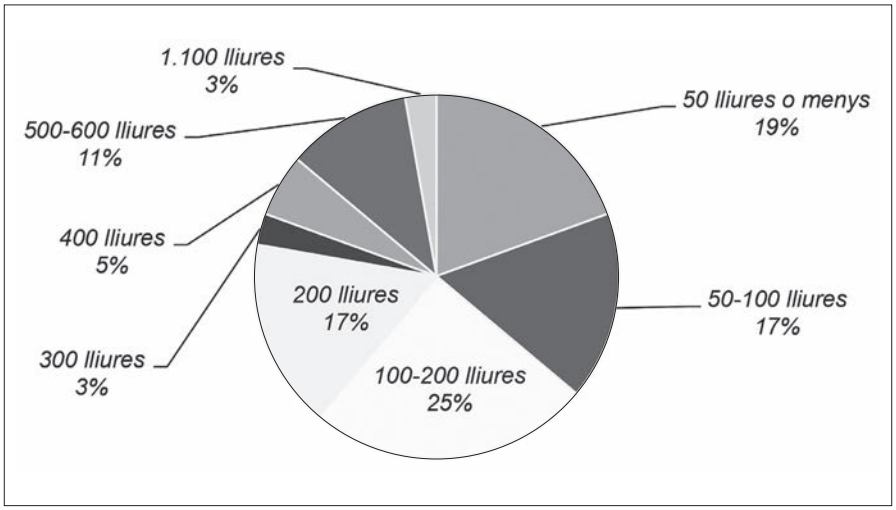

Un altre exemple que, a través dels capítols matrimonials, mostra l'ascens d'un impressor és el de Josep Texidó. L'any 1686, quan tot just havia acabat l'aprenentatge, es va casar amb Maria Dalmau, filla de Pere Dalmau, pagès de Sant Andreu de Llavaneres, de qui va rebre en concepte de dot la quantitat de 150 lliures. L'any 1695, en canvi, quan ja tenia impremta oberta a Barcelona i casa en propietat, Texidó va obtenir 550 lliures de dot de resultes del seu segon casament, en aquest cas amb Teresa Puig, filla de Francesc Puig, fuster de Barcelona.[82]

Les dades econòmiques dels mestres i els oficials impressors contrasten amb les que contenen els capítols matrimonials dels propietaris que formaven part d'estaments superiors. Així, l'any 1655 el doctor en medicina i ciutadà honrat Miquel Delmunts, en casar-se en segones núpcies amb Maria Boneu, filla del també metge Miquel Boneu, va rebre un dot valorat en 2.400 lliures. Posteriorment, el 1662, Delmunts, que aquell any era conseller tercer de Barcelona, es va casar en terceres núpcies amb Teresa Bergadà, filla de l'advocat vigatà Bonaventura Bergadà, de

82. El contracte d'aprenentatge de Josep Texidó amb Jaume Caís figura a: AHPB, Pere Màrtir Llunell, Trenta-sisè manual, 719/41, f. 129-130, 14 de març de 1683. Els capítols matrimonials de Josep Texidó i Maria Dalmau, a: AHPB, Pau Pi, Setè llibre de capítols matrimonials, transaccions i concòrdies, 781/70, s. f., 19 de març de 1686. Els capítols matrimonials de Josep Texidó amb Teresa Puig, a: AHPB, Antoni Navarro, Primer llibre de capítols matrimonials, 876/28, f. 374-377v, 6 de novembre de 1695.

qui va rebre 2.000 lliures. Finalment, de nou, el 1668, Delmunts es va casar amb Narcisa Vallès, filla del notari Narcís Vallès, de Tortosa, que gaudia de la condició de noble, ja que en primeres núpcies havia estat casada amb el militar Joan de Serrano. Vallès va aportar en dot al seu matrimoni amb Delmunts la quantitat de 4.120 lliures.[83]

Al seu torn, Teresa Ginebreda, filla del mercader Benet Ginebreda, va aportar al matrimoni amb Sebastià de Cormellas, contret el 1659, un dot valorat en unes 3.600 lliures. Uns anys després, el 1687, el fill primogènit i successor d'aquest matrimoni, el doctor en lleis Josep Cormellas, va rebre la quantitat de 5.000 lliures en concepte de dot quan va casar-se amb Maria Texidor, filla del mercader Jaume Texidor. En una línia semblant, el 1648, Jerònima Catà, filla del mercader barceloní Pau Catà, va aportar en dot al seu matrimoni amb Antoni Lacavalleria la tercera part d'una herència valorada en unes 7.000 lliures.[84]

L'elevada posició econòmica d'alguns propietaris es constata també a través del patrimoni. L'any 1701, després de la mort de Josep Cormellas, darrer membre d'aquesta nissaga, els marmessors van procedir, conjuntament amb els de Sebastià de Cormellas, el seu pare, a fer donació de tota l'heretat a la comunitat de l'església de Sant Jaume de Barcelona, tal com havien disposat els dos difunts en els seus testaments. De la documentació relativa a aquesta donació se n'extreu que l'heretat dels Cormellas estava valorada en unes 45.000 lliures. En un nivell lleugerament inferior se situava el patrimoni del doctor en medicina Miquel Delmunts. L'any 1673, poc després de la seva mort, la vídua, Narcisa Vallès, va ordenar que es fes una estimació de tots els béns, ja que els creditors havien posat un plet a la Reial Audiència contra els hereus. D'aquest càlcul en va resultar que el patrimoni de Delmunts estava valorat en unes 30.000 lliures. Un altre dels grans

83. Una còpia autèntica dels capítols matrimonials de Miquel Delmunts i Maria Boneu es guarda a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 639, f. 79v-74, 14 de juliol de 1655. Una còpia autèntica dels capítols matrimonials de Miquel Delmunts i Teresa Bergadà, a: Ibídem, f. 65v, 4 de juny de 1662. Una còpia autèntica dels capítols matrimonials de Miquel Delmunts i Narcisa Vallès, a: Ibídem, f. 9v, 27 de juny de 1668.

84. Els capítols matrimonials de Sebastià de Cormellas i Teresa Ginebreda consten a: AHPB, Rafael Hexarc, Llibre primer de capítols matrimonials, 754/1, s. f., 4 de novembre de 1659. Els capítols de Josep Cormellas i Maria Teixidor, a: AHPB, Josep Güell, Segon llibre de capítols matrimonials, 811/94, f. 385-390v, 12 d'abril de 1687. Els capítols matrimonials d'Antoni Lacavalleria i Jerònima Catà figuren a: AHPB, Jaume Bas, Llibre de capítols matrimonials, 696/13, f. 93-95, 5 de maig de 1648. El matrimoni d'Antoni Lacavalleria amb la filla d'un membre de l'estament mercantívol permet constatar que Lacavalleria no era considerat un impressor —i conseqüentment un menestral— sinó que el seu estatus en la jerarquia social era el de mercader. De fet, en els capítols matrimonials Lacavalleria figura com a "negociant".

patrimonis entre les persones vinculades al món de la impremta era el d'Antoni Lacavalleria, que tenia un valor estimat de més de 10.000 lliures. Un cas excepcional el va constituir Rafael Figueró, que a pesar del seu origen humil, va assolir una situació econòmica molt més elevada que la resta dels mestres impressors de Barcelona. Al llarg dels anys, Figueró va incrementar el seu patrimoni, principalment a través de l'adquisició d'algunes cases situades en l'àrea compresa entre els carrers de la Bòria i dels Cotoners, una de les zones de la ciutat amb més densitat de població i nivell de riquesa.

Les diferències econòmiques es fan evidents si s'observa el patrimoni dels mestres impressors, no debades disposaven de poca cosa més que la impremta i la casa on vivien. Jacint Andreu, per exemple, era propietari de la casa del carrer de Sant Domènec del Call i de la impremta, que, l'any 1686, poc després de la seva mort, fou valorada en 900 lliures. Igualment, Joan Jolis només disposava de la casa, els mobles i el material de la impremta, segons consta en l'inventari que va encarregar la seva vídua, Maria Oliver i Jolis, el 1705. Un altre cas semblant fou el de Josep Llopis, que tenia la impremta i la casa de la plaça de l'Àngel, segons consta en l'inventari dels béns que es va fer el 1706, en morir Anna Huguet, la seva vídua. Tanmateix, la situació d'alguns mestres impressors era fins i tot pitjor, com és el cas, per exemple, de Francesc Guasch, que quan va morir el 1725 vivia de lloguer.[85]

Analitzant la informació patrimonial que conté el cadastre es constata que l'any 1716 tots els mestres impressors de Barcelona, amb les excepcions de Francesc Guasch i de Pau Campins, eren propietaris de la casa on tenien la impremta. La de més valor, estimada en 3.000 lliures, era la de Joan Piferrer, a la plaça de l'Àngel, que aquest llibreter havia comprat el 1714 als hereus de Josep Llopis, seguida de la de Joan Pau Martí, situada a la plaça de Sant Jaume, estimada en 2.500 lliures, i de la de Rafael Figueró, al carrer de la Bòria, amb un valor semblant. Amb una estimació inferior hi figuraven les cases de Jaume Surià, al carrer de la Palla, valorada en 600 lliures; la de Bartomeu Giralt, a la plaça dels Peixos, que tenia un valor de 550 lliures, i la casa de la

85. La valoració de la impremta de Jacint Andreu consta a: AHPB, Josep Güell, Manual de 1686, 811/65, f. 257-264v, 12 de maig de 1686. L'inventari dels béns de Joan Jolis, a: AHPB, Josep Vilamala, Inventaris, encants i estimacions, 912/40, doc. 11, 4 de juliol de 1705. L'inventari dels béns de Josep Llopis, a: AHPB, Lluís Cases, Plec d'inventaris i encants, 828/4, s. f., 22 de desembre de 1706. L'inventari dels béns de Francesc Guasch, a: AHPB, Josep Francesc Fontana, Llibre segon d'inventaris i encants, 934/55, s. f., 20 de juny de 1725.

vídua de Joan Jolis, al carrer dels Cotoners, estimada en una quantitat semblant. Del repartiment del cadastre de 1716 se n'extreu també que aquell any només hi havia dos oficials impressors en tot Barcelona que fossin propietaris de la casa que habitaven. Es tractava de Robert Lapedra, que vivia al carrer de les Moles, en una casa estimada en 300 lliures, i de Benet Caís, que residia en una casa situada al carrer de Sant Pere més Baix, valorada en 250 lliures.[86]

Una gran part dels oficials impressors vivia en cases de lloguer, cosa del tot habitual entre els treballadors que no tenien negoci propi. Cal dir, en aquest sentit, com han assenyalat Albert Garcia Espuche i Manuel Guàrdia, que a la Barcelona de principi del segle XVIII només un 50% de les cases estaven ocupades pel propietari, mentre que un 70% de les famílies vivia de lloguer. Ser propietari de la casa era un indicador de riquesa que establia de forma clara les diferències econòmiques entre els seus habitants. Els oficials Miquel Pàrdols i Joan Calvo vivien al carrer de n'Estruch, en unes cases que valien 18 lliures de lloguer anual cada una, tot i que en la segona hi vivien tres famílies. Isidre Cassanyes, Miquel Domenjó i Antoni Martí habitaven unes cases situades al carrer de les Moles, de les quals la primera tenia un lloguer anual de 26 lliures, la segona de 25, a repartir amb una altra família que hi vivia, i la tercera de 20 lliures, que pagaven entre tres famílies. Al seu torn, Josep Vila tenia una casa arrendada al carrer d'en Civader, per un preu de 20 lliures l'any i Josep Casarachs la tenia al carrer del Carme, per 30 lliures l'any, a repartir entre quatre famílies. Finalment, Jeroni Puig tenia una casa llogada al carrer d'en Palet, on hi vivia una altra família, per un preu de 50 lliures. La sobreexplotació dels habitatges era molt freqüent a la Barcelona del tombant del segle XVII i es va accentuar a partir de 1714 com a conseqüència dels enderrocs efectuats per construir la Ciutadella, que van suposar la pèrdua de gairebé un 20% de la superfície edificada de la ciutat. Per aquest motiu, en un 30% de les cases de Barcelona hi vivia més d'una família i, fins i tot, en un 10% hi vivien tres nuclis familiars o més.[87]

86. AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, I-57 i I-59.

87. AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, I-57, I-59 i I-60. Sobre la situació de l'habitatge a la Barcelona de principi del segle XVIII, vegeu: Albert GARCIA ESPUCHE i Manuel GUÀRDIA, *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial*, Barcelona: La Magrana, 1986, p. 51-53.

La diversificació empresarial

A banda del benefici que reportava l'explotació de la impremta, els propietaris que no eren mestres impressors obtenien rèdits a través d'altres negocis. Sebastià de Cormellas, per exemple, gestionava l'arrendament del dret de bolla de la Diputació del General en el trienni de 1650. De manera semblant, l'any 1698 el seu fill, el doctor en drets Josep Cormellas, va adquirir, juntament amb cinc persones més, el dret de la moneda del Principat.[88]

Antoni Lacavalleria, per la seva part, tenia interessos en el sector metal·lúrgic. L'any 1648 va formar una companyia amb el gravador Ramon Olivet i el pagès Ramon Serra per vendre ferro, amb una aportació inicial de capital de 400 lliures cada un. L'any següent, juntament amb el negociant Pere Anger, va arrendar unes fargues situades al poble d'Estavar, a la Cerdanya, que eren propietat de Pere de Goury, vescomte d'Èvol. El lloguer, pactat per un termini de dos anys, fou establert en 3.300 lliures anuals. A més, Lacavalleria tenia arrendats els censos i altres rendes que el monestir de Sant Pere de les Puelles de Barcelona rebia per unes terres situades a Sant Esteve de Palaudàries, a Lliçà d'Amunt, al Vallès Oriental. A banda d'això, el 1694 va llogar els masos que posseïa en aquesta vila al pagès Pere Arenas, a canvi d'una cinquena part de la collita anual dels grans, la meitat de la producció del vi, un terç de la producció de l'oli, la meitat la fruita recollida, un terç dels pinyons, així com també un porc, que Arenas li havia de donar cada any el dia de Reis.[89]

88. Sebastià de Cormellas apareix com a arrendador de la bolla en una súplica presentada a la Diputació el 1655. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1654, part 2.ª, Sèrie General (N), 211, f. 240v. De nou, el 1653, Cormellas va arrendar la bolla del creiximeni de les sedes en encant públic. DGC, vol. 6, 1644-1654, p. 572-573, 2 d'agost de 1653. Josep Cormellas va obtenir la treta de monedes del General a través d'una consigna que li va fer Joan Quadras, arrendador d'aquest dret. AHPB, Jeroni Brotons, Onzè manual, 865/26, f. 99v-101v, 9 de juliol de 1698.

89. Es pot consultar la formació de la companyia per vendre ferro a: AHPB, Pere Pau Vives, Llibre tercer de concòrdies, 641/135, f. 5-6v, 12 de gener de 1648. Una còpia del contracte de l'arrendament de les fargues d'Estavar apareix en un plet que posteriorment va enfrontar les dues parts. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 12305, s. f., 19 d'abril de 1649. La relació dels Lacavalleria amb el vescomte d'Èvol, de fet, no era nova. L'any 1644, el mariscal de La Motte, virrei de Catalunya, va assignar a Pere Lacavalleria, germà d'Antoni Lacavalleria, el cobrament de 2.200 lliures anuals durant sis anys de les rendes del vescomtat d'Èvol, confiscades pel Reial Patrimoni, que li havien de pagar uns mercaders de Perpinyà, arrendadors d'aquest vescomtat. El 1649, Elisabet Lacavalleria, vídua de Pere Lacavalleria, va signar una concòrdia amb Pere de Goury, vescomte d'Èvol, per resoldre aquesta qüestió. AHPB, Pere Màrtir Ferrer, Llibre primer de transaccions i concòrdies, 729/55, f. 25-28v, 24 de febrer de 1649. Sobre la importància i la rendibilitat que proporcionaven les fargues del vescomtat d'Èvol, vegeu:

El doctor Miquel Delmunts, a banda de d'invertir en la compravenda de llibres, tenia arrendats tres masos a Manlleu, la seva vila natal. A part d'això, Delmunts va invertir també en el sector paperer, de manera que s'assegurava el subministrament per a la seva impremta: el 1665 va adquirir en emfiteusi un molí paperer de Ripollet, conegut com el molí del Prat, a canvi de pagar un cens de 10 lliures anuals i el compromís de gastar-se'n tres-centes més en obres.[90]

El notari Josep Forcada invertia també una part del seus diners en altres negocis. L'any 1673 va formar una companyia amb Antoni Llopis, mariner de Sitges, i amb Francesc Valeri, canonge de la catedral de Barcelona, per a explotar conjuntament el negoci d'una barca que havien fet construir al port de Canet, amb capacitat per a transportar 250 quintars, unes deu tones i mitja. La barca va costar 534 lliures i 18 sous, que foren pagades a parts iguals per tots tres, amb la condició de repartir-se els beneficis, o les pèrdues, també equitativament.[91]

Això no obstant, la participació en altres negocis no era una activitat exlcusiva dels estaments superiors. L'impressor Josep Llopis, per exemple, va formar una companyia per a vendre tabac amb Elisabet Badia, vídua de l'adroguer Joan Badia. L'any 1696 van acordar obrir una parada en la casa que Llopis tenia a la plaça de l'Àngel, "venent en aquella de totas sorts de tabacos". A més del local, Josep Llopis es comprometia a aportar quatre-centes de les 550 lliures del capital inicial, així com també pagar el jornal de l'encarregat de la botiga. Badia, per la seva banda, aportava les 150 lliures restants i asumia el pagament de la meitat del jornal d'un altre home, que s'havia d'ocupar de moldre el tabac, però, sobretot, posava el nom al negoci, ja que com a vídua d'adroguer estava autoritzada a vendre'n. Un exemple semblant és el de Mariàngela Guasch, mare de l'impressor Francesc Guasch, que els anys 1707 i 1708 tenia parada de venda de pa, tal com consta en

---

Núria SALES, *Senyors, bandolers, miquelets i botiflers. Estudis sobre la Catalunya dels segles XVI al XVIII*, Barcelona: Empúries, 1984, p. 52. Antoni Lacavalleria cobrava les rendes que el monestir de Sant Pere de les Puelles tenia a Palaudàries almenys entre els anys 1664 i 1667, segons consta en una àpoca que va signar el 1668 a Gertrudis Ferran, vídua de Miquel Ferran, ciutadà honrat de Barcelona, per les pensions degudes d'un cens. AHPB, Rafael Hexarc, Manual de 1668, 754/19, s. f., 8 de febrer de 1668. El 1701 l'abadessa del monestir va signar un contracte d'arrendament amb Lacavalleria per les mateixes rendes per un període de tres anys. AHPB, Francesc Bonaventura Torres, Dotzè manual, 885/15, f. 128v-131, 8 de maig de 1701. El lloguer dels masos de Palaudàries a Pau Arenes consta a: AHPB, Francesc Rossinés, Manual de 1694, 858/8, f. 168v-171v, 10 d'octubre de 1694.

90. ABEV-ACF, Joan Francesc Vila, Manual de 1671, 2695, f. 268v-269, 17 d'octubre de 1671; AHPB, Francesc Soldevila, Manual de 1665, 758/12, s. f., 15 de maig de 1665.

91. AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1673, 766/25, f. 139v-141v, 13 de setembre de 1673.

l'acceptació que el Consell de Cent va fer de la presentació del seu fill com a fermança.[92]

Entre els llibreters, destaca el cas de Josep Moyà, que l'any 1669 va arrendar el subministrament de carn de la vila de Sant Andreu de la Barca, com es constata en la procura que va signar a Francesc Badia, també llibreter, per tal que, en el seu nom, formalitzés l'arrendament del tall de la carn per un termini d'un any.[93]

Fins i tot, hi havia vegades que alguns oficials impressors comerciaven amb productes que no tenien res a veure amb la indústria editorial. L'any 1688, per exemple, Joan Ros, jove estamper, va comprar dues mules al peller Pau Julià, per un preu de 57 lliures, amb l'objectiu, molt probablement, de llogar-les a un mulater o tornar-les a vendre. D'una manera semblant, l'oficial Joan Noguera subministrava llegums, arròs i altres productes als administradors de l'almoina dels pobres de les presons reials de Barcelona, segons es desprèn de l'àpoca que Noguera els va signar l'any 1707 per la liquidació d'un compte.[94]

Un altre exemple el proporciona l'oficial impressor Benet Caís, que el 1711 va llogar un triquet en un pati situat en una casa del carrer d'en Giralt el Pellisser. Aquesta casa, el pati i els "triquets de jogar a volas", li foren arrendats per Francesca Balaguer i Cerdanya, dona de Francesc Balaguer, candeler de sèu, per un termini de tres anys i un preu de 8 lliures mensuals.[95]

Algunes de les persones vinculades a la indústria editorial participaven en el sistema rendista. Els principals inversors, lògicament, eren els grans propietaris, com Cormellas o Delmunts, que rebien uns ingressos considerables del cobrament de censos i censals. Alguns mestres impressors, d'una manera molt més modesta, es van beneficiar també d'aquest sistema, principalment a través del deute públic. Aquest

92. L'acord entre Josep Llopis i Elisabet Badia es pot consultar a: AHPB, Lluís Cases, Manual de 1696, f. 204v-206v, 7 de febrer de 1696. Les fermances presentades per Mariàngela Guasch, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1707, 156-CC, f. 88, 10 de març de 1707, i Ibídem, Registre de Deliberacions de 1708, 158-CC, f. 56, 18 de gener de 1708.

93. AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1669, 766/17, f. 25-25v, 12 de juliol de 1669.

94. La compra feta per Joan Ros figura a: AHPB, Ramon Vilana Perles i de Ribes, Manual de 1688, 763/73, f. 112-113v, 3 de març de 1688. Els subministraments fets per Joan Noguera, a: AHPB, Francesc Bonaventura Torres, Divuitè manual, 885/21, f. 14-15, 12 de gener de 1707. Els administradors de l'almoina de les presons reials van pagar a Noguera a través de la cessió d'un cens de 10 lliures i 16 sous de pensió anual que pagaven per unes terres que els administradors tenien a la parròquia de Santa Eulàlia de Provençana, a l'Hospitalet de Llobregat.

95. AHPB, Domènec Rojas, Vint-i-cinquè manual, 863/45, f. 371-373, 4 d'octubre de 1711.

fou el cas de Martí Gelabert, que en casar-se amb Maria Negra l'any 1678 va rebre una part del dot a través de la consignació d'un censal de 10 lliures de pensió anual que li pagava el Consell de Cent. De la mateixa manera, l'oficial impressor Martí Escona rebia dues pensions anuals —una de 4 lliures, 4 sous i 3 diners i l'altra de 13 sous i 11 diners— per dos censals que li havia venut el clavari del Consell de Cent el 1669. Un altre impressor que també cobrava una pensió per uns diners prestats al govern municipal era Francesc Pasqual, que rebia 4 lliures, 18 sous i 9 diners anuals d'un censal de 98 lliures i 16 sous de preu que l'assaonador Miquel Milàngels li va consignar el 1678 per pagar-li un deute. Deu anys després Pasqual va cedir aquest censal al propietari de la impremta on treballava, el notari Josep Forcada, segurament també per resoldre algun compte pendent.[96]

De vegades, algunes persones vinculades al món de la impremta rebien diners del Consell de Cent o de la Diputació del General per l'exercici de càrrecs o oficis públics. L'obtenció d'aquestes ocupacions era possible, d'entrada, perquè havien aconseguit formar part de les bosses d'insaculats d'aquestes institucions. Un exemple és el de Miquel Delmunts que, en tant que doctor en medicina, formava part de l'estament dels ciutadans honrats com a "gaudint", cosa que li va permetre figurar en diverses bosses del Consell de Cent. L'any 1655 li tocà exercir de jurat en el plenari del govern municipal, un càrrec que va ocupar en sis ocasions més al llarg de la seva vida. El moment culminant de la carrera política

96. Maria Negra havia heretat aquest censal del seu primer marit, el notari Miquel Bonet. AHPB, Josep Fontana, Llibre de capítols matrimonials, concòrdies, inventaris i encants, 764/14, s. f., 18 de maig de 1678. Martí Gelabert i la seva dona van vendre aquest censal al cotoner Antoni Ferran el 1684. AHPB, Josep Ferran, Cinquè manual, 853/16, f. 242-243v, 20 de juny de 1684. L'incompliment dels pactes d'aquesta venda van donar lloc a un plet a la Reial Audiència el 1685. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16867. Aquest censal figura en els capbreus del Consell de Cent. AHCB, Consellers, Censals, Capbreu de censals de la ciutat de Barcelona, 1464-1704, gener i febrer, 1C-XV-222, p. 273. Els pagaments a Martí Gelabert han quedat registrats en els llibres d'àpoques de pensions del Consell de Cent, com per exemple a: AHCB, Consellers, Censals, Llibre d'àpoques de mitges pensions de censos i censals, 1C-XV-86, f. 134v, 10 d'abril de 1682. Les pensions que rebia Martí Escona, a: AHCB, Consellers, Censals, Capbreu de censals de la ciutat de Barcelona, 1454-1706, març i abril, f. 643-644, 6 d'abril de 1669. El censal de Francesc Pasqual, a: AHPB, Lluís Cases, Manual de 1683, 828/3, f. 261v-263, 15 de novembre de 1683. Segons aquest document, Miquel Milàngels va consignar aquest censal a Francesc Pasqual el 22 d'abril de 1678. Josep Milàngels, probablement el seu pare, havia hipotecat el censal com a seguretat d'un debitori que va signar a Francesc Pasqual el 1673 per 16 dobles d'or que aquest li va deixar. AHPB, Rafael Hexarc, Quaternus instrumentorum, 754/2, s. f., 30 de juliol de 1673. Aquest censal figura a: AHCB, Consellers, Censals, Capbreu de censals de la ciutat de Barcelona, 1464-1704, gener i febrer, 1C-XV-222, f. 211 i 381. Sobre les persones que percebien rendes del govern municipal, vegeu: Jaume DANTÍ I RIU, "Els creditors del Consell de Cent de Barcelona a la segona meitat del segle XVII", *Pedralbes*, 23 (1), 2003, 749-764.

de Delmunts, tanmateix, arribà el 1662, quan fou elegit conseller tercer de Barcelona. Posteriorment, el 1664, va resultar escollit per exercir durant un any l'ofici de reconeixedor de monedes, que consistia a comprovar la validesa de les monedes dipositades a la Taula de Canvi de la ciutat.[97]

Un cas semblant és el de Sebastià de Cormellas que, gràcies al fet d'estar insaculat al Consell de Cent com a mercader, va ocupar el càrrec de conseller quart l'any 1637. A partir de la dècada de 1640, Cormellas va exercir de "tauler mercader" al banc de Barcelona, on s'ocupava de portar el llibre de dipòsits. El 1653, per exemple, la Diputació li va pagar 93 lliures, 18 sous i 10 diners pels treballs que havia fet per servei del General durant un any com a oficial de la taula. Al seu torn, Josep Cormellas, fill de Sebastià de Cormellas, va exercir diversos oficis al Consell de Cent. Gràcies a la condició de ciutadà honrat, "gaudint", que li atorgava el fet de ser doctor en lleis, va aconseguir figurar insaculat a les bosses del plenari, de conseller tercer, d'administrador de places, d'obrers i de jutges de taula. D'aquesta manera, el 1691 Josep Cormellas va sortir extret per exercir durant un any l'ofici d'obrer i el 1693 pel de jutge de taula, jurista. El 1696 va rebre un pagament de 100 lliures per la feina feta com a advocat fiscal de la visita. A més, treballava per al Consell de Cent i per a la Diputació com a consulent, és a dir, com a advocat assessor. Així, per exemple, el 1692 va rebre un pagament de 4 lliures i 16 sous del Consell de Cent "per las juntas y informations han fetas per negocis y affers de la present ciutat".[98]

97. L'elecció de Miquel Delmunts com a jurat del Consell de Cent consta a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1655, 83-CC, f. 3v, 30 de novembre de 1654. Des d'aleshores i fins a la seva mort, l'any 1672, Delmunts va formar part del plenari del Consell de Cent sense interrupció durant períodes de dos anys, separats per un any en què, obligatòriament, havia de "purgar". Per a exercir de conseller tercer vegeu-la a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1662, 88-CC, f. 2v, 30 de novembre de 1661. Com a reconeixedor de monedes, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1665, 90-CC, f. 11v, 13 de desembre de 1664. Sobre la insaculació, els oficis del Consell de Cent, la seva duració i remuneració, vegeu: Núria Florensa i Soler, *El Consell de Cent, Barcelona a la Guerra dels Segadors*, Barcelona: URV, 1996, p. 257-334. Sobre l'emergència social i econòmica dels doctors en dret i en medicina, els ciutadans honrats "gaudints", en la Barcelona moderna, vegeu James Amelang, *La formación de una clase dirigente*, Barcelona: Ariel, 1986.

98. Sebastià de Cormellas va ser nomenat conseller quart en el procediment d'elecció fet el 30 de novembre de 1636. DACB, vol. XXII, 1636-1641, p. 51. Per la seva actuació com a tauler, vegeu, per exemple, els memorials de l'habilitació de fermances del Consell de Cent de 1644 a 1647. AHCB, Consellers, Memorials de fermances, 1600-1713, 1C-IV-7. El pagament de la Generalitat consta a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1650, part 2.ª, Sèrie General (N), 207, f. 526, 15 de juliol de 1653. Josep Cormellas va sortir elegit per a exercir d'obrer el 30 de novembre de 1691. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1692, 114-CC, f. 2v; i per a exercir

El notari Josep Forcada es va beneficiar també de l'exercici d'oficis públics. L'any 1652, el Consell de Cent va nomenar-lo sotssíndic provisional de la ciutat, amb un salari de 200 lliures anuals. A més, de 1651 a 1658 va actuar com a subrogat de credencer del banc en diverses ocasions, substituint el seu pare, el fuster Jaume Forcada, que havia estat elegit per a aquest ofici, de manera vitalícia, amb un salari de 180 lliures l'any. A banda d'això, Forcada va cobrar 140 lliures l'any 1653 per la seva feina com a secretari del braç reial durant les sessions del Parlament celebrades aquell any. I el 1654, Forcada fou escollit per a exercir l'ofici de portaler de la ciutat, per un període de tres anys.[99]

Tanmateix, les responsabilitats municipals no eren una exclusiva dels propietaris que pertanyien a estaments superiors, sinó que alguns oficials impressors es van beneficiar també dels ingressos provinents de l'exercici de la servitud pública. Això fou possible perquè aquests impressors havien fet el mestratge en oficis que, a diferència de la germandat dels impressors, disposaven de confraria amb reconeixement polític. Aquest fou el cas, per exemple, de Francesc Caís, que a més d'impressor era mestre daguer, cosa que li va permetre figurar insaculat al Consell de Cent. Els anys 1657 i 1658 va exercir de jurat del plenari; el 1666 va obtenir l'ofici de portaler —remunerat amb 100 lliures l'any— i el 1671, el d'administrador de places. L'any següent va tornar a ser elegit per a formar part del plenari del Consell de Cent per al bienni de 1672-1673.[100]

---

de jutge de taula jurista el 25 de gener de 1693. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1693, 115-CC, f. 58. El pagament a Cormellas com a advocat fiscal de la visita consta a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1696, 118-CC, f. 134v, 17 d'abril de 1696. El 1699, de nou, Cormellas va rebre 100 lliures més per la feina d'advocat de la visita. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1699, 121-CC, f. 93v, 24 d'abril de 1699. El pagament com a consulent, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1692, 114-CC, f. 208v, 12 de juliol de 1692. El 1693, Cormellas va rebre un altre pagament, de 13 lliures i 4 sous, per una altra feina de consulent. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1693, 115-CC, f. 60, 28 de gener de 1693. Un altre exemple de les feines de consulent fetes per Josep Cormellas per a la Diputació del General figura a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1698, part 5.ª, Sèrie General (N), 258, f. 559.

99. El nomenament de Josep Forcada com a sotssíndic de la Ciutat figura a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1652, 80-CC, f. 294v, 6 de juliol de 1652. Els pagaments de 45 lliures trimestrals per l'ofici de credencer del banc consten a: AHCB, Consellers, Llibre d'adveracions, 1651-1665, f. 1-54. Els pagaments de la Generalitat per la feina de secretari del Braç Reial, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1650, part 2.ª, Sèrie General (N) 207, f. 497 i 509, 31 de maig i 27 de juny de 1653. L'elecció per a l'ofici de portaler, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1654, 82-CC, f. 62, 7 de gener de 1654.

100. Francesc Caís, daguer, forma part dels "menestrals que restan" en l'extracció del Consell de Cent feta el 30 de novembre de 1657. AHCB, Consell de Cent, Registre

L'any 1708 un fill seu, Jaume Caís, també impressor, va obtenir l'ofici de mesurador de grans a la plaça del Blat. En aquest cas, però, no fou per insaculació, sinó que fou una gràcia que li va concedir el rei Carles III. L'any 1711, després de la mort de Caís, la reina Elisabet Cristina de Brunswick va atorgar una "rahora", és a dir un instrument per a mesurar el gra, a aquest mateix privilegi, al fill de l'impressor, que també es deia Jaume.[101]

Al seu torn, Francesc Pasqual va aconseguir la plaça d'ajudant del clavari i de la Taula de Barcelona, un ofici vitalici que el Consell de Cent remunerava amb 90 lliures anuals. A més, la Diputació pagava a l'ajudant de la Taula de Canvi la quantitat de 26 lliures i 1 sou cada any per les feines que aquest oficial realitzava per al servei del General. Hi ha constància que Francesc Pasqual va rebre aquesta quantitat almenys des de l'any 1653 fins al de la seva mort, el 1685.[102]

Una altra de les persones vinculades al món de la impremta que es va beneficiar dels ingressos provinents de la servitud pública fou el llibreter Josep Moyà, que exercia d'andador de la Confraria de Sant Jordi, un ofici vitalici que consistia a fer alguns encàrrecs per al gremi dels cavallers catalans. Moyà rebia de la Diputació del General una remuneració de 40 lliures anuals.[103]

---

de Deliberacions de 1658, 86-CC, f. 8v. L'extracció de Caís per l'ofici de portaler consta a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1666, 90-CC, f. 29, 17 de gener de 1666. L'elecció per a administrador de places, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1672, 94-CC, f. 17, 13 de desembre de 1671. Per a exercir de jurat al plenari, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1673, 95-CC, f. 4, 30 de novembre de 1672. Per a la remuneració de l'ofici de portaler vegeu Núria Florensa i Soler, *El Consell de Cent...*, p. 316.

101. ACA, Reial Patrimoni, Batllia General de Catalunya, Privilegis, llibre XIV, 1699-1713, Volums, 578, f. 138-139, 14 de maig de 1708, i f. 185, 1 d'octubre de 1711. Jaume Caís, fill, era menor de catorze anys quan li fou concedit el privilegi, ja que figura com a impúber.

102. Per a la remuneració del Consell de Cent a Francesc Pasqual vegeu, per exemple: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1654, 82-CC, f. 386, 13 de novembre de 1654. Els pagaments de la Diputació del General a Francesc Pasqual figuren cada any, pels volts dels mesos de juny o juliol, al registre de deliberacions del consistori. ACA, Generalitat, Sèrie General (N), 207 a 238.

103. Els pagaments fets a Josep Moyà per la servitud d'andador de la confraria de Sant Jordi es constaten, per exemple, a: ACA, Generalitat, Correu i Menut, Cauteles 1700-1705, Sèrie V, 250, n.º 38, 21 de juliol de 1700. L'ofici d'andador de la Confraria de Sant Jordi acostumava a recaure en un llibreter, no per insaculació, sinó per nomenament reial. Josep Moyà va rebre aquesta distinció del marquès de Cerralbo, virrei de Catalunya, el 1675, per substituir el difunt Francesc Badia, també llibreter, que fins aleshores havia exercit aquest ofici. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1674, part 2.ª, Sèrie General (N), 228, f. 246, 18 de desembre de 1675.

FUNDACIÓ
NOGUERA

Capítol 2
ELS ASPECTES SOCIALS, POLÍTICS I LEGALS DE L'OFICI D'IMPRESSOR

La presa de consciència

La invenció de la impremta, a mitjan segle XV, va comportar una reorganització de les activitats relacionades amb el món del llibre, cosa que va provocar la progressiva desaparició d'alguns oficis i el naixement d'altres, com el de componedor, el de premsista o el de fonedor de lletres. Segons Elizabeth Eisenstein, la irrupció de la impremta va suposar la creació d'un nou tipus de taller, que va agrupar professionals de diferents arts i va afavorir noves formes d'intercanvi cultural. L'invent de Johannes Gutenberg, tanmateix, no fou gaire ben rebut en alguns països. A França, per exemple, malgrat que l'elit intel·lectual ho va celebrar amb entusiasme, els gairebé sis mil il·luminadors, copistes i escrivents que en aquell moment treballaven a París van reaccionar obertament en contra. Fins i tot, pels volts de 1465 van aconseguir que fos confiscada una partida de llibres que Johann Fust havia fet portar a la capital francesa. L'antic soci de Gutenberg va haver de tornar a Alemanya sense haver venut ni un sol llibre.[1]

A Catalunya, alguns col·lectius foren ben aviat conscients de les conseqüències que havia de comportar el nou invent. L'any 1485, uns deu anys després de l'arribada de la impremta, el capítol de la catedral

1. Elizabeth Eisenstein, *La revolución de la imprenta en la Edad Moderna europea*, Madrid: Akal, 1994, p. 35. La bibliografia sobre els orígens, l'expansió i l'impacte de la invenció de la impremta arreu d'Europa és extensíssima. Entre les obres de referència cal destacar: Elizabeth Eisenstein, *La imprenta como agente de cambio*, México: Fondo de Cultura Económica, 2010; Lucien Febvre, L. i Henry-Jean Martin, *La aparición del libro*, México: Fondo de Cultura Económica, 2005; Douglas C. McMurtrie, *The story of printing and bookmaking*, Londres: Bracken Books, 1989; i Sigfrid H. Steinberg, *Five hundred years of printing*. Londres: British Library, 1996. La reacció dels professionals de París davant la invenció de la imprenta, a Paul Chauvet, *Les ouvriers du livre en France. Des origines a la Révolution de 1789*, París: Presses Universitaires de France, 1959, p. 4.

de Vic va decidir no admetre més els llibres manuscrits com a aval; un objecte que fins aleshores havia gaudit de gran valor com a moneda de canvi. L'argument dels canonges era que "havien sortit uns artíficis pèrits en l'art d'imprimir lletres, que ab formes metàliques omplien trescentes o més fulles de pergamí".[2]

L'aparició de l'ofici d'estamper —nom amb el que eren coneguts també els impressors— va significar la incorporació d'un nou grup d'artesans a l'estructura social barcelonina, en la qual els diferents collectius que la integraven eren poc receptius als canvis i molt recelosos de perdre els seus privilegis. Si bé, en el seu origen, l'ofici fou exercit per llibreters, amb els anys es produí una especialització, sobretot arran de la creació, l'any 1553, de la confraria dels llibreters de Barcelona. Gràcies a la concessió d'un privilegi reial, els llibreters es van dotar d'unes ordinacions que, a més de regular internament la seva activitat, impedien l'exercici d'aquest ofici a qualsevol persona que no fos membre de la confraria. Amb això, els llibreters es desentenien, almenys en teoria, de l'ofici d'impressor i apostaven per dedicar-se exclusivament a l'enquadernació i a la venda de llibres al detall.[3]

El privilegi concedit als llibreters, en tant que els atorgava el monopoli de la venda pública de llibres, va ser la causa, sobretot al llarg del segle XVII, d'una forta disputa amb els impressors, que, com a fabricants de llibres, es consideraven els veritables llibreters. Aquesta presa de consciència es constata, per exemple, en les paraules que Josep Soler i Onofre Balmes, actuant com a administradors de la germandat dels estampers de Barcelona, van adreçar als seus companys l'any 1671, amb l'objectiu de convèncer-los de la necessitat de presentar un plet contra els llibreters a la Reial Audiència, per demanar "que dits llibraters no·ns impedescan lo poder vèndrer llibres en nostras casas y en altra qualssevol part de la present ciutat, pública y palesament, ab botiga uberta, tant enquadernats com sens enquadernar, per ésser los estampers los verdaders llibraters".[4]

L'actitud dels impressors anava molt més enllà de la reclamació del dret a vendre llibres de manera pública. Al llarg del segle XVII es

2. Miquel GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Contribució a la història...*, p. 3.

3. BC, Manuscrits, ms. 1903. Hi ha una transcripció de les ordinacions a: Miquel GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Contribució a la història...*, p. 47-62.

4. AHPB, Lluís Fontana, Segon manual, 806/2, f. 202v-204, 10 de novembre de 1671. Sobre les disputes entre impressors i llibreters en la segona meitat del segle XVII vegeu: Xevi CAMPRUBÍ, "Llibres i lliure comerç a la Barcelona moderna: els conflictes entre l'impressor Rafael Figueró i la confraria dels llibreters (1671-1711)", *Recerques*, 65, 2012, p. 75-107.

va estendre entre aquest col·lectiu la idea que la impremta realitzava un servei a la societat molt més gran que altres professions, ja que requeria uns coneixements intel·lectuals que la situaven a l'alçada de les arts liberals. L'any 1638, el mercader Sebastià de Cormellas va utilitzar aquest argument en un plet que va mantenir contra la Llotja de Mar, que s'oposava al fet que fos propietari d'una impremta, ja que, segons els cònsols, es tractava d'un ofici mecànic i, per tant, poc honrós per a un mercader. En la defensa, els advocats de Cormellas van plasmar les virtuts de l'art d'imprimir, sobretot les dels componedors i correctors:

> Y com la art de imprimir tingue per objecte totas las sciències que se estampen y se poden estampar, y en lo imprimir aquellas, més y principalment se exercita la operació del enteniment que no la corporal, com consistesca en compòndrer, corregir, ortografiar, apuntuar y accentuar los vocables, tant vulgars com llatins, per lo que és necessari saber moltes scienties, y com aquellas de sa naturaleza sian lliberals, segueix-se de aquí que rebent la mateixa naturaleza la dita art de imprimir se ha de dir y judicar per lliberal.[5]

La idea que la impremta era una art liberal era també present a Castella. L'any 1619, Gonzalo de Ayala, un corrector de Madrid, va presentar una queixa a l'ajuntament perquè havia donat el mateix tractament a llibreters i a impressors en les celebracions de la beatificació de sant Isidre, cosa que considerava injust. Poc després, el corrector va publicar un altre document en el qual insistia en el caràcter liberal de la impremta, "porqué es en ella muy superior la parte intelectual y especulativa a la operación manual".[6]

Al llarg de la dècada de 1630, en un moment de dificultat per a la hisenda reial, sorgiren a Madrid tot un seguit de protestes contra la decisió de fer pagar impostos als llibres, una mercaderia que tradicionalment n'havia estat exempta al regne de Castella. Un dels autors que va destacar en la defensa de la immunitat fiscal dels llibres fou

5. *Discurs en favor de Sebastià de Cormellas, mercader...* BC, BerRes. 22-4º.

6. La queixa presentada a l'ajuntament de Madrid apareix a: Víctor INFANTES, "La apología de la imprenta de Gonzalo de Ayala: un texto desconocido en un pleito de impresores del Siglo de Oro", *Cuadernos Bibliográficos*, 44, 1982, p. 34. Els advocats de Sebastià de Cormellas es van referir també a aquest afer en la seva defensa contra la Llotja del Mar. "A 7 de noembre de 1619 obtingueren los impressors de Madrit del Consell Real supremo un decret ab lo qual se eximiren de contribuir en lo repartiment del gasto que·s féu en la beatificació de sant Isidro". BC, BerRes. 22-4º. El segon dels textos d'Ayala porta per títol *Por los impresores desta Corte, sobre que el corregidor desta villa cumpla la executoria que tienen ganada, de que sean tildados y borrados del gremio en que estuvieren puestos.* BC, Bon. 10-VI-4/3, p. 4.

Melchor de Cabrera, que l'any 1639 va escriure una petició, titulada *Honra, nobleza y excelencias de los libros, que en apoyo y defensa de su exempcion e immunidad propone al Rey Nuestro Señor el licenciado don Melchor de Cabrera y Guzman, abogado en sus consejos*.[7]

L'any 1675, Cabrera va publicar l'obra titulada *Discurso legal, histórico y político en prueba del origen, progressos, utilidad, nobleza y excelencias del arte de la imprenta*, en la qual feia una aferrissada defensa de la impremta com a art liberal i la situava per sobre de l'ofici dels llibreters. L'obra de Cabrera va tenir un gran impacte a Barcelona. El 1676, un any després de la publicació del *Discurso legal*, un grup d'impressors, encapçalats per Rafael Figueró, va demanar al Consell de Cent que reconegués el seu ofici com a liberal i permetés la creació d'un col·legi d'estampers. La súplica contenia, fil per randa, algunes de les idees proposades per l'advocat castellà:

> Lo ingeni que·s requereix pera exercitar lo art dels impressors o estampers se veu manifestament que més concisteix en la operació intel·lectual que en la operació manual, com en los demés arts lliberals, perquè és necessari tenir notícias de aquellas per la ortographia, etymologia, apuntació, col·locació de accents, per la correcció y alocució, reglas de música per llibres de cant (...), per lo juntar y compòndrer las lletras, que és molt dificultós exercitar·o perfetament, correspondència de pàginas, compartir números, traça de arbres genealògics, anagrammas, labyrints, inscripcions, cifras, caràcters grechs y hebreus, lligaturas, diferències de accents y esperits, contar bé un original (...), que la especulació del enteniment, meditació y ingeni que an menester los estampers per exercitar lo dit art bé y legalment és, en tot y per tot, superior al treball corporal.[8]

7. BC, Bon. 10-VI-4. Sobre aquesta polèmica, vegeu: Miguel Maria RODRÍGUEZ SAN VICENTE, "Argumentos histórico-jurídicos para la defensa de la inmunidad fiscal del libro español en el siglo XVII", *Cuadernos Bibliográficos*, 44, 1982, p. 5-31.

8. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1676, 98-CC, f. 169v-170, 27 de juliol de 1676. Document reproduït a: Miquel GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Contribució a la història...*, p. 154-162. En la súplica presentada al Consell de Cent, els impressors de Barcelona van extreure del llibre de Melchor de Cabrera la frase "Han de ser expertos (...) en la correspondencia e igualdad de las páginas, conpartición de números, traza de árboles genealógicos, anagramas, labyrintos, inscripciones, cifras, caracteres de todas lenguas, ligaturas, diferencias de acentos y espíritus, ortografia y puntuación, sus términos y método, contar bien qualquiera original". Melchor de CABRERA NÚÑEZ DE GUZMÁN, *Discurso legal, histórico y político...*, f. 15-15v. Al seu torn, és molt probable que Cabrera s'hagués inspirat en el text de Gonzalo de Ayala, títulat *Por los impresores desta Corte...* BC, Bon. 10-VI-4/3.

LA GERMANDAT DELS ESTAMPERS DE BARCELONA

Seguint una pràctica establerta a l'edat mitjana, els artesans s'agrupaven en unes corporacions que rebien el nom de *confraries*, les quals, com ha explicat Pere Molas, formaven la base de la societat urbana i establien una jerarquia social, a més de ser una peça clau del govern municipal. Es tractava d'unes entitats econòmiques, reconegudes per llei, que gaudien d'uns drets i d'unes obligacions de caràcter polític. A pesar que les confraries van servir per a regular i reglamentar la majoria dels oficis, el seu origen responia a la voluntat d'unió d'unes persones que exercien la mateixa professió i que estaven lligades per una advocació religiosa, per unes obligacions de caràcter benèfic i per unes relacions que anaven més enllà de la pràctica de l'ofici.[9]

L'activitat de les confraries consistia principalment en la celebració d'una festa anual el dia del seu patró, assistir als funerals dels germans difunts i proporcionar ajut als que, fos per malaltia o per l'edat avançada, no podien treballar. La dimensió social aquiria la seva màxima visibilitat durant els grans actes religiosos, com per exemple en la processó del dia de la festa de Corpus. La seva vessant política, d'altra banda, es materialitzava en el dret que tenien les confraries d'insacular alguns dels seus membres en les bosses del Consell de Cent, cosa que els atorgava la possibilitat de ser elegits per participar en el govern de la ciutat i en l'administració pública. Les confraries formaven part de l'estament dels menestrals, l'esglaó més baix de la jerarquia urbana. Per damunt se situaven els artistes, un col·lectiu format per oficis considerats liberals i de més prestigi, com eren els notaris, els adroguers o els barbers. Malgrat que tenien una finalitat semblant, en el cas dels artistes les corporacions eren anomenades *collegis*. En ocasions, però, alguns oficis, com fou el cas dels impressors, no van gaudir d'aquesta consideració política, de manera que la seva funció es va limitar a l'activitat religiosa i assistencial. En aquest cas, les agrupacions rebien el nom de *germandats*. A pesar dels esforços, algunes mai no van aconseguir el consentiment de les autoritats per poder convertir-se en confraries i tenir la possibilitat de participar en la política i l'administració municipal. La història de les confraries és, de fet, una història de profundes rivalitats i, en aquest sentit, el cas dels impressors constitueix un exemple gairebé paradigmàtic.

FUNDACIÓ RAFAEL FIGUERÓ

9. Pere MOLAS, *Economia i societat al segle XVIII,* p. 11-24. Sobre la història de les confraries, d'aquest mateix autor vegeu també: *Los gremios barceloneses del siglo XVIII*, Madrid: Confederación Española de Cajas de Ahorros, 1970.

Segons apunta Miquel González Sugrañes, la germandat, o "confraria de devoció", dels estampers de Barcelona, erigida sota la invocació de sant Joan *ante Portam Latinam*, fou creada l'any 1491 amb una autorització reial i va durar "prop de tres quarts de segle". Malauradament, aquest autor no diu la font d'on extreu aquesta informació, de manera que no ha estat possible verificar-ho.[10]

La referència més antiga de l'existència d'una germandat d'estampers a Barcelona data de 1632, quan un grup d'impressors van aconseguir permís del veguer per fundar-la. El primer consell es va celebrar l'11 de gener d'aquell any al convent dels frares trinitaris calçats i va servir per aprovar unes ordinacions que regulaven el funcionament intern i les finances. De les actes dels consells celebrats entre 1632 i 1642 se n'extreu que es tractava d'una organització oberta tant als oficials impressors com als mestres, és a dir, no era una germandat estrictament obrera, sinó que també en formaven part alguns propietaris. Això contrasta, per exemple, amb la situació de França, on, si bé inicialment tant els mestres impressors com els oficials havien format part d'una mateixa organització, a començament del segle XVI, enmig d'un clima de forta tensió, els treballadors van crear la seva pròpia confraria, sota la invocació de sant Joan *ante Portam Latinam*, mentre que els propietaris van agrupar-se en forma de patronal.[11]

---

10. Miquel GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Contribució a la història...*, p. 119. Al llarg dels anys nombrosos historiadors han fet seva l'afirmació de González Sugrañes sense qüestionar-la. Vegeu, en aquest sentit: Francesc MILLÀ, *L'art de la impremta a Catalunya*, Barcelona: Millà, 1949, p. 39; o bé DD. AA. *Cinc segles d'història gràfica, 1499-1998*, Barcelona: Gremi d'indústries gràfiques, 1998, p. 37. Pere Bohigas també va donar per bona la data en el pròleg de: Josep Maria MADURELL I MARIMON, *Claudi Bornat*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1973, p. IX. En canvi, Jordi Rubió va desconfiar de la informació donada per González Sugrañes. Jordi RUBIÓ I BALAGUER i Josep Maria MADURELL I MARIMON, *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*, Barcelona: Gremio de Editores y Libreros, 1955, p. 104. És molt probable que la font de González Sugrañes —i l'origen del malentès— fos el bibliòfil Miquel Brunet i Bellet. En el seu fons personal, conservat a l'AHCB, hi ha un manuscrit que porta per títol "Treball presentat als Jochs Florals de 1894", el qual, segons el propi autor, no fou acceptat per l'Ateneu Barcelonès. De fet, es tracta d'unes notes que tracten sobre l'arribada de la impremta a Catalunya, sense cap mena de rigor científic. Brunet hi assegura que "en el llibre Capítols del General de Barcelona [sic], estampat en aquesta ciutat en 1577, consta que els impressors de Barcelona formaren ya entre ells gremi o associació ab real autorisació lo any 1491". AHCB, Fons Josep Brunet i Bellet, caixa 1, 5 D 11, f. 25. Existeixen, efectivament, uns *Capítols dels Drets y altres coses del General del Principat de Cathalunya*, impresos a Barcelona l'any 1577, en els quals no es diu res de la germandat dels estampers. Agraeixo la informació sobre l'existència d'aquest manuscrit a les historiadores Esther Sarrà i Paloma Sánchez.

11. Els consells de la confraria són a: AHPB, Jeroni Lledó, Llibre primer d'ordinacions i deliberacions de la germandat d'impressors de Barcelona, 658/42, s. f., 11 de

En alguna ocasió, la germandat dels estampers de Barcelona va actuar com a defensora dels drets dels treballadors. L'any 1633 es va acordar prendre accions contra el mestre impressor Esteve Liberós, que havia fet detenir l'oficial Miquel Fontana. L'any següent la germandat va presentar una causa a la Reial Audiència contra Sebastià Mathevat, perquè no reconeixia les ordinacions. No obstant això, la relació entre els impressors i els propietaris no era del tot dolenta. L'any 1637, per exemple, el mercader Sebastià de Cormellas, que aquell any exercia de conseller quart de Barcelona, fou convidat a la festa que els impressors celebraven a l'església del convent dels trinitaris calçats el dia de Sant Joan *ante Portam Latinam*.[12]

Aquell any els impressors van aprofitar que Cormellas era conseller per obtenir la seva mediació davant del rei Felip IV per convertir la germandat en confraria. Cormellas, fins i tot, es va oferir a prestar-los cent lliures per les despeses. La decisió de demanar el privilegi havia estat presa un any abans a proposta de Josep Camps i Joan Dexen —que aleshores actuaven com a administradors de la germandat— i tenia per objectiu aconseguir la potestat de fer complir les ordinacions a totes les persones vinculades al negoci de la impremta: "lo que·s faria si dites ordinations fossen fetes en forma de privilegi per lo Rey nostre Señor". Sembla, però, que aquell privilegi no es va aconseguir, com tampoc no va prosperar la sol·licitud que els impressors van fer al Consell de Cent el 1639 per a obtenir el dret a figurar en les bosses de la ciutat.[13]

La Guerra dels Segadors, a més, va interrompre els projectes de la germandat, ja que no hi ha constància de cap reunió entre els anys 1642 i 1671. En el primer consell de la nova etapa, celebrat el novembre de 1671, hi assistiren catorze impressors, dels quals n'hi havia dos

---

gener de 1632. Un consell de la germandat dels estampers de 1642 ha quedat registrat a AHPB, Pere Lunell, Quadern d'aprísies de 1642, 586/37, f. 84v-85, 9 de març de 1642. Els mestres impressors que formaven part de la germandat, això no obstant, eren pocs. Les actes dels consells celebrats entre 1632 i 1642 registren l'assistència més o menys regular de Gabriel Nogués i de Jaume Romeu. Algunes vegades hi van participar també Sebastià Mathevat, el seu fill Jaume i Llorenç Déu. Un altre dels assistents, Joan Dexen, va obrir taller propi a mitjan dècada de 1640. En canvi, no apareixen a les actes dels consells com a membres de la germandat dels estampers ni Sebastià de Cormellas, que era mercader, ni Pere Lacavalleria, que també dedicava gran part de la seva activitat a altres negocis. Sobre la conflictivitat entre propietaris i impressors a França, vegeu: Paul Chauvet, *Les ouvriers du livre en France...*, p. 9.

12. AHPB, Jeroni Lledó, Llibre primer d'ordinacions i deliberacions de la germandat d'impressors de Barcelona, 658/42, s. f., 25 d'abril de 1633 i 18 de juny de 1634; 14 d'abril i 19 d'abril de 1637.

13. Ibídem, 15 de març de 1636; 19 d'abril de 1637; 24 d'agost de 1639.

que eren propietaris: Jacint Andreu i Rafael Figueró, que actuava de clavari. L'organitzacio de la germandat, per tant, mantenia el model establert quaranta anys abans, és a dir, estava oberta tant als mestres amb impremta pròpia com als oficials que treballaven a jornal.[14]

Durant els anys següents, la germandat dels estampers de Barcelona va seguir tenint el mateix caràcter religiós i assistencial que li era propi. Ara bé, el 1676, en un moment en què la idea que la impremta era una art liberal gaudia de gran acceptació, la germandat va demanar al Consell de Cent la formació d'un col·legi d'estampers, "lo qual sia dels més honorifichs de la present ciutat, com són los artistas". Amb això, a més, els impressors pretenien situar-se un esglaó per sobre dels llibreters en la jerarquia estamental, des d'on poder defensar els seus interessos amb una quota de poder més elevada. Els impressors demanaven, en benefici de l'interès públic, que cap persona que no fos examinada pel col·legi pogués exercir l'ofici. La petició dels impressors, malgrat que implicava un ascens a un estament superior, seguia apostant per un model d'organització que aplegava mestres i oficials. En qualsevol cas, el govern municipal va determinar que no hi havia raons suficients per a la creació d'un col·legi d'estampers, "attès no·s judica ésser matèria del benefici comú ni públich, sinó sols tirar al benefici de alguns particulars".[15]

La negativa del Consell de Cent va frenar momentàniament les reivindicacions de la germandat. El 1684, però, la compra d'una impremta per part del llibreter Josep Moyà va tornar a activar la polèmica. Arran d'això, els estampers van tornar a acudir al govern municipal, amb l'objectiu d'aconseguir l'aprovació d'unes ordinacions que impedissin que els llibreters obrissin impremtes. Aquesta vegada, però, de manera més racional, les pretensions dels impressors no apuntaven, com uns anys abans, a l'estament dels artistes, sinó que sol·licitaven que la germandat fos reconeguda com a confraria "política i civil",

14. AHPB, Lluís Fontana, Segon manual, 806/2, f. 202v-204.

15. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1676, 98-CC, f. 169v-170, 27 de juliol de 1676. Entre alguns historiadors existeix la creença errònia que els llibreters formaven part de l'estament dels artistes. Javier Burgos Rincón, per exemple, ha apuntat que "la corporación librera era «colegio» y por tanto gozaba de la consideración de «artista», lo que en el lenguaje del trabajo en el Antiguo Régimen connotaba una posición superior en la estratificación de los oficios de la ciudad". Javier BURGOS RINCÓN, *Imprenta y cultura del libro en la Barcelona del setecientos; 1680-1808*, tesi doctoral en microfitxa, Barcelona: UAB, 1995, p. 223. Entre les moltes evidències que mostren que els llibreters pertanyien a l'estament menestral la més clara és que disposaven d'un rodolí a la bossa del conseller sisè. AHCB, Consellers, Insaculacions, Originals d'insaculacions, 1653-1699, 1C-VIII-2, f. 12.

dins l'estament dels menestrals, com li corresponia a una art mecànica. És per això que, inicialment, el Consell de Cent va acceptar la petició dels impressors.[16]

Evidentment, això no va agradar als llibreters de Barcelona. Amb la mediació de l'advocat Pere de Potau, van presentar un memorial de greuges al Consell de Cent. Entre altres coses, els llibreters retreien als impressors que volguessin formar part de l'estament menestral quan, uns anys abans, havien defensat que la impremta era una art liberal. El problema principal, però, era que les pretensions dels estampers entraven en contradicció amb les ordinacions que els llibreters tenien concedides des de 1553. Fins i tot, el procurador dels llibreters va denunciar davant dels tribunals que el Consell de Cent havia obstaculitzat la feina de l'advocat. "Dita confraria dels llibraters resistí tot lo que pugué a dita formació de confraria [dels estampers] y no fou ohïda, antes bé fou portada ab engany y per las personas que afavorexian dita pretenció dels impressors."[17]

El procés que va envoltar la creació de la confraria dels estampers constitueix una mostra del joc d'interessos que hi havia al voltant del govern municipal, cosa que, en funció dels governants de torn, permetia als col·lectius obtenir algun tipus de benefici. Resulta interessant, en aquest sentit, la declaració de l'adroguer Josep Nicolau a la Reial Audiència, que assegurava que havia sentit parlar a un membre del Consell de Cent "en favor dels estampers", de manera que, segons ell, "afavoria molt la pretenció de la confraria dels estampers". La preocupació dels llibreters era lògica, no debades un dels capítols de les ordinacions prohibia tenir impremta a les persones que no fossin de la confraria dels estampers. Davant d'això, alguns llibreters van procurar aconseguir aparells d'imprimir a corre-cuita. Segons la declaració feta per Simó Gallart, procurador dels impressors, el llibreter Joan Pahissa "passà una prempsa y un joch de caxas ab lletra" del taller d'Anton Ferrer a casa seva la mateixa nit que el Consell de Cent va donar el vistiplau a la creació de la confraria dels estampers. Ara bé, com que no van tenir temps de muntar la premsa, aquella nit Pahissa i els seus socis van imprimir una oració a casa de Ferrer, amb un peu d'impremta fals,

16. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1684, 106-CC, f. 158-159, 20 d'abril de 1684.

17. El memorial elaborat per Pere de Potau apareix a: BC, BerRes. 43/31-Fol. Document reproduït a: Miquel GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Contribució a la història...*, p. 185-191. Un segon memorial presentat per Potau, que els consellers no van voler admetre, és a: BC, Fons Bergnes de las Casas, Llibre de diferents papers de la Confraria de Llibreters de Barcelona, R. 17.709, s. f. La queixa del procurador dels llibreters, a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 12772, s. f., 26 de gener de 1685.

indicant que havia estat imprès per la companyia de Joan Pahissa. La intenció era demostrar que ja tenien impremta abans de la data de la creació de la confraria dels estampers.[18]

La creació de la confraria dels estampers tampoc no suposava una separació entre propietaris i treballadors, ja que, precisament, un dels articles establia que, un cop superat l'examen, el fadrins que aspiraven a oficials serien admesos i considerats mestres. Per tant, encara que la confraria fos una reivindicació impulsada per alguns propietaris, tenir taller obert no era un requisit per a formar-ne part. Les ordinacions concedides als estampers foren especialment conflictives, ja que, a banda d'impedir que cap persona que no fos membre de la confraria pogués tenir impremta pròpia, autoritzaven els impressors a vendre llibres al detall a les portes dels tallers, és a dir, de manera pública. És per això que, després de diverses súpliques i d'un plet a la Reial Audiència, els llibreters van aconseguir que el Consell de Cent fes marxa enrere. Un any després, el juliol de 1685, el trentenari va ordenar l'extinció de la confraria dels estampers tot retornant-la a la categoria de germandat.[19]

A partir d'aquell moment, la germandat dels estampers va iniciar un declivi, fins al punt que els propietaris, per pròpia voluntat, se n'anaren apartant. Alguns, com Vicenç Surià, el seu fill, Jaume, i Josep Llopis, van optar per ingressar a la confraria dels llibreters, tot i que van continuar exercint també d'impressors. Els oficials Joan Baptista Altés i Miquel Domenjó es queixaven l'any 1696 que "vuy los amos de ditas estampas se sien apartats de dita germandat, en tant que de molts anys a esta part no se avian ajuntats y se avian desagragats de aquella". Per això, aquell any aquests impressors van impulsar la reactivació de la germandat, aprovant, altra volta, les ordinacions de 1632. La separació entre empresaris i treballadors es constata, un cop més, l'any 1701, quan, arran de la polèmica provocada pel nomenament del llibreter Joan Pau Martí per a exercir l'ofici d'estamper del Consell de Cent, els mestres i els oficials impressors hi van respondre separadament.[20]

18. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 12772 s. f., 29 de maig de 1685, 28 de febrer de 1685, 4 d'abril de 1685. Aquell mateix dia Joan Pahissa havia format una societat amb sis llibreters més amb l'objectiu d'entrar en el negoci de la impressió. AHPB, Jeroni Guiu, Manual de 1684, 846/5, f. 71-72, 20 d'abril de 1684. Tanmateix, aquest projecte no va reeixir i uns mesos després el material d'imprimir fou retornat a casa de Ferrer, tal com explicava Bonaventura Soler, un dels treballadors, en una declaració a la Reial Audiència. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 12772, s. f., 4 d'abril de 1685.

19. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacinons de 1685, 107-CC, f. 217, 31 de juliol de 1685.

20. Vicenç Surià va ingressar a la confraria dels llibreters el 1690, Josep Llopis ho va fer el 1693 i Jaume Surià, fill de Vicenç Surià, hi va ingressar el 1696. Anna Huguet,

FUNDACIÓ NOGUERA

L'activitat de la germandat dels estampers durant els primers anys del segle xviii fou bastant pobra i gairebé es limitava a la celebració de la festa patronal. El 6 de maig de 1704, dia de Sant Joan *ante Portam Latinam*, la germandat va celebrar un ofici a l'església del convent dels pares trinitaris calçats de Barcelona, on es varen cantar uns villancets. L'any 1706 tres mestres impressors —Josep Texidó, Bartomeu Giralt i Josep Llopis, fill— van ingressar a la confraria dels llibreters, per bé que van continuar exercint d'impressors i tenint impremta oberta a Barcelona. El 1711, la germandat es continuava reunint al convent dels frares trinitaris calçats de Barcelona, sense la presència, però, de cap mestre impressor.[21]

Després de la Guerra de Successió la germandat va continuar existint com a entitat religiosa i assistencial. Ara bé, de cara al pagament del cadastre, els impressors foren agrupats amb els llibreters, com es constata en una llista dels gremis de Barcelona, elaborada l'any 1716 per l'ajuntament. Aquell any, Francesc Escona figurava com a cònsol dels "llibreters y estampers". L'any següent, en una notificació feta a tots els gremis, el llibreter Gabriel Subirana constava com a "prom de la confraria dels llibreters y estampers". El 1723, fins i tot, els llibreters van presentar una súplica al rei Felip V per intentar recuperar els seus antics privilegis. El juny d'aquell any la confraria va donar poders a Ramon Bons, que era a Madrid, per "pedir y suplicar qualesquier gracias reales, azí de catastro como también qualesquier confirmaciones, ratificaciones, aprobaciones y extensiones de otros privilegios y ordinaciones a la dicha cofradía y cofadres de aquella concedidos y otorgados por los señores Reyes, antessessores de su Magestad".[22]

---

vídua de Josep Llopis, també va formar part de la confraria dels llibreters a partir de 1699, any de la mort del seu marit. Miquel González Sugrañes, *Contribució a la història...*, p. 81. La reactivació de la germandat consta a: *Novas ordinacions fetas per lo bon govern y administració de la germandat que los oficials impressors de la present ciutat de Barcelona fundaren e instituhiren sots invocació de Sant Joan Evangelista y al seu martiri de ante portam Latinam, en diada de 11 de janer 1632, y ara novament renovadas per dita germandat als 23 de setembre del any 1696*. Document imprès, inserit a: AHCB, Ajuntament Borbònic, Polític i representacions, 1750-1751, 1D-IV-21, f. 376, 11 de desembre de 1750. La polèmica pel nomenament de Joan Pau Martí consta a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 126v-127, 22 de març de 1701.

21. *Villancicos que se cantaron en...la fiesta que celebran los impressores...* BLM, R-502. L'ingrés de Texidó, Giralt i Llopis a la confraria dels llibreters, a: AHPB, Jeroni Brotons, Dinové manual, 865/33, f. 17v-19, 26 de març de 1706; i també a: Miquel González Sugrañes, *Contribució a la història...*, p. 81. El consell de la germandat dels estampers celebrat el 1711 figura a: AHPB, Francesc Rossinés, Manual de 1711, 858/24, f. 261v-262, 27 d'abril de 1711.

22. La llista dels gremis de Barcelona es pot consultar a: AHCB, Ajuntament borbònic, Polític i Representacions, 1D.IV.1, 1714-1718, f. 119 i 123. La notificació de

FUNDACIÓ NOGUERA

Per la seva part, l'any 1735 els impressors van presentar una súplica a la Reial Audiència en la qual demanaven el restabliment de la germandat i de les ordinacions que tenien abans de 1714, així com també la seva separació dels llibreters de cara al pagament del cadastre. El capità general va remetre a l'ajuntament el memorial presentat pels impressors, "en prentención a que se les apruebe y restablesca la confraternidad que tenian antes del año 1714, con sus ordinaciones, y nombrandose dos administradores de los seis que proponen y puedan separarse en la contribución de los Reales impuestos del Gremio de Libreros de esta misma ciudad".[23]

A mitjan segle XVIII l'activitat de la germandat havia tornat a disminuir. L'any 1750 els impressors Fèlix Matas i Francesc Felip, administradors, es queixaven que "de algunos años a esta parte se va perdiendo dicha hermandad". Per aquest motiu, van sol·licitar a l'Ajuntament de Barcelona que els concedís la gràcia que cap oficial impressor pogués treballar a la ciutat sense estar agregat a la germandat.[24]

LES ORDINACIONS DELS ESTAMPERS

Les primeres ordinacions conegudes de la germandat dels estampers de Barcelona daten de l'any 1632. Van ser aprovades en un consell celebrat el diumenge dia 11 de gener d'aquell any, amb l'objectiu de regular el funcionament intern i organitzar l'activitat religiosa i assistencial. En primer lloc, contemplaven la celebració d'un ofici solemne i d'un sermó, "ab la major sumptuositat li serà possible", el dia de la festa de Sant Joan *ante Portam Latinam*, així com també un altre ofici i un aniversari general per les ànimes dels germans difunts. A més, la germandat es comprometia a celebrar un ofici de rèquiem i vuit misses quan es morís algun dels seus membres. La germandat va acordar pagar un llit a l'Hospital General, "pera que si un germà

---

l'Ajuntament de Barcelona als gremis, a: AHCB, Consellers, Bosses de deliberacions, 1713-1718, C-XIII-41. Per a la relació conjunta de llibreters i impressors a l'hora de pagar el cadastre vegeu, per exemple, les llistes que figuren a les actes dels consells del gremi de llibreters de 1731 a 1737. AHCB, Gremis, 30-1. En canvi, en una relació de la imposició del cadastre industrial de 1726 els impressors apareixien tots sols. AHCB, Cadastre, Denúncies i repartiments, 1716-1784, X-1, s. f. La procura feta a Ramon Bons, a: AHPB, Jeroni Brotons, Esborrany de 1723, 865/9, f. 195-196v, 12 de juny de 1723.

23. La petició dels impressors per recuperar la germandat figura a: ACA, Reial Audiència, Registres, 29, f. 202v, 6 de març de 1735. El 1741, de nou, els impressors van sol·licitar la separació dels llibreters per pagar el cadastre. AHPB, Antoni Comelles, major, Dotzè manual, 959/12, f. 114-115v, 14 de maig de 1741.

24. AHCB, Ajuntament Borbònic, Polític i Representacions, 1750-1751, 1D-IV-21, f. 376, 11 de desembre de 1750.

cau malalt y no tinga o no puga governar-se en sa casa, vaja al llit de dita germandat".[25]

Per tal de garantir els finançament de la germandat, els membres tenien l'obligació de pagar un ardit —dos diners— a la setmana. Els administradors anomenaven un oficial de cada una de les impremtes "per a que cobre de la estampa ahont treballarà las capelles, benvingudes y rompiment de lleys de la estampa". Les "capelles" eren dos exemplars de cada llibre editat que els treballadors havien de lliurar a la germandat. Les ordinacions també obligaven els propietaris que fossin membres de la germandat a aportar-ne dues còpies més, sota pena de ser expulsats si no ho feien. Ara bé, en una reunió posterior, considerant que això era la causa que alguns mestres impressors no volguessin formar part de la germandat, es va rebaixar a un sol exemplar.[26]

L'obligació de lliurar les capelles va causar més d'un conflicte. El 1633 el mestre Esteve Liberós va fer capturar Miquel Fontana, un dels seus treballadors, perquè s'havia endut les capelles. El consell de la germandat va acordar contractar un advocat per aconseguir que la germandat fos "reintegrada en lo agravi y gastos a soportats per rahó de dita captura". L'any següent la germandat tenia interposat un plet a la Reial Audiència contra Sebastià Mathevat perquè aquest mestre impressor es negava a lliurar les capelles als seus treballadors. El consell de la germandat, davant la impossibilitat de seguir portant plets semblants per manca de diners, va acordar que "desta ora en avant ningun germà official no puga traballar en ninguna casa de mestre que no volrà donar dites capelles". Al llarg de la segona meitat del segle XVII les desavinences entre mestres i oficials sobre aquesta qüestió es mantenien. El maig de 1678, els administradors de la germandat, atès que feia temps que no es rebien les capelles, van recordar aquesta obligació a tots els membres, sota pena d'haver de pagar-les de la seva butxaca.[27]

La denominació de *capelles* provenia del francès *chapelle*, que era el nom que en alguns països rebia el col·lectiu dels treballadors d'una impremta. Així, a França, els llibres que eren venuts en benefici dels oficials s'anomenaven els exemplars *de la chapelle* i la caixa comuna dels treballadors rebia el nom de *les bons de la chapelle*. Una sentència del municipi de París va establir el 1618 que de cada edició d'un llibre calia apartar-ne quatre còpies: una per al mestre impressor, una altra

25. AHPB, Jeroni Lledó, Llibre primer d'ordinacions i deliberacions de la germandat d'impressors de Barcelona, 658/42, s. f., 11 de gener de 1632.

26. Ibídem, 23 de maig de 1632.

27. Ibídem, 25 d'abril de 1633; 18 de juny de 1634; AHPB, Lluís Fontana, Novè manual, 806/9, f. 100-100v, 15 de maig de 1678.

FUNDACIÓ ENOGUERA

per al llibreter que el feia imprimir, la tercera per al corrector i la quarta per als treballadors. Posteriorment, a aquesta quantitat s'hi van afegir dos exemplars més per a la *chapelle*. A la impremta de Christophe Plantin, a Anvers, existia, des de final del segle XVI, un fons creat pels treballadors per a ajudar els pobres i els malalts, que servia també per a assegurar un funeral decent als difunts. En aquesta impremta, a més, els oficials s'organitzaven al voltant de la *chapelle*, anomenada també *chambre*, una entitat dirigida per un comitè que es renovava cada any i que era conegut com la *loi*. Les pràctiques i les denominacions usades a les impremtes de París i d'Anvers eren molt similars a les que s'utilitzaven a Londres. En aquesta ciutat, al col·lectiu dels impressors se l'anomenava *the chapel*, mentre que les capelles rebien el nom de *chapel-copies* i la caixa comuna el de *chapel-money*. Segons alguns autors, aquesta terminologia ja s'utilitzava a Alemanya al segle XV, en temps de la invenció de la impremta. El fet que des de la seva implantació i durant bona part del segle XVI molts dels impressors de Barcelona foren d'origen alemany i francès explica que aquestes pràctiques i denominacions s'adoptessin també a Catalunya.[28]

El lliurament de les capelles existia també a les impremtes de Castella. Segons Alonso Víctor de Paredes, impressor madrileny de la primera meitat del segle XVII, s'anomenaven *capillas* els tres primers plecs que sortien de la premsa, que eren donats al corrector, al componedor i al premsista perquè poguessin revisar els errors. Dos d'aquests llibres se'ls quedava la germandat dels impressors. "Y con estos tres pliegos, a que llaman capillas, se averigua quien tuvo la culpa, para que lo emiende o lo buelva a imprimir por su cuenta. Destos tres pliegos, los dos del componedor y tirador están aplicados para la hermandad del señor San Juan, nuestro patrón."[29]

D'altra banda, l'anomenada *benvinguda* era l'aportació que un impressor feia a la germandat cada vegada que canviava d'impremta. Segons

28. Sobre l'ús de la denominació *chapelle* a França, vegeu: Paul CHAUVET, *Les ouvriers du livre en France...*, p. 441-442; i Nicolas CONTAT, *Anecdotes Typografiques, où l'on voit la description des coutumes, moeurs et usages singuliers des compagnons imprimeurs*, edició de Giles Barber, Oxford: The Oxford Bibliographical Society, 1980, p. 80 Sobre les denominacions usades a Londres vegeu: Joseph MOXON, *Mechanik exercises on the whole art of printing*, 1683. Edició de Herbert Davis i Harry Carter, Londres: Oxford University Press, 1962, p. 326 i 383-385. En relació amb la presència d'impressors alemanys i francesos a Catalunya als segles XV i XVI, vegeu: Jordi RUBIÓ I BALAGUER i Josep Maria MADURELL I MARIMON, *Documentos para la historia...*, p. 58. Segons Paul Chauvet, un conflicte amb els llibreters va provocar que a la dècada de 1620 molts impressors lionesos marxessin a treballar a Espanya o a Savoia. Paul CHAUVET, *Les ouvriers du livre en France...*, p. 218.

29. Alonso Víctor de PAREDES, *Institución y origen del arte de la imprenta y reglas generales para los componedores*, edició de Jaime Moll, Madrid: El Crotalón, 1984, f. 42v-44v.

Joseph Moxon, a Londres, on s'anomenava *benvenue*, els treballadors pagaven mitja corona, mentre que a Madrid, segons Alonso Víctor de Paredes, es pagaven dos rals, "que se piden de bienvenida para la hermandad siempre que se muda de una imprenta para otra". Segons es desprèn de les ordinacions de 1632, tant les capelles com les benvingudes ja existien a Barcelona abans de la creació de la germandat dels estampers, tot i que eren els treballadors els que, pel seu compte, recaptaven els diners i se'ls gastaven. A partir de la creació de la germandat, però, unes i altres es van destinar a pagar les despeses comunes.[30]

Una altra de les obligacions que establien les ordinacions era el pagament del "proficiat", una quantitat exigida als aprenents quan acabaven el període d'aprenentatge i esdevenien oficials. Tal com succeïa amb les capelles i les benvingudes, es tractava d'una pràctica que existia a Barcelona des de molt abans. Amb aquesta obligació es perseguia que els diners recaptats fossin en benefici de la germandat i s'evités que anessin a parar a les mans dels impressors més veterans, els quals "gastavan tot mal". A la pràctica, el "proficiat", establert en 1 lliura i 12 sous, va esdevenir una quota d'ingrés. Uns mesos després de l'aprovació de les ordinacions fou rebaixat a 12 sous, ja que molts oficials ho trobaven car i, segons els administradors, era la raó per la qual alguns no volien ingressar a la germandat. Els seus membres tenien també la possibilitat d'inscriure les dones, pares i germans, pagant els 12 sous d'entrada, tot i que, en aquest cas, els familiars estaven exempts de pagar els dos diners cada setmana.[31]

Una part del finançament de la germandat provenia de les penes imposades pel "rompiment de lleys", és a dir, per l'incompliment de les ordinacions. Les normes contemplaven el pagament de mitja lliura de cera per la no assistència als consells o una lliura als germans que no anessin a les celebracions de la festa de Sant Joan o als funerals pels impressors difunts. En algunes ciutats, aquest tipus de penes s'imposaven també en cas de negligència laboral com, per exemple, quan algun treballador oblidava una espelma encesa a l'obrador.[32]

És probable que aquesta reglamentació fos utilitzada d'una manera més o menys semblant a partir de la dècada de 1670, quan, de nou, es

30. Joseph MOXON, *Mechanik exercises...*, p. 326; Alonso Víctor de PAREDES, *Institución y origen...*, f. 42v-44v. AHPB, Jeroni Lledó, Llibre primer d'ordinacions i deliberacions de la germandat d'impressors de Barcelona, 658/42, s. f., 11 de gener de 1632.

31. AHPB, Jeroni Lledó, Llibre primer d'ordinacions i deliberacions de la germandat d'impressors de Barcelona, 658/42, s. f., 28 de novembre de 1632; 4 de maig de 1633; 18 de gener de 1632.

32. Joseph MOXON, *Mechanik exercises...*, p. 385.

detecta l'activitat de la germandat. Això no obstant, el 1676, quan els impressors van adreçar-se al Consell de Cent per sol·licitar la creació d'un col·legi d'estampers, les pretensions eren més ambicioses, ja que no afectaven únicament el funcionament intern. Els estampers van demanar unes ordinacions que tenien, en primera instància, la finalitat d'impedir que qualsevol persona que no fos hàbil en l'art d'imprimir pogués ser membre del col·legi i tenir impremta pròpia. Per lluitar contra l'intrusisme professional, les ordinacions proposades el 1676 contemplaven, com a principal novetat, el requisit de superar un examen de mestria, al qual es podria optar després d'un període d'aprenentatge de cinc anys i dos més com a oficial. Una altra de les novetats era el dret de les vídues i dels fills dels impressors que tinguessin impremta a continuar el negoci. Aquest punt és important, ja que, a la pràctica, suposava el reconeixement a les vídues o als hereus menors d'edat a figurar als peus d'impremta.[33]

Sigui com vulgui, el Consell de Cent no va acceptar la creació del col·legi dels estampers, de manera que les ordinacions proposades el 1676 eren lletra morta. El veritable canvi en el funcionament de la germandat va arribar el maig de 1684, amb l'acceptació per part del trentenari de la creació d'una confraria d'impressors amb caràcter "polític i civil". Les ordinacions que aleshores es van aprovar mantenien les disposicions que regulaven l'activitat interna, religiosa i assistencial, més o menys de la mateixa manera que ho feien les de 1632 i de 1676. Ara bé, les ordinacions de 1684 incorporaven normes que afectaven tercers. Així, un dels capítols entrava en clara contradicció amb els privilegis de la confraria dels llibreters, ja que concedia als impressors el dret de vendre llibres al detall, tot i que sense enquadernar.

> Que dits estampers pugan vèndrer y tenir públicament y palesament en sas portas y botigas obertas tot gènero de llibres estampats, privative a altres, sots pena de sinch lliuras per quiscuna vegada que·s contrafarà, entès, emperò, que dits llibres se entengan plegats, no emperò cusits y encolats, ni que en lo present capítol vingan compresos los mestres llibraters de la present ciutat.[34]

Les ordinacions de 1684 també prohibien tenir impremta pròpia a qualsevol persona que no fos membre de la confraria dels estam-

33. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1676, 98-CC, f. 169v-170, 27 de juliol de 1676. Un esborrany d'aquestes ordinacions és a: AHPB, Joan Guiu, Manual de 1676, 776/10, f. 223v-224v, 28 de maig de 1676.

34. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1684, 106-CC, f. 203v-204, 26 de maig de 1684. Document reproduït a: Miquel GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Contribució a la història...*, p. 192-197.

pers i, a més, facultaven els impressors a penyorar i aplicar càstigs per l'incompliment d'aquesta norma. També com a novetat, aquestes ordinacions fixaven el procediment de l'examen de mestria, segons el qual, per poder esdevenir oficial impressor un fadrí estava obligat a saber llegir i escriure, a dominar tant la tècnica de la caixa com la de la premsa i a saber elaborar la tinta.[35]

Aquestes ordinacions van tenir una vigència molt curta, ja que el juliol de 1685 el trentenari, d'acord amb un informe elaborat per una comissió encarregada d'estudiar les queixes dels llibreters, va considerar que l'existència de la confraria dels estampers i les seves ordinacions eren contràries a la utilitat i al benefici públics.[36]

El conflicte per la venda de llibres

Els privilegi concedit als llibreters el 1553 va generar un conflicte amb els altres oficis que intervenien en el negoci, principalment amb mercaders i impressors. El 1595, per exemple, la Reial Audiència va prohibir a l'impressor Sebastià de Cormellas la venda pública de llibres a l'entrada del seu taller. Una cosa semblant va succeir amb el seu fill, a pesar que era membre de la confraria dels llibreters. L'any 1621, quan va obtenir la matrícula de mercader, Cormellas va topar amb la resta dels llibreters, que s'oposaven al fet que continués venent llibres al detall, argumentant que "havia mudat de stament, ço és, de llibreter en mercader, y que encara que lo stament mercantívol de natura sua era mercadejar tot gènero de mercaderies, no se entenia poder tenir jòvens aprenents y relligar llibres en llur casa y tenir botiga y tendas de llibres". L'afer es va resoldre l'any 1624 amb la signatura d'una concòrdia, en virtut de la qual Cormellas va renunciar a l'ofici de llibreter i es comprometé a no vendre llibres enquadernats a la seva botiga.[37]

L'impressor Jaume Romeu va haver d'afrontar un problema semblant. El 1641 la confraria dels llibreters va endur-se uns quants llibres

35. Ibídem.

36. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1685, 107-CC, f. 217-218, 31 de juliol de 1685. Document reproduït íntegrament a: Miquel González Sugrañes, *Contribució a la història...*, p. 210-212.

37. La prohibició feta a Sebastià de Cormellas, pare, el 1595 consta a: *Justificación del drecho assiste a dicha cofradia*. BC, BerRes 43/10-Fol. L'afer de Sebastià de Cormellas, fill, amb els llibreters, a: AHPB, Maties Amell, Llibre de concòrdies i capítols matrimonials, 613/43, s. f., 24 de febrer de 1624. Cormellas havia ingressat a la confraria dels llibreters el 17 de maig de 1612. Miquel González Sugrañes, *Contribució a la història...*, p. 78. L'obtenció de la matrícula de mercader, el 20 d'abril de 1621, consta a: Juan F. Cabestany Fort, "Nómina de la «matrícula de mercaders» de Barcelona, 1479-1696", *Documentos y estudios. Aportaciones a la Historia Económica y Social de la Ciudad*, vol. XIII, Barcelona: Instituto Municipal de Historia, 1964, p. 172.

del seu taller, al carrer de la Llibreteria, perquè els tenia exposats al públic. "Me penyoren perquè diuen tinch la porta de ma casa uberta ab una taula parada y sobre aquella diversos papers y menudencias de full, que no y ha ninguna cosa que·s puga encodernar", es queixava Romeu.[38]

Gràcies als seus privilegis, els llibreters de Barcelona tenien el monopoli i el control de la venda pública de llibres enquadernats dins la ciutat. Els impressors podien vendre llibres a la rerebotiga o enviar-los fora de Barcelona, tant a l'engròs com a la menuda. El que no podien fer era exposar-los ostentosament a les portes del taller i tampoc vendre'ls relligats o enquadernats. Per tal de vetllar pels seus privilegis, la confraria dels llibreters tenia l'autorització del veguer per requisar, amb l'assistència d'oficials reials, els llibres enquadernats que trobessin exposats públicament. L'any 1669, a més, van sol·licitar al Consell de Cent que els particulars que volien vendre les seves biblioteques ho haguessin de fer en encant públic a través d'un corredor.[39]

En aquest context, l'any 1671 la germandat dels estampers va acordar iniciar una causa a la Reial Audiència per tal d'aconseguir que els llibreters no els poguessin impedir vendre llibres "pública y palesament, ab botiga uberta, tant enquadernats com sens enquadernar". El conflicte es va agreujar quan alguns llibreters van optar per adquirir aparells d'imprimir propis. L'octubre de 1676 la germandat dels estampers va acordar prendre mesures contra els oficials que treballessin a casa del llibreter Anton Ferrer: "qualssevols officials de la present germandat que de present treballan y per havant treballaran en dita stampa no pugan gaudir de algun càrrech de administrador y clavari ni altres de dita germandat y que no·ls convidian a concell per qualssevols cosas que tinga que tractar dita germandat, tant quant traballaran en dita estampa".[40]

La reacció dels llibreters —i del propi Anton Ferrer, que aquell any era cònsol de la confraria— no es va fer esperar. L'endemà mateix, els respresentants dels llibreters van irrompre al taller de l'impressor Jacint Andreu, al carrer de Sant Domènec del Call, acompanyats del batlle

38. AHCB, Consellers, Processos, 1642, 1C-XX-104, f. 23.

39. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1669, 92-CC, f. 178, 29 d'agost de 1669. La potestat dels llibreters per penyorar era renovada cada any pel veguer de Barcelona, com es constata d'un gran nombre d'autoritzacions que es conserven a: BC, Manuscrits, ms. 1903.

40. AHPB, Francesc Josep Fontana, Plec de documentació relativa a diverses confraries, 621/63, s. f., 11 d'octubre de 1676. La proposta d'iniciar una causa contra els llibreters figura a: AHPB, Lluís Fontana, Segon manual, 806/2, f. 202v-204, 10 de novembre de 1671. La Reial Audiència va donar la raó als llibreters. *Iustificación del drecho assiste a dicha cofradria*. BC, BerRes. 43/10-Fol.

de Barcelona, amb l'objectiu de penyorar-lo "per tenir en sa casa y en la porta principal de aquella, botiga de llibrater ab una taula y en ella llibres per a vèndrer, encodernats y altres sens encodernar". Tot seguit, van fer una visita a la impremta de Rafael Figueró, al carrer de la Barra de Ferro, on van deixar constància davant notari que l'impressor tenia una taula parada amb llibres enquadernats per vendre a la porta del taller. El sotsveguer es va endur un parell de dotzenes de beceroles i de salms, així com també unes quantes mitges dotzenes de novenaris, franselms, pelegrins i altres impresos menors. Al llarg d'aquell mes, els llibreters van anar com a mínim tres vegades més a casa de Rafael Figueró i de Jacint Andreu amb l'objectiu de penyorar-los.[41]

Davant d'això, els impressors van presentar una súplica al Consell de Cent denunciant els abusos que, al seu parer, cometia contra ells la confraria dels llibreters. Els estampers consideraven que les requises anaven contra el dret i el lliure comerç. "La confraria dels llibraters los vexan y molestan cada dia, volent-los prohibir la venda dels llibres lligats o per relligar (...), [cosa que] encontra ab Constitucions de Cathalunya y ab privilegis concedits a la ciutat y ciutadans, ahont se disposa que lo comers de comprar, vèndrer y commerciar qualsevols gèneros y espècies de mercaderias és líbero". Per aquest motiu, van tornar a demanar que el govern municipal els concedís unes ordinacions per poder vendre llibres públicament.[42]

La creació de la confraria dels estampers i l'aprovació, el maig de 1684, de les seves ordinacions, va escalfar encara més l'ambient, no debades un dels capítols prohibia que cap persona que no fos membre de la nova confraria pogués tenir impremta pròpia i autoritzava als cònsols a requisar el material dels contrafaedors. Per tant, convençuts que aleshores el dret els emparava, els impressors van llançar-se a la persecució dels llibreters, pagant-los amb la mateixa moneda. L'endemà que el Consell Ordinari de 36 concedís les ordinacions als estampers, els llibreters van presentar fins a quatre causes a la Reial Audiència,

41. AHPB, Francesc Cortés, major, Sisè manual, 807/6, f. 218v-226, 12, 19, 20 i 21 d'octubre de 1676. El nombre total de requises portades a terme pels llibreters figura en el compte que el notari Francesc Cortés va presentar a la confraria pels seus serveis. BC, Fons Bergnes de las Casas, Llibre de diferents papers de la confraria de Llibreters de Barcelona, R.17.709, f. 24-25v. Els llibres confiscats a Figueró eren principalment obres d'ensenyament: beceroles (quaderns de primeres lletres), salms (*Els set salms penitencials*), franselms (el *Llibre de bons amonestaments*, de fra Anselm Turmeda), i pelegrins (*El romiatge del venturós pelegrí*).

42. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1678, 100-CC, f. 287v-288, 16 de novembre de 1678. Sobre aquest afer, vegeu també: Xevi CAMPRUBÍ, "Llibres i lliure comerç...".

queixant-se que els impressors els penyoraven i volien impedir-los la possessió d'impremtes.[43]

Emparant-se en les seves ordinacions, els llibreters van respondre amb més penyoraments contra els impressors per impedir-los la venda pública de llibres. El resultat de tot plegat fou que durant unes setmanes va esclatar una veritable guerra de requises entre uns i altres, fins al punt que el procurador dels llibreters va denunciar davant la Reial Audiència que els impressors anaven en "magna turba" a casa de Josep Moyà i amenaçaven els seus treballadors. "Y de aquí se segueix que destorban molt als qui treballan en dita estampa y se van cada dia enconant los ànimos de calitat que se pot témer un escàndol, perquè (...) alborotan a tot lo carrer y sempre si mesclan paraulas provocativas de una part y altre".[44]

Paral·lelament a l'assetjament al qual impressors i llibreters se sotmetien els uns als altres, el conflicte va continuar el seu curs per la via administrativa. El juliol de 1685, el Consell Ordinari de 36 va llegir unes súpliques presentades per tots dos col·lectius. Els llibreters, d'una banda, insistien en la conveniència de derogar les ordinacions de la confraria dels estampers, ja que les consideraven molt pernicioses per al bé públic. A més, demanaven al Consell de Cent que qualsevol persona pogués tenir impremta a la rerebotiga, l'espai on, segons ells, tota activitat privada era lícita. "Però bé pot qualsevol persona tenir magatzem y botiga privada de llibres y en ella vèndrer-los o comerciar-los (...) y en aposentos retirats puga qualsevol persona tenir estampa y en ella imprimir y vèndrer qualsevol cosa".[45]

L'argument de més força, tanmateix, era que alguns propietaris pertanyien a estaments elevats, de manera que no se'ls podia obligar a formar part d'una confraria de menestrals com la dels impressors. "El notable inconvenient que de la formació de dita confraria se ha de seguir a las personas que tenen estampa y no poden ser mestres impressors, quals són actualment los pares de la Companyia de Jesús, que tenen la estampa que fou de Mathevat; Teresa Cormellas y Ginebreda, viuda, que té l'estampa que fou de Sebastià de Cormellas, y altres que no és possible sien may mestres estampers".[46]

A final de juliol de 1685 el Consell Ordinari de 36 va determinar que la creació de la confraria dels estampers era "perjudicial a la utilitat

43. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 12772, s. f., 27 de maig de 1684.
44. Ibídem, 12772, s. f., 30 de agost de 1684.
45. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1685, 107-CC, f. 183v-184, 7 de juliol de 1685. Document reproduït a: Miquel GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Contribució a la història...*, p. 198-201.
46. Ibídem.

y benefici públich" i que, en tant que la impremta era una art liberal, la podien exercitar tant eclesiàstics com militars. D'aquesta manera, el trentenari va autoritzar "a posar y tenir estampa en la present ciutat y son territori a qualsevols personas de qualsevol estat y condició sien". Tot seguit, la confraria dels estampers fou retornada al seu estat anterior com a germandat religiosa i assistencial.[47]

En qualsevol cas, aquella decisió no va acabar amb la intenció dels impressors de vendre llibres públicament. Pocs dies després, Rafael Figueró va llogar una de les botigues de casa seva, al carrer dels Cotoners, al llibreter Gabriel Pasqual Subirana, reservant-se "lo poder tenir en dita botiga un parastatge gran y en ell los papers me apareixarà"; és a dir, per col·locar-hi llibres a la vista dels vianants. Conscient del risc, Figueró va posar com a condició que el llibreter hauria de pagar-li les despeses ocasionades per una eventual reclamació. "Si per cas per part de la confraria dels llibraters me venia algun dany o me fessen gastos per occasió de haver-vos llogada la dita botiga, eo per tenir papers meus propris en ella, en tal cas vos, dit Gabriel Pasqual Subirana, me hajau de reffer encontinent tot çó".[48]

L'estratègia seguida per Figueró per poder vendre llibres públicament va anar molt més enllà. El gener de 1684 —poc abans que la germandat dels estampers aconseguís el reconeixement com a confraria— havia afermat el seu fill Rafael, de quinze anys, amb el llibreter Joan Veguer per tal que aprengués aquest ofici. L'objectiu, sens dubte, era que el menor dels Figueró aconseguís la mestria de llibreter i, d'aquesta manera, el dret a tenir botiga i parada pública de llibres. No hi ha constància, tanmateix, que Rafael Figueró i Jolis acabés l'aprenentatge i fes efectiu el seu ingrés a la confraria dels llibreters de Barcelona.[49]

La contribució en temps de guerra

A Catalunya existia una tradició d'autodefensa que tenia el seu origen a l'edat mitjana i que arrencava, principalment, de l'usatge anomenat *Princeps Namque*. El sometent i les milícies, a través dels quals s'organitzava la mobilització del poble, foren els principals instruments d'aquesta defensa, així com l'anomenada Coronela, una milícia urba-

47. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1685, 107-CC, f. 217-218, 31 de juliol de 1685.

48. AHPB, Bonaventura Torres, Manual de 1685, 766/47, f. 145v-146v, 20 d'octubre de 1685.

49. AHPB, Bonaventura Vila, Esborrany de 1684, 766/2, s. f., 7 de gener de 1684. Agraeixo aquesta referència a l'historiador Josep Cerdà.

FUNDACIÓ NOGUERA

na vinculada als gremis que va assolir el seu moment àlgid durant la Guerra de Successió.[50]

Els impressors, com la resta d'oficis, van participar en la defensa de Barcelona, per bé que, com que eren pocs i no gaudien de confraria pròpia, la seva contribució fou molt limitada. L'any 1636, davant la crida del Consell de Cent a totes les persones que no estaven "sota cap bandera" a integrar-se a les companyies que formaven els col·legis i les confraries, la germandat dels estampers va resoldre enviar-hi dos representants per a rebre instruccions. L'any 1639, amb motiu d'una nova convocatòria, els impressors foren agregats a la companyia formada pels pintors i els flassaders. El juliol d'aquell any, la germandat va nomenar Gabriel Nogués com a cap d'esquadra per assistir a les guàrdies, "lo qual haja de anar al mitx de la filera dels demés caps-desquadres de la companyia de dits pintors y flassaders". Tot seguit, van determinar que se "demane als senyors concellers li presten les armes de arcabusos, mosquets y picas que seran necessàrias per los germans estampers".[51]

En esclatar la Guerra dels Segadors els impressors foren agregats a la companyia dels espasers i els batifullers. L'any 1649 el Consell de Cent va ordenar la formació de quatre terços, en un dels quals, que fou destinat a la defensa del baluard de migjorn, hi havia l'esmentada companyia, sota les ordres del capità Joan Xammar.[52]

Al llarg de la segona meitat del segle XVII a Barcelona van treballar alguns impressors amb experiència militar. Aquest fou el cas de Herman Mans, natural de Maastricht, a Flandes, fill de Matias Mans, capità d'infanteria de l'exèrcit hispànic. Segons el seu testament, a principi de la dècada de 1670, abans d'establir-se a Barcelona, havia format part de la companyia de cavalleria del capità Carlos de Gante.

---

50. Sobre la història de la Coronela, vegeu: Francesc RIART, Francesc Xavier HERNÀNDEZ i Xavier RUBIO, *La Coronela de Barcelona (1705-1714)*, Barcelona: Rafael Dalmau, 2010. En relació amb l'autodefensa a Catalunya en l'època moderna vegeu també: Antonio ESPINO, *Catalunya durante el reinado de Carlos II. Política y guerra en la frontera catalana, 1679-1697*, Bellaterra: UAB, 1999, p. 248-273.

51. AHPB, Jeroni Lledó, Llibre primer d'ordinacions i deliberacions de la germandat d'impressors de Barcelona, 658/42, s. f., 5 d'octubre de 1636. La mobilització ordenada pel Consell de Cent el 1636, que pretenia reclutar tres mil homes, fou la primera del segle XVII d'una certa rellevància. Francesc RIART, Francesc Xavier HERNÀNDEZ i Xavier RUBIO, *La Coronela de Barcelona...*, p. 21. El nomenament de Gabriel Nogués i la petició de les armes a: AHPB, Jeroni Lledó, Llibre primer d'ordinacions i deliberacions de la germandat d'impressors de Barcelona, 658/42, s. f., 13 i 18 de juliol de 1639.

52. *Repartiment de la gent de guerra dels quatre tercios de la ciutat de Barcelona...* BC, F.Bon. 5158. La confraria dels llibreters formava part també d'aquest terç, integrada en una companyia on també hi havia els flassaders, els vidriers i els daurador.

Un altre cas fou el de l'impressor Gabriel Bro, nascut a Rodés, al regne de França, que entre els anys 1688 i 1693, durant la Guerra dels Nou Anys, va formar part de l'exèrcit francès.[53]

La contribució de la germandat dels estampers a la defensa de Barcelona durant la segona meitat del XVII fou igualment molt limitada. Els impressors, en aquest sentit, eren conscients que la manca d'una confraria amb reconeixement polític els impedia una participació més notable en la guerra. Amb tot, com asseguraven en un memorial adreçat al Consell de Cent, no havien deixat de complir amb el seu deure quan havien estat convocats. "En llevas de soldats, guardas y altres ministeris han servit a V.E. ab tant rendiment, promptitut y desempenyo com los individuos de las confrarias". Això es constata, per exemple, en el terç que el Consell de Cent va formar l'any 1684 per auxiliar la ciutat de Girona, que estava assetjada per l'exèrcit francès. La confraria dels estampers, que acabava de ser reconeguda, hi va aportar un soldat.[54]

L'impressor Josep Llopis, al seu torn, assegurava haver intervingut en la campanya de 1684, participant en la defensa del port de Barcelona, "entrando de guardia de dos en dos días y a su costa y embarcándose las noches con los carros, embarcaciones para guardar que las galeras de Francia no embiassen sus barcos largos ha quemar las galeras de V.Magestad que estavan al muelle".[55]

Amb l'esclat de la Guerra de Successió els gremis de Barcelona foren cridats a integrar-se en la Coronela per tal de defensar la ciutat. Un dels impressors que es va veure obligat a intervenir-hi fou Rafael Figueró, ja que també formava part de la confraria dels paraires.

53. El testament de Herman Mans es pot consultar a: AHPB, Isidre Famades, Llibre primer de testaments i últimes voluntats, 813/39, f. 33v-35v, 2 de gener de 1678. Arran del casament de Gabriel Bro i Francesca Perdiguer, celebrat a Barcelona l'any 1695, els testimonis que van declarar en la petició de la llicència matrimonial van explicar que coneixien bé l'impressor per haver coincidit amb ell a l'exèrcit. Així, Joan Vallaró, teixidor de lli, va assegurar "haver-lo conegut en França per lo espay de sinch anys poch mes o menos y en lo qual temps servian junts en un mateix tercio". ADB, Matrimonis, Llibre 15, 1692-1695, s. f., 18 de juliol de 1695. Un temps després Gabriel Bro, per tal de donar fe que Andreu Roger, pagès d'Agramunt, era solter, va certificar davant notari que el coneixia molt bé, ja que tots dos havien servit a la mateixa companyia de l'exèrcit entre els anys 1688 i 1693. AHPB, Francesc Rossinés, Manual de 1697, 858/11, f. 8v-9, 21 de gener de 1697.

54. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 53v-54, 8 de gener de 1701. L'aportació dels impressors a la defensa de Girona consta a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 12772, s. f., 29 d'agost de 1684. Sobre l'organització del terç enviat a Girona, vegeu: Francesc Riart, Francesc Xavier Hernàndez i Xavier Rubio, *La Coronela de Barcelona...*, p. 24.

55. ACA, Consell d'Aragó, Lligalls, 0253, n. 042, s. f., 7 de maig de 1695.

L'any 1708 fou escollit abanderat, amb l'encàrrec de portar l'estendard en les processons i en altres esdeveniments en els quals intervenia la confraria, com per exemple en les guàrdies a les muralles de la ciutat. L'impressor, però, va abandonar el gremi dels paraires "per no haver de entrar ni assistir a las guardas".[56]

Un dels impressors que va participar més activament en la Guerra de Successió fou Rafael Gelabert, fill de Martí Gelabert, que el febrer de 1706, aprofitant que poc abans l'exèrcit de l'arxiduc Carles d'Àustria havia desembarcat a Barcelona, es va allistar a les Reials Guàrdies Catalanes. Segons es desprèn d'una compra feta a un botiguer de teles, probablement per confeccionar l'uniforme, Gelabert era tinent del regiment del coronel Josep Moragull.[57]

A pesar de no tenir confraria, l'any 1710 el Consell de Cent va ordenar als impressors integrar-se en alguna de les companyies de la Coronela. Els impressors van al·legar que el seu col·lectiu estava format per molt poques persones i que, a més, alguns, com era el cas de Francesc Barnola, ja estaven enquadrats en alguna companyia pel fet de ser mestres en altres oficis.[58]

Tot i això, alguns oficials impressors van participar en la defensa de Barcelona durant el setge de 1713-1714. Aquest fou el cas de Pere Masses, que va morir d'un tret durant l'assalt final de la ciutat, el setembre de 1714. Hi ha també constància que l'impressor Josep Santanach fou ingressat a l'Hospital de la Santa Creu el 16 d'agost, molt probablement com a conseqüència de les ferides que va rebre durant els atacs borbònics al baluard de Santa Clara. També van morir alguns fills d'impressors arran del setge. Salvador Brugas, fill de Pere Brugas, va entrar a l'hospital dues vegades l'any 1714, la darrera l'11 de setembre. Marià Llopis, fill de Josep Llopis, hi va ingressar també dues vegades, els dies 9 i 13 de setembre de 1714.[59]

Un altre dels impressors que va participar en la Guerra de Successió fou Gabriel Bro, per bé que ho va fer a Girona, ciutat a la qual s'havia

56. AHPB, Rafael Albià, Llibre dels Consells de la Confraria de Parayres, 1703-1714, 818/95, s. f., 8 de maig i 19 de juliol de 1708. Sobre els motius de la seva renúncia, vegeu: AHCB. Consell de Cent. Registre de Deliberacions de 1711, 165-CC, f. 121, 17 d'abril de 1711.

57. AHPB, Bonaventura Galí, Sisè manual, 918/6, f. 37-37v, 16 de febrer de 1706.

58. Declaració de Francesc Mas i Calderó, doctor en lleis, en un plet a la Reial Audiència. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 28431, s. f., 16 de març de 1712. L'impressor Francesc Barnola era fill de Ramon Barnola, boter.

59. AHPB, Josep Simon, Manual de 1726, 899/27, f. 114v-115, 19 de desembre de 1726. Les entrades de Josep Santanach, Salvador Brugas i Marià Llopis a l'hospital figuren a: AHSCSP, Llibre d'entrades de paisans, 1714-1716, f. 146v, 150, 179, 180 i 190v.

traslladat fugint de l'assetjament dels austriacistes de Barcelona. En una súplica que va presentar a Felip V, assegurava que l'any 1712 havia participat en la defensa d'aquella ciutat quan l'exèrcit aliat va intentar recuperar-la. "Y el año de 1712 que fue bloqueada aquella plaza por los enemigos sirvió a su Magestad y se alistó de soldado, tomando las armas para su defensa, baxo las órdenes del marqués de Brancás, su governador, y asistió en todas las funziones que se ofrezieron".[60]

Els llibreters, d'altra banda, pel fet de gaudir de confraria, van participar més activament que els impressors en la guerra. El 1626, arran de la formació de trenta-una companyies, foren ajuntats als sabaters, els vidriers i els esparters. El 1708 van formar part d'una companyia de la Coronela juntament amb els manters, els vidriers, els escultors i els dauradors. Posteriorment, l'any 1713, quan es va iniciar el setge borbònic, els van agregar en una de les companyies que formaven el tercer batalló.[61]

D'aquesta manera, els llibreters van participar en la majoria dels conflictes bèl·lics que van tenir lloc al llarg del segle XVII i principi del XVIII. Segons ha quedat reflectit en una crònica elaborada pels mateixos llibreters, la seva confraria va encarregar-se de protegir Dalmau de Queralt, comte de Santa Coloma, virrei de Catalunya, a les drassanes de Barcelona, el juny de 1640, poc abans que morís.[62]

El cronista va destacar també l'actuació dels llibreters al baluard de migdia durant el setge de Barcelona de 1697, "éssent los primers a qui lo enemich francès ab sa armada marítima estrenà sos rigors ab la ciutat, tirant a ella moltas bombas, permaneixent constants, quedant dels vidriers Joseph Fiter y dels llibraters Eudalt Carol, que morí del susto al endemà, y Jaume Surià, a las espatllas de una pedra que alsà al empadrat de Palacio una bomba, estant-las contant ab Anton Ferrer, tinent de dita Companyia, de que estigué molts dias al llit y malalt".

60. ACA, Reial Audiència, Registres, Libros de "villetes" remitidos por su Excelencia a la Real Audiencia, 361, f. 87-88, 20 de juny de 1716.

61. La formació de companyies el 1626, a: *Orde militar dels puestos als quals las compañias y altras personas de la ciutat de Barcelona han de acudir en temps de guerra o rebatos*. BC, F.Bon. 5592. La presència dels llibreters a la Coronela el 1708, a: *Relación diaria de la real venida de la reyna...*, BUB, C-239/4/22-3. La seva integració al tercer batalló el 1713, a: AHCB, Manuscrits, Annals consulars de la ciutat de Barcelona, vol. 3, ms. 34, p. 161. Pau Ignasi de Dalmases fou nomenat capità de la companyia de la qual formaven part els llibreters, però com que va ser enviat com a ambaixador a Londres, fou substituït per Francesc Bassols. El llibreter Pau Agell figurava com a "ajudant" del tercer batalló.

62. BC, Fons Bergnes de las Casas, Llibre de diferents papers de la confraria de llibreters de Barcelona, R. 17.709, s. f.

FUNDACIÓ NOGUERA

Durant el setge de 1697 la confraria va resoldre pagar tres sous diaris als llibreters que entraven de guàrdia, així com també ajudar econòmicament els ferits. Obeint una ordre del Consell de Cent, la confraria va multar els llibreters que havien fugit de la ciutat.[63]

Durant el setge borbònic de 1706, en el marc de la Guerra de Successió, els llibreters van participar en la defensa del castell de Montjuïc i del baluard de Llevant. "La dita companyia fou una de las quatre que pujaren y se trobaren lo die 3 de abril del dit any 1706 en Monjuïch, ahont rexessaren ab sumo valor y imponderable constància al enemich, que furiosament embestia a dit fort, (...) com foren los primers en las bombas de mar al baluart de llevant, ahont las dirigian los francesos per trobar-se lo Rey en lo convent de Sant Pere de las Puellas". L'abril d'aquell any va morir el llibreter Joan Casamor, al baluard de Tallers, "de un tros de artilleria que se esclatà".[64]

La confraria dels llibreters va tornar a participar activament en la defensa de Barcelona durant el setge de 1713-1714. Almenys sis dels seus membres es van presentar voluntàriament per formar part del regiment que havia de guardar la bandera de Santa Eulàlia, que, com era habitual en temps de guerra, fou extreta de la Casa de la Ciutat. A més, l'abril de 1714 van participar en un atac contra els cordons borbònics, fora les muralles, cosa que, fins i tot, els va valdre una menció en el *Diario del sitio y defensa de Barcelona*, que imprimia Rafael Figueró per ordre dels consellers. Segons el cronista, els llibreters "anaren a la creu de Sant Francisco ab quatre pessas de canó, que per molestar als francesos y bateria enemiga, se posaren allí, ahont estigueren tot lo dia a cos descubert, devant lo enemich. Y per ser cosa tan notable y aver estat los primers, se manà posar a la Gaseta".[65]

---

63. Ibídem. L'impressor Jaume Surià havia ingressat a la companyia dels llibreters el 1696. Miquel GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Contribució a la història...*, p. 81. L'ajuda econòmica als llibreters que participaven en la defensa consta a: AHPB, Joan Solsona, Tercer manual, 890/6, f. 47-49, 4 de juliol de 1697.

64. BC, Fons Bergnes de las Casas, Llibre de diferents papers de la confraria de llibreters de Barcelona, r. 17.709, s. f. La mort del llibreter Joan Casamor figura també a: ACB, Òbits, Llibre 7, 1686-1710, f. 82, 14 d'abril de 1706.

65. BC, Fons Bergnes de las Casas, Llibre de diferents papers de la confraria de Llibreters de Barcelona, r. 17.709, s. f. Francesc de Castellví esmenta la formació del batalló. "Y la ciudad resolvió formar un batallón de mil hombres para guardia de la bandera y descanso de la Coronela". Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, Madrid: Fundación Francisco Elias de Tejada, 1997-1999, vol. 3, p. 590. La menció als llibreters, efectivament, va aparèixer al diari del setge. *Continuación del diario del sitio y defensa de Barcelona, publicada en esta plaça a 17 de abril de 1714*. Agustí ALCOBERRO, Mireia CAMPABADAL i Xevi CAMPRUBÍ, *El setge de Barcelona, 1713-1714. Diario del sitio y defensa de Barcelona*, València: Tres i Quatre, 2008, p. 221.

L'estamper de la Ciutat

La majoria d'institucions polítiques disposaven d'un impressor propi, que s'ocupava de publicar la documentació que ho requeria, així com també, quan convenia, obres de contingut polític o propagandístic. En el cas de la Diputació del General i del Consell de Cent, l'impressor estava enquadrat dins la categoria dels anomenats "oficials mecànics". Altres institucions, com la Cancelleria Reial, la Batllia General o el Braç Militar, van tenir també un impressor al seu servei, tot i que en aquests casos no hi havia un nomenament explícit ni formava part de l'organigrama intern.

Des de la dècada de 1630, l'ofici "d'estamper de la Ciutat y de sa Universitat del Studi General" l'ostentava la família Mathevat. L'any 1651, però, els consellers van atorgar aquest càrrec al notari Josep Forcada, cosa que va motivar la queixa de Caterina Mathevat, que va al·legar que els consellers, "mal informats", pensaven que Sebastià i Paula Mathevat, els seus pares, havien mort sense descendència. Davant d'això, el Consell Ordinari de 36 va revocar el nomenament de Forcada i va concedir l'ofici a Mathevat, "pera acostumar la present Ciutat fer semblants mercès als fills dels officials mecànichs de aquella". Caterina Mathevat va ser estampera del Consell de Cent fins a la seva mort, l'any 1675, moment en què fou substituïda per Teresa Cormellas i Ginebreda, vídua de Sebastià de Cormellas. El 1691, quan Josep Cormellas, l'hereu, va assolir la majoria d'edat, la mare va sol·licitar que se li concedís l'ofici. Finalment, el desembre de 1700, Cormellas va renunciar al càrrec en benefici del llibreter Joan Pau Martí.[66]

L'ofici d'impressor del Consell de Cent era un títol cobejat, no debades aportava prestigi i, sobretot, uns ingressos notables. Els pagaments que Caterina Mathevat va rebre del Consell de Cent des de l'any 1652 fins a 1675, dels quals hi ha registre, van sumar un total de 760 lliures, mentre que els de Teresa Cormellas van pujar a

66. Sebastià Mathevat fou nomenat estamper del Consell de Cent el 30 de juliol de 1631, en substitució de Jeroni Margarit. Esteve Bruniquer, *Ceremonial dels magnífichs consellers y regiment de la ciutat de Barcelona*, "Rúbriques de Bruniquer", vol. 3, Barcelona: Impremta d'Henrich, 1914, p. 31. El nomenament de Josep Forcada, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1651, 79-CC, f. 465v, 4 de novembre de 1651. La súplica presentada per Caterina Mathevat, a: Ibídem, Registre de Deliberacions de 1652, 80-CC, f. 123-124, 29 de febrer de 1652. El nomenament de Teresa Cormellas i Ginebreda a: Ibídem, Registre de Deliberacions de 1675, 95-CC, f. 86v, 11 de març de 1675. El nomenament de Josep Cormellas, a: Ibídem, Registre de Deliberacions de 1691, 113-CC, f. 279v, 31 d'octubre de 1691. El nomenament de Joan Pau Martí, a: Ibídem, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 40v, 31 de desembre de 1700.

3.140 lliures, entre 1675 i 1691. Al seu torn, Josep Cormellas va cobrar 954 lliures del govern municipal per la feina feta des de 1691 fins a 1700 i Joan Pau Martí va rebre 1.601 lliures per la mateixa raó, de 1701 a 1714. A aquests pagaments cal afegir-hi els encàrrecs que el Consell de Cent va fer a altres impressors en moments puntuals, sobretot quan es tractava de treballs d'una certa extensió. Per tot plegat, es constata que, com a mínim, entre 1662 i 1714 el Consell de Cent es va gastar un total de 7.611 lliures en impressions.[67]

La despesa ordinària acostumava a consistir en al·legacions jurídiques relacionades amb plets que mantenia el síndic de la Ciutat, el representant del govern municipal. Així, per exemple, a final de gener de 1668 els consellers van encarregar a Caterina Mathevat la impressió d'un discurs jurídic relacionat amb una causa que el síndic i el clavari, Jeroni de Miquel, que aquell any exercia també de conseller segon, mantenien contra Joan Gassió, "auditor de la gent de guerra". Per dues-centes còpies d'aquest memorial, que va ocupar cinquanta-sis pàgines, el Consell va pagar 49 lliures a la impremta. Un altre exemple el constitueix un memorial que el govern municipal va encarregar a Mathevat el 1673, relacionat amb una disputa amb els soldats que pertanyien a col·legis o confraries de Barcelona, els quals no volien estar sotmesos a la jurisdicció del Consell de Cent. Aquest memorial va ocupar setze pàgines i se'n van fer cent còpies, que van valer 9 lliures i 12 sous. A banda d'això, habitualment el Consell de Cent feia imprimir documents, com ordenances o tarifes, que tenien com a objectiu regular el funcionament de l'administració. Un exemple són les ordinacions aprovades l'any 1632 sobre el control de la despesa pública, que es reeditaven gairebé cada any. L'any 1678 el govern municipal va encarregar-ne cinc-centes còpies a la impremta Cormellas, amb un cost de 10 lliures.[68]

Un tipus d'impresos que eren de consum molt habitual per part de la majoria de les institucions eren les anomenades *butlletes*. Es tractava d'uns formularis que tenien espais en blanc per poder-hi escriure noms, dates o quantitats de diner. El Consell de Cent utilitzava aquestes butlletes amb diverses finalitats, com per exemple "per cridar a Consell",

67. Els pagaments fets pel Consell de Cent en concepte d'impressions són a l'AHCB, dins les sèries Registre de Deliberacions, Llibres d'Adveracions, Memorials de Comptes i Correu i menut.

68. AHCB, Consell de Cent, Memorial de Comptes, 1668-1669, 1B-XII-27, s. f., 16 d'abril de 1668. *Discurs iuridich per lo syndich de la inclyta ciutat de Barcelona...* BC, F. Bon. 11663; AHCB, Consell de Cent, Memorial de Comptes, 1674-1675, 1B-XII-36, s. f. *Iustificación del derecho assiste a la insigne ciudad de Barcelona...* BC, F.Bon. 2463; AHCB, Consell de Cent, Memorial de Comptes, 1676-1677, 1B-XII-30, s. f., 26 d'agost de 1676. *Redrés y ordinacions novaments fetas per lo savi Consell de Cent...* BUB, B-38/4/2-3.

és a dir, per notificar als jurats la data de la celebració d'un plenari. L'any 1666 el govern municipal va pagar quatre lliures a la impremta Mathevat per la impressió d'una raima de butlletes per convidar els jurats del Consell de Cent. Dos anys després, la impremta va cobrar set lliures per dues raimes de butlletes per convidar a trentenari, "conforme se acostuma, per ser acabats los que eran fets". Un altre exemple semblant l'ofereix la raima de "bolletas del morbo, per convidar per fer guarda als portals", que el Consell de Cent va manar imprimir el 1676 per reforçar la vigilància de les entrades a Barcelona davant el perill de contagi de la pesta. La impremta Cormellas va cobrar per aquesta impressió, feta amb paper de Gènova, 4 lliures i 10 sous. Aquests petits formularis, juntament amb altres impresos similars, van representar una veritable revolució en el funcionament de l'administració i de les institucions en general.[69]

A banda dels encàrrecs habituals, en algunes ocasions el Consell de Cent ordenava la impressió de documents de més importància. Un exemple és la carta que la reina Marianna d'Àustria va enviar als consellers de Barcelona el 5 d'abril de 1666, en la qual lamentava els aldarulls que es van produir arran de l'execució del capità Miquel Rius. D'aquesta carta, la impremta Mathevat en va fer 1.500 còpies, per un import de 12 lliures. Un altre exemple és el pagament de 45 lliures que el Consell de Cent va fer a Josep Cormellas per la impressió de 1.250 relacions del funeral que es va celebrar el juliol de 1696 a la catedral de Barcelona per la mort de la reina.[70]

A final d'aquell any el Consell de Cent va pagar 75 lliures a Tomàs Loriente, administrador de la impremta Cormellas, per la impressió de

69. AHCB, Consell de Cent, Memorial de Comptes, 1666-1667, 1B-XII-26, s. f., 11 d'octubre de 1666; ibídem, Memorial de Comptes, 1668-1669, 1B-XII-27, s. f., 16 d'abril de 1668; ibídem, Memorial de Comptes, 1676-1677, 1B-XIII-30, s. f., 26 d'agost de 1676. Sobre la revolució que van suposar aquest tipus d'impresos, vegeu: Xevi CAMPRUBÍ, "Butlletes, fulls solts i altres menuderies...".

70. AHCB, Consell de Cent, Memorial de Comptes, 1666-1667, 1B-XII-26. s. f., 11 d'octubre de 1666. L'afer del capità Miquel Rius va tenir lloc el dia 17 de març de 1666 a la plaça del Rei de Barcelona, quan un grup de soldats de l'exèrcit hispànic, en voler impedir la seva execució, va causar la mort a diverses persones. Els consellers de Barcelona van enviar una queixa a la reina el dia 20 de març. Una reproducció d'aquesta carta apareix publicada a: *Butlletí Excursionista de Catalunya*, 394, 1928, p. 96-97. La resposta de la reina, impresa per Mathevat, és a: BC, F.Bon. 2136. Paral·lelament, la Generalitat va encarregar a Rafael Figueró la impressió d'una carta idèntica que van rebre de la reina. AHCB, B 1666 8º op. 1. El pagament per les relacions del funeral de la reina, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1696, 118-CC, f. 239, 17 d'agost de 1696. D'aquest funeral es conserva el text que va imprimir Rafael Figueró per ordre de la Diputació del General: *Breve descripción de las funerales honras...*. BC, F.Bon. 9082.

1.550 exemplars d'una relació de 92 pàgines de les festes organitzades per la salut del rei Carles II. Poc després, els consellers van pagar 69 lliures a Loriente per 1.250 exemplars corresponents a la "segona impressió de las festas que la present Ciutat ha fetas en lo mes de octubre proppassat en acció de gracias per la recobrada salut del Rey".[71]

Que l'ofici d'estamper de la ciutat era un càrrec important es constata per l'afer que es va produir a final de l'any 1700, quan l'advocat Josep Cormellas va presentar la seva renúncia i va proposar com a substitut el llibreter Joan Pau Martí. El 8 de gener, el Consell Ordinari de 36 va llegir una súplica presentada per alguns impressors de Barcelona, encapçalats per Rafael Figueró, que demanaven que els fos atorgat aquest ofici, argumentant que, en tant que llibreter, Martí no coneixia l'art de la impremta.[72]

La polèmica que va generar el nomenament de Joan Pau Martí és interessant d'analitzar amb detall, ja que mostra l'arbitrarietat amb que, sovint, funcionava el Consell de Cent. Inicialment, el trentenari va donar la raó als estampers, determinant que Joan Pau Martí no era hàbil en l'art de la impremta i que, per tant, no podia gaudir de l'ofici d'estamper de la casa de la ciutat. Unes setmanes després, però, quan van saber que els consellers es disposaven a nomenar una altra persona, les parts interessades van presentar fins a quatre súpliques. Així, el març de 1701, el trentenari va estudiar la petició feta per un grup d'impressors encapçalats per Rafael Figueró, una altra per la germandat dels estampers i una més presentada per la confraria dels llibreters.[73]

La quarta de les peticions fou presentada per Joan Pau Martí, el qual assegurava que, tot i ser llibreter, coneixia perfectament l'ofici d'estamper. Per demostrar-ho, aportava una declaració jurada feta davant notari pels impressors Martí Gelabert, Rafael Gelabert i Jaume Surià:

> Havem vist practicar y exercir al dit Joan Pau Martí lo dit art de impressor, no sols distribuhint però també composant y formant planas sens dir-li com y de que conformitat ho havia de fer y lo

71. El pagament de la primera impressió feta per Loriente es conserva a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1696, 118-CC, f. 323, 29 de novembre de 1696. El pagament de la segona impressió, a: Ibídem, Registre de Deliberacions de 1697, 119-CC, f. 22v, 20 de desembre de 1696. *Festivas demonstraciones y magestuosos obsequios*... BC, F.Bon. 9473. La "segunda impressión", amb el mateix títol, a: BC, 15-I-56.

72. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 53v-54, 8 de gener de 1701. Sobre aquest afer, vegeu també: Xevi CAMPRUBÍ, "Llibres i lliure comerç a la Barcelona moderna...".

73. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 126v-127, 22 de març de 1701.

FUNDACIÓ NOGUERA

> havem experimentat molt hàbil en dita composició, per la qual vehem que és hàbil y idòneo per a exercir, fer y usar lo dit art de impressor.[74]

És important tenir en compte que la composició del Consell Ordinari de 36 que el mes de març va rebre les quatre peticions no era la mateixa que la que el mes de gener va privar Joan Pau Martí de l'ofici, ja que aquest organisme, es renovava cada tres mesos. Un cop llegides les quatre súpliques, el trentenari va ser l'escenari d'un intens debat, no debades hi havia fins a cinc posicions diferents. Entre aquestes, les del cavaller Anton de Moxiga i Ginebreda, que va defensar el nomenament de Martí, argumentant que la decisió de l'anterior trentenari es basava en un supòsit erroni i que la declaració feta pels tres impressors davant notari era la prova que el llibreter era hàbil per exercir l'ofici. El parer de Moxiga fou secundat pel notari Jeroni Guiu, per bé que matisant que la resolució presa d'acord amb el jurament dels impressors no establís un precedent, "per no estil·lar-se pèndrer-se en semblants ni altres oficis de gràcia semblants attestacions o certificats". En el cantó oposat i havia el mercader Onofre Sidós i el cavaller Ramon Codina i Ferreras, que consideraven que no es podia revocar una decisió presa pel trentenari anterior.[75]

La proposta d'Anton de Moxiga es va imposar per vint-i-dos vots a favor de manera que el Consell Ordinari de 36, basant-se únicament en el jurament prestat pels tres impressors, va considerar que Joan Pau Martí coneixia l'ofici i el va tornar a habilitar com a estamper de la Ciutat. El més sorprenent, tanmateix, és que el trentenari no va posar cap objecció al fet que Anton de Moxiga participés en la votació, a pesar de ser nebot de Teresa Cormellas i Ginebreda i cosí de Josep Cormellas. Igualment, ningú no va considerar un greuge el fet que Jeroni Guiu, que va defensar la posició de Moxiga, fos el notari que tractava els afers de la confraria dels llibreters des de feia vint anys.[76]

---

74. AHPB, Joan Solsona, Cinquè manual, 890/8, f. 48v-49v, 3 de març de 1701.

75. AHCB, Consellers, Bosses de Deliberacions, 1700-1702, 1C-XIII-33, s. f., 22 de març de 1701. El Consell Ordinari de 36, anomenat també *trentenari*, era un consell reduït, format per una representació de tots els estaments. Aquest organisme es renovava totalment cada tres mesos, de manera que els 144 jurats que integraven el Consell de Cent en formaven part en un moment o altre. Sobre el funcionament del Consell de Cent, vegeu: Jaume Vicens Vives, *Ferran II i la ciutat de Barcelona*, I, Barcelona: Vicens Vives, 2010, p. 120-125; i Núria Florensa i Soler, *El Consell de Cent...*, p. 196-200.

76. El nomenament definitiu de Joan Pau Martí consta a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 127, 22 de març de 1701. La relació de Moxiga amb els Cormellas es comprova, sobretot, a través dels testaments de Teresa Cormellas i Josep Cormellas, on hi figura com a un dels marmessors. AHPB, Rafael

L'ESTAMPER DEL GENERAL

La Diputació del General també disposava d'un impressor, que formava part dels "oficials mecànics". A diferència del Consell de Cent, però, on era una ocupació amb caràcter vitalici, la Generalitat renovava o ratificava l'estamper cada trienni, coincidint amb l'entrada d'un nou consistori. L'any 1650 els diputats entrants van nomenar Paula Mathevat, vídua de l'impressor Sebastià Mathevat, que en aquell moment també ostentava l'ofici d'estamper del Consell de Cent. Tres anys després la va substituir la seva filla Caterina. En el trienni de 1665, l'ofici d'estamper del General va recaure en Martí Gelabert, administrador de la impremta de Miquel Delmunts, per bé que el 1668 va retornar a Caterina Mathevat, que el va retenir fins el 1674. Aleshores, els diputats van nomenar Rafael Figueró, que va ser l'estamper de la Generalitat fins a la supressió d'aquesta institució el 1714.[77]

Entre 1654 i 1660 la impremta Mathevat va facturar un total de 1.284 lliures a la Generalitat per diverses impressions, mentre que Martí Gelabert en va rebre 160 al llarg del trienni de 1665. Això no obstant, Rafael Figueró, en gaudir de més temps de l'ofici, va arribar a ingressar més de 15.000 lliures durant els quaranta anys que va treballar al servei dels diputats. Els pagaments més importants a Figueró, tanmateix, provenien de feines que no eren encarregades a l'estamper del General, ja que quan el cost es preveia superior a les cent lliures es convocava un concurs públic i s'oferia la impressió a qui es comprometia a fer-la pel preu més baix. Gelabert en donava plena prova en la declaració que va fer en un plet a la Reial Audiència: "Qualsevol paper que en la Casa de la Diputació se haja de fer estampar a sos gastos y excedesca son cost la quantitat de cent lliuras barcelonesas, en dits casos ho poden posar al encant pú[blic] y al menos donant, y en estos ja no se anomena estamper de dita casa". Per aquest motiu, tot i que la majoria de les obres editades a compte de la Diputació foren fetes per Rafael Figueró, un bon nombre es van imprimir en altres tallers, com, per exemple, en els de Josep Forcada, de Joan Pau Martí o de

Cassanyes, Transaccions i concòrdies, 867/27, f. 270-280v; AHPB, Josep Güell, Tercer llibre de testaments i codicils, 811/98, f. 99-101.

77. Els successius nomenaments de Paula i Caterina Mathevat, Martí Gelabert i Rafael Figueró figuren a: DGC, vol. VI, 1644-1656, p. 423, 21 de juliol de 1650, i p. 563, 10 de maig de 1653; vol. VII, 1656-1674, p. 95, 6 d'agost de 1659; p. 211, 26 d'agost de 1665; p. 294, 8 d'agost de 1668; p. 426, 8 d'agost de 1671; vol. VIII, 1674-1689, p. 3, 6 d'agost de 1674; p. 272, 6 de setembre de 1677; p. 435, 18 d'agost de 1680; p. 673, 17 de setembre de 1683; p. 831, 19 d'agost de 1686; vol. IX, 1689-1701, p. 2, 3 d'agost de 1689; p. 280, 23 d'agost de 1692; p. 519, 8 d'agost de 1695; p. 948, 8 d'agost de 1698; vol. X, 1701-1713, p. 2, 8 d'agost de 1701, i p. 806, 1 d'agost de 1707.

Josep Llopis. Fins i tot, en alguna ocasió, sobretot en temps de guerra, la Generalitat es va veure obligada a encarregar les impressions fora de Barcelona. És el cas, per exemple, de l'encàrrec que l'any 1651 van fer a Jeroni Palol, impressor de Girona, en un moment en que, arran del setge de Barcelona, la Diputació s'havia traslladat a Manresa. La suma de tots els pagaments fets per la Generalitat de 1652 a 1714 dels quals hi ha constància indica que aquesta institució es va gastar, pel cap baix, un total de 32.842 lliures en impressions.[78]

Els treballs ordinaris que els diputats acostumaven a encarregar al seu impressor eren molt variats. Així, un dels primers impresos d'una certa importància publicats després de la fi de la Guerra dels Segadors fou una carta reial que els diputats van rebre el juliol de 1653, de la qual van fer imprimir 1.500 còpies per repartir-les per tot el país. Un altre exemple és el pagament de tres lliures que el 1654 va rebre Francesc Pasqual, administrador de la impremta Mathevat, "per estampar trenta còpias de unas cridas fetes y manades publicar per ses senyories a effecte de rebollar y picar las robas que paguen dret de bolla". Posteriorment, el mes de novembre, els diputats van ordenar el pagament de 79 lliures a Mathevat per la impressió de la carta que el rei havia enviat l'any anterior i per unes ordinacions. La impressió de les tarifes i ordinacions pel cobrament del dret de bolla era una cosa habitual cada vegada que es renovava el consistori. Així, per exemple, el 1657 els nous diputats van ordenar el pagament de 196 lliures a la impremta Mathevat per les tarifes, ordinacions i altres documents que s'havien manat imprimir a l'inici del trienni de 1656.[79]

78. Els pagaments fets per la Generalitat de 1652 a 1714 es troben repartits en diverses sèries de l'ACA, principalment a les Deliberacions del consistori, Correu i menut, Llibre de despeses i dates extraordinàries, Registres de cauteles i albarans i Àpoques comunes de la Generalitat. Cal advertir, però, que algunes d'aquestes sèries són incompletes, de manera que el càlcul dels pagaments és inferior al real. La declaració de Martí Gelabert és a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 19 d'abril de 1707. El pagament a Jeroni Palol, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1650, deliberacions fetes a Barcelona i Manresa, part 2.ª, Sèrie General (N), 207, f. 530v, 18 de juliol de 1653. Segons aquest compte, la Generalitat devia 4 lliures a un mercader de Girona, "pagades a Jerònim Palol per estampar las 2 raymes [de] paper dels avisos dels militars".

79. La carta reial impresa consta a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1650, part 3.ª, Sèrie General (N), 208, f. 538, 28 de juliol de 1653. El pagament a Francesc Pasqual, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1650, part 3.ª, Sèrie General (N), 208, f. 631, 8 de gener de 1654. El pagaments a Caterina Matevat, a: Ibidem, trienni de 1654, part 1.ª, Sèrie General (N), 210, f. 164, 16 de novembre de 1654 i Ibídem, Registre de dates extraordinàries, trienni de 1656, Sèrie G, 46/31, f. 91, 24 de març de 1657. *Tariffa dels preus de les teles y altres sorts de robes y mercaderies...* BUB, B-59/7/19; *Ordinacions y crides fetes...* BUB, B-58/3/16.

Els diputats solien fer imprimir els memorials i cartes que enviaven a la cort de Madrid. El 1680, per exemple, la Generalitat va transmetre al rei una petició dels jurats de Puigcerdà en la qual demanaven que la vila fos fortificada per protegir-la dels francesos. Onofre Monsalvo, que aquell trienni exercia d'oïdor reial, va deixar escrit en el seu diari que el "memorial pera sa Magestat se envià manuscrit y en cathalà. Però per tots aquells senyors se estampà vertit en castellà". El dietari de Monsalvo conté altres indicacions que mostren de quina manera el consistori dels diputats ordenava la impressió de lletres o memorials. El 1682, els diputats van elaborar un memorial per oposar-se a una sentència dictada per la Reial Audiència contra Francesc de Cases, prohom de Perpinyà, del qual "manarem estampar-ne mil còpias, y enviarem al molt Il·lustre Bras militar 300, y las demés repartirem".[80]

Coincidint amb esdeveniments importants, la Diputació acostumava a encarregar a Rafael Figueró la impressió de villancets, com, per exemple, els que es van cantar el desembre de 1683 a la capella del Palau de la Generalitat per celebrar la fi del setge de Viena. Figueró va cobrar 6 lliures, "per aver estampat per orde de ses senyories dos raymas de villansicos fets per cantar y repartir en lo die de la dalt dita festa". El 1686 els diputats van pagar a Figueró 6 lliures i 15 sous pels "sinch-cents sexanta villancicos fets per cantar y repartir" en la festa per la presa de la ciutat de Buda per part de l'exèrcit imperial.[81]

El 1696, amb motiu de la mort de la reina Marianna d'Àustria, els diputats van pagar 28 lliures a Rafael Figueró per la impressió de l'oració fúnebre que Pere Dimas de Potau va pronunciar en el funeral organitzat per la Generalitat. Els encàrrecs a l'impressor, tanmateix, es van multiplicar amb la mort del rei Carles II, el novembre de 1700. La Generalitat va manar a Figueró la impressió de cinc mil còpies d'un document que contenia dues cartes de la reina, el testament de Carles II i la resolució presa pels diputats d'acceptar la continuïtat del príncep de Darmstadt com a virrei de Catalunya. Aquest imprès fou enviat a tots els bisbes i canonges, als diputats del regne d'Aragó,

80. AHCB, Manuscrits, Dietari d'Onofre Monsalvo, ms. A-111, f. 21 i 107, 14 d'octubre de 1682. *Por el syndico del General de Cataluña en la causa de contrafacción...* UPF, ZX1626/1713.D57.

81. El pagament dels villancets per l'alliberament de Viena, a: ACA, Generalitat, Compte de les festes celebrades per la victòria de Viena, 1684, Sèrie G, 35/4, f. 6, 7 de febrer de 1684. *Villancicos que se cantaron en la solemne fiesta...* AHCB, B 1683 8º op. 10. El pagament pels villancets de la festa per la presa de Buda, a: ACA, Generalitat, Compte de les festes celebrades per la presa de Buda, 1686, Sèrie G, 35/4, f. 3v, 18 de desembre de 1686. Es tracta dels *Villancicos que se cantaron en este año de 1686...* AHCB, B 1686 8º op. 1.

als tres estaments del regne de València i, als jurats de les ciutats de Saragossa, València i Mallorca. A més, el document va arribar a tots els racons de Catalunya, no debades la Generalitat va enviar cartes als jurats de les capitals de vegueria i a tots els diputats locals.[82]

Semblantment, les celebracions per l'entrada de Felip V a Barcelona, l'octubre de 1701, van reportar uns bons ingressos a Rafael Figueró. El juliol de 1702 els diputats li van pagar 476 lliures, 13 sous i 3 diners per les impressions fetes amb motiu de la visita del rei. El treball consistia en mil cinc-centes còpies de la relació de les festes organitzades per la Diputació, que va ocupar tres-centes seixanta pàgines en quart; mil cinc-centes còpies dels villancets que es van cantar per la festa del trasllat del cos de sant Oleguer i cinc-centes del sermó que per aquest motiu va predicar el canonge Josep Romaguera a la catedral. Atès que era un treball de gran magnitud, els diputats, com era habitual, van encarregar la revisió i valoració de l'obra a dos experts, que, en aquest cas, foren Jaume Surià i Josep Texidó.[83]

Entre la feina ordinària que solia fer l'impressor del General figuraven també les peticions per recaptar l'anomenat "donatiu voluntari", que generalment es destinava a contribuir a les despeses de defensa en temps de guerra. Així, per exemple, l'abril de 1690, durant la Guerra dels Nou Anys, els diputats van ordenar que es paguessin 7 lliures i 15 sous a Rafael Figueró "per aver estampat vuyt-cents papers per donar per las vilas y llochs del Principat" per recaptar el donatiu. Dos dies després, els diputats ordenaven el pagament de 4 lliures a Figueró per tres-centes cinquanta còpies més d'aquests papers.[84]

---

82. El pagament de l'oració per la mort de Marianna d'Àustria és a: ACA, Generalitat, Llibre dels gastos per la funerària (...) per la sereníssima senyora doña Marianna de Àustria, Sèrie G, 35/4, s. f., 11 d'agost de 1696. *Breve descripción de las funerales honras...* BC, F.Bon. 9082. L'encàrrec fet a Figueró el 1700, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1698, part 4.ª, Sèrie General (N), 257, f. 476v, 18 de novembre de 1700. La impressió de cinc mil còpies d'aquest document, que van ocupar dotze pàgines en foli, va suposar per a Figueró uns ingressos de 130 lliures. Ibídem, f. 509, 23 de desembre de 1700. *Carta real escrita als molt Illustres i Fidelissims senyors diputats i oydors de comptes...* BC, F.Bon. 12695. L'enviament de l'imprès consta a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1698, part 4.ª, Sèrie General (N), 257, f. 476v, 18 de novembre de 1700. Els jurats de Girona, per exemple, van rebre la carta de la Diputació el 24 de novembre. "Rebem la de V.S. de 18 del corrent ab la trista notícia de la dolorosa mort del Rey (...) junt ab la còpia adjuncta de las Reals Cartas". AMGi, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1700, 17454, f. 444.

83. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1701, part 2.ª, Sèrie General (N), 260, f. 310v, 29 de juliol de 1702; *Festivas demonstraciones y magestuosos obsequios...* BUB, B-69/5/13; *Villancicos que se cantaron lunes 14 noviembre 1701...* BLM, r. 502.

84. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1689, part 1º, Sèrie General (N), 243, f. 147 i 149, 18 i 20 d'abril de 1690.

Durant el primer període de regnat de Felip V, la Diputació va enviar un gran nombre de cartes arreu de Catalunya amb l'objectiu de recaptar el donatiu ofert al rei en les corts de 1701-1702. El 1705, per exemple, Figueró va rebre 12 lliures per haver "estampat mil y doscentas cartas que se son enviadas a differents universitats del present Principat". La recaptació del donatiu voluntari va continuar després de les corts de 1705-1706. El maig de 1707 la Diputació va pagar 9 lliures i 8 sous a Figueró per la impressió de mil cartes per cobrar el donatiu ofert a l'arxiduc Carles d'Àustria, mentre que el mes de maig l'impressor va rebre 6 lliures, 3 sous i 10 diners per cinc-centes cartes.[85]

Amb l'esclat de la Guerra de Successió, la impremta va contribuir a satisfer les necessitats financeres de l'exèrcit aliat. A final de desembre de 1707 els diputats van rebre una carta del rei Carles III en la qual els proposava la formació d'un regiment de cinc mil homes, pagat per les viles i ciutats. Els diputats van repartir una carta circular per tot el país, que contenia una "còpia impresa del dit Reial Despaig, a fi de que sia a totom notòria la dita Real disposició". Una nova proposta feta pel rei el gener de 1708 fou enviada també a tots els municipis. Per tot plegat, Rafael Figueró va cobrar 131 lliures i 8 sous per la impressió de tres mil còpies de la circular que contenia la primera carta del rei, així com dues mil còpies de la segona carta.[86]

Pel que fa als ingressos que obtenia l'estamper del General, cal afegir-hi també unes gratificacions —anomenades estrenes— que es donaven a tots els oficials de la Diputació en ocasions importants. Així, per exemple, l'any 1663, arran de l'entrada a Barcelona del marquès de Castel Rodrigo com a nou virrei de Catalunya, l'estamper del General va ser gratificat amb 15 sous. Aquest repartiment es repetí el 1683, quan els oficials mecànics van rebre la mateixa estrena "per acompanyar a ses Senyories a cavall" el dia de l'entrada a la ciutat fra Benet de Salazar, nou bisbe de Barcelona.[87]

85. ACA, Generalitat, Correu i menut, Cauteles, 1704-1712, Sèrie V, 252, 1705, n. 63, 8 de juliol de 1705, i 1707, n. 2 i 16, 6 de maig i 12 de juliol de 1707.

86. Les cartes enviades pel rei a la Generalitat consten a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1707, part 1.ª, Sèrie General (N), 270, f. 79 o 86v, 30 de desembre de 1707 i 21 de gener de 1708. *Còpia de la real carta...* BC, F.Bon. 4905. La segona carta circular enviada per la Generalitat, a: BC, F.Bon. 4676. El compte pagat a Figueró, a: ACA, Generalitat, Correu i menut, Cauteles, 1704-1712, Sèrie V, 252, n.º 36, 6 de febrer de 1708.

87. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1662, part 1.ª, Sèrie General (N), 218, f. 64v, 8 de febrer de 1663; ibídem, trienni de 1680, part 3.ª, Sèrie General (N), 235, f. 443v, 17 de maig de 1683.

La impressió de les constitucions

La despesa més gran en impressions que havia d'assumir la Generalitat de Catalunya derivava de l'obligació de publicar les constitucions. De fet, les corts celebrades a Barcelona l'any 1599 van estatuir que un cop aprovades pel rei, els diputats havien de fer imprimir les Constitucions en un termini de tres mesos i donar-ne un exemplar a cada un dels membres dels tres estaments. "Perquè aprofitaria poc fer noves lleys y constitucions sinó se posaven en observança y tinguessen execució".[88]

Les constitucions fetes a les corts de 1701-1702 foren encarregades a Rafael Figueró, sense que això comportés cap despesa per a la Generalitat, ja que l'impressor fou autoritzat a fer-ho pel seu compte i benefici, a canvi de donar-ne mil dos-cents exemplars a la institució. Un cop impreses, els diputats van manar a Joan de las Casas, correu del General, repartir les constitucions i els Capítols de Cort per tot el Principat. Per això foren utilitzats quatre correus, que van suposar per a la Generalitat una despesa de 132 lliures i 13 sous. A més, una trentena d'exemplars de les constitucions foren enviades a Madrid per repartir entre els membres del Consell d'Aragó.[89]

Arran de la celebració de les corts de 1701-1702, els diputats també van ordenar la convocatòria d'un concurs públic per subhastar la impressió de tres mil exemplars dels Capítols del Nou Redrés. El juny de 1702 la Diputació va pagar 197 lliures, 8 sous i 9 diners a Francesc Barnola, l'impressor que s'havia ofert per aquesta feina a un preu més baix.[90]

En aquelles corts, a més, fou aprovada la publicació d'una compilació de les constitucions. L'agost de 1702 els diputats van encarregar la impressió de quatre mil exemplars de la compilació a Francesc Barnola,

88. *Constitucions fetes per la S.C.R. Magestat del Rey don Phelip Segon... en lo any 1599*. ACA, Reial Patrimoni, BGC, volums, 551, fol. XIX.

89. DGC, vol. X, 1701-1713, p. 144, 15 d'abril de 1702. *Constitucions, capítols y actes de Cort fetas...en los anys 1701 y 1702*. BC, 11-VII-22. Segons apunten Joaquim Albareda i Eduard Martí en la introducció de l'edició dels dietaris de la Generalitat, la impressió de les constitucions de 1702 es va endarrerir per culpa del protonotari, que es resistia a lliurar l'original. DGC, vol. X, 1701-1713, p. XVIII-XIX. El primer dels quatre correus va portar les constitucions a Vilafranca del Penedès, Tarragona, Montblanc i Tortosa; el segon a Cervera, Tàrrega, Balaguer i Lleida; el tercer a Vic, Camprodon, Puigcerdà, la Seu d'Urgell, Organyà, Tremp, Viella, Berga i Manresa; i el darrer a Girona i Castelló d'Empúries. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1701, part 2.ª, Sèrie General (N), 260, f. 250v, 27 de maig de 1702. L'enviament de les constitucions a Madrid a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1701, part 2.ª, Sèrie General (N), 260, f. 268v, 7 de juny de 1702.

90. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1701, part 2.ª, Sèrie General (N), 260, f. 269, 7 de juny de 1702. *Capítols del General del Principat de Cathalunya...en los anys de MDCCI y MDCCII*. BC, 15-II-90.

"per no haver trobat a ningú que·u fes per menos preu". Barnola va rebre una bestreta de 4.000 lliures aquell mes, la mateixa quantitat a compte el juliol de l'any següent i tres-mil lliures més el desembre.[91]

La impressió de la compilació de les *Constitucions i altres drets de Catalunya* es va fer a la impremta de Joan Pau Martí, que aleshores era administrada per Francesc Barnola. Amb tot, tractant-se d'una obra tan extensa, amb més de nou-centes pàgines, repartides en tres volums, els treballs foren compartits amb el taller del difunt Josep Llopis, que administrava el llibreter Joan Piferrer. De fet, era del tot habitual que davant d'un treball de gran magnitud els impressors cedissin una part de l'obra a un altre, per tal de poder complir els terminis de lliurament pactat en el contracte, deixant-ne constància, o no, en el peu d'impremta. Piferrer va anotar en el llibre de comptes que l'any 1703 "se imprimiren las Constitucions, que són abonadas al any de 1704". Segons aquests comptes, Piferrer va rebre 400 lliures per la seva part en la feina.[92]

L'edició de la compilació va patir un contratemps per culpa d'un incendi que hi hagué en aquesta impremta el febrer de 1704. Segons que va apuntar Narcís Feliu de la Penya, "se pegó fuego en casa de Joseph Llopis, impressor de Barcelona, que imprimia las Constituciones de Cataluña (...). Fue cosa notable pegarse solo el fuego en las Constituciones". L'incendi fou recollit al dietari del Consell de Cent, sense esmentar, però, la crema de les constitucions. "Est dia, a las set de la nit, se posà foch en las cases de la viuda de Joseph Llopis, estamper, en la estampa que és en las cases posseheix en la plassa de l'Àngel y en lo porxo de ditas cases. Y durà passada de una ora".[93]

La compilació de les constitucions fou acabada pels volts del mes de juny de 1704. Aleshores, la Diputació va nomenar els impressors Jaume Surià, Francesc Guasch i Joan Jolis per tal de verificar si s'havia fet

91. Els pagaments a Francesc Barnola figuren a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1701, part 2.ª, Sèrie General (N), 260, f. 329v, 23 d'agost de 1702; ibidem, part 4.ª, Sèrie General (N), 262, f. 598v, 9 de juliol de 1703; i ibídem, part 5.ª, Sèrie General (N), 263, f. 725, 14 de desembre de 1703. *Constitutions y altres drets de Cathalunya...* BC, 16-VI-62. Sobre el procés d'elaboració, vegeu: Oriol OLEART, "La gènesi de la compilació de les Constitucions y altres drets de Catalunya de 1704", *Initium*, 1, 1996, p. 427-478; i també els estudis introductoris de Josep Maria Pons i Guri i Josep Maria Font i Rius a l'edició facsímil, publicada per l'editorial Base l'any 2004.

92. AHPB, Francesc Topí i Comes. Manual de 1707, 870/25, f. 99 i 105-106.

93. Narcís FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña*, Barcelona: impremta de Joan Pau Martí, 1709, vol. 3, p. 517. BC, 1-VI-53; DACB, vol. XXIV, p. 134-135. En els comptes de Joan Piferrer hi figuren 10 lliures i 10 sous cobrades el 1704 "per fusta cremada y trossos de rejolas y diffarent despulla de quant se cremà la porxada". AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1707, 870/25, f. 107.

d'acord amb les condicions estipulades. L'obra va rebre el vistiplau dels experts el juliol de 1704, de manera que els diputats van manar que fossin satisfetes 1.517 lliures i 10 sous a Francesc Barnola per acabar de pagar la impressió. La despesa de la Generalitat per la publicació de la compilació de les constitucions de 1704 va ascendir a 12.517 lliures i 10 sous.[94]

Les "decisions" de la Reial Audiència

Una altra de les grans despeses que havia d'assumir la Diputació del General pel que fa a impressions era la publicació de les sentències o conclusions de la Reial Audiència, que rebien el nom genèric de "decisions". Aquesta obligació fou establerta en forma de llei en les corts celebrades a Montsó l'any 1542, durant el regnat de Carles V.[95]

El juliol de 1659, els diputats van acordar que fos publicat el primer volum de *Decisions* de Miquel de Cortiada, jutge de la Reial Audiència, amb les mateixes condicions que s'havien imprès les de Lluís de Peguera, fetes el 1605. L'obra fou encarregada a Josep Forcada l'abril de 1660 pels diputats del trienni següent. L'import de la impressió va ascendir a 682 lliures i 10 sous.[96]

La Generalitat va vendre els sis-cents exemplars, sense enquadernar, d'aquest primer volum al botiguer de teles Rafael Faget per 1.800 lliures, o sigui, a 3 lliures cada llibre. Un total de 88 exemplars foren

94. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1701, part 6.ª, Sèrie General (N), 264, f. 967v, 27 de juliol de 1704.

95. *Constitucions y altres drets de Cathalunya...* BC, 16-VI-62.

96. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1656, part 3.ª, Sèrie General (N), 215, f. 549, 31 de juliol de 1659. El primer volum de les *Decisions* de Lluís de Peguera fou imprès per Jaume Cendrat l'any 1605. *Decisiones aureae in actu practico frequentes...* BC, 9-VII-61. Aquestes *Decisions* foren les úniques que s'havien imprès a compte del General abans de 1659, ja que, segons consta en l'informe fet pels assessors arran de la petició de Cortiada, les de Joan Pere Fontanella i Joan Pau Xammar no foren pagades per la Generalitat perquè no eren jutges de la Reial Audiència. El segon volum de *Decisions* de Lluís de Peguera tampoc no el va pagar la Generalitat perquè aquest ja era mort quan es va imprimir. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1656, part 3.ª, Sèrie General (N), 215, f. 558v-549. El contracte entre Forcada i la Generalitat per la impressió de les *Decisions* de Miquel Cortiada figura a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1659, part 1.ª, Sèrie General (N), 216, f. 82v-83, 28 d'abril de 1660. El pagament final, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1659, part 2.ª, Sèrie General (N), 217, f. 274, 31 de gener de 1662. *Decisiones reverendi Cancellarii...* BC, 1-VI-16. Sobre la publicació de les *Decisions* de Miquel de Cortiada vegeu: Oriol Oleart, "Diputación del General y libros jurídicos en Cataluña (siglos xvii-xviii): la publicación de las Decisiones del doctor Miquel de Cortiada", dins Miguel Ángel González Sansegundo (coord.), *Un jurista aragonès y su tiempo. El doctor Juan Luis López, primer marqués del Risco, 1644-1703*. Saragossa: Gobierno de Aragón, 2007, p. 505-591.

repartits entre els membres del Consell Suprem d'Aragó, els jutges de la Real Audiència i els diputats, oïdors i altres oficials del General.[97]

Posteriorment, el setembre de 1663, Miquel de Cortiada va sol·licitar a la Diputació la publicació del segon volum de les seves *Decisions*. La impressió fou encarregada, de nou, a Josep Forcada, que l'abril de 1665 va lliurar a la Generalitat els sis-cents exemplars acordats. L'import de la impressió va ascendir a 468 lliures. Els diputats van repartir cent exemplars d'aquest volum i els cinc-cents restants els van vendre al llibreter Francesc Badia, per un preu de dues lliures cada exemplar. Badia es va comprometre a no vendre cap llibre dins del Principat de Catalunya a un preu superior de 25 rals.[98]

Això no obstant, un bon nombre d'exemplars dels dos primers volums de *Decisions* de Miquel de Cortiada van quedar sense vendre i foren retornats a la Generalitat. A final de 1670, els diputats, per evitar que es fessin malbé, van ordenar que els llibres fossin venuts en encant públic. El més donant fou el llibreter Jacint Escona, que va pagar 707 lliures i 5 sous per 266 exemplars del primer volum i 349 del segon, a raó d'una lliura i 3 sous per llibre.[99]

L'any 1684 un altre jurista, Miquel de Calderó, va sol·licitar a la Diputació la impressió del primer volum de les seves *Decisions*. Els diputats van acordar la feina amb el llibreter Anton Ferrer, que disposava d'impremta pròpia, que va rebre l'encàrrec de fer-ne 660 exemplars. El cost de la impressió va ascendir a 772 lliures i 5 sous. Calderó, al seu torn, va rebre 300 lliures per la seva feina, inclosa la correcció de la impressió. Com altres vegades, la major part dels exemplars, un total de cinc-cents, foren venuts en encant públic al més-dient.[100]

---

97. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1659, part 2.ª, Sèrie General (N), 217, f. 301v, 29 de maig de 1662. El repartiment dels vuitanta-vuit exemplars, a: Ibídem, f. 347v, 29 de juliol de 1662.

98. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1662, part 1.ª, Sèrie General (N), 218, f. 130v, 3 de setembre de 1663. El pagament de la impressió, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1662, part 2.ª, Sèrie General (N), 219, f. 319, 30 de juliol de 1665. La venda a Francesc Badia consta a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1662, part 2.ª, Sèrie General (N), 219, f. 311v, 25 de juliol de 1665. *Decisiones reverendi Cancellarii...Pars secunda*. BC, 1-VI-17.

99. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1668, part 2.ª, Sèrie General (N), 223, f. 207-207v, 8 de maig de 1671.

100. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1683, part 2.ª, Sèrie General (N), 237, f. 297, 9 de novembre de 1684. El compte presentat per Anton Ferrer, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1683, part 4.ª, Sèrie General (N), 239, f. 516v, 5 d'abril de 1686. El pagament a Miquel de Calderó a: Ibídem, f. 522v, 22 d'abril de 1686. L'ordre dels diputats d'encantar cinc-cents exemplars, a: Ibídem, f. 522v, 22 d'abril de 1686. Es tracta de l'obra titulada *Sacri regii criminalis concilii...* BUB, XVII-2507.

L'any següent, Miquel de Cortiada va sol·licitar a la Generalitat la publicació del tercer volum de *Decisions*. Els diputats van acordar la impressió de 660 exemplars amb Rafael Figueró. A més a més, aquell any, la Generalitat va acordar amb Figueró la impressió de 660 exemplars més d'un altre llibre de decisions, en aquesta ocasió les de Bonaventura de Tristany. La Diputació, a més, va pagar 77 lliures a Josep Vaquer per una planxa amb la imatge de Sant Jordi que va servir per il·lustrar el llibre.[101]

L'any 1686, els diputats van sol·licitar al rei Carles II la prohibició de la importació d'edicions fetes a l'estranger. "Tenim entès que ditas Decisions modernament exides se reimprimexan en Lió de França y altres parts, lo que ocasiona que los mercaders de llibres de esta ciutat no volan comprar los de la impressió feta en ella". Arran d'aquesta petició, el rei va prohibir que "por espacio de veinte años no se puede entrar en España ninguna impressión de dichas Decisiones hecha en otras partes". En qualsevol cas, sembla que això no fou un impediment perquè el 1699 apareguessin quatre volums de decisions de Miquel de Cortiada editats a Lió per Jean Anisson i Jean Possuel.[102]

L'abril de 1686 Miquel de Calderó va comunicar a la Generalitat que tenia enllestida la segona part de *Decisions*, de manera que els diputats van acordar la impressió amb Rafael Figueró. D'aquest volum se'n van imprimir mil exemplars, pels quals Figueró va cobrar 1.237 lliures, 6 sous i 8 diners.[103]

---

101. La súplica presentada per Miquel de Cortiada per imprimir el tercer volum de les *Decisions*, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1683, part 3.ª, Sèrie General (N), 238, f. 417v, 30 d'agost de 1685. El contracte entre la Generalitat i Rafael Figueró per imprimir aquesta obra, a: Ibídem, f. 420v, 3 de setembre de 1685. Miquel de Cortiada, com de costum, va rebre 300 lliures per la feina i les correccions de la impressió. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1683, part 4.ª, Sèrie General (N), 239, f. 572, 16 de juliol de 1686. *Decisiones reverendi cancellarii... Pars tertia.* BC, R(3)-Fol-71-72. L'encàrrec a Rafael Figueró per imprimir el primer volum de Bonaventura de Tristany, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1683, part 3.ª, Sèrie General (N), 238, f. 459, 5 de desembre de 1685. El pagament a Josep Vaquer per la planxa, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1683, part 4.ª, Sèrie General (N), 239, f. 553v, 10 de juny de 1686. *Sacri Supremi Regii Senatus Cathaloniae decisiones...* BC, Prat 5-V-2 (I).

102. ACA, Generalitat, Sèrie General (N), 923, f. 1, 12 d'octubre de 1686. L'any 1677 havia aparegut una edició de les *Decisions* de Miquel Cortiada feta a Lió per Jean-Antoine Huguetan. *Decisionibus cancellarij et Sacri Regij Senatus Cathaloniae...* BUB, XVII-2739. Una còpia autèntica del privilegi es conserva a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f. L'edició dels quatre volums feta per Anisson i Possuel el 1699 és a: BC, Tor. 81-84, GFol.

103. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1683, part 4.ª, Sèrie General (N), 239, f. 554, 14 de juny de 1686. El compte presentat per Figueró: Ibídem, Deliberacions del consistori, trienni de 1686, part 2.ª, Sèrie General (N), 241, f. 675, 21 de novembre de 1687. *Sacri Regii Criminalis Concilii...* BUB, XVII-3248.

L'any següent, Bonaventura de Tristany va sol·licitar també la publicació del seu segon volum de *Decisions*, de manera que els diputats van encarregar la impressió de 660 exemplars a Figueró. Aquesta vegada l'import va ascendir a 888 lliures i 16 sous. A banda, la Diputació va pagar 70 lliures a l'argenter Bonaventura Fornaguera pel treball de fer una planxa amb la imatge de Sant Ramon de Penyafort que es va utilitzar per il·lustrar el llibre.[104]

L'any 1688 la despesa de la Generalitat en impressions va continuar incrementant-se, aquesta vegada amb la publicació del quart volum de les *Decisions* de Miquel de Cortiada i el primer volum de les de Pere d'Amigant, totes dues obres acordades amb Rafael Figueró. Per la impressió de 660 exemplars de l'obra de Cortiada la Diputació va pagar 780 lliures i 11 sous. A banda d'això, els diputats van manar que es paguessin 12 lliures i 12 sous al carreter Antoni Macià per haver portat dinou exemplars a Madrid "ab son carro", de les quals 2 lliures i 2 sous corresponien als drets d'entrada al regne d'Aragó que el carreter va haver de pagar en arribar a Fraga. Aquests exemplars anaven adreçats als membres del Consell Suprem d'Aragó. La impressió de l'obra de Pere d'Amigant, tanmateix, es va endarrerir uns quants anys. El 1692 els diputats van pagar 963 lliures i 15 sous a Rafael Figueró per 660 exemplars.[105]

La Generalitat va vendre en pública subhasta 2.403 exemplars de cinc volums diferents de decisions. El més-dient fou el llibreter Joan Pau Martí, que els va adquirir el 1689 per 2.200 lliures. D'aquests exemplars, 404 corresponien al tercer volum de les de Miquel de Cortiada,

104. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1686, part 1.ª, Sèrie General (N), 240, f. 269-260v, 18 i 20 de febrer de 1687. El compte presentat per Rafael Figueró, a: Ibídem, Deliberacions del consistori, trienni de 1686, part 2.ª, Sèrie General (N), 241, f. 877v, 12 d'abril de 1688. El pagament de la planxa a Bonaventura Fornaguera, a: Ibídem, f. 711, 15 de desembre de 1687. *Sacri Supremi Regii Senatus Cathaloniae decisiones*, vol. 2. BUB, XVII-6673.

105. La petició de Pere d'Amigant i el contracte signat amb Figueró figuren a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1686, part 2.ª, Sèrie General (N), 241, f. 854v i 861, 20 i 22 de març de 1688. El compte per la impressió de les *Decisions* de Pere d'Amigant, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1689, part 3.ª, Sèrie General (N), 245, f. 521v, 26 de febrer de 1692. *Decisiones et enucleationes criminales*... BC, R(3)-4-6. La petició de Miquel de Cortiada i el contracte d'impressió, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1686, part 2.ª, Sèrie General (N), 241, f. 1088 i 1092, 21 i 26 d'agost de 1688. El compte presentat per Figueró, a: Ibídem, Deliberacions del consistori, trienni de 1686, part 3.ª, Sèrie General (N), 242, f. 1.581, 20 de maig de 1689. *Decisiones reverendi cancellarii... Pars quarta.* BC, 1-VI-19. Miquel de Cortiada va rebre les habituals 300 lliures per la correcció de la impressió. Ibídem, f. 1.578, 16 de maig de 1689. El pagament al carreter per portar els exemplars a Madrid, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1689, part 1.ª, Sèrie General (N), 243, f. 93, 3 de gener de 1690.

1.146 exemplars als volums primer i segon de les de Miquel de Calderó i 853 als volums primer i segon de les de Bonaventura de Tristany. Martí va pagar 500 lliures d'entrada i va acordar amb els diputats que les 1.700 lliures restants li serien descomptades del preu del paper que el llibreter subministrava a la Generalitat. Uns anys després, els diputats van concedir llicència a Martí per fer portar exemplars dels volums primer i segon de les *Decisions* de Miquel de Cortiada de França o de qualsevol altre regne, ja que els que havien estat impresos a Barcelona s'havien esgotat.[106]

L'any 1691 Emerentiana de Cortiada i Pujalt, vídua de Miquel de Cortiada, va sol·licitar a la Generalitat la publicació del cinquè volum de les *Decisions*, que el seu difunt marit havia enllestit poc abans de morir. Tot i que, inicialment, els diputats van acceptar la petició, finalment, l'obra fou impresa a Girona per Jeroni Palol, molt probablement a compte seu.[107]

Poc després els diputats van acceptar la súplica presentada per Pere d'Amigant per publicar el seu segon volum de *Decisions*. L'obra, però, no fou encarregada fins al mes d'octubre de 1696, aquesta vegada a Josep Llopis, que en va fer 725 exemplars. A més, l'impressor va tenir problemes per cobrar, ja que el contracte signat amb la Generalitat es va perdre durant el setge de Barcelona de 1697. A pesar d'aquest contratemps, el març de 1698 els diputats van manar que a Llopis li fossin satisfetes 628 lliures, 12 sous i 8 diners que faltaven per pagar.[108]

L'any 1699, la Diputació va ordenar la impressió de dos llibres de sentències de la Reial Audiència: el volum tercer de les *Decisions* de Bonaventura de Tristany i de Miquel de Calderó, impresos tots dos per

106. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1686, part 3.ª, Sèrie General (N), 242, f. 1.806, 28 de juliol de 1689. Martí va enviar 109 exemplars d'aquests llibres a un mercader de Roma per vendre'ls en aquesta ciutat. AHPB, Lluís Fontana, Vint-i-dosè manual, 806/22, f. 56-57v, 28 de maig de 1691. La súplica de Martí per portar llibres de decisions de França, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1698, part 2.ª, Sèrie General (N), 255, f. 161-161v, 27 de maig de 1699.

107. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1689, part 2.ª, Sèrie General (N), 244, f. 372v, 7 de maig de 1691. *Decisiones reverendi cancellarii... Pars quinta*, BC, 345(46.71)95 Cor Fol. L'historiador Oriol Oleart ha apuntat la possibilitat que la Diputació, atès que Cortiada era mort, no es considerés obligada per llei a pagar la impressió, tal com havia fet amb el segon volum de les *Decisions* de Lluís de Peguera. Oriol OLEART, "Diputación del General y libros jurídicos...", p. 529.

108. La súplica presentada per Pere d'Amigant figura a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1692, part 1.ª, Sèrie General (N), 246, f. 105, 19 de febrer de 1693. L'acord entre la Generalitat i Josep Llopis, a: Ibídem, Esborrany de Deliberacions,1695-1698, Sèrie General (N) 382. f. 233v, 3 d'octubre de 1696. El pagament de la impressió, a: Ibídem, Deliberacions del consistori, trienni de 1695, part 4.ª, Sèrie General (N), 253, f. 661v, 24 de març de 1698. *Decisiones et enucleationes criminales...*, vol. 2. BC, R(3)-4-7.

Rafael Figueró. Per la impressió de 660 exemplars del tercer volum de Tristany la Diputació va pagar 742 lliures. Pel que fa al tercer volum de les *Decisions* de Calderó, cap a final de 1699 els diputats van acordar amb Rafael Figueró la impressió de mil exemplars. Tanmateix, aquest llibre va comportar un desacord entre l'impressor i la Generalitat, ja que els experts nomenats per verificar si la impressió s'ajustava a les condicions pactades hi van trobar algunes diferències. Figueró, per aquest motiu, va sol·licitar una segona revisió, en la qual els experts van determinar que els defectes no causaven un gran perjudici a la Generalitat. Per tant, els diputats van ordenar el pagament dels mil exemplars del tercer volum de *Decisions* de Miquel de Calderó, el cost total de la qual va ascendir a 827 lliures i 10 sous. Posteriorment, la Diputació va posar a la venda vuit-cents exemplars d'aquest llibre, que el juny de 1701 foren adquirits per la quantitat de 1.000 lliures pel propi Rafael Figueró, com a més donant en l'encant públic.[109]

En resum, entre els anys 1659 i 1701 la Generalitat va assumir les edicions de dotze volums de decisions de la Reial Audiència, escrits per quatre autors diferents —amb un total de 8.545 exemplars impresos—, cosa que va suposar, només pel que fa als pagaments als impressors, una despesa de prop de deu mil lliures. Això va motivar que en les corts celebrades a Barcelona l'any 1701 els tres braços sol·licitessin al rei Felip V que, per "falta de medis", la Generalitat fos deslliurada d'aquesta obligació.[110]

---

109. La súplica de Bonaventura de Tristany per sol·licitar la impressió del tercer volum de les seves *Decisions*, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1698, part 1.ª, Sèrie General (N), 254, f. 119, 5 de març de 1699. L'acord amb Rafael Figueró per aquesta impressió, a: Ibídem, f. 128, 18 de març de 1699. El pagament a Figueró, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1698, part 5.ª, Sèrie General (N), 258, f. 700v, 28 de juliol de 1701. *Sacri Supremi Regii Senatus Cathaloniae decisiones*, vol. 3. BC, R(3)-Fol-7. La súplica presentada per Miquel de Calderó per imprimir el tercer volum de les seves *Decisions,* a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1698, part 3.ª, Sèrie General (N), 256, f. 285-285v, 18 de desembre de 1699. L'acord dels diputats amb Rafael Figueró a: Ibidem, f. 295v, 21 de gener de 1700. L'informe dels dos experts a: DGC, vol. IX, 1689-1701, p. 1837-1838, 12 d'abril de 1701. La súplica presentada per Rafael Figueró, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1698, part 5.ª, 258, f. 607, 14 de maig de 1701. El segon informe presentat per Gelabert i Surià, a: DGC, vol. IX, 1689-1701, p. 1.843, 24 de maig de 1701. El pagament a Rafael Figueró per la impressió del tercer volum de *Decisions* de Miquel de Calderó, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1698, part 5.ª, 258, f. 626v, 8 de juny de 1701. La referència a la venda de vuit-cents exemplars a Rafael Figueró, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1701, part 5.ª, Sèrie General (N), 263, f. 745v, 9 de gener de 1704. *Sacri Regii Concilii Cathaloniae decisiones... Pars tertia*. BUB, XVIII-9818.

110. *Constitucions y altres drets de Cathalunya...* BC, 16-VI-62. Aquest mateix capítol de cort fou aprovat en les corts de 1705-1706, celebrades a Barcelona sota el govern de Carles III. *Constitucions, capítols y actes de Cort, fetas y atorgats per la S.C.R. Magestat del Rey nostre Senyor Don Carlos III*, 1706. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2006, p. 62.

L'IMPRESSOR DEL BRAÇ MILITAR

El Braç Militar també encarregava la impressió de documents, tot i que ho feia en menor mesura que el Consell de Cent i la Diputació. De 1683 a 1714 la major part de les impressions d'aquesta institució les va fer Rafael Figueró, que va cobrar un total de 390 lliures per la seva feina. A més, hi ha registrats tres pagaments més a Jacint Andreu, Josep Llopis i Vicenç Surià, fets els anys 1677 i 1687, respectivament, que sumen 50 lliures.[111]

Els documents impresos pel Braç Militar solien estar relacionats amb privilegis de la noblesa. L'any 1677, per exemple, els juristes Lluís de Valencià i Carles Costa van redactar un memorial per defensar el privilegi dels cavallers de no allotjar soldats, del qual Jacint Andreu va imprimir 496 còpies, per un preu de 23 lliures i 15 sous. El 1682, el Braç Militar va encarregar la redacció d'un altre memorial a Valencià, aquesta vegada en defensa dels privilegis de la confraria de Sant Jordi de Girona. Rafael Figueró va cobrar 62 lliures, 7 sous i 4 diners per la impressió de 550 còpies.[112]

La despesa ordinària del Braç Militar en impressions solia consistir en butlletes per convidar als membres als consells o convocar-los en temps de guerra. El 1683, per exemple, Figueró va imprimir "tretze mans de papers se feren per a convidar Bras", que van valer 2 lliures i 12 sous. L'any següent, el Braç Militar va pagar a Figueró 2 lliures i 8 sous "per lo valor de dotze mans li a estampadas per a convidar als militars perquè acudissen a las baterias y altres puestos destinats per la defensa de esta ciutat".[113]

A vegades, el Braç Militar feia imprimir les cartes reials que rebia. El maig de 1688 va pagar 4 lliures a Rafael Figueró per la impressió de vint mans d'una carta del rei Carles II. De nou, el 1706, Figueró va rebre l'encàrrec d'imprimir unes cartes arribades de Viena, en les quals la família imperial donava les gràcies a la noblesa catalana per

111. ACA, Generalitat, Dietari de Deliberacions del Braç Militar, Sèrie G, 69/3 a 9, 1653-1711.

112. La impressió feta per Jacint Andreu consta a: ACA, Generalitat, Dietari de deliberacions del Braç Militar, 1653-1683, Sèrie G, 69/3, f. 452v, 28 d'abril de 1677. *Municipal discurso en orden a la immunidad...* BC, F.Bon. 304. L'encàrrec fet a Lluís de Valencià el 1682, a: ACA, Generalitat, Dietari de deliberacions del Braç Militar, 1653-1683, Sèrie G, 69/3, f. 836, 25 d'octubre de 1682. El pagament a Rafael Figueró, a: Ibídem, 1683-1693, Sèrie G, 69/4, f. 6, 4 de maig de 1683. *Señor, el Braço Militar del Principado de Cataluña dize, que en carta de 6 de Agosto del corriente año 1682...* BC, F.Bon. 323.

113. AHPB, Ramon Vilana Perlès i de Ribes, Manual de 1683, 763/67, f. 381v-382, 30 d'abril de 1683; ibídem, Manual de 1684, 763/69, f. 64v-65, 3 d'agost de 1684.

la rebuda que havien dispensat a l'arxiduc Carles d'Àustria. Les cartes van causar una gran satisfacció a l'estament militar, de manera que fou ordenat que fossin "impressas axí en llengua llatina com en llengua castellana y esparcidas, per què uns y altres sien participants y pugan celebrar estas reals munificencias".[114]

La importància que la institució monàrquica representava per al Braç Militar es fa evident també en les butlletes que Rafael Figueró va imprimir per convidar els cavallers a la recepció que la reina Elisabet Cristina de Brunswick els va dispensar el 1708, en arribar a Catalunya. Per la impressió de dues mans d'aquestes butlletes —un total de quatre-centes unitats— Figueró va cobrar 12 sous.[115]

ELS ENCÀRRECS DE L'ADMINISTRACIÓ REIAL

Els organismes de l'administració reial a Catalunya, com la Tresoreria Reial, la Reial Audiència o la Batllia General, disposaven també d'un impressor propi, malgrat que no hi hagués un nomenament explícit. Durant la major part de la segona meitat del segle XVII totes les impressions a compte de la Tresoreria Reial, llevat d'unes poques excepcions, foren realitzades per Rafael Figueró. Segons consta en els llibres de comptes, de 1669 a 1702 aquest impressor va rebre un total de 794 lliures per diversos treballs. A més, en els llibres de la institució figuren 4 lliures i 10 sous pagats a Jacint Andreu el 1664; 54 lliures a Miquel Delmunts de 1664 a 1668; 21 lliures i 4 sous a Josep Forcada el 1675 i, finalment, una lliura i 8 sous pagades a Jeroni Palol, impressor de Girona, el 1689. Per tot plegat, es dedueix que la despesa de la Tresoreria Reial a Catalunya en la segona meitat del segle XVII va ascendir a unes 875 lliures.[116]

Els encàrrecs de la cancelleria acostumaven a ser edictes i crides. L'any 1664, per exemple, Jacint Andreu va imprimir cent còpies d'unes

114. El pagament de la impressió de la carta reial figura a: ACA, Generalitat, Dietari de deliberacions del Braç Militar, 1683-1693, Sèrie G, 69/4, f. 753v, 28 de maig de 1688. *Copia de la real carta que su Magestad...* BUB, C-239/1/15-20. La impressió de les cartes de Viena, a: ACA, Generalitat, Dietari de deliberacions del Braç Militar, 1704-1707, Sèrie G, 69/7, f. 586, 5 d'octubre de 1706. *Copia de las cartas, en su original latinas y en la traducción castellanas...* BC, F.Bon. 12728.

115. ACA, Generalitat, Dietari de deliberacions del Braç Militar, 1707-1711, Sèrie G, 69/8, f. 873v, 15 de març de 1710. Un exemplar d'aquesta butlleta es conserva a: BC, F.Bon. 5762.

116. Els pagaments per impressions fets per la Tresoreria Reial figuren als Llibres Ordinaris del Regent de la Tresoreria. ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Volums, Sèrie General, 450 a 453, 1659-1703. No es conserven llibres de comptes de la Tresoreria Reial en aquest arxiu amb posterioritat a 1703.

"crides del llibret" manades publicar per Vicente Gonzaga, virrei de Catalunya. A mitjan aquella dècada, l'administració virregnal va encomanar diverses crides al doctor Miquel Delmunts, la impremta del qual administraven Martí Gelabert i Rafael Figueró. El 1665 la Reial Tresoreria Reial va pagar 9 lliures a Delmunts "per 12 mans de cridas estampades en diferents vegades per llevar lo comers de difarents parts del mal contagiós de Estradam [Amsterdam]", 8 lliures "per lo estampar 250 crides de la conservasió de la fusta de arbres per la fàbrica de galeras" i unes 7 lliures més "per lo estampar 150 crides del contagi de Londres y altres 150 crides de fer llevar la treta del blat y altres grans del present Principat".[117]

A partir de 1668 les feines per a la Tresoreria Reial foren assumides per Rafael Figueró. El primer pagament registrat consisteix en 10 lliures i 10 sous que va rebre el febrer de 1669 "per differens cridas a estampat fins lo die present". Aquell mateix any va cobrar 9 lliures "per aver estampat las cridas del contagi de Flandes" i 20 l'any següent "per lo treball d'estampar unas cridas del llibret", publicades pel duc de Sessa, virrei de Catalunya. A més, el 1670 va rebre 10 lliures i 4 sous "per aver estampat las cridas de las pallas y ordes y los allotjaments", i 3 lliures i 10 sous "per estampar las cridas se feran pera restituhir las haciendas confiscadas".[118]

Amb tot, sembla que Rafael Figueró no estava del tot content amb el benefici que obtenia de la impressió de crides, principalment perquè

117. ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Volums, Sèrie General, 450/7, f. 9, 21 de març de 1664 i Ibídem, 450/8, f. 8, 8v i 10v, 20 de març, 29 d'abril i 28 de novembre de 1665. Les anomenades "crides del llibret" eren uns plecs d'una trentena de pàgines que recollien de forma articulada alguns aspectes de la legislació vigent, sobretot pel que fa a l'ordre públic, i que acostumaven a ser reimpreses per ordre del virrei en el primer any del seu virregnat. Víctor FERRO, *El Dret Públic Català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic: Eumo, 1987, p. 63.

118. Ibídem, 450/12, f. 11 i f. 12v, 8 de febrer i 9 de setembre de 1669. El pagament de les "crides del llibret" del duc de Sessa és a: Ibídem, 450/13, f. 8, 27 de gener de 1670. *Edictes e cridas fetas y publicadas per manament del Excelentíssim senyor don Francisco Fernandes de Cordova...* ICAB, 561-6. El pagament de la crida "de les palles", a: ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Volums, Sèrie General, 450/13, f. 9, 8 d'agost de 1670. Es tracta de la crida que el duc de Sessa, virrei de Catalunya, va manar publicar el 5 de juliol de 1670 per allotjar la cavalleria de l'exèrcit hispànic. *Ara ojats tothom generalment que us notifican y fan a saber de part del Excel·lentíssim senyor D. Francisco Fernandez de Cordova...* BC, F.Bon. 2460. La crida per restituir les hisendes, a: ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Volums, Sèrie General, 450/13, f. 11v. Es tracta de l'edicte que el duc de Sessa, virrei de Catalunya, va fer publicar el 2 de gener de 1670, ordenant la devolució dels béns confiscats durant la Guerra dels Segadors. *Ara oiats tothom generalment que us notifican...lo Excelentíssim senyor don Francisco Fernandes de Cordova...* BC, F.Bon. 4879.

no en podia vendre pel seu compte. L'any 1707 l'oficial impressor Jaume Sala, treballador de Figueró, va declarar a la Reial Audiència que el seu amo "moltas vegadas hi tenia repugnància a estampar-les, perquè no·n podia tràurer diners de son treball".[119]

Al seu torn, Josep Forcada s'ocupava de la impressió dels documents que generava la Batllia General de Catalunya. Segons els llibres de comptes, de 1654 a 1687 el notari, que consta com a "estamperius BGC", va rebre 400 lliures d'aquesta institució. Posteriorment, el 1689, després de la mort de Forcada, els encàrrecs foren assumits per Rafael Figueró. Entre 1689 i 1708, data del darrer registre, va rebre només tres pagaments, que tots junts van sumar la quantitat de 62 lliures. Les despeses de la Batllia General en impressions, dels quals hi ha constància, van ascendir a un total de 462 lliures.[120]

La impremta de Josep Forcada es va encarregar de les impressions del tribunal de la Capitania General. Això es constata, per exemple, en una sentència que la Reial Audiència va emetre el 1679 al seu favor, en la qual el notari apareix esmentat com a impressor d'aquest tribunal. De fet, entre els béns que l'any 1688, poc abans de morir, va cedir al convent de Santa Caterina figurava un deute de 146 lliures que li devia la Capitania General.[121]

Amb tot, cal dir també que hi ha constància que, amb anterioritat, Antoni Lacavalleria havia treballat per al tribunal de la Capitania General. Bartomeu Monràs, receptor d'aquest tribunal, va pagar 17 lliures a Lacavalleria l'any 1653 per la impressió de tres raimes de passaports per al govern de Joan d'Àustria, virrei de Catalunya. El 1707, l'oficial impressor Joan Noguera assegurava en una declaració a la Reial Audiència, "haver experimentat y vist que Anthoni Lacavallaria, qui era impressor de la Capitania General, estampava ditas, pasaports y altres que·s pagavan ab diners de la Real Thesoreria".[122]

---

119. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 18 d'abril de 1707.

120. Els pagaments de la batllia general de Catalunya en concepte d'impressions es conserven a: ACA, Reial Patrimoni, Batllia General de Catalunya, Volums, 792 a 795, 1652-1711.

121. La sentència de la Reial Audiència a favor de Forcada, a: ACA, Reial Audiència, Conclusions civils, 167, f. 314v, 4 de juliol de 1679. La justícia va donar la raó a Forcada en un plet que va mantenir amb el jurista Rafael Llampilles per uns diners que aquest li devia per la impressió d'un llibre. La donació dels béns de Josep Forcada al convent de Santa Caterina de Barcelona, a: AHPB, Josep Güell, Manual de 1688, 811/70, f. 211-226, 16 de setembre de 1688.

122. El pagament del tribunal de la Capitania General a Antoni Lacavalleria, a: AHPB, Francesc Lleonart, Manual de 1653, 653/1, s. f., 8 de juliol de 1653. La declaració de Joan Noguera a la Reial Audiència, a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 22 de maig de 1707.

L'IMPRESSOR DEL REI

La monarquia hispànica va crear el títol d'impressor reial l'any 1570, en temps de Felip II, nomenant per a aquesta funció a Christophe Plantin, de la ciutat flamenca d'Anvers. A final d'aquell segle el privilegi fou concedit també a Tomás Junta, impressor de Madrid. A la capital castellana la Imprenta Real va funcionar a càrrec de diverses persones, com per exemple Juan García Infanzón o Mateo de Llanos, que s'ocupaven d'imprimir pragmàtiques i altres documents oficials. A més, hi havia l'anomenada Imprenta del Reino, que en la segona meitat del segle XVII fou regentada, entre altres, per Lucas Antonio de Bedmar.[123]

Als regnes de la Corona d'Aragó, tanmateix, hi hagué una certa reticència per part de la monarquia a concedir el títol d'impressor reial. Pascual Bueno, impressor de Saragossa, va sol·licitar aquest privilegi el 1693, però no li fou concedit. Amb l'arribada de Felip V al tron hispànic, però, es va produir un cert canvi d'actitud, ja que l'agost de 1702 una nova petició feta per Bueno fou acceptada.[124]

A Catalunya, en canvi, la creació de la figura de l'impressor reial no es va produir fins a l'arribada de l'arxiduc Carles d'Àustria i la instauració de la cort a Barcelona. El gener de 1706 el nou rei va atorgar aquest privilegi a Rafael Figueró i al seu fill, Rafael Figueró i Jolis, també impressor. La creació d'aquest títol, en qualsevol cas, no fou una iniciativa del rei, sinó el resultat d'una petició expressa presentada per Figueró. A més, es tractava, sens dubte, d'una gràcia que l'impressor va obtenir a canvi de la seva participació en l'emprèstit atorgat a Carles III per diversos particulars. El novembre de 1705, el canceller Llorenç Tomàs donava fe que un grup de menestrals li havien lliurat 623 dobles d'or, entre els quals hi havia Figueró, que va col·laborar amb 270 lliures. Aquesta contribució, afegida al fet que "de mas de quarenta años a esta parte han siempre impresso tantos papeles Reales quantos huvieron de dar a la imprenta nuestros gloriosos precedessores", fou compensada pel monarca amb la concessió del títol d'impressor reial.[125]

123. El nomenament de Christophe Plantin consta a: Francine DE NAVE, *Cristóbal Plantino...*, p. 8. El de Tomàs Junta, a: Melchor DE CABRERA NÚÑEZ DE GUZMÁN, *Discurso legal, histórico y político...*, f. 10v. Una síntesi de la història de la Imprenta Real i de la Imprenta del Reino, a: Juan DELGADO CASADO, *Diccionario de impresores españoles (siglos XV-XVIII)*, Madrid: Arco, 1996, vol. 1, p. 341-344. Una llista dels impressors i llibreters del rei madrilenys, a: Mercedes AGULLÓ Y COBO, *La imprenta y el comercio de libros en Madrid (siglos XVI-XVIII)*, tesi doctoral, Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 1992.

124. ACA, Consell Aragó, Lligalls, 0038, n. 183 i 254.

125. ÖStA, HHStA, Kriegsakten, 221, s. f., 27 de novembre de 1705. *Nos, don Carlos...Por quanto Rafael Figueró...* BC, F.Bon. 2977.

A banda del prestigi, el títol suposava un gran benefici econòmic per a l'impressor, ja que anava acompanyat d'un privilegi per publicar gasetes i papers d'estat i, a més, prohibia que durant deu anys ningú no pogués reeditar els llibres publicats pels Figueró. Per aquesta raó, les queixes no van trigar a manifestar-se. El gener de 1706 el Consell de Cent va llegir una súplica presentada conjuntament per la confraria de llibreters i per alguns impressors, que alertaven dels greus perjudicis que això els ocasionava. L'argument principal, tanmateix, era que el privilegi concedit als Figueró era contrari al lliure comerç i al servei públic.[126]

Davant les queixes, el Consell de Cent, considerant que afectava una matèria de gran importància, va aprofitar que se celebraven corts a Barcelona per treure's el problema de sobre i, alhora, evitar haver de posar en dubte una decisió del rei. La súplica dels llibreters i impressors, així doncs, fou enviada a la vint-i-quatrena de corts, que, amb notable desacord, la va tractar en un consell celebrat el març de 1706.[127]

La qüestió del lliure comerç —amb el cas de Rafael Figueró pel mig— fou, com ha assenyalat Eva Serra, un dels motius de discrepància entre el tres braços al llarg de la celebració de les corts de 1705-1706. Mentre el Braç Militar va estar d'acord amb el privilegi concedit als Figueró, el reial va donar suport a les queixes dels llibreters, tot proposant la creació d'una comissió formada per sis persones, dues de cada braç, per tal que, amb l'assessorament dels respectius advocats, fos estudiat si es tractava d'un cas de contrafacció. Segons Serra, la comissió va concloure que el privilegi per imprimir gasetes, papers polítics i d'estat no suposava cap contrafacció, ja que no hi havia prohibició expressa en casos de perjudici a tercers i que, en tot cas, era un afer més propi de la justícia ordinària. Pel que fa a l'impediment durant deu anys de reeditar els llibres impresos per Figueró, la comissió, atenent que es tractava d'una privació temporal, va considerar que era també una qüestió que calia resoldre per la via judicial.[128]

L'octubre d'aquell any Figueró va presentar una demanda a la Reial Audiència contra Anton Moyà, síndic de la confraria dels llibreters, i

126. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1706, 154-CC, f. 87-87v, 17 de gener de 1706.

127. Ibídem, 155-CC, f. 614, 10 de març de 1706.

128. Eva SERRA [coord.], *Cort General de Barcelona (1705-1706). Procés familiar del braç eclesiàstic*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2014, p. XLV-XLVI. Agraeixo a Eva Serra que en el seu moment em facilités el manuscrit del seu estudi introductori. Vegeu les mateixes conclusions a: Eva SERRA [coord.]. Cort General de Barcelona (1705-1706). Procés familiar del braç militar, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2016, p. 834-836.

contra els impressors Jaume Surià, Josep Texidó i Bartomeu Giralt, perquè no respectaven el privilegi. Les al·legacions dels demandats es van basar, a grans trets, en els mateixos arguments que ja havien exposat al Consell de Cent; és a dir, que l'exclusivitat de la impressió de gasetes i papers d'estat era contrària a les lleis catalanes i a la utilitat pública, alhora que constituïa un cas d'agabellament o monopoli que faria augmentar els preus.[129]

El plet entre Rafael Figueró i la confraria de llibreters es va allargar uns quants anys. L'impressor va encarregar la seva defensa a un equip de tres advocats, que va quedar plasmada en un memorial presentat el 1710. En primer lloc, els advocats consideraven que el títol d'impressor reial no aportava res de nou, ja que Figueró, en tant que impressor de la Tresoreria Reial des de feia més de quaranta anys, realitzava una feina semblant des d'abans de la concessió del privilegi. "No se deve entender que sea erigir un oficio nuevo, contrario a las leyes municipales, sino una ampliación de las facultades del que ya es antiguo y conforme a lo practicado y observado".[130]

A banda d'això, els advocats de Rafael Figueró defensaven que l'exclusiva per imprimir gasetes era favorable al bé comú, ja que, segons ells, si tothom ho pogués fer la situació esdevindria caòtica, "porqué como las nuevas se hazen inciertas en llegando a personas de dos classes, se abultan muy facilmente con la incertidumbre". Els advocats consideraven que encara que hi hagués una situació de monopoli o de perjudici a la utilitat pública, el privilegi era, en darrera instància, una decisió reial que estava per sobre de totes les coses.[131]

La Reial Audiència, en una sentència emesa el 22 d'abril de 1711, va donar la raó a Rafael Figueró i va ratificar, fil per randa, el contingut del privilegi concedit pel rei Carles III, de manera que va seguir gaudint del títol d'impressor reial. Fins i tot, durant el setge de 1713-1714, a pesar de l'absència del monarca, Figueró seguia incorporant la fórmula "Impressor del Rey nuestro Señor" en el peu d'impremta de les obres que publicava.[132]

---

129. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 29 de novembre de 1706. Els arguments de la confraria de llibreters foren també recollits en un memorial, imprès per Josep Llopis el 1709. *Juris Municipalis breve propugnaculum pro consulibus en confratria biblopolarum...* BC, BerRes. 43/19-Fol.

130. *Utilidad pública atendida en el real privilegio...* BC, F.Bon. 3022, p. 6-7.

131. Ibídem, p. 14 i 31-32.

132. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 22 d'abril de 1711; i Ibídem,, Conclusions civils, 197, f. 47v-51. *Regia sententia lata...in causa syndici confratria bibliopolarum...* BC, BerRes. 43/20-Fol.

La legislació d'impremta

La primera llei relacionada amb el món del llibre que recullen les Constitucions de Catalunya es remunta a l'any 1234, quan, en les corts celebrades a Tarragona, el rei Jaume I va prohibir la tinença de la Bíblia si no era escrita en llatí. "Statuïm que alguns no hajan libres del vell o novell Testament en romanç. E si algú ne haurà, dins vuyt dies aprés la publicació de aquesta Constitutió del die que ho sabrà, lliure aquells al bisbe del loc cremadors". En les Corts fetes a Montsó el 1542 es van establir les primeres lleis relacionades amb la impremta, com fou la que obligava la Generalitat a imprimir les sentències de la Reial Audiència, o bé la rebaixa dels aranzels en l'exportació de llibres, per tal de "convidar los estampers en estampar molts llibres en lo Principat de Cathalunya". Posteriorment, en les corts celebrades a Barcelona l'any 1599 es va obligar la Generalitat a imprimir les constitucions. En aquella ocasió, a més, el rei Felip III va acceptar un capítol proposat pels braços militar i reial per prohibir l'exportació de draps, "dels quals se pot provehir gran part dels papers han de servir per los affers del present Principat y assenyaladament per les estampes". Com es pot comprovar, doncs, la legislació relacionada amb la impremta sorgida de les Corts Catalanes, per bé que escassa, mai no fou restrictiva, sinó més aviat el contrari.[133]

Una cosa ben diferent succeïa a Castella, on, des de ben aviat, les lleis d'impremta foren repressives. Les primeres mesures de control establertes per la monarquia hispànica daten del 1502, quan els Reis Catòlics van dictar una pragmàtica que imposava la censura prèvia en la mesura que exigia la sol·licitud d'una llicència i la revisió de l'obra abans d'imprimir-la. Aquesta llei establia que els permisos s'havien de demanar directament al rei o bé a les audiències de Valladolid i Granada, als arquebisbes de Toledo, Sevilla i Granada o als bisbes de Burgos i Salamanca. La pragmàtica de 1502, per tant, afectava únicament el regne de Castella, de manera que, com va apuntar Jordi Rubió, la censura prèvia ordenada pels Reis Catòlics no tingué efecte a Catalunya. Segons aquest historiador, el fet de no haver trobat rastre de cap llicència o privilegi d'impressió concedida pel rei Ferran II indicaria que al Principat, almenys en els primers quaranta anys d'existència de la impremta, hi hagué més llibertat per publicar llibres que no a Castella.[134]

133. *Constitucions y altres drets de Cathalunya...*, p. 7 i 463.

134. Fernando CENDÁN PAZOS, *Historia del derecho español de prensa e imprenta (1502-1966)*, Madrid: Editora Nacional, 1974, p. 26. Sobre l'àmbit d'aplicació de la pragmàtica de 1502, vegeu també: Javier GARCÍA MARTÍN, *El juzgado de imprentas y la utilidad pública. Cuerpo y alma de una Monarquía vicarial*, Bilbao: Universidad de País Vasco,

En qualsevol cas, les mesures dictades pels Reis Catòlics no van aconseguir el seu objectiu, que era frenar la circulació de les obres herètiques. Per això, l'any 1558, en temps de Felip II, es va dictar una altra pragmàtica, molt més dura, que castigava amb la pena de mort la impressió i venda de qualsevol llibre que fos prohibit per la Inquisició. Segons alguns historiadors, la pragmàtica de 1558 constitueix la llei més important sobre impremta de tot l'Antic Règim, amb unes conseqüències que es van allargar fins al regnat del rei Carles III de Borbó, al segle XVIII. A més, com assenyala Javier García Martín, aquesta vegada afectava tots els regnes peninsulars, inclosos els de la Corona d'Aragó, ja que anava explícitament dirigida "a todos los corregidores, asistentes, gobernadores, alcaldes mayores y hordinarios y otros jueçes y justiçias qualesquier de todas las çiudades, billas y lugares destos reinos y señorios de Castilla, Aragón, Catalunia y Balençia".[135]

En qualsevol cas, els efectes de la promulgació de la pragmàtica de 1558 no es van fer sentir a Catalunya fins deu anys després. El maig de 1568, Felip II s'adreçava al virrei Diego Hurtado de Mendoza demanant-li explicacions sobre les pràctiques dels impressors. "Aquí hemos entendido que en essa ciudad y en otras desse Principado los impressores imprimen muchos libros nuevos sin tener licencia nuestra". La preocupació de Felip II s'emmarcava en el viratge que la monarquia hispànica va fer a partir de 1568 com a conseqüència de la revolta calvinista que havia esclatat a Flandes i la pressió dels hugonots francesos a la frontera pirinenca. Aquests esdeveniments, que Joan Reglà va qualificar com "la crisi de 1568", van comportar, entre altres coses, l'aplicació d'un canvi d'orientació en la política dels Àustries, encaminat a fer front a l'ame-

2003. p. 111-120. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Impremta i llibreria a Barcelona (1474-1553)*, Barcelona: Diputació de Barcelona, 1986, p. 115. El catàleg dels privilegis d'impressió atorgats per les autoritats reials a Catalunya, publicat per Josep Maria Madurell, s'inicia en el regnat de l'emperador Carles V. Josep Maria MADURELL I MARIMON, "Licencias reales para la impresión y venta de libros (1519-1705)", *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, LXXII, 1-2, 1964-1965, p. 111-229.

135. Javier GARCÍA MARTÍN, *El juzgado de imprentas y la utilidad pública....*, p. 166 i 363-367. Sobre la importància de la pragmàtica de 1558 vegeu també: José Manuel LUCÍA MEGÍAS, *Aquí se imprimen libros. La imprenta en la época del Quijote*, Madrid: Ollero y Ramos, 2005, p. 66. Sobre els seus efectes a llarg termini: Fermín de los REYES GÓMEZ, "Con privilegio: la exclusiva de edición del libro antiguo español", *Revista General de Información y Documentación*, vol. 11, 2, 2001, p. 195. No deu ser casual, en aquest sentit, que la promulgació d'aquesta pragmàtica coincidís amb el descobriment d'una important presència de protestants a Sevilla i a Valladolid, cosa que va causar un gran enrenou a la cort. Fernand BRAUDEL, *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, vol. II, México: Fondo de Cultura Económica, 1976, p. 407. Sobre les repercusions d'aquest descobriment, vegeu també: Henry KAMEN, *The Phoenix and the flame...*, p. 386-387.

naça protestant. Entre les mesures adoptades a Catalunya destaca la implantació de la censura que, segons Reglà, va ser introduïda com a part de la política de Felip II, "encaminada a impermeabilitzar el país a conseqüència de la pressió estrangera". En aquest context, l'any 1573 el virrei Fernando de Toledo ordenava als impressors "presentar primer al dit senyor loctinent general los dits libres, obres y cobles pera manarles regonèxer" abans d'imprimir-los, sota pena de 200 lliures.[136]

Les pragmàtiques, com ha explicat Víctor Ferro, eren la forma més solemne que tenia el monarca per exercir la seva potestat de manera unilateral. Es tractava, de fet, d'un privilegi legislatiu que el rei podia adoptar en qualsevol moment sense la necessitat de convocar corts. Amb tot, segons Javier García Martín, el desenvolupament definitiu del model de control monàrquic sobre la impremta en els regnes hispànics no va arribar fins el 1627, quan una disposició dictada per Felip IV va estendre específicament la potestat de concedir llicències per a impresos menors a les audiències i cancelleries territorials.[137]

Les atribucions que tenia el Consell Reial en matèria d'impremta eren compartides amb les que tenia l'Església, basades en el dret canònic. És el que García Martín anomena "règim mixt" de la impremta. D'aquesta manera, les normes reials van conviure amb les que dictaven les autoritats religioses. L'any 1590 el bisbe de Barcelona, Joan Dimas i Loris, va cridar l'impressor Jaume Boivila al palau episcopal i el va amenaçar amb l'excomunió si gosava imprimir qualsevol paper sense llicència. L'any següent, el bisbe va cridar Pere Pau Malo, un altre dels impressors de Barcelona, i li va fer el mateix advertiment.[138]

Paral·lelament a les normes canòniques, l'administració reial a Catalunya va desenvolupar una reglamentació específica en màteria d'impremta, basada en els criteris que havia introduït el virrei Fernando de Toledo el 1573. Com ha assenyalat Jesús Lalinde, l'any 1619, durant el virregnat del duc d'Alcalà, es va afegir un capítol en els edictes per-

136. Joan REGLÀ, *Felip II i Catalunya*, Barcelona: Aedos, 1956, p. 176-199. L'ordre de Fernando de Toledo, a: ACA, Cancelleria, Registres, 4736, f. 243, 15 d'abril de 1573. Sobre la implantació de la censura a Catalunya i la legislació en matèria d'impremta, vegeu també: Antonio FERNÁNDEZ, "Inquisició i censura de llibres a l'Espanya del segle XVI", *L'avenç*, 210, 1997, p. 36; i Xevi CAMPRUBÍ, "La llei d'impremta a la Catalunya moderna (1568-1723)", *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres*, 53, 2011-2012, p. 91-122.

137. Víctor FERRO, *El Dret Públic Català...*, p. 300-301; Javier GARCÍA MARTÍN, *El juzgado de imprentas y la utilidad pública....*, p. 221.

138. ADB, Comú, Llibre 68, 1587-1590, f. 262, 12 de setembre de 1590. Els advertiments adreçats a Pere Pau Malo, a: Ibídem, 1591-1594, vol. 69, f. 2v, 9 de gener de 1591. Sobre el règim mixt de la impremta, vegeu: Javier GARCÍA MARTÍN, *El juzgado de imprentas y la utilidad pública....*, p. 181.

manents, coneguts com a "crides del llibret". Aquesta norma establia una pena de seixanta dies de presó i la confiscació dels estris d'imprimir a qui publiqués qualsevol paper sense demanar una llicència prèvia. Durant els anys posteriors, almenys tres virreis van introduir el mateix capítol a les seves respectives crides.[139]

Durant la Guerra dels Segadors, quan Catalunya estava sota l'obediència francesa, els virreis van adoptar una legislació en matèria d'impremta que establia les mateixes obligacions adoptades per la casa d'Àustria. Així, les crides fetes públiques l'abril de 1645 pel comte Henri d'Harcourt, virrei de Lluís XIV, contenien un capítol que, de manera més reduïda, contemplava unes disposicions idèntiques a les ordenades pel duc d'Alcalà el 1619.[140]

Al llarg dels anys següents aquest capítol no va patir pràcticament cap modificació, tal com es constata en les crides del llibret aparegudes des de 1653, durant el virregnat de Joan Josep d'Àustria, fins a 1698, a l'inici del govern del príncep Jordi de Darmstadt, darrer virrei de la casa d'Àustria. Fins i tot, un text idèntic figura en les crides que el virrei borbònic Francisco Fernández de Velasco va fer publicar l'any 1704. Per tant, la legislació d'impremta a Catalunya durant el primer període del regnat de Felip V no va variar respecte a la dels monarques precedents.[141]

La instauració de la cort de l'arxiduc Carles d'Àustria a Barcelona tampoc no va suposar cap variació, tal com es desprèn d'un edicte de desembre de 1705, poc després del jurament del nou rei. De la mateixa

139. Jesús LALINDE ABADÍA, *La institución virreinal en Cataluña (1471-1716)*, Barcelona: Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1964, p. 372-373, 461 i 590-591. Vegeu també les crides del llibret publicades el 1626 pel bisbe d'Urgell, a: BC, F.Bon. 4868; així com pel bisbe de Solsona, el 1627: BC, F.Bon. 2539; i per l'infant Ferran, arquebisbe de Toledo, el 1632: BC, F.Bon. 9088.

140. La crida del llibret publicada per Henri d'Harcourt és a: BC, F.Bon. 10920. Tres anys després, el cardenal Michele Mazzarino, un altre dels virreis que va governar en nom del rei de França, va donar unes ordres idèntiques en una crida del llibret feta pública el març de 1648. BC, F.Bon. 2436.

141. Les crides publicades per Joan Josep d'Àustria el 1653, a: BC, F.Bon. 7691. Al llarg de la segona meitat del segle XVII aquesta disposició aparegué en les "crides del llibret" del marquès de Castelrodrigo (1663), BC, F.Bon 2585; del duc de San Germán (1673), ABEV, Varis, 278, 3; del marquès de Serralbo (1675), BC, F.Bon. 2850; del marquès de Leganés (1678), BC, F.Bon 2481; del duc de Bournonville (1678), ACA, Generalitat, Sèrie V, 225; del marquès de Leganès, en el seu segon virregnat (1687), ACA, Generalitat, Sèrie V, 225; en les del duc de Medina Sidonia (1690), BC, F.Bon 2702; i en les del príncep Jordi de Darmstadt (1698). BUB, Manuscrits, ms. 1970, f. 2. A més, Francesc de Magarola, arxiver de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, certificava el 1708 que l'obligació d'obtenir llicència prèvia figurava també en les "crides del llibret" fetes publicar pel duc d'Osuna el 1667 i pel duc de Sessa, el 1669. ACA, Reial Audiència, Plets Civils, 16661, s. f., 4 de juny de 1708. Les crides publicades pel virrei Fernández de Velasco, a: BC, F.Bon 4672.

manera, l'article que obligava els impressors a sol·licitar llicència —idèntic als precedents— figurava en les crides del llibret publicades per la reina Elisabet Cristina de Brunswick l'agost de 1710, quan, en absència de Carles III, que era al front peninsular, va assumir el govern. Fins i tot el comte d'Starhemberg, que el març de 1713 va esdevenir virrei de Catalunya després de la marxa de la reina, va fer publicar, com era preceptiu, unes crides del llibret, les quals, novament, contenien les mateixes normes relatives a la impremta.[142]

De tot plegat es desprèn que durant més de cent anys la legislació d'impremta a Catalunya va seguir un model pràcticament igual al de Castella, per bé que amb algunes diferències en la seva aplicació. Així, mentre a Madrid les llicències les atorgava el Consell Reial, a Barcelona ho feia la Cancelleria, un cop l'autoritat religiosa havia fet la inspecció del llibre. El procediment d'obtenció d'una llicència requeria, quan es tractava d'una obra inèdita o de la reimpressió d'una obra estrangera, que els impressors s'adrecessin primer al vicari general i, un cop obtingut el seu vistiplau, sol·licitessin la llicència al canceller reial. Pel que fa a les obres menors de caràcter jurídic, com les al·legacions o sentències, així com també a les reedicions de llibres que ja havien obtingut llicència en algun altre regne hispànic, n'hi havia prou amb el permís de les autoritats civils.[143]

El resultat més evident d'això és que per als impressors catalans l'obtenció d'una llicència era un tràmit relativament més senzill que per als de Madrid, cosa que s'explica, segurament, per la menor complexitat de l'estructura administrativa de la monarquia a Catalunya. En qualsevol cas, el fet d'obtenir llicència no eliminava el risc. Un memorial imprès per Rafael Figueró l'any 1683 per encàrrec dels frares predicadors va provocar la queixa del prior de l'orde de la Mercè. Segons el dietari del convent de Santa Caterina, l'impressor fou arrestat per ordre del canceller reial "perquè avia imprès un memorial y ab ell la firma del sr. Canseller, encara que per dita impressió ly avia dat llicència".[144]

142. La crida feta per Carles III el desembre de 1705, que contenia l'obligació de sol·licitar llicència prèvia, figura a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 20 de desembre de 1707; la crida de 1710, a: BDSG, Fons antic, 34/502 (1); i la de 1713, a: BUB, Manuscrits, ms. 1970, f. 23.

143. Explicació del procediment per a obtenir una llicència d'impressió a Catalunya abans de 1714, enviada pel sotsdelegat d'impremtes al jutge Juan Curiel el 1754. Javier GARCÍA MARTÍN, *El juzgado de imprentas y la utilidad pública....*, p. 172-173.

144. BUB, Manuscrits, Annals del convent de Santa Caterina de Barcelona, ms. 986, f. 11, 22 de novembre de 1683. La disputa entre els frares mercedaris i els predicadors girava a l'entorn de si Sant Ramon de Penyafort era o no frare predicador quan fundà l'orde de la Mercè.

Una de les principals diferències respecte a la legislació aplicada a Castella era la fixació del preu de venda. Així, la taxa obligatòria vigent en aquell regne no fou introduida a Catalunya en temps de la casa d'Àustria. En la carta enviada el 1568 per Felip II al virrei Diego Hurtado de Mendoza, el rei deia que tenia coneixement que a Catalunya els llibreters venien els llibres al preu que volien, cosa que era un greuge per als dels altres regnes. "En essa ciudad y en otras desse Principado los impressores imprimen muchos libros (...) sin rubricarlos ny tasarlos como conviene, y los libreros que los venden piden por ellos precios muy excessivos".[145]

La reclamació dels impressors i llibreters de Castella per tal que fos aplicat un control més estricte sobre la producció editorial a Catalunya fou constant al llarg del segle XVII. En un memorial adreçat al rei expressaven el seu malestar pel fet que als impressors de la Corona d'Aragó se'ls permetés reeditar, sense necessitat de tornar a demanar la llicència ni de fixar el preu de venda, obres que havien estat prèviament impreses a Castella.[146]

El 1706, arran de la concessió del títol d'impressor reial a Rafael Figueró, els llibreters van alertar que el privilegi permetia al beneficiari vendre llibres a qualsevol preu. "Reduhint-se a un sol impressor lo poder estampar obras y papers qualsevols que sian, és forsós lo haver de anar a comprar aquells al dit impressor y al preu que dit impressor voldrà". Fins i tot, al llarg d'aquell plet, la confraria dels llibreters de Barcelona va considerar necessari que, per evitar la situació de monopoli, es fixés el preu dels llibres per als quals Figueró tenia privilegi. Així, Anton Moyà, síndic d'aquesta confraria, demanava al jutge de la Reial Audiència de "taxar un preu just per quiscuna de las obras, llibres y papers dels quals se concedia lo privilegi de la impressió de ellas a dita part altra, dels quals preus no pogués excedir".[147]

El privilegi d'impressió

Era del tot freqüent que els autors, llibreters o impressors interessats en l'edició d'un llibre sol·licitessin un privilegi en exclusiva, així quedava prohibit que qualsevol altra persona pogués imprimir-lo o fer-lo imprimir durant un període de temps determinat. Això permetia rendibilitzar

145. ACA, Cancelleria, Registres, 4352, f. 111, 25 de maig de 1568.

146. BC, Bon.10-VI-4/18. Sobre aquesta queixa, vegeu: Pere Bohigas, "Un memorial sobre importació de llibres...", p. 245-256.

147. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 18 d'abril de 1707 i 29 de novembre de 1706.

la despesa i evitar la competència d'altres edicions de qualitat i preu menors. L'any 1707, el notari causídic Simó Gallart va defensar aquest argument davant la Reial Audiència en el plet que es va posar per causa de la concessió de títol d'impressor reial a Rafael Figueró. "Per la impressió de un llibre és precís que lo estamper raporte gran gasto y que tinga conciderable bestreta per ell y no te reparo que després de feta la impressió si lo podia altre reimprimir, aquest lo podria vèndrer a molt menos preu".[148]

Entre els anys 1652 i 1705 els virreis de Catalunya van concedir una cinquantena de privilegis per a la impressió de llibres. La vigència solia ser sempre de deu anys i la pena als contrafaedors era la de perdre tots els llibres, els motlles i altres aparells de la impremta, així com haver de pagar 500 ducats "de or fi de Aragó" a la hisenda reial.[149]

El privilegi el podia sol·licitar també l'autor del llibre. Un exemple és el contracte que el teòleg Magí Cases va signar amb Rafael Figueró el 1674 per editar el llibre titulat *Desenganys, introducció a la vida devota*. Entre les condicions hi figurava que l'autor s'havia d'encarregar d'obtenir el privilegi i l'impressor de pagar-lo.[150]

Un cop obtingut el privilegi, el beneficiari acostumava a notificar-ho a la resta dels impressors. L'any 1696, per exemple, un notari i un porter reial es van presentar a casa de Josep Casarachs, Martí Gelabert, Vicenç Surià, Josep Cormellas, Josep Texidor, Anton Ferrer, Josep Moya, Josep Llopis, Joan Jolis i Rafael Figueró per informar-los que Antoni Lacavalleria havia obtingut el privilegi per a imprimir i vendre durant deu anys el diccionari *Gazophylacium catalano-latinum*, obra del seu nebot, Joan Lacavalleria i Dulach. En el privilegi s'especificava que l'autor havia trigat "cerca de vuyt anys" en acabar aquella extensa obra, de més de mil pàgines.[151]

A vegades, fins i tot, els privilegis obtinguts en altres regnes peninsulars eren comunicats als impressors i llibreters de Barcelona. L'any 1691, per exemple, el negociant barceloní Francesc Coloma, actuant com a procurador de Juan de Vidós y Miró, sacerdot de Saragossa,

148. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 15 de febrer de 1707.

149. Una llista de privilegis d'impressió concedits de 1519 a 1715 conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó és a: Josep Maria MADURELL I MARIMON, "Licencias reales para la impresión...", p. 111-229.

150. AHPB, Francesc Cotxet i Soler-Ferran, Desè manual, 779/9, f. 54-55, 3 de març de 1674. El privilegi d'impressió d'aquesta obra és a: ACA, Reial Cancelleria, Registres, 5929, f. 128-129, 8 de març de 1674.

151. AHPB, Francesc Rossinés, Manual de 1696, 858/10, f. 47v-49v, 22 de març de 1696. El privilegi és a: ACA, Reial Cancelleria, Registre 5939, f. 82v, 2 de febrer de 1696.

va comunicar a la confraria de llibreters de Barcelona i a diversos impressors d'aquesta ciutat que el seu principal havia obtingut un privilegi del virrei del regne d'Aragó per imprimir durant deu anys el llibre titulat *Medicina y cirurgia racional y espagírica*. Aquest privilegi fou reconegut pel duc de Villahermosa, virrei de Catalunya, el qual "a vista del gran treball que li ha costat lo estudi y aplicació ab que de molts anys a esta part se ha esmersat en tràurer a llum aquella obra y gastos exorbitants que ha suportat així en la impressió de dit llibre", va manar que cap altra persona pogués imprimir-lo durant deu anys al Principat.[152]

L'obtenció del privilegi reial sovint comportava discusions, no debades les autoritats no portaven un control de les llicències i privilegis atorgats anteriorment, fos a Catalunya o en altres regnes hispànics. L'any 1671 Rafael Figueró va notificar als altres impressors que tenia privilegi reial per a imprimir i vendre l'obra titulada *Promptuario moral de cuestiones prácticas*, cosa que, segons ell, li havia costat "molt treball y diligències per a posarlo ab deguda forma en la impressió". Davant d'això, Antoni Lacavalleria va queixar-se que Figueró havia obtingut el privilegi "callant la veritat (...), deixant de dir que dit llibre és estat estampat set vegades en Madrid, una vegada en València y últimament en Barcelona lo han estampat dit Antoni Lacavalleria ab las llicències del senyor canceller y del vicari general".[153]

Semblantment, l'any 1682 la confraria dels llibreters de Barcelona va denunciar la manera com Rafael Figueró els havia notificat l'obtenció del privilegi per a imprimir els anomenats "Oficis de Sant Narcís", atorgat pel virrei, el duc de Bournonville. El síndic dels llibreters es va queixar que la notificació no es feia "en la forma y estil que en semblants ocasions se ha acostumat fer", és a dir, mostrant el document original, "com axís se és estil·lat ab privilegis que per sa Magestat són estat concedits a algun particular y particulars de las ciutats de Çaragoça, Valentia y també de Madrit".[154]

152. AHPB, Rafael Cassanyes, Cinquè manual, 867/19, f. 287v-288v, 10 de novembre de 1691.

153. AHPB, Bernat Famades, Manual de 1671, 782/4, f. 135v-140, 21 de juliol de 1671. El privilegi consta a: ACA, Reial Cancelleria, Registres, 5927, f. 187v.

154. AHPB, Bernat Famada, Manual de 1682-1683, 782/11, f. 128-137v, 17 d'octubre de 1682. El privilegi reial, a: ACA, Reial Cancelleria, Registres, 5932, f. 160-161, 7 d'abril de 1682.

FUNDACIÓ
NOGUERA

Capítol 3
EL FUNCIONAMENT DE LA INDÚSTRIA EDITORIAL

Les categories laborals

Entre les diferents categories laborals que hi havia en el món de la impremta, cal destacar, en primer lloc, la figura de l'empresari inversor o mercader editor, que no necessàriament era coneixedor o practicant de l'ofici. Amb motiu de la disputa que Sebastià de Cormellas va mantenir l'any 1638 amb els cònsols de la Llotja del Mar, que s'oposaven al fet que tingués impremta, el mercader va deixar clar que d'impressor no en tenia res. "Se ha de advertir que lo dit Sebastià de Cormellas may ha treballat en dita estampa ni ha exercit lo art de aquella, (...) que sols la dita estampa y art de imprimir la [ha] feta sempre y la fa lo dia de avuy exercir per sos institors y factors".[1]

També la seva vídua, Teresa Cormellas, el seu fill Josep, així com Caterina Mathevat, foren propietaris que no practicaven l'ofici. L'any 1701 el llibreter Joan Pau Martí assegurava que a pesar que aquests tres propietaris havien obtingut del Consell de Cent el títol d'impressor de la Ciutat, cap d'ells no era "impressors o estampers de ofici, ni tenia ninguna perícia de aquell".[2]

L'oficial impressor Francesc Soldevila explicava l'any 1707, en el marc d'un plet a la Reial Audiència, que Josep Cormellas, Josep Forcada i els llibreters Anton Ferrer i Josep Moyà, tot i que practicaven altres oficis, tenien impremta a casa seva, "emperò que los sobredits Ferrer, Moyà, Forcada y doctor Cormellas no se anomenaven impressors".[3]

FUNDACIÓ BIBLIOTECA

1. *Discurs en favor de Sebastià de Cormellas, mercader....* BC, BerRes. 22-4º.
2. AHCB, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 126v-127, 22 de març de 1701.
3. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 29 d'abril de 1707.

El cas del notari Josep Forcada és un bon exemple per mostrar l'error que suposa considerar impressors alguns propietaris. Forcada va entrar en el negoci de la impremta amb motiu de l'aportació dotal que li va fer la seva esposa, Helena Girbau, hereva dels béns de l'impressor Llorenç Déu, amb qui havia estat casada en primeres núpcies. A pesar d'això, Forcada va continuar dedicant-se principalment a fer de notari, un ofici considerat liberal i que el situava en l'estament dels artistes. Ara bé, el fet que demostra definitivament que Forcada no treballava d'impressor és que va perdre la vista poc després de casar-se, quan tenia uns trenta anys i escaig.[4]

Un altre dels propietaris que no exercien habitualment l'ofici d'impressor era Antoni Lacavalleria, l'ocupació principal del qual era la compravenda de llibres. Es tracta d'un cas singular, ja que la seva activitat i posició econòmica i social el situaven més a prop dels mercaders que dels impressors. De fet, Lacavalleria va comprar la impremta als hereus del seu germà Pere amb finalitat inversora, de la mateixa manera que participava en altres negocis, com per exemple en la indústria metal·lúrgica. Tanmateix, Antoni Lacavalleria no va poder accedir a l'estament mercantívol perquè era nascut a França. Fou per això que, en un intent d'accedir a la jerarquia estamental, va donar suport a la lluita dels impressors per crear una confraria. L'any 1701 el llibreter Joan Pau Martí assegurava —interessadament— que Antoni Lacavalleria "no havia practicat ni tenia perícia alguna del art de impressor, per no averse cuydat de altre cosa més que de fer treballar sa estampa y negociar ab llibres".[5]

A Barcelona hi hagué uns quants llibreters que van adquirir aparells tipogràfics amb la intenció de prescindir dels impressors, cosa que els permetia més autonomia, un control sobre la qualitat del producte i el que és més important, l'apropiació del benefici que generava l'edició. Els llibreters que durant la segona meitat del segle XVII i principi del XVIII van tenir impremta foren Anton Ferrer i Baltasar Ferrer, Josep Moyà, Joan Pau Martí i Joan Piferrer. Tots, però, van necessitar l'ajut d'oficials impressors per fer funcionar les impremtes.

L'existència de propietaris sense coneixements en l'ofici d'impressor va afavorir l'aparició de la figura de l'administrador, que s'ocupava de

4. Xevi CAMPRUBÍ, "Josep Forcada, un notari cec a la Barcelona del segle XVII", Estudis històrics i documents dels Arxius de Protocols, 29, 2011, p. 187-217.

5. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 126v-127, 22 de març de 1701. L'any 1631 el Consell de Cent va prohibir que les persones d'origen francès poguessin ser examinades de cap ofici. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1631, 53-CC, f. 200-200v, 15 d'octubre de 1631.

gestionar les impremtes d'altri. En molts casos, fou l'opció utilitzada per alguns oficials impressors com a pas previ a l'obertura d'una impremta pròpia. L'any 1674 la vídua de Sebastià de Cormellas va arribar a un acord amb Vicenç Surià per tal que aquest es fes càrrec de la impremta durant cinc anys, compartint les despeses i els beneficis. Teresa Cormellas cedia a Surià "la fàbrica de la impressió eo estampa que té en sa casa dita senyora, situada en lo carrer del Call desta ciutat, ab las prempsas, lletras, tinta, arreus y demés ormeigs útils y necessaris, (...) a punt de treballar, a sos gastos, menos lo paper y feynas". Vicenç Surià va administrar la impremta Cormellas fins l'agost de 1680. Dos mesos després, va adquirir una casa al carrer de la Palla, on hi va obrir el seu taller.[6]

Una altra propietària que va necessitar administradors fou Caterina Mathevat. L'any 1652, quan va heretar la impremta, la va cedir a Francesc Pasqual. El 1672 el taller era administrat per Martí Gelabert i un any després per Narcís Casas. L'abril de 1675, el cavaller Francesc Sans i de Puig, hereu dels béns de Caterina Mathevat, va pagar 17 lliures a Casas "per la feyna he feta en casa la senyora Mathevat y en la estampa". A més, Sans va pagar, a més, 7 lliures i 15 sous a l'impressor Pere Pau Mateu, "per tota la feyna tinch feta en la estampa de la difunta senyora Catharina Mathevat".[7]

Amb la mort de Caterina Mathevat, la seva impremta va passar a la Companyia de Jesús, fruit d'una donació, per bé que va seguir mantenint el nom de la propietària. Aleshores, el rector del Col·legi de Betlem va cedir tot el material de la impremta a Martí Gelabert, que es va comprometre a fer-la funcionar per un període de cinc anys. D'aquesta manera, el jesuïtes destinaven la impremta a un ús comercial, cosa que no acostumaven a fer els ordes religiosos que en algun moment van disposar d'impremta a Barcelona, que generalment la utilitzaven per a imprimir documents propis. Els jesuïtes, de tota manera, no van deixar les seves necessitats desassistides, ja que un dels capítols obligava Gelabert a imprimir les obres que el col·legi publicava anualment.[8]

Un cas semblant fou el del metge Miquel Delmunts, que l'any 1650 va comprar la impremta que posseïa la vídua de Pere Joan Dexen. Tot seguit, va cedir l'administració a Tomàs Vasiana i, uns anys després, a

6. AHPB, Josep Virgili, Vuitè manual, 797/3, f. 54v, 24 de juliol de 1674. Entre 1667 i 1700 la impremta Cormellas fou administrada per Jacint Andreu (1667-1671), Vicenç Surià (1674-1680), Jaume Caís (1680-1684 i 1686-1694), Josep Soler (1684-1685), Jaume Gascón (1686), Tomàs Loriente (1694-1700) i Francesc Barnola (1700).

7. AHPB, Jaume Rondó, Manual de 1652, 706/10, s. f., 4 d'octubre de 1652; BC, Fons del marquès de Saudín, Saud. Fol. 134/7.

8. AHPB, Francesc Torres, Catorzè manual, 783/24, f. 598-602v, 11 d'agost de 1675.

Francesc Caís. En els primers anys de la dècada de 1660 el taller va anar a càrrec de Martí Gelabert i després de Rafael Figueró, nebots del metge, fins que el 1666 tots tres van formar una companyia per explotar el negoci de manera conjunta.[9]

L'any 1677 els llibreters Anton Ferrer i Baltasar Ferrer van comprar una imprempta i en van cedir l'administració a l'impressor Pere Pau Mateu. En aquest cas, l'acord contemplava que Mateu podia explotar el negoci pel seu compte, amb l'obligació, però, d'imprimir totes les obres que els dos llibreters li encarreguessin. Pels volts de 1694, l'administració d'aquest taller anava a càrrec de Jaume Gascón.[10]

Semblantment, el llibreter Josep Moyà va necessitar l'ajut d'oficials impressors per fer treballar la impremta que va comprar el 1684. Martí Gelabert explicava a la Reial Audiència haver estat "dels primers que treballaren en la estampa que aquell te vuy en dia en sa casa". Al seu torn, Josep Texidó va declarar que també havia treballat a la impremta de Moyà.[11]

Un altre llibreter que va haver de contractar oficials impressors fou Joan Pau Martí. Cap a final de 1700 va arribar a un acord amb Josep Cormellas per comprar el material de la impremta del carrer del Call. A partir d'aleshores, Francesc Barnola, l'administrador, va continuar fent aquest servei per al nou propietari. Després de la mort de Martí, l'any 1722, la seva vídua va deixar la impremta a l'impressor Domènec Taller, que la va administrar fins que Maure Martí, l'hereu, va tenir l'edat suficient per ocupar-se del negoci.

Per sota dels mestres i dels administradors hi havia els oficials impressors, que eren, fet i fet, la veritable mà d'obra de les impremtes. Natalie Zemon Davis, en aquest sentit, ha explicat com els impressors francesos es queixaven que els propietaris dels tallers guanyessin molts diners a costa de l'esforç dels treballadors: "el nom d'impressor hauria de reservar-se per nosaltres, ja que nosaltres som els que fem la major part de les impressions", deien.[12]

A Barcelona, als oficials impressors se'ls coneixia també com a "fadrins" o "joves estampers", una denominació que se'ls atribuïa de manera genèrica, independentment de la seva edat i de si eren casats o solters. Es tractava d'individus que havien superat el període

9. AHPB, Bartomeu Plea, Sisè manual, 718/9, f.225-227v, 22 de febrer de 1650; AHPB, Rafael Hexarc, Manual de 1666, 754/17, s.f., 29 de setembre de 1666.
10. AHPB, Joan Alomar, Quart manual, 814/4, f.134v-135v, 20 de juny de 1677.
11. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 12772, s.f., 6 i 8 d'abril de 1685.
12. Natalie Z. DAVIS, *Sociedad y cultura*..., op.cit., p.21.

d'aprenentatge i que treballaven a jornal o a tant per feina. Els oficials impressors podien ser caixistes, si la seva feina era la composició, o premsistes, si treballaven en la premsa, per bé que, a vegades, hi havia oficials que eren hàbils en les dues coses.

Finalment, en l'esglaó més baix de l'organigrama laboral se situaven els aprenents. A diferència d'altres oficis, l'aprenentatge d'impressor no estava regulat formalment per unes ordinacions, tot i els repetits intents de la germandat dels estampers per aconseguir-ho. A pesar d'això, l'aprentatge contemplava les mateixes condicions establertes en la majoria d'oficis. L'aprenentatge, com ha explicat Carles Vela, era un pas fonamental en la vida d'un jove menestral. Durant la formació, que solia durar uns quatre o cinc anys, eren obligats a servir al mestre, cosa que els situava en un nivell semblant al dels servents. A banda dels coneixements, l'amo es comprometia a alimentar i vestir l'aprenent i a pagar-li, encara que no sempre, una soldada al final de l'aprenentatge, fos amb diner en efectiu o amb alguna peça de vestir.[13]

Des de l'origen de la impremta, les condicions dels contractes d'aprenentatge o afermaments foren gairebé sempre iguals. El 1535, per exemple, el jove Joan Labori, de vint anys, d'origen francès, es va afermar amb Pere de Montpezat, impressor de Barcelona, per viure a casa seva durant tres anys, amb el compromís de servir-lo i aprendre l'ofici. Com era habitual, Labori donava autorització a Montpezat per fer-lo capturar si durant aquell temps s'absentava sense permís. L'impressor, per la seva part, es comprometia a tenir-lo a casa seva, donar-li menjar i beure, "a ús i costum de Barcelona", i pagar-li una soldada de 8 lliures i 8 sous en acabar l'aprenentatge.[14]

Aquestes obligacions eren pràcticament idèntiques a les de França, cosa que fa pensar que aquests usos i costums van arribar a Catalunya procedents d'Europa. Segons Paul Chauvet, els aprenents francesos es comprometien per escrit a respectar i obeir al mestre, els era prohibit absentar-se del lloc de treball sense autorització, sota pena d'haver de recuperar el doble del temps perdut, i també se'ls obligava a pagar els dies que faltaven a la feina per malaltia. Unes condicions semblants regulaven l'aprenentatge a les impremtes de

13. Carles Vela i Aulesa, *Especiers i candelers a Barcelona a la Baixa Edat Mitjana. Testaments, família i sociabilitat*, Barcelona: Fundació Noguera, 2007, p. 433-445. La similitud de les condicions de l'aprenentatge d'impressor amb els d'altres oficis es constaten també a: Josep Baucells i Reig, "L'estament dels aprenents dels segles xiii i xiv segons els contractes notarials de Barcelona", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, VI, 1978, p. 85-142.

14. Miquel González Sugrañes, *Contribució a la història...*, p. 118.

Madrid, com es pot veure en el contracte signat per un jove amb l'impressor Julio Junta el 1596.[15]

A la segona meitat del segle XVII els afermaments recollien les mateixes condicions que en anys precedents, com es constata, per exemple, en el contracte que Guillem Badia, de vint anys, va signar amb Rafael Figueró el desembre de 1670 per aprendre l'ofici, comprometent-se a servir l'amo i a la seva esposa i família durant tres anys, "tant de dia com de nit, prometent que durant aquest temps seré bó, fidel, legal i obedient i que no marxaré de casa vostra sense permís, donant-vos facultat, si ho faig, per fer-me capturar i obligar-me a estar al vostre servei". Figueró, al seu torn, prometia ensenyar l'ofici al seu deixeble, tenir-lo a casa seva decentment, donar-li menjar i beure i pagar-li una dobla d'or al final de l'aprenentatge.[16]

De l'estudi d'un total de vint-i-tres afermaments corresponents a la segona meitat del segle XVII es constata que l'edat mínima de l'inici de l'aprenentatge fou de dotze anys i la màxima de vint. L'edat que apareix més vegades —un total de sis— és la de setze anys, seguida de la de catorze, cinc vegades. Segons aquestes dades, la franja d'edat més nombrosa és entre els catorze i els setze anys, que suma més de la meitat dels casos (Fig. 10).[17]

Pel que fa a la durada de l'aprenentatge, el període de temps més llarg que s'observa és de sis anys, que es registra en quatre casos, mentre que el més curt és de dos anys, detectat en dos. Amb tot, la durada que es repeteix més sovint, fins a cinc vegades, és la del període de quatre anys. Els casos en que l'aprenentatge va durar entre dos i tres anys i entre tres i quatre anys apareixen una vegada (Fig. 11).

Respecte a la soldada, onze dels vint-i-tres aprenents no van cobrar res al final de l'aprenentatge i en sis casos van rebre 10 lliures. La soldada més elevada, però, fou de 16 lliures i 10 sous. Amb tot, en un cas la retribució per un període d'aprenentatge de dos anys fou de 12 dobles d'or, unes 63 lliures, a raó de mitja dobla al mes, però, l'aprenent no vivia a casa del mestre, de manera que aquest no l'havia

15. Paul CHAUVET, *Les ouvriers du livre en France...*, p. 258; José Manuel LUCÍA MEGÍAS, *Aquí se imprimen libros...*, p. 82-83.

16. AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1671, 766/20, f. 1v-2v, 28 de desembre de 1670.

17. Jordi Rubió, posant com a exemples uns quants afermaments de llibreters, va assenyalar que l'edat de l'inici de l'aprenentatge en aquest ofici al segles XV i XVI solia ser entre els catorze i els setze anys. Jordi RUBIÓ I BALAGUER i Josep Maria MADURELL I MARIMON, *Documentos para la historia...*, p. 44.

Figura 10
Edat de l'inici de l'aprenentatge, segons els casos coneguts

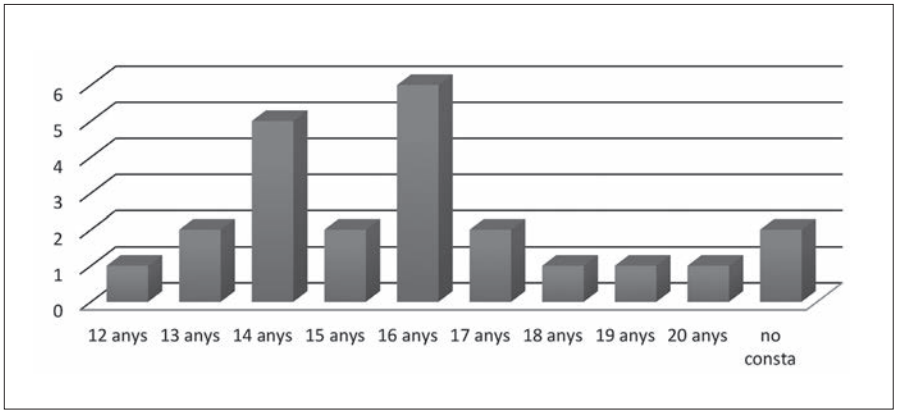

d'alimentar. Val a dir també que en dos dels afermaments la soldada fou un vestit (Fig. 12).[18]

L'anàlisi dels afermaments permet estudiar també la procedència geogràfica dels aprenents. Així, catorze dels joves que figuren en els contractes d'aprenentatge eren naturals de Barcelona, mentre que, en els casos restants, cinc procedien de l'àrea propera a la capital i quatre de la zona de Vic, una proporció que s'aproxima molt a la que ofereix l'anàlisi de les migracions feta a través dels capítols matrimonials.

A banda dels oficials i dels aprenents, en les grans impremtes existia la figura del corrector, que s'ocupava d'esmenar les errades tipogràfiques. A Barcelona, tanmateix, acostumava a ser una figura externa al taller, generalment exercida pel propi autor, sobretot quan es tractava de la impressió de l'original d'un llibre. Una prova d'això es constata en el procés de publicació de les decisions de la Reial Audiència, en el qual l'autor rebia 300 lliures de la Diputació del General per la seva feina, la qual contemplava també la "comprovació de la impressió".

Aquesta feina, de fet, podia representar una dedicació gairebé completa durant els mesos que durava la impressió. Així, per exemple, Joan Pere Fontanella, amb motiu de la publicació, l'any 1638, del primer volum de *Decisions*, va passar bona part del temps al taller de

18. La soldada de 16 lliures i 10 sous la va rebre Josep Texidó, aprenent de Jaume Caís. AHPB, Pere Màrtir Llunell, Trenta-sisè manual, 719/41, f. 129-130, 14 de març de 1683. La soldada de 12 dobles d'or la va rebre Jaume Caís, aprenent de Martí Gelabert. AHPB, Lluís Fontana, Sisè manual, 806/6, f. 67v-68v, 12 de maig de 1675.

Figura 11

DURACIÓ DEL PERÍODE D'APRENENTATGE, SEGONS ELS CASOS CONEGUTS

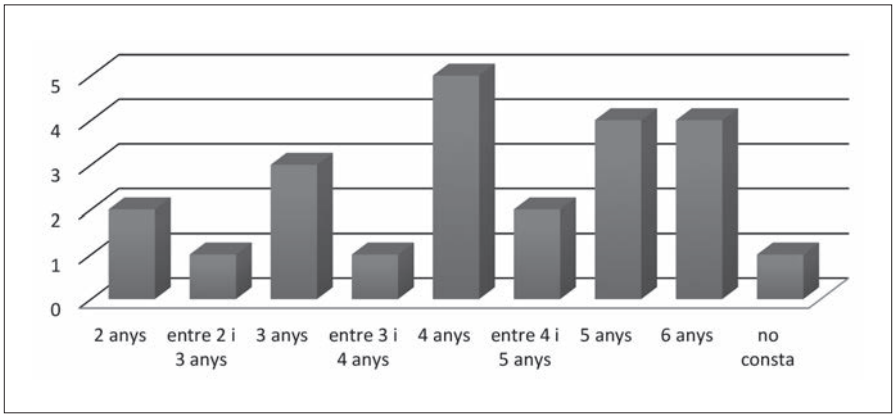

Figura 12

SOLDADA REBUDA A LA FI DE L'APRENENTATGE, SEGONS ELS CASOS CONEGUTS

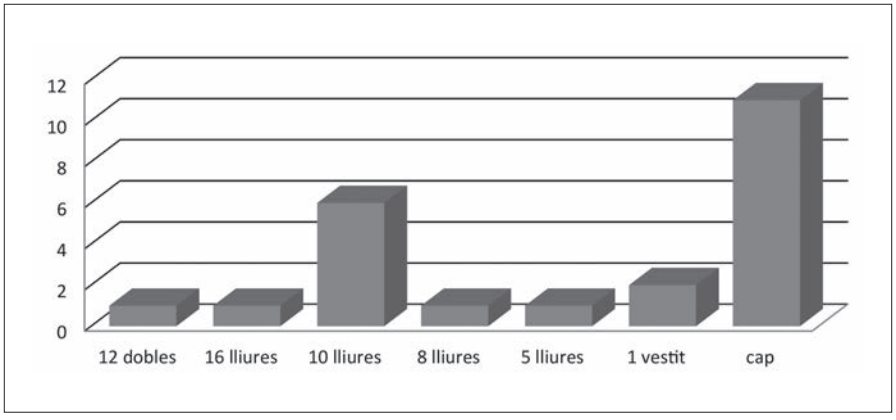

l'impressor. Una persona propera al jurista assegurava que "lo doctor Fontanella està ocupadíssim ab son negosi ordinari y en esta ocasió molt més perquè tot lo dia està a la estampa corregint".[19]

FUNDACIÓ NOGUERA

19. Josep CAPDEFERRO, *Ciència i experiència. El jurista Fontanella (1575-1649) i les seves cartes*. Barcelona: Fundació Noguera, 2012, p. 283-284.

Les condicions de treball

Nicolas Contat, un impressor francès de mitjan segle xviii, explica a *Anecdotes typografiques* que a l'hivern els primers a arribar al taller, de matinada, solien ser els aprenents, que s'ocupaven d'encendre les estufes. Eren també els darrers d'anar-se'n, ja que generalment vivien a casa del mestre. Segons Giles Barber, responsable de l'edició de l'obra de Contat, durant els dos primers anys les tasques dels aprenents eren més aviat senzilles, com per exemple anar a buscar menjar i beure per als oficials, aigua per remullar el paper, portar les proves a corregir a casa de l'autor, o bé penjar els fulls impresos a assecar. Per a acabar-ho d'adobar, acostumaven a ser l'objectiu de les burles i les males jugades dels oficials més veterans. A la llarga, començaven a fer feines més importants com ara, distribuir els tipus de lletra en les respectives caixes un cop utilitzats i, sobretot, aprendre a còpia d'observar.[20]

Els aprenents solien iniciar-se en la tècnica de la composició abans que en la premsa, ja que aquesta, per a obtenir bons resultats, exigia més habilitat, a banda d'una bona condició física. Per això era necessari que tinguessin uns mínims coneixements, és a dir, saber llegir, escriure i comptar. A França, una de les queixes dels oficials fou, precisament, que els propietaris contractaven joves amb poca formació, els quals, algunes vegades, ni tan sols havien acabat el període d'aprenentatge. Aquests joves, anomenats "alloués", eren una font de mà d'obra barata de gran utilitat, fins al punt que els propietaris van aconseguir-ne el reconeixement legal. Segons un informe elaborat el 1654, de les 242 persones que treballaven a les impremtes de París, una trentena eren joves que no havien fet l'aprenentatge. El 1686 les autoritats municipals de París van aprovar un reglament que limitava a dos el nombre d'aprenents per taller i establia el període d'aprenentatge en quatre anys, castigant amb mil lliures de multa el mestre que obligués un jove a fer-lo més curt.[21]

---

20. Nicolas Contat, *Anecdotes Typografiques, où l'on voit la description des coutumes, moeurs et usages singuliers des compagnons imprimeurs*, edició de Giles Barber, Oxford: The Oxford Bibliographical Society, 1980. Aquest llibre, de fet, va ser utilitzat per Robert Darnton per narrar l'episodi en què els aprenents d'una impremta mataven els gats de la dona del mestre. Robert Darnton, *The great cat massacre, and another episodes in French cultural history*, Nova York: Vintage Books, 1985.

21. Sobre la tasca dels aprenents en la composició vegeu: Richard Gabriel Rummonds, *Nineteenth-century printing practices and the iron handpress*, New Castle (USA)/ Londres: Oak Knoll Press/British Library, 2004, p. 43 i 597. La feina del componedor ha estat considerada per alguns historiadors com la d'un simple copista. "El cajista era, simplemente, un copista; realizaba las mismas funciones que la persona que escribía un texto manuscrito tomándolo de un modelo". José Manuel Lucía Megías, *Aquí se imprimen libros...*, p. 21. Sobre els "alloués", vegeu: Robert Darnton, *The great cat massacre...*, p. 80. Sobre la conflictivitat a França: Paul Chauvet, *Les ouvriers du livre en France...*, p. 118, 130 i 221.

Un cas que mostra la utilització d'aprenents per a fer tasques de composició a Barcelona es troba en un afer que va tenir lloc el 1703 a la impremta administrada per Martí Gelabert, que aleshores era propietat de Flora Casas, germana de la seva difunta esposa. Arran d'una discusió amb Joan Baptista Casas, fill de la propietària, Gelabert va voler impedir que els dos aprenents treballessin. Marià Soldevila, el premsista, explicava davant del jutge que Gelabert, "sens dir paraula, arrebassà lo original de la feyna treballava lo un aprenent".[22]

La jornada laboral en una impremta acostumava a ser llarga. Al taller de Christophe Plantin, a Anvers, la feina començava a les sis del matí, amb una pausa de vuit a nou per a esmorzar, una altra a l'hora del dinar i una darrera parada de quatre a cinc de la tarda. En canvi, a les impremtes de París es començava a les cinc del matí i es treballava fins a les vuit del vespre, d'acord amb un reial decret de 1539 que va establir que eren "les hores acostumades des de feia temps". Dos anys després, aquest horari va entrar en vigor també a Lió, fins que, a mitjan segle XVII, arran d'un nou conflicte entre treballadors i empresaris, fou ratificat pel parlament francès. Al malestar per la duresa del treball hi va contribuir l'establiment d'una quota de productivitat. A França, a final del segle XVI, el ritme d'una premsa operada per dos oficials estava fixat en 1.500 fulls diaris per les dues cares i en 1.250 si el text incorporava el color vermell. Després d'una llarga disputa, a mitjan segle XVII la productivitat exigida als premsistes fou establerta per llei, tant a París com a Lió, en 1.250 fulls i en 1.100 si eren en negre i vermell.[23]

La setmanada que rebien els impressors francesos l'any 1618 era de 18 lliures, mentre que el 1654 s'havia incrementat fins a 27. Amb tot, era habitual que els oficials treballessin a un tant per peça. Segons Paul Chauvet, les feines corrents acostumaven a pagar-se a 2 lliures i 10 sous cada mil pàgines, de manera que si els dos premsistes eren capaços d'assolir el mínim requerit de 1.500 fulls impresos per les dues cares podien guanyar unes 3 lliures i 15 sous al dia. Els treballs que comportaven més dificultat, com els impresos a dues columnes o a dues tintes, tenien un preu més elevat.[24]

A Barcelona, segons Jordi Rubió, la jornada laboral de les impremtes era de les sis del matí fins a les nou del vespre. L'any 1655 el

22. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 10764, s. f., 5 de juny de 1703.
23. Paul CHAUVET, *Les ouvriers du livre en France...*, p. 31, 96-97, 221 i 435-436.
24. Ibídem, p. 100 i 443. Segons Nicolas Contat, a mitjan segle XVIII els caixistes guanyaven 50 sous al dia mentre que els premsistes anaven a tant la peça. Nicolas CONTAT, *Anecdotes Typografiques...*, p. 63.

jornal d'un oficial era d'11 sous i la mesada de 13 lliures, tal com es desprèn d'unes tarifes dictades pel virrei Joan Josep d'Àustria. A vegades, davant d'una urgència, els treballadors rebien una gratificació. L'any 1627, per exemple, el Consell de Cent va donar quatre sous "a dos fadrins de la stampa de Margarit, perquè se donassen pressa en stampar doscents memorials per lo negossi de la sequia del riu de Llobregat". El 1662 el duc de Cardona va pagar 20 rals addicionals per una sentència judicial feta al taller d'Antoni Lacavalleria "por el aguinaldo de los officiales de la impressión, que trabajaron de noche para que estubiesse hecha".[25]

A la dècada de 1680 el jornal d'un oficial impressor havia passat a ser de 12 sous, una quantitat molt semblant a la que rebien els treballadors de la majoria dels oficis mecànics. A més, com passava a França, per les feines que comportaven més dificultat, per exemple les impressions a dues columnes, es pagava un suplement. L'impressor Pere Pau Mateu va presentar una reclamació judicial el 1684 contra Rafael Figueró per poder cobrar una quantitat suplementària per la impressió d'una al·legació jurídica a dues columnes. "Lo dit Figaró per dit memorial no pagà més al dit Matheu que fou lo jornal ordinari, que són dotze sous per dia, y axís falta a refer-li la mitat del que se li donà y pagà, per rahó de ditas tres líneas més per pàgina y marges de cícero".[26]

La negociació del preu de les feines era, de fet, una cosa habitual. L'any 1703 Joan Piferrer, administrador de la impremta Llopis, va anotar en el balanç de comptes que un dels treballadors havia amenaçat d'anar-se'n a treballar a un altre lloc si no li pagava el que demanava. "Havem passats comptes ab Joan Vitrian de lo que ha treballat ab Ximet, aprenent, que anavan a partir, menos que jo li donara un real per full".[27]

La feina en una impremta era molt dura. Segons Richard Rummonds, els oficials premsistes solien patir mal d'esquena crònic i, fins i tot, tenien deformacions als braços i les espatlles com a conseqüència d'haver d'estirar el mànec de la premsa durant moltes hores. Nicolas

25. Els horaris de Barcelona figuren a: Jordi Rubió i Balaguer i Josep Maria Madurell i Marimon, *Documentos para la historia...*, p. 44. Les tarifes de 1655 a: Ramon Alberch (et al.), *Gremis i oficis a Girona. Treball i societat a l'època pre-industrial*, Girona: Ajuntament de Girona, 1984, p. 310. La gratificació del Consell de Cent, a: AHCB, Consell de Cent, Correu i menut, 1620-1627, 1B-XX-8. *Discurs fet per orde dels...consellers, obrers, y savi Concell de Cent...* BC, F.Bon. 5410. La gratificació pagada pel duc de Cardona, a: AHPB, Francesc Daguí, Manual de 1662, 755/9, s. f., 30 de gener de 1662.

26. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 23130, s. f., 2 de març de 1684.

27. AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1707, 870/25, f. 104.

Contat, al seu torn, explicava que a les impremtes de França, els premsistes, d'acord amb el seu aspecte físic, eren anomenats col·loquialment els "ossos", mentre que els caixistes eren coneguts com les "mones", pels ràpids moviments que feien a l'hora de col·locar els tipus en el componedor.[28]

En alguns llocs, la duresa de les condicions laborals convertia els impressors en un col·lectiu amb una elevada dosi de corporativisme i, a vegades, fins i tot conflictiu. Natalie Zemon Davis explica que els treballadors de les impremtes de Lió passaven el temps lliure plegats, bevent i conversant a les tavernes, o bé divertint-se pels carrers. El consum d'acohol a les impremtes era una cosa habitual. Al taller de Christophe Plantin, a Anvers, els treballadors podien portar a la feina tanta cervesa com volguessin. Amb els anys, l'alcoholisme va acabar esdevenint un problema. Peter Burke aporta el testimoni de Thomas Gent, un oficial impressor del barri londinenc de Blackfriars, que el 1713 narrava en primera persona el ritual d'iniciació al qual va ser sotmès pels seus companys de taller: "Puesto de rodillas, me golpearon con una espada, derramando cerveza sobre mi cabeza". El consum d'alcohol en el sector editorial es constata també a partir del cas de Benjamin Franklin —l'inventor del parallamps—, que a la dècada de 1720 va treballar en una impremta de Londres. Els companys, bons consumidors de cervesa, li deien el "bevedor d'aigua". Possiblement per això, en un manual aparegut al segle XIX es considerava l'abstinència com una qualitat desitjable per als impressors.[29]

La confraternitat entre treballadors, tanmateix, no sempre agradava als propietaris. A França, els mestres s'oposaven a alguns costums, com per exemple les festes que els oficials organitzaven quan un jove acabava l'aprenentatge o bé les celebracions pel casament d'algun company o amb motiu del naixement d'un fill. L'any 1571 es va intentar posar-hi fre amb un edicte que prohibia la reunió de més de cinc impressors, organitzar-se com a confraria, recollir diners per a la caixa comuna, portar armes, molestar els aprenents o celebrar festes.[30]

---

28. Richard Gabriel RUMMONDS, *Nineteenth-century printing practices...*, p. 598; Nicolas CONTAT, *Anecdotes Typografiques...*, p. 71.

29. Natalie Z. DAVIS, *Sociedad y cultura...*, p. 19; El cas de la impremta Plantin figura a: Paul CHAUVET, *Les ouvriers du livre en France...*, p. 436. El relat de Thomas Gent, a: Peter BURKE, *La cultura popular en la Europa moderna*, Barcelona: Altaya, 1997, p. 82. L'experiència viscuda per Benjamin Franklin, a: Richard Gabriel RUMMONDS, *Nineteenth-century printing practices...*, p. 47. El manual del segle XIX és *The Printer's Grammar*, de Caleb Stower, publicat el 1808.

30. Paul CHAUVET, *Les ouvriers du livre en France...*, p. 26 i 44.

La vida comuna era habitual entre els impressors de Barcelona. Molt sovint, els oficials solters vivien amb el mestre, fins i tot després de l'aprenentatge. Aquest fou el cas de Jaume Soler, Miquel Domenjó, Josep Vila i Josep Palahí, que l'any 1691 vivien a casa de Vicenç Surià, on treballaven. Amb motiu d'un plet, el sacerdot Joan Lleó va assegurar davant del jutge, amb la intenció de restar credibilitat als testimonis aportats per Surià, que tots quatre eren "fadrins estampers habitants en casa de la adversa".[31]

En algun cas, els oficials residien a casa del mestre fins i tot un cop casats. Joan Calvo, per exemple, vivia de lloguer amb la seva esposa a casa de Martí Gelabert. "Els cònjugues Calvo habiten dins la mateixa casa de Martí Gelabert, en una botiga", assegurava un testimoni en una causa judicial. Segons la documentació cadastral, l'any 1716 només deu oficials impressors de Barcelona tenien casa pròpia, fos de lloguer o adquirida en emfiteusi, cosa que fa pensar que el nombre de treballadors que vivien a casa del mestre era molt major.[32]

El rol de les dones i els nens

La presència de dones i nens a les impremtes era habitual, sobretot l'esposa i els fills dels propietaris. Paul Chauvet explica el cas d'un oficial de Lió que el 1701 va denunciar un mestre que feia treballar set membres de la seva família a la impremta. Josep Moxon, editor del segle xvii, explicava que a Londres existia la figura de l'anomenat "printer's devil", un nen que s'ocupava de petites tasques com per exemple la d'assistir el premsista donant-li els fulls en blanc. A Barcelona, el treball infantil es detecta en un episodi protagonitzat per Rafael Figueró el 1684, que va enviar tres nens d'uns deu anys a vendre llibres al carrer. Un altre exemple l'aporta Francesc Barnola, que assegurava haver exercit l'ofici d'impressor "des de la edat de nou anys".[33]

Segons un informe elaborat el 1654, dels 242 treballadors que hi havia als tallers tipogràfics de París, una dotzena eren dones. Natalie Zemon Davis ha apuntat que l'esposa i les filles del mestre impressor s'ocupaven, entre altres coses, d'estendre els fulls acabats d'imprimir

31. ADB, Processos del Tribunal Eclesiàstic, 1691/5, n. 498, s. f., 7 de febrer de 1691.

32. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 10764, s. f., 22 de setembre de 1699. La relació d'impressors amb casa pròpia, a: AHCB, Cadastre, I-57, I-59 i I-60.

33. Paul Chauvet, *Les ouvriers du livre en France...*, p. 228; Joseph Moxon, *Mechanik exercises...*, p. 373. La utilització de nens per part de Figueró, a: AHPB, Jeroni Guiu, Manual de 1684, 856/5, f. 1-4, 3 de gener de 1684. La declaració de Barnola, a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 18 d'abril de 1707.

perquè s'assequessin. Segons Nicolas Contat, a les impremtes franceses de mitjan segle XVIII les dones s'ocupaven de plegar els fulls. Al seu torn, l'historiador Aristide Rumeau va mostrar com l'ocupació principal d'Isabel de Basilea, vídua d'un impressor castellà del segle XVI, era l'elaboració de la tinta.[34]

És del tot possible que a la Barcelona moderna les dones, principalment l'esposa i els fills del propietari, fessin feines complementàries, com plegar els fulls impresos o preparar la tinta. És poc probable, en canvi, que s'ocupessin de compondre, ni de bon tros premsar. Segons alguns historiadors, les dones no feren composició fins al segle XIX, com a resultat, en gran mesura, del triomf de la societat liberal. Un dels projectes més notables per millorar el treball de les dones va néixer el 1859 a Londres gràcies a Emily Faithfull, una defensora de l'emancipació femenina que va fundar la *Victoria Press*, un taller, creat sota el paraigua de la Society for Promoting the Employmen of Women, que tenia com a objectiu donar l'oportunitat a les dones d'aprendre i practicar la tècnica de la composició.[35]

Un dels primers casos documentats de l'activitat d'una dona com a componedora a Catalunya és el de Francesca Verdaguer, mare del llibreter i impressor Josep Maria Bocabella, que va començar a exercir aquesta activitat a principi del segle XIX. Segons explica Antonio Oliva, Francesca Verdaguer fou la primera dona de tot Espanya a ser reconeguda com a caixista. El propi Bocabella explicava que la seva mare, nascuda el 1790, havia après aquesta feina quan encara era una nena a la impremta de Bernat Pla, al carrer dels Cotoners, on vivia i treballava el seu pare, Vicenç Verdaguer, avi de Bocabella.[36]

En qualsevol cas, alguns autors consideren com a impressores les vídues que, per herència, van esdevenir propietàries del taller del marit, generalment amb l'únic argument que el seu nom figura en els peus d'impremta. Un exemple és el de Caterina Mathevat, successora de Sebastià Mathevat, que, en tant que filla d'un impressor, és probable que des de petita hagués participat en les feines de la impremta del

34. Paul CHAUVET, *Les ouvriers du livre en France...*, p. 118; Nicolas CONTAT, *Anecdotes Typografiques...*, p. 16; Natalie Zemon DAVIS, *Sociedad y cultura...*, p. 211; Aristide RUMEAU, "Isabel de Basilea, «mujer impresora»?", *Bulletin Hispanique*, 73, 1971, p. 231-247.

35. Richard Gabriel RUMMONDS, *Nineteenth-century printing practices...*, p. 45.

36. Antonio OLIVA SALA, *José María Bocabella Verdaguer...*, p. 14 i 457. La impremta de Bernat Pla, on van viure Vicenç Verdaguer, la seva filla Francesca i el seu nét Josep Maria Bocabella, era la que havia estat de la família Jolis. Sobre Francesca Verdaguer vegeu també: Montserrat COMAS I GÜELL, *La impremta catalana i els seus protagonistes a l'inici de la societat liberal (1800-1833)*, València: Universitat de València, 2012, p. 302.

seu pare. Ara bé, a partir de 1651, quan va heretar la impremta, va haver de contractar oficials estampers per a compondre i premsar. El llibreter Joan Pau Martí assegurava l'any 1701 que Caterina Mathevat, tot i haver gaudit del títol d'estamper de la Ciutat, no tenia cap perícia en l'art d'impressor, "perquè per rahó de son sexo no podia practicar ni exercir lo dit ofici".[37]

Un altre exemple l'aporta Teresa Ginebreda, filla del mercader Benet Ginebreda, casada en primeres núpcies amb el mercader Cristòfor Mercer i en segones amb Sebastià de Cormellas, també mercader. El 1667, en morir aquest darrer, la vídua va esdevenir usufructuària de la impremta. Això no obstant, va delegar l'administració i tota la responsabilitat del taller en diversos oficials impressors. És del tot inversemblant, en aquest sentit, que la vídua Cormellas, filla d'un mercader i casada dues vegades amb membres d'aquest estament, hagués baixat del pedestal que li atorgava aquesta condició per posar-se a treballar en un ofici mecànic com era el d'impressor.

Un cas semblant és el d'Helena Déu, vídua de l'impressor Llorenç Déu, que el 1651 va lliurar la impremta, com a part del dot, al notari Josep Forcada, amb qui es va casar. El nou propietari va continuar confiant el negoci als mateixos impressors que l'havien administrat fins aleshores. És força improbable que l'esposa d'un notari exercís un ofici mecànic, cosa que en una societat amb grans rivalitats estamentals hauria estat considerat un deshonor.

De la mateixa manera, en morir Josep Llopis, aquesta impremta va passar a la seva vídua, Anna Llopis i Huguet, i el nom del negoci es va mantenir. Ara bé, a partir d'aleshores l'administració va anar a càrrec del llibreter Joan Piferrer, el seu gendre. També Maria Jolis i Maria Martí, vídues de Joan Jolis i de Joan Pau Martí, respectivament, van deixar l'administració de les seves impremtes a càrrec d'oficials impressors, que se n'ocuparen fins que els fills, Joan Jolis i Oliver i Maure Martí, van assolir l'edat suficient per ocupar-se del negoci. Amb tot, durant el temps que en foren usufructuàries, el nom de les vídues, com era el seu dret, acostumava a figurar en els peus d'impremta de les obres que publicaven. Per tot plegat, es pot assegurar que de totes les dones que apareixen en els peus d'impremta de les obres publicades a Barcelona al llarg de la segona meitat del segle XVII i principi del XVIII no n'hi hagué cap que fos hàbil en l'art d'imprimir, entès com el coneixement de les tècniques de compondre o de premsar. Tanmateix, no es pot descartar,

FUNDACIÓ NOGUERA

37. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 126v-127, 22 de març de 1701.

com mostren alguns estudis, que en altres èpoques o ciutats hi hagués pogut haver dones impressores.[38]

És del tot possible, d'altra banda, que en alguna ocasió les dones dels impressors assumissin la gestió de la impremta, ocupant-se de concertar les impressions amb els autors o bé de pagar les feines als oficials. A Barcelona hi ha el cas, ben documentat, de Maria Negra, esposa de l'impressor Martí Gelabert, una dona de caràcter fort que dominava el seu marit, tal com explicaven les persones que la van tractar. Teresa Calvo, dona de l'oficial impressor Joan Calvo, que va treballar de criada a casa dels Gelabert durant sis anys, feia una descripció del caràcter de la mestressa davant del jutge: "Per ser tant forta com era, no y havia que replicar-li ningú si la volian tenir contenta, que altrament tot eran crits y avalots y los feya tenir a tots per les parets". Al seu torn, el llibreter Joan Pau Martí assegurava en el marc del mateix plet que Martí Gelabert havia de consultar totes les coses relacionades amb la impremta abans de prendre cap decisió. En una ocasió, Gelabert no va voler tancar un tracte amb Martí sense dir-ho abans a la seva dona, perquè «ella es la que se·n cuida y governa en tot. Y no vull consertar feyna que ella no·u sàpia y no y sia present»". En una línia semblant, Joan Escardó, que va treballar d'aprenent a casa de Gelabert, explicava al jutge que la mestressa, a més d'acordar les feines, s'ocupava de la gestió dels ingressos i de pagar als treballadors. "Era senyora absoluta, així en lo govern y règimen de casa com dels diners que·s guanyava en casa, administrant, governant y fent tot lo que a ella li aparexia, sens que dit Martí Gelabert gosés dir paraula, ni contradir-li en cosa alguna. (...) Y també veya que quant se venia als diumenjas passant comptas ab los fadrins y ella los pagava".[39]

El testimoni del llibreter Josep Moyà mostra com Maria Gelabert, a pesar d'administrar la impremta, no hi treballava, sinó que era l'home el que s'ocupava de la feina. Moyà assegurava que, per poder cobrar els deutes, els creditors dels Gelabert van acceptar "que la administració y govern de casa y estampa" anès a càrrec de l'esposa i que el marit "no·s cuydàs sinó de treballar y fer treballar als officials".[40]

38. En aquest sentit, vegeu: Rosa Maria GREGORI ROIG, *La impressora Jerònima Galés i els Mey (València, segle XVI)*, València: Generalitat Valenciana, 2012; i Marina GARONE GRAVIER i Albert CORBETO LÓPEZ (eds.), *Muses de la impremta. La dona i les arts del llibre. Segles XVI-XIX*, Barcelona: Museu Diocesà i Associació de Bibliòfils, 2009.

39. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 10764.

40. Ibídem.

LES CARACTERÍSTIQUES DELS TALLERS

L'espai d'un taller tipogràfic havia de reunir unes condicions molt específiques, sobretot pel que fa a la llum. Tenint en compte que treballaven amb material altament inflamable, els impressors s'establien preferentment en llocs on hi hagués molta llum natural. És per això que les impremtes estaven situades en els pisos més alts, generalment a la porxada. D'aquesta manera, a més de l'entrada de llum, s'assegurava la ventilació necessària per assecar els fulls impresos i, alhora, s'evitava la pols i el soroll del carrer. Aquesta fou una de les millores assenyalades pels mestres de cases que l'any 1683 van avaluar l'estat de l'edifici que havia adquirit Rafael Figueró per traslladar-hi la seva impremta. "Trobam que se a de axacar tota la teulada de la porxada qui mira als Cotonés per raó de ser partida dolenta y no tenir prou claror per treballar a la estampa".[41]

La presència de les impremtes a les porxades es constata a través de les descripcions que figuren en els inventaris post mortem. Un exemple l'aporta l'impressor Pere Posa, l'any 1506, on es comprova que les tres premses i tot el material de compondre que hi havia al seu taller, al carrer de la Boqueria, es trobaven "en un gran cambra al cap de la scala, dita porxo". En l'inventari dels béns de Sebastià de Cormellas, fet el 1667, consta que les quatre premses i tota la lletreria de la impremta del carrer del Call eren "en la porxada, ahont està la estampa". En la impremta de Josep Llopis, a la plaça de l'Àngel, les premses i la lletreria, segons un inventari fet el 1706, eren a "la porxada de dites cases, ahont és la estampa".[42]

Els impressors que obrien taller propi acostumaven a adquirir una casa a través de la fórmula de l'establiment emfitèutic. Aquesta fou l'opció triada per Jacint Andreu el 1671, quan, després d'uns anys administrant la impremta Cormellas, va obrir el seu negoci. Andreu va adquirir una casa del carrer de Sant Domènec del Call que li va establir Maria Company, vídua del metge Josep Gaspar Company, a un cens de 20 lliures anuals. Un exemple semblant és el de l'impressor Vicenç Surià, que el 1680, després d'haver administrat la impremta Cormellas durant sis

41. AHCB, Veguer, Llicències d'obres, XXXIV-06, s. f., 13 de novembre de 1683. Sobre els requisits que necessitaven les impremtes, vegeu també: Richard Gabriel RUMMONDS, *Nineteenth-century printing practices...*, p. 9-13.

42. L'inventari dels béns de Pere Posa, a: Ricard CARRERAS VALLS, *El llibre a Catalunya, 1338-1590*, Barcelona: Impremta Altés, 1936, p. 121. L'inventari de Sebastià de Cormellas, a: AHPB, Jaume Corbera, Primer llibre d'inventaris, 730/33, n. 63, 4 de febrer de 1667. L'inventari dels béns de Josep Llopis i Anna Llopis, a: AHPB, Lluís Cases, Plec d'inventaris i encants, 828/4, s. f., 22 de desembre de 1706.

anys, va adquirir una casa al carrer de la Palla, a través d'un establiment que li va fer el tutor de Teresa Montargull, filla de l'espardenyer Ramon Montargull, a canvi de pagar una pensió anual de 28 lliures.[43]

L'emfiteusi, tanmateix, comportava una dificultat, sobretot si el cens era superior a les possibilitats econòmiques de l'adquiridor. L'any 1658 l'impressor Martí Escona va adquirir una casa al carrer de la Llibreteria a l'argenter Isidre Costa, a un cens de 28 lliures anuals. Nou anys després, però, Escona va restituir la casa a Costa perquè es veia incapaç de conservar-la, "per lo demasiat cens de aquella".[44]

A banda d'això, un establiment solia anar acompanyat del compromís de fer obres de millora a la casa, motiu pel qual, de vegades, els impressors optaven pel lloguer. Aquest fou el cas de Martí Gelabert, que l'any 1676, per tal d'administrar la impremta del Col·legi de Betlem, va llogar una casa al carrer del Carme, que també era propietat dels jesuïtes. L'any 1680, amb motiu de les obres d'ampliació de l'església, Gelabert va haver de renunciar al lloguer i traslladar-se al carrer de la Riera del Pi, a la mateixa casa on hi havia hagut la impremta Mathevat. El propietari, que aleshores era Francesc Sans i de Puig, fill de Maria Sans, hereva de Caterina Mathevat, va llogar la casa al rector del Col·legi de Betlem per 50 lliures anuals, de manera que Gelabert va poder continuar explotant la impremta. El gener de 1687, Sans va llogar la casa a Gelabert, amb el compromís que se la quedaria en emfiteusi, com, efectivament, va fer el mes de juny següent, pagant a partir d'aleshores un cens de 55 lliures anuals.[45]

Un altre impressor que va optar pel lloguer i posteriorment per l'emfiteusi fou Rafael Figueró. El 1668 el seu oncle, el doctor Miquel Delmunts, li va vendre el material tipogràfic i li va llogar la casa on hi havia la impremta, al carrer de la Barra de Ferro. El 1683, però,

---

43. L'establiment de Jacint Andreu figura a: AHPB, Josep Monclar, Primer llibre de contractes, 804/22, f. 19-25v, 10 d'octubre de 1671. L'establiment fet per Vicenç Surià a: AHPB, Lluís Cases, Manual de 1680, 828/2, f. 272-278v, 13 d'octubre de 1680. Sobre les especificitats de la propietat emfitèutica, vegeu: Albert GARCIA ESPUCHE, *Barcelona entre dues guerres. Economia i vida quotidiana (1652-1714)*, Vic: Eumo Editorial, 2004, p. 40-41.

44. AHPB, Josep Fontana, Primer manual, 764/8, f.93v-97, 14 de setembre de 1658; AHPB, Francesc Simon, Manual de 1667, 789/4, f.92-93, 8 de març de 1667.

45. El lloguer que Martí Gelabert fa de la casa del carrer del Carme consta a: AHPB, Francesc Torres, Quinzè manual, 783/25, f. 225v-234v, 22 de març de 1676. La renúncia al lloguer, a: AHPB, Pere Pau Ribes, Vuitè manual, 820/2, f. 62v-63, 18 de juny de 1680. El lloguer de la casa del carrer de la Riera del Pi, a: AHPB, Esteve Cols, major, Tercer manual, 844/7, f. 248-248v, 12 de juliol de 1680. L'arrendament fet per Francesc Sans a Gelabert, a: AHPB, Esteve Cols, major, Desè manual, 844/14, f. 238v-239v, 7 de juny de 1687. El compromís d'adquirir la casa en emfiteusi consta a: BC, Fons del Marquès de Saudín, Saud. Fol.134/7, s. f.

Figueró va traslladar-se a una casa propera, al carrer dels Cotoners, que li fou establerta pels frares del convent de Santa Caterina de Barcelona, a un cens de 70 lliures anuals i 800 lliures d'entrada.[46]

La infraestructura necessària

El negoci de la impremta, pel que fa al seu funcionament, va patir pocs canvis al llarg de l'època moderna. La infraestructura i els mètodes de treball pràcticament no van experimentar variacions des de la seva invenció, a mitjan segle xv, fins que la revolució industrial va aportar nous elements tecnològics i metodològics. El període modern es correspon, de fet, amb els anys de l'anomenada premsa manual, feta de fusta, que no fou substituïda per la de metall, inventada per Charles Stanhope, fins a principi del segle xix.[47]

Sovint, la inversió que suposava l'obertura d'una impremta obligava a comprar el material tipogràfic de segona mà, fos tot o només una part. L'any 1694, després d'adquirir una casa del carrer de Sant Domènec del Call, Josep Texidó va comprar a Josep Llopis "dos sorts de lletra de estampa", així com també "una prempsa de estampa, armada ab tots sos arreus, vuyt jochs de caxas, sis taulas y sis galeras, unas guarnicions de conclusions, un abassadari de lletras floridas y un tòrcol". Per tot aquest material, Texidó va pagar 238 lliures i 10 sous.[48]

Generalment, quan la mort d'un propietari sense descendents comportava el tancament de la impremta, el material era adquirit per altres impressors. L'any 1691 els frares del convent de Santa Caterina van vendre a Rafael Figueró el material d'imprimir que els havia donat Josep Forcada, mentre que el 1703 els marmessors de Josep Cormellas van vendre la impremta al llibreter Joan Pau Martí. L'any 1715 el fill de Rafael Figueró va pagar 50 lliures i 8 sous als hereus d'Antoni Lacavalleria per "duas prempsas de estampa, junt ab differents taulas, galeras, un tugó y altres mobles de impressió".[49]

---

46. La compra de la impremta de Miquel Delmunts feta per Rafael Figueró és a: AHPB, Josep Quatrecases, Dinovè manual, 742/34, f. 3v-5v, 27 de maig de 1668. El lloguer de la casa del carrer de la Barra de Ferro, a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 639, f. 23v-29v, 30 de juny de 1673. L'establiment de la casa del carrer dels Cotoners, a: AHPB, Josep Güell, Manual de 1683, 811/59, f. 340-346v, 28 d'abril de 1683.

47. La premsa de metall va arribar a Catalunya pels volts de 1828, a través de l'impressor Joaquim Verdaguer, que es va establir a Barcelona després d'haver après l'ofici a Perpinyà i a París. Montserrat Comas i Güell, *La impremta catalana i els seus protagonistes...*, p. 303.

48. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1694, 828/7, f. 174v-177, 1 de maig de 1694.

49. AHPB, Josep Amat i Reixac, Manual de 1715, 940/7, f. 80-81, 20 d'octubre de 1715.

El material, això no obstant, no sempre es comprava de segona mà. L'any 1684 els fusters Josep i Onofre Solà van construir dues premses noves per als llibreters Josep Moyà i Joan Pahissa, prenent com a model les que un i altre havien comprat de segona mà poc abans. L'any 1700, Martí Gelabert va fer construir una premsa i diversos estris al fuster Jacint Mas, per un preu de 160 lliures i 5 sous. Al seu torn, Joan Piferrer, administrador de la impremta de la vídua de Josep Llopis, va pagar 53 lliures i 8 sous el 1703 "per una prempsa nova".[50]

La construcció d'una premsa també requeria fabricar els mecanismes de metall. L'any 1679, Joan Jolis va pagar 35 lliures al manyà Joan Costa per "tota la ferramenta que requireix y ha menester una premsa de estampar". Aquesta ferramenta consistia principalment en "dos ramas, ço és, una de gran sens crusero y la altra ordinària, ab crusero; una flasqueta, un caragol gran, que la famella és de bronso (...), un ferro de timpà y altre de timpanilla". Els manyans també intervenien en el manteniment de les premses. Així, el 1701 un manyà va cobrar 15 sous a Joan Piferrer "per adobar la prempsa". Dos anys després Piferrer va pagar 3 lliures i 10 sous "per una rama per la estampa" i 14 lliures i 8 sous "per diffarents ferros de las prempsas".[51]

Una impremta necessitava una gran quantitat de lletra, ja que per editar llibres se'n necessitaven moltes "sorts", és a dir, uns quants jocs sencers de cada cos. A París, segons Henri-Jean Martin, les impremtes disposaven, de mitjana, d'unes deu mil unitats de lletra. Al seu torn, Víctor Alonso de Paredes explicava que a les impremtes de Madrid s'utilitzaven fins a dotze cossos de lletra: el grancànon, el petitcànon, "que sirve algunas vezes para las dedicatorias de libros grandes", el missal, la parangona, "que sirve para informaciones en derecho, memoriales en hecho y de servicios y demás papeles que se presentan en los consejos y audiencias"; la de text, amb la mateixa funció que l'anterior, l'atanàsia, el cícero, "especialmente para sermonarios y tomos de comedias"; l'entredós, "buena para libros pequeños de devoción y para márgenes de letras grandes", el breviari, la glossa, la glossilla i, finalment, el nomparell.[52]

50. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 12.772, s. f., 11 de juny de 1685; AHPB, Pere Gorina, Manual de 1700, 891/1, f. 58-60, 18 d'octubre de 1700; AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1707, 870/25, f. 86.

51. AHPB, Rafael Hexarc, Manual de 1679, 754/26, s. f., 6 de març de 1679; AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1707, 870/25, f. 71-149v, 19 de febrer de 1707.

52. Henri-Jean MARTIN, *Livre, pouvoirs et société...*, p. 372; Alonso Víctor de PAREDES, *Institución y origen del arte de la imprenta...*, f. 7-8. Sobre els diferents tipus de

Pel que fa a Barcelona, el llibreter Josep Moyà assegurava el 1689 que per a fer funcionar un taller calia disposar, com a mínim, de lletra de text, d'atanàsia i de cícero. "Y cada gènero de estos se compon de altras sinch gèneros, és a saber, rodó, versals de rodó, cursiva, versals de cursiva y lletra de dos punts de test (...), de manera que sense dits gèneros de lletra no·s pot fer còrrer una stampa y és impossible estampar cosa alguna".[53]

L'any 1679 l'impressor Jeroni Palol va haver de declinar l'oferiment dels jurats de Girona per publicar un llibre sobre la vida de Sant Narcís, escrit pel pare jesuïta Onofre Rellas, que el Consell de la ciutat es va comprometre a pagar. Palol va respondre "que no li era possible poder de present entendre en esta estampa, en particular perquè no té la lletra tindria menester per est effecte". Per aquesta raó, el llibre fou finalment imprès a Barcelona, a la impremta Mathevat, administrada per Martí Gelabert.[54]

Les lletres, de fet, eren el material més valuós d'una impremta. Els aparells que el notari Josep Forcada va rebre el 1651 en casar-se amb Helena Girbau, vídua de l'impressor Llorenç Déu, foren valorats en 1.173 lliures i 16 sous, de les quals 837 lliures i 4 sous corresponien a la lletra. L'any 1701 a la impremta d'Antoni Lacavalleria hi havia 1.180 quilos de diferents tipus de lletra, mentre que a la de Josep Cormellas, quan fou venuda a Joan Pau Martí l'any 1703, n'hi havia 1.724 quilos, que foren valorats en 1.024 lliures, 9 sous i 10 diners. Per les quatre premses, una de les quals era vella, Martí va pagar 147 lliures. La impremta més ben guarnida de Barcelona era, però, la de Rafael Figueró, no debades el 1727 fou venuda pels marmessors al convent de carmelites descalços per 2.688 lliures, que era "lo preu de la venda de la estampa, motllos, matrices y demés dependents y emergents de dita estampa". El 1740 els carmelites van vendre el material d'aquesta impremta als impressors i llibreters Jaume Bro, de Girona, i Josep Giralt i Maure Martí, de Barcelona, per un preu de 1.352 lliures i

lletra vegeu, principalment: Gaskell, P., *Nueva introducción a la bibliografía material*, Gijón: Trea, 1999; i Enschedé, C., *Typefoundries in the Netherlands from the fifteenth to the nineteenth century. A history based mainly on material in the collection of Joh. Enschedé en Zonen at Haarlem*, Haarlem: Stichting Museum Enschedé, 1978; Albert Corbeto, *Especímenes tipográficos españoles. Catalogación y estudio de las muestras de letras impresas hasta el año 1833*, Madrid: Calambur, 2010; i Albert Corbeto i Marina Garone, *Història de la tipografia. L'evolució de la lletra des de Gutenberg fins a les foneries digitals*, Lleida: Pagès editors, 2012.

53. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 32136, s. f., 4 d'octubre de 1689.

54. AMGi, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1679, 17431, f. 225, 17 de juny de 1679. *Historia apologetica de la vida y martirio de S. Narcisso...* BC, A 23-8-671.

8 sous. Segons l'acta de compravenda, en aquell moment les lletres estaven formades per uns 1.674 quilos de metall: "Quarenta quintales y una arroba de letra de estampa de differentes caracteres que se han hallado en el quarto o aposiento llamado la assotea de dicho convento, que sirve por officina de la imprenta de aquel, junto con el tòrcul, prensas y demás aderientes".[55]

Els tipus de lletra estaven fabricats amb un material tou, de manera que amb l'ús patien un desgast. Els propietaris amb més recursos podien renovar la lletra més sovint, però els que no tenien prou capital havien de treballar amb lletra vella. Per tenir lletra de qualitat calia disposar de matrius i contractar fonedors especialitzats o, en cas contrari, s'havia de comprar a l'estranger. L'existència d'una indústria de foneria de tipus a Barcelona està documentada almenys des de mitjan segle XVI. Entre els fonedors, com ha assenyalat Albert Corbeto, hi havia alguns impressors, com Hubert Gotard, Samsó Arbús o Jaume Cendrat. A la capital catalana hi treballaven també fonedors que es dedicaven a vendre lletra, com fou el cas de Benet Dolcet, natural de Lió.[56]

La impremta Cormellas era una de les poques que en la segona meitat del segle XVII disposava de matrius i contractava fonedors. L'any 1683 Vicenç Surià, l'administrador, va pagar 38 lliures a Teresa Cormellas per cinc quintars i mig de lletra cícero que havia fabricat Francesc Rosselló, un fonedor d'origen mallorquí.[57]

---

55. La valoració de la impremta de Josep Forcada, a: AHPB, Francesc Reverter, Llibre segon de capítols matrimonials, 703/46, f. 220-227, 31 de març de 1651. La informació sobre les lletres de la impremta Lacavalleria consta a: AHPB, Bonaventura Torres, Llibre tercer d'inventaris i encants, 770/51, s. f., 29 d'agost de 1701. En total, hi havia un quintar i mig de peticànon, 7 quintars de text, entre cursiva i rodona, 3 quintars d'atanàsia, entre cursiva i rodona, 3 quintars i mig de cícero gros, entre cursiva i rodona, 5 quintars de cícero petit, entre cursiva i rodona, 6 quintars i mig de breviari, entre cursiva i rodona, 1 quintar de breviari "llargues i breus", rodona i cursiva, 1 quintar de solfa amb ratlla negra, 30 lliures de pes de lletra de més de dos punts de peticànon, 5 lliures de lletra de dos punts de parangona. El material de la impremta Cormellas, a: AHPB, Francesc Serra, Quinzè manual, 875/31, f. 180v-193, 10 d'abril de 1703. El preu pagat pel convent dels carmelites descalços per la impremta de Rafael Figueró consta en una partida feta al Col·legi de Sant Sever de la catedral de Barcelona, on els marmessors, per disposició testamentària, dipositaven tots els diners recollits de la venda dels béns de l'impressor. ACB, Col·legi de Sant Sever, Llibre de partides, 1726-1729, f. 134, 3 de març de 1728. La venda feta pels carmelites descalços, a: AHPB, Sever Ferrer i Albanell, Manual de 1740, 1.006/1, f. 35v-37v, 31 d'agost de 1740.

56. Albert CORBETO, *Tipos de imprenta en España*, València: Campgràfic, 2011, p. 75-77. Sobre la indústria de foneria de tipus a Barcelona al segle XVI, vegeu també: Josep Maria MADURELL, "Antiguos fundidores de letras en Barcelona", Separata de *Gutenberg Jahrbuch*, 1970.

57. Segons l'inventari dels béns de Sebastià de Cormellas, fet l'any 1667, al seu taller hi havia matrius de "cícero rodó, cantó gran, cantó de cinc talles, peticanon, cursiva

Posteriorment, Rafael Figueró també va procurar fondre la seva pròpia lletra. El seu fill, Rafael Figueró i Jolis, va anar dues vegades a Venècia el 1693 amb l'objectiu de comprar matrius. Per compensar les despeses, l'any següent el pare va sol·licitar un privilegi al virrei de Catalunya per poder fondre lletra en exclusiva durant deu anys, amb l'argument d'haver "enviat dos diferents ocasions a son fill a Venècia pera que solicitàs, ab manya y secret, la compra de mollos per a fer la fundició de tot gènero de lletras (...), avent-ho conseguit ab immens treball, gasto y perills". A més, els Figueró van fer venir un expert fonedor venecià "pera asigurar lo èxit de esta empresa y introduhir la ensenyansa de la referida fàbrica".[58]

Rafael Figueró i l'advocat Josep Cormellas, fill de Sebastià de Cormellas, van formar una companyia el setembre de 1694 per fabricar i vendre lletra. Amb aquest objectiu van contractar Tommaso Plongari, el fonedor venecià que el menor dels Figueró havia portat de Venècia, perquè fabriqués la lletra, al preu d'una dobla i tres rals de vuit —aproximadament unes 10 lliures— per cada quintar. Plongari es comprometia a no treballar per a cap altra persona de Barcelona ni del Principat. També feia constar explícitament que no s'obligava haver d'ensenyar l'ofici al fill de Figueró ni a ningú més.[59]

L'estada de Tommaso Plongari a Barcelona va acabar en conflicte. Rafael Figueró va portar el venecià a judici dues vegades per incompliment del contracte. Segons l'impressor, el fonedor havia fabricat més lletra per a Cormellas que no per a ell i, a més, n'havia venut a Josep Texidó i a Vicenç Surià. Plongari, que havia estat empresonat per ordre de la Reial Audiència, va signar una concòrdia amb Figueró, amb el compromís de tornar a Venècia abans de dos mesos i, d'aleshores en endavant, no fabricar lletra per a ningú dels regnes de la Corona d'Aragó, de Castella ni de Sardenya.[60]

---

d'atanàsia, cursiva de cícero, gran canon, cursiva de breviari, parengona rodó, dos punts de parengona, cursiva de parengona, de cant, de beceroles, de grec, de salms, breviari bo, breviari petit, romà, breviari gran, text rodó, motetas de corista, dos punts de atanàsia, cursiva de cícero de Alemanya, romance de cícero, romance de la tura, breviari de baratado, letras floridas de quatre punts i de música". AHPB, Jaume Corbera, Primer llibre d'inventaris, 730/33, n. 63, 4 de febrer de 1667. El pagament fet per Surià per la lletra fosa per Rosselló, a: AHPB, Francesc Torres, major, Vint-i-dosè manual, 783/32, f. 187-188, 13 d'abril de 1683.

58. ACA, Reial Cancelleria, Registres, 5935, f. 149v-151, 14 d'abril de 1694.

59. AHPB, Francesc Serra, Sisè manual, 875/22, f. 237v-243, 24 i 26 de setembre de 1694.

60. AHPB, Pere Abadal, Manual de 1695, 852/3, f. 49v, 7 de setembre de 1695; AHPB, Pere Abadal, Llibre de concòrdies, 852/8, f. 93-95, 13 de maig de 1696.

FUNDACIÓ NOGUERA

Òbviament, els impressors que no es fabricaven la lletra l'havien de comprar. L'any 1695, per exemple, Josep Cormellas va vendre quatre quintars de lletra cícero —molt probablement de la que havia fos Tommaso Plongari— a Vicenç Surià, per un preu de 220 lliures, o sigui, a 55 lliures el quintar, més de cinc vegades el preu pagat al fonedor venecià. Sovint, però, els impressors recorrien a la importació, ja que el preu i la qualitat eren millors a França. L'any 1679 la Generalitat va eximir Jacint Andreu de pagar el dret d'entrada per "tres caxetas de lletras per estampar" que un barquer de Mataró li havia portat de Marsella "per ús y servey de dit Jacinto Andreu y no per mercaderia".[61]

Segons es desprèn dels comptes de Joan Piferrer, entre 1701 i 1703 aquest llibreter va comprar lletra a Lió i Tolosa de Llenguadoc en cinc ocasions, cosa que, comptant el material i el transport, va representar una despesa total de 1.415 lliures, 11 sous i 8 diners. Una altra mostra es pot veure en la declaració que Bartomeu Giralt va fer el 1708 a la Reial Audiència. Giralt va assegurar que tant ell com Vicenç Surià, Joan Jolis, Josep Llopis i Joan Piferrer sovint compraven lletra a Tolosa: "ell testimoni a comprat semblant lletra de test (...) y de altra especia de lletra, com és tanàsia, cícero y paticano, corrent tota a un mateix preu dins Tolosa, y posada dins Barcelona li a costat a raó de set doblas, poch més o menos, lo quintar".[62]

L'elevat cost de la lletra motivava que els impressors amb menys recursos es veiessin obligats a comprar-ne d'usada. L'any 1706, per exemple, Joan Piferrer va vendre a Bartomeu Giralt una part de la lletra que es va utilitzar per imprimir la compilació de les constitucions de 1704. "He venut a Barthomeu Giralt, estamper, la fundició més usada de test, (...) y la venguí per haver-ni dos fundicions y no servia per a res, perquè sobrava, que se agué menester per las Constitucions, la qual era pasada de mitja lletra, per aver servit vuyt anys". Giralt va pagar 183 lliures i 5 sous per set quintars d'aquesta lletra. Un altre exemple que mostra l'existència d'un important mercat de segona mà és la venda que Rafael Figueró va fer a Pau Campins el 1721, que va pagar 284 lliures i 4 sous per 14 quintars i mig de cícero i d'atanàsia, a raó de 19 lliures i 12 sous el quintar.[63]

61. AHPB, Francesc Serra, Setè manual, 875/23, f. 437v-438, 11 de desembre de 1695; ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1677, part 2.ª, Sèrie General (N), 231, f. 343, 3 de novembre de 1679.

62. AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1707, 870/25, f. 96-99; ACA, Reial Audiència, Plets civils, 11215, s. f., 16 de febrer de 1708. L'any 1708 7 dobles equivalien a 39 lliures i 4 sous, u preu sensiblement més baix que les 55 lliures per quintar pagades per Vicenç Surià el 1695 per lletra fabricada a Barcelona.

63. AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1707, 870/25, f. 119; AHPB, Josep Amat i Reixac, Manual de 1721, 940/12, f. 51-51v, 27 de novembre de 1721.

Les matèries primeres

Un dels productes que necessitava una impremta era la tinta, que generalment elaborava el propi impressor. De fet, les ordinacions de la confraria dels estampers de 1684 establien que els aspirants a mestre impressor havien de saber "fer las tintas [que] són convenients y menester per imprimir y estampar, com són tinta comuna, fina y de colorat vermell".[64]

La tinta era un producte format bàsicament per vernís, que s'elaborava barrejant resina vegetal amb oli, normalment de lli o de nous. El procediment comportava un cert risc, ja que l'oli havia de bullir en una olla durant hores, amb l'evident perill de foc que això comportava. El color de la tinta s'aconseguia gràcies als colorants. El negre procedia de l'anomenat "fum d'estampa", obtingut de la "pega grega" o colofònia, un residu procedent de la destil·lació de la trementina. Per això, entre el material d'una impremta hi acostumava a figurar el "sac de fer fum d'estampa".[65]

Per aplicar la tinta a la lletra s'utilitzaven unes boles fetes de llana, lligades a un mànec de fusta, anomenades "bales d'entintar". Segons Rummonds, cada dia, en acabar la jornada, es desgreixaven embolicant-les amb draps mullats amb orina. Els tipus de lletra eren netejats amb lleixiu per extreure'n la tinta seca. En l'inventari de la impremta de Josep Forcada, fet l'any 1688, hi figuraven "dos picas de pedra, ço és, la una per llexivar la forma que trauen de la premsa y la altre per levar la mateixa forma ab aygua clara".[66]

En el llibre de comptes de Joan Piferrer figuren compres de vernís, trementina, oli de nous, oli de lli i altres productes relacionats amb la fabricació de la tinta. De 1699 a 1706 va gastar almenys 85 lliures i 10 sous per aquest concepte i 12 lliures i 7 sous en llana per a fer bales d'entintar. A més, l'any 1704 va comprar 28 canes i 4 pams de "tela grossa per a fer lo sach" i va pagar 15 lliures per la fusta, claus i la feina de "fer lo sach se féu per lo fum".[67]

---

64. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1684, 106-CC, f. 203v-204, 26 de maig de 1684.

65. Richard Gabriel Rummonds, *Nineteenth-century printing practices...*, p. 485-495. Sobre el procediment d'obtenir el vernís, vegeu també: Aristide Rumeau, "Isabel de Basilea..., p. 231-247.

66. Richard Gabriel Rummonds, *Nineteenth-century printing practices...*, p. 533; AHPB, Josep Güell, Manual de 1688, 811/70, f. 211-226, 16 de setembre de 1688.

67. AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1707, 870/25, f. 71-149v, 19 de febrer de 1707.

Alguns impressors es van dedicar al comerç de fum d'estampa, com fou el cas de Martí Gelabert, que l'any 1684 va signar un acord amb Sebastià Clapés, fuster de Barcelona, per vendre fum d'estampa durant un període de deu anys, compartint les despeses i els beneficis a parts iguals.[68]

La despesa més important d'una impremta, pel que fa a matèries primeres, era el paper. Generalment, provenia de la indústria paperera del país, un sector que al llarg del segle XVII va experimentar un gran creixement. Això no obstant, molt del paper que es consumia a Catalunya s'importava de Gènova, un dels grans centres paperers europeus de l'època. Al segle XVI, l'exportació de draps cap a aquesta república va provocar un increment del preu del "paper la terra". És per aquesta raó que les corts celebrades a Barcelona l'any 1599 van aprovar un capítol que prohibia enviar draps fora del Principat i especialment a Gènova, amb el benentès que a Catalunya hi havia molts molins paperers, "dels quals se pot provehir gran part dels papers han de servir per los affers del present Principat, y assenyaladament per les estampes". A final del segle XVII el problema persistia, com ho mostra la queixa que la Confraria de Llibreters de Barcelona va presentar a la Generalitat, amb l'argument que la venda de draps als mercaders genovesos havia comportat l'encariment del preu del paper. Els llibreters afirmaven que "los imposibilita dit excés de fer estampar los llibres que convenen".[69]

L'any 1717, en temps de Felip V, els llibreters, impressors i paperaires van sol·licitar de nou que es prohibís treure draps del Principat argumentant que el capítol aprovat per les corts de 1599 no havia estat derogat pel Decret de Nova Planta. La demanda va tenir el seu efecte, ja que l'any següent la Reial Audiència va declinar una petició feta per Jaume Vilaseca, que volia enviar un carregament de draps vells a Gènova. El jutge va considerar "ser los referidos géneros muy necessarios en este pahíz en la estazión presente".[70]

A pesar de la competència de la indústria paperera genovesa, no es pot menystenir la importància del paper de la terra. El nombre de molins paperers que hi havia a Catalunya va experimentar un creixement notable a partir del segle XVII, sobretot en pobles de la comarca de l'Anoia, com ara Capellades, Vilanova del Camí o la Pobla de Cla-

68. AHPB, Lluís Fontana, Quinzè manual, 806/15, f. 47v-48v, 15 de març de 1684.

69. Constitucions y altres drets de Cathalunya..., p. 463; ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1698, part 2.ª, Sèrie General (N), 255, f. 224, 10 de setembre de 1699.

70. ACA, Reial Audiència, Registres, 124, f. 52v, 1 de setembre de 1717; ibídem, 125, f. 33v, 6 de maig de 1718.

FUNDACIÓ NOGUERA

ramunt, així com també al nord del país, per exemple Olot, Banyoles i Girona. Segons un estudi elaborat per Carlos Martínez Shaw, basat en les assegurances marítimes del període de 1675 a 1712, el paper figurava entre els productes que des de Barcelona s'enviaven a altres ports de la Corona d'Aragó.[71]

La importància que la indústria paperera catalana tenia per a les impremtes de Barcelona es constata en les nombroses transaccions que hi ha documentades. Així, entre 1680 i 1683 l'impressor Rafael Figueró va comprar almenys vint bales de paper d'estampa anuals, o sigui, un total de vuit-centes raimes, al paperer Ramon Roqueta, de Barberà del Vallès. El preu acordat cada vegada fou de 8 lliures i 17 sous per cada bala, cosa que, en el còmput d'aquests quatre anys, va representar una despesa total per a l'impressor d'unes 708 lliures. L'any 1697 els Figueró, pare i fill, van comprar cinquanta bales de paper, de deu raimes cada una, a Hipòlit Casalins, paperaire de Sant Joan les Fonts, a la comarca de la Garrotxa, per un preu de 10 lliures la bala. Hi ha constància també que el 1701 l'impressor va comprar cinquanta bales a Esteve Soler, paperaire de Sant Feliu de Pallerols per 425 lliures, a raó de 8 lliures i 10 sous la bala, i vint-i-cinc bales l'any següent, aquesta vegada a raó de 7 lliures i 10 sous cada una. Figueró va comprar trenta bales de paper l'any 1703, aquesta vegada a Francesc Romaní, "paperer del Turó", de la comarca de l'Anoia, pel mateix preu que l'anterior. Aquell any, Flora Casas, propietària de la impremta que administrava Martí Gelabert, va comprar dues partides de paper de quinze bales cada una a Hipòlit Casalins, de Sant Joan les Fonts, per un preu de 8 lliures i 10 sous cada bala.[72]

Habitualment, el fabricant assumia el cost del transport del paper, mentre que l'impressor es feia càrrec de pagar els drets d'entrada a Barcelona. Segons feia constar Macià Marçal, notari i escrivà de la

71. Carlos MARTÍNEZ SHAW, "El comercio marítimo de Barcelona, 1675-1712. Aproximación a partir de las escrituras de seguros", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, VI, 1978, p. 302. Sobre els orígens de la indústria paperera catalana, vegeu: Josep Maria MADURELL I MARIMON, *El paper a les terres catalanes. Contribució a la seva història*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1972; i Lourdes MUNNÉ I SELLARÈS, "Els molins paperers de la comarca d'Anoia. Introducció al seu estudi", *Miscellanea Aqualatensia,* 3, 1983.

72. Les compres de paper fetes per Rafael Figueró entre 1680 i 1683 figuren a: AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1680, 766/38, s. f., 20 de juny de 1680; ibídem, Manual de 1681, 766/41, s. f., 26 de juliol de 1681; ibidem, Manual de 1682, 766/43, f. 177-178, 18 d'octubre de 1682; ibídem, Manual de 1683, II, 766/45, s. f., 8 de desembre de 1683; AHPB, Esteve Cols, Vintè manual, 844/20, f. 283-283v, 17 de maig de 1697; AHPB, Bonaventura Galí, Primer manual, 918/1, f. 146-147, 25 d'agost de 1701, i ibídem, Segon manual, 918/2, f. 351-352, 13 de novembre de 1702; ibídem, Tercer manual, 918/3, f. 69-70, 26 de febrer de 1703; AHPB, Josep Madriguera, Manual de 1703, 901/3, f. 134v-135 i 152v-153v, 16 d'abril i 8 de setembre de 1703.

catedral de Barcelona, en un plet a la Reial Audiència, en els cobraments continguts en els llibres de la col·lecta de la lleuda reial i de Mediona figurava que el paper que entrava a Barcelona pagava un recàrrec del 2,5%. Aquesta taxa, segons consta en una tarifa impresa, fou implantada el 1221 pel rei Jaume I.[73]

Els contractes de compravenda de paper mostren que aquesta matèria primera suposava una considerable despesa per a una impremta. Per aquesta raó, sovint, a l'hora d'editar un llibre de grans dimensions els impressors demanaven el pagament d'una bestreta a la persona o entitat que els encarregava l'obra. Aquest era, per exemple, el procediment que utilitzava la Generalitat en la publicació de les decisions de la Reial Audiència. En el moment de signar el contracte, els diputats donaven una bestreta de 200 lliures a l'impressor per a comprar el paper necessari per començar la feina. Un altre exemple és el contracte d'impressió que Rafael Figueró va signar l'any 1692 amb els frares carmelites descalços del convent de Sant Josep de Barcelona per imprimir el "Curso moral salmanticense". Com que era una impressió d'una gran magnitud —mil exemplars de cada un dels quatre volums— les dues parts van acordar que el dia de la signatura del contracte l'impressor rebria 300 dobles d'or —unes 450 lliures en moneda de Barcelona— per poder comprar el paper necessari per iniciar l'obra i 200 lliures un cop acabat el primer volum.[74]

Alguns propietaris de les impremtes de Barcelona van invertir en el sector paperer amb l'objectiu d'abastir el seu taller, però també per vendre'n a altres impressors i llibreters. Aquest fou el cas del doctor en medicina Miquel Delmunts, que l'any 1654 va llogar, conjuntament amb el paperaire Glaudi Matas, un molí situat a la parròquia de Reixac, al terme de Montcada. La propietària, Marianna Grosset, vídua de Joan Grosset, botiguer de teles de Barcelona, els el va llogar per un termini de cinc anys i un preu de 60 lliures l'any. Entre les condicions figurava que "si per lo contagi o guerra seran impedits dits arrendataris de poder treballar en dit molí, en tal cas lo temps que dexaran de treballar en ell per rahó de dit impediment no agen de pagar lloguer".[75]

L'acord signat entre Delmunts i Grosset, tanmateix, no va acabar del tot bé. Cinc anys després el llogater tenia posades dues causes judicials contra la propietària, l'una a la Reial Audiència i l'altra davant

73. ACA, Reial Audiència, Plets civils 18523, s. f., 25 de juny de 1687. *Còpia de la tarifa exibida per los lleudaris...* BC, F.Bon. 2786. En aquesta tarifa hi consta: "paper, dóna vintè, és d'en Guillem de Mediona".

74. AHPB, Joan Canals, Manual de 1692, 878/2, f. 186-192, 24 de juliol de 1692.

75. AHPB, Jeroni Ferran, Manual de 1654, 732/5, f. 234-236v, 27 d'abril de 1654.

el jutge de reclams. En la primera, Delmunts reclamava a Grosset el pagament de les 636 lliures i 11 sous que, segons ell, s'havia hagut de gastar en obres de millora al molí. D'altra banda, per via de reclam, el metge pretenia recuperar 350 lliures que havia hagut de pagar per arreglar els danys "que los soldats feren en ell en lo temps que·y anaran y estigueren en lo mes de octubre de dit any 1654". Per evitar més despeses judicials, les dues parts van signar una concòrdia el 1659, a través de la qual la propietària del molí va acceptar pagar 375 lliures a Delmunts a canvi que aquest retirés les dues demandes.[76]

Uns anys després, Miquel Delmunts va adquirir el molí anomenat del Prat, situat a la parròquia de Sant Esteve de Ripollet. El 1665 els administradors del Col·legi de Sant Sever de Barcelona van establir aquest molí a Delmunts, juntament amb cinc quarteres de terra de conreu, que antigament eren de propietat del mas anomenat Vinyastrell, a un cens de 10 lliures anuals de pensió, dos pollastres com a entrada i el compromís de fer-hi obres per valor de 300 lliures. Es tractava, en realitat, de dos molins, l'un fariner i l'altre draper, que el metge va convertir en un de sol. A partir d'aleshores, Miquel Delmunts va utilitzar aquest molí per abastir de paper la impremta que tenia a Barcelona, però també per vendre'n a altres persones. El maig de 1672, per exemple, va acordar amb el llibreter Jacint Escona la venda de trenta bales de paper, a un preu de 9 lliures cada una.[77]

Arran de la mort de Delmunts, l'agost de 1672, els tutors dels seus fills van llogar el molí paperer de Ripollet a la vídua, Narcisa Delmunts i Vallès, per un preu de 141 lliures l'any. El 1675 l'impressor Martí Gelabert va presentar una demanda contra la vídua Delmunts perquè li havia venut una partida de paper que, segons l'impressor, no era de la qualitat acordada. Una altra mostra de l'activitat d'aquest molí regentat per la vídua Delmunts figura en el debitori de 62 lliures i 10 sous que Gelabert va signar-li pel valor d'una altra partida de paper.[78]

---

76. AHPB, Joan Lliura, Llibre de concòrdies, 774/21, f. 2-6, 24 de desembre de 1659.

77. AHPB, Francesc Soldevila, Manual de 1665, 758/12, s. f., 15 de maig de 1665. El molí del Prat, que al segle XVIII era conegut com a molí d'en Ginestar i al segle XIX com el d'en Massachs, forma part avui en dia dels edificis que conformen la seu de l'Ajuntament de Ripollet. Sobre la història d'aquest molí, vegeu: Josep Maria Madurell i Marimon, *El paper a les terres catalanes...*, p. 734-741; Miquel Sánchez i González, "Els molins de la conca inferior del riu Ripoll (s.X-XVIII). Molins drapers i paperers", *Arraona*, 25, 2001, p. 17-19; i Joan Alsina i Giralt, *Els molins del riu Ripoll*, Sabadell: Amics de les Arts i de les Lletres, 1988, p. 80. La venda de paper a Escona a: AHPB, Lluís Fontana, Tercer manual, 806/3, f. 81-81v, 14 de maig.

78. El lloguer del molí de Ripollet a Narcisa Delmunts consta a: AHPB, Rafael Hexarc, Quadern d'instruments, 754/2, s. f., 1 de març de 1673. La reclamació presentada per Gelabert, a: UPF, ZX1675D46. El debitori signat per Gelabert, a: AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1677, 766/33, f. 126-126v, 17 d'agost de 1677.

El molí del Prat i la resta de béns del difunt Miquel Delmunts foren segrestats l'any 1675 per ordre de la Reial Audiència, per raó d'un concurs de creditors. El molí, amb tots els edificis i terres, fou adquirit en subhasta pública el 1696 pel doctor en lleis Josep Pi i Salvador, per un preu de 1.100 lliures. L'any següent, però, Josep Pi va vendre el molí per 1.300 lliures a l'apotecari Pere Faust Tagell, el qual, al seu torn, el va llogar al llibreter Joan Piferrer, per un període de cinc anys, a un preu de 90 lliures anuals. El novembre de 1703, això no obstant, Piferrer va comprar el molí a Tagell, per un preu de 1.820 lliures, de manera que a partir d'aleshores el molí paperer de Ripollet va servir per abastir la impremta de la família Llopis, de la qual Piferrer era l'administrador. Per explotar el negoci, el llibreter va deixar el molí a càrrec de diferents paperaires. El 1711, per exemple, va llogar-lo a Francesc Oliveres, paperaire de Ripollet. Tenint en compte que en aquell moment l'exèrcit borbònic amenaçava ocupar la major part del país, el paperaire va posar com a condició que si "per causa de invasió de enemichs no pugués dit Oliveres trevallar en dit molí, no tinga obligació de pagar lo arrendament".[79]

LES FORMES DE FINANÇAMENT

Un dels principals problemes que va haver d'afrontar la indústria editorial catalana fou la manca de capital. Segons Don William Cruickshank, això va afectar també la impremta castellana, fins i tot al segle XVI, durant l'anomenada Edat d'Or. Per aquest motiu, els tallers tipogràfics dels regnes hispànics peninsulars van créixer en nombre, però no en dimensió, i, a més, es van veure obligats a treballar en la producció a curt termini, és a dir, a imprimir majorment obres de petit format que no requerien la inversió que suposava l'edició d'un llibre i que els aportaven ingressos de manera gairebé immediata.[80]

La compra de material tipogràfic obligava els impressors amb menys recursos a haver de demanar diners en préstec. La fórmula

79. El segrest del molí de Ripollet consta a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 639, f. 101, 27 d'abril de 1675, i f. 272, 25 de setembre de 1682. L'encant públic, a: AHPB, Bernat Forés i Cortell, Codex venditionum, s. f., 11 de desembre de 1696. La venda del molí a Pere Faust Tagell, a: AHPB, Pau Pi, Trenta-setè manual, 781/37, f. 262-263, 15 de setembre de 1697. El lloguer del molí a Joan Piferrer, a: AHPB, Lluís Cases, Manual de 1703, 828/10, f. 216-218v, 8 d'abril de 1703. La compra del molí per part de Piferrer, a: AHPB, Lluís Cases, Manual de 1703, 828/10, f. 245v-256v, 5 de novembre de 1703. El lloguer del molí a Francesc Oliveres, a: AHPB, Lluís Cases, Manual de 1711, 828/12, s. f., 26 de gener de 1711.

80. Don William CRUICKSHANK, "Literature and the book trade in Golden-Age Spain", *Modern Language Review*, 73:4, 1978, p. 812-815.

FUNDACIÓ NOGUERA

més utilitzada per a obtenir finançament era el censal mort, que fou el principal instrument, juntament amb el violari i l'establiment emfitèutic, del sistema rendista, a través del qual els propietaris de béns immobles i els individus adinerats obtenien rendiment del patrimoni i del capital. A canvi d'una quantitat de diners determinada, el venedor del censal —la persona que rebia el préstec— es comprometia a pagar una pensió anual al creditor, calculada sobre la base d'un interès que, generalment, era del 5%.

Els impressors que obrien un taller solien adquirir el local a través d'un establiment emfitèutic, mentre que la compra dels aparells d'imprimir la finançaven a través de la venda d'un censal. L'any 1686 Josep Llopis va pagar 900 lliures pel material del taller del difunt Jacint Andreu a través de la creació d'un censal del mateix valor, que comportava el pagament d'una pensió anual de 45 lliures. L'any 1697 l'impressor Francesc Guasch va vendre un censal de 200 lliures al sacerdot Joan Lacasa a canvi d'una pensió de 10 lliures anuals per poder pagar una premsa i altres aparells que havia comprat a Rafael Figueró. Un cas semblant fou el del llibreter Joan Pau Martí, que el 1703 va vendre un censal als marmessors dels Cormellas per a comprar-los la impremta, valorada en 1.835 lliures. Martí va pagar 535 lliures d'entrada i la resta a través d'un censal de 1.300 lliures de preu, que representava el pagament d'una pensió anual de 65 lliures. El mateix va fer Bartomeu Giralt l'any 1711, quan va comprar una casa a Francesc Esteve, pagès de Martorell, per un preu de 654 lliures. Per pagar-ne una part, Giralt va vendre un censal de 300 lliures a Esteve, a canvi d'una pensió de 15 lliures anuals. L'endemà de fer aquesta operació, va vendre un altre censal a la comunitat de Sant Pere de les Puelles, per un preu de 240 lliures i una pensió anual de 12 lliures.[81]

Els censals eren també una fórmula habitual de finançament utilitzada en les edicions de llibres. L'any 1694, per pagar a Josep Cormellas la impressió de 750 exemplars dels *Avisos de Santa Teresa*, els llibreters Jacint Escona i Joan Terrasànchez van vendre un censal de 300 lliures de preu i 15 de pensió al sacerdot Joan Lacasa.

81. La venda de la impremta de Jacint Andreu és a: AHPB, Josep Güell, Manual de 1686, 811/65, f. 257-264v, 12 de maig de 1686. El censal venut per Guasch, a: AHPB, Domènec Rojas, Onzè manual, 863/37, f. 24-26v, 22 de gener de 1697. El censal venut per Joan Pau Martí, a: AHPB, Francesc Serra, Quinzè manual, 875/31, f. 180v-193v, 10 d'abril de 1703. La compra de la casa que fa Bartomeu Giralt, a: AHPB, Pere Pau Pujol, Catorzè manual, 910/14, f. 241v-249v, 13 de maig de 1711. La venda del censal, a: Ibídem, f. 250-254, 13 de maig de 1711. La venda del censal a la parròquia de Sant Pere, a: AHPB, Pere Pau Pujol, Catorzè manual, 910/14, f. 254-262, 14 de maig de 1711.

Igualment, els censals eren un instrument financer utilitzat per importar llibres de l'estranger. L'any 1701 el llibreter Baltasar Ferrer va vendre un censal de 455 lliures de preu i 22 lliures i 15 sous de pensió anual al convent del Carme de Barcelona per pagar una partida de missals i breviaris que li havia venut l'holandès Arnold de Jager.[82]

Els censals eren utilitzats també per a comprar grans partides de llibres. L'any 1704, Jaume Surià, Jaume Batlle i Joan Piferrer van comprar l'estoc de llibres de la impremta Cormellas, valorat en 2.782 lliures, a la comunitat de Sant Jaume, els hereus. El 1708, per pagar les 770 lliures que encara devien, van vendre als sacerdots un censal d'aquella quantitat, a canvi de pagar 38 lliures i 10 sous de pensió anual. El 1727, un any després de la mort de Rafael Figueró, els seus marmessors van vendre els llibres del taller a la confraria dels llibreters, per un preu de 810 lliures. Per a satisfer el primer dels pagaments, Joan Piferrer, en nom de la confraria, va vendre un censal de 300 lliures al convent de Santa Maria de Jonqueres, per 15 lliures anuals.[83]

Un dels problemes dels censals és que generaven un gran endeutament. Aquesta situació la va viure la confraria de paraires, que l'any 1697 va haver de recórrer a aquesta fórmula per a reparar els danys causats en les seves propietats per les bombes llançades per l'exèrcit francès durant el setge. L'any 1703 els paraires tenien un deute acumulat que pujava a unes 1.300 lliures, una gran part del qual provenia dels censals que havien contret i que el 1711 encara no havien pogut acabar de pagar.[84]

Els conflictes per l'impagament de censos i censals sovint arribaven als tribunals. Els béns de Miquel Delmunts i de Josep Forcada, per exemple, foren segrestats per ordre judicial a instància dels creditors per a pagar les pensions que havien deixat per pagar. Martí Gelabert va haver d'afrontar un judici per l'incompliment de les condicions d'un

82. AHPB, Domènec Rojas, Manual de 1695, 863/6, s. f., 18 de gener de 1695; AHPB, Salvador Bruguera, Primer llibre de testaments i partides de taula, 896/8, s. f., 8 d'abril de 1701.

83. El censal venut per Surià, Batlle i Piferrer figura a: AHPB, Joan Solsona, Onzè manual, 890/14, f. 305-308v, 28 de març de 1708. La venda dels llibres de Rafael Figueró, a: AHPB, Pau Mollar, Cinquè manual, 958/13, f. 479v-486, 17 d'octubre de 1727. El censal venut per Piferrer al convent de Jonqueres a: ibídem, f. 544-547v, 13 de novembre de 1727. La confraria va repartir els llibres entre els seus membres. L'any 1733, però, n'hi havia molts que no havien pagat la seva part i es devien algunes pensions del censal. Per això, els administradors van proposar vendre els que quedaven i lluir el censal, és a dir, retornar el crèdit al convent de Jonqueres. AHCB, Gremis, Consells del gremi de llibreters, 1731-1737, 30-1, s. f., 17 d'agost de 1733.

84. Pere MOLAS, *Los gremios barceloneses...*, p. 379 i 382-383.

censal que va vendre al convent de Montsió l'any 1698. Com a garantia, l'impressor va hipotecar la casa que tenia al carrer de la Riera del Pi i va aportar com a fermances els llibreters Anton Ferrer i Baltasar Ferrer. A més, es va comprometre a millorar la seguretat abans de tres anys, aportant uns altres avaladors de més bona posició, sota pena, en cas contrari, d'haver de retornar el diner prestat. Cinc anys després, la priora del convent de Montsió va presentar una demanda contra Gelabert davant del jutge de reclams perquè els nous avals aportats no foren considerats prou bons. Tot i que l'impressor no devia cap pensió, la justícia va donar la raó al convent i el va obligar a retornar les 220 lliures del censal.[85]

Una altra forma de pagament utilitzada en el món del llibre foren les lletres de canvi. L'any 1679, Baltasar Ferrer i Anton Ferrer van manllevar 100 dobles d'or a través d'una lletra de canvi per a comprar una partida de llibres. L'any 1715, però, Baltasar Ferrer i Ramon Ferrer, hereu d'Anton Ferrer, van presentar una reclamació contra la noble Teresa de Vera, la creditora, perquè els interessos pagats doblaven el valor de la lletra. "Y axís se haja vingut a cobrar per ell més de dos vegadas la sort principal y se estiga ab la comprehensió que per haver-se cobrat dit interès un dèbit inlegítimament". L'any 1688, Joan Pau Martí i el jurista Francesc Toda i Gil van desfer la companyia que havien format dos anys abans per a importar llibres de Lió. De la liquidació en va resultar que Martí havia de retornar al seu soci les 85 dobles del capital inicial aportat. Martí va pagar aquest deute dos anys després amb una lletra de canvi per valor de 87 dobles i mitja, o sigui, amb un recàrrec del 3%.[86]

Sovint, les lletres de canvi eren reclamades per impagament. El gener de 1685 el botiguer de teles Jeroni Ferrer va acudir a casa del llibreter Josep Moyà acompanyat d'un notari i amb una lletra de canvi que s'havia d'haver pagat a Guillaume Barbier, impressor de Lió, el mes de desembre anterior. Davant del requeriment, Moyà va acceptar pagar la lletra, excusant-se que no ho havia fet abans pensant que se n'havia ocupat el seu procurador. "Per haver ordenat en Càller se fes la provisió en Marcella de cent vuytanta pessas de vuyt en mà de Constant de Ycart, de Marcella, a favor de dit Guillem Barbier, de Lió". L'octubre de 1727, Josep i Jaume Duran van presentar un requeriment notarial a Joan Piferrer per una lletra de canvi, datada a Lió el 23 de setembre

85. AHPB, Josep Galí, Segon manual, 898/2, f. 207v-211, 27 de juliol de 1698; ACA, Reial Audiència, Plets civils, 20651, s. f.

86. AHPB, Joan Solsona, Manual de 1715, 890/18, f. 262-263v, 28 de juny de 1715; AHPB, Joan Canals, Segon manual, 878/1, f. 171v-176, 8 de juny de 1690.

d'aquell any, per valor de 70 dobles d'or, que aquest els havia de pagar als germans Tournes, llibreters de Ginebra. Piferrer, per raons que el notari no va reflectir, es va negar a pagar aquella lletra.[87]

Una altra forma de finançament era el préstec concedit "de bon grat i sense interès", com es constata, per exemple, en una partida de lletra usada que l'impressor Pau Campins va comprar a Rafael Figueró l'any 1721. Campins va pagar 100 lliures i es va comprometre a satisfer les 180 restants l'any següent. Per a pagar el deute, Campins va rebre un préstec de 90 lliures que Miquel Ricart, paperaire de Ripollet, li va fer "sense interès". Aquest tipus d'operació apareix també en la compra d'una partida de llibres que Joan Piferrer va fer a Giacomo Bateni, mercader de Gènova, l'any 1721. El llibreter va signar un debitori de 582 lliures i 8 sous al doctor en drets Joan Font per una quantitat igual que aquest els havia deixat "de bon grat i sense interès". Tot i que Piferrer es va comprometre a retornar el préstec a Joan Font en el termini de sis mesos, aquell deute no fou pagat fins l'any 1744.[88]

El préstec sense interès era una modalitat del sistema rendista que perseguia obtenir, de manera encoberta, un benefici més alt del que permetia la llei. Les actes notarials, evidentment, no reflectien la rendibilitat, però l'operació era molt senzilla, ja que només calia prestar efectivament una quantitat inferior a la declarada davant notari, de manera que la quantitat a retornar —la que constava en el document— era major que la prestada. L'origen d'aquesta modalitat de crèdit, al meu parer, tenia relació amb el control a què es va sotmetre les lletres de canvi en la primera meitat del segle XVII. Segons Carrera Pujal, l'any 1623 el virrei de Catalunya va ordenar limitar els canvis de la fira de Perpinyà a un interès màxim del 2,5%, que en el còmput de les quatre fires anuals no podia superar el 10%. L'any 1688 el Consell de Cent va encarregar a una comissió d'experts determinar si el comerç de les lletres de canvi que es pagaven a la fira de Tortosa era lícit. Els assessors van informar que existia una revenda de lletres de canvi que consideraven il·lícita i usurera. A més, segons Carrera Pujal, els

87. El requeriment presentat a Josep Moyà figura a: AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1685, 766/46, f. 5-6, 7 de gener de 1685. Dos anys abans, Josep Moyà havia nomenat procurador Josep Goget, negociant de Càller. AHPB, Jeroni Guiu, Manual de 1683, 846/4, f. 34v-36, 10 de febrer de 1683. El requeriment presentat a Piferrer, a: AHPB, Pau Mollar, Cinquè manual, 828/12, f. 497-497v, 25 d'octubre de 1727.

88. La compra de la lletra feta per Pau Campins és a: AHPB, Josep Amat i Reixac, Manual de 1721, 940/12, f. 51-51v, 27 de novembre de 1721. El pagament a Figueró i el préstec sense interès, a: Ibídem, Manual de 1722, 940/13, f. 82-82v, 6 d'agost de 1722. El préstec fet a Piferrer, a: AHPB, Bartomeu Cervaró, Manual de 1721, 927/3, f. 231-232, 6 d'octubre de 1721.

assessors van advertir que algunes persones deixaven diner al marge de la llei. "Extrajudicialmente constaba, además, que algunas viudas y otras personas dejaban partidas de dinero en Barcelona con obligación de pagarse en ella y al interés de un real por dobla, o mayor o menor, cada mes, sin hacerse letras ni otra formalidad exterior que pudiera dar color de cambio o de otra negociación lícita".[89]

La formació de societats

Una de les pràctiques més utilitzades pels impressors i els llibreters per a finançar l'edició de grans obres fou la creació de societats, que tenien com a objectiu compartir les despeses i els beneficis i així minimitzar les possibles pèrdues. Les companyies acostumaven a formar-se entre impressors o entre uns quants llibreters i un impressor, encara que, sovint, hi participaven també persones alienes al món editorial. La formació de societats era molt freqüent en la majoria d'oficis als segles xvii i xviii. Aquesta pràctica va agafar una forta empenta després de la Guerra dels Segadors, sobretot en el sector tèxtil. Segons que ha assenyalat Albert Garcia Espuche, "els mercaders barcelonins, ben relacionats amb el territori català com a herència del període anterior (1550-1640), van entrar en diversos negocis simultàniament, es van associar en companyies per poder sumar esforços i van anar teixint una complexa "troca" de relacions econòmiques, familiars i territorials que va actuar de forma considerablement eficaç".[90]

L'any 1686 els impressors Rafael Figueró, Vicenç Surià, Josep Llopis i Maria Andreu, vídua de Jacint Andreu, van formar una companyia per un període de sis anys. Entre les condicions figurava que els llibres que cada un d'ells imprimiria s'havien de dipositar en una habitació, de la qual només tindrien la clau dos dels socis. Aquests dos, a més, havien de portar el recompte dels llibres que entraven i dels que s'anaven venent. Figueró, Surià, Llopis i Andreu van acordar que els ingressos fossin destinats a pagar les despeses d'imprimir més llibres i que els beneficis fossin repartits passats els sis anys. L'acord contemplava també que si algun dels socis moria, la vídua tingués dret, si volia, a entrar a la companyia amb els mateixos pactes o, en cas contrari, a cobrar la seva part de la mercaderia a dues lliures la raima.[91]

89. Jaume Carrera Pujal, *Historia política y económica de Cataluña...*, vol. I, p. 391-393 i 427.

90. Albert Garcia Espuche, *La Ciutat del Born...*, p. 56; Albert Garcia Espuche, *Barcelona entre dues guerres...*, p. 265.

91. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1686, 828/4, f. 230-232v, 17 de febrer de 1686.

Un exemple d'una companyia mixta, entre impressors i llibreters, fou la que Rafael Figueró va formar el 1699 per temps de cinc anys amb Anton Ferrer, Ramon Sapera, Baltasar Ferrer, Joan Terrasànchez, Joan Cassanyes, Jaume Batlle i Joan Piferrer per tal d'imprimir llibres "y fer trueques de aquells". Els socis que s'encarregaven de portar el llibre de comptes havien de dipositar els diners en una caixa amb dos panys i dues claus. A més, es va acordar que Figueró no imprimiria cap llibre pel seu compte i que els llibreters no en podien fer imprimir per cap altre estamper, sota pena de 100 lliures.[92]

Alguns llibreters van crear societats per imprimir llibres pel seu compte, com fou el cas de la companyia formada per Anton Ferrer i Baltasar Ferrer, o bé la que Josep Moyà va crear amb Jacint Escona, Francesc Llopis i Joan Terrasànchez per a explotar conjuntament una impremta que van comprar a Tarragona. Una altra societat, per bé que poc duradora, fou la que Joan Pahissa va crear l'abril de 1684 amb Miquel Planella, Bernat Nivell, Joan Cassanyes, Miquel Badia, Pere Pau i Joan Roca, també llibreters, per a editar llibres amb una impremta que Pahissa acabava de comprar. Els llibreters van acordar que "lo benefici que de aquella resultarà sia igual per dits companys divididor, pagats y destrets, en primer lloch, tots los gastos que per dita stampa se hauran suportat".[93]

Alguna vegada, impressors i llibreters van unir esforços per obrir botigues per a vendre llibres. El febrer de 1693, per exemple, Josep Llopis va formar una societat amb el llibreter Tomàs de Lisau per dos anys per parar una botiga a casa de l'impressor, a la plaça de l'Àngel. Els dos socis van acordar que Llopis aportaria la casa i el capital necessari, mentre que Lisau hi posaria la feina i, sobretot, el seu dret, en tant que mestre llibreter, a tenir parada de llibres. Les dues parts van acordar també que, passats els dos anys, Llopis es quedaria les tres quartes parts dels beneficis "per lo capital tindrà en dita companya y la restant quarta part haja de ser de dit De Lisau per lo treball de encodernació y demés".[94]

L'any 1699, després de la mort de Josep Llopis, la seva vídua va formar una societat amb el llibreter Joan Piferrer, el seu gendre, i el notari causídic Marià Catús. L'objectiu d'aquesta societat, formada per cinc anys, era vendre llibres en una botiga de la casa de la plaça de l'Àngel. L'aportació inicial, entre capital i llibres, fou de 968 lliures,

92. AHBP, Pere Pau Pujol, Segon manual, 910/2, f. 307v-312, 29 de novembre de 1699.
93. AHPB, Jeroni Guiu, Manual de 1684, 846/5, f. 71-72, 20 d'abril de 1684.
94. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1693, 828/7, f. 46-48, 24 de febrer de 1693.

14 sous i 9 diners per cada una de les parts, que sumades feien 2.096 lliures. Els tres socis, a més, van acordar que la botiga fos administrada per Joan Piferrer, a canvi de rebre, per la seva feina, la sisena part dels beneficis. Un cop descomptada aquesta part, la quantitat restant dels guanys seria repartida a parts iguals entre tots tres.[95]

Un altre exemple de la participació de persones alienes en societats editorials és la companyia que Josep Texidó va formar l'any 1699 amb Francesc Canudas, sacerdot de la vila de Berga, i Francesc Pinyana, botiguer de teles de Barcelona. La societat fou pactada per deu anys, amb la condició que "dins dit termini se haja de imprimir eo estampar difarents sorts de llibres, així en llatí com en romans, (...) los quals llibres tinga obligació dit Teixidó de estampar ho fer estampar, posar lo paper, premsas y lletras, pagar officials, aparells y tots los ingredients, formar los llibres, fer alçades y embalar y tot lo demés fins que estigan del tot perficionats, corregits y acabats". Les parts van acordar pagar totes els despeses en comú, inclòs el treball de l'impressor, que, en lloc de participar dels beneficis, cobraria 8 lliures i 5 sous per cada full d'estampa imprès.[96]

El contracte d'impressió

Les societats que tenien per objectiu imprimir i vendre llibres eren projectes empresarials a llarg termini que perseguien editar el major nombre possible de llibres durant un període determinat de temps. Quan es tractava de la impressió d'una obra concreta, tant si era inèdita com una reedició, les condicions es pactaven a través de la signatura d'un contracte específic. Un exemple de contracte fet entre un autor i un impressor és el que el teòleg Magí Cases va signar l'any 1674 amb Rafael Figueró per publicar el llibre titulat *Desenganys, introducció a la vida devota*. Les condicions estipulaven que Cases lliurava el manuscrit a Figueró per tal que aquest l'imprimís "de bona lletra, tot a son gasto". L'autor, per la seva banda, havia de procurar obtenir un privilegi reial per vendre el llibre en exclusiva durant deu anys, tal com, efectivament, s'aconseguí una setmana després. Les dues parts van acordar que, durant aquells deu anys, per cada edició de mil dos-cents exem-

95. AHPB, Lluís Cases, Manual dels actes rebuts, 828/9, f. 428v-434v.

96. AHPB, Ignasi Teixidor, Primer manual, 909/1, f. 65v-70v, 26 d'agost de 1699. Document citat per Josep Maria Madurell i Marimon, "Licencias reales para la impresión...", p. 223. El pagament "a tant per full" fa referència al nombre de fulls d'estampa que entraven en un sol exemplar.

plars que es fes, l'impressor se'n quedaria mil còpies i l'autor les dues-centes restants.[97]

De la mateixa manera, l'any 1681, Josep Llopis i el sacerdot Marc Costart van signar un contracte per imprimir l'obra titulada *Meditacionario sobre todos los evangelios del missal romano*. L'acord contemplava l'edició de mil tres-cents exemplars d'aquest llibre, "posant dit Llopis lo paper per fer la impressió de dits llibras, ab que la bala de dit paper no excedesca lo cost de deu lliuras [una lliura per cada raima] y excedint dit cost de deu lliuras, dit reverent March Costart li hage de refer lo que excedirà més de ditas deu lliuras". Llopis es comprometia a tenir l'obra acabada abans del dia de Pasqua de l'any següent. A canvi, Costart havia de pagar a l'impressor 31 dobles el dia de la signatura del contracte i 32 dobles a mesura que anés avançant en la impressió. El cost final fou, per tant, de 63 dobles, que en moneda de Barcelona equivalien a 346 lliures i 10 sous.[98]

De vegades, l'edició d'una obra obligava l'autor a haver de demanar un préstec. Aquest fou el cas del notari Jeroni Galí, que el març de 1681 va signar un contracte amb l'impressor Jacint Andreu per publicar l'obra titulada *Summa Artis Notariae*. El preu acordat per la impressió de 1.250 exemplars fou de 800 lliures, tot i que el notari en va haver de pagar 136 més perquè l'obra va superar el nombre de pàgines previst inicialment. L'any següent, per tal de pagar a Andreu les 400 lliures que encara li devia, Galí va vendre un censal per aquest valor a Josep de Borja Llançol i Mascarell, cavaller de l'orde de Montesa, a canvi de pagar-li 20 lliures anuals de pensió. Des del punt de vista econòmic, la publicació de l'obra *Summa Artis Notariae* fou un mal negoci per a Galí, no debades el 1683, un any després de la seva publicació, va vendre 1.104 exemplars —gairebé l'edició sencera— als llibreters Josep Moyà, Jacint Escona, Joan Terrasànchez i Francesc Llopis per 463 lliures, 13 sous i 7 diners, és a dir, per aproximadament la meitat del que havia pagat a l'impressor.[99]

---

97. AHPB, Francesc Cotxet i Soler-Ferran, Desè manual, 779/9, f. 54-55, 3 de març de 1674. El privilegi d'impressió consta a: ACA, Reial Cancelleria, Registres, 5929, f. 128-129, 8 de març de 1674. *Desenganys, introducció a la vida devota*... BC, 6-V-18/18. Sobre les modalitats d'edició al segle XVI, vegeu també: Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Impremta i llibreria a Barcelona*..., p. 72-100.

98. AHPB, Josep Ferran, Segon manual, 853/13, f. 372-373, 3 de desembre de 1681. *Meditacionario sobre todos los evangelios*... BC, 11-V-75.

99. El contracte d'impressió del llibre de Jeroni Galí, a: AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1681, 766/40, s. f., 2 de març de 1681. La venda del censal, a: Ibídem, Manual de 1682, 766/43, f. 169v-170v, 16 d'octubre de 1682. La venda dels llibres, a: AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1683, 766/45, s. f., 16 de novembre de 1683. *Opera artis notariae*... BC, 2-IV-48.

Sovint, en les edicions concertades entre autors i impressors hi participaven també persones alienes al món del llibre, fos amb l'objectiu d'invertir o, simplement, com a mecenes. És el cas, per exemple, de la publicació del llibre titulat *Nuevas indias de las alabanzas del Santíssimo Rosario*, escrit per Tomàs Bofarull, frare del convent de Santa Caterina de Barcelona. L'any 1669 l'autor va acordar la impressió de 330 exemplars d'aquest llibre amb Rafael Figueró, que es va comprometre a tenir-los fets abans d'un any per un preu de 300 lliures. Bofarull va aconseguir aquesta quantitat gràcies a un préstec "sens interès" que li va fer el cavaller Jaume Cortada. Les parts van acordar que, un cop l'obra fos impresa, els llibres serien lliurats a un llibreter de Barcelona per tal que els vengués i que els diners obtinguts es repartirien a parts iguals entre Cortada i Figueró.[100]

Un altre exemple de mecenatge es constata en l'edició del llibre titulat *Marial de España, patronazgo de religiones*, escrit pel pare franciscà Josep Dulach. La impressió d'aquest llibre, feta l'any 1679, fou pagada per Joan Jolis amb l'ajut del botiguer de teles Bartomeu Nadal, que va aportar el capital necessari per comprar el paper. El pacte entre Jolis i Nadal estipulava que el dia de la signatura del contracte el botiguer havia d'avançar 20 dobles —110 lliures— a l'impressor, mentre que aquest es comprometia, un cop imprès, a retornar-li aquesta quantitat i a donar-li seixanta exemplars de l'obra. Els ingressos per la venda de l'obra, un cop retornada la bestreta i descomptades les seixanta còpies que va donar Bartomeu Nadal, foren íntegrament per a l'impressor.[101]

La participació en una edició amb objectiu inversor s'observa en el contracte que l'assaonador Maurici Font va signar amb Rafael Figueró l'any 1670 per publicar el *Santuario de las gracias e indulgencias*, escrit pel pare franciscà Diego León y Moya. Figueró es va comprometre a imprimir 625 exemplars d'aquesta obra, a canvi de 53 lliures i 10 sous, un preu que incloïa "tots los gastos, axí de paper, tirar y posar la planxa del gloriós pare Sant Francisco de Paula en cada hu dels dits llibras, com també los títols necessaris". Entre les condicions, hi figurava també que si Figueró imprimia més exemplars dels acordats o no acabava l'obra en el termini de dos mesos, hauria de pagar una pena de 25 lliures.[102]

100. AHPB, Francesc Llauder, Setè manual, 787/7, f. 102v-105v, 1 de febrer de 1669. *Nuevas indias de las alabanças del S. Rosario*.... BUB, XVII-8340.

101. AHPB, Jacint Sescases, Manual de 1679, 798/11, s. f., 27 de juliol de 1679. *Marial de España, patronazgo de religiones*... BUB, XVII-3221.

102. AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1670, 766/19, f. 111v-112, 26 d'agost de 1670. *Sumario de las gracias e indulgencias*... AHCB, B 1670 12º 1.

Dos mesos després de signar el contracte, Font va rebre els 625 llibres impresos. Tot seguit, va encarregar l'enquadernació al llibreter Anton Ferrer, "ab cubertas de pergamí, és a saber, la meytat de aquells ab botonets y la altre meytat ab correigs, los quals sis-cents vint y sinch llibres dit Ferrer promet entregar encodernats a dit Font dins dos mesos primer vinents". A més, van acordar que el llibreter posaria a la venda els llibres, pagant a l'assaonador quatre sous per unitat, cosa que, en cas de vendre'ls tots, representava un total de 125 lliures. Per tant, en aquest supòsit, un cop descomptades les 53 lliures i 10 sous de la impressió i les 25 lliures que Font va pagar al llibreter per l'enquadernació, el benefici net per a l'assaonador hauria estat de 46 lliures i 10 sous; o sigui gairebé el 60%.[103]

Una pràctica habitual era que les institucions religioses es fessin càrrec de la impressió de les obres escrites per algun dels seus membres. L'any 1692, per exemple, el sacerdot Francesc Garrigo, procurador dels administradors del santuari de Nostra Senyora de la Gleva, de Sant Hipòlit de Voltregà, a la comarca d'Osona, va signar un contracte amb Josep Llopis per imprimir sis-cents exemplars del llibre *Gleba de discursos*, escrit pel canonge Francesc Poquí. Els signants van acordar que el cost de l'obra, estimat en 4 lliures per cada full, així com també els ingressos de la seva venda, serien compartits a parts iguals. El canonge Poquí, d'altra banda, rebria, un cop acabada la impressió, vint exemplars del llibre pel treball d'escriure'l.[104]

Aquell any fra Josep de la Concepció, prior del convent de Sant Josep de Barcelona, va encarregar a Rafael Figueró la impressió de mil exemplars de cada un dels quatre volums del "Curso moral salmanticense", escrit pel frare carmelita descalç Andrés de la Madre de Dios, a més de dos-cents del primer volum, dos-cents del segon i cent trenta-vuit del tercer. El preu acordat fou de 3 maravedís per full, "contando los reales de ocho a dies reales de plata y los doblones a quarenta reales de plata, como passan en el reyno de Castilla". L'impressor, a més, es comprometia a imprimir 232 jocs de l'obra sencera sense cap càrrec

103. AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1670, 766/19, f. 212-213, 22 d'octubre de 1670.

104. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1692, 828/6, f. 172v-174, 8 de gener de 1692. *Gleba de discursos*... BUB, C-246/5/11. Aquesta obra conté 434 pàgines, de manera que, tractant-se d'una obra en quart, es van necessitar 54 fulls per imprimir cada exemplar. Tenint en compte que el preu acordat fou de 4 lliures per full, el cost final de l'obra fou de 216 lliures. Els administradors del santuari de la Gleva van pagar a Llopis la meitat d'aquesta despesa el juliol de 1692. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1692, 828/6, f. 211-212, 10 de juliol de 1692.

per als carmelites i a enviar-ho tot a Madrid el desembre de 1694, pagant ell el transport.[105]

L'opció preferida pels llibreters a l'hora d'invertir en la impressió de llibres eren les reedicions, possiblement perquè d'aquesta manera reduïen el risc de perdre diners. Els llibreters, en aquest sentit, acostumaven a participar en el finançament d'aquelles obres impreses amb anterioritat de les quals hi havia constància que havien tingut una bona sortida comercial.

Un exemple d'una reedició feta a Barcelona amb la participació de diversos llibreters és la que en va resultar de l'acord signat el 1678 entre Martí Gelabert, administrador de la impremta Mathevat, i els llibreters Baltasar Ferrer i Francesc Llopis per imprimir *De imitatione Christi*, de Tomàs de Kempis, una obra que circulava per tot Europa des de feia anys, amb un gran èxit de venda. Gelabert es va comprometre a imprimir la quantitat de dues raimes i mitja de cada un dels fulls del llibre, o sigui, 1.250 exemplars. A canvi, els llibreters li havien de subministrar el paper i pagar-li 4 lliures i 10 sous per full.[106]

Una altra mostra d'una reedició finançada per llibreters és la impressió de les obres de Santa Teresa, que Jacint Escona i Joan Terrasànchez van encarregar a Rafael Figueró l'any 1679. L'impressor es va comprometre a fer 1.250 exemplars de cada un dels dos volums de què constava l'obra per un preu de 5 lliures i 6 sous per cada full d'estampa, posant-hi ell el paper. Un altre exemple semblant és l'acord que Josep Llopis va signar el 1683 amb els llibreters Jacint Escona, Josep Moyà, Joan Terrasànchez i Francesc Llopis per reeditar el llibre titulat *Itinerario historial que debe guardar el hombre*, d'Alonso de Andrade. Llopis es va comprometre a editar el llibre "tirant la jornada de mil y dos-cents sinquanta fulls, (...) aven-li de pagar lo full de quiscuna jornada a rahó de sis lliures".[107]

---

105. AHPB, Joan Canals, Manual de 1692, 8787/2, f. 186-192, 24 de juliol de 1692. El Consell d'Aragó va concedir als carmelites descalços un privilegi per a imprimir i vendre aquesta obra a Catalunya durant deu anys. ACA, Consell d'Aragó, Memoriales de la negociación de Cataluña, Lligalls, 543, s. f., 9 de gener de 1692. *Collegij Salmanticensis FF. Discalceatorum...* BUB, XVII-6221. La primera edició d'aquesta obra fou feta a Lió el 1679. BPEB, 23 "16" Sal.

106. AHPB, Joan Alomar, Cinquè manual, 814/5, f. 81-82v, 4 de març de 1678. *De imitatione Christi...* BUB, XVII-9125.

107. El contracte d'impressió de les obres de Santa Teresa figura a: AHPB, Joan Alomar, Sisè manual, 814/6, f. 287v, 17 d'agost de 1679. *Obras de la gloriosa Madre Santa Teresa de Jesús...* BUB, XVII-3355 i XVII-8610. En total, els dos volums de l'obra contenen 1.096 pàgines, en format quart, cosa que significa que en cada exemplar hi van entrar 137 fulls d'estampa. Per tant, el cost de la impressió va ascendir a 726 lliures i 2 sous. El contracte per imprimir el llibre d'Andrade, a: AHPB, Jeroni Guiu, Manual

Hi ha també algunes edicions fetes entre diversos impressors, amb la participació opcional d'un o més llibreters. Un exemple és el contracte que Martí Gelabert i Jaume Caís van signar l'any 1683 amb els llibreters Pau Agell, Bernat Nivell i Gabriel Subirana per a imprimir la *Instrucción de sacerdotes*, d'Antonio de Molina. Els impressors es van comprometre a fer 1.250 exemplars d'aquest llibre, mentre que els llibreters s'obligaven a aportar el paper i a pagar-los 3 lliures i 10 sous per cada un dels 81 fulls que va contenir l'obra. És a dir, l'import total de la impressió va ascendir, sense comptar el cost del paper, a un total de 283 lliures i 10 sous.[108]

Les edicions compartides entre dos o més impressors no només es feien per abaratir les despeses, sinó també per guanyar temps, sobretot si es tractava d'obres de gran extensió. Una mostra és l'edició que es va fer a Barcelona l'any 1687 del *Despertador Christiano*, de José de Barcia y Zambrana. Aquesta obra, de cinc volums, reeditada amb els costos a càrrec de Rafael Figueró, fou feta conjuntament per quatre impremtes. En concret, Josep Forcada va ocupar-se de la impressió del primer volum, Rafael Figueró, del segon i del cinquè, Joan Jolis, del tercer, i Vicenç Surià, del quart. Francesc Barnola, treballador de la impremta de Figueró, assegurava en un plet que el seu amo, "per poder acabar més prest de imprimir las obras de Barcia y Zambrana, en quart, ne donà un tomo a la imprempta de dit Forcada, notari, lo qual se imprimia a costas de dit Figueró".[109]

Un altre exemple d'una publicació feta per dos impressors és el llibre titulat *Trabajos de Jesús*, del frare portuguès Tomé de Jesús, editat conjuntament per Martí Gelabert i Josep Texidó l'any 1695, amb la participació del llibreter Jaume Batlle. L'acord contemplava la impressió de 1.250 exemplars, que Gelabert i Texidó es comprometien a tenir acabats en el termini de quatre mesos a partir de la signatura

---

de 1683, 846/4, f. 36-37v, 13 de febrer de 1683. *Itinerario historial que deve guardar el hombre...* BUB, XVII-6202. Els dos volums de l'obra contenen 548 pàgines, de manera que, tractant-se d'un llibre en format foli, hi van cabre 137 fulls d'estampa en cada un dels exemplars. Per tant, l'import pagat pels llibreters a l'impressor, a raó de 6 lliures per full, fou de 822 lliures.

108. AHPB, Pere Màrtir Llunell, Tercer llibre de concòrdies, 719/92, s. f., 4 de març de 1683. Després de la renúncia de Martí Gelabert i d'alguns dels llibreters a participar en el projecte, l'obra fou finalment acabada a la impremta Cormellas, de la qual Jaume Caís era l'administrador. AHPB, Jeroni Guiu, Manual de 1685, 846/5, f. 155-156, 27 de setembre de 1685. *Instrucción de sacerdotes...*. BPEB, 241.82 Mol.

109. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 18 d'abril de 1707. *Despertador christiano de sermones doctrinales...* BUB, B-62/3/1 (vol. 1), B-62/3/2 (vol. 2), B-62/3/3 (vol. 3), BC, 15-III-8 (vol. 4), BUB, XVII-4932 (vol. 5).

del contracte. Els impressors i el llibreter van acordar compartir les despeses i els beneficis a parts iguals entre tots tres.[110]

El setembre de 1703, Rafael Figueró i el seu fill van signar un contracte amb la companyia formada pel llibreter Ramon Bons, el notari Anton de Cruïlles i el doctor en lleis Joan Baptista Casas —que aleshores era el propietari de la impremta que administrava Martí Gelabert—, amb l'objectiu d'imprimir conjuntament el llibre titulat *Fuero de la Conciencia*. Aquest acord es va signar per resoldre un conflicte que havia sorgit entre Figueró i Bons, ja que tant l'un com l'altre asseguraven tenir un privilegi reial per imprimir el llibre. Les dues parts van acordar que l'obra es fes a les dues impremtes, treballant una part en cada una separadament i després ajuntar tots els fulls a casa de Figueró. "Que la part que dit senyor doctor Casas aurà fet estampar en la sua estampa se dega entregar a dits senyors Figueró pera que aquells la tingan en custodia ab la que dit senyor Figueró aurà estampat y que dende allí se repartescan per vèndrer-se" també es va pactar que els beneficis, o les possibles pèrdues, fossin repartits entre tots quatre a parts iguals. Figueró, tanmateix, a pesar que hi havien participat dues impremtes, es va assegurar que constés que l'obra s'havia fet a casa seva: "que·s dega posar en dits llibres lo nom de dit senyor Figueró".[111]

INCOMPLIMENTS DE CONTRACTE

Els contractes d'impressió acostumaven a estipular que si una de les parts incomplia alguna de les condicions hauria de pagar una compensació, generalment en forma de diners, a la part perjudicada. Per aquesta raó, sovint els incompliments derivaven en processos judicials. És el cas, per exemple, de l'acord que Rafael Figueró va signar l'any 1671 amb la confraria dels llibreters de Barcelona per imprimir els salms i les beceroles que aquesta entitat repartia entre els seus membres per vendre a les botigues. A banda de les condicions que establien els preus i la quantitat, un dels capítols autoritzava l'estamper a imprimir i vendre salms i beceroles a expenses seves, sempre que no hi figurés el nom de la confraria dels llibreters.[112]

110. AHPB, Pere Pau Ribes, Vint-i-tresè manual, 820/5, f. 159-160v, 30 de juny de 1695. *Trabajos de Jesús*... UdG, Biblioteca Diocesana, 37/1617.

111. AHPB, Josep Madriguera, Manual 1703, 901/3, f. 192v-194v, 20 de desembre de 1703. *Fuero de la conciencia y compendio moral salmanticense*... BPEB, 241:265.62 Val.

112. AHPB, Francesc Cortès, major, Primer manual, 807/1, f. 211v-213. La confraria dels llibreters gaudia d'un privilegi que els va concedir el Consell de Cent el 1623

Aquell acord entre Figueró i els llibreters va ser motiu de debat en un consell de la germandat dels estampers de Barcelona. El novembre de 1671, els administradors, Josep Soler i Onofre Balmes, van advertir els seus companys, reunits al convent de frares trinitaris calçats, que l'acord era molt perjudicial per a les impremtes de Barcelona. Els administradors van proposar a la resta de membres de la germandat iniciar una causa a la Reial Audiència per tal que fos prohibit a la confraria dels llibreters la potestat d'obligar els seus membres a comprar els salms i les beceroles a un sol impressor, "per ésser assò un manifest monopoli y contra lo bé comú de tot lo Principat".[113]

A pesar d'això, durant els anys següents la confraria dels llibreters va continuar encarregant la impressió dels salms i les beceroles a Rafael Figueró. L'octubre de 1677, però, l'impressor va vendre una partida de salms que no havien passat pel control de la confraria al sastre Miquel Raurell, per bé que, tot seguit, va sospitar que alguna cosa no anava bé: "després de haver venut dits samps a dit Raurell li és anat de darrera dit Figueró fins en lo carrer de la Bòria ahont violentament los y ha llevats y se'ls ne ha tornats aportar". Tot seguit, els representants de la confraria dels llibreters es van presentar a casa de Figueró, al carrer de la Barra de Ferro, acompanyats del cap de guaita reial, "per tenir notícias com lo dit Rafel Figueró havia venut una partida de sams sens encodernar a Miquel Raurell, sastre, y en dits samps y era una cláusula dient que aquells eran estampats a costa de la confraria dels llibraters". Els cònsols van exigir a Figueró que els donés tots els salms, cosa que aquest es va negar a fer, dient que no en tenia. A requeriment dels llibreters, l'oficial reial procedí immediatament a regirar la impremta. Amagats en un calaix trobaren més d'un miler de salms amb la imatge de Sant Jeroni, patró de la confraria.[114]

Durant el procés judicial que va seguir a aquest afer, Figueró va defensar-se dient que eren els llibreters els que havien incomplert les condicions del contracte signat el 1671, ja que, ignorant la clàusula

---

que obligava els mestres llibreters de Barcelona a comprar a la confraria els salms i les beceroles que després venien en les seves respectives botigues. L'any 1675, la confraria va aconseguir la ratificació d'aquest privilegi i, a més, que el Consell de Cent, amb l'argument que el paper s'havia encarit, els permetés augmentar el preu de 25 sous la raima a 60. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1675, 97-CC, f. 365v-366, 28 de novembre de 1675.

113. AHPB, Lluís Fontana, Segon manual, 806/2, f. 202v-204, 10 de novembre de 1671.

114. AHPB, Francesc Cortés, major, Setè manual, 807/7, f. 211v-212v, 12 de novembre de 1677.

FUNDACIÓ NOGUERA

d'exclusivitat, havien encarregat salms i beceroles a altres impressors. La declaració de Figueró fou corroborada per Jacint Andreu, que va assegurar que els anys 1673 i 1674 havia imprès algunes raimes de salms i beceroles per encàrrec de la confraria dels llibreters. Aquesta versió la va confirmar també Vicenç Surià, que va explicar que en els anys 1672 i 1673, quan treballava a la impremta de Jacint Andreu, havia imprès una o dues bales de salms en nom de la confraria. A més, Surià va afegir que l'any 1676, quan administrava la impremta Cormellas, va imprimir també una bala de salms i una altra de beceroles per encàrrec dels llibreters.[115]

Un altre exemple d'un plet relacionat amb l'incompliment de les condicions d'un pacte fou la reclamació que l'impressor Vicenç Surià va presentar al tribunal eclesiàstic el febrer de 1691 contra Joan Lleó, sacerdot beneficiat de la catedral de Barcelona, per cobrar 13 lliures que aquest li devia per una impressió. Lleó havia encarregat cent exemplars de la "quartilla de ordinari del bisbat de Vic" però, un cop foren impresos, va dir que no li agradaven, exigint a Surià "que costàs lo que costàs tornàs a imprimir-las". Quan les dues-centes còpies foren fetes, Lleó va enviar un llibreter a buscar-les, però l'impressor no les hi va voler donar si no les hi pagava.[116]

Per la seva banda, Joan Lleó va argumentar que la composició de les quartilles impreses per Surià no concordava amb l'original que li havia portat, cosa que, segons el sacerdot, era culpa de l'impressor, ja que "la justificació de las planas, en ésser totas ab una mida y especialment quant se entrega un full original ja estampat, corra y va per compte del estamper que·l imprimeix, conforme ho diuen los testimonis pèrits y pràctichs". Per això, Lleó va demanar que Surià fos condemnat a pagar-li les 2 lliures i 10 sous que valia el paper que li havia donat i una altra lliura per unes regletes de metall que l'impressor va dir que necessitava. Segons el sacerdot, tots els errors de l'obra s'havien d'atribuir a la "negligència o imperícia dels officials que la treballaren, perquè qualsevol official pràtich hauria ajustat y justificat la llargaria de las planas y no hauria posat las regletas negras tant grossas y difformes, ni las hauria fet tocar a la lletra, per ésser com son ditas qualitats y circunstàncias annexas y tocants al offici de estamper".[117]

FUNDACIÓ

115. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 23921, s. f., 9 de novembre de 1677.
116. ADB, Processos del Tribunal Eclesiàstic, 1691/5, n. 498, 7 de febrer de 1691.
117. Ibídem, 5 de març i 3 d'abril de 1691.

TIRATGES, PREUS I BENEFICIS

Les edicions de llibres acostumaven a ser de 1.250 exemplars, cosa que, en cap cas, responia a una quantitat escollida a l'atzar, sinó que es tractava de l'anomenada "jornada de Barcelona". El 1639, en un plet que va enfrontar Sebastià de Cormellas amb el convent de Santa Caterina de Barcelona, els impressors Sebastià i Jaume Mathevat, actuant com a testimonis, asseguraven que la tirada habitual d'una edició era de "mil doscents y sinquanta llibres, que·s jornada de Barcelona". Els impressors explicaven també que a aquesta quantitat sempre se n'hi afegien vint-i-cinc exemplars més, que servien per a les proves, per a substituir els fulls trencats o per a regalar a l'autor.[118]

La jornada de Barcelona era una norma que fixava la productivitat mínima per tal que el negoci fos rendible. De fet, tal com havia succeït des dels orígens de la impremta amb altres usos i costums, aquest estàndard fou també una norma importada d'Europa. A França, la productivitat exigida als treballadors de les impremtes cap a final dels segle XVI era de mil cinc-cents fulls diaris. A mitjan segle XVII, però, després d'una llarga batalla, els oficials de París i de Lió van aconseguir que el Parlament francès aprovés un reglament que, entre altres millores laborals, va fixar la productivitat en 1.250 fulls diaris, sense que això comportés una rebaixa salarial ni tampoc una modificació de l'horari. És possible que a Catalunya la productivitat s'establís consuetudinàriament, al llarg de la segona meitat del segle XVI o principi del XVII, coincidint amb l'arribada de nombrosos mestres impressors d'origen francès. Almenys, segons Jordi Rubió, la tirada més alta coneguda en una edició catalana abans de 1553 era de set-cents exemplars. Això permet constatar també que al segle XVII la producció editorial catalana havia augmentat considerablement respecte al segle precedent.[119]

A través dels contractes d'impressió es constata que al llarg de la segona meitat del segle XVII la tirada estipulada equivalia gairebé sempre a la jornada de Barcelona. L'any 1683, per exemple, Josep Llopis va acordar amb els llibreters Jacint Escona, Josep Moyà, Joan Terrasànchez i Francesc Llopis la publicació del llibre titulat *Itinerario historial*, d'Alonso de Andrade, "tirant la jornada de mil y dos cents sinquanta fulls".

118. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16552, 20 de febrer de 1639.

119. Jordi RUBIÓ I BALAGUER i Josep Maria MADURELL I MARIMON, *Documentos para la historia...*, p. 89. Sobre les xifres de productivitat a França, vegeu: Paul CHAUVET, *Les ouvriers du livre en France...*, p. 95-115; i Henri-Jean MARTIN, *Livre, pouvoirs et societé...*, p. 376-378.

L'any 1699, l'impressor Rafael Figueró va formar una societat amb els llibreters Anton Ferrer, Baltasar Ferrer, Joan Terrasànchez i Joan Piferrer per imprimir i vendre llibres, acordant "que dit Rafel Figueró tinga obligació tot lo temps que durarà la companyia de imprimir la jornada de mil dos-cents y sinquanta fulls". Una opció era imprimir només "mitja jornada", és a dir, 625 exemplars. És el cas, per exemple, de l'edició del llibre titulat *Cursus Philosophicus*, escrit pel pare caputxí Jacint d'Olp, que Martí Gelabert va publicar l'any 1690 per encàrrec del corredor d'orella Anton Tallander i de l'esparter Anton Bernada. Les dues parts van acordar "tirar y estampar mitja jornada de llibres del sobredit, que són sis cents y vint y sinch".[120]

La "jornada" era el nombre de fulls que una premsa, segons la consuetud establerta, imprimia en un sol dia. En el cas de les obres de mida foli, es tiraven quatre pàgines cada dia de cada un dels exemplars, mentre que si era en quart se'n feien vuit, i així successivament. Això vol dir que a un ritme de 1.250 fulls diaris, impresos per les dues cares, un premsista era capaç de produir unes cinc mil pàgines al dia si l'obra era en foli, unes deu mil si era en quart o fins i tot més si el format era més petit. Aquesta productivitat s'aconseguia gràcies a les anomenades "imposicions", un sistema que consistia a col·locar segons una pauta les pàgines compostes sobre la premsa —les anomenades "formes" o "motllos"—, de manera que, un cop imprès, només calia plegar i tallar el paper per tal que la paginació quedés ordenada correlativament. L'objectiu de tot plegat no era altre que optimitzar al màxim el treball del premsista, tirant tantes pàgines alhora com fos possible.[121]

Amb aquest sistema, la impressió d'un llibre avançava de plec en plec, fos de quatre pàgines, de vuit o de les que requerís el format de l'obra. Cada dia, a la premsa, se substituïen les formes que contenien les pàgines compostes i se'n col·locaven unes altres. Per tant, la impressió de 1.250 exemplars d'un llibre de mida foli que tingués, per exemple, quatre-centes pàgines, suposava fins a cent dies de feina, ja que aquesta era la quantitat de fulls d'estampa que entraven en cada un dels exemplars. En canvi, per fer 1.250 exemplars d'un llibre de la

120. El contracte signat per Llopis, a: AHPB, Jeroni Guiu, Manual de 1683, 846/4, f. 36-37v, 13 de febrer de 1683. El contracte de Figueró, a: AHPB, Pere Pau Pujol, Segon manual, 910/2, f. 307v-312v, 29 de novembre de 1699; El contracte de Gelabert a: AHPB, Joan Canals, Manual de 1690, 878/1, f. 255-257, 6 de setembre de 1690.

121. Sobre la tècnica de les imposicions, vegeu: Alonso Víctor de PAREDES, *Institución y origen del arte de la imprenta...*, f. 26v, i José Manuel LUCÍA MEGÍAS, *Aquí se imprimen libros...*, p. 19-23.

mateixa quantitat de pàgines però de mida quart, calia un mínim de cinquanta dies de treball.[122]

Per assolir aquest ritme de producció, tanmateix, calia que a cada premsa hi hagués dues persones —el premsista i l'entintador— i que fos alimentada per dos componedors. El 1687 l'adroguer Francesc Raurell va signar un contracte amb Vicenç Surià per imprimir 1.250 exemplars del *Flos Sanctorum*, de Pedro de Ribadeneyra, amb la condició explícita que "en la dita premsa y per dit effecte, aja de tenir los offisials que sien necessaris, que són quatre, só és dos per la premsa y dos per la caxa". La utilització de quatre oficials per premsa, això no obstant, no sempre era la norma, de manera que la productivitat acostumava a ser menor. A Barcelona, sembla que el ritme de producció més comú en una impremta a l'hora d'editar un llibre era de dos fulls a la setmana. Això és, almenys, el que Martí Gelabert va prometre a un client respecte a una impressió acordada l'any 1687: "quiscuna semmana li entregarà dos fulls al ús de estampa (...), ab la matexa forma que los demés estampers de dita present ciutat acostuman entregar las impressions fan de qualsevols llibres". Aquest costum adoptat pels impressors responia, molt probablement, a una mesura encaminada a disposar de més temps per publicar obres menors, així com poder atendre els treballs ordinaris de "remenderia".[123]

El cost de les impressions variava en funció d'una sèrie de paràmetres. En primer lloc, el preu era menor si el paper l'aportava la persona que feia l'encàrrec. Lògicament, el cost final d'una edició depenia també de la quantitat d'exemplars i de la mida del llibre, tant pel que fa al format com al nombre de pàgines, ja que això comportava la utilització de més o menys paper. Un dels paràmetres importants que determinava el cost era la mida de la lletra utilitzada, ja que com més petita, més temps necessitava un caixista per a compondre les formes que cabien en un full d'estampa. En una tarifa de l'any 1655 consten els preus que els estampers havien de cobrar per cada feina:

122. Henri-Jean Martin posa com a exemple una impressió habitual a la França de l'època, que era una tirada de 1.300 exemplars d'un llibre de 1.200 pàgines en format foli. Segons aquest historiador, aquesta edició, que constava de tres-cents fulls per exemplar, requeria gairebé un any de feina si es feia amb una sola premsa i fins i tot dos si de la composició només se n'ocupava un sol caixista. Henri-Jean MARTIN, *Livre, pouvoirs et societé...*, p. 379.

123. El contracte signat per Surià és a: AHPB, Francesc Torres, major, Vintisisè manual, 783/36, f. 232v-235v, 27 d'abril de 1687. El contracte de Gelabert, a: AHPB, Francesc Llauder, Vint-i-cinquè manual, 787/23, f. 76v-77v, 14 de maig de 1687.

> Per estampar quiscuna rayma de psalmps, per mans, 1 lliura i 4 sous; per estampar una rayma de basserolas, per mans, 1 lliura i 4 sous; per estampar la rayma de lletra de test, per mans, 1 lliura i 8 sous; per estampar la rayma de la lletra atanasia, per mans, 2 lliures; per estampar la rayma de lletra de cícero, per mans, 2 lliures i 4 sous; per estampar la rayma de lletra de breviari, per mans, 2 lliures i 12 sous; per estampar lo full de memorials, en dret o en fet, ab lletra de test, posant-hi lo estamper lo paper de Gènova, 1 lliura y 10 sous; y si dit memorial és ab lletra de atanasia, 1 lliura y 16 sous.[124]

Els preus de la composició consten també en el contracte que Rafael Figueró va signar el 1699 per formar una societat amb els llibreters Anton Ferrer, Baltasar Ferrer, Joan Terrasànchez i Joan Piferrer. Entre les condicions acordades hi figurava el preu que l'impressor cobraria per cada full, en funció del tipus de lletra: "Se ha pactat que dit Rafel Figueró tinga obligació tot lo temps durarà la companyia de imprimir la jornada de mil dos-cents y sinquanta fulls de cícero a rahó sis lliures; la de atenàsia a rahó de sinch lliures y deu sous; la de test a rahó sinch lliures y sis sous; la de breviari a rahó de set lliures". Aquests preus encara eren vigents el 1735. Aquell any, Joan Piferrer certificava davant notari que 1.250 còpies d'un full d'estampa, és a dir una "jornada", es cobraven a 7 lliures i 10 sous quan la lletra era de breviari, a 6 lliures si era de cícero, a 5 lliures i 10 sous en el cas de l'atanàsia, mentre que una jornada feta amb lletra de test costava 5 lliures.[125]

La fórmula més habitual per calcular l'import de la impressió d'un llibre era fixar el preu segons el cos de lletra utilitzat i multiplicar aquesta quantitat pel nombre de fulls de paper d'estampa que contenia un sol exemplar. L'any 1673, per exemple, el jurista Bonaventura de Tristany va encarregar a Rafael Figueró la impressió d'un llibre sobre la regla de sant Benet. L'impressor n'havia de fer set-cents exemplars, a un ritme de tres fulls per setmana. El preu acordat fou de 5 lliures i 10 sous per cada full, ja que la mida de la lletra era la d'atanàsia. Tenint en compte que aquesta obra va tenir 491 pàgines, van caldre 122 fulls d'estampa i tres quarts per cada llibre. Per tant, el cost final de la impressió va ascendir a 675 lliures, 2 sous i 6 diners.[126]

124. Ramon Alberch (et al.), *Gremis i oficis a Girona..*, p. 310.

125. AHPB, Pere Pau Pujol, Segon manual, 910/2, f. 307v-312v, 29 de novembre de 1699; AHPB, Josep Torrent, Esborrany, 1731-1747, 989/1, s. f., 30 de juny de 1735.

126. AHPB, Francesc Cortés, major, Tercer manual, 807/3, f. 174-175, 23 de setembre de 1673. *Corona benedictina...* BC, 1-VI-7.

Aquest sistema de càlcul es pot veure també en el contracte que Martí Gelabert va signar el 1678 amb els llibreters Baltasar Ferrer i Francesc Llopis per a reeditar el llibre *De imitatione Christi*, de Tomàs de Kempis, amb lletra de breviari. En aquest cas, però, el preu es va fixar en 4 lliures i 10 sous per full, perquè els llibreters hi posaven el paper. Gelabert, per la seva part, es comprometia a imprimir-ne 1.250 exemplars a un ritme d'un full per setmana, "y axí cada semmana dos raymes y mitja dels restants fulls de dit llibre fins dit llibre sie integrament stampat".[127]

Un altre exemple és l'acord que Joan Jolis va signar el gener de 1691 amb els llibreters Baltasar Ferrer, Miquel Planella i Jacint Janer per imprimir 1.300 exemplars del *Manual de exercicios espirituales*, de Tomás de Villacastín. Jolis es va comprometre a lliurar als llibreters dos fulls impresos cada setmana fins a acabar l'obra. L'impressor, a més, va obligar-se a no imprimir res per a cap altra persona mentre duressin els treballs del llibre, sota pena d'haver de pagar-los 25 lliures si ho feia. Els llibreters, per la seva banda, oferien donar el paper a l'impressor i pagar-li 2 lliures i 19 sous per cada full, setmanalment, a mesura que Jolis els donés els dos fulls impresos acordats. Aquesta obra, segons els exemplars conservats, conté 720 pàgines, de mida de setzè, cosa que significa que la impressió va requerir 22 fulls i mig de paper d'estampa per cada exemplar i que, per tant, l'import que els llibreters van pagar a l'impressor fou de 66 lliures, 7 sous i 6 diners.[128]

El preu de les obres menors, d'altra banda, com eren els opuscles i els plecs solts, s'establia comptant una petita part a un preu i la resta a un de més baix. Això es feia per tal de compensar la feina de la composició, que, en el cas dels encàrrecs petits, era proporcionalment més costosa que el tiratge. Un exemple es troba en un memorial de 44 pàgines en foli que el Consell de Cent va enviar a la Cort de Madrid l'any 1671, del qual se'n van encarregar cinc-cents exemplars a la impremta Mathevat. L'import fou de 17 lliures i 12 sous per les primeres cinquanta còpies, a raó de 16 rals el full, mentre que per les restants 450 còpies la impremta va facturar 12 lliures per la impressió i 12 més per "lo paper del sobre plus". Per tant, aquest memorial va valer 41 lliures i 12 sous.[129]

127. AHPB, Joan Alomar, Cinquè manual, 814/5, f. 81-82v, 4 de març de 1678.

128. AHPB, Joan Navés, Catorzè manual, 845/23, s. f., 13 de gener de 1691. *Manual de exercicios espirituales...* BPEB, 248.152 Vil.

129. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1668, part 2.ª, Sèrie General (N), 223, f. 236, 17 de juny de 1671. *Justificación de dos cartas que los deputados...* BC, F.Bon. 293.

Una altra mostra d'aquesta modalitat de càlcul és el pagament que la noble Teresa de Boixadors i de Pinós, comtessa de Savallà, va fer a Rafael Figueró l'any 1684 per la impressió d'una al·legació jurídica, de la qual se'n van imprimir vuitanta còpies, de mida de foli i lletra de text, per les quals es van utilitzar, per cada còpia, vint-i-sis fulls d'estampa. Figueró va cobrar-ne la meitat al preu d'un ral de vuit per cada un dels vint-i-sis fulls i els altres quaranta exemplars a 3 diners per full, de manera que, tot plegat, va valer 49 lliures i 8 sous. Un altre exemple és el pagament que Manuel Desvalls i Escura, cavaller de Girona, va fer a Figueró l'any 1694 per la impressió d'una al·legació jurídica relacionada amb un plet que el noble mantenia contra el convent de Sant Daniel d'aquella ciutat. D'aquest memorial se'n van imprimir quaranta còpies, que van haver de menester vint fulls i mig d'estampa cada una. Figueró va cobrar 28 lliures i 14 sous per la impressió, a un preu de 14 rals (una lliura i 8 sous) per full i 10 lliures per les quaranta còpies, a 5 sous la unitat, de manera que la impressió va valer un total de 38 lliures i 14 sous.[130]

Una darrera mostra es la carta que el rei Carles III va enviar desembre de 1707 als diputats del General per formar un exèrcit regular de cinc mil soldats. Rafael Figueró, estamper del General, va imprimir-ne tres mil còpies, a raó d'1 lliura i 8 sous per full les quaranta primeres i de 2 diners per full les 2.960 restants. Per tant, la impressió d'aquesta carta, que va tenir dos fulls d'estampa, va costar a la Diputació un total de 52 lliures, 2 sous i 8 diners.[131]

D'altra banda, els preus de venda al públic s'establien, lògicament, en relació amb l'extensió del llibre. L'any 1688 el *Fénix de Catalunya* de Narcís Feliu de la Penya, una obra d'unes 130 pàgines en quart, es venia a casa de Rafael Figueró per 8 sous, tal com s'anunciava en una gaseta. L'any següent, Figueró venia la *Práctica del confesionario*, de Jaime de Corella, una obra d'unes quatre-centes pàgines en quart, a un preu de 16 sous, mentre que l'any 1690 el *Despertador christiano*, de José de Barcia y Zambrana, que tenia unes 430 pàgines, es venia per una lliura. Un altre exemple l'aporta el *Flos sanctorum*, d'Alonso de Villegas, de 750 pàgines en foli, que segons s'anunciava en una gaseta publicada per Figueró l'any 1691, es venia per 2 lliures.[132]

130. AHPB, Francesc Cotxet i Soler-Ferran, Vintè manual, 779/19, f. 185-185v, 14 de juny de 1684; AHPB, Lluís Cases, Manual de 1694, 826/7, f. 212-212v, 20 de setembre de 1694.

131. ACA, Generalitat, Correu i Menut, Cauteles, 1704-1712, Sèrie V, 252, n. 36, 6 de febrer de 1708. *Còpia de la real carta ab que la Magestat del Rey...* BC, F.Bon. 4905.

132. El *Fénix de Cataluña* s'anunciava a la gaseta titulada *Noticias generales de Europa...a 20 de febrero de 1688*. AHCB, Pre-premsa 3/2. L'anunci de la *Práctica del con-*

La publicitat es va començar a incorporar a la premsa barcelonina a final del segle XVII, a imitació del que es feia a Europa, on era una pràctica habitual. A França, per exemple, segons ha assenyalat Gilles Feyel, els anuncis de llibres inserits en les edicions provincials de la *Gazette* de París van incrementar-se espectacularment a partir de la dècada de 1680. A Barcelona era molt normal que l'aparició d'un llibre s'anunciés a través de la fixació de la portada a les cantonades de la ciutat. L'any 1692, arran de la publicació del primer volum de les *Decisions* de Pere d'Amigant, la Generalitat va pagar un complement de 2 lliures i 10 sous a Rafael Figueró per la impressió del "principi de dit llibre, per fixar y plantar per los cantons y altres parts de la present ciutat". Així mateix, el llibreter Joan Pau Martí va rebre 2 lliures i 8 sous de la Diputació l'any 1695, "per lo treball de haver anat ell ab sos fadrins y apranents lo dia 30 del passat a fixar y plantar per los cantons y plassas de la present ciutat las excomunicacions impressas, fulminadas per lo Il·lustre y Fidelíssim senyor deputat ecclesiàstich". La pràctica d'enganxar papers impresos a les parets servia també per publicitar sentències judicials o documents similars que afectaven els particulars. És el cas d'unes lletres d'excomunió que Vicenç Surià va imprimir l'any 1690 per encàrrec del cavaller Joan Argila. La impressió de dos-cents exemplars va ascendir a 2 lliures, 1 sou i 6 diners, més una altra lliura i 10 sous que Argila va pagar a l'impressor per fixar i plantar les lletres per diversos llocs de la ciutat.[133]

El llibre de comptes de Joan Piferrer, administrador de la impremta de Josep Llopis, permet analitzar amb detall els beneficis d'una impremta. Piferrer anotava els ingressos derivats de les impressions un cop "trets tots gastos", "llevat lo tirar y lo paper" o bé "trets tots gastos de paper y officials", cosa que significa que de la suma de totes aquestes quantitats s'obté el benefici real que generava el negoci de la impremta. Així, doncs, es constata que, de 1699 a 1706, la impremta va obtenir uns beneficis per impressions de 2.473 lliures, de les quals

fesionario apareix a: *Noticias generales y muy verdaderas de Europa.... a 12 de agosto de 1689*. AHCB, Pre-premsa 7/23. L'anunci del *Despertador christiano* a: *Noticias generales de Europa...a 14 de julio de 1690*. AHCB, Pre-premsa 4/1. L'anunci del *Flos sanctorum* a: *Noticias generales de Europa...a 21 de setiembre de 1691*. AHCB, Pre-premsa 4/1.

133. La publicitat de les decisions és a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1689, part 3.ª, Sèrie General (N), 245, f. 521v, 26 de febrer de 1692. Les sentències d'excomunió impreses per Martí, a: ACA, Generalitat, Esborrany 1695-1698, Sèrie General (N) 382, f. 80v, 19 de desembre de 1695. La sentència impresa per Surià, a: AHPB, Jeroni Brotons, Quart manual, 865/20, f. 374-375, 28 de novembre de 1690. Sobre la publicitat a la Gazette, vegeu: Gilles FEYEL, *L'annonce et la nouvelle. La presse d'information en France sous l'ancien régime (1630-1788)*, Oxford: Voltaire foundation, 2000, p. 554.

1.730 corresponien a la impressió de llibres, 207 a la d'opuscles i les restants 536 lliures a la producció de plecs solts i altres "menudències" o "remiendos". Aquestes xifres, per tant, indiquen que el 70% dels beneficis obtinguts per la impremta Llopis durant el període indicat provenien de la impressió de llibres, mentre que el 21,6% corresponia a plecs solts i el 8,4% a opuscles (Fig. 13).[134]

Figura 13
BENEFICIS DE LA IMPREMTA LLOPIS, ADMINISTRADA PER JOAN PIFERRER, (1699-1706), EXPRESSATS EN LLIURES

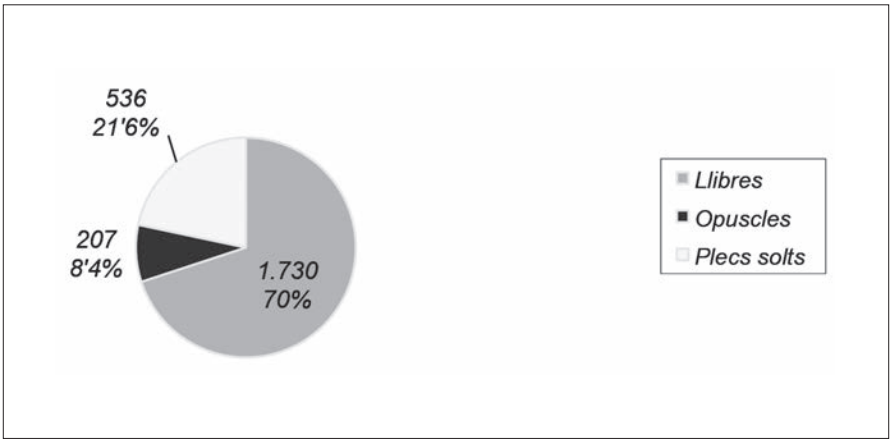

Aquests percentatges, d'altra banda, contrasten amb les dades que s'obtenen del recompte de la quantitat d'obres impreses en aquest taller

134. AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1707, 870/25, f. 71-149v, 19 de febrer de 1707. Els beneficis anotats per Piferrer es correspondrien, més o menys, amb el que avui es coneix amb l'acrònim EBITDA, és a dir, els beneficis obtinguts abans de deduir els interessos, els impostos, la depreciació i l'amortització. Traslladant aquest concepte al segle XVII, es tractaria del resultat final de l'explotació del negoci, sense incorporar-hi despeses com podien ser el pagament del cens de la casa, les pensions dels censals, les llicències d'impressió, els drets de portals, les despeses de la inversió en infraestructura i altres variables. Joan Piferrer anotava en el "deu" tots els pagaments que feia a compte d'Anna Llopis, tant si es tractava de coses relacionades amb la impremta com si eren despeses de la casa. D'altra banda, en l'apartat "ha de haver la senyora Llopis", Piferrer hi anotava les quantitats netes obtingudes de les impressions. Cal advertir que aquest document no és el "llibre major" dels comptes de la impremta, al qual Piferrer feia referència tot sovint, sinó que és el balanç de tot el que va pagar i cobrar per compte d'Anna Llopis. Malauradament, el balanç no permet fer una veritable anàlisi del compte d'explotació de la impremta, ja que hi ha moltes quantitats, com per exemple la despesa de paper o bé els sous que cobraven els oficials, que no hi figuren especificades.

durant el mateix període. Així, de 1699 a 1706 la impremta Llopis va editar un total de 15 llibres, 26 opuscles i 120 plecs solts, sense comptar una gran quantitat de "remiendos" que no s'han pogut comptabilitzar com a unitats per manca de concreció. Això significa que, en termes relatius, la producció de la impremta Llopis en el període indicat fou d'un 74,5% de plecs solts, un 16,2% d'opuscles i només un 9,3% de llibres (Fig. 14).[135]

Figura 14
PRODUCCIÓ DE LA IMPREMTA LLOPIS,
ADMINISTRADA PER JOAN PIFERRER (1699-1706), EXPRESSADA EN UNITATS

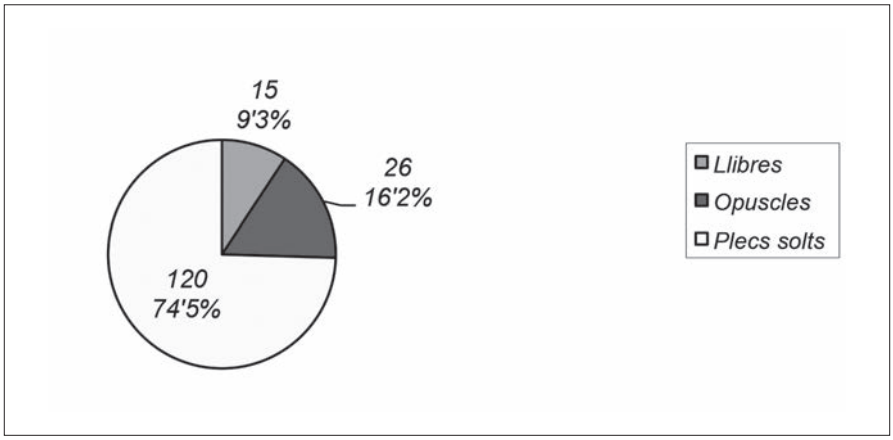

FUNDACIÓ NOGUERA

135. AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1707, 870/25, f. 71-149v, 19 de febrer de 1707.

Capítol 4
LA IMPREMTA A BARCELONA DESPRÉS DE 1714

Pèrdues humanes i materials

La Guerra de Successió no fou, en l'aspecte personal, un esdeveniment tan negatiu per a les impremtes de Barcelona com ho havia estat la dels Segadors, més de mig segle abans. Cal recordar, en aquest sentit, que entre 1640 i 1652 van morir vuit propietaris, mentre que de 1705 a 1714 les baixes foren dues. El nombre de tallers que restaven oberts a Barcelona a la fi de la Guerra de Successió es va reduir a nou, dos menys dels que hi havia abans de l'inici del conflicte. Una de les impremtes que va desaparèixer fou la de Martí Gelabert, que va tancar les portes el 1707, per bé que des de 1702 l'impressor actuava com a administrador, ja que el negoci era propietat de Flora Casas, germana de la seva difunta esposa. Gelabert va morir pels volts de 1710. L'altre dels propietaris que va morir durant la Guerra de Sucessió fou Joan Baptista Altés, cosa que va comportar que el taller deixés de funcionar durant uns anys. Tot sembla indicar que Altés morí durant l'assalt final de les tropes borbòniques sobre Barcelona, no debades fou enterrat el dia 12 de setembre de 1714. Aquesta fou, doncs, l'única pèrdua humana que es va registrar entre els propietaris com a conseqüència del setge de 1713-1714.[1]

1. ACB, Òbits, Llibre 5, 1692-1714, f. 322v, 12 de setembre de 1714. Segons l'obra conservada, Josep Altés, fill de Joan Baptista Altés, va continuar la tasca del seu pare a partir de la dècada de 1730. Sobre l'estat de la indústria editorial després de 1714, vegeu també: Xevi Camprubí, "Els efectes de la Guerra de Successió en la impremta catalana", dins Jaume Dantí, Xavier Gil, Ida Mauro (coords.), *Actes del VII Congrés d'Història Moderna de Catalunya, «Catalunya, entre la guerra i la pau, 1713, 1813»*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 2013, p. 656-676.

Això no obstant, no es pot descartar que un nombre més alt d'oficials impressors perdessin la vida defensant la ciutat de l'assalt borbònic l'11 de setembre de 1714. Un d'aquests casos fou el de Pere Masses, treballador de la impremta de Bartomeu Giralt, que va morir en rebre un tret en els darrers enfrontaments que es van produir durant el setge, segons va certificar Giralt davant notari. "El dicho Pedro Massas, mancebo impressor, murió de un balasso en el avanso que huvo en esta ciudad en el mes de setiembre del anyo de mil setecientos y catorze".[2]

Més significatives foren, en canvi, les pèrdues materials que van patir la majoria de les impremtes de Barcelona pels efectes de les bombes. Un dels casos més ben documentat és el del taller de Rafael Figueró, al carrer dels Cotoners, que va quedar completament destruït per un incendi provocat per una bomba que hi caigué el 26 de maig de 1714. El *Diario del sitio y defensa de Barcelona*, la gaseta impresa pel propi Figueró, ho explicava d'aquesta forma:

> Fue mucha la ruina de las casas, prendió fuego en algunas y con especialidad en la de Rafael Figueró, impressor del Rey nuestro Señor, en donde fué tal el incendio que, sobre averse quemado sus almazenes llenos de diferentes obras, papeles, libros y bienes muebles, ardieron hasta las prensas, amenaçando la quema de todas las casas vezinas.[3]

Arran d'això, Figueró va traslladar la impremta al carrer de la Bòria. L'any següent, els frares predicadors del convent de Santa Caterina, senyors directes, van establir la casa del carrer dels Cotoners al fuster Francesc Planes. Un any i mig després del bombardeig, constava que encara tenia la major part de les parets aterrades a causa "de l'incendi ocurregut en el darrer setge d'aquesta ciutat".[4]

Un altre dels impressors que es va veure obligat a canviar de casa el 1714 fou Francesc Guasch, ja que l'edifici del carrer de la Palla on vivia, així com també les quatre cases del costat, que eren propietat de

2. AHPB, Josep Simon, Manual de 1726, 899/27, f. 114v-115, 19 de desembre de 1726.

3. *Diario del sitio y defensa de Barcelona*, 10 de juny de 1714. BC, F.Bon. 693; Agustí ALCOBERRO, Mireia CAMPABADAL i Xevi CAMPRUBÍ, *El setge de Barcelona...*, p. 252. L'incident fou recollit també per un cronista anònim: "Tornaren a tirar bombas a las 5 de la matinada y durà la continuació fins a las 3 de la tarda, y se pagà foch en casa de Figaró, estamper, que durà 24 horas". Agustí ALCOBERRO i Mireia CAMPABADAL, *Cròniques del setge de Barcelona de 1713-1714*, Barcelona, Editorial Barcino, 2014, p. 196.

4. AHPB, Pau Mitjans, Vint-i-setè manual, 859/34, f. 475-479v, 17 de novembre de 1715.

la comunitat de sacerdots de Sant Felip Neri, van quedar destruïdes durant el setge. Guasch va traslladar la impremta a la davallada de Santa Eulàlia.[5]

La casa on hi havia la impremta dels hereus de Josep Llopis, a la plaça de l'Àngel, estava molt malmesa quan l'octubre de 1714 fou adquirida pel llibreter Joan Piferrer. Els mestres de cases i els fusters que van fer la valoració van deixar constància de la "ruhïna en que·s troba per causa de las bombas que en ella caygueren en lo siti propassat de la present ciutat". El 1732, en una concòrdia signada per Piferrer i els hereus Llopis es tornava a fer esment que la major part de la casa i les seves botigues havien quedat "dirruhïdas per ocasió de las bombas hi caygueren en lo últim siti que passà esta ciutat". I en el cadastre de 1716 també hi constava que la casa de Joan Piferrer, a la plaça de l'Àngel, tenia "la major part dirruïda".[6]

Segons la documentació cadastral, al primer pis de la casa de l'impressor Bartomeu Giralt, a la plaça dels Peixos, hi havia "dos salas, una de inhabitable, y dos aposientos bons y dos de derruïts". Tres anys després, constava que una part de la casa encara estava "derruhïda". Una cosa semblant passava amb la del llibreter Joan Pau Martí, a la plaça de Sant Jaume, que, segons el cadastre, estava "algo derruïda".[7]

Alguns dels edificis on anys enrere hi havia hagut impremtes van patir desperfectes per les bombes. La casa d'Antoni Lacavalleria, per exemple, al carrer de la Llibreteria, era buida el 1716 i tenia una gran part inhabitable. El mateix passava amb la casa situada al davant de la rectoria de Santa Maria del Pi on hi havia hagut la impremta Mathevat i posteriorment la de Martí Gelabert. L'octubre de 1717, Joan Baptista Casas, fill de Flora Casas, que aleshores era el propietari, va presentar una súplica a la Junta d'Administradors de la ciutat demanant una rebaixa del cadastre com a compensació per les obres que hi havia hagut de fer, "motivat que la dita casa casi tota era cayguda y per adobar-la

5. AHCB, Repartiment de cases de 1716, carrer de la Palla, I-57, s. f. Els terrenys on hi havia hagut la casa de Guasch i les quatre del costat foren aprofitats anys després per ampliar l'església de Sant Felip Neri. Josep de C. Laplana, *L'oratori de Sant Felip Neri de Barcelona...*, p. 102-109.

6. La valoració de la casa de la plaça de l'Àngel, a: AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1714, 870/31, f. 236-237, 24 d'octubre de 1714. La concòrdia signada entre Piferrer i els Llopis, a: AHPB, Josep Amat i Reixac, Plec de concòrdies, 940/31, s. f., 3 d'abril de 1732. L'estat de la casa, segons el Cadastre, a: AHCB, Cadastre, Repartiment de cases, Plaça de l'Àngel, 1716, I-57, s. f.

7. L'estat de la casa de Bartomeu Giralt, a: AHCB, Repartiment de cases, 1716, plaça dels Peixos, I-57, s. f.; Ibídem, Libro de rebilla de casas, 1719, I-2 bis, p. 220. L'estat de la casa de Joan Pau Martí, a: AHCB, Cadastre, I-60, f. 385v.

promptament fou presís consignar lo poch lloguer se'n podria tràurer per molts anys". D'aquesta súplica se'n desprèn, a més, que arran de l'ocupació borbònica la casa fou destinada a l'allotjament de soldats. Un informe elaborat el 1720 pels responsables del cadastre certificava que "dita casa en lo any 1716 estigué ocupada per allotjament". Segons aquest document, hi van viure soldats de l'exèrcit borbònic fins al mes de novembre de 1718, cosa que va suposar per al propietari una exempció en el pagament del cadastre corresponent a aquell any.[8]

Els bombardeigs també van causar danys en la casa on vivia l'oficial impressor Robert Lapedra, al carrer de les Moles. El 1716 la planta baixa i el primer pis eren habitables "y lo demés de dita casa, tot demolit". Uns cas semblant fou la situació en què el 1716 es trobava la casa del llibreter Baltasar Ferrer, al carrer de la Llibreteria, una gran part de la qual era "inhabitable". El mateix passava amb la d'Anton Moyà, en aquest carrer, on anys abans el seu pare hi havia tingut la impremta. En el segon pis hi havia "dos aposentos, part dirruhïts" i en el tercer hi havia "dos aposentos y una porxada, també part dirruhïts". Finalment, la casa del llibreter Francesc Escona, al carrer de la Llibreteria, segons la valoració que van fer els mestres de cases i els fusters el 1726 quan fou comprada per la confraria dels llibreters, "se trobave distruhïda per las bombas que caygueren en ella en lo siti del any mil set-sens catorze".[9]

La confiscació de béns

Un altre dels entrebancs que va patir la indústria editorial com a conseqüència de la repressió borbònica fou el segrest de béns; una mesura que, com va assenyalar Joan Mercader, fou contrària a les capitulacions de la rendició de Barcelona el setembre de 1714. Poc després de l'ocupació militar, el règim filipista va decretar la confiscació de les propietats que els habitants de la ciutat tenien fora muralles, interpretant que aquestes no estaven contemplades en el text de la capitulació. Els afectats no van poder recuperar els béns fins l'any 1725,

8. L'estat de la casa dels Lacavalleria consta a: AHCB, Cadastre, Repartiment de cases, 1716, carrer de la Llibreteria, I-57, s. f. La súplica presentada per Joan Baptista Casas, a: AHCB, Cadastre, Memorials i certificats, 1717-1802, V-I, s. f., 1717. L'allotjament de soldats, a: AHCB, Cadastre, Cargos de Catastro en pensión por casas, censos u censales hasta fin de 1720, I-65, p. 192.

9. AHCB, Cadastre, Repartiment de cases, 1716. La compra de la casa de Francesc Escona per part de la confraria dels llibreters figura a: AHPB, Francesc Tos i Arquer, Manual de 1726, 947/8, f. 66-73, 3 de juny de 1726. La valoració de la casa, a: AHPB, Josep Brossa, Manual de 1726, 824/75, f. 252-256, 17 de novembre de 1726.

en virtut del tractat de pau signat per Felip V i l'emperador Carles VI. A Rafael Figueró li foren confiscades les propietats de Sant Pere de Vallcàrquera, mentre que al llibreter Joan Piferrer li van segrestar el molí paperer que tenia a Ripollet. Segons un informe de la Comptadoria de Confiscacions del Principat de Catalunya, l'any 1722 les propietats de l'un i de l'altre van donar uns beneficis a la Hisenda Reial de 563 i 480 rals d'ardit, respectivament.[10]

El molí de Ripollet, anomenat "del Prat", va ser confiscat per l'exèrcit borbònic cap a final de 1714. Amb tot, Joan Piferrer el va poder explotar durant un temps, pagant, però, un lloguer a la hisenda reial. L'any 1723, Josep de Verthamon, jutge dels béns segrestats al Principat de Catalunya va donar "carta de arriendo" a Piferrer de "todo aquel molino papelero y dos mujadas de tierra de regadio, sito en el término de Ripollet, obispado de Barcelona, que antes del regio sequestro era de dicho Piferrer". El llibreter va llogar el molí per quatre anys, a un preu de 92 lliures anuals, més impostos: "a mas, habrá de pagar el arrendatario la imposición del Real Catastro, en la conformidad será pedida en dichos quatro años". El 1731, uns anys després d'haver recuperat el molí, Piferrer va presentar una demanda contra la Comptadoria General de l'Exèrcit perquè se li reclamava un deute pel lloguer que, segons ell, havia pagat amb escreix. Entre altres coses, argumentava que se li havien de descomptar les pensions corresponents a l'any 1714 dels censos a què estava obligat el molí, ja que no era a ell a qui corresponia pagar-les, "pues en esse año estava ya seqüestrado el molino y aquella pención era deuda del Regio Fisco y no de esta parte que no possehia dicho molino". Finalment, l'any 1738, després de nombroses al·legacions, la justícia va acabar donant la raó a Piferrer, eximint-lo de pagar la quantitat que la Comptadoria General li reclamava.[11]

De manera semblant, alguns dels béns de la família Lacavalleria —en concret, els masos Roura i Company, de Sant Esteve de Palaudàries, i el mas Dulach, de Sant Martí de Provençals— foren segrestats per l'administració borbònica, en compliment d'una pena imposada a Teresa Lacavalleria i Moix, vídua de Joan Lacavalleria i Dulach,

10. Joan MERCADER, *Felip V i Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, 1968, p. 166. El decret de retorn dels béns, signat per Josep de Verthamon, jutge de segrestos, a: BC, F.Bon. 6777bis. L'informe de la Comptadoria de Confiscacions, a: Antonio MUÑOZ i Josep CATÀ, *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*, Barcelona: Muñoz i Catà editors, 2005, p. 210-211, 315 i 324.

11. ACA, Reial Patrimoni, BGRP, Processos, 1731, n. 4, Q, s. f., 3 de setembre de 1731, 3 d'agost de 1735 i 17 de desembre de 1738.

FUNDACIÓ NOGUERA

per haver-se quedat a Barcelona durant el setge, cosa que, per a les autoritats borbòniques, constituïa un delicte de rebel·lia. El 1717 el capellà Pere Singla, tutor dels fills dels Lacavalleria, va adreçar una súplica al rei Felip V per intentar obtenir l'aixecament del segrest, amb l'argument que la vídua no havia pogut abandonar Barcelona perquè havia emmalaltit arran de la mort del seu marit. Segons la vídua, Joan Lacavalleria i Dulach havia mort durant la guerra com a conseqüència "de las persecuciones y malos tratamientos de los imperiales, por ser afecto a V.Magestad". De nou, el 1719, Antoni Lacavalleria i Moix, fill dels difunts Joan Lacavalleria i Teresa Moix, va sol·licitar el retorn dels béns al Tribunal de Confiscacions, al·legant que no havia pogut sortir de la ciutat. "A más de hallarse precisado en seguir y acistir a su madre, no tomo armas ni fue capaz de tomarlas por su menor edad y tener solamente catorze años y algunos más".[12]

Aconseguir la devolució del mas Dulach no va ser fàcil, ja que havia estat donat a l'orde de Sant Francesc per recol·locar els frares del convent de Jesús, situat fora muralles, enderrocat durant el setge. Els franciscans foren molt reticents a retornar el mas als seus antics propietaris. El juliol de 1722, Manuel de Toledo, jutge del Tribunal de Confiscacions, considerant que des del mes d'abril els franciscans celebraven actes religiosos a la torre Dulach, va ordenar, basant-se en els decrets apostòlics, que la devolució fos deixada en suspens. En contra d'aquesta sentència, Antoni Lacavalleria i Moix va al·legar que res no impedia als vint-i-vuit frares que hi vivien de traslladar-se al convent de Sant Francesc, dins de Barcelona. Finalment, Josep de Verthamon, jutge dels béns confiscats a Catalunya, va ordenar que es reconegués a Antoni Lacavalleria i Moix la possessió del mas Dulach. Pels volts de 1726, poc després de recuperar-lo, el va vendre al mercader Segimon Milans per un preu de 6.150 lliures.[13]

12. La súplica presentada pel tutor dels fills de Lacavalleria és a: ACA, Reial Audiència, Registres, 362, Libros de villetes remitidos por su Excelencia a la Real Audiencia, 1717-1718, f. 243-244v, 20 d'octubre de 1717. La súplica presentada per Antoni Lacavalleria i Moix, a: ACA, Reial Patrimoni, BGRP, Processos, 1719, 4E, s. f., 13 de juny de 1719. Joan Lacavalleria i Dulach, autor del diccionari *Gazophilacium catalano-latinum*, destacat partidari de Felip V, havia rebut els masos Roure i Company per herència d'Antoni Lacavalleria, el seu oncle, mentre que la torre Dulach li pertanyia per part materna. El mas Dulach fou venut l'any 1726 per Antoni Lacavalleria i Moix, fill de Joan Lacavalleria i Dulach, al mercader Segimon Milans. AHPB, Tomàs Simon, Esborrany de 1726, 839/51, s. f. Segons aquest document, antigament s'anomenava mas Lligalbé. Altres fonts assenyalen que posteriorment se l'anomenà mas Milans i més tard mas Xifré i que estava situat en els terrenys on a principi del segle xx es va construir l'Hospital de Sant Pau.

13. ACA, Reial Patrimoni, BGRP, Processos, 1719, 4E, s. f., 6 i 27 de juliol de 1722. La venda del mas Dulach consta a: AHPB, Tomàs Simon, Esborrany de 1726, 839/51, s. f.

La imposició del cadastre

Els impressors de Barcelona, com la resta d'oficis, no es van deslliurar del pagament del cadastre, el nou impost creat pel règim borbònic. Aquesta mesura fiscal, aprovada el desembre de 1715, es va començar a aplicar a partir de l'any següent, amb tres modalitats: real, personal i industrial. El real es calculava sobre el patrimoni immobiliari i les rendes obtingudes per censos i censals; el personal sobre el treball individual i l'industrial gravava el rendiment dels negocis i el comerç. A Barcelona, tant el real com l'industrial es calculaven sobre la base d'un 10% sobre els rendiments obtinguts, mentre que el personal es va establir a partir d'una quota que variava segons quina fos la categoria assignada a cada ofici. De cara al pagament del cadastre personal, els impressors i els llibreters foren inscrits en un mateix grup, amb la consideració d'ofici de segona classe. La quota anual que corresponia pagar tant als uns com als altres era de 6 lliures pel que fa als mestres amb negoci propi i 3 lliures i 15 sous als oficials.[14]

L'any 1717 la quantitat exigida, en conjunt, als impressors i als llibreters pel cadastre personal fou de 205 lliures i 5 sous, cosa que va representar una aportació a la hisenda reial d'un 1,1% del total pagat pels setantados gremis que hi havia registrats aquell any, que fou de 18.242 lliures. Els oficis que més van pagar foren els revenedors, amb 1.436 lliures, els fusters, amb 1.309 lliures, i els hostalers i taverners, amb 1.209 lliures. L'any 1718 als impressors i llibreters se'ls reclamava, comptant el que encara devien de l'any anterior, un pagament de 253 lliures i 15 sous en concepte del cadastre personal. El 1719 i el 1720, en canvi, en conjunt, els corresponia pagar la quantitat de 130 lliures i 10 sous anuals, una xifra que va augmentar fins a les 144 lliures i 15 sous l'any 1721.[15]

14. AHCB, Cadastre, Llibre de informacions sobre pobresa, ausència, mort y altras causals de alguns individuos de esta ciutat, 1716-1718, I-1, s. f., 1717. La quantitat fixada en cada una de les tres categories s'esmenta també a: Pere Molas, *Los gremios barceloneses del siglo xviii...*, p. 148 i 152. Sobre la imposició del cadastre, vegeu: Joan Mercader, "L'establiment del Reial Cadastre a Catalunya i la seva fonamentació econòmica i social", dins *Miscel·lània Fontseré*, Barcelona: Gustavo Gili, 1961, p. 295-303; Joaquim Nadal Farreras, *La introducción del Catastro en Gerona. Contribución al estudio del régimen fiscal de Cataluña en tiempos de Felipe V, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1971;* Juan Pro Ruíz, *Estado, geometría y propiedad. Los orígenes del catastro en España, 1715-1941,* Madrid: Ministerio de Economia y Hacienda, 1992; i Agustí Alcoberro, "El cadastre de Catalunya (1713-1845): de la imposició a la fossilització", *Pedralbes*, 25, 2005, p. 231-257.

15. El pagament del cadastre de 1717 figura a: AHCB, Cadastre, Catastro de 1716, por casas, censos y personal, 1716-1717, "Llista de gremis de la present ciutat de Barcelona que han pagat la imposició personal del Real Catastro lo corrent any 1717", I-61, s. f. La quantitat que impressors i llibreters havien de pagar el 1718, a: AHCB, Cadastre, Cadastre de 1718, I-62, p. 504 [i. e. 404]. La quantitat que els corresponia el 1719 i el 1720, a: Ibídem, Cadastre de 1719-1720, I-64, s. f. La corresponent a 1721, a: Ibídem, Cadastre de 1721-1722, I-101, s. f.

En qualsevol cas, no queda clar si aquestes quantitats foren totalment pagades. La documentació cadastral mostra com el pagament es fraccionava al llarg de l'any en terços i en quarts. A més, en alguns casos, hi ha l'evidència que els endarreriments en el pagament eren a l'ordre del dia. Fins i tot, sembla que el 1719 hi hagué una condonació de les quantitats pendents. Com ha assenyalat Agustí Alcoberro, de 1719 a 1724, en una conjuntura caracteritzada per l'augment del malestar popular, per la revolta capitanejada per Miquel Barceló, àlies Carrasquet, i per un context europeu, marcat per la Guerra de la Quàdruple Aliança, desfavorable a Felip V, les autoritats borbòniques van optar per suavitzar l'impost. Possiblement per això, coincidint amb aquest període, es constata un descens en la quantitat que els corresponia pagar als impressors i als llibreters. L'any 1722 havien de pagar 126 lliures i 15 sous pel cadastre personal, és a dir, un 12% menys que l'any precedent. Amb tot, segons la documentació, aquell any tots els oficis només van satisfer el 30% del total, cosa que per a impressors i llibreters va suposar un pagament, en conjunt, de 38 lliures i 6 diners.[16]

Pel que fa al cadastre industrial, la informació relativa a les quantitats que pagaven els impressors és més aviat escassa. Joaquim Nadal va assenyalar que aquesta modalitat del cadastre fou la menys elaborada i la més complexa d'aplicar. Segons aquest historiador, en els primers anys el tipus industrial era molt limitat i només afectava mercaders, notaris i oficis relacionats amb mitjans de producció. Hi ha constància que el 1722 els llibreters i impressors van pagar, conjuntament, 10 lliures 17 sous i 6 diners per un 15% del total que els corresponia pel cadastre industrial, cosa que indica que la quantitat que havien de pagar era de 72 lliures i 10 sous. En una llista elaborada aquell any per la confraria dels llibreters pel pagament del cadastre industrial, Rafael Figueró i Joan Piferrer formaven part del grup de primera classe, mentre que Jaume Surià figurava en el de segona. Posteriorment, en una reclamació presentada el 1727 es comprova que en aquell moment els impressors, sense comptar els llibreters, havien de pagar uns 990 rals d'ardit, una quantitat que els fou rebaixada a 400, és a dir, a 40 lliures. L'any 1738, als impressors i als llibreters els corresponia pagar, conjuntament, 3.450 rals

16. Sobre la condonació de part del cadastre, vegeu: Juan PRO RUÍZ, *Estado, geometría y propiedad...*, p. 5. Els efectes de la Guerra de la Quàdruple Aliança i les quantitats totals pagades a Catalunya els anys 1716, 1717 i 1718, a: Agustí ALCOBERRO, "El cadastre de Catalunya...", p. 243 i 251. El pagament del cadastre personal de 1722 consta a: AHCB, Cadastre, Cadastre de 1721-1722, I-101, s. f.

d'ardit pel cadastre industrial, que els foren reduïts a 3.100, o sigui, a 310 lliures.[17]

La documentació del cadastre real, d'altra banda, aporta informació sobre el patrimoni declarat pels impressors, cosa que, d'entrada, permet saber si aquests eren propietaris del seu habitatge o si vivien de lloguer. A més, aquest registre mostra la quantitat anual que pagava cada impremta segons el rendiment potencial que es considerava que tenia la casa on estava situada. La quantitat que un propietari havia de pagar pel cadastre real, de fet, equivalia al 10% dels diners que n'obtenia si estava llogada o de la quantitat estimada que en podria treure en cas de llogar-la. L'impressor que més va contribuir en concepte de cadastre real l'any 1718 fou Rafael Figueró, que va haver de pagar 18 lliures i 8 sous, una quantitat que corresponia al 10% de la quantitat obtinguda de la suma dels lloguers reals i estimats de totes les cases que aquest impressor tenia a la zona propera al carrer de la Bòria. Al seu torn, aquell any, el llibreter Joan Piferrer va pagar 15 lliures pel cadastre real, ja que la casa de la plaça de l'Àngel on tenia la botiga de llibreter i la impremta fou valorada en 150 lliures. En el tercer lloc se situava el llibreter Joan Pau Martí, que l'any 1718 va pagar 8 lliures per la casa de la plaça de Sant Jaume on tenia la impremta, un edifici d'un lloguer potencial de 80 lliures anuals.[18]

La valoració de les altres impremtes se situava molt per sota, de manera que els seus propietaris havien de pagar unes quantitats inferiors. L'any 1718, Bartomeu Giralt va pagar 2 lliures i 10 sous pel cadastre real, ja que la casa de la plaça dels Peixos on vivia i hi tenia la impremta tenia un lloguer potencial de 25 lliures. Amb el mateix criteri, Maria Jolis, vídua de l'impressor Joan Jolis, pagava 3 lliures anuals per la casa del carrer dels Cotoners, valorada en 30 lliures; Jau-

17. Joaquim Nadal Farreras, *La introducción del Catastro en Gerona...*, p. 66. La quantitat pagada pel cadastre industrial el 1722 consta a: AHCB, Cadastre, Cadastre de 1721-1722, "Relación de las cantidades que han satisfecho differentes particular[es] y gremios desta ciudad por un 15 por 100 del comercio y se reparte el año 1722", I-101, s. f. La llista dels impressors i llibreters que pagaven l'industrial figura a: ACA, Hisenda, Repartimiento catastral (ganancial: industria y comercio), lligall 3568, 001, s. f., 1722. Segons aquesta llista Rafael Figueró, Jaume Batlle i Joan Piferrer formaven part de la primera classe, Maria Martí, Jaume Surià, Francesc Sapera, Josep Pi i Ramon Ferrer formaven part de la segona, mentre que Pau Ferrer, Anton March i Jaume Roig eren de la tercera. Les quantitats pagades per l'industrial el 1727 i el 1738, a: AHCB, Cadastre, Denúncies i repartiments, 1716-1814, "Gremios cargados por lo yndustrial en el año de 1727 que han recurrido con memoriales al sr.Yntendente" i "Noticia de las cantidades que se repartieron en el año de 1738 por el yndustrial a los gremios infraescriptos...", X-1, plecs solts, s. f.

18. AHCB, Cadastre, I-57, I-59, I-60 i I-62.

me Surià en pagava 4 per la casa del carrer de la Palla, que tenia un lloguer valorat de 40 lliures, mentre que Josep Texidó pagava 3 lliures anuals per la casa del carrer de Sant Domènec del Call, valorada en 30 lliures. Benet Caís i Robert Lapedra, oficials impressors que, tot i no tenir impremta, eren propietaris de la casa on vivien, pagaven també en funció d'aquest barem. Caís va pagar una lliura i 16 sous l'any 1718 per una casa situada al carrer de Sant Pere més Baix, valorada en 18 lliures de lloguer, i Lapedra va pagar una lliura i 12 sous per la casa del carrer de les Moles on vivia, que tenia un lloguer estimat de 16 lliures.[19]

En alguns casos, els propietaris van demanar una revisió de les estimacions dels lloguers. És el cas de Maria Jolis, a la casa de la qual, al carrer dels Cotoners, se li havia assignat inicialment un lloguer potencial de 50 lliures, que li foren rebaixades a 30. També el de Josep Texidó, que havia de pagar el cadastre real per la casa del carrer de Sant Domènec segons un lloguer estimat en 44 lliures i 16 sous i que va aconseguir una "nova estima", de manera que el 1718 va pagar el cadastre sobre la base d'un lloguer de 30 lliures.[20]

D'altra banda, quan un propietari es desprenia d'una part del seu patrimoni, la seva contribució al cadastre real, lògicament, també es veia rebaixada. Aquest fou el cas de Rafael Figueró, a qui inicialment se li reclamaven 20 lliures i 12 sous per dues cases que tenia al carrer de Sant Ignasi, les quals, pels volts de 1717, foren restituïdes als senyors directes, que eren els sacerdots de la comunitat de Santa Maria del Mar. Per tant, a la suma de tots els lloguers estimats, que era de 206 lliures, se li van restar les 22 lliures d'aquelles dues cases. La quantitat que Figueró va haver de pagar l'any 1718 pel cadastre real fou, per tant, el 10% de 184 lliures.[21]

Una gran part de les cases on hi havia impremtes foren valorades a la baixa al llarg dels anys següents. Aquesta nova estimació responia al fet que els edificis de Barcelona, en general, estaven en molt mal estat com a conseqüència de les bombes caigudes durant el setge de 1713-1714. Així, el 1719 l'estimació del lloguer de la casa de Maria Jolis fou, de nou, rebaixada fins a 28 lliures, de manera que va passar de pagar 3 lliures de cadastre real el 1718 a pagar 2 lliures i 16 sous a partir de l'any següent. Una cosa idèntica va succeir amb la casa de

19. Ibídem.

20. AHCB, Cadastre, Cargos de Catastro en pensión por casas, censos u censales hasta fin de 1720, I-65, p. 370 i 737.

21. AHCB, Cadastre, I-59, f.231 i I-65, p. 282.

l'impressor Bartomeu Giralt, que inicialment pagava 3 lliures anuals però que, com que se li rebaixava el lloguer estimat a 20 lliures, va passar a pagar-ne només 2. El mateix cal dir de les cases on hi havia les impremtes de Jaume Surià i de Josep Texidó, que els primers anys pagaven el cadastre real sobre la base d'un lloguer estimat de les seves respectives cases de 40 i de 30 lliures, però que posteriorment els fou rebaixat a 30 i a 25 lliures.[22]

Les rebaixes o exempcions en el pagament del cadastre, en aquest cas del personal, foren també demanades per alguns oficials impressors que no tenien casa ni impremta pròpia. L'agost de 1717, Simó Vila, oficial estamper, va presentar una súplica a la Junta d'Administradors al·legant que, com que era pobre i estava malalt, no podia pagar les 3 lliures i 15 sous del cadastre personal que li corresponien com a treballador d'un ofici de segona classe. El llibreter Francesc Escona, fill de Jacint Escona, també llibreter, i net de l'impressor Martí Escona, assegurava l'octubre de 1717 que era pobre de solemnitat, ja que la seva botiga no li donava cap benefici. Per això, demanava no haver de pagar les 6 lliures del cadastre personal que li corresponien com a mestre llibreter amb negoci obert. Aquell mateix any la confraria dels llibreters de Barcelona va presentar una llista on hi havia els noms de set dels seus membres que no podien pagar el cadastre, fos perquè eren pobres o perquè havien marxat de Barcelona.

La situació de pobresa que van patir alguns llibreters i impressors fou, sens dubte, una conseqüencia de la disminució de l'activitat editorial que es va registrar durant la postguerra. Per poder sobreviure, alguns van optar per treballar per a l'administració. Aquest fou el cas dels impressors Joan Jolis —que tenia taller propi—, Miquel Artigas i Magí Iglesias, així com dels llibreters Anton Moyà i Maure Martí, fill de Joan Pau Martí, que també tenia impremta i botiga. L'any 1718 l'Ajuntament de Barcelona els va pagar la feina feta a la taula de la ciutat per "la revisión de la moneda de vellón de Aragón y en empapelar, zifrar y sellar las papeletas".[23]

A banda d'això, més d'una vegada la manca de recursos de l'administració va posar en dificultats el negoci de Josep Texidó, que s'ocupava de les impressions oficials. L'any 1717 el govern va estudiar una súplica que l'impressor va presentar al marquès de Castel-Rodrigo, capità general de Catalunya, en la qual demanava poder cobrar tot el

22. AHCB, Cadastre, Libro de rebilla de casas, 1719, p. 176, 220, 1.349 i 1390; Ibídem, Repartiment per cases, censos i censals, 1721-1722, I-66, p. 283, 343, 506 i 519.

23. ACA, Reial Audiencia, Registres, 4, 1718-1719, f. 179, 22 d'agost de 1718.

que se li devia. La Reial Audiència fou del parer que calia sol·licitar al rei Felip V una dotació de fons per a Catalunya que fos suficient per assegurar les despeses de l'administració, els quals, segons sembla, havien quedat molt reduïts. "Porque respecto a la Nueva Planta de la Real Audiencia quedan mas estrechados los fondos sobre los quales pueda asegurarse la satisfacción de este impressor".[24]

L'any 1730, Texidó encara reclamava a l'administració que li pagués els deutes. La Reial Audiència va informar al capità general que no hi havia diners per pagar a l'impressor i que, per tant, aquest hauria de tornar a formular la petició més endavant.[25]

L'anul·lació de títols i oficis

La implantació del règim borbònic fou particularment perjudicial per a alguns impressors i llibreters, sobretot en l'àmbit econòmic. Rafael Figueró i Joan Pau Martí van deixar d'ingressar els diners de les institucions suprimides, principalment la Diputació del General i el Consell de Cent. A més, Figueró va perdre el títol d'impressor reial que li havia atorgat Carles III el 1706. El duc de Berwick va concedir aquest reconeixement a Josep Texidó, que durant el setge de 1714 havia estat desterrat a Mallorca per mostrar-se fidel a Felip V. Segons les seves paraules, Texidó fou nomenat abans del seu retorn, de manera que inicialment foren els treballadors de la impremta els que s'ocuparen del servei reial. "Por seguir la justa causa de su Magestad, le nombró y destinó el Exmo. Sr. Mariscal de Bervich por impresor real, y le encargó durante su ausencia la impresión a los oficiales que su muger tenia para la administración de su imprenta".[26]

El privilegi d'impressor reial concedit a Texidó fou confirmat el març de 1715 per Alberto Octavio, príncep de T'Serclaes, capità general de Catalunya, i, finalment, va ser ratificat per Felip V un any després. L'impressor assegurava en la petició que va fer al rei que el 1705 els partidaris de l'arxiduc Carles d'Àustria li havien saquejat la casa i que el 1713, després de la signatura del conveni de l'Hospitalet, en negar-se a prendre les armes contra Felip V, es va

24. La petició de Josep Texidó figura a: ACA, Reial Audiència, Registres, 123, f. 257v-261, 4 d'agost de 1717. El dictàmen de la Reial Audiència, a: ACA, Reial Audiència, Registres, 362, f. 284v-285v, 8 d'agost de 1717.

25. ACA, Reial Audiència, Registres, 146, f. 154v-155, 29 de desembre de 1730.

26. AHCB, Reial Audiència, Libro 1º de consultas de la Real Junta, 1714-1715, 6A-II-1, s. f., 13 de febrer de 1715.

haver de refugiar en un convent, d'on fou tret per la força, després empresonat i posteriorment desterrat.[27]

El privilegi atorgat per Felip V a Texidó contemplava el seu nomenament com a impressor reial de la ciutat de Barcelona i no pas de tot el Principat. Això fou motiu de disputa amb l'impressor Gabriel Bro, que el 1711, després de l'entrada de l'exèrcit borbònic a Girona, havia estat nomenat impressor reial d'aquella ciutat pel duc de Noailles. El novembre de 1714, Texidó va presentar una súplica a José Patiño, intendent general del Principat, demanant que Bro "no use del nombre de impressor Real y que no imprima gasetas, relaciones ni otros papeles proprios de dicho officio".[28]

Per la seva part, Bro va respondre a la pretensió de Texidó enviant una súplica al rei Felip V en la qual demanava que li fos concedit el títol d'impressor reial per a tot el Principat. L'octubre de 1715 la Junta de Govern de Catalunya va informar al rei que convenia confirmar a Gabriel Bro en el títol d'impressor reial de la ciutat de Girona, "pero no que la gracia sea general por todo el Principado y llegue a estenderse a esta capital". L'argument esgrimit era que a Barcelona ja hi havia un impressor reial, "que con gran ventaja excede a Gabriel Bro". Segons la Junta, a més, Bro no podria "cumplir con igual satisfacción al officio, por no ser tan intelligente ni capaz en el arte". Finalment, el desembre de 1715 Felip V va confirmar Gabriel Bro com a impressor reial de Girona.[29]

L'any 1718, Gabriel Bro va presentar una queixa al capità general de Catalunya perquè considerava que el seu privilegi no era respectat pels jurats de Girona i pels altres impressors d'aquella ciutat. Alhora, se sentia perjudicat perquè la Reial Audiència encarregava a Josep Texidó documents relacionats amb afers ocorreguts a Girona. En aquest sentit, Bro pretenia "que por lo que toca al corregimiento de Gerona le perteneze privative la impressión de estos". Dos anys després, va tornar a insistir, aquesta vegada a través d'una súplica adreçada al rei Felip V, en la qual demanava que fos prohibit "a otro qualquier impressor el hazer impressiones de pasaportes, gazeta y lunario y pronostico general, papeles de estado, políticos y ordenanzas, villetes de los decretos del

27. Una còpia impresa del títol d'impressor reial concedit per Felip V a Josep Texidó es conserva a: AHPB, Aleix Claramunt, Tercer manual, 948/3, f. 418v-421, 4 de juliol de 1720.

28. AHPB, Aleix Claramunt, Primer manual, 949/1, f. 238v-239v, 12 de gener de 1715.

29. AHCB, Reial Audiencia, Libro 2º de consultas de la Real Junta, 1715, 6A-II-2, s. f., 18 d'octubre de 1715. El nomenament de Bro, a: Enric Mirambell, *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, p. 104-105.

General y demas pertenezientes a los alojamientos y hospitales reales y demas que tratasen y perteneziesen a nuestra Real persona". El 1721, el marquès de Castel-Rodrigo, capità general de Catalunya, va ordenar al corregidor de Girona i a tots els impressors l'observança del privilegi atorgat pel rei a Gabriel Bro.[30]

El títol concedit a Bro contenia una clàusula segons la qual després de la seva mort el privilegi passaria al seu fill, cosa que, efectivament, es produí el 1743. De la mateixa manera, Josep Texidó va seguir exercint com a impressor reial a Barcelona fins que va morir, l'any 1735. Aleshores, el títol va passar al seu fill, Josep Texidó i Puig, tal com el rei Felip V havia disposat el 1722 arran d'una petició formulada per l'impressor.[31]

ELS EFECTES DE LA REPRESSIÓ CULTURAL

La repressió engegada per Felip V contra els catalans no només va afectar les persones i els seus béns. Entre els objectius del règim borbònic després d'ocupar Barcelona el setembre de 1714, hi figurava, com ha assenyalat Josep Maria Torras i Ribé, la destrucció dels símbols i l'esborrament de la memòria col·lectiva. Així, una de les primeres mesures que va ordenar Felip V fou l'anul·lació de tots els privilegis, nomenaments, honors i distincions que havia atorgat el rei Carles III. A principi de 1715, el príncep de T'Serclaes, capità general de Catalunya, manava que tots els documents relacionats amb aquests títols fossin cremats. Si això no era possible, perquè els noms estaven en llibres que contenien altres matèries, aleshores havien de ser esborrats davant de notari i dos testimonis, "de forma que no se pueda leer nada de lo escrito".[32]

Les noves autoritats borbòniques també van intentar erradicar l'austriacisme i les seves idees. Segur que no els mancaven motius de preocupació, ja que, tot i la derrota, després de l'11 de setembre aparegué un moviment subversiu dins la ciutat de Barcelona que lluitava clandestinament contra l'exèrcit ocupant. Alguns d'aquests austriacistes resistents foren arrestats, com fou el cas de Salvador de Tamarit i dels

30. La queixa feta al capità general figura a: AHCB, Reial Audiència, Libro 6º de consultas de la Real Junta, 1717-1718, 6A-II-4, f. 212v-214, 30 de març de 1718. La petició enviada al rei, a: ACA, Reial Audiència, Registres, 7, f. 32-34, 5 d'abril de 1720. L'ordre donada pel marquès de Castel-Rodrigo, a: ibídem, Registres, 202, f. 142-146v, 5 de juny de 1721.

31. ACA, Reial Audiència, Registres, 365, f. 175-176, 18 de juliol de 1721.

32. Josep Maria TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya*, Barcelona: Rafael Dalmau, 2005, p. 321.

germans Josep i Carles Ribera. El 1715, el marquès de Castel-Rodrigo, capità general, va creure necessari corregir "la desvergüenza y licencia con que se va hablando, no sólo en esta ciudad pero en todo el Principado, sobre las cosas de Estado fomentando cada novedad que ocurre las perversas ideas y esperanzas de los malos".[33]

Segons va assenyalar Mateu Bruguera, en els mesos posteriors a la caiguda de Barcelona era freqüent que apareguessin papers plantats a les cantonades dels principals carrers, com a forma de protesta per la repressió engegada pel govern borbònic. Un d'aquests papers, escampat cap a final de 1714, va alarmar les autoritats. "El gobierno se apresuró en mandar se arrancase dicho pasquín, ofreciendo premios a quien descubriese a los autores, pero nada se pudo descubrir". És possible que entre aquests papers que van circular per la Barcelona ocupada hi hagués el pamflet titulat *Lealtad Cathalana*, imprès per Rafael Figueró.[34]

A més d'això, en un intent deliberat de fer desaparèixer la memòria de Carles III, el rei Felip V va ordenar la requisa de tots els exemplars les constitucions que s'havien publicat arran de la celebració de les corts de 1705-1706, així com també els *Annals* de Narcís Feliu de la Penya. El gener de 1716, la Junta de Govern de Catalunya va comunicar al marquès de Castel Rodrigo que, seguint les seves ordres, havia manat la requisa d'aquests llibres. Amb tot, la Junta recomanava al capità general la publicació d'un edicte, ja que, segons sembla, la mesura no havia tingut l'efecte desitjat.[35]

Seguint aquesta recomanació, el 12 de març de 1716 el capità general de Catalunya va fer publicar un edicte en el qual ordenava a qui tingués algun exemplar de les constitucions de 1706, dels *Annals* de Feliu de la Penya o de qualsevol altre paper que es pogués con-

33. Enrique Giménez López, "El primer capitán general de Cataluña, marqués de Castelrodrigo (1715-1721), y el control del austracismo", a: P. Fernández Albaladejo, ed., *Los Borbones. Dinastía y memoria de nación en la España del siglo xviii*, Marcial Pons, Madrid, 2001, p. 411.

34. Mateo Bruguera, *Historia del memorable sitio y bloqueo de Barcelona y heroica defensa de los fueros y privilegios de Cataluña en 1713 y 1714*, Luis Fiol y Gros, Barcelona, 1872, p. 376. Una explicació possible de la gestació de *Lealtad Cathalana* es pot veure a: Xevi Camprubí, "Austriacisme i clandestinitat a la Barcelona ocupada el 1714: noves aportacions sobre la gènesi del pamflet *Lealtad Cathalana*", *Pedralbes*, 35, 2015, p. 191-234. Sobre aquest pamflet vegeu també: Joaquim Albareda, *Escrits polítics del segle xviii*. Tom V. *Escrits del moment republicà de 1713-1714*, Vic: Eumo Editorial, 2011.

35. AHCB, Reial Audiència, Consultes, Libro tercero de consultas, 1715-1716, 6A.II-3, s. f., 22 de gener de 1716. Document reproduït a: Jaume Sobrequés, *L'Onze de setembre i Catalunya*, Breda: Undarius, 1976, p. 110-114. Les autoritats borbòniques ja havien empresonat Narcís Feliu de la Penya l'any 1704 i havien requisat el manuscrit dels *Annals*. Francesc de Castellví, *Narraciones históricas*, vol. 1, p. 549.

siderar subversiu, que el lliurés en el termini de vint dies. "Como la ciega malícia en las turbaciones que empezaron en el año 1705 dio a la imprenta un sin número de papeles sediciosos, libelos infamatorios, canciones, alegatos jurídicos, poesias, narraciones istóricas, baxo varios renombres, indignos de tolerarse. Por tanto, baxo las mismas penas de reos de leza Magestad y arbitrarias según la ocurrencia y cirncunstancias del caso, ordenamos y mandamos que a persona alguna le sea lícito retener y mantener dichos papeles".[36]

Tanmateix, una vegada més, la mesura adoptada no va tenir els efectes esperats, de manera que l'ordre del marquès de Castel-Rodrigo fou renovada el desembre de 1717, a través d'un altre edicte. Aquesta vegada, el capità general ampliava els termes, incloent-hi les obres religioses en les quals hi hagués algun fragment difamatori, tot fent referència, molt especialment, a un llibre sobre la vida de Filippo Benizi, sant d'origen florentí, general de l'orde dels servents de Maria, obra de Lorenzo Raymundínez, prior del convent del Bonsuccés de Barcelona, que havia estat publicat a Barcelona l'any 1713 per l'impressor Francesc Guasch. El marquès de Castel-Rodrigo, a més, va ordenar a la Reial Audiència que a Lorenzo Raymundínez, autor del llibre, se li fes "una severa reprehensión por la inadvertencia con que ha distribuido estos libros y que le mande entregar todos los que tuviere, y dar relazión de los sugetos entre quienes los huviere distribuido".[37]

La preocupació del règim borbònic per la circulació del llibre del pare Raimundínez era evident, fins al punt que el gener de 1718 el capità general de Catalunya va ordenar enviar a tots els veguers còpies impreses de l'edicte publicat el desembre anterior, amb la ins-

36. AHCB, Reial Audiència, Consultes, Libro tercero de consultas, 1715-1716, 6A.II-3, s. f., 12 de març de 1716. L'any 1724, Maria Martí, vídua de Joan Pau Martí, Jaume Surià, Joan Piferrer i Jaume Batlle, llibreters que el 1709 havien pagat l'edició dels *Annals* de Feliu de la Penya, van intentar recuperar els exemplars confiscats a través d'una súplica al rei Felip V. Els suplicants argumentaven que la prohibició els havia causat un gran perjudici, "por haver cosumido por dicha impressión conciderables cantidades". AHPB, Joan Solsona, Manual de 1724, 890/20, s. f., 21 de desembre de 1724. La petició dels llibreters no fou atesa fins tres anys després, quan Pedro Juan Bartriz, franciscà observant de Barcelona, fou designat per a censurar els *Annals* i donar el seu parer a la Reial Audiència. ACA, Reial Audiència, Registres, 26, f. 45v-47, 14 de juliol de 1727. Malgrat això, el 1739 els exemplars confiscats encara continuaven emmagatzemats en un local de Barcelona. Aquell any, els llibreters van demanar permís a la Reial Audiència per poder retirar-los, ja que Pau Dalmases, el propietari del magatzem, els va cancellar l'arrendament. Segons sembla, els llibres estaven "podrits y inàbils". AHPB, Josep Torrent, Esborrany, 1731-1747, 989/1, s. f., 1 de març de 1739.

37. L'edicte de 1717 es pot consultar a: BC, Bon. 10-VI-4/83. L'ordre d'advertir Raimundínez, a: ACA, Reial Audiència, Registres, 362, f. 235v-237, 13 de novembre de 1717.

trucció de fer-les arribar "a las justizias de las villas, lugares y pueblos del distrito de su veguerio". Un any després, la Reial Audiència va resoldre que, un cop examinada l'obra, només s'hi havia trobat una referència a Carles III a la pàgina 38, així com al canceller Toda i Gil en la llicència d'impressió, de manera que "borrándose la cláusula que habla del señor Archiduque y el título de Regente en la licencia de la impressión, pareze que cessaran los motivos por los quales se mandó recoger este libro". Finalment, el juliol de 1719, Antonio del Valle, aleshores capità general de Catalunya, seguint el parer de la Reial Audiència, va autoritzar la reedició del llibre, indicant, però, que "en la reimpressión del folio treinta y ocho al señor Archiduque no se le defraude el caracter de su devoción, y assí quede su nombre y el de la señora Archiduquesa impressos con el dictado o título solo que les es devido". El problema, per tant, era que l'arxiduc Carles d'Àustria apareixia esmentat en el llibre una sola vegada com a rei d'Espanya.[38]

L'ordre de requisar el llibre de Sant Felip Benici és un exemple de l'intent de Felip V per esborrar el nom del rei Carles III de la història, una obsessió que es remuntava a l'any 1703, quan el seu rival fou coronat rei d'Espanya a Viena. En aquell moment, Felip V va donar ordre que en totes les còpies del testament del rei Carles II que es guardaven als arxius el nom de l'arxiduc fos substituït pel del duc d'Orleans.[39]

En qualsevol cas, tot sembla indicar que les mesures imposades per l'administració borbònica per impedir la circulació de papers prohibits no tenien els efectes esperats. L'any 1718 el marquès de Castel-Rodrigo recordava que "ha sido costumbre detestable de los enemigos del Rey (...) y de los parciales de ellos de todos tiempos y en todas coyunturas, formar y esparcir por Europa papeles inciertos e irreverentes a su Real

38. ACA, Reial Audiència, Registres, 3, f. 231v-232, 12 de gener de 1718; i ibídem, Registres, 127, f. 21, 11 de gener de 1719. Es tracta de l'obra titulada *Tratado histórico y panegyrico, dividido en tres partes: vida portentosa de San Felipe Benicio...* A la Sala de Reserva de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona es conserven set exemplars de l'edició de 1713, en dos dels quals foren eliminades les referències al rei Carles III. En concret, fou esborrada la frase "las exemplaríssimas Magestades de nuestro Augustíssimo Emperador de Romanos y Rey Cathólico de España, Carlos Tercero de Áustria y de Isabel Cristina, su caríssima consorte", que apareix a la pàgina 38, substituint-la, manuscritament, al marge, per la inscripció "sus Altezas Reales los S.S. Archiduques de Áustria". En aquests exemplars foren també esborrades les referències al canceller Francesc Toda i Gil que figuren a l'imprimatur. BUB, B-56/5/13 i B-69/3/8.

39. Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, vol. 1, p. 417. Un altre exemple d'aquesta ocultació es troba també en les pàgines de la *Gaceta de Madrid*, on l'emperador Carles VI era esmentat sistemàticament com el "señor archiduque". Una cosa idèntica passava amb la gaseta titulada *Noticias de diferentes partes*, publicada a Barcelona per Josep Texidó.

persona, artificiosos, maliciosos, sediciosos y abominables, con el solo fin de inquietar y sublevar los ánimos de los vassallos". Per aquesta raó, va tornar a prohibir "el retener y mantener papeles sediciosos, libelos infamatorios, canciones, allegatos jurídicos, pohesias, narraciones históricas y otros qualesquiera libros, papeles y quadernos concernientes al estado y que por algún modo sean contrarios al legítimo vassallage".[40]

Aquest edicte mostra com en els anys de la postguerra encara circulaven per Catalunya pamflets austriacistes, així com notícies contràries als interessos de Felip V. Una altra prova d'aquest fet l'aporta l'ordre que el capità general va donar el juny d'aquell mateix any, renovant la prohibició de mantenir correspondència amb els exiliats a Roma.[41]

Una cosa semblant es constata en les cartes que foren trobades a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, amagades entre les cobertes d'un dels manuals del notari Eudald Rotllan. Aquesta correspondència, enviada a Barcelona entre 1721 i 1724 per exiliats austriacistes, va ser amagada, molt probablement, per aquest notari, destinatari d'algunes de les cartes, o per les persones que van heretar els seus llibres.[42]

La pràctica d'amagar els impresos es comprova també en l'explicació que l'historiador Josep Pella i Forgas va fer a finals del segle XIX de la troballa d'una col·lecció del *Diario del sitio i defensa de Barcelona*, publicat per Rafael Figueró:

> Més de una volta s'és vist en nostres dias aparèixer aquells impresos que la fe y l'heroisme de nostres besavis proclàman al rompre o enderrocar antigas tàpias y murallas, ahont la prudència d'algun antepassat va desar-los com un tresor per la història nostra. Així s'és trobat lo Diario del sitio y defensa de Barcelona de 1713 a 1714.[43]

---

40. Fragment de l'edicte fet publicar a Barcelona per Francisco Pio di Savoia, marquès de Castel-Rodrigo, capità general de Catalunya, el 9 de maig de 1718. BC, Bon. 10-VI-4/83 (II). El capità general va encarregar la redacció d'aquest edicte a la Reial Audiència el dia 4 d'aquell mes. ACA, Reial Audiència, Registres, 363, f. 24-25, 4 de maig de 1718.

41. ACA, Reial Audiència, Registres, 363, f. 58-58v, 23 de juny de 1718.

42. Agustí ALCOBERRO, "Exili exterior i exili interior: una correspondència austriacista inèdita (1721-1724)", a: *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XXI, 2003, p. 321-360. Dins del mateix volum del notari Eudald Rotllan foren trobats també uns versos que criticaven la figura del cardenal Giulio Alberoni, primer ministre de Felip V. En aquest sentit, vegeu: Agustí ALCOBERRO, "Cantant les absoltes a Alberoni. Dos poemes clandestins de la resistència austriacista a Felip V (1719-1720)", a: Eulàlia MIRALLES i Josep SOLERVICENS (ed.), *El (re)descobriment de l'Edat Moderna*, Estudis en homenatge a Eulàlia Duran. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007, p. 233-252.

43. Josep PELLA I FORGAS, "Periodisme. Estudis històrichs del de Catalunya", separata, *La Renaixença*, 1879, p. 60-61.

Canvis en l'aplicació de la llei

La instauració del règim borbònic va comportar canvis en el funcionament de la impremta, tot i que no foren immediats. El novembre de 1716, el marquès de Castel-Rodrigo va ordenar la publicació d'un edicte, en la forma de "crida del llibret", que contenia les mateixes disposicions, la major part relacionades amb l'ordre públic, que els virreis de la casa d'Àustria establien a l'inici del seu període de govern. Aquest edicte, que portava data del 21 d'octubre, incorporava el capítol que recordava als impressors l'obligatorietat de demanar llicència prèvia per qualsevol tipus de paper. Es tractava, de fet, de la mateixa ordre i amb les mateixes penes que manaven els virreis de Catalunya des de feia gairebé cent anys.[44]

Aquesta disposició, això no obstant, fou modificada unes setmanes després. Una reial cèdula dictada per Felip V el desembre de 1716 va establir que els impressors catalans —com també els dels regnes d'Aragó i de València— havien de demanar les llicències d'impressió al Real Consejo de Castilla i no a les seves respectives cancelleries reials, com s'havia fet fins aleshores. L'argument era que "muchos impressores de estos reynos imprimen y reimprimen oculta y cautelosamente libros de todas facultades sin las licencias y aprobaciones prevenidas por las leyes de estos reynos, suponiendo en los que de nuevo se dan a la prensa que se imprimieron en diferentes ciudades de las en que se executan, y en las reimpressiones, repitiendo las licencias". És a dir, hi havia la convicció que els impressors editaven llibres fraudulentament, canviant el nom de la ciutat, i que, pel que fa a les reimpressions, reutilitzaven les llicències concedides a Castella, sense sol·licitar-les de nou. Aquesta reial cèdula, això no obstant, afectava únicament els llibres, mentre que la llicència per a impresos menors continuava gestionant-la l'autoritat monàrquica local, és a dir, en el cas de Catalunya, la Reial Audiència. Més que un canvi legislatiu, doncs, es tractava més aviat d'una mesura de caire administratiu, encaminada a sotmetre la impressió de llibres a un control centralitzat i més exhaustiu.[45]

L'objectiu, així doncs, era acabar amb la pràctica, molt estesa entre els impressors de la Corona d'Aragó, de reeditar, sense demanar autorització, llibres que havien estat impresos prèviament a Castella,

44. BC, F.Bon. 12794.

45. BC, Bon. 10-VI-4/81. Una reial cèdula amb contingut idèntic, signada per Felip V el dia 17 de desembre de 1716, fou publicada a Saragossa. Jaime Moll, "Implantació de la legislació castellana del llibre als regnes de la Corona d'Aragó", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, VIII, 1980, p. 165-169.

fent-hi constar la llicència que tenien concedida en aquell regne. En la mesura presa per Felip V hi devien influir queixes com la que Joseph de Horta, mercader de llibres de Madrid, va presentar al rei el 1716, el qual exposava que, a pesar de tenir un privilegi de deu anys per imprimir i vendre el *Promptuario Moral* de Francisco Lárraga, li havia arribat notícia "que en contravención de él se estava imprimiendo y vendiendo dicho libro assí en esse Principado como en los reynos de Aragon y Valencia". El 25 de novembre de 1716, o sigui, tres setmanes abans de la promulgació de l'edicte, el rei va ordenar l'embargament dels exemplars del *Promptuario* que s'haguessin imprès fins aleshores a la Corona d'Aragó, alhora que manava que cap impressor ho fes sense demana llicència.[46]

La Reial Cèdula de desembre de 1716 fou comunicada als impressors de Barcelona el dia 22 d'aquell mes i, posteriorment, el gener de l'any següent, fou enviada a tots els veguers i sotsveguers de Catalunya. Això no obstant, segons va fer notar la Reial Audiència un any després, alguns impressors no complien el manament que se'ls havia donat, sobretot pel que fa als impresos menors. "Sin embargo del edicto que se mandó expedir de orden de su Excelencia y Real Audiencia en 22 del mes de deziembre del año próximo passado (...) no ha dudado algun impressor passar a imprimir diferentes papeles sin preceder la referida lizencia". És per això que el juliol de 1717 la Reial Audiència es va veure obligada a ordenar als impressors "que en adelante no imprima papel alguno ni otra cosa suelta a instancia de qualquier persona que sea sin acudir primero a pedirla a esta Real Audiencia".[47]

L'any 1722 es va introduir la figura del subdelegat d'impremtes que, entre altres funcions, tenia la de concedir les llicències per a impresos menors. A més, el Real Consejo va ordenar a les audiències de tots els regnes de la Corona d'Aragó que no es posés cap impediment al subdelegat d'impremtes a l'hora d'actuar com a jutge de primera instància en aquesta matèria. Aquesta disposició, per tant, atorgava la potestat de concedir llicències d'impressió per a obres menors al subdelegat i a la Reial Audiència, en segona instància, mantenint l'obligació dels impressors d'adreçar-se al Real Consejo quan es tractava de llibres.[48]

Un dels canvis més importants que va suposar la implantació del model borbònic a Catalunya fou la introducció de la taxa, que va

46. ACA, Reial Audiencia, Registres, 6, f. 59v-62v, 25 de novembre de 1716.

47. ACA, Reial Audiència, Registres, 2, 1716-1717, f. 122 i 223, 23 de gener de 1717 i 5 de juliol de 1717.

48. Javier GARCÍA MARTÍN, *El juzgado de imprentas y la utilidad pública....*, p. 237-238.

significar la fi de la liberalització del preu de venda que havia existit fins aleshores. La taxa fou ordenada per Felip V al marquès de Castel-Rodrigo a través de la reial cédula dictada el desembre de 1716, en la que s'especificava que, un cop imprès un llibre, calia adreçar-se de nou al Real Consejo "a pedir la tassa, para que concedida conste el precio a que se han de vender".[49]

Tanmateix, la decisió presa per Felip V en els primers anys de la postguerra que més negativament va afectar el sector editorial fou la concessió, el 1718, del privilegi d'impressió de llibres d'ensenyament a la Universitat de Cervera. Això va privar els impressors i llibreters de Barcelona d'una de les seves principals fonts d'ingressos, com eren, per exemple, les beceroles o els franselms, unes obres de petit format que tenien una gran sortida comercial.[50]

49. BC, Bon. 10-VI-4/81.

50. En aquest sentit, vegeu: Javier Burgos Rincón, "Privilegios de imprenta y crisis gremial. La imprenta y librería barcelonesa ante el privilegio de impresión de los libros de enseñanza de la Universidad de Cervera", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XV, 1997, p. 257-298.

FUNDACIÓ
NOGUERA

Part segona
ELS IMPRESSORS

FUNDACIÓ
NOGUERA

Capítol 5

RAFAEL FIGUERÓ, CAPDAVANTER DE LA IMPREMTA CATALANA

Els orígens familiars

Els avantpassats de Rafael Figueró eren propietaris del mas o hostal anomenat el Figueró, situat en el terme de la parròquia de Sant Pere de Vallcàrquera, al Vallès Oriental, al peu del camí ral que anava de Barcelona a Vic. Aquest mas apareix documentat des de 1371, quan hi vivia un tal "Petrus Figeró", mentre que com a nom de lloc, el Figueró s'esmenta per primera vegada l'any 1313. La primera menció a l'hostal, d'altra banda, data de 1399. El noble Francesc de Blanes, comte de Centelles, assegurava l'any 1731 que Guillem de Centelles, avantpassat seu, en data de 29 de juliol de 1484 havia atorgat una concessió precària o temporal a Antoni Figueró, veí de la parròquia de Sant Pere de Vallcàrquera, sobre la casa o "mesón" anomenat Figueró i abans Borda Vendrella, amb totes les seves terres i posessions.[1]

Els Figueró, juntament amb els Xicola, eren les famílies més importants del terme i als segles XV i XVI s'alternaven el càrrec de batlle. Un Rafael Figueró ocupava aquest càrrec el 1540. D'altra banda, al mas Figueró hi havia una capella dedicada a sant Rafael, documentada des del 1413, la qual, segons Jaume Oliver, es pot considerar com a prò-

1. Jaume Oliver, *Història de Figaró-Montmany. El Figaró abans de ser-ho*, Figaró-Montmany: Ajuntament de Figaró-Montmany, 2000, p. 205-206. La causa de capbrevació interposada pel comte de Centelles contra els marmessors de Rafael Figueró es pot consultar a: AHCB, Veguer, XXXVII-501, s. f., 7 de juny de 1731. Agraeixo la informació sobre l'existència d'aquest document a Josep Cerdà. És probable que Antoni Figueró sigui el mateix personatge que l'any 1490, conjuntament amb la major part dels habitants de les tres parròquies de Montmany, va acceptar donar a Lluís de Centelles una quinzena part del pa i del vi elaborat durany l'any. Jaume Oliver, *Història de Figaró-Montmany...*, p. 168.

pia del mas, ja que la família hi va fundar alguns beneficis. Era molt habitual que la família Figueró, sobretot als segles XVI i XVII, posés el nom de Rafael als primogènits.[2]

Un dels propietaris del mas, Rafael Figueró, pagès i hostaler de Sant Pere de Vallcàrquera, es va casar amb Margarida Vilanova el 2 d'abril de 1609. Fruit d'aquesta aliança va nèixer Rafael Figueró i Vilanova —pare de l'impressor—, mentre que d'un segon matrimoni amb una tal Marianna va tenir dos fills més: Miquel i Paula.[3]

A la dècada de 1630, Rafael Figueró i Vilanova va marxar a viure a Manlleu, a la comarca d'Osona, on es dedicava principalment a negociar amb bestiar, a pesar que en la documentació acostuma a figurar com a paraire, a vegades com a bracer o pagès i, fins i tot, com a carnisser. Poc després es va casar amb Mariàngela, filla de Jaume Delmunts, sastre d'aquella vila. El desembre de 1637 els Figueró van batejar Paula, la seva primera filla. Després van venir dos fills que no sobrevisqueren, fins que el 1642 va néixer Rafael. El futur impressor fou batejat el 23 de setembre d'aquell any pel sacerdot Martí Delmunts, germà de la mare. Foren padrins Jaume Dolcet, pagès de Sant Esteve de Vilacetrú, parròquia sufragània de Manlleu, i Jaume Parrella, mercader de Torelló.[4]

Mariàngela Delmunts va morir pels volts de l'any 1645. Aleshores, Rafael Figueró i Vilanova es va tornar a casar amb una tal Maria, amb la qual va tenir dos fills més. Poc després, en enviduar de nou, es va casar en terceres núpcies amb Albínia Mallol, filla de Gabriel Mallol, sastre de Manlleu. D'aquest matrimoni l'any 1652 va néixer un fill que van batejar amb el nom de Pere i del qual fou padrina Maria Faquer, esposa del doctor en medicina Miquel Delmunts. De gran, Pere Figueró i Mallol va marxar a viure a Barcelona, on també

2. Jaume OLIVER, *Història de Figaró-Montmany...*, p. 206-208. Un Rafael Figueró, probablement el mateix que el 1540 feia de batlle, apareix en un document de 1526. AHPB, Galceran Balaguer, 241/50, s. f., 22 de desembre de 1526.

3. El matrimoni de Rafael Figueró i Margarida Vilanova consta en l'inventari que es va fer dels documents que hi havia a casa de Rafael Figueró, impressor, quan va morir. AHPB, Pau Mollar, Quart manual, 958/12, f. 250v-256v, 1 de maig de 1726. La referència als fills de Rafael Figueró i Vilanova amb Marianna, a: ABEV-ACF, Joan Francesc Coromina, Manual de 1643, 2296, f. 7-11, 30 de desembre de 1642. Paula Figueró, casada amb el sastre Francesc Malloles, de Barcelona, va morir el 1640. AHPB, Pere Llunell, Cinquè llibre d'inventaris i encants, 586/98, s. f., 12 de maig de 1640.

4. Els bateigs de Paula i Rafael Figueró figuren a: APM, Llibre de Baptismes, 1636-1655, B/4, f. 14 i f. 33v, 17 de desembre de 1637 i 23 de setembre de 1642. Moltes de les compravendes de bestiar fetes per Rafael Figueró i Vilanova han quedat registrades als manuals d'Antic Reverter, notari de Torelló, conservats a l'ABEV-ANV.

va treballar d'impressor. Un altre dels fills fou batejat a la parròquia de Manlleu el 27 de novembre de 1669 amb el nom de Rafael. En fou padrí el seu germanastre, l'impressor Rafael Figueró. Anys després va emigrar a Barcelona, on va fer de ferrer, i posteriorment se n'anà a viure a Girona.[5]

La venda del mas Figueró

Després de la mort del seu pare, Rafael Figueró i Vilanova va heretar el mas de Sant Pere de Vallcàrquera. Això no obstant, es va veure obligat a pagar els drets dotals a Marianna Figueró, casada en segones núpcies amb el seu pare, així com el llegat testamentari de Miquel, el seu germanastre, fill d'aquest segon matrimoni. Per fer front al deute, el novembre de 1642 va vendre el mas de Sant Pere de Vallcàrquera, amb totes les terres i censos, a Rafael Franci, rector d'aquesta parròquia. El comprador va pagar-li 519 lliures i va assumir el compromís de donar-ne unes altres 750 a Marianna Figueró.[6]

Rafael Franci va morir el febrer de 1653. Havia disposat en el testament que el mas fos llegat a Rafael Figueró, de quinze anys, que feia d'aprenent a casa de Jaume Vendrell, adroguer de Barcelona. Es tractava d'un fill que el sacerdot havia tingut amb una tal Paula Figueró, probablement emparentada amb els Figueró de Sant Pere de Vallcàrquera. A més, Franci va llegar una part dels béns a Rafaela Maltés, de set anys, també filla seva i de Maria Maltés. Aquests llegats foren reclamats per la Cambra Apostòlica, que els considerà nuls, "per ésser fets a dits Rafel Figaró y Rafela Maltés, fills spurios de dit testador, y a la dita Maria Maltés, concubina de dit Franci". Per resoldre el plet

5. El testament de Mariàngela Figueró i Delmunts, mare de l'impressor, es pot consultar a: APM, Fons notarial, 1630-1663, N/76, f.45, 11 d'abril de 1645. Segons consta en els llibres de baptisme de la parròquia de Manlleu, Rafael Figueró i Maria van tenir dos fills entre 1646 i 1648. La identitat del pare d'Albínia Mallol figura en una àpoca que Rafael Figueró i Vilanova va signar a la seva esposa l'any 1684. ABEV-ANV, Torelló, Feliu Reverter, Dinovè manual, 221, f. 51-51v, 6 de febrer de 1684. El bateig de Pere Figueró i Mallol, a: APM, Llibre de Baptismes, 1636-1655, B/4, f. 74, 15 de març de 1652. El bateig de Rafael Figueró i Mallol consta a: Ibídem, 1659-1672, Annex B/5, s. f., 27 de novembre de 1669. L'any 1696 es va casar amb Madrona Valls, filla de Jaume Valls, ferrer de Sarrià. AHPB, Francesc Serra, Capítols, concòrdies, inventaris i encants, 875/51, f. 22, 3 de març de 1696. L'any 1704 va ingressar a la confraria de ferrers de Girona. AMGi, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1702, 17456, f. 96.

6. ABEV-ACF, Joan Francesc Coromina, Manual de 1642, 2295, f. 413v-419v, 25 de novembre de 1642. El compromís de Rafael Franci de pagar les 750 lliures a Marianna Figueró a: ibídem, Manual de 1643, 2296, f. 7-11, 30 de desembre de 1642. Aquell dia, Marianna Figueró va retirar la demanda judicial contra el seu fillastre.

les dues parts van signar una concòrdia amb la qual Rafael Figueró, adroguer, va acceptar pagar 100 lliures a l'Església.[7]

L'agost de 1654, Rafael Figueró —l'aprenent d'adroguer—, que aleshores figurava com a pagès de Sant Pere de Vallcàrquera, va vendre el mas, amb totes les cases, terres, honors i possessions, a Rafael Figueró i Vilanova, de Manlleu. D'aquesta manera, el seu primogènit, Rafael Figueró i Delmunts, el futur impressor, va recuperar la seva condició d'hereu del mas Figueró, una herència que es va fer efectiva pels volts de 1684, arran de la mort del pare.[8]

La iniciació en la impremta

Rafael Figueró es va iniciar en l'ofici d'impressor a l'edat de vint anys. El setembre de 1662 va entrar com a aprenent al taller que el doctor Miquel Delmunts, el seu oncle, tenia a Barcelona. La seva marxa de Manlleu, per tant, s'enmarca en el context de la dècada posterior a la Guerra dels Segadors, quan molts joves procedents de les comarques de l'interior arribaven a Barcelona per aprendre un ofici. El fet de tenir-hi un familiar ben posicionat —aquell any Delmunts era conseller tercer de la ciutat— devia influir en la decisió del jove Figueró d'anar a viure a la capital.[9]

7. El testament de Rafael Franci figura a: AHPB, Jacint Borràs, Llibre primer de testaments, 724/47, s. f., 16 de febrer de 1653. En aquest document consta com a canonge de la parròquia de Santa Maria de l'Estany i sacerdot beneficiat a la seu de Barcelona. Era fill d'Antic Franci, negociant de Barcelona, i d'una tal Rafaela. La concòrdia entre Rafael Figueró, adroguer, i la Cambra Apostòlica, a: AHPB, Pau Lleopart, Primer manual, 741/12, s. f., 11 d'octubre de 1653.

8. La recuperació del mas Figueró consta en un establiment que Rafael Figueró i Vilanova i el seu fill, Rafael Figueró i Delmunts, que aleshores tenia quinze anys, van fer l'any 1657 a Francesc Xicola, pagès de Sant Pere de Vallcàrquera, d'una casa anomenada la Torra Nova, que pertanyia al mas Figueró. Segons aquest document, Rafael Figueró i Vilanova, pagès de Manlleu, havia comprat el mas a Rafael Figueró, pagès de Sant Pere de Vallcàrquera, el 17 d'agost de 1654. ABEV-ANV, Centelles, Joan Vila, Manual de 1656-1676, E-87, f. 48-51, 19 d'abril de 1657. El darrer document localitzat en el qual Rafael Figueró i Vilanova, pare de l'impressor, apareix en vida és una àpoca que va signar el 1684 a Albínia Figueró i Mallol, la seva tercera esposa, reconeixent haver rebut les 100 lliures del dot. ABEV-ANV, Torelló, Feliu Reverter, Dinovè manual, 221, f. 51-51v, 6 de febrer de 1684. Dos anys després, apareix com a difunt en una altra acta notarial. AHPB, Bernat Famada, Manual de 1686, 782/13, f. 19-21, 5 de febrer de 1686.

9. En el contracte d'aprenentatge, signat el desembre de 1662, per tres anys, hi constava que Figueró treballava a la impremta de Delmunts des del mes de setembre d'aquell any. AHPB, Bonaventura Vila, Cinquè manual, 766/9, f. 598-599v, 22 de desembre de 1662. Figueró es va especialitzar com a oficial premsista. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1685, 107-CC, f. 183v-184, 7 de juliol de 1685.

L'any 1665, abans de finalitzar l'aprenentatge, el nom de Rafael Figueró apareixia en els peus d'impremta de les obres que sortien del taller, fins i tot en qualitat d'administrador. Cap a final de l'any següent, Delmunts, Figueró i Gelabert van formar una societat per tal d'explotar el negoci conjuntament durant tres anys. Entre les condicions hi figurava que Delmunts rebria la meitat dels beneficis que s'obtinguessin i, a més, 25 lliures anuals per l'ús del material.[10]

Dos anys després, el 1668, el propietari va decidir vendre la impremta als seus nebots, amb "tots los arreus de la stampa, com són lletras, caixas, galleras, planxas, capitells, premsas, tòrcol, sach y demés per la stampa necessàrias, exceptat lo aram", per un preu de 100 dobles d'or, que aleshores equivalien a 550 lliures. Delmunts va cedir-los la casa on hi havia la impremta sense cobrar-los lloguer durant un mes. Poc després, però, Gelabert va reconèixer que es veia incapaç d'afrontar els pagaments de la compra de la impremta i va transferir la seva part al seu soci. D'aquesta forma, Rafael Figueró va esdevenir propietari únic de la impremta.[11]

LES RELACIONS FAMILIARS

Rafael Figueró es va casar amb Elisabet Jolis, filla de Joan Jolis, pagès de Torelló, el 21 de febrer de 1667. Abans, però, van haver de demanar una dispensa apostòlica, ja que tenien tercer grau de consanguinitat. El doctor Miquel Delmunts, oncle de Figueró, i Marianna Jolis, mare d'Elisabet, van donar fe davant del vicari general de Barcelona de la veracitat de la informació que contenia la dispensa. D'aquest matrimoni en va néixer Rafael Figueró i Jolis, que fou batejat a l'església de Santa Maria del Mar el 16 de desembre de 1669.

10. L'obra més antiga que es conserva en la qual Rafael Figueró apareix en el peu d'impremta és la que porta per títol *Phisi-astrologico juyzio del cometa que apareció a 14 de noviembre del año 1664*, que porta imprimàtur de 17 de febrer de 1665. BUB, XVII-2624-5. La primera menció a la seva qualitat d'administrador de la impremta apareix en un sermó que porta imprimàtur de 4 de novembre de 1665. *Sermón panegírico predicado en el insigne templo de Santa Maria del Mar en las exequias a la muerte del Rey nuestro señor Phelipe IV el Grande*. BUB, B-65/5/22-3. La societat formada per Delmunts, Figueró i Gelabert, a: AHPB, Rafael Hexarc, Manual de 1666, 754/17, s. f., 29 de setembre de 1666.

11. AHPB, Josep Quatrecases, Dinovè manual, 742/34, f. 3v-5v, 27 de maig de 1668. Figueró i Gelabert van pagar 110 lliures d'entrada i es van comprometre a pagar les 440 restants en quatre terminis, de mig any en mig any. La renúncia de Gelabert, a: AHPB, Josep Quatrecases, Dinovè manual, 742/34, f. 31-31v, 26 de juny de 1668. El juny de 1671 Delmunts va llogar la casa on hi havia la impremta a Rafael Figueró, per un preu de 100 lliures per quatre anys. AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1671, 766/20, f. 304v, 5 de juny de 1671.

Posteriorment, segons algunes fonts, els Figueró van tenir un segon fill que hauria nascut el gener de 1672.[12]

Elisabet Figueró i Jolis va morir poc després, ja que l'any 1675 l'impressor es va casar en segones núpcies amb Caterina Bosch, filla de Baldiri Bosch, sabater de Sant Boi de Lluçanès. L'esposa va aportar 200 lliures de dot, que li foren donades per Joan Bosch, el seu germà, sacerdot beneficiat de la catedral de Vic, en concepte de legítima paterna i materna. Figueró, com era costum, va fer-li un escreix per valor de la meitat del dot.[13]

Al seu torn, Rafael Figueró i Jolis, també impressor, es va casar el 1690 amb Teresa Bosch, germana de Caterina. En contemplació del matrimoni, el pare del nuvi va fer una donació al seu fill de 300 dobles d'or i 6 dobles anuals, que equivalien a 1.650 i a 33 lliures, respectivament. D'una altra part, Joan Bosch, germà de Teresa, aleshores rector de la parròquia de Santa Maria d'Olost, va donar 200 dobles d'or a la seva germana, equivalents a 1.100 lliures. Teresa Bosch va aportar aquesta quantitat en concepte de dot al matrimoni amb Rafael Figueró i Jolis, mentre que aquest li va fer un escreix de 100 dobles.[14]

Tot i viure a Barcelona, Rafael Figueró va continuar tenint relació amb alguns dels seus germans de Manlleu. Maria, una de les germanes, va viure a casa de l'impressor. El 1675, Figueró va fer una donació de 100 lliures a Peronella, germanastra, en contemplació del seu matrimoni amb Miquel Pujol, paraire de Sant Pere de Torelló. L'any 1717 va donar 100 dobles a Teresa, neboda seva, filla del seu germanastre, el també impressor Pere Figueró, en contemplació del matrimoni amb Candi Calopa, pagès del Papiol.[15]

---

12. ADB, Dispenses apostòliques, 1665-1668, caixa 17, f. 146v-148v, 16 de febrer de 1667. El novembre de 1666 Rafael Figueró havia autoritzat Francesco Maria Cantoni, mercader de Bolonya, perquè, en el seu nom, pagués les despeses de l'obtenció de la dispensa apostòlica al mercader portuguès Rui Lopes da Silva. AHPB, Francesc Llauder, Quart manual, 787/4, f. 459-460v, 16 de novembre de 1666. El casament de Rafael Figueró i Elisabet Jolis, a: ACB, Esposalles, Llibre 93, 1663-1667, f. 97, 21 de febrer de 1667. El bateig de Rafael Figueró i Jolis, a: Miquel GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Contribució a la història...*, p. 144. La referència al segon fill de Rafael Figueró, a: Joan Baptista BATLLE, "L'estampa de Rafel Figueró y la de Joan Jolís, de Barcelona. 1666-1770", Catàleg de la llibreria L'Arxiu, juny de 1927. D'aquest fill, això no obstant, no n'ha aparegut cap rastre documental.

13. AHPB, Bonaventura Torres, Llibre segon de capítols matrimonials, 770/44, f. 145-147v, 18 d'abril de 1675.

14. Ibídem, Llibre tercer de capítols matrimonials, 770/45, f. 401-403v, 25 d'octubre de 1690.

15. Maria, "mitja germana" de Rafael Figueró, apareix a: AHPB, Francesc Cortés, Sisè manual, 807/6, f. 223-223v, 19 d'octubre de 1676. La donació a Peronella Figueró i Mallol figura a: AHPB, Bernat Famada, Manual de 1676, 782/8, f. 159v-160v, 26 de desembre de 1675. La donació a Teresa Figueró, a: AHPB, Josep Sabater, Manual de 1717, 894/5, f. 123-123v, 14 de juny de 1717.

El vincles de Rafael Figueró amb les famílies de Manlleu i de Sant Boi de Lluçanès mostren com els lligams s'aprofitaven per articular una complexa xarxa de relacions que, entre altres coses, servia per gestionar les voluntats, herències i llegats dels difunts. El 1672, per exemple, Narcisa Delmunts, vídua del metge Miquel Delmunts, va nomenar procurador Rafael Figueró per prendre possessió en el seu nom del tots els béns de l'oncle, que havia mort poc abans. El juliol de 1675, Pau Jolis, paraire de Barcelona, germà de la primera esposa de Figueró, va escollir l'impressor com un dels marmessors i tutor dels seus fills. L'any 1696, actuant com a tutor, Rafael Figueró va fer donació d'una casa que Pau Jolis tenia al carrer del Rec Comtal a la seva filla, Maria Jolis, en contemplació del matrimoni amb Francesc Cassanyes.[16]

Aquestes relacions, això no obstant, sovint derivaven en enfrontaments. L'any 1701 els Figueró, pare i fill, van reclamar 166 lliures al botiguer de teles Joan Jolis, fill i hereu de l'esmentat Pau Jolis, el seu respectiu nebot i cosí, pel dot que, segons ells, li corresponia al pare arran del seu matrimoni amb Elisabet Jolis, "per no haver rebut dit Rafel Figueró major cosa alguna per la adot de dita difunta Elizabeth, sa muller, la qual li tocave a cobrar dels béns de Jolis". Per resoldre la disputa les dues parts van signar una concòrdia, amb la qual Joan Jolis va acceptar pagar 50 lliures a Rafael Figueró a canvi que aquest li tornés unes joies que Marianna Jolis, la seva àvia, sogra de l'impressor, havia donat a Elisabet Jolis en contemplació del matrimoni.[17]

D'altra banda, els Figueró van participar també en la gestió de les disposicions testamentàries dels germans Bosch de Sant Boi de Lluçanès, els seus cunyats. Tant Joan Bosch, rector de la parròquia d'Olost, com Josep Bosch, canonge de la catedral de Vic, van incloure el pare i el fill Figueró entre els marmessors dels seus testaments.[18]

16. La procura signada per Narcisa Delmunts es pot consultar a: AHPB, Josep Cervera, Manual de 1672, 723/17, f. 87v-88, 23 de juliol de 1672. El testament de Pau Jolis, paraire, a: AHPB, Josep Güell, Primer llibre de testaments, codicils i darreres voluntats, 811/97, f. 52-54, 12 de juliol de 1675. La donació de la casa, a: AHPB, Josep Güell, Esborrany de 1696, 811/24, f. 375-376v, 30 de març de 1696.

17. AHPB, Bonaventura Galí, Llibre primer de capítols matrimonials i concòrdies, 918/59, f. 53-54v, 30 d'octubre de 1701.

18. ABEV-ACF, Domènec Solermoner, Testaments, 1690-1708, 3646, f. 419-422v, 17 de juny de 1706; ibídem, Testaments, 1692-1722, 3647, f. 228-231v i 278-281, 12 de maig de 1710.

El creixement de la impremta

A partir de 1668, després de comprar la impremta a Miquel Delmunts, el negoci de Rafael Figueró va començar a créixer. D'entrada, va assumir els encàrrecs que el seu oncle feia per a la Tresoreria Reial. Posteriorment, l'any 1674, Figueró fou nomenat estamper de la Generalitat, un ofici que els diputats li renovaven cada tres anys i que ja no abandonaria fins a la supressió d'aquesta institució. Al mateix temps, va exercir com a impressor del Braç Militar almenys des de 1683 i de la Batllia General des de 1689. El 1706, a més, els Figueró, pare i fill, van obtenir el títol d'impressor reial, que els va atorgar l'arxiduc Carles d'Àustria, un reconeixement que també mantindrien fins a la caiguda de Barcelona en mans de l'exèrcit borbònic el 1714.

La impremta de Rafael Figueró va experimentar un gran impuls a partir de 1683, coincidint amb el trasllat del taller a una casa del carrer dels Cotoners. A partir d'aleshores va emprendre grans projectes editorials, com foren, per exemple, diferents volums de decisions dels jutges Miquel de Cortiada, Bonaventura de Tristany, Miquel de Calderó i Pere d'Amigant. Figueró també fou el responsable de la impressió de la major part de la legislació que, per ordre de la Generalitat, es va publicar al llarg de la segona meitat del segle XVII i principi del XVIII, com capítols de cort, redreços, tarifes i ordinacions que regulaven els drets del General, així com també les constitucions de 1702 i de 1706. A banda d'això, fou el responsable de la publicació d'algunes obres de gran rellevància, com per exemple el *Fénix de Cataluña*, de Narcís Feliu de la Penya, publicat l'any 1683; el *Escudo de la Verdad*, un memorial encarregat per la Conferència dels Tres Comuns per defensar l'actuació dels catalans durant el setge de Barcelona de 1697; las *Nenias Reales*, dedicades per l'Acadèmia dels Desconfiats l'any 1701 al difunt rei Carles II; o bé el *Despertador de Cathalunya* i el *Crisol de la Fidelidad*, dos pamflets apareguts l'any 1713 que justificaven la decisió presa pels catalans de continuar la guerra contra Felip V. Paral·lelament, Figueró va imprimir la major part de les gasetes i relacions de notícies que es van publicar a la capital catalana en la segona meitat del segle XVII i principi del XVIII. L'any 1695 va crear la *Gazeta de Barcelona*, un nom que, amb algunes intermitències, va existir com a capçalera fins a principi del segle XIX. El colofó d'aquesta activitat periodística fou, sens dubte, la publicació del *Diario del sitio i defensa de Barcelona*, l'òrgan de la resistència austriacista durant el setge de 1713-1714.

Quantitativament, la producció de la impremta de Rafael Figueró fou la més gran i important de tota la indústria editorial catalana de l'època moderna. Des de l'inici de la seva activitat com a propietari,

l'any 1668, fins que va morir, el 1726, del taller de Rafael Figueró en van sortir almenys 197 llibres, 316 opuscles i 1.185 plecs solts. Aquest gran volum d'obra publicada fou possible perquè el taller de Rafael Figueró era el més ben equipat de la ciutat, amb un total de sis premses, cosa que situa la capacitat productiva d'aquest taller en un nivell equiparable al de les millors impremtes de París del segle XVII.[19]

El patrimoni dels Figueró

El patrimoni de Rafael Figueró estava format per les propietats que havia heretat del seu pare, situades a Sant Pere de Vallcàrquera i a Manlleu, així com per les que, al llarg dels anys, va adquirir a Barcelona. El 1657, quan tenia catorze anys, el seu nom ja figurava en l'establiment que el seu pare va fer d'una casa i una peça de terra, anomenada la Torre Nova, que eren pertinença "del dit nostre mas Figaró", a Francesc Xicola, pagès de Sant Pere de Vallcàrquera. Aquell mateix any, els Figueró van cedir a Jaume Xicola i Antich, també pagès de Vallcàrquera, un bosc i un camp de vuit quarteres de blat, anomenat "lo bosch de Figaró", així com també una altra peça de terra, també de vuit quarteres de blat, situada en el lloc conegut com les "artigas rojas del Figaró".[20]

Posteriorment, l'any 1678, actuant com a procurador del seu pare, Figueró va cedir en emfiteusi al pagès Rafael Roca una peça de terra de quatre quarteres i mitja, anomenada "la fexa de las Oliveretas", que pertanyia al mas Parera de Sant Pere de Vallcàrquera, a raó d'un cens d'una lliura i 5 sous anuals. L'any 1681, encara en vida del seu pare, Figueró va aquirir sis quarteres de terra del mas Parera, que les hi establí Francesc Andreu, sacerdot de Santa Maria del Mar de Barcelona, rector del Col·legi de pobres estudiants del convent de Montalegre, de pares agustins, a raó d'un cens anual de dos vuitens de la collita i 9 sous d'entrada.[21]

L'any 1698, Rafael Figueró va recuperar tots els censos i censals que Miquel Delmunts rebia de diversos pagesos de Sant Pere de Vallcàrquera, alguns dels quals els hi havia cedit anys abans el pare de

19. Sobre la dimensió del taller de Figueró, cal recordar que l'any 1644 la impremta més gran de París tenia set premses. Henri-Jean Martin, *Livre, pouvoirs et societé a Paris...*, p. 372.

20. ABEV-ANV, Centelles, Joan Vila, Manual de 1656-1676, E-87, f. 48-51, 19 d'abril de 1657.

21. AHPB, Bernat Famada, Manual de 1678, 782/9, f. 42-46, 2 d'abril de 1678; AHPB, Bernat Famada, Manual de 1681, 782/10, f. 347v-350v, 1 d'abril de 1681.

FUNDACIÓ NOGUERA

l'impressor per pagar-li uns deutes. Figueró, com a més-dient en encant públic, va pagar 600 lliures per un total de cinc censos i quatre censals, la suma de les pensions dels quals representava una renda anual de 25 lliures i 18 sous. A més, la compra incloïa les pensions endarrerides que devien el pagesos, alguns des de feia més de vint anys, que totes juntes superaven les 300 lliures.[22]

Després de la mort de l'impressor, els censos del mas Figueró els cobraven els seus marmessors, que eren Joan Jolis i Oliver, també impressor, el seu nebot, i el rector del convent de Santa Caterina de Barcelona. Figueró havia disposat que els diners obtinguts de la venda dels béns fossin destinats a la celebració de tantes misses i aniversaris com fossin possibles a l'església d'aquest convent, on fou enterrat. Per això, l'any 1731, el comte de Centelles va reclamar als marmessors el reconeixement del domini directe sobre les terres del mas Figueró i el pagament de les pensions degudes dels censos dels establiments fets pels seus avantpassats als Figueró, uns censos que, en molts casos, els membres d'aquesta família havien cedit en emfiteusi al llarg dels anys. A més, el comte de Centelles reclamava també el pagament dels lluïsmes endarrerits, és a dir, els dret que tenia el senyor de cobrar un percentatge cada vegada que una peça de terra canviava de mans.[23]

Rafael Figueró va heretar també les propietats que el seu pare tenia a Manlleu. El 1709 va nomenar procurador Onofre Devesa i Grau, pagès de Manlleu, per tal que en el seu nom vengués en encant públic un immoble que tenia en aquell municipi, situat al darrere de la casa "d'en Rossell", prop de la "plasseta" de la vila. Un any després, l'impressor encara posseïa una casa a Manlleu —possiblement la mateixa—, tal com es constata en la lluïció que va fer d'un cens de tres lliures que pagava anualment a l'Hospital General de Vic.[24]

Durant els primers anys d'estada a Barcelona, Figueró va viure a la casa que el doctor Miquel Delmunts tenia al carrer de la Barra de Ferro, on hi havia la impremta. L'any 1683, tanmateix, va adquirir en emfiteusi una casa al carrer dels Cotoners, que li va establir el rector del

22. AHPB, Bernat Forés i Cortell, Codex vendicionum, 874/5, s. f., 20 d'octubre de 1698.

23. AHPB, Pau Mollar, Llibre de testaments, 958/30, f. 60v-61v, 14 d'abril de 1723; AHCB, Veguer, XXXVII-501, s. f., 7 de juny de 1731.

24. La procura feta a favor d'Onofre Devesa, a: AHPB, Josep Amat i Reixac, Primer manual, 940/1, f. 152-153, 26 de juny de 1709. La lluïció del censal a l'Hospital General de Vic consta a: ABEV-ACF, Antoni Bosch, Manual de 1713-1714, 671, f. 63-65, 23 de febrer de 1713. Segons aquest document, la lluïció del cens fou feta el gener de 1710 a través d'un dipòsit de 60 lliures fet a la taula de canvi de Vic. Agraeixo la informació sobre l'existència d'aquest document a Rafel Ginebra, arxiver de l'ABEV.

Col·legi de Sant Vicenç Ferrer i Sant Ramon de Penyafort, del convent de Santa Caterina de Barcelona, a un cens de 70 lliures anuals i una entrada de 800 lliures. Aquesta fou la casa on hi hagué la impremta Figueró des d'aleshores i fins el 1714, quan fou destruïda per una bomba que hi va caure durant el setge de Barcelona.[25]

Figueró va llogar una part d'aquesta casa al courer Agustí Calafell, per un termini de tres anys, a raó de 16 lliures anuals. El 1685 va llogar una de les botigues al llibreter Gabriel Pasqual Subirana per dos anys i un lloguer de 20 lliures anuals. Posteriorment, l'any 1688, Figueró va adquirir en emfiteusi una altra casa al carrer dels Cotoners, que li fou establerta per Margarida Vinyals, vídua del cotoner Cristòfor Vinyals, a un cens de 52 lliures anuals de pensió i dos pollastres com a entrada.[26]

L'any 1705 la situació patrimonial i econòmica de Figueró havia assolit un nivell elevat, com ho demostra el fet que estava en condicions de prestar diner. El maig d'aquell any, Miquel Llevat, hortolà de l'hort de Sant Pau del Camp, fora muralles, va menllevar 100 lliures a for de censal a l'impressor a canvi de pagar una pensió de 5 lliures l'any.[27]

El patrimoni dels Figueró es va completar l'any 1715 amb l'adquisició de dues cases al carrer de la Bòria —en una de les quals hi havien traslladat la impremta l'any anterior— i tres més al carrer d'en Mirambell, amb diverses botigues. Tot plegat els fou establert pel jutge Josep Güell, que aleshores residia a Lleida, a canvi de 185 lliures anuals de cens i l'obligació de fer-hi obres per valor de 800 lliures, ja que gairebé totes tenien desperfectes causats per les bombes.[28]

Al llarg dels anys següents, Rafael Figueró va fer algunes millores en aquestes cases. El 1717 va pagar 519 lliures i 13 sous a Josep Tintorer, mestre de cases, mentre que l'any següent en va pagar unes 266 lliures i 14 sous al fuster Jaume Serra, per "fer las portas y march de dos balcons y de sis finestras, embigar y enllatar las teuladas, embigar lo segon sostre, fer batiports, rexats y altres remiendos necessaris". Figueró també va fer obres de millora a les botigues del carrer d'en Mirambell. El 1718 va pagar 12 lliures i 12 sous al fuster Jaume Serra per les feines fetes en una de les botigues, mentre que l'any següent va

25. AHPB, Josep Güell, Manual de 1683, 811/59, f. 340-346v, 28 d'abril de 1683.
26. El lloguer al courer Agustí Calafell consta a: AHPB, Bernat Famades, Manual de 1682-1683, 782/11, f. 293-294v, 1 de setembre de 1683. El lloguer de la botiga, a: AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1685, segona part, 766/47, f. 145v-146v, 20 d'octubre de 1685. L'establiment fet per Margarida Vinyals, a: AHPB, Pere Màrtir Vila, Manual 1688, 849/3, s. f., 15 de juliol de 1688.
27. AHPB, Josep Güell, Esborrany de 1705, 811/33, f. 350v-355, 11 de maig de 1705.
28. AHPB, Josep Sabater, Manual de 1715, 894/5, f. 45v-54, 10 de juny de 1715.

FUNDACIÓ NOGUERA

pagar 2 lliures i 9 diners a Josep Ribas, mestre de cases. Tot plegat va valer un total de 800 lliures, 19 sous i 9 diners, de manera que quatre anys després de l'establiment Figueró ja havia complert l'obligació de fer-hi obres.[29]

Segons el cadastre, l'any 1716 Rafael Figueró i la seva dona vivien en una de les cases del carrer de la Bòria, en la qual residia també el seu fill, la dona d'aquest, un net i una criada. En l'altra casa del mateix carrer hi vivia el guanter Josep Abat, que pagava un lloguer de 70 lliures anuals. Aquell any els Figueró tenien llogades la major part de les botigues del carrer d'en Mirambell. En una hi vivien Marianna Bonacasa, vídua de Josep Bonacasa, amb dues germanes seves, que pagaven vuit lliures de lloguer l'any; metre que les altres les habitaven el sabater Pau Coma, amb la seva dona i dos fills, que també pagava vuit lliures; Margarida Trafi, vídua del cotxer Simó Trafi, que en pagava 12 i, finalment, Peronella Bo, vídua del pentiner Miquel Bo, que pagava sis liures anuals de lloguer. A part d'això, Figueró era propietari d'una casa inhabitable al carrer de les Candeletes i, segons el cadastre, també n'havia tingut dues al carrer de Sant Ignasi, per bé que el 1716 havien estat restituïdes als seus anteriors propietaris, els sacerdots de la comunitat de Santa Maria del Mar.[30]

Activitat gremial i política

Rafael Figueró va tenir una destacada participació en els afers col·lectius dels impressors, sobretot al llarg de les disputes que van mantenir amb la confraria dels llibreters. A més, va actuar com a clavari de la germandat dels estampers els anys 1671 i 1675, i també, juntament amb Vicenç Surià, com a cònsol de l'efímera confraria dels impressors, creada el 1684 i extingida un any després.[31]

La dificultat dels impressors per a obtenir el reconeixement polític va ser la principal raó, al meu parer, per la qual Rafael Figueró

29. Les obres fetes pel mestre de cases a la casa del carrer de la Bòria consten a: AHPB, Josep Amat i Reixac, Manual de 1717, 940/8, f. 129-130, 7 d'agost de 1717. Les feines fetes pel fuster, a: Ibídem, Manual de 1718, 940/9, f. 6v-7v, 13 de gener de 1718. La feina feta pel fuster a la botiga del carrer d'en Mirambell consta a: AHPB, Josep Amat i Reixac. Manual de 1719, 940/10, f. 1-1v, 31 de desembre de 1718. La feina feta pel mestre de cases, a: Ibídem, f. 113v, 27 d'agost de 1719.

30. AHCB, Cadastre, Cadastre de 1716, I-59, f. 227, 231-232 i 280.

31. Figueró figura com a clavari de la germandat, a: AHPB, Lluís Fontana, Segon manual, 806/2, f.202v-204, 10 de novembre de 1671, i: Ibídem, Sisè manual, 806/6, f. 61v-62, 21 d'abril de 1675. L'elecció com a cònsol de la confraria dels estampers, a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 12772, s. f., 29 d'agost de 1684.

va ingressar a la confraria dels paraires, un ofici que havia exercit de jove a Manlleu. El novembre de 1679, quan tenia trenta-set anys, va superar l'examen de mestre paraire, que va consistir a fer "un drap de vint-i-quatre, color portuguès". A partir d'aleshores, va començar a aparèixer en alguns documents notarials com a "estamper i paraire". Amb tot, no sembla que tingués molt interès en els afers de la confraria, ja que només va participar en tres de la vintena de consells que els paraires va celebrar entre els anys 1680 i 1686. A pesar d'això, fou escollit almenys una vegada per a exercir de cònsol, com es constata en el requeriment que el notari Joan Solsona va lliurar-li el juliol de 1701 de part de la confraria dels mercers i botiguers de teles de Barcelona, que reclamaven, d'acord amb una resolució judicial, el retorn d'unes peces de roba que els havien estat requisades. El gener de 1704 fou elegit per formar part de les vuit persones que aquell any havien de portar el Sant Crist en les processons. I, el gener de 1707, Figueró va ser escollit per a exercir d'administrador de la confraria durant un any.[32]

La pertinença a la confraria dels paraires va permetre Figueró formar part de les bosses del Consell de Cent, segurament l'objectiu més desitjat. L'any 1681 fou insaculat a la bossa de jurats, segons consta en la llista aprovada pel duc de Bournonville, virrei de Catalunya. Poc després, el 1683, fou inscrit també en la bossa de conseller sisè, de manera que ja tenia la possibilitat de formar part del plenari i, fins i tot, d'ocupar el càrrec de conseller menestral. El 1685 fou insaculat a la bossa de credencers i romaners i el 1705 a la de portalers i cauquilladors. Una vegada, com a mínim, Figueró va obtenir un benefici polític del seu ingrés a la confraria dels paraires. El 18 de novembre de 1701 va ser escollit per formar part de la dotzena d'habilitadors que

32. L'examen de Rafael Figueró és a: AHPB, Rafael Joan Cellarés, Llibre dels exàmens de la confraria dels paraires, 700/69, f. 26v, 4 de novembre de 1679. Figueró va pagar 50 lliures per l'examen, que era el preu que corresponia als forasters. AHPB, Josep Monclar, Novè manual, 804/17, s. f., 4 de novembre de 1679. La primera participació de Rafael Figueró en un consell de la confraria dels paraires es constata el febrer de 1680. AHPB, Josep Monclar, Novè manual, 804/17, s. f., 24 de febrer de 1680. No hi torna a aparèixer fins l'octubre de 1683. Ibídem, Tretzè manual, 804/21, s. f., 18 d'octubre de 1683. Les altres tres assistències es registren entre els mesos de juliol i novembre de 1686. AHPB, Tomàs Simon, Novè manual, 839/59, f. 113v-115v, 212-213 i 216-217v, 9 de juliol, 14 i 20 de novembre de 1686. La referència de Rafael Figueró com a "estamper i paraire" és, per exemple, a: AHPB, Lluís Cases, Manual de 1688, 828/25, f. 143, 8 de març de 1688. El requeriment presentat per la confraria de botiguers de teles consta a: AHPB, Joan Solsona, Cinquè manual, 890/8, f. 116v-119, 8 de juliol de 1701. L'elecció per portar el Sant Crist figura a: AHPB, Rafael Albià, Llibre dels consells de la confraria de parayres, 1703-1714, 818/95, s. f., 7 de febrer de 1704. L'elecció com a administrador, a: Ibídem, s. f., 16 de gener de 1707.

durant el següent any consular havia d'ocupar-se de mantenir al dia el llibre de l'ànima, o sigui, el registre on figuraven els noms de totes les persones insaculades. L'ofici d'habilitador comportava una gran responsabilitat, ja que estava exposat a les pressions, al favoritisme o fins i tot al suborn, de manera que la persona que detenia aquest càrrec podia treure'n un rèdit polític o econòmic. De fet, més d'una vegada, tal com ha assenyalat Núria Florensa, es detectaren irregularitats en algunes bosses, de manera que, davant del dubte, el Consell de Cent va haver de revisar el registre dels insaculats.[33]

La relació de Rafael Figueró amb la confraria dels paraires va acabar de mala manera. El problema sorgí quan, el maig de 1708, fou escollit abanderat, amb la missió de portar l'estendard de la confraria en les processons, en les guardes i en altres activitats. Tot i haver acceptat el nomenament, Figueró es va negar portar la bandera en la festa del Corpus, cosa que, en el context de l'època, suposava una falta gravíssima. No va servir de res que els cònsols manessin als administradors que "vagen luego en la casa de la Ciutat tocant recurs contra dit Figueró y procedint contra aquell fins a sentència definitiva fins a tant que dit Figueró vage en la professó general lo dit die de Corpus propvinent". La confraria dels paraires va resoldre "que la bandera de la present confraria no anàs en ninguna funció menos que primer no la portàs Rafel Figueró". Davant la insistència dels cònsols que es fes càrrec de portar l'estendard durant les celebracions per l'arribada de la reina Elisabet Cristina de Brunswick, Figueró va renunciar finalment a pertànyer a la confraria dels paraires.[34]

Pel que fa a l'àmbit religiós, Figueró va tenir una relació molt estreta amb el convent de Santa Caterina de Barcelona. L'any 1702 va imprimir, per encàrrec del prior, un resum de la vida de sant Agustí de Dalmàcia, amb motiu d'una festa celebrada al convent l'octubre d'aquell any. Segons va quedar reflectit en els annals de Santa Caterina, Figueró no va voler cobrar res per aquella feina: "fonch tant garbós que no volgué pèndrer ningun diner, si sols [lo] pare Prior digué lo aniversari

33. La insaculació a la bossa del plenari del Consell de Cent consta a: AHCB, Consellers, Insaculacions, Originals d'insaculacions, 1653-1699, 1C-VIII-2, f. 438. La insaculació a la bossa de conseller sisè, a: Ibídem, f. 450v. La insaculació a la bossa de credencers i romaners, a: Ibídem, f. 467. La insaculació a la bossa de portaler, a: Ibídem, Llibre d'originals de decrets de renúncies i insaculacions de la casa de la Ciutat, 1700-1706, 1C-VIII-6, f. 94. L'elecció com a habilitador, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 378v, 18 de novembre de 1701. Núria FLORENSA, "La insaculació pactada. Barcelona 1640", *Pedralbes*, 13, 1993, p. 448-452.

34. AHPB, Rafael Albià, Llibre dels consells de la confraria de parayres, 1703-1714, 818/95, s. f., 8 de maig, 15 de juny i 16 i 19 de juliol de 1708.

que li cantà lo convent. És dit Figueró molt affecte a est convent y li devem molt bona voluntat". A banda d'això, Figueró figurava entre els obrers del convent. El novembre de 1704 el prior Tomàs Salvador va ratificar per escrit als obrers de la confraria de Santa Caterina màrtir, que, segons sembla, feia uns anys que exercien de paraula. Aquests obrers eren Pau Dalmases, Onofre Sidós, mercader, Antoni Mallachs, candeler de cera, i Rafael Figueró.[35]

Conflictes i plets judicials

Al llarg de la seva vida, Rafael Figueró es va veure involucrat en diversos plets a la Reial Audiència, que no sempre tenien relació amb la impremta. L'any 1688 va presentar una demanda contra Margarida Vinyals, vídua del cotoner Cristòfor Vinyals, arran de l'establiment d'una casa al carrer dels Cotoners. Després de la signatura, l'impressor es va assabentar que la casa estava obligada a un censal de 300 lliures de preu que Vinyals havia venut al monestir de Sant Pere de les Puelles de Barcelona. Això significava que si Vinyals deixava de pagar les pensions, el convent podia reclamar el pagament d'aquell censal a Figueró i, fins i tot, quedar-se la casa. Considerant-se enganyat, l'impressor va presentar un plet als tribunals, reclamant que Vinyals fos condemnada a alliberar la casa d'aquella obligació.[36]

Uns anys després, el capítol de la catedral de Barcelona va posar una demanda contra Figueró per cobrar les pensions endarrerides d'un cens de 18 sous anuals que l'impressor havia de pagar per la casa que va adquirir el 1683 al carrer dels Cotoners, on hi tenia la impremta. Figueró va al·legar que el rector del Col·legi de Sant Vicenç Ferrer i Sant Ramon de Penyafort, del convent de Santa Caterina, no l'havia informat de l'existència d'aquest cens. L'octubre de 1694 fou condemnat a pagar trenta-nou anyades, que equivalien a 15 lliures i 12 sous, mentre que el rector del convent va haver de pagar les despeses del judici.[37]

35. La referència dels annals de Santa Caterina consta a: BUB, Manuscrits, Lumen Domus, volum III, 1701-1803, Ms. 1007, p. 168. El nomenament dels obrers de la confraria, a: Arxiu de la Província d'Aragó de l'orde de Dominics, Consells del convent de Santa Caterina de Barcelona, Llibre 28, 1701-1763, f. 13. Agraeixo aquesta informació a Marina Ruiz, arxivera de la Sala de Reserva de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona.

36. ACA, Real Audiència, Plets civils, 24046. La sentència no figura en aquest document ni en els llibres de conclusions civils, de manera que és probable que el plet fos resolt a través d'una concòrdia entre les dues parts.

37. ACA, Reial Audiència, Conclusions civils, 182, 25 d'octubre de 1694, f. 252.

L'any 1711 va sorgir un altre conflicte, aquesta vegada amb el Consell de Cent. El 17 de gener l'impressor va sortir extret per ocupar una de les quinze places de portaler. Tot seguit, però, el síndic de la Ciutat li va posar excepció argumentant que, com que havia renunciat a l'ofici de paraire, estava "sens estament". Al mes de març, el Consell Ordinari de 36 va resoldre que el recurs presentat per l'impresssor fos discutit en el plenari del Consell de Cent. Uns dies després, el Consell va manar als assessors i als advocats que "averiguen y miren las qualitats ab què Rafel Figueró major ha lograt los rodolins que·s troba inseculat y formen un paper ab tota expressió reportant-se aquell al present Concell". Un cop vist l'informe, el Consell de Cent, reunit el 17 d'abril de 1711, va resodre que l'excepció al·legada pel síndic de la Ciutat era correcta i va confirmar l'elecció de Jaume Pagès, hortolà, que havia estat nomenat en substitució de Figueró. Després d'un nou recurs, el juliol de 1711 el trentenari va excloure Figueró definitivament, per haver "renunciat lo offici de parayre de la present ciutat, y axí bé restar sens offici ni estament".[38]

Aleshores, Figueró va introduir una causa a la Reial Audiència. L'octubre de 1711 el notari causídic Josep Anglada, actuant com a procurador, va presentar tot un seguit d'al·legacions davant del tribunal. En primer lloc, Anglada argumentava que a la casa de la Ciutat no hi havia cap privilegi ni disposició que establís que per figurar insaculat en la bossa de portalers i cauquilladors calia exercir un ofici que tingués formada confraria. En aquest sentit, el procurador recordava que a Barcelona s'exercien molts oficis considerats menestrals que no tenien confraria, "com son los cavalaraires, tiradors de or, semolers, botiguers de tall o de comanda, mestres de fer carretas, sistalers, nansers, mestres de axa, mestres de ensenyar de llegir y escríurer, gravadors y molts altres". Anglada argumentava també que Figueró reunia les condicions exigides per estar insaculat, com eren tenir l'edat adequada, ser ciutadà de Barcelona i saber llegir i escriure.[39]

38. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1711, 165-CC, f. 41, 17 de gener de 1711. Després de la renúncia a pertànyer a la confraria dels paraires, el 1708, Rafael Figueró havia estat desinsaculat de les bosses de Consell de Cent i de conseller sisè, però no de les de credencers i romaners i de portalers i cauquilladors. AHCB, Consellers, Insaculacions, Llibre d'ànima dels insaculats en les bosses del Consell de Cent, 1707-1713, 1C-VIII-8, f. 379, i Ibídem, Llibre d'ànima dels insaculats en les bosses de consellers, clavari, advocats, escrivà major, ajudant, taulers, cònsols de la Llotja de Mar i d'Ultramar, 1707-1713, 1C-VIII-9, f. 164. El recurs presentat per Figueró, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1711, 165-CC, f. 89-89v i 93-93v, 5 i 9 de març de 1711; ibídem, f. 120v-121, 17 d'abril de 1711; Ibídem, f. 190v-191, 3 de juliol de 1711.

39. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 28431, s. f, 3 d'octubre de 1711. A pesar que no s'ha conservat la sentència, tot sembla indicar que el tribunal no va donar la raó a Figueró. El gener de 1714, de nou, va sortir extret per a ocupar una de les places

A partir de 1711 va mantenir un altre plet a la Reial Audiència, aquesta vegada amb Mariàngela Vidal i Prat, hereva dels béns de Josep Bosch, canonge de la catedral de Vic, que el juny d'aquell any havia mort a casa de l'impressor. Figueró pretenia quedar-se una part dels béns de Bosch en compensació pel que havia gastat per mantenir-lo durant els anys que va viure a casa seva així com també de bona part de la família del canonge, inclosa Mariàngela Vidal, per raó de l'estada que van fer a casa seva a principi de 1711, davant l'amenaça de l'exercit borbònic, "prestant-los tots aliments de menjar y bèurer, y axí matex als fadrins y cavalcaduras ab las quals vingueren a esta ciutat y en lo temps que se'n volgueren retornar, fet dit gasto dit Figueró de sos diners propris". Entre els testimonis que van declarar a la Reial Audiència hi havia Joan Puigbó, vicari de la parròquia de Manlleu, que va assegurar "com continuament menjava, lo dit Joseph Bosch, pa de Sant Cugat, melindros dels Àngels, perdigaynas, las quals comprava ell, testimoni, de diners de dit Figueró, gastant catorse sous per quiscun parell, gallinas, colomins, confituras, sens que may li faltés lo caldo de gallina".[40]

El 1720 Josep Vidal i Prat, fill de Mariàngela Vidal i Prat, va reclamar a Rafael Figueró les 2.553 lliures i 14 sous que quan es va fer l'inventari dels béns de Josep Bosch, l'any 1711, foren trobades dins d'un bagul a casa de l'impressor. Figueró s'havia quedat aquests diners en compensació de les 2.515 lliures i 8 sous que, segons ell, era la despesa de mantenir el canonge Bosch "y per la satisfacció als metges, cirurgians y medicinas en la enfermetat que tingué en sa casa fins lo die que morí y per lo transport del cadàver en dita ciutat de Vich y altras cosas". Per la seva part, Vidal negava els arguments presentats per Figueró, assegurant que aquest no s'havia gastat mai res de la seva butxaca, ja que Josep Bosch, com "constava per diferents cartas", li donava una quantitat de diners cada mes.[41]

Per evitar despeses majors, Figueró i Vidal van acordar sotmetre aquest conflicte a un arbitratge, avenint-se a signar una concòrdia fos quin fos el veredicte. Un cop analitzat el procés i escoltades les dues parts, els àrbitres van concloure que Figueró havia de pagar a Vidal la quantitat de 1.550 lliures. Per tot plegat, l'abril de 1723 es va signar una concòrdia, en la qual Rafael Figueró, per totes les pretensions de

---

de portaler, però un altre cop el síndic hi va al·legar una excepció "per haver renunciat lo ofici de parayre". AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1714, 171-CC, f. 55, 25 de gener de 1714.

40. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 1299, s. f., 5 de febrer i 31 de juliol de 1712.

41. AHPB, Antoni Cassani, Primer llibre de concòrdies, 930/36, f. 192-195, 8 d'abril de 1723. L'inventari dels béns de Josep Bosch, a: Ibídem, Segon llibre d'inventaris i encants, 930/34, f. 83-87.

Mariàngela Vidal sobre els béns de Josep Bosch, va prometre donar-li la quantitat fixada en l'arbitratge, fent efectives 300 lliures el dia de la signatura de l'acord i les restants 1.250 al llarg dels sis anys següents, a raó de 200 lliures anuals i una darrera paga de 250 lliures. Amb tot, Figueró només va pagar el termini corresponent al primer any. El 1729, tres anys després de la seva mort, els seus marmessors van satisfer a Josep Vidal, fill de Mariàngela Vidal, les 1.050 lliures que encara quedaven per pagar.[42]

RAFAEL FIGUERÓ I JOLIS

Rafael Figueró i Jolis, fill de Rafael Figueró i d'Elisabet Jolis, nascut el 1669, va treballar a la impremta del pare durant tota la seva vida i va col·laborar activament en la gestió del negoci.

L'any 1684 va afermar-se amb Joan Veguer, llibreter de Barcelona, per aprendre aquest ofici, per bé que no hi ha constància que assolís el mestratge. Tot sembla indicar que es tractava d'una maniobra orquestrada pel seu pare per tal d'aconseguir el dret de vendre llibres públicament.[43]

El 1706 va rebre, conjuntament amb el seu pare, el títol d'impressor reial per part de Carles III. Destaca també el viatge que va fer a Venècia el 1693 per aprendre la tècnica de fondre lletra i comprar matrius. El menor dels Figueró viatjava sovint, com ho mostra l'estada que va fer a Saragossa l'agost de 1706 i a València el desembre d'aquell any. A més, actuava sovint independentment del seu pare, com és el cas, per exemple, de la compra que va fer el 1715 de tot el material de la impremta d'Antoni Lacavalleria. Altres vegades, pare i fill van actuar conjuntament, per exemple quan van adquirir diverses cases i botigues situades als carrers de la Bòria i d'en Mirambell. Algun cop, fins i tot, va participar en negocis que no tenien res a veure amb el món editorial, com quan el juliol de 1714 va comprar una barca de transport al patró mallorquí Miquel Montserrat, un pinco d'origen francès que el mariner, capità d'una fragata de guerra, havia capturat l'octubre de 1713 entre Sant Feliu de Guíxols i Tossa de Mar. Aquesta captura va suposar un botí —format per un carregament d'oli, d'espart i de sacs de guix— valorat en unes 7.000 lliures.[44]

42. AHPB, Antoni Cassani, Primer llibre de concòrdies, 930/36, f. 192-195, 8 d'abril de 1723; AHPB, Pau Mollar, Setè manual, 958/15, f. 291-291v, 23 de juny de 1729.

43. AHPB, Bonaventura Vila, Esborrany de 1684, 766/2, s. f., 7 de gener de 1684.

44. El viatge a Saragossa consta en la declaració que l'impressor Joan Calvo va fer a la Reial Audiència el 1708. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 29591, s. f., 22 de març de 1708. L'estada a València es desprèn d'una procura signada per Rafael Figueró

La compra d'aquesta barca va anar precedida d'un conflicte entre Montserrat i els membres de la tripulació de la fragata, els quals van presentar una reclamació a la Llotja de Mar per cobrar la part que, segons ells, els corresponia en aquella captura. Finalment, la cinquantena de mariners que formaven la tripulació va conformar-se amb rebre com a compensació 30 rals de vuit cada un, cosa que va suposar per a Montserrat haver de pagar més de 2.000 lliures. Per poder satisfer aquesta quantitat als seus mariners, el patró mallorquí va menllevar-ne una part a Rafael Figueró i Jolis. Amb la col·laboració de l'impressor, a més, Montserrat va reutilitzar el pinco francès per a transportar mercaderies des de Mallorca fins al port de Barcelona, que aleshores ja estava bloquejat per l'armada borbònica. El desembre de 1713, actuant com a procurador del mariner, Figueró va contractar una assegurança marítima "per anar y navegar desde la present ciutat a qualsevol part del dit Regne de Mallorca y allí fer qualsevol carregament de qualsevols mercaderias sobre dit pinco per aportar aquellas". L'assegurança contractada per Figueró a la Llotja de Mar cobria els danys o les pèrdues fins a 600 rals de vuit, a un 8% d'interès. És a dir, Figueró va pagar 67 lliures i 4 sous per una assegurança que cobria fins a 840 lliures. Amb això, els asseguradors responien a "totas represalias, barataria de patró, detenció de senyoria, naufragis y a tots y qualsevols altres casos cogitats o incogitats, justs o injusts sian, (...) fins dit pinco sie arribat en lo port de dita present ciutat a bon salvament". Finalment, el juliol de 1714, per poder retornar la totalitat dels diners prestats, Miquel Montserrat va vendre el pinco a Figueró. En concret, el patró devia encara 700 peces de vuit —980 lliures— a l'impressor, de manera que aquest fou el preu estipulat per la venda de la barca. Tot seguit, un cop formalitzada l'operació, Figueró va nomenar Montserrat patró del pinco, que estava ancorat al port de Barcelona, autoritzant-lo a explotar-lo.[45]

---

i Jolis a favor del seu pare el desembre de 1706, en poder del notari Fulgenci Antich, de València, segons consta en la subsitució feta pel pare poc després. AHPB, Josep Brossa, Manual de 1706, 824/71, f. 184v-185. La captura del pinc, a: AHPB, Josep Amat i Reixac, Cinquè manual, 940/5, f. 225-238v, 23 de novembre de 1713. Les operacions navals de Miquel Montserrat foren comentades per Francesc de Castellví: "El 2 de noviembre [de 1713] el armamento de los sitiados se hizo a la vela, tomando el rumbo de Mallorca, y en 26 entraron en el puerto de Barcelona escoltando 32 embarcaciones cargadas de provisiones con la presa de un navio de 18 cañones que venia de Terranova. Y en los mismos dias el patrón Miguel Montserrat, capitán de una fragata, entró en el puerto con 11 embarcaciones cargadas que apresó en la vecindad de Vilanova, y a los 14 los armadores entraron tres gánguiles y cuatro barcos que habían apresado". Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, vol. 3, p. 676.

45. AHPB, Josep Amat i Reixac, Cinquè manual, 940/5, f. 239v-240v, 11 de desembre de 1713; ibídem, Sisè manual, 940/6, f. 28-30, 22 de juliol de 1714.

Una prova de la bona posició econòmica de Rafael Figueró i Jolis es constata pel fet que el març de 1714 va ser acceptat pel Consell de Cent com a aval de Josep Albaret, mercader, que havia estat extret per exercir l'ofici de caixer del Banc i el novembre d'aquell any figurava entre les fermances aportades pel notari Josep Amat i Reixach a la Junta d'Administradors de Barcelona per fer-se càrrec de l'ofici de procurador de l'hospital Pere Desvilar. Entre els avals hi havia principalment nobles i ciutadans honrats, mentre que Figueró era l'únic que pertanyia a la categoria de menestral.[46]

En qualsevol cas, a Rafael Figueró i Jolis no se'l pot considerar com un mestre impressor amb taller propi, no debades la impremta era una de sola i el seu propietari fou sempre el pare. Per aquesta raó, no existeix obra impresa que es pugui atribuir al fill. A més, mai no va arribar a fer-se càrrec del negoci, cosa que li corresponia com a primogènit i hereu, ja que va premorir el seu pare. Rafael Figueró i Jolis va emmalaltir sobtadament a mitjan 1717, com es constata en el seu testament, signat el 19 de juny d'aquell any, en el qual, utilitzant la forma habitual, assegurava trobar-se en una indisposició de la qual temia morir. Va escollir per marmessors al seu pare, Teresa Figueró i Bosch, la seva dona, el sacerdot Francesc Soler i els advocats Ramon Romà i Josep Voltas. Tot seguit, va demanar ser enterrat a l'església del convent de Santa Caterina de Barcelona i que es diguessin trescentes misses per la seva ànima. Va instituir hereu universal el pare, tot deixant, però, els drets que li corresponien de l'herència paterna i materna a la seva dona, en qualitat d'usufructuària. Finalment, va tenir un recordatori per a la capella de Sant Rafael del Figueró, disposant que, després de morir el pare i la dona, tots els seus béns es donessin al rector de Sant Pere de Vallcàrquera per a la conservació de la capella. El testament de Rafael Figueró i Jolis fou publicat el 24 d'octubre de 1717, de manera que es pot intuir que va morir poc abans. Del testament es desprèn també que a Rafael Figueró i Jolis i Teresa Bosch no els va sobreviure cap fill.[47]

46. AHCB, Consell de Cent. Registre de Deliberacions de 1714, f. 89. 171-CC, 16 de març de 1714; AHCB, Ajuntament Borbònic. Acords, 1714-1718, 1D.I.1, f. 15v, 6 de novembre de 1714.

47. AHCB, Secció notarial, Contractes, Llibreters, IX-4, s. f., 19 de juny de 1717. És probable que el net que, segons el cadastre, vivia a casa de Rafael Figueró el 1716 hagués mort poc abans que el seu pare. AHCB, Cadastre, Cadastre de 1716, I-59, f. 280. Rafael Figueró i Jolis fou, efectivament, enterrat a l'església del convent de Santa Caterina de Barcelona, com consta de les 10 lliures que els marmessors lliuraren al sagristà Rafael Borràs "per lo gasto de la sepultura del dit Rafel Figueró menor, que fonch enterrat en dita iglésia". AHPB, Pau Mollar, Quart manual, 958/12, f. 422v-423, 19 d'agost de 1726.

Segons l'inventari dels béns, en el moment de morir Rafael Figueró i Jolis era propietari del 50% de les cases del carrer de la Bòria, d'algunes matrius per a fondre tipus, de vint-i-quatre quintars de lletra que havia comprat a la impremta Cormellas i d'una quantitat indeterminada de papers impresos. A més, els seus marmessors van cobrar un deute de 221 lliures que li devia un mercader de Madrid i encara hi havia pendent el cobrament d'una lletra de canvi per valor de 1.366 lliures en moneda de Gènova que li devia un mercader d'aquella ciutat. Finalment, Rafael Figueró i Jolis era propietari d'un crèdit de 300 dobles, és a dir, unes 1.575 lliures, i d'una pensió de 6 dobles anuals que corresponien a la donació que li havia fet el seu pare el 1690, arran del seu matrimoni amb Teresa Bosch.[48]

L'AUSTRIACISME DELS FIGUERÓ

Al llarg de la seva vida, Rafael Figueró va expressar diverses vegades i de manera molt explícita el seu posicionament polític favorable a la casa d'Àustria. L'any 1687, per exemple, amb motiu de la publicació d'una relació que descrivia les ciutats conquerides per l'emperador a Hongria, va afegir una dedicatòria a la portada: "Ofrece y consagra esta descripción de las plazas restauradas al gremio de la Iglesia y dominio del Catolicíssimo César Leopoldo Ignacio, su devoto, Rafael Figueró". L'any 1705, arran de l'arribada de l'arxiduc Carles d'Àustria a Barcelona, l'impressor fou una de les moltes persones de Barcelona que va participar en un emprèstit al rei. Poc després, en atorgar-li el títol d'impressor reial, Carles III agraïa a Figueró els serveis prestats a la casa d'Àustria durant quaranta anys, destacant que durant el període de govern de Felip V, els Figueró "se mostraron con la enteresa correspondiente a la fidelidad devian processarnos".[49]

Un altre exemple de l'austriacisme de Figueró apareix en un pamflet titulat *La paz octaviana*, escrit per un personatge que signava com "vassallo aragonès", publicat el 1707. Aquest imprès inclou un advertiment al lector a l'inici per anunciar la publicació d'un altre opuscle, de to antiborbònic. "Porque los franceses se han valido y se valen del especioso pretexto de la religión para mantener la devoción

48. AHPB, Sever Pujol, Llibre primer d'inventaris i encants, 944/38, f. 302-305v, 24 de maig de 1726. El 1726 els marmessors de Rafael Figueró i Jolis van donar poders a un ciutadà de Madrid per tal que en el seu nom cobrés a Josep Horta, resident en aquella ciutat, els 2.456 rals de billó que li devia. AHPB, Sever Pujol, Onzè manual, 944/10, f. 183v, 30 de març de 1726.

49. *Descripción de las plazas de ambas Ungrias*... BUB, B-45/2/1-4. El títol d'impressor reial, a: BC, F.Bon. 2977.

FUNDACIÓ NOGUERA

del Señor duque de Anjou los pueblos de España, en lo qual han mezclado muchas calumnias, se dispone, para desvanecerlas, otro papel con el título siguiente: El peso del santuario, para pesar la religión de la Casa de Áustria y la religión de la Casa de Francia". Figueró va donar mostres de ser un fervorós partidari de la casa d'Àustria amb motiu de l'arribada a Barcelona d'Elisabet Cristina de Brunswick, esposa de Carles III, tot dedicant a la reina unes paraules de lloança i admiració en la introducció de la relació que va publicar l'any 1708 del viatge i el casament reial que se celebrà a Santa Maria del Mar.[50]

L'any següent, l'impressor tornava a expressar el seu sentiment austriacista signant una dedicatòria adreçada al general Starhemberg, que precedia una relació sobre l'estat de la guerra a Itàlia. Figueró, sense amagar la seva simpatia pels Àustries, s'adreçava a Starhemberg com "su mas obligado y fiel servidor" tot desitjant "que el laurel austríaco se corone en España con nuevos ramos de trofeos y vitorias".[51]

El declivi de la impremta

La caiguda de Barcelona davant de l'exèrcit borbònic va suposar l'inici del declivi de la impremta. La davallada del negoci va ser el resultat de múltiples factors, com foren la pèrdua del títol d'impressor reial, la supressió d'algunes de les institucions per a les quals treballava —principalment la Generalitat—, la confiscació de béns i la imposició del cadastre, així com la conjuntura econòmica general de la postguerra. Per tot plegat, el volum de producció de la impremta ja no va recuperar el nivell que havia tingut els anys precedents. Amb tot, des d'un punt de vista econòmic, els efectes del setge de 1713-1714 no foren catastròfics per als Figueró. Almenys, l'any 1715 estaven en condicions d'adquirir en emfiteusi unes quantes cases i botigues al carrer de la Bòria i d'en Mirambell per 185 lliures anuals de cens, i a invertir-hi fins a 800 lliures per fer-hi obres al llarg dels anys següents. El declivi de la impremta fou, sens dubte, conseqüència de la mort de Rafael Figueró i Jolis l'octubre de 1717, cosa que va suposar, quan el pare tenia ja setanta-cinc anys, la desaparició de l'hereu que havia de rellevar-lo. A més, tres anys després, el maig de 1720, va morir Caterina Bosch, segona esposa de Rafael Figueró

FUNDACIÓ NOGUERA

50. *La paz octaviana...* BC. F.Bon. 592; *Breve relación de el feliz viage de la Reyna...* BC, F.Bon. 594.

51. *Compendio histórico de la guerra de Lombardia...* BC, 4-V-36/28.

i l'abril de l'any següent va morir Teresa, vídua de Rafael Figueró i Jolis i germana de Caterina.[52]

A partir de la dècada de 1720 la producció de la impremta va anar disminuint progressivament, sobretot pel que fa a l'edició de llibres, dels quals ja no se'n conserven amb posterioritat a 1723. Una de les darreres feines d'una certa importància fou la impressió d'una partida d'antonis per a uns llibreters de Barcelona. El novembre de 1723, en concret, Jaume Roig, Antoni March i Josep Pi van signar un contracte amb Figueró per tal d'imprimir cinquanta-set raimes d'antonis, a un preu de 2 lliures i 16 sous la raima, cosa que va suposar uns ingressos per a l'impressor de 159 lliures i 12 sous.[53]

La mort de Rafael Figueró i Jolis no només va ferir de mort el negoci de la impremta, sinó que la salut del pare es va veure també seriosament afectada. En els anys posteriors a 1717, va patir "diferents desganas" que van requerir fins a cent cinquanta visites, segons certificava després de la mort el seu metge, el doctor Josep Fornés i Llorell. Rafael Figueró va dictar el seu darrer testament l'abril de 1723 i va elegir marmessors Francesc Corcó i Tomàs Salvador, frares del convent de Santa Caterina de Barcelona, i l'impressor Joan Jolis i Oliver, el seu nebot. Va demanar ser enterrat a l'església d'aquell convent, en el vas propi que tenia davant l'altar de Sant Antoni de Pàdua, i que després de la seva mort diguessin dues-centes misses de caritat per ell, de sis sous cada una. Pel que fa als béns, va instituir Déu hereu universal, manant, com era habitual en aquests casos, que es fes inventari dels seus béns i que tot fos venut en encant públic al més donant. Els diners obtinguts els destinava a celebrar tantes misses i aniversaris com fossin possibles a l'església de Santa Caterina els

52. Joan Baptista Batlle, "L'estampa de Rafel Figueró i de Joan Jolis...", L'inventari dels béns de Teresa Figueró, vídua de Rafael Figueró i Jolis, fou fet el 1721, cosa que indica que, efectivament, va morir aquell any. AHPB, Ànonims, s. xviii, 915/1, s. f., 23 d'abril de 1721. En aquest inventari figuren els següents objectes de valor: "una capsa de plata de tabaco de pes sinch onsas, poch més o menos; ítem, dos parells de botons de or de fil y grana; ítem, una maseta de 15 esmeraldas; ítem, altre anell de or ab una pedra blanca; ítem, dos arrecades ab sinch esmaraldes a cada una, ab sos penjans de quatre perlas; dos gafetas de or ab 3 esmaraldas a cada una; ítem, un anell de or romput y sobre una creu esmaltada; (...) ítem, nou pedres grans blancas de Vich, obradas; ítem, un adrés de arrecadas de tres panyans de or y perlas y toya corresponent, que diu dit Figueró li féu al temps de la boda; ítem, un Sant Narcís petit de plata".

53. AHPB, Isidre Famades i Morell, Desè manual, 916/11, f. 289-289v, 13 de novembre de 1723. Els antonis eren la denominació amb què es coneixia popularment la gramàtica d'Antonio de Lebrija. *Aelii Antonii Nebrissensis Grammaticarum...* BPEB, 80.395.

dies de Sant Antoni de Pàdua i de Sant Rafael pel repós de la seva ànima i per la de tots els seus familiars.[54]

L'octubre de 1723, Josep Novelles, mercader català resident a Gènova, es lamentava en una carta enviada a Josep Aparici que aquest no hagués aconseguit cobrar a Rafael Figueró uns diners que li havia quedat a deure el fill. "Veig lo que me diu de Figueró, que son pare no vol pagar res", escrivia Novelles. En aquells anys, en canvi, l'impressor va aconseguir cobrar uns diners que li devia la hisenda de l'emperador Carles VI, de l'etapa en què havia tingut la cort a Barcelona. L'advocat Ramon Romà va gestionar el cobrament del 70% de tres lletres de canvi que sumaven la quantitat de 8.300 lliures genoveses, que "dimanaren de impressions se feren en dita casa per la família Imperial al temps que era en esta ciutat".[55]

A partir de 1726 la salut de l'impressor va començar a empitjorar. En els tres primers mesos de l'any, el doctor Josep Fornés el va haver de visitar fins a seixanta-tres vegades. A més, Figueró va tenir també unes quantes caigudes, tal com detallava Joan Sebé, el cirurgià que el va assistir, en el compte que va presentar als marmessors. De fet, Figueró va necessitar l'assistència continuada de dues persones des de la segona setmana del mes de febrer de 1726. Gabriel Artigas, oficial impressor que treballava a la impremta, i Teresa, la dona d'aquest, van cuidar-lo des del dia 8 d'aquell mes, quan va caure malalt, fins que va morir. A mitjan mes de març la salut de Rafael Figueró semblava irreversible, de manera que a partir del dia 20 va començar a rebre l'assistència d'un sacerdot.[56]

---

54. Els pagaments al metge consten a: AHPB, Pau Mollar, Quart manual, 958/12, f. 490-490v, 18 de setembre de 1726. El testament de Rafael Figueró, a: AHPB, Pau Mollar, Llibre de testaments, 958/30, f. 60v-61v, 14 d'abril de 1723. La devoció de Figueró per sant Antoni de Pàdua era manifesta, com ho mostra que en el portal de la casa del carrer dels Cotoners, on hi hagué la impremta durant trenta anys, hi havia una capella amb una figura de fusta d'aquest sant. Després de l'incendi que va destruir la casa, Figueró es va endur aquella imatge al carrer de la Bòria. El 1726, després de la seva mort, els marmessors van retornar la figura de Sant Antoni de Pàdua al sastre Pere Anglada, que aleshores vivia a la casa del carrer dels Cotoners. AHPB, Pau Mollar, Quart manual, 958/12, f. 307v-308, 11 de juny de 1726.

55. BC, Fons del baró de Castellet, 41/1, s. f., 26 d'octubre de 1723; AHPB, Pau Mollar, Dissetè manual, 958/25, f. 338v-342v, 20 d'agost de 1739.

56. Les visites del doctor Fornés figuren a: AHPB, Pau Mollar, Quart manual, 958/12, f. 490-490v, 18 de setembre de 1726. Fornés va cobrar 12 lliures i 12 sous als marmessors de Rafael Figueró per les seixanta-tres visites fetes el 1726. El compte de Joan Sebé, cirurgià, a: Ibidem, f. 310v-311, 13 de juny de 1726. "Compte de las curas que jo, Joan Sebé, jove cirurgià, tinch fetas en differents caygudas que ha tingut lo difunt Rafel Figueró major. Primo, en una cayguda que tingué en que se féu una contusió en lo cap, ulls y cara, lo curí vuyt dias, a dos vegadas lo dia, a rahó de 4 sous

Des d'aleshores, Gabriel Artigas, actuant com a procurador, es va ocupar de cobrar les feines de la impremta i els lloguers de les botigues. El 23 de març de 1726, el seu germà, Miquel Artigas, que també treballava a la impremta, i el pellisser Joan Sanglas, que vivia en una de les botigues, van donar fe davant notari que Figueró "de esta parte de dos meses se halla sepultado en la cama y sacramentado por viático en los primeros del cadente mes de março, de suerte que lo reconocen impossibilitado de firmar papel ni escritura alguna, assí por no conocer ni hablar con claridad, sinó también por no tener acción alguna en las manos".[57]

Rafael Figueró va morir el 26 de març de 1726. El funeral es va celebrar a l'església de la parròquia de Santa Maria del Mar i, posteriorment, el cos fou enterrat al convent de Santa Caterina, tal com l'impressor havia disposat en el testament.[58]

D'aquesta manera, la impremta de Rafael Figueró va tancar definitivament les portes. Un cop venuts tots els béns, els marmessors van pagar 77 lliures i 12 sous a Miquel Artigas i 42 lliures i 17 sous a Gabriel, el seu germà, per les darreres feines que havien fet com a administradors de la impremta. La venda de tots els béns de Rafael Figueró va permetre als marmessors recollir la quantitat de 4.562 lliures, 17 sous i 2 diners, de les quals 1.064 lliures, 17 sous i 2 diners corresponien a la venda dels béns mobles de la casa en encant públic. Els llibres que hi havia a la impremta —un centenar de títols, que consistien tots junts en gairebé 377 raimes de paper— foren adquirits per un preu de 810 lliures i 5 sous per Joan Piferrer, en nom de

---

cada vegada, 3 lliures, 4 sous; a més de una altre cayguda que tingué, que·s féu una contusió en lo cap y bras, lo curí sis dias, a dos vegadas lo dia, 2 lliures, 8 sous; a més de una altre cayguda que tingué, que·s féu una nafra en la cama, lo curí quatre vegadas, 16 sous; a més de una altre cayguda que tingué antes de la última malaltia, que se espallà la cuxa, lo curí set dias, a dos vegadas lo dia, 2 lliures, 16 sous; a més de una altre cayguda que tingué, que·s féu una nafra en lo cap, lo curí quatre dias, a dos vegadas lo dia, 1 lliura, 12 sous; a més de unas úlceras que se li feren en sa última malaltia, lo he curat vuyt dias, a dos vegadas lo dia, 3 lliures, 4 sous. Suma, 14 lliures". L'assistència de Gabriel Artigas, a: ibídem, f. 315v-318v, 17 de juny de 1726. Artigas i la seva dona Teresa van gastar 92 lliures, 14 sous i 5 diners per cuidar Figueró des del 8 de febrer al 26 de març de 1726.

57. AHPB, Sever Pujol, Onzè manual, 944/10, f. 178, 23 de març de 1726.

58. AHPB, Pau Mollar, Quart manual, 958/12, f. 302v-303, 3 de juny de 1726. Els marmessors de Rafael Figueró van pagar 34 lliures, 18 sous i 6 diners a Joan Vidal, procurador de funeràries de Santa Maria del Mar, pel funeral de l'impressor. Al seu torn, el fuster Anton Vila va rebre 7 lliures i 10 sous "per fer un baul cubert de vayeta negre ab que fonch posat y enterrat lo cadàver de dit Figueró". Ibídem, f. 306-306v, 7 de juny de 1726. Finalment, Rafael Borràs, sagristà de l'església del convent de Santa Caterina de Barcelona, va cobrar 22 lliures per la sepultura. Ibídem, f. 336v, 21 de juny de 1726.

la confraria dels llibreters de Barcelona, en una subhasta feta l'any següent. Finalment, les 2.688 lliures restants corresponien a la venda del material tipogràfic, que fou comprat pel convent de carmelites descalços de Barcelona.[59]

59. Els pagaments a Miquel i Gabriel Artigas figuren a: AHPB, Pau Mollar, Quart manual, 958/12, f. 313v-315v, 17 de juny de 1726. La quantitat obtinguda en la venda dels béns mobles consta a: AHPB, Pau Mollar, Quart manual, 958/12, f. 336v-337, 22 de juny de 1726, i també a: ibídem, Cinquè manual, 958/13, f. 492v-496, 21 d'octubre de 1727. Entre aquests béns hi havia les peces d'or i de plata i joies que es van trobar a casa de Rafael Figueró, que eren: "primo, setze culleras de plata ab manech estret; ítem, quatre forquillas de plata a la vellura; ítem, una cullera vella de plata sens mànech; ítem, una tassa de plata feta a canaleta; ítem, un saler de plata; ítem, un lliri de plata de Sant Antoni; ítem, dos coronetas de plata; ítem, dos persentalletas de plata; ítem, tres joyetas de or, una ab porcellana rodada de perlas y dos de fil y grana ab vidres; ítem, una planxa de plata per font; ítem, unas espaviladoras o mocadoras de plata; ítem, una pebrera y una sucrera de plata; ítem, una piqueta de plata per aygua beneita; ítem, una palmatoria de plata; ítem, una ouhera de plata; ítem, una escopidora de plata; ítem, una sotacopa de plata". Ibidem, Quart manual, 958/12, f. 250v-251, 1 de maig de 1726. La venda dels llibres a Joan Piferrer, a: Ibídem, Cinquè manual, 958/13, f. 479v-486, 17 d'octubre de 1727. La compra de la impremta per part del convent de carmelites descalços de Barcelona consta a: ACB, Col·legi de Sant Sever, Llibre de partides, 1726-1729, f. 134, 3 de març de 1728.

Capítol 6
ELS EMPRESARIS DEL SECTOR EDITORIAL

La nissaga dels Cormellas

La impremta de Sebastià de Cormellas fou fundada a principi de la dècada de 1590. L'obra més antiga conservada que mostra la seva activitat porta per títol *Arte para servir a Dios*, del franciscà Alonso de Madrid, impresa per Cormellas el 1591. La primera menció a la seva situació, al carrer del Call, apareix en algunes de les obres publicades a partir de l'any següent com per exemple *Historia de las guerras civiles de los romanos*, d'Apià d'Alexandria.[1]

Sebastià de Cormellas i López va néixer a Alcalá de Henares pels volts de 1563 i era fill de l'impressor Francisco de Cormellas, natural de París, i de Luisa López. El pare va tenir taller a Alcalá de Henares entre els anys 1563 i 1565. És probable que Sebastià de Cormellas es quedés orfe i fos adoptat per Juan de Villanueva, qui sembla que va heretar la impremta del pare. Segons Romà Sol i Carme Torres, Villanueva va marxar d'Alcalá de Henares el 1572 i se n'anà a viure a Lleida, cosa que concorda amb la versió del propi Cormellas, que assegurava que havia viscut en aquesta ciutat des de l'edat de set anys. Pels volts de 1576, quan en tenia tretze, es traslladà a Barcelona per treballar a la impremta de Samsó Arbús, tal com va declarar posteriorment Gerard Dòtil, un altre dels treballadors. L'arribada de Cormellas a Barcelona concorda també amb la mort de Juan de Villanueva, el 1576. Dòtil assegurava que va treballar amb Cormellas durant un any i que un

1. *Arte para servir a Dios*... BUB, B-58/9/1; *Historia de las guerras civiles de los romanos*... BUB, B-58/6/14. L'activitat del taller del carrer del Call es documenta també en la lluïció que Cormellas va fer l'any 1593 d'una part d'un censal al qual estava obligada la casa. BC, Fons Magarola, 49/6, s. f., 5 de novembre de 1593.

temps després es tornaren a trobar a Saragossa i, posteriorment, de nou a Alcalá de Henares.[2]

Cormellas es va establir definitivament a Barcelona cap a 1586, quan tenia uns vint-i-tres anys. El febrer de 1591 es va casar amb Maria Velasco, vídua de l'impressor d'origen francès Hubert Gotard, que havia mort en un naufragi. El fill de tots dos, Sebastià de Cormellas i Velasco, amb els anys, es convertiria en un influent mercader, tot i que abans va treballar de llibreter. Segons González Sugrañes, va ingressar a la confraria de llibreters de Barcelona el 17 de maig de 1612. El 20 d'abril de 1621 va obtenir la matrícula de mercader, cosa que el va obligar, tres anys més tard, arran de les pressions de la confraria dels llibreters, a renunciar a aquest ofici. A partir d'aleshores, es va centrar en l'activitat mercantívola, sobretot en el negoci de la compravenda de llibres a l'engròs. L'any 1636, arran de la mort del seu pare, va heretar la impremta del carrer del Call. Amb tot, mai no va treballar d'impressor, tal com explicava dos anys després en el marc d'una disputa amb els cònsols de la Llotja de Mar, que volien impedir que, en tant que mercader, pogués ser propietari de la impremta.[3]

2. El lloc de naixement de Sebastià de Cormellas i López consta en la petició de llicència matrimonial feta l'any 1591 a Barcelona per casar-se amb Maria Velasco, vídua de l'impressor Hubert Gotard. L'any del naixement es dedueix de la declaració de Pere Mosquera, un dels testimonis, que va assegurar que havia conegut Cormellas uns setze anys abans, quan aquest en tenia tretze. ADB, Informacions matrimonials, capsa 26, n. 30, 26 de gener de 1591. L'origen i els noms dels pares de Sebastià de Cormellas i López figuren en el seu testament, fet l'any 1635. AHPB, Antoni Seguí i de Capella, Llibre de testaments, 625/44, f. 156v-158v, 31 d'octubre de 1635. Sobre l'activitat de Francisco de Cormellas a Alcalá de Henares, vegeu: Juan DELGADO CASADO, *Diccionario de impresores...*, vol. 1, p. 156, i també Julián MARTÍN ABAD, *La imprenta en Alcalá de Henares (1502-1600)*, Madrid: Arco, 1991, p. 109-124. Sobre la presència de Juan de Villanueva a Lleida, vegeu: Romà SOL i Carme TORRES, *La impremta de Lleida...*, p. 29. Sebastià de Cormellas assegurava haver viscut a Lleida en la petició de llicència matrimonial per casar-se amb Maria Velasco, el 1591. ADB, Informacions matrimonials, capsa 26, n. 30, 26 de gener de 1591. Gerard Dòtil va donar fe que havia conegut Cormellas a casa de Samsó Arbús catorze anys abans. En aquest document, Cormellas va fer constar que havia viscut uns deu mesos a Saragossa. És possible que es retrobés amb la vídua de Juan de Villanueva, que després de morir el seu marit es va traslladar a Saragossa, on consta que el 1577 tenia impremta oberta. Romà SOL i Carme TORRES, *La impremta de Lleida...*, p. 29.

3. Sebastià de Cormellas assegurava el gener de 1591 que feia cinc anys que residia a Barcelona. ADB, Informacions matrimonials, capsa 26, n. 30, 26 de gener de 1591. La petició de Sebastià de Cormellas i López per casar-se amb Maria Velasco consta també a: ADB, Comú, Llibre 69, 1591-1594, f. 5v, 5 de febrer de 1591. En aquesta llicència hi figuren els noms dels pares: Francesc Cormellas i Luisa López, de la "vila complutense". Al seu torn, Maria Velasco era filla de Bartolomé Velasco, sabater de Belorado, Burgos. AHPB, Antoni Seguí i de Capella, Llibre de testaments, 625/44, f. 98v-100, 18 de març de 1624. La mort d'Hubert Gotard en un naufragi consta en un plet que els hereus van

Sebastià de Cormellas i Velasco fou un personatge poderós i influent a la Barcelona de l'època. L'any 1637 va ostentar el càrrec de conseller quart, mentre que el 1650 figurava entre els arrendadors del dret de bolla del general. En aquell temps exercia l'ofici de tauler del Banc, ocupat a portar el llibre de dipòsits, com es constata, per exemple, en una petició que va presentar als consellers el 1653. Cormellas fou privat d'aquest ofici el 1654 per ordre de Joan Josep d'Àustria, com a represàlia per no haver volgut col·laborar econòmicament en l'ajut militar que volia enviar a Puigcerdà, assetjada per l'exèrcit francès. El virrei va informar Felip IV, assegurant que "no fue possible persuadirle a ello, por muchas instancias que se le hicieron, antes usó de palabras poco decentes para escusarse, siendo así que es hombre hacendado".[4]

L'abril de 1617 va contraure matrimoni amb Caterina Hexarc, filla del mercader barceloní Francesc Hexarc. El 1643, després de la mort de la primera esposa, Cormellas es va casar en segones núpcies amb Maria Aguspí, filla del mercader Baltasar Aguspí, també de Barcelona. L'esposa va fer una aportació al matrimoni de 2.000 lliures en

---

mantenir anys després contra Teresa Cormellas i Ginebreda. UPF, ZX1683ZR43. Sobre Hubert Gotard, vegeu: Josep Maria Madurell i Marimon, "Hubert Gotard", *Sonderdruck aus dem Gutenberg-Jahrbuch*, 1972, p. 188-196. L'ingrés de Sebastià de Cormellas a la confraria dels llibreters de Barcelona consta a: Miquel González Sugrañes, *Contribució a la història...*, p. 78. L'obtenció de la matrícula de mercader, a: Juan F. Cabestany Fort, "Nómina de la «matrícula de mercaders»...", p. 172. Sebastià de Cormellas va renunciar a l'ofici de llibreter mitjançant una concòrdia signada el febrer de 1624 amb la confraria dels llibreters de Barcelona. AHPB, Maties Amell, Llibre de concòrdies i capítols matrimonials, 613/43, s. f., 24 de febrer de 1624. L'any de la mort de Sebastià de Cormellas i López, a: AHPB, Antoni Seguí i de Capella, Llibre de testaments, 625/44, f. 156v-158v, 31 d'octubre de 1635. Maria Velasco va morir el 1633. Ibídem, f. 98v-100, 18 de març de 1624. La disputa amb els llibreters, a: BC, BerRes. 22-4º.

4. Sebastià de Cormellas fou elegit de conseller quart el 30 de novembre de 1636. DACB, vol. XII, p. 51. Havia estat insaculat com a mercader en la bossa de jurats del Consell de Cent el 1626 i en la de conseller quart el 1630. AHCB, Consellers, Insaculacions, Llibre d'ànima de les bosses d'insaculació de consellers, Consell de Cent i oficis, 1626-1651, 1C-VIII-1, f. 339 i 59v. El 1630 fou insaculat a les bosses de mercaders ultramarins, clavari i cònsol de la Llotja. Ibídem, f. 160v, 169 i 249. Finalment, el 1637 fou insaculat a les bosses de tauler i de mostasaf. Ibídem, f. 177v i 210. El nomenament de Cormellas com a administrador del dret de bolla, a: AHPB, Josep Pahissa, major, Novè manual, 691/9, f. 252v-254v, 22 d'agost de 1650. La petició de Cormellas al Consell de Cent, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1653, 81-CC, f. 147, 9 de setembre de 1653. El regidor del llibre dels dipòsits de la taula, segons Núria Florensa, era un ofici vitalici que, en el període 1683-1712, rebia un salari de 220 lliures anuals. Núria Florensa i Soler, *El Consell de Cent...*, p. 311. La carta de Joan Josep d'Àustria al rei Felip IV es pot consultar a: ACA, Consell d'Aragó, lligall 220, n.º 8, 14 de novembre de 1654. Sobre aquest afer, vegeu: Fernando Sánchez Marcos, "El autogobierno perdido en 1652: el control por Madrid de la vida política de Cataluña durante el virreinato de don Juan de Áustria, 1653-1656", *Pedralbes*, 2, 1982, p. 115.

concepte de dot. El 1659 es va casar per tercera vegada, amb Teresa Ginebreda, vídua de Cristòfor Mercer i filla de Benet Ginebreda, tots dos mercaders. L'esposa va aportar un dot de 200 dobles d'or —unes 1.100 lliures—, 526 lliures i 4 sous en mobles i peces de vestir, un terreny de sis mujades situat a Santa Eulàlia de Provençana, valorat en 1.000 lliures, així com un cens i un censal, de 400 i 600 lliures de preu, respectivament. Per la seva part, el marit no va fer escreix, com corresponia perquè era vídua. D'aquest matrimoni en van néixer dos fills: Francesc i Josep.[5]

Sebastià de Cormellas va morir el gener de 1667 i havia designat hereu universal el seu fill primogènit, Francesc, de cinc anys d'edat, i usufructuària vitalícia la seva esposa. És per aquesta raó que, tot i ser encara un nen, el nom de Francesc Cormellas figura sovint en els peus d'impremta. Això no obstant, l'hereu mai no va treballar d'impressor, sinó que, com el seu pare, va formar part de l'estament mercantívol. De fet, tampoc no arribà a ser propietari efectiu de la impremta, ja que va morir abans que la seva mare, sense haver assolit la majoria d'edat. A partir de 1667, per tant, la impremta va passar a la vídua, la qual, en els anys següents, va delegar l'administració a diversos oficials impressors.[6]

Teresa Cormellas i Ginebreda va dictar el seu darrer testament el gener de 1693. Va escollir marmessors Josep Cormellas, el seu fill, Gaspar Desprats, sacerdot beneficiat de l'església de Sant Miquel, i Anton de Moxiga i Ginebreda, el seu nebot. Va demanar que l'enterressin a

5. El casament de Sebastià de Cormellas amb Caterina Hexarc consta a: ACB, Esposalles, Llibre 68, 1615-1617, f. 284, 28 d'abril de 1617. Caterina Hexarc va morir el 1643, tal com es constata en el seu testament. AHPB, Lluís Collell, menor, Llibre segon de testaments, 636/44, f. 25, 15 de gener de 1643. Sebastià de Cormellas va signar capítols matrimonials amb Maria Aguspí el juny d'aquell any. AHPB, Joan Rodas, Llibre de capítols matrimonials, 688/15, s. f., 1 de juny de 1643. Els capítols amb Teresa Ginebreda, a: AHPB, Rafael Hexarc, Llibre primer de capítols matrimonials, 754/31, s. f., 4 de novembre de 1659, i a: AHPB, Pere Martir Ferrer, Llibre segon de capítols matrimonials, 729/45, f. 209-212, 4 de novembre de 1659. Els dos fills de Sebastià de Cormellas, Francesc i Josep, no van utilitzar mai la preposició "de" abans del cognom, una distinció que a Catalunya estava reservada a la noblesa.

6. Sebastià de Cormellas i Velasco va fer el seu darrer testament el 1666 i va escollir com a marmessor Teresa Cormellas i Ginebreda, la seva dona. Va demanar que l'enterressin a l'església de Sant Jaume de Barcelona, davant l'altar major, i que després de la seva mort fessin dir per ell cinc-centes misses, a sis sous cada una. Va llegar a la seva esposa 500 lliures i l'usdefruit dels seus béns. Tot seguit, va instituir hereu universal Francesc, el seu fill primogènit, "de edat de 4 anys y mitg", i com a substitut Josep, l'altre fill seu, "de edat de 7 mesos, poch més o manco". La publicació del testament fou feta el 12 de gener de 1667. AHPB, Jaume Corbera, Primer llibre de testaments, 730/31, f. 270-273v, 9 de juliol de 1666.

l'església parroquial de Sant Jaume, "en lo vas de la casa de Cormelles que és en lo presbiteri del altar major de dita iglesia", i que fessin dir sis-centes misses per ell de 5 sous cada una. Va instituir hereu universal el seu fill Josep. Teresa Cormellas va morir a mitjan mes de març de 1693, car la lectura del seu testament es va fer el dia 15 d'aquell mes.[7]

Josep Cormellas i Ginebreda, nascut el 1666, era llicenciat en dret i, per tant, ciutadà honrat "gaudint". El 1687 es va casar amb Maria Teixidor, filla del mercader Jaume Teixidor, que va aportar un dot de 5.000 lliures, mentre que el marit li va fer un escreix per valor d'unes 2.000 lliures. Amb motiu del casament, la mare, Teresa Cormellas, li va fer donació de tots els béns, reservant-se l'usdefruit. En aquell moment Josep era l'hereu de Sebastià de Cormellas, ja que el seu germà Francesc ja era mort. Quatre anys després, quan va assolir la majoria d'edat, va obtenir l'ofici d'estamper de la Ciutat, per renúncia de la mare, que l'ostentava des de 1675.[8]

La dedicació principal de Josep Cormellas, això no obstant, era la d'advocat, ofici que exercia per a diversos organismes de l'administració. El 1691, per exemple, fou elegit per actuar durant un any com a prior de les juntes de les corts del veguer i del batlle de Barcelona. Posteriorment, el novembre d'aquell any, la sort va fer que Cormellas sortís elegit com a obrer del Consell de Cent durant l'any consular de 1692, un ofici que consistia a supervisar les obres públiques i el manteniment de les infraestructures viàries de la ciutat.[9]

L'any 1693 fou elegit per exercir de jutge de taula. A més, gràcies a figurar insaculat a la bossa de jutges de taula juristes, Cormellas va ser extret per exercir d'advocat de la visita del Consell de Cent almenys tres vegades, els anys 1696, 1698 i 1699, un ofici que tenia una remuneració de 100 lliures i que consistia a assessorar les auditories que es realitzaven anualment de l'activitat del govern municipal. El

7. AHPB, Josep Güell, Tercer llibre de testaments i codicils, 811/98, f. 99-101, 12 de gener de 1693.

8. Els capítols matrimonials, a: AHPB, Josep Güell, Segon llibre de capítols matrimonials, 811/94, f. 385-390v, 12 d'abril de 1687. La donació dels béns a Josep Cormellas, a: AHPB, Josep Güell, Segon llibre de capítols matrimonials, 811/94, f. 385-390v, 12 d'abril de 1687.

9. L'elecció de Cormellas per actuar en les corts del veguer i el batlle consta a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1691, 113-CC, f. 52v, 16 de febrer de 1691. L'extracció de Josep Cormellas com a obrer, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1692, 114-CC, f. 2v, 30 de novembre de 1691. Sobre l'ofici d'obrer vegeu: Núria FLORENSA I SOLER, *El Consell de Cent...*, p. 301-302. Josep Cormellas figurava insaculat a la bossa d'administradors de places i en la d'obrers des del 1690. AHCB, Consellers, Insaculacions, Originals d'insaculacions, 1653-1699, 1C-VIII-2, f. 511v i 512v, 27 de novembre de 1690.

gener de 1696 el consistori de visitadors de la Generalitat va sol·licitar als consellers de Barcelona que nomenessin un substitut per a Josep Cormellas, que acabava de ser elegit per a exercir d'advocat fiscal de la visita al Consell de Cent, ja que aleshores exercia de visitador del General, cosa que era incompatible.[10]

Josep Cormellas va sortir elegit per a formar part del Consell de Cent, jurats, pels anys consulars de 1701 i 1702. La sort, a més, va fer que fos inclòs en el primer dels trentenaris que es formaven i, per tant, Cormellas fou un dels membres del Consell Ordinari de 36, el màxim òrgan de govern municipal, des de desembre de 1700 fins al final de febrer de l'any següent. A més, figurava insaculat a les bosses de la Generalitat des de 1692, en concret en la d'oïdor reial. El 1693 i el 1699 va sortir extret per formar part de la novena d'habilitadors, que s'ocupava de renovar les bosses dels insaculats. Aquell darrer any, a més, va passar de la bossa d'oïdor a la de diputat reial, per tant tenia la possibilitat que fos elegit diputat de la Generalitat.[11]

En tant que doctor en lleis, va actuar com a assessor de la Generalitat en qüestions de gran transcendència. Segons va assenyalar Francesc de Castellví, fou un dels sis juristes que el gener de 1701 van ser consultats pels diputats per resoldre els dubtes sobre el pro-

10. L'extracció de Josep Cormellas com a jutge de taula figura a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1693, 115-CC, f.58, 25 de gener de 1693. Cormellas havia estat insaculat en la bossa de jutges de taula juristes el 1692. AHCB, Consellers, Insaculacions, Originals d'insaculacions, 1653-1699, 1C-VIII-2, f.532, 23 de novembre de 1692. Les eleccions com a advocat fiscal de la visita, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1696, 118-CC, f. 38v, 9 de gener de 1696; AHCB, Consellers, Bosses de Deliberacions, 1696-1698, 1C-XIII-32, 8 de gener de 1698; AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1699, 121-CC, f. 31, 8 de gener de 1699. Els pagaments per la feina d'advocat de la visita, a: Ibídem, Registre de Deliberacions de 1696, 118-CC, f. 134v, 17 d'abril de 1696 i Ibidem, Registre de Deliberacions de 1699, 121-CC, f. 93v, 24 d'abril de 1699. L'exercici de Cormellas com a visitador del General, a: ACA, Generalitat, Dietari de la visita del General de Catalunya, trienni de 1692, Sèrie G, 6-22, 18 de gener de 1696.

11. L'extracció per a formar part del Consell de Cent, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC , f. 3, 30 de novembre de 1700. Josep Cormellas havia estat insaculat a la bossa del Consell de Cent el novembre de 1699. AHCB, Consellers, Insaculacions, Originals d'insaculacions, 1653-1699, 1C-VIII-2, f. 588v, 27 de novembre de 1699. L'any següent fou insaculat a la bossa de conseller tercer com a ciutadà honrat. Ibídem, Memorials dels llocs vacants, 1700, 1C-VIII-12/2.9. La insaculació de Josep Cormellas a la bossa d'oïdor reial, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1689, part 3.ª, Sèrie General (N), 245, f. 606, 15 de juliol de 1692. L'elecció per a formar part de la novena d'habilitadors, a: Ibídem, trienni de 1692, part 2.ª, Sèrie General (N), 247, f. 196, 20 de juliol de 1693, i Ibídem, trienni de 1698, part 2.ª, Sèrie General (N), 255, f. 211, 31 d'agost de 1699. En aquest darrer dia s'efectuà també la insaculació de Cormellas a la bossa de diputat reial.

cediment successori que va sorgir arran de la mort del rei Carles II. Segons aquest historiador, Cormellas fou un dels advocats que es va mostrar favorable a salvaguardar les lleis i els privilegis de Catalunya.[12]

A banda de tot això, Josep Cormellas exercia també d'advocat per a assumptes privats. Almenys des del 1691 i fins al 1701, quan va morir, es va ocupar dels afers del ducat de Cardona a Barcelona, com es constata en el pagament del salari de 10 lliures que Jaume Teixidor, mercader, tresorer del duc, li feia cada any.[13]

L'any 1698 va esdevenir el caixer d'una societat que explotava l'arrendament del dret de la moneda de la Generalitat. Joan Quadres, doctor en filosofia, que havia adquirit aquest arrendament en encant públic, el va transferir a una companyia formada per Josep Cormellas i Jeroni Cellarés, també advocat, pels notaris Rafael Albià, Josep Cellarés i Salvador Bruguera, i pel negociant Ponç Planas.[14]

A finals de 1700 va acordar de paraula la venda de tots els aparells d'imprimir al llibreter Joan Pau Martí, cosa que posava fi a l'existència de la impremta Cormellas, fundada uns cent deu anys abans. La productivitat més alta d'aquest taller es registra en la primera meitat del segle XVII, quan era regentat per Sebastià de Cormellas i López. D'aquest període es conserven aproximadament uns tres-cents títols, mentre que entre 1636 i 1666, quan la impremta era propietat de Sebastià de Cormellas i Velasco, només n'hi ha una seixantena. En la segona meitat del segle XVII, segons el fons conservat, la producció de la impremta Cormellas va ser de 41 llibres, 62 opuscles i 128 plecs solts, cosa que suma 231 títols. A partir de 1667, quan la impremta va passar a Teresa Cormellas i Ginebreda, el nivell de producció va recuperar part de l'activitat perduda, gràcies, però, a la intervenció dels oficials impressors que es van fer càrrec de l'administració. La impremta Cormellas va prendre un nou impuls a partir de 1699. Aquell any, Josep Cormellas va formar una societat amb el llibreter Joan Pau Martí per imprimir i vendre llibres. Aquesta companyia, com es constata en el balanç dels comptes, va editar un total de sis llibres en cinc anys, a banda d'algunes impressions menors, cosa que va suposar una despesa per als dos socis de gairebé 9.000 lliures.[15]

12. Francesc de Castellví, *Narraciones históricas...*, vol. 1, p. 276-277.

13. AHPB, Josep Güell, Manual de 1691, 811/75, f. 84v-85, 30 de gener de 1691; ibídem, Esborrany de 1701, 811/29, f. 41v-42, 12 de gener de 1701. Jaume Teixidor, mercader, era el sogre de Josep Cormellas.

14. AHPB, Jeroni Brotons, Onzè Manual, 865/26, f. 99v-101v, 9 de juliol de 1698.

15. AHPB, Francesc Serra, Quinzè manual, 875/31, f. 496-498v, 3 d'octubre de 1703.

Josep Cormellas va morir el mes d'abril de 1701 sense descendència, cosa que va motivar un conflicte entre Maria Cormellas i Teixidor, la vídua, que havia rebut els béns del seu marit en usdefruit, i els marmessors del testament de Sebastià de Cormellas, el pare. Aquests darrers foren designats pel bisbe de Barcelona a instància de la comunitat de sacerdots de la parròquia de Sant Jaume, car Teresa Cormellas i Ginebreda, marmessora del testament de Sebastià de Cormellas, ja era morta. La comunitat de Sant Jaume reclamava els béns de Sebastià de Cormellas, ja que aquest havia disposat en el testament que si el seu hereu moria sense fills tota l'heretat havia de destinar-se a fundar misses perpètues i aniversaris a l'església de Sant Jaume. Per tal de resoldre un plet que, per aquesta raó, havia estat introduït a la Reial Audiència, les dues parts es van avenir a signar una concòrdia. Així, Maria Teixidor, vídua de Josep Cormellas, va acceptar renunciar a l'usdefruit i a tots els drets que li corresponien sobre l'heretat dels Cormellas a canvi de rebre la quantitat de 8.000 lliures.[16]

Els marmessors dels testaments de Sebastià i de Josep Cormellas van vendre els béns i van transferir els diners obtinguts així com les rendes derivades de censos i censals, a la parròquia de Sant Jaume. L'any 1703, quan fou inventariada, l'heretat dels Cormellas estava formada, en primer lloc, pels béns mobles, pels quals, en la venda feta en encant públic es van obtenir unes 6.000 lliures. A més, el material tipogràfic de la impremta fou venut al llibreter Joan Pau Martí per 1.835 lliures, amb l'excepció de les matrius de fondre lletra, que les comprà Rafael Figueró per 368 lliures, mentre que els llibres, valorats en 3.065 lliures, foren donats a la comunitat de Sant Jaume perquè els vengués. Entre els béns mobles hi havia també la casa del carrer del Call, que fou adquirida pel metge Francesc Fontllonga, per 3.600 lliures. A banda d'això, els marmessors dels Cormellas van transferir a la comunitat de Sant Jaume tots els censos i els censals que aquesta família havia acumulat al llarg dels anys. En concret, la cessió consistia en onze censals morts, que reportaven uns ingressos de 282 lliures anuals en pensions, i vuit censos, que donaven 149 lliures cada any, estimats, uns i altres, en unes 8.500 lliures. A banda d'aquests, els Cormellas posseïen també cinc censals valorats en 4.893 lliures, que foren destinats a la creació d'una causa pia a l'església de Sant Jaume, tal com havien deixat establert els testadors. La donació a la comunitat d'aquesta parròquia incloïa també 2.210 lliures en pensions degudes i 5.500 lliures

FUNDACIÓ NOGUERA

16. AHPB, Rafael Cassanyes, Transaccions i concòrdies, 867/27, f. 270-280v, 8 de novembre de 1702.

que diferents persones devien a Josep Cormellas en el moment de la seva mort A més, entre els béns figurava la constitució dotal de Maria Cormellas i Teixidor, vídua de Josep Cormellas, que ascendia a 8.000 lliures, i les joies, que les va comprar als marmessors per 700 lliures. Per tot plegat, el patrimoni de la família Cormellas estava valorat en gairebé 45.000 lliures.[17]

El doctor Miquel Delmunts

La impremta de Miquel Delmunts, activa entre els anys 1650 i 1668, ha estat pràcticament ignorada per la historiografia, car les obres conservades són poques i el nom del metge no hi sol aparèixer. La seva importància rau en el fet que fou el taller on es va formar Rafael Figueró, el seu nebot, el qual, amb el temps, el convertiria en el més productiu del país. L'ocupació principal de Miquel Delmunts, però, a banda d'exercir la medicina, consistia en la compravenda de llibres a l'engròs, molts dels quals feia portar de Lió i d'altres ciutats de fora de Catalunya.

Miquel Delmunts va néixer a Manlleu l'any 1613. Era fill de Jaume Delmunts, sastre, i de Maria. Un germà més gran, Martí Delmunts, que fou padrí en el seu bateig, era canonge de l'església d'aquesta vila, mentre que una germana, Mariàngela, també més gran, va ser la mare de Rafael Figueró. Miquel Delmunts es va casar amb Maria Faquer el 1641. D'aquest matrimoni en van néixer almenys dos fills: Miquel, que va seguir la carrera de dret, i una filla, nascuda l'any 1652, a la qual van posar per nom Francesca Maria Serafina.[18]

17. L'encant dels béns de Sebastià i Josep Cormellas figura a: AHPB, Francesc Serra, Capítols, concòrdies, inventaris i encants, 875/52, f. 29-40v, 8 març 1703; la valoració de la impremta i de les matrius, la venda de la casa del carrer del Call i altres aspectes relacionats amb l'heretat dels Cormellas es poden consultar a: AHPB, Francesc Serra, Quinzè manual, 875/31, f. 180v-193, 195v-210v, 293v-301, 339v-342v, 448v-452 i 502v-523. Un indicador del nivell de riquesa assolit per aquesta família l'aporta la important col·lecció artística aplegada per Sebastià de Cormellas i Velasco, formada per unes dues-centes obres, principalment quadres, però també làmines i escultures. Santi Torras Tilló, *Pintura catalana del Barroc. L'auge col·leccionista i l'ofici de pintor al segle xvii*. Bellaterra [etc.]: Universitat Autònoma de Barcelona [etc.], 2012, p. 144. Agraeixo a Albert Garcia Espuche la informació sobre l'existència d'aquest llibre.

18. El bateig de Miquel Delmunts consta a: APM, Llibre de Baptismes, 1609-1635, B/3, f. 14, 30 de setembre de 1613. Una referència als capítols matrimonials fets amb Maria Faquer figura a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 639, f.622. Els noms dels pares de Miquel Delmunts i Faquer, doctor en lleis, figuren en el seu testament. AHPB, Rafael Hexarc, Llibre de testaments, 754/33, s. f., 14 de juliol de 1671. El bateig de la filla a: APM, Llibre de Baptismes, 1636-1655, B/4, f. 85, 3 d'abril de 1652.

El 1655 va contraure segones núpcies amb Maria Boneu, filla del metge Miquel Boneu, en una cerimònia celebrada a l'església de Santa Maria del Pi. Delmunts va rebre 400 dobles d'or de la seva esposa en concepte de dot, a la qual li va fer un escreix de 200 dobles també, tal com va quedar establert en els capítols matrimonials, signats tres dies després del casament. Van tenir un fill, l'any 1658, Fèlix Delmunts i Boneu.[19]

Maria Delmunts i Boneu, segona esposa de Miquel Delmunts, va morir el 1661. El 16 de juny va rebre "sepultura general de beneficiat de Nostra Senyora" a l'església de Santa Maria del Mar. L'any següent, el doctor Delmunts, que en aquell moment exercia de conseller tercer de Barcelona, va casar-se en terceres núpcies amb Teresa Bergadà, filla de Joan Bonaventura Bergadà, doctor en dret, de Vic, i de Maria Anna Bergadà i Sallés. El casament, per poders, es va celebrar a la catedral de Vic el 6 de febrer de 1662, amb l'assistència, com a procurador de Delmunts, de Bernat Mas, botiguer de teles de Barcelona. Delmunts va rebre 2.000 lliures de dot i va fer un escreix a la seva dona per la meitat. Aquest matrimoni, però, va durar un any, ja que l'esposa no va sobreviure al part del primer fill, que fou batejat a l'església de Santa Maria del Mar el 10 de març de 1663 amb el nom de Marià Bonaventura Miquel Francesc, mentre que la mare rebia sepultura quatre dies després.[20]

Finalment, el juliol de 1668, Miquel Delmunts, que aleshores tenia cinquanta-quatre anys, es va casar en quartes i darreres núpcies amb Narcisa Vallès, vídua del cavaller Joan de Serrano, filla de Narcís Vallès, notari de Tortosa, la qual va aportar al matrimoni un dot, format per diner efectiu, joies i censals, valorat en 4.120 lliures. No hi ha constància que Miquel Delmunts tingués cap fill d'aquest matrimoni.[21]

Miquel Delmunts va començar a bastir el seu patrimoni a Barcelona a partir de 1642, quan va comprar en encant públic una casa al carrer del Cotoners per un preu de 160 lliures. Aquest immoble, situat al costat de l'hostal "de la Massa", havia estat segrestat a l'anterior propietari, el doctor en dret Ramon Cuberta, i venut per ordre de la Reial Audiència. Delmunts va haver de fer-hi importants obres de millora, tal com es desprèn de la llicència que aquell any va sol·licitar al veguer de Barcelona perquè, segons va determinar un mestre de cases, hi havia "un sostro y paret y altras cosas qui estan per a cau-

19. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 639, f. 72v, 79v i 81v.
20. Ibídem, f. 311v i 65v.
21. Ibídem, f. 122.

ra". L'any 1644 va adquirir en emfiteusi la casa del costat, que obria portal al carrer de la Barra de Ferro, on posteriorment hi va instal·lar la impremta. Aquest edifici li va establir l'apotecari Pere Costo, a un cens de 20 lliures anuals de pensió i 200 lliures d'entrada.[22]

El patrimoni de Miquel Delmunts es va incrementar a partir de 1655 arran de la mort del seu germà, Martí Delmunts, canonge de la parròquia de Santa Maria de Manlleu, del qual va heretar alguns censals. L'any següent, el pagès Joan Pla, per poder pagar les 34 lliures que devia a Martí Delmunts per un censal, i altres deutes, va vendre al metge una peça de terra de set quarteres que formava part del mas Pla de Manlleu, en el lloc anomenat "el Prat de Baix", per un preu de 450 lliures. Uns anys després, el doctor Delmunts va comprar tota l'heretat del mas Pla per un preu de 3.584 lliures, 12 sous i 3 diners.[23]

De nou, el 1656, el pagès Pere Pau Bassas, per pagar tota una sèrie de deutes, entre els quals hi havia les pensions endarrerides d'uns censals del canonge Martí Delmunts —que pujaven a més de 500 lliures—, va vendre a carta de gràcia al doctor Delmunts tota l'heretat del mas Bassas, situat a Sant Esteve de Vilacetrú, dins del terme de Manlleu, amb tots els edificis, terres i possessions. Delmunts va pagar 1.224 lliures i 6 sous per aquella compra, que corresponia més o menys a la suma del que devia l'hereu del mas Bassas.[24]

El mateix va passar poc després amb el mas Benet, situat també a Sant Esteve de Vilacetrú. L'any 1659 el pagès Pere Pau Benet, l'hereu, per poder pagar els deutes, va vendre a carta de gràcia a Miquel Delmunts totes les vinyes que hi havia en aquest mas per un preu de 691 lliures, 18 sous i 3 diners. Posteriorment, l'any 1664, l'hereu va vendre una altra part del mas Benet al metge per un preu de 406 lliures i 11 sous. Al llarg dels anys següents, el metge va obtenir

22. La compra de la casa del carrer dels Cotoners figura a: AHPB, Josep Pahissa, Primer manual, 691/1, f. 165-167, 26 de setembre de 1642. La llicència d'obres, a: AHCB, Veguer, Llicències d'obres, XXXIV-02, s. f., 25 de juny de 1642. L'establiment de la casa al carrer de la Barra de Ferro, a: AHPB, Ramon Batlle, Onzè manual, 687/12, f. 983-987, 10 de novembre de 1644.

23. El testament del canonge Martí Delmunts es pot consultar a: ABEV-ACF, Joan Josep Riquer, Testaments, 1637-1661, 3604A, f. 109-110v, 5 de febrer de 1655. La venda de les terres del mas Pla, a: ABEV-ACF, Joan Francesc Torrellebreta, Dinovè manual, 2441, f. 50v-51v, 31 de març de 1656. La compra de tota l'heretat a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 639, f. 277v, 11 de juny de 1664.

24. La compra del mas Bassas figura a: ABEV-ACF, Josep Moragull, Esborrany de 1656, s. f., 31 d'octubre de 1656. La quantitat pagada per Delmunts consta en la sentència de graduació dictada per la Reial Audiència el 1682 en el marc del concurs de creditors. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 639, f. 280-289v, 24 d'octubre de 1682.

importants ingressos derivats de la producció agrícola d'aquests tres masos de Manlleu. El 1671, per exemple, va arrendar per dos anys totes les collites de cereals i fruita dels tres masos a Francesc Guàrdia, paraire de Manlleu, per un total de 115 lliures.[25]

En alguna ocasió, Delmunts va fer negocis amb Rafael Figueró i Vilanova, pare de l'impressor, veí de Manlleu. L'any 1654, juntament amb Pere Turó, rector de la parròquia de Sant Martí Sescorts, van comprar un ramat de 160 ovelles i quatre cabres, per un preu de 270 lliures. Els anys 1661 i 1662, per tal de pagar-li alguns deutes, Figueró va vendre a Delmunts una gran part dels censos que rebien del mas Figueró de Sant Pere de Vallcàrquera.[26]

Entre la diversa activitat comercial duta a terme per Miquel Delmunts destaca també la formació d'una societat per tal de vendre vi, creada l'any 1643 amb Monserrat Codina, corredor d'orella, Francesc Foxa, sabater, tots dos de Barcelona, i amb Josep Ros, pagès d'Arenys de Mar. Quan l'any 1649 la companyia es va dissoldre, Delmunts va recuperar 219 lliures de les 400 que hi havia invertit. Hi ha constància també que el metge va participar en el negoci de les assegurances de vida. El 1644 va rebre 8 lliures de Pere Postius, jove botiguer de teles, amb el pacte que si el notari Josep Torres, "lo qual vuy gosa vida y salut natural y corporal", moria de mort natural o casual abans d'un any, Delmunts pagaria 100 lliures a Postius. A banda de tot això, cal recordar, com ha estat explicat en parlar de les matèries primeres, que Miquel Delmunts també va invertir en el sector paperer. El 1654 va llogar un molí a la parròquia de Reixac i el 1665 en va comprar un altre a Ripollet.[27]

Algunes mostres de l'activitat de Miquel Delmunts com a metge es troben en el pagament de 20 lliures que l'any 1648 va rebre per les visites fetes a la família de l'adroguer Miquel Porcioles, o bé en el certificat que va signar l'any 1653 per donar fe que Cristòfor Vinyals, cotoner, estava indisposat per a exercir l'ofici de guàrdia ordinària

25. La venda de les vinyes del mas Benet consta a: ABEV-ACF, Joan Francesc Torrellebreta,Vint-i-dosè manual, 2445, f. 178v-181v, 18 de setembre de 1659. La venda de les altres terres, a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 639, s. f. 27 d'agost de 1664. L'arrendament de la producció agrícola dels tres masos de Manlleu consta a: ABEV-ACF, Joan Francesc Vila, Manual de 1671, 2695, f. 268v-269, 17 d'octubre de 1671.

26. La compra del ramat d'ovelles, a: AHPB, Jaume Sayós, Manual de 1654, 733/23, f. 630v-632, 26 de juliol de 1654. La venda dels censos de Sant Pere de Vallcàrquera, a: AHPB, Rafael Hexarc, Setè manual, 754/12, f. 130-133, 15 de juliol de 1661, i ibídem, Vuitè manual, f. 281-283, 10 de novembre de 1662.

27. AHPB, Jeroni Ferran, Segon manual, 732/2, f. 225v-230v, 12 d'abril de 1649; AHPB, Francesc Reverter, Setè manual, 703/16, f. 238, 31 de març de 1644.

de la bolla del General. El 1664 va signar una àpoca a Paula Moner, vídua de Narcís Moner, sastre de la vila de Mataró, conforme li havia pagat 5 lliures i 13 sous per les vint-i-sis visites que el metge havia fet a casa seva entre els anys 1655 i 1657 per assistir el seu difunt marit quan estava malalt.[28]

El protagonisme de Miquel Delmunts com a metge va destacar durant l'episodi de pesta que es va declarar a Barcelona l'any 1651. El 19 d'abril d'aquell any el Consell de Cent, atenent "la evident necessitat que té vuy la ciutat de la assistènsia en ella dels doctors en medicina y chirurgians pera curar los malalts que són en ella", va fer publicar unes crides en les quals ordenava als metges que havien marxat "que dins un termini competent tornen a la dita present ciutat". En no obeir les ordres, a final de maig de 1651 el Consell de Cent en va ordenar la captura d'alguns, entre els quals hi havia Delmunts, "lo qual tenint notícia de ditas cosas fugí". A final d'aquell mes, va participar en una reunió del col·legi de metges i cirurgians de Barcelona, celebrada a l'església parroquial de Santa Coloma de Gramanet, en la qual es va acordar oferir tres metges i dos cirurgians per assistir els malalts de Barcelona.[29]

Pel que fa a l'activitat política, Miquel Delmunts va ser insaculat a la bossa d'oïdor reial de la Generalitat l'any 1645 i a la de diputat reial el 1653. També figurava insaculat com a ciutadà honrat a la bossa de jurats del Consell de Cent. Gràcies a això, el novembre de 1654 va sortir elegit per formar part del plenari, ocupació per a la qual seria escollit cinc vegades més al llarg de la seva vida. A banda, fou insaculat en la bossa ultramarina i en la de batlle el 1655, en la de mostassaf el 1657 i en la de jutges de taula el 1662. Posteriorment, va obtenir l'ofici de reconeixedor de monedes, una ocupació que va dur a terme conjuntament amb el mercader Jaume Falguera durant l'any consular de 1665. L'activitat política de Miquel Delmunts, malgrat tot, va assolir el seu punt culminant quan fou extret per a exercir de conseller tercer de la ciutat de Barcelona durant l'any consular de 1662. El prestigi polític i social de què gaudia queden perfectament reflectits en el seu ascens a la bossa de conseller segon l'any 1664 i a la de conseller en cap tres anys després, cosa que li

28. El pagament de les visites de la família Porcioles, a: AHPB, Josep Salines, Manual de 1648, 670/21, s. f., 29 de febrer de 1648. El certificat signat a Cristòfor Vinyals es pot consultar a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1650, part 3.ª, Sèrie General (N), 208, f. 548, 11 d'agost de 1653. L'àpoca a Paula Moner, a: AHPB, Joan Baptista Vidal, Vint-i-quatrè manual, 705/21, f. 205-205v, 30 d'agost de 1664.

29. DACB, vol. XV, p. 155, 485, 492-502.

oferia la possibilitat de ser elegit per a ocupar el càrrec més alt dins del govern municipal.[30]

La relació de Miquel Delmunts amb la indústria editorial es posa de manifest el 1648, arran de la seva participació com a testimoni en un plet que Antoni Lacavalleria mantenia a la Reial Audiència amb Laurent Anisson i Laurent Ravaud, mercaders de llibres de Lió. El metge va donar fe davant del jutge de l'autenticitat d'un document que contenia les signatures dels dos llibreters francesos, "hòmens de molt gran crèdit en la França, les quals té comprovades y mirades ab altres que ell, testimoni, ne té en sa casa de despaigs enviats a ell". Segons Delmunts, el rebut que li mostrava el tribunal era de tota confiança "y lo mateix diria qualsevol persona que hage entervingut en negocis de mercaders francesos y ser axí també lo stil, pràtiga y costum entre mercaders".[31]

Una altra mostra de la seva dedicació al comerç de llibres a l'engròs és la partida valorada en 3.443 lliures i 8 sous que va vendre l'any 1657 a Salvador Feliu i Ramon Boxeda, llibreters de Barcelona. Els llibres, impresos a Madrid, Saragossa, València, Venècia, Lió i altres llocs, foren emmagatzemats a casa del metge, al carrer dels Cotoners. Feliu i Boxeda es van comprometre a pagar-li 150 lliures cada tres mesos fins a satisfer l'import de la partida i 6 lliures anuals de lloguer. El fet que els llibres es dipositessin a casa de Delmunts va provocar la reacció de la confraria de llibreters de Barcelona, que va procedir a requisar la partida, amb l'argument que els llibres eren propietat del metge. Els dos llibreters van presentar una demanda davant dels consellers de Barcelona per demostrar que els havien comprat. És probable que Delmunts hagués adquirit una part d'aquesta partida a Juan Antonio Bonet, mercader de

30. Les insaculacions de Miquel Delmunts a la Diputació consten a: Eva SERRA [coord.], *Els Llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya (1493-1714)*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2105, p. 423, i DGC, vol. VI, p. 1247. La primera elecció per formar part del Consell de Cent, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1654, 83-CC, f. 3v, 30 de novembre de 1654. La insaculació de Delmunts a les bosses ultramarina i de batlle consta a: AHCB, Consellers, Insaculacions, Originals d'insaculacions, 1653-1699, 1C-VIII-2, f. 171v i 173, 15 de setembre de 1655; la insaculació a la bossa de mostassaf, a: AHCB, Consellers, Llibre d'ànima de les bosses de concellers, Consell de Cent i oficis, 1654 [-1706], 1C-VIII-4, f. 318v, 25 de novembre de 1657; la insaculació a la bossa de jutges de taula, a: AHCB, Consellers, Originals d'insaculacions, 1653-1699, 1C-VIII-2, f. 277, 19 de novembre de 1662. L'obtenció de l'ofici de reconeixedor de monedes, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1664, 90-CC, f. 11v, 13 de desembre de 1664. L'elecció com a conseller tercer, a: Ibídem, Registre de Deliberacions de 1661, 88-CC, f. 2v, 30 de novembre de 1661. Delmunts figurava insaculat a la bossa de conseller tercer des de 1655. AHCB, Consellers, Insaculacions, Originals d'insaculacions, 1653-1699, 1C-VIII-2, f. 191, 19 de novembre de 1655. La insaculació a la bossa de conseller segon ciutadà, a: Ibídem, f. 292, 15 de novembre de 1664, i a la de conseller en cap, a: Ibídem, f. 316, 22 de novembre de 1667.

31. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 20033, s. f., 6 de juliol de 1648.

llibres de Madrid. El 1658 va signar-li un debitori comprometent-se a pagar-li 3.039 rals de plata castellans per tots els comptes pendents.[32]

Miquel Delmunts i els llibreters Salvador Feliu i Ramon Boxeda van signar un altre acord el 1659 per vendre conjuntament una altra partida de llibres. En concret, el metge va lliurar a Ramon Boxeda un miler d'exemplars, repartits entre uns tres-cents títols, valorats en 909 lliures, 18 sous i 5 diners, i una quantitat semblant a Salvador Feliu per valor de 887 lliures 4 sous i 2 diners. Aquesta partida, o almenys una part, havia estat comprada, molt probablement, a Jean-Antoine Huguetan i a Marc Antoine Ravaud, mercaders de llibres de Lió, tal com es constata en el debitori que el metge els va signar el març de 1660, reconeixent que encara els devia 61 dobles.[33]

L'activitat de la impremta de Miquel Delmunts es va iniciar el 1650. El febrer d'aquell any va comprar el material tipogràfic de Maria Dexen, vídua de l'impressor Pere Joan Dexen, el taller de la qual havia tancat un any abans. Delmunts va pagar la quantitat de 1.071 lliures i 18 sous per "tota la lletra y metall de la stampa, prensas, planxas, fustam, capitells, caixes y totas altras cosas a dita stampa tocants". L'obra més antiga en la qual apareix el nom de Delmunts és el *Liber de officio curati*, escrit al segle XVI pel teòleg italià Giovanni Battista Possevino, que fou reeditada l'any 1650 per Tomàs Vasiana, administrador del taller. En qualsevol cas, el fons conservat indica que al llarg dels anys en què la impremta fou propietat de Miquel Delmunts la producció va ser més aviat escassa. Entre 1650 i 1668 en van sortir 14 llibres, 25 opuscles i 32 plecs solts, cosa que fan un total de setanta-un títols. L'anàlisi de l'evolució de la producció, en aquest sentit, mostra que l'activitat de la impremta es va incrementar a principi de la dècada de 1660, quan l'administrador era Martí Gelabert i, sobretot, a partir de 1665, quan Rafael Figueró en va agafar la gestió.[34]

32. AHPB, Francesc Llunell, Vint-i-setè manual, 659/29, f. 157-160, 14 de març de 1657. La reclamació de Boxeda i Feliu davant dels consellers de Barcelona, a: AHCB, Consell de Cent, Plets i Processos, 1655-1684, 1B-XXIII-34, s. f., 22 de març de 1657. El debitori signat a Juan Antonio Bonet, a: AHBP, Jaume Sayós, Onzè manual, 733/27, f. 179-179v, 2 de març de 1658.

33. AHPB, Bonaventura Vila, Segon manual, 766/6, f. 457v-466, 13 de novembre de 1659; AHPB, Rafael Hexarc, Sisè manual, 754/11, f. 105-106, 20 de març de 1660.

34. AHPB, Bartomeu Plea, Sisè manual, 718/9, f. 225-227v, 22 de febrer de 1650. Segons es desprèn d'aquest document, uns anys abans Pere Joan Dexen havia comprat les impremtes de Gabriel Nogués i de Jaume Romeu, per un preu de 300 i 225 lliures, respectivament. *Liber de officio curati...* BC, 15-V-39. La impremta de Miquel Delmunts fou administrada per Tomàs Vasiana (1650-1651), Francesc Caís (1653-1656), Narcís Casas (1656-1657), Jaume Plantada (1657), Martí Gelabert (1658-1665) i Rafael Figueró (1665-1668). Una menció a la impremta de Delmunts i a diferents impressors que la van administrar es pot consultar a: "Cathálogo de moltas estampas que són estadas y són de llibraters...". AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1685, 107-CC, f. 183v-184, 7 de juliol de 1685.

A partir de la dècada de 1660 la impremta del doctor Delmunts va començar a treballar per a la Diputació del General i per a l'administració reial a Catalunya. Així, els anys 1660 i 1662 els diputats van manar que fossin pagades 20 lliures i 6 sous a Delmunts per alguns edictes i memorials. En els anys 1666 i 1667, coincidint amb el període que Martí Gelabert havia estat nomenat estamper del General, la Diputació va pagar almenys 151 lliures i 15 sous a aquest impressor per la feina d'imprimir ordinacions, tarifes i altres papers. A més, hi ha constància que de 1664 a 1668 el metge va cobrar almenys 54 lliures i 5 sous de la Tresoreria Reial per diverses impressions, principalment edictes i crides virregnals.[35]

La vida de Miquel Delmunts es va començar a tòrcer a partir de 1672, arran de la mort, el gener d'aquell any, del seu primogènit i hereu, el jurista Miquel Delmunts, fill del primer matrimoni amb Maria Faquer, quan encara no havia complert els trenta anys. Sis mesos després, el doctor Delmunts, malalt, va fer testament. Va demanar ser enterrat a l'església de Santa Maria del Mar, en el vas que Miquel Boneu tenia a la capella de Sant Joan, i que després de la seva mort li fossin dites cinc-centes misses "baixes", de 4 sous cada una, per la seva ànima. Va llegar 500 lliures al seu fill Francesc, fill del tercer matrimoni, amb Teresa Bergadà, i va instituir hereu universal de tots els seus béns Fèlix Delmunts, el seu primogènit, de catorze anys, fill del matrimoni amb Maria Boneu. Això no obstant, va atorgar l'usdefruit vitalici de tots els béns a la seva quarta i darrera esposa, Narcisa Delmunts i Vallès, sempre que visqués com a vídua i conservant el cognom. Segons es desprèn de la publicació del testament, Miquel Delmunts va morir a principi del mes d'agost de 1672.[36]

Durant els anys següents, la vídua va viure a la casa del carrer dels Cotoners en qualitat d'usufructuària i gaudint d'una posició elevada. Per mantenir-se —i pagar dues criades— Narcisa Delmunts es va assignar dels béns del difunt la quantitat de 446 lliures anuals. L'argument era

35. Els pagaments fets per la Tresoreria Reial a Miquel Delmunts, a: ACA, Real Patrimoni, Mestre Racional, Volums, General, sèries 450/7 a 450/11. Els pagaments fets per la Diputació del General, a: ACA, Generalitat, Llibre de correu y menut, trienni de 1659, Sèrie G, 47/42; Ibídem, Registre de despeses extraordinàries, trienni de 1659, Sèrie G, 46/32. Els pagaments fets a Martí Gelabert, a: ACA, Generalitat, Registre de dates extraordinàries, trienni de 1665, Sèrie G, 46/34; Ibídem, Llibre de correu y menut, trienni de 1665, Sèrie G, 47/44.

36. La data de la mort de Miquel Delmunts i Faquer, fill del doctor Delmunts, es dedueix de la lectura del seu testament, feta el 22 de gener de 1672. AHPB, Rafael Hexarc, Llibre de testaments, 754/33, s. f., 14 de juliol de 1671. El testament de Miquel Delmunts, pare, a: AHPB, Rafael Hexarc, Llibre de testaments, 754/33, s. f., 20 de juliol de 1672.

que, havent estat casada en primeres núpcies amb el cavaller Joan de Serrano, "qui ocupava un dels officis majors y de honor en la guerra, que era coadjutor general de la Artilleria en la present ciutat de Barcelona", havia adquirit la condició de noble, estament que va retenir "havent majorment en segonas nubtias contractat matrimoni ab persona digna com era lo difunt doctor en medicina Miquel Dalmuns, qui per rahó de la facultat gaudia de totas las immunitats, prerrogativas y privilegis gaudexen y frueixen las personas dignas y militars".[37]

Fèlix Delmunts, hereu de Miquel Delmunts, apareix com a professor de filosofia en un document datat el gener de 1676, quan tenia uns divuit anys. El setembre d'aquell any, però, va marxar a viure a Gènova. Segons la declaració d'un testimoni en un plet, l'hereu Delmunts vivia a casa d'un mercader genovès però es mantenia gràcies als diners que li enviaven els seus tutors. Una sentència emesa per la Reial Audiència el 1678 va obligar-los a pagar-li 150 lliures anuals. Uns anys després, tal com consta en el seu testament, residia a Terrassa, on va morir el setembre de 1682.[38]

Després de la mort del doctor Miquel Delmunts, els tutors dels fills —el metge Miquel Boneu, avi de l'hereu, el jurista Fèlix Molins i Francesc Bergadà, estudiant de dret— van haver de fer front a una gran quantitat de deutes, derivats, sobretot, de l'impagament dels censos a què estaven obligats la casa, els tres masos de Manlleu i el molí paperer de Ripollet. Arran de la celebració d'un concurs de creditors, el patrimoni de Delmunts, segons una estimació feta per la vídua, fou valorat en unes 30.000 lliures, de les quals 14.894 lliures i 5 sous corresponien als béns mobles. Les dues cases del carrer dels Cotoners, d'altra banda, van ser estimades en 4.000 lliures, els masos de Manlleu, tots junts, en 5.428 lliures, 18 sous i 5 diners i el molí paperer de Ripollet en 2.050 lliures. A tot això calia afegir-hi també el valor dels censos i censals que el metge percebia d'uns quants pagesos de Sant Pere de Vallcàrquera, que ascendia a unes 4.000 lliures. El patrimoni de Miquel Delmunts fou venut en encant públic al llarg dels anys següents per pagar als seus creditors.[39]

37. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 639, f. 23v-29v, 30 de juny de 1673. Això no obstant, Narcisa Vallès no va conservar el nom de casada —i, per tant, tampoc l'usdefruit—, ja que, segons consta en el seu testament, uns anys després es va casar amb el cavaller Manuel de Guanter. Ibídem, f. 246v, 31 de desembre de 1680.

38. El document on Fèlix Delmunts consta com a professor de filosofia, a: AHPB, Pere Pau Ribes, Quart manual, 820/1, f. 283v-284, 18 de gener de 1676. La declaració del testimoni, la sentència, el testament i la lectura, a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 639, f. 337v, 178, 256 i 502.

39. ACA, Reial Audiència, Plets Civils, 639, f. 23v-29v, 30 de juny de 1673. Entre els béns mobles hi havia la biblioteca del metge, formada per uns 225 títols, principalment de medicina. Ibídem, f. 45v.

EL NOTARI JOSEP FORCADA

Entre els propietaris que no exercien l'ofici d'impressor hi havia el notari Josep Forcada, que fou titular d'un dels tallers de Barcelona de 1651 a 1688. Forcada va entrar en aquest negoci arran del seu casament amb Helena Girbau, vídua de l'impressor Llorenç Déu, que li va lliurar la impremta com a part del dot.[40]

Josep Forcada va néixer, molt probablement, a Barcelona, entre els anys 1623 i 1624. El seu pare, Jaume Forcada, fuster d'aquesta ciutat, era natural d'Alcover, vila del Camp de Tarragona, mentre que la mare es deia Magdalena. Josep Forcada apareix fent feines d'escrivent a Barcelona el 1642, per bé que l'examen de notari no el va superar fins el desembre de 1648, quan tenia uns vint-i-cinc anys. Tot seguit va ingressar al Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, i d'aquesta manera obtenia la facultat per exercir. Amb tot, la seva activitat com a notari públic, des de principi de 1649 i fins l'any 1661, fou més aviat escassa, com es constata pels pocs manuals que s'han conservat. En canvi, va tenir una llarga carrera com a notari al servei de les administracions reial i municipal.[41]

L'any 1651, tres anys després d'esdevenir notari, va ser insaculat al Consell de Cent, en les bosses d'ajudant de l'escrivà major, d'administrador de places i de portalers i cauquilladors. Posteriorment, el 1653 fou també insaculat en la bossa de jurats del Consell de Cent, en la d'obrers i en la de receptors i pallolers.[42]

---

40. Sobre Josep Forcada, vegeu: Carlos PIZARRO CARRASCO, "La imprenta barcelonesa en el siglo XVII, El caso de Josep Forcada, notario e impresor (1651-1688)", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XVIII, 2000, p. 283-311, i Xevi CAMPRUBÍ, "Josep Forcada, un notari cec...".

41. L'any de naixement de Josep Forcada es dedueix d'un document de 1688, en el qual deia que tenia seixanta-quatre anys. AHPB, Josep Güell, Manual de 1688, 811/70, f. 211-226, 16 de setembre de 1688. És probable que hagués nascut a Barcelona, ja que en els llibres de baptismes de la parròquia d'Alcover no hi apareix. AHAT, Parroquials, Alcover, Llibre de baptismes i confirmacions, 1608-1628. Forcada consta com a escrivent, a: AHPB, Francesc Reverter, Cinquè manual, 703/14, f. 236-237, 5 de maig de 1642. L'examen de notari, a: AHPB, Consells del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, Llibre 7, 1633-1654, s. f., 22 de desembre de 1648. La seva activitat com a notari públic es pot comprovar a: Lluïsa CASES I LOSCOS, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona*, vol. III, 1601-1650, Barcelona: Fundació Noguera, 2004, p. 388-389.

42. AHCB, Consellers, Insaculacions, Llibre d'ànima de les bosses d'insaculació de consellers, Consell de Cent i oficis, 1626-1651, f. 189v, 302 i 444. Jaume Forcada, pare del notari, figurava insaculat des de 1628 en la bossa de portalers i cauquilladors com a fuster, en la de verguer i correu des de 1638 i en la de credencers i romaners des de 1644. Ibídem, f. 242, 279 i 230v. El març de 1653, arran de l'establiment del control de les insaculacions per part de Felip IV, els Forcada, pare i fill, foren ratificats en les respectives bosses per Joan Josep d'Àustria, virrei de Catalunya. AHCB, Consellers, Insaculacions, Originals d'insaculacions, 1653-1699, f. 41v, 43, 45v, 47, 49 i 49v. La insaculació de Forcada en la bossa d'obrers, en la del plenari i en la de receptors i pallolers, a: Ibídem, f. 16v, 27v i 44v.

Des del mes de juliol de 1651 fins a octubre de 1654 va rebre 45 lliures cada tres mesos del Consell de Cent per la feina de credencer del Banc, un ofici que va obtenir per la subrogació que li va fer Jaume Forcada, el seu pare, que gaudia d'aquesta ocupació vitalíciament. El notari també va exercir el càrrec de sotssíndic de la Ciutat, amb un salari de 200 lliures anuals. Precisament, fou el síndic que a primers d'octubre de 1652 va llegir al mariscal Philippe de La Mothe, virrei de Catalunya, la proposta de capitulació redactada per les institucions catalanes per tal de lliurar la ciutat de Barcelona a Felip IV. A més de tot això, l'any 1654 va sortir elegit per exercir l'ofici de portaler.[43]

En acabar la Guerra dels Segadors, Forcada va actuar, en companyia del notari Andreu Vilar, com a ajudant del secretari del braç reial en les sessions del parlament general que se celebraren entre els mesos de març i juny de 1653, amb la presència de Joan Josep d'Àustria, el nou virrei de Catalunya. Per aquest treball la Diputació del General va pagar-li un salari de 140 lliures.[44]

Tanmateix, el retorn de Catalunya a l'obediència hispànica va tenir repercussions negatives pels notaris que, com Forcada, havien obtingut la facultat per exercir durant la guerra. En un consell del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona celebrat el mes d'abril de 1653, els priors —un dels quals era, precisament, Forcada— van llegir l'ordre que obligava a repetir l'examen a tots els notaris que havien obtingut la facultat per exercir durant el període de fidelitat al rei de França.[45]

La vida de Josep Forcada va fer un gir inesperat a mitjan dècada de 1650. Durant uns mesos va acompanyar com a "notari del criminal" Josep Martí i Ferran, jutge de la Reial Audiència, "en serta functió fahedora en la vila de Moyà y altres parts del present Princi-

43. Els pagaments fets a Josep Forcada com a subrogat del credencer del banc, a: AHCB, Consellers, Llibre d'adveracions, 1651-1665, f. 1-54. El nomenament de Forcada com a sotssíndic de la ciutat, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1652, 80-CC, f. 294v, 6 de juliol de 1652. La lectura de la capitulació, a: DACB, vol. XV, p. 333. L'extracció de l'ofici, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1654, 82-CC, f. 62, 7 de gener de 1654.

44. ACA, Generalitat, Deliberacions del Consistori, trienni de 1650, Sèrie General (N), 207, 31 de maig de 1653, f. 497, i 27 de juny de 1653, f. 509.

45. AHPB, Consells del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, Llibre 7, 1633-1654, s. f., 26 d'abril de 1653. La situació que van viure els notaris catalans després de la Guerra dels Segadors és idèntica a la que es va produir en acabar la Guerra de Successió. Felip V va ordenar la suspensió dels notaris que s'havien examinat durant els anys de regnat de l'arxiduc Carles d'Àustria. A partir d'aleshores, els notaris catalans van haver d'acudir al Consell de Castella per obtenir el títol, cosa que ja succeïa al regne de València des del 1707. Arcadi GARCIA OMS, *El notariat a Catalunya després de la Guerra de Successió. La implantació del model castellà, 1716-1755*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2010, p. 27 i 84.

pat a effecte de inquirir y processar contra molts homèns facinerosos, micalets de França, qui causaven aleshores grans danys a la quietud pública del present Principat". Tal com explicava anys després en el marc d'un plet a la Reial Audiència, al llarg d'aquell viatge va patir una infecció a la vista que el va deixar cec de per vida. "Per lo sobrat treball que esta part prenia en lo demasiat escríurer y per ésser la terra de temparament molt humit y fret, li ocasionà (segons sentir dels metges) una malaltia en la vista, (...) que no obstant lo haver aplicats infinits remeys y en ells haver consumit la major part de sa hazienda, finalment no tingué remey".[46]

Sigui com vulgui, la ceguera no va suposar la renúncia de Josep Forcada a l'ofici de notari. Segons els manuals conservats, la seva activitat pública es va mantenir almenys fins l'any 1661. Va continuar treballant per a l'administració de justícia, com es desprèn, per exemple, de l'inventari dels béns del mercader Salvi Rocafort, que Forcada va fer l'any 1664 en un plet a la Reial Audiència.[47]

La situació que va haver de viure després de perdre la vista no va ser fàcil. El Col·legi de Notaris Reials va posar impediments perquè Forcada exercís càrrecs dins d'aquesta institució. El desembre de 1658, per exemple, el consell va expressar dubtes de si Forcada "pot o no exercir lo càrrech de clavari que és stat extret per lo impediment que té de la vista, per no veurer-hi gens". Finalment, el consell va considerar que podia exercir el càrrec, "valent-se emperò dit Forcada tot lo temps de son clavariat de un col·legiat del present Col·legi, per així aquell puga assentar en lo llibre del clavari los partits de dèbit y crèdit y tot lo demés que menester serà".[48]

La ceguesa també li va comportar problemes al Consell de Cent. El gener de 1673 va ser extret per exercir de procurador fiscal de la visita, però el síndic s'hi va oposar, dient "que per ser ciego ere impedit de obtenir officis y beneficis de la present Ciutat". Davant d'això, el notari va presentar una demanda a la Reial Audiència queixant-se que el Consell de Cent no li permetés exercir l'ofici per motiu de la seva ceguesa, ja que, segons ell, aquell impediment es podia solucionar amb l'ajut d'una persona.[49]

46. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 21630, 6 de juny de 1674.

47. AHPB, Josep Ferrer, Setzè manual, 737/12, f. 161v-162, 11 d'agost de 1664.

48. AHPB, Consells del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, Llibre 8, 1654-1667, f. 40v, 42v i 43v. Sobre les dificultats que la ceguesa va provocar a Forcada, vegeu: Xevi CAMPRUBÍ, "Josep Forcada, un notari cec...".

49. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1673, 95-CC, f. 28v, 7 de gener de 1673; ACA, Reial Audiència, Plets civils, 21630.

L'entrada de Josep Forcada en el negoci de la impremta va tenir lloc el 1651, a partir del seu casament amb Helena Girbau, vídua de l'impressor Llorenç Déu, filla de Fermí Girbau, paraire de Barcelona. En els capítols matrimonials, signats el mes de març, l'esposa va fer una aportació dotal que consistia, entre altres coses, en la casa on vivia, situada al carrer de la Freneria de Barcelona, on hi havia el taller, que havia heretat del seu primer marit. El valor total de la impremta, comptant el material tipogràfic i el paper que hi havia enmagatzemat, ascendia a 1.936 lliures i 6 sous. A la constitució dotal cal afegir-hi també 1.022 lliures i 6 sous, que era el valor de diversos objectes, com peces de roba de lli i de llana, caixes, cadires i altres mobles. Helena Girbau va aportar 451 lliures, 11 sous i 6 diners amb peces d'or i de plata, cosa que, en total, feia ascendir el dot a la quantitat de 3.410 lliures, 3 sous i 6 diners. A més, com que era vídua, el marit no es va veure obligat a fer-li escreix.[50]

Una de les primeres accions del nou propietari fou aconseguir que el Consell de Cent li concedís l'ofici d'estamper de la Ciutat, que havia quedat vacant per la mort de Paula Mathevat, cosa que el Consell ordinari de 36 va aprovar el novembre de 1651. Això no obstant, el febrer de l'any següent, arran d'una reclamació presentada per Caterina Mathevat, filla i hereva de Sebastià i Paula Mathevat, el trentenari va rectificar i va revocar el nomenament de Forcada.[51]

La impremta de Forcada va treballar per a altres institucions polítiques, principalment vinculades a l'administració reial, com eren la Batllia General de Catalunya i el Tribunal de la Capitania General. Els llibres de comptes de la Batllia General recullen els pagaments fets a Forcada, que apareix com a "estamperius BGC", des de l'any 1654 fins a 1689. En els llibres de la Tresoreria Reial figuren també alguns pagaments fets a Forcada els anys 1674 i 1675, principalment per la impressió d'edictes i crides virregnals.[52]

50. AHPB, Francesc Reverter, Llibre segon de capítols matrimonials, 703/46, f. 220-227, 31 de març de 1651. El material de la impremta fou valorat en 1.173 lliures i 16 sous i el paper, tant blanc com imprès, en 762 lliures i 10 sous.

51. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1651, 79-CC, f. 465v, 4 de novembre de 1651; ibídem, Registre de Deliberacions de 1652, 80-CC, f. 123-124, 29 de febrer de 1652.

52. Els pagaments fets a Josep Forcada per la Batllia General, a: ACA, Batllia General de Catalunya, Volums, 792, 793 i 794. Els pagaments fets per la Tresoreria Reial, a: ACA, Real Patrimoni, Mestre racional, Volums, Sèrie General, 450/17, f. 7v, i 451/1, f. 8. D'altra banda, els treballs fets per la impremta de Josep Forcada per al Tribunal de la Capitania General es constaten, per exemple, en una sentència emesa per la Reial Audiència el juliol de 1679. ACA, Reial Audiència, Conclusions civils, 167, 4 de juliol de 1679, f. 314v.

Entre 1651 i 1689 de la impremta de Josep Forcada van sortir almenys 17 llibres, 182 opuscles i 199 plecs solts, cosa que representa un total de 398 títols. Entre aquests, destaca l'edició dels volums primer i segon de les *Decisions* de Miquel de Cortiada. La relació de Forcada amb l'administració de justícia és, molt probablement, la raó per la qual les obres sortides de la seva impremta que s'han conservat siguin principalment documents de caràcter jurídic com, per exemple, al·legacions i sentències.

Forcada va intervenir també en altres negocis que no tenien relació amb al món editorial. El setembre de 1673, per exemple, va formar una societat amb Antoni Llopis, mariner de Sitges, i amb Francesc Valeri, canonge de la seu de Barcelona, per explotar el negoci d'una barca. Aquesta embarcació, que es deia *Nostra Senyora del Roser*, *Nostra Senyora del Vinyet* i *Sant Antoni de Pàdua*, tenia capacitat per transportar 250 quintars de pes —unes 10 tones i mitja— i havia estat construïda a Canet. El cost, que pujava a 534 lliures i 18 sous, fou assumit pels tres socis a parts iguales. Entre les condicions pactades hi figurava que Llopis transportaria mercaderies "per les parts de Catalunya y no en altra part". Dos anys després, aquesta societat es va dissoldre i la barca fou venuda a un patró de Vinaròs. Aleshores, Antoni Llopis va pagar 136 lliures, 13 sous i 4 diners a Forcada per la part que li corresponia d'aquesta venda.[53]

A més, de l'edifici del carrer de la Freneria on hi havia la impremta, el patrimoni de Josep Forcada consistia en la meitat d'un altre immoble, situat al carrer de Santa Anna. El notari va heretar aquesta casa l'any 1658 en morir el seu pare, que la va deixar a parts iguals a ell i a la seva germana, Agnès Santacreu, casada amb el doctor en medicina Pau Santacreu.[54]

Josep Forcada va participar, encara que de manera discreta, en el sistema rendista. Des del 1683 rebia anualment la quantitat de 4 lliures, 18 sous i 9 diners del Consell de Cent, que corresponien a la pensió d'un censal mort que li havia cedit Francesc Pasqual, impressor que treballava al seu taller. Aquest censal l'havia creat el 1669 el clavari del Consell de Cent i venut a Miquel Milàngels, assaonador de Barcelona, el qual el va consignar a Francesc Pasqual el 1678.[55]

53. AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1673, 766/25, f. 139v-141v, 13 de setembre de 1673; Ibídem, Manual de 1675, 766/28, f. 396, 29 de juny de 1675.

54. AHPB, Francesc Ribes, Llibre manual de capítols matrimonials, testaments, inventaris i rendes, 722/2, f. 270-271, 26 de febrer de 1658.

55. La consignació del censal per part de Francesc Pasqual, a: AHPB, Lluís Cases, Manual de 1683, 828/3, f. 261v-263, 15 de novembre de 1683. Els pagaments fets pel Consell de Cent a Josep Forcada per aquest censal es poden seguir en els registres anuals com, per exemple, a: AHCB, Consellers, Censals, Llibre d'àpoques de mitges pensions de censos i censals, 1683-1684, f. 150v.

El 1686, en morir la seva dona, les condicions de vida de Josep Forcada van començar a empitjorar. Dos anys després, considerant que ja tenia seixanta-quatre anys, que era vidu i cec, va fer donació de tots els seus béns, inclosa la impremta, al convent de Santa Caterina de Barcelona. A canvi, demanava un lloc per viure, que se li donés menjar i beure, per a ell i per al "minyó" que el guiava, i que posessin a la seva disposició un frare que li netegés la cel·la i li proporcionés l'assistència necessària, "per estar impedit de la vista com està dit y no poder obrar cosa alguna de mon govern". Forcada demanava també 25 lliures anuals per poder-se vestir i per gastar a la seva voluntat.[56]

Josep Forcada va morir el gener de 1689. Aleshores, els objectes que hi havia a la casa del carrer de la Freneria foren venuts en encant públic. L'impressor Josep Llopis es va quedar un parell de llençols, mentre que Vicenç Surià, també estamper, va comprar uns prestatges de fusta i unes 150 raimes de paper imprès vell, per les quals va pagar la quantitat de 101 lliures. Posteriorment, el 1691, Tomàs Sabater, prior del convent de Santa Caterina de Barcelona, va vendre tot el material tipogràfic a Rafael Figueró per un preu de 250 lliures.[57]

Uns anys després, els béns de Forcada foren segrestats per ordre de la Reial Audiència arran de l'obertura d'un concurs de creditors. El 1697 el segrestador designat pel tribunal, el verguer de la Reial Audiència Mateu Hugó, va llogar una part de la casa del carrer de la Freneria al sastre Pere Parent, per un període de cinc anys i a un preu d'11 lliures anuals. Segons consta en la documentació cadastral, l'any 1716 els dos immobles de què constava aquella casa estaven valorats en 150 i en 850 lliures, respectivament, mentre que els lloguers eren d'11 i 67 lliures. En la més gran de les dues cases aquell any hi vivia el cirurgià Jaume Abarca, ajudant major del general Verboom. Finalment, per poder pagar tots els deutes, l'any 1735 els segrestadors van vendre la casa del carrer de la Freneria a l'abadessa del convent de Santa Clara per un preu de 500 lliures.[58]

56. El testament d'Helena Forcada és a: AHPB, Joan Guiu, Llibre de testaments, 776/31, f. 253-254, 9 de febrer de 1685. La donació de Josep Forcada al convent de Santa Caterina, a: AHPB, Josep Güell, Manual de 1688, 811/70, f. 211-226, 16 de setembre de 1688.

57. La lectura del testament de Josep Forcada consta a: AHPB, Joan Navés, Primer llibre de testaments i últimes voluntats, 845/28, f. 75v-76v, 30 de desembre de 1688. La subhasta dels béns, a: AHPB, Joan Navés, Plec d'inventaris i encants, 845/29, s. f., 4 de gener de 1689. La venda de la impremta a Rafael Figueró, a: AHPB, Josep Güell, Manual de 1691, 811/76, f. 202v-204v, 21 de setembre de 1691.

58. L'arrendament de la casa del carrer de la Freneria figura a: AHPB, Pau de Toar, Esborrany de 1697, 823/6, s. f., 15 de gener de 1697. El valor cadastral, a: AHCB, Cadastre, Cadastre de 1716, Barri 5, carrer de la Freneria, I-57, s. f. La venda de la casa al convent de Santa Clara, a: AHPB, Josep Torrent, Esborrany, 1731-1747, 989/1, s. f.

ANTONI LACAVALLERIA

L'activitat de la impremta Lacavalleria es va desenvolupar, segons el fons conservat, des de 1627 fins a 1706. Al llarg d'aquest temps va ser propietat de Pere Lacavalleria, el fundador, de la vídua, Elisabet Dulach, del seu germà Antoni i, finalment, del fill d'aquell matrimoni, el jurista Joan Lacavalleria i Dulach. En aquest apartat, tanmateix, s'aborda principalment la biografia d'Antoni Lacavalleria, que fou propietari de la impremta durant tota la segona meitat del segle XVII.[59]

Pere i Antoni Lacavalleria eren d'origen francès. Els seus pares, Gérald Lacavalleria i Jerònima Hugonenc, eren naturals del municipi de Carnac e Rofiac, pertanyent al bisbat de Caors, a Occitània, a l'actual regió de Migdia-Pirineus. Pere Lacavalleria assegurava l'any 1642, en una dedicatòria al marquès de Brézé, virrei de Catalunya, que provenia d'Aquitània i que vivia a Barcelona des del 1619, on havia après l'ofici d'impressor. "Vint y tres anys ha, Senyor, que habito en Barcelona, en ella aprenguí castellà y català, essent mon mestre la estampa, conservant ab algun cuydado la llengua francesa, que aprenguí estudiant en las escolas, essent natural de la Aquitània".[60]

L'any 1631, ja establert a Barcelona, Pere Lacavalleria es va casar amb Eulàlia Pasqual, filla de l'escudeller Josep Pasqual, i l'any següent, després d'enviduar, ho va fer en segones núpcies amb Elisabet Dulach, filla del tintorer de draps Pere Pau Dulach. En una relació dels francesos que vivien a Barcelona el 1637, feta per ordre del batlle, Pere Lacavalleria constava com a impressor, de trenta anys d'edat i que en feia vint que era a Catalunya. Segons aquest document, vivia a la zona propera al carrer de la Llibreteria amb la seva dona, una filla i un germà, que possiblement fos Antoni. Aquest, en aquell moment, havia de tenir, com a mínim, uns quinze anys, ja que és segur que deu anys després era major d'edat. Per tant, es pot concloure que Pere Lacavalleria havia nascut a França pels volts de 1607, molt probablement a Carnac, al poble dels seus pares. Quan tenia deu o dotze anys va venir a viure a Barcelona, on va aprendre l'ofici d'impressor fins que, cap a

59. Sobre la impremta Lacavalleria, vegeu: Jaime PASCUAL, "Literatura e imprenta en la Barcelona del siglo XVII. (El caso de Antonio Lacavalleria)", *El Crotalón*, 2, 1985, p. 607-639.

60. Dedicatòria feta per Pere Lacavalleria al marquès de Brézé, virrei de Catalunya, amb motiu de la publicació del *Dictionario castellano, dictionarie françois, dictionari català*, el 1642. BC, 15-I-100. L'origen dels pares consta en els capítols matrimonials signats per Antoni Lacavalleria i Jerònima Catà l'any 1648. AHPB, Jaume Bas, Llibre de capítols matrimonials, 696/13, f. 93-95, 5 de maig de 1648. La dedicatòria de Pere Lacavalleria no és contradictòria amb l'origen patern que figura en els capítols, ja que antigament la denominació d'Aquitània feia referència a tot el sud de França.

l'any 1627, va obrir el seu propi taller. Al seu torn, Antoni Lacavalleria va néixer abans de 1622, també a Carnac, i segurament va emigrar cap a Catalunya uns anys després que el seu germà.[61]

L'activitat de Pere Lacavalleria no es va circumscriure únicament al negoci de la impremta, sinó també al comerç de mercaderies i, sobretot, a la importació de llibres. Hi ha constància, per exemple, que entre els anys 1636 i 1644 va comprar fins a trenta-una partides de llibres a Laurent Anisson, llibreter de Lió, per un valor total de 9.332 lliures franceses. L'any 1648, durant un plet a la Reial Audiència, Antoni Lacavalleria explicava al jutge que Laurent Anisson era un proveïdor habitual del seu germà i que, fins i tot, alguna vegada havia dinat a casa seva. "Lorens Anisson, mercader de llibres, ell, testimoni, y la muller de dit Pere Lacavalleria y dit Pere Lacavalleria, dinaren plegats y aprés de haver dinat (que fonch en casa dit Pere Lacavalleria) dits Anisson y Lacavalleria ajustaren los comptes".[62]

Els negocis de Pere Lacavalleria s'estenien també cap a altres àmbits. L'any 1644 el mariscal De la Mothe, virrei de Catalunya, per pagar-li 25.000 lliures del dèbit reial, va assignar-li 2.200 lliures anuals de les rendes del vescomtat d'Évol, a la Cerdanya.[63]

Pere Lacavalleria va morir al monestir de pares franciscans de Bellpuig el 1645. Com que no havia fet testament, el veguer de Barcelona

61. Els casaments de Pere Lacavalleria, a: ACB, Esposalles, Llibre 76, 1631-1633, f. 2 i 38v, 17 de maig de 1631 i 16 de gener de 1632. La llista de francesos elaborada pel batlle de Barcelona, a: ACA, Consell d'Aragó, Lligalls, 552, f. 96. Antoni Lacavalleria havia de tenir més de vint-i-cinc anys el 1647, ja que aquell any apareix en una procura com a tutor dels fills del difunt Pere Lacavalleria, cosa que requeria ser major d'edat. AHPB, Joan Baptista Gràcia, Manual de 1647, 707/10, s. f. 15 de febrer de 1647. Les primeres obres editades per Pere Lacavalleria daten de 1627. *Por la Universidad de Salamanca y las sagradas religiones...* BC, Tor. 720-12º. Alguns autors asseguren que Pere Lacavalleria va tenir taller obert a Perpinyà abans d'instal·lar-se a Barcelona. El malentès prové del fet que el jurista perpinyanès Andreu Bosc va encarregar a Lacavalleria la impressió de la seva obra sobre els privilegis de Catalunya i els comtats de Rosselló i Cerdanya amb la condició que fos feta a Perpinyà, molt probablement per poder fer les correccions amb més comoditat. El setembre de 1627 les dues parts va signar un contracte a través del qual, a més de les despeses d'impressió, Bosc va fer-se càrrec de pagar el trasllat del material d'impressió des de Barcelona a Perpinyà, així com l'estada i la manutenció dels impressors, que van viure en aquella vila durant tot el temps que van durar els treballs. AHPB, Pere Pau Vives, Primer llibre de concòrdies, 641/33, f. 12-14, 28 de setembre de 1627. *Summari, índex o epítome dels admirables...* BUB, XVII-5900. Sobre aquesta impressió, vegeu: Carlos Pizarro Carrasco, "Edición y mecenazgo: la publicación de historias generales en Cataluña (1599-1628)", *Pedralbes*, 21, 2001, p. 121-136.

62. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 20033, s. f., 25 de novembre de 1648.

63. AHPB, Pere Màrtir Ferrer, Llibre primer de transaccions i concòrdies, 729/55, f. 25-28v, 24 de febrer de 1649.

va designar com a tutors dels fills la seva vídua, Elisabet Lacavalleria, Antoni Joan Dulach, germà d'aquesta, i Antoni Lacavalleria, germà del difunt. Amb tot, això no va suposar el tancament de la impremta, ja que durant els mesos posteriors en va assumir la titularitat la vídua, fins que, l'any següent, la va vendre a Antoni Lacavalleria. El preu acordat fou de 3.077 lliures, de les quals 2.212 corresponien als llibres que hi havia emmagatzemats i la resta al valor dels aparells d'imprimir.[64]

A partir d'aquell moment, Antoni Lacavalleria, tal com havia fet el seu germà, va compaginar l'activitat del negoci editorial amb altres inversions en altres sectors com per exemple el metal·lúrgic. L'any 1648 va formar una societat amb el gravador Ramon Olivet i el pagès Ramon Serra per comerciar amb ferro, amb un capital inicial de 400 lliures cada un. L'any següent, Lacavalleria, conjuntament amb el negociant Pere Anger, va arrendar les rendes del vescomtat d'Évol, que incloïen les fargues d'Estavar, per un termini de dos anys i un preu de 3.300 lliures anuals. Des de la dècada de 1660, Lacavalleria tenia llogades les rendes que el convent de Sant Pere de les Puelles de Barcelona rebia del mas Lledó, a Sant Esteve de Palaudàries, al terme de Lliçà d'Amunt.[65]

El 1648 es va casar amb Jerònima Catà, filla del mercader Jaume Pau Catà, que va fer una aportació dotal d'unes 2.500 lliures, cosa que denota l'estatus econòmic i social d'Antoni Lacavalleria. De fet, en els capítols matrimonials, signats el maig d'aquell any, hi figura com a negociant.[66]

Una mostra de l'activitat com a comerciant de llibres és la partida que va vendre l'any 1652 a Llorenç Soler, llibreter de Barcelona,

64. El lloc de la mort de Pere Lacavalleria figura a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 20033, s. f., 15 de setembre de 1648. L'octubre de 1645 se celebrà un funeral a Barcelona. ADB, Llibre de funerària parroquial església de l'Apostol Sant Jaume, volum 36, 1643-1645, f. 108, 18 d'octubre de 1645. Agraeixo aquesta referència a la historiadora Esther Sarrà. La designació de tutors per part del veguer, a: AHPB, Joan Baptista Gracia, Manual de 1647, 707/10, s. f., 15 de febrer de 1647. La venda de la impremta, a: AHPB, Francesc Sala, Quart manual, 716/3, s. f., 2 de juny de 1646. La valoració de la impremta, a: AHPB, Francesc Sala, Llibre primer de diversos contractes, 716/5, s. f., 2 de juny de 1646.

65. La creació de la societat per a vendre ferro està documentada a: AHPB, Pere Pau Vives, Llibre tercer de concòrdies, 641/135, f. 5-6v, 12 de gener de 1648. L'arrendament del vescomtat d'Évol, a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 12305, s. f., 12 de novembre de 1649. El cobrament de les rendes del convent de Sant Pere de les Puelles, a: AHPB, Rafael Hexarc, Manual de 1668, 754/19, s. f., 8 de febrer de 1668. L'any 1701 l'abadessa del monestir i Lacavalleria van renovar l'arrendament. AHPB, Francesc Bonaventura Torres, Dotzè manual, 885/15, f. 128v-131, 8 de maig de 1701.

66. AHPB, Jaume Bas. Llibre de capítols matrimonials, 696/13, f. 93-95, 5 de maig de 1648.

valorada en 1.484 lliures i 2 sous, així com una altra que l'any 1654 va enviar a València al mercader Victorià Clapés, formada per una cinquantena d'obres, valorades en 2.215 lliures, 11 sous i 6 diners. Per poder pagar aquests llibres, Clapés va haver de vendre-li dos masos, anomenats Roure i Company, que tenia a Sant Esteve de Palaudàries.[67]

Antoni Lacavalleria acostumava a abastir les botigues d'uns quants llibreters barcelonins. Així, per exemple, a principi de 1685 va passar comptes amb el llibreter Pau Agell, que li devia 64 lliures, 8 sous i 6 diners per diversos exemplars d'uns disset títols diferents. Posteriorment, el 1691, el llibreter Joan Pi va signar-li un debitori de 47 lliures, 5 sous i 10 diners. L'any 1696 el llibreter Joan Pau Martí li va reconèixer un deute de 136 dobles. L'activitat d'Antoni Lacavalleria com a mercader de llibres es constata també en el pagament de 97 lliures i 13 sous que Ignasi Ximenis li va fer el 1674 per tots els llibres que li havia comprat Josep Ximenis i de Montrodon, canonge de la catedral de Barcelona.[68]

L'elevada capacitat econòmica d'Antoni Lacavalleria va permetre que la seva impremta fos una de les més ben equipades de Barcelona. Això, a la pràctica, es va traduir també en una considerable producció editorial, que situa aquesta impremta com la segona en importància pel que fa a l'edició de llibres, després de la de Rafael Figueró, amb un total de 128 títols publicats entre 1646 i 1701. A més, al llarg d'aquell període, d'aquesta impremta en van sortir, segons el fons conservat, almenys 79 opuscles i 120 plecs solts, cosa que fa un total de 327 títols. Els anys de màxima activitat corresponen a la dècada de 1670. Una de les obres més conegudes editades per la impremta d'Antoni Lacavalleria fou el diccionari català-llatí elaborat pel seu nebot, Joan Lacavalleria i Dulach, que va ser publicat l'any 1696 amb el títol de *Gazophylacium catalano-latinum*. Joan Lacavalleria, fou, precisament, el successor en la titularitat de la impremta, després de la mort d'Antoni, l'any 1701.[69]

Durant uns anys la impremta Lacavalleria es va beneficiar dels ingressos que provenien de treballs per a les administracions públiques.

---

67. AHPB, Joan Baptista Gràcia. Manual de 1652, 707/12, s. f., 1 de desembre de 1652; AHPB, Jaume Vila, Plec de concòrdies, 690/8, s. f., 29 de març de 1659.

68. El debitori signat per Pau Agell consta a: AHPB, Pere Màrtir Llunell, Trentavuitè manual, 719/43, f. 16-17v, 1 de gener de 1685. El debitori signat per Joan Pi, a: AHPB, Lluís Cases, Manual de 1692, 828/6, f. 169-170v, 28 de desembre de 1691. El debitori signat per Joan Pau Martí, a: AHPB, Josep Sabater, Primer manual, 894/2, f. 95v, 12 d'agost de 1696. El pagament fet per Ignasi Ximenis figura a: AHPB, Lluís Fontana, Cinquè manual, 806/5, f. 39v-40v, 4 d'abril de 1674.

69. *Gazophylacium catalano-latinum*... BC, Tor. 162-Fol.

Així, per exemple, l'any 1653 el Tribunal de la Capitania General li va pagar 17 lliures per la impressió de tres raimes de passaports per a la secretaria del virrei Joan Josep d'Àustria, mentre que el 1664 va cobrar 22 lliures per la impressió de més passaports, en aquest cas per a l'administració del virrei Vicenzo Gonzaga. Altres mostres de l'activitat per a l'administració es documenten en el pagament de 22 lliures, 17 sous i 6 diners que el 1661 li va fer el sacerdot Vicenç Vinyals, catedràtic de l'Estudi General, per diverses impressions, o bé en les 40 lliures que va rebre de la Diputació del General per la relació de les festes que es van celebrar aquell any a Barcelona amb motiu del naixement del príncep Carles, futur rei d'Espanya. L'any 1671 l'arquebisbe de Tarragona va pagar a Lacavalleria la quantitat de 200 lliures, a compte de les "impressions ordinàries", cosa que indica que la seva impremta era contractada asíduament per l'arquebisbat. Un dels clients habituals de la impremta Lacavalleria era el duc de Cardona, com ho mostren diverses àpoques fetes entre els anys 1669 i 1687.[70]

El patrimoni d'Antoni Lacavalleria estava format, en primer lloc, per tres cases situades entre els carrers de la Llibreteria i dels Cofrers —en una de les quals hi havia la impremta— que l'any 1651 les hi va establir Elisabet Lacavalleria, vídua de Pere Lacavalleria, a un cens de 80 lliures anuals. En l'inventari dels seus béns, que es va fer el 1701, hi consta que hi havia quatre premses i uns 30 quintars de lletres —uns 1.248 quilograms—, cosa que devia tenir un valor aproximat d'unes 1.000 lliures. A banda d'això, Lacavalleria era propietari dels masos Roure i Company, de Sant Esteve de Palaudàries, que el 1654 va comprar al mercader Victorià Clapés per 2.500 lliures. A més, cada any rebia unes 88 lliures de pensió per tres censals morts, valorats en unes 1.770 lliures. El seu patrimoni es va incrementar l'any 1671, arran de la mort de la seva primera esposa, Jerònima Lacavalleria i Catà, de la qual va heretar dues cases situades a la parròquia de Fornells, una de les quals es deia La Rajolera, i una altra al terme de Cassà de la Selva, anomenada Torre

70. Els pagaments del Tribunal de la Capitania General figuren a: AHPB, Francesc Lleonart, Manual de 1653, 653/1, s. f., 8 de juliol de 1653, i a AHPB, Francesc Lleonart, Manual de 1659-1669, 653/3, s. f., 8 d'abril de 1664. El pagament de l'Estudi General, a: AHPB, Joan Baptista Vidal, Vint-i-unè manual, 705/18, f. 350-350v, 9 de setembre de 1661. El pagament de la Generalitat, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1659, part 2.ª, Sèrie General (N), 217, f. 287, 16 de març de 1662. El pagament fet per l'arquebisbat de Tarragona, a: AHPB, Pere Màrtir Llunell, Manual de 1672, 719/31, f. 752-752v, 14 d'octubre de 1672. Dos exemples d'àpoques signades per Lacavalleria al ducat de Cardona es poden consultar a: AHPB, Francesc Daguí, Manual de 1669, 755/13, s. f., 11 de gener de 1669, i AHPB, Josep Güell, Manual de 1687, 811/68, f. 46v, 18 de juliol de 1687.

Armansa. A més, va rebre un cens de 32 lliures i 10 sous de pensió anual que la seva dona cobrava d'una casa situada al carrer d'en Fonollar de Barcelona. Això no obstant, poc després, Lacavalleria va acordar amb Josep Catà i Bertran, ciutadà honrat de Barcelona, nebot de la seva difunta esposa, la renúncia als drets que li corresponien sobre aquella heretat en favor de dit Catà, a canvi de 1.526 lliures.[71]

El 1673, dos anys després d'enviduar, Antoni Lacavalleria es va casar en segones núpcies amb Maria Déu, filla de Joan Déu, de Girona. En els capítols matrimonials, signats el desembre d'aquell any, Lacavalleria va rebre 1.400 lliures de la seva dona en concepte de dot, mentre que ell va correspondre amb 550 lliures d'escreix. Aquest matrimoni va tenir almenys un fill, Ramon, que va morir quan tenia pocs mesos.[72]

Al llarg de la seva vida Antoni Lacavalleria va mantenir algunes causes judicials. El 1649, per exemple, va presentar una demanda a la cort del veguer de Barcelona contra Pere de Goury, vescomte d'Évol, que aquell any li havia llogat les rendes que generava el vescomtat. El conflicte sorgí perquè, poc després de formalitzar-se l'arrendament, el rei Lluís XIV de França va concedir a Tomàs de Banyuls, governador dels comtats de Rosselló i Cerdanya, la possessió del vescomtat d'Èvol, cosa que va impedir que Antoni Lacavalleria i Pere Anger, el seu soci, poguessin cobrar els censos, delmes i altres rendes. Per aquest motiu, va reclamar a través de la justícia que Goury fos condemnat a pagar-li 2.000 lliures, una quantitat que, segon ell, equivalia als beneficis que hauria obtingut de l'arrendament.[73]

---

71. L'establiment de les cases del carrer de la Llibreteria consta a: AHPB, Francesc Bartrolí, Llibre comú, 720/2, f. 47-60v, 1 de febrer de 1651. L'inventari dels béns d'Antoni Lacavalleria, a: AHPB, Bonaventura Torres, Llibre tercer d'inventaris i encants, 770/51, s. f., 29 d'agost de 1701. La compra dels masos Roure i Company, a: AHPB, Jaume Vila, Novè manual, 690/2, f. 949v-950v, 29 de març de 1654. El testament de Jerònima Lacavalleria i Catà es pot consultar a: AHPB, Joan Baptista Vidal, Segon llibre de testaments, 705/41, f. 150v-152v, 10 de juliol de 1667. La lectura d'aquest testament fou feta el 8 de gener de 1671. L'inventari dels béns, a: AHPB, Joan Baptista Vidal, Llibre quart de capítols matrimonials, concòrdies, inventaris i encants, 705/38, s. f., 3 de febrer de 1671. La concòrdia entre Antoni Lacavalleria i Josep Catà i Bertran, a: AHPB, Francesc Cotxet i Soler Ferran, Llibre primer de concòrdies, 779/41, s. f., 9 de desembre de 1671.

72. Els capítols matrimonials entre Antoni Lacavalleria i Maria Déu foren signats el 15 de desembre de 1673 amb Isidre Vilallonga, notari de Girona, segons consta en una concòrdia signada el 1701 per Maria Lacavalleria, aleshores vídua d'Antoni Lacavalleria, i Joan Lacavalleria i Dulach, nebot. AHPB, Bonaventura Torres, Llibre segon de concòrdies, 770/53, f. 656-658v, 14 de setembre de 1701. La identitat dels pares de Maria Lacavalleria i Déu figura en el seu testament. AHPB, Salvador Pi, Cinquè llibre de testaments, codicils i últimes voluntats, 781/80, f. 49-52v, 28 de novembre de 1710. Ramon Lacavalleria i Déu fou enterrat el 1675. ACB, Òbits, llibre 4, 1641-1692, f. 216v, 8 de juny de 1675.

73. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 12305.

Posteriorment, l'any 1696, Antoni Lacavalleria va presentar una demanda contra Pere Arenas, pagès de la parròquia de Sant Esteve de Palaudàries, a qui havia arrendat els masos Roure i Company. Uns anys abans Lacavalleria havia llogat aquestes terres al seu pare, Francesc Arenas, que va morir el 1684. El fill va seguir explotant els masos, fins que deu anys després Lacavalleria li va renovar l'arrendament a canvi d'una cinquena part de la collita de grans i llegums, la meitat de la fruita, la meitat de la producció del vi, un terç de la de l'oli i un terç dels pinyons. El 1696, però, Lacavalleria va demandar Arenas acusant-lo de negligir les feines del camp, cosa que, segons ell, li havia fet perdre molts diners. En concret, la reclamació de Lacavalleria pujava a 1.844 lliures 9 sous i 8 diners.[74]

L'any 1692 a la impremta de Lacavalleria, al carrer de la Llibreteria, hi hagué un robatori. Segons la denúncia que es va presentar a la Vicaria General els lladres s'endugueren "diferents sorts de llibres estampats en sa propria estampa, de notable valor y estimació". El vicari general va ordenar la publicació d'un edicte d'excomunicació contra els autors. Al llarg de la vista oral, alguns testimonis, com el llibreter Carles Puig, van assenyalar com a principal sospitós Joan Pi, també llibreter.[75]

Antoni Lacavalleria va fer el seu darrer testament l'any 1696, hi demana que l'enterressin a l'església de Sant Jaume de Barcelona "en terra ferma" i que li fossin dites 450 misses, de 6 sous cada una. A la seva esposa Maria li va llegar, entre altres coses, una pensió de 76 lliures i 6 sous d'un censal i l'usdefruit vitalici del mas Company, de Sant Esteve de Palaudàries. Va nomenar hereu universal Joan Lacavalleria i Dulach, fill de Pere Lacavalleria, el seu germà. Segons la lectura del testament, va morir l'agost de l'any 1701.[76]

D'aquesta manera, l'any 1701 la impremta va passar al fill de Pere Lacavalleria, el seu fundador. Amb tot, a partir d'aleshores, la producció fou pràcticament nul·la, fins que va cessar completament l'activitat pels volts de 1706. Uns anys després, els hereus van vendre tot el material d'imprimir a Rafael Figueró.

74. AHPB, Francesc Rossinés, Manual de 1694, 858/8, f. 168v-171v, 10 d'octubre de 1694; ACA, Reial Audiència, Plets civils, 26684.

75. ADB, Expedients i informacions, s. XVII, 1695 [i. e. 1692]/13.

76. AHPB, Bonaventura Torres, Tercer llibre de testaments, 770/48, f. 217-220v, 10 de juliol de 1696.

Caterina Mathevat

La impremta Mathevat, una de les més actives de la primera meitat del segle xvii, va veure truncada la seva progressió amb la mort, durant els anys de la Guerra dels Segadors, de Sebastià Mathevat, el seu fundador, i de Jaume Mathevat, l'hereu. Com a conseqüència d'això, la impremta va passar a Paula Umbert, vídua de Sebastià Mathevat, fins que arran de la mort d'aquesta, l'any 1651, víctima de la pesta, el taller el va heretar una de les filles, Caterina, que fou propietària de la impremta fins que va morir, l'any 1675.[77]

Sebastià Mathevat va néixer pels volts de 1570, probablement a Sens, a la regió francesa de la Borgonya. El seu pare, Antoni Mathevat, era botiguer de draps, mentre que la mare es deia Joana. Abans de 1590, però, ja treballava d'impressor a Barcelona, primer a casa de Jeroni Margarit i després al taller de Sebastià de Cormellas. El 1598 es va casar amb Paula Umbert, filla de Pau Umbert, pagès de Badalona, i de Magdalena, amb la qual va tenir dues filles —Jerònima i Caterina— i dos fills: Jaume i Antoni.[78]

Pels volts de 1605 es va plantar pel seu compte, associat a l'impressor Onofre Anglada. Segons algunes obres impreses entre els anys 1608 i 1610, en aquell moment regentava una impremta situada al carrer de la Llibreteria en companyia de l'impressor Llorenç Déu. Sebastià Mathevat va començar a treballar en solitari cap al 1611, en un taller situat al carrer del Call. Finalment, es va traslladar definitivament a una casa situada al carrer de la Riera del Pi, davant la rectoria de la parròquia de Santa Maria del Pi, on hi ha constància de la seva activitat almenys des del 1618. Les darreres obres impreses que es conserven daten de l'any 1642. Amb tot, ja des del 1623 hi ha obres atribuïdes al seu fill Jaume, l'activitat del qual va aturar-se, segons el fons conservat, el 1644. A partir d'aquell any van començar a aparèixer obres publicades sota el nom de la vídua Mathevat.

77. Sobre la impremta de Sebastià Mathevat, vegeu: Carlos Pizarro Carrasco, "Imprenta y gobierno municipal en Barcelona. Sebastián y Jaime Matevat al servicio del Consell de Cent (1631-1644)", *Hispania*, LXIII/1, 213, 2003, p. 137-159.

78. La identitat i l'origen dels pares de Sebastià Mathevat figuren en els capítols matrimonials signats amb Paula Umbert: AHPB, Galceran Francesc Devesa, Plec de capítols Matrimonials, 510/39, s. f., 24 de juliol de 1598; i també en el seu testament. AHPB, Pere Carbonell, Plec de testaments, 543/54, s. f., 26 d'octubre de 1642. En aquest testament hi figuren també els noms dels fills. El pas de Sebastià Mathevat per les impremtes de Jeroni Margarit i de Sebastià de Cormellas es constata en un plet que aquests dos darrers van mantenir el 1590. AHCB, Veguer, Processos, XXXVII-5.

El 1651 la impremta fou heretada per Caterina Mathevat, filla de Sebastià i de Paula. L'octubre de l'any següent va establir la casa del carrer de la Riera del Pi a l'impressor Francesc Pasqual, en qui va delegar l'administració del taller. Amb tot, el nom de la propietària va continuar figurant en els peus d'impremta. A partir d'aleshores, la producció de la impremta Mathevat va experimentar un considerable descens respecte de l'etapa que havia estat dirigida per Sebastià i Jaume Mathevat, tal com es constata pel nombre de títols que s'han conservat. En concret, entre els anys 1652 i 1675 aquest taller va produir 19 llibres, 48 opuscles i 54 plecs solts, cosa que representa un total de 121 títols.[79]

El 1652, Caterina Mathevat va reclamar l'ofici d'estamper del Consell de Cent, que el seu pare havia obtingut el 1631. I l'any 1653 els diputats la van nomenar estamper del General.[80]

Caterina Mathevat es va casar amb el notari Francesc Pomadera l'any 1618, de manera que la seva posició social se situava en l'estament dels artistes. En els capítols matrimonials, signats el febrer d'aquell any, va fer una aportació dotal de 400 lliures. Sembla, però, que un temps després aquest matrimoni es va desfer i Pomadera va marxar de Catalunya. En redactar el seu testament, l'any 1664, Caterina Mathevat ni tan sols l'esmentava.[81]

L'any 1663 va fer donació post mortem de tot el material de la impremta al Col·legi de Betlem de Barcelona, dels pares jesuïtes. La donadora assegurava que ho feia per la gran devoció que en tenia i per la remissió dels seus pecats. A més, va posar com a condició que la Companyia no es pogués vendre la impremta i que si no la volia en fes donació al convent de Santa Caterina. En el cas que els frares predicadors tampoc no la volguessin, la impremta havia de ser per al convent de Sant Francesc o, en el seu defecte, per a l'Hospital de la Santa Creu. El cronista del Col·legi de Betlem va deixar constància d'aquesta donació: "A 8 de mayo [1663] el notario Jose Soldevila y la señora Catalina Pomareda [i. e. Pomadera] hizo donación *post mortem* a este Colegio de Belén de su impresión, que era muy buena y muy cumplida y valia muchos centenares, y la conservó su merced muy lúcida hasta el fin de sus dias".[82]

79. AHPB, Jaume Rondó, Manual de 1652, 706/10, s. f., 4 d'octubre de 1652.

80. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1652, 80-CC, f. 123-123v, 29 de febrer de 1652. Els nomenaments de Caterina Mathevat, a: DGC, vol. VI, p. 563, 10 de maig de 1653.

81. ACB, Esposalles, llibre 69, 1617-1619, f. 35, 9 de febrer de 1618; AHPB, Rafael Pellisser, Vuitè manual, 614/7, s. f., 18 de setembre de 1620.

82. AHPB, Josep Soldevila, Vint-i-quatrè manual, 711/14, f. 421-423v, 8 de maig de 1663; AHSIC, Crónica del Colegio de Nuestra Señora de Belén de la Compañía de Jesús, 1545-1700, ACOB-1, p. 283v, 8 de maig de 1663.

En el seu testament, Caterina Mathevat va demanar que l'enterressin al convent de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron i va designar hereva universal Maria Sans, vídua del noble Lluís Sans. Va morir el 28 de febrer de 1675.[83]

El patrimoni de Caterina Mathevat estava format únicament per la impremta i la casa, situada al carrer de la Riera del Pi. Aquesta casa la comprà el 1649 Paula Mathevat, la seva mare, a Josep Elias, rector de l'església parroquial de la vila de Sarral, diòcesi de Tarragona, marmessor del testament del sacerdot Magí Quadres, per 900 lliures. Per poder pagar-les, Mathevat va vendre un censal de 450 lliures de preu i 22 lliures i 10 sous de pensió a Josep Elias i un altre d'igual als tutors de Josep Tomàs, fill de Pere Tomàs, pagès de Sarral.[84]

L'any 1675, després de la mort de Caterina, la casa del carrer de la Riera del Pi, tal com la difunta havia disposat en el seu testament, va passar a ser propietat de Maria Sans. El 13 de març d'aquell any, el fill d'aquesta, Francesc Sans i de Puig, en va prendre possessió en nom de la seva mare. Tot seguit, Sans va fer efectiva la donació de la impremta que Caterina Mathevat havia fet al Col·legi de Betlem de Barcelona. Al mateix temps, Francesc Sans va encarregar un inventari dels béns mobles de la difunta per tal que fossin venuts en encant públic. Comptant els diners en efectiu i el que es va obtenir de la venda dels objectes, els hereus de Caterina Mathevat van recollir un total de 485 lliures. A més, va ingressar 632 lliures i 11 sous més que corresponien a la suma dels imports d'algunes impressions que devien diverses persones.[85]

Amb els diners obtinguts, Francesc Sans va pagar les despeses del funeral i cinc-centes misses per l'ànima de la difunta, una quantitat equiparable a la de persones de posició social mitjana-alta. A més, va pagar els deutes, com per exemple 19 lliures i 7 diners a l'impressor Narcís Casas, treballador de la impremta, "per lo que avia gastat en lo temps de la malaltia de dita senyora Matevat, com per tot lo que

83. AHCB, Notarial, III-21, 26 de juliol de 1664. La data de la defunció consta en unes anotacions fetes per Francesc Sans i de Puig. BC, Fons del Marquès de Saudín, Saud.Fol.134/7, s. f.

84. AHPB, Jaume Rondó, Manual de 1649, 706/8, s. f., 24 d'abril de 1649.

85. La presa de possessió de la casa del carrer de la Riera del Pi per part de Francesc Sans i de Puig consta a: AHPB, Francesc Cotxet i Soler Ferran, Onzè manual, 779/10, f. 105, 13 de març de 1675. El lliurament de la impremta al Col·legi de Betlem, a: Ibídem, f. 111-111v, 22 de març de 1675. El lloguer d'aquesta casa consta a: BC, Fons del Marquès de Saudín, Saud.Fol.134/7. L'inventari dels béns de Caterina Mathevat, la venda en encant públic i el cobrament de les impressions pendents, a: BC, Fons del Marquès de Saudín, Saud.Fol.134/7.

dita senyora li devia de feina feta en la estampa". Pere Pau Mateu, un altre dels treballadors, va cobrar 7 lliures i 15 sous "per tota la feyna tinch feta en la estampa de la difunta senyora Catharina Mathevat". Les vint-i-quatre raimes de paper que hi havia a la impremta foren comprades el maig de 1675 per l'impressor Vicenç Surià, administrador de la impremta Cormellas, per 21 lliures i 12 sous.[86]

Així a partir de 1675, la Companyia de Jesús va esdevenir propietària de la impremta i va delegar l'administració a l'impressor Martí Gelabert, tot i que el taller va continuar mantenint el nom de Mathevat. Els jesuïtes, però, van traslladar tot el material d'imprimir a una casa que tenien al carrer del Carme, al costat de l'església de Betlem. L'any 1680, arran de l'inici de les obres d'ampliació d'aquest temple, la impremta fou reinstal·lada a la casa situada davant la rectoria de Santa Maria del Pi. El juliol d'aquell any, Francesc Sans i de Puig va llogar aquesta casa als jesuïtes per un termini de cinc anys, a un preu de 50 lliures anuals.[87]

Martí Gelabert va administrar la impremta dels jesuïtes fins el 1683, l'any següent ho va fer Francesc Muns i de 1685 a 1687, Jaume Caís. Durant el període en què el Col·legi de Betlem fou propietari de la impremta la producció va experimentar un lleuger creixement, sobretot pel que fa a l'edició de llibres. En concret, entre els anys 1675 i 1687 es van publicar en aquest taller 38 llibres, 20 opuscles i 39 plecs solts, cosa que representa un total de 97 títols.

El nom de Mathevat va desaparèixer dels peus d'impremta cap a 1687. Amb tot, el 1696 els jesuïtes van llogar el material a Josep Casarachs, que, segons l'obra conservada, també tenia el taller davant de la rectoria de Santa Maria del Pi i utilitzava el nom de la impremta Mathevat. Dos anys després, però, el lloguer fou cancel·lat.[88]

86. BC, Fons del Marquès de Saudín, Saud.Fol.134/7.

87. AHPB, Esteve Cols, major, Tercer manual, 844/7, f. 248-248v, 12 de juliol de 1680.

88. AHPB, Francesc Serra, Vuitè manual, 875/24, f. 45-46v, 15 de març de 1696.

Capítol 7
MESTRES AMB IMPREMTA PRÒPIA

Joan Baptista Altés

La impremta de Joan Baptista Altés va funcionar entre els anys 1702 i 1714. L'inici de la seva activitat és difícil de precisar, ja que s'han conservat poques obres i els peus d'impremta no indiquen l'any. A banda d'això, no ha estat localitzat cap document notarial que permeti saber quan va adquirir la casa on va obrir el taller. El que és segur, tanmateix, és que Altés tenia impremta pròpia el 1702, com consta en l'acta d'una requisa feta per la confraria dels llibreters aquell any. El 17 de juliol, els cònsols Josep Moyà i Francesc Avinyó es van presentar a casa seva, al carrer de Basea, prop de la font que hi havia a la plaça de l'Àngel, amb l'objectiu de penyorar-lo perquè venia llibres enquadernats al detall. Els llibreters van instar l'agutzil reial que "fes aprentió dels llibres encodernats se eran trobats dins un calaix de una taula que en dita entrada estava al enfront del portal de la casa". Altés va protestar, assegurant que tenia dret a vendre els llibres que li volien requisar, "per ésser estamper y vèurer que los altras stampers ne venen". Malgrat tot, va haver de lliurar a l'agutzil una peça de plata com a pena per haver contrafet les ordinacions dels llibreters. A més, l'oficial reial es va endur una setantena de llibres, repartits entre més de trenta títols diferents.[1]

Joan Baptista Altés i Vinyeres va néixer a Vilanova d'Escornalbou, al Baix Camp, el 1665, tal com consta en la seva partida de baptisme, datada el 13 de febrer d'aquell any. El seu pare, Isidre Altés, era natural del poble de la Mussara, l'església del qual era aleshores sufragània de

FUNDACIÓ NOGUERA

1. AHPB, Jeroni Guiu, Manual de 1702, 846/10, f. 250-251, 17 de juliol de 1702.

la parròquia de Vilaplana, mentre que la mare, Elisabet Joana Vinyeres, era d'Escornalbou, on s'havien casat el 1654.[2]

La presència de Joan Baptista Altés a Barcelona es detecta a partir de 1685, treballant a la impremta de Josep Llopis, on, probablement, va fer l'aprenentatge. Dos anys després es va casar amb Esperança Pujol, filla de Jaume Pujol, ferrer de Torelló, i de Cecília, de la qual va rebre 50 lliures de dot. És possible que aleshores treballés a casa de Rafael Figueró, ja que aquest va fer de testimoni en la signatura dels capítols matrimonials. L'any 1696, però, Altés treballava a la impremta Cormellas, administrada aleshores per Tomàs Loriente, tal com assegurava davant notari, juntament amb Miquel Montanyès, també impressor, per donar fe que Loriente havia imprès un llibre, "por saber bien que dichos tomos se han estampados en la dicha emprenta por trabajar ellos en la mesma emprenta". Un any després, però, molt probablement treballava a la impremta d'Antoni Lacavalleria, ja que apareix com a testimoni en una àpoca signada per aquest. El 1699 i el 1701, de nou, va tornar a fer de testimoni en unes altres actes notarials signades per Lacavalleria.[3]

Joan Baptista Altés fou un dels impulsors, juntament amb Miquel Domenjó, de la reactivació de la germandat dels estampers. L'any 1696, actuant com a administradors, van proposar la recuperació de les ordinacions de la germandat de 1632. El vicari general de la diòcesi de Barcelona va donar el vistiplau a la renovació el 14 de març de 1697. Hi ha constància que Altés va participar en un consell que la germandat va celebrar el febrer de 1701.[4]

---

2. El baptisme de Joan Baptista Altés figura a: AHAT, Vilanova d'Escornalbou, Llibre de baptismes, matrimoni, òbits i compliment pasqual de Vilanova d'Escornalbou i l'Arbocet, 1641-1668, 6.188, unitat 8, f. 45v, 13 de febrer de 1665. El casament dels seus pares, a: Ibídem, Llibre de matrimonis de Vilanova d'Escornalbou i l'Arbocet, 1644-1773, 6.188, unitat 28, f. 5, 4 d'octubre de 1654.

3. Joan Baptista Altés apareix com a testimoni en una procura feta per Josep Llopis el 1685. AHPB, Josep Güell, Manual de 1685, 811/63, f. 206-206v, 21 de març de 1685. El casament amb Esperança Pujol consta a: ACB, Esposalles, Llibre 104, 1687-1689, f. 1v, 10 de maig de 1687. Els capítols matrimonials, on es constata la identitat dels pares, a: AHPB, Bernat Famada, Manual de 1687, 782/13, f. 210-210v, 12 de maig de 1687. La declaració d'Altés i Montanyès, a: AHPB, Francesc Serra, Vuitè manual, 875/24, f. 157v-158v, 24 de març de 1696. Les actes notarials signades per Lacavalleria, a: AHPB, Lluís Cases, Manual de 1697, 828/9, f. 103v-1704v, 5 d'octubre de 1697; AHPB, Lluís Fontana, Trentè manual, 806/30, f. 145-146, 9 de juliol de 1699, i AHPB, Francesc Bonaventura Torres, Dotzè manual, 885/15, f. 128v-131, 8 de maig de 1701.

4. *Novas ordinacions fetas per lo bon govern...* AHCB, Ajuntament borbònic, Polític i Representacions, 1750-1751, 1D IV-21, f. 376-380v; AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 126v-127.

La producció conservada que es pot atribuir a la impremta de Joan Baptista Altés es limita a quatre obres, sense data, que foren impreses amb posterioritat al desembarcament de l'arxiduc Carles d'Àustria a Barcelona, a final de 1705.

Joan Baptista Altés va morir el setembre de 1714, molt probablement com a resultat de l'assalt final de l'exèrcit borbònic, car fou enterrat el dia 12 d'aquell mes. Aleshores, el taller del carrer de Basea va tancar les portes, tot i que la seva vídua, Esperança Altés, va continuar vivint a la casa. Segons consta en el cadastre, l'any 1716 vivia amb un fill i una filla, de cinc i dos anys, respectivament, i pagava 23 lliures anuals pel lloguer. El seu fill, Josep Altés, va exercir de llibreter i d'impressor a partir de mitjan dècada de 1730.[5]

Jacint Andreu

El primer indici de l'activitat de Jacint Andreu com a mestre impressor data de 1664, quan va rebre un pagament de 4 lliures i 10 sous per part de la Tresoreria Reial per la impressió d'unes "crides del llibret" fetes publicar per Vicenzo Gonzaga, virrei de Catalunya. En aquell moment, però, Andreu no tenia taller propi, de manera que devia rebre aquest pagament actuant com a administrador d'alguna de les impremtes de Barcelona. De fet, va administrar la impremta Cormellas des de l'any 1667 fins a 1671, quan es va establir pel seu compte.[6]

Jacint Andreu i Mateu va néixer pels volts de l'any 1640, molt probablement a Terrassa, ciutat on el seu pare, que també es deia Jacint, feia de teixidor de lli. La mare, Elisabet Mateu, es va casar en segones núpcies amb Ramon Vidal, escudeller de Barcelona. És per això que, a més d'impressor, Jacint Andreu va aprendre l'ofici d'escudeller. L'any 1668 es va casar amb Maria Feliu, filla de Pau Feliu, escudeller de Barcelona, i de Magdalena, de la qual va rebre un dot de 100 dobles d'or.[7]

---

5. La mort de Joan Baptista Altés consta a: ACB, Òbits, Llibre 5, 1692-1714, f. 322v, 12 de setembre de 1714. Les referències cadastrals de la casa on vivia Esperança Altés, a: AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716. I-57, s. f., i Ibídem, I-59, f. 62. Josep Altés va ingressar a la confraria dels llibreters el 1735. Miquel González Sugrañes, *Contribució a la història...*, p. 82.

6. ACA, Real Patrimoni, Mestre Racional, Volums, General, 450/7, f. 9, 21 de març de 1664.

7. Jacint Andreu apareix en alguns documents com a escudeller i estamper, com per exemple a: ACA. Reial Audiència, Plets civils, 17066, s. f., 11 de novembre de 1685. Els capítols matrimonials de Jacint Andreu amb Maria Feliu a: AHPB, Pau Pi, Llibre segon de capítols matrimonials i concordies, 781/65, s. f., 27 de gener de 1668. El casament, a: ADB, Matrimonis, llibre 5, 1667-1669, s. f., 27 de gener de 1668, i a: ACB, Esposalles, llibre 94, 1667-1669, f. 35v, 27 de gener de 1668.

En morir la mare, l'any 1665, Jacint Andreu i la seva germana, Marianna Prats i Andreu, casada amb Joan Prats, batxiller en medicina, van sol·licitar al veguer de Barcelona que els declaressin hereus, ja que la mare no havia fet testament. Els germans Andreu van heretar dos terrenys situats a Santa Eulàlia de Provençana que havien estat propietat del seu avi, el mestre de cases Antoni Mateu, i que la mare havia rebut en morir el seu germà, Pere Mateu, també mestre de cases. L'any 1671, Jacint Andreu i Marianna Prats van vendre aquests terrenys a Miquel Riber, ciutadà honrat de Barcelona, per la quantitat de 123 lliures.[8]

La venda es va formalitzar una setmana abans que Jacint Andreu adquirís una casa al carrer de Sant Domènec del Call, de manera que és molt probable que els diners obtinguts per les terres fossin destinats a l'obertura de la impremta. La casa fou adquirida a través d'un establiment emfitèutic que li va fer Maria Company, vídua del doctor en medicina Josep Gaspar Company, a canvi de pagar un cens de 20 lliures anuals de pensió i el compromís d'invertir-hi unes 125 lliures en obres al llarg dels cinc anys següents. Entre 1673 i 1678 Andreu va gastar-se 122 lliures en diverses feines encarregades a mestres de cases i fusters.[9]

Des de 1671 i fins a la seva mort, l'any 1686, del taller de Jacint Andreu en van sortir, segons el fons conservat, 28 llibres, 89 opuscles i 58 plecs solts, cosa que fa un total de 175 títols. Al llarg d'aquest temps, va fer algunes impressions per a la Generalitat, per al Consell de Cent i per al Braç Militar.[10]

Jacint Andreu fou un dels impressors de Barcelona que més activament va participar en la lluita per aconseguir el dret de vendre llibres de manera pública, cosa que li va comportar més d'una requisa per part de la confraria dels llibreters. El 1671 fou designat procurador

8. AHPB, Pau de Toar, Esborrany de 1678, 823/1, s. f., 11 d'octubre de 1678; ACA, Reial Audiència, Plets civils, 17066, s. f., 3 d'octubre de 1671.

9. L'establiment de la casa del carrer de Sant Domènec del Call, a: AHPB, Josep Monclar, Primer llibre de contractes, 804/22, f. 19-25v, 10 d'octubre de 1671. Els comptes pagats a fusters i mestres de casa, a: AHPB, Lluís Fontana, Quart manual, 806/4, f. 108-109v, 22 d'octubre de 1673; ibídem, Sisè manual, 806/6, f. 24-25, 31 de gener de 1675; ibídem, Vuitè manual, 806/8, f. 202-202v, 22 d'octubre de 1677; ibídem, Novè manual, 806/9, f. 124v-125, 10 de juliol de 1678.

10. Jacint Andreu va rebre un pagament de 56 lliures del Consell de Cent l'any 1671 per la impressió d'uns memorials. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1671, 93-CC, f. 163v, 5 de novembre de 1671. L'any 1677 el Braç Militar li va pagar 23 lliures i 14 sous. ACA, Generalitat, Dietari de Deliberacions del Braç Militar, 1653-1683, Sèrie G, 69/3, f. 452v, 28 d'abril de 1677. L'any 1678 la Generalitat va pagar 39 lliures i 16 sous a Andreu per un memorial. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1677, part 2.ª, Sèrie General (N), 231, f. 198, 11 d'octubre de 1678.

per tal de representar la germandat en un plet que van introduir a la Reial Audiència contra els llibreters. L'any següent, va actuar com a clavari de la germandat, mentre que els anys 1673 i 1675 ho va fer com a administrador. De les actes dels consells de la germandat dels estampers es desprèn que Andreu era oficial caixista.[11]

A banda de la seva activitat com a membre de la germandat, Andreu va tenir una participació molt activa en els afers de la seva parròquia. El 1682 actuava com a obrer de l'església de Sant Jaume, mentre que un any després fou escollit obrer del bací dels pobres vergonyants, una ocupació que va exercir durant dos anys.[12]

Jacint Andreu va fer testament el mes de febrer de 1686. Va demanar ser enterrat a l'església parroquial de Sant Jaume de Barcelona, "en terra ferma", i que després de mort li fossin dites tres-centes misses de 6 sous cada una. Va llegar 30 dobles d'or a la seva germana i tota la seva roba de vestir a Josep Andreu, paraire de Terrassa, i a Pere Brugas, oficial impressor. De la resta dels seus béns en va instituir hereva universal la seva dona, Maria Andreu i Feliu. Jacint Andreu va morir el 7 de febrer de 1686, el mateix dia que va signar el testament.[13]

En l'inventari dels béns consta que a la impremta hi havia "tres fundacions de test, tota usada, més una fundació de tanàsia. Ítem, altre fundació de sísaro. Ítem, dos prempsas ab tot y tòrquol ab sos requisits per estampar". A més, al magatzem del taller es varen trobar més de 2.500 exemplars de diversos llibres.[14]

Deu dies després de la mort del seu marit, Maria Andreu va formar una companyia amb els impressors Rafael Figueró, Vicenç Surià i Josep Llopis per tal d'imprimir i vendre llibres, compartint les despeses i els beneficis a parts iguals. El maig de 1686 els quatre socis van signar un acord amb Salvador Llopis, mariner de Sitges, per enviar a Amèrica

11. El nomenament de Jacint Andreu com a procurador de la germandat dels estampers, a: AHPB, Lluís Fontana, Segon manual, 806/2, f. 202v-204, 10 de novembre de 1671. L'elecció com a clavari, a: Ibídem, Tercer manual, 806/3, f. 69v-70, 23 d'abril de 1672. La tria de Jacint Andreu com a administrador de la germandat, a: Ibídem, Quart manual, 806/4, f. 65v-66, 28 de maig de 1673, i Sisè manual, 806/6, f. 61v-62, 21 d'abril de 1675.

12. Jacint Andreu apareix com a obrer de la parròquia de Sant Jaume, a: AHPB, Jacint Borràs, Manual de 1682, 724/29, f. 223, 5 de juliol de 1682. La seva elecció com a obrer del bací dels pobres vergonyants consta en dues procures que l'impressor va signar el 1683 i el 1685. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1683, 828/3, f. 234-234v, 3 de setembre de 1683, i Ibídem, Manual de 1685, 828/4, f. 131, 15 d'abril de 1685.

13. AHPB, Lluís Fontana, Plec de testaments, 806/43, n.º 26, 7 de febrer de 1686.

14. AHPB, Lluís Fontana, Llibre primer d'inventaris i encants, 806/46, s. f., 20 de febrer de 1686.

una partida de llibres valorada en 731 lliures, de les quals 170 lliures eren la contribució de Maria Andreu.[15]

En qualsevol cas, l'interès de la vídua per la impremta no va durar gaire, ja que poc després la va vendre a Josep Llopis, per 900 lliures. El pagament es va fer mitjançant la creació d'un censal d'idèntic valor, amb el qual Llopis es va comprometre a pagar 45 lliures anuals. A banda d'això, Maria Andreu va establir a Llopis la casa del carrer de Sant Domènec del Call, per un cens de 30 lliures l'any.[16]

Després de la venda de la impremta, Maria Andreu se n'anà a viure a una casa del carrer del Call que li va llogar l'adroguer Jaume Par, fins que, el novembre de 1686, es va casar amb el candeler de cera Anton Mallach. L'esposa va aportar 1.300 lliures de dot, de les quals 550 lliures eren en efectiu i les restants en joies. A més, va lliurar al seu nou marit les pensions de 30 i 45 lliures anuals que li pagava Josep Llopis pel cens de la casa del carrer de Sant Domènec del Call i per la compra de la impremta.[17]

GABRIEL BRO

L'impressor Gabriel Bro va desenvolupar la seva activitat principalment a Girona. Abans, però, entre els anys 1699 i 1703, va tenir impremta oberta a Barcelona. Bro era natural de Rodés, capital de la regió occitana de Roergue, integrada actualment a la de Migdia-Pirineus. El seu pare, Jaume Bro, treballava de paraire, mentre que la mare es deia Antònia Spanyoro. És possible que fos germà de Raymond Bro, nascut a Rodés el 1648, que regentava una impremta a la ciutat occitana de Montalban, on potser Gabriel hi va aprendre l'ofici abans d'arribar a Catalunya.[18]

---

15. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1686, 828/4, f. 230-233 i 250-252, 17 de febrer i 9 de maig de 1686.

16. AHPB, Josep Güell, Manual de 1686, 811/65, f. 257-264v, 12 de maig de 1686. El material tipogràfic venut per la vídua Andreu a Josep Llopis consistia en: "sinch sorts de lletra, ço és, tres anomenades tests, altra atanàsia y altra cícero, juntament ab dos premsas y sos requisits, y un caragol nou, tòrcul, sach, galeras, taulas, guarnicions, planxas, caplletras, tant de metall com de fusta, altra premsa per premsar paper, caixas, banchs y demés arreus de dita estampa, tant de fusta com de metall".

17. AHPB, Lluís Cases. Manual de 1686, 828/4, f. 269-269v, 1 de juliol de 1686; AHPB, Josep Güell, Segon llibre de capítols matrimonials 1681-1688, 811/94, f. 366-372, 2 de novembre de 1686.

18. La identitat dels pares de Gabriel Bro figura en la seva petició de llicència matrimonial. ADB, Matrimonis, Llibre 15, 1692-1695, s. f., 18 de juliol de 1695; i també en els capítols matrimonials. AHBP, Francesc Topí i Comes, Manual de 1695, 870/13, f. 176-178v, 24 de juliol de 1695. Sobre l'activitat dels Bro a Girona, vegeu: Enric MI-

De 1688 a 1693, en el context de la Guerra dels Nou Anys, Bro es va allistar a l'exèrcit francès, tal com van testificar antics companys seus a Barcelona quan, temps després, va sol·licitar llicència matrimonial per casar-se. Una hipòtesi plausible, en aquest sentit, és que Gabriel Bro formés part de l'exèrcit del duc de Noailles que va envair el Principat al començament de la dècada de 1690. D'aquesta forma, hauria estat un dels molts francesos que van desertar i es van quedar a viure a Catalunya. Aquesta podria ser també una de les raons que expliquen l'assetjament del qual, segons sembla, fou víctima uns anys després per part dels partidaris de l'arxiduc Carles d'Àustria.[19]

El juliol de 1695 es va casar amb Francesca Perdiguer, filla del difunt Joan Perdiguer, un flequer de Barcelona que era també d'origen francès. L'esposa va aportar un dot de 100 lliures, mentre que el marit li va fer un escreix per valor de 50 lliures.[20]

L'activitat de la impremta de Gabriel Bro va iniciar-se pels volts de 1699, en una casa que va adquirir en un carreró que unia la Riera de Sant Joan i el carrer de la Tapineria, que li fou establerta pel sastre Joan Sabrià per un cens de 15 lliures anuals. La producció que s'ha conservat es limita a mitja dotzena d'obres, la més antiga de les quals està datada, precisament, l'any 1699. Una mostra d'aquesta activitat és la compra, el juliol d'aquell any, de quatre bales de paper d'estampa al llibreter Joan Cassanyes, per 40 lliures.[21]

L'any 1703, Bro se n'anà a viure a Girona. El juliol d'aquell any va signar un acord amb Rafael Trellas, llibreter d'aquella ciutat, per obrir-

---

RAMBELL, *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, *op. cit.*, 1988; Enric MIRAMBELL, "La família Bro d'impressors gironins", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 27, 1984, p. 249-311; Pep VILA, "Una ortotipografia francesa de Jaume Bro, impressor occità del setcents establert a Girona", Miscel·lània d'homenatge a Gabriel Roura i Güibas, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 52, 2011, p. 1.021-1026, i Ricard EXPÓSITO I AMAGAT, "Informació i premsa en temps de guerra: Gabriel Bro (segle XVIII)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 53, 2012, p. 347-348. Sobre l'impressor Raymond Bro, vegeu: Émerand FORESTIÉ, *Histoire de l'imprimerie et de la librairie à Montauban. Bibliographie montalbanaise, avec reproductions de gravures sur bois ou sur cuivre*, Montalban: E. Forestié, 1898, p. 221-228.

19. ADB, Matrimonis, Llibre 15, 1692-1695, s. f., 18 de juliol de 1695.

20. AHBP, Francesc Topí i Comes, Manual de 1695, 870/13, f. 176-178v, 24 de juliol de 1695. El casament, a: ADB, Matrimonis, Llibre 15, 1692-1695, s. f., 18 de juliol de 1695; i ACB, Esposalles, Llibre 108, 1695-1697, f. 13, 18 de juliol de 1695.

21. L'establiment de la casa consta a: AHPB, Joan Solsona, Tercer manual, 890/6, f. 176-177, 23 de gener de 1699. L'obra més antiga que es conserva d'aquest impressor, publicada l'any 1699, es titula *Gozos de la virgen Santa Gertrudis, por un devoto esclavo suyo*. BC, I Go M 19. La compra del paper, a: AHPB, Pere Pau Pujol, Segon manual, 910/2, f. 206-206v, 14 de juliol de 1699.

hi una impremta. Entre les condicions hi figurava que Bro traslladaria a casa de Trellas tot el material d'imprimir que tenia a Barcelona.[22]

Tanmateix, Bro no va tallar del tot els lligams que l'unien amb la capital catalana, no debades va seguir pagant el cens de la casa situada prop de la Riera de Sant Joan, on havia viscut. Així, el 1710 va donar 97 lliures i 10 sous a l'apotecari Francesc Monmany per les pensions que devia des de l'any 1703.[23]

Amb l'esclat de la Guerra de Successió, Bro fou allistat a la coronela de Girona, amb la missió de fer guàrdia als portals, muralla i baluards. A pesar d'això, uns anys després assegurava haver patit persecució per part dels austriacistes. "En las turbaciones passadas ha padezido muchos trabajos y ultrages su persona y familia, saqueándole su casa". Per aquesta raó, l'any 1711, després de la caiguda de Girona en poder de Felip V, el duc de Noailles, general de l'exèrcit borbònic, en reconeixement a la seva fidelitat, va gratificar-lo amb el títol d'impressor reial en aquesta ciutat.[24]

Fins i tot, l'any 1712 va participar en la defensa de Girona de l'intent de recuperar-la per part de l'exèrcit aliat. "Se alistó de soldado, tomando las armas para su defensa, baxo las órdenes del marquès de Brancás, su governador, y asistió en todas las funziones que se ofrezieron".[25]

El desembre de 1715 el rei Felip V va ratificar Bro en l'ofici d'impressor reial de la ciutat de Girona. A més, gràcies a la seva fidelitat, va optar a altres privilegis. El juliol de 1721 era el candidat més ben valorat per a obtenir l'ofici de pesador del carbó de la ciutat de Girona. Segons un informe de la Reial Audiència, havia estat sempre "leal vassallo de V. Magestad, por cuya causa fue muy perseguido y ultrajado por el intruso govierno, haviendo padecido muchas persecuciones

22. Enric MIRAMBELL, *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, p. 55-56.

23. AHPB, Jaume Vilarriquer, Setè manual, 869/7, f. 195v-197, 1 de juny de 1710.

24. Una llista amb els integrants de la coronela de Girona el 1706 es troba a: AMGi, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1706, 17460, f. 234. L'assetjament que Bro va patir a Girona consta a: ACA, Reial Audiència, Libros de "villetes" remitidos por su Excelencia a la Real Audiencia, Registres, 361, f. 87-88, 20 de juny de 1716. Sobre aquesta persecució, vegeu també: Ricard EXPÓSITO I AMAGAT, "Informació i premsa en temps de guerra...", p. 342. Segons aquest autor, Bro fou empresonat pels austriacistes de Girona, tot i que va aconseguir escapar fugint per les teulades. El títol d'impressor reial, a: ACA, Reial Audiencia, Plets civils, 22808 f. 159v, 16 de març de 1711.

25. ACA, Reial Audiència, Libros de "villetes" remitidos por su Excelencia a la Real Audiencia, Registres, 361, f. 87-88, 20 de juny de 1716. Gabriel Bro assegurava que el 1712 els austriacistes van agafar les seves filles i les van portar davant del general Starhemberg i que fins i tot les volien penjar. Ricard EXPÓSITO I AMAGAT, "Informació i premsa en temps de guerra...", p. 342.

y menoscabos en su persona y bienes". Un any després va sol·licitar, sense èxit, que tant ell com el seu fill poguessin portar espasa.[26]

La producció impresa de Gabriel Bro a Girona que s'ha conservat es limita a una vintena d'obres, entre les quals destaquen algunes notícies sobre la Guerra de Successió que ofereixen el punt de vista borbònic. Es tracta, en concret, de dues relacions dels setges de Girona i de Barcelona, que porten per títol, respectivament, *La constancia a la prueva y el valor al examen en el dilatado bloqueo de la ciudad de Gerona por las armas de los aliados, siendo governador de la plaça el Excellentíssimo señor marqués de Brancás*, publicada el 1713, i la *Relación diaria del sitio de Barcelona, capital del Principado de Cataluña*, apareguda a final de 1714.[27]

L'estat de salut i la situació econòmica de l'impressor al llarg dels anys de postguerra foren molt precaris. Enric Mirambell aporta les declaracions d'uns artesans que el 1730 asseguraven que Bro i el seu fill, també Gabriel, que aleshores s'ocupava de la impremta, gairebé no tenien mitjans per viure: "[Gabriel Bro] és cec, que no pot anar sol, i que a més a més és molt pobre, com també ho és el seu fill. Que amb el que guanya el seu fill, que també exerceix la professió d'impressor, no en tenen per viure, i es veuen en la necessitat d'acceptar l'ajut de persones caritatives".[28]

Un temps després, els Bro van tenir una disputa amb la Universitat de Cervera per haver imprès llibres que pertanyien al privilegi concedit per Felip V a aquella institució. Pere Bartra, agutzil reial de Girona, va declarar en un plet a la Reial Audiència que el fill de Gabriel Bro l'havia agredit per impedir la requisa d'uns llibres: "cogió un palo o branca del tamaño de la muñeca y me dio con él un recio golpe en la cabeza, haziéndome una llaga en la que se me dieron tres puntos por el cirujano". Arran d'això el 1733 el menor dels Bro fou empresonat i posteriorment condemnat a set anys de desterrament, que va complir a Olot.[29]

Després de la mort de Gabriel Bro, l'any 1743, la vídua, Francesca Bro i Perdiguer, va fer donació de tots els béns al seu fill Gabriel, amb la condició que la tingués a casa seva i la mantingués. Amb tot, segons Mirambell, el 1744 la vídua Bro va vendre el material a Antoni Oliva, un altre impressor de Girona.[30]

---

26. ACA, Reial Audiència, Registres, 132, Consultas Real Audiencia, 1721, f. 16v, 29 de juliol de 1721; ACA, Reial Audiència, Registres, 133, Consultas Real Audiencia, 1722, f. 230-230v, 19 de juny de 1722.

27. *La constancia a la prueva y el valor...* AHCB, 12.º op. 155; *Relación diaria del sitio de Barcelona...* BC, F.Bon. 9011.

28. Enric MIRAMBELL, *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, p. 57.

29. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 22808, f. 33-24v, 7 de març de 1763.

30. Enric MIRAMBELL, *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, p. 57-59.

PAU CAMPINS

La impremta de Pau Campins fou una de les més productives de la Barcelona de la primera meitat del segle XVIII. Amb tot, no és del tot clar en quin moment va iniciar l'activitat. Existeix, en aquest sentit, una obra impresa per Rafael Figueró datada l'any 1705 en la qual consta que es venia a casa de Pau Campins, impressor, al carrer de l'Amargós. El seu nom també figura en els peus d'impremta de diverses obres aparegudes entre els anys 1710 i 1715. Ara bé, Campins no apareix en una ordre que la Reial Audiència va enviar el 1717 a tots els tallers de Barcelona. La seva activitat, segons el fons conservat, es va mantenir estable a partir de la dècada de 1720.[31]

Pau Campins i Ponsdevall va néixer pels volts de l'any 1691 i era fill de Serapi Campins, pagès de Vilassar de Dalt, i de Mariàngela Ponsdevall, filla de Francesc Ponsdevall, pagès de Barcelona. La mare es va casar en segones núpcies amb l'impressor Bartomeu Giralt el 1697. Per tant, és probable que Campins, que aleshores tenia uns sis anys, hagués après l'ofici al taller del seu padrastre. El desembre de 1715 es va casar a Santa Maria del Mar amb Teresa Baró i Bori, filla del negociant Bernat Baró.[32]

L'any 1721 va comprar una partida de lletra a Rafael Figueró, formada per 14 quintars i mig de lletra de cícero i d'atanàsia, per un preu de 284 lliures i 4 sous, a raó de 19 lliures i 12 sous el quintar. L'any següent va signar un contracte de cinc anys amb els llibreters Ramon Bons i Jaume Roig, cònsols de la confraria, per imprimir "tota la menudència y llibres que dita confraria, a gastos de aquella, durant dit temps haurà de fer imprimir o estampar; és a saber, de dos lliuras per quiscuna rayma, tant sie lletra de cícero, com atanàsia, o text".[33]

31. L'obra impresa per Rafael Figueró que es venia a casa de Pau Campins el 1705 és *Luz de verdades católicas*... BC, Tor. 177-Fol. És possible que hi hagi un error, ja que Campins tenia aleshores uns catorze anys. L'obra suposadament publicada per Campins el 1710 és *El confessor instruido,* de Paolo Segneri. BUB, B-57/9/26. L'ordre enviada per la Reial Audiència a totes les impremtes, a: ACA, Reial Audiència, Registres, 2, 1716-1717, f. 223, 5 de juliol de 1717. En la documentació cadastral Campins no apareix vivint al carrer de l'Amargós fins l'any 1723. AHCB, Cadastre, Repartiment per cases, censos y censals desde 1723 fins a 1731, I-67, n. 482, s. f.

32. L'any del naixement de Pau Campins es dedueix d'una declaració que va fer l'any 1756 en la qual assegurava que tenia seixanta-cinc anys. AHPB, Llorenç Madriguera i Famades, Manual de 1756, 1.024/5, f. 287-289v, 16 d'octubre de 1756. La identitat dels pares de Campins figura en el certificat del seu matrimoni amb Teresa Baró. ACB, Esposalles, llibre 120, 1715-1717, f. 19v, 30 de desembre de 1715. El casament de Mariàngela Ponsdevall, mare de Pau Campins, amb Bartomeu Giralt, a: ADB, Matrimonis, llibre 16, 1695-1698, f. 388, 23 de desembre de 1697.

33. AHPB, Josep Amat i Reixac, Manual de 1721, 940/12, f. 51-51v, 27 de novembre de 1721; AHPB, Jeroni Brotons, Esborrany de 1722, 865/8, f. 346, 17 d'octubre de 1722.

L'any 1723 va començar a pagar el cadastre per una casa del carrer de l'Amargós, que havia estat propietat del sabater Josep Torrentbó, de manera que és possible que fins aleshores hi hagués viscut de lloguer. Campins figurava com a resident al carrer de l'Amargós en la llista que la confraria dels llibreters va facilitar a l'Ajuntament de Barcelona el febrer de 1733, que contenia el nom dels impressors i llibreters que havien de pagar el cadastre personal. En aquella època constava com a "inábil, que dize no puede trabajar", tot i que devia ser una indisposició temporal, ja que aquesta indicació no figurava en les llistes presentades els dos anys següents.[34]

L'any 1738 va aconseguir un privilegi reial per imprimir almanacs i calendaris en exclusiva, que li fou transferit per Tomás Escajadillo, que, al seu torn, l'havia obtingut del rei Felip V. Amb tot, Campins va cedir el privilegi al llibreter Josep Escona, que aleshores vivia a Mallorca. Això va motivar una disputa amb alguns impressors mallorquins, principalment amb Pere Antoni Capó, el qual, ignorant el privilegi, va continuar imprimint almanacs i calendaris. Una sentència emesa el desembre de 1745, tanmateix, va obligar Capó a indemnitzar Campins. Cal dir, però, que finalment l'impressor mallorquí va aconseguir que l'autoritzés a fer ús d'aquell privilegi.[35]

Pau Campins es va casar en segones núpcies amb Maria Pomadera el 1756. Tres anys després, això no obstant, l'impressor ja havia mort, no debades en els capítols matrimonials signats pel seu fill, que també es deia Pau, amb Serafina González, hi constava com a difunt. Pau Campins i Baró, fou qui va donar continuïtat a la impremta a partir de 1759.[36]

MARTÍ GELABERT

La carrera professional de Martí Gelabert va passar per diferents estadis, al llarg dels quals va alternar la condició de propietari amb

34. AHCB, Cadastre, Repartiment per cases, censos y censals desde 1723 fins a 1731, I-67, n. 482, s. f.; AHCB, Gremis, Consells del gremi dels llibreters, 1731-1737, 30-1, s. f., 3 de febrer i 21 de desembre de 1733, 18 d'octubre de 1735

35. Jaume BOVER, *Els Capó, impressors de Mallorca. Segles XVII-XVIII*, Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2001, p. 32-33. Tomás Escajadillo era "portero de estrados del Consejo", un ofici al qual anava associat el privilegi de la impressió d'almanacs i calendaris. Amparo GARCÍA CUADRADO, *Cesión del privilegio de impresión de libros doctrinales para el Reino de Murcia*, Tejuelo, 9, 2009, p. 39. Una còpia impresa del privilegi concedit a Escajadillo, a: BC, Bon.10-VI-4-28

36. ACB, Esposalles, Llibre 141, 1755-1757, f. 165, 31 de desembre de 1756; AHPB, Josep Llobet i Soldevila, Manual de 1759, 1.033/7, f. 49, 13 de febrer de 1759.

la d'administrador i la d'oficial. Entre els anys 1687 i 1702 va tenir impremta pròpia, la qual va començar a funcionar amb el seu nom arran de l'adquisició de la casa del carrer de la Riera del Pi, situada al davant de la rectoria de la parròquia de Santa Maria del Pi, on hi havia hagut la impremta Mathevat.

Martí Gelabert i Delmunts va néixer a Manlleu, a la comarca d'Osona, on fou batejat el 25 de desembre de l'any 1641. Els seus pares eren Joan Gelabert, pagès d'aquesta vila, i Maria Delmunts, filla del sastre Jaume Delmunts. Per tant, era nebot del metge Miquel Delmunts i cosí de Rafael Figueró.[37]

L'any 1658, a pesar de tenir només disset anys, administrava la impremta que el doctor Delmunts, el seu oncle, tenia al carrer dels Cotoners. Amb tot, el document notarial més antic que mostra la presència de Gelabert treballant com a impressor és la lectura del testament de Maria Aguspí, segona dona del mercader Sebastià de Cormellas, l'agost de 1659, en la qual va actuar com a testimoni. De fet, Gelabert va treballar un temps a la impremta Cormellas, com es constata en una declaració que va fer a la Reial Audiència uns anys després, en la qual assegurava "haver-hi treballat en dita estampa de temps de dit Sebastià Cormellas, mercader".[38]

Gelabert es va casar fins a tres vegades, la primera l'any 1671, amb Maria Galceran, filla de Rafael Galceran, pescador de Barcelona, que va fer una aportació dotal de 200 lliures. D'aquest matrimoni en va néixer un fill, Rafael, que de gran va treballar d'impressor al taller del seu pare. Rafael Gelabert i Galceran fou batejat el 21 de març de 1678. La mare, que havia fet testament uns dies abans de donar a llum, va morir una setmana després. Posteriorment, el maig de 1678, es va casar en segones núpcies amb Maria Negra, vídua del notari Miquel Bonet, filla de Joan Baptista Negra, veler de Barcelona. En aquesta ocasió, l'esposa va fer una aportació dotal al seu marit de 580 lliures i 4 sous, de les quals 100 lliures eren en diner efectiu i les restants provenien de mobles i roba així com també d'un censal de 200 lliures.

37. APM, Llibre de Baptismes 1636-1655, B/4, f. 31-31v, 25 de desembre de 1641. Joan Gelabert i Maria Delmunts, pares de l'impressor, s'havien casat el 1626 a la parròquia de Santa Maria de Manlleu. APM, Llibre de matrimonis, 1609-1635, M/2, f. 141, 1 de setembre de 1626.

38. L'obra més antiga localitzada on apareix el nom de Martí Gelabert com a administrador d'una impremta del carrer dels Cotoners és la que porta per títol *Cèdula de la sclavitut de la Verge Maria, mare y senyora nostra*, publicada el 1658. BC, F.Bon. 15022. El testament de Maria Aguspí, a: AHPB, Jaume Corbera, Llibre primer de testaments, 730/31, f. 173v-175v, 19 d'agost de 1659. La declaració de Martí Gelabert, a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 19 d'abril de 1707.

Maria Gelabert i Negra va morir l'abril de 1698. D'aquest matrimoni no va sobreviure cap fill.[39]

El novembre de 1698, poc abans de fer cinquanta-set anys, Gelabert va casar-se en terceres núpcies amb Teresa Escona, filla del llibreter Jacint Escona, de divuit anys d'edat. L'aportació dotal va consistir en 400 lliures, de les quals 145 corresponien a una donació que els pares de l'esposa van fer a la filla pels drets hereditaris; 25 lliures eren fruit d'un llegat testamentari que l'impressor Francesc Pasqual va fer a Teresa Escona; 30 lliures provenien d'un sorteig de donzelles per maridar de la confraria del Remei del monestir de pares trinitaris calçats de Barcelona i, finalment, 200 lliures eren una donació que Martí Gelabert va fer a l'esposa, a banda de l'escreix, que ascendí 145 lliures.[40]

El casament de Martí Gelabert amb Teresa Escona va anar precedit d'un acord entre l'impressor i el seu fill Rafael, fruit del primer matrimoni amb Maria Galceran, que aleshores tenia vint anys. El dia de la signatura dels capítols, pare i fill, considerant que "s'espera mòurer-se cert debat y qüestió" entre ells amb motiu del casament amb Teresa Escona, "lo que fóra molt mal vist en quant a Déu y al món y sien dits debats tant perniciosos no sols a la ànima però també als béns, màxima entre persones tant conjunctas", van signar una concòrdia, en virtut de la qual Martí Gelabert va prometre donar 1.000 lliures al seu fill el dia que es casés, en concepte dels drets que a aquest li corresponien dels béns de la seva mare, amb la condició que no podia contraure matrimoni abans de fer vint-i-quatre anys. Amb tot, el pare es va comprometre que quan el fill fos casat el tindria, a ell i a la seva dona, a casa seva, donant-los tots els aliments necessaris a canvi que treballessin en benefici de la casa.[41]

---

39. Els capítols matrimonials de Martí Gelabert amb Maria Galceran es poden consultar a: AHPB, Josep Quatrecases, Llibre setè de capítols matrimonials, 742/55, s. f., 4 d'agost de 1671. El casament, celebrat el 15 d'agost d'aquell any, a: ACB, Esposalles, Llibre 96, 1671-1673, f. 11, 15 d'agost de 1671. Una còpia del bateig de Rafael Gelabert figura a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 10757, s. f. El testament de Maria Gelabert, i Galceran a: AHPB, Jeroni Galí, menor, Llibre primer de testaments i codicils, 795/24, f. 52-53v, 17 de març de 1678. Fou enterrada el 29 de març de 1678. ACB, Òbits, Llibre 4, 1641-1693, f. 236. Els capítols matrimonials de Martí Gelabert amb Maria Negra, a: AHPB, Josep Fontana, Llibre de capítols matrimonials, concòrdies, inventaris i encants, 764/14, s. f, 18 de maig de 1678. El casament es va celebrar el 20 de maig de 1678. ACB, Esposalles, Llibre 99, 1677-1679, f. 53v. La sepultura de Maria Gelabert i Negra, a: APSMP, Òbits, Llibre 159, 1695-1708, f. 46v, 3 d'abril de 1698.

40. AHPB, Lluis Fontana, Llibre segon i últim de capítols matrimonials, 806/42, s. f., 6 de desembre de 1698; AHPB, Lluís Fontana, Vint-i-novè manual, 806/29, f. 286v-286, 6 de desembre de 1698. Martí Gelabert i Teresa Escona es van casar el dia 7 de desembre de 1698. ACB, Esposalles, Llibre 109, 1697-1699, f. 87.

41. AHPB, Pau Pi, Llibre desè de capítols matrimonials, transaccions i concòrdies, 781/74, s. f., 6 de desembre de 1698.

Martí Gelabert es va iniciar en el negoci de la impremta al taller de Miquel Delmunts, que va administrar des de l'any 1658 fins al 1665, quan fou substituït per Rafael Figueró. Val a dir, però, que Gelabert va continuar tenint un paper molt actiu en la gestió del taller. Una mostra d'això és que l'any 1665 fou nomenat estamper del General, un ofici que va exercir durant tot un trienni, de manera que els pagaments de les impressions que es feien en la impremta Delmunts a compte de la Diputació anaven a nom de Gelabert. El setembre de 1666 els dos impressors van formar una companyia amb Delmunts per explotar el negoci conjuntament, en virtut de la qual, tot i que Figueró figurava com a administrador, els beneficis es repartien a parts iguals.[42]

Rafael Figueró i Martí Gelabert van comprar la impremta del seu oncle l'any 1668. Això no obstant, Gelabert es va desdir d'aquella operació unes setmanes després, adduint que es veia incapaç de fer front a la quantitat que li corresponia pagar. El 1672 s'ocupava d'administrar la impremta Mathevat. Tres anys després, els jesuïtes del Col·legi de Betlem, els nous propietaris, van seguir confiant en Gelabert com a administrador.[43]

L'agost de 1675 el pare Joan Baptista Vivet, rector del Col·legi de Betlem, va llogar a Martí Gelabert els aparells d'imprimir procedents de la donació feta per Caterina Mathevat. Els jesuïtes, però, van traslladar la impremta a una casa del carrer del Carme, al costat de l'església de Betlem. Entre altres condicions, el rector es comprometia a facilitar cada any a l'impressor cinc quartans d'oli de cremar —uns cinc litres—, a pagar la meitat del paper i dels jornals dels oficials i a donar-li sis quarteres de blat per cada un dels aprenents que calgués mantenir. Gelabert, per la seva part, s'oferia a administrar la impremta a canvi de la meitat dels beneficis, sense rebre cap salari per la seva feina.[44]

El març de 1676 les dues parts van acordar modificar les condicions de l'arrendament. Amb el nou acord, el Col·legi de Betlem va renunciar a compartir les despeses i els beneficis del negoci i es va conformar amb cobrar un lloguer de 270 lliures anuals per la casa i la impremta. Gelabert, però, va tenir moltes dificultats per pagar, fins al punt que el juny de 1677 els jesuïtes van presentar una demanda per cobrar els endarreriments. Per escapar dels creditors, es va refugiar en un convent de Cervera.[45]

42. DGC, vol VII, p.211.

43. AHPB, Josep Quatrecases, Dinovè manual, 742/34, f. 31, 26 de juny de 1668. Martí Gelabert figura com a administrador de la impremta Mathevat en una obra publicada el 1672 titulada *D.D. Iacobo Cordellio, barcinonensi canonico...*, Biblioteca Pública de Huesca. B-57-8680(34).

44. AHPB, Francesc Torres, Catorzè manual, 783/24, f. 598-602v, 11 d'agost de 1675.

45. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 10764, s. f., 4 de novembre de 1702.

El juliol de 1678, Maria Gelabert va aconseguir una rebaixa del preu del lloguer de la casa del carrer del Carme, que fou fixat en 170 lliures anuals. L'octubre d'aquell any va pagar 56 lliures, 13 sous i 4 diners al rector del Col·legi de Betlem, que corresponien a una tercera part del que "dits cònjuges Gelaberts pagan a dit Collegi y rector per lo lloguer de la casa, que comensà lo primer de juliol proppassat, que habitan en lo carrer del Carme, sobre la font de la rambla, y de la estampa". Així doncs, gràcies a la confiança que la dona de Martí Gelabert inspirava als seus creditors, l'impressor va poder continuar administrant la impremta.[46]

Això no obstant, l'activitat del taller es va veure interrompuda sobtadament el 1680 quan el pare Teodor Mauri, el nou rector del Collegi de Betlem, va ordenar l'inici del projecte d'ampliació de l'església, situada a la cantonada de la Rambla amb el carrer del Carme. Amb aquest objectiu, els jesuïtes van demanar una llicència al Consell de Cent per traslladar, a despeses de la Companyia, la font que hi havia al davant de la vella església fins a l'entrada del carrer de la Porta Ferrissa. Segons les cròniques dels jesuïtes, el següent pas fou demanar permís a les autoritats reials per prendre sis canes de terreny —uns nou metres i mig— a la Rambla i procedir, d'aquesta forma, a l'ampliació de l'església.[47]

Si bé el mes de juliol de 1680 el batlle de Barcelona va autoritzar l'ocupació de les sis canes de terreny, el projecte d'ampliació de l'església va topar amb el rebuig frontal de la comunitat de Santa Maria del Pi, la qual va sol·licitar al Consell de Cent que revoqués la llicència per canviar l'emplaçament de la font. Segons el cronista, però, el Col·legi de Betlem va aconseguir que el duc de Bournonville, virrei de Catalunya, aturés la celebració del consell en el qual s'havia de tractar aquella qüestió. Tanmateix, la comunitat del Pi no es va fer enrere i tot seguit va presentar una petició de *nihil innovando* per impedir l'inici de les obres.[48]

Assabentat d'això, el rector del Col·legi de Betlem va optar per una política de fets consumats i va ordenar el desallotjament immediat de les cases que tenien llogades, per tal de fer constar que les obres d'ampliació de l'església s'havien iniciat abans que l'ordre els fos presentada. Aquella nit, els jesuïtes van trucar a la porta de Martí

46. AHPB, Francesc Torres. Quinzé manual, 783/25, f. 225v-234v, 22 de març de 1676; AHPB, Pau de Toar, Esborrany de 1678, 823/1, s. f., 29 d'octubre de 1678.

47. AHSIC, Crónica del Colegio de Nuestra Señora de Belén de la Compañía de Jesús, 1545-1700, ACOB-1, f. 369v-375v.

48. Ibídem, f. 370v-371.

Gelabert per demanar-li que abandonés la casa i l'endemà van obligar-lo a renunciar al lloguer davant notari.[49]

El desallotjament de les cases va provocar la resposta violenta de la comunitat del Pi. Segons el cronista dels jesuïtes, el rector del Col·legi de Betlem fou avisat que uns dos-cents homes es dirigien pel carrer del Petritxol cap a l'església del Carme "a toda prisa para quemarnos". La tensió va créixer de tal forma que va haver d'intervenir el jutge Miquel de Calderó per posar pau, mentre els jutges Miquel Joan Taverner i Bonaventura de Tristany "estuvieron rondando nuestra casa toda aquella tarde y noche siguiente, temerosos de algún insulto". El cronista assegurava que el campaner de l'església del Pi fou empresonat. Finalment, però, el Col·legi de Betlem va poder traslladar la font de la Rambla a l'entrada del carrer de la Porta Ferrissa. El 8 d'abril de 1681 es posava la primera pedra de la nova església.[50]

En iniciar-se les obres d'ampliació, la impremta dels jesuïtes va ser traslladada de nou davant la rectoria del Pi. El juliol de 1680 el rector del Col·legi de Betlem va acordar amb el cavaller Francesc Sans i de Puig, hereu dels béns de Caterina Mathevat, l'arrendament de la casa per un termini de cinc anys, per un preu de 50 lliures anuals. La impremta, per tant, va tornar al seu antic emplaçament, on el taller dels Mathevat havia funcionat durant anys. Sembla, però, que la casa estava en molt males condicions, cosa que dificultava el funcionament de la impremta. El 1683 els jesuïtes van demanar al batlle de Barcelona que Francesc Sans fos obligat a fer obres de reforma a la casa, per "no poder-se servir lo Col·legi de ellas per la impressió o estampa".[51]

Martí Gelabert va continuar administrant la impremta de la Companyia fins el 1684, quan el va substituir Francesc Muns. A partir d'aquell any, Gelabert i Josep Texidó van ocupar-se de fer funcionar la impremta que el llibreter Josep Moyà va obrir al carrer de la Llibreteria.[52]

Posteriorment, l'any 1687, Gelabert va retornar al taller situat davant la rectoria de Santa Maria del Pi, aleshores, però, en qualitat de propietari. Tal com assenyalava Francesc Sans i de Puig, l'arrendador, "dita casa tingueren llogada diferens personas fins lo dia 12 de janer 1687, que començà a córrer per comta de Martí Gelabert, stamper,

49. Ibídem, f. 371-371v; AHPB, Pere Pau Ribes, Vuitè manual, 820/2, f. 62v-63, 18 de juny de 1680.

50. AHSIC, Crónica del Colegio de Nuestra Señora de Belén de la Compañía de Jesús, 1545-1700, ACOB-1, f. 373-380v.

51. AHPB, Esteve Cols, major. Tercer manual, 844/7, f. 248-248v, 12 de juliol de 1680; ACA, Generalitat, Serie V, 206, n. 167, 23 de juny de 1683.

52. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 12772, s. f., 8 d'abril de 1685.

ciutadà de Barcelona, ab paraula de que la acensaria, junt ab la botiga de dita casa". Així, el mes de juny, Gelabert va complir el compromís d'adquirir aquella casa en emfiteusi. Francesc Sans va establir la casa a l'impressor a cens de 55 lliures anuals, més 18 sous d'un cens que rebia el monestir de Sant Pau del Camp. A banda d'això, l'impressor es comprometia a invertir 400 lliures en obres de millora de la casa al llarg dels deu anys següents. El 1687, per tant, Gelabert va començar a treballar per compte propi. A partir d'aquell moment el nom dels Mathevat va desaparèixer dels peus d'impremta de les obres que sortien d'aquell taller. Aquesta situació es va mantenir fins l'any 1702, quan, arran d'un plet judicial, la casa i la impremta van passar a ser propietat de Flora Casas i Negra, germana de la segona esposa de l'impressor.[53]

Segons indica el fons conservat, entre els anys 1687 i 1702, de la impremta de Martí Gelabert en van sortir un total de 154 títols, dels quals 37 corresponien a llibres, 37 a opuscles i els 80 restants eren plecs solts.

Martí Gelabert va tenir una presència destacada en la germandat dels estampers. El novembre de 1671 era present en el consell en el qual es va acordar posar un plet a la Reial Audiència contra la confraria dels llibreters per aconseguir la llibertat de vendre llibres. Va participar també en la decisió presa l'octubre de 1676 d'adoptar mesures contra l'obertura de la impremta del llibreter Anton Ferrer. El moment de màxima activitat com a membre de la germandat fou el 1674, quan va actuar com a administrador durant un any. De l'acta d'un consell celebrat el març de 1674 es desprèn que Gelabert era oficial caixista.[54]

L'any 1684, en canvi, Gelabert no va donar suport a la creació de la confraria dels estampers. Al contrari, va posicionar-se al costat dels llibreters, afegint-se, juntament amb l'impressor Josep Texidó, al plet que Josep Moyà i uns altres llibreters van presentar a la Reial

53. El lloguer de la casa de la Riera del Pi consta a: BC, Fons del Marquès de Saudín, Saud. Fol. 134/7, s. f. L'establiment, a: AHPB, Esteve Cols, Desè manual, 844/14, f. 238v-239v, 7 de juny de 1687. Algunes de les obres de millora, a: AHPB, Pau de Toar, Esborrany de 1691, s. f., 5 de novembre de 1691; ibídem, Esborrany de 1692, 823/4, s. f., 1 de gener de 1692; ibídem, s. f., 6 de gener de 1692; ibídem, Esborrany de 1694, 823/5, s.f., 16 d'abril de 1694.

54. El consell de la germandat dels estampers celebrat el 1671 consta a: AHPB, Lluís Fontana, Segon manual, 806/2, f. 202v-204, 10 de novembre de 1671. El consell celebrat el 1676, a: AHPB, Francesc Josep Fontana, Plec de documentació relativa a diverses confraries, 621/63, s. f., 11 d'octubre de 1676. L'elecció de Gelabert com a administrador de la germandat, a: AHPB, Lluís Fontana, Cinquè manual, 806/5, f. 37-37v, 26 de març de 1674. Martí Gelabert va prestar jurament com a administrador el 20 de maig següent. Ibídem, f. 80v-81, 20 de maig de 1674.

Audiència per impugnar les ordinacions. En aquell moment, Gelabert i Texidó treballaven a la impremta de Moyà. L'agost de 1684, però, tots dos van renunciar a prosseguir aquella causa.[55]

L'any 1698, en morir la seva esposa, la vida de Martí Gelabert va esdevenir, des d'un punt de vista econòmic, un veritable calvari. El principal motiu fou que Flora Casas i Negra, germana de la difunta, va presentar una causa a la Reial Audiència reclamant la restitució del dot que Maria Gelabert i Negra havia aportat al matrimoni amb l'impressor. La demandant, que es considerava hereva de la seva germana, ja que aquesta havia mort intestada, reclamava a Gelabert la quantitat de 1.126 lliures i 16 sous.[56]

Gelabert es va defensar davant del tribunal argumentant que al llarg dels anys que va durar el matrimoni la seva esposa s'havia gastat molts diners sense el seu consentiment. Segons l'impressor, tots aquells diners li pertanyien, ja que els "havia guanyat y alcansat ab son propri y peculiar treball, resultants dels lucros y ganàncias que feya del offici de impressor". A tot això, a més, calia afegir els diners que havia pagat pel funeral i la sepultura, que, segons ell, foren 330 lliures.[57]

Flora Casas, per la seva part, va argumentar que l'enterrament que Martí Gelabert havia fet a la seva esposa havia estat "una sepultura ostentosa, a saber, sepultura de beneficiat ab absolta general y tres dias de matinas". Casas assegurava que la seva germana havia demanat ser enterrada al convent dels frares trinitaris calçats, mentre que Gelabert la va fer enterrar a la parròquia de Santa Maria del Pi, on, segons Casas, s'hi feia enterrar la gent d'estaments superiors.[58]

El juliol de l'any 1700 la Reial Audiència va dictar una resolució favorable als interessos de Flora Casas i va fixar la quantitat que Martí Gelabert li havia de pagar en 900 lliures. Amb tot, el procés no es va aturar aquí, ja que l'impressor va presentar recurs contra aquella sentència.[59]

Paral·lelament, al principi de l'any 1701 un altre grup de creditors van presentar una altra causa a la Reial Audiència contra Gelabert sol·licitant l'embargament dels seus béns. Davant d'això, Rafael Gelabert fill de Martí Gelabert, va presentar una súplica a la Reial Audiència

55. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 12772, s. f., 27 de maig i 31 d'agost de 1684.
56. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 10764, s. f., 21 de gener de 1699.
57. Ibídem, 20 de maig de 1699.
58. Ibídem, 27 de maig de 1699.
59. Ibídem, 6 de juliol de 1700. La sentència figura també a: ACA, Reial Audiència, Conclusions civils, 187, f. 279, 6 de juliol de 1700.

FUNDACIÓ MOGUERA

demanant la suspensió de l'embargament amb l'argument que ell era el principal creditor, ja que, en tant que hereu de Maria Gelabert i Galceran, la seva mare, primera esposa de Gelabert, li corresponien, segons assegurava, 500 lliures en concepte de drets dotals. El jutge, tanmateix, no va atendre la súplica presentada per Rafael Gelabert i va ordenar el segrest dels béns del seu pare. Aleshores, per tal d'eludir l'embargament de la impremta, Martí Gelabert va concedir l'emancipació al seu fill, que aleshores tenia vint-i-tres anys, i poc després li va transferir la propietat de la impremta.[60]

A pesar que s'han conservat una quinzena d'obres que, segons indiquen els peus d'impremta, foren fetes per Rafael Gelabert entre els anys 1701 i 1702, el notari causídic Narcís Castells, actuant com a testimoni a la Reial Audiència, va declarar que tot plegat havia estat una simulació per tal d'evitar l'embargament de la impremta: "És veritat que dit Martí Gelabert se'n anà a víurer en altre part de la present ciutat (...), però no se'n anà ab ànimo de que dit Rafel quedés en casa com a amo y possessor, ni que entengués entregar-li la possessió". Durant els mesos que va dirigir el taller, Rafael Gelabert va assumir bona part dels deutes del seu pare, entre els quals 39 lliures i 16 sous que devia al fuster Jacint Mas per una premsa que li havia fet fer.[61]

En qualsevol cas, res no va impedir que a final d'agost de 1702 la Reial Audiència emetés una sentència definitiva condemnant Martí Gelabert a pagar 762 lliures, 19 sous i 7 diners a Flora Casas. Per fer front a la condemna, Martí Gelabert va vendre la impremta a Casas i tot seguit, les dues parts van signar un conveni per tal que a partir d'aleshores Gelabert s'ocupés d'administrar el negoci. Entre les condicions hi figurava que tots els ingressos serien per a Flora Casas, si bé aquesta es comprometia a facilitar a l'impressor paper, oli, pega, trementina i altres coses necessàries, així com pagar-li la feina. A banda de tot això, l'impressor es va comprometre a pagar 22 lliures anuals per poder viure a la casa amb la seva família.[62]

A partir d'aleshores, per tant, la impremta de Martí Gelabert, situada davant la rectoria de la parròquia de Santa Maria del Pi, va passar a ser propietat de Flora Casas, mentre que l'impressor va assumir altra

60. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 10757; ibídem, Plets civils, 10764, s. f., 15 de gener de 1703. L'emancipació de Rafael Gelabert, a: AHPB, Francesc Busquets, Manual de 1701, 871/12, f. 41v-42, 18 d'abril de 1701.

61. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 10764, s. f., 26 de març de 1703; AHPB, Josep Madriguera, Manual de 1702, 901/3, f. 100-102v, 20 de novembre de 1702.

62. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 10764, s. f., 30 d'agost i 2 de setembre de 1702; AHPB, Josep Madriguera, Manual de 1702, 901/3, f. 92v-97v, 2 de novembre de 1702.

vegada el rol d'administrador. Gelabert es va ocupar de la impremta fins l'any 1707, un període durant el qual, segons el fons conservat, va imprimir un total de 21 títols, entre els quals hi havia 8 llibres, 4 opuscles i 9 plecs solts.

Durant aquest temps, el fill de Flora Casas, el doctor en drets Joan Baptista Casas, va formar una societat amb el llibreter Ramon Bons i amb Anton de Cruïlles, també advocat, per imprimir i vendre llibres. Una de les obres que foren editades a compte d'aquesta companyia fou la *Vida y hechos del ingenioso cavallero don Quixote de la Mancha*, de Miguel de Cervantes, que fou impresa per Martí Gelabert l'any 1704. Els tres socis van acordar fer una edició de 1.250 exemplars, dels quals un total de nou-cents havien de ser enviats a Madrid i a Sevilla i els restants lliurats a Bons perquè els vengués a la seva botiga de Barcelona. Ara bé, poc després, Cruïlles i Bons van introduir una causa a la Reial Audiència perquè, segons ells, Casas s'havia quedat trenta-vuit exemplars d'aquella edició del Quixot i, per acabar-ho d'adobar, no havia repartit els ingressos de la venda dels nou-cents exemplars, que ascendien a 467 lliures i 10 sous. Per evitar més despeses judicials, el maig de 1707 els tres socis van signar una concòrdia per tal de dissoldre la societat i repartir-se els diners.[63]

La relació de Martí Gelabert amb els Casas no va ser gens bona, sobretot perquè l'impressor no va saber acceptar que ja no era propietari de la impremta. En una ocasió, fins i tot, va estar a punt d'arribar a les mans amb el doctor Joan Baptista Casas, fill de la propietària, perquè Gelabert es va negar a treballar. Un dels aprenents va explicar al jutge que la situació es va tornar molt violenta: "dit doctor Casas al mateix temps li donà una espenta que l'arrimà contra una caixa. Y posà mà al espadí y lo desembeynà". Després d'aquest afer, Casas va fer fora de casa Gelabert juntament amb la seva dona.[64]

Les disputes entre els Casas i els Gelabert se succeïen una rere l'altra. Un any després d'aquell incident les dues parts van acordar sotmetre's a un arbitratge per tal de resoldre un altre conflicte, aquesta vegada en relació amb el pagament dels salaris dels oficials i aprenents que treballaven a la impremta. Flora i Joan Baptista Casas van acceptar

63. AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1707, 870/25, f. 271v-280v, 28 de maig de 1707. *Vida y hechos del ingenioso cavallero don Quixote de la Mancha*. BC, Cerv. 7-III-3. Els impressors Josep Comas i Antoni Xarni, treballadors de la impremta administrada per Martí Gelabert, van donar fe davant notari, a instància de Joan Baptista Casas, que l'obra de Cervantes s'havia imprès en un sol volum i també en dos. AHPB, Josep Madriguera, Manual de 1704, 901/3, f. 23v-24v, 27 de març de 1704.

64. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 10764, s. f., 5 de juny de 1703.

pagar 36 lliures a Gelabert, a compte d'una quantitat més elevada que aquest els reclamava. D'altra banda, Flora Casas va arribar a un acord amb Rafael Gelabert, el fill, per resoldre les pretensions que aquest tenia sobre la propietat de la casa de la Riera del Pi. El febrer de 1706 les dues parts van signar una concòrdia amb la qual Rafael Gelabert va renunciar als drets que li poguessin pertànyer sobre la casa per raó del dot de la seva mare. A canvi, Flora Casas va prometre pagar-li 314 lliures en cinc terminis, al llarg dels tres anys següents.[65]

L'arbitratge pactat entre Martí Gelabert i els Casas, en canvi, va acabar en fracàs, ja que la sentència, comunicada l'agost de 1707, no fou acceptada pels darrers, al·legant que no s'havien acomplert els terminis pactats. El dia 19 d'aquell mes Martí Gelabert va rebre l'ordre del veguer de Barcelona d'abandonar la casa de la Riera del Pi, mentre que el material d'imprimir fou venut a Rafael Figueró el 1710. El desmantellament de la impremta, per tant, va comportar el tancament definitiu de l'històric taller que Sebastià Mathevat havia fundat en aquesta casa al principi del segle XVII.[66]

El tràngol que tot plegat va suposar per a Martí Gelabert, en qualsevol cas, devia ser difícil de pair, no debades va morir poc després. Almenys, en un document de final de novembre de 1711, la seva dona, Teresa Gelabert i Escona, hi apareix com a vídua.[67]

Pel que fa a Rafael Gelabert, després que la justícia no li reconegués els drets que reclamava sobre la propietat del taller del seu pare, va haver de guanyar-se la vida fent feina per a altres impressors. Així, el 1705 treballava a casa de Josep Texidó, com es constata en la declaració que el més de gener d'aquell any va fer davant notari per donar fe que en aquella impremta s'havien editat uns llibres.[68]

Finalment, però, aprofitant que l'exèrcit de l'arxiduc Carles d'Àustria havia desembarcat a Barcelona, Rafael Gelabert va allistar-se a les Reials Guàrdies Catalanes. El febrer de 1706 va signar un debitori de 84 lliures a Francesc Joval, botiguer de teles de Barcelona, pel valor de la roba comprada a la seva botiga, molt probablement per la confecció de l'uniforme militar. En aquest document, Gelabert hi apareix com a tinent del regiment del coronel Josep Moragull.[69]

65. AHPB, Francesc Rossell, Manual de 1704, 908/2, f. 333-336, 14 d'agost de 1704; AHPB, Josep Madriguera, Manual de 1706, 901/3, f. 135-145, 11 de febrer de 1706.

66. AHCB, Veguer, Processos, XXXVII-546, 19 d'agost de 1707; AHPB, Josep Brossa, Manual de 1710, 824/72, f. 53-54, 27 de febrer de 1710.

67. AHPB, Joan Solsona, Tretzè manual, 890/16, f. 428-428v, 21 de novembre de 1711.

68. AHPB, Ignasi Teixidor, Setè manual, 909/5, f. 7v-8v, 16 de gener de 1705.

69. AHPB, Bonaventura Galí, Sisè manual, 918/6, f. 37-37v, 16 de febrer de 1706.

Segons el bibliòfil Eduard Toda, el 1712 els frares del convent de Sant Domènec de Càller, a l'illa de Sardenya, van contractar Rafael Gelabert per administrar la seva impremta, cosa que va fer fins l'any 1724. "Ese establecimiento, luego gobernado por frailes, anduvo siempre mal bajo el punto de vista del arte tipográfico y sólo un momento pudo ser mejorado cuando en 1712 el convento llamó de Cataluña a Rafael Gelabert, hijo del impresor Martín Gelabert, muy conocido en Barcelona a últimos del siglo XVII".[70]

BARTOMEU GIRALT

La impremta de Bartomeu Giralt va començar a funcionar el 1702. Després de la seva mort, l'any 1730, el negoci va tenir continuïtat gràcies a la vídua, Mariàngela Giralt, i el seu fill, Josep Giralt. L'activitat d'aquest taller, sota el nom d'hereus de Bartomeu Giralt, es va mantenir fins al final del segle XVIII.[71]

Bartomeu Giralt i Manalt va néixer pels volts de l'any 1667 a Barcelona, fruit del matrimoni entre Joan Giralt, mestre de cases, i Marianna Manalt. Els Giralt eren originaris d'Abella de la Conca, un poble de la comarca del Pallars Jussà, on Pere Giralt, l'avi de l'impressor, feia de pagès. El pare de Bartomeu Giralt figurava insaculat a les bosses del Consell de Cent, cosa que el 1699 li va permetre exercir de jurat durant dos anys consulars. Segons consta de la lectura del seu testament, Joan Giralt va morir el 1734, quatre anys després que el seu fill.[72]

Giralt es va iniciar en l'ofici d'impressor al taller de Vicenç Surià, on ja hi treballava el 1683, quan tenia uns setze anys, probablement com a aprenent. El 1697 es va casar amb Mariàngela Ponsdevall, vídua

70. Eduard TODA, *Bibliografia española en Cerdeña*, Madrid: Tipografia de los Huérfanos, 1890, p. 279-280. Toda indicava que el 1723 Rafael Gelabert dirigia la impremta de Pedor Borro, a Càller. Una de les obres conservades impreses per Gelabert a Càller, datada l'any 1721, és la que porta per títol *Tiernos sentimientos, dulces suspiros, ruegos ardientes...* BUB, B-65/3/4-19.

71. L'obra més antiga localitzada impresa per Bartomeu Giralt s'intitula *Villancicos que se cantaron...en la iglesia de San Pedro de las Puellas...23 de julio año 1702*. BUB, B-65/5/8-42.

72. L'any del naixement de Bartomeu Giralt es dedueix d'una declaració que va fer a la Reial Audiència el 1708, en la qual deia que tenia quaranta-un anys. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 11215, s. f., 16 de febrer de 1708. La identitat dels pares figura en el seu testament. AHPB, Josep Brossa, Testaments, 824/84, f. 344v-347, 18 de juny de 1728. La procedència geogràfica dels Giralt consta en el testament del pare de l'impressor. AHPB, Pere Màrtir Llunell, Llibre de testaments, 719/82, f. 119-122v, 31 d'agost de 1685. L'extracció de Joan Giralt per formar part del Consell de Cent, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1700, 122-CC, f. 6, 30 de novembre de 1699.

de Serapí Campins, pares de Pau Campins, també impressor. L'aportació dotal de l'esposa fou de 200 lliures.[73]

De la impremta de Bartomeu Giralt, de 1702 a 1730, en van sortir, segons el fons conservat, unes 140 obres, de les quals 18 eren llibres, 24 eren opuscles i els 98 títols restants eren plecs solts. El cas de Giralt, en aquest sentit, constitueix un exemple d'aquells impressors que subsistien principalment de la publicació d'obres de poca extensió. A més, Giralt va orientar una part de la seva activitat cap a l'ofici de llibreter, del qual va fer la mestria l'any 1706. El març d'aquell any va ingressar a la confraria dels llibreters.[74]

Giralt va ocupar alguns càrrecs de responsabilitat dins del gremi dels llibreters com, per exemple, el de clavari, que va exercir el 1723. L'any 1726, Bartomeu Giralt i Jaume Batlle, actuant en nom de la confraria, van acordar amb el mestre de cases Agustí Sirera i el fuster Jeroni Melchior la reconstrucció de la casa dita de "Sant Jeroni", situada al carrer de la Llibreteria, on els llibreters acostumaven a reunir-se, "la qual se trobave distruhida per las bombas que caygueren en ella en lo siti del any mil setsens catorze".[75]

El patrimoni de Bartomeu Giralt consistia en la casa de la plaça dels Peixos, on tenia la impremta, que va comprar l'any 1711 a Francesc Esteve, pagès de Martorell, per 654 lliures. Giralt va dipositar 354 lliures a la Taula de Canvi de Barcelona i va pagar les 300 lliures restants a través de la venda d'un censal de 15 lliures anuals de pensió a Esteve.[76]

L'any 1716, amb la imposició del cadastre, la casa fou valorada en 550 lliures, amb un lloguer estimat de 25 lliures. Això suposava per a l'impressor un pagament anual de 2 lliures i 10 sous en concepte del cadastre real. Amb tot, uns anys després la valoració de la casa fou revisada a la baixa, ja que, segons consta en la documentació cadastral, estava molt malmesa a conseqüència de les bombes que hi van caure

73. Bartomeu Giralt assegurava que Vicenç Surià havia estat el seu mestre en una declaració feta a la Reial Audiència. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 11215, s. f., 16 de febrer de 1708. Giralt apareix com a testimoni en una acta notarial signada per Surià el 1683, cosa que permet deduir que aleshores ja treballava en aquella impremta. AHPB, Ramon Vilana Perlas i de Ribes, Manual de 1683, 763/67, f. 237-237v, 23 de març de 1683. El casament de Bartomeu Giralt i Mariàngela Ponsdevall, a: ADB, Matrimonis, Llibre 16, 1695-1698, f. 388, 23 de desembre de 1697. L'aportació dotal s'esmenta en el testament de Bartomeu Giralt, segons el qual els capítols matrimonials foren signats davant del notari Anton Guals, de Vilassar. AHPB, Josep Brossa, Testaments, 824/84, f. 344v-347, 18 de juny de 1728.

74. AHPB, Jeroni Brotons, Dinovè manual, 865/33, f. 18v-19, 25 de març de 1706.

75. AHPB, Jeroni Brotons, Esborrany de 1723, 865/9, f. 60-61v, 5 de febrer de 1723; AHPB, Josep Brossa, Manual de 1726, 824/75, f. 252-256, 17 de novembre de 1726.

76. AHPB, Pere Pau Pujol, Catorzè manual, 910/14, f. 241v-254, 13 de maig de 1711.

durant el setge de 1713-1714. A partir de 1719, per tant, la quantitat que l'impressor pagava per la casa en concepte de cadastre va passar a ser de 2 lliures anuals.[77]

Bartomeu Giralt va fer testament el juny de 1728. Va demanar que li fossin dites cent misses, de sis sous cada una. Va nomenar hereu universal de tots els seus béns la seva esposa. La lectura del testament fou feta el 14 de març de 1730, l'endemà de l'enterrament.[78]

FRANCESC GUASCH

Francesc Guasch fou un altre dels impressors que subsistia fonamentalment amb la publicació d'obres de poca volada. Va ser, de fet, un dels impressors que va apostar per la publicació de fulls de notícies. La seva activitat es va desenvolupar des del 1697 fins a la seva mort, l'any 1725. Posteriorment, la impremta fou continuada per la vídua, Estefania Guasch, i per Ignasi Guasch, el seu fill.

Francesc Guasch va néixer pels volts de 1673 i era fill de Francesc Guasch, paraire de Sabadell, i de Mariàngela. El pare, però, es va traslladar a viure a Barcelona, on feia d'hostaler. Després de quedar-se vídua, la mare es guanyava la vida venent pa. Això és, almenys, el que es constata de l'autorització per tenir parada que li va concedir el Consell de Cent els anys 1707 i 1708.[79]

El juny de 1688, quan tenia uns quinze anys, va entrar d'aprenent a casa de Martí Gelabert, on va treballar fins l'agost de 1693. Tres anys després es va casar amb Estefania Reig, de disset anys, filla de Joan Reig, revenedor de Barcelona, i de Ramona. En els capítols matrimonials, signats l'agost de 1696, l'esposa va fer una aportació dotal de 100 lliures, mentre que l'impressor va correspondre amb un escreix de 50 lliures.[80]

---

77. AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, Barri 5, plaça dels Peixos, I-57, s. f.; ibídem, Libro de rebilla de casas, 1719, I-2 bis, p. 220.

78. El testament de Bartomeu Giralt a: AHPB, Josep Brossa, Testaments, 824/84, f. 344v-347, 18 de juny de 1728. La sepultura consta a: APSMP, Òbits, llibre 162, 1725-1734, f. 99v, 13 de març de 1730.

79. L'origen i els oficis del pare de Francesc Guasch consten a: AHPB, Isidre Famades, Vint-i-setè manual, 813/23, f. 17v-21, 18 de gener de 1698. El permís donat pel Consell de Cent a Mariàngela Guasch per vendre pa, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1707, 156-CC, f. 88, 10 de març de 1707, i Registre de Deliberacions de 1708, 158-CC, f. 56, 18 de gener de 1708.

80. L'any del naixement de Francesc Guasch es dedueix d'unes declaracions que va fer en un plet els anys 1699 i 1701, en què deia que tenia vint-i-sis i vint-i-nou anys. En aquest plet també explicava quan i on havia fet l'aprenentatge. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 10764, s. f., 27 de gener de 1701. Els capítols matrimonials, a: AHPB, Vicenç Gavarró, menor, Capítols matrimonials, 873/37, s. f., 11 d'agost de 1696. El casament, a: ACB, Esposalles, llibre 108, 1695-1697, f. 84v, 12 d'agost de 1696.

Francesc Guasch va obrir taller propi el 1697, pel que sembla a la baixada de Sant Miquel. El mes de gener d'aquell any, per poder pagar el material d'imprimir que va comprar a Rafael Figueró, va manllevar 200 lliures de censal a Joan Lacasa, ardiaca de la catedral de Barcelona, a canvi de pagar 10 lliures anuals de pensió. L'octubre d'aquell any, però, es va traslladar al carrer de la Palla, en una casa que li va establir el notari Antoni Oriol per un cens de 80 lliures anuals.[81]

Guasch fou un dels pocs mestres impressors que a final del segle XVII formaven part de la recuperada germandat dels estampers. L'any 1701 va participar en un consell celebrat al convent dels frares trinitaris calçats.[82]

En total, es conserven 272 títols sortits de la impremta de Francesc Guasch, entre els anys 1697 i 1725. En concret, hi ha 15 llibres, 24 opuscles i 233 plecs solts, cosa que mostra la importància que per a aquesta impremta van tenir les obres de poca extensió.

Després de 1714, arran dels danys causats per les bombes caigudes durant el setge, Guasch va haver de traslladar la impremta de nou, aquesta vegada a la davallada de Santa Eulàlia. Segons el cadastre, l'any 1716 vivia amb la seva dona, quatre fills i una criada en una casa que compartia amb una altra família i en pagava un lloguer de 36 lliures anuals. En un informe elaborat per la Junta d'Administradors de Barcelona l'any 1718, figurava entre les persones que no podien pagar el cadastre perquè eren "pobres de solemnitat".[83]

Francesc Guasch va morir a finals de maig de 1725. Segons l'inventari dels béns el seu patrimoni consistia en poca cosa més que el material de la impremta, format per una premsa i una dotzena de quintars de lletra, tot "molt vell". En aquell moment els Guasch vivien

81. La venda del censal per pagar el material d'imprimir consta a: AHPB, Domènec Rojas. Onzè manual, 863/37, f. 24-26v, 22 de gener de 1697. L'obra més antiga que es conserva impresa per Francesc Guasch és la *Oración fúnebre a las venerables memorias del reverendíssimo padre Thomas Muniessa...*, segons la qual la impremta estava situada a la baixada de Sant Miquel. BC, F.Bon. 5930. L'establiment de la casa del carrer de la Palla, a: AHPB, Isidre Famades, Vint-i-sisè manual, 813/22, f. 263-279, 25 d'octubre de 1697. Sobre aquesta casa, vegeu també: Josep de C. LAPLANA, *L'oratori de Sant Felip Neri de Barcelona...*, p. 58-59 i 109.

82. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 126v-127, 22 de març de 1701.

83. L'any 1716 la casa del carrer de la Palla estava enderrocada, de manera que aleshores Guasch vivia de lloguer a la davallada de Santa Eulàlia. AHCB, Cadastre, Repartiment de cases, 1716. I-57. AHCB, Cadastre de 1717-1718, I-60, f. 528v. L'informe de la Junta d'Administradors és a: AHCB, Cadastre, Llibre de informacions sobre pobresa, ausència, mort y altras causals de alguns individuos de esta Ciutat, 1716-1718. I-1, s. f., 12 de març de 1718.

de lloguer en una casa de la plaça de la Trinitat, segons es desprèn de l'inventari dels béns.[84]

JOAN JOLIS

La casa Jolis, situada al carrer dels Cotoners, fou una de les més duradores de la història de la impremta catalana. En concret, aquest taller, fundat per Joan Jolis i Santjaume el 1679, va mantenir el nom d'aquesta família fins el 1770, any en què va morir Elisabet Jolis i Oliver, filla del fundador, l'últim membre de la nissaga. Aleshores, per disposició testamentària de la difunta, fou venuda a l'impressor Bernat Pla, que administrava el taller des d'uns anys abans.[85]

Joan Jolis i Santjaume va néixer a Torelló, a la comarca d'Osona, l'any 1650. Els seus pares eren Joan Jolis, pagès i paraire, i Marianna Santjaume, filla del sastre Lluís Santjaume, tots d'aquella vila. Un germà més gran de l'impressor, que es deia Pau, va treballar de paraire a Barcelona, mentre que un altre dels germans, Jacint, era sacerdot. A més, va tenir dues germanes, la més gran de les quals, Maria, va casar-se amb Benet Estevanell, pagès de Sant Vicenç de Torelló, mentre que l'altra, Elisabet, ho va fer amb l'impressor Rafael Figueró.[86]

Joan Jolis es va casar l'abril de 1676 amb Maria Oliver, filla de Josep Oliver, sastre de Barcelona, que li va fer una aportació dotal de 200 lliures. D'aquesta unió, l'any 1697 en va néixer Joan Jolis i Oliver, que uns anys després rellevaria els seus pares en la direcció de la impremta.[87]

---

84. L'inventari dels béns de Francesc Guasch, a: AHPB, Josep Francesc Fontana, Llibre segon d'inventaris i encants, 934/55, s. f., 20 de juny de 1725. L'enterrament consta a: ACB, Òbits, llibre 6, 1714-1733, f. 185, 1 de juny de 1725.

85. Sobre la impremta Jolis, vegeu també: Immaculada SOCIAS BATET, *Els impressors Jolis-Pla i la cultura gràfica catalana en els segles XVII i XVIII*, Barcelona: Curial, 2001; Enrique RODRÍGUEZ CEPEDA, *Romancero impreso en Cataluña. Imprenta de J. Jolis a viuda Pla*, Madrid: Porrua Turanzas, 1984. Després de la mort de Bernat Pla, la impremta del carrer dels Cotoners va tenir continuïtat sota la direcció de la seva vídua, Tecla Boix, i posteriorment de l'impressor Vicenç Verdaguer. El darrer dels seus propietaris fou el llibreter Josep Maria Bocabella i Verdaguer. Algunes dades sobre el funcionament d'aquesta impremta al segle XIX es poden trobar a: Montserrat COMAS I GÜELL, *La impremta catalana i els seus protagonistes...*, i Antonio OLIVA SALA, *José María Bocabella Verdaguer...*

86. L'any del naixement de Joan Jolis i Santjaume i la identitat dels seus pares, a: Immaculada SOCIAS BATET, *Els impressors Jolis-Pla...*, p. 15. Jacint Jolis era sacerdot beneficiat a la parròquia de Montblanc l'any 1670. ABEV-ANV, Torelló, Feliu Reverter, Cinquè manual, 207, f. 154v, 28 de juliol de 1670.

87. ACB, Esposalles, llibre 98, 1675-1677, f. 50v, 5 d'abril de 1676; AHPB, Rafael Hexarc, Manual de 1679, 754/26, s. f., 18 de gener de 1679.

És probable que Jolis fes l'aprenentatge a la impremta de Miquel Delmunts. Josep Soler, un dels aprenents d'aquest taller, assegurava l'any 1670 que feia quatre anys que el coneixia, de manera que possiblement Jolis fos també un dels treballadors. De fet, una de les seves germanes havia servit a casa del doctor Delmunts. És possible també que el 1677, poc abans d'establir-se pel seu compte, Jolis treballés a la impremta Cormellas, ja que va actuar com a testimoni en una acta notarial feta per Teresa Cormellas, la propietària.[88]

La pertinença de Joan Jolis a la germandat dels estampers de Barcelona es constata l'any 1671. L'any següent fou escollit, juntament amb Martí Escona, per exercir d'administrador. L'any 1684, quan la germandat va aconseguir convertir-se en confraria, Jolis continuava donant suport a les demandes dels seus companys i, per aquest motiu, va ser un dels impressors que van patir assetjament per part de la confraria dels llibreters.[89]

Joan Jolis, l'especialitat del qual era la de premsista, va obrir taller propi el 1679, en una casa del carrer dels Cotoners. El març d'aquell any va encarregar al manyà Joan Costa la fabricació de la ferramenta necessària per construir una premsa. Segur que a l'obertura del taller hi van contribuir les 200 lliures que el mes de gener de 1679 li va donar la seva dona en concepte de dot. Una de les primeres obres impreses que es conserva, publicada aquell any, és l'*Epítome seráfico*, del franciscà Joan Seguí.[90]

A banda de l'activitat com a impressor, segons que ha assenyalat Immaculada Socias Batet, sembla que Joan Jolis va dedicar-se a fer de gravador. En un contracte que l'any 1683 va signar amb el teòleg Magí Cases hi consta que es va comprometre a fer "de sa mà propria",

88. El testimoni de Josep Soler és a: ADB, Matrimonis, llibre 6, 1669-1672, s. f., 16 de març de 1670. Maria Jolis va treballar dos anys de criada a casa de Delmunts. AHPB, Rafael Hexarc, Setè manual, 754/12, f. 128-129, 8 de juliol de 1661. L'acta notarial feta per Teresa Cormellas, a: AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1677, 766/ 33, f. 211, 1 d'octubre de 1677.

89. El primer consell de la germandat dels estampers on figura Joan Jolis, a: AHPB, Lluís Fontana, Segon manual, 806/2, f. 202v-204, 10 de novembre de 1671. L'elecció com a administrador a: Ibídem, Tercer manual, 806/3, f. 69v-70, 23 d'abril de 1672. La presència de Jolis en els consells celebrats el 1684, a: AHPB, Joan Navés, Setè manual, 845/16, s. f., 3 de juny de 1684.

90. Joan Jolis consta com a premsista a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1685, 107-CC, f. 183v-184, 7 de juliol de 1685. L'encàrrec de fabricar la ferramenta de la premsa, a: AHPB, Rafael Hexarc, Manual de 1679, 754/26, s. f., 6 de març de 1679. L'àpoca pel dot, a: AHPB, Rafael Hexarc, Manual de 1679, 754/26, s. f., 18 de gener de 1679. *Epítome seráfico*... BC, BerRes. 165/3-8º.

les quatre planxes dels "Novíssims", destinades a il·lustrar l'obra *Desenganys de l'apocalipsi*.[91]

Jolis pertany al grup dels impressors que subsistien principalment gràcies a les obres de poca extensió. La infraestructura que disposava el seu taller no li permetia assumir grans encàrrecs simultàniament. Entre els llibres que va editar destaca el *Manual de exercicios espirituales*, de Tomas de Villacastín, del qual en va fer 1.300 exemplars el 1691. Posteriorment, el 1696, va assumir un altre encàrrec d'una certa importància, com es constata en el pagament de 190 lliures i 2 diners que aquell any va rebre dels administradors de la confraria dels Cossos Sants de la seu de Manresa per la impressió de la *Història dels gloriosos martyrs Sant Maurici, Santa Agnès y Sant Fructuós*.[92]

Ocasionalment, cobrava algus diners de la Generalitat per la comprovació de la qualitat de les impressions que encarregava aquesta institució. El juliol de 1701 els diputats van manar que es pagués 9 lliures i 12 sous a Joan Jolis i a Josep Texidó, "per 4 mitjas dietas que han vacat en visurar lo tercer tomo de Decisions de Tristany", imprès per Rafael Figueró.[93]

Tot i que no hi ha constància que Jolis es dediqués a altres activitats fora del sector editorial, l'any 1702 va presentar una reclamació a la Generalitat contra el sabater Anton Vergés i el revenedor Francesc Lacreu, a qui havia prestat 20 dobles. Aquells, a canvi, havien deixat a casa seva una partida de seda com a penyora, la qual, uns dies després, fou requisada pels oficials del General, "per ser cayguda en frau, per no estar despatxada com se devia". Jolis va sol·licitar als diputats que, ja que no podia recuperar les 20 dobles, se li donés el valor de la seda confiscada.[94]

Joan Jolis va morir l'any 1705. En aquell moment, el patrimoni de l'impressor, segons l'inventari que va encarregar la vídua, consistia en la casa del carrer dels Cotoners i el material d'imprimir, format, principalment, per dues premses, un tòrcul i uns trenta quintars de lletra.[95]

---

91. Immaculada SOCIAS BATET, "El contracte dels quatre gravats dels Novíssims, entre l'impressor i gravador Joan Jolis Santjaume i Magí Cases, doctor en teologia", *Pedralbes*, 13, 1993, p. 449-462. El contracte, a: AHPB, Lluís Fontana, Catorzè manual, 806/14, f. 196-197, 7 de setembre de 1683. *Desenganys de l'apocalipsi*... BC, 9-I-C 7/5.

92. AHPB, Joan Navés, Catorzè manual, 845/23, s. f., 13 de gener de 1691. *Manual de exercicios espirituales*... BPEB, 248.152 Vil; AHPB, Francesc Serra, Vuitè manual, 875/24, f. 518-518v, 21 de novembre de 1696. *Història dels gloriosos martyrs*... BC, 9-II-16.

93. ACA, Generalitat, Correu i Menut, Cauteles, 1701-1702. Sèrie V, 248, n.º 12, 27 de juliol de 1701.

94. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1701, part 2.ª, Sèrie General (N), 260, f. 273, 12 de juny de 1702.

95. AHPB, Josep Vilamala, Inventaris, encants i estimacions, 912/40, doc. 11, 4 de juliol de 1705.

A partir d'aleshores, la titularitat de la impremta fou assumida per Maria Jolis, tot i que el negoci va conservar el nom de Joan Jolis, que, de fet, era també el de l'hereu, Joan Jolis i Oliver. Per tant, és difícil saber l'any exacte en què el fill va començar a dirigir el taller, tot i que el més probable és que ho fes pels volts de 1722, quan va arribar a la majoria d'edat. Joan Jolis i Oliver va regentar la impremta fins que va morir, l'any 1759. Es conserven un 149 títols impresos al taller dels Jolis entre els anys 1679 i 1722, entre les quals hi ha 33 llibres, 34 opuscles i 82 plecs solts.

El 1716, segons consta en la documentació cadastral, la casa dels Jolis fou valorada en 50 lliures de lloguer, tot i que posteriorment l'estimació fou rebaixada a 30 lliures, cosa que suposava un pagament anual de tres lliures en concepte de cadastre. L'any 1716, segons aquesta documentació, la vídua Jolis vivia a la casa del carrer dels Cotoners amb quatre filles, un fill i una criada.[96]

Curiosament, una filla de Joan Jolis i Santjaume, Francesca, va estar a punt de casar-se amb un ciutadà honrat, fent, d'aquesta forma, un salt important en la jerarquia estamental, cosa que rarament podien fer les filles de menestrals. L'any 1711 va concertar matrimoni amb Marià de Sunyer i Navarro, doctor en drets de Gandesa, tot i que posteriorment el prometatge fou anul·lat. El setembre de 1718, Francesca Jolis, "no de dol induïda ni ab força o temor compellida" va absoldre Sunyer de "qualsevol promesa y paraula de casament", alhora que prometia no posar cap impediment perquè pogués contraure un altre matrimoni. En compensació, Sunyer va pagar a Maria Jolis, mare de Francesca, la suma de 283 lliures, 15 sous i 3 diners.[97]

JOSEP LLOPIS

La impremta de Josep Llopis va desenvolupar la seva activitat des de 1681 fins a 1714, quan fou adquirida pel llibreter Joan Piferrer. Durant aquest període es van produir diversos canvis de titularitat. El 1699, arran de la mort de Llopis, la impremta va passar a la vídua, Anna Llopis i Huguet, en qualitat d'usufructuària, que va mantenir el taller en funcionament tot delegant l'administració a Joan Piferrer.

96. AHCB, Cadastre, 1716, I-59, f. 229. La rebaixa a 2 lliures i 16 sous consta a partir de 1721. Ibídem, Repartiment per cases, censos i censals per 1721 i 1722. I-66, p. 283.

97. AHPB, Francesc Rossinés, Manual de 1711, 858/24, f. 220-220v, 25 d'octubre de 1711; AHPB, Joan Plana i Junquer, Manual de 1718, 954/1, f. 59-60, 19 de setembre de 1718.

Posteriorment, el 1706, després de la mort d'Anna Llopis, els fills van esdevenir propietaris de la impremta, fins que el 1714 la van vendre a Piferrer.

Josep Llopis va néixer cap a 1658 a Sitges, on el seu pare, Antoni Llopis, feia de mariner. El 1672, quan tenia uns catorze anys, va entrar per aprenent a la impremta del notari Josep Forcada. És possible que les relacions comercials entre aquest i el pare de Llopis tinguessin alguna cosa a veure amb el seu inici en l'ofici d'impressor. Cinc anys després, en acabar l'aprenentatge, Llopis es va fer càrrec de l'administració de la impremta.[98]

El juny de 1677 va ingressar a la germandat dels estampers, on figurava com a caixista. L'any següent fou elegit administrador, juntament amb Pere Figueró. Llopis fou un dels impressors que l'any 1684 va encapçalar, juntament amb Rafael Figueró, Jacint Andreu, Joan Jolis, Vicenç Surià i Antoni Lacavalleria, la petició adreçada al Consell de Cent que va permetre la creació de la confraria dels estampers.[99]

L'any 1681 es va casar amb Anna Huguet, filla de Benet Huguet, barretaire de Barcelona. L'esposa va aportar al matrimoni un dot de 100 lliures, mentre que Llopis li va fer un escreix per unes 50 lliures.[100]

L'inici de l'activitat de la impremta de Josep Llopis es constata l'any 1681, quan va signar un contracte amb el sacerdot Marc Costart per imprimir el llibre titulat *Meditacionario sobre todos los evangelios del missal romano*, que va aparèixer l'any següent. L'autor va pagar 63 dobles d'or per la impressió de mil tres-cents exemplars d'aquesta obra. Inicialment tenia el taller al carrer de la Tapineria, tal com consta en la notificació que Antoni Lacavalleria va fer el 1683 a tots els impressors de Barcelona per advertir-los que havia obtingut un privilegi d'impressió. L'any 1686 va comprar la impremta de Jacint Andreu, que havia mort poc abans. La vídua li va vendre tots els aparells d'imprimir per un preu de

98. L'any del naixement de Josep Llopis es dedueix del contracte d'aprenentatge, on figura també la identitat dels pares. AHPB, Antoni Fabra, Manual de 1672, 790/9, f. 120-122, 26 de maig de 1672. Les relacions comercials entre Forcada i Antoni Llopis, mariner de Sitges, es constaten a: AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1673, 766/25, f. 139v-141v, 13 de setembre de 1673. Josep Llopis apareix com a administrador de la imprenta a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1685, 107-CC, f. 183v-184, 7 de juliol de 1685.

99. AHPB, Lluís Fontana, Vuitè manual, 806/8, f. 124-124v, 6 de juny de 1677; ibídem, Novè manual, 806/9, f. 79v-80v, 10 d'abril de 1678; AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1684, 106-CC, f. 203v-204, 26 de maig de 1684.

100. ACB, Esposalles, Llibre 101, 1681-1683, f. 28, 3 de desembre de 1681; AHPB, Jacint Sescases, Llibre tercer de capítols matrimonials, 798/31, n. 62, 5 de desembre de 1681.

900 lliures i li va establir la casa del carrer de Sant Domènec del Call a cens de 30 lliures anuals.[101]

L'any 1693 va traslladar la impremta a la plaça de l'Àngel, a una casa que li va establir el notari Lluís Cortés, a cens de 130 lliures anuals de pensió i una entrada de 144 lliures. L'any següent, Llopis va cedir en emfiteusi la casa del carrer de Sant Domènec del Call a l'impressor Josep Texidó, a canvi d'un cens de 30 lliures anuals, 50 lliures d'entrada i el compromís de fer-hi obres per valor de 100 lliures. Poc després, va vendre a Texidó una premsa d'imprimir i dos jocs de lletra per 238 lliures i 10 sous.[102]

L'adquisició de la casa de la plaça de l'Àngel fou motiu d'una disputa entre Llopis i l'abat del monestir de Santes Creus, el senyor directe. El novembre de 1694 el síndic del monestir es va presentar a casa de l'impressor per tal de cobrar el lluïsme, que el senyor exigia quan un domini canviava de propietari emfitèutic a canvi de no executar el dret de fadiga, que comportava la devolució del bé transmès. Davant del requeriment, Llopis va reaccionar violentament, escridassant i fent fora el síndic, el notari i els dos testimonis tot dient-los "que en sa casa no·s podrà llevar acte algú, (...), que ell ja havia fadigat". El notari va deixar el document a terra i va marxar.[103]

Llopis fou un dels impressors que va destacar en la publicació de fulls de notícies. Fins i tot, l'any 1695 va sol·licitar un privilegi al rei Carles II per poder imprimir gasetes en exclusiva, assegurant que era pobre i ho necessitava per poder mantenir la seva família. En la súplica, l'impressor argumentava que l'any 1684 havia fet un gran servei a la monarquia, entrant de guàrdia al port de Barcelona per evitar que l'armada francesa destruís les galeres del rei d'Espanya.[104]

Josep Llopis va morir a mitjan del mes de febrer de 1699. Amb tot, la impremta va seguir oberta a càrrec de la seva vídua, en qualitat d'usufructuària, tot mantenint el nom del difunt. L'abril d'aquell any,

---

101. El contracte signat amb Marc Costart es pot consultar a: AHPB, Josep Ferran, Segon manual, 853/13, f. 372-373, 3 de desembre de 1681. *Meditacionario sobre todos los evangelios...* BC, 11-V-75. La notificació notarial, a: AHPB, Jacint Sescases, Llibre segon de concòrdies, companyies, nòlits i requestes, 798/37, f. 33, 6 de novembre de 1683. La compra de la impremta de Jacint Andreu, a: AHPB, Josep Güell, Manual de 1686, 811/65, f. 257-264v, 12 de maig de 1686.

102. AHPB, Francesc Rossinés. Manual de 1693, 858/7, f. 28-28v, 26 de gener de 1693; AHPB, Lluís Cases, Manual de 1694, 828/7, f. 163 i 175v, 26 d'abril i 1 de maig de 1694.

103. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1694, 828/7, f. 248-249, 17 de novembre de 1694.

104. ACA, Consell d'Aragó, lligall 0253, n. 042, 7 de maig de 1695. Una súplica semblant presentada per Llopis al rei es pot consultar a: ACA, Consell d'Aragó, Memorials de la negociació de Catalunya, Lligalls, 544.

Anna Llopis va formar una societat amb el llibreter Joan Piferrer i amb el notari causídic Marià Catús per tal d'imprimir i vendre llibres a la botiga de la plaça de l'Àngel durant cinc anys. L'any 1702, Piferrer es va casar amb Josepa, filla dels Llopis.[105]

Josep Llopis i Huguet, l'hereu, que havia après l'ofici de componedor, va continuar treballant a la impremta després de la mort del seu pare, tot i que a les ordres de Joan Piferrer. El 1704, per exemple, Piferrer va pagar 135 lliures a Llopis i a un aprenent per "tot lo que han compost fins lo die present". Entre aquestes feines hi havia la compilació de les Constitucions de Catalunya, publicada aquell any. El 1706, l'hereu dels Llopis va ingressar a la confraria dels llibreters de Barcelona.[106]

Aquell any, però, la família va patir un nou revés, amb la mort d'Anna Llopis. En no haver fet testament, el veguer de Barcelona va designar Joan Llopis, mariner de Sitges, germà del difunt Josep Llopis, tutor dels seus fills, que eren Josep —l'hereu—, Francesc, Marià, Antònia, Antoni i Salvador, tots menors d'edat. Segons l'inventari dels béns encarregat pel tutor, el 1706 el patrimoni dels Llopis consistia en la casa de la plaça de l'Àngel, els mobles i els estris de la impremta. Aquest material estava format principalment per quatre premses velles, un tòrcul i quatre jocs de lletra, de cícero, atanàsia, text i peticànon.[107]

Un temps després, Piferrer va reclamar els diners que havia pagat a compte de la família des de 1699, quan va assumir l'administració de la impremta. Durant aquells anys s'havia fet càrrec de la major part de les despeses per mantenir la vídua Llopis i els seus fills, així com també de pagar les obres fetes a la casa, els censos a què estava obligada i, fins i tot, havia fet alguns viatges a França per comprar lletra d'imprimir. Per tot plegat, un cop descomptats els ingressos obtinguts, els Llopis devien 1.256 lliures, 9 sous i 7 diners al llibreter. Per tal de pagar aquest deute, Joan Llopis, com a tutor dels fills, va vendre a Piferrer una part de la casa de la plaça de l'Àngel, valorada en 400 lliures, mentre que els Llopis es van comprometre a pagar les 856 lliures restants al llibreter al llarg dels següents cinc anys.[108]

---

105. La mort de Josep Llopis figura a: ACB, Òbits, llibre 5, 1692-1714, f. 56, 19 de febrer de 1699. La formació de la societat, a: AHPB, Lluís Cases, Manual de 1699, 828/9, f. 428v-434v, 21 d'abril de 1699. El casament de Joan Piferrer i Josepa Llopis, a: ACB, Esposalles, llibre 111, 1701-1703, f. 76v, 7 de novembre de 1702.

106. AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1707, 870/25, f. 104; AHPB, Jeroni Brotons, Dinovè manual, 865/33, f. 17v, 26 de març de 1706.

107. ACB, Òbits, llibre 5, 1692-1714, f. 135, 8 de juliol de 1706; AHPB, Lluís Cases, Plec d'inventaris i encants, 828/4, s. f., 22 de desembre de 1706.

108. AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1707, 870/25, f. 71-149v.

Tanmateix, els hereus no van poder assumir el pagament d'aquells diners, de manera que l'octubre de 1714 el tutor va acordar avaluar la impremta i la part de la casa que encara pertanyia als Llopis i vendre-ho tot a Piferrer. Els experts van estimar que la casa, tot i estar molt afectada per les bombes que hi van caure durant el setge de 1713-1714, tenia un valor de 2.000 lliures, una quantitat a la qual va caldre descomptar els censos que Piferrer havia pagat des de 1706. Els mobles, en canvi, foren valorats en 117 lliures i 3 sous, mentre que el material de la impremta, molt afectat també pels bombardeigs, va ser estimat en 887 lliures, 17 sous i 6 diners. Joan Piferrer, per tant, va esdevenir propietari de tota la casa i del negoci de la impremta, que a partir d'aleshores va portar el seu nom.[109]

La producció que es conserva sortida de la impremta de Josep Llopis des del 1681 fins al 1714 està formada per 72 llibres, 51 opuscles i 61 plecs solts, cosa que representa un total de 184 títols.

VICENÇ I JAUME SURIÀ

La impremta de la família Surià fou fundada l'any 1680 en una casa del carrer de la Palla de Barcelona, on va funcionar fins ben entrada la primera dècada del segle XIX. Es tracta, per tant, de la nissaga amb més longevitat de la història de la impremta catalana de l'època moderna, amb prop de cent vint-i-cinc anys d'activitat. Al llarg d'aquest període el negoci fou regentat, en primer lloc, per Vicenç Surià, el fundador, i posteriorment pels seus descendents: Jaume Surià i Ferrer, Francesc Surià i Ginestar i Francesc Surià i Burgada. Aquest apartat està dedicat a la biografia dels dos primers, que van desenvolupar l'activitat des de l'any 1680 fins al 1696 i del 1691 al 1742, respectivament.

Vicenç Surià va néixer pels volts de 1650 a Sant Marçal de Terrasola, un municipi de l'Alt Penedès conegut actualment com a Torrelavit. Els seus pares, Vicenç Surià, pagès, i Magdalena, vivien en aquest poble, així com també un germà que es deia Pere. El 1672 ja residia a Barcelona, on va contraure matrimoni amb Elisabet Ferrer. L'esposa va fer una aportació dotal de 220 lliures.[110]

109. AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1714, 870/31, f. 232v-233v i 236-237, 24 d'octubre de 1714; ibídem, Manual de 1718, 870/32, f. 80v-82.

110. La identitat i l'origen dels pares de Vicenç Surià consten en el seu testament. En aquest document, Surià deia que era natural de Terrassola. AHPB, Francesc Rossinés, Testaments, 858/30, f. 65-71v, 10 de febrer de 1697. Pere Surià, germà de l'impressor, pagès de Terrassola, va morir el 1692. Aleshores, Vicenç Surià, a qui el germà havia

Surià es va iniciar en l'ofici d'impressor cap al final de la dècada de 1660. El 1671 ja havia finalitzat el seu aprenentatge i formava part de la germandat dels estampers, de la qual era el membre més jove. L'any 1673, atès que ja havien ingressat a la germandat altres impressors més novells, va sol·licitar als administradors el seu relleu en l'ofici d'andador, que havia exercit fins aquell moment. La germandat va acordar que a partir d'aleshores Pere Pau Mateu s'ocupés de les tasques pròpies d'aquell ofici.[111]

A l'inici de la seva carrera professional, Surià va treballar de premsista a la impremta de Rafael Figueró. L'abril de 1678 declarava davant del jutge que "haurà uns set o vuyt anys que treballà alguns deu mesos en la estampa de dit Figueró y de present no és oficial de dita estampa, si bé és veritat que de les horas ensà hi ha treballat en algunas ocasions". Segons la seva declaració, va treballar a la impremta de Jacint Andreu els anys 1672 i 1673.[112]

L'activitat de Vicenç Surià va fer un salt qualitatiu a partir de 1674, quan va assumir l'administració de la impremta Cormellas. El juliol d'aquell any va signar un acord amb Teresa Cormellas, vídua de Sebastià de Cormellas, per tal d'ocupar-se del taller durant cinc anys. Surià va administrar aquesta impremta fins l'agost de 1680.[113]

Posteriorment, el mes d'octubre de 1680, va adquirir una casa del carrer de la Palla, que li va establir el sacerdot Pau Barral actuant com a tutor de Teresa Montargull, filla de l'espardenyer Ramon Montargull. L'impressor es va obligar a pagar un cens de 28 lliures anuals, de les quals deu eren per a Barral i les restants per al convent de la Mercè de Barcelona. A més, es va comprometre a invertir 50 lliures en obres

---

nomenat tutor dels fills en el testament, va delegar aquesta responsabilitat en la mare, Magdalena Surià. AHPB, Francesc Rossinés, Manual de 1692, 858/6, f. 184-184v, 16 de juliol de 1692. L'any probable del naixement de Vicenç Surià es dedueix de la seva pertinença a la germandat dels estampers, de la qual l'any 1671 era el membre més jove. El casament de Vicenç Surià i Elisabet Ferrer consta a: ACB, Esposalles, llibre 96, 1671-1673, f. 57, 29 de setembre de 1672. El pagament del dot i una menció als capítols matrimonials, a: AHPB, Joan Baptista Comdor, Manual 1669-1676, 775/2, f. 323v-325v, 3 de juny de 1672. Elisabet Ferrer va rebre 60 lliures com a part del dot de la causa pia fundada pel capità Lluc d'Olivella per maridar donzelles pobres. AHPB, Josep Güell, Setè manual, 811/51, f. 430-430v, 29 de maig de 1679.

111. AHPB, Lluís Fontana, Segon manual, 806/2, f. 202v-204, 10 de novembre de 1671; ibídem, Quart manual, 806/4, f. 96-97, 17 de setembre de 1673.

112. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 23921, s. f., 14 d'abril de 1678. Surià apareix com a oficial premsista a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1685, 107-CC, f. 183v-184, 7 de juliol de 1685.

113. AHPB, Josep Virgili, Vuitè manual, 797/3, f. 54v, 24 de juliol de 1674; AHPB, Lluís Cases, Manual de 1680, 828/2, f. 253-255, 2 d'agost de 1680.

de millora a la casa durant els cinc anys següents. Amb l'adquisició d'aquella casa, Surià va iniciar la seva activitat per compte propi. L'obra més antiga localitzada és la transcripció d'una carta que el papa Innocenci XI va enviar al rei Lluís XIV de França el juny de 1680.[114]

Durant la dècada de 1680, fou un dels impressors més implicats en la disputa amb els llibreters per aconseguir la llibertat de vendre llibres públicament, cosa que li va comportar més d'una confiscació. El 1684, fins i tot, coincidint amb la creació de la confraria dels estampers, fou escollit cònsol, juntament amb Rafael Figueró.[115]

El 1686 tots dos impressors van formar una societat amb Josep Llopis i amb Maria Andreu, vídua de l'impressor Jacint Andreu, per editar i vendre llibres conjuntament. Aquell any, aquesta companyia es va aventurar, fins i tot, a enviar un carregament de llibres per vendre a Amèrica, a través de Salvador Llopis, mariner de Sitges.[116]

A banda de l'activitat com a impressor, Vicenç Surià va exercir també l'ofici de llibreter, la mestria del qual va aconseguir el 1690. L'any següent, el seu fill gran, Jaume Surià i Ferrer, que aleshores tenia uns vint-i-tres anys, es va incorporar al negoci del pare. A partir d'aquell moment en les obres impreses al taller del carrer de la Palla constava indistintament que havien estat impreses per Vicenç o per Jaume Surià. Posteriorment, el fill va seguir les passes del pare i va obtenir també la mestria de l'ofici de llibreter, a la confraria dels quals va ingressar l'any 1696.[117]

Aquell any, Jaume Surià es va casar Anna Maria Ginestar, filla de Joan Ginestar, courer de Barcelona, i de Mariàngela, que aleshores tenia divuit anys. L'aportació dotal fou de 300 lliures, mentre que l'impressor va fer un escreix a l'esposa per valor de la meitat, tal com era preceptiu.[118]

Vicenç Surià va fer testament el febrer de 1697. Va demanar ser enterrat a l'església de Santa Maria del Pi, amb "sepultura general de un dia" i que després de mort li fossin dites cent cinquanta misses.

---

114. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1680, 828/2, f. 272-278v, 13 d'octubre de 1680. *A nuestro caríssimo hijo Luys...* ABEV, Varis 211, 133.

115. AHPB, Joan Navés, Setè manual, 845/16, s. f., 3 de juny de 1684.

116. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1686, 828/4, f. 230, 17 de febrer de 1686; ibídem, f. 250-251v, 9 de maig de 1686.

117. Miquel GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Contribució a la història...*, p. 81.

118. ACB, Esposalles, llibre 108, 1695-1697, f. 109, 29 de desembre de 1696; AHPB, Francesc Rossinés, Capítols matrimonials, inventaris i concòrdies, 858 /11, f. 163-167, 30 de desembre de 1696. Aquell mateix dia foren signats també els capítols matrimonials de Josep Ginestar, fill del courer Joan Ginestar, amb Jacinta Surià, filla de Vicenç Surià, amb unes condicions idèntiques.

Entre altres llegats, va deixar 40 lliures i uns hàbits de l'orde dels mercedaris a Rafael, un dels fills, que era novici al convent de la Mercè de Barcelona, mentre que va instituir hereu universal el seu fill Jaume. El seu funeral es va celebrar el 20 d'octubre de 1697.[119]

A partir d'aleshores la propietat de la casa del carrer de la Palla i de la impremta va recaure en Jaume Surià i Ferrer, que va continuar l'explotació del negoci que el seu pare havia iniciat el 1680. Des d'aquesta data i fins el 1725, d'aquest taller en van sortir, segons el fons conservat, 32 llibres, 84 opuscles i 126 plecs solts, cosa que representa un total de 242 títols.

Jaume Surià va treballar per a diverses institucions, entre les quals el bisbat de Barcelona. L'any 1707 l'impressor Francesc Barnola, en una declaració feta a la Reial Audiència, recordava que Surià era l'impressor de "sa Il·lustríssima [el vicari general] y com a tal estampa los cartells, escomunicacions y demés pertocants a las cúrias". Alguna vegada fou requerit pels diputats de la Generalitat per comprovar la qualitat d'una obra. Així, per exemple, l'any 1701 es va ocupar, juntament amb Martí Gelabert, de verificar el tercer volum de les *Decisions* de Miquel de Calderó, imprès per Rafael Figueró. Els dos experts van rebre un pagament de 4 lliures i 16 sous per aquesta feina.[120]

A banda d'això, va combinar l'ofici d'impressor amb el de llibreter. Una mostra d'aquesta activitat és la compra que va fer l'any 1708, juntament amb Jaume Batlle i Joan Piferrer, de l'estoc de la impremta Cormellas, que havia tancat uns anys abans. Els tres llibreters van pagar 2.782 lliures i 5 sous a la comunitat de sacerdots de la parròquia de Sant Jaume de Barcelona, hereus de Sebastià i Josep Cormellas, per les 1.073 raimes de paper imprès que hi havia a la impremta.[121]

Jaume Surià va tenir una presència destacada com a membre de la confraria dels llibreters de Barcelona. Durant el setge de 1697 va resultar ferit arran de l'explosió d'una bomba quan participava en la defensa de la ciutat dins la companyia en la qual estaven integrats els llibreters. Una mostra del seu pes dins la confraria fou la designació per ocupar una de les places reservades als llibreters en les bosses del Consell de Cent, en concret en la de portalers i cauquilladors, en la

119. AHPB, Francesc Rossinés, Testaments, 858/30, f. 65-71v, 10 de febrer de 1697; APSMP, Òbits, llibre 159, 1695-1708, f. 42, 20 d'octubre de 1697.

120. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 18 d'abril de 1707; ACA, Generalitat, Llibre de correu y menut, trienni 1698-1701, Sèrie G, 47/53, f. 50, 12 d'abril de 1701.

121. AHPB, Joan Solsona, Onzè manual, 890/14, f. 305, 28 de març de 1708.

qual fou insaculat l'any 1710. L'any 1723 va actuar com a cònsol de la confraria, juntament amb Joan Cassanyes.[122]

La casa del carrer de la Palla era el principal actiu del patrimoni dels Surià. Segons el cadastre de 1716 tenia tres pisos i un valor de 600 lliures. En aquell moment, l'impressor hi vivia amb la seva dona, un fill, dues filles i una criada. El lloguer potencial de la casa fou estimat en 40 lliures l'any, cosa que comportava un pagament de 4 lliures anuals en concepte de cadastre real. Amb tot, posteriorment la valoració fou rebaixada a 30 lliures, de manera que a partir de 1719 l'impost que calia pagar es va veure reduït a 3 lliures l'any. A la dècada de 1730, segons consta en les llistes de la confraria dels llibreters, Surià estava exclòs del pagament del cadastre personal perquè era l'administrador de la casa de la Penitència.[123]

Jaume Surià va fer testament el 1742. Segons aquest document, a més de l'hereu i d'una filla casada, tenia tres fills religiosos: Joan pertanyia a la Companyia de Jesús, Josep era sacerdot beneficiat a la catedral de Barcelona i Madrona era monja caputxina. La situació econòmica de la família no passava per un bon moment, ja que no va deixar cap llegat als seus fills, fent constar expressament que no tenia diners. "No·ls fas llegat especial a quiscun de ells per trobar-me ab pocas conveniències y respecte que per ells he gastat moltas quantitats per acomodar-los". Per això, va demanar a la seva esposa i a l'hereu que fessin tot el possible per ajudar els germans. Jaume Surià va morir el febrer de 1743.[124]

JOSEP TEXIDÓ

L'activitat de la impremta de Josep Texidó es va desenvolupar des de l'any 1694 fins a la seva mort, el 1735. A partir d'aleshores el

122. L'actuació de Jaume Surià durant el setge de 1697, a: BC, Fons Bergnes de las Casas, Llibre de diferents papers de la confraria de Llibreters de Barcelona, r. 17.709, s. f. La insaculació figura a: AHCB, Consellers, Insaculacions, Llibre d'ànima dels insaculats en les bosses de sotsadministrador de places, credencer i romaner, portaler i cauquillador, receptor i palloler, verguer i correu, pesadors de mostassaf, bastaix de la taula i porter del clavari, 1707-1713, 1C-VIII-11, f. 321, 29 de novembre de 1710. L'elecció com a cònsol de la confraria dels llibreters, a: AHPB, Jeroni Brotons, Esborrany de 1723, 865/9, f. 60-61v, 5 de febrer de 1723.

123. AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, Barri setè, carrer de la Palla, I-57, s. f.; ibídem, Cadastre de 1718, I-62, p. 444 [i. e. 344]; ibídem, Libro de rebilla de casas, 1719, I-2 bis, p. 358. L'exempció de pagar el cadastre personal, a: AHCB, Gremis, Consells del gremi de llibreters, 1731-1737, 30-1, s. f., 3 de febrer, 21 de desembre de 1733 i 18 d'octubre de 1735.

124. AHPB, Antoni Comelles, major, Quart manual de concòrdies, capítols matrimonials, testaments, inventaris i encants, 959/46, f. 286-287, 30 de maig de 1742.

negoci va continuar durant una vintena d'anys, primer a càrrec del seu fill, Josep Texidó i Puig, i posteriorment d'una filla d'aquest, Teresa Texidó. El fill i la neta van gaudir del títol d'impressor reial que Felip V va atorgar a Texidó després de l'entrada de les tropes borbòniques a Barcelona el 1714.

Josep Texidó va néixer l'any 1666. Era fill de Salvi Texidó, natural d'Ordis, vila de la comarca de l'Alt Empordà, i de Maria. El pare, però, va marxar a viure a Barcelona, on feia de pagès, de manera que Texidó ja va néixer probablement en aquesta ciutat. L'any 1683, quan tenia setze anys, va signar un contracte d'aprenentatge amb Jaume Caís, administrador de la impremta Cormellas. Aquest es va comprometre a tenir-lo d'aprenent durant tres anys i mig i a pagar-li una soldada de 16 lliures i 10 sous en acabar l'aprenentatge.[125]

Tanmateix, Texidó no va complir el temps acordat amb el seu mestre. L'any 1684 va anar a treballar, juntament amb Martí Gelabert, a la impremta que el llibreter Josep Moyà acabava d'obrir. Segons va declarar en el marc d'un plet, va ocupar-se de posar a punt "los amaniments de las balas per a dar tinta y després (...) féu, ell, testimoni, al timpà y al timpanillo y la flasqueta, en la qual sens ditas cosas no s'[h]i podia imprimir".[126]

L'any 1686 es va casar amb Maria Dalmau, filla de Pere Dalmau, pagès de Sant Andreu de Llavaneres. L'esposa va fer una aportació dotal de 150 lliures, mentre que Texidó va correspondre amb un escreix per valor de la meitat. Aleshores vivien al carrer de l'Hostal del Bou, prop de la plaça Nova. Maria Dalmau, però, va morir l'any 1690, de manera que el 1696 Texidó va contraure segones núpcies amb Teresa Puig, de divuit anys, filla de Francesc Puig, fuster de Barcelona. L'impressor va rebre un dot de 550 lliures i va correspondre amb un escreix de 275 lliures.[127]

125. L'any del naixement de Josep Texidó es dedueix d'una declaració que va fer l'abril de 1685 a la Reial Audiència, en la qual deia que tenia dinou anys. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 12772, s. f., 6 d'abril de 1685. En el contracte d'aprenentatge, signat el març de 1683, deia que en tenia setze. AHPB, Pere Màrtir Llunell, Trenta-sisè manual, 719/41, f. 129-130, 14 de març de 1683. En aquest document, Salvi Texidó figura com a ciutadà de Barcelona. En canvi, en el testament de Pau Texidó, germà de Josep, també impressor, el pare consta com a pagès de la vila d'Ordis. AHPB, Josep Francesc Fontana, Segon llibre de testaments, 934/52, f. 156v-157v, 28 de novembre de 1738.

126. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 12772, s. f., 6 d'abril de 1685.

127. Els capítols matrimonials signats per Josep Texidó i Maria Dalmau es poden consultar a: AHPB, Pau Pi, Llibre setè de capítols matrimonials, transaccions i concòrdies, 781/70, s. f., 19 de març de 1686. El casament consta a: ACB, Esposalles, Llibre 103, 1685-1687, f. 66v, 19 de març de 1686. El lloc de residència de Josep Texidó consta en el registre de la mort de la seva primera esposa. APSMP, Òbits, llibre 158, 1684-1695, f. 89v,

Josep Texidó va obrir impremta pròpia l'abril de 1694, en una casa del carrer de Sant Domènec del Call que li va establir Josep Llopis. Es tractava, de fet, del lloc on hi havia hagut el taller de Jacint Andreu i posteriorment el de Llopis. Aquest, després de traslladar-se a la plaça de l'Àngel, va cedir la casa a Texidó a canvi d'un cens de 30 lliures anuals de pensió, una entrada de 50 lliures i el compromís de fer-hi obres per valor d'unes 100 lliures. A més d'això, Llopis va vendre a Texidó dos jocs de lletra, una premsa i altres estris d'imprimir, per un preu de 238 lliures i 10 sous.[128]

Les primeres obres impreses per Texidó que es conserven porten data de l'any 1695, com per exemple el volum quart del "Curso Moral Salmanticense", del pare carmelita descalç Andrés de la Madre de Dios, que va imprimir conjuntament amb Tomàs Loriente, administrador de la impremta Cormellas. El juny d'aquell any Josep Texidó i Martí Gelabert van signar un contracte amb el llibreter Jaume Batlle per editar conjuntament l'obra titulada *Trabajos de Jesús*, del frare portuguès Tomé de Jesús, de l'orde de Sant Agustí. Els impressors es van comprometre a imprimir-ne 1.250 exemplars tot compartint amb el llibreter les despeses i els beneficis a parts iguals.[129]

Aquests exemples mostren com, en aquells primers anys, la capacitat productiva de la impremta de Josep Texidó era més aviat limitada, com també ho eren les seves finances, cosa que l'obligava a compartir la publicació de llibres amb altres impressors i llibreters. Un altra mostra d'això és el contracte que va signar el març de 1696 amb el llibreter Ramon Bons per imprimir l'obra titulada *Tratado del oficio divino*, de Juan de Bustamante. Abans d'emprendre aquesta edició, Texidó va escriure a Pedro de León, cavaller de Madrid, per oferir-li cinc-cents exemplars d'aquell llibre "a un preu competent". L'impressor

18 de novembre de 1690. Els capítols de Texidó i Teresa Puig, a: AHPB, Antoni Navarro, Primer llibre de capítols matrimonials, 876/28, f. 374-377v, 6 de novembre de 1695. El casament consta a: ACB, Esposalles, Llibre 108, 1695-1697, f. 30, 6 de novembre de 1695.

128. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1694, 828/7, f. 163 i 175v-177, 26 d'abril i 1 de maig de 1694. El material consistia en vuit quintars de lletra de cícero i d'atanàsia, "una prempsa de estampar, armada ab tots sos arreus; ítem, vuyt jochs de caxas, sis taulas y sis galeras; ítem, unas guarnicions de conclusions, un abassadari de lletras floridas y un tòrcol".

129. *Collegii Salmanticensis FF. Discalceatorum*... BUB, XVII-3035. El contracte amb Jaume Batlle, a: AHPB, Pere Pau Ribes, Vint-i-tresè manual, 820/5, f. 159-160v, 30 de juny de 1695. Es tracta del llibre intitulat *Trabajos de Jesús*... BUB, B-62/6/27 i B-62/6/28. Aquesta obra fou editada en dos volums, el primer imprès per Texidó i el segon per Gelabert.

i el llibreter van acordar fer una edició de 1.250 exemplars, sempre que León accedís a comprar-ne un mínim de cinc-cents.[130]

L'any 1699 va formar una societat amb Francesc Canudas, sacerdot de Berga, i Francesc Pinyana, botiguer de teles de Barcelona, cosa que li va permetre emprendre l'edició de grans projectes com foren les *Obres morals* del frare predicador valencià Joan Egidi Trullench. Els tres socis van acordar la publicació de mil cinc-cents exemplars de cada un dels quatre volums. El març de 1699 va obtenir un privilegi del virrei Jordi de Darmstadt per imprimir i vendre l'obra de Trullench en exclusiva durant deu anys. A més, per "necessitat urgent", molt probablement per adquirir el paper necessari, l'impressor va manllevar 1.100 lliures a l'escrivà Josep Tomàs Albert a través de la venda d'un censal.[131]

En qualsevol cas, la producció de llibres per part de Texidó fou més aviat limitada, no debades el seu taller disposava de poca infraestructura. Segons el fons conservat, entre 1695 i 1725 d'aquesta impremta en van sortir 31 llibres, 33 opuscles i 216 plecs solts, cosa que suposa un total de 280 títols.

Com Jaume Surià i Bartomeu Giralt, Texidó va orientar el negoci també cap a l'ofici de llibreter. De fet, tots tres van ingressar a la confraria de llibreters el març de 1706.[132]

El 1714, després de la caiguda de Barcelona, el duc de Berwick atorgà a Texidó el títol d'impressor reial, en reconeixement de la seva fidelitat a la causa borbònica. Segons la versió de l'impressor, el 1713 l'havien empresonat i desterrat a Mallorca per negar-se a participar en la defensa de la ciutat. Un cronista de l'època explicava que el van embarcar en direcció a la illa el 6 d'agost de 1714.[133]

A Mallorca, Texidó va coincidir amb el metge Jeroni Badia i amb Jeroni de Mascaró, que havien estat empresonats al castell de Bellver. Uns anys després, Badia explicava que després de quaranta dies de captiveri i ja rendida Barcelona, "se les permitió alguna libertad de passearse por la ciudad de Palma y fuera de esta, a distancia de tiro

130. AHPB, Antoni Navarro, Manual de 1696, 876/11, f. 130-131, 24 de març de 1696. No he localitzat cap edició del *Tratado del Oficio divino* feta per Teixidó, de manera que és possible que Pedro de León no acceptés l'oferta i l'obra no s'imprimís.

131. AHPB, Ignasi Teixidor, Primer manual, 909/1, f. 65v-70v, 26 d'agost de 1699. *Operis moralis*... BC, Tor. 325.Fol. La concessió del privilegi reial, a: Josep Maria MADURELL I MARIMON, "Licencias reales para la impresión...", p. 223. La venda del censal, a: AHPB, Ignasi Teixidor, Primer manual, 909/1, f. 55v-58v, 27 de juny de 1699.

132. AHPB, Jeroni Brotons, Dinovè manual, 865/33, f. 18, 26 de març de 1706.

133. Agustí ALCOBERRO i Mireia CAMPABADAL, *Cròniques del setge*..., p. 209.

de cañón, lo que les sirvió de norte para escaparse y bolverse a dicha ciudad". Mascaró, al seu torn, deia que va aconseguir tornar a Barcelona via Maó.[134]

Per la seva part, Texidó assegurava que va arribar a la capital catalana a principi del mes d'octubre de 1714, juntament amb Jeroni de Mascaró, "hallándose ya esta capital restituhida al junto dominio de las reales armas de su Magestad". És probable, per tant, que el periple de Texidó a Mallorca fos semblant als dels altres dos.[135]

El posicionament polític de Josep Texidó li va reportar altres beneficis econòmics. L'abril de 1715 la Junta d'Administradors de Barcelona li va atorgar l'ofici de pesador de la neu, per un termini de cinc anys, amb un salari de 250 lliures anuals. A més d'això, Texidó estava exempt d'haver de pagar el cadastre personal. En una llista elaborada per la confraria dels llibreters de Barcelona figurava en el grup de "maestros exemptos" de pagar aquella part de l'impost perquè era "impressor del Rey". En canvi, la Junta va denegar-li una petició per poder portar espasa, perquè no era "el uso de la espada de su profesión".[136]

Texidó, això no obstant, no es va deslliurar del pagament del cadastre real. L'any 1716 la casa del carrer de Sant Domènec del Call fou valorada en 500 lliures, amb un lloguer potencial de 44 lliures i 16 sous. Poc després l'estimació fou rebaixada a 30 lliures i posteriorment a 25 lliures, cosa que suposava un pagament anual de 2 lliures i 10 sous. Segons la documentació cadastral, el 1717 l'impressor vivia en aquesta casa en companyia de la seva dona, tres fills, tres filles, un aprenent i una criada.[137]

A banda del títol d'impressor reial, Josep Texidó va obtenir també l'exclusivitat per imprimir durant deu anys tota una sèrie de llibres, entre els quals hi havia obres de gran difusió, com franselms, pelegrins o llibres del Roser. Això va provocar un enfrontament entre l'impressor

134. ACA, Reial Audiència, Registres, 367, f. 72v-74, 1 de maig de 1723; ACA, Reial Audiència, Registres, 120, f. 124, 3 de setembre de 1716.

135. AHPB, Francesc Babot i Llopis, Primer manual, 945/1, f. 318-319, 17 de gener de 1715. Document citat a: Albert Garcia Espuche, *Una societat assetjada. Barcelona 1713-1714*, Barcelona: Empúries, 2014, p. 592.

136. L'ofici de pesador de la neu atorgat a Texidó figura a: AHCB, Ajuntament Borbònic, Acords, 1714-1718, 1D.I.1, f. 51v, 1 d'abril de 1715. L'exempció de pagar el cadastre, a: AHCB, Gremis, Consells del gremi de llibreters, 1731-1737, 30-I, s. f., 3 de febrer de 1733. La petició per portar espasa, a: AHCB, Reial Audiencia, Libro 2.º de consultas de la Real Junta, 1715, 6A-II-2, s. f., 15 d'octubre de 1715.

137. AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, Barri setè, carrer de Sant Domènec, I-57, s. f.; Ibídem, I-60, f. 532v, 1717. El pagament de 3 lliures consta a: Ibídem, I-62, p. 463 [i. e. 363], 1718. Posteriorment, Texidó va passar a pagar 2 lliures i 10 sous. Ibídem, I-66, p. 519, 1722.

i la confraria dels llibreters que va acabar a la Reial Audiència. L'any 1721, per evitar més despeses, les dues parts van signar una concòrdia, en virtut de la qual Texidó va cedir el privilegi per imprimir aquelles obres a la confraria a canvi de 260 lliures.[138]

Texidó va protagonitzar altres disputes amb els llibreters al llarg dels anys següents. Així, per exemple, es va negar a pagar uns diners que la confraria li reclamava l'any 1736. El deute corresponia a un dèbit de 186 lliures, 17 sous i 11 diners que havia deixat sis anys abans quan havia exercit de cònsol.[139]

Josep Texidó va fer testament l'any 1735. Va demanar ser enterrat a l'església de Sant Jaume de Barcelona i que després de la seva mort li fossin dites dues-centes cinquanta misses, de 6 sous cada una. Entre altres llegats, va deixar a Onofre i a Jeroni, fills seus, 100 i 200 dobles d'or, respectivament, que aleshores equivalien a 560 i 1.120 lliures. Va nomenar la seva dona usufructuària de tots els béns i hereu universal el seu fill Josep, inclosa "la gràcia que la Sacra Real Magestat de Felip Quint, Rey de España, (...) me té feta de son impressor en esta ciutat de Barcelona". El testament fou publicat el dia 20 d'octubre de 1735.[140]

En aquell moment, el patrimoni de Josep Texidó estava format per la casa del carrer de Sant Domènec del Call, els mobles i diverses peces d'or i de plata. El material de la impremta consistia, principalment, en dues premses i uns vint-i-vuit quintars de lletra. A més, al magatzem, s'hi guardaven uns quatre mil exemplars de diferents obres. A banda d'això, Texidó tenia unes 2.744 lliures en efectiu. Alguns particulars li devien 476 lliures per diverses feines, mentre que les institucions 400 lliures. En concret, la Intendència General devia a Texidó 33 lliures i escaig, l'Ajuntament 209 lliures i la Reial Audiència 157 lliures.[141]

138. AHPB, Aleix Claramunt, Quart manual, 948/4, f. 43v-47 i 243v-247, 9 de febrer i 30 d'octubre de 1721.

139. AHCB, Gremis, Consells del gremi de llibreters, 1731-1737, 30-I, s. f., 12 d'abril de 1736.

140. AHPB, Josep Francesc Fontana, Segon llibre de testaments, 934/52, f. 90v-93, 11 d'octubre de 1735.

141. Ibídem, Tercer llibre d'inventaris i encants, 934/56, s. f., 24 d'octubre de 1735.

Capítol 8
ELS MESTRES ADMINISTRADORS

Francesc Barnola

Francesc Barnola fou el darrer dels administradors de la impremta Cormellas, abans que aquesta fos adquirida, a final de 1700, pel llibreter Joan Pau Martí amb qui va continuar almenys fins a 1704. Barnola va néixer l'any 1671, molt probablement a Barcelona. Els seus pares eren Pere Barnola, boter d'aquesta ciutat, i Anna Maria. Després d'un primer matroni del qual no hi ha constància documental, l'any 1694 es va casar en segones núpcies amb Elisabet Ferrer, filla d'Arcàngel Ferrer, pagès de Barcelona, i d'Emerenciana, que va aportar 200 lliures de dot, mentre que el marit li va fer un escreix per valor de 100 lliures. Una part del dot provenia de la causa pia per a pobres maridades fundada pel capità Lluc d'Olivella.[1]

El cas de Barnola és un exemple de precocitat en l'àmbit laboral a la Barcelona moderna. El 1680, quan tenia nou anys, va començar a treballar a la impremta de Jacint Andreu. El 1686, després de la mort d'aquest, va passar al taller de Rafael Figueró. En una declaració a la Reial Audiència assegurava haver participat en la impressió d'un dels volums del *Despertador Christiano*, de José de Barcia y Zambrana, publicat per Figueró el 1687. Dos anys després treballava a la impremta Cormellas, tal com es pot deduir d'una acta notarial, en la qual figura

1. L'any del naixement de Francesc Barnola es dedueix d'una declaració que va fer a la Reial Audiència l'any 1707, en la qual deia que tenia trenta-sis anys. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 18 d'abril de 1707. La identitat dels pares consta en els capítols matrimonials signats amb Isabel Ferrer. AHPB, Esteve Cols, major, Llibre de capítols, 844/31, f. 336-339v, 30 de maig de 1694. El casament, a: ADB, Matrimonis, llibre 15, 1692-1695, s. f., 29 de maig de 1694. En aquest document hi consta que Barnola era vidu. El casament consta també a: ACB, Esposalles, Llibre 107, 1693-1695, f. 68v, 29 de maig de 1694. Els diners de la causa pia, a: AHPB, Josep Güell, Manual de 1694, 811/82, f. 126v-127v, 12 de desembre de 1694.

com a testimoni. Barnola és també un bon exemple per il·lustrar la mobilitat laboral en la indústria editorial. Segons va explicar al jutge l'any 1707, fins aleshores havia treballat a les impremtes de "Jacintho Andreu, Vicenç Surià, Joseph Llopis, Joan Pau Martí, Rafel Figueró y doctor Joseph Cormellas".[2]

El període de plenitud professional de Francesc Barnola va arribar l'any 1700, quan va substituir Tomàs Loriente en l'administració de la impremta Cormellas. Posteriorment, va seguir administrant la impremta quan poc després fou comprada per Joan Pau Martí. Segons el fons conservat, entre els anys 1700 i 1704 en aquesta impremta, sota la direcció de Barnola, es van publicar 13 llibres, 7 opuscles i 14 plecs solts, cosa que fa un total de 34 títols.

L'aportació de Francesc Barnola a la història de la impremta catalana destaca, sens dubte, per l'edició de la compilació de les Constitucions de Catalunya, publicada el 1704 per les impremtes de Joan Pau Martí —que Barnola administrava— i la de Josep Llopis, el responsable de la qual era Joan Piferrer. El pes més important d'aquesta edició, això no obstant, el va portar Barnola, que fou qui va aconseguir el contracte amb la Generalitat a través d'un concurs públic, en tant que va ser el que es va oferir a fer-ho per menys preu.[3]

Pel que fa a l'activitat gremial, Barnola va exercir de clavari de la germandat dels estampers l'any 1701. A banda, va treballar també de boter, l'ofici del seu pare. Durant la Guerra de Successió va formar part de la companyia de la Coronela en la qual hi havia els boters.[4]

De fet, és possible que Barnola morís a conseqüència d'aquest conflicte. La darrera referència en la qual Barnola apareix amb vida data de 1707, mentre que, segons la documentació cadastral, el 1716 ja era mort. Aquell any la seva vídua vivia en una casa del carrer d'en Llàstichs, per la qual pagava un lloguer de 20 lliures anuals. En el cadastre de l'any següent constava que Elisabet Barnola, "viuda de un cubero", seguia vivint en aquella casa, en companyia d'un fill.[5]

El fill de Francesc Barnola es deia Josep. L'any 1742, però, segons va fer constar la mare en el testament, feia temps que era fora de Catalunya. Per aquesta raó, tot i nomenar-lo hereu universal, va disposar

2. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 18 d'abril de 1707; AHPB, Rafael Cassanyes, Tercer manual, 867/17, f. 158v-159v, 12 de maig de 1689.

3. DGC, volum X, p. 184 i 186.

4. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 126v-127, 22 de març de 1701; ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 18 d'abril de 1707.

5. AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, Barri sisè, carrer d'en Llàstichs, I-57, s. f.; ibídem, I-60, f. 484v, 1717.

que si el fill no era a Barcelona quan ella morís les seves pertinences fossin venudes en encant públic. Segons la lectura del testament, la mare va morir l'agost de 1751. Aquell any vivia a la plaça de Marquilles, prop del convent de Sant Agustí vell, en una casa de la qual, segons l'inventari dels seus béns, era propietària. Tal com havia disposat en el testament, els béns, que consistien en la casa, els mobles, peces de vestir i algunes joies, foren venuts en encant públic, cosa que permet deduir que el fill no havia tornat a Barcelona.[6]

Francesc Caís

Francesc Caís va administrar la impremta del doctor Miquel Delmunts entre els anys 1653 i 1656. Es tracta d'un impressor que pertany a la generació anterior a la Guerra dels Segadors, tot i que es va mantenir actiu fins gairebé l'any 1678, quan va morir. Va néixer pels volts de l'any 1615 a Barcelona. El seu pare, Jaume Caís, treballava de daguer en aquesta ciutat, tot i que era natural de Sort, vila de la comarca del Pallars Sobirà. A més d'exercir d'impressor, Francesc Caís va obtenir també la mestria de daguer.[7]

L'any 1639 es va casar amb Maria Guardiola, vídua de l'impressor Antoni Plantada, filla de Jaume Guardiola, matalasser de Barcelona, i d'Antiga. L'esposa va fer una aportació dotal de 85 lliures, 4 sous i 3 diners, que era el valor de diversos mobles. Això no obstant, Maria Caís i Guardiola va morir el novembre de 1640, de manera que uns mesos després Francesc Caís es va casar amb Maria Esplugues, filla de Joan Esplugues, mestre de cases de Pallejà, i de Jerònima. L'esposa va aportar 60 lliures en concepte de dot. Maria Caís i Esplugues va morir a final de l'any 1651.[8]

6. AHPB, Josep Cols, Llibre quart de testaments, inventaris i encants, 955/38, f. 63-64, 8 de juny de 1742. Isabel Barnola va elegir com a un dels marmessors "D. Joseph Bernola, oficial de la fundició de la artilleria".

7. L'any del naixement de Francesc Caís es dedueix del contracte d'aprenentatge que va signar el gener de 1631 amb Sebastià de Cormellas, en el qual deia que tenia quinze anys. AHPB, Antoni Seguí i de Capella, Quinzè manual, 625/15, f. 18-20v, 4 de gener de 1631. La identitat i l'origen dels pares figura en el testament. AHPB, Lluís Fontana, Primer llibre de testaments i últimes voluntats, 806/44, f. 39-41, 3 de gener de 1672.

8. El casament amb Marianna Guardiola consta en l'àpoca pel dot. AHPB, Antoni Seguí i de Capella, Vint-i-tresè manual, 625/23, f. 28v-31, 6 de febrer de 1639. Marianna Caís i Guardiola fou enterrada el 28 de novembre de 1640. APSMP, Òbits, llibre 148, 1639-1641, f. 96v. AHPB, Antoni Seguí i de Capella, Segon llibre de testaments, 625/45, f. 29v-31, 6 de febrer de 1639. El dot aportat per Maria Esplugues, a: AHPB, Antoni Seguí i de Capella, Vint-i-cinquè manual, 625/25, f. 54v-56, 29 d'abril de 1641. La sepultura de Maria Caís i Esplugues, a: APSMP, Òbits, llibre 153, 1651-1656, f. 54v, 14 de desembre de 1651.

Dos mesos després, el febrer de 1652, Francesc Caís es va casar en terceres núpcies amb Maria Matas. D'aquest matrimoni en van sobreviure almenys cinc fills. Jaume, l'hereu, i Benet, el petit, van dedicar-se també a l'ofici d'impressor, mentre que els altres dos, Salvador i Joan, van treballar de torner i de daguer, respectivament. A més, els Caís van tenir una filla, a qui van posar per nom Marianna.[9]

Francesc Caís es va iniciar en l'ofici d'impressor al taller dels Cormellas, on va entrar com a aprenent l'any 1631. El gener va signar un contracte amb Sebastià de Cormellas per un període de tres anys, després dels quals va rebre 12 lliures de soldada. En la decisió d'aprendre l'ofici hi va tenir a veure, probablement, el fet que un germà seu, Pere Pau Caís, havia iniciat l'aprenentatge en aquella impremta tres anys abans.[10]

Pere Pau Caís formava part de la germandat dels estampers l'any 1632, mentre que la presència del seu germà Francesc es detecta a partir del mes de maig de 1634, cosa que indica que en aquell moment havia finalitzat els tres anys d'aprenentatge i ja era oficial impressor. A partir d'aleshores, Francesc Caís va desenvolupar diverses funcions dins la germandat, com la d'andador, que va exercir el 1637, o bé la d'administrador, càrrec pel qual fou elegit el desembre d'aquell any. De l'acta del consell celebrat aleshores es desprèn que era oficial premsista.[11]

Després d'acabar el període de formació va seguir vinculat a la família Cormellas durant uns quants anys. L'any 1635 va actuar com a testimoni en el testament de Sebastià de Cormellas i López, mentre que el 1643 va fer el mateix en el testament de Caterina Cormellas i Hexarc, esposa del mercader Sebastià Cormellas i Velasco, fill de l'anterior. En canvi, és possible que l'any següent hagués canviat d'impremta, no debades l'agost de 1644 va ser present en la lectura del testament de l'impressor Joan Dexen, propietari d'un altre dels tallers de Barcelona. El 1649 va actuar com a testimoni en la compra que Paula Mathevat, vídua de Sebastià Mathevat, va fer de la casa del carrer de la Riera del Pi, de manera que és probable que en aquell moment Caís treballés en aquesta impremta.[12]

9. ACB, Esposalles, llibre 86, 1651-1653, f. 37, 13 de febrer de 1652; AHPB, Lluís Fontana, Primer llibre de testaments i últimes voluntats, 806/44, f. 104-106.

10. AHPB, Antoni Seguí i de Capella, Quinzè manual, 625/15, f. 18-20v, 4 de gener de 1631; ibídem, Dotzè manual, 625/12, f. 340-342v, 15 d'abril de 1628.

11. AHPB, Jeroni Lledó, Llibre primer d'ordinacions i deliberacions de la germandat d'impressors de Barcelona, 658/42, s. f., 21 de maig de 1634, 27 de desembre de 1636 i 27 de desembre de 1637.

12. El testament de Sebastià de Cormellas i López figura a: AHPB, Antoni Seguí i de Capella, Llibre de testaments, 625/44, f. 156v-158v, 31 d'octubre de 1635. El testament de Caterina Hexarc, a: AHPB, Lluís Collell, menor, Llibre segon de testaments,

En qualsevol cas, la carrera professional de Francesc Caís va fer un salt a partir de l'any 1653, quan va assumir l'administració del taller que Miquel Delmunts tenia al carrer dels Cotoners. La primera impressió de la qual va ser responsable és una oració feta pel frare benedictí Alejandro Marín que es va resar al monestir de Montserrat en honor de Joan Josep d'Àustria per celebrar l'alliberament de la ciutat de Girona del setge francès, el setembre de 1653. Segons un catàleg de les impremtes de Barcelona elaborat per la confraria dels llibreters uns anys després, "lo diatari del P. Mesura, de S. Agustí" s'havia imprès l'any 1654 "en la estampa del doctor del Munts, administrada per Francisco Cays, mestre daguer". El fons conservat indica que Caís va administrar aquella impremta almenys fins a 1656. D'aquests quatre anys es conserven un total de vuit títols, repartits entre quatre llibres, tres opuscles i un plec solt.[13]

Posteriorment, Caís va retornar a la categoria d'oficial impressor. En el marc d'un plet celebrat a la Reial Audiència, Vicenç Surià va explicar que entre els anys 1672 i 1673 tots dos treballaven a la impremta de Jacint Andreu. És possible, però, que un temps després Caís tornés a treballar a la impremta Cormellas. El març de 1676, quan ja havia superat la seixantena, va actuar com a testimoni en una causa que Teresa Cormellas, la propietària, portava contra Sebastià Camarasa per l'herència de l'impressor Hubert Gotard.[14]

D'altra banda, Francesc Caís fou un dels pocs impressors que va poder formar part de les bosses del Consell de Cent i optar, d'aquesta manera, a la servitud pública. Això fou possible perquè havia obtingut la mestria de daguer, l'ofici patern, la confraria del qual gaudia de reconeixement polític. Caís fou insaculat per primer cop l'any 1648, en la bossa de portalers i cauquilladors. Més tard va obtenir un lloc en la de conseller sisè menestral, mentre que l'any 1651 fou inscrit en les bosses del plenari i de sotsadministrador de places. Al llarg dels anys va ser extret per a diversos càrrecs i oficis del govern municipal. En el bienni de 1657-1658 va actuar com a jurat del Consell de Cent, un càrrec que va poder repetir en els anys consulars de 1673 i 1674.

636/44, f. 25, 15 de gener de 1643. El testament de Joan Dexen, a: AHPB, Pere Màrtir Llunell, Llibre de testaments, 719/76, s. f., 15 d'agost de 1644. La compra de la casa de la Riera del Pi per part de Paula Mathevat, a: AHPB, Jaume Rondó, Manual de 1649, 706/8, s. f., 24 d'abril de 1649.

13. *Oración panegírica en alabança de Maria...* BUB, B-65/5/12-1; "Cathálogo de moltas estampas que són estadas y són de llibraters...", AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1685, 107-CC, f. 183v-184, 7 de juliol de 1685.

14. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 23921, s. f., 9 de novembre de 1677; UPF, ZX1683ZR43, s. f, 18 de març de 1676.

El 1666 va obtenir una de les quinze places de portaler, mentre que, finalment, el 1671 fou elegit per exercir l'ofici de sotsadministrador de places, una ocupació d'un any a la qual li corresponia una remuneració de 30 lliures i que consistia en assistir els dos administradors en la supervisió de la venda de grans.[15]

A pesar de figurar insaculat com a daguer, Caís va continuar formant part de la germandat dels estampers. El seu nom apareix en les actes de tots els consells que es van celebrar entre els anys 1671 i 1677. En aquesta etapa, però, no va arribar a exercir cap càrrec de responsabilitat, tot i que va donar suport a totes les accions que els impressors van emprendre per aconseguir la llibertat de vendre llibres públicament. A més, es va implicar en les activitats de la seva parròquia, la de Santa Maria del Pi, com ho mostra, per exemple, el fet que l'any 1662 va ser elegit entre una terna d'obrers d'aquesta església per exercir durant dos anys el càrrec d'administrador del Sant Sepulcre.[16]

Francesc Caís va morir a principi de 1678, tal com es dedueix de la lectura del seu testament, feta el 14 de gener. Va instituir hereva de tots els béns Maria Caís i Matas, la seva esposa.[17]

Al seu torn, Maria Caís va fer testament l'octubre de 1684. Va llegar 40 lliures a la seva filla Marianna, en contemplació del matrimoni, mentre que a Salvador, Joan i Benet els va llegar cinc lliures a cada un, "pregant a dits mos fills se tingan per contents de dit llegat, attès los pochs béns tinch per a disposar". Tot seguit, va instituir hereu

15. La insaculació de Francesc Caís a la bossa de portalers i cauquilladors és a: AHCB, Consellers, Insaculacions, Llibre d'ànima de les bosses d'insaculació de consellers, Consell de Cent i oficis, 1626-1651, 1C-VIII-1, f. 182v; en la de conseller sisè menestral, a: Ibídem, Relacions nominals d'insaculats per estaments i oficis en les bosses de Consellers, 1617-1671, 1C-VIII-12/3.2, p. 43; i en les del plenari i sotsadministrador de places a: Ibídem, Llibre d'ànima de les bosses d'insaculació de consellers, Consell de Cent i oficis, 1626-1651, 1C-VIII-1, f. 182v, 27 de novembre de 1651. L'extracció de Francesc Caís per formar part del Consell de Cent figura a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1658, 86-CC, f. 8v, 30 de novembre de 1657; i a: Ibídem, Registre de Deliberacions de 1673, 95-CC, f. 5, 30 de novembre de 1672. La insaculació per a l'ofici de portaler, a: Ibídem, Registre de Deliberacions de 1666, 90-CC, f. 29, 17 de gener de 1699. La insaculació de sotsadministrador de places, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1672, 94-CC, f. 17, 13 de desembre de 1671. Sobre l'ofici de sotsadministrador de places vegeu: N. FLORENSA I SOLER, *El Consell de Cent...*, p. 315-316.

16. La primera aparició de Francesc Caís en un consell de la germandat dels estampers està documentada a: AHPB, Lluís Fontana. Segon manual, 806/2, f. 202v-204, 10 de novembre de 1671; i la darrera, a: Ibídem, Vuitè manual, 806/8, f. 133-133v, 20 de juny de 1677. L'elecció com a administrador del Sant Sepulcre, a: AHPB, Josep Soldevila, Vint-i-quatrè manual, 711/14, f. 339, 26 de desembre de 1662.

17. AHPB, Lluís Fontana, Primer llibre de testaments i últimes voluntats, 1670-1691, 806/44, f. 39-41, 3 de gener de 1672.

universal l'impressor Jaume Caís, el primogènit. Maria Caís i Matas va morir poc després de signar el testament, car la lectura fou feta el 30 d'octubre.[18]

JAUME CAÍS

L'activitat de Jaume Caís com a administrador es va desenvolupar principalment a la impremta Cormellas, que va dirigir, amb alguna interrupció, des de l'any 1680 fins al 1694. Del 1685 al 1687 va ocupar-se també de dirigir la impremta Mathevat.

Jaume Caís i Matas va néixer l'any 1658 a Barcelona. Era fill de l'impressor Francesc Caís i de Maria Matas, filla de Josep Matas, sabater de Barcelona. Un dels seus germans, Benet, fou també impressor. L'any 1682 es va casar amb Elisabet Duran, vídua del sastre Francesc Frato, filla del paller Josep Duran, en una cerimònia celebrada a l'església de Santa Maria del Pi. L'any 1688 va contraure segones núpcies amb Caterina Basi, filla del pedrenyaler Isidre Basi. L'esposa va aportar un dot de 200 lliures.[19]

Jaume Caís es va iniciar en l'ofici d'estamper el 1675, a l'edat de setze anys. El seu pare el va afermar amb l'impressor Martí Gelabert, que aleshores administrava la impremta Mathevat, la qual, arran de la mort de Caterina Mathevat, el mes de març d'aquell any, havia esdevingut propietat del Col·legi de Betlem de Barcelona. El contracte d'aprenentatge es va pactar per un període de dos anys, a la fi del qual Caís rebria 12 dobles d'or, unes 66 lliures.[20]

El juny de 1675 va actuar com a testimoni en l'acte de jurament dels nous administradors i clavari de la germandat dels estampers, a

18. Ibídem, f. 104-106, 26 d'octubre de 1684.

19. L'any de naixement de Jaume Caís es dedueix del contracte d'aprenentatge signat amb Martí Gelabert el 1675, en el qual assegurava que tenia setze anys. AHPB, Lluís Fontana, Sisè manual, 806/6, f. 67v-68v, 12 de maig de 1675. La identitat i l'origen dels pares figura en els seus respectius testaments. AHPB, Lluís Fontana, Primer llibre de testaments i últimes voluntats, 806/44, f. 39-41, 3 de gener de 1672, i f. 104-106, 26 d'octubre de 1684. El casament de Jaume Caís i Elisabet Duran consta a: ADB, Matrimonis, Llibre 12, 1682-1684, f. 76v, 16 de juny de 1682; i a: APSMP, Matrimonis, llibre C/1, 1590-1683, s. f., 16 de juny de 1682. La sepultura d'Elisabet Caís, a: APSMP, Òbits, llibre 158, 1684-1695, f. 43, 22 d'agost de 1687. Els capítols matrimonials de Jaume Caís i Caterina Basi a: AHPB, Bernat Forés i Cortell, Manual de 1688, 874/3, f. 37-40, 20 de febrer de 1688.

20. AHPB, Lluís Fontana, Sisè manual, 806/6, f. 67v-68v, 12 de maig de 1675. La soldada promesa per Gelabert era molt més elevada del que era habitual, però cal tenir en compte que en l'afermament no hi constava que l'aprenent viuria a casa del mestre ni que aquest l'hagués d'alimentar.

pesar que encara no n'era membre. En aquell consell hi era present, com a confrare, el seu pare, Francesc Caís. L'ingrés efectiu de Jaume Caís a la germandat dels estampers es va produir el 1677, cosa que indica que aleshores ja havia acabat l'aprenentatge. Caís va prestar jurament el 6 de juny, juntament amb Pere Brugas i Josep Llopis.[21]

El gran salt en la vida professional de Jaume Caís, va arribar el 1680, quan va assumir l'administració de la impremta Cormellas. El mes d'agost va signar un contracte amb Teresa Cormellas i Ginebreda, vídua de Sebastià de Cormellas, per ocupar-se de la gestió del taller del carrer del Call durant cinc anys. D'aquest document es desprèn que Caís era oficial caixista, tot i que estava capacitat també per treballar a la premsa. Un dels primers impresos que es conserven de l'etapa de Caís com a administrador d'aquesta impremta és un opuscle titulat *Desengaño al autor de un papel*, que el Consell de Cent va encarregar-li el 1681 amb l'objectiu de respondre a un pamflet titulat *Jurídica respuesta*, relacionat amb l'assignació de les càtedres de filosofia de la Universitat de Barcelona, atribuït a Narcís Feliu de la Penya.[22]

Durant l'etapa com a administrador de la impremta Cormellas, Caís va treballar per a la catedral de Barcelona. El juliol de 1682, per exemple, el canonge Josep Fontdevila li va pagar 6 lliures "per haver imprimit una butlla de Pio Quint y los poders te de sa Santedat lo Eminentíssim Sr. Don Savo Millini, cardenal de la Santa Iglesia Romana, nuncio y collector general en los Regnes de Espanya, y unas escomunicacions de orde de dit subcollector".[23]

A banda d'això, Caís també subministrava llibres d'ensenyament als llibreters de Barcelona. El 1683 va haver de presentar una demanda a la cort del veguer contra Pau Agell per cobrar una partida d'antonis —la gramàtica d'Antonio de Nebrija—, valorada en 25 lliures. Gràcies al testimoni de Bernat Nivell, llibreter, i de Martí Gelabert, impressor, va poder demostrar que la reclamació era certa. Dos dies després de presentar-se la demanda, Agell fou condemnat a pagar el deute o a ingressar a la presó. Aquest afer és un exemple que serveix per mostrar la rapidesa amb què la justícia acostumava a resoldre aquest tipus de causes menors.[24]

21. AHPB, Lluís Fontana, Sisè manual, 806/6, f. 75-75v; ibídem, vuitè manual, 806/8, f. 124-124v, 6 de juny de 1677.

22. AHPB, Josep Virgili, Catorzè manual, 797/5, f. 88-89v, 11 d'agost de 1680. *Desengaño al autor de un papel...* BC, F.Bon. 2637.

23. AHPB, Jacint Borràs, Manual 1682, 724/29, f. 243-243v, 13 de juliol de 1682.

24. AHCB, Veguer, Processos, 1683-1687, XXXVII, f. 366. Albert Garcia Espuche ha destacat l'agilitat i l'eficàcia dels processos verbals de la cort del veguer, definint-los com una "justícia de la quotidianitat". Albert GARCIA ESPUCHE, *La Ciutat del Born...*, p. 461-464.

Jaume Caís va ocupar-se de la impremta Cormellas fins el 1684, quan fou substituït per Josep Soler, que el maig d'aquell any va arribar a un acord amb Teresa Cormellas. De l'etapa de Jaume Caís com a administrador d'aquesta impremta, de 1680 a 1684, es conserven almenys 4 llibres, 10 opuscles i 9 plecs solts, que tot plegat fa un total de 23 títols.

Cap a final de 1684 va passar a gestionar la impremta Mathevat, en substitució de Francesc Muns, que havia mort poc abans. Hi ha constància que el 30 d'octubre Caís ja vivia al carrer de la Riera del Pi, on aleshores estava situat el taller propietat dels jesuïtes. Aquell mateix any, en morir la seva mare, va heretar una casa al carrer de Sant Pau, situada davant de l'església del convent dels frares trinitaris descalços, que havia estat propietat de Francesc Caís, el seu pare.[25]

Jaume Caís es va negar a formar part de la confraria del estampers i va ignorar les ordinacions aprovades el 1684, les quals, entre altres coses, prohibien tenir taller d'impremta a Barcelona a tota persona que no en fos membre. Per aquesta raó, el juny de 1685, a instància d'una reclamació presentada pels impressors, la Reial Audiència li va prohibir l'exercici de l'ofici. La dissolució de la confraria per part del Consell de Cent un mes després va deixar sense efecte aquella prohibició, de manera que Caís va poder continuar exercint d'impressor. Durant el temps que va fer funcionar la impremta Mathevat, entre 1684 i 1686, va publicar, segons el fons conservat, uns 3 llibres, 4 opuscles i 14 plecs solts, cosa que fa un total de 21 títols.[26]

Cap a final de 1686, Jaume Caís tornava a administrar el taller de la vídua Cormellas, tal com es constata en una relació d'unes festes organitzades pel Consell de Cent en honor a santa Eulàlia, titulada *Festivos y magestuosos cultos* que, segons el peu d'impremta, fou publicat "en casa Cormellas, por Jayme Cays".[27]

---

25. La sepultura de Francesc Muns consta a: APSMP, Òbits, llibre 158, 1684-1685, f. 7, 22 de setembre de 1684. Jaume Caís vivia al carrer de la Riera del Pi l'octubre de 1684, lloc on el notari va fer la lectura del testament de Maria Caís i Matas, la seva mare. AHCB, Lluís Fontana, Primer llibre de testaments i últimes voluntats, 806/44, f. 104-106, 26 d'octubre de 1684. La presa de possessió de la casa del carrer de Sant Pau, a: AHPB, Lluís Cases, Quinzè manual, 806/15, f. 193, 31 d'octubre de 1684. Aquesta casa fou venuda el 1712 en encant públic a Pere Pau Vinyals, daurador, per Salvador Caís, hereu de Jaume Caís, per tal de pagar un deute al llibreter Baltasar Ferrer. Segons aquest document, la casa pertanyia a Francesc Caís, pare de Jaume Caís, en virtut d'una donació que el 1667 li havia fet el sacerdot Francesc Duran, rector de Sant Vicenç de Fals, de Fonollosa, a la comarca del Bages. AHPB, Bonaventura Galí, Dotzè manual, 918/12, f. 639v-650, 3 de desembre de 1712.

26. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1685, 107-CC, f. 183-184.

27. *Festivos y magestuosos cultos*... BC, F.Bon. 232.

Un any després va morir Elisabet Caís i Duran, la seva primera esposa, que fou enterrada a Santa Maria de Pi l'agost de 1687. Segons els llibres d'òbits d'aquesta parròquia, en aquell moment els Caís vivien al carrer d'en Robador.[28]

Jaume Caís va continuar administrant la impremta Cormellas fins el 1694, quan fou substituït per Tomàs Loriente, en una època en què el taller ja era propietat de Josep Cormellas, fill de Sebastià de Cormellas. De la segona etapa de Jaume Caís com a responsable del taller del carrer del Call, de 1686 a 1694, es conserven un total de 52 títols, dels quals 7 corresponen a llibres, 14 a opuscles i 31 a plecs solts.

L'any 1697 va morir la seva segona esposa, Caterina. En aquell moment tenien tres fills —Josep, Emmanuel i Eulàlia— i vivien al carrer de l'Hospital. Arran d'això, l'impressor va reclamar a la sogra, Eulàlia Basi, vídua del pedrenyaler Isidre Basi, el pagament d'una part del dot que havia estat acordat en els capítols matrimonials signats el 1688. Segons assegurava davant del tribunal, els pares de Caterina Basi només li havien pagat la meitat de les 200 lliures promeses.[29]

Després del seu pas per la impremta Cormellas, Jaume Caís va treballar un temps al taller de Rafael Figueró. Així, hi ha constància que va participar en la impressió del llibre titulat *Luz de verdades católicas*, escrit pel jesuïta mexicà Juan Martínez de la Parra, publicat el 1701. En una declaració a la Reial Audiència assegurava "haver vist los tres tomos en quart en casa dit Figueró, los quals haurian vingut impressos de Mexica. Y després dits pare y fill Figueró los imprimiren en un sol tomo de foleo, al qual ell, testimoni, com a impressor, hi treballà". L'any 1703, a més, Jaume Caís i Miquel Pàrdols, treballadors de Figueró, van donar fe davant notari que en aquell taller s'hi havien imprès el quatre volums del "Curso Moral Salmanticense", dels frares carmelites descalços de Salamanca "lo que dixeron y afirmaron saber, dichos Jayme Cays y Miguel Párdols, por haver trabajado en dicha impressión, assí en la caxa como en la prensa". Tenint en compte que el primer dels volums de l'obra dels carmelites descalços fou editat per Figueró el 1699, és probable que aleshores Jaume Caís ja treballés en aquesta impremta.[30]

En aquells anys Caís formava part de la recuperada germandat dels estampers. El seu nom figura en l'acta d'un consell celebrat al

28. APSMP, Òbits, llibre 158, 1684-1685, f. 43, 22 d'agost de 1687.

29. APSMP, Òbits, llibre 159, 1695-1708, f. 35, 22 de juny de 1697; ACA, Reial Audiència, Plets civils, 18335, s. f., 6 de juny de 1698.

30. La declaració de Caís està documentada a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 7 de juny de 1707; AHPB, Bonaventura Galí, Tercer manual, 918/3, f. 281v-282v, 28 de juliol de 1703.

convent dels frares trinitaris calçats el febrer de 1701. Fou un dels pocs impressors de Barcelona que es va beneficiar de l'exercici de la servitud pública. El maig de 1708 va obtenir l'ofici de mesurador de gra a la plaça del Blat, que li va atorgar el rei Carles III.[31]

Jaume Caís va morir el març de 1710, tal com consta en el registre del seu enterrament, que va tenir lloc el dia 18 d'aquell mes.[32]

JOSEP CASARACHS

Josep Casarachs va fer-se càrrec de l'administració de la impremta dels pares jesuïtes del Col·legi de Betlem de Barcelona de l'any 1696 al 1698, utilitzant el nom de Mathevat. Va néixer pels volts de 1672, molt probablement a la Bisbal d'Empordà, on vivien els seus pares, Joan Casarachs, sabater, i Maria. És possible que s'iniciés en l'ofici impressor a la ciutat de Girona, ja que, segons Enric Mirambell, un Josep "Caserachs" treballava amb Jeroni Palol a la dècada de 1680.[33]

L'any 1696, però, Casarachs ja vivia a Barcelona, atès que el mes de març es va casar amb Elionor Monet, de divuit anys, filla de Francesc Monet, corder d'aquesta ciutat, i d'Elena. L'esposa va aportar al matrimoni un dot de 200 lliures, mentre que l'impressor va correspondre, com era habitual, amb un escreix per valor de la meitat.[34]

A mitjan març de 1696 el rector del Col·legi de Betlem va llogar-li els aparells per imprimir que els jesuïtes tenien en propietat, arran de la donació feta per Caterina Mathevat. La Companyia va prestar tot el material a l'impressor per un període de tres anys i un preu de 40 lliures, 6 sous i 8 diners anuals. Precisament, Casarach es va instal·lar davant la rectoria de la parròquia de Santa Maria del Pi, on hi havia hagut la impremta Mathevat.[35]

---

31. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 126v-127, 22 de març de 1701; ACA, Reial Patrimoni, Batllia General de Catalunya, Privilegis, llibre XIV, 1699-1713, volums, 578, f. 138-139, 14 de maig de 1708. El 1712 el Consell de Cent va proveir la plaça de mesurador "per vacar dits officis per mort de Jaume Cahís y de Anton Ferrer, llibreters". AHCB, Consellers, Bosses de Deliberacions, 1712, 1C-XIII-40, s.f., 12 i 15 d'octubre de 1712.

32. APSMP, Òbits, llibre 160, 1708-1716, f. 37, 18 de març de 1710.

33. AHPB, Joan Navés, Plec de capítols matrimonials, 845/27, s. f., 29 de febrer de 1696; Enric MIRAMBELL, *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, p. 37.

34. AHPB, Joan Navés, Plec de capítols matrimonials, 845/27, s. f., 29 de febrer de 1696; ACB, Esposalles, Llibre 108, 1695-1697, f. 56v, 3 de març de 1696..

35. AHPB, Francesc Serra, Vuitè manual, 875/24, f. 45-46v, 15 de març de 1696. Una de les obres que mostra l'activitat de Josep Casarachs com a administrador de la impremta Mathevat, davant la rectoria de Santa Maria del Pi, és: *Festiva sagrada pompa...* BC, F.Bon. 2756.

L'activitat de Josep Casarachs no va durar gaire, ja que el 1698 el contracte de lloguer fou cancel·lat. Els jesuïtes van reclamar a l'impressor "los quatre quintars de lletra que falten a dita estampa, perquè quant se entregà dita estampa a dit Casarachs hi avia vint quintars de lletra y quant se restituí sols hi havia setse quintars de lletra". La producció de Casarachs fou escassa. En els catàlegs només hi consten cinc llibres, un opuscle i un plec solt, publicats entre 1696 i 1698.[36]

Després de l'etapa com a mestre administrador Casarachs va tornar a treballar per a altres. De 1707 a 1713 era a la impremta de Jaume Surià, com es constata en algunes actes notarials en les quals va actuar com a testimoni.[37]

L'any 1717, segons el registre cadastral, vivia amb la seva dona en una casa del carrer del Carme, que compartien amb una altra família, per la qual, entre totes dues, pagaven un lloguer anual de 30 lliures. És probable que uns anys després adquirís aquesta casa, ja que hi ha constància que el 1730 va pagar 3 lliures en concepte de cadastre real.[38]

Josep Casarachs va fer testament l'any 1724. Entre els marmessors designats hi figurava Jaume Surià, cosa que fa pensar que encara treballava en el taller d'aquest. Va demanar ser enterrat en l'església del convent del Carme i que després de mort li fossin dites cinquanta misses, de 6 sous cada una. Va nomenar hereu universal de tots els béns la seva esposa.[39]

Amb tot, Casarachs va viure fins l'any 1736. El 25 d'octubre, l'endemà de la seva mort, fou enterrat a Santa Maria del Pi. La vídua, Elionor Casarachs, va morir quatre anys després. Segons es dedueix dels respectius testaments, aquest matrimoni no tenia fills.[40]

NARCÍS CASAS

L'activitat de Narcís Casas com a administrador es va desenvolupar, en primer lloc, a la impremta del doctor Miquel Delmunts, segons consta de dues obres impreses al taller del carrer dels Cotoners els anys 1656

36. AHPB, Francesc Serra, Desè manual, 875/26, f. 428v-429, 1 de juliol de 1698.
37. AHPB, Francesc Rossinés, Testaments, 858/30, f. 116-118, 27 de setembre de 1707; ibídem, Manual de 1711, 858/24, f. 54-54v, 26 d'abril de 1711; ibídem, Inventaris i concòrdies, 858/26, f. 261v-262v, 9 de setembre de 1713.
38. AHCB, Cadastre, Repartiment de 1717, Barri novè, carrer del Carme, I-60, f. 569v; ibídem, Repartiment per cases, censos y censals desde 1723 fins a final de 1731, I-67, p. 818.
39. AHPB, Francesc Rossell, Segon llibre de testaments, 908/14, f. 145-146, 3 de gener de 1724.
40. Ibídem, f. 191-193, 26 de maig de 1737; APSMP, Òbits, llibre 163, 1733-1744, f. 44v, 25 d'octubre de 1736.

FUNDACIÓ NOGUERA

i 1657. Casas apareix com a testimoni en una acta notarial signada per Delmunts el 1662, cosa que indica que, molt probablement, encara treballava en aquella impremta. Posteriorment, en la primera meitat de la dècada de 1670 va administrar la impremta de Caterina Mathevat.[41]

La presència d'aquest impressor a casa de Caterina Mathevat és constata a través de nombrosos documents notarials. Els anys 1672 i 1673 va fer de testimoni en unes àpoques signades per la propietària pel cobrament d'unes impressions. El 1675, arran de la mort de Mathevat, Casas va ser present en l'acte de presa de possessió de la casa del carrer de la Riera del Pi, on hi havia la impremta, per part del cavaller Francesc Sans i de Puig, en nom de Maria Sans, la seva mare, hereva dels béns de Caterina Mathevat. Sans es va ocupar de pagar els deutes de la difunta Mathevat, entre els quals uns diners a Narcís Casas per treballar a la impremta.[42]

Narcís Casas va tenir també una destacada activitat gremial. El 1671 figurava com a membre de la germandat dels estampers, de la qual fou elegit administrador en dues ocasions, els anys 1673 i 1675. Segons es desprèn de les actes dels consells, era oficial premsista. A més, va donar suport a les accions per aconseguir la llibertat de vendre llibres públicament. En concret, va formar part del grup d'impressors que el juliol de 1676 van demanar al Consell de Cent la creació d'un col·legi d'estampers. En l'acta d'un consell celebrat l'octubre d'aquell any, això no obstant, es feia esment que Narcís Casas era mort. Per tant, es pot deduir que va morir entre juliol i octubre de 1676.[43]

41. *Justa poética consagrada a las festivas glorias de Maria...* BC. F.Bon. 223; *Rerum iudicatarum in Sacro Regio Senatu...* BUB, B-60/2/26; AHPB, Rafael Hexarc, Vuitè manual, 754/13, f. 261-262, 24 d'octubre de 1662; "Cathálogo de moltas estampas que són estadas y són de llibraters...", AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1685, 107-CC, f. 183v-184, 7 de juliol de 1685.

42. Les àpoques consten a: AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1672, 766/23, f. 177, 8 d'octubre de 1672; i AHPB, Francesc Cotxet i Soler-Ferran, Novè manual, 779/8, f. 355v, 13 de desembre de 1673. La presa de possessió de la casa, a: AHPB, Francesc Cotxet i Soler-Ferran, Onzè manual, 779/10, f. 105, 13 de març de 1675. Els pagaments a Narcís Casas, a: BC, Fons del Marquès de Saudín, Saud.Fol.134/7, s. f., 21 d'abril de 1675.

43. Narcís Casas apareix per primera vegada com a membre de la germandat dels estampers, a: AHPB, Lluís Fontana, Segon manual, 806/2, f. 202v-204, 10 de novembre de 1671. L'elecció i juraments com a administrador de la germandat, a: Ibídem, Quart manual, 806/4, f. 65v-66, 28 de maig de 1673; Ibídem, Sisè manual, 806/6, f. 61v-62, 21 d'abril de 1675, i f. 75-75v, 3 de juny de 1675. La petició dels impressors al Consell de Cent figura a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1676, 98-CC, f. 169v-170, 27 de juliol de 1676. El consell de la germandat en el qual Casas apareix com a difunt, a: AHPB. Francesc Josep Fontana, Plec de documentació de diverses confraries, 621/63, s. f., 11 d'octubre de 1676.

JAUME GASCÓN, MAJOR

Jaume Gascón va ocupar-se de la impremta Cormellas durant uns mesos de l'any 1686. Posteriorment, els anys 1694 i 1695, va administrar la impremta dels llibreters Anton Ferrer i Baltasar Ferrer.

Jaume Gascón i Llopis era natural d'Encinacorba, prop de Saragossa. Els seus pares eren Esteban Gascón, pagès d'aquella localitat, i Margarita Llopis. L'impressor es va casar l'any 1680 amb Maria Lisón, filla d'Antonio Lisón, pagès de Monzalbarba, vila situada també prop de la capital aragonesa. En el moment de contraure matrimoni, però, tots dos cònjuges feia temps que vivien a Barcelona, on ell treballava d'impressor i ella de criada. De fet, les 50 lliures que Maria Lisón va aportar en dot li foren donades pel noble Ramon Sagarriga, a casa del qual servia. A més, tal com consta en els capítols matrimonials, signats el març de 1680, l'esposa va donar a l'impressor unes vinyes de "dos jornals" d'extensió, situades al terme de Monzalbarba, que havia heretat de la seva mare. Jaume Gascón va fer un escreix a l'esposa per valor de 50 lliures. D'aquest matrimoni en va néixer, entre altres, un fill a qui també van posar Jaume, i que, seguint les passes del pare, va treballar també d'impressor a Barcelona.[44]

La primera prova documental de l'activitat de Jaume Gascón com a impressor data de 1668, quan va actuar com a testimoni en la venda de la impremta que Miquel Delmunts va fer a Rafael Figueró i Martí Gelabert. Per tant, és possible que treballés al taller del carrer dels Cotoners.[45]

Gascón va administrar la impremta Cormellas durant uns mesos de l'any 1686, substituint l'impressor Josep Soler, que havia mort poc abans. Això es comprova, per exemple, en uns villancets que es van cantar a l'església del convent de Santa Caterina de Barcelona el gener de 1686, impresos per Gascón al taller dels Cormellas. A final d'aquell any, però, fou substituït per Jaume Caís. Per tant, el pas de Jaume Gascón pel taller del carrer del Call fou molt curt, cosa que es reflecteix també en la producció, ja que només es conserven dues obres.[46]

Posteriorment, en els anys 1694 i 1695, va administrar la impremta que els llibreters Anton Ferrer i Baltasar Ferrer tenien al carrer de la

44. AHPB, Ramon Vilana Perles i de Ribes, Llibre cinquè de capítols matrimonials, 763/92, f. 212-215v, 22 de març de 1680; ADB, Matrimonis, llibre 11, 1679-1682, f. 66, 7 d'abril de 1680; ACB, Esposalles, llibre 100, 1679-1681, f. 51, 7 d'abril de 1680.

45. AHPB, Josep Quatrecases, Dinovè manual, 742/34, f. 3v-5v, 27 de maig de 1668.

46. *Villancicos que se cantaron en el convento de Santa Catalina...el dia 8 de Enero de 1686*. BUB, B-65/5/17-4.

Llibreteria, tal com consta, per exemple, en una sentència de la Reial Audiència impresa el 1695. De l'etapa de Gascón com a administrador del taller dels Ferrer es conserven només tres llibres i un plec solt.[47]

Jaume Gascón va morir l'agost de 1697.[48]

TOMÀS LORIENTE

Tomàs Loriente va administrar la impremta Cormellas des de l'any 1694 fins al 1700. L'obra més antiga conservada és un pamflet que porta per títol *La salud de Europa*, que criticava el paper de França durant la Guerra dels Nou Anys, publicat el 1694.[49]

És possible que Loriente fos natural del regne d'Aragó. Almenys, hi ha constància que es va casar amb Engracia Seriñana, filla de José Seriñana, de la ciutat de Saragossa. El gener de 1693 probablement treballava a la impremta Cormellas, ja que va fer de testimoni, juntament amb Jaume Caís, en una acta notarial feta per Josep Cormellas. Posteriorment, el setembre d'aquell any, Loriente va signar una procura a Barcelona com a "jove estamper".[50]

Una altra acta notarial mostra com el 1696 Tomàs Loriente administrava el taller dels Cormellas. Joan Baptista Altés i Miquel Montanyès, treballadors d'aquella impremta, van donar fe que el llibre titulat *Govierno general, moral y político*, del frare dominic Andrés de Valcedebro, havia estat imprès "en la emprenta de dicho doctor Joseph Cormellas, por Thomás Loriente, impressor".[51]

Una gran part de la producció de Tomàs Loriente fou realitzada per compte del Consell de Cent, ja que Josep Cormellas, el propietari de la impremta, gaudia de l'ofici d'estamper de la Ciutat. Entre els treballs destaca la relació de les festes que es van fer a Barcelona l'octubre de 1696 per celebrar la recuperació del rei Carles II d'una malaltia. De l'etapa en què Loriente va administrar la impremta Cormellas, es

47. *Regia sententia lata die XXVII octobris MDCLXXXXV...* BUB, C-239/1/7-19.

48. ACB, Òbits, llibre 5, 1692-1714, f. 45, 3 d'agost de 1697. No es pot descartar la possibilitat que la mort de Jaume Gascón fos una conseqüència del setge de 1697.

49. *La salud de Europa...* BUB, B-64/8/35.

50. El casament de Tomás Loriente amb Engracia Seriñana consta en el testament d'aquesta. AHPB, Pau Cabrer, Llibres primer i segon de testaments, 877/30, f. 154-155, 16 de juny de 1707. L'acta en la qual Loriente i Caís figuren com a testimonis es documenta a: AHPB, Josep Güell, Manual de 1693, 811/79, f. 153v-154. La procura signada per Loriente, a: AHPB, Francesc Busquets, menor, Manual de 1693, 871/7, f. 205-205v, 7 de setembre de 1693.

51. AHPB, Francesc Serra, Vuitè manual, 875/24, f. 157v-158v, 24 de març de 1696. *Govierno general, moral y político...* BUB, XVII-4879.

FUNDACIÓ NOGUERA

conserven almenys 12 llibres, 17 opuscles i 23 plecs solts, que fan un total de 52 títols.

Posteriorment, sembla que va marxar a viure a Madrid. Això és, almenys, el que es desprèn de la lectura del testament d'Engracia Seriñana, la seva esposa, feta el mes de març de 1715. El notari va deixar constància que en aquell moment Loriente residia a la capital castellana. És possible que el matrimoni s'hagués trencat uns anys abans, ja que en el testament, redactat l'any 1707, no s'esmenta el marit.[52]

PERE PAU MATEU

L'activitat de Pere Pau Mateu com a administrador es va desenvolupar a la impremta dels llibreters Anton Ferrer i Baltasar Ferrer, que va dirigir des de l'any 1677 fins al 1681. Mateu va néixer pels volts de 1655 a Barcelona. Era fill de Joan Mateu, escudeller d'aquesta ciutat. Es va casar amb la filla d'un espardenyer que es deia Francesc Blai.[53]

Pere Pau Mateu es va iniciar en l'ofici d'impressor a casa de Josep Forcada, on va entrar d'aprenent el juliol de 1666, és a dir, quan tenia uns onze o dotze anys. L'agost de 1673, un cop acabat el període d'aprenentatge, va rebre de Forcada les 12 lliures corresponents a la soldada que aquest li havia promès. En els seus primers anys com a oficial impressor, Mateu va treballar a la impremta de Rafael Figueró. Així, en una declaració a la Reial Audiència assegurava que entre 1673 i 1678 hi havia fet feina diverses vegades.[54]

Poc després d'acabar l'aprenentatge va ingressar a la germandat dels estampers. El setembre de 1673 fou escollit, com a membre més novell, per a fer d'andador, en substitució de Vicenç Surià, un ofici que consistia a ocupar-se dels petits encàrrecs de la germandat. Mateu assistia amb regularitat als consells, tot i que no consta que fos elegit per a cap altre càrrec de responsabilitat. L'any 1676 va formar part del grup d'impressors que, enmig del conflicte amb els llibreters per

52. AHPB, Pau Cabrer, Llibres primer i segon de testaments, 877/30, f. 154-155.

53. L'any i el lloc del naixement de Pere Pau Mateu es dedueixen d'una declaració que va fer a la Reial Audiència el 1678, en la que deia que tenia vint-i-tres anys i era natural de Barcelona. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 23921, s. f., 6 de juliol de 1678. La identitat del pare consta a: AHPB, Antoni Fabra, Manual de 1673, 790/10, f. 172-172v, 1 d'agost de 1673. Pere Pau Mateu apareix com a gendre de Francesc Blai, espardenyer, a: AHPB, Lluís Fontana, Dotzè manual, 806/12, f. 52v-53v, 27 de febrer de 1681, i ibídem, f. 55v-56v, 1 de març de 1681.

54. AHPB, Antoni Fabra, Manual de 1673, 790/10, f. 172-172v, 1 d'agost de 1673; ACA, Reial Audiència, Plets civils, 23921, s. f., 6 de juliol de 1678.

FUNDACIÓ NOGUERA

la venda pública de llibres, van demanar al Consell de Cent la creació d'un col·legi d'estampers.[55]

L'any 1675 treballava a la impremta Mathevat, com consta de la seva presència com a testimoni en la presa de possessió de la casa del carrer de la Riera del Pi per part de Francesc Sans i de Puig, el nou propietari. Uns dies després va comprar a Sans set raimes de paper que hi havia al taller per un preu de 12 lliures i 12 sous. Poc després, els hereus de Caterina Mathevat van pagar-li els diners que se li devien per les darreres feines fetes a la impremta. Mateu va deixar constància en una àpoca haver rebut 7 lliures i 15 sous.[56]

A partir de 1677 es va ocupar de fer treballar la impremta que havien comprat els llibreters Anton Ferrer i Baltasar Ferrer. El juny d'aquell any les dues parts van signar un contracte per un període de tres anys. L'obra més antiga que es conserva feta per Mateu és l'edició d'un llibre que tracta de la confessió, escrit pel frare franciscà José Gavarri, publicat el 1677. Mateu va administrar la impremta d'Anton Ferrer i Baltasar Ferrer almenys fins l'any 1681. D'aquest període hi ha registrats un total de 21 títols sortits d'aquell taller, en concret 9 llibres, 5 opuscles i 7 plecs solts.[57]

Posteriorment, va tornar a treballar a la impremta de Rafael Figueró, com ho mostra una àpoca signada el desembre de 1683, en la qual va actuar com a testimoni. Aquesta relació, però, es va trencar amb motiu d'una disputa judicial per una bestreta de 30 lliures que el mestre va avançar al treballador.[58]

Després d'aquest conflicte, Pere Pau Mateu va retornar a la impremta d'Anton Ferrer i Baltasar Ferrer. Això és, almenys, el que es constata en l'obra *Chrisol de sacerdotes*, de José Pérez, impresa per Mateu el 1684. El rastre d'aquest impressor es perd després d'aquesta data.[59]

55. AHPB, Lluís Fontana, Quart manual, 806/4, f. 96-97, 17 de setembre de 1673; AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1676, 98-CC, f. 169v-170, 27 de juliol de 1676

56. AHPB, Francesc Cotxet i Soler Ferran, Onzè manual, 779/10, f. 105, 13 de març de 1675; BC, Fons del Marquès de Saudín, Saud. Fol. 134/7, s. f., 22 de març de 1675.

57. AHPB, Joan Alomar, Quart manual, 814/4, f. 134v-135v, 20 de juny de 1677. *Noticias singularíssimas...* BUB, B-64/8/33.

58. AHPB, Josep Virgili, Divuitè manual, 797/6, f. 50, 10 de desembre de 1683; ACA, Reial Audiència, Plets civils, 23130.

59. *Chrisol de sacerdotes...* BUB, B-61/9/31.

FRANCESC MUNS

Francesc Muns fou un impressor amb una activitat molt escassa com a administrador, car només es conserva una obra que se li pugui atribuir. Es tracta del primer volum del *Floro Histórico*, de Francisco Fabro Bremundan, reeditat a Barcelona l'any 1684 a la impremta Mathevat. És possible que abans hagués treballat a la impremta de Josep Forcada, no debades el 1681 va fer de testimoni en una procura. De la mateixa manera, és probable que l'any 1683 fes feina a la impremta de Vicenç Surià, ja que apareix també com a testimoni en una acta notarial. En qualsevol cas, l'etapa de Francesc Muns com a administrador de la impremta Mathevat no va durar gaire, ja que va morir el setembre de 1684.[60]

FRANCESC PASQUAL

Francesc Pasqual es va ocupar d'administrar la impremta de Llorenç Déu quan, en morir aquest, fou heretada per la vídua, Helena Girbau. Posteriorment, va seguir gestionant-la quan va passar a ser propietat del notari Josep Forcada. Durant un temps va administrar també el taller de Caterina Mathevat. Es tracta d'un impressor que pertany a la generació anterior a la Guerra dels Segadors, ja que va iniciar la seva activitat durant la primera meitat del segle XVII.

Francesc Pasqual va néixer pels volts de 1599 i era fill de Jaume Pasqual, taverner de Barcelona, i de Paula. El 1619 es va casar amb Magdalena Manegat, de catorze anys d'edat, filla de Cosme Manegat, pagès de Bolvir, vila de la comarca de la Cerdanya, i d'Aldonça. L'esposa va fer una aportació dotal de 100 lliures, mentre que l'impressor va correspondre, com era habitual, amb un escreix per valor de la meitat. Posteriorment, el 1661, es va casar amb Mònica Carreras, vídua de Bartomeu Canals, fuster de Barcelona, filla de Joan Carreras, taverner d'aquesta ciutat. En aquest cas, Pasqual va rebre un dot de 500 lliures. Mònica Pasqual va morir el 1664, tal com es constata en el seu testament. L'impressor es va casar per tercer i darrer cop amb Eulàlia Pla, vídua de Joan Torres, mestre de cases, i filla de Francesc Pla, blanquer de Barcelona. En aquesta ocasió, l'esposa va fer una

60. *Floro histórico*... BUB, XVII-3872-1. La procura feta per Josep Forcada figura a: AHPB, Lluís Cases, Manual de 1682, 828/3, f. 18v-19, 28 d'abril de 1681. L'acta signada per Vicenç Surià, a: AHPB, Ramon Vilana Perles i de Ribes, Manual de 1683, 763/67, f. 237-237v, 23 de març de 1683. La sepultura de Francesc Muns, a: APSMP, Òbits, llibre 158, 1684-1685, f. 7, 22 de setembre de 1684. Segons aquest document, en aquell moment Muns vivia al carrer de Natzaret.

aportació dotal de 100 dobles d'or, que aleshores equivalien a 550 lliures en moneda de Barcelona.[61]

L'activitat de Pasqual com a impressor va iniciar-se a la dècada de 1610. El seu nom apareix com a testimoni en el contracte d'aprenentatge que Pere Gayral va signar l'any 1617 amb Llorenç Déu, cosa que indica que, molt probablement, treballava en aquell taller. De fet, Pasqual i Déu eren cunyats, ja que aquest s'havia casat en primeres núpcies amb Maria Pasqual, germana seva. És possible que aquest lligam familiar hagués afavorit l'inici de Francesc Pasqual en l'ofici d'impressor. Amb tot, sembla que el 1628 treballava a la impremta Cormellas, ja que aquell any va actuar com a testimoni en una procura feta a Sebastià de Cormellas.[62]

L'etapa de Francesc Pasqual com a administrador es va iniciar amb posterioritat a 1647, any de la mort de Llorenç Déu. En un document elaborat un temps després per la confraria dels llibreters constava que la impremta d'Helena Déu havia estat "administrada per Francesch Pasqual". L'any 1651, de fet, fou designat per la vídua Déu per fer la valoració del material tipogràfic, que va lliurar a Josep Forcada, el seu segon marit. L'octubre de 1652, però, Pasqual va signar un contracte amb Caterina Mathevat per ocupar-se d'administrar el seu taller. La propietària va cedir-li la casa en emfiteusi per cens de 44 lliures anuals, i tot el material de la impremta, a canvi de quedar-se la meitat dels beneficis que s'obtinguessin de la seva explotació. Amb tot, Mathevat es va reservar unes quantes habitacions de la casa per poder-hi viure, pagant a Pasqual un lloguer de 15 lliures l'any. Un temps després va

61. L'any del naixement de Francesc Pasqual es dedueix dels capítols matrimonials signats amb Magdalena Manegat el 1619, en els quals l'impressor assegurava que tenia vint anys. La identitat dels pares figura també en aquest document. AHPB, Galceran Sever Pedralbes, Capítols matrimonials, 537/78, n. 48, 18 de juliol de 1619. El casament de Francesc Pasqual i Magdalena Manegat consta a: ACB, Esposalles, llibre 70, 1619-1621, f. 31, 30 de desembre de 1619. Una referència als capítols matrimonials signats per Francesc Pasqual i Mònica Canals, i l'àpoca pel dot rebut es pot trobar a: AHPB, Jaume Rondó, Manual de 1661, 706/18, s. f., 3 d'abril de 1661. El testament de Mònica Pasqual i Carreras, publicat el 12 d'octubre de 1664, a: AHPB, Pere Màrtir Llunell, Llibre de testaments, 719/79, f. 152-153, 6 d'agost de 1664. Els capítols matrimonials de Francesc Pasqual amb Eulàlia Pla, a: AHPB, Pere Màrtir Llunell, Llibre quart de capítols matrimonials, 719/69, f. 265-266, 12 d'octubre de 1664.

62. El contracte d'aprenentatge de Pere Gayral figura a: AHPB, Francesc Aquiles, menor. Sisè manual, 610/34, f. 299-300, 9 de novembre de 1617. El matrimoni de Llorenç Déu amb Maria Pasqual consta a: AHPB, Antoni Agustí, Llibre d'inventaris, encants, capítols matrimonials i concòrdies, 686/8, s. f., 10 d'octubre de 1641. La procura a Sebastià de Cormellas, a: AHPB, Antoni Seguí i de Capella, Dotzè manual, 625/12, f. 344-345v, 18 d'abril de 1628.

tornar a administrar la impremta de Josep Forcada, tal com es constata en el rebut d'una impressió que va fer el 1666.[63]

Al llarg de la dècada de 1670 va treballar de nou per a la família Cormellas. Això es dedueix de la seva presència com a testimoni en el contracte d'administració que Vicenç Surià i Teresa Cormellas van signar el 1674. A més, Pasqual va declarar com a testimoni en una causa que la vídua Cormellas va mantenir a la Reial Audiència contra Sebastià Camarasa per l'herència de Paula Gotard, filla de l'impressor Hubert Gotard. En la seva compareixença davant del jutge, el març de 1676, Pasqual assegurava "haver treballat molts anys en la sua estampa". L'octubre de 1681, això no obstant, tornava a ocupar-se de la impremta de Josep Forcada, tal com es desprèn de les 44 lliures que el notari li va pagar per "tota feyna de estampa per me facta en vostra estampa" fins a aquell dia.[64]

El cas de Francesc Pasqual serveix també per il·lustrar una pràctica que no era estranya a la Barcelona moderna: la de l'exercici de més d'un ofici. A banda d'impressor, Pasqual va treballar també de gorreter o barreter d'agulla. Gràcies a la pertinença a aquest gremi figurava insaculat al Consell de Cent, a la bossa de receptor i palloler, en la qual fou inscrit per primer cop el novembre de 1637. Posteriorment, els anys 1649 i 1651 fou insaculat a les bosses de jurats i de conseller sisè, respectivament. D'aquesta manera, va gaudir de l'exercici de la servitud pública i dels beneficis, principalment econòmics, que això comportava. En concret, va ser extret per a l'ofici "d'aidador" —ajudant— de la Taula de Barcelona, una ocupació que va exercir almenys des de 1653. Aquest ofici, que era vitalici, reportava al seu titular un salari de 90 lliures anuals del Consell de Cent, mentre que la Diputació li pagava 26 lliures i un sou l'any per la feina feta com a ajudant de la taula per a servei del General. Pasqual va exercir l'ofici d'ajudant

63. "Cathálogo de moltas estampas que són estadas y són de llibraters...", AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1685, 107-CC, f. 183v-184, 7 de juliol de 1685. La valoració de la impremta d'Helena Déu figura a: AHPB, Francesc Reverter, Llibre segon de capítols matrimonials, 703/46, f. 220-227, 31 de març de 1651. La cessió de la impremta per part de Caterina Mathevat, a: AHPB, Jaume Rondó, Manual de 1652, 706/10, s. f., 4 d'octubre de 1652. Pasqual apareix com a administrador de la impremta de Josep Forcada a: AHPB, Francesc Torres, major, 783/15, Cinquè manual, f. 713v-714v, 1 de novembre de 1666.

64. El contracte d'administració signat per Vicenç Surià amb Teresa Cormellas consta a: AHPB, Josep Virgili, Setè manual, 797/3, f. 54v, 25 de juliol de 1674. El plet entre Cormellas i Camarasa, a: UPF, ZX 1683 Z R43. Francesc Pasqual apareix en aquest document com a barreter. L'àpoca signada per Pasqual a Forcada, a: AHPB, Lluís Cases, Manual de 1681, 828/3, f. 55v-56, 10 d'octubre de 1681.

de la taula fins el 1679 quan, arran d'una indisposició, fou rellevat, a proposta seva, pel cirurgià Pere Màrtir Castells.[65]

Pel que fa a l'activitat gremial, Pasqual va ser present en gairebé tots els consells que la germandat dels estampers va celebrar entre els anys 1632 i 1640. Fou també un dels impressors que va participar en les disputes que aquest col·lectiu va mantenir amb els llibreters a partir de 1671. El novembre d'aquell any era present en el consell en el qual es va acordar introduir una causa a la Reial Audiència contra la Confraria dels Llibreters. En aquell moment era l'impressor més veterà de la germandat, car ja tenia més de setanta anys. Fins i tot hi ha constància que més d'una vegada els consells es van celebrar a casa seva, al carrer del Carme, en lloc del convent de frares trinitaris calçats, que era on s'acostumaven a reunir.[66]

Tot i l'edat, Pasqual va desenvolupar càrrecs de responsabilitat dins la germandat dels estampers com, per exemple, el de clavari, pel qual fou nomenat el març de 1674. L'any següent, en un consell que els impressors van celebrar, precisament, a casa de Pasqual, el clavari va presentar els comptes a Rafael Figueró, el seu substitut. Posteriorment, va exercir també com a administrador, un càrrec pel qual va ser elegit el mes d'abril de 1677.[67]

---

65. La insaculació de Francesc Pasqual a la bossa de receptors i pallolers, a: AHCB, Consellers, Insaculacions, Llibre d'ànima de les bosses d'insaculació de consellers, Consell de Cent i oficis, 1626-1651, 1C-VIII-1, f. 314v, 27 de novembre de 1637; a la bossa de jurats, a: Ibídem, f. 415v, 27 de novembre de 1649; a la bossa de conseller sisè, a: Ibídem, f. 120, 20 de novembre de 1651. A partir de 1653, arran de la presa de control de les insaculacions per part de la monarquia hispànica, les llistes on figurava Pasqual foren aprovades pel virrei Joan Josep d'Àustria. Així, la validació de la insaculació de Pasqual a la bossa de receptors i pallolers consta a: AHCB, Consellers, Insaculacions, Originals d'insaculacions, 1653-1699, 1C-VIII-2, f. 44, 29 de març de 1653. L'any 1654 el Consell de Cent va pagar 5 lliures al llibreter Joan Sapera per la servitud feta d'ajudant de la taula en substitució de Francesc Pasqual, "lo qual estava purgant per haver tingut morbo en sa casa". AHCB, Consell de Cent, Memorial de Comptes 1654-1655, 1B-XII-21, f. 123, 13 de novembre de 1654. Els pagaments fets per la Generalitat a Pasqual figuren anualment al Registre de Deliberacions. El primer d'aquests pagaments, a: ACA, Generalitat, Registre de Deliberacions del consistori, trienni de 1650, part 2.ª, Sèrie General (N), 207, f. 525v, 15 de juliol de 1653. La substitució de Pasqual per Pere Màrtir Castells, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1679, 101-CC, f. 162, 7 d'agost de 1679.

66. La presència de Pasqual en els consells de la germandat entre 1632 i 1640 està documentat a: AHPB, Jeroni Lledó, Llibre primer d'ordinacions i deliberacions de la germandat d'impressors de Barcelona, 658/42. L'acta del consell de la germandat celebrat el 1671, a: AHPB, Lluís Fontana, Segon manual, 806/2, f. 202v-204, 10 de novembre de 1671. El consell de la germandat celebrat a casa de Francesc Pasqual, a: Ibídem, Quart manual, 806/4, f. 65v-66, 28 de maig de 1673.

67. El nomenament de Francesc Pasqual per exercir de clavari figura a: AHPB, Lluís Fontana, Cinquè manual, 806/5, f. 37-37v, 26 de març de 1674. Els comptes retuts l'any següent a Rafael Figueró, clavari entrant, a: AHPB, Lluís Fontana, Sisè manual, 806/6, f. 75-75v, 3 de juny de 1675. El nomenament com a administrador, a: ibídem, Vuitè manual, 806/8, f. 91-91v, 18 d'abril de 1677.

Pel que fa al patrimoni, era un dels pocs impressors de Barcelona que, a pesar de no tenir impremta, tenia casa en propietat. L'any 1634 va adquirir en emfiteusi una casa al carrer de l'Amargós de Barcelona, que li va establir el notari Antoni Cesilla, per un cens de 10 lliures anuals, dos pollastres d'entrada i el compromís de fer-hi obres per valor de 50 lliures. L'any 1656, però, va canviar de casa, tot adquirint-ne una altra al carrer de Sant Pere més baix, davant la capella de l'Ajuda, que li establí el noble Joan Jeroni Alemany, per un cens de 44 lliures anuals i dos pollastres d'entrada. Pasqual es va comprometre a invertir-hi 15 dobles d'or en obres de millora, estimades en aquell moment, segons el document, en 4 lliures i 10 sous cada una, o sigui, 62 lliures.[68]

Francesc Pasqual va participar també del sistema rendista, cosa poc habitual entre els oficials impressors. Hi ha constància que rebia una pensió anual de 4 lliures, 18 sous i 9 diners del clavari del Consell de Cent per un censal mort que li havia consignat l'assaonador Josep Milàngels. Aquest havia manllevat 16 dobles d'or a Pasqual l'any 1673 amb el compromís de retornar-les-hi en dos anys, tot aportant com a fiança aquell censal mort, de 98 lliures i 16 sous de preu. L'any 1678, però, Milàngels encara no havia tornat els diners a l'impressor, de manera que aquest es va quedar el censal. Posteriorment, el 1683, Pasqual va cedir-lo al notari Josep Forcada, retenint-se, però, el cobrament de les pensions, és a dir, el seu usdefruit, mentre fos viu.[69]

Francesc Pasqual va fer testament l'abril de 1682. Va demanar ser enterrat a l'església de Santa Maria del Pi, en el lloc on reposava Mònica Pasqual i Carreras, la seva segona esposa, i que després de mort li fossin dites tres-centes misses, de 4 sous cada una. A més, va demanar que la casa del carrer del Carme, on vivia, que havia heretat de Mònica, fos venuda i, tal com havia disposat la difunta en el seu testament, els diners obtinguts es gastessin en misses a l'església de Santa Maria del Pi. Va instituir hereva universal la seva darrera esposa, Eulàlia Pla, durant la seva vida natural, demanant que quan ella morís, tots els béns fossin venuts i els diners destinats a misses en la mateixa església. Del testament es dedueix que l'impressor no tenia fills en el

68. AHPB, Antoni Seguí i de Capella, Divuitè manual, 625/18, f. 405-409, 19 d'octubre de 1634; AHPB, Josep Forcada, Manual de 1656, 740/1, s. f., 11 d'abril de 1656.

69. El préstec fet per Francesc Pasqual a Josep Milàngels consta a: AHPB, Rafael Hexarc, Quadern d'instruments, 754/2, s. f., 30 de juliol de 1673. Milàngels havia venut aquest censal al clavari del Consell de Cent el 1669. AHCB, Consellers, Censals, Capbreu de censals de la ciutat de Barcelona, 1464-1704, gener i febrer, 1C.XV-222, f. 211. La cessió del censal a Josep Forcada, a: AHPB, Lluís Cases, Manual de 1683, 828/3, f. 261v-263, 15 de novembre de 1683.

moment de testar. Francesc Pasqual va morir el 10 de juliol de 1685 a la casa on vivia, al carrer del Carme.[70]

Jaume Plantada

El nom de Jaume Plantada com a mestre administrador apareix en un llibre escrit per Narcís Camós, titulat *Jardín de María*, editat l'any 1657. És molt probable que aquesta obra fos impresa per Plantada al taller del doctor Miquel Delmunts.[71]

Jaume Plantada va néixer vers l'any 1603 a Santa Eulàlia de Ronçana, al Vallès Oriental, el poble d'on eren els seus pares, Miquel Plantada, paraire, i Magdalena. Es tracta, de fet, d'un impressor que va iniciar la seva activitat en la primera meitat del segle xvii i que forma part d'una generació anterior a la Guerra dels Segadors.[72]

Plantada es va casar almenys tres vegades, la primera de les quals el febrer de 1636, amb Marianna Albet, filla de Galceran Albet, del terme de Miralles, lloc que pertanyia a la baronia de la Llacuna, a la comarca de l'Anoia. Marianna, però, va morir un any després, tal com es constata en la lectura del seu testament, feta el gener de 1637. El febrer d'aquell es va casar en segones núpcies amb Anna Rosés, filla d'Honorat Rosés, ferrer de Castelldefels, natural, però, de Vilafranca de Conflent. Al cap d'uns mesos, però, va tornar a enviudar, de manera que el 1643 va contraure matrimoni en terceres núpcies amb Maria Montaner, filla de Gabriel Montaner, fuster de Barcelona.[73]

---

70. AHPB, Lluís Cases, Llibre de testaments, 828/13, s. f., 19 d'abril de 1682. La mort de Francesc Pasqual consta a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1685, 107-CC, f. 253, 11 de setembre de 1685.

71. *Jardín de María, plantado en el Principado de Cataluña*. BC, 6-II-85. Existeix algun exemplar d'aquesta obra on consta que fou editada el 1657 a la impremta de Miquel Delmunts. BMP, R2-19.

72. L'any del naixement de Jaume Plantada consta en el contracte d'aprenentatge que el 1623 va signar amb Llorenç Déu, en el qual deia que tenia vint anys. AHPB, Francesc Aquiles, Dotzè manual, 610/40, f. 81, 6 de març de 1623. La identitat i l'origen dels seus pares figura en una referència als capítols matrimonials signats amb Marianna Albet. AHPB, Antoni Seguí i de Capella, Vintè manual, 625/20, f. 106v, 24 de febrer de 1636.

73. El casament de Jaume Plantada i Marianna Albet consta a: ACB, Esposalles, llibre 78, 1635-1637, f. 52, 6 de febrer de 1636. Una referència als capítols matrimonials figura a: AHPB, Antoni Seguí i de Capella, Vintè manual, 625/20, f. 106v, 24 de febrer de 1636. El testament de Marianna Albet, a: AHPB, Jeroni Lledó, Primer llibre de testaments, codicils i darreres voluntats, 658/34, f. 92v, 9 de gener de 1637. El casament de Jaume Plantada i Anna Rosés, a: ACB, Esposalles, llibre 78, 1635-1637, f. 116, 13 de febrer de 1637. El testament d'Anna Rosés, a: AHPB, Jaume Rondó, Llibre de testaments, 706/56, f. 43-44v, 23 de novembre de 1641. El casament amb Maria Montaner a: ACB, Esposalles, llibre 81, 1641-1643, f. 87, 26 d'abril de 1643. Els capítols matrimonials de Plantada i Montaner, a: AHPB, Francesc Pons, Segon llibre de capítols matrimonials, 627/53, f. 620-624, 23 de maig de 1643.

L'inici de Jaume Plantada en l'ofici d'impressor va tenir lloc el 1623. Aquell any es va afermar amb Llorenç Déu per un període de tres anys, després del qual va rebre una soldada de 12 lliures. En el moment de signar el contracte d'aprenentatge els pares de Plantada ja havien mort, de manera que va aportar com a fermança un germà més gran, Antoni Plantada, també impressor.[74]

Tant Antoni com Jaume Plantada van formar part de la germandat dels estampers, tal com es constata, per exemple, en l'acta d'un consell celebrat al convent de frares trinitaris calçats de Barcelona el gener de 1632. Posteriorment, el desembre de 1634, Jaume Plantada, que era oficial premsista, fou elegit per exercir d'administrador. Va assistir amb assiduïtat als consells almenys fins a 1642, moment en què l'activitat de la germandat es va aturar.[75]

En els anys posteriors a la fi de la Guerra dels Segadors, Jaume Plantada va treballar a la impremta de Miquel Delmunts, la qual va administrar durant un breu període de temps l'any 1657. Amb tot, és probable que continués treballant en aquest taller amb posterioritat, tal com es constata en el debitori que el metge va signar a l'impressor el 1661. L'octubre d'aquell any, Delmunts va reconèixer que devia 275 lliures a Plantada, "per tota feyna ajau feta en la stampa que jo tinch en ma casa".[76]

Sembla que Plantada vivia a Granollers l'any 1663, com es comprova en una procura que Martí Escona, també impressor, va signar-li aquell any. Tanmateix, va morir a Barcelona l'any següent.[77]

JOSEP SOLER

L'impressor Josep Soler va administrar la impremta que el passamaner Bonaventura Torruella tenia a Tarragona de 1680 a 1684. Posteriorment, entre 1684 i 1685, va administrar la impremta Cormellas. Soler va néixer l'any 1650 a Sant Feliu de Guíxols, al Baix Empordà, el poble d'on eren els seus pares, Antoni Soler, bracer i mulater, i Maria. El mes de març de l'any 1670 es va casar a Barcelona amb

74. AHPB, Francesc Aquiles, Dotzè manual, 610/40, f. 81, 6 de març de 1623.

75. AHPB, Jeroni Lledó, Llibre primer d'ordinacions i deliberacions de la germandat d'impressors de Barcelona, 658/42, s. f., 11 de gener de 1632; 27 de desembre de 1634.

76. AHPB, Rafael Hexarc, Setè manual, 754/12, f. 218v-219, 13 d'octubre de 1661.

77. AHPB, Francesc Llunell, Trenta-tresè manual, 659/35, f. 172v-173v, 23 de maig de 1663; Josep MAS, "Notes sobre estampers antics a Catalunya", *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, IV, 1917, p. 44.

Maria Bo, filla de Joan Josep Bo, robaveller. D'aquest matrimoni en van sobreviure almenys tres fills: Peronella, Josep i Maria Rosa.[78]

L'inici de Josep Soler en el món de la impremta va tenir lloc el novembre de 1666, quan va signar un contracte d'aprenentatge amb Martí Gelabert, que aleshores treballava a la impremta de Miquel Delmunts. Soler es va afermar per un període de quatre anys, a la fi dels quals va rebre una soldada de 8 lliures.[79]

Soler va esdevenir oficial impressor cap a final de 1670. Un any després ja actuava com a administrador de la germandat dels estampers. El novembre de 1671, juntament amb Onofre Balmes, l'altre dels impressors que aquell any exercien d'administradors, va adreçar unes paraules als seus companys per fer-los veure la necessitat d'iniciar una causa a la Reial Audiència contra els llibreters. De manera semblant, Soler va formar part del grup d'impressors que l'any 1676 va sol·licitar al Consell de Cent la formació d'un col·legi d'estampers.[80]

En els seus primers anys com a impressor va treballar a la impremta Cormellas. Això es dedueix per la seva presència com a testimoni en el contracte que l'impressor Vicenç Surià va signar l'any 1674 amb Teresa Cormellas per administrar el taller. Soler va fer també de testimoni en la signatura d'una procura que Teresa Cormellas va fer el setembre de 1676 i en la d'una àpoca l'octubre de l'any següent. En aquell temps Soler vivia en una botiga situada en la mateixa casa del carrer del Call on hi havia la impremta. Això no obstant, el 1679 va haver de marxar-ne, ja que el maig d'aquell any Teresa Cormellas va llogar la botiga al clavetaire Miquel Bover, amb el compromís que abans d'acabar el mes d'agost obligaria Soler a abandonar-la.[81]

78. L'any del naixement de Josep Soler es dedueix d'una declaració que va fer a la Reial Audiència el 1685, en la qual deia que tenia trenta-cinc anys. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 12772, s. f., 4 d'abril de 1685. El lloc de naixement, a: AHPB, Francesc Llauder, Dissetè manual, 787/17, f. 352-353v, 17 de juliol de 1679. La identitat, l'origen dels pares i els noms dels fills figuren al seu testament. AHPB, Josep Virgili, Llibre de testaments, protestes i altres actes secrets, 797/13, f. 203-205, 28 de novembre de 1685. El casament de Josep Soler amb Maria Bo, a: ADB, Matrimonis, llibre 6, 1669-1672, s. f., 16 de març de 1670; i també a: ACB, Esposalles, Llibre 95, 1669-1671, f. 42v, 16 de març de 1670.

79. AHPB, Rafael Hexarc, Manual de 1666, 754/17, s.f., 21 de novembre de 1666.

80. AHPB, Lluís Fontana, Segon manual, 806/2, f.202v-204, 10 de novembre de 1671; AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1676, 98-CC, f.169v-170, 27 de juliol de 1676.

81. El contracte entre Vicenç Surià i Teresa Cormellas figura a: AHPB, Josep Virgili, Setè manual, 797/3, f. 54v, 25 de juliol de 1674. La procura feta per Cormellas, a: AHPB, Lluís Cases, Primer manual, 828/1, f. 92, 2 de setembre de 1676. L'àpoca, a: AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1677, 766/33, f. 211, 1 d'octubre de 1677. El lloguer de la botiga, a: AHPB, Josep Virgili, Tretzè manual, 797/5, f. 53-54, 11 de maig de 1679.

Després d'això, Soler se n'anà a viure a Tarragona, on el 1680 ja administrava la impremta de Bonaventura Torruella. Uns mesos abans va vendre la part que li pertanyia en l'herència dels seus pares, en concret, la tercera part del valor d'una casa a Sant Feliu de Guíxols, situada al carrer de Sant Joan, que li va comprar una de les seves dues germanes per 77 lliures. En el document hi constava que Soler feia aquella venda per la necessitat que tenia per raó d'alguns negocis, de manera que és molt probable que aquells diners li servissin per anar-se'n a treballar a Tarragona.[82]

Soler va administrar la impremta de Bonaventura Torruella fins el 1684. A principi d'aquell any, però, aquest va vendre el material d'imprimir a una societat formada per quatre llibreters barcelonins, encapçalada per Josep Moyà. Tot i que Soler havia acordat amb Moyà que s'ocuparia d'administrar la impremta a Barcelona, finalment va canviar de parer i es va oposar a la venda, tot demanant, sense èxit, l'empara del veguer de Tarragona. El llibreter, al seu torn, va presentar un requeriment judicial per tal que Soler lliurés tot el material d'imprimir. Fins i tot, Torruella va enviar una carta a Soler, aconsellant-lo que respectés el tracte que havia fet amb Moyà.[83]

Per tot plegat, Soler va haver de desprendre's de la impremta, de manera que aleshores va optar per retornar a Barcelona. El maig de 1684 va signar un acord amb Teresa Cormellas per administrar la impremta del carrer del Call durant cinc anys. A grans trets, les condicions estipulaven que la propietària facilitaria tot el material necessari a l'impressor, mentre que les dues parts compartirien les despeses —com la compra de paper i els sous dels treballadors— i es repartirien els beneficis. Segons es desprèn d'aquest contracte, Soler era oficial caixista, tot i que estava també capacitat, si convenia, per treballar a la premsa.[84]

La producció que es conserva de la impremta Cormellas durant el període d'administració de Josep Soler es limita a uns quatre opuscles, un dels quals és una al·legació jurídica feta pel síndic de la ciutat de

82. Sobre l'activitat de la impremta de Bonaventura Torruella a Tarragona, administrada per Josep Soler, vegeu: Ángel DEL ARCO, *La imprenta en Tarragona...*, op.cit., 1916, p.160-166. Segons Del Arco, producció de Josep Soler a Tarragona fou escassa i de poc valor. La venda de la casa de Sant Feliu de Guíxols a: AHPB, Francesc Llauder, Dissetè manual, 787/17, f.352-353v, 17 de juliol de 1679.

83. AHPB, Jeroni Guiu, Manual de 1684, 846/5, f.57v-58v, 9 de març de 1684; ACA, Reial Audiència, Plets civils, 32136, s.f., 21 de març de 1684; ACA, Reial Audiència, Plets civils, 32136, s.f., 15 d'abril de 1684.

84. AHPB, Josep Virgili, Divuitè manual, 797/6, f.26-27, 7 de maig de 1684.

Barcelona contra els administradors de la lleuda reial i de Mediona. El pas de Soler pel taller del carrer del Call fou molt breu, ja que va emmalaltir cap a final de l'any següent.[85]

Josep Soler va fer testament el novembre de 1685. Va demanar ser enterrat a la catedral de Barcelona i va nomenar hereu universal el seu fill Josep, de tres anys d'edat. Va morir pels volts del 21 de desembre, com es desprèn del registre de la seva sepultura.[86]

DOMÈNEC TALLER

L'activitat de Domènec Taller com a mestre administrador es va desenvolupar a la dècada de 1720 a la impremta de la vídua de Joan Pau Martí, en un moment en què ja era un impressor experimentat, amb gairebé quaranta anys en l'ofici. Taller va néixer l'any 1669 a Premià de Dalt, a la comarca del Maresme, poble on el seu pare, Bernat Taller, feia de pagès. L'any 1690 es va casar amb Maria Rosa Castells, d'uns catorze anys d'edat, filla de Pere Castells, corder de Barcelona, i de Marianna. L'esposa va aportar al matrimoni un dot de 150 lliures, mentre que l'impressor li va fer un escreix per valor de 75 lliures. L'any 1708 es va casar en segones núpcies amb Gertrudis Rovira.[87]

L'inici de Domènec Taller en l'ofici d'estamper va tenir lloc a la impremta del notari Josep Forcada, amb qui es va afermar el desembre de 1681 per un període de sis anys. Això no obstant, no va complir el termini acordat, ja que el 1685 va signar un altre contracte d'aprenentatge per dos anys amb Rafael Figueró. És probable que en acabar el període de formació, Taller tornés a treballar a la impremta de Forcada. Almenys, l'any 1688 va actuar com a testimoni en la donació que el notari va fer dels seus béns al convent de Santa Caterina de Barcelona. Un temps després, però, va retornar a la impremta de Rafael Figueró.

85. *Per lo syndich de la ínclyta ciutat de Barcelona...* BC, F.Bon. 2857.

86. AHPB, Josep Virgili, Llibre de testaments, protestes i altres actes secrets, 797/13, f. 203-205, 28 de novembre de 1685; ACB, Òbits, llibre 7, 1686-1710, f. 10v, 22 de desembre de 1685. Segons aquest document, en el moment de morir Soler vivia al carrer del Paradís.

87. L'any del naixement de Domènec Taller es dedueix del contracte d'aprenentatge que el desembre de 1685 va signar amb Rafael Figueró, en el qual deia que tenia setze anys. AHPB, Bernat Famada, Manual de 1685, 782/12, f. 390v-391, 10 de desembre de 1685. La identitat i el lloc de residència dels seus pares figura en els capítols matrimonials signats el 1690 amb Maria Rosa Castells. AHPB, Antoni Navarro, Primer llibre de capítols matrimonials, 876/28, f. 40-43v, 2 d'agost de 1690. El casament de Domènec Taller i Gertrudis Rovira consta a: ADB, Matrimonis, llibre 19, 1706-1709, f. 412v, 19 de desembre de 1708; i a: ACB, Esposalles, llibre 115, 1707-1709, f. 79, 22 de desembre de 1708.

Segons que va declarar el 1707 en el marc d'un judici, aquell any i els precedents havia estat oficial a casa de Figueró.[88]

Domènec Taller va tenir una participació activa en la germandat dels estampers. L'any 1701 va signar la petició al Consell de Cent per sol·licitar l'ofici d'estamper de la Ciutat per a la germandat. Posteriorment, va ser present en un consell celebrat el mes d'abril de 1711.[89]

En els anys posteriors a la fi de la Guerra de Successió, Taller seguia treballant a la impremta de Rafael Figueró, tal com es constata en una àpoca que el 1717 va signar Caterina Figueró. A partir de 1722 va assumir l'administració de la impremta de Maria Martí, vídua del llibreter Joan Pau Martí, que havia mort aquell any. Segons el fons conservat, va administrar aquest taller almenys fins el 1727, amb una producció de 5 llibres, 15 opuscles i 15 plecs solts. Domènec Taller seguia en actiu entre 1733 i 1735, com es constata en una llista que la confraria dels llibreters enviava anualment a l'Ajuntament de Barcelona amb la relació de llibreters i impressors que pagaven el cadastre personal.[90]

TOMÀS VASIANA

La menció més antiga que mostra la presència de Tomàs Vasiana a Barcelona apareix en el registre del seu matrimoni amb Maria Xevilles, que es va celebrar a l'església de Santa Maria del Mar el setembre de 1649. Va administrar la impremta de Miquel Delmunts els anys 1650 i 1651, com consta, per exemple, en l'obra *Liber de officio curati*, del teòleg italià Giovanni Battista Possevino. En un catàleg elaborat per la confraria dels llibreters s'esmenta també que el *Jardín de María* fou imprès per Vasiana a casa de Delmunts. La producció d'aquest taller sota la seva administració es limita a quatre llibres.[91]

---

88. El contracte d'aprenentatge de Domènec Taller amb Josep Forcada figura a: AHPB, Lluís Cases. Manual de 1681, 828/3, f. 79v, 26 de desembre de 1681. L'afermament amb Rafael Figueró, a: AHPB, Bernat Famada, Manual de 1685, 782/12, f. 390v-391, 10 de desembre de 1685. La donació feta per Forcada al convent de Santa Caterina, a: AHPB, Josep Güell, Manual de 1688, 811/70, f. 211-226, 23 de novembre de 1688. La declaració a la Reial Audiència, a: ACA, Reial Audiència. Plets civils, 16661, s. f., 9 de juny de 1707.

89. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 126v-127, 22 de març de 1701; AHPB, Francesc Rossinés, Manual de 1711, 858/24, f. 261v-262, 27 d'abril de 1711.

90. AHPB, Josep Amat i Reixac, Manual de 1717, 940/8, f. 131v-132, 7 de setembre de 1717; AHCB, Gremis, Consells del gremi dels llibreters, 1731-1737, 30-1, s. f., 3 de febrer i 21 de desembre de 1733, 18 d'octubre de 1735

91. ACB, Esposalles, llibre 85, 1649-1651, f. 17v, 26 de setembre de 1649; *Liber de officio curati*... BC, 15-V-39; "Cathálogo de moltas estampas que són estadas y són de llibraters..."AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1685, 107-CC, f. 183v-184, 7 de juliol de 1685.

Capítol 9
LLIBRETERS EN EL NEGOCI DE LA IMPREMTA

Josep Moyà

L'activitat de la impremta de Josep Moyà es detecta des de l'any 1684 fins al 1700, per bé que no es conserva producció després del 1693. Inicialment, Moyà va adquirir els aparells d'imprimir conjuntament amb Jacint Escona, Francesc Llopis i Joan Terrasànchez, també llibreters. El març de 1684 els quatre socis van comprar la impremta que el passamaner barceloní Bonaventura Torruella tenia a Tarragona, per un preu de 137 lliures i 10 sous. Unes setmanes després tot el material fou traslladat a Barcelona, a casa de Moyà, al carrer de la Llibreteria, on els impressors Martí Gelabert i Josep Texidó el van posar a punt per fer-lo funcionar.[1]

L'any següent, Escona, Llopis i Terrasànchez van renunciar a la seva participació en el negoci. El motiu principal del desacord tenia relació amb la demanda judicial que Moyà havia posat, a Tarragona, contra Torruella per l'incompliment de l'acord de compravenda. Els tres socis van acceptar que la impremta quedés en propietat de Moyà a canvi que aquest, un cop descomptades les despeses de fer-la portar des de Tarragona, els pagués la quantitat de 80 lliures. Una de les poques obres que es conserven publicades per aquesta societat és una relació sobre el setge que l'exèrcit francès va posar a la ciutat de Girona el maig de 1684, en el marc de la Guerra de les Reunions.[2]

Josep Moyà va néixer a Montblanc l'any 1643. En realitat, però, es deia Josep Sopa, ja que era fill d'Albert Sopa i Moyà, mariner de

1. AHPB, Jeroni Guiu, Manual de 1684, 846/5, f. 57v-58v, 9 de març de 1684.
2. AHPB, Jeroni Guiu, Manual de 1685, 846/5, f. 9v-11v, 19 de gener de 1685. *Relació verdadera del feliz succés...* BC, F.Bon. 184.

Tarragona, i de Tecla. Per alguna raó va optar per utilitzar el cognom de l'àvia paterna. L'any 1667 es va casar amb Elisabet Demunt, filla de Joan Demunt, sastre d'Igualada, i d'Angèlica. L'esposa va fer una aportació dotal de 300 lliures, mentre que el llibreter va correspondre amb un escreix de 150 lliures. D'aquest matrimoni en van sobreviure almenys dos fills, Anton i Tomàs, que també van exercir l'ofici de llibreter, i tres filles, Maria Eulàlia, Isabel i Rosa.[3]

Moyà va aconseguir la mestria de llibreter el 1667. Poc abans havia llogat una casa al carrer de la Llibreteria, a la cantonada amb el carrer d'Arlet, que li fou arrendada pel cirurgià Joan Jutge, per un preu de 30 lliures l'any.[4]

A banda d'exercir de llibreter, Moyà va participar en altres activitats comercials. El 1669, per exemple, va arrendar el tall de la carn de la vila de Sant Andreu de la Barca pel termini d'un any.[5]

L'any 1675 fou nomenat andador de la Confraria de Sant Jordi, el gremi dels cavallers. Entre les obligacions de l'andador hi havia la de portar el "llibre comú" del General al Banc de la Ciutat, per tal que els taulers fessin les oportunes comprovacions, o bé acompanyar les autoritats de la Generalitat en els actes que se celebraven a Barcelona. Moyà figurava entre els oficials que van desfilar amb els diputats i oïdors en els actes de dol que es van fer a Barcelona l'any 1689 per la mort de la reina Maria Lluïsa d'Orleans, primera esposa del rei Carles II. En concret, al llibreter li va correspondre acompanyar l'oïdor eclesiàstic.[6]

---

3. El naixement i la identitat dels pares figura a: AHPB, Jaume Sayós, Llibre quart de capítols matrimonials, 733/44 n. 57, 31 de juliol de 1667. El casament de Josep Moyà i Elisabet Demunt, a: ADB, Matrimonis, llibre 5, 1667-1669, s. f., 30 de juliol de 1667, i a: ACB, Esposalles, llibre 94, 1667-1669, f. 11v, 30 de juliol de 1667. Els noms dels fills de Josep Moyà consten en el seu testament. AHPB, Joan Solsona, Llibre primer de testaments i codicils, 890/22, s. f., 10 de març de 1707.

4. AHPB, Francesc Llunell, Trenta-setè manual, 659/39, f. 76-77v, 31 de maig de 1667; AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1667, 766/14, f. 284v-286v, 4 de maig de 1667. La casa de Josep Moyà estava situada a la cantonada del carrer de la Llibreteria amb el d'Arlet en direcció a la plaça de l'Àngel.

5. AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1669, 766/17, f. 25-25v, 12 de juliol de 1669.

6. El nomenament de Josep Moyà com a andador de la confraria de Sant Jordi figura a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1674, part 2.ª, Sèrie General (N), 228, f. 246, 18 de desembre de 1675. Al llarg de la segona meitat del segle XVII, aquest ofici fou exercit gairebé sempre per un llibreter. L'obligació de l'andador de la Confraria de Sant Jordi de portar els llibres de comptes del General al banc es pot consultar a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1704, part 2.ª, Sèrie General (N), 266. f. 185, 11 de març de 1705. El dol per la mort de la reina, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1686, part 3.ª, Sèrie General (N), 242, f. 1461, 18 de març de 1689. Sobre la confraria de Sant Jordi, vegeu: Agustí DURAN I SANPERE, *Barcelona i la seva història*, Barcelona: Curial, 1973, vol. 2, p. 190-204.

A l'andador de la confraria de Sant Jordi li corresponia un salari de 40 lliures anuals i, a més, estava inclòs en tots els repartiments de gratificacions que la Generalitat donava als oficials. Josep Moyà va exercir l'ofici d'andador de la confraria de Sant Jordi fins l'any 1691, quan fou substituït pel seu fill Anton, també llibreter, en qualitat de subrogat. El pare va presentar una súplica als diputats de la Generalitat al·legant que patia una "indisposició ipocondríaca" que li impedia continuar exercint l'ofici. Els diputats van concedir la subrogació al fill, amb doble salari i dret a gratificacions.[7]

Josep Moyà fou un dels llibreters que més activament va participar en el conflicte que aquest col·lectiu va mantenir amb els impressors de Barcelona. En les ocasions que va actuar com a cònsol es va fer càrrec de realitzar diverses confiscacions de llibres i paper. L'any 1698, per exemple, juntament amb Joan Cassanyes, un altre dels cònsols, es va presentar a casa de Francesc Figueras, revenedor, perquè tenia "públicament botiga oberta, ab los parastatges y en ells diferents sorts de papers, plomas, cartrons y altres cosas per a vèndrer, lo que li és prohibit".[8]

Pel que fa a la seva activitat com a llibreter, hi ha constància que Moyà va fer feines per alguns membres de la noblesa catalana. Així, per exemple, l'any 1681 va rebre 30 lliures i 5 sous d'Antoni de Camporrells, cavaller de l'orde de Sant Jaume, "per lo paper, llibres, encodernar-ne alguns, plomes y altres coses donades de ma botiga". També hi ha constància que almenys entre els anys 1687 i 1704 va proveir de material d'escriure l'administració del ducat de Cardona a Catalunya, tal com es desprèn dels pagaments que cada any li feia el mercader Jaume Teixidor, el tresorer.[9]

Entre les feines fetes a particulars per la impremta de Josep Moyà hi ha un memorial que li van encarregar els marmessors de Maria Falcó i de Cassador, vídua de Joan Baptista Falcó. El febrer de 1693 va cobrar 7 lliures i 10 sous per la feina "de estampar un memorial en fet y en dret" per una causa que Falcó portava a la Reial Audiència contra el ciutadà honrat Lluís Porta. El 1695 va rebre 16 lliures i 10 sous de Joan Morera dels Tarongers, ciutadà honrat de Barcelona, per la impressió d'un memorial de dret per a la defensa en un plet que aquell mantenia contra Isidre Pejoan, cirurgià d'Arenys de Mar.[10]

7. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1689, part 2.ª, Sèrie General (N), 244, f. 376v, 10 de maig de 1691.

8. AHPB, Jeroni Guiu, Manual de 1698, 846/9, s. f., 6 de juny de 1698.

9. AHPB, Francesc Daguí, Vint-i-setè manual, 755/10, f. 4v-5, 3 de gener de 1681; AHPB, Josep Güell, Manual de 1687, 811/67, f. 113v, 24 de gener de 1687.

10. AHPB, Joan Ribes, Manual de 1693, 832/14, f. 12-12v, 13 de febrer de 1693; *Iuridicus discursus pro nobili Maria Falco et Cassador...* BUB, B-38/2/1-8; AHPB, Salvador Golorons, Manual de 1695, 812/12, f. 126-127, 17 de novembre de 1695.

Una de les obres més conegudes fetes a la impremta de Josep Moyà és un manual per a tenyir roba, que fou publicat l'any 1691 amb el títol de *Remallet de tinturas y breu modo de donar-las a totas robas de llana, teles y fil*. Es tracta, segons que va assenyalar Pierre Vilar, d'un manual escrit probablement al segle XVI que fou editat o reeditat per Moyà per encàrrec de Narcís Feliu de la Penya, impulsor d'iniciatives per a la renovació del comerç.[11]

La impremta de Josep Moyà encara funcionava l'any 1700, tal com es dedueix d'una notificació que Rafael Figueró va fer a tots els impressors de Barcelona per informar-los d'un privilegi d'impressió que havia obtingut. Amb tot, la darrera obra localitzada data de 1693. La producció feta per Moyà consisteix en un total de 21 títols, impresos entre els anys 1684 i 1693, dels quals deu corresponen a llibres, tres a opuscles i els vuit restants a plecs solts.[12]

Josep Moyà va fer testament el 10 de març de 1707. Va demanar que li fossin dites cent cinquanta misses de 5 sous cada una. Va deixar 200 lliures a dues de les seves filles, Isabel i Rosa, per dotar-les per al matrimoni, i 60 lliures al seu fill Tomàs. Va instituir com a hereu universal Anton, el primogènit. Moyà va morir poc després, ja que el testament fou publicat el 14 de març.[13]

ANTON FERRER I BALTASAR FERRER

Anton Ferrer i Baltasar Ferrer, que no eren germans i ni tan sols parents propers, van formar una societat molt duradora, la qual, entre altres activitats relacionades amb el món del llibre, va tenir impremta des de l'any 1676. L'obertura del taller d'Anton Ferrer i Baltasar Ferrer fou un altre dels motius que va provocar un enfrontament entre els llibreters i els impressors de Barcelona. Aquesta qüestió fou tractada en un consell que la germandat dels estampers va celebrar el mes d'octubre de 1676, la qual va prohibir als seus membres treballar en aquella impremta. No tots els impressors, però, van seguir les indicacions de la germandat. El juny de 1677, pocs mesos després de la celebració d'aquell consell, l'impressor Pere Pau Mateu va signar un

11. Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*..., p. 405. Vilar va atribuir al llibreter l'autoria de la introducció que figura al llibre, ja que l'obra anava signada amb el pseudònim de Phesio Mayo, anagrama de Joseph Moyà. *Remallet de tinturas*... BC, 9-III-52.

12. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 7 de desembre de 1707.

13. AHPB, Joan Solsona, Llibre primer de testaments i codicils, 890/22, s. f., 10 de març de 1707. Elisabet Moyà, dona de Josep Moyà, havia mort l'any 1694. APSJP, Òbits, llibre 24, 1694-1697, f. 35v, 29 de novembre de 1694.

contracte amb els Ferrer per tal de fer-se càrrec de la impremta durant un període de tres anys. El fet que cap dels dos llibreters conegués l'art d'imprimir els obligava a haver de contractar regularment els serveis d'oficials impressors. Tal com es constata a través d'alguna de les obres conservades, a mitjan dècada de 1690 la impremta fou administrada per l'impressor Jaume Gascón.[14]

L'activitat de la impremta dels Ferrer va quedar pràcticament aturada cap a final del segle XVII. Un fet que mostra el poc interès que tenien pel taller fou la societat que, conjuntament amb altres llibreters, van formar l'any 1699 amb Rafael Figueró, per tal que fos aquest qui s'ocupés de la impressió dels llibres que editava aquesta companyia. Entre els anys 1677 i 1701, data de la darrera obra que es conserva, de la impremta d'Anton Ferrer i Baltasar Ferrer en van sortir 32 llibres, 18 opuscles i 24 plecs solts, cosa que fa un total de 74 títols.[15]

Anton Ferrer va néixer pels volts de 1645 a Vilafranca del Penedès i era fill d'Anton Ferrer, corder d'aquella vila, i de Maria. El 1670 es va casar amb Coloma Marquès, la qual va aportar 100 dobles en concepte de dot. Aquest matrimoni va tenir almenys sis fills: Ramon, Anton, Josep Jaume, Coloma, Serafina i Ignàsia.[16]

El gener de 1667 va superar l'examen de mestria i, tot seguit, va ingressar a la confraria dels llibreters i rebia l'autorització per tenir botiga a Barcelona. Durant un temps va explotar l'arrendament del monopoli de la venda de salms i beceroles, que la confraria dels llibreters tenia en propietat. Això es constata, per exemple, en el pagament de 136 lliures i 10 sous que va fer a la confraria l'abril de 1671 per tota la mercaderia que havia venut a diversos confrares.[17]

El 1672 va instal·lar la seva botiga en una casa a la cantonada del carrer de Paradís amb la plaça de Sant Jaume, ben bé a l'entrada

14. AHPB, Francesc Josep Fontana, Plec de documentació relativa a diverses confraries, 621/63, s. f., 11 d'octubre de 1676; AHPB, Joan Alomar, Quart manual, 814/4, f. 134v-135v, 20 de juny de 1677.

15. AHPB, Pere Pau Pujol, Segon manual, 910/2, f. 307v-312v, 29 de novembre de 1699.

16. L'any i el lloc del naixement d'Anton Ferrer es dedueix de la declaració que va fer a la Reial Audiència l'abril de 1678, en la qual deia que tenia trenta-tres anys. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 23921, s. f., 25 d'abril de 1678. La identitat i l'origen dels seus pares figura en els capítols matrimonials d'Anton Ferrer i Coloma Marquès. AHPB, Ramon Vilana Perles i de Ribes, Segon llibre de capítols matrimonials, 763/89, f. 365-369v, 28 de novembre de 1669. El casament, a: ACB, Esposalles, llibre 95, f. 38v, 8 de febrer de 1670. Els noms dels fills figuren a: AHPB, Domènec Rojas, Segon llibre de testaments, codicils i últimes voluntats, 863/64, f. 133, 8 de juny de 1697.

17. AHPB, Francesc Llunell, Trenta-setè manual, 659/39, f. 2v-4, 6 de gener de 1667; AHPB, Miquel Fontcuberta, Segon manual, 765/2, f. 249-249v, 3 d'abril de 1671.

del carrer de la Llibreteria, que havia estat propietat dels llibreters Miquel i Francesc Menescal, embargats per la Generalitat després d'un llarg procés. El novembre de 1672, el sastre Josep Blanch, actuant com a segrestador, va llogar la casa a Ferrer per un termini de cinc anys i un preu de 22 lliures anuals. Amb tot, quatre anys després Ferrer va comprar la casa per 700 lliures en l'encant públic que va fer la Generalitat.[18]

A banda d'aquesta casa, Anton Ferrer posseïa algunes propietats a Vilafranca del Penedès, el seu poble natal. El 1678, però, el llibreter va decidir desprendre's d'aquest patrimoni, tal com es dedueix de la procura que aleshores va signar a favor de Tomàs Galceran, habitant d'aquella vila, per tal que en el seu nom posés totes les propietats a la venda.[19]

Anton Ferrer va desenvolupar càrrecs de responsabilitat dins la confraria dels llibreters com, per exemple, el de cònsol, pel qual fou elegit almenys els anys 1671 i 1682. A més, fou un dels llibreters designats per ocupar els rodolins que la confraria tenia al Consell de Cent. L'any 1682 va ser insaculat a la bossa de portalers i cauquilladors, cosa que li va permetre exercir oficis públics més d'una vegada. L'any 1690, per exemple, va ser extret per ocupar una de les places de portaler durant tres anys, un ofici que va tornar a obtenir el 1702. Hi ha constància que també exercia l'ofici de mesurador de grans.[20]

Anton Ferrer va fer testament el juny de 1697. Va demanar ser enterrat a l'església de Sant Jaume de Barcelona. Va instituir hereva universal la seva dona. Amb tot, Ferrer va viure fins l'any 1712, tal com es dedueix de la lectura del testament, feta l'agost d'aquell any. Segons aquest document, en el moment de morir encara vivia a la casa de la plaça de Sant Jaume, a l'entrada del carrer de la Llibreteria.[21]

---

18. AHPB, Francesc Cortés, major, Segon manual, 807/2, f. 194-196, 23 de novembre de 1672; ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1674, part 3.ª, Sèrie General (N), 229, f. 371v-372, 20 d'octubre de 1676.

19. AHPB, Joan Alomar, Cinquè manual, 814/5, f. 209v-210v, 1 d'octubre de 1678.

20. Anton Ferrer apareix com a cònsol de la confraria dels llibreters a: AHPB, Francesc Cortés, major, Primer manual, 807/1, f. 211v-213, 31 d'octubre de 1671; i a: AHPB, Joan Alomar, Manual de 1682, 814/8, f. 6v-7v, 12 de gener de 1682. La insaculació a la bossa de portalers i cauquilladors, a: AHCB, Consellers, Insaculacions, Originals d'insaculacions, 1653-1699, 1C-VIII-2, f. 444, novembre de 1682. Les extraccions per exercir l'ofici de portaler, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1690, 112-CC, f. 44, 17 de gener de 1690, i a: Ibídem, Registre de Deliberacions de 1702, 124-CC, f. 49, 17 de gener de 1702. L'ofici de mesurador de grans està documentat a: AHCB, Consellers, Bosses de Deliberacions, 1712, 1C-XIII-40, s. f., 15 d'octubre de 1712.

21. AHPB, Domènec Rojas, Segon llibre de testaments, codicils i últimes voluntats, 863/64, f. 133, 8 de juny de 1697.

Després de la mort, el seu fill primogènit, Ramon, que també era llibreter, va liquidar els comptes de la companyia que el seu pare tenia amb Baltasar Ferrer. El juny de 1715 van acordar repartir-se els llibres que tenien emmagatzemats i extingir la societat. A partir d'aleshores el fill es va fer càrrec de la impremta, de la qual hi ha constància del seu funcionament en una ordre que la Reial Audiència va enviar a totes les impremtes de Barcelona el 1717. Aquesta impremta, però, va passar a mans de Joan Veguer, el seu cunyat, casat amb una filla d'Anton Ferrer, l'inici de l'activitat de la qual es detecta pels volts de 1720 a la mateixa casa de la plaça de Sant Jaume.[22]

* * *

Baltasar Ferrer i Salla va néixer a Solsona, vers l'any 1650. Els seus pares eren Baltasar Ferrer, pagès d'aquella vila, i Isabel Salla. L'any 1672 es va casar amb Serafina Feliu, de catorze anys d'edat, filla de Salvador Feliu, llibreter de Barcelona, i de Jerònima. L'esposa va aportar un dot de 400 lliures, mentre que el marit li va fer un escreix per valor de 200 lliures. Aquest matrimoni va tenir almenys tres fills que van arribar a edat adulta: Josep, Teresa i Eulàlia.[23]

Baltasar Ferrer es va iniciar en l'ofici de llibreter el desembre de 1664, com a aprenent de Miquel Pahissa. Amb tot, arran de la mort del mestre, va acabar l'aprenentatge amb el seu fill, Joan Pahissa. El setembre de 1671 va aconseguir la mestria i va ingressar a la confraria dels llibreters.[24]

Baltasar Ferrer va exercir diversos càrrecs de responsabilitat en la confraria dels llibreters. Així, per exemple, hi ha constància que va actuar com a cònsol almenys dues vegades, els anys 1672 i 1706,

22. AHPB, Joan Solsona, Manual de 1715, 890/18, f. 261-262, 28 de juny de 1715; ACA, Reial Audiència, Registres, 2, 1716-1717, f. 223, 5 de juliol de 1717.

23. L'any del naixement de Baltasar Ferrer es dedueix d'una declaració que va fer davant el Consell de Cent el gener de 1682, en la qual deia que tenia trenta-un anys. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1682, 104-CC, f. 46v, 7 de gener de 1682. En una altra declaració feta a la Reial Audiència el 31 de juliol de 1699 deia que en tenia quaranta-vuit, de manera que devia néixer a partir del mes d'agost de l'any 1650. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 10764, s. f., 31 de juliol de 1699. La identitat i l'origen dels pares figura en els capítols matrimonials que Baltasar Ferrer i Serafina Feliu van signar el 1672. AHPB, Francesc Torres, major, Llibre primer de capítols matrimonials, 783/47, f. 1-3v, 26 d'abril de 1662 [i. e.1672]. El casament consta a: ACB, Esposalles, llibre 96, f. 41, 24 d'abril de 1672. El nom dels fills de Baltasar Ferrer figura en el seu testament: AHPB, Josep Llaurador i de Satorre, llibre de testaments, 861/54, s. f., 18 de juliol de 1703.

24. AHPB, Francesc Cortés, major, Primer manual, 807/1, f. 16v, 12 de desembre de 1670; ibídem, f. 175v-176v, 13 de setembre de 1671.

FUNDACIÓ NOGUERA

mentre que el 1684 va exercir de clavari. L'any 1695 va intentar, sense èxit, que el rei li concedís la gràcia de ser insaculat en les bosses del Consell de Cent.[25]

Inicialment va obrir la botiga en una casa situada a la plaça de Sant Jaume, a l'entrada del carrer de la Llibreteria, que li va rellogar Anton Ferrer el febrer de 1672, per un termini de cinc anys i un preu de 43 lliures i 10 sous anuals. L'any següent, però, es va traslladar a una altra casa del mateix carrer, en la qual hi havia tingut la botiga el llibreter Miquel Gràcia. Baltasar Ferrer va adquirir aquesta casa a través d'un establiment que li va fer el prior del convent de Santa Mònica de Barcelona, de frares agustins descalços, per un cens de 46 lliures anuals, dos pollastres d'entrada i el compromís de fer-hi obres per valor de 50 lliures.[26]

La seva esposa, Serafina Ferrer, posseïa una casa a Girona, al carrer de la Ferreria Vella, que ella i la seva germana Agnès havien heretat del pare, el llibreter Salvador Feliu. L'any 1676 les germanes Feliu van signar una procura a Jeroni Palol, impressor de Girona, per tal que en el seu nom s'ocupés de gestionar el lloguer.[27]

A més d'enquadernar i vendre llibres al detall, Baltasar Ferrer va fer feina per a algunes de les institucions catalanes. Així, a la dècada de 1680 va treballar per al Braç Militar, tal com es constata en diversos pagaments. El maig de 1683, per exemple, va cobrar 9 lliures i 10 sous per enquadernar el llibre de deliberacions d'aquesta institució; el juny d'aquell any, 6 lliures, 12 sous i 6 diners per paper blanc i per plegar i igualar uns memorials; el 1687 va cobrar 9 lliures, per "encodernar lo llibre ahont se registran los privilegis"; i el 1696 va rebre 10 lliures pel paper blanc que aquesta institució havia pres de la seva botiga.[28]

25. Baltasar Ferrer apareix com a cònsol de la Confraria dels Llibreters en una procura signada el 1672. AHPB, Francesc Cortés, major, Segon manual, 807/2, f. 185v-186v, 14 de novembre de 1672; i també en l'acta d'un consell de la confraria celebrat el 1706. AHPB, Jeroni Brotons, Dinovè manual, 865/33, f. 25-28, 22 de maig de 1706. Figura com a clavari en un document de la confraria de l'any 1684. AHPB, Jeroni Guiu, Manual de 1684, 846/5, f. 119v-120v, 4 d'octubre de 1684. La súplica presentada al rei, a: ACA, Consell d'Aragó, Memorials de la negociació de Catalunya, Lligalls, 544, s. f., 27 de setembre de 1695.

26. AHPB, Miquel Fontcuberta, Tercer manual, 765/3, f. 31, 13 de febrer de 1672; AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1673, 766/24, f. 240v-244v, 22 d'abril de 1673.

27. AHPB, Ramon Vilana Perles i de Ribes, Primer llibre de testaments, 763/95, f. 91-93v, 6 de juliol de 1665; AHPB, Joan Alomar, Tercer manual, 814/3, f. 141v, 21 de maig de 1676.

28. ACA, Generalitat, Dietari de Deliberacions del Braç Militar, 1683-1693, Sèrie G, 69/4, f. 6, 4 de maig de 1683; f. 265, 18 de juny de 1683; f. 359, 24 d'abril de 1687; ibídem, 69/5, f. 738, 6 de juny de 1696.

Alguna vegada va comprar partides importants de llibres. L'any 1701, per exemple, el negociant d'origen holandès Arnold de Jager li va vendre uns missals i uns altres llibres per valor de 442 lliures i 13 sous. Fins i tot, per tal de pagar-li aquesta quantitat, Ferrer va haver de vendre un censal de 455 lliures de preu al prior del convent del Montcarmel hipotecant la casa del carrer de la Llibreteria com a garantia.[29]

Els ingressos de l'ofici de llibreter li van permetre augmentar progressivament el seu patrimoni. Així, fou també propietari d'una altra casa, situada al carrer de les Moles, que termenejava per darrere amb la que tenia al carrer de la Llibreteria. Ferrer va adquirir també alguns immobles al carrer de Sant Pau de Barcelona, tal com consta en la documentació cadastral. L'any 1716 era propietari de la casa del carrer de la Llibreteria, valorada en 800 lliures, i de tres cases més situades al carrer de Sant Pau, que foren estimades totes juntes en 1.850 lliures. Segons el cadastre, aquell any vivia al carrer de la Llibreteria amb la seva dona i la nora, cinc nets, un aprenent i una criada. A les cases del carrer de Sant Pau, d'altra banda, hi vivien tres famílies de lloguer, que pagaven 40, 20 i 14 lliures, respectivament. A més, el 1718, en una d'aquestes cases hi havia allotjat un militar, el duc de Falaris. Per això, Ferrer va sol·licitar al capità general de Catalunya, el marquès de Castel-Rodrigo, que la casa fos alliberada d'aquella càrrega, amb l'argument que la guàrdia del duc li havia fet malbé els arbres de l'hort i que també tenia soldats allotjats al carrer de la Llibreteria.[30]

Baltasar Ferrer va morir el desembre de 1720. En el seu darrer testament, fet el 1703, havia demanat ser enterrat a l'església dels sants Just i Pastor de Barcelona i que li fossin dites tres-centes misses, de 6 sous cada una. A les seves filles, Teresa i Eulàlia, els va deixar un llegat de 400 lliures a cada una, mentre que va instituir hereu universal el seu fill Josep, però va deixar els béns a Serafina Ferrer, la seva dona, en qualitat d'usufructuària.[31]

29. AHPB, Salvador Bruguera, Manual de 1701, 896/6, f. 175-180, 30 de març de 1701.

30. L'adquisició de la casa del carrer de les Moles consta a: AHPB, Salvador Bruguera. Manual de 1696, 896/4, f. 218-218v, 19 de març de 1696; ibídem, Manual de 1699, 896/5, f. 365v-366, 2 de setembre de 1699. La valoració de la casa del carrer de la Llibreteria a: AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, Barri tercer, carrer de la Llibreteria, I-57, s. f., i: Ibídem, I-59, p. 93. La valoració i lloguers de la casa del carrer de Sant Pau, a: Ibídem, Repartiment de cases de 1716, Barri desè, carrer de Sant Pau, I-57, s. f., i: Ibídem, Denúncies i repartiments, Papers solts, 1716-1814, X-1, s. f. La petició de Ferrer al marquès de Castel Rodrigo, a: AHCB, Ajuntament borbònic. Polític i Representacions, 1D.IV.1, 1714-1718, f. 591-591v, 6 de novembre de 1718.

31. AHPB, Josep Llaurador i de Satorre. Llibre de testaments, 1713-43, 861/54, s. f., 18 de juliol de 1703; APSJP, Òbits, llibre 28, 1717-1727, f. 220, 13 de desembre de 1720.

JOAN PAU MARTÍ

El llibreter Joan Pau Martí va entrar en el negoci de la impremta cap a final de l'any 1700, quan va acordar amb Josep Cormellas la compra del material tipogràfic del taller del carrer del Call. A principi de l'any següent va començar a funcionar la impremta dels Martí, a la plaça de Sant Jaume. A partir de 1722, arran de la mort del llibreter, el negoci el va continuar la seva vídua, Maria Martí, i posteriorment Maure, un dels fills.

Joan Pau Martí va néixer a Barcelona pels volts de l'any 1663. El seus pares eren Francesc Martí, mestre de cases d'aquesta ciutat, i Magdalena. El seu pare va morir l'any 1675, quan Joan Pau tenia uns dotze anys, deixant-li un llegat testamentari de 20 lliures per quan es casés o fes l'examen d'algun ofici. L'any 1684 es va casar amb Maria Martí, filla de Magí Martí, pagès de Sant Pere de Màger, dit també Vilademàger, una parròquia que pertanyia al municipi de la Llacuna, a la comarca de l'Anoia. L'esposa va fer una aportació dotal de 450 lliures, mentre que el llibreter va fer-li un escreix per valor de 225 lliures. D'aquest matrimoni en van néixer, entre altres, Joan i Maure, que també foren llibreters. És possible que Joan Pau Martí fes l'aprenentatge amb Jacint Escona, ja que l'any 1680, quan tenia uns disset anys, va fer de padrí en el bateig d'unes filles d'aquest llibreter.[32]

L'any 1684, un cop finalitzat l'aprenentatge, va obrir una botiga al carrer de la Llibreteria, en una casa que li va arrendar Ramon Sapera, també llibreter, "juntament ab los parestatges de la botiga, un taulell de dins y dos de la porta", per un termini de cinc anys i un preu de 8 dobles d'or l'any, unes 44 lliures. El 1686, això no obstant, Martí va traslladar la botiga a una altra casa situada al carrer de la Llibreteria, que va comprar al metge Antoni Rigo per un preu de 550 lliures.[33]

32. L'any del naixement de Joan Pau Martí es dedueix d'una declaració que va fer a la Reial Audiència l'any 1699 en la qual deia que tenia trenta-sis anys. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 10764, s. f., 5 de juliol de 1699. La identitat dels pares figura en els capítols matrimonials signats amb Maria Martí. AHPB, Bonaventura Torres, Llibre tercer de capítols matrimonials, 770/45, f. 164-167, 5 de novembre de 1684. El testament del seu pare, a: AHPB, Pere Màrtir Llunell, Llibre de testaments, 719/77, f. 267-269v, 20 de novembre de 1675. El casament amb Maria Martí, a: ACB, Esposalles, llibre 102, f. 75v, 4 de novembre de 1684. El bateig de les filles de Jacint Escona, a: APSJP, Baptismes, llibre 9, 1671-1689, f. 168, 7 de maig de 1680.

33. El contracte d'arrendament figura a: AHPB, Pere Màrtir Llunell, Trenta-setè manual, 719/42, f. 137v-139, 20 de març de 1684. Segons González Sugrañes, Joan Pau Martí va ingressar a la Confraria dels Llibreters de Barcelona l'any 1684. Miquel GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Contribució a la història...*, p. 81. La compra de la botiga a Antoni Rigo, a: AHPB, Josep Llaurador, Quart manual, 861/6, f. 527v- 531, 26 de novembre de 1686.

Joan Pau Martí va participar en operacions comercials d'una certa importància. L'any 1686 va formar una societat amb l'advocat Francesc Toda i Gil per importar llibres de Lió. Dos anys després, en dissoldre la companyia, els socis havien obtingut unes 300 lliures de benefici. L'any 1689 va comprar 2.403 exemplars de cinc edicions de *Decisions* de la Reial Audiència, per les quals va pagar 2.200 lliures en l'encant públic fet per la Generalitat. Un centenar d'aquests llibres els va enviar a un mercader de Roma per vendre'ls.[34]

L'any 1688 Martí va obtenir l'ofici de llibreter del General, un càrrec que va ostentar fins l'any 1714. Durant aquest temps es va beneficiar dels encàrrecs de la Diputació i també de les gratificacions que li corresponien. Les feines consistien principalment en l'enquadernació de llibres i en el subministrament de paper, plomes i altre material d'escriure, cosa que suposava uns importants ingressos per a la seva botiga. Segons consta en els llibres de comptes de la Diputació, en els tres primers anys d'exercir l'ofici va cobrar feines per valor de més de 200 lliures anuals de mitjana.[35]

A més d'exercir de llibreter del General, Martí va ocupar-se també de subministrar paper i altre material d'escriure a la Tresoreria Reial. Entre els anys 1690 i 1700 va rebre diversos pagaments d'aquesta institució, que sumaven, tots junts, 871 lliures i 15 sous. Hi ha constància que almenys en una ocasió, l'any 1708, va cobrar 2 lliures del Braç Militar per una raima de paper "que temps ha se entregà per servey del Bras".[36]

A banda d'això, va exercir també l'ofici d'estamper de la Ciutat, un nomenament que els consellers van fer el desembre de l'any 1700

34. La societat amb Francesc Toda consta a: AHPB, Pau de Toar, Manual de 1686, 823/3, s. f., 3 de novembre de 1686; ibídem, Plec de concòrdies, 823/10, s. f., 27 de novembre de 1688. La compra dels volums de les *Decisions*, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1686, part 3.ª, Sèrie General (N), 242, f. 1806, 28 de juliol de 1689. L'enviament dels llibres a Roma, a: AHPB, Lluís Fontana, Vint-i-dosè manual, 806/22, f. 56-57v, 28 de maig de 1691.

35. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1686, part 2.ª, Sèrie General (N), 241, f. 892, 24 d'abril de 1688; ACA, Generalitat, Àpoques comuns de la Generalitat, 1686-1691, Volums, Sèrie N, 605, f. 53v, 58v, 61, 69, 81, 82v i 105.

36. Els pagaments fets per la Tresoreria Reial a Joan Pau Martí figuren a: ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Volums, Sèrie General, 453/2, f. 10v i 29, 1690; Ibídem, 453/4, f. 11v, 1692; Ibídem, 453/5, f. 16v, 1693; Ibídem, 453/6, f. 7, 21 de febrer de 1694; Ibídem, 453/8, f. 6v, 31 de gener de 1696; Ibídem, 453/9, f. 6v, 28 de gener de 1697; 453/10, f. 5v, 30 de maig de 1698 i f. 8, 8 de setembre de 1698; Ibidem, 453/11, f. 5v, 15 d'abril de 1699; Ibídem, 453/12, f. 6, 15 de juliol de 1700, i, finalment: Ibídem, 453/13, f. 4, 25 de maig de 1701. El pagament fet pel Braç Militar consta a: ACA, Generalitat, Dietari de Deliberacions del Braç Militar, 1707-1711, Sèrie G, 69/8, f. 418v, 4 de gener de 1708.

a proposta de Josep Cormellas, que havia ostentat aquest ofici fins aleshores, cosa que va motivar un conflicte amb els impressors. Martí va exercir aquest ofici des de l'any 1701 fins a la supressió del Consell de Cent, l'any 1714. Al llarg d'aquest període va ingressar un total de 1.601 lliures per totes les feines que es van fer a la seva impremta per al servei de la Ciutat.[37]

Cap a final de l'any 1700 va acordar la compra de la impremta amb Josep Cormellas, de manera que a partir d'aleshores va obrir el seu propi taller en una casa que tenia a la plaça de Sant Jaume, entre els carrers de la Diputació i de Paradís. L'any 1703, els marmessors del testament del difunt Josep Cormellas van tancar aquell tracte, venent definitivament el material d'imprimir a Martí, per un preu de 1.835 lliures, 9 sous i 10 diners. En els primers anys la impremta fou administrada per l'impressor Francesc Barnola. Entre 1701 i 1722, any de la mort de Martí, d'aquest taller en van sortir, segons el fons conservat, almenys 29 llibres, 46 opuscles i 36 plecs solts, cosa que suposa un total de 111 títols.[38]

Pel que fa a l'àmbit gremial, hi ha constància que Joan Pau Martí va exercir alguns càrrecs dins la confraria dels llibreters. Els anys 1697 i 1706 va actuar com a clavari, mentre que el 1698 fou elegit cònsol. Gràcies al fet de formar part de la confraria dels llibreters va aconseguir figurar insaculat en les bosses del Consell de Cent. L'any 1693 va ser inscrit a la de credencers i romaners, així com també en la de portalers i cauquilladors, mentre que, posteriorment, el 1713, fou insaculat en la de verguer i correu. Amb tot, no consta que fos elegit per exercir cap d'aquests oficis. En l'àmbit religiós, hi ha constància que l'any 1711 exercia d'obrer de la confraria de la Verge dels Dolors del convent del Bonsuccés.[39]

Després de la Guerra de Successió, malgrat els estralls causats per les bombes, Martí va poder mantenir la impremta i la botiga de llibreter

37. El nomenament de Joan Pau Martí com a impressor de la ciutat està documentat a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 40v, 30 de desembre de 1700. Els pagaments fets pel Consell de Cent a Joan Pau Martí per impressions consten en els registres de Deliberacions i d'Adveracions.

38. AHPB, Francesc Serra, Quinzè manual, 875/31, f. 180v-193, 10 d'abril de 1703.

39. Joan Pau Martí apareix com a clavari de la Confraria dels Llibreters a: AHPB, Joan Solsona, Tercer manual, 890/6, f. 47-49, 4 de juliol de 1697; AHPB, Jeroni Brotons, Dinovè manual, 865/33, f. 25-28, 22 de maig de 1706; i com a cònsol, a: AHPB, Jeroni Guiu, Manual de 1698, 846/9, s. f., 20 de novembre de 1698. La insaculació a la bossa de credencers i romaners i de portalers i cauquilladors, a: AHCB, Consellers, Insaculacions, Originals d'insaculacions, 1653-1699, 1C-VIII-2, f. 537-537v, 27 de novembre de 1693. La insaculació a la bossa de verguer i correu, a: Ibídem, 1C-VIII-11, f. 673, 28 de novembre de 1713. La condició d'obrer de la confraria dels Dolors del convent del Bonsuccés consta a: AHPB, Melcior Cortés i Oriol, Manual de 1711, 837/64, f. 93v-94v, 29 de setembre de 1711.

a la casa que tenia a la plaça de Sant Jaume. Segons la documentació cadastral, el 1716 aquest immoble fou valorat en 2.500 lliures, amb un lloguer estimat de 80 lliures, cosa que significava un pagament anual de 8 lliures en concepte del Cadastre real. El llibreter vivia en aquesta casa amb la seva dona, tres fills, dues filles, un aprenent i una criada. A més, en la mateixa casa hi residia el sacerdot Fèlix Bruguera, amb una criada, una filla d'aquesta i una altra dona que constava com a pobra de solemnitat. A banda d'això, la casa de Joan Pau Martí, com tantes d'altres de Barcelona, fou destinada a l'allotjament de soldats. El 1721 la Reial Audiència va rebutjar una súplica presentada pel llibreter en la qual demanava l'alliberament d'aquella càrrega, "attendiendo a la corta capacidad de su casa y crecida família que la habita".[40]

A pesar de la reestructuració engegada per la nova administració borbònica, Martí va continuar treballant per al govern municipal, tant pel que fa a feines relacionades amb la llibreteria com amb la impremta. Així, tot i haver ostentat l'ofici de llibreter de la Generalitat i el d'impressor del Consell de Cent, Martí no fou víctima d'una repressió semblant a la que va patir Rafael Figueró, el qual fou despossseït dels títols i oficis, principalment el d'impressor reial. El 1718, per exemple, Martí va rebre un pagament de 280 lliures "por todo lo que ha impresso y entregado a las oficinas de la Tabla y Banco de dicha presente ciudad". Entre els anys 1719 i 1721, la Junta d'Administradors de Barcelona va pagar-li unes 167 lliures per la impressió de "los papeles consernientes a la administración de la casa y Real contribución del Catastro".[41]

Joan Pau Martí va fer testament el maig de 1722. Va demanar ser enterrat a l'església de Sant Jaume i que li fossin dites tres-centes misses, de 6 sous cada una. Va instituir hereva universal la seva esposa. Fou enterrat el 4 de maig, tres dies després de signar el testament.[42]

Després de la mort de Joan Pau Martí, la impremta fou heretada per la vídua, que en va delegar l'administració en l'impressor Domènec Taller. A partir de 1727, però, es va fer càrrec del taller Maure Martí i

40. La valoració de la casa de Joan Pau Martí consta a: AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, Barri 5, carrer de la Llibreteria, I-57, s. f. La composició de la família de Martí i altres habitants de la casa, a: Ibídem, I-60, f. 385v. El pagament del cadastre real consta, per exemple, a: Ibídem, Repartiment per cases, censos i censals, 1718, I-62, p. 232. La petició a la Reial Audiència per l'exempció d'allotjament, a: ACA, Reial Audiència, Registres, 131, f. 12, 1 d'abril de 1721.

41. ACA, Reial Audiència, Registres, 4, f. 165, 8 d'agost de 1718; AHCB, Ajuntament Borbònic, Acords, 1719, 1D.I.2, f. 450v, 4 de desembre de 1719, i ibídem, Acords, 1721, 1D.I.4, f. 148v, 31 de març de 1721.

42. AHPB, Joan Solsona, Llibre de testaments, 890/22, s. f., 1 de maig de 1722; ibídem, Manual de 1722, 890/20, s. f., 25 de novembre de 1722.

Martí, un dels fills d'aquell matrimoni. En morir aquest, la impremta va anar a parar a la seva vídua, Maria Àngela Martí i Galí, que la va mantenir fins a la seva mort, el 1770.

JOAN PIFERRER

L'activitat del llibreter Joan Piferrer en el negoci de la impremta es va iniciar l'any 1699 com a administrador del taller d'Anna Llopis i Huguet, vídua de Josep Llopis. Posteriorment, l'octubre de 1714, arran d'un acord amb els hereus Llopis, el llibreter va esdevenir propietari, de manera que es pot considerar que aquell fou l'any del naixement de la impremta Piferrer. Segons han assenyalat Javier Burgos Rincón i Manuel Peña, aquesta impremta es va mantenir oberta, amb diferents successors al capdavant, almenys fins l'any 1868.[43]

Joan Piferrer i Bachs va néixer l'any 1675 a la Garriga, a la comarca del Vallès Oriental. Els seus pares eren Bartomeu Piferrer, pagès de Sant Pere de Vilamajor, i Paula Bachs. L'any 1702 es va casar amb Josepa Llopis, filla de l'impressor Josep Llopis, el seu mestre, i d'Anna Huguet. Posteriorment, el 1707 va contraure segones núpcies amb Teresa Pou, filla de Pau Pou, passamaner de Barcelona, i de Maria Domènech. L'esposa, que aleshores tenia dotze anys d'edat, va aportar en concepte de dot una casa i terres, situades a Badalona, que havia heretat dels seu pare, i 100 dobles d'or, equivalents a 550 lliures en moneda de Barcelona. Al seu torn, el llibreter va fer a la seva dona un escreix per valor de 600 lliures. A Joan Piferrer el van sobreviure almenys deu fills: Tomàs —que fou el continuador de la impremta—, Josep, Anton, Francesc, Nicolau, Maria, Teresa, Gertrudis, Josepa i Maria Rosa.[44]

---

43. Sobre l'activitat de la impremta Piferrer al llarg del segle XVIII, vegeu: Javier BURGOS i Manuel PEÑA, "Imprenta y negocio del libro en la Barcelona del siglo XVIII. La casa Pifarrer", *Manuscrits*, 6, 1987, p. 181-216.

44. L'any del naixement de Joan Piferrer es dedueix del contracte d'aprenentatge que va signar l'octubre de 1693 amb Josep Llopis, en el qual deia que tenia divuit anys. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1693, 828/7, f. 83-85, 9 d'octubre de 1693. En la petició de la llicència matrimonial per casar-se amb Josepa Llopis, Piferrer assegurava ser natural de la Garriga. ADB, Matrimonis, llibre 18, 1702-1706, f. 66, 7 de novembre de 1702. Aquest casament consta també a: ACB, Esposalles, llibre 111, f. 76v, 7 de novembre de 1702. En canvi, en els capítols matrimonials de Joan Piferrer i Teresa Pou, signats el 1707, consta que el seu pare, Bartomeu Piferrer, difunt, era de Vilamajor, tot i que el document no precisa si hi va néixer o si hi vivia en el moment de la seva mort. AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1707, 870/25, f. 314-322v, 3 de juliol de 1707. El nom dels fills que van sobreviure a Joan Piferrer figura en el seu testament, fet el 1743. AHPB, Fèlix Avellà, Testaments, 950/52, f. 63v-64v, 21 d'agost de 1743. En aquest document hi consta també que el seu pare, Bartomeu Piferrer, era pagès de Sant Pere de Vilamajor.

Joan Piferrer es va iniciar en l'ofici de llibreter el juny de 1693, com a aprenent de Josep Llopis, que, tot i ser impressor, acabava d'obtenir la mestria de llibreter aquell any. De fet, el contracte d'aprenentatge, pactat per a quatre anys, estipulava ben clarament que Piferrer s'afermava amb Llopis per aprendre l'ofici de llibreter i no pas el d'impressor. El seu germà, Felip Piferrer, cirurgià de Barcelona, va actuar com a fermança, ja que els pares eren morts.[45]

El juny de 1698, un cop transcorregut el període d'aprenentatge i superat l'examen de mestria, Piferrer va ingressar a la confraria dels llibreters. El gener de 1699, arran de la mort de Josep Llopis, va fer-se càrrec de la botiga de llibreter i de la impremta, situades a la plaça de l'Àngel. L'abril d'aquell any va formar una companyia amb Anna Llopis, la seva futura sogra, i amb el notari Marià Catús, per vendre llibres, de la qual Piferrer en va assumir l'administració. Paral·lelament, el novembre de 1699, va formar una altra societat amb els llibreters Anton Ferrer, Ramon Sapera, Baltasar Ferrer, Joan Terrasànchez, Joan Cassanyes i Jaume Batlle, la qual va signar un acord amb l'impressor Rafael Figueró per tal d'imprimir i vendre llibres.[46]

A més de tot això, Piferrer va invertir també en el negoci de la fabricació de paper. L'abril de 1703 l'apotecari Pere Faust Tagell li va llogar un molí situat a Ripollet, anomenat del Prat, que anys abans havia estat propietat del doctor Miquel Delmunts. Piferrer va arrendar aquest molí paperer per un preu de 90 lliures anuals. Abans d'acabar aquell any, això no obstant, Tagell i Piferrer van acordar la venda del molí, amb la casa i les terres adjuntes, per un preu de 1.820 lliures.[47]

El juliol de 1706 va morir la seva sogra, Anna Llopis i Huguet, vídua de Josep Llopis, propietària de la casa de la plaça de l'Àngel, on hi havia la llibreria i la impremta. Per acabar-ho d'adobar, el mes d'octubre següent va morir Josepa, filla de Josep Llopis, amb qui s'havia casat quatre anys abans. Aleshores, Piferrer va reclamar als tutors dels fills els diners que havia pagat des de 1699 per mantenir tota la família, una quantitat que, després de descomptar els ingressos obtinguts de la venda de llibres i de les feines fetes a la impremta, ascendia a

45. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1693, 828/7, f. 83-85, 9 d'octubre de 1693.

46. L'ingrés de Joan Piferrer a la confraria dels llibreters consta a: Miquel GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Contribució a la història...*, p. 81. La formació de la companyia amb Anna Huguet i Marià Catús, a: AHPB, Lluís Cases, Manual de 1699, 828/9, f. 428v- 434v, 21 d'abril de 1699. La societat formada amb Rafael Figueró, a: AHPB, Pere Pau Pujol, Segon manual, 910/2, f. 307v-312v, 29 de novembre de 1699.

47. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1703, 828/10, f. 216-218v, 8 d'abril de 1703. La venda a: Ibídem, f. 245v-256v, 5 de novembre de 1703.

1.256 lliures, 9 sous i 7 diners. Per pagar aquest deute, els tutors dels hereus Llopis van vendre a Piferrer una part de la casa de la plaça de l'Àngel, que fou valorada en 400 lliures, comprometent-se a pagar les 856 lliures restants en cinc anys. Això no obstant, davant la impossibilitat de complir aquest pacte, l'octubre de 1714 els tutors van fer avaluar la impremta i la part de la casa que encara pertanyia als Llopis i ho van vendre tot a Piferrer.[48]

D'aquesta manera, a final de 1714, el nom de Josep Llopis va desaparèixer definitivament dels peus d'impremta donant pas al de Joan Piferrer. Aquest taller es va convertir en el més actiu de Barcelona, agafant el relleu del de Rafael Figueró, que ja iniciava el declivi. Al llarg dels deu primers anys de la postguerra fou l'única impremta que, segons el fons conservat, va assolir —fins a cinc vegades— una producció de tres llibres anuals, i, fins i tot, en una ocasió, va arribar als quatre. Entre 1715 i 1725 en van sortir, almenys, un total de 23 llibres, 28 opuscles i 30 plecs solts.

L'ascens de la impremta Piferrer fou ben palpable en els anys de postguerra. Dins del col·lectiu dels impressors i llibreters era un dels propietaris amb més patrimoni, només superat per Rafael Figueró. L'any 1716 la casa de la plaça de l'Àngel fou valorada en 3.000 lliures, amb un lloguer estimat de 150 lliures, cosa que suposava un pagament anual de 15 lliures en concepte de cadastre real. Segons la documentació cadastral, una gran part de la casa estava enderrocada com a conseqüència de les bombes que hi van caure durant el setge, cosa que no impedia, però, que el llibreter hi visqués, conjuntament amb la seva esposa, un fill, dues filles i una criada.[49]

Joan Piferrer va patir segrest de béns per part de les autoritats borbòniques. L'any 1722 els béns confiscats a Piferrer, entre els quals hi havia el molí paperer de Ripollet, van donar uns beneficis a la hisenda reial de 48 lliures.[50]

48. Anna Llopis i Huguet va morir el 20 de juliol de 1706, mentre que Josepa Llopis, filla de Josep i Anna Llopis, primera esposa de Joan Piferrer, va morir el 9 d'octubre d'aquell mateix any. AHPB, Josep Amat i Reixac, Plec de concòrdies, 940/31, s. f., 29 d'abril de 1731. El balanç dels comptes presentat per Joan Piferrer als tutors dels hereus Llopis es pot consultar a: AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1707, 870/25, f. 71-149v, 19 de febrer de 1707. L'acord per avaluar i vendre la casa i la impremta de la plaça de l'Àngel a Piferrer, a: AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1714, 870/31, f. 232v-233v, 15 d'octubre de 1714.

49. AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, Barri sisè, plaça de l'Àngel, I-57, s. f.; ibídem, I-60, f. 485v; ibídem, Repartiment per cases, censos i censals, 1718, I-62, p. 273.

50. Antonio MUÑOZ i Josep CATÀ, *Repressió borbònica*..., p. 210-211, 315 i 324.

Pel que fa a l'àmbit gremial, Piferrer va exercir càrrecs dins la confraria dels llibreters diverses vegades. L'any 1722, per exemple, va actuar com a clavari, mentre que els anys 1723, 1727 i 1733 va exercir de cònsol. Fou, precisament, el 1727 que Piferrer, com a representant de la confraria, va comprar en encant públic els llibres que hi havia emmagatzemats a la impremta de Rafael Figueró, que havia mort un any abans.[51]

Joan Piferrer va fer testament l'agost de 1743. Va demanar ser enterrat a l'església de Santa Maria del Mar, en el vas propi que tenia davant "lo taulell de la obra". Va instituir hereva universal la seva esposa. Va morir l'octubre de 1750.[52]

51. Joan Piferrer figura com a clavari de la confraria dels llibreters a: AHPB, Jeroni Brotons, Esborrany de 1722, 865/8, f. 346. La compra dels llibres de la impremta de Rafael Figueró, a: AHPB, Pau Mollar, Cinquè manual, 958/13, f. 479v-486. Piferrer apareix com a cònsol de la confraria a: AHCB, Gremis, Consells del gremi de llibreters, 1731-1737, 30-1, s. f., 13 d'abril de 1733.

52. AHPB, Fèlix Avellà, Testaments, 950/52, f. 63v-64v, 21 d'agost de 1743. El vas de la família de Joan Piferrer és encara visible avui en dia a la nau de la basílica de Santa Maria del Mar.

FUNDACIÓ
NOGUERA

Capítol 10
ELS TREBALLADORS DE LA INDÚSTRIA TIPOGRÀFICA

Miquel Artigas

Miquel Artigas va néixer pels volts de l'any 1673, molt probablement a Martorell, d'on provenia la seva família. Els seus pares eren Miquel Artigas, mestre de cases d'aquella vila, i Maria. L'any 1716 es va casar amb Mònica Bassa, filla de Bartomeu Bassa, taverner de Barcelona, i de Mònica. Tenint en compte que en aquell temps Artigas tenia més de quaranta anys, és molt probable que aquest no fos el seu primer matrimoni. Mónica Bassa va fer una aportació dotal de 200 lliures, mentre que l'impressor va correspondre amb un escreix per valor de la meitat.[1]

Artigas es va iniciar en l'ofici d'impressor el 1691, a l'edat de divuit anys, com a aprenent a la impremta de Josep Llopis. Després d'acabar l'aprenentatge va seguir treballant en aquest taller, tal com es constata d'un pagament que li va fer Joan Piferrer, l'administrador: "a 7 de setembre [1699] he pagat a Miquel Artigas, que li devia dita senyora Llopis, de treballar a la estampa, 7 lliures". El 1706 encara hi treballava, ja que aquell any va fer de testimoni en l'elaboració de l'inventari dels béns de Josep i Anna Llopis.[2]

1. L'any del naixement de Miquel Artigas es dedueix del contracte d'aprenentatge que l'any 1691 va signar amb Josep Llopis, en el qual deia que tenia divuit anys. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1691, 828/6, f. 91v-93, 6 de maig de 1691. La identitat i l'origen dels seus pares figura en els capítols matrimonials que va signar amb Mònica Bassa el 1717. AHPB, Josep Vilamala, Plec de capítols matrimonials, 912/37, s. f., 14 de setembre de 1717. El casament, a: ACB, Esposalles, llibre 120, 1715-1717, f. 74v, 21 de desembre de 1716.

2. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1691, 828/6, f. 91v-93, 6 de maig de 1691; AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1707, 870/25, f. 94; AHPB, Lluís Cases, Plec d'inventaris i encants, 828/4, s. f., 22 de desembre de 1706.

Alguna vegada va treballar també a la impremta de Josep Cormellas. L'any 1699, per exemple, va participar, juntament amb Segimon Sellabó, en la impressió del llibre titulat *Estoque de la guerra y arte militar*, de Francisco de Mauleón, publicat en aquesta impremta. Això és el que explicaven uns anys després els dos impressors davant notari, assegurant que ho sabien "por aver trabajado en la impressión de dicho libro".[3]

Posteriorment, va treballar a la impremta de Rafael Figueró. El 1721, per exemple, va fer de testimoni en la venda d'un joc de lletra que aquest impressor va fer a Pau Campins. L'any 1726 els marmessors de Figueró van pagar 77 lliures i 12 sous a Artigas per les darreres feines que havia fet en aquell taller abans de la mort del seu amo.[4]

Miquel Artigas va morir el 1737. Segons el registre de sepultures de Santa Maria del Pi, fou enterrat en aquesta parròquia el 2 de juny. En aquell moment vivia al carrer de les Moles.[5]

GABRIEL ARTIGAS

Gabriel Artigas era germà petit de Miquel Artigas. El seus pares eren, per tant, Miquel Artigas, mestre de cases, i Maria. És possible que, com el seu germà, hagués nascut a Martorell. L'any 1724 es va casar amb Teresa Riera. Gabriel Artigas va treballar també a la impremta de Rafael Figueró. El juny de 1726 els marmessors d'aquest li van pagar 42 lliures i 17 sous per la feina que se li devia. De fet, va actuar de procurador de Figueró durant les seves darreres setmanes de vida ocupant-se de signar documents, ja que el seu amo estava impedit físicament. Els marmessors van pagar-li 92 lliures, 14 sous i 5 diners per totes les despeses que ell i la seva dona havien tingut per mantenir Figueró fins al dia de la seva mort.[6]

És probable que després del desmantellament de la impremta de Figueró, anés a treballar a casa de Josep Texidó. El 1737 va actuar de testimoni en el testament d'un dels seus fills, Onofre Texidó i Puig, cosa

3. AHPB, Bonaventura Galí, Cinquè manual, 918/5, f. 173v, 26 de maig de 1705. *Estoque de la guerra y arte militar*...B 1699 12.º 4.

4. AHPB, Josep Amat i Reixac, Manual de 1721, 940/12, f. 51-51v, 27 de novembre de 1721; AHPB, Pau Mollar, Quart manual, 958/12, f. 313v-314v, 17 de juny de 1726.

5. APSMP, Òbits, llibre 163, 1734-1744, f. 56v, 2 de juny de 1737.

6. El casament de Gabriel Artigas i Teresa Riera, a: ACB, Esposalles, llibre 124, 1723-1725, f. 50, 27 de febrer de 1724. Els pagaments fets pels marmessors, a: AHPB, Pau Mollar, Quart manual. 958/12, f. 314v-315v, 17 de juny de 1726. Miquel Artigas va donar fe davant notari que Rafael Figueró estava impedit per signar cap document i que era Gabriel, els seu germà, qui se n'ocupava. AHPB, Sever Pujol, Onzè manual, 944/10, f. 178.

que fa pensar que llavors treballava en aquest taller, regentat aleshores per Josep Texidó i Puig, l'hereu.[7]

Gabriel Artigas va morir el 1747, com es dedueix del registre de la seva sepultura, que se celebrà el 31 de gener d'aquell any.[8]

GUILLEM BADIA

Guillem Badia va néixer pels volts de 1650 a Barcelona. Els seus pares eren Joan Badia, taverner d'aquesta ciutat, i Eulàlia. El maig de 1671 es va casar amb Elisabet Badia, vídua de Josep Vila, filla de Joan Badia, daguer, i d'Elisabet. El desembre de 1670 s'havia afermat amb Rafael Figueró per un període de tres anys, després dels quals va rebre una dobla d'or de soldada. El 1673, un cop finalitzat l'aprenentatge, va ingressar a la germandat dels estampers. Badia fou un dels impressors que va donar suport a la petició feta al Consell de Cent l'any 1676 per demanar la formació d'un col·legi d'estampers.[9]

La seva primera esposa, Elisabet Badia, va morir el desembre de 1677. En el testament, fet el gener d'aquell any, va instituir el seu marit hereu universal, cedint-li els drets sobre una casa que la seva mare tenia a Vilalleons, prop de Vic. L'agost de l'any següent, Guillem Badia es va casar en segones núpcies amb Magdalena Xirau. En aquell moment, encara treballava a casa de Figueró. L'abril de 1678, en una declaració feta a la Reial Audiència, assegurava haver-hi estat vuit anys, amb l'excepció d'uns mesos que havia fet feina al taller de Martí Gelabert.[10]

---

7. AHPB, Josep Francesc Fontana, Segon llibre de testaments, 934/52, f. 123v-125, 1 de juny de 1737.

8. ACB, Òbits, 1734-1765, vol. 7, f. 126, 31 de gener de 1747.

9. L'any de naixement de Guillem Badia es dedueix del contracte d'aprenentatge que l'any 1670 va signar amb Rafael Figueró, en el qual deia que tenia vint anys. AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1671, 766/20, f. 1v-2v, 28 de desembre de 1670. En canvi, l'any 1685, en una declaració feta a la Reial Audiència, assegurava que tenia trenta-vuit anys, de manera que, segons això, hauria nascut vers l'any 1647. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 12772, s. f., 4 d'abril de 1685. El casament de Guillem Badia i Elisabet Vila consta a: ADB, Matrimonis, llibre 6, 1669-1671, s. f., 11 de maig de 1671; i a: ACB, Esposalles, llibre 96, 1671-1673, f. 1v, 11 de maig de 1671. La identitat dels pares d'Elisabet Badia figura en el seu testament. AHPB, Pau Borés, Llibre de testaments, 796/4, s. f., 1 de gener de 1677. La participació de Badia a la germandat dels estampers, a: AHPB, Lluís Fontana, Quart manual, 806/4, f. 96-97, 17 de setembre de 1673.

10. El testament d'Elisabet Badia figura a: AHPB, Pau Borés, Llibre de testaments, 796/4, s. f., 1 de gener de 1677. La sepultura, a: APSMP, Òbits, llibre 157, 1674-1684, f. 35v, 9 de desembre de 1677. Segons consta en aquest document, en aquella època els Badia vivien al carrer d'en Jutglar. El casament de Badia i Xirau a: ACB, Esposalles, llibre 99, 1677-1679, f. 64v, 20 d'agost de 1678. La declaració de Badia, a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 23921, s. f., 17 d'abril de 1678.

ONOFRE BALMES

Onofre Balmes i Vivet va néixer a Manlleu, a la comarca d'Osona, el 1647. Els seus pares eren Jaume Balmes, teixidor de llana d'aquesta vila, i Maria Vivet. L'any 1667 es va casar amb Madrona Caís, de catorze anys d'edat, filla de l'impressor Francesc Caís. L'esposa va aportar al matrimoni un dot de 125 lliures, mentre que el marit li va fer un escreix de 62 lliures i 10 sous.[11]

Balmes va iniciar-se en l'ofici d'impressor l'any 1662, a l'edat de quinze anys, com a aprenent de Martí Gelabert, que aleshores administrava la impremta del doctor Miquel Delmunts. És molt probable, per tant, que el seu inici en l'ofici d'impressor estigués directament relacionat amb la procedència geogràfica, no debades Gelabert i Delmunts també eren de Manlleu.[12]

L'any 1671 va exercir com a administrador de la germandat dels estampers de Barcelona. Aquell any, ell i Josep Soler, l'altre dels administradors, van proposar als companys impressors iniciar una causa a la Reial Audiència contra la confraria dels llibreters per tal d'aconseguir la llibertat de vendre llibres de forma pública.[13]

Onofre Balmes va morir el setembre de 1673. Dos mesos després, la seva vídua va contraure matrimoni amb Diego Andaña, daguer.[14]

MANUEL BASSOLS

Manuel Bassols va néixer a Barcelona cap a 1699. Era fill de Joan Bassols, tintorer de draps d'aquesta ciutat, i de Jerònima. El desembre de 1714, quan tenia quinze anys d'edat, es va afermar amb l'impressor Josep Texidó. El període d'aprenentatge fou acordat per quatre anys, al final dels quals Bassols rebria una soldada de 10 lliures. En la signatura

11. L'any i el lloc de naixement d'Onofre Balmes es dedueix del seu baptisme, celebrat a la parròquia de Santa Maria de Manlleu el 18 d'octubre de 1647. APM, Llibre de Baptismes, 1636-1655, B/4, f. 50. La identitat dels pares figura en els capítols matrimonials signats amb Madrona Caís el 1667. AHPB, Francesc Ribes, Llibre manual de capítols matrimonials, testaments, inventaris i rendes, 722/2, f. 8-10, 7 de juny de 1667. El casament, a: ADB, Matrimonis, llibre 5, 1667-1669, s. f., 4 de juny de 1667, i a: ACB, Esposalles, llibre 94, 1667-1669, f. 5v, 4 de juny de 1667.

12. AHPB, Bonaventura Vila, Cinquè manual, 766/9, f. 600-601v, 22 de desembre de 1662.

13. AHPB, Lluís Fontana, Segon manual, 806/2, f. 202v-204, 10 de novembre de 1671.

14. APSJP, Òbits, llibre 18, 1669-1674, f. 103, 11 de setembre de 1673; AHPB, Bartomeu Roig, Primer llibre de capítols matrimonials i concòrdies, 786/11, f. 111, 12 de desembre de 1673.

del contracte va actuar com a fermança el seu germà, Josep Bassols, tintorer de seda, ja que aleshores els pares eren morts.[15]

L'any 1709 la mare de Manuel Bassols, Jerònima, vídua de Joan Bassols, va fer de padrina del bateig d'un fill del comte d'Uhlefeld, virrei de Catalunya, celebrat a la parròquia dels sants Just i Pastor de Barcelona. No hi ha constància de si una tria tan modesta va respondre a un criteri aleatori o si existí alguna mena de relació entre el virrei i els Bassols. El cert és, però, que dos anys després Jerònima Bassols tornà a fer de padrina d'un altre fill del comte.[16]

Pere Brugas

Pere Brugas va néixer a Terrassa i era fill de Pere Brugas, teixidor de llana. El 1688 es va casar amb Maria Gràcia Morell. L'any 1676 va donar suport a la súplica presentada al Consell de Cent per demanar la creació d'un col·legi d'impressors. Amb tot, Pere Brugas no va jurar com a nou membre de la germandat fins el juny de 1677, per bé que assistia regularment als consells des de l'any anterior.[17]

En els primers anys com a impressor, Brugas va treballar a casa de Jacint Andreu —nascut també a Terrassa—, taller on probablement havia fet l'aprenentatge. L'impressor Joan Puig declarava l'any 1688 que tant ell com Brugas havien viscut a casa de Jacint Andreu uns anys enrere. L'any 1682, Brugas va actuar com a testimoni en una àpoca signada per Andreu i, fins i tot, l'any 1686, en fer testament, aquest li va llegar la seva roba de vestir.[18]

La mort de Jacint Andreu i el posterior tancament d'aquesta impremta va portar Pere Brugas a treballar per a Rafael Figueró. L'any 1690 va donar fe davant notari que ell i Pere Figueró, també impressor, havien estat responsables de l'edició de la *Práctica del confessionario*, de Jaime de Corella. Això, deien que ho sabien "per haver-los ells,

15. L'any del naixement de Manuel Bassols es dedueix del contracte d'aprenentatge que va signar el 1714 amb Josep Texidó, en el qual deia que tenia quinze anys. La identitat dels pares figura també en aquest document. AHPB, Aleix Claramunt, Primer manual, 948/1, f. 219v-220v, 26 de desembre de 1714. Bassols apareix també com a testimoni en una acta notarial signada per Texidó el gener de 1715. Ibídem, f. 238v-239v, 12 de gener de 1715.

16. Albert Garcia Espuche, *Una societat assetjada...*, p. 85.

17. AHPB, Lluís Fontana, Sisè manual, 806/6, f. 26-27, 2 de febrer de 1675; ACB, Esposalles, llibre 104, 1687-1689, f. 40, 19 de març de 1688; AHPB, Lluís Fontana, Vuitè manual, 806/8, f. 124-124v, 6 de juny de 1677.

18. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 17066, s. f., 19 d'octubre de 1688; AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1682, 766/43, f. 183, 20 d'octubre de 1682; AHPB, Lluís Fontana, Plec de testaments, 806/43, n.º 26, 7 de febrer de 1686.

testimonis, treballats, a saber és: dit Pere Brugas en la composició y dit Pere Figueró en la premsa".[19]

Pere Brugas va treballar a la impremta dels Figueró fins que va morir, pels volts de 1713. Aquell any Rafael Figueró i Jolis fou designat tutor del seu fill, Salvador, que era aprenent de matalasser. Fruit d'això, el menor dels Figueró va haver de pagar tota una sèrie de deutes contrets per Salvador Brugas. El juliol de 1713, per exemple, Figueró, actuant com a tutor, va pagar una lliura i un sou per uns pantalons que li havia fet un sastre.[20]

És molt possible que Salvador Brugas participés en la defensa de Barcelona durant el setge de 1714. El 19 d'agost va ingressar a l'Hospital de la Santa Creu, per bé que en va sortir al cap d'uns dies. L'11 de setembre fou ingressat de nou a l'hospital, on va morir el dia 28 d'aquell mes.[21]

JOSÉ PASCUAL BUENO

José Pascual Bueno va néixer a Saragossa, molt probablement abans de 1650. L'any 1671 vivia a Barcelona i era oficial impressor, tal com es constata de la seva pertinença a la germandat dels estampers. El 1673 vivia i treballava a casa d'Antoni Lacavalleria, juntament amb l'impressor Pere Larche, natural del ducat de la Lorena. Aquell any, amb motiu del casament d'aquest, Bueno va donar fe que el coneixia i tractava des de feia cinc o sis anys, "tant en Zaragoça, hont han estat, com també aquí en Barcelona". El 1676 va donar suport a la petició que els impressors van adreçar al Consell de Cent per demanar la creació d'un col·legi d'estampers. El seu rastre es perd a partir d'aquesta data, de manera que és possible que hagués tornat a Saragossa. De fet, l'any 1678 es detecta l'inici de l'activitat de Pascual Bueno, un dels impressors aragonesos més importants de l'època moderna, cosa que fa pensar que es pugui tractar de la mateixa persona.[22]

---

19. AHPB, Joan Navés, Tretzè manual, 845/22, s. f., 1 de novembre de 1690.

20. AHPB, Josep Amat i Reixac, Cinquè manual, 940/5, f. 210v-211, 19 de juliol de 1713.

21. AHSCSP, Llibres d'entrades de paisans, 1714-1716, f. 150, 19 d'agost de 1714; i f. 188, 11 de setembre de 1714.

22. La procedència geogràfica de Josep Pasqual Bueno es constata en una procura que va signar el 1676 al llibreter Jacint Escona. AHPB, Francesc Cortés, major, Sisè manual, 807/6, f. 153-153v, 22 de juny de 1676. La pertinença de Bueno a la germandat dels estampers, a: AHPB, Lluís Fontana, Segon manual, 806/2, f. 202v-204, 10 de novembre de 1671. El testimoni sobre Larche, a: ADB, Matrimonis, llibre 7, 1672-1675, s. f., 10 de setembre de 1673. Sobre l'activitat de Pascual Bueno a Saragossa, vegeu: Juan DELGADO CASADO, *Diccionario de impresores...*, vol. 1, p. 95-96.

Benet Caís

Benet Caís va néixer a Barcelona vers l'any 1666. Era fill de Francesc Caís i germà de Jaume Caís, també impressors. L'any 1692 es va casar amb Maria Torrents, de setze anys, filla de Joan Torrents, mestre de cases de Barcelona, i de Marianna. L'esposa va fer una aportació dotal de 74 lliures, mentre que Caís va correspondre amb un escreix per valor de 25 lliures. D'aquest matrimoni en va néixer, entre altres, Benet Caís i Torrents, que també va treballar d'impressor.[23]

L'any 1701 treballava a la impremta de Martí Gelabert, al carrer de la Riera del Pi, en un moment en què, amb motiu d'un plet, aquest taller era administrat per Rafael Gelabert, el fill. Segons una declaració d'aquest, a Caís se li devien uns diners per feines que havia fet a la impremta. Posteriorment, Caís va treballar a la impremta que el llibreter Joan Pau Martí tenia a la plaça de Sant Jaume. El 1721 assegurava en un plet a la Reial Audiència que, amb l'excepció d'un any, havia estat en aquesta impremta des d'abans del setge de 1714: "Antes del último azedio desta ciudad y después y oy en dia, menos un año, ha trabajado y trabaja de impressor en la ofezina de Juan Pablo Martí". El 1717 va actuar com a testimoni en la lectura del testament de Rafael Figueró i Jolis, de manera que és possible que aleshores treballés a casa dels Figueró.[24]

Benet Caís va tenir una presència destacada en l'àmbit gremial. L'any 1711 va actuar com a administrador de la germandat dels estampers, tal com es constata en l'acta d'un consell celebrat el mes d'abril a la sagristia de l'església del convent de trinitaris calçats de Barcelona.[25]

Aquell mateix any va decidir invertir en un negoci que no tenia relació amb el sector editorial. El mes d'octubre va llogar una casa que tenia un pati amb "tiquets de jogar a bolas", situada al carrer d'en Giralt el Pellisser, al costat del convent de Santa Caterina. Aquesta casa i els triquets li foren arrendats per Francesca Balaguer i Cerdanya,

23. L'any de naixement de Benet Caís es dedueix d'una declaració que va fer a la Reial Audiència l'any 1721, en la qual assegurava que tenia cinquanta-cinc anys. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 2617, 30 de juny de 1721. La identitat dels pares consta en els capítols matrimonials que va signar l'any 1692 amb Maria Torrents. AHPB, Francesc Serra, Capítols, concòrdies i inventaris, 875/50, f. 198-201v, 5 d'octubre de 1692. Una menció a Benet Caís, jove impressor, fill de Benet Caís, està documentada a: AHCB, Josep Brossa, Manual de 1728, 824/76, f. 183-184, 30 de març de 1728.

24. ACA, Reial Audiencia, Plets civils, 10764, s. f., 21 d'octubre de 1702; ACA, Reial Audiència, Plets civils, 2617, s. f., 30 de juny de 1721; AHCB, Notarial, Contractes, Llibreters, IX-4, s. f., 19 de juny de 1717.

25. AHPB, Francesc Rossinés, Manual de 1711, 858/24, f. 261v-262, 27 d'abril de 1711.

dona del candeler de seu Francesc Balaguer, per un període de tres anys i un preu de 8 lliures mensuals.[26]

Benet i Maria Caís vivien prop del carrer de Sant Pere més baix, en una casa situada en el carreró de l'església de l'Ajuda, que ella havia rebut de la seva mare, Marianna Torrents. El juny de 1708, Maria Caís va prendre possessió de la casa, amb el ritual acostumat, és a dir, tancant i obrint les portes. Segons la documentació cadastral, l'any 1716 aquest immoble fou valorat en 250 lliures, amb un lloguer estimat de 18 lliures, cosa que representava un pagament anual d'una lliura i 16 sous en concepte de cadastre real. En aquell moment, a més de Benet Caís, la seva dona, un fill i una filla, en aquesta casa hi vivia també la família del pagès Josep Rodrigues.[27]

El 1728, això no obstant, Caís va haver de llogar aquesta casa a Josep Brusi, sagristà de la capella de l'Ajuda, per poder pagar el cens al qual estava obligada. El març d'aquell any Brusi i Caís van signar una concòrdia, de la qual es desprèn que l'impressor pagava 14 lliures anuals de cens a l'administrador de la capella. Considerant que Caís devia algunes pensions i que no podia pagar les obres de millora, va llogar la casa al sagristà de l'Ajuda, amb la condició que els diners fossin destinats a pagar el cens, les pensions degudes i les obres.[28]

A la dècada de 1730 continuava exercint com a oficial estamper, com es constata en la llista que el gremi de llibreters de Barcelona enviava anualment a l'Ajuntament pel pagament del cadastre personal. Cap a final d'aquella dècada s'ocupava de fer funcionar la impremta dels carmelites descalços, segons consta en un pagament que li va fer el prior del convent de Mataró per la impressió d'un dietari.[29]

Benet Caís va morir el gener de 1744, segons es desprèn del registre de la seva sepultura.[30]

---

26. AHPB, Domènec Rojas, Vint-i-cinquè manual, 863/45, f. 371-373, 4 d'octubre de 1711.

27. La presa de possessió de la casa del carrer de Sant Pere mes baix, a: AHPB, Pere Troch, Manual de 1708, 803/13, s. f., 25 de juny de 1708.La valoració consta a: AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, Barri sisè, carrer de Sant Pere més baix, I-57, s. f. El carreró de l'església de l'Ajuda rep actualment el nom de carrer de la Volta de la Perdiu. La composició de la família de Benet Caís, a: Ibídem, I-60, f. 419v. El pagament del cadastre es constata, per exemple, a: Ibídem, Repartiment de cases de 1718, I-62, p. 100.

28. AHCB, Josep Brossa, Manual de 1728, 824/76, f. 183-184, 30 de març de 1728.

29. AHCB, Gremis, Consells del gremi dels llibreters, 1731-1737, 30-1, s. f., 3 de febrer i 21 de desembre de 1733 i 18 d'octubre de 1735; ACA, Monacals, Hisenda, Llibre de comptes de la província de carmelites descalços, 1908, s. f., 13 d'octubre de 1739.

30. ACB, Òbits, 1734-1765, vol. 7, f. 99v, 11 de gener de 1744.

Joan Calvo

Joan Calvo va néixer pels volts de 1674. El seu pare, Juan Calvo y Castrillo, alferes de cavalleria, era natural d'Ampudia, un poble de l'actual província de Palència. La mare, Maria, va contraure segones núpcies amb Josep Ingla, pagès de Barcelona. Joan Calvo es va casar l'any 1696 amb Teresa Cussana, filla de Pau Cussana, pagès d'aquesta ciutat. L'esposa va fer-li una aportació dotal de 50 lliures.[31]

Calvo va iniciar-se en l'ofici d'impressor a casa de Martí Gelabert, al carrer de la Riera del Pi, on va entrar com a aprenent el 1689. Segons una declaració que va fer a la Reial Audiència el 1699 en aquella impremta hi havia estat "set anys de seguida, menjant y dormint en ella. Y després que fou casat, tres anys més, anant-[h]i a treballar tots los dias, que entre tot ha fet deu anys". De fet, l'esposa de Calvo havia treballat de criada a casa dels Gelabert durant sis anys abans de casar-se.[32]

Joan Calvo va tenir una actuació destacada com a membre de la germandat dels estampers. L'any 1701, exercint d'administrador, va liderar la petició que van presentar al Consell de Cent per tal que els fos concedit l'ofici d'estamper de la ciutat. El 1711 encara formava part de la germandat, tal com es constata per la seva presència en un consell celebrat l'abril d'aquell any.[33]

Segons el cadastre, l'any 1717 els Calvo vivien de lloguer en una casa del carrer de n'Estruch, que era propietat de Jerònima Rovira, vídua del mestre de cases Pere Rovira. En aquest immoble, que tenia un lloguer estimat de 18 lliures, hi vivien també la propietària i la família de la vídua Isabel Carreras. Segons aquest document Joan i Teresa Calvo no tenien fills.[34]

---

31. L'any de naixement de Joan Calvo es dedueix d'una declaració que va fer a la Reial Audiència el 1699 en la qual deia que tenia vint-i-cinc anys. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 10764, s. f., 2 de juliol de 1699. La identitat dels seus pares consta en el registre del seu casament amb Teresa Cusana. APSMP, Matrimonis, llibre C/3, 1695-1696, s. f., 26 de juliol de 1696. Segons aquest document, el pare de Joan Calvo era alferes de cavalleria de la companyia de Gabriel de Corada y Olivera. El casament figura també a: ACB, Esposalles, llibre 108, 1695-1697, f. 82v, 26 de juliol de 1696. El dot aportat per Teresa Cussana, a: AHPB, Joan Pere Fabra, Manual de 1696, 827/12, f. 164v-165, 26 de juliol de 1696.

32. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 10764, s. f., 2 i 4 de juliol i 22 de setembre de 1699.

33. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 126v-127, 22 de març de 1701; HPB, Francesc Rossinés, Manual de 1711, 858/24, f. 261v-262, 27 d'abril de 1711.

34. AHCB, Cadastre, I-60, f. 347v, 1717.

És probable que aleshores treballés a la impremta dels Figueró, car l'octubre de 1717 va fer de testimoni, juntament amb Benet Caís, en la lectura del testament de Rafael Figueró i Jolis. Posteriorment, l'any 1720, va entrar a treballar a casa de Joan Pau Martí, a la plaça de Sant Jaume, segons assegurava uns mesos després en el marc d'un plet: "habrá cosa de un año que el declarante trabaja de impressor en la officina de imprenta de Juan Pablo Martí".[35]

Joan Calvo encara era oficial impressor a la dècada de 1730, com consta en la llista que el gremi dels llibreters de Barcelona elaborava cada any pel pagament del cadastre personal. Segons es desprèn d'aquesta llista, va morir el 1735. La seva vídua es va casar amb Francesc Ramon, també impressor, el desembre d'aquell any.[36]

Cal dir que existeix un full aparegut el 1689 amb el títol *Carta de Jacobo Segundo, por la gracia de Dios Rey de la Gran Bretaña, de la Francia e Hibernia, defensor de la fe*, que, segons el peu, fou publicat "en Barcelona, en la imprenta de Juan Calvo". Es tracta, sens dubte, d'un peu d'impremta fals, ja que aleshores Calvo tenia quinze anys i tot just havia iniciat l'aprenentatge a casa de Martí Gelabert, on, molt probablement, fou imprès el full. Joan Calvo mai no va tenir impremta pròpia.[37]

ISIDRE CASSANYES

Isidre Cassanyes era fill d'Isidre Cassanyes, pagès de Barcelona, i de Maria. L'any 1704 es va casar amb Paula Casas, filla de Jaume Casas, pagès, i d'Elisabet.[38]

La primera evidència de la seva activitat com a impressor apareix en un poder que la germandat dels estampers va donar el 1701 a Francesc Soldevila, també impressor, per tal de sol·licitar al Consell de Cent l'ofici d'estamper de la Ciutat. El nom de Cassanyes figura també en l'acta d'un consell que la germandat va celebrar l'abril de 1711 al convent dels trinitaris calçats de Barcelona. És probable que el 1716 treballés a la impremta de Rafael Figueró, ja que va actuar com a testimoni en una acta notarial signada pel fill.[39]

35. AHCB, Notarial, Contractes, Llibreters, IX-4, s. f., 19 de juny de 1717; ACA, Reial Audiència, Plets civils, 2617, s. f., 30 de juny de 1721.

36. AHCB, Gremis, Consells del gremi dels llibreters, 1731-1737, 30-1, s. f., 18 d'octubre de 1735; ACB, Esposalles, llibre 130, 1735-1737, f. 33, 21 de desembre de 1735.

37. *Carta de Jacobo Segundo...* BC, F. Bon. 9141.

38. Javier BURGOS RINCÓN, *Imprenta y cultura del libro...*, p. 477.

39. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 126v-127, 22 de març de 1701; AHPB, Francesc Rossinés, Manual de 1711, 858/24, f. 261v-262, 27 d'abril de 1711; AHPB, Josep Sabater, Manual de 1716, 894/5, f. 84, 23 de març de 1716.

Segons la documentació cadastral, l'any 1717 vivia al carrer de les Moles, amb la seva esposa i un fill, en una casa que era propietat de Lluís Gerona, sagristà de la catedral de Barcelona. Els Cassanyes compartien aquesta casa, que tenia un lloguer estimat de 26 lliures, amb la família de Josep Panadero.[40]

El 1739 s'ocupava de la impremta dels carmelites descalços de Barcelona, segons es desprèn del pagament d'una impressió.[41]

MIQUEL DOMENJÓ

Miquel Domenjó va néixer a Barcelona pels volts de 1667. Era fill de Damià Domenjó, pagès de Barcelona, i de Maria. L'any 1686 es va casar amb Margarida Abayara, filla de Jacint Abayara, pagès de Santa Maria de Rocafort, de la comarca del Bages, i de Maria. L'esposa va aportar al matrimoni un dot de 120 lliures, mentre que l'impressor va correspondre amb un escreix de 60 lliures. Segons els capítols matrimonials, el noble Francesc Sans, de Sant Andreu de Palomar, a qui Margarida Abayara havia servit, va oferir-li, per consideració al seu matrimoni, una habitació en una casa que tenia al carrer de n'Estruch, per tal que hi visquessin de per vida sense pagar res.[42]

L'any 1701 es va casar en segones núpcies amb una tal Margarida, filla de pares incògnits, que feia de criada a casa del noble Josep de Corbera. L'esposa va aportar al matrimoni un dot de 195 lliures, mentre que el seu marit li va fer un escreix de 100 lliures.[43]

Segons una declaració a la Reial Audiència, el 1684 era aprenent a la impremta Cormellas, quan aquesta era administrada per Jaume Caís.

---

40. AHCB, Cadastre, I-60, f. 351v, 1717.

41. ACA, Monacals, Hisenda, Llibre de comptes de la província de carmelites descalços, 1908, s. f., 13 d'octubre de 1739.

42. L'any del naixement de Miquel Domenjó es dedueix d'una declaració que va fer a la Reial Audiència l'any 1707, en la qual deia que tenia quaranta anys. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 28 d'abril de 1707. La identitat dels seus pares figura en els capítols matrimonials que va signar amb Margarida Abayara. AHPB, Josep Güell, Segon llibre de capítols matrimonials, 811/94, f. 315-318, 11 de gener de 1686. El casament figura a: ADB, Matrimonis, llibre 13, 1684-1688, s. f., 17 de desembre de 1685. Segons aquest document, el pare de Margarida es deia Jacint Bayà i era de Castellbell. El casament consta també a: ACB, Esposalles, llibre 103, 1685-1687, f. 46, 17 de desembre de 1685.

43. Els capítols matrimonials de Miquel Domenjó i Margarida són a: AHPB, Antoni Riera, Llibre segon de capítols matrimonials, 841/56, s. f., 24 de setembre de 1701. Les 195 lliures del dot aportat per Margarida provenien de les rendes de dues causes pies que li havien estat consignades en tant que donzella pobra, instituïdes, respectivament, pel cavaller Pau de Fluvià i el capità Lluc d'Olivella. El casament de Miquel Domenjó i Margarida, a: ADB, Matrimonis, llibre 17, 1698-1702, s. f., 25 de setembre de 1701; i a: ACB, Esposalles, llibre 111, 1701-1703, f. 19, 25 de setembre de 1701.

Domenjó assegurava haver treballat posteriorment en les impremtes de Rafael Figueró i de Josep Llopis. En aquella declaració, feta el 1707, explicava que feia vint-i-cinc anys que treballava d'impressor, de manera que es pot deduir que va iniciar-se en l'ofici cap a 1682: "ha uns vint y sinch anys, poch més o menos, que va a treballar per las impressions de la present ciutat y ahont li han donat feyna per son treball".[44]

Domenjó va viure i treballar un temps a casa de l'impressor Vicenç Surià, com es veu en un plet entre aquest i el sacerdot Joan Lleó, celebrat el 1691 al tribunal eclesiàstic de Barcelona. Domenjó i tres estampers van actuar com a testimonis, cosa que va motivar la queixa de Lleó per la seva parcialitat: "los quatra són o eran al temps de sas deposicions, fadrins estampers habitants en casa de la adversa".[45]

És probable que encara treballés amb Vicenç Surià el 1697, ja que aquell any va fer de testimoni en el seu testament. Poc després, però, s'ocupava de fer treballar la impremta dels Llopis, que administrava Joan Piferrer, tal com aquest va anotar en el llibre de comptes: "a 23 de desembre [de 1700] he pagat a Miquel Domenjó dos doblas que li avian promès per any de tenir compte la estampa". El 1706 va fer de testimoni en l'elaboració de l'inventari dels béns de Josep i Anna Llopis, cosa que fa pensar que aleshores encara treballava en aquest taller.[46]

Domenjó va tenir una destacada participació en els afers de la germandat dels estampers. L'any 1696, juntament amb Joan Baptista Altés, va liderar la reactivació d'aquesta germandat, que estava pràcticament dissolta des de l'any 1685. Altés i Domenjó, actuant com a administradors, van proposar la recuperació de les ordinacions de 1632. Domenjó també va donar suport a la súplica que la germandat va presentar al Consell de Cent l'any 1701 per demanar que els fos concedit l'ofici d'estampers de la Ciutat. Posteriorment, en un consell celebrat l'abril de 1711, fou nomenat procurador de la germandat, juntament amb Isidre Vernet, per a resoldre uns afers.[47]

El 1704 va guanyar 50 lliures en un sorteig organitzat per la Confraria de Sant Daniel màrtir de la parròquia de Santa Anna de Barcelona.[48]

---

44. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 28 d'abril de 1707.

45. ADB, Processos Tribunal Eclesiàstic, 1691/5, n. 498, 7 de febrer de 1691.

46. AHPB, Francesc Rossinés, Testaments, 858/30, f. 65-71v, 10 de febrer de 1697; AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1707, 870/25, f. 96; AHPB, Lluís Cases, Plec d'inventaris i encants, 828/4, s. f., 22 de desembre de 1706.

47. *Novas ordinacions fetas per lo bon govern...* AHCB, Ajuntament Borbònic, Polític i representacions, 1750-1751, 1D-IV-21, f. 376, 11 de desembre de 1750; AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 126v-127, 22 de març de 1701; AHPB, Francesc Rossinés, Manual de 1711, 858/24, f. 261v-262, 27 d'abril de 1711.

48. AHPB, Isidre Famades, Trenta-tresè manual, 813/26, f. 233v, 9 de juny de 1704.

L'any 1709 va obtenir una de les places de guarda ordinària del General, com a subrogat del sacerdot Joan Soler. Domenjó va conservar aquest ofici fins i tot després de la caiguda de Barcelona davant l'exèrcit borbònic. El novembre de 1714 exercia de guarda de la duana de Barcelona, on s'ocupava de pesar les mercaderies que es desembarcaven al port, tal com es constata en una declaració que va fer aleshores davant notari, a requeriment del comerciant Andrés Fausto de Casanovas. Domenjó va donar fe que uns dies abans havia pesat un carregament format per 144 quintars de bacallà que Casanovas havia fet portar a la ciutat per un vaixell anglès, anomenat *La Juana*, patronejat pel capità Daniel Morrison.[49]

L'any 1716, segons consta en la documentació cadastral, vivia al carrer de les Moles, en una casa que era propietat de Teresa Torras, vídua del mestre de cases Joaquim Torras, que fou valorada en 350 lliures. L'impressor vivia en aquesta casa amb la seva dona, un fill i tres filles, en pagava un lloguer de 25 lliures anuals.[50]

Miquel Domenjó va morir l'any 1728.[51]

MARTÍ ESCONA

Martí Escona i Ruiz era natural de Pamplona. El seus pares eren Miguel Azcona, pellisser d'aquella ciutat, i Engracia Ruiz. Pels volts de 1642 es va casar amb Oliva Martró, filla d'Antoni Joan Martró, sastre de Barcelona, i d'Antiga Pasqual, germana de Francesc Pasqual, també impressor. D'aquest matrimoni, entre altres fills, en va néixer Jacint, que va fer de llibreter a Barcelona. L'any 1652 va contraure matrimoni en segones núpcies amb Marianna Bori, filla de Joan Bori, cirurgià de Mollet, i d'Anna. L'esposa va fer una aportació dotal de 100 lliures. Marianna Escona i Bori va morir el mes d'abril de 1690, segons es dedueix de la lectura del seu testament. Posteriorment, l'agost de 1690, Escona es va casar en terceres núpcies amb Caterina Romaguera, vídua d'Anton Sabater, pagès de Cabrera de Mar, filla de Pau Romaguera, blanquer de Granollers. L'esposa va aportar al matrimoni 125 lliures en concepte de dot, de les quals 100 lliures corresponien al valor d'una peça de terra d'olivera, d'una extensió d'una mujada i mitja, que Caterina Romaguera posseïa a Granollers, en el lloc dit "el Masnou", que

49. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1707, part 2.ª, Sèrie General (N), 271, f. 250v, 8 d'abril de 1709; AHPB, Francesc Rossinés, Manual de 1714, 858/26, f. 332-333, 20 de novembre de 1714.

50. AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, Barri cinquè, Carrer de les Moles, I-57, s. f.; Ibídem, I-60, f. 353v, 1717.

51. Javier BURGOS RINCÓN, *Imprenta y cultura del libro...*, p. 479.

havia rebut per donació paterna. Al seu torn, el marit va fer donació de 200 lliures a la seva dona "per espontànea voluntat", ja que, com que era una vídua, no estava obligat a fer-li escreix.[52]

Martí Escona va treballar gairebé tota la seva vida a la impremta dels Lacavalleria. La seva presència en aquest taller està documentada almenys des de 1645 i fins a 1689, sobretot a través de l'actuació com a testimoni en diverses actes notarials. Fins i tot es conserven uns goigs publicats en aquest taller l'any 1655 en els quals el seu nom apareix conjuntament amb el d'Antoni Lacavalleria en el peu d'impremta. La seva segona esposa, Marianna Escona, va elegir Antoni Lacavalleria entre els marmessors del seu testament, fet el 1689, cosa que mostra la relació que tenia amb els propietaris de la impremta.[53]

Al llarg de la dècada de 1670 va tenir una destacada participació en els afers de la germandat dels estampers. L'abril de 1672 fou extret, juntament amb Joan Jolis, per exercir d'administrador, i l'any següent, clavari. De les actes dels consells es dedueix que Escona era oficial caixista.[54]

52. La procedència geogràfica i la identitat dels pares de Martí Escona figuren en els capítols matrimonials que va signar amb Caterina Romaguera, la seva tercera esposa. AHPB, Rafael Albià, Llibre primer de capítols matrimonials, 818/75, f. 145-146v, 7 d'agost de 1690. A vegades, el nom de Martí Escona apareix en els documents com a Martín de Azcona, una fórmula que va desaparèixer amb el pas dels anys i que els seus descendents ja no van utilitzar. El seu cas constitueix un exemple de catalanització d'un cognom d'origen forà. La identitat d'Oliva Martró figura en un document que Martí Escona i Francesc Pasqual van signar pels comptes de l'administració dels béns d'aquella. AHPB, Antoni Agustí, Manual de 1642, 686/4, s. f., 29 de maig de 1642. Francesc Pasqual era germà de la mare d'Oliva, Antiga Martró i Pasqual, segons es desprèn del testament d'aquesta. AHPB, Dídac Vilaseca, Primer llibre de testaments, codicils i darreres voluntats, 689/28, f. 6-7v, 20 de juny de 1635. L'àpoca pel dot i una referència als capítols matrimonials de Martí Escona i Marianna Bori es poden consultar a: AHPB, Jeroni Ferrer, Manual de 1652, 732/4, f. 256-256v, 20 de gener de 1652. Marianna va rebre una part del dot d'una causa pia fundada per Miquel Canyelles, pagès de Sant Fost de Campsentelles. AHPB, Joan Lliura, Vuitè manual, 774/16, f. 364v-365v, 27 de novembre de 1673. El testament de Marianna Escona i Bori, a: AHPB, Lluís Fontana, Primer llibre de testaments i últimes voluntats, 806/44, f. 174-174v, 19 d'agost de 1689. Els capítols signats amb Caterina Romaguera, a: AHPB, Rafael Albià, Llibre primer de capítols matrimonials, 818/75, f. 145-146v, 7 d'agost de 1690.

53. Martí Escona, per exemple, va fer de testimoni en un debitori signat per Pere Lacavalleria el 1645. AHPB, Joan Baptista Gràcia, Llibre comú, 707/13, s. f., 11 de gener de 1645. Posteriorment, el 1651 va fer de testimoni en la consignació d'un deute que un blanquer va fer a Antoni Lacavalleria. Ibídem, Manual de 1651, 707/12, s. f., 27 de febrer de 1651. L'obra en la qual Escona figura en el peu d'impremta són els *Gozos de Nuestra Señora del Buenayre*. BC, Goigs 1/46. El testament de Marianna Escona, a: AHPB, Lluís Fontana, Primer llibre de testaments i últimes voluntats, 806/44, f. 174-174v, 19 d'agost de 1689.

54. AHPB, Lluís Fontana, Tercer manual, 806/3, f. 69v-70, 23 d'abril de 1672; ibídem, Quart manual, 806/4, f. 65v-66, 28 de maig de 1673; ibídem, Cinqué manual, 806/5, f. 80v-81, 20 de maig de 1674.

L'any 1676, de nou, va exercir d'administrador de la germandat, juntament amb Jaume Sala. Fou precisament durant l'exercici d'aquest càrrec que es va resoldre emprendre accions contra l'obertura de la impremta del llibreter Anton Ferrer. L'any següent va tornar a ocupar el càrrec de clavari, després d'haver estat elegit pels seus companys entre una terna en la qual també hi havia Jacint Andreu i Rafael Figueró. "Fonch feta terna de clavari y foren proposats Jacintho Andreu, Martí Scona y Rafel Figueró, y encara que tots fossen hàbils, fonch anomenat clavari per un any dit Martí Scona".[55]

La confiança que la germandat dels estampers tenia en Escona va quedar demostrada en un consell celebrat el 1678, en el qual els impressors van tornar a preferir Escona com a clavari entre els integrants d'una terna formada per les mateixes persones que l'any anterior. "Després fonch feta terna de clavari, qui són Hyacintho Andreu, Rafel Figaró y Martín Scona, y votant per scrutini (...) se ha trobat tenir més vots dit Martín Scona". A més, es va implicar en les reivindicacions dels impressors per aconseguir més pes polític. L'any 1676 va participar en la sol·licitud feta al Consell de Cent per la creació d'un col·legi d'estampers.[56]

Martí Escona vivia en una casa al carrer de la Llibreteria, que va adquirir en emfiteusi l'any 1658 a través d'un establiment que li va fer l'argenter Isidre Costa, a cens de 28 lliures de pensió anual i el compromís d'invertir-hi 50 lliures en obres. En aquest lloc, Escona hi tenia una botiga de llibreter que, segons algunes fonts, ja funcionava el 1651. Aquesta fou, de fet, la botiga en la qual el seu fill Jacint va treballar a partir de 1662, després d'obtenir la mestria de llibreter. El pare va fer donació del negoci al fill l'any 1669, amb motiu del seu casament.[57]

55. AHPB, Francesc Josep Fontana, Plec de documentació relativa a diverses confraries, 621/63, s. f., 11 d'octubre de 1676; ibídem, Vuitè manual, 806/8, f. 91-91v, 18 d'abril de 1677

56. AHPB, Lluís Fontana, Novè manual, 806/9, f. 79v-80v, 10 d'abril de 1678; AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1676, 98-CC, f. 169v-170, 27 de juliol de 1676.

57. L'establiment de la casa del carrer de la Llibreteria consta a: AHPB, Josep Fontana, Primer manual, 764/8, f. 93v-97, 14 de setembre de 1658. Martí Escona va renunciar a aquest establiment el 1667, al·legant que el cens de 28 lliures era excessiu. AHPB, Francesc Simon, Manual de 1667, 789/4, f. 92-93, 8 de març de 1667. Segons la declaració que el pintor Erasme Ripoll va fer en un procés a la cort de la ciutat, Martí Escona havia tingut botiga al carrer de la Llibreteria des de l'any 1651. AHCB, Consellers, Processos, 1676-1677, 1C-XX-157, n. 29. La donació de la casa consta a: AHPB, Marià Rufasta, Plec de capítols matrimonials, 794/17, s. f., 19 de maig de 1669.

Martí Escona encara tenia botiga al carrer de la Llibreteria l'any 1682, tal com es desprèn de la visita que la confraria dels llibreters hi va fer per comprovar si venia llibres. Aquell dia, Ramon Sapera, actuant com a síndic dels llibreters, acompanyat del capdeguaita reial, va requisar unes quantes obres a Escona, imposant-li, a més, una pena de 7 lliures i 10 sous.[58]

Martí Escona fou també propietari d'una casa a Mollet, que va rebre en herència arran de la mort de la seva segona esposa, Marianna Bori, i que havia estat propietat de Joan Bori, el seu sogre, cirurgià d'aquesta vila. L'any 1699, Caterina Escona, tercera esposa de l'impressor, hereva dels seus béns, va llogar aquest casa a Josep Balmes, metge de Mollet, per 36 lliures l'any.[59]

A més, era creditor censalista del Consell de Cent, cosa molt poc habitual entre els treballadors del sector editorial. Escona rebia dues pensions anuals del govern municipal, que juntes sumaven prop de 5 lliures, que corresponien a uns censals que li va vendre el clavari l'any 1669.[60]

Martí Escona va morir el 1691, car hi ha constància que fou enterrat a la parròquia dels Sants Just i Pastor el 2 de desembre d'aquell any.[61]

JOSEP FAIG

Josep Faig i Simó va néixer a Berga vers l'any 1679. Els seus pares eren Salvador Faig, sabater d'aquesta vila, i Maria Simó. L'any 1700 es va casar a Barcelona amb Maria Vila. Posteriorment, el 1746 es va casar en segones núpcies amb Magdalena Romagosa, vídua del revenedor Josep Ferran, filla d'Anton Romagosa, pagès. L'esposa va

58. BC, Fons Bergnes de las Casas, Llibre de diferents papers de la confraria de Llibreters de Barcelona, r. 17.709, f. 18, 12 d'agost de 1682.

59. AHPB, Pere Llosas, Manual de 1697, 840/17, f. 20v-21, 19 de febrer de 1697; AHPB, Pere Llosas, Manual de 1699, 840/18, f. 20v-21, 18 de gener de 1699.

60. AHCB, Consellers, Censals, Capbreu de censals de la ciutat de Barcelona, 1454-1706, març i abril, 1C.XV-223, f. 643 i 644, 6 d'abril de 1669. La més alta de les pensions, de 4 lliures, 4 sous i 3 diners, provenia d'un capital de 286 lliures i 18 sous prestat a un interès d'1,5%. Ibídem, Manual de vendes i creacions de censals dels diners i partides de compte vell a raó d'1,5%, 1656-1713, 1C-XV-217, s. f., 1 d'abril de 1669. La pensió més baixa, de 13 sous i 11 diners, provenia d'un censal de 13 lliures, 18 sous i 4 diners, és a dir, a un interès del 5%. Els cobraments d'aquestes pensions figuren, per exemple, a: Ibídem, Llibre d'àpoques de les mitges pensions de censals, 1669-1670, 1C-XV-70, f. 240, 19 d'agost de 1670. Així, aquell dia, Martí Escona va cobrar del clavari del Consell de Cent la quantitat de 2 lliures, 2 sous i 1 diner i de 6 lliures i 11 sous per les mitges pensions d'aquells dos censals.

61. APSJP, Òbits, llibre 23, 1690-1694, f. 36, 2 de desembre de 1691.

aportar al matrimoni un dot de 280 lliures, de les quals 30 lliures eren en efectiu i la resta en mobles i joies.[62]

Faig es va iniciar en l'ofici cap a l'any 1692, tal com es desprèn d'una declaració que va fer el 1721 a la Reial Audiència, en la qual assegurava que feia vint-i-nou anys que treballava d'impressor. En aquesta mateixa declaració explicava que havia estat molts anys a la impremta de Joan Pau Martí. El seu nom apareix també en l'acta d'un consell de la germandat dels estampers celebrat el 27 d'abril de 1711 al convent dels trinitaris calçats de Barcelona. L'any 1717 seguia treballant a Barcelona, com es desprèn de la declaració que va fer davant la Junta d'Administradors per donar fe que Simó Vila, també impressor, estava malalt i no podia pagar el cadastre.[63]

L'activitat més destacada de Josep Faig com a impressor, això no obstant, va tenir lloc a Cervera, on es va fer càrrec d'editar obres d'ensenyament gràcies a un privilegi concedit pel rei Felip V a la universitat. Es conserven almenys una trentena d'obres impreses per Faig a Cervera entre els anys 1722 i 1729.[64]

Pere Figueró

Pere Figueró i Mallol va néixer a Manlleu l'any 1652. Els seus pares eren Rafael Figueró i Vilanova, paraire d'aquesta vila i Albínia Mallol. Era, per tant, germà de l'impressor Rafael Figueró per part de pare. L'any 1680 es va casar amb Paula Batlle, filla de Joan Batlle, sastre de Barcelona, i de Mariàngela. L'esposa va aportar al matrimoni un dot de 86 lliures, de les quals 50 lliures provenien d'una causa pia fundada pel capità Lluc d'Olivella i 11 lliures, de la confraria dels sastres. Pere Figueró, com era el costum, li va fer un escreix per valor

62. L'any de naixement de Josep Faig es dedueix d'una declaració que va fer l'any 1717 davant la Junta d'Administradors de Barcelona, en la qual deia que tenia trenta-nou anys. AHCB, Cadastre, Llibre de informacions sobre pobresa, ausència, mort y altras causals de alguns individuos de esta ciutat, 1716-1718, I-1, s. f., 15 d'agost de 1717. El casament de Josep Faig i Maria Vila, a: ACB, Esposalles, llibre 110, 1699-1701, f. 41v, 24 de gener de 1700. La identitat dels pares figura en els capítols matrimonials que va signar amb Magdalena Romagosa. AHPB, Josep Llobet i Soldevila, Concòrdies i capítols matrimonials, 1.033/16, f. 17-20v, 30 d'octubre de 1746.

63. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 2617, s. f., 30 de juny de 1721; AHPB, Francesc Rossinés. Manual de 1711, 858/24, f. 261v-262, 27 d'abril de 1711; AHCB, Cadastre, Llibre de informacions sobre pobresa, ausència, mort y altras causals de alguns individuos de esta ciutat, 1716-1718. I-1, s. f., 15 d'agost de 1717.

64. Sobre el privilegi d'impressió concedit per Felip V a la Universitat de Cervera, vegeu: Javier Burgos Rincón, "Privilegios de imprenta y crisis gremial...", p. 257-298.

de la meitat. D'aquest matrimoni va néixer una filla que es deia Teresa. Paula Figueró i Batlle va morir l'any 1692.[65]

L'any següent es va casar en segones núpcies amb Esperança Torrabadal, vídua de Jeroni Vallgornera, filla de Josep Torrabadal, paraire de Sant Llorenç de Morunys, i de Magdalena. Uns anys després, però, Figueró va tornar a enviduar, de manera que el 1703 es va casar amb Mariàngela Busquets, filla de Joan Busquets, pagès de Josa, vila de la comarca de l'Alt Urgell, i de Margarida. L'esposa va fer una aportació dotal de 65 lliures, mentre que l'impressor va fer un escreix de 40 lliures. Pere Figueró es va quedar altre cop vidu l'agost de 1705. El febrer de l'any següent es va casar per quarta vegada, amb Magdalena Rafart, vídua de Silvestre Mas, filla de Joan Rafart, pagès de Barcelona, i de Magdalena.[66]

Abans de dedicar-se a l'ofici d'impressor, va iniciar l'aprenentatge de sastre. El juny de 1667, Rafael Figueró, el seu germà, el va afermar amb Francesc Pons, sastre de Barcelona, per un període de quatre anys. Pere Figueró, en qualsevol cas, devia començar a treballar d'impressor a principi de la dècada següent, ja que el 1676 va subscriure la súplica presentada al Consell de Cent per demanar la creació d'un col·legi d'estampers. Tanmateix, no va ingressar formalment a la germandat fins un any després. La seva participació en els afers del gremi es detecta a partir del consell celebrat l'abril de 1677. Un any després va sortir extret de la bossa d'oficials premsistes per ocupar, juntament amb Josep Llopis, el càrrec d'administrador de la germandat. El 1701 va formar part del grup d'impressors que va sol·licitar al Consell de Cent que l'ofici d'estamper de la ciutat fos concedit a la germandat.[67]

---

65. El bateig de Pere Figueró figura a: APM, Llibre de Baptismes, 1636-1655, B/4, f. 74, 15 de març de 1652. Un dels padrins fou Maria Delmunts, esposa del doctor Miquel Delmunts. Els capítols matrimonials de Pere Figueró i Paula Batlle són a: AHPB, Bonaventura Vila, Llibre tercer de capítols matrimonials, 766/63, s. f., 11 de febrer de 1680. El casament consta a: ACB, Esposalles, llibre 100, 1679-1681, f. 41v, 12 de febrer de 1680. Teresa Figueró i Batlle, filla de Pere Figueró i Paula Batlle, apareix esmentada en el testament de la mare. AHPB, Josep Güell, Quart llibre de testaments i codicils, 811/100, f. 136-137, 17 de novembre de 1691.

66. El casament amb Esperança Torrabadal figura a: ADB, Matrimonis, llibre 15, 1692-1695, s. f., 4 de juliol de 1693. Aquest casament consta també a: ACB, Esposalles, llibre 107, 1693-1695, f. 12v, 4 de juliol de 1693. Els capítols matrimonials de Pere Figueró i Mariàngela Busquets, a: AHPB, Pere Pau Pujol, Primer llibre de capítols matrimonials, 910/28, f. 79.82v, 28 de gener de 1703. El casament, a: ADB, Matrimonis, llibre 18, 1702-1706, f. 91v, 3 de febrer de 1703; i també a: ACB, Esposalles, llibre 111, 1701-1703, f. 88v, 5 de febrer de 1703. El casament amb Magdalena Rafart, a: ADB, Matrimonis, llibre 19, 1706-1709, f. 5v, 12 de febrer de 1706, i a: ACB, Esposalles, llibre 113, 1705-1707, f. 29, 12 de febrer de 1706.

67. L'afermament figura a: AHPB, Jaume Vila i Margarit, Manual de 1663-1669, 788/2, f. 202-203v, 30 juny 1667. La petició dels impressors en la qual figura Pere

Es possible que l'any 1678 treballés a la impremta de Martí Gelabert, no debades va fer de testimoni en el testament de Maria Gelabert i Galceran, la primera esposa d'aquell. L'any 1690, això no obstant, treballava a la impremta de Rafael Figueró, tal com es constata en la declaració que va fer el primer de novembre, juntament amb Pere Brugas, per donar fe que s'havia imprès la primera part de la *Práctica del Confessionario*, de Jaime de Corella. Els dos impressors asseguraven saber-ho "per haver-los ells, testimonis, treballats, a saber és, dit Pere Brugas en la composició y dit Pere Figueró en la premsa".[68]

Pere Figueró va morir el desembre de l'any 1721.[69]

JAUME GASCÓN, MENOR

Jaume Gascón i Lisón va néixer a Barcelona a principi de la dècada de 1680. El seu pare era Jaume Gascón i Llopis, també impressor d'aquesta ciutat, i la mare es deia Maria Lisón, tots dos naturals del regne d'Aragó. El 1703 es va casar amb Teresa Cruet, filla de Josep Cruet, pastisser de Barcelona, que va fer una aportació dotal de 100 lliures.[70]

L'any 1697 el seu pare va signar un contracte amb Josep Texidó per tal que el fill treballés en la impressió del llibre *Exaltació de Nostra Senyora*, tant a la caixa com a la premsa. Texidó es va comprometre a pagar 6 sous diaris a Gascón, amb "mercaderia o llibres imprimits de sa estampa, o altres tinga". Això no obstant, la manutenció del fill havia d'anar a càrrec del pare, "sens danys ni despeses de dit Texidor".[71]

El nom de Jaume Gascón, menor, apareix entre els impressors que el 1701 van sol·licitar al Consell de Cent que l'ofici d'estamper de la Ciutat fos concedit a la germandat.[72]

Figueró, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1676, 98-CC, f. 169v-170, 27 de juliol de 1676. L'acta del consell de la germandat dels estampers, a: AHPB, Lluís Fontana, Vuitè manual, 806/8, f. 91-91v, 18 d'abril de 1677. L'elecció com a administrador a: Ibídem, Novè manual, 806/9, f. 79v-80v, 10 d'abril de 1678. La sol·licitud presentada al Consell de Cent el 1701, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 126v-127, 22 de març de 1701.

68. AHPB, Jeroni Galí, Llibre primer de testaments i codicils, 795/24, f. 52-53v, 17 de març de 1678; AHPB, Joan Navés, Tretzè manual, 845/22, s. f., 1 de novembre de 1690.

69. Joan Baptista BATLLE, "L'estampa de Rafel Figueró i de Joan Jolis...".

70. ACB, Esposalles, llibre 111, 1701-1703, f. 86v, 20 de gener de 1703; AHPB, Pau Pi, Quaranta-tresè manual, 781/3, f. 50-51.

71. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1697, 828/9, f. 4-7, 20 de gener de 1697.

72. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 126v-127, 22 de març de 1701.

JOSEP GÜELL

Josep Güell era fill de Pere Güell, pagès de Tarragona, i de Teresa. Tenia un germà més petit, Joaquim, que també va treballar d'impressor a Barcelona. Josep Güell es va casar l'any 1699 amb Elisabet Gil, filla de Jaume Gil, aguller de Barcelona, i d'Elisabet. L'esposa va aportar al matrimoni un dot de 50 lliures, mentre que l'impressor va fer un escreix per la mateixa quantitat. Elisabet Güell i Gil, això no obstant, va morir l'any 1701.[73]

Abans de traslladar-se a Barcelona, Josep i Joaquim Güell van viure a Tarragona, a casa del pagès Pere Roig, on la seva mare treballava de criada. Josep Güell va servir en aquella casa durant divuit anys, tal com la mare explicava en un plet celebrat en un tribunal de Tarragona: "estigué servint en la casa de dit Pere Roig per lo spay de alguns 18 anys y que la feina feya aquell era lo traginar garbas, pedras, cuidar-se de las cavalcaduras". Teresa Güell va presentar aquesta causa el 1692 per reclamar a Francesca Roig, hereva de Pere Roig, el pagament de la soldada que li corresponia pels divuit anys que havia treballat com a criada. La mare argumentava que durant aquell temps no només s'havia dedicat a les feines que corresponien a una criada, sinó que també s'havia ocupat d'administrar i vendre la producció de grans de les terres de Roig, cosa que, segons ella, havia de ser remunerat amb un sou de 30 lliures anuals. Per això reclamava el pagament d'un total de 540 lliures. A banda d'això, Teresa Güell reclamava als Roig el cobrament de la soldada que li corresponia al seu fill Josep pels divuit anys que va servir en aquella casa: "El que podia guanyar dit Joseph Güell depasan vuy la quantitat de 16 lliuras quiscun any, altres la quantitat de 20 lliuras y de 25 lliuras". Aquesta causa es va resoldre el juny de 1698 amb una concòrdia, amb la qual Teresa Güell i el seu fill Josep van rebre una compensació de 275 lliures.[74]

Aquell afer, malgrat tot, no va quedar resolt del tot. L'octubre de 1698 l'advocat Francesc Sentís, el notari Pasqual Abrell i el porter reial Francesc Monmany van presentar un plet a la Reial Audiència de Barcelona contra Josep Güell, que aleshores ja treballava d'impressor

73. La identitat dels pares de Josep Güell consta en els capítols matrimonials signats per l'impressor i Elisabet Gil. AHPB, Francesc Serra, Capítols, concòrdies, inventaris i encants, 875/51, f. 344-347, 13 de setembre de 1699. El casament, a: ADB, Matrimonis, llibre 17, 1698-1702, f. 145v-146, 12 de setembre de 1699; i també a: ACB, Esposalles, llibre 109, 1697-1699, f. 20, 12 de setembre de 1699. La sepultura d'Elisabet Güell i Gil, dona de Josep Güell, consta a: Josep MAS, "Notes sobre estampers antics...", p. 45.

74. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 28121.

en aquesta ciutat, per reclamar el cobrament de les despeses del judici que havia iniciat la seva mare a Tarragona. D'aquest afer es desprèn que Josep Güell va viure a Tarragona fins l'any 1688 o 1689. Després d'això va tenir un problema greu amb la justícia, segurament per un delicte criminal, ja que el 1693 complia una condemna a les galeres de l'armada espanyola. Francesc Montmany va explicar al jutge que el novembre de 1693 havia acompanyat l'advocat Francesc Sentís a una galera que era al port de Barcelona, "en la qual se trobava forçat Joseph Güell, fill de dita Theresa Güell".[75]

Josep Güell es va iniciar en l'ofici pels volts de 1695 a la impremta de Josep Llopis. Aquest, de fet, va actuar com a fermança en la causa que Sentís, Abrell i Montmany van iniciar l'any 1698 contra Güell per cobrar les despeses del plet. En els comptes de Joan Piferrer hi consta que l'any 1702 va haver de fer diversos pagaments relacionats amb aquella causa en nom d'Anna Llopis i Huguet, vídua de Josep Llopis. "He pagat a Mariano Catús, notari, onse lliuras [i] sis diners per tots los gastos que ell ha pagats en la causa que lo doctor Sentís y Pasqual Abrell aportavan contra la senyora [Anna Llopis] y Joseph Güell". En els comptes de Joan Piferrer hi ha també constància que Teresa Güell, mare de l'impressor, va treballar de criada a casa dels Llopis. Així, Piferrer va anotar que l'any 1702 havia pagat 12 lliures "per un vestit serví per Theresa Güell, criada de la senyora" i que el 1706 havia pagat 5 lliures i 4 sous pel seu enterrament.[76]

Josep Güell va morir l'any 1715, tal com es desprèn del seu funeral, celebrat el 23 de juliol d'aquell any. La catedral, atesa a la pobresa del difunt, no va cobrar taxa per la sepultura.[77]

MAGÍ IGLESIAS

Magí Iglesias va néixer a Barcelona cap a 1684. Els seus pares eren Pau Iglesias, ferrer, i Teresa. El novembre de 1699, a l'edat de quinze anys, es va afermar amb Jaume Surià per un termini de cinc anys, al final dels quals va rebre una soldada de 10 lliures. El contracte, tanmateix, especificava que aprendria a fer tant d'impressor com de llibreter, ofici del qual Surià també era mestre. Un cop acabat l'aprenentatge, va continuar treballant en aquella impremta. Això és, almenys, el que

NOGUERA

75. Ibídem, 27 d'octubre de 1698.
76. Ibídem, 18 de maig de 1699; AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1707, 870/25, f. 98 i 107.
77. ACB, Òbits, llibre 6, 1714-1733, f. 15, 23 de juliol de 1715.

es dedueix del testament que Elisabet Surià, vídua de Vicenç Surià, va fer el 1707, en el qual Iglesias va actuar com a testimoni.[78]

El 1712, però, residia a Girona, tal com consta en el pagament d'un deute que va fer a través de procurador. El 1714, quan encara residia a Girona, va signar una procura a nom de Miquel Artigas. De nou a Barcelona, el juny de 1716 va actuar com a testimoni en el pagament que Jaume Surià va fer a un apotecari per unes medicines, de manera que és probable que Iglesias tornés a treballar en aquesta impremta.[79]

L'any 1717 es va casar amb Elisabet Bassa, filla de Bartomeu Bassa, taverner, i de Mònica. Elisabet era germana de Mònica Bassa, que, al seu torn, estava casada amb l'impressor Miquel Artigas. Elisabet Bassa era vídua de Joan Bassols, sastre de Barcelona, amb qui havia tingut tres fills. El 1718 ella i Magí Iglesias van presentar una demanda a la cort de la Ciutat contra Mònica Bassa, mare i sogra, respectivament, per cobrar les 200 lliures que aquella havia promès donar-li en contemplació del seu primer matrimoni. Segons els testimonis, la situació econòmica dels Iglesias, que aleshores tenien quatre fills, era molt precària. El confiter Josep Roca, per exemple, va assegurar que l'impressor era "muy pobre y miserable, que si no fuere el jornal que gana no podria comer el, su muger y hijos, en tanto que el testigo ha ohido a dezir a Jayme Surià, libratero y impressor, que si no fuere el que le da a ganar el jornal se moriria de ambre".[80]

Per aquesta raó, Iglesias formava part d'un grup d'impressors que en els anys de postguerra va fer feina per a l'administració borbònica per poder subsistir. L'agost de 1718 va cobrar 16 lliures i 16 sous per haver treballat 12 "dias y noches" a la Taula de Barcelona durant un mes. És probable que el 1721 treballés a la impremta de Rafael Figueró. El novembre d'aquell any, juntament amb Miquel Artigas, el seu cunyat, que també hi treballava, va actuar de testimoni en la venda d'uns jocs de lletra que Figueró va fer a l'impressor Pau Campins.[81]

78. L'any del naixement de Magí Iglesias es dedueix del contracte d'aprenentatge que va signar amb l'impressor Jaume Surià el 1699, en el qual assegurava que tenia quinze anys. AHPB, Francesc Rossinés, Manual 1699, 858/13, f. 207v-209v, 6 de novembre de 1699. El testament d'Elisabet Surià, a: Ibídem, Testaments, 858/30, f. 116-118, 27 de setembre de 1707.

79. El deute pagat per Magí Iglesias figura a: AHPB, Francesc Rossinés, Manual de 1712, 858/25, f. 92-92v, 11 de maig de 1712. La procura feta a nom de Miquel Artigas, a: Ibídem, Manual de 1714, 858/26, f. 346-346v, 19 de desembre de 1714. El pagament de les medicines, a: Ibídem, Manual 1716, 858/27, f. 106v, 29 de juny de 1716.

80. ACB, Esposalles, llibre 120, 1715-1717, f. 79, 18 de gener de 1717; AHCB, Consellers, Processos, 1714/1718, 1C-XX-204, 15 de gener de 1718.

81. ACA, Reial Audiència, Registres, 4, 1718-1719, f. 179, 22 d'agost de 1718; AHPB, Josep Amat i Reixac, Manual de 1721, 940/12, f. 51-51v, 27 de novembre de 1721.

Magí Iglesias va morir a Barcelona l'any 1725. Segons el registre de sepultures, fou enterrat el 7 de maig. En aquell moment vivia al carrer d'en Roca. Atesa la pobresa de la família, la parròquia de Santa Maria del Pi no va cobrar la taxa.[82]

ROBERT LAPEDRA

Robert Lapedra va néixer a Narbona, al regne de França, pels volts de l'any 1685. Era fill de Joan Lapedra, escultor d'aquella ciutat, i de Margarida. L'any 1705 es va casar a Barcelona amb Maria Arnal, filla d'Anton Arnal, pagès, i de Margarida. Posteriorment, el novembre de 1714, es va casar en segones núpcies amb Anna Roig, filla de Bartomeu Roig, pagès de Llavaneres, i de Maria, que aleshores era òrfena. L'esposa va fer una aportació dotal de 150 lliures, de les quals 25 lliures provenien d'una donació feta pels administradors de l'Hospital de la Misericòrdia de Barcelona, on vivia, i 50 lliures provenien d'una causa pia fundada per Pau del Rossó pel maridatge de donzelles òrfenes, de la qual Roig fou elegida en sort. Al seu torn, Lapedra va fer un escreix de 50 lliures. D'aquest matrimoni, entre altres, en va néixer un fill, Robert, que també va treballar d'impressor.[83]

Lapedra va fer l'aprenentatge amb Rafael Figueró. El 1701, quan tenia uns setze anys, va actuar de testimoni en un requeriment que la confraria dels botiguers de teles va presentar a Figueró, que aleshores era cònsol de la confraria dels paraires. A partir de 1705 va treballar a les impremtes de Francesc Guasch i de Flora Casas. En una declaració feta a la Reial Audiència el 1707, explicava que abans de l'arribada de l'arxiduc Carles d'Àustria a Barcelona treballava a la impremta de Rafael Figueró, però "des de que lo Rey, nostre Senyor (que Déu guarde) y sas Reals armas han entrat en lo present Principat de Catalunya, ell, testimoni, ha treballat en la impressió de Francisco Guasch, estamper, y en la del doctor Casas". El nom de Lapedra apareix en l'acta d'un consell que la germandat dels estampers va celebrar al convent dels trinitaris calçats l'abril de 1711.[84]

82. APSMP, Òbits, llibre 162, 1725-1734, f. 1, 7 de maig de 1725.

83. L'any del naixement de Robert Lapedra es dedueix d'una declaració que va fer a la Reial Audiència l'abril de 1707, en la qual deia que tenia vint-i-dos anys. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 28 d'abril de 1707. La identitat del seus pares figura en el casament amb Maria Arnal. ADB, Matrimonis, llibre 18, 1702-1706, f. 335, 14 d'abril de 1705. El casament consta també a: ACB, Esposalles, llibre 112, 1703-1705, f. 81, 14 d'abril de 1705. Els capítols matrimonials de Robert Lapedra i Anna Roig, a: AHPB, Salvador Pi, Llibre primer de capítols matrimonials, transaccions, concòrdies i altres contractes, 904/13, f. 401-402v, 25 de novembre de 1714.

84. AHPB, Joan Solsona, Cinquè manual, 890/8, f. 116v-119, 8 de juliol de 1701; ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 28 d'abril de 1707; AHPB, Francesc Rossinés, Manual de 1711, 858/24, f. 261v-262, 27 d'abril de 1711.

L'any 1712 va adquirir una casa al carrer de les Moles, que li va establir el sacerdot Pere Pau Vadell a cens de 26 lliures anuals de pensió, a més de pagar 100 lliures d'entrada i comprometre's a fer-hi obres de millora per valor de 75 lliures.[85]

En acabar la Guerra de Successió tornava a treballar a la impremta de Rafael Figueró, com ho suggereix el fet que aquest va actuar de testimoni en els capítols matrimonials que Lapedra va signar amb Anna Roig el novembre de 1714. Això no obstant, és possible que posteriorment treballés als tallers de Jaume Surià i de Josep Texidó.[86]

L'any 1717, segons el cadastre, continuava vivint en la casa del carrer de les Moles, amb la seva dona i tres fills. Aquest immoble fou valorat inicialment en 300 lliures de preu i un lloguer estimat de 16 lliures. Això no obstant, considerant el mal estat en què estava com a conseqüència dels bombardeigs, el lloguer fou rebaixat a la meitat. Per tant, li va correspondre pagar 16 sous anuals en concepte de cadastre real. El nom de Lapedra apareix regularment en les llistes que a la dècada de 1730 el gremi dels llibreters enviava a l'Ajuntament per pagar el cadastre personal.[87]

Robert Lapedra va morir l'abril de 1742 a Barcelona.[88]

PERE LARCHE

Pere Larche va néixer a Martigny, al ducat de la Lorena, d'on eren els seus pares, Domingo Larche i Margarida. Abans d'arribar a Barcelona, tanmateix, va viure un temps a Saragossa. Això és el que assegurava l'impressor José Pascual Bueno amb motiu del casament de Larche amb Eulàlia Rius, filla de Jaume Rius i de Francesca, celebrat a Barcelona l'any 1673. Bueno va testificar que feia cinc o sis anys que tractava Larche "tant en Zaragoça, hont han estat, com també aquí en Barcelona".[89]

---

85. AHPB, Josep Galí, Onzè manual, 898/11, f. 162v-168, 24 de gener de 1712.

86. Jaume Surià va fer de testimoni en una acta notarial signada per Robert Lapedra el 1722. AHPB, Josep Vila i Torrents, Primer manual, 957/1, f. 6v, 28 de juny de 1722. Posteriorment, el 1737, Lapedra va fer de testimoni en el testament d'Onofre Texidó i Puig, fill de Josep Texidó. AHPB, Josep Francesc Fontana, Segon llibre de testaments, 934/52, f. 123v-125, 1 de juny de 1737.

87. La valoració de la casa del carrer de les Moles figura a: AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, Barri cinquè, carrer de les Moles, I-57, s. f. La composició de la unitat familiar, a: Ibídem, I-60, f. 354, 1717. El pagament de 16 sous en concepte de cadastre real consta, per exemple, a: Ibídem, Repartiment per cases, censos y censals desde 1723 fins a final de 1731, I-67. La llista del gremi de llibreters, a: AHCB, Gremis, Consells del gremi de llibreters, 1731-1737, 30-1.

88. ACB, Òbits, llibre 7, 1734-1765, f. 79v, 9 d'abril de 1742.

89. ADB, Matrimonis, llibre 7, 1672-1675, s. f., 10 de setembre de 1673. La identitat i el lloc d'origen dels pares de Pere Larche figura en aquest document.

És possible, per tant, que hagués fet l'aprenentatge a la impremta d'Antoni Lacavalleria, on José Pascual Bueno i Herman Mans, l'altre dels testimonis en el casament, vivien i treballaven. La primera prova documental de la presència de Larche treballant d'impressor a Barcelona apareix en l'acta d'un consell de la germandat dels estampers, celebrat l'abril de 1672. El seu nom figura també entre els impressors que l'any 1676 van adreçar una súplica al Consell de Cent per demanar la creació d'un col·legi d'estampers.[90]

Pere Larche va morir abans de 1690, ja que hi ha constància que el juny d'aquell any la seva vídua es va casar amb el pagès Joan Vidal.[91]

JAIME MAGALLÓN

Jaime Magallón, natural del regne d'Aragó, va desenvolupar la major part de la seva activitat com a impressor a Lleida i a Saragossa. Abans, però, havia viscut a Barcelona. L'any 1680 apareix com a "habitant" d'aquesta ciutat fent de testimoni en la llicència matrimonial que l'impressor Jaume Gascón va sol·licitar per casar-se amb Maria Lisón, també aragonesos. Magallón va donar testimoni que coneixia Gascón des de feia uns set anys.[92]

L'any següent, però, va traslladar-se a Lleida. Segons Romà Sol i Carme Torres, des de feia temps la Paeria volia que hi hagués una impremta a la ciutat, de manera que va facilitar a Magallón tot el material necessari. Fins i tot, el 1685, a petició de l'impressor, els paers van proporcionar-li una casa. L'activitat de Magallón a Lleida, que, segons aquests autors, consistia a imprimir els papers oficials de la Paeria, de l'Estudi General i del bisbat, es va mantenir fins l'any 1695. Aleshores, es va traslladar a Saragossa, on va tenir impremta almenys fins l'any 1706.[93]

HERMAN MANS

Herman Mans va néixer a San Martín, un dels actuals barris de la ciutat de Maastricht, a Flandes. Els seus pares eren Matias Mans,

90. AHPB, Lluís Fontana, Tercer manual, 806/3, f. 69v-70, 23 d'abril de 1672; AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1676, 98-CC, f. 169v-170, 27 de juliol de 1676.

91. APSMP, Matrimonis, llibre C/4, 1690-1691, s. f., 4 de juny de 1690.

92. ADB, Matrimonis, llibre 11, 1679-1682, f. 66, 7 d'abril de 1680.

93. Romà SOL i Carme TORRES, *La impremta de Lleida...*, p. 69 i 71-72; Juan DELGADO CASADO, *Diccionario de impresores...*, vol. 1, p. 413.

capità d'infanteria de l'exèrcit hispànic, i Anna. De fet, abans de viure a Barcelona, havia format part de la companyia de cavalleria del capità Carlos de Gante. L'any 1673 vivia i treballava a casa d'Antoni Lacavalleria, on va coincidir amb Josep Pasqual Bueno. Aquell any tots dos van fer de testimonis en el casament de Pere Larche, també impressor. Mans apareix com a membre de la germandat dels estampers en les actes dels consells celebrats els anys 1673 i 1674.[94]

Herman Mans va fer testament el gener de 1678. Va demanar ser enterrat a l'església de l'Hospital de la Santa Creu i que li fossin dites quaranta misses, de 4 sous cada una. Els béns que tenia a Catalunya els va deixar a l'Església i dels que pogués tenir a Maastricht va fer hereva a la seva mare, Anna Mans. En el testament va recordar que el capità Carlos de Gante tenia 11 dobles d'or que eren seves, de les quals en va consignar sis al llibreter Manuel Serra, un dels marmessors, per pagar-li un deute. La lectura del testament fou feta el 12 de gener de 1678.[95]

JOAN NOGUERA

Joan Noguera va néixer a Mataró pels volts de 1637. Els seus pares eren Joan Noguera, pagès d'aquesta ciutat, i Margarida. L'any 1671 es va casar amb Marianna Molera, de divuit anys d'edat, filla de Bernat Molera, teixidor de llana de Sant Pere de Torelló, vila de la comarca d'Osona, i de Mariàngela. L'esposa va aportar un dot de 50 lliures, mentre que ell va correspondre amb un escreix de 25 lliures.[96]

Noguera va iniciar-se en l'ofici d'impressor cap a 1667. En una declaració feta a la Reial Audiència el 1707, assegurava que feia "uns

94. La procedència geogràfica i la identitat dels pares de Herman Mans es detallen en el seu testament: AHPB, Isidre Famades, Llibre primer de testaments i últimes voluntats, 813/39, f. 33v-35v, 2 de gener de 1678. El casament de Pere Larche consta a: ADB, Matrimonis, llibre 7, 1672-1675, 10 de setembre de 1673. La presència de Herman Mans en els consells de la germandat dels estampers de Barcelona, a: AHPB, Lluís Fontana, Quart manual, 806/4, f. 65v-66, 28 de maig de 1673, i Ibídem, Cinquè manual, 806/5, f. 80v-81, 20 de maig de 1674.

95. AHPB, Isidre Famades, Llibre primer de testaments i últimes voluntats, 813/39, f. 33v-35v, 2 de gener de 1678.

96. L'any del naixement de Joan Noguera es dedueix d'una declaració que va fer a la Reial Audiència el 1707, en la qual deia que tenia setanta anys. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 22 de maig de 1707. La identitat dels pares consta en els capítols matrimonials de Joan Noguera i Marianna Molera. AHPB, Ramon Vilana Perles i de Ribes, Tercer llibre de capítols matrimonials, 763/90, f. 118-119, 2 de febrer de 1671. El casament consta a: ADB, Matrimonis, llibre 6, 1669-1672, s. f., 17 de gener de 1671; i a: ACB, Esposalles, llibre 95, 1669-1671, f. 80v, 17 de gener de 1671.

coranta anys, poch més o menos, que ell testimoni treballa de impressor". Segons les seves paraules, havia treballat sempre a la impremta d'Antoni Lacavalleria. El 1701 va fer de testimoni en la lectura del testament del seu amo. Fins i tot, més d'una vegada es va ocupar, actuant en nom de Joan Lacavalleria i Dulach, l'hereu, de pagar la pensió anual que Antoni Lacavalleria va llegar a la seva vídua.[97]

Noguera va participar en els afers de la germandat dels estampers, de la qual ja formava part el 1671. El 1674 va sortir extret de la bossa d'oficials premsistes per exercir d'administrador, un càrrec que va tornar a ocupar el 1677. A més d'això, va actuar com a clavari de la germandat l'any 1676.[98]

A banda d'exercir l'ofici d'impressor, Noguera es va dedicar a altres activitats comercials. El 1678, per exemple, va vendre onze sacs de "llana sutja" d'Aragó al paraire Francesc Païssa per 269 lliures i 10 sous, mentre que dos anys després va cobrar 96 lliures del mateix paraire per "quatre sacas de llana fina de Aragó". Hi ha constància també que l'any 1700 va comprar un parell de bous a Antoni Ametller, pagès de Valldoreix, per 55 lliures. Uns anys després, es dedicava al subministrament de queviures, com es constata del pagament de 26 lliures, un sou i 8 diners que el 1704 li van fer els administradors de l'almoina dels pobres de les presons reials de Barcelona per un compte de llegums i arròs. L'any 1707, de nou, va rebre 145 lliures, 19 sous i 6 diners per la mateixa raó.[99]

97. La declaració de Joan Noguera a la Reial Audiència està documentada a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 22 de maig de 1707. El testament de Lacavalleria, a: AHPB, Bonaventura Torres, Tercer llibre de testaments, 770/48, f. 217-220v, 10 de juliol de 1696. Hi ha constància que el 1703 i el 1704 Noguera, actuant en nom de Joan Lacavalleria i Dulach, va lliurar a Maria Lacavalleria i Déu, vídua d'Antoni Lacavalleria, la pensió de 109 lliures i 10 sous que el seu difunt marit li havia llegat. AHPB, Josep Galí, Setè manual, 898/7, f. 84, 15 de setembre de 1703, i: Ibídem, f. 164, 15 de setembre de 1704.

98. AHPB, Lluís Fontana, Segon manual, 806/2, f. 202v-204, 10 de novembre de 1671; ibídem, Cinquè manual, 806/5, f. 37-37v, 26 de març de 1674; AHPB, Francesc Josep Fontana, Plec de documentació de diverses confraries, 621/63, s. f., 11 d'octubre de 1676; AHPB, Lluís Fontana, Vuitè manual, 806/8, f. 91-91v, 18 d'abril de 1677.

99. El pagament de la llana figura a: AHPB, Bartomeu Roig, Setzè manual, 786/8, f. 97v-98v, 21 de desembre de 1678, i a: ibídem, Divuitè manual, 786/9, f. 6-7, 11 de febrer de 1680. La compravenda dels bous, a: AHPB, Salvador Bruguera, Manual de 1700, 896/6, f. 58v-59, 15 de maig de 1700. El pagament dels llegums i l'arròs a: AHPB, Francesc Bonaventura Torres, Quinzè manual, 885/18, f. 255v-256, 26 de maig de 1704, i ibídem, Divuitè manual, 885/21, f. 14-15, 12 de gener de 1707.

JERONI PALOL

El nom de Jeroni Palol apareix en les actes dels consells de la germandat dels estampers de Barcelona, celebrats entre octubre de 1676 i abril de 1678. A més, figura entre els impressors que el 1676 van presentar una súplica al Consell de Cent per demanar la creació d'un col·legi d'estampers. Es tracta del fill de Jeroni Palol, impressor de Girona, que es va traslladar a la capital possiblement perquè el negoci patern no donava suficient feina per a tots dos. Una de les principals ocupacions de Jeroni Palol major, de fet, era l'exercici de l'ofici de bidell de l'Estudi General de Girona. El maig de 1678, arran de la seva mort, els jurats d'aquesta ciutat, "sabent tenia un fill, també estamper, que estave en Barcelona", van oferir-li el càrrec. El menor dels Palol va acceptar la proposta amb la condició que li fos augmentat el salari. El Consell de Girona, considerant "que com és estamper y no haver-n·i ningú en esta ciutat, seria de conveniència per lo benefici comú", va acordar nomenar-lo bidell, amb un salari anual de 40 lliures, el doble del que rebia el pare, donant-li també un lloc per viure i tenir la impremta a l'Estudi General. Jeroni Palol menor, per tant, es va establir a Girona l'any 1678. Va tenir impremta oberta en aquesta ciutat fins a la seva mort, el 1703.[100]

MIQUEL PÀRDOLS

Miquel Pàrdols va néixer pels volts de 1679. Els seus pares eren Isidre Pàrdols, pagès de Tona, a la comarca d'Osona, i Estasia. L'any 1701 es va casar a Barcelona amb Marianna Roca, filla de Joan Roca, pagès d'Alella. Va treballar durant molts anys a la impremta de Rafael Figueró, on havia fet l'aprenentatge. L'any 1712 declarava que "se posà per aprenent, ell, testimoni, en casa de Figueró, en la qual després de

100. Les actes dels consells de la germandat dels estampers de Barcelona on hi figura Jeroni Palol es poden consultar a: AHPB, Francesc Josep Fontana, Plec de documentació relativa a diverses confraries, 621/63, s. f., 11 d'octubre de 1676; AHPB, Lluís Fontana, Vuitè manual, 806/8, f. 124-124v, 6 de juny de 1677; AHPB, Lluís Fontana, Novè manual, 806/9, f. 79v-80v, 10 d'abril de 1678. Segons mossèn Mas, Jeroni Palol va batejar una filla a Barcelona l'any 1660. Josep MAS, "Notes sobre estampers antics...", p. 44. Jeroni Palol, major, va morir el 6 de maig de 1678. AMGi, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1678, 17430, f. 146v. El nomenament de Jeroni Palol, menor, com a bidell de l'Estudi General de Girona, a: Ibídem, f. 257v-260v, 20 d'agost de 1678. Palol va renunciar a l'ofici de bidell de l'Estudi General el 1680, motiu pel qual va haver d'abandonar l'espai que ocupava a l'Estudi General i traslladar la impremta. Ibídem, 17432, f. 173. Sobre l'activitat dels Palol a Girona, vegeu: Enric MIRAMBELL, *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, p. 36-38.

son fadrinatge y mestratge hi ha continuat en treballar-hi sempre fins vuy en dia en totas las ocasions [que] hi ha hagut feyna".[101]

L'any 1703 va donar fe, juntament amb Jaume Caís, que al taller de Rafael Figueró s'hi havien imprès el "Curso Moral Salmanticense" i *Luz de verdades católicas*, "lo que dixeron y afirmaron saber dichos Jayme Cays y Miguel Pardols por haver trabajado en dicha impressión, assí en la caxa como en la prensa".[102]

Pàrdols formava part de la germandat dels estampers de Barcelona el 1711, tal com es constata en l'acta d'un consell celebrat el mes d'abril.[103]

Segons consta en la documentació cadastral, l'any 1717 vivia de lloguer amb la seva dona i un fill en una casa situada al carrer de n'Estruch, que fou valorada en 350 lliures. En aquell moment, els Pàrdols compartien aquest immoble amb una altra família, pel qual pagaven, tots junts, un lloguer de 18 lliures. En el cadastre de 1719, en canvi, Pàrdols hi figura com a propietari.[104]

Miquel Pàrdols va morir en aquesta casa del carrer de n'Estruch l'any 1755, atès que el seu funeral es va celebrar el 4 de juny d'aquest any.[105]

JAUME SALA

Jaume Sala va néixer pels volts de l'any 1655 a Cabrera de Mar, a la comarca del Maresme. Els seus pares eren Jaume Sala, teixidor de lli d'aquesta vila, i Caterina. L'any 1685 es va casar amb Maria Vilassaló, filla de Jaume Vilassaló, paraire de Barcelona, i de Maria. Posteriorment, el 1695 es va casar en segones núpcies amb Maria Bartomeu, filla de Joan Bartomeu, pagès de Santa Creu de Mujal, església del municipi de Navàs, a la comarca del Bages, i d'Àngela. En aquest cas,

101. L'any del naixement de Miquel Pàrdols es dedueix d'una declaració que va fer a la Reial Audiència l'agost de 1712, en la qual deia que tenia trenta-tres anys. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 1299, 5 d'agost de 1712. La identitat del seu pare figura en el casament amb Marianna Roca. APSMP, Matrimonis, llibre C/7, 1701-1706, s. f., 14 d'agost de 1701. Rafael Figueró va fer de testimoni. El casament consta també a: ACB, Esposalles, llibre 111, 1701-1703, f. 14, 14 d'agost de 1701. La declaració, a la Reial Audiència, a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 1299, 5 d'agost de 1712.

102. AHPB, Bonaventura Galí, Tercer manual, 918/3, f. 281v, 28 de juliol de 1703.

103. AHPB, Francesc Rossinés, Manual de 1711, 858/24, f. 261v-262, 27 d'abril de 1711.

104. La valoració de la casa figura a: AHCB, Cadastre, Repartiment de cases de 1716, Barri cinquè, carrer d'en Estruch, I-57, s. f.; la composició familiar, a: Ibídem, I-60, f. 347v, 1717. La referència del cadastre de 1719, a: Ibídem, Libro de rebilla de casas, 1719, I-2 bis, p. 210.

105. APSMP, Òbits, llibre 164, 1744-1760, f. 202v, 4 de juny de 1755.

l'esposa va fer una aportació dotal de 40 lliures, mentre que aquest va correspondre amb un escreix de 20 lliures.[106]

Sala es va iniciar en l'ofici d'impressor cap a 1670, tal com es dedueix d'una declaració que l'any 1707 va fer a la Reial Audiència. "De esta part de uns trenta set anys poch més o menos que ha treballat ell, testimoni, y encara vuy en dia treballa en casa de differents estampers de la present ciutat". A més, va assegurar que havia treballat a les impremtes Cormellas i Lacavalleria, així com també a la de Rafael Figueró, en la qual deia que hi havia estat sis anys. De fet, Sala va actuar de testimoni en els capítols matrimonials que Rafael Figueró i Jolis i Teresa Bosch van signar el 1690.[107]

Va tenir una destacada actuació en la germandat dels estampers de Barcelona, on va ingressar l'any 1674. Dos anys després va exercir d'administrador, en un moment en què els impressors van prendre decisions importants com foren, per exemple, la d'iniciar accions contra l'obertura de la impremta del llibreter Anton Ferrer, o bé la de presentar una súplica al Consell de Cent per sol·licitar la formació d'un col·legi d'estampers. Posteriorment, l'any 1701 tornava a exercir d'administrador quan la germandat va demanar al govern municipal que els concedís l'ofici d'estamper de la ciutat. El seu nom figura també en l'acta d'un consell celebrat el 1711 al convent de trinitaris calçats de Barcelona.[108]

106. L'any del naixement de Jaume Sala es dedueix d'una declaració que va fer a la Reial Audiència l'any 1707, en la qual deia que tenia uns cinquanta-dos anys. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 18 d'abril de 1707. La identitat i procedència dels seus pares figura en els capítols matrimonials que Jaume Sala va signar amb Maria Bartomeus. AHPB, Vicenç Modolell del Puig, Llibre de capítols matrimonials, 864/18, f. 127-130, 25 de juny de 1695. El casament de Jaume Sala i Maria Vilassaló consta a: ADB, Matrimonis, llibre 13, 1684-1688, s. f., 10 de novembre de 1685; i també a: ACB, Esposalles, llibre 103, 1685-1687, f. 38v, 10 de novembre de 1685. El casament de Jaume Sala i Maria Bartomeu, a: ADB, Matrimonis, llibre 15, 1692-1695, s. f., 22 de juny de 1695; i també a: ACB, Esposalles, llibre 108, 1695-1697, f. 8v, 25 de juny de 1695.

107. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 18 d'abril de 1707; AHPB, Bonaventura Torres, Llibre tercer de capítols matrimonials, 770/45, f. 401-403v, 25 d'octubre de 1690.

108. L'ingrés de Jaume Sala a la germandat dels estampers consta a: AHPB, Lluís Fontana, Cinquè manual, 806/5, f. 80v-81, 20 de maig de 1674. Sala figura com a administrador de la germandat a: AHPB, Francesc Josep Fontana, Plec de documentació de diverses confraries, 621/63, 11 d'octubre de 1676. La llista d'impressors que el 1676 van sol·licitar al Consell de Cent la creació d'un col·legi, en la qual figura Jaume Sala, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1676, 98-CC, f. 169v-170, 27 de juliol de 1676. Sala apareix també com a administrador de la germandat dels estampers en una procura que l'any 1701 van fer a Francesc Soldevila per fer les gestions de sollicitar al Consell de Cent l'ofici d'estamper de la Ciutat. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1701, 123-CC, f. 126v-127, 22 de març de 1701. L'acta del consell de la germandat celebrat el 1711, a: AHPB, Francesc Rossinés, Manual de 1711, 858/24, f. 261v-262, 27 d'abril de 1711.

Jaume Sala ja era mort l'any 1724, tal com es coneix pels capítols matrimonials que una filla seva, Elisabet, va signar amb Josep Vidal, jove sabater de Barcelona.[109]

JOSEP SANTANACH

Josep Santanach va néixer pels volts de l'any 1684. Era fill de Joan Santanach, pagès de Jou, antic poble del Pallars Sobirà, i de Victòria. Estava casat amb Teresa Comelles. Es va iniciar en l'ofici a la impremta de Josep Texidó, amb qui es va afermar el gener de 1701 per un període de dos anys i mig. Després de finalitzar l'aprenentatge va continuar en aquest taller, com es desprèn de la declaració que va fer davant notari el novembre de 1703 per donar fe que Texidó havia imprès uns llibres. El 1704 va actuar de testimoni en una procura signada per Texidó, cosa que fa pensar que encara hi treballava.[110]

Santanach va exercir d'administrador de la germandat dels estampers l'any 1711. El seu nom apareix també en les llistes que el gremi de llibreters enviava a la dècada de 1730 a l'Ajuntament de Barcelona amb la relació dels llibreters i impressors que pagaven el cadastre personal.[111]

L'agost de 1714, durant el setge de Barcelona, fou ingressat a la sala de Sant Pere de l'Hospital de la Santa Creu, possiblement com a ferit de guerra.[112]

SEGIMON SELLABÓ

Segimon Sellabó va néixer a Vic, a la comarca d'Osona, cap a 1677. Era fill de Joan Sellabó, paraire d'aquesta ciutat, i de Mariàngela.

---

109. AHPB, Antoni Riera, Cinquè llibre de capítols matrimonials, 841/59, f. 20-22, 26 de desembre de 1724.

110. L'any del naixement de Josep Santanach es dedueix del contracte d'aprenentatge que va signar amb Josep Texidó el 1701, en el qual deia que tenia disset anys. La identitat i procedència dels seus pares figura també en aquest document. AHPB, Ignasi Teixidor, Segon manual, 909/2, f. 3v-5, 10 de gener de 1701. La identitat de Teresa Comelles, esposa de Josep Santanach, figura en els capítols matrimonials de Teresa Santanach, filla d'aquest matrimoni, i Esteve Riera, forner de Barcelona. AHPB, Anton Comellas, major, Quart manual, 959/4, f. 245-247v, 10 d'abril de 1730. La fe d'impressió es pot consultar a: AHPB, Ignasi Teixidor, Cinquè manual, 909/3, f. 259, 22 de novembre de 1703. La procura signada per Josep Texidó, a: AHPB, Josep Madriguera, Manual de 1704, 901/3, f. 6, 8 de gener de 1704.

111. AHPB, Francesc Rossinés, Manual de 1711, 858/24, f. 261v-262, 27 d'abril de 1711; AHCB, Gremis, Consells del gremi de llibreters, 1731-1737, 30-I, s. f., 3 de febrer i 21 de desembre de 1733 i 18 d'octubre de 1735.

112. AHSCSP, Llibres d'entrades de paisans, 1714-1716, f. 146v, 16 d'agost de 1714.

L'any 1704 es va casar amb Agnès Tubau, vídua de Pere Pla, sabater de Manresa, filla del pagès Joan Tubau, també d'aquesta ciutat, i d'Agnès.[113]

Segimon Sellabó treballava a la impremta de Josep Cormellas pels volts de l'any 1699. En aquell temps va participar en la impressió del llibre titulat *Estoque de la guerra y arte militar*, de Francisco de Mauleón, publicat per Tomàs Loriente, administrador del taller. Segimon Sellabó i Miquel Artigas, també impressor, explicaven uns anys després davant notari que sabien que aquesta obra s'havia imprès a la impremta Cormellas "por aver trabajado en la impressión de dicho libro". Posteriorment, l'any 1701, Sellabó va treballar durant uns nou mesos a la impremta de Martí Gelabert, tal com declarava un temps després en el marc d'un plet. El gener d'aquell any va actuar com a testimoni, juntament amb Anton Ros, també impressor, de l'inventari i segrest dels béns de Martí Gelabert, a la casa del carrer de la Riera del Pi.[114]

En aquells anys Sellabó va viure uns mesos a Madrid i, posteriorment, va fer un viatge a Milà. L'any 1704, amb motiu del seu casament amb Agnès Tubau, Joan Calvo, també impressor, assegurava "conèxer lo contraent 4, 5 o 6 anys a, y sab que en est temps ha estat fora 3 mesos, [que] se'n anà a Madrid y després en Milà, que acompanyá unas cordas de cavalls".[115]

És probable que el 1706 treballés de nou a la impremta de Martí Gelabert, quan ja era propietat de Flora Casas. Sellabó va actuar com a testimoni en una concòrdia signada per Gelabert i Casas el febrer d'aquell any.[116]

FRANCESC SOLDEVILA

Francesc Soldevila i Audivert va néixer a Oliana, a la comarca de l'Alt Urgell, el 1662. Era fill de Miquel Soldevila, paraire, i de Maria Audivert. L'any 1682 es va casar amb Maria Barraudó, filla de Joan Barraudó, tintorer de Barcelona, i de Margarida, germana de Rafael Barraudó, també impressor. La seva esposa va morir l'any 1704, de

113. L'any del naixement de Segimon Sellabó es dedueix d'una declaració que va fer a la Reial Audiència l'any 1702 en la qual deia que tenia vint-i-cinc anys. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 10764, s. f., 2 d'octubre de 1702. L'origen i la identitat dels seus pares consta en el casament amb Agnès Tubau. ADB, Matrimonis, llibre 18, 1702-1706, f. 225v, 28 de març de 1704; i també a: ACB, Esposalles, llibre 112, 1703-1705, f. 42v, 28 de març de 1704.

114. AHPB, Bonaventura Galí, Cinquè manual, 918/5, f. 173v, 26 de maig de 1705; ACA, Reial Audiència, Plets civils, 10764, s. f., 2 d'octubre de 1702; ACA, Reial Audiència, Plets civils, 10757, s. f., 26 de gener de 1701.

115. ADB, Matrimonis, llibre 18, 1702-1706, f. 225v, 28 de març de 1704.

116. AHPB, Josep Madriguera, Manual de 1706, 901/3, f. 135-145, 11 de febrer de 1706.

manera que, tres mesos després, Soldevila va contraure segones núpcies amb Esperança Torras, filla de Jacint Torras, mestre de cases de Barcelona, i de Teresa. L'esposa va aportar 100 lliures en concepte de dot. Esperança Torras, però, va morir el març de 1706. El juny d'aquell any, Soldevila es va tornar a casar, aquesta vegada amb Teresa Ferrer, filla de Pere Ferrer, espaser de Perpinyà, i de Marianna.[117]

Soldevila es va iniciar en l'ofici d'impressor el 1676. El novembre va signar un contracte d'aprenentatge amb Martí Gelabert, per tres anys. En una declaració feta a la Reial Audiència l'any 1707, assegurava que "ell, testimoni, ha uns trenta anys, poch més o menos, que treballa de impressor". L'any 1683 va actuar de testimoni en una àpoca feta per Rafael Figueró, cosa que fa pensar que aleshores treballava en aquest taller.[118]

A banda de treballar d'impressor, va dedicar-se també al negoci del joc. El 1702 va llogar una casa amb un triquet situada al carrer de n'Amargós, rere el convent de les Magdalenes. La casa, que pertanyia als hereus de Pau Suriol, que havia estat capdeguaita del veguer de Barcelona, fou llogada a Soldevila per un termini de cinc anys per 72 lliures anuals.[119]

Francesc Soldevila va morir el març de 1709.[120]

---

117. L'any del naixement de Francesc Soldevila es dedueix del seu contracte d'aprenentatge, signat el novembre de 1676, en el qual deia que tenia catorze anys. AHPB, Pau Pi, Setzè manual, 781/16, f. 561v-562. El lloc de naixement i la identitat dels seus pares consten en l'expedient del seu casament amb Teresa Ferrer. ADB, Matrimonis, llibre 19, 1706-1709, f. 56, 19 de juny de 1706. Aquest casament consta també a: ACB, Esposalles, llibre 113, 1705-1707, f. 40, 19 de juny de 1706. El cognom de la mare es dedueix del testament de Marià Soldevila, germà de Francesc. AHPB, Francesc Babot i Llopis, Llibre primer de testaments, 945/9, f. 120-120v, 17 de maig de 1736. El casament de Francesc Soldevila amb Maria Barraudó consta a: ADB, Matrimonis, llibre 12, 1682-1684, f. 26v-27, 10 de març de 1682; i també a: ACB, Esposalles, llibre 101, 1681-1683, f. 45, 10 de març de 1682. Els capítols matrimonials de Francesc Soldevila i Esperança Torras són a: AHPB, Bonaventura Galí, Llibre primer de capítols matrimonials i concòrdies, 918/59, f. 193-196v, 23 de novembre de 1704. El casament consta a: ADB, Matrimonis, llibre 18, 1702-1706, f. 293v-294, 17 de desembre de 1704; i també a: ACB, Esposalles, llibre 112, 1703-1705, f. 68, 17 de desembre de 1704. La sepultura d'Esperança Torras a: ACB, Òbits, llibre 5, 1692-1714, f. 122, 10 de març de 1706. El casament de Francesc Soldevila i Teresa Ferrer a: ADB, Matrimonis, llibre 19, 1706-1709, f. 56, 19 de juny de 1706.

118. Francesc Soldevila no va rebre soldada en acabar l'aprenentatge i, a més, va haver de pagar un sou diari per la seva dispesa durant el primer any. AHPB, Pau Pi, Setzè manual, 781/16, f. 561v-562, 16 de novembre de 1676. La declaració a la Reial Audiència, a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 29 d'abril de 1707. L'àpoca signada per Rafael Figueró, a: AHPB, Josep Virgili, Disetè manual, 797/6, f. 50, 10 de desembre de 1683.

119. AHPB, Vicenç Modolell del Puig, Manual de 1702, 864/14, f. 315v-318, 17 de juliol de 1702. Dos anys després, Soldevila es va associar amb Joan Pere Poch, espardenyer, per continuar explotant el triquet. AHPB, Marià Rufasta i Prats, Manual de 1704, 897/12, f. 56v-58, 24 de setembre de 1704.

120. ACB, Òbits, llibre 5, 1692-1714, f. 184v, 8 de març de 1709.

MARIÀ SOLDEVILA

Marià Soldevila i Audivert va néixer vers l'any 1670, possiblement a Oliana, el poble d'on eren els seus pares, el paraire Miquel Soldevila i Maria Audivert. Era germà petit de Francesc Soldevila, també impressor. No es pot descartar, però, que Marià hagués nascut a Barcelona, ja que els pares van traslladar-se a viure a aquesta ciutat. Es va casar amb Maria Lacoma.[121]

Marià Soldevila treballava a la impremta de Martí Gelabert quan aquest era el propietari i va continuar-hi quan, posteriorment, el taller va passar a Flora Casas. En una declaració feta a la Reial Audiència l'any 1702, Soldevila explicava que el doctor en dret Joan Baptista Casas, fill de la propietària, li havia donat feina de premsista. "Y dit doctor Casas llogà, eo prengué, a ell, testimoni, per official també de dita estampa per treballar en las premsas". A partir d'aleshores, Soldevila va treballar a les ordres de Martí Gelabert, el seu anterior amo, que exercia d'administrador. Sembla, però, que la relació entre l'un i l'altre era una mica tensa, tal com es pot deduir de la declaració feta per Soldevila davant del jutge. "Lo divendres primer del corrent a la tarda digué dit Martí Gelabert a ell, testimoni, que no volia que·s treballés més. Y dient-li ell, testimoni, perquè, li respongué dit Gelabert: «jo m·ensench y tu te ensens»".[122]

Marià Soldevila figurava com a membre de la germandat dels estampers en l'acta d'un consell celebrat al convent dels trinitaris calçats de Barcelona el mes d'abril de 1711.[123]

El juny de 1726 va ocupar-se, juntament amb Anton Martí, també impressor, de "triar y conduir la lletra y planxas" que hi havia a la

121. L'any del naixement de Marià Soldevila es dedueix d'una declaració que va fer a la Reial Audiència l'any 1702, en la qual assegurava que tenia trenta-dos anys. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 10764, s. f., 2 d'octubre de 1702. No hi ha dubte que els Soldevila eren germans, tal com es constata en una procura que Marià va signar a Francesc, "fratem meum", el 1702. AHPB, Francesc Rossinés, Manual de 1702, 858/16, f. 58v-59, 2 d'octubre de 1702. Miquel Soldevila, pare de Francesc i de Marià Soldevila, figura com a ciutadà de Barcelona en el testament d'aquest darrer. AHPB, Francesc Babot i Llopis, Llibre primer de testaments, 945/9, f. 120-120v, 17 de maig de 1736. D'aquest document es desprèn també que Marià Soldevila, estava casat amb Maria Lacoma, a qui va nomenar marmessora. Sobre Marià Soldevila, vegeu: Josep Maria MADURELL I MARIMON, "Marian Soldevila, estamper setcentista barceloní", *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres*, XXVIII, 1959-1960, p. 227-255. En aquest article, Madurell analitza l'activitat de Marià Soldevila a partir de l'any 1734, quan va tenir impremta pròpia.

122. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 10764, s. f., 2 d'octubre de 1702.

123. AHPB, Francesc Rossinés, Manual de 1711, 858/24, f. 261v-262, 27 d'abril de 1711.

impremta de Rafael Figueró, que havia mort poc abans. Joan Jolis, un dels marmessors de Figueró, va pagar 52 lliures i quatre sous als dos impressors per 87 jornals, a raó de 12 sous el jornal.[124]

L'any 1730 administrava el taller que era propietat d'Estefania Guasch, vídua de Francesc Guasch, tal com es constata en una ordre que la Reial Audiència va enviar l'agost d'aquell any a totes les impremtes de Barcelona. Uns mesos abans, Soldevila havia comprat dos quintars de lletra d'impremta a Gabriel Bro, impressor de Girona.[125]

Al cap d'un temps, això no obstant, va obrir el seu propi taller, al carrer de la Llibreteria. L'historiador Josep Maria Madurell va situar l'inici de l'activitat de la impremta de Marià Soldevila en l'any 1734, cosa que es correspon amb les obres més antigues que s'han conservat en les quals figura el seu nom en el peu d'impremta. Cal dir, això no obstant, que Soldevila ja apareixia en l'apartat de mestres amb impremta pròpia en una relació que el gremi dels llibreters de Barcelona va enviar a l'Ajuntament el 1733.[126]

L'any 1736 va fer un primer testament, nomenant marmessora i hereva universal dels seus béns Maria Soldevila i Lacoma, la seva esposa. Tanmateix, el 1740 en va fer un de nou, del qual va elegir marmessors la seva dona i el notari causídic Antoni Lacavalleria, a qui va instituir hereu. Segons Josep Maria Madurell, aquesta decisió té a veure amb un deute per valor de 300 lliures que els cònjuges Soldevila tenien amb el notari.[127]

Marià Soldevila va morir el 1744. Segons consta en l'inventari dels seus béns, en aquell moment vivia de lloguer en una casa del carrer de la Llibreteria, on tenia la impremta. Entre altres coses, el material d'imprimir del seu taller consistia principalment en dues premses i uns 18 quintars de lletra, que equivalien a uns 750 quilograms.[128]

---

124. AHPB, Pau Mollar, Quart Manual, 958/12, f. 308v-309, 13 de juny de 1726.

125. AHCB, Reial Audiència, Acords, 1716-1741, 6A.I-1, f. 188v, 22 d'agost de 1730; AHPB, Sever Pujol, Quinzè manual, 944/16, f. 24-24v, 6 de gener de 1730.

126. AHCB, Gremis, Consells del gremi dels llibreters, 1731-1737, 30-1, s. f., 21 de desembre de 1733; Josep Maria MADURELL I MARIMON, "Marian Soldevila, estamper setcentista barceloní".

127. AHPB, Francesc Babot i Llopis, Llibre primer de testaments, 945/9, f. 120-120v, 17 de maig de 1736; AHPB, Francesc Gualsa i Aparici. Manual de testaments, 1.002/25, f. 14v-15v. 7 de desembre de 1740; Josep Maria MADURELL I MARIMON, "Marian Soldevila, estamper setcentista barceloní", p. 228-229. Cal no confondre Antoni Lacavalleria, notari causídic, amb el propietari de la impremta que portava aquest nom.

128. AHPB, Francesc Gualsa i Aparici, Manual de testaments, 1.002/25, f. 14v-15v, 7 de desembre de 1740; AHPB, Francesc Gualsa i Aparici, Onzè manual, 1.002/7, f. 107v, 10 de juny de 1744. L'inventari està reproduït a: Josep Maria MADURELL I MARIMON, "Marian Soldevila, estamper setcentista barceloní", p. 241-255.

JOSEP VILA

Josep Vila va néixer l'any 1664 a Sant Boi de Lluçanès. Els seus pares eren Josep Vila, mulater d'aquest poble, i Maria Elena. L'any 1685 es va casar a Barcelona amb Maria Freto, filla de Francesc Freto, sastre d'aquesta ciutat, i d'Elisabet. Es va iniciar en l'ofici d'impressor el 1681, quan tenia setze anys d'edat. El gener d'aquell any es va afermar amb Rafael Figueró per un període de quatre anys, al final dels quals va rebre 10 lliures de soldada.[129]

El 1691 vivia i treballava a casa de Vicenç Surià. Segons el sacerdot Joan Lleó, enfrontat amb aquest impressor en un plet a la cúria eclesiàstica de Barcelona, els quatre testimonis aportats per Surià, entre els quals hi havia Josep Vila, eren "fadrins estampers habitants en casa de la adversa". Uns anys després, però, tornava a treballar a la impremta de Rafael Figueró. L'any 1702 va participar, juntament amb Domènec Taller, en la impressió de l'obra titulada *El sabio instruido de la naturaleza*, del pare jesuïta Francesc Guerau. Els dos impressors donaven fe davant notari que aquest llibre s'havia editat a la impremta de Figueró, "lo que dixeron y afirmaron saber dichos Joseph Vila y Domingo Taller por aver trabajado en dicha impression". En canvi, tal com va declarar a la Reial Audiència, l'any 1704 va treballar en l'edició del llibre titulat *Luz de verdades católicas*, del pare jesuïta Juan Martínez de la Parra, feta a la impremta de Josep Llopis, administrada per Joan Piferrer.[130]

Vila formava part de la germandat dels estampers de Barcelona el 1711, no debades el seu nom figura en l'acta d'un consell celebrat el mes d'abril d'aquell any.[131]

Segons el cadastre, l'any 1716 vivia amb la seva dona i dues filles en una casa del carrer d'en Civader que era propietat del notari Francesc Ferran. Josep Vila pagava un lloguer per aquesta casa de 20 lliures l'any.[132]

---

129. L'any del naixement de Josep Vila es dedueix del contracte d'aprenentatge que va signar el gener de 1681 amb Rafael Figueró, en el qual deia que tenia setze anys. AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1681, 766/40, s. f., 27 de gener de 1681. El casament de Josep Vila i Maria Freto consta a: ADB, Matrimonis, llibre 13, 1684-1688, s. f., 27 de juny de 1685; i també a: ACB, Esposalles, llibre 103, 1685-1687, f. 12, 27 de juny de 1685. Maria Freto, que aleshores tenia divuit anys, va rebre 22 lliures de la confraria dels sastres de Barcelona, a la qual pertanyia el seu pare, per consideració al seu matrimoni. AHPB, Pau Pi, Vint-i-cinquè manual, 781/25, f. 365.

130. ADB, Processos Tribunal Eclesiàstic, 1691/5, n. 498, 7 de febrer de 1691; AHPB, Bonaventura Galí, Tercer manual, 918/3, f. 88v-89v, 3 de març de 1703; ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, 12 de juny de 1707.

131. AHPB, Francesc Rossinés, Manual de 1711, 858/24, f. 261v-262, 27 d'abril de 1711.

132. AHCB, Cadastre, Repartiment de 1716, I-59, f. 232v.

Part tercera
LA PREMSA

FUNDACIÓ NOGUERA

FUNDACIÓ
NOGUERA

Capítol 11

LA CIRCULACIÓ DE LA INFORMACIÓ A L'ÈPOCA MODERNA

La velocitat de transmissió

El principal mitjà per enviar informació a distància a l'època moderna era la carta manuscrita, la qual viatjava a la velocitat que li permetia el sistema de correu: a peu, a cavall o amb vaixell. Sovint, com ha apuntat Johannes Weber, les cartes anaven acompanyades de notícies, com a suplement, de manera que es podien separar fàcilment de la comunicació principal, per després copiar-les i distribuïr-les separadament. Això va donar lloc a l'aparició dels anomenats "avisos", un fet que, segons aquest historiador, suposava la culminació d'un procés d'evolució de la correspondència. El resultat de tot plegat fou el naixement dels primers setmanaris de notícies manuscrites, que a principi del segle XVII s'havien escampat pràcticament arreu d'Europa.[1]

Amb tot, la via oral era un important mitjà de propagació de novetats, sobretot a través de persones que disposaven de gran mobilitat, com eren, per exemple, els soldats, els mariners, els mercaders, els venedors ambulants o els mateixos correus. Una mostra de la velocitat amb què circulava la informació a l'Europa moderna l'ofereix l'alliberament de la ciutat de Viena del setge de l'exèrcit turc, l'estiu de 1683. La notícia de la batalla de Kahlenberg, que va tenir lloc el 12 de setembre, va arribar a Barcelona el 29 d'aquell mes, en un vaixell procedent de Sicília, és a dir, uns disset dies després. El ciutadà honrat Josep Monfar i Sorts va anotar en el seu diari que "a 29 de dicho llegó una faluca de Mecina que llevó de nuebo como el sitio de Viena

FUNDACIÓ NOGUERA

1. Johannes WEBER, "Strassburg, 1605: the origins of the newspaper in Europe", *German History*, 2006, 24, 3, p. 390-391.

estava levantado". Monfar, a més, constatava la difusió que va tenir a través de la premsa: "ay tres relationes estampadas del feliz sucesso".[2]

La notícia de l'alliberament de Viena es va confirmar dos dies després, amb l'arribada a Barcelona d'una faluga en la qual viatjava un emissari enviat pel governador de Milà, que anava a Madrid a informar al rei. Prèviament, aquesta embarcació havia fet escala a Palamós, des d'on el governador va escriure al seu homòleg de Girona, Domingo Pignatelli, que va rebre la notícia el migdia del dia 1 d'octubre. Aquella tarda, Pignatelli va informar de la victòria obtinguda a Viena al capítol de la catedral, que, al seu torn, ho va comunicar als jurats de Girona.[3]

La notícia de la fi del setge de Viena va arribar a oïda de persones que vivien allunyades de les grans ciutats, com fou el cas, per exemple, de Joan Fàbrega, pagès de Cererols, del municipi de Súria, que en el seu llibre de memòries va deixar constància de la circulació de nombroses cartes, possiblement impreses, que van narrar l'alliberament de la capital de l'Imperi. "Arribaren cartes que deien que en aquesta envestida mataren 60 mil moros", deia.[4]

Els rumors sobre l'alliberament de Viena ja circulaven per Madrid la darrera setmana de setembre. En una carta escrita el dia 25 d'aquell mes, Benito de Pelegrí, agent del Consell de Cent a la cort castellana, advertia els consellers de Barcelona que la victòria encara no era segura. "Esta noticia, que fue creyda universalmente por todos, ha quedado desbanecida, no solo con no haver venido [correo] extraordinario como lo merecia suzeso tan alegre, sinó con que haviendo llegado las postas de Italia y Flandes no la han confirmado".[5]

---

2. BUB, Manuscrits, Diario de noticias de Barcelona, 1683-1684, ms. 1765, f. 104, 29 de setembre de 1683.

3. L'arribada del correu de Milà a Barcelona s'anuncia en una carta que els consellers d'aquesta ciutat van enviar a Benito de Pelegrí, el seu agent a la Cort. "Air a la matinada [1 d'octubre] arribà en lo port desta ciutat una faluga del estat de Milà y aportave un correu per sa Magestat, Déu lo guarde, aportant-li lo avís del bon succés, que Déu nostre Senyor gràcias, han tingut las armas imperials contra lo turch". AHCB, Consell de Cent, Lletres Closes, 1682-1686, 1B-VI-105, f. 72, 2 d'octubre de 1683. Els jurats de Girona van rebre la notícia cap a les quatre de la tarda del dia 1 d'octubre, per mitjà d'una representació del capítol, formada per dos canonges, els quals van informar "que lo Molt Il·lustre capítol, per medi del senyor governador d·esta plaça, don Domingo Pinatelli, havie tingut notícia de com dit senyor governador est migdie havie rebut per propri una carta del senyor governador de la plaça de Palamós, contenint que ere passat lo secretari del senyor governador de Milà ab una faluga que anave a portar la nova a sa Magestat (que Déu guarde) com lo senyor Emperador ere entrat en la ciutat de Viena". AMGi, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1683 (II), 17436, f. 113v, 1 d'octubre de 1683.

4. Joan FÀBREGA DE CERERols, *Llibre de coses que han succeït a Catalunya. Crònica d'un pagès català dels segles XVII i XVIII*, Manresa, Centre d'Estudis del Bages, 1999, p. 36.

5. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1683-1684, 1B-X-106, n. 68, 25 de setembre de 1683.

A finals d'octubre, Pelegrí anunciava als consellers que la confirmació de l'alliberament de Viena havia arribat a Madrid a través dels correus procedents d'Itàlia i de Flandes. "Por Ytalia y Flandes quedan berificadas las noticias del buen suzeso del dia 12 del passado". L'agent, a més, prometia enviar una relació impresa sobre els fets. "Acá se ha dado orden de que se haga una relación por diario y cuydaré en saliendo de remitirla". La premsa de Madrid, on s'anunciava la presència a la cort d'un emissari de l'Emperador amb la confirmació oficial, va arribar també a Josep Monfar, tal com anotava en el seu diari el 5 de novembre: "Nuebas venidas de Madrid dicho dia. Sus Magestades ya han recibido el embiado del señor Emparador, abisándoles de la gran vitoria ha tenido contra el Gran Turco, derrotándole su exército, poniéndole en vil fuga, como mas largamente consta de las gasetas que van imprimidas".[6]

El rei Carles II, però, no va comunicar a les institucions catalanes la victòria de l'exèrcit imperial a la batalla de Kahlenberg fins tres mesos després. A mitjan desembre, els diputats de la Generalitat van rebre una carta en què el monarca els informava d'aquest important esdeveniment. Els consellers de Barcelona, com recullen els Annals Consulars, en van rebre una de semblant el 13 de desembre.[7]

La presa de la ciutat hongaresa de Buda aporta un altre exemple de la velocitat amb què circulava la informació. La notícia d'aquesta victòria imperial, que va tenir lloc el 2 de setembre de 1686, va arribar a Barcelona dotze dies després, de nou per via marítima, segons l'anotació que Josep Monfar va fer en el seu diari el dia 14 d'aquell mes: "A las 12 de medio día, llegó una faluca del Final y nos llevó la feliz nueba de que a 2 del corriente se habia ganado la ciudad sangrienta de Buda, de que la ciudad se alegró sumonamente". La notícia havia estat enviada pel marquès de Borgomanero, ambaixador espanyol a Viena, a través d'un correu extraordinari que va partir d'aquella ciutat el 4 de setembre en direcció a Milà. El governador d'aquesta ciutat, el comte de Fuensalida, la va remetre a Barcelona via Gènova. Deu dies després de sortir de Viena, la carta va arribar al marquès de Leganés, virrei de Catalunya, tal com detallava una còpia impresa que es va publicar a Barcelona: "Oy, a los 14 de setiembre de 1686, ha llegado

6. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1683-1684, 1B-X-106, n. 77, 30 d'octubre de 1683; BUB, Manuscrits, Diario de noticias de Barcelona, 1683-1684, ms. 1765, f. 114, 5 de novembre de 1683.

7. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1683, part 1.ª, Sèrie General (N), 236, f. 90v-91, 17 de desembre de 1683; BC, Manuscrits, Annals consulars de la ciutat de Barcelona, vol. 2, 1567-1700, ms. 173/2, f. 166.

a esta ciudad de Barcelona la alegre y feliz noticia por un extraordinario despachado de Viena a 4 de setiembre con el aviso cierto para su Magestad Católica de la toma de la ciudad y castillo de Buda".[8]

El correu procedent de Gènova que a mitjan mes de setembre va passar per Barcelona va portar la notícia de la presa de Buda a la cort de Madrid. Segons informava Benito de Pelegrí al Consell de Cent, el rei Carles II va rebre la confirmació oficial el dia 21 de setembre a través de l'enviat de l'Imperi, una setmana després que la notícia arribés a la capital catalana: "Con el arrivo del correo de Génova que hizo su biaje por esa ciudad [Barcelona] se tubo en esta Corte la ynfalible notizia de la toma de Buda". La notificació oficial de la cort, això no obstant, no va arribar a Barcelona fins el 4 de novembre, dos mesos després de la victòria imperial. Aquell dia, tant la Generalitat com el Consell de Cent van rebre sengles cartes del rei Carles II, datades el 24 d'octubre, en les quals els participava la notícia.[9]

Habitualment, les novetats importants eren enviades a Barcelona pels agents catalans a la cort. Un exemple l'aporta la notícia del cop d'estat que Joan Josep d'Àustria va donar el 23 de gener de 1677 per foragitar el primer ministre Fernando de Valenzuela del poder. Aquell mateix dia, Joan Francesc Pujol, aleshores agent del Consell de Cent a Madrid, va escriure als consellers per informar-los. "Esta mañana entró el señor don Juan en la Corte y bessó la mano del Rey nuestro Señor".[10]

Segons el dietari del Consell de Cent, els consellers van rebre la notícia de l'entrada de Joan Josep d'Àustria a la cort a través de les cartes que van arribar pel correu ordinari de Madrid el divendres següent, dia 29 de gener, és a dir, gairebé una setmana després del cop d'Estat. "En aquest dia per la estafeta de Madrid, en diffarents cartas escritas a algunas personas de molta concideració, se ha publicat per tota esta ciutat comunament que sa Altesa lo Senyor don Joan era arribat a la casa del Retiro". Una notícia impresa a Barcelona explicava les celebracions que es van fer a la capital catalana tan bon punt es va saber que Joan Josep d'Àustria havia entrat a Madrid:

8. BUB, Manuscrits, Diario de noticias de Barcelona de los años 1685, 1686 y 1687, ms. 398, f. 128, 14 de setembre de 1686. El "Final" fa referència al port de Finale Ligure, prop de Gènova; *Copia de la carta que escrive el Excelentíssimo Señor marqués de Burgomaine...* AHCB, B 1686 8.º op. 3.

9. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1685-1686, 1B-X-107, n. 112, 21 de setembre de 1686; DGC, vol. VIII, p. 850, 4 de novembre de 1686; DACB, vol. XX, p. 265, 4 de novembre de 1686.

10. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1677, 1B-X-101, f. 7, 23 de gener de 1677.

FUNDACIÓ NOGUERA

> A penas en casa del Correo Mayor, don Jayme de Cortada, se tuvo la referida notícia, quando de orden suya los officiales de dicha casa hizieron repetidas salvas, disparando differentes armas de fuego, para que al struendo dellas bolasse mas ligera la nueva por toda la ciudad. Respondió a poco rato la vezindad al mismo tono y consecutivamente casi toda la ciudad, de suerte que en essa tarde no se oyeron sinó tiros de armas differentes en unas partes y otras.[11]

Un altre dels esdeveniments que va despertar gran interès fou el setge que l'exèrcit francès va posar a la ciutat de Girona el 1684, durant la Guerra de les Reunions. Segons Josep Monfar, la notícia que la nit del 24 de maig la ciutat havia resistit un assalt general va arribar a Barcelona el matí del dia 26, a través d'un correu enviat pel virrei de Catalunya: "Por la mañana llegó un correo despatxado del marqués de Leganés, que se allava en Hostalrich, lo qual dezia que él habia tenido abiso que haviendo dado 3 asaltos los franceses a la ciudad de Gerona, le habian resistido fuertamente". El virrei va felicitar els jurats de Girona en una carta que els va enviar el 26 de maig: "Doy a V.Sa. las gracias por lo bien que se ha portado en lo que toca a rechazar al enemigo en los tres abances que la ha dado, según lo que he savido de quien lo ha visto de la parte de afuera. Y quedo esperando con impaciencia que de la de adentro se me avise con individualidad y zertidumbre lo sucedido".[12]

Entre les novetats de la cort més esperades a Barcelona hi havia les que feien referència a l'estat de salut de Carles II. El 7 d'octubre de 1696 un correu va informar el virrei de Catalunya, Francisco de Velasco, que aleshores era a Hostalric, que el rei s'havia recuperat d'una greu indisposició. Tot seguit, el virrei va enviar una carta al canceller Miquel Joan de Taverner —que aquest va rebre l'endemà— en la qual

---

11. DACB, vol. XIX, p.326, 29 de gener de 1677; *Relación breve y por mayor de las particulares demonstraciones de gozo...* AHCB, B 1677 8º op. 14. Les mostres d'alegria que hi hagué a Barcelona foren recollides per un cronista anònim. AHCB, Manuscrits, Llibreta de cosas memorables, ms. B-44, f. 87, 29 de gener de 1677; així com per Feliu de la Penya. Narcís FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña*,... p. 372. BC, 1-VI-53. La notícia del nomenament de Joan Josep d'Àustria com a primer ministre es va fer pública a València la nit del 31 de gener, segons recull el dietari de Joaquim Aierdi. "A 31 de dits, en la nit, hagué en València grans llumenàries y falles per los carrers y gran concurs de chent, ab molta alegria, perquè havent vengut la estafeta de Madrid, se escrigué com lo senyor don Juan de Àustria havia entrat en lo Retiro, ahon estava el rey nostre senyor, y li assistia en primer ministre". Joaquim AIERDI, *Dietari*. A cura de Vicent Josep Escartí, Barcelona: Barcino, 1999, p. 340.

12. BUB, Manuscrits, Diario de noticias de Barcelona, 1683-1684, ms. 1765, f. 184v, 26 de maig de 1684; AMGi, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1684, 17437, f. 385.

FUNDACIÓ NOGUERA

li encarregava informar-ne immediatament la Generalitat i el Consell de Cent, "a fin de que haga savidor de ella a essos Comunes y disponga (sinó tuviere incombeniente) que haya luminarias tres noches, para manifestar tan justo y debido alborozo".[13]

Una de les notícies que va causar més trasbals entre la població, per les conseqüències que havia de comportar, fou la de la mort de Carles II, el primer de novembre de l'any 1700. Dos dies després, la reina Marianna ho va notificar al príncep Jordi de Darmstadt, virrei de Catalunya, i als tres comuns a través d'unes cartes enviades per correu extraordinari. Els diputats de la Generalitat van rebre la notícia el 8 de novembre, a les tres de la tarda, a través del virrei, tal com recull el dietari d'aquesta institució. "Arribats que són estats sas senyorias a palacio, los ha entregat sa Excel·lència diffarents plechs per Madrid y los ha participat de paraula com lo Rey nostre Senyor era mort".[14]

L'autor dels annals del convent de Santa Caterina va fer notar que el virrei havia rebut la notícia el dia abans, 7 de novembre, és a dir, quatre dies després que la reina enviés les cartes i al cap de sis dies de la mort del rei. Segons el frare, la mort de Carles II va causar una gran commoció. "Dia vuyt de novembre, a las 3 de la tarda, estant la comunitat de aquest convent pera anar a la estació de rogativas a la cathedral, tinguerem notícia o recado pera que no anàssem, per quant lo virrey ab lo correu de ayr rebé carta per a la Ciutat ab la notícia de la mort del Rey".[15]

A partir d'aleshores, la notícia es va escampar pel país amb rapidesa. Els consellers de Vic, per exemple, la van rebre el 9 de novembre, a través d'un correu que Ignasi Abadal, el seu agent a Barcelona, els va enviar el dia abans. Segons aquesta carta, en els primers moments hi havia molta incertesa sobre la successió a la corona: "Se ha publicat

13. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1696, 1B-X-116, f. 202-203, 7 i 8 d'octubre de 1696.

14. *Carta real, escrita als molt Il·lustres y Fidelíssims Senyors Diputats*... BC, F.Bon. 12695; DGC, vol. IX, p. 1236.

15. BUB, Manuscrits, Lumen Domus, vol. 2, ms. 1006, p. 623, 8 de novembre de 1700. La versió de Francesc de Castellví corrobora que l'anunci es va fer públic a Barcelona immediatament després de la visita dels comuns al virrei. "Divulgose la tarde del dia 8 [novembre 1700] el contenido de las cartas escritas a los comunes, esparciéronse en la ciudad las copias y de algunas de particulares". Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, vol. 3, p. 214. Les cartes de la reina Marianna i de la Junta de Govern havien arribat a Saragossa el dia 5 de novembre, i causaren "un gran pesar en el ánimo del pueblo". María Berta PÉREZ ÁLVAREZ, *Aragón durante la Guerra de Sucesión*, Saragossa; Institución Fernando el Católico, 2010, p. 37. A València, en canvi, la notícia de la mort de Carles II es va difondre el matí del dia 6 de novembre. Vicent ESCARTÍ, *El Diario (1700-1715) de Josep Vicent Ortí i Major*, València: Bancaixa, 2007, p. 63.

la fatal notícia de haver acabat sos dias lo Rey nostre Senyor, que nos ha deixat ab lo major desconsuelo que·ns deixa conciderar. (...) De las diposicions testamentàrias se parla ab varietat, ab que no puch dir cosa a V.S. ab fonament ni certesa".[16]

El mateix dia de la mort del rei, la Real Junta de govern de Madrid va escriure al rei Lluís XIV de França per comunicar-li que el seu net, el duc d'Anjou, figurava com a successor en el testament. Segons la premsa francesa, el monarca va rebre la notificació oficial a Fontainebleau l'11 de novembre, deu dies després, mitjançant el marquès de Castelldosrius, ambaixador espanyol a París, que va posar el testament a les seves mans. L'endemà, el rei francès va enviar una carta a la reina Marianna d'Àustria i a la Junta en la qual els confirmava l'acceptació del testament.[17]

La resposta de Lluís XIV va arribar a Madrid el diumenge dia 21 de novembre, nou dies després de sortir de Fontainebleau. Per la seva part, Francesc de Miquel i Descatllar, ambaixador del Consell de Cent, va informar els consellers de l'acceptació del testament de Carles II per part del rei de França a través del correu ordinari que va sortir de la capital castellana el dissabte següent, 27 de novembre, de manera que aquesta notícia devia arribar a Barcelona el 4 de desembre. Amb aquell correu, l'ambaixador va enviar als consellers una còpia de la carta de Lluís XIV i una relació impresa de les festes que s'havien fet a Madrid el dimecres d'aquella setmana, dia 24 de novembre, per celebrar l'entronització de Felip d'Anjou.[18]

Segons va informar Miquel Lligada, agent del Consell de Cent a Roma, el Vaticà va rebre la notícia oficial de la mort del rei Carles II

16. AMV, Llibre d'Acords, 4.26, 1697-1700, f. 305. Els jurats de Girona, al seu torn, van rebre la notícia el 10 de novembre, "per dos diferents personas que esta tarda eran arribadas de Barcelona". AMGi, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1700, 17454, f. 419, 10 de novembre de 1700. Sobre el flux de notícies entre Barcelona i l'interior del país, vegeu també: Xevi Camprubí, "La circulació de la informació entre Vic i Barcelona durant la Guerra de Successió", *Ausa*, 174, 2014, p. 863-889.

17. La notificació del contingut del testament a Lluís XIV fou publicada a la *Gazette,* 20 de novembre de 1700. BNF, Département de Philosophie, Histoire, Sciences de l'Homme, 4-LC2-1. La resposta del rei es pot consultar a: *Copia de carta del Rey Christianíssimo Luis Dezimoquarto a la Reyna nuestra señora y señores del Gobierno*. BC, F.Bon. 449. Francesc de Castellví assegura que Lluís XIV va rebre l'avís de la mort de Carles II el dia 5 de novembre, és a dir, quatre dies després, "porque su embajador tenía dispuestas postas dobles en toda la carrera". Francesc de Castellví, *Narraciones históricas*, vol. 1, p. 87.

18. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1699-1700, 1B-X-119, f. 214, 27 de novembre de 1700. La relació impresa enviada per l'ambaixador: *Real aclamación que de orden de la Reyna nuestra Señora...* BC, F.Bon. 4665. Aquesta relació fou reproduïda a Barcelona per Rafael Figueró. BC, F.Bon. 9490.

a través d'una carta que va arribar via França el 19 de novembre, mentre s'estava celebrant un conclave per elegir un nou papa, en substitució del difunt Innocenci XII. Segons aquesta mateixa font, l'endemà els cardenals van rebre la confirmació a través del nunci d'Espanya. "Lo dia 19 del corrent mes, a la Ave Maria, arribà un correu de França al conclave dels senyors cardenals, lo qual portà el funestíssim y dolorosíssim succés de la gran pèrdua (...) y lo dia 20 al matí arribà la confirma ab correu del nunci de Madrit".[19]

Per la seva part, el duc de Moles, ambaixador espanyol a Viena, va rebre la notícia del govern de Madrid el dia 15 de novembre, mentre que Francisco Bernaldo de Quirós, enviat a Holanda, va informar els Estats Generals de la mort del rei Carles II el dia 24 d'aquell mes.[20]

El funcionament del sistema de correu

El sistema de correu fou la pedra angular de la circulació de la informació a Europa durant l'època moderna. Segons Peter Burke, la república de Venècia fou pionera en l'organització d'un servei postal, amb la creació, al segle XIV, de la primera companyia de correus. Dos segles després, la família Tasso de Bergamo va establir un servei ordinari amb sortides prefixades que unia les ciutats de Venècia, Roma i Milà. La monarquia hispànica, al seu torn, va desenvolupar també una important xarxa de comunicacions, iniciada per l'emperador Carles V i perfeccionada per Felip II, el seu successor. Durant el regnat d'aquest darrer es van implantar les estafetes, un servei públic i regular que va suposar una gran revolució postal. La facilitat d'accedir al servei va fer baixar el cost de l'enviament de cartes, cosa que, de retruc, va fer incrementar encara més la demanda. Com assenyala Maria Montáñez, l'estafeta presentava diferències importants respecte del correu reial: "mientras los correos, pagados por la Real Hacienda, se empleaban para misiones exclusivamente oficiales, las estafetas, pagadas por los particulares, eran permanentes y contínuas".[21]

---

19. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1699-1700, 1B-X-119, f. 211, 23 de novembre de 1700.

20. Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*,... vol. 1, p. 146.

21. Peter BURKE, "Early Modern Venice as a Center of Information and Communication", dins John MARTIN i Dennis ROMANO (eds.), *Venice Reconsidered. The History and Civilization of an Italian City-State, 1297-1797*, Baltimore: Johns Hopkins University, 2000, p. 391-392; Cayetano ALCÁZAR, "Los orígenes del correo moderno en España", *Revista de la Biblioteca, Archivo y Museo*, XVIII, Ayuntamiento de Madrid, 1928, p. 177; María MONTÁÑEZ MATILLA, *El correo en la España de los Áustrias*, Madrid: CSIC, 1953, p. 134.

La gestió de l'estafeta setmanal entre Madrid i Barcelona fou atorgada l'any 1610 a Antonio Vaz Brandon. Cada dissabte al vespre sortia un correu de Madrid que arribava a Saragossa en quatre dies i a Barcelona en tres més. A la capital catalana s'iniciava el recorregut en sentit invers la nit de dissabte. Hi havia també una estafeta entre Madrid i València, que sortia de la capital castellana els dissabtes i arribava al seu destí els dimecres, i iniciava el viatge de retorn el mateix dia. Des de València sortia també un correu ordinari cap a Barcelona, que des d'aquesta ciutat continuava en direcció a Perpinyà. Com es pot comprovar, dues grans rutes de correu atravessaven Catalunya de nord a sud i d'est a oest.[22]

El correu ordinari funcionava amb correus "de peu", els quals es rellevaven al llarg del trajecte en les anomenades "postes". Si les condicions meteorològiques no ho impedien, l'estafeta de Madrid acostumava a arribar a Barcelona els dissabtes vers les nou del matí. En el temps que Jaume de Cortada fou correu major de Catalunya, però, es va aconseguir avançar l'arribada del correu al dia abans, cosa que donava més temps als receptors per a respondre les cartes. Això és, almenys, el que Cortada assegurava l'any 1677, en una declaració a la Reial Audiència:

> Antes que dit D. Jaime Cortada fos Correu Mayor del Principat de Catalunya (...) no arribava a Barcelona la estafeta de Madrid fins al dissapte a las nou oras de la matinada y assò en los dies majors del any, y en lo yvern molts dissaptes no arribava, y quant arribava era tant tart que nos podian donar les cartas, y per conseguent nos podia respòndrer per la mateixa estafeta. (...) Ab lo cuydado y gasto que esta noble part aplica en la bona direcció de las estafetas, comunament arriban al divendres, en los dies llarchs al mitg die y en los de invern lo més tart és en la entrada de nit, ab que còmodament poden les parts respòndrer.[23]

Un exemple del temps i les distàncies que els correus cobrien de posta a posta l'aporta un certificat de l'estafeta de Madrid a Barcelona de l'any 1716, en el qual figuren les hores de sortida i arribada que van anotar els missatgers. Segons aquest document, el dijous 27 de febrer el correu va sortir de Lleida a les deu del matí i va arribar a dos quarts de tres de la tarda de l'endemà divendres a la posta de Sant Feliu de

22. Cayetano ALCÁZAR, "Los orígenes del correo moderno...", p. 186-187. Sobre l'origen del sistema de correu a Catalunya, vegeu: Javier CAMPINS DE CODINA, *El correo en Cataluña*, Barcelona: José Porter, 1951, p. 113-114.

23. ACA, Generalitat, Sèrie RV, 74, 31, s. f., 26 de gener de 1678.

Llobregat, última parada abans de Barcelona. Per tant, els correus que van cobrir les diferents etapes del trajecte van caminar, entre tots, un total de 28 hores i 30 minuts.

> Parte de Lérida y jueves a 27 de febrero 1716, don Francisco Daniel. Parte a las 10 de la mañana. / Ariba la stafeta a Mullerusa a las tres ores de la tarde. / A llegado el correo ordinario en esta villa de Tarrega, oy jueves a las 6 y media de la tarde. Oller. / És arribada la estafeta en esta de Cervera, vuy dijous, a les nou hores de la nit. Pla. / És arribada en Igualada, avui, divendras, a las sinch y quart del matinada, y parteix luego y prevengué a V.M. «que a la puerta los assen estar mas de una ora todas las vessas, que no es mas que un ensurt, que bien le podria remediar». Anton Rovira. / És arribada la estafeta en Piera, a 8 i mitga del matí. Masià Martí. / És arribada la estafeta a Sant Feliu, vuy, divendras, a las 2 horas y mitga de la tarda. Joseph.[24]

El preu, d'altra banda, feia del correu ordinari un servei molt assequible per als particulars. A la segona meitat del segle XVII una carta enviada a Barcelona des de Madrid o València costava sis diners de ports tant al remitent com al receptor, mentre que si es tractava d'un plec una mica més gros, calia pagar el doble; és a dir, un sou. L'any 1677, però, el procurador fiscal de la visita reial va denunciar Jaume Cortada, correu major de Catalunya, perquè "fa pagar y cobra dels ports de aquelles cartes que venen de Madrid, València, Çaragosa y altres parts ab un sou de port o mig real, quinse diners per quiscuna, y de aquelles que venen ab sis diners de port se'n fa pagar vuit diners per quiscuna, lo que és contra el benefisi comú, contra tota rahó y estil universal de la província".[25]

Al segle XVIII, segons les tarifes establertes per Felip V, les cartes enviades dins dels límits del Principat pagaven 8, 12 o 16 diners, en funció de la mida i el pes, mentre que les que venien de Madrid, València, Múrcia, Aragó o Navarra pagaven un mínim de 19 diners, o bé 36, si superaven una unça. Per les cartes d'indrets més allunyats, en canvi, es pagaven entre 23 i 42 diners, en funció de si superaven o no aquest pes.[26]

El correu ordinari fou un servei molt utilitzat per determinats particulars, fins i tot per mantenir correspondència amb l'estranger. L'any 1667, per exemple, Francesc Espuny, comanador de l'orde de

24. BC, Sèrie General Arxiu, Llibre de documents sobre l'administració de correus, 1611-1722, Arx. 553, f. 10-10v.

25. ACA, Generalitat, Sèrie RV, 74, 31, f. 2, 12 de juliol de 1677.

26. *Reglamento...de los portes de cartas de dentro de España*. BUB, Manuscrits, ms. 1973, f. 456.

l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, va pagar 14 lliures i 16 sous al notari Antoni Pejoan, procurador d'Antoni Generes, de Perpinyà, "per diversos ports de cartas y plechs remesos per monsiur Francisco Simó, agent de dita sagrada religió, resident en Marcella, per la estafeta desde Marcella a Perpinyà i desde Barcelona a Perpinyà". Uns anys després, Felicià Saiol, aleshores comanador de l'orde, va pagar 141 lliures, 11 sous i 10 diners a Miquel Jover, tinent del correu major de Catalunya, per totes les cartes enviades a Itàlia, França i Espanya des del primer dia de maig de 1686 al darrer d'abril de l'any següent. El 1696, la priora del monestir de Jonqueres de Barcelona va pagar 3 sous i 6 diners pels ports d'una carta rebuda de Roma, mentre que el 1699 va pagar 2 lliures, 3 sous i 4 diners, també "per un plech de Roma". Aquell mateix any, el procurador del marquès de Castelldosrius va pagar 30 lliures, 19 sous i 8 diners al responsable de l'estafeta "per los ports de las cartas dels anys 1696, 1697 y 1698, vingudas de Lisboa y altres parts".[27]

Les estafetes o correus ordinaris van seguir convivint amb els anomenats "propis" o extraordinaris, ja fossin "de peu" o "a cavall". L'ús d'aquests correus extraordinaris, però, pel seu elevat cost, estava reservat a les institucions, per bé que alguns particulars adinerats també se'n servien. L'any 1694, per exemple, el mercader Jaume Teixidor, tresorer del ducat de Cardona, va pagar 4 lliures a Miquel Sallent, correu de peu, per anar i tornar de Barcelona a Cardona amb un plec de cartes. De nou, el 1699, el tresorer va pagar 5 lliures a Jaume Sans, també correu de peu, per portar unes cartes des de Barcelona fins a Sort.[28]

Els correus propis o extraordinaris no estaven sotmesos a una ruta ni a un horari de sortida prefixat i, a més, eren molt més ràpids. Un correu propi a cavall podia cobrir la distància entre Madrid i Barcelona, canviant de muntura a les postes, en menys de quatre dies. Aquest és el cas, per exemple, d'un correu que el Consell de Cent va enviar a Madrid l'any 1693 amb un plec de cartes per a Benito de Pelegrí, agent de la Ciutat de Barcelona a la cort, i un altre per a Josep de Cartellà i Sabastida, que en aquell moment viatjava també en direcció a la capital

27. El compte pagat per Antoni Pejoan figura a: AHPB, Vicenç Gavarró, major, Manual de 1667, 768/10, s. f., 7 de febrer de 1667. Segons aquest compte, una carta enviada des de Marsella o Barcelona a Perpinyà valia uns quatre sous. El compte pagat per Felicià Saiol, a: AHPB, Pere Llosas, Manual de 1687, 840/12, f. 84-84v, 4 de juny de 1687. Els pagaments fets pel monestir de Jonqueres, a: AHPB, Josep Güell, Esborrany de 1697, 811/25, s. f., 10 de desembre de 1696, i ibídem, Esborrany de 1699, 811/27, s. f., 20 d'abril de 1699. El pagament del marquès de Castelldosrius, a: AHPB, Francesc Mora, Cinquè manual, 819/6, s. f., 3 d'agost de 1699.

28. AHPB, Josep Güell, Manual de 1694, 811/82, f. 2-2v. 25 de juny de 1694, i ibídem, Esborrany de 1699, 811/27, s. f., 20 de maig de 1699.

castellana com a ambaixador. El correu, que es deia Antoni Garau, va sortir de Barcelona a cavall el 22 de juny a les dues del migdia i a les dotze de la nit lliurava el plec a Cartellà, al qual va trobar a Cervera, segons consta en el certificat. "Ha rebut lo senyor don Joseph de Çabastida lo plech que ve per sa Senyoria, vuy dilluns, a 22 de juny de 1693, a las dotse de la nit". Tres hores després, el correu prosseguia el seu camí cap a Madrid: "parteix a las tres de la matinada, vuy dimarts, a 23 de dit mes". Benito de Pelegrí va rebre les cartes dels consellers el dijous 25 de juny, a les sis de la tarda, és a dir, setanta-sis hores després que el correu sortís de Barcelona. "He recibido el pliego que trae el [correo] extraordinario Anton Garau, despachado de los Excelentísimos señores conselleres de la ciudad de Barcelona, a mi, oy juebes, a veinte y cinco de junio, a las seis de la tarde, año de mil y seiscientos y nobenta y tres".[29]

Els correus extraordinaris que anaven de Barcelona a Madrid, o viceversa, estaven obligats a cobrir la distància en vuitanta-quatre hores. El 1694, un correu enviat des de Madrid per Josep de Cartellà va arribar a Barcelona 79 hores després, motiu pel qual els consellers el van gratificar, tal com explicaven a l'ambaixador en la resposta: "Lo extraordinari que V.S. despatxà arribà a las sinch de la matinada, y així sinch horas antes del temps que tenia obligació, y per assò li havem donat sinch reals de vuyt y de estrenas per la bona nova, quatre doblas".[30]

En una altra ocasió, en canvi, els consellers es queixaven de la lentitud amb què un correu havia viatjat fins a Madrid, no debades la carta que portava havia arribat a Benito de Pelegrí al cap de noranta-cinc hores: "Molt sorrer fou lo extraordinari arribat a eixa Cort lo divendres a las nou de la nit, partint assí lo dilluns a las deu horas de la nit", lamentaven els consellers.[31]

Per la seva part, la Diputació del General també acostumava a utilitzar correus propis per enviar cartes a Madrid. El setembre de 1695, per exemple, Benito de Pelegrí, que també actuava com a agent

29. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1601-1714, 1B-X-130, s. f., 22 de juny de 1693.

30. Ibídem, Lletres Closes, 1693-1694, 1B-VI-109, f. 251, 18 de juliol de 1694.

31. Ibídem, Lletres Closes, 1689-1691, 1B-VI-107, f. 185v, 18 de novembre de 1690. Una cosa semblant havia succeït uns mesos abans amb un altre correu enviat pel Consell de Cent al seu agent a Madrid. "Quant despatxarem lo correu li recomanarem molt que procuràs arribar aquí [a Madrid] antes que la estafeta, que a la ocasió que·l despedirem tenia temps bastant, y segons V.M. nos diu arribà aquí lo divendres a las 2 de la tarda, ab que no fou tant diligent com nos havia promés". AHCB, Consell de Cent, Lletres Closes, 1689-1691, 1B-VI-107, f. 55v, 14 de gener de 1690.

del General a Madrid, confirmava haver rebut una carta enviada pels diputats: "El domingo passado, 4 del corriente, a las seis de la mañana, reciví el pliego que trajo Juan Anglí, correo de cavallo, despachado por V.S. la noche del dia 31 del passado". El correu, per tant, va fer el viatge en tres dies i mig.[32]

Aquest fou el temps que Jaume Casasús, un altre correu a cavall, va emprar el 1703 per portar una carta de la Generalitat a Pau Abadal, aleshores agent a Madrid. Segons certificava l'escrivà major, el correu va sortir de Barcelona un dimecres a les vuit del vespre. "Parteix de la present ciutat de Barcelona Jaume Casasús, correu de cavall, a la posta, per la vila de Madrid, Cort del Rey nostre Senyor (que Déu guarde), ab dos plechs (...) dirigits a don Pau Abadal, son agent en dita Cort, a la vuyt horas de la nit de vuy dimecres, als 14 de mars 1703". Casasús va arribar a Madrid el diumenge següent, dia 18 de març, a les set del matí, és a dir, vuitanta-tres hores després d'haver partit, tal com va certificar Abadal: "Arribà en esta Real Cort de Madrit lo correu despachat de Barcelona en la diada sobredita, lo diumenge a las set del dematí".[33]

Un altre exemple de la velocitat amb què els correus a cavall cobrien la distància entre Barcelona i Madrid l'aporta un extraordinari que el Braç Militar va enviar a la cort l'any 1703, "corrent la posta", per tal de portar unes cartes "a tota diligència". Obtinguda la resposta, el correu va sortir de Madrid el dia 3 de juliol, a les tres de la matinada, i va arribar a Barcelona "entre las 8 y las 9 del matí" del 6 de juliol, o sigui, unes setanta-set hores després.[34]

Els correus extraordinaris suposaven un cost molt elevat per a les institucions. L'any 1696, per exemple, els diputats van pagar 210 lliures a Joan de las Casas, correu del General, "per lo despaig del correu de anada tantsolament, despatxat a la Cort de sa Magestat". Més costosa fou encara la carta que la Diputació va enviar l'any 1702 al rei Felip V, que era a Itàlia. El correu del General va cobrar 1.111 lliures i 12 sous, "per lo viatge que a fet anant a la posta de dia y de nit fins que encontrà al Rey nostre Senyor (que Déu guarde), lo qual encontrà en Lusara, en lo estat de Màntua".[35]

32. ACA, Generalitat, Sèrie R, 122. Cartes Rebudes, 1695-1696, f. 77, 10 de setembre de 1695.

33. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1701, part 4.ª, Sèrie General (N), 262, f. 581, 18 de juny de 1703.

34. ACA, Generalitat, Dietari de deliberacions del Braç Militar, 1699-1704, Sèrie G, 69/6, p. 947.

35. ACA, Generalitat, Sèrie General (N) 382. Esborrany 1695-1698, f. 165v, 25 de maig de 1696; ibídem, Deliberacions del consistori, trienni de 1701, part 2.ª, Sèrie Gene-

FUNDACIÓ NOGUERA

El 30 de maig de 1704, els diputats, per acord de la Conferència dels Tres Comuns, van enviar un correu propi a cavall al front de Portugal per informar el rei Felip V de l'intent de l'exèrcit aliat d'ocupar Barcelona. Els diputats van disposar que "vaja per extraordinari de anada y vinguda fins a encontrar al Rey, gastant-se per est effecte de las pecúnias del General lo que convinga". El correu va trobar el rei a la vila portuguesa d'Alagoa. Joan de las Casas, responsable del correu del General, va cobrar 375 lliures i 18 sous per aquest servei.[36]

Generalment, els correus propis eren utilitzats per les autoritats de Barcelona per comunicar-se amb la resta del territori. L'any 1689, per exemple, coincidint amb un episodi de la revolta dels Barretines, els consellers de Barcelona van mobilitzar diversos correus, els quals "per los frangents succehian foren enviats y repartits a portar cartas per totas las ciutats, vilas y llochs del present Principat". Per sortir de Barcelona amb més rapidesa i seguretat, els correus foren transportats a diferents ports amb els vaixells del mariner Macià Ros, el qual va cobrar del Consell de Cent un total de 140 lliures i 5 sous per aquell servei:

> Ço és, 24 lliuras, 15 sous per haver passat y portat ab un llaut y gent dos correus de esta ciutat passat las costas del Garraf y cent y quinsa lliuras per haver anat ab dos llahuts, ço és, un per la part de ponent a portar lo dia 28 del corrent dos correus de peu y altra correu per sa Magestat, a desembarcarlos en la ciutat de Tortosa, y altre llaut a la part de llevant, pera portar y desembarcar tres correus de peu a aquella part (...), los quals anaven ha portar cartas per totas las ciutats, vilas y llochs del present Principat.[37]

L'any 1704 els diputats van encarregar a Joan de las Casas l'enviament de quatre correus propis de peu per portar unes cartes circulars als diputats locals d'arreu del Principat. El correu del General va cobrar per aquest servei un total de 75 lliures i 16 sous. Així, Josep Anglí, el primer d'aquests correus, fou enviat a Vilafranca del Penedès, Tarragona, Montblanc i Tortosa. Anglí va sortir de Barcelona el dia 5 d'agost

ral (N), 260, f. 319v, 9 d'agost de 1702; ibídem, part 3.ª, Sèrie General (N), 261, f. 369, 11 d'octubre de 1702. La carta enviada a Itàlia és reproduïda a: DGC, vol. X, p. 190-194.

36. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1701, part 6.ª, Sèrie General (N), 264, f. 870, 30 de maig de 1704; ibidem, Deliberacions del consistori, trienni de 1701, part 6.ª, Sèrie General (N), 264, f. 913, 18 de juny de 1704. La carta enviada a Portugal es troba reproduïda a: DGC, vol. X, p. 456.

37. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1689, 111-CC, f. 282v, 29 de novembre de 1689.

de 1704 i va arribar a Tortosa el dia 9, després d'haver recorregut uns dos-cents vint quilòmetres a peu en cinc dies. Joan Anglí, un altre dels correus, fou enviat a Cervera, Tàrrega, Balaguer i Lleida, de manera que, en total, va caminar uns cent seixanta quilòmetres. Anglí va lliurar les cartes de la Generalitat als diputats locals de Lleida i de Balaguer el 12 d'agost de 1704, mentre que el dia 14 va fer el mateix amb els de Tàrrega i Cervera. El tercer dels correus, Miquel Creus, va sortir de Barcelona el dia 4 d'agost de 1704 i va lliurar les cartes circulars al diputat local de Vic l'endemà dia 5, al de Camprodon el dia 7 i al de Puigcerdà el dia 8. Tot seguit va caminar fins a la Seu d'Urgell, on va arribar el 10 d'agost, mentre que dos dies després lliurava les cartes al diputat de Viella. De la Vall d'Aran el correu va prosseguir el viatge en direcció a Tremp, vila a la qual va arribar el 14 d'agost, per continuar l'endemà fins a Organyà i el dia següent fins a Berga. Finalment, el 17 d'agost Creus va arribar a Manresa, la darrera etapa del seu viatge, després d'haver caminat uns sis-cents quilòmetres en tretze dies, a una mitjana de quaranta-sis quilòmetres diaris. El darrer correu era Joan Panis, que va lliurar les cartes de la Generalitat a la delegació de Girona el 6 d'agost de 1704, "als tres quarts de sis de la matinada", tal com va certificar el diputat local. Aquell mateix dia, Jaume Lacoma, diputat de Castelló d'Empúries, donava fe que "vuy, a las quatro ores de la tarda del dia sis de agost de 1704, tinch rebut per mans del dit Panis lo plech de cartas dels I·lustríssims y Fidelíssims senyors deputats y hoydors, y ho firmo en Castelló, vuy a 6 de agost de 1704". En total, entre els dies 4 i 6 d'agost, Panis va recórrer uns cent cinquanta quilòmetres a peu.[38]

La xarxa europea de correu

Al segle xvi existien un total de seixanta-cinc grans rutes postals repartides per tota la geografia europea, de les quals onze passaven per Roma. Una de les principals unia aquesta ciutat amb el port flamenc d'Anvers passant per Alemanya, amb ramificacions que es dirigien cap a Viena i París. Alhora, Flandes estava comunicat amb Madrid per la ruta que passava per la capital francesa i que entrava a la península per Irún. Entre Madrid i Roma, d'altra banda, hi havia dues rutes possibles: la més utilitzada, que anava per Irún en direcció a Lió i d'allà fins a Milà, o bé la que es dirigia a aquesta ciutat passant per

FUNDACIÓ NOGUERA

38. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1704, part 1.ª Sèrie General (N), 265, f. 7v, 20 d'agost de 1704.

Barcelona i Perpinyà. A més, Gènova i Madrid estaven connectades parcialment per mar a través del port de Barcelona.[39]

El dietari de Josep Monfar està farcit d'anotacions que fan esment a l'arribada a Barcelona de vaixells que transportaven correus o ambaixadors procedents de Gènova amb destinació a Madrid. L'any 1685, per exemple, un enviat d'aquesta república va passar per la capital catalana de viatge cap a la cort, amb la missió de demanar ajut al rei Carles II davant les amenaces del rei Lluís XIV. "Por la mañana llegó una barca de Génova que llevó un embiado de aquella Sereníssima República y luego tomo postas para Madrid a dar razón a su Magestad del estado miserable que se alla por los gastos tan violentos los pide el de Francia". Un any després passava un correu per Barcelona procedent de Gènova que anava a Madrid per informar el rei de la mala salut del papa Innocenci XI: "A las 10 de la mañana llegó una faluca de Génova que llevó un correo para Madrid, abisando como el Papa estaba muy malo y en peligro de la vida".[40]

El correu per mar, de fet, era molt més ràpid que el terrestre, sempre que les condicions meteorològiques —principalment la intensitat i la direcció del vent— ho permetessin. Segons Fernand Braudel, una carta enviada per Joan d'Àustria des de Messina el juny de 1582 va arribar a Palamós en sis dies. Més il·lustrador és encara l'exemple que aporta Josep Monfar, segons el qual l'any 1687 un vaixell procedent de Marsella va arribar a Barcelona en poc més d'un dia. "Llegó otra barca de Marcella cargada de libros curiosos, y vino en 27 horas por haver unos buenos levantes".[41]

La circulació dels correus per tot Europa era possible gràcies a uns acords internacionals. L'any 1516 els reis Francesc I de França i Carles I d'Espanya van signar un tractat per garantir el lliure trànsit dels correus per territori francès i assegurar el manteniment de les postes de la ruta de Flandes a Madrid, que recorria la costa oest de l'Atlàntic i entrava a la península per Irun. El 1601 els dos països van signar un conveni postal per tal de regular l'intercanvi de correspondència en la ruta que anava d'Espanya a Itàlia passant per Irun i Lió.[42]

39. Maria MONTÁÑEZ MATILLA, *El correo en la España...*, p. 97-98 i 109.

40. BUB, Manuscrits, ms. 397, f. 45v, 2 d'abril de 1685, i ms. 398, f. 54, 17 d'abril de 1686.

41. Fernand BRAUDEL, *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo...*, vol. I, p. 286 i 477; BUB, Manuscrits, Diario de noticias de Barcelona de los años 1685, 1686 i 1687, ms. 399, s. f., 27 de gener de 1687.

42. Fernando ALONSO GARCÍA, *El correo en el Renacimiento europeo. Estudio postal del archivo Simón Ruiz (1553-1630)*, Madrid: Fundación Albertino de Figueiredo para la

Aquests acords, per exemple, permetien a l'ambaixador del Sacre Imperi a Madrid enviar cartes a Viena, utilitzant habitualment el correu ordinari de Flandes, que passava per París i Brussel·les. Tal com reflecteix el diari del comte de Pötting, que va ocupar aquesta cancelleria diplomàtica entre els anys 1663 i 1674, la correspondència intercanviada amb l'emperador a través del correu de Flandes —conegut també com a "correo del Norte"— trigava un mes a cobrir els 2.700 quilòmetres que separen Madrid i Viena passant per Brussel·les. En canvi, quan les cartes imperials eren transportades per un correu extraordinari podien arribar en la meitat de temps. El juliol de 1672 el comte de Pötting se sorprenia de la rapidesa de l'arribada d'una carta de l'emperador, enviada pel marquès de los Balbases, ambaixador espanyol a Viena, via el Tirol: "Llegó en 15 días, que pareçe cossa sobrenatural", escrivia.[43]

El temps emprat pels correus per recórrer les grans rutes europees variava molt segons l'època de l'any. El correu entre Brussel·les i Roma trigava deu dies i mig a l'estiu i dotze a l'hivern, mentre que el correu ordinari d'Itàlia necessitava vint-i-quatre dies per anar de Madrid a Roma a l'estiu i uns vint-i-set dies durant els mesos d'hivern. Les inclemències del temps eren els principals contratemps que dificultaven la puntualitat dels correus. L'any 1663, per exemple, el jurista Rafael Vilosa, administrador de les propietats del marquès d'Aitona a Catalunya, expressava el seu disgust en una carta enviada al seu amo perquè l'estafeta de Madrid encara no havia arribat: "És muy tarde y no ha llegado el correo. Yo creo es la causa las aguas, las nieves, los hyelos y vientos destos dias, que de todo ha havido y ay con tanta abundancia".[44]

---

filatelia, 2004, p. 74. La utilització d'Irun com a pas preferent dels correus que anaven de Madrid a Flandes i a Itàlia té molt a veure amb la ruta seguida per la moneda espanyola en direcció a Europa. En aquest sentit, vegeu: Fernand BRAUDEL, *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo...*, vol. I, p. 286.

43. Miguel NIETO NUÑO, *Diario del conde de Pötting, embajador del Sacro Imperio en Madrid (1664-1674)*, Madrid: Escuela Diplomática, 1990, vol. II, p. 277. Les anotacions de l'ambaixador imperial fan referència constantment a l'arribada de correu de Flandes amb la correspondència de Viena, d'on s'extreu que la durada més habitual del viatge era un mes. Un altre exemple de la rapidesa amb què cobrien aquesta distància els correus extraordinaris és en una carta datada a Viena el 16 de juliol de 1668 que va arribar al comte de Pötting el dia 2 d'agost, gràcies a un correu extraordinari que va fer el viatge en setze dies. Ibídem, vol. I, p. 400. Segons el comte de Pötting, el maig de 1670 un extraordinari enviat des de Roma pel marquès d'Astorga, l'ambaixador espanyol, va portar la notícia de l'elecció del papa Climent X en dotze dies. Ibídem, vol. II, p. 114.

44. BC, Sèrie General Arxiu, Correspondència enviada per Rafael Vilosa, 1655-1663, Arx. 512, s. f., 24 de febrer de 1663. Sobre el temps emprat pels correus, vegeu: Cayetano ALCÁZAR, "Los orígenes del correo moderno...", p. 186-187; i María MONTÁÑEZ MATILLA, *El correo en la España...*, p. 109-110.

El novembre de 1687, Josep Monfar anotava en el seu diari el retard que per culpa del mal temps havia patit el correu de Madrid: "La estafeta no llegó a Barcelona asta el domingo a las 12 de mediodia, por razón de las grandes aguas que [ha] havido en Castilla, Aragón y Cataluña". Benito de Pelegrí, agent del Consell de Cent a Madrid, es lamentava també de les dificultats que tenien els correus en una carta enviada als consellers l'hivern de 1695: "Ha sido tal el rigor del tiempo en esta semana que en quatro días seguidos no ha cessado de nevar y aier y oy ha cargado el hielo de género que parece impossible esten los caminos de calidad que el correo pueda passar".[45]

Aquell mateix hivern, Josep de Cartellà i Sabastida, ambaixador del Consell de Cent a la cort, es dolia que durant quatre setmanes seguides el correu ordinari no havia pogut arribar a Madrid. "Esta estafeta tampoch no es vinguda, y venen a faltar quatre estafetas". Poc després, Cartellà escrivia als consellers dient-los que havia rebut les cartes de tres setmanes consecutives en un mateix dia, la primera de les quals havia sortit de Barcelona un mes abans. Per això, va preferir respondre a través de l'estafeta de València, que, segons assegurava, no havia patit retards: "Y per què lo temps continua encara mal, escrich a V.E. esta per la estafeta de València, que sempre esta estafeta és passada y la que ha faltat més que totas és estada la de Aragó y Cathalunya".[46]

L'arribada de la correspondència es podia endarrerir com a resultat d'una sobtada malaltia del correu. L'agost de 1693 un extraordinari enviat a Madrid pel Consell de Cent va arribar tard per culpa d'una indisposició, segons explicava Josep de Cartellà en la resposta: "En quant a la de 14 que rebí per extraordinari que V.E. fou servit despachar-me, arribà assí lo dimarts passat als 18, a las 5 de la tarde, lo qual plech dugué lo mestre de postas del Frasno, del Regne de Aragó, per dir que en dit lloch se era enmalaltit lo correu que V.E. havia despachat". Una cosa semblant li va succeir a un altre extraordinari l'any 1697, tal com explicava als consellers Fernando de Pelegrí, aleshores agent a Madrid. "Ayer a las cinco de la mañana llegó el pliego que V.E. se sirvió remitir con el extraordinario Juan Rey, aunque no fue él quien me lo entregó, por haver caydo malo y no haver podido seguir la carrera".[47]

45. BUB, Manuscrits, Diario de noticias de Barcelona, de los años 1685, 1686 y 1687, ms. 399, s. f., 28 de novembre de 1687; AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1695, 1B-X-115, f. 2, 8 de gener de 1695.

46. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1695, 1B-X-115, f. 22 i 24, 19 i 23 de febrer de 1695.

47. Ibídem, Lletres comunes, 1693, 1B-X-113, f. 231, 22 d'agost de 1693; ibídem, Lletres comunes, 1697, 1B-X-117, f. 97, 6 de juny de 1697.

FUNDACIÓ NOGUERA

La duresa de cavalcar de Barcelona a Madrid en tres dies i mig es constata en la carta que Josep Parella, mestre de postes de Lleida, va enviar als diputats de la Generalitat el juny de 1704 per certificar que Joan Testas, correu reial, havia hagut de fer-se càrrec de la correspondència que transportava Joan Anglí, el correu del General, que va defallir. "Lo dit Joan Anglí, al que baixà del cavall li vingué un desmay, lo qual fou menester pujar-lo a brasos en lo llit, en lo qual estigué un bon rato sense trobar-li pols. Y de dita desgana estigué en lo llit per spai de dos o tres dies".[48]

L'historiador Francesc de Castellví feia referència al cas de Josep Riu, un correu extraordinari que el Consell de Cent va enviar a Madrid el setembre de 1705 i que, poc després de lliurar la carta que portava al rei Felip V, va morir com a conseqüència "de la fatiga del viaje".[49]

Per la seva part, el correus que anaven per mar corrien el risc d'endarrerir-se per un temporal. L'abril de 1673, el duc de San Germán, virrei de Sardenya, va escriure als consellers de Barcelona per demanar-los si sabien alguna cosa del seu nomenament com a virrei de Catalunya. Segons el duc, el seu secretari a Madrid li havia donat la notícia, però el nomenament oficial, en canvi, encara no havia arribat a Càller: "Los despachos se me han embiado con la faluca que partió de esa ciudad, la qual hasta aora no ha parecido. Y se tiene por cierto que ha naufragado".[50]

A vegades, els correus s'endarrerien per l'actitud de les autoritats locals dels llocs per on passaven. L'octubre de 1700, tornant d'un viatge a Madrid per encàrrec de la Generalitat, Jaume Pena, correu a cavall, va ser retingut a Lleida durant uns dies per ordre del governador. Pena assegurava als diputats que "avent aribat a Lleyda lo governador li prengué les cartes, manant-li no se atrevís a moure's de la plassa".[51]

Val a dir, en aquest sentit, que impedir el trànsit dels correus enviats per les institucions a la cort de Madrid estava expressament prohibit per les Constitucions. Un capítol de Cort acceptat per Felip III l'any 1599 obligava els mestres de posta a donar cavalls als correus que portaven cartes al rei de part de la Generalitat, del Braç Militar o de qualsevol ciutat catalana, encara que no tinguessin llicència del virrei.

48. ACA, Generalitat, Sèrie R, 104, Cartes rebudes, 1703-1704, Part 2.ª, f. 258, 19 de juny de 1704.

49. Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*,... vol. 1, p. 537.

50. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1673-1674, 1B-X-98, f. 33, 6 d'abril de 1673.

51. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1698, part 4.ª, Sèrie General (N), 257, f. 508, 22 de desembre de 1700.

> Suplican a V. Magestat los tres staments de la present Cort, que ab llur consentiment y approbatio sia servit statuir y ordenar que sempre y quant los Deputats de Cathalunya o lo Bras Militar o altres ciutats o viles del present Principat y Comtats voldran enviar correus a V. Magestat, que sens licèntia dels tinents de V. Magestat o portanveus de Governador sian obligats los mestes de postes de donar cavalls, a pena de privatió de sos officis.[52]

El trànsit dels correus també es podia veure perjudicat per l'incompliment dels acords internacionals. L'any 1683, per exemple, el rei Lluís XIV de França va retenir a Baiona l'emissari imperial que anava a Madrid a portar la confirmació oficial de l'alliberament de Viena. Segons ha assenyalat Lucien Bély, a pesar que les convencions s'acostumaven a respectar, en temps de guerra els correus no es deslliuraven del perill de ser detinguts pels exèrcits. L'abril de 1667, el comte de Pötting es queixava que la correspondència imperial havia estat retinguda a París: "Llegó el ordinario de Flandes y juntamente aquel pliego grande del Emperador, mi Señor, para mí con los exemplares de las fiestas celebradas en la Corte Cesárea, detenido en la aduana de Paris con la acostumbrada cortesía françesa". Per aquest motiu, entre els anys 1667 i 1668, com a conseqüència de la Guerra de Devolució —un conflicte entre França i Espanya que es va desenvolupar principalment en territori de les Províncies Unides— Pötting va optar per fer arribar la correspondència a Viena juntament amb la que un mercader de Madrid enviava amb el correu que anava a Itàlia, passant per Saragossa i Barcelona. "Empeçé a escrivir cada sábado por via de Çaragoça a Milán, y desde allí a Alemania, en el pliego de Juan Bautista Crotta, hombre de negoçios en esta Corte. Se paga desde acá hasta Milán por cada onça de lettras un real de ocho".[53]

El correu de Flandes va quedar interromput més d'una vegada per culpa de la guerra, tal com Pötting feia constar en el seu diari el setembre de 1667: "No llegó esta vez el ordinario de Flandes a causa del embaraço de este rompimiento". De nou, l'agost de 1669, l'ambaixador deixava constància dels entrebancs que França, a pesar de

52. *Constitucions fetes per la S.C.R. Magestat del Rey don Phelip Segon...en lo any 1599*. fol. LI, cap. LXXXIIII. ACA, Reial Patrimoni, BGC, Volums, 551.

53. La retenció de l'ambaixador imperial s'esmenta en una carta que Benito de Pelegrí va enviar als consellers de Barcelona. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1683-1684, 1B-X-106, n. 73, 16 d'octubre de 1683. Sobre els acords internacionals, vegeu: Lucien BÉLY, *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV*, París: Fayard, 1990, p. 138. Les queixes del comte de Pötting, a: Miguel NIETO NUÑO, *Diario del conde de Pötting...*, vol. I, p. 294 i 318.

la fi de la guerra, posava a la circulació del correu: "El ordinario de Flandes empeçó a faltar, por havérsele antojado a los françeses de no consentirle pasage". Aquests inconvenients van motivar que, poc després, tant el comte de Pötting com la reina Marianna d'Àustria, optessin per utilitzar el correu d'Itàlia com a via habitual de comunicació amb Viena: "Empeçé a escrivir por Milán a Alemania, ya que el camino de Flandes quedó cerrado por los françeses, y la Reyna hiço lo mismo".[54]

Per evitar passar per França, a vegades el correu de Flandes feia el trajecte fins a Espanya per mar, a través del port de Sant Sebastià. El desembre de 1669, Pötting escrivia que havia rebut "cartas de Alemania por la mar, con una faluca de Flandes". La reina Marianna, això no obstant, preferia la ruta terrestre tradicional, tal com reflecteix una nota escrita per l'ambaixador el març de 1672: "Vino el ordinario de Flandes por la mar desde Ostende a San Sebastián, con tres dias de mas brevedad, pero la Reyna no lo aprovó, ordenando que viniesse por Francia, como siempre se havia acostumbrado". El motiu pel qual la reina Marianna preferia el correu terrestre era, molt probablement, per la inseguretat que oferien els vaixells, els quals eren molt vulnerables a l'estat de la mar. És per aquesta raó que, generalment, els despatxos urgents eren enviats en vaixell, tot i que al mateix temps es trametia una còpia duplicada per correu terrestre. L'agost de 1673 el comte de Pötting va enviar un correu a Viena que va fer una part del trajecte per mar des del port de Barcelona. "Despaché de buelta al correo a Alemania por la mar en Barcelona. Nuestro Señor le acompañe". Com es pot veure, l'ambaixador imperial no es refiava del correu marítim, de manera que quatre dies després va enviar un duplicat a través del correu ordinari. Segons Nieto Nuño, la pràctica d'enviar correus duplicats era utilitzada per l'emperador habitualment.[55]

Un altre exemple de l'impediment que causaven les guerres el proporciona un fragment d'una notícia que es va publicar a Barcelona el desembre de 1690, durant la Guerra dels Nou Anys: "Aviéndose divulgado aquí [París] que el duque de Saboya no queria dar llibre tránsito a los correos de Francia que iban a Italia, se le embió orden al general Catinat que no le dexasse passar ningún correo que viniesse de Italia a España". L'ordre donada pel rei Lluís XIV va tenir els seus efectes, ja que aquell mes a Barcelona es va publicar una notícia en la qual es feia esment de les dificultats que tenien els correus per transitar per França:

FUNDACIÓ RAFAEL FIGUERÓ

54. Miguel Nieto Nuño, *Diario del conde de Pötting...*, op. cit, vol. I, p.323, i vol. II, p.60.

55. Ibídem, vol. II, p. 63, 79 i 252.

"La causa de no passar el correo ordinario de Italia a España es por averle mandado detener monsiur de Catinat, que ha hecho entender (...) que continuaria la misma hostelidad hasta que el señor duque de Saboya delibere passage al correo que de León [Lió] passa a Roma".[56]

Un cas semblant apareix en una notícia que es va publicar a Saragossa el mes de setembre de 1706, durant la Guerra de Successió, segons la qual Juan Antonio Gascón, el correu que va portar la informació, va haver de vèncer moltes dificultats per culpa del conflicte. "Añade el mismo expresso que la causa de no passar fácilmente correos es porque el paysanage del conducto esta solevado, unos por su Magestad y otros por el Señor Duque de Anjou". En una gaseta impresa per Figueró el 1710 es constata que, malgrat les dificultats ocasionades per la Guerra de Successió, el correu entre Madrid i Barcelona continuava funcionant. "Llegaron las balijas de los correos de Madrid y otras partes de que se apoderaron algunos voluntarios aragoneses".[57]

Un altre exemple de les interferències que les guerres causaven en la circulació dels correus el proporcionen les cartes que la reina Elisabet Cristina de Brunswick va enviar als diputats de la Generalitat de Catalunya i als consellers de la ciutat de Barcelona el 19 de juny de 1712 per informar-los que Carles III havia estat coronat emperador del Sacre Imperi Romanogermànic a Frankfurt, en una cerimònia celebrada el 22 de desembre de 1711. La reina explicava que les cartes procedents de Frankfurt arribaven amb retard perquè "se extraviaron con la prisión y captividad de la persona que venia a anunciar tamaña celebridad".[58]

De vegades els paquets que transportaven els correus eren oberts i, fins i tot, els missatgers eren víctima de robatoris. A Catalunya aquesta situació s'esdevenia ja a mitjan segle XVI, en una època en què el fe-

---

56. *Noticias generales de Europa...a 29 de deziembre de 1690*. AHCB, Pre-premsa 4/1; *Copia de una carta escrita a un cavallero desta ciudad de Barcelona...* AHCB, B.1690 8.º op. 2.

57. *Particulares noticias llegadas a la ciudad de Zaragoça...por el correo de Aragón a 10 de dicho mes*. BC, F.Bon. 5829; *Gazeta de Barcelona, publicada dia 19 de abril de 1710*. AHCB, R SD 8.º.

58. *Còpia de la Real Carta escrita per la S.C.C. y Real Magestat de la Reyna...a 19 de juny de 1712*. BUB, B-54/1/1-25 i BUB, C-240/1/3-17. Segons assenyala Virginia León, el vaixell que portava les cartes de Viena fou capturat per corsaris algerians. Virginia LEÓN SANZ, *La Guerra de Sucesión española a través de los consejos de Estado y Guerra del archiduque Carlos de Austria*, Madrid: Editorial de la Universidad Complutense de Madrid, 1989, p. 819. Això no obstant, segons el dietari del convent de Santa Caterina, la notícia de la coronació de l'emperador a Frankfurt havia arribat a Barcelona el 21 de gener de 1712 amb un vaixell procedent de Gènova. BUB, Manuscrits, Lumen Domus, 1701-1803, ms. 1007, p. 231.

nomen del bandolerisme assolia el seu apogeu. Ferdinand Braudel, en aquest sentit, aporta el relat d'un viatger florentí que el 1567 assegurava que era pràcticament impossible anar de Barcelona a Saragossa per la posta. Segons aquest testimoni, els correus que cobrien la ruta entre la capital catalana i Madrid eren assaltats amb molta freqüència. L'agost de 1689 els consellers de Barcelona comunicaven a Benet de Pelegrí, el seu agent a la cort, que l'estafeta de Madrid havia arribat un dia tard, "y se diu que [prop] de Saragossa la aurian morta y presas algunas cartas y altras desclosas". Josep d'Aguilar, jurat de Balaguer, explicava als diputats de la Generalitat l'octubre de 1695 que "en dies pasats pasà un curreu de V.S. al qual en Tàrrega li robaren los diners que aportave en lo hostal". El mateix li va succeir el 1696 a un extraordinari que els consellers de Barcelona van enviar al marquès de Gastañaga, virrei de Catalunya, que era al front. Segons va quedar reflectit en el dietari del Consell de Cent, el correu va tornar a la ciutat, assegurant que "al que fonch passada la casa de Fontfreda, en lo terme de Moncada, (...) isqueren tres hòmens y li prengueren las cartas, partes y diners, fent-li amanassa de matar-lo".[59]

Segons sembla, ni les cartes del rei se salvaven dels robatoris. Benito de Pelegrí, agent a Madrid, explicava als consellers que l'octubre de 1695 van robar la correspondència reial a un correu: "Sin duda es la causa el haverle desbalijado al salir desta Corte. Y aunque dixeron que solamente peligraron los pliegos del Rey nuestro Señor, pareze que también otros corrieron tormenta".[60]

El cronista del convent de Santa Caterina de Barcelona deixava constància en el dietari que l'octubre de 1701 uns soldats havien robat una maleta plena de diners a un correu reial, tot i que finalment es pogué recuperar en un prostíbul de la ciutat. "Algun soldat o soldats del Rey robaren una maleta de la estafetilla del Rey (...) ab cantitat grosa de diner de alguns particulars de Madrit y ab moltas cartas y despatxs. Lo diner se trobà dins poch temps, en casa de rameras, los papers foren cremats en la matexa casa y qui pogué se posà en salvo".[61]

59. Fernand BRAUDEL, *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo...*, vol. I, p. 475, i vol. II, p. 124; AHCB, Consell de Cent, Lletres Closes, 1689-1691, 1B-VI-107, f. 11, 20 d'agost de 1689; ACA, Generalitat, Sèrie R, 122, Cartes Rebudes, 1695-1696, f. 137, 19 d'octubre de 1695; DACB, vol. XXII, p. 78.

60. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1695, 1B-X-115, f. 218, 15 d'octubre de 1695.

61 BUB, Manuscrits, Lumen Domus, vol. 3, 1701-1803, p. 121, 17 de desembre de 1701.

FUNDACIÓ NOGUERA

En les corts fetes a Barcelona l'any 1706 es va aprovar una llei per tal de vetllar per la confidencialitat dels correus. En aquest cas, però, la mesura tenia molt a veure amb posar fi a la pràctica de censurar la correspondència per part dels oficials reials, iniciada durant el primer període del regnat de Felip V.

> Per reprimir la facilitat ab que alguns officials reals obrian y llegian las cartas que anaven y venian per la estafeta o correu ordinari, ab lo pretext de ser axí convenient al Real servey (...), estatuhim y ordenam, ab lloació y aprobació de la present Cort, que ningun official real, ni encara lo Llochtinent General o Capità General, puga desclourer ni llegir cartas que aniran y vindran per las estafetas o correus ordinaris.[62]

L'any 1715 el marquès de Castel-Rodrigo, capità general de Catalunya, va concedir llicència als oficials de correu per poder portar armes, amb la finalitat d'assegurar el funcionament del servei: "Por la presente concedemos a Juan Saurí, vezino y maestro de postas de la villa de Hostalrich, el viso y retención de una escopeta larga. Y (...) para la indefectible permanencia y seguridad de sus cavallos, le concedemos assí mismo el viso y porte de la espada".[63]

La inseguretat del servei i la pràctica generalitzada d'obrir les cartes per part d'alguns oficials de correus donava ales a l'espionatge. Segons ha explicat Lucien Bély, malgrat que la principal regla dels convenis entre estats per a la circulació dels correus era que les cartes havien d'arribar a bon port el més ràpidament possible i, sobretot, sense que ningú les obrís, els encarregats de les postes no sempre ho complien. L'any 1696, per exemple, la família Thurn und Taxis, responsable del servei de correu de l'Imperi austríac, es va queixar a la Dieta que les autoritats locals de Celle, a la Baixa Saxònia, obrien les cartes que passaven per aquesta ciutat. Celle, de fet, era un nus postal que comunicava l'imperi amb Suècia i Dinamarca. Bély assenyala que durant la Guerra de Successió el duc de Celle, Jordi Guillem de Brunswick, obtenia informació privilegiada a través de l'obertura de la correspondència, que després enviava als aliats. Segons aquest historiador, els governs de Londres i l'Haia s'assabentaven de les decisions preses per Lluís XIV fins i tot abans que les rebessin els seus ambaixadors als països nòrdics. Un cas semblant l'ofereix William Harrison, que fou

62. *Constitucions, capítols y actes de Cort fetas...en lo any de 1706*, cap. XXII, p. 22-23. BUB, C-242/1/18.

63. BC, Sèrie General Arxiu, Llibre de documents sobre l'administració de correus, 1611-1722, f. 9, novembre de 1715.

FUNDACIÓ NOGUERA

secretari de l'ambaixada anglesa a l'Haia entre els anys 1711 i 1713. Segons Bély, aquest personatge obria sistemàticament totes les cartes que passaven per les seves mans, amb l'excepció de les que portaven el distintiu de "most secret". Tot seguit, elaborava uns dossiers amb les informacions que hi trobava, els quals complementava amb notícies que publicaven les gasetes flamenques i holandeses, i els enviava a Londres, així com també a les ambaixades britàniques d'arreu d'Europa. L'historiador Brendan Dooley posa l'exemple de Pier Francesco Marini, mestre de posta de Gènova, que subministrava informació als redactors de notícies de Roma.[64]

En alguns països eren, precisament, els mestres de posta els que s'encarregaven de distribuir les gasetes. Segons ha assenyalat Rosa Cal, en la Dieta de Frankfurt reunida el 1628, l'emperador Ferran II va establir que el repartiment de les gasetes setmanals fos atorgat a la familia Thurn und Taxis, responsables del correu a l'imperi. En una altra ocasió, un arbitrista de Madrid va recomanar al rei Carles II, com a mesura per recaptar impostos, l'establiment d'una impremta que s'ocupés de publicar les notícies que portaven els correus. "El correo mayor ha de tener una imprenta propia, o tener concertado por todo el año con un impresor que le dé tanto a cada año por las relaciones y nuevas que se la darán a imprimir", assegurava.[65]

AMBAIXADORS, ESPIES I CONFIDENTS

El paper dels ambaixadors i dels espies resulta cabdal per entendre el funcionament de la premsa a l'època moderna, no debades les notícies impreses que circulaven per Europa estava formades bàsicament per material de caràcter polític i militar que sortia de fonts properes a les administracions i els governs. Com ha assenyalat Mario Infelise, fou sobretot a partir de la segona meitat del segle XVI que una gran quantitat de papers destinats inicialment a circular pels diferents àmbits de l'estat i de la cort es van convertir en objecte de l'interès general. L'entusiasme per la lectura d'aquest tipus d'informació entre persones

64. Lucien BÉLY, *Espions et ambassadeurs...*, p. 137-342; Brendan DOOLEY, "Les reseaux d'information a Rome au XVII siecle", dins Henry DURANTON i Pierre RÉTAT (eds.), *Gazettes et information politique sous l'Ancien Regime*. Université de Saint-Étienne, 1999, p. 131.

65. Rosa CAL MARTÍNEZ, "La Gazeta de Madrid y la Guerra de Sucesión", *Cuadernos dieciochistas* (Universidad de Salamanca), 3, 2002, p. 36. La proposta de l'arbitrista al rei Carles II, a: Pedro RUEDA RAMÍREZ i Manuel FERNÁNDEZ CHAVES, "El terremoto como noticia: relaciones de sucesos y otros textos del temblor de 1680", *Estudios sobre el Mensaje Periodístico*, 14, 2008, p. 582.

de diversa condició va augmentar a partir d'aleshores, sovint sense cap altra raó que la curiositat.[66]

En qualsevol cas, no només la curiositat va fomentar la circulació de notícies. Al darrere també hi havia un interès dels propis estats per difondre la informació que més els convenia amb l'objectiu d'influir en l'opinió pública, distreure l'atenció dels temes més rellevants o bé condicionar la política i les accions dels governs rivals. A França, per exemple, l'any 1631 va aparèixer la *Gazette*, una de les primeres publicacions periòdiques europees, que, sota el control de Lluís XIII, tenia com a objectiu contrarestar la política propagandística dels seus enemics. Semblantment, com ha explicat Lucien Bély, els secretaris d'estat anglesos van crear una veritable "agència de notícies" a través de la qual feien arribar a les gasetes londinenques la informació que volien fer pública. A més, amb les anomenades *news-letters*, unes cartes que contenien diverses notícies breus, moltes vegades de caràcter confidencial, els agents secrets anglesos a l'estranger s'encarregaven de distribuir per les principals capitals d'Europa la informació que al govern anglès li interessava difondre. Segons Bély, a Anglaterra les *news-letter* formaven part del propi sistema diplomàtic i, de fet, constituïen la base de les xarxes que subministraven la informació als secretaris d'estat. Els principals temes que interessaven al govern, en aquest sentit, eren els moviments de les flotes navals, les decisions que prenien els països estrangers o els viatges reials. *The London Gazette*, controlada pel govern, s'alimentava de totes aquestes informacions.[67]

D'aquesta manera, a través dels principals ports comercials europeus es va establir una gran xarxa de circulació d'informació. Venècia fou, en aquest sentit, el primer centre de comunicació a Europa durant els segles XV i XVI, seguit d'altres ciutats portuàries, com foren Gènova o Anvers, mentre que Amsterdam va esdevenir el més important a partir del segle XVII. Segons ha assenyalat Peter Burke, el principal factor que convertia aquestes ciutats en grans centres de comunicació era la constant i regular arribada d'informació de matèria diversa —comercial, política, bèl·lica, religiosa— procedent d'indrets tant de dins com de fora d'Europa.[68]

Al mateix temps, una xarxa de comunicació entre ambaixades cobria tot el territori europeu, amb connexions que travessaven França en di-

66. Mario INFELISE, "Disimulo e información en los orígenes del periodismo", dins Roger CHARTIER i Carmen ESPEJO (eds.), *La aparición del periodismo en Europa. Comunicación y propaganda en el Barroco*, Madrid: Marcial Pons, 2012, p. 159.

67. Lucien BÉLY, *Espions et ambassadeurs...*, p. 87 i 238.

68. Peter BURKE, "Early Modern Venice...", p. 390.

recció a Viena i Venècia i d'allà fins a Constantinoble, o bé des del port d'Anvers cap als països bàltics, passant per Hamburg. Un dels primers estats que va adoptar la figura del ambaixadors fou, precisament, la república de Venècia. Es tractava d'un cos de diplomàtics que residien en les principals capitals d'Europa amb l'objectiu de recollir informació. El govern venecià, d'aquesta forma, rebia regularment els seus informes i, sobretot, unes memòries al final de cada missió diplomàtica, conegudes com a *relazioni*, en les quals els ambaixadors explicaven amb detall els punts forts i les debilitats polítiques, militars i econòmiques de l'estat on havien estat destinats. És per aquesta raó que als principals governs europeus els interessava tenir també acreditats els seus ambaixadors a la república veneciana. Segons Bély, la correspondència que el cònsol francès a Venècia enviava a l'ambaixador de França a Roma mostra un desig permanent de recollir i transmetre notícies arribades a la República procedents d'arreu del món. El cònsol francès a Venècia considerava que entre els seus deures hi figurava enviar regularment al seu superior notícies, remarques i observacions sobre la situació política que es vivia a Europa.[69]

A principi del segle XVII l'ambaixador espanyol a Venècia, el marquès de Bedmar, comptava amb una eficient xarxa d'espies al seu servei, entre els quals hi havia un conegut redactor de gasetes, el portuguès Antonio Meschita. Segons Infelise, la informació que facilitava a l'ambaixador provenia de la correspondència que el gaseter rebia d'arreu del món, així com també dels confidents que tenia a la ciutat veneciana. De fet, a l'època moderna les figures de l'ambaixador i de l'espia sovint es confonien, fins al punt que algun destacat mandatari els va arribar a qualificar d'"honorables espies". El cossos diplomàtics, en el transcurs de negociacions importants, com eren, per exemple, els tractats de pau, estaven formats per un extens equip de col·laboradors i secretaris així com per un servei domèstic que, al seu torn, anava acompanyat de familiars i, fins i tot, d'amics. Segons Bély, aquest entorn era una font d'informació confidencial, subministrada generalment a canvi de diners, que constituïa un dels principals recursos de l'espionatge. D'aquesta manera, els gaseters vivien de les filtracions que sortien dels entorns diplomàtics.[70]

La connexió entre ambaixadors i espies fou, per tant, una de les peces clau de l'entramat comunicatiu europeu, de manera que cap

FUNDACIÓ NOGUERA

69. Lucien Bély, *Espions et ambassadeurs...*, p. 87 i 252-253; Peter Burke, "Early Modern Venice...", p.393.

70. Mario Infelise, "Disimulo e información...", p. 162-163; Lucien Bély, *Espions et ambassadeurs...*, p. 116-120 i 260.

govern n'era alié. Els intercanvis d'informació entre els ambaixadors i espies residents a les capitals dels principals estats eren constants, com també ho eren entre els generals que operaven en els fronts de guerra. Són prou coneguts, en aquest sentit, els informes que durant la dècada de 1670 l'agent anglès William Perwich enviava regularment des de París al govern de Londres. Paral·lelament, Viena, la capital de l'Imperi austríac, constituïa un dels principals objectius dels ministres del rei Lluís XIV de França. Segons Lucien Bély, seguint les ordres d'aquest monarca, l'ambaixador francès a Copenhaguen, el comte de Chamilly, va enviar un col·laborador a Viena, el qual fou arrestat l'any 1702 sota sospita d'espionatge. Un altre dels personatges il·lustres que va comptar amb una important xarxa d'espies durant la Guerra de Successió fou el duc de Marlborough, general de l'exèrcit britànic i home d'estat, que tenia informadors fins i tot dins de la cort del rei Lluís XIV.[71]

Un exemple que mostra la connexió entre els ambaixadors, els espies i els redactors de les notícies que es publicaven a les gasetes l'aporta el diari de l'ambaixador imperial a Madrid, el comte de Pötting. Un dels personatges més citats en aquest diari és Carlos Isnardi, un frare dominic a qui l'ambaixador es referia sovint simplement com a "padre Carlos". Segons reflecteix el diari, Isnardi anava a casa de l'ambaixador a dinar com a mínim un vegada a la setmana i, a vegades, fins i tot dues o tres. Es tracta d'un personatge enigmàtic, ja que, llevat d'algunes excepcions, Pöttting no donava detalls de les reunions. L'octubre de 1668, però, va anotar: "el padre Carlos vino a traerme differentes notiçias, que nunca le faltan", mentre que el juliol de 1670 escrivia: "comió conmigo el padre Carlos, trayendome diferentes manjares políticos". Fins i tot, l'activitat de Carlos Isnardi va arribar a oïda de l'emperador, que, tot i confondre el nom, el mencionava en una carta, referint-se a ell com "a cierto jesuita introducido en los círculos políticos de Madrid, llamado Isnenghi, de quien había sabido (...) que se contaba entre los confidentes más seguros del conde de Pötting". Finalment, el diari de l'ambaixador revelava una de les principals ocupacions que tenia Isnardi, a banda de fer d'espia. En una anotació feta l'abril de 1672 el presentava com a "gaçetero general de las cossas del mundo".[72]

71. Lucien BÉLY, *Espions et ambassadeurs...*, p. 91-93 i 134. Sobre els informes de William Perwich, vegeu: Minnie Beryl CURRAN (ed.), *The Despatches of William Perwich: English Agent in Paris, 1669-1677*, Londres: Royal Historical Society, 1903.

72. Miguel NIETO NUÑO, *Diario del conde de Pötting...*, vol. I, p. 286 i 413-415; vol. II, p. 109, 129 i 141, 230 i 255.

Agents i informadors a Catalunya

A Catalunya, tot i que modestament, existia una certa activitat diplomàtica. Les institucions polítiques, en aquest sentit, disposaven d'una xarxa d'agents i informadors a través dels quals rebien regularment notícies del que succeïa a Europa. El Consell de Cent i la Generalitat, per exemple, tenien un agent a Madrid amb la missió primordial de fer arribar al rei o als seus ministres les peticions dels consellers, però també la de transmetre cap a la capital catalana aquelles informacions que considerava rellevants. El juliol de 1673, per exemple, Joan Francesc Pujol, agent a Madrid, va enviar una carta als consellers de Barcelona informant-los de les novetats sobre el setge que el rei Lluís XIV de França havia posat a la ciutat de Maastricht, entre les quals hi havia la notícia de la mort del popular mosqueter D'Artagnan: "El Rey Christianíssimo continua en el sitio de Mastrich y ha doce dias que empezó a abrir los ataques, y el de San Juan a la noche mandó dar asalto general en que perdió mucha gente y entre ellos al conde Artañán, capitán de sus guardias".[73]

L'agent del Consell de Cent solia enviar còpies manuscrites de les relacions que redactaven oficials de l'exèrcit. Joan Francesc Pujol, per exemple, va enviar als consellers una còpia d'una relació que el duc de Villahermosa va escriure l'agost de 1674 des de Flandes sobre la Batalla de la Seneffe, durant la Guerra d'Holanda: "Las novedades de Flandes mandará ver V.S. por la relación inclusa que ha embiado el duque de Villahermosa, general de la Cavalleria de aquellos estados". L'agent a Madrid enviava també la premsa que circulava per la capital castellana. És el cas de l'exemplar d'una gaseta feta a Amsterdam que Pujol va fer arribar als consellers el 1678. "Servirá esta [carta] para poner en manos de V.S. essa Gaceta de Abstardam que ha venido con el correo de Flandes".[74]

Així mateix, l'agent informava amb detall de les activitats que es portaven a terme a la cort. L'abril de 1678, per exemple, Pujol va enviar al Consell de Cent una extensa explicació de les celebracions que es van fer a Madrid amb motiu de la conquesta de la ciutat siciliana

73. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1673-1674, 1B-X-98, n. 63, 15 de juliol de 1673.

74. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1673-1674, 1B-X-98, f. 189, 8 de setembre de 1674; i ibídem, Lletres comunes, 1678, 1B-X-102, f. 52, 12 de març de 1678. Es tracta, molt probablement, de la *Gazeta de Amsterdam* que el sefardí David de Castro Tartás imprimia en castellà en aquesta ciutat. Sobre aquesta gaseta, vegeu: Javier Díaz Noci, "Gacetas españolas de los Países Bajos en el siglo xvii: *La Gazeta de Amsterdam* y *Noticias Principales y Verdaderas*", *Ámbitos*, 7-8, 2001-2002, p. 215-237.

de Messina, que havia tingut lloc el 17 de març: "Llegó aquí el correo con la nueva de que avian entrado en Mecina sus Reales armas (...). Remitiré a V.S. por el correo que viene la Gaceta, en que se dirá todo por menor, que para entonces se abrá ya impresso". Això no obstant, els consellers de Barcelona havien rebut la notícia el primer dia d'abril a través d'uns mariners, és a dir, dotze dies abans que arribés a Madrid, tal com reflecteix el dietari del Consell de Cent "En aquest dia, entre las vuyt y nou oras de la matinada arribà en casa la present Ciutat dos patrons que eran entrats en lo port de la present ciutat ab una faluga genovesa y digueren als senyors concellers com la ciutat de Messina se era rendida".[75]

En aquell temps, Joan Francesc Pujol actuava també com a agent de la Diputació del General a Madrid amb la mateixa doble missió, és a dir, per una banda s'ocupava de fer arribar a la cort els documents que els diputats enviaven al rei o als seus ministres i, de l'altra, transmetia a Barcelona les notícies que circulaven per la capital castellana. L'any 1669 els diputats van ordenar que fossin pagades 427 lliures a Pujol, "agent del General a la Cort de Madrid" pel seu salari ordinari d'un any. El 1680, arran de la mort de Pujol, el càrrec d'agent del Consell de Cent i de la Generalitat a Madrid fou ocupat per Benito de Pelegrí, de manera que les institucions catalanes seguien rebent les notícies que circulaven per la capital castellana. La premsa que es publicava a Madrid anava aleshores molt plena d'informacions sobre la guerra de l'Imperi austríac contra els turcs. El desembre de 1684, per exemple, Pelegrí feia arribar als consellers una gaseta amb notícies sobre el conflicte. "Las de la Guerra Sagrada, si bien tampoco participa noticias espeziales, verá V.S. Muy Ilustre por la gazeta inclusa, cuyo enbio continuaré para alimento de la curiosidad".[76]

Els diputats de la Generalitat estaven molt pendents de les notícies que els enviava el seu agent a Madrid i, de fet, frisaven si aquest no ho feia setmanalment. El gener de 1691 van escriure a Benito de Pelegrí per recordar-li les seves obligacions:

> No obstant li tenim escrit ab difarens cartas que quiscun correu nos participia las novedats de exa Cort, experimentam sempre lo contrari, essent impossible que en una Cort de tant gran y dilatada

75. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1678, 1B-X-102, f. 70, 16 d'abril de 1678; DACB, vol. XIX, p. 367.

76. ACA, Generalitat, Registre de dates extraordinàries, trienni de 1668, Sèrie G, 46/35, f. 56; AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1683-1684, 1B-X-106, n. 166, 2 de desembre de 1684.

> monarquia qual es la del Rey nostre Senyor (Déu lo guarde) no y haja de contínuo novedats que participar, las quals ordinariament sabem no per via de V.M. sinó de altres, axí que apar superfluo lo tenir agent. V.M. se servirà quiscuna estafeta escríurer-nos y participar-nos las novedats y haurà que sien verdaderas.[77]

De nou, l'any 1702, els diputats van recordar a Pau d'Abadal, nomenat agent de la Generalitat a la cort poc abans, la importància que cada setmana els informés del que es coïa a Madrid: "Tenim rebuda la gaseta y apresiam las demés novedats que ab altra sens han participat y confiam que V.M. continuarà en avisarnos de las novedats ocorreran".[78]

La premsa publicada a la capital castellana no només arribava a les institucions de Barcelona. Els jurats de Girona també acostumaven a rebre les gasetes que els enviava el seu agent. L'any 1684, per exemple, Ramon Vilana Perlas escrivia als jurats des de Madrid: "Las dos gasetas diran de novedats y diuan que los imperials haurian tingut altre bon succés". Uns anys després, el seu substitut, Magí Vilana Perlas, solia afegir l'expressió "va gaseta" al final de les cartes que enviava.[79]

El Consell de Cent i la Generalitat també disposaven d'un agent a Roma. El 1663 els diputats del General van ordenar que fossin pagades 825 lliures al sacerdot Francesc Frigola, agent del General a Roma, "per lo salari de agent de tres anys, comptadors de 5 de juliol 1659 fins a 5 de juliol 1662". A principi del segle XVIII de la tasca d'agent del Consell de Cent a Roma se n'encarregava Miquel Lligada, també sacerdot. El setembre de 1703 va informar els consellers de la proclamació feta a Viena de l'arxiduc Carles com a rei d'Espanya. "Esta setmana tots los avisos y cartas nos portan la aclamasió pública feta en Vienna, a 12 setembre, de Rey de Espanya en la persona del sereníssim archiduch Carlos de Àustria y que lo die 19 del mateix mes de setembre era destinat per la partenza verso Portugal".[80]

---

77. ACA, Generalitat, Sèrie General (N), 885, Registre de lletres trameses, 1690-1691, f. 69, 5 de gener de 1691.

78. Ibídem, 896, Registre de lletres trameses, 1702-1703, f. 52v, 11 de novembre de 1702.

79. AMGi, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1684, 17437, f. 627, 29 de juliol de 1684; ibídem, 17446, f. 388 i 563.

80. ACA, Generalitat, Registre de dates extraordinàries, trienni de 1662, Sèrie G, 46/33, f. 91; AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1703-1704, 1B-X-121, n. 49, 29 de setembre de 1703. Val a dir que Lligada va actuar també d'agent del Consell de Girona a Roma. Vegeu, per exemple, la carta enviada pels jurats d'aquesta ciutat al "dr. Miquel Lligada, agent en Roma". AMGi, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1690, 17443, f. 35, 9 de gener de 1690.

El juny de 1704, Lligada informava el Consell de Cent sobre com s'havia rebut en aquella ciutat la notícia de l'intent fallit per part de l'exèrcit aliat d'ocupar Barcelona, alhora que demanava als consellers detalls sobre aquest esdeveniment per esvair malentesos. "És estat mon débit donar-ne a V.E. la noticia, sperant que encara ara me puga honrrar de manar se me envie una distincta relasió de la veritat del fet y de las successivas festas y alegrias fetas aquí, per fer callar en esta Cort a tots los mal intensionats contra nostra Nació y que injustament calumnian".[81]

El paper dels enviats de les institucions catalanes a l'estranger va adquirir una gran importància durant els darrers anys de la Guerra de Successió. Francesc Berardo, marquès de Montnegre, fou designat ambaixador a Viena l'any 1712, mentre que l'any següent els nobles Pau Ignasi de Dalmases i Felip de Ferran i de Sacirera foren enviats a Londres i a l'Haia, respectivament. Aquests ambaixadors van desenvolupar una intensa tasca diplomàtica amb l'objectiu d'aconseguir que els tractats de pau fossin respectuosos amb les llibertats de Catalunya. El 8 desembre de 1712, per exemple, els diputats del General agraïen al marquès de Montnegre l'enviament de notícies des de Viena. "Air tinguerem la ditxosa fortuna de veurer firmas de V.E. en 4, 19 y 26 de octubre y 9 de novembre del present any, y ab ellas repetits avisos de Flandes, Utrech, Inglaterra y eixa Cort [de Viena], logrant la ditxa de saber tambe de la salut de sa Magestat".[82]

Els tres ambaixadors s'informaven del que succeïa a Catalunya a través de la premsa. El juliol de 1713, per exemple, Ferran i De Sacirera felicitava els consellers de Barcelona per la decisió presa per la Junta de Braços de continuar la guerra, notícia que deia haver rebut a l'Haia a través de les gasetes d'Holanda i per cartes que li arribaven de Gènova. "Las gasetas desta Cort, confirmadas de differents cartas, que rebo de Gènova, me participan lo principi de la dita evacuació y al mateix tems me asseguran la animosa resolució de V.E. en defensar lo que sos gloriosos antecessors an sabut merèixer y conservar".[83]

---

81. Ibídem, n. 101, 28 de juny de 1704.

82. ACA, Generalitat, Sèrie General (N), 901, Registre de lletres trameses, 1712-1713, f. 99v, 9 de desembre de 1702. Sobre el paper dels ambaixadors catalans, vegeu: Joaquim ALBAREDA, *El «cas dels catalans». La conducta dels aliats arran de la Guerra de Successió (1705-1742)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2005, p. 145-169. El marquès de Montnegre va rebre un salari de 600 lliures mensuals entre el mes d'agost de 1712 i el juliol de 1713. ACA, Generalitat, Registre de dates extraordinaries, trienni de 1710, Sèrie G, 46/44, f. 33. Segons Sanpere i Miquel, Felip Ferran i Pau Ignasi Dalmases tenien una assignació de 1.000 lliures al mes. Salvador SANPERE I MIQUEL, *Fin de la Nación Catalana*, Barcelona: l'Avenç, 1905, p. 62.

83. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1713, 1B-X-126, n. 66, 27 de juliol de 1713.

Al llarg de la seva missió diplomàtica, Pau Ignasi de Dalmases va fer arribar importants documents als consellers de Barcelona, com, per exemple, una còpia impresa del Tractat de Rastatt, signat per Àustria i França el març de 1713. "He lograt tenir un exemplar imprès de tot lo obrat en Rastat des de las primeras conferencias fins a la última conclusió de la pau, ab la ratificació de sa Magestat, lo qual remeto inclús". Val a dir que això ho va aconseguir molt a pesar de l'actuació de Pau Dalmases, el seu pare, que feia arribar al duc de Pòpuli, general borbònic, les cartes adreçades al Consell de Cent que li enviava el fill.[84]

Per tal d'aconseguir novetats de la situació a l'interior del país, les autoritats catalanes, sobretot en temps de guerra, se servien dels anomenats confidents. Es tractava, de fet, de veritables espies que s'infiltraven en les línies enemigues, on, gràcies als seus contactes, aconseguien informació sobre els moviments de l'exèrcit contrari. L'any 1695, en el marc de la Guerra dels Nou Anys, els diputats de la Generalitat van ordenar el pagament de 115 lliures i 10 sous al sergent Josep Bellver, "per tantes ne ha gastades a differents confidents tenia, no sols en la ciutat de Gerona y part del Empurdà, però també en lo exèrcit enemich, en lo any proppassat, a effecte de saber los designes del enemich".[85]

A vegades, però, els confidents eren les pròpies autoritats locals dels pobles situats prop del front de guerra. L'any 1696 els jurats de Begur informaven els consellers de Barcelona sobre els moviments de les galeres de l'armada francesa a la costa catalana. "Esta tarda són arribats assí dos hòmens de Cadaquès, coneguts, y nos han dit que después que [les galeres] hagueren tombat dit cap de Creus, trobant-se lo vent contrari, se'n tornaren y a la nit se reculliren dins lo port de Cadaquès (...). Si altra notícia se offereix, asseguram ab tota diligència participar-la a V.E.".[86]

L'any 1697, durant el setge que l'exèrcit francès va posar a Barcelona, els diputats de la Generalitat —que s'havien refugiat a Vilafranca del Penedès— rebien informació a través dels jurats de Sant Boi de Llobregat i d'Aleix Gazias, sacerdot d'aquesta parròquia. El juny

84. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1714, 1B-X-127, n. 121, 3 d'abril de 1714. Sobre l'actuació de Pau Dalmases com a espia borbònic, vegeu: Salvador Sanpere i Miquel, *Fin de la Nación...*, p. 267; Josep Maria Torras i Ribé, *Felip V contra Catalunya...*, p. 57; i Amèlia Castan Ranch i Gemma García Fuertes, "L'oscil·lant posicionament polític de Pau Ignasi de Dalmases i Ros durant la Guerra de Successió", dins DD. AA., *L'aposta catalana a la guerra de Successió*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2007, p. 233-246.

85. ACA, Generalitat, Registre de dates extraordinàries, trienni de 1692, Sèrie G, 46/41, f. 14, 30 de juliol de 1695.

86. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1696, 1B-X-116, f. 160, 25 d'agost de 1696.

FUNDACIÓ NOGUERA

d'aquell any els diputats van manar que els fossin enviades cartes a tots ells, "escrivint-los de que donen avís de las operacions anirà fent lo enemich en lo siti de Barcelona". Els diputats també mantenien el contacte amb Barcelona a través del notari Pere Llosas, escrivà ordinari del General, tal com es constata, per exemple, en la carta que li van enviar "per [correu] propri de peu de anada y tornada, pera que continue [en] avisar notícias del siti de Barcelona", i també rebien informació dels consellers barcelonins, com es desprèn de la carta que van enviar-los el juliol de 1697 des de Vilafranca del Penedès: "Reb est consistori la de V.E. de 22 del corrent en que és servit V.E participar-nos lo estat del siti de eixa plaça".[87]

Una cosa semblant va succeir durant la Guerra de Successió. El maig de 1704, per exemple, els jurats de Tortosa van avisar els consellers de Barcelona que l'armada aliada havia estat vista prop del riu Ebre.

> Los jurats del lloch del Perelló, que és de nostra jurisdicció, nos avisen com les guardes de la nostra torre del Aligua, vuy a les sinch hores de la tarde, han descubert quoranta veles, poch més o menos, davant de la boca del riu Ebro, que vénen de la part de ponent. Y judicant no sia la armada enemiga nos ha paregut ser molt propri de nostra obligació per la recíproca correspondència que esta ciutat sempre ha tengut en V.E. participar esta noticia a V.E.[88]

L'any següent, els jurats de Tortosa escrivien de nou a Barcelona per avisar els consellers que el governador de Peníscola els havia enviat un correu extraordinari per avisar-los que a Benidorm havien vist la flota aliada.

> Vuy a les tres hores y mitja de la tarde lo governador de la plaza de Peníscola nos ha participat per exprés com vuy a les quatre del matí ha arribat a ses mans un rebato despachat per costa en que declara que de la torre de Benidorm, destricte de esta altra part de Alicant, se ha descubert la armada enemiga, composta de 150 veles.[89]

87. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1695, part 3.ª, Sèrie General (N), 252, f. 470 i 476v, 20 i 29 de juny de 1697; AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1697, 1B-X-117, f. 255, 23 de juliol de 1697.

88. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1703-1704, 1B-X-121, n. 88, 25 de maig de 1704.

89. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1705-1706, 1B-X-122, f. 54, 13 d'agost de 1705.

FUNDACIÓ NOGUERA

El 20 d'agost de 1705 els cònsols de Tarragona van escriure als consellers de Barcelona per informar-los que tres dies abans la ciutat de Dènia havia caigut en poder dels austriacistes. La informació la va portar a Tarragona un patró de Sitges que el dia abans havia sortit de Vinaròs. Es tractava, de fet, de la primera notícia que el Consell de Cent va rebre sobre el desembarcament de tropes aliades a la Península, cosa que va suposar l'inici de la Guerra de Successió en aquest front.[90]

Durant la Guerra de Successió les institucions procuraven compartir informació sobre la situació en què es trobava el país. El juny del 1707, per exemple, els jurats de Girona van escriure amb preocupació al Braç Militar demanant notícies sobre les activitats de l'exèrcit borbònic, el qual, després de la batalla d'Almansa, avançava imparable en direcció al Principat. El Braç Militar va resoldre enviar cartes als jurats de Tortosa, Lleida i Balaguer per tal d'obtenir novetats.[91]

L'octubre de 1709 els consellers de Vic van escriure als seus homòlegs de Barcelona per informar-los que l'exèrcit borbònic havia passat per Olot i es dirigia a Camprodon. "Acabam de tenir avís per carta de un dels cabos de nostre somatent que est matí lo enemich dexant desocupada la vila de Olot se encamina vers la de Camprodon: (...) Sols sens insinua que se sentien continuos tirs, persuadint-nos que seran nostres michalets y avansadas que'ls van picant la reraguardia".[92]

Un altre exemple de la col·laboració en tasques informatives entre les autoritats locals de l'interior i les de la capital l'aporta Josep Ramis, jurat de Sant Celoni, que l'any 1711 feia arribar notícies sobre l'avanç de l'exèrcit borbònic sobre Girona al mercader Gabriel Font, conseller quart de Barcelona. "Tinch lo propi de la part de Gerona, lo qual me ha arribat ara que són cerca las nou horas de la nit. Y las notícias són que lo divendras a la matinada lo enemich donà un gran avans a la plassa".[93]

Els espies eren, evidentment, una important font d'informació per als exèrcits. L'agost de 1710 la *Gazeta de Barcelona* feia esment de la situació en què es trobava Miravet, segons les notícies que havia obtingut el general Rafael Nebot a través d'uns confidents: "Hase recibido carta de 19 de agosto del general de batalla don Rafael Nebot desde

90. Ibídem, f. 56, 20 d'agost de 1705.

91. ACA, Generalitat, Dietari de Deliberacions del Braç Militar, 1707-1711, Sèrie G, 69/8, f. 144, 15 de juny de 1707.

92. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1709-1710, 1B-X-124, f. 53, 22 d'octubre de 1709.

93. Ibídem, Lletres comunes, 1711-1712, 1B-X-125, n. 15 i 19, 18 i 24 de gener de 1711.

FUNDACIÓ NOGUERA

Miravet, en la qual participa como aviendo tenido noticia por los espias (que avia puesto su aplicación continua) como la dicha fortaleza se hallava desproveida". Actuar com a espia, això no obstant, tenia el seu risc, com es constata en una altra notícia publicada a Barcelona durant la guerra: "Se castigó con garrote a uno por traydor al Rey, que traia cartas de los enemigos y llevava las respuestas, y amaneció en la horca al otro dia".[94]

La primavera de 1713, en un context incert per les negociacions de pau que es feien a Utrecht, els diputats de la Generalitat agraïen a Francesc Sans i de Miquel, coronel del regiment de la Diputació, destinat a Castellciutat, que els hagués enviat les notícies del bàndol borbònic que circulaven per la frontera. "Donam moltas gràcias de la remesa de la geseta y gazetí y de la noticia de haver publicat Gandolfo [governador borbònic] en Cerdanya la continuació de la guerra". Els diputats demanaven a Sans "noticiar-nos tot lo demés que se anirà oferint ab lo envio de gazetas y gazetins", cosa que el coronel va continuar fent al llarg de les setmanes següents.[95]

Durant el setge de Barcelona, el conseller en cap, Rafael Casanova, tenia almenys un espia infiltrat dins dels cordons de l'exèrcit borbònic que envoltaven la ciutat. Es conserva una carta xifrada que "el confident del conseller en cap" va fer arribar a Casanova el maig de 1714 per donar-li detalls sobre els moviments de les tropes enemigues. L'espia, fins i tot, s'oferia per fer arribar cartes de Barcelona a Viena. "Si les conviene passar algun pliego de cartas en el señor Emperador, que Dios guarde, por acá seran puntuales y bien seguras".[96]

Segons ha assenyalat Josep Maria Torras i Ribé, al llarg de l'ofensiva final de l'exèrcit borbònic sobre el Principat l'activitat de l'espionatge en els dos bàndols fou molt intensa. "Els preparatius dels exèrcits de Felip V per a l'ocupació de Catalunya eren observats amb gran alarma i preocupació per les autoritats catalanes, que rebien informacions puntuals sobre aquests moviments de tropes, notícies trameses pels espies residents en els pobles situats en la carrera dels exèrcits". Els filipistes catalans que eren a la zona ocupada per l'exèrcit borbònic van

94. *Gazeta de Barcelona, publicada dia 27 de agosto de 1710*. AHCB, R SD 8.º; *Noticias universales de diferentes partes, venidas a Barcelona por el correo de Aragón a 8 de octubre de 1706*. BC, F.Bon. 573.

95. ACA, Generalitat, Sèrie General (N), 901, Registre de lletres trameses, 1712-1713, f. 169v, 20 de maig de 1713.

96. AHBC, Consell de Cent, Lletres comunes, 1714, 1B-X-127, n. 194, 16 de maig de 1714.

FUNDACIÓ NOGUERA

rebre ordres d'organitzar una xarxa de confidents arreu del territori, amb l'objectiu de delatar els austriacistes i informar sobre moviments insurgents. Torras i Ribé assenyala que els espies borbònics van actuar també dins de Barcelona durant el setge de 1713-1714, així com també després de la caiguda de la ciutat en poder de Felip V, amb l'objectiu de perseguir els desafectes. Segons aquest historiador, l'organització de l'espionatge borbònic va adquirir una gran dimensió, atès que es va infiltrar "en els llocs més insospitats de la societat catalana".[97]

La gènesi de la periodicitat

L'aparició de la premsa moderna té molt a veure amb la implantació del correu regular a Europa, així com també amb l'existència d'una vasta xarxa d'ambaixadors i confidents que filtraven les informacions als redactors de les notícies. Una de les primeres ciutats on aquesta pràctica va prendre forma fou Venècia, on a partir de la segona meitat del segle XVI es va instaurar un servei organitzat de redacció de notícies manuscrites sobre fets polítics i militars que es difonien a intervals regulars, generalment setmanals. D'entrada, els principals consumidors d'aquestes informacions eren els cossos diplomàtics, així com els propis governs. La difusió de la premsa, tanmateix, va començar a generalitzar-se a partir de principi del segle XVII, quan l'aparició de les gasetes impreses va posar les notícies a l'abast d'un sector més ampli de la societat. Segons Lucien Bély, les gasetes van contribuir a desenvolupar una cultura més cosmopolita a tot Europa i, en certa manera, a esborrar les fronteres nacionals. A parer d'aquest historiador, el seu èxit responia a la regularitat, que assegurava una circulació constant de notícies, procedents d'arreu del continent.[98]

En qualsevol cas, la utilització de la impremta no va suposar un canvi radical, ja que en els cercles polítics la notícia manuscrita va seguir gaudint de més crèdit. En canvi, les gasetes impreses, que solien ser una versió d'aquelles, aportaven informació poc interessant a efectes de l'alta política i, a vegades, fins i tot menys creïble. La principal diferència entre unes i altres la marcava també el públic, ja que l'elevat preu dels manuscrits limitava el seu consum a un col·lectiu

97. Josep Maria TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya...*, p. 28 i 53-54.

98. Lucien BÉLY, *Espions et ambassadeurs...*, p. 236. Sobre el paper de Venècia com a centre de producció de notícies, vegeu: Mario INFELISE, "Le marché des informations à Venise au XVII siècle", dins Henry DURANTON i Pierre RÉTAT (eds.), *Gazettes et information politique...*, p. 117-127.

molt reduït, mentre que les gasetes, molt més assequibles, arribaven a un nombre de lectors més ampli.[99]

La irrupció de les gasetes, d'altra banda, tampoc no va comportar la desaparició de les relacions sobre fets concrets. Aquests fulls de notícies havien nascut gairebé al mateix temps que la impremta. A diferència de les gasetes, les relacions acostumaven a tractar d'un únic esdeveniment i s'imprimien d'acord amb l'actualitat, sense cap mena de regularitat. A França, per exemple, les primeres relacions van aparèixer l'any 1494, durant la campanya militar que el rei Carles VIII va portar a terme a Itàlia. Els impressors de París, Lió i Rouen van començar a publicar fulls de quatre pàgines que contenien la informació més destacada, extreta de la correspondència, com per exemple la presa de Roma aquell any, o la de Nàpols el 1495.[100]

Tant a Catalunya com a Espanya es publicaven relacions sobre esdeveniments puntuals des de final del segle XV. El primer full amb caràcter informatiu imprès a Barcelona que es coneix fou la carta en la qual Cristòfor Colom narrava el seu primer viatge a Amèrica a Lluís de Santàngel, escrivà racional del rei Ferran II, publicada per la impremta de Pere Posa l'any 1493. Al llarg dels mesos següents la carta fou reproduïda en altres ciutats com, per exemple, Roma, París i Anvers.[101]

En general, hi ha força consens entre els historiadors que la primera publicació periòdica europea va aparèixer a Strasburg l'any 1605, amb el títol de *Relation aller fürnemmen und gedenckwürdigen historien*, el responsable de la qual era Johann Carolus. Posteriorment, entre 1609 i 1618, van sortir a Alemanya quatre publicacions setmanals, concreta-

99. Mario INFELISE, *Prima dei giornali. Alle origini della pubblica informazione*, Roma: Laterza, 2002, p. 19 i 79; Thomas SCHRÖDER, "The origins of the German press", dins Brendan DOOLEY i Sabina BARON, *The politics of information in Early Modern Europe*, Londres: Routledge, 2001, p. 128.

100. Jean-Pierre SEGUIN, "Les occasionnels au XVII siecle et en particuler après l'apparition de la «Gazette»". Une source d'information pour l'histoire des mentalités et de la littérature «populaires»", dins DD. AA., *L'informazione in Francia nel seicento. Quaderni del seiciento francese*, 5, Bari-París: Adriàtica-Nizet, 1983, p. 34.

101. Henry ETTINGHAUSEN, "Barcelona, centre mediàtic del segle XVII, i les seves relacions de festes", dins Albert GARCIA ESPUCHE (dir), *Festes i celebracions. Barcelona 1700*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2010, p. 199. Una reproducció de la carta de Cristòfor Colom, editada l'any 1956, es conserva a: BC, Ber-Fol 371. Sobre els orígens de la premsa a Catalunya, vegeu, fonamentalment: Joan TORRENT i Rafael TASIS, *Història de la premsa catalana*, Barcelona: Bruguera, 1966; Jaume GUILLAMET, *Els orígens de la premsa a Catalunya. Catàleg de periòdics antics (1641-1883)*, Barcelona: Arxiu Municipal de Barcelona, 2003; i Henry ETTINGHAUSEN, *La guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època*, Barcelona: Curial, 1993.

ment a Wolfenbüttel, Frankfurt, Berlín i Hamburg. El gran impuls de les gasetes, això no obstant, es va produir a Holanda, que es convertí en el gran centre de difusió de notícies de l'Europa occidental. La primera gaseta holandesa, que portava per títol *Courante uyt Italien Duytslandt, etc.*, fou impresa el 1618 a Amsterdam per Joris Veseler per iniciativa de Caspar Van Hilten. Segons que assenyala Hans Bots, aquesta gaseta va tenir un gran èxit, de manera que a partir de 1620 fou traduïda a l'anglès i al francès, fins i tot abans que aquest tipus de publicacions apareguessin a França. Posteriorment, altres ciutats de les Províncies Unides, com Leiden, l'Haia o Rotterdam, van seguir també la pràctica iniciada a Amsterdam, de manera que, tenint en compte que el francès era l'idioma hegemònic del moment, les gasetes holandeses escrites en aquesta llengua eren llegides pràcticament arreu del continent.[102]

Les gasetes holandeses eren molt crítiques amb la monarquia francesa, de manera que la reacció del govern de París no es va fer esperar. A la dècada de 1620 el cardenal Richelieu, ministre d'estat francès, va crear, en paraules de Marie-Noële Grand-Mesnil, una "veritable oficina de premsa", encarregada de respondre als pamflets contraris als interessos de França, principalment els que es publicaven a Holanda. Posteriorment, a partir de 1631, Richelieu va perfeccionar aquest sistema, encomanant al metge Théophraste Renaudot la publicació de la *Gazette*, d'aparició setmanal, que es convertí en l'òrgan oficial de la monarquia. D'aquesta manera, el govern francès controlava tota la informació que es publicava i procurava impedir cap mena de reflexió política. Segons assenyala Gilles Feyel, de l'anàlisi i l'opinió, prohibits a la *Gazette*, se'n va apropiar el *Journal des Savants* i *Le Mercure Galant*, dues publicacions aparegudes a París el 1665 i el 1672, respectivament. Amb tot, la crítica política va circular també per França gràcies a les gasetes holandeses. Tot i tractar-se de premsa clandestina, aquestes publicacions eren consentides pel rei francès, que es limitava a amenaçar amb interrompre el servei de correu entre els dos països si les crítiques pujaven de to. Segons Feyel, a França va existir un doble

102. Johannes WEBER, "Strassburg, 1605...", p. 391. Thomas SCHRÖDER, "The origins of the German press",... p. 123; Hans BOTS, "Les Provinces-Unies, centre de l'information européenne au XVIIe siècle", dins DD. AA., *L'informazione in Francia...*, p. 287. Sobre la importància d'Amsterdam com a centre de comunicació, vegeu: Folke DAHL, *Amsterdam, earliest newspaper centre of Western Europe*, The Hague: Martinus Nijhoff, 1939. Sobre les primeres gasetes en francès, vegeu també: Folke DAHL, Fanny PETITBON, Marguerite BOULET, *Les debuts de la presse française. Noveaux aperçus*, Goteborg: Elanders Boktryckeri Aktiebolag, 1951; i Eugène HATIN, *Les gazettes d'Hollande et la presse clandestine aux XVII et XVIII siècles*, Ginebra: Slatkine Reprints, 1964.

mercat d'informació: la que oferia la *Gazette*, censurada pel poder, i la que arribava a través de les gasetes estrangeres, on la gent trobava allò que la premsa oficial no explicava.[103]

A Anglaterra, d'altra banda, les primeres gasetes setmanals van començar a publicar-se el 1622 amb el nom de *Weekly Newes*. L'any 1665 va aparèixer *The London Gazzete*, el diari oficial del govern, on es publicaven tots els assumptes ministerials. A partir de final de segle es van afegir a l'oferta londinenca els trisetmanaris *Post Boy*, *Flyng Post* i *Post Man*. Finalment, l'any 1702 Anglaterra va veure el naixement de la primera publicació diària, el *Daily Courant*, al qual poc després va seguir *The Evening Post*, el primer diari de tarda.[104]

Pel que fa a Castella, l'aparició de les primeres publicacions amb caràcter periòdic va arribar gràcies a la iniciativa de Francisco Fabro Bremundan, un gaseter que gaudia de la confiança de Joan Josep d'Àustria. L'any 1661 va fundar la *Gazeta Nueva*, que inicialment apareixia una vegada al mes i que anys després es convertiria en la *Gazeta de Madrid*. A partir d'aleshores van començar a publicar-se altres gasetes a imitació de la de Madrid, principalment a Sevilla i a Saragossa.[105]

A Catalunya, en canvi, el primer intent de crear una publicació periòdica data de 1641, en un moment en què el país es trobava sota l'obediència del rei de França. Aquell any l'impressor barceloní Jaume Romeu es va proposar reproduir setmanalment la *Gazette* francesa. "La curiositat dels impressors de França me ha donat ocasió de quels imite, perquè lo que és bo sempre és imitable", anunciava en un dels

103. Gilles FEYEL, *L'annonce et la nouvelle...*, p. 435-436 i 504; Marie-Noële GRAND-MESNIL, *Mazarin, la Fronde et la presse, 1647-1649*. Paris: Armand Colin, 1947, p. 10-11. Amb relació a la propaganda antifrancesa, vegeu: Elizabeth EISENSTEIN, *Grub street abroad. Aspects of the French Cosmopolitan Press from the age of Louis XIV to the French Revolution*, Oxford: Clarendon Press, 1992; i Marion BRÉTÉCHÉ, *Les compagnons de Mercure. Journalisme et politique dans l'Europe de Louis XIV*, Ceyzérieu: Champ Vallon, 2015.

104. James Alan DOWNIE, *Robert Harley and the press. Propaganda and public opinion in the age of Swift and Defoe*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. IX i 3-10. Sobre els orígens de la premsa periòdica anglesa, vegeu també: Stanley MORISON, *The English Newspaper, an account of the physical development of journals printed in London between 1622 and the present day*, Cambridge: Cambridge University Press, 1932.

105. Sobre la primera premsa periòdica espanyola, vegeu: Eulogio VARELA HERVIAS, *Gazeta Nueva, 1661-1663. Notas sobre la Historia del periodismo español en la segunda mitad del siglo XVII,* Madrid, 1960; Juan PÉREZ DE GUZMÁN Y GALLO, *Bosquejo histórico-documental de la Gaceta de Madrid*, Madrid: imprenta de la sucesora de m. Minuesa de los Ríos, 1902; i Francisco Javier BOBILLO, *El BOE hace historia. De la Gaceta impresa al BOE digital (1661-2008)*, Madrid: Boletín Oficial del Estado, 2008. Sobre la història del periodisme espanyol, vegeu també: Maria Dolores SÁIZ, *Historia del periodismo en España, I. Los orígenes. El siglo XVIII*, Madrid: Alianza editorial, 1983; Pedro GÓMEZ APARICIO, *Historia del periodismo español*, Madrid: Editora Nacional, 1967-1981.

números, titulat genèricament *Gazeta*. Durant uns mesos, Romeu va aconseguir el seu propòsit, com documenten les gasetes que s'han conservat, publicades entre maig i novembre d'aquell any. En tots els casos es tractava de reproduccions parcials, traduïdes al català, de la *Gazette* de París.[106]

La periodicitat en la premsa catalana, això no obstant, no es va consolidar fins la dècada de 1680, coincidint amb l'interès que va despertar la Gran Guerra Turca. En aquell moment tot un seguit d'impressors, encapçalats per Rafael Figueró, van dedicar una part del seu negoci a la publicació de notícies.

106. Les gasetes impreses per Jaume Romeu entre maig i juny de 1641 —*Gazeta vinguda a esta ciutat de Barcelona per lo ordinari de París, vuy a 28 de maig, any 1641*, *Novas ordinarias del vint y sinch de maig mil sis cents quaranta hu*, *Gazeta* i *Novas ordinàrias del primer de juny mil siscents quaranta hu*— es corresponen amb els números 58, 59, 60 i 61 de la *Gazette* i de les *Nouvelles Ordinaires* publicades el 1641 pel *Bureau d'Adresse*, l'agència creada per Théophraste Renaudot. Al llarg d'aquell any, Romeu va continuar publicant la traducció de les gasetes parisenques. Segons el fons conservat, va reproduir parcialment la *Gazette* i les *Nouvelles Ordinaires* de 19 d'octubre, tot i que, en aquest cas, les va aplegar en un sol imprès, titulat *Relació verdadera dels bons successos de las guerras de Llevant*. Poc després va reproduir un número de l'*Extraordinaire*, publicat també per Renaudot, corresponent al dia 14 de novembre, per bé que el va titular *Novas ordinarias de nou de noembre*. Es conserven dues gasetes, sense datar, impreses per Romeu amb el títol de *Novas ordinàrias vingudas ab la estafeta de París*, que són reproduccions de la *Gazette* i les *Nouvelles Ordinaires* del 16 de novembre de 1641. La col·lecció de la *Gazette* es conserva a: BNF, Département Philosophie, histoire, sciences de l'homme, 4-LC2-1.

FUNDACIÓ
NOGUERA

Capítol 12
EL PROCÉS DE PRODUCCIÓ PERIODÍSTICA

Els redactors de les notícies

La primera baula de la cadena de producció de notícies eren els redactors, coneguts genèricament com a *gaseters*. Es tractava, com ha assenyalat Mario Infelise, d'uns individus molt ben relacionats amb les altes esferes del poder. De fet, les notícies estaven pensades, d'entrada, per a ser distribuïdes manuscritament entre cercles reduïts de les elits polítiques. Tanmateix, l'interès dels redactors d'obtenir beneficis més quantiosos motivava que, tard o d'hora, les notícies arribessin als impressors per a difondre-les a gran escala.[1]

Per prevenció, tant els redactors de les notícies com les fonts informatives acostumaven a ser anònims. Amb tot, el nom d'alguns gaseters va arribar a transcendir, sobretot per la seva capacitat d'influir en l'opinió pública. És el cas del portuguès Antonio Meschita, que en la primera meitat del segle xvii va treballar com a informador per a l'ambaixador espanyol a Venècia, el marquès de Bedmar. Segons Infelise, les gasetes que escrivia Meschita, enviades setmanalment a un cercle selecte de persones, contenien informació d'arreu del món, que el gaseter rebia per correspondència i que complementava amb notícies que recollia a Venècia, a través de confidents o pel carrer.[2]

Un altre gaseter molt actiu a la Venècia de mitjan segle xvii fou Giovanni Quorli, que distribuïa notícies per diverses ciutats d'Europa, cosa que va provocar les queixes d'alguns governs. L'any 1652 el cònsol venecià a Gènova va advertir les autoritats que els gaseters d'aquesta república introduïen a França les notícies que els enviava Quorli. Cap

FUNDACIÓ NOGUERA

1. Mario Infelise, "Disimulo e información...", p. 162-163.
2. Ibídem.

a final d'aquella dècada el gaseter venecià va arribar a repartir fins a dues-centes quaranta-cinc notícies cada setmana a una seixantena de persones que estaven abonades al seu servei, entre les quals hi havia gran part de la noblesa italiana i alemana. El compte de Pötting, per exemple, que fou ambaixador imperial a Madrid de 1663 a 1669, també les rebia.[3]

A Venècia va destacar també el gaseter Giacomo Torri. La seva condició d'agent imperial li va comportar problemes més d'una vegada. L'any 1679 el duc de Màntua, Ferdinand Carlo, va ordenar que rectifiqués una notícia que havia sortit publicada a Viena. Els escrits d'aquest gaseter també van molestar l'ambaixador francès a Venècia, el qual el va arribar a amenaçar amb llançar-lo a un canal si no deixava d'escriure coses inoportunes per al seu govern. Fins i tot, va circular el rumor que Torri havia estat assassinat, cosa que no era certa, per bé que, segons Infelise, era perfectament possible, no debades els gaseters eren una gran molèstia per a molts governs.[4]

Una mostra d'això es troba en una carta que el rei Lluís XIV de França va escriure el 1663 al comte d'Estrades, ambaixador a l'Haia, en la qual li ordenava investigar "dissimuladament" qui era el genovès que des d'Amsterdam enviava gasetes a Venècia, "escrites amb molta imprudència". Un temps després, Estrades responia al rei: "pel que respecta al genovès que continua fent gasetes contra els interessos de sa Magestat i contra la seva persona, portaré les meves queixes als Estats Generals per aconseguir que sigui castigat".[5]

A Espanya, algunes persones que es van dedicar a escriure gasetes van esdevenir molt populars. És el cas d'Andrés de Almansa i Mendoza, o bé de José de Pellicer. Aquest darrer va destacar com un dels principals responsables de la política propagandística orquestrada pel comte-duc d'Olivares contra Catalunya durant la Guerra dels Segadors. Un altre autor fou Jerónimo de Barrionuevo, reconegut pels seus *Avisos*.[6]

3. Mario INFELISE, "Le marché des informations à Venise...", p. 122-125.

4. Mario INFELISE, "The war, the news and the curious", dins Brendan DOOLEY i Sabina BARON, *The politics of information...*, p. 225.

5. Eugène HATIN, *Les gazettes d'Hollande...*, p. 91-92.

6. Maria Dolores SÁIZ, *Historia del periodismo...*, p. 37-60. Sobre Andrés de Almansa i Mendoza, vegeu també: Henry ETTINGHAUSEN, "La labor «periodística» de Andrés de Almansa y Mendoza: algunas cuestiones bibliográficas", dins María Cruz GARCÍA DE ENTERRÍA [*et al.*], *Las relaciones de sucesos en España (1500-1750)*, Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá de Henares, 1996, p. 123-132. Sobre la campanya propagandística engegada pel comte-duc d'Olivares, vegeu: José María JOVER, *Historia de una polémica y semblanza de una generación*, Madrid: CSIC, 1949; i Richard L. KAGAN, "Las «plumas teñidas» de Felipe IV: ¿periodismo o propaganda?", dins Roger CHARTIER i Carmen ESPEJO (eds.), *La aparición del periodismo en Europa...*, p. 87-100.

A la segona meitat del segle xvii el principal redactor de notícies de Madrid fou Francisco Fabro Bremundan, fundador de la *Gazeta Nueva*, a qui Joan Josep d'Àustria va concedir el títol de "gazetero mayor del Reino". A partir de 1677, la *Gazeta ordinaria de Madrid* i altres papers escrits per Bremundan foren utilitzats pel fill bastard de Felip IV per preparar la seva successió al tron, que aleshores ocupava Carles II, el seu germà. A la dècada de 1680, Fabro Bremundan va destacar per les gasetes sobre la guerra contra els turcs. La informació va aparèixer recollida en una obra en cinc volums titulada *Floro Histórico de la guerra sagrada contra turcos*.[7]

A Catalunya, en canvi, no hi ha constància que existís la figura del gaseter, entès com el professional que vivia de la redacció de notícies, cosa que s'explica perquè aquesta activitat requeria una proximitat amb la cort. Això no treu, però, que en moments puntuals hi hagués persones que publiquessin relacions sobre esdeveniments concrets. És el cas, per exemple, de Rafael Vilosa, administrador dels béns del marquès d'Aitona, que l'any 1662 va escriure, per ordre del virrei de Catalunya, una relació de les festes que es van celebrar a Barcelona pel naixement del príncep Carles, futur rei d'Espanya. Vilosa ho explicava en una carta enviada al marquès el març d'aquell any: "Con esta [carta] va la relación de las fiestas que se han hecho por el nacimiento del Príncipe (...). Mandómelo el marqués [de Olias, virrei de Catalunya] y fue forçoso obedecer. E procurado mesclar algo de buenas letras, para que venga a no enfadar tanto a los que la leyeren".[8]

La Diputació del General va encarregar al jurista Bonaventura de Tristany una relació de les festes per celebrar el naixement del príncep. Els diputats van ordenar el pagament de 25 lliures a Tristany "per los treballs ha presos en fer la relatió de ditas festas, la qual després fou imprimida per ser cosas de molt artifici y ostentatió per la Generalitat". Un altre exemple és la relació de les festes que es van fer a Barcelona per celebrar l'entrada de Joan Josep d'Àustria a la cort de Madrid, el 1677. Aquesta narració, encarregada i pagada per Jaume de Cortada,

7. Sobre l'activitat de Francisco Fabro Bremundan vegeu: Eulogio Varela Hervias, *Gazeta Nueva...*, i Juan Pérez de guzmán y Gallo, *Bosquejo histórico-documental...* A partir de 1690, després de la mort de Fabro Bremundan, el títol de "gacetero mayor" va recaure en el sacerdot Juan de las Hebas.

8. BC, Sèrie General Arxiu, Correspondència enviada per Rafael Vilosa, 1655-1663, Arx. 512, s. f., 4 de març de 1662. Hi ha una relació impresa a Barcelona sobre aquelles festes, tot i que no es pot afirmar que sigui la mateixa que va escriure Vilosa. *Relación de las fiestas...por el feliz nacimiento del Serenissimo Príncipe Don Carlos*. AHCB, B 1662 8 op. 2.

correu major de Catalunya, va aparèixer en dues parts, escrites per Joan Solà i Segura i per Serapi Berard, respectivament.[9]

Un altre exemple l'aporta el geògraf Josep Aparici, que l'estiu de l'any 1683 va fer imprimir una relació sobre el setge de l'exèrcit turc a la ciutat de Viena. Aparici va redactar la notícia a partir de la informació que contenien les gasetes en francès que rebia regularment el seu amo, Anton de Camporrells: "Aquell any fou quant lo Gran Turch posà lo siti a Viena, capital del Imperi, y aquells cavallers que venian a la conversació a casa lo amo, me empenyaren a que recullís totas las gasetas y que formàs en llengua espanyola una relació del siti, (...) [i] la doní a la estampa".[10]

En temps de guerra, persones d'arreu del país redactaven informació i l'enviaven a Barcelona. El juny de 1694, durant la Guerra dels Nou Anys, els consellers van rebre una carta de Joan Rovira i de Robles, des d'Hostalric, la qual contenia un "paper inclús" escrit per un confident. Es tractava d'una notícia manuscrita que explicava l'estat del setge de l'exèrcit francès a la ciutat de Girona. "Luego fuí arribat tinguí las notiscias de mon confident del paper inclús, las quals luego per un criat embihí a sa Excel·lència, crehent que era a la Roca, y en est punt arribà altra [correu] propi ab las notiscias de mon confident", deia Rovira. L'agost de 1695, el notari barceloní Josep Güell, enviat pels consellers a Sant Feliu de Guíxols, va escriure una relació sobre el setge dels francesos a Palamós: "He passat en fer un dietari del succehit desde 16 del corrent [agost de 1695] fins vuy en orde al siti de la plaça de Palamós, que ja·l tenia en borró y aguardava lo rendiment de la plaça per enviar·o en limpio a V.E.".[11]

Un exemple semblant es troba en la carta que el sacerdot Emanuel Gibert, domer de Garriguella, va enviar als consellers de Barcelona el juliol de 1714 des de Sant Iscle de Vallalta, prop d'Arenys de Munt, per informar-los de la situació que es vivia al país. El sacerdot assegurava que havia fet circular còpies d'una relació —no especificava si manuscrita o impresa— en la qual relatava els fets: "No faltarà qui la

9. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1659, Part 2.ª, Sèrie General (N), 217, f. 292, 31 de març de 1662. *General celebridad que la muy Ilustre Deputación...* BC, F.Bon. 5166; *Bosqueio breve y epítome de las glorias...* BC, F.Bon. 226; *Segunda parte de las fiestas que hizo Barcelona...* BC, F.Bon. 226 bis.

10. BC, Manuscrits, ms. 9326, f. 19v. Agraeixo a la historiadora Mercè Gras la informació sobre l'existència d'aquest document.

11. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1694, 1B-X-114, f. 195-196, 29 de juny de 1694, i ibídem, 1B-X-115, f. 167, 25 d'agost de 1695.

dirà [la veritat] aquí de la manera que la dich en alguns papers que en prosa he treballat y he esparsit per lo pahís".[12]

Una part de la informació de caràcter polític i militar que es publicava impresa provenia d'aquests intercanvis epistolars entre les institucions. Un exemple es troba en la petició que el gaseter oficial del regne de Castella, Francisco Fabro Bremundan, va fer arribar al Consell de Cent l'any 1678 a través de Joan Francesc Pujol, l'agent a Madrid, per tal d'aconseguir informació per escriure la relació del viatge que el rei havia fet a Saragossa l'any anterior. D'una forma semblant, Antonio Cristóbal Ubilla y Medina, marquès de Rivas, secretari d'Estat de Felip V, va escriure als consellers de Barcelona l'abril de 1703 demanant-los informació sobre l'estada que el rei va fer a Barcelona a final de l'any 1701 i principi del següent, ja que la necessitava per escriure un llibre del viatge del rei a Catalunya i a Itàlia.[13]

Sovint les notícies relacionades amb els afers de la guerra que procedien de fonts militars es transmetien per via diplomàtica, com es comprova en una relació sobre la conquesta de la fortalesa de Neuhäusel —ciutat hongaresa coneguda com a Nové Zámky— per part de l'exèrcit imperial, que es va imprimir a Madrid i posteriorment a Barcelona el 1685. El redactor —que molt probablement era Fabro Bremundan— va escriure la notícia partint de la informació que contenia una carta enviada per un capità de l'exèrcit al marquès de Borgomanero, ambaixador espanyol a Viena, que al seu torn la va fer arribar al marquès

12. Ibídem, Lletres comunes, 1714, 1B-X-127, n. 278, 3 de juliol de 1714. El sacerdot Emanuel Gibert, natural de Perelada, va destacar per la seva defensa de la causa austriacista a través de la poesia, motiu pel qual fou represaliat pel règim borbònic. Josep Playà Maset, Antoni Gómez Bosquet, "Edició dels poemes del rector de Garriguella. Un altre poeta català no tan desconegut (s. xviii)", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 45 (2014), p. 441. Segons explicava en la carta enviada als consellers, Gibert vivia amagat a Sant Iscle de Vallalta des de l'inici del setge de Barcelona de 1713-1714. Havia abandonat Perelada el 1706 per participar en la defensa de Barcelona del setge de l'exèrcit borbònic a la ciutat aquell any, motiu pel qual fou gratificat amb la doma de Garriguella.

13. La petició feta per Fabro Bremundan es pot consultar a: AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1678, 1B-X-102, f. 133, 16 de juliol de 1678. La relació fou publicada a Madrid l'any 1680 a la impremta de Bernardo de Villadiego, amb el títol de *Viage del Rey nuestro señor D. Carlos II al Reyno de Aragón*. BC, Bon. 10-III-1. La petició feta pel marquès de Rivas, a: AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1703-1704, 1B-X-121, n. 22, 28 d'abril de 1703. El llibre sobre el viatge de Felip V fou publicat a Madrid l'any 1704 a la impremta de Juan García Infanzón. *Succesión de el Rey D. Phelipe V, nuestro Señor, en la corona de España*... BC, Tor.5-4º. Felip V va concedir un privilegi d'impressió al marquès de Rivas per un període de vint anys. David González Cruz, *Propaganda e información en tiempos de guerra. España y América (1700-1714)*, Madrid: Sílex, 2009, p. 64.

de Gastañaga, aleshores governador de Flandes. El redactor de la relació va complementar la notícia amb la informació que un enviat de l'emperador va portar des de Viena al comte de Mansfeld, ambaixador imperial a la cort de Madrid. "En Neuheusel, según la relación del capitán de Cavallos don Pedro de Olivera, conforme a lo que escrivió el señor marqués de Borgomaynero al Excelentíssímo Señor D. Francisco Antonio de Agurto (la qual seguimos en esta) y la noticia que ha traydo a esta Corte un gentilhombre, despachado de la Cesárea a su embajador el Excelentíssimo Señor conde de Masfell".[14]

A vegades, les cartes escrites per particulars eren també susceptibles de ser publicades amb finalitats informatives i propagandístiques. El juny de 1695, per exemple, els rectors de les parròquies de Besalú, Dosquers, Maià de Montcal i Beuda van escriure al bisbe de Girona per queixar-se del saqueig que els soldats francesos havien fet en les seves respectives esglésies. Aquelles cartes van ser reproduïdes per Rafael Figueró a Barcelona i, fins i tot, foren publicades posteriorment a Saragossa, traduïdes al castellà, per l'impressor Jaime Magallón.[15]

L'interès de les institucions durant els conflictes bèl·lics per fer imprimir documents amb finalitats informatives o propagandístiques es constata també en una carta que el Consell de Cent va rebre l'any 1706 de part d'un sacerdot italià, que signava com a Antonio Cutrona, que contenia un sonet de lloança cap a la ciutat de Barcelona per haver-se declarat a favor de l'arxiduc Carles d'Àustria. Els versos originals en italià, que es conserven entre la correspondència municipal, foren traduïts al castellà i impresos al taller de Rafael Figueró.[16]

La credibilitat dels gaseters

La veracitat de les notícies era moltes vegades posada en dubte. Tomás de Tamayo, escriptor castellà de la primera meitat del segle XVII, va criticar durament una biografia del rei Felip IV amb l'argument que l'autor, Gonzalo Céspedes y Meneses, havia utilitzat les gasetes estrangeres com a font. "La autoridad de los materiales que se ha sacado este libro no es otra que las que tienen las relaciones menti-

14. *Noticias mas verdaderas de la expugnación de la fortaleza de Neuhausel...* AHCB, Pre-premsa 7/2.

15. *Relació de las bárbaras, sacrílegas e inauditas hostilitats...* BC, F.Bon. 5544; *Relación de las bárbaras, sacrílegas e inauditas hostilidades...venida a Zaragoza, martes 28 de junio y reimpressa por su original impresso en Barcelona*. BC, F.Bon. 9145.

16. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1709-1710, 1B-X-124, f. 15. *Ha corrido tanto la fama de lo que se ha merecido la Excelentíssima ciudad de Barcelona...* AHCB, B 1706 8.º op. 9.

rosas que de los libros con el nombre de mercurios salen en Francia y Alemania y de las gacetas ordinarias y relaciones de ciegos de que se componen".[17]

Segons Eugène Hatin, a França i a Holanda els escriptors més importants evitaven treballar com a redactors de notícies, ja que es tractava d'un ofici que gaudia de poca reputació. L'escriptor i filòsof Pierre Bayle els va defensar de les crítiques. "Els gaseters no són pas els responsables de les falsedats que escampen; la seva bona fe es conserva intacta, ja que ells no fan imprimir res que no hagi estat enviat pels corresponsals". Uns anys més tard, Voltaire denunciava la poca credibilitat que, al seu parer, tenien les informacions publicades: "Existeix un comerç fet per alguns miserables refugiats, basat en l'escàndol i en les mentides, que es distribueix cada setmana per tot el món a canvi de diners. Hom paga dos, tres o quatre-cents florins l'any a obscurs redactors de notícies de París, que escampen totes les infàmies imaginables".[18]

La política comunicativa de la monarquia francesa es trobava al centre de les crítiques. Així, per exemple, una notícia impresa a Barcelona l'any 1675 en el marc de la Guerra franco-holandesa denunciava les falsedats que, a parer de l'autor, contenien les gasetes publicades a França: "Parece conocerán los que manejan las gazetas de Francia lo mucho que difieren de las patrañas con que la política francesa procura encubrir a sus pueblos, engañados y oprimidos, el malogro de la sangre que se les continua a chupar con mil invenciones nuevas". Uns mesos després va circular una notícia sobre la Batalla de Palerm, que va tenir lloc el juny de 1676, durant la Guerra d'Holanda, entre les flotes hispanoholandesa i francesa. El redactor assegurava que s'havien escrit moltes falsedats sobre aquell esdeveniment. "Aviendo venido esta nueva en tantas cartas y con la variedad que suele prohijar en las noticias el passar por muchas bocas y por muchas manos, (...) se contará aquí con sinceridad, abonada de las cartas, a que se deve mas fe, lo que en el último correo han participado de aquel sucesso".[19]

L'autor d'una notícia publicada el 1676 sobre el setge de Philippsburg, durant la Guerra d'Holanda, advertia que les informacions publicades per la *Gazette* no coincidien amb la versió que donaven altres fonts: "Dize la Gazeta de Paris que [los franceses] pelearon con gran valor, aunque los obligó el número mayor de enemigos a bolverse a embar-

17. Eulogio Varela Hervias, *Gazeta Nueva...*, p. XVI.

18. Eugène Hatin, *Les gazettes d'Hollande...*, p. 58, 82 i 105-106.

19. *Continuación de los progressos de las armas imperiales...* AHCB, B 1675 8.º op. 1; *Relación del combate que sucedió a dos de junio en la baya de Palermo*. AHCB, Pre-premsa 5/21.

car y repassar el Rin, pero otras relaciones dizen perecieron muchos a manos de los alemanes y que buena parte se ahogó en la confusión". Tanmateix, no només les gasetes franceses escombraven cap a casa. L'any 1674 va circular una relació sobre la Batalla de Sinsheim, que va tenir lloc el 16 de juny, que donava la victòria a l'exèrcit imperial quan, en realitat, l'havien guanyada els francesos.[20]

L'any 1684 es va publicar una relació sobre el setge de Girona en la qual es justificava l'actuació de les tropes espanyoles. L'autor denunciava les falsedats que, segons ell, contenien les gasetes. "Pregúntame V.M., amigo y señor mío, el que si son ciertas tanta variedad de noticias, como por cartas y gazetas, han esparcido al buen sucesso que Dios fue servido darnos sobre el sitio de Gerona. (...) Sabiendo lo que son gazetas, hago de sus vestiduras poco aprecio". Un altre personatge anònim criticava una relació sobre el setge publicada per un gaseter. "He leído tu gaseta, que es cierto que lo es, pues a tan a vista, cuerpo descubierto, se te sueltan por ambos carrillos las patrañas y falsedades. Eres, en fin, gasatero al uso".[21]

L'agost de 1686 va circular la notícia que la fortalesa de Buda havia caigut en poder de l'exèrcit imperial, un fet que, en realitat, no es va produir fins el 2 de setembre. El 12 de setembre, però, Josep Monfar i Sorts escrivia en el seu diari que tot el que s'havia publicat era fals. "Todas las nuebas y relationes que se escrivieron tanto de Roma como de Madrid todas fueron mentira, por equivocaciones de los correos y gasistas [gacetistas]". A pesar de tot, els impressors s'esforçaven per vendre les gasetes com un producte que gaudia de tota credibilitat. És el cas, per exemple, d'una notícia sobre la presa de Belgrad per part de les tropes imperials que l'impressor Martí Gelabert va publicar el 1688, fent constar en el títol que la informació era verídica, com la *"que siempre traen las tales gaçetas"*.[22]

La veracitat de les informacions estava condicionada, sobretot en temps de guerra, pels interessos dels bàndols bel·ligerants. Els redactors, seguint molt sovint les directrius polítiques, procuraven ocultar

20. *Nueva relación de diferentes sucessos...en los assedios de Philipsburg y Mastrique*. AHCB, Pre-premsa 5/8; *Relación verdadera de lo que passó a 16 de junio entre el exército del sereníssimo señor duque de Lorena...* AHCB, Pre-premsa 5/19.

21. *Carta escrita por un amigo a otro que desea saber la verdad desta campaña y assedio de Gerona en este año de 1684*. BC, F.Bon. 14874; BC, F.Bon. 5110.

22. BUB, Manuscrits, Diario de noticias de Barcelona de los años 1685, 1686 y 1687, ms. 398, f. 128, 12 de setembre de 1686. La notícia errònia sobre la presa de Buda porta per títol *Noticias venidas de Roma, Olanda, León y París a 30 de agosto de 1686, confirmando la rendición de Buda...* AHCB, A 8.º op. 815; *Confirmación de la pressa de Belgrado...* BC, F. Bon. 6021.

les derrotes militars. El juliol de 1690, per exemple, els francesos van desconfiar de les notícies que donaven per certa la victòria del duc de Luxemburg a la Batalla de Fleurus, durant la Guerra dels Nou Anys. Tot i que, efectivament, l'exèrcit francès havia derrotat contundentment les tropes dels països que formaven la Lliga d'Habsburg, algunes notícies procedents de la capital francesa no descartaven que el desenllaç hagués estat a l'inrevés: "Aunque nuestros gazeteros nos consuelan mucho, lo que creemos es que avremos llevado la peor parte".[23]

L'any 1692, de nou, els francesos van minimitzar la derrota que l'armada havia patit a la Batalla de Barfleur contra la flota anglohoholandesa, comandada per l'almirall Edward Russell. "Aunque es verdad que nuestros gazeteros disminuyan la pérdida y nos consuelan con términos muy azucarados (que al principio saben bien y al fin amargan), son muchos los lutos que se previenen por los que han muerto en la batalla, que con esto entendemos nos ha ido mal". L'any 1693, encara en temps de la Guerra dels Nou Anys, es va reeditar a Barcelona una relació que atribuïa a la Lliga d'Habsburg la victòria en la batalla que va tenir lloc a Landen a final del mes de juliol. L'autor assegurava que volia desmentir "las melancólicas noticias que franceses han esparcido tan a su favor en todas partes de la batalla dada los días 28 y 29 de julio". La veritat però, és que la Batalla de Landen fou guanyada per l'exèrcit francès, comandat pel duc de Luxemburg.[24]

A Barcelona, durant el setge de 1697, hi hagué una polèmica que tenia el seu origen en una informació publicada per ordre del virrei, Francisco Fernández de Velasco. A finals de juliol va aparèixer una extensa relació, en forma de diari, impresa per Rafael Figueró, que tenia per objectiu contrarrestar la propaganda francesa, que, segons sembla, ocultava la dificultat que tenien els assetjants per prendre la ciutat. "Estos son los sucessos (...) que se dan al público por las instancias de muchos que lo han solicitado y para desvanecer al mismo tiempo los enredos y cautela con que franceses en sus gazetas procuran ocultar lo caro les cuesta la empreza", assegurava la relació. Aquell diari, això no obstant, més que combatre l'opinió francesa, elogiava l'actuació de l'exèrcit hispànic, el qual, a les ordres del general Miguel Otaza, actuava fora muralles, a la rereguarda de l'enemic. Això va enutjar els barcelonins que lluitaven a l'interior de la ciutat, que se sentiren menystinguts i enganyats pel virrei. Per aquest motiu, com explicava Narcís Feliu

23. *Noticias generales de Europa...a 28 de julio de 1690*. AHCB, Pre-premsa 4/1.

24. *Noticias generales de Europa...a 27 de junio de 1692*. AHCB, Pre-premsa 4/1; *Relación verdadera de la sangrienta batalla que huvo en Flandes...* BC, F.Bon.11912.

de la Penya, la relació fou cremada. "Salió a luz un papel impresso en Barcelona, ponderando fingidas proezas de las milicias de a fuera, exaltando al virrey y dando repetidos elogios a don Miguel Otaza. (...) Otros que se pudieron recoger los quemaron en los claustros de San Francisco, mandándose recoger y prohibir los demás".[25]

El 2 d'agost, el notari Pere Llosas va enviar sis exemplars de la relació als diputats de la Generalitat, que aleshores residien a Vilafranca del Penedès. "He sabut que Figueró avia estampat un diari asserca del siti de la ciutat. Envihí luego me·n donàs 6 per V.S., los quals van junt ab la present". Tres dies després, però, Llosas tornava a escriure als diputats de la Generalitat, advertint-los de la polèmica. "Los diaris del siti tinch remesos a V.S. no·m diu los age rebuts, als quals y ha moltas mentidas, y per dita rahó y per falsaris foren cremats públicament per lo Bras Militar en los claustros de Sant Francesch".[26]

Durant la Guerra de Successió la premsa fou també utilitzada per difondre falsedats, amb l'objectiu d'influir en l'estat d'ànim tant dels soldats com de la població. L'any 1706, per exemple, el bàndol borbònic va fer circular que l'arxiduc Carles d'Àustria havia autoritzat els soldats protestants a resar a les esglésies, cosa que va fer necessari un desmentiment oficial. "Las vozes divulgadas en Castilla en gazetas y manifiestos de que huviesse dado yo a las tropas de Inglaterra y Olanda iglesias públicas donde se predicasse su religión eran dignas del mayor desprecio".[27]

Segons assegurava Miquel Lligada, agent del Consell de Cent a Roma, en una carta escrita als consellers el març de 1706, els partidaris de Felip V en aquesta ciutat feien circular rumors que Catalunya s'havia convertit en una mena de Sodoma, on monges i frares no respectaven la clausura ni el vot de castedat. "Y lo pitjor que personatges de considerasió me asseguran que lo senyor nunsio del Papa de Madrid escriu lo mateix. En Nàpols, per totas las iglesias, en los púlpits, esta

25. Narcís FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña*, p. 443. *Diario de los sucessos del sitio de Barcelona y real exército de Cataluña*. AHCB, B.1697 8.º op. 3. Existeix una edició d'aquest diari publicada a Madrid per Antonio Bizarrón, amb el títol de *Diario puntual de los sucessos del sitio de Barcelona y exército de Cataluña*... ICC, RES-CAPS 2; així com també una altra impresa a Lisboa per Antonio Pedrozo Galram, amb el mateix títol i en castellà. BC, F.Bon. 2511.

26. ACA, Generalitat, Sèrie R, 126, Cartes Rebudes, 1697-1698, Part 1.ª, f. 10 i 28, 2 i 5 d'agost de 1697.

27. BUB, B-65/4/3-20. Amb relació a l'estratègia de difondre notícies falses per part dels dos bàndols bel·ligerants en la Guerra de Successió, vegeu: David GONZÁLEZ CRUZ, *Propaganda e información...*, p. 157-178.

Quaresma no se sent altre de la boca dels predicadors que estas y altres inquitats contra la nostra pobra Catalunya".[28]

Per aquest motiu, Lligada recomanava als consellers que, per tal de desmentir la propaganda que s'escampava des del bàndol borbònic, enviessin notícies amb la veritat del que passava a Catalunya. "Y seria de gran conveniensia y utilitat per lo crèdit de nostra nasió, que per via de Gènova de continuo se enviassen las notisias del que passa aquí, perquè estos prínceps de Itàlia isquessan una volta de tants embrolls com los tenen posats los nostres enemichs".[29]

La premsa austriacista denunciava contínuament que el bàndol borbònic escampava falsedats sobre la salut del rei Carles III. "Y queda el grande sentimiento a nuestro amado Monarca de que se valgan de estos y otros fingidos medios los franceses, tan enemigos de la política como de la verdad. En Navarra sabemos por cierto que corren iguales falsedades". Un correu que va arribar a Saragossa advertia que l'exèrcit francès feia circular informacions falses: "Assegurando que estas son las noticias mas verídicas, no obstante los embustes esparce la malicia francesa, con la máxima que el solo mantener un quarto de hora una mentira puede ser de mucho provecho". Les notícies que portava aquell correu, això no obstant, no eren del tot certes, ja que, entre altres coses, es deia que hi havia hagut una rebel·lió dins l'exèrcit de Felip V i que al duc de Berwick li havien tallat el cap.[30]

Des del bàndol borbònic també es denunciava que les gasetes austriacistes no deien la veritat. Agustín López de Mendoza, en la *Historia de las guerras civiles de España*, assegurava que les notícies publicades pel bàndol aliat a Saragossa havien exagerat els danys causats per l'exèrcit borbònic en l'ocupació de la població aragonesa de Daroca. "Fue la ciudad saqueada, y fuera de los desórdenes irremediables en el primer ardor del soldado, no sucedieron los que ponderaron las gacetas de Zaragoza, antes todos los jefes se aplicaron a evitar los [abusos] de mujeres y profanación de iglesias". López de Mendoza també dubtava de la veracitat del que explicaven les gasetes sobre la victòria que l'exèrcit aliat va obtenir a Calamocha el desembre de 1706. "Este fue

28. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1705-1706, 1B-X-122, f. 83, 27 de març de 1706.

29. Ibídem, f. 122, 24 d'abril de 1706.

30. *Mercurio veloz y verídico de noticias, venidas a Barcelona dia 28 de julio por la estafetilla de Zaragoça*. BC, F.Bon. 570; *Particulares noticias llegadas a la ciudad de Zaragoça...publicadas a 7 de setiembre de 1706 y venidas a Barcelona por el correo de Aragón a 10 de dicho mes*. BC, F.Bon. 5829.

el suceso de Calamocha, tan mentido en las gacetas, en que sin duda fue igual el número de los muertos de uno y otro partido".[31]

Un darrer exemple de la campanya d'informació i desinformació que es va lliurar a través de la premsa durant la Guerra de Successió l'aporta una notícia que Rafael Figueró va publicar l'any 1712 sobre l'intent dels francesos, comandats pel duc de Vendôme, de conquerir el castell de Cardona. Segons aquella informació, les gasetes borbòniques havien fet circular que la fortalesa havia capitulat. "No dexó de alegrar a Madrid y París, dando no menores seguridades que las de estar ya casi rendido el castillo, según una y otra Corte lo han querido publicar en sus gazetas".[32]

L'INICI DEL PROCÉS DE PRODUCCIÓ

El procés de producció de notícies s'activava amb l'arribada del correu, fins i tot encara que la informació no hagués estat confirmada. Una notícia apareguda a Barcelona l'any 1678 advertia que la setmana següent es donarien més detalls: "Esta es, amigo letor, la noticia que por aora ha podido adquirirse, que reconociera manifiesto delito negándola a la tuya y dexando de participarla a tus píos afectos, ofreciéndotela más exacta y con todas las circunstancias que la hazen lustrosa por el correo que viene". Una gaseta impresa per Rafael Figueró l'any 1687, que recollia informacions procedents de diverses ciutats d'Europa, anunciava que les notícies seguirien apareixent amb periodicitat setmanal, sempre que la correspondència ho fes possible: "Se iran continuando dichas noticias todas las semanas assí como llegare el correo".[33]

En una altra relació impresa per Figueró l'any 1691, que informava de la victòria del príncep Lluís de Baden a la Batalla de Slankamen, durant la Gran Guerra Turca, es justificava la necessitat que havia de donar les notícies com més aviat millor, encara que els detalls haguessin d'esperar. El concepte d'immediatesa, per tant, era ja molt present en la ment dels impressors. "Porque las buenas nuevas no se han de dilatar, mas se han de participar a todos con la mayor presteza que se

31. Agustín LÓPEZ DE MENDOZA, *Historia de las guerras civiles de España. Desde la muerte del señor Carlos II, que sucedió en 1º de noviembre de 1700, distribuida en ocho libros por los mismos años regulados hasta el de 1708*, Saragossa: Imprenta del Hospicio Provincial, 1882, p. 319 i 322.

32. *Breve y sucinta recopilación de los sucessos generales de Europa en el año de 1711, publicada en Olanda en últimos del mismo año e impressa nuevamente en Barcelona, año de 1712*. BUB, B-65/4/1-21.

33. *Festivos aplausos, universales júbilos de la Christiandad...* BUB, C-239/2/6-21; *Noticias generales de Europa...a 4 de julio de 1687*. BC, F.Bon. 2271.

FUNDACIÓ NOGUERA

pueda, (...) se da oy al público por mayor el aviso de la dichosa vitoria que han tenido las armas del Señor Emperador en Ungria, aguardando noticias mas individuales de todo para contar todas las singularidades de ella, dignas de la piadosa y christiana curiosidad".[34]

El retard en l'arribada dels correus era la raó principal que provocava la interrupció de la publicació regular de notícies. L'any 1691, una relació impresa per Figueró atribuïa la manca de novetats al retard del servei de correu pel mal temps. Per solucionar l'inconvenient, l'impressor va publicar una carta que el sultà Solimà II havia enviat suposadament al destronat Jaume II d'Anglaterra, exiliat a França.

> Por no cortar el hilo de las noticias se prosigue con esta carta, digna de qualquiera bien intencionada curiosidad, para que advertida no admire las noticias que se esperan este año de 1691. La causa de no continuar esta semana con las novedades de Europa es aver faltado los correos, a quienes ha malogrado el paso la mucha nieve que en partes ha igualado los valles con los montes. Suplirá la carta siguiente, que se ideava ya dar a la prensa.[35]

Durant la Guerra de Successió la periodicitat seguia depenent del bon funcionament del sistema de correu. En una relació publicada per Figueró el 1707 s'advertia els lectors que la guerra provocava interrupcions en el servei ordinari, raó per la qual sovint arribaven abans a Barcelona les notícies velles que les noves. L'impressor recordava la importància de posar la informació en coneixement dels lectors, ja fos abans o després.

> Siempre las noticias son nuevas para los que las ignoran el día que las alcansan. Notorio es quan rigurosas han sido las tormentas en el Golfo por los que se sabe han padecido naufragio, como también lo receloso que algunas embarcaciones neutrales que han venido han sido en traher las noticias por no peligrar en los puertos de Francia donde avian de tocar. Por esta razón, no aviendo correos fixos, se han de tomar las noticias quando vienen, que son las últimas muchas vezes las primeras que se reciben y en la misma conformidad se imprimen. (...) En essa conformidad de aquí adelante se darán al público como vinieren, que ignorándolas acá, siempre nos serán nuevas y de ellas se podrá por lo menos inserir regularmente el estado de los sucessos, para el común beneficio.[36]

34. *Relación de la insigne victoria que el Señor Príncipe de Baden...* BC, F.Bon. 4335.
35. *Copia de una carta que el sultán Solimán, Emperador de los turcos...* AHCB, B 1691 8.º op. 2.
36. *Diaria relación de los progressos de las Armas Cesáreas en Italia...* AHCB, B 1707 8.º op. 10.

Durant el setge de Barcelona de 1713-1714 l'aïllament comunicatiu comportava que la major part de les notícies fossin locals. Amb tot, en alguna ocasió Rafael Figueró aconseguia reproduir les gasetes europees que arribaven per correu.

> El inevitable extravio de los correos y el embargo que tienen puesto los enemigos a su entrada retrassa a esta capital las noticias universales, motivo suficiente para reducirse los impressos diarios a las [noticias] particulares. (...) Se continuará desde dicho día en impresso aparte, reducido este a las últimas noticias que han llegado de diferentes partes por los impressos de Olanda, los cantones [Suïssa] y Milán.[37]

A vegades, la interrupció del subministrament setmanal de notícies motivava que els impressors, per no perdre lectors, tornessin a imprimir informacions que havien estat publicades anys abans. Es tractava, de fet, d'una pràctica molt habitual a l'època, que el dramaturg anglès Ben Jonson va denunciar a *The Staple of News*, una sàtira sobre el món de la premsa, estrenada a Londres l'any 1625. Un exemple d'aquesta pràctica és la notícia que va publicar la impremta de Josep Forcada l'any 1683, titulada *Relación de los maravillosos y horrendos prodigios que han aparecido por el ayre sobre la ciudad de San Jorge, en la Ungría superior*. Es tractava, de fet, de la reedició d'una notícia publicada en català l'any 1642 per l'impressor Gabriel Nogués amb el mateix títol. D'una forma semblant, un pronòstic escrit per un suposat savi de Jerusalem, publicat inicialment a Barcelona l'any 1619 per l'impressor Esteve Liberós, fou reeditat el 1687 per Martí Gelabert. Aquest pronòstic aventurava grans desgràcies per a l'Imperi otomà, de manera que no és gens estrany que en plena guerra contra els turcs el seu contingut es tornés a posar d'actualitat.[38]

Una altra mostra de la pràctica de reeditar notícies velles s'observa en el pronòstic que els llibreters Anton Ferrer i Baltasar Ferrer van publicar l'any 1689, titulat *Pronóstico astrológico que salió el año de 1684 y aora se ven sus efectos, por el señor Matheo Questier, professor en Paris, el qual pronosticó el día de su muerte y del conde de San Pol*.

37. *Noticias generales de Europa, publicadas en Barcelona dia 22 de junio de 1714*. BC, F.Bon. 709.

38. Ben JONSON, *El comercio de noticias y Noticias del Nuevo Mundo descubierto en la Luna*, edició de Javier Díaz Noci, Bilbao: Universidad del País Vasco, 2002, p. 68. *Relación de los maravillosos y horrendos prodigios...* BC, F.Bon. 2205; *Relació dels maravillosos y horrendos prodigis...* BC, F.Bon.10872; *Relación de un pronóstico y plática que hizo el sabio Aben Obar de Jerusalén...* AHCB, B 1687 8.º op. 1. Un exemplar de l'edició feta per Liberós el 1619 es pot consultar a: AHCB, BNL, Res. 254, f. 106.

Aquest pronòstic, que augurava grans desgràcies a França per haver propiciat l'inici de la Guerra dels Nou Anys, fou imprès de nou a final de l'any 1705 per Bartomeu Giralt, amb el títol de *Pronóstico astrológico, por el señor Matheo Questier, professor en Paris*, precisament en un moment —a l'inici de la Guerra de Successió a Catalunya— en què el rei Lluís XIV era considerat per a molts com el responsable dels mals d'Europa.[39]

UN PUNT DE REDISTRIBUCIÓ

Una gran part de la premsa que circulava per Europa era un producte reeditat. La intervenció dels impressors —del componedor, concretament— en el procés productiu era més propera a la feina d'un editor, ja que es limitava a afegir o eliminar fragments de text segons l'espai disponible.[40]

Com moltes altres ciutats, Barcelona era, en primera instància, un punt de redistribució, sobretot pel que fa a la premsa periòdica. La major part de les gasetes que sortien de les impremtes d'aquesta ciutat no contenien informació original, sinó que reproduïen notícies que s'havien publicat prèviament en altres ciutats, sobretot a Madrid, però també en els grans centres comunicatius europeus, com París, Viena, Roma o Amsterdam. A Espanya, aquest rol redistribuïdor l'exercien també altres ciutats, com per exemple Sevilla, Saragossa o Sant Sebastià. Una les primeres mostres d'aquesta activitat a la Barcelona de la segona meitat del segle XVII apareix a la *Gazeta Nueva*, un periòdic mensual que Francisco Fabro Bremundan publicava a Madrid, a la impremta de Julián de Paredes. En concret, el número IX, que porta per títol *Gazeta Nueva de los sucessos políticos y militares de la mayor parte de la Europa, hasta fin de julio deste año de 1661*, fou reeditat a Barcelona a la impremta d'Antoni Lacavalleria. A pesar que només s'ha conservat aquest número, tot fa pensar que Barcelona era, com Sevilla o Saragossa, un punt de reedició de la *Gazeta Nueva* que es feia a Madrid. Aquest seria, doncs, el segon intent documentat de treure una publicació periòdica —en aquest cas mensual— a Barcelona, després de l'aparició de la *Gazeta* de Jaume Romeu, l'any 1641.[41]

39. *Pronóstico astrológico que salió el año de 1684...* BC, F.Bon. 6008; *Pronóstico astrológico...* BC, F.Bon. 5668.

40. En aquest sentit, vegeu: Marion BRÉTÉCHÉ, *Les compagnons de Mercure...*, p. 85.

41. *Gazeta Nueva de los sucessos políticos y militares de la mayor parte de la Europa, hasta fin de julio deste año de 1661*, Barcelona, Antoni Lacavalleria. BM, F 38 8.º 11. Una reproducció facsímil del número IX de la *Gazeta Nueva* publicada a Madrid està editada a: Eulogio VARELA HERVIAS, *Gazeta Nueva...*, p. 65-72. Varela Hervias no va

Generalment, la informació sobre un determinat esdeveniment recorria la Península d'un extrem a l'altre i s'imprimia en diferents ciutats, sovint repetint el mateix text. Aquest és el cas, per exemple, d'una carta que narrava els efectes d'un huracà que hi hagué a Cadis el 1671, que fou impresa a Madrid i posteriorment reproduïda a Barcelona per Rafael Figueró. La mateixa carta fou enviada també des de Cadis a Sevilla, on també es va imprimir. Un exemple semblant es troba en les informacions que van circular el 1680 sobre el terratrèmol que hi hagué aquell any a la ciutat de Màlaga. L'impressor Juan Francisco de Blas va publicar la notícia a Sevilla amb el títol de *Relación verdadera en que da quenta de la ruina que a causado el temblor de tierra en la ciudad de Málaga*. Al seu torn, Jaume Caís, administrador de la impremta Cormellas, va reproduir el text de la notícia amb el títol de *Relación verdadera del temblor de tierra en Málaga*. Posteriorment, Vicenç Surià va imprimir una "segunda relación" que contenia les "circunstancias que faltaron a la primera".[42]

Així mateix, les informacions procedents d'Europa que es publicaven a Madrid eren reproduïdes en altres ciutats peninsulars. És el cas, per exemple, d'un extens diari sobre el setge de Buda, publicat a Madrid el 1686 pel llibreter Sebastián de Armendáriz a la impremta d'Antonio Román, amb el títol *de Diario del assedio y expugnación de la ciudad de Buda, metropoli del reyno de Ungría*. Aquesta relació fou reeditada aquell mateix any a Barcelona per Rafael Figueró amb el mateix títol, així com també a Sevilla, per part de l'impressor Tomás López de Haro.[43]

La Gran Guerra Turca, de 1683 a 1699, va generar un gran volum de notícies impreses a Barcelona, esperonat sobretot per Rafel Figueró. En una declaració feta uns anys després en el marc d'un plet, l'impressor Martí Gelabert assegurava que "en temps que lo senyor Emperador (...) tenia la guerra contra lo turch, (...) anaven los estampers y dit Figaró

incloure Barcelona entre les ciutats on s'editava la *Gazeta Nueva*. Sobre l'activitat de Juan Gómez de Blas, responsable de la reedició de la *Gazeta Nueva* a Sevilla, vegeu: Carmen ESPEJO CALA, "El impresor sevillano Juan Gómez de Blas y los orígenes de la prensa periódica. La Gazeta Nueva de Sevilla (1661-1667)", *ZER*, 25, 2008, p. 243-267.

42. *Copia de carta remitida de la ciudad de Cádiz a esta Corte...* BUB, XVII-2624-3; *Copia de carta remitida de la ciudad de Cádiz a esta de Sevilla...* US, A 113/111(38); *Relación verdadera en que da quenta de la ruina...* RAE, 36-VIII-15(35); *Relación verdadera del temblor de tierra en Málaga, este año de 1680*. ABEV, Varis 211, 1; *Segunda relación del horrible temblor...* ABEV, Varis 211, 3. Sobre les relacions d'aquest terratrèmol publicades a Sevilla, vegeu: Pedro RUEDA RAMÍREZ i Manuel FERNÁNDEZ CHAVES, "El terremoto como noticia...", p. 581-604.

43. UPF, ZX1686.D53; BUB, C-239/2/6-9; US, A 109/025 (26).

ab competència qui més aviat podia tràurer las gasetas, y lo mateix feya ell, testimoni".[44]

Coincidint amb l'interès que va despertar la guerra contra els turcs, a Barcelona es publicava de manera més o menys regular una gaseta que portava el títol genèric de *Noticias generales de Europa, venidas por el correo de Flandes*. Es tractava d'un recull de notícies procedents de diferents ciutats europees que habitualment arribaven a la capital catalana via Saragossa, com es constata en la gaseta que Gelabert va imprimir l'octubre de 1688 amb el títol de *Noticias generales de Europa, venidas a Zaragoza por el correo de Flandes, sábado a 23 de octubre, y reinpresas en Barcelona a 30 de dicho mes de 1688*. Es tractava de notícies que s'havien publicat prèviament a Madrid, així com a Sant Sebastià, cosa que s'explica perquè aquesta ciutat era un important nus de comunicacions entre Espanya i França. A més de formar part de la ruta dels correus de Flandes i d'Itàlia, el port basc constituïa un dels principals punts de connexió marítima entre la Península i Europa. Aprofitant aquesta circumstància, l'any 1687 l'impressor Pedro de Huarte va començar a reeditar una gaseta que Pierre de Cleyn publicava en castellà a Brussel·les amb el títol de *Noticias principales y verdaderas*.[45]

Es conserven tres exemplars d'unes *Noticias principales y verdaderas* que foren publicades a Barcelona el 1685 a la impremta del llibreter Josep Moyà, les quals, segons assenyalen Díaz Noci i Hoyo Hurtado, són una reedició de la gaseta en castellà impresa per Pierre de Cleyn a Brussel·les i que Huarte reproduïa a Sant Sebastià. Això explica, per tant, el perquè moltes de les gasetes impreses a Barcelona en aquells anys amb el títol de *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Flandes* sovint portaven informacions locals de la ciutat basca. Un exemple l'és la gaseta que Rafael Figueró va publicar amb aquest títol el 14 de setembre de 1691 en la qual hi figurava una notícia de Sant Sebastià, datada el dia 4 d'aquell mateix mes. Aquesta gaseta era la reproducció d'una altra d'idèntica que es va publicar a Saragossa una setmana abans amb el títol de *Noticias generales de Europa, venidas a Zaragoça per el correo de Flandes, sábado a 8 de setiembre de 1691*.[46]

---

44. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s.f., 19 d'abril de 1707.

45. *Noticias generales de Europa, venidas a Zaragoza por el correo de Flandes, sábado a 23 de octubre, y reinpresas en Barcelona a 30 de dicho mes de 1688*. AHCB, Pre-premsa 7/17. Pierre de Cleyn fou també el responsable de la publicació a Brussel·les d'una gaseta en francès que portava per títol *Relations véritables*. Sobre les gasetes impreses a Sant Sebastià vegeu: Javier Díaz Noci, "Gacetas españolas de los Países Bajos...", p. 228-232; i Javier Díaz Noci i Mercedes Hoyo Hurtado, *El nacimiento del periodismo vasco. Gacetas donostiarras de los siglos xvii y xviii*, Donostia: Eusko Ikaskunta, 2003.

46. *Noticias principales y verdaderas*... BUB, C-240/6/8-53; BUB, C-240/6/8-54; i BUB, C-240/6/8-31; *Noticias generales de Europa...a 14 de setiembre de 1691*. BC, F.Bon.

Una altra mostra d'aquesta connexió entre Barcelona i les ciutats de Saragossa i de Sant Sebastià l'aporta una gaseta que Figueró va imprimir amb el títol de *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Flandes al 1 de octubre 1695*. A més d'altres notícies procedents de diverses ciutats d'Europa, la gaseta impresa a Barcelona incorporava una informació datada a la capital aragonesa el 27 de setembre, segons la qual havia arribat a Sant Sebastià la notícia de la presa de la ciutat flamenca de Namur per l'exèrcit de la Lliga d'Habsburg: "Según las cartas que se han visto aquí [Saragossa] de San Sebastián, avisan aver passado por aquella ciudad en posta un gentil-hombre del duque de Baviera al Rey nuestro Señor con la feliz, quanto alegre, noticia del rendimiento de Namur".[47]

Una prova que les informacions publicades a Saragossa i reproduïdes posteriorment a Barcelona sovint tenien el seu origen a Brussel·les l'és la sèrie de *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Flandes* publicada l'any 1692 per Rafael Figueró. El text del número aparegut el dia 1 de febrer, per exemple, és idèntic al de la gaseta titulada *Noticias generales de Europa, venidas a Zaragoça por el correo de Flandes, sábado 26 de enero de 1692*. Una part del contingut de totes dues és, això no obstant, una traducció de la informació apareguda a les *Relations véritables, du 2 janvier 1692*, publicades a Brussel·les per Gilles Stryckwant, a la impremta de la vídua de Pierre de Cleyn.[48]

A més, els impressors de Barcelona també reproduïen gasetes holandeses. És el cas, per exemple, d'una gaseta provinent d'Amsterdam de la qual es conserven dos exemplars reeditats l'any 1673 per Jacint Andreu i Rafael Figueró, respectivament, així com també d'un núme-

---

2306; *Noticias generales de Europa, venidas a Zaragoça...a 8 de setiembre de 1691*. AHCB, Pre-premsa 6/2. Sobre aquestes gasetes, vegeu: Javier DÍAZ NOCI i Mercedes HOYO HURTADO, *El nacimiento del periodismo vasco...*, p. 54 i 439-444.

47. *Noticias generales de Europa...* AHCB, Pre-premsa 4/1. La notícia de la presa de Namur va arribar a Madrid la nit del 22 de setembre de 1695, segons va informar Benito de Pelegrí, agent de la Generalitat a la cort, als diputats. ACA, Generalitat, Sèrie R, 122, Cartes Rebudes, 1695-1696, f. 99, 24 de setembre 1695.

48. *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Flandes a 1 de febrero de 1692*. AHCB, Pre-premsa 4/1. *Noticias generales de Europa, venidas a Zaragoça por el correo de Flandes, sábado 26 de enero de 1692*. AHCB, Pre-premsa 6/2; *Relations véritables, du 2 janvier 1692*. AHCB, Pre-premsa 8/1. El mateix succeeix si es compara les *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Flandes a 29 de febrero de 1692*, de Rafael Figueró, AHCB, Pre-premsa 4/1, amb les *Relations véritables, du 30 janvier 1692*. AHCB, Pre-premsa 8/1; així com també les *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Flandes a 7 de marzo de 1692*, AHCB, Pre-premsa 4/1, amb les *Noticias generales de Europa, venidas a Zaragoça por el correo de Flandes, sábado a 1 de março de 1692*. AHCB, Pre-premsa 6/2, i les *Relations véritables, du 9 février 1692*. AHCB, Pre-premsa 8/1.

ro aparegut el 1689, el responsable del qual fou Martí Gelabert. En els dos primers casos podria tractar-se d'una traducció de la *Gazette d'Amsterdam*, publicada en francès en aquesta ciutat, mentre que la impresa per Gelabert el 1689 podria ser una reedició de la *Gazeta de Amsterdam* que el sefardita David de Castro Tartás, resident en aquella ciutat, va publicar en castellà a partir de 1675. D'altra banda, existeix també una gaseta titulada *Nuevas de Amsterdam, de lunes 5 de febrero de 1685*, publicada a la impremta de Josep Moyà, que podria ser també una reproducció de la de Castro Tartás amb un títol diferent.[49]

Sovint, els títols que els impressors posaven a les gasetes eren diferents dels originals, com ho mostra, per exemple, la que Jaume Caís i Rafael Figueró van reproduir l'octubre de 1687, que contenia el mateix text. Ara bé, la gaseta de Caís portava per títol *Noticias ciertas de Alemanya, venidas a Barcelona por el correo de Milán a 3 de octubre 1687*, mentre que la de Figueró es titulava *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Flandes, viernes 3 de octubre de 1687*.[50]

En aquells anys, Rafael Figueró també imprimia unes *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Italia*. Es tractava de la reproducció d'una gaseta impresa a Saragossa que contenia informació arribada a la península pel "correo de Italia", que cobria la ruta entre Roma i Madrid passant per Lió i Irún. Un exemple es troba en el número que porta per títol *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Italia, 8 de setiembre 1690*, que reproduïa fidelment el contingut d'una altra gaseta que s'havia imprès a Saragossa una setmana abans, titulada *Noticias generales de Europa, venidas con el correo de Italia, miércoles 30 de agosto de 1690*.[51]

A vegades, però, les notícies procedents d'Itàlia arribaven a Barcelona per via marítima, de manera que, en aquest cas, les gasetes de la capital catalana no eren reproduccions de les de Madrid o Saragossa, sinó que eren traduccions fetes directament de l'italià. Un exemple l'aporta la gaseta titulada *Noticias verdaderas, venidas a esta ciudad*

49. Sobre la *Gazeta de Amsterdam* publicada per David de Castro Tartás, vegeu: Javier DÍAZ NOCI, "Gacetas españolas de los Países Bajos..." i Javier DÍAZ NOCI i Mercedes HOYO HURTADO, *El nacimiento del periodismo vasco...*, p. 52-57. Segons aquests autors, David de Castro Tartás va començar a publicar la *Gazeta de Amsterdam* el 1675, de manera que les edicions aparegudes a Barcelona el 1673 es correspondrien amb la que es publicava en francès. *Gazeta de Amsterdan, del lunes 17 de abril 1673*. AHCB, Pre-premsa 4/3; *Gazeta de Amsterdam, de lunes 26 de junio 1673*. AHCB, Pre-premsa 4/8; *Nuevas de Amsterdam, de lunes 5 de febrero 1685*. BUB, C-240/6/8-51; *Gazeta de Amsterdam, de lunes 20 de agosto de 1689*. BC, F.Bon. 2682.

50. BC, F.Bon. 2286; BC, F.Bon. 2285.

51. AHCB, Pre-premsa 4/2; AHCB, A 8.º op. 419.

de Barcelona por una faluca, oy a 15 de julio de 1690. Aquesta gaseta, impresa per Rafael Figueró, contenia notícies de Torí i de Milà. Un altre exemple, encara més clar, l'aporta una notícia sobre la Batalla de Slankamen, publicada per Figueró l'agost de 1691. En aquest cas es tractava de la traducció d'una informació impresa a Roma per Giovanni Francesco Buagni.[52]

Les notícies que arribaven a Barcelona per via marítima provocaven un canvi en el sentit del flux informatiu entre aquesta ciutat i Saragossa. L'any 1691, per exemple, arran d'una victòria de les tropes imperials comandades pel duc de Savoia, Figueró va publicar una relació que contenia una notícia datada a Gènova el 24 de gener de 1691 que fou reproduïda posteriorment a Saragossa, afegint el nom d'aquesta ciutat en el títol.[53]

Aquestes informacions que venien per mar solien publicar-se abans a Barcelona que a Madrid. Durant la campanya d'Itàlia del 1702, en la qual va participar el rei Felip V se'n troben alguns exemples. El 5 d'agost d'aquell any va arribar a la capital catalana una carta adreçada al virrei, el comte de Palma, que l'informava de la victòria que les tropes comandades per Felip V i el duc de Vendôme, mariscal francès, havien obtingut el 26 de juliol prop de Castelnovo. La notícia fou publicada a Barcelona per l'impressor Francesc Guasch. Deu dies després, la mateixa notícia apareixia a la *Gaceta de Madrid*.[54]

---

52. *Noticias verdaderas...* AHCB, B 1690 8.º op. 11. La notícia sobre la batalla de Slankamen impresa a Barcelona per Rafael Figueró porta per títol *Relación veridica de la señalada victoria alcançada de las Armas Cesáreas, bajo el mando del Serenissimo Principe Luis de Baden contra el immenso poder otomano, bajo el mando del primer Visir, en Salankement, en la Esclavonia, a 19 de Agosto de 1691, venida de la corte de Viena en la de Roma. Traducida de italiano en lengua castellana en esta ciudad de Barcelona a 12 de este corriente mes de octubre de 1691. Va a la fin notado el número de los muertos y también las muy señaladas fiestas que por tan grande victoria se hizieron en la corte romana*. BB, Patrimoni, *N 15-I-4. La relació publicada a Roma per Giovanni Francesco Buagni es titula *Relazione verídica et essatta della segnalata vittoria ottenuta dalle armi cesaree sotto il comando del seren. Prencipe Ludovico di Baden contro le ottomane sotto il primo visir, appresso Salankement in Schiavonia alli 19 di agosto 1691, venuto dalla Corte di Vienna, coll aggiunta delle feste fatte in Roma*. AHCB, A 8.º op. 168.

53. *Relación verdadera de la victoria que han alcanzado las armas de la Alteza Real del Señor Duque de Saboya contra franceses, venida a esta ciudad de Barcelona por una embarcación genovesa*. AHCB, B 1691 8.º op. 8; *Relación verdadera de la victoria que han alcançado las armas de la Alteza Real del Señor Duque de Saboya contra franceses, venida a esta ciudad de Barcelona por una embarcacion genovesa y a Zaragoça el martes a 13 de febrero de 1691*. AHCB, A 8.º op. 398.

54. *Relación remitida al Excelentíssimo Señor Conde de Palma, nuestro Virrey y Capitán General, desde el campo de Castelnovo a los 27 de julio, venida por el extraordinario que de passo para Madrid arribó a esta ciudad el día 5 de agosto de 1702*. BC, F.Bon. 502; *Gaceta de Madrid, del martes 26 de setiembre de 1702*. La col·lecció de la *Gaceta de Madrid* es pot consultar a: *www.boe.es*.

Un exemple semblant l'aporta la notícia de la capitulació de la ciutat de Guastalla, ocupada per l'exèrcit de les dues corones el 9 de setembre de 1702. La notícia de la victòria fou enviada per correu extraordinari a la reina Maria Lluïsa de Savoia, esposa de Felip V. El correu, que havia partit de Luzzara, va passar per Barcelona deu dies després i, tot seguit, la notícia fou impresa per Francesc Guasch; mentre que el 26 de setembre va aparèixer a la *Gaceta de Madrid*.[55]

A banda d'això, a Barcelona es publicava una gaseta amb el títol genèric de *Noticias generales de Europa* que tenia com a via d'arribada el correu de França. Generalment, era una reproducció que Rafael Figueró feia de la *Gazette* de París. La informació que contenien les *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Francia, a 1 de agosto de 1687*, per exemple, era la traducció d'una part de la *Gazette, du 19 juillet 1687*. I les *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Francia, a 22 de agosto del año de 1687* reproduïen la *Gazette, du 9 aoust 1687*. Els exemplars conservats mostren que la *Gazette* es reeditava a Barcelona, parcialment, amb una diferència de quinze dies. És probable que la traducció catalana es fes a partir de l'edició que s'imprimia a Lió.[56]

Cap a final de l'any 1700 l'impressor Francesc Guasch reeditava la *Gaceta de Madrid* substituint el nom pel de *Gazeta venida a Barcelona por el correo de España*. El gener de 1701, però, Rafael Figueró va començar també a reproduir-la, amb el títol de *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Flandes*, de manera que durant unes setmanes van aparèixer dues edicions simultànies i idèntiques de la gaseta castellana. Poc després, Guasch va canviar d'estratègia i va passar a publicar-ne una de diferent, amb el títol de *Varias noticias últimamente venidas a Barcelona por el correo de España*.[57]

---

55. *Relación de la rendición de la plaza de Guastala, venida del campo de Luzara en 19 del presente mes de setiembre por el correo extraordinario que passa a la Reyna nuestra Señora*. BC, F.Bon. 503; *Gaceta de Madrid, del martes 26 de setiembre de 1702.*

56. *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Francia, a 1 de agosto de 1687*, AHCB, Pre-premsa 3/2; *Gazette, du 19 juillet 1687*. AHCB, Pre-premsa 3/9; *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Francia, a 22 de agosto del año de 1687*. AHCB, Pre-premsa 3/2; *Gazette, du 9 aoust 1687*. AHCB, Pre-premsa 3/9. Sobre les reedicions de la *Gazette* en altres ciutats franceses, vegeu: Gilles FEYEL, *La "Gazette" en province à travers ses réimpressions, 1631-1752*, Amsterdam i Maarssen: Holland University Press, 1982.

57. *Gazeta venida a Barcelona por el correo de España, viernes a 24 de deziembre de 1700*, de Francesc Guasch. AHCB, Pre-premsa 1/2. Era una reproducció de la *Gaceta de Madrid, del martes 14 de diziembre de 1700*. La gaseta de Figueró, titulada *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Flandes a 21 de enero de 1701*, a: BC, F.Bon. 492. El contingut d'aquesta coincidia amb la *Gazeta venida a Barcelona*

Aquest canvi podria deure's, com assenyala Pérez de Guzmán, al fet que Figueró va aconseguir l'exclusiva per reeditar la *Gaceta de Madrid* a Barcelona, "añadiendo después del capítulo de las noticias de la Corte otro con las de aquella ciudad". Això hauria estat possible gràcies a un acord entre Figueró i Juan de Goyeneche, un noble navarrès que el 1697 havia comprat els drets de la gaseta castellana. Tanmateix, entre agost de 1703 i novembre de 1704 es torna a detectar la reproducció de la Gaceta de Madrid per part de Guasch, amb el títol de *Varias noticias venidas a Barcelona por el correo de España*.[58]

En aquest temps, Francesc Guasch va reproduir separadament les notícies sobre el setge de Gibraltar que publicava la *Gaceta de Madrid*. Això es constata, per exemple, en la que es titulava *Relación de la continuación del sitio de Gibraltar, venida a Barcelona por la estafetilla de Madrid, lunes al primero de deziembre de 1704* que era la reproducció d'una informació sobre l'estat del setge de Gibraltar publicada a la *Gaceta de Madrid* el 25 de novembre.[59]

L'estiu de 1706, durant les setmanes que l'exèrcit aliat va ocupar la capital castellana, la *Gaceta de Madrid* es convertí en una publicació al servei de l'austriacisme. Fins i tot fou reeditada per Figueró, com es pot veure a partir de l'exemplar titulat *Gazeta de Madrid, venida a Barcelona a 23 de julio de 1706*, que era una reproducció de la *Gaceta de Madrid* apareguda el 29 de juny.[60]

Durant la Guerra de Successsió, Rafael Figueró va imprimir també una gaseta titulada *Noticias de diferentes partes de Europa*, de la qual es conserven una dotzena d'exemplars de 1707 i 1708. És possible que les notícies que contenia tinguessin l'origen en les *Nouvelles de divers endroits*, coneguda també com la *Gazette de Berne*, que va aparèixer en aquesta ciutat de 1689 a 1786. Acabada la guerra, l'impressor Josep Texidó va publicar una gaseta amb el títol de *Noticias de diferentes*

por el correo de España, viernes a 21 de enero de 1701, publicada per Guasch. Totes dues reproduïen el contingut de la *Gaceta de Madrid, del martes 11 de enero de 1701*.

58. Juan PÉREZ DE GUZMÁN Y GALLO, *Bosquejo histórico-documental...*, p. 70-72. Pérez de Guzmán apunta que l'acord entre Goyeneche i Figueró es va fer el 1711, cosa del tot improbable, tenint en compte que Madrid i Barcelona estaven sota el domini de dos reis diferents. Podria tractar-se d'una confusió o d'un error tipogràfic i que, en realitat, l'acord s'hagués produït el 1701. Malauradament, Pérez de Guzmán no assenyala la font d'aquesta informació. *Varias noticias venidas a Barcelona por el correo de España*. BC, F.Bon. 9365.

59. *Relación de la continuación del sitio de Gibraltar...* AHCB, B.1704 8.º op. 10.

60. *Gazeta de Madrid, venida a Barcelona a 23 de julio de 1706*. BC, F.Bon. 566.

FUNDACIÓ NOGUERA

partes, on tornava a reproduir gran part de la informació continguda a la *Gaceta de Madrid*.[61]

UN CENTRE PRODUCTOR DE NOTÍCIES

La major part de notícies publicades a Barcelona sobre esdeveniments succeïts a Europa eren reproduccions de gasetes impreses en altres ciutats. Això no obstant, ocasionalment es publicaven notícies originals, generalment en forma de relació. En aquest cas, es tractava d'informació sobre fets ocorreguts en l'entorn proper. Un dels primers exemples de la segona meitat del segle XVII és una notícia impresa l'any 1655 al taller de Josep Forcada sobre el setge de Berga. La notícia, titulada *Relación del sitio, rendimiento y socorro de Berga, por quien se halló presente en todo*, datada a Vic el 20 d'octubre, fou redactada per un testimoni presencial que, molt probablement, acompanyava les tropes del governador, Josep de Pinós.[62]

Una cosa semblant va succeir el 1674 durant la campanya que el duc de San Germán, virrei de Catalunya, va dur a terme al Rosselló, durant la Guerra d'Holanda. Les victòries del virrei al Vallespir es van publicar a Barcelona, com per exemple una notícia que narrava la presa de la vila de Morellàs. Després d'ocupar el castell de la Bellaguarda, el juny de 1674, el duc de San Germán va escriure als consellers de Barcelona, cosa que va donar lloc a la publicació d'una altra relació per part de Rafael Figueró.[63]

El setge de l'exèrcit francès a Girona l'any 1684 va generar un bon nombre de notícies, principalment per narrar l'assalt fallit de les tropes

---

61. *Noticias de diferentes partes de Europa...* BC, F.Bon. 5755. Una altra de les grans gasetes europees de l'època era la que portava per títol *Nouvelles extraordinaires de divers endroits*, anomenada *Gazette de Leyde*, que es publicava regularment en aquesta ciutat holandesa des de 1677. Sobre aquesta gaseta, vegeu: Jeremy D. POPKIN, *News and politics in the age of revolution. Jean Luzac's Gazette de Leyde*, Ithaca (NY)/Londres: Cornell University Press, 1989. El primer exemplar conservat de la gaseta impresa per Josep Texidó porta per títol *Noticias de diferentes partes, venidas a Barcelona en 22 de setiembre de 1714*. BC, F.Bon. 3050. D'aquesta gaseta setmanal es conserven les col·leccions gairebé senceres dels anys 1715, 1716 i 1717. BC, F.Bon. 717 a 873.

62. *Relación del sitio, rendimiento y socorro de Berga...* BC, F.Bon. 9133.

63. *Relación verdadera del buen sucesso han tenido las armas de su Magestad en el rendimiento del castillo de Bellaguarda...* BC, F.Bon. 2466. La carta enviada pel duc de San Germán als consellers de Barcelona consta a: DACB, vol.XIX, p.175. Una altra de les relacions impreses per Rafael Figueró l'any 1674 portava per títol *Relación verdadera del dichoso sucesso con que se ha servido Dios nuestro Señor socorrer a las Reales Armas de su Magestad en los primeros passos que ha dado en Rossellón...* BC, F.Bon. 2467. Aquesta relació fou reproduïda a Saragossa amb el mateix títol per l'impressor Juan de Ibar. AHCB, A 8º op. 402.

comandades pel mariscal Bellefonds. L'impressor gironí Jeroni Palol va publicar una notícia titulada *Relación del assedio puso el francés sobre la ciudad de Gerona y del assalto dio sobre la misma ciudad a 24 de mayo de 1684*, que fou reproduïda a Barcelona per l'impressor Vicenç Surià amb un títol semblant. Al seu torn, Francesc Muns, administrador de la impremta Mathevat, va publicar una notícia que es titulava *Relación verídica de lo sucedido en el sitio de Girona*, mentre que la societat encapçalada pel llibreter Josep Moyà en va imprimir una altre, en català, que va titular *Relació verdadera del feliz succés que han tingut las armas catholicas del nostre Rei...en lo siti y combat que donà lo exèrcit francès en la ciutat de Girona a 12 de maig 1684*. Finalment, els llibreters Anton Ferrer i Baltasar Ferrer van publicar una relació que era una reproducció parcial, traduïda al castellà, de la de Moyà.[64]

La fi del setge de Girona es va anunciar a Madrid el 31 de maig, en una relació feta per Sebastián de Armendáriz que portava el títol de *Primeras noticias laureadas de la valerosíssima defensa de la muy noble y muy leal ciudad de Girona contra el exército de Francia, que manda el mariscal de Bellefons*. La informació provenia d'una carta portada per "un extraordinario de Cataluña, despachado a 26 de mayo". A París, en canvi, el 30 de maig encara no es tenien notícies del desenllaç del setge de Girona. Una relació amb el títol *Le combat donné entre l'armée du Roy, commandée par le maréchal de Belfons et les troupes des espagnols en Catalogne* recollia els esdeveniments ocorreguts fins el 13 de maig, quan els francesos van travessar el riu Ter pel Pont Major i van arribar a les portes de Girona.[65]

Coincidint amb l'esclat de la Guerra dels Nou Anys, els impressors van incrementar la publicació de notícies amb contingut propi. L'any 1689, en un número de les *Noticias generales de Europa, venidas por el correo de Francia*, publicat per Rafael Figueró, va aparèixer per primer cop una informació d'un esdeveniment ocorregut a la capital catalana. En concret, la gaseta incorporava una notícia, datada el 15 de novembre, que explicava que una tartana havia entrat al port de

64. *Relación del assedio puso el francés sobre la ciudad de Gerona...* BC, F.Bon. 2488; *Relación verdadera, escrita por la ciudad de Gerona...*. BC, F.Bon. 14873. D'aquesta relació es conserva una còpia manuscrita. BC, F.Bon. 5104. *Relación verídica de lo sucedido en el sitio de Girona...* ABEV, Varis 211, 23; *Relació verdadera del feliz succés que han tingut las armas...*BC, F.Bon. 184. La relació publicada per Anton i Baltasar Ferrer: *Relación verdadera del feliz suceso que han tenido las armas...* BC, F.Bon. 2487. Sobre les notícies i pamflets publicats sobre el setge de Girona de 1684, vegeu: Antonio ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante el reinado de Carlos II...*, p. 350-351.

65. *Primeras noticias laureadas...* BC, F.Bon.5991; *Le combat donné entre l'armée du Roy...* AHCB, A 8.º op. 455.

Barcelona amb dos vaixells capturats davant de Mataró. Es tracta del primer cas conegut en què una gaseta publicada a Barcelona amb periodicitat setmanal incorporava contingut propi, elaborat a partir d'un esdeveniment ocorregut a la mateixa ciutat.[66]

L'any 1695 van aparèixer una gran quantitat de notícies que narraven les accions del veguer de Vic, Ramon Sala i Sassala, contra els francesos. Un exemple és la relació que portava per títol *Distinta y verdadera relación de la vitoria conseguida por los Migueletes y Paysanos, mandados por el Capitán Raymundo de Sala y Sasala*, publicada el març d'aquell any. La notícia reproduïa, fil per randa, unes cartes enviades pel veguer i pels consellers de Vic al virrei de Catalunya.[67]

Les accions protagonitzades per Sala i Sassala van tenir ressò més enllà de les fronteres catalanes. La notícia d'un enfrontament del veguer de Vic contra els francesos que va tenir lloc el 5 d'abril a Argelaguer, publicada inicialment per Rafael Figueró, va aparèixer a Sevilla dins d'un full titulat *Relación y gazeta general de la sangrienta batalla que ha avido en Cataluña*.[68]

La campanya de 1695 va donar lloc a un fet important dins la història de la premsa catalana: l'aparició de la *Gazeta de Barcelona*. Es tractava d'una publicació setmanal que, per primer cop, estava formada integrament per informacions pròpies i no per retalls de notícies procedents d'altres ciutats. Es conserven sis números d'aquesta primera etapa de la *Gazeta de Barcelona*, impresos per Rafael Figueró entre el 24 de maig i el 19 de juliol de 1695. El contingut se centrava, principalment, en notícies relacionades amb l'actuació del veguer de Vic i del general Juan de Acuña contra els francesos.[69]

---

66. *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Francia a 18 de noviembre de 1689*. AHCB, Pre-premsa 3/2.

67. *Distinta y verdadera relación de la vitoria conseguida por los Migueletes y Paysanos, mandados por el Capitán Raymundo de Sala y Sasala...* BC, F.Bon. 11960. Sobre les notícies que va generar l'actuació de Sala i Sassala, vegeu: Xevi Camprubí, "La construcció del relat periodístic a l'època Moderna: el tractament de la informació sobre la campanya militar del veguer de Vic de 1695", *Ausa*, 178, 2016, p. 721-747.

68. *Relación del buen sucesso que el día 5 de abril de 1695 han tenido los migueletes...* BC, F.Bon. 9148; *Relación y gazeta general de la sangrienta batalla que ha avido en Cataluña...* US, A 064(285)/002(16).

69. *Gazeta de Barcelona, de oy martes 24 de mayo de 1695*. BC, F.Bon. 5543/V; *Gazeta de Barcelona, de oy martes 31 de mayo de 1695*. BC, F.Bon. 5543/IV; *Gazeta de Barcelona, de oy martes a 14 de junio de 1695*. BC, F.Bon. 5543/III, *Gazeta de Barcelona, de oy martes a 21 de junio de 1695*. F.Bon. 5543/II; *Gazeta de Barcelona, de oy martes a 5 de julio de 1695*. BC, F.Bon. 5543/I; *Gazeta de Barcelona, de oy martes a 19 de julio de 1695*. BC, F.Bon. 5543.

La producció de notícies pròpies va fer un salt qualitatiu coincidint amb l'inici de la Guerra de Successió. A això hi va contribuir, sens dubte, l'establiment de la cort de l'arxiduc Carles d'Àustria a Barcelona, el novembre de 1705. La presència del rei va convertir la capital catalana en un centre productor de notícies d'àmbit internacional, que Rafael Figueró, l'impressor reial, s'encarregava puntualment de publicar. Això es constata, per exemple, en una notícia redactada a partir d'una carta que informava al rei Carles III de l'avanç de l'exèrcit aliat a Flandes després de la victòria a la Batalla de Ramillies, el 23 de maig de 1706. Un altre exemple l'aporta l'entrada de l'exèrcit aliat a la ciutat de Nàpols, el juliol de 1707, que es va conèixer a Barcelona a través d'una carta adreçada al rei. El secretari reial, Ramon Vilana Perles, va informar de la presa de Nàpols als consellers el mateix dia. Tot seguit, la notícia fou enviada a la impremta.[70]

Els moviments del rei eren explicats amb detall per la premsa de Barcelona, tal com es constata, per exemple, en la notícia sobre el viatge que Carles III va fer a Montserrat el juny de 1706, impresa per Figueró. Les informacions sobre les accions de les tropes aliades al front d'Aragó eren enviades regularment a Barcelona per persones properes a l'exèrcit. Un exemple n'és la carta que un capellà castrense va enviar a Llorenç Tomàs, canceller de Catalunya, en nom del marquès de Marialva, general portuguès, per informar-lo d'un enfrontament contra les tropes borbòniques prop de Mequinensa.[71]

Durant la Guerra de Successió, Figueró va continuar reproduint gasetes que contenien notícies de les principals ciutats d'Europa, tot afegint-hi informació sobre esdeveniments ocorreguts a la capital catalana. El juliol de 1706, per exemple, va reproduir una *Gazeta de diferentes partes de Europa, venida a Barcelona en 8 de julio de 1706*, que contenia notícies diverses, procedents de Brussel·les, Venècia, Milà

70. *Noticias de los felizes sucessos que van consiguiendo las armas de los altos aliados en Flandes...venidas a Barcelona por expresso despachado a la Magestad Católica de Carlos III (que Dios guarde), día 21 de junio de 1706*. BC, F.Bon. 5803; *Diario del destacamiento de la armada Cesárea de Italia...puesto en las reales manos del Rey nuestro Señor por el marquès de Rofrano, Gentilhombre de Cámara de su Magestad, que llegó a este puerto jueves a 21 de julio de 1707*. BUB, B-65/4/3-28. La notificació del secretari Vilana Perles als consellers de Barcelona està documentada a: DACB, vol.XXVI, p. 232.

71. *Exemplares acciones de devoción y culto en que se exercitó la Magestad de nuestro adorado Rey...en el admirable santuario de la Virgen Santíssima de Montserrate*. BC, F.Bon. 5740; *Copia de carta que el padre fr. Juan de la Concepción...escrive al Señor doctor Don Lorenço Thomás y Costa, canciller de Cathaluña, haziendo relación de la expedición de Mequinença...* BC, F.Bon. 2992.

i altres ciutats. A més, aquesta gaseta incorporava una informació datada a Barcelona el 10 de juliol d'aquell any.[72]

En aquest temps, a més, va tornar a aparèixer la *Gazeta de Barcelona*, de la qual, segons el fons guardat, no hi ha constància de la seva publicació des de l'any 1695. D'aquesta etapa es conserven números dispersos de 1708, 1709, 1710, 1712 i 1713. El primer exemplar conegut porta per títol *Gazeta de Barcelona, publicada dia 6 de agosto 1708*, per bé que, tenint en compte que era el número 30, es probable que aparegués des de principi d'aquell any. Aquesta gaseta portava, entre altres, notícies de Londres, de Viena i de Nàpols, així com també una informació pròpia, datada a Barcelona el 6 d'agost. A més, reproduïa la llista dels càrrecs i privilegis atorgats per Carles III amb motiu del seu casament amb Elisabet Cristina de Brunswick.[73]

La *Gazeta de Barcelona* es va continuar publicant fins poc després de l'inici del setge de 1713-1714, moment en què va canviar el títol pel de *Diario del sitio y defensa de Barcelona*. Es tractava d'un canvi lògic, tenint en compte que a partir d'aleshores va deixar d'estar formada per reculls de notícies d'Europa —com era habitual en les gasetes— i va adoptar el dietari com a gènere. Aquesta publicació constitueix una altra fita important en la història de la premsa catalana, ja que va aparèixer regularment durant catorze mesos i, a més, sempre elaborada amb contingut propi, a partir de la informació de caràcter polític i militar que generava el setge.[74]

L'OPINIÓ PUBLICADA

La circulació de pamflets propagandístics fou constant a Europa al llarg de la segona meitat del segle XVII, principalment com a resposta a la política expansionista del rei Lluís XIV. Acostumaven a tenir el seu origen a Holanda, Itàlia o Alemanya i s'introduïen clandestinament a França, escrits en francès. Molts d'aquests escrits es van reproduir, traduïts al castellà, a Madrid, Sevilla, Saragossa o Barcelona. Una de les primeres mostres que es conserven és un pamflet que criticava el pacte de França i Anglaterra contra Espanya l'any 1657, durant la Guerra Angloespanyola. Aquest pamflet, imprès per Josep Forcada, havia estat, segons es desprèn del títol, publicat originalment a París i incorporava els articles del pacte francoalemany, "los quales se imprimieron en

72. *Gazeta de diferentes partes de Europa...* BC, F.Bon. 557.
73. *Gazeta de Barcelona, publicada dia 6 de agosto 1708.* BUB, B-65/4/1-31.
74. En aquest sentit, vegeu: Agustí ALCOBERRO, Mireia CAMPABADAL i Xevi CAMPRUBÍ, *El setge de Barcelona...*

Absterdan y se han traduzido en castellano, y se imprimen para que vea el mundo el estado miserable a que la ambición de un mal valido ha traído al que se llama Christianíssimo Rey de Francia".[75]

L'aparició de pamflets antifrancesos es va intensificar a partir de la Guerra de les Reunions, que el 1683 i 1684 va enfrontar les monarquies hispànica i francesa. Una mostra és la *Manifestación de las máximas de Francia*, que criticava la pretensió de Lluís XIV sobre el Ducat de Brabant. D'aquest pamflet es conserven exemplars fets a Barcelona per l'impressor Jacint Andreu, a Saragossa, pels hereus de Diego Dormer i a València, per Francesc Mestre. Un altre paper imprès a Barcelona el 1684 contra l'anomenada "política de les reunions" portava per títol *Idea y proceder de Francia*. Es tractava, molt probablement, de la traducció al castellà d'un pamflet publicat originalment a Alemanya i que fou introduït clandestinament a França. De fet, existeix una altra edició, també en castellà, que, segons indica, fou impresa a Colònia per un tal Christian War-Sager, un nom que no figura en els catàlegs d'impressors europeus. Com assenyalen Peter Burke i Asa Briggs, la utilització de noms falsos fou un recurs utilitzat pels impressors protestants per fer arribar la propaganda a ciutats catòliques. Alguns dels noms més habituals era el de Freetown, o el seu equivalent en altres llengües, com Villefranche o Vilafranca, així com el de Colònia, "donde durante ciento cincuenta años se atribuyeron libros a un impresor inexistente, Pierre de Marteau".[76]

El nom de War-Sager, de fet, apareix en una gran quantitat de pamflets antifrancesos impresos durant la Guerra dels Nou Anys. Un altre exemple és el que porta per títol *Espíritu de Francia y máximas de Luís XIV, descubiertas a la Europa*, que fou imprès suposadament a Colònia. Aquest pamflet va ser reeditat també a Barcelona per Rafael Figueró, tal com l'impressor anunciava en una gaseta: "Adviértese a los curiosos como ha salido aora nuevamente un papel muy curioso

75. *Memorial que la nobleza de Francia dio a su Rey Luis XIIII...sacado del original francés que se imprimió en Paris el año de 1657 y traduzido en castellano a la letra*. BC, F.Bon. 5642.

76. *Manifestación de las máximas de Francia*... BC, F. Bon. 5514; Saragossa, hereus de Diego Dormer. UPF, ZX1684z.M36; València, per Francesc Mestre. US, A 112/030(4); *Idea y proceder de Francia*... Barcelona, per Rafael Figueró. BUB, B-64/9/33; Colònia, per Christian War-Sager. BC, F.Bon.181. L'autoria d'aquest pamflet ha estat atribuïda a Manuel de Lira, que a la dècada de 1670 fou ambaixador espanyol a l'Haia, a Brusselles i a Colònia. Amb relació a la utilització de noms ficticis, vegeu: Asa BRIGGS i Peter BURKE, *De Gutenberg a Internet. Una historia social de los medios de comunicación*, Taurus, 2002, p. 67.

venido de Colonia, que se intitula Espíritu de Francia y Máximas de Luys XIV".[77]

Un altre exemple d'aquesta propaganda antifrancesa que suposadament tenia l'origen a Colònia es troba en un pamflet titulat *Verdades incontrastables que declaran los disignios y los motivos del proceder de la Francia*, datat en aquella ciutat el febrer de 1689. El colofó indica que fou publicat uns mesos després a Barcelona per un impressor inexistent: "Acabose de imprimir este papel en Barçelona el día 5 de junio del año de 1689 en la imprenta de Hernando Ferrer i compañía". Un exemplar d'una altra edició assegura que el pamflet fou imprès "en Colonia y en España, traducido de alemán en español". També es conserva un pamflet titulat *La Francia con turbante*, el qual, segons el peu d'impremta, fou publicat a Colònia per un tal Miguel Petruchi, un nom que tampoc no apareix en els catàlegs d'impressors.[78]

La prova més evident que tota aquesta literatura clandestina antifrancesa provenia d'Europa es troba en el pamflet titulat *Suspiros de la Francia esclava que aspira a ponerse en libertad*, que fou imprès a Barcelona per Josep Llopis i també per Rafael Figueró. Es tractava de la traducció d'una obra titulada *Les soupirs de la France esclave, qui aspire après la liberté*, que va aparèixer anònimament a Amsterdam l'any 1689. Inicialment, aquest pamflet fou atribuït al pastor calvinista Pierre Jurieu, el qual, arran de la publicació d'un libel anterior, s'havia vist obligat a exiliar-se a Holanda. Això no obstant, més recentment,

77. *Espíritu de Francia y máximas de Luís XIV descubiertas a la Europa*. En la oficina de Christian War-Sager, 1689 AHCB, A 9 12.º op. 35. Es tractava d'un manifest "traducido de francés en español por D. Luis Quirante del Toboso, secretario del Eminentíssimo cardenal Guillermo de Fustemberg, obispo de Argentina, en alemán llamada Strasburg". Molt probablement aquest traductor era també un personatge fictici, ja que resulta poc versemblant que el secretari del cardenal Fürstenberg, un destacat partidari de Lluís XIV, hagués traduït un pamflet antifrancès. Es tracta, al meu parer, d'un recurs satíric utilitzat per l'autor, no debades Fürstenberg fou, precisament, el candidat que Lluís XIV va proposar el 1688 per ocupar el càrrec d'elector de Colònia, que no fou acceptat per l'emperador Leopold I ni pel Vaticà. Aquest fou, de fet, un dels motius que van contribuir a desencadenar la Guerra dels Nou Anys. La publicitat de Rafael Figueró figura a: *Noticias generales de Europa...a 17 de junio 1689*. AHCB, Pre-premsa 4/1. Sobre la propaganda antifrancesa durant la Guerra dels Nou Anys, vegeu: Antonio Espino López, *Catalunya durante el reinado de Carlos II...*, p. 335-383.

78. *Verdades incontrastables...* BC, Res. 505/25-4º. L'edició suposadament impresa a Colònia, a: BC, Res 510/22-4.º. Rafael Figueró va fer també una edició d'aquestes *Verdades incontrastables*, tal com anunciava en una gaseta: "Doy noticia a todos los curiosos como ha salido un papel que se intitula Verdades incontrastables, que declara los designios y los motivos del proceder de la Francia". *Noticias generales de Europa...a 29 de julio de 1689*. AHCB, Pre-premsa 3/2. *La Francia con turbante...Traducido de italiano en español*. Colonia, en la oficina de Miquel Petruchi, año de 1690. AHCB, A 8 op. 632.

els historiadors han assenyalat com a autor Michel Le Vassor, un altre sacerdot protestant que també vivia exiliat als Països Baixos. En l'edició feta per Josep Llopis figura una introducció que advertia que aquella obra havia arribat de França i que es publicaria en fascicles, per facilitar la lectura al públic.

> La obra que doy al público me ha venido de Francia toda entera, con amplia facultad de hazer della lo que yo quisiesse. Por esto mesmo, en lugar de darla entera a la luz de una vez, la daré en partes, teniendo yo experimentado que los papeles curiosos de pocas ojas penetran, se leen y se despachan mucho mejor y mas prontamente que los libros.[79]

Tots aquests exemples mostren com els pamflets contraris a la política del rei Lluís XIV que circulaven clandestinament per França, es reeditaven sense gaires entrebancs a Barcelona, on fins i tot els impressors n'anunciaven obertament la venda. Al darrere de tot plegat, per tant, no hi havia altra motivació que el benefici econòmic dels impressors, per bé que la monarquia hispànica també obtenia un rèdit polític de tot aquell desplegament propagandístic.

La situació va canviar amb la mort del rei Carles II i l'inici del debat successori. La publicació d'escrits contraris a Felip V va provocar la reacció de les autoritats borbòniques. L'any 1702, l'aparició a Madrid d'un pamflet contrari a la política del rei Lluís XIV, titulat *Clarín de la Europa*, va comportar la persecució dels austriacistes castellans. Aquest pamflet fou reeditat a Barcelona cap a final de 1705 per Francesc Guasch, després del desembarcament aliat. Sembla que el pamflet va tenir un gran èxit, ja que l'any següent aquest impressor va publicar una "quarta impressión". El *Clarín de la Europa* fou reproduït també a Saragossa.[80]

Durant la Guerra de Successió es van publicar un gran nombre de pamflets, relacionats amb la disputa ocasionada pel canvi dinàstic. Segons explicava Antonio López de Mendoza, el detonant de la publica-

---

79. *Suspiros de la Francia esclava...* BC, F.Bon. 9468. Es conserva també una edició semblant sense peu d'impremta. ABEV, Varis 211, 267. Sobre l'autoria de *Les soupirs de la France esclave* vegeu: Antonio ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante el reinado de Carlos II...*, p. 341-342.

80. *Clarín de la Europa...* BC, F.Bon. 2956. La "quarta impressión", a: BC, Porter Europa Vària 2/16. El responsable de l'edició feta a Madrid l'any 1702 era, segons el peu d'impremta, "Antonio Bysarron", per bé que aquest impressor signava normalment com a Bizarrón. És probable, per tant, que es tracti d'un peu d'impremta fals. BC, F.Bon. 2159. L'edició feta a Saragossa, a: BC, Res 506/10-4.º. Sobre la persecució contra els austriacistes iniciada a Madrid arran de la publicació del *Clarín de la Europa,* vegeu: Xevi CAMPRUBÍ, "La repressió de la dissidència austriacista a Madrid: el cas de Joan Gensana, agent de la Generalitat a la cort (1702-1704)", *Recerques*, 70, 2015, p. 61-81.

ció de pamflets favorables a la causa borbònica fou el desembarcament de l'arxiduc Carles d'Àustria a Portugal, l'any 1704.

> Se llenó España de sátiras y otros papeles indignos aún de la ociosidad, que impresos con permiso de los superiores produjeron otro efecto (...) Y respondiendo a las sátiras con otras sátiras que también eran reciprocadas con igual amargura, se empezó ya desde este tiempo a encenderse una guerra civil de plumas, que debía ser preliminar de otra mas sangrienta.[81]

Narcís Feliu de la Penya explicava en els *Anales* que les mentides difoses el 1704 per la propaganda borbònica durant la campanya de Portugal van esperonar els partidaris austriacistes a fer el mateix: "Ofendian a muchos las mentiras fingidas por los aficionados a la Casa de Francia y por entonces el consuelo era vengarse con otras, como pronósticos de lo que avia de suceder".[82]

Un cas que mostra la magnitud del fenomen es troba en el pamflet titulat *La Verdad sin doblez*, una resposta anònima a la carta pastoral publicada per Luis Belluga, bisbe de Cartagena, en la qual instava els espanyols a prendre les armes contra l'arxiduc Carles d'Àustria. Segons Francesc de Castellví d'aquest escrit se'n van imprimir vuit mil exemplars a Barcelona, que foren repartits per tota la Península.[83]

El control de la informació

La popularització de la premsa va provocar, sobretot a partir del segle xvii, que la majoria de governs europeus adoptessin mesures per limitar la seva circulació. Tanmateix, com ha assenyalat Mario Infelise, la prohibició mai no va arribar a ser total, principalment perquè entre els lectors hi havia, precisament, els propis mandataris.[84]

El control de la informació variava segons el tarannà de cada país. Així, per exemple, a Anglaterra i a Holanda existia una certa llibertat a l'hora de permetre la publicació de periòdics, mentre que a França la informació fou canalitzada oficialment a través de la *Gazette*, creada l'any 1631 a instàncies del cardenal Richelieu. Segons Eugène Hatin,

---

81. Agustin López de Mendoza y Pons, *Historia de las guerras civiles de España...*, p. 179-180. Sobre la premsa d'opinió publicada durant la Guerra de Successió, vegeu: Maria Teresa Pérez Picazo, *La publicistica española en la Guerra de Sucesión*, Madrid: CSIC, 1966; Rosa Alabrús, *Felip V i l'opinió dels catalans*. Lleida: Pagès editors, 2011.

82. Narcís Feliu de la Penya, *Anales de Cataluña*, p. 518.

83. Francesc de Castellví, *Narraciones históricas*, vol. 2, p. 54. *La verdad sin doblez*... BC, F.Bon. 7773.

84. Mario Infelise, "Disimulo e información...", p. 162.

això va comportar que durant més d'un segle i mig a França no es publiqués cap notícia fora del dictat de les autoritats.[85]

Aquesta fou una de les raons que van motivar l'augment de la circulació de notícies manuscrites a França, un fenomen que fou molt popular també en altres ciutats d'Europa, com per exemple a Venècia, Roma i Londres. Segons Hatin, les "nouvelles à la main" tenien l'avantatge de ser més lliures i completes, però, sobretot, el que les feia atractives era el seu caràcter satíric. És per aquest motiu que la monarquia francesa va perseguir els autors d'aquests libels, anomenats "gazettes secrètes". L'any 1663 el Parlament va ordenar que l'autor d'un d'aquests papers fos colpejat al mig del Pont Neuf amb un cartell penjat que deia "gazetier à la main".[86]

La monarquia hispànica, al seu torn, va posar molts entrebancs a la publicació de gasetes. A pesar que la censura prèvia ja existia des del segle XVI, el control sobre la informació es va posar en pràctica a partir de 1627, durant el govern del comte-duc d'Olivares. Una disposició del rei Felip IV va establir l'obligatorietat de sol·licitar llicència per imprimir gasetes:

> No se impriman ni estampen relaciones ni cartas, ni apologías ni panegíricos, ni gazetas ni nuevas ni sermones ni discursos o papeles en materias de Estado ni Gobierno, ni arbitrios ni coplas, ni diálogos ni otras cosas, aunque sean muy menudas y de pocos renglones, sin que tengan ni lleven primero examen y aprobación en la Corte de uno de los del Consejo.[87]

En canvi, l'infant Joan Josep d'Àustria va potenciar l'ús de la premsa com a instrument polític, sobretot l'any 1661, durant la campanya de Portugal, quan va autoritzar Francisco Fabro Bremundan a publicar la *Gazeta Nueva*. L'any 1677, en ascendir a primer ministre, l'infant va posar el gaseter al capdavant de la Secretaria d'Estat, des d'on elaborava la *Gazeta ordinaria de Madrid*. Amb la mort de Joan Josep d'Àustria, l'any 1679, l'interès de la monarquia hispànica per la premsa va tornar a decaure, fins al punt que l'any següent la *Gazeta de Madrid* va ser prohibida. Les gasetes no van tornar a ser permeses fins el 1684, gràcies, segons Pérez de Guzmán, a l'interès que va despertar la guerra de la Lliga Sagrada contra els turcs. El juny de 1684, però,

85. Eugène HATIN, *Les gazettes d'Hollande...*, p. 16-18.
86. Ibídem, p. 22-24.
87. Javier GARCÍA MARTÍN, *El juzgado de imprentas y la utilidad pública...*, p. 210. Segons aquest decret, el responsable d'autoritzar les gasetes a Barcelona era el canceller o la Reial Audiència.

com assenyala Reyes Gómez, la gaseta va ser suspesa de nou, amb l'argument que "estos días se ha augmentado este abuso con demasía".[88]

La prohibició de publicar gasetes es constata a través de la correspondència que el Consell de Cent mantenia amb el seu agent a Madrid. El 24 de juny de 1684, Benito de Pelegrí lamentava no haver pogut enviar als consellers les notícies setmanals: "No remito gazeta porque se a dado orden que no se ynpriman. No se alcança el motivo, aunque dizen no durará mucho este nuevo decreto". L'agent no anava errat, ja que unes setmanes després es va aixecar la prohibició, de manera que va poder reprendre l'enviament de gasetes a Barcelona: "Remito la gazeta corriente, tocante a la Guerra Sagrada, por haverse buelto a permitir su publicación".[89]

A Catalunya, algunes vegades, la premsa també fou prohibida. L'any 1695, l'actuació del veguer de Vic, Ramon Sala i Sassala, contra els francesos va generar molta producció informativa. Indignat pel gran nombre de relacions —no sempre coincidents— que circulaven, el marquès de Gastañaga, aleshores virrei, va fer arrestar alguns dels impressors, com explicaven els advocats de Rafael Figueró uns anys després.

> En el sucesso del mes de março del año 1695, (...) tomándose licencia los impressores para estampar gazetas de este hecho y hazerlas despachar, anticipándose de esta forma a la impressión y publicación de las que al mismo tiempo se disponían por orden del Excelentíssimo Señor Marqués de Gastañaga, lugarteniente entonces y capitán general en el Principado, se vio entre las gazetas de los impressores tan grande oposición, en perjuizio del público y de la verdad, que confundieron el hecho y le dexaron oscurecido, de forma que apenas se podía salir al cabo de él. Por esta causa mandó el lugarteniente que a los impressores autores de semejante desorden se les arrestara en sus casas, que los moldes de las gazetas se les rompieran y se rasgaran todas las gazetas que se encontraran.[90]

Entre els arrestats hi havia Vicenç Surià, com es desprèn d'una ordre judicial: "Per orde del magnífich doctor Domingo Aguirre se

88. Juan PÉREZ DE GUZMÁN Y GALLO, *Bosquejo histórico-documental...*, p. 59; Fermín DE LOS REYES GÓMEZ, "Con privilegio: la exclusiva de edición del libro antiguo español", *Revista General de Información y Documentación*, vol. 11, 2, 2001, p. 181-182.

89. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1683-1684, 1B-X-106, n. 131, 24 de juny de 1684, i n. 136, 8 de juliol de 1684.

90. *Utilidad pública atendida en el real privilegio...* BC, F.Bon. 3022, p. 13. Sobre aquest afer, vegeu: Xevi CAMPRUBÍ, "La construcció del relat periodístic a l'època Moderna...".

arresta la persona de Vicents Surià, estamper, ciutadà de Barcelona, lo qual promet a sa Exa. y Real Consell que nos mourà de sa casa, la qual te en lo carrer de la Palla fins tinga altre orde de dit senyor doctor, sots pena de 200 lliures moneda de Barcelona".[91]

Els impressors afectats van decidir portar l'afer als tribunals. L'advocat que els defensava, però, fou també arrestat, en aquest cas per haver redactat un memorial en el qual s'afirmava que el virrei no tenia potestat per impedir la lliure circulació de gasetes: "Aviéndose dado memorial para introducción de pleyto contra la prohibición de imprimir gazetas (...) fue preso el abogado que firmó el memorial, por aver dicho que el lugarteniente de su Magestad no podia hazer iguales prohibiciones".[92]

Segons Antonio Espino, el marquès de Gastañaga va voler utilitzar les victòries obtingudes per Sala i Sassala per mostrar davant l'opinió pública que la guerra al Principat no estava perduda. L'actitud del virrei va fer durant uns dies que no hi hagués notícies sobre la guerra: "No se hazen cartas nuevas impressas y assí van las cosas, inconfuso y poco sabida la verdad de la mucha sangre que derrama de nuestros enemigos", es queixava el cronista del convent de Santa Caterina.[93]

Amb motiu d'aquest afer, Josep Llopis va enviar una súplica al rei Carles II, demanant que li fos concedit un privilegi per publicar gasetes en exclusiva. Llopis argumentava que des de molts anys imprimia "las gazetas y relaciones de echos nuevos, dándole la licencia los presidentes en atención de su pobreza, obligación de hijos y muger". El Consell d'Aragó, reunit a Aranjuez el maig de 1695 amb la presència del rei, va desestimar la petició.[94]

El privilegi per imprimir gasetes existia des de feia temps en alguns regnes hispànics. L'any 1656 l'impressor sevillà Juan Gómez de Blas va sol·licitar el títol de "impresor mayor" al govern muncipal, amb l'argument que feia vint-i-tres anys que imprimia relacions que contenien "cosas diferentes que han sucedido en el mundo, sacado de lo que sugieren las gazetas que cada semana se imprimen en las ciudades más populosas de la Italia, Alemania, Flandes y Francia". Segons l'impressor, la publicació d'aquelles notícies li costava molts

91. AHPB, Pau Riambau, Manual de treves, 1695, 760/21, s. f., 16 d'abril de 1695. Aquell dia, l'impressor Tomàs Loriente va rebre la mateixa notificació.

92. *Utilidad pública atendida en el real privilegio...*, p. 13-14.

93. BUB, Manuscrits, Annals del convent de Santa Caterina de Barcelona, ms. 986, f. 74v, 2 d'abril de 1695. Sobre aquest afer, vegeu: Antonio ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante el reinado de Carlos II...*, p. 353-354.

94. ACA, Consell d'Aragó, lligall 0253, n. 042, 7 de maig de 1695.

diners, "por pagarse los portes de su conducción en moneda de plata, y mayor cuidado en hacerlas traducir en nuestro vulgar castellano".[95]

L'any 1690, arran de la mort de Francisco Fabro Bremundan —que fins aleshores havia gaudit del títol de "gacetero mayor"—, el rei Carles II va atorgar el privilegi d'imprimir la *Gaceta de Madrid* a l'Hospital General, cosa que va provocar una disputa entre els impressors que el pretenien. Segons Pérez de Guzmán, a partir de 1690 l'aparició de gasetes fou molt irregular, fins que el 1697 el privilegi fou adquirit pel cavaller navarrès Juan de Goyeneche, a canvi de pagar 400 ducats anuals a l'Hospital. El rei Felip V va ratificar el privilegi l'octubre de 1701.[96]

L'exclusiva per imprimir gasetes suposava, a la pràctica, l'existència d'un monopoli en la publicació de notícies. Inicialment, era una mesura que afavoria la persona que ostentava el privilegi, ja que compensava la inversió econòmica. L'autoritat monàrquica, això no obstant, també obtenia un important benefici, ja que quan limitava el nombre de productors de notícies a un de sol s'assegurava un control més efectiu de la informació publicada.

El control de la premsa, tanmateix, generava un mercat de notícies manuscrites que contenien allò que les autoritats procuraven silenciar. L'any 1702, un gaseter de Madrid va enviar un full manuscrit a un client de Barcelona en el qual, a més d'informar-lo sobre alguns esdeveniments recents, es queixava que les autoritats no permetessin la circulació de notícies provinents d'Europa. "De Italia no se sabe nada, de Francia todo se nos oculta, de Flandes nada nos consta y de la Alsatia lo mismo". En una altra notícia manuscrita enviada a Barcelona, el gaseter assegurava no haver informat sobre la caiguda de la ciutat de Landau per por que el castiguessin. "Creyendo seria delito criminal hablar de la pérdida de Landau, se escusó el correo pasado el avisar-se, y viendo que otros la publican no se deve omitir el dezir la perdimos".[97]

Amb relació al control de la informació, Francesc de Castellví narra l'experiència del notari barceloní Gabriel Rossinés, que va passar més d'un any a la presó perquè rebia propaganda austriacista. La detenció del notari era el resultat de la posada en pràctica d'un control de la correspondència que es va iniciar a partir del mes l'agost de 1702, arran de l'intent de desembarcament aliat a la costa de Cadis. El juny

95. Carmen Espejo Cala, "El impresor sevillano Juan Gómez de Blas...", p. 248-249.
96. Juan Pérez de Guzmán y Gallo, *Bosquejo histórico-documental...*, p. 61-64 i 70-71.
97. BC, Manuscrits, Papers històrics i literaris referents a l'any 1702 i particularment a Felip V i la Guerra de Successió, ms. 3613, f. 8 i 10.

de 1703 els consellers de Barcelona van enviar una carta al rei Felip V queixant-se que el virrei feia obrir les cartes de l'estafeta.[98]

Un cas semblant el va viure el capellà Joan Gensana, agent de la Generalitat a Madrid, que fou detingut el 1702 acusat de conspiració i va passar vint mesos a la presó. En concret, les autoritats borbòniques el van vincular amb un cercle de persones partidàries de l'arxiduc Carles d'Àustria que es reunien a la capital castellana. Entre els càrrecs contra Gensana hi figurava haver enviat a Barcelona un pamflet austriacista titulat *Clarín de la Europa*.[99]

El 1706 a partir de la instauració del govern de l'arxiduc Carles d'Àustria, la premsa de Barcelona fou també sotmesa a un control. El títol atorgat aquell any a Rafael Figueró anava acompanyat d'un privilegi per imprimir "gazetas, papeles políticos, de Estado, relaciones de servicios y otros que pertenezcan a dicho nuestro Impressor Real". Això suposava la instauració d'un règim de monopoli comunicatiu que posava fi a la diversitat de productors de notícies que històricament hi havia hagut a Catalunya. La justícia, en aquest sentit, fou severa a l'hora de fer complir la llei. El desembre de 1706 el jutge Josep Pasqual va ordenar la confiscació de sis-cents exemplars de la *Comedia famosa del sitio de Barcelona y fuga del Duque de Anjou*, que havien estat impresos per Joan Piferrer. El dia de Nadal el sotsveguer de Barcelona va acudir a casa de Piferrer, a la plaça de l'Àngel, "a effecte de fer aprenció de mitja jornada de comèdias estampadas sens llicència del títol del Citi de Barcelona y fuga del duch de Anjou".[100]

---

98. Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, vol. 1, p. 362-363; AHCB, Consell de Cent, Lletres closes, 1700-1704, 1B-VI-113, f. 218v, 30 de juny de 1703. Sobre aquest afer, vegeu també: Agustí ALCOBERRO, "Catalunya davant l'escenari europeu a la Guerra de Successió", dins DD. AA., *L'aposta catalana a la guerra...*, p. 36-37.

99. Xevi CAMPRUBÍ, "La repressió de la dissidència austriacista...". Un exemplar del *Clarín de la Europa* fou trobat el juny de 1704 a casa del notari Ramon Vilana Perles, al carrer del Regomir, tal com va deixar-ne constància un altre notari, a petició del jutge. "Dins de un escriptori que demunt de una taula hi havia, en las quals feya lo negoci lo dit doctor Perlas, se ha trobat un codern de full de octau estampat a modo de pronòstich que comensa *Clarín de la Europa*". AHPB, Jeroni Casetas, Quinzè manual, 884/7, f. 306-306v. Document inclòs a: Albert GARCIA ESPUCHE, *Una societat assetjada...*, p. 39.

100. AHPB, Jeroni Casetas, Divuitè manual, 884/9, f. 1-1v, 25 de desembre de 1706. La *Comedia famosa del sitio de Barcelona*, de Josep Ribes. BC, F.Bon. 9563. Aquesta comèdia fou impresa també per Rafael Figueró. BC, 83-8-C59/8. Segons el dietari de Vicenç Ortí, una comèdia semblant, atribuïda a un altre autor, es va representar a València el 22 de setembre de 1706. "Este día se representó una comedia en el corral, escrita por el lisenciado (...) Fábregues, natural de la ciudad de Orihuela, cuyo assumpto era el sucesso de Barcelona, y los papeles impressos que se fixaron en las esquinas contenían la siguiente redondilla: Oy de Carlos se blasona / el valor, siendo testigo / la fuga de su enemigo / y sitio de Barcelona". Josep Vicent ESCARTÍ, *El Diario...*, p. 170.

El privilegi concedit als Figueró va provocar la protesta d'alguns impressors i llibreters, amb l'argument que era contrari al lliure comerç que garantien les Constitucions catalanes. A més, els demandants asseguraven que la impressió de gasetes no formava part de les feines que pagava l'administració reial.

> Al impressor Real lo que li pot tocar privative ad quoscumque alios és lo imprimir aquells papers tocants a la casa y Thesoreria Real, com són los edictes, baniments, publicacions de guerras y paus, pasaports y altres semblants, que·s pagan de diners dels cofres Reals de sa Magestat (que Déu guarde) y no lo estampar las gasetas, papers polítichs, de Estat, y relacions de serveys, que no·s pagan de diners propis de dita sa Magestat.[101]

Els advocats de Figueró van justificar la concessió del privilegi assegurant que amb aquesta mesura s'evitava la difusió de notícies falses: "Si qualesquiera impressores pudieran imprimir e imprimiessen las gazetas seria un cahos el de los impressos, más obscuro y confuso que la noche".[102]

De la defensa portada a terme pels advocats de Figueró es desprèn que l'impressor reial gaudia d'un cert marge d'autonomia a l'hora de publicar gasetes. Tot i que el govern —òbviament— li feia arribar aquelles informacions que pel seu interès volia fer públiques, el contingut de les gasetes no era elaborat íntegrament des de l'aparell de l'Estat. "Es pues preciso que para el ministerio de imprimir las gazetas se destine un sugeto, el qual tenga las calidades que parecieren serle necessarias, recoja las noticias, reciba de los Ministros Reales las que juzgaren darle, las disponga oportunamente y las publique quando y como convenga".[103]

Per tant, la implantació d'aquest monopoli no va significar, contràriament al que opina Jaume Guillamet, que en temps de l'arxiduc Carles d'Àustria s'adoptés a Catalunya un model de premsa d'estat semblant al francès. La *Gazeta de Barcelona* no s'assemblava a la *Gazette* —una veritable "paraula reial", segons Feyel—, ni tenia res a veure amb el *Journal de Palais*, que recollia les lleis aprovades pel Parlament francès, ni amb *The London Gazette*, l'òrgan de la monarquia anglesa, on es publicaven les actes parlamentàries i les resolucions ministerials. Durant la Guerra de Successió, la *Gazeta de Barcelona* va continuar sent —com totes les gasetes publicades fins aleshores— un recull de notícies provinents de

101. ACA, Reial Audiència, Plets civils, 16661, s. f., 18 d'abril de 1707.
102. *Utilidad pública atendida en el real privilegio...*, p. 12-15.
103. Ibídem, p. 12-15.

diverses ciutats europees, en el qual, eventualment, s'afegien notes breus al final sobre esdeveniments succeïts a la capital catalana.[104]

El rei Carles III, per tant, no fou el creador de la gaseta austriacista publicada a Barcelona durant la guerra. Tot sembla indicar, de fet, que entre les prioritats del monarca no hi figurava la intenció de bastir una estructura de comunicació i propaganda. L'aparell d'estat que Carles III va organitzar a Barcelona va ser, com ha apuntat Virginia León, molt precari, ja que, fet i fet, el rei s'havia plantejat una ràpida ocupació de la Península i la instauració de la seva cort a Madrid, on ja hi havia creades les estructures de poder. En els consells de guerra presidits pel monarca s'observa, principament, una preocupació per obtenir recursos econòmics, sobretot per abastir les tropes i la cavalleria. De vegades, les actes reflecteixen el malestar dels generals pel mal funcionament de les comunicacions, gairebé sempre amb Portugal. En tota aquesta documentació, tanmateix, no hi ha constància de l'existència en l'organigrama de govern de cap aparell propagandístic ni de la utilització de la impremta com a instrument d'estat. Només en un dels consells celebrats per Carles III es va parlar de la necessitat de fer imprimir un document: les capitulacions de Tortosa —que el 1708 es va rendir a les tropes borbòniques—, amb l'objectiu de contrarrestar "las confusas y perniciosas voces que se van sembrando, contrarias a la verdad".[105]

No sembla tampoc que Ramon de Vilana Perlas, el secretari d'Estat, tingués molt interès a servir-se de la impremta a gran escala. L'any 1707, per exemple, va transmetre als jurats de Girona la notícia de la conquesta de Nàpols remetent-los una còpia de la carta que el rei Carles III havia rebut d'aquell regne. A pesar que la carta havia estat impresa, Vilana Perlas només va enviar una sola còpia als jurats, instant-los a celebrar la victòria amb trets d'artilleria per tal que "se divulgue esta noticia entre los enemigos".[106]

104. Sobre aquesta qüestió, vegeu: Jaume GUILLAMET, "Factors de progrés i de retard en l'evolució del periodisme: el cas d'Espanya en un context d'història comparada", *Treballs de Comunicació*, 17, 2002, p. 121-141; Jaume GUILLAMET, "L'Onze de Setembre de 1714, un conflicte internacional en el temps de les gasetes", *Treballs de Comunicació*, 19, 2005, p. 99-111. Sobre el models de premsa a Europa, vegeu: Gilles FEYEL, *L'annonce et la nouvelle...*, p. 172 i 435; Henri-Jean MARTIN, *Livre, pouvoirs et societé...*, p. 887; James Alan DOWNIE, *Robert Harley and the press...*, p. 1.

105. Virginia LEÓN SANZ, *La Guerra de Sucesión española...*, p. 318 i 629. *Aviendo el señor duque de Orleans atacado la plaça de Tortosa...* BC, F.Bon. 5769.

106. AMGi, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1707, 17461, f. 275, 21 de juliol de 1707. La carta que Carles III va rebre de Nàpols fou impresa per Rafael Figueró. *Diario del destacamiento de la armada Cesárea de Italia...que llegó a este puerto jueves a 21 de julio de 1707*. BUB, B-65/4/3-28.

L'actitud més aviat passiva del govern de Carles III envers la premsa i la impremta s'observa clarament en l'organització del seu casament amb Elisabet Cristina de Brunswick, celebrat a Barcelona l'agost de 1708. Davant d'un esdeveniment de categoria imperial, qualsevol monarquia europea hauria utilitzat la premsa per fer una gran ostentació de poder. En canvi, la narració del casament reial no fou publicada fins gairebé dos mesos després, en una relació impresa per compte de Rafael Figueró, la qual, fins i tot, contenia una dedicatòria signada per l'impressor. La relació de l'arribada de la reina a Mataró, el 25 de juliol, també fou impresa per Figueró l'any següent, per encàrrec dels jurats d'aquella ciutat.[107]

Aquest desinterès de Carles III per la premsa es constata també a l'hora d'afrontar els moments adversos, quan la difusió tergiversada dels fets probablement hauria contribuït a disminuir el temor de la població i a apaivagar les crítiques. Aquesta actitud s'observa l'any 1707, quan la derrota d'Almansa i la pèrdua de Lleida van passar pràcticament desapercebudes per a la premsa. Probablement, les autoritats van donar instruccions a l'impressor de no publicar res per tal de no generar pànic entre la gent. Fins i tot, com ha apuntat Virginia León, aquests revessos no foren ni tan sols referenciats en els llibres d'actes del Consell de Guerra. El govern de Carles III va reaccionar de la mateixa manera amb motiu de la derrota a les batalles de Brihuega i de Villaviciosa, el desembre de 1710. Per comptes d'utilitzar la premsa per calmar l'opinió pública, la impremta va emmudir. La primera *Gazeta de Barcelona* de l'any 1711 no va sortir fins a final del mes de març.[108]

En el bàndol contrari, en canvi, la notícia amb el desenllaç de la batalla de Brihuega fou enviada immediatament a la impremta, segons es desprèn de l'ordre que José Grimaldo, secretari de Felip V, va donar el 9 de desembre de 1710, l'endemà de la batalla, a Francisco Ronquillo, membre del Consell d'Estat: "Conviene que V. Excelencia la haga publicar luego en Madrid, (...) luego a las Andalucias y que assí

107. *Breve relación de el feliz viage de la Reyna nuestra Señora doña Isabel Christina de Brunswich...* BC, F.Bon.594. Una relació molt semblant fou impresa a Girona per Francesc Oliva. BC, F.Bon, 3006. La relació pagada per la ciutat de Mataró es titula *Breve discurso y fiel relación de los festejos públicos...* BC, F.Bon. 5768. Els jurats van pagar 75 lliures a Rafael Figueró pel cost de la impressió, "de la qual ne ha fetas moltas còpias". ACM, Ajuntament de Mataró, Llibres d'acords, 1705-1712, 0007/B, f. 62, 6 de maig de 1709.

108. Virginia León Sanz, *La Guerra de Sucesión española...*, p. 301. *Gazeta de Barcelona, publicada dia 28 de marzo de 1711*. Es tracta del número 1 de l'any 1711. Un exemplar d'aquest número, conservat a l'Arxiu del Vaticà, formava part de l'exposició "1714. Notícies i propaganda", organitzada pel Col·legi de Periodistes de Catalunya el 2014.

mismo haga se imprima gazeta en Madrid". Segons David González Cruz, Grimaldo va ordenar la inclusió de notícies sobre operacions militars a la *Gaceta de Madrid* diverses vegades.[109]

L'existència d'una premsa d'estat a Catalunya es constata, per primera i única vegada, durant el setge de Barcelona de 1713-1714. Des d'un principi, la Junta de Política, una de les que integraven la Junta de 36, un organisme reduït i representatiu del Parlament o Junta de Braços, va encarregar a Rafael Figueró "imprimir la gaseta ideada, manada y formada per dita Junta". La voluntat de bastir una premsa d'estat es comprova en les atribucions de la Junta de Política, entre les quals figurava "conèixer y examinar tots los papers que deuhen o no manifestarse al públich, escriurer a las ciutats, vilas y llochs de Catalunya sobre los motius que convingan, fer los manifestos que se necessitan y concedir la llicència a tot paper que se dega imprimir". D'aquesta manera, el 31 de juliol de 1713 sortia la *Gazeta de Barcelona*, que a partir del tercer número es convertí en el *Diario del sitio y defensa de Barcelona*. El febrer de 1714, coincidint amb la presa de poder per part del Consell de Cent, la gaseta va passar a ser controlada pels consellers, tal com s'indicava en el colofó, on constava explícitament que s'imprimia "por mandamiento del Excelentíssimo y Fidelíssimo Consistorio".[110]

Un cop conquerida Barcelona, les autoritats borbòniques van mostrar poc interès a divulgar les notícies amb rapidesa. Una mostra s'observa en una relació sobre el setge que l'impressor Gabriel Bro va publicar a Girona després de l'assalt final. El 28 de setembre de 1714 els jurats d'aquella ciutat escrivien al comte de Darnius, que era al camp borbònic davant Barcelona, per demanar-li que enviés com més aviat millor els detalls dels darrers dies del setge. "Lo impressor nos esta molestant tots los dias per lo diari que falta del dia set de setembre inclusive en avant, tenint tot lo demés ja estampat. Y axí esperam que V.S. nos farà mercè remetrer-lo". El fet que l'impressor fos el més interessat a publicar la relació —segurament pel guany econòmic que

109. David GONZÁLEZ CRUZ, *Propaganda e información...*, p. 20 i 72.

110. ACA, Generalitat, Esborrany de Deliberacions, 1710-1713, Sèrie General (N), 386, f. 533, 30 de juliol de 1713. Agraeixo a l'historiador Francesc Riart la informació sobre l'existència d'aquest document. L'encàrrec figura també a: ACA, Generalitat, Sèrie G, 126. "La Junta de Política delibera aconsellar al Excel·lentíssim y Fidelíssim consistori dels senyors diputats se servesca dar llicència a Rafel Figueró, impressor, per imprimir la Gazeta de 30 juliol 1713". Els encàrrecs fets durant les setmanes successives es poden consultar a: ACA, Generalitat, Sèrie G, 121/5. Les atribucions de la Junta de Política, a: ACA, Generalitat, Sèrie G, 123, s. f. Sobre la publicació d'aquesta gaseta, vegeu: Agustí ALCOBERRO, Mireia CAMPABADAL i Xevi CAMPRUBÍ, *El setge de Barcelona...*

esperava obtenir— és una prova inequívoca del caràcter comercial de la premsa a Catalunya, fins i tot sota el règim borbònic.[111]

Aquesta relació fou, de fet, motiu d'una polèmica que serveix per mostrar que el control i la censura actuaven, si era el cas, a posteriori. Uns dies després de publicar-se, el governador de Girona va obligar Gabriel Bro a corregir-la, arran de les queixes que va rebre dels caputxins perquè en la relació es deia que els frares havien agafat les armes durant el setge. Segons assegurava un cronista de l'orde, el governador "riñió el impresor delante del Padre Guardián y mandó imprimir otro Diario, donde con cláusulas contrarias devolvió el honor a nuestra Orden".[112]

Un darrer exemple que mostra que les autoritats borbòniques no s'ocupaven d'elaborar els continguts de la premsa, sinó només de censurar-los, apareix en l'ordre donada pel marquès de Castel-Rodrigo, capità general de Catalunya, l'octubre de 1715, on va prohibir que les gasetes publicades a Barcelona fessin referència a la condició de cardenal del bisbe Benet Sala, destacat austriacista que s'havia exiliat a Roma.[113]

Després de l'ocupació de Barcelona per l'exèrcit borbònic, el setembre de 1714, el títol d'impressor reial que ostentava Rafael Figueró fou atorgat pel duc de Berwick a Josep Texidó, que durant la guerra havia mostrat la seva fidelitat a Felip V. Aquest privilegi, confirmat pel rei el març de 1716, reconeixia a aquest impressor "la facultad de que por vuestra mano y no por otra hayan de imprimirse y se impriman todos los libros, gacetas y demás papeles que pertenescan a impressión Real". A partir l'aleshores, Texidó va ostentar el monopoli de la publicació de gasetes i de relacions, cosa que significa que el règim borbònic va continuar apostant per aquest model com a forma de control de la informació.[114]

111. AMGi, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1714, 17468, f. 394, 28 de setembre de 1714.

112. Valentí SERRA DE MANRESA, *Els caputxins de Catalunya, de l'adveniment borbònic a la invasió napoleònica: vida quotidiana i institucional, actituds, mentalitat, cultura (1700-1814)*, Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 1996, p. 315. La relació censurada conté la frase "entre otros se señaló mucho un Capuchino, que después de haver cortado dos dedos a un granadero del Regimiento de Artoys, el dicho granadero le mató y haviendose hecho curar, se fué a despojarle y se llevó sus ábitos, y vino delante el Señor Mariscal vestido con ellos". *Diario del sitio de Barcelona*. BUB, C-240/6/14-7. Posteriorment, Bro va imprimir una segona relació, amb la frase suprimida. *Relación diaria del sitio de Barcelona*. BC, F.Bon. 9011. Sobre aquestes relacions, vegeu també: Agustí ALCOBERRO, Mireia CAMPABADAL i Xevi CAMPRUBÍ, *El setge de Barcelona...*

113. Antonio MUÑOZ i Josep CATÀ, *Repressió borbònica...*, p. 59.

114. AHCB, Cadastre, Impresos 1715-1863, XI-1, s. f., 13 de març de 1716.

Algunes vegades, l'impressor va haver d'acudir a les autoritats per fer respectar el privilegi. El 1732 va denunciar que l'impressor Ignasi Guasch havia publicat una notícia sobre la victòria que l'exèrcit hispànic va obtenir aquell any a Orà. Texidó va demanar al capità general "que se sirviesse mandar al mencionado Guasch y demás de su gremio de esta plaza que no impriman en adelante los libros, gazetas y relaciones que en fuerza de la citada Real gracia le perteneze a él sólo". La Reial Audiència va donar la raó a Texidó, per bé que no va castigar Guasch perquè havia sol·licitat llicència d'impressió al "ministro decano de la Audiencia, que inadvertidamente le dio".[115]

Sembla, però, que en aquells anys Texidó havia deixat de banda la publicació de gasetes, com es desprèn d'una súplica que l'impressor Maure Martí va presentar al capità general de Catalunya l'octubre de 1732, assegurant que Texidó "de muchos años a esta parte no imprime ni deja imprimir a otro las gazetas". Martí sol·licitava que "se le dé permiso de executarlo, ofreciendo subministrar las acostumbradas". La resposta de la Reial Audiència fou la de preguntar a Texidó si volia continuar imprimint les gasetes.

> Aunque la impressión de las gazetas toca a Joseph Texidor, impressor Real, pero como se experimenta que este sugeto de algunos años a esta parte ha dejado de imprimirlas, y no sea justo que el público quede privado de las noticias que apetece la curiosidad, es de dictamen la Audiencia que se interpella a dicho Joseph Texidor paraque explique y declare si quiere o no imprimirlas en la forma regular y estilada. Y en caso de negarse a ello, se conceda al suplicante el permisso que solicita.[116]

La súplica presentada per Maure Martí serveix per constatar, un cop més, que la publicació de notícies a Barcelona responia a interessos comercials i que, en qualsevol cas, depenia de la voluntat de l'impressor i no de l'autoritat monàrquica.

La propaganda de les institucions

Tot i que a Catalunya no existia un model de premsa d'estat, les institucions se servien de la impremta per difondre documents polítics i propagandístics. L'any 1632, per exemple, amb motiu de la polèmica sobre el dret de cobertura, els consellers de Barcelona van fer circular un memorial de defensa d'aquest privilegi. L'assaonador Miquel Parets

FUNDACIÓ NOGUERA

115. ACA, Reial Audiència, Registres, 151, f. 105-106, 5 de setembre de 1732.
116. Ibídem, f. 142v-143, 3 d'octubre de 1732.

va anotar en el seu dietari que "ne estamparen molts per a vendre, perquè la jent ho sabés; y la jent ne compraven moltíssims". Un cas semblant va ocòrrer el 1640, amb la publicació de la *Proclamación Católica*, de Gaspar Sala, un text que perseguia restablir les relacions amb la monarquia hispànica després de la revolta dels Segadors, del qual el Consell de Cent en va fer imprimir vuit mil exemplars, en cinc edicions. La impressió i les despeses d'enviar-ne còpies a Roma, Nàpols, Madrid i altres ciutats va suposar per al govern municipal un cost de 1.700 lliures.[117]

Durant la Guerra dels Nou Anys, les autoritats de Catalunya van haver de respondre a la propaganda que arribava des de França, que tenia per objectiu desestabilitzar el país i debilitar la monarquia hispànica. El desembre de 1689 va aparèixer un paper plantat a la porta de l'església de la Jonquera que simulava una carta escrita pels consellers de Barcelona als jurats de Girona i que contenia arguments contraris al rei. Els jurats de Girona ho van posar immediatament en coneixement del virrei, el duc de Villahermosa, advertint-lo que, per les característiques de la impressió, estaven segurs que era obra dels francesos.

> Havem tingut notícia de com en la Jonquera se havia fixada una còpia impressa de una carta escrita per la Ciutat de Barcelona a esta (...). Y crehem que los francesos, per ministres del Rosselló, sentits de esta diligència han passat a obrar ab estas camillacions. Y tenim per cert és cosa de Rosselló, tant per la similitut de la estampa, com y perquè en lo paper és la marca de flor de lliri.[118]

El Consell de Cent, per la seva part, també va engegar una investigació per detenir el responsable del pamflet. Segons ha assenyalat Antonio Espino, els consellers van prometre una recompensa de 1.000 lliures per la captura de l'autor, 275 lliures a l'impressor si en revelava el nom i una quantitat igual a qui donés informació sobre els repartidors. La carta, efectivament, havia estat impresa a Perpinyà, a instància de l'intendent Ramon Trobat, un català que s'havia posat al servei de França durant la

117. Antoni Simon i Tarrés, "La divulgació social del discurs històric a la Catalunya del Barroc i l'ús de la història com a arma política", *Butlletí de la Reial Acadèmia de les Bones Lletres*, 53, 2011-2012, p. 231-232.

118. AMGi, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1689, 17442, f. 757, 15 de desembre de 1689. Una còpia de l'imprès que va aparèixer a la Jonquera està inserida al foli 787v d'aquest llibre. El Consell de Girona va ordenar la publicació d'una crida oferint 500 lliures "a la persona qui aportarà pres en esta ciutat lo delinqüent qui haurà fixat ditas cartas falcificadas o cohoperat per esta acció". Segons la crida, la falsa carta havia estat fixada "en las portas de la iglésia de la Jonquera, frontera de Rosselló, y també se·n són escampadas diferents altres per molts llochs del Empordà". Ibídem, f. 786v-788v.

Guerra dels Segadors. Un cronista ànonim apuntava que un home que portava amagats uns quants d'aquells papers fou detingut a Ripoll. "De ellos dixo havía distribuidos algunos y que los llevava de parte de Francia (...). Llevaron el hombre en Barcelona, en donde en breves dias se vió pagar con la vida su maldad y atrevimiento".[119]

Per desmentir el pamflet de Ramon Trobat, el Consell de Cent va fer publicar 1.250 exemplars d'un manifest, pels quals va pagar 62 lliu-res i 10 sous, segons consta en el compte presentat per la imprem-ta Cormellas. Aquest manifest contenia la transcripció de dues cartes del rei Carles II, datades a Madrid els dies 5 i 10 de desembre, en les quals reconeixia la fidelitat mostrada pels consellers durant la revolta dels Barretines. Dues mil còpies d'aquestes cartes es van imprimir per separat, cosa que va suposar una despesa pel govern municipal de 25 lliures. Tot plegat fou repartit per totes les ciutats i viles de Catalunya.[120]

El 1694, les autoritats es van veure obligades de nou a contrarestar la propaganda francesa. Coincidint amb una nova ofensiva militar, el duc de Noailles va ordenar escampar un pamflet en català pels indrets per on passava l'exèrcit. Aquest imprès, titulat *Alerta cathalans* tenia per objectiu, altra vegada, incitar la població a la rebel·lió. A finals de juliol, els consellers de Barcelona van escriure a Josep de Cartellà i Sabastida, baró de l'Albi, ambaixador de la ciutat a la cort, informant-lo que "los micalets de França, quan anaven passant per los llochs ahont dissimuladament se convocavan per anar a Corbera [de Llobregat], escampavan papers molt perjudicials al servey de sa Magestat".[121]

---

119. Antonio ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante el reinado de Carlos II...*, p. 342; la crònica anònima a: BC, Manuscrits, Sucessos de Cataluña desde el año 1640 hasta el de 1693, ms. 2308, f. 77v-80. L'home detingut a Ripoll es deia Miquel Valat i era natural de Prats de Molló, tot i que vivia a Camprodon. Fou detingut "por haverle hallado devajo del brazo izquierdo entre la camisa y la carne siete papeles sediciosos impresos". Segons la seva declaració, els pamflets els hi havia donat el governador de Prats de Molló perquè els repartís pel Principat a canvi de diners. Òscar JANÉ CHECA, *Catalunya sense Espanya. Ramon Trobat, ideologia i catalanitat a l'empara de França*, Catarroja: Afers, 2009, p. 198.

120. AHCB, Consell de Cent, Memorial de Comptes, 1690-1691, 1B-XII-33, s. f., 25 de febrer de 1690. *Manifest per la molt Illustre y Nobilíssima ciutat de Barcelona*. ABEV, Varis 278, 5. L'11 de gener, els jurats de Girona informaven als consellers de Barcelona que havien rebut i repartit el manifest que contenia les dues cartes. "Les Reals cartes impresas és estat servit remetrer-nos, les quals tenim distribuhïdas peraquè los pobles per hont se era espargida la carta impressa falcificada se desenganyassen de la falcedat, encara que no si ha donat crèdit algu[n]". AMGi, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1690, 17443, f. 39v. 11 de gener de 1690.

121. AHCB, Consell de Cent, Lletres Closes, 1693-1694, 1B-VI-109, f. 284, 28 de juliol de 1694.

Tot seguit, el Consell de Cent va escriure a les autoritats d'un centenar de poblacions prevenint-les del perill que suposava la difusió del pamflet francès, confiant que "ab aquest desengany ningú se dexarà persuadir destas suggestions maliciosas". Els diputats de la Generalitat, al seu torn, van encarregar a Rafael Figueró la impressió de 2.500 còpies d'un altre manifest, per respondre a "un paper que la malícia enemiga ha espargit, començant *Alerta Cathalans*".[122]

Una altre exemple que mostra la importància que la propaganda política va tenir durant la Guerra dels Nou Anys l'aporta el ban que el general De Quinson va fer publicar la primavera de 1697 en les zones ocupades per l'exèrcit francès, en el qual s'assegurava que Espanya tractava molt malament Catalunya. La intenció dels francesos no era altra que la de crear un estat d'opinió entre els catalans que els fos favorable. Segons Joaquim Albareda, d'aquest ban se'n van fer tres impressions en català de dues-centes còpies cada una. Amb el mateix objectiu, poc després, l'intendent Ramon Trobat va fer imprimir —tal com havia fet durant la Revolta dels Barretines— un pamflet titulat "Alerta savis i prudents catalans", amb el qual pretenia contrarestar-ne un altre que havia publicat el Consell de Cent per encoratjar la població a agafar les armes contra els francesos.[123]

En circumstàncies com aquella, era habitual que les institucions perseguissin la mobilització del país a través de l'enviament de cartes circulars a les autoritats locals. El juny de 1697, a l'inici del setge francès, els diputats de la Generalitat, que aleshores residien a Vilafranca del Penedès, van fer una crida a la població per formar lleves per defensar Barcelona. Per això van enviar una carta circular al notari Pere Llosas, escrivà de la Diputació, amb l'ordre d'encarregar a Rafael Figueró la impressió "de 1.250 cartas, de las quals se podrà quedar algunas cent pera repartir en exa ciutat, dient a Figaró no desfasse lo motllo perquè si acàs sen han de manester més". L'endemà mateix de rebre la carta, Llosas remetia als diputats les cartes impreses. "Luego

122. Carta dels consellers als jurats de la vila de Martorell. Ibídem, f. 290v, 31 de juliol de 1694. L'encàrrec de la Generalitat a: ACA, Generalitat, Registre de dates extraordinàries, trienni de 1692, Sèrie G, 46/41, f. 91. La Generalitat va pagar 21 lliures, 18 sous i 10 diners a Figueró per la impressió d'aquest manifest. El nombre d'exemplars ha estat deduït partint d'una fórmula habitual per calcular el cost de fulls d'aquestes característiques, que consistia en cobrar els primers quaranta exemplars a 15 rals, és a dir, 1 lliura i 10 sous, i els restants a 2 diners la unitat. *Havent arribat a noticia...* BC, F.Bon. 201. Sobre la publicació d'aquest manifest, vegeu també: Antonio ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante el reinado de Carlos II...*, p. 353.

123. Joaquim ALBAREDA, "L'impacte de la guerra dels Nou Anys a Catalunya. L'ocupació francesa de 1697", *Afers*, 1995, 20, p. 36-37.

de rebuda dita carta doní orde a Figueró estampàs luego dita carta circular, y ne imprimí 1.250, com axí o ordenà V.S., de las quals ne remeto a V.S. per propi 1.150, com los restants 100 se'ls ha reservats lo senyor don Ignasi Rius per esbaltir-los".[124]

A continuació, els consellers van ordenar que les cartes fossin immediatament enviades a través de correus extraordinaris a tots els veguers i sotsveguers de Catalunya. La rapidesa i l'abast amb què els impresos foren repartits per tot el país es constata en la carta que els diputats van escriure el 7 de juny a Jeroni de Valls, canonge de la catedral de Lleida: "Ab la carta de V.S. de sis del corrent te vist est consistori com ab las cartas circulars impressas que li te embiadas no·n te bastament per totas las veguerias que te a son càrrech, per lo que li·n embiam sinquanta més".[125]

La caiguda de Barcelona en poder dels francesos el 1697 va generar una gran polèmica, sobretot per la qüestionada actuació dels virreis Francisco Fernández de Velasco i del comte de la Corzana, el seu successor, en la direcció de la defensa, pero també perquè des de Madrid es va pretendre fer responsables els catalans d'aquella pèrdua. Per aquest motiu, el Consell de Cent va encarregar a Tomàs Loriente, administrador de la impremta Cormellas, la publicació d'un memorial en el qual s'explicaven tots els serveis que la ciutat de Barcelona havia fet a la monarquia hispànica des de 1652 i, principalment, arran del setge de 1697. El memorial fou distribuït per tot Catalunya, com es constata de la carta que els consellers de Barcelona van enviar a les principals ciutats el gener de 1698: "Per lo portador desta enviam a V.S. una dotsena de manifests se ha fet del serveys de esta ciutat al Rey nostre senyor des del any 1652 y diligencias fetas en lo siti passat pera poderse conservar y permanexer en lo propri y peculiar domini de sa Magestat".[126]

---

124. La carta enviada pels diputats a Pere Llosas figura a: ACA, Generalitat, Sèrie General (N), 890, Registre de lletres trameses, 1696-1697, f. 217, 2 de juny de 1697. L'enviament de les cartes impreses, a: ACA, Generalitat, Sèrie R, 124, Cartes rebudes, 1 d'agost de 1696 - 31 de juliol de 1697, part 2.ª, f. 13, 3 de juny de 1697. El febrer de 1698 l'escrivà major del General va pagar 10 lliures a Rafael Figueró per la impressió de les 1.250 cartes. ACA, Generalitat, Sèrie G-47/52, Llibre de correu y menut, trienni de 1695-1698, f. 48v, 21 de febrer de 1698.

125. ACA, Generalitat, Sèrie General (N), 890, Registre de lletres trameses, 1696-1697, f. 234, 7 de juny de 1697.

126. *Manifestación en que se publican muchos y relevantes servicios...* BUB, C-239/6/4-1. La carta fou enviada a les autoritats locals de Vic, Tarragona, Lleida, Manresa, la Seu d'Urgell, Cervera, Tortosa, Girona, Granollers i Vilafranca del Penedès, així com també als jurats de València. AHCB, Consellers, Esborranys de lletres, 1698-1704, 1C-I-17, s. f., 13 de gener de 1698. El 23 de gener els jurats de Girona confirmaven als

La polèmica es va agreujar l'any següent, amb motiu de l'aparició a França d'un llibre titulat *Essai de l'histoire du regne de Louis le Grand, jusques à la paix générale* en el qual l'autor, el canonge Louis Le Gendre, acusava els barcelonins de covards per l'actitud que, segons ell, havien tingut durant el setge. Per esvair definitivament els dubtes sobre la seva actuació durant el setge de 1697, la Diputació, el Consell de Cent i el Braç Militar —agrupats en la Conferència dels Tres Comuns— van acordar publicar un nou manifest, que portava per títol *Escudo de la Verdad*, encarregant-ne a Rafael Figueró la impressió de 6.250 exemplars, cosa que va suposar un cost per a les tres institucions de 178 lliures i 15 sous.[127]

El 30 de juny de 1699 els diputats van fer enviar l'*Escudo de la Verdad* a tots els pobles i ciutats de Catalunya, així com també a Madrid i a les altres capitals de la Corona d'Aragó. Els primers a respondre, cinc dies després, foren els procuradors de Tortosa, que van avisar que n'havien rebut vuit exemplars. Joan Gensana, agent del General a la cort, en confirmava el dia 11 de juliol la rebuda de trenta exemplars sense enquadernar i nou amb "cubertas jaspeadas". Els diputats de la Generalitat valenciana, al seu torn, agraïen l'enviament del manifest el dia 13 d'aquell mes, mentre que els diputats del Regne d'Aragó ho feien l'endemà.[128]

---

consellers de Barcelona la recepció de dotze còpies del manifest: "Ab la deguda estimació tenim rebuda la de V.Exa. de 18 del corrent junt ab la dotsena de Manifests dels serveys que V.Exa. ha fets al Rey nostre Senyor (que Déu guarde) y de les diligències fetas ab lo citi passat per poderse conservar y permanexer en lo propri y peculiar domini de sa Magestat". AMGi, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1698, 17452, f. 112. Sobre l'actuació dels virreis Fernández de Velasco i comte de la Corzana durant el setge de Barcelona de 1697, vegeu: Antonio ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante el reinado de Carlos II...*, p. 188-194 i 356-363.

127. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1698, part 2.ª, Sèrie General (N), 255, f. 185, 13 de juliol de 1699. La despesa total de la publicació de l'*Escudo de la Verdad*, comptant les enquadernacions que va fer Joan Pau Martí, llibreter del General, va ascendir a 344 lliures, 18 sous i 4 diners. El comte detallat figura a: DGC, vol. IX, p. 1074. *Escudo de la verdad...* BC, F.Bon. 11903. Sobre el procés que va envoltar la publicació de *l'Escudo de la Verdad,* vegeu: Eduard MARTÍ, *La Conferència dels Tres Comuns (1697-1714). Una institució decisiva en la política catalana*, Lleida: Pagès editors, 2008, p. 82-86.

128. La resposta dels procuradors de Tortosa figura a: ACA, Generalitat, Sèrie R, 129, Cartes rebudes, 1698-1699, Part 2.ª, f. 223, 5 de juliol de 1699. El *Escudo de la Verdad* fou enviat als tres estaments del regne de Valencia, al bisbe de Tortosa, a l'arquebisbe de Tarragona, als cònsols de Tarragona, als diputats del regne d'Aragó, als cònsols de la Seu d'Urgell, al bisbe de Vic, al bisbe de la Seu d'Urgell, als consellers de Vic; als jurats de la ciutat de Mallorca, als paers de Lleida, als paers de Balaguer, als consellers de Manresa, als jurats de Girona i als cònsols de Solsona. Tot seguit, el mateix dia, una carta amb uns termes semblants, acompanyada d'uns quants exemplars del manifest, fou enviada als

La mort del rei, el primer dia de novembre de 1700, va comportar un gran desplegament propagandístic. La Generalitat va encarregar a Rafael Figueró la impressió de cinc mil còpies de les cartes que la reina Marianna i la Junta de Govern van enviar als diputats, les quals contenien les clàusules del testament de Carles II. Aquestes cartes foren repartides per tots els pobles i ciutats de Catalunya, juntament amb la justificació dels diputats per haver acceptat que el príncep de Darmstadt continués en el càrrec de virrei fins acabar el trienni.[129]

jurats de Montblanc, Besalú, Prats del Rei, Camprodon, Mataró, Granollers, Puigcerdà, Berga, Cervera, Vilafranca del Penedès, Tàrrega, Torroella de Mongrí, Vilanova de Cubelles, Figueres, l'Arbós, Caldes de Montbui, Talarn, Castell de Pals i Cruïlles. També fou enviat als diputats locals de Tarragona, la Seu d'Urgell, Vic, Montblanc, Berga, Balaguer, Cervera, Tremp, Carmprodon, Vilafranca del Penedès, Castelló d'Empuries, Puigcerdà, Girona, Lleida, Castellbò, Tarrega, Vall d'Aran i Manresa. ACA, Generalitat, Sèrie General (N), 892, Registre de lletres trameses, 1698-1699, f. 183v-186v, 30 de juny de 1699. La resposta de Joan Gensana i dels diputats de València i Aragó, a: Ibídem, f. 250, 260 i 266.

129. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1698, part 4.ª, Sèrie General (N), 257, f. 476v, 18 de novembre de 1700

Capítol 13

LA DIFUSIÓ DE LES NOTÍCIES

Una premsa de llarg abast

La propaganda impulsada per les autoritats circulava per tot Catalunya amb una gran rapidesa. L'estiu de 1704, per exemple, es va escampar el rumor que el comte de Tolosa —almirall de la flota francesa que vigilava les costes catalanes— havia demanat diners per al manteniment de les seves tropes. Indignat, el virrei Francisco Fernández de Velasco va manar als diputats de la Generalitat que enviessin cartes a totes les ciutats i viles per "*desengañar a la Província de que los que esparzen estas vozes tan apartadas de la verdad sólo tiran a infizionarla por sus pasiones y fines particulares*". El 4 d'agost els diputats van encarregar a Rafael Figueró la impressió de mil còpies d'una carta circular i van ordenar que, tot seguit, fos enviada a totes les ciutats i viles del Principat a través de quatre correus a peu. Figueró només va necessitar unes hores per imprimir les cartes, de manera que aquella mateixa tarda Miquel Creus, un dels correus, va sortir de Barcelona en direcció a Vic. L'endemà mateix, Miquel Sauleda, el diputat local, certificava que la carta havia arribat a les seves mans. "Dich jo, baix firmat, que tinch rebut de Miquel Creus un plech de cartas sirculars, vuy, en Vich, a 5 de agost 1704".[1]

L'enviament de documents impresos per tots els pobles i ciutats de Catalunya era una pràctica habitual. El novembre de 1708, Josep de

1. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1701, Part 6.ª, Sèrie General (N), 264, f. 984; *Lo vigilant cuydado y incansable aplicació*... BC, F.Bon. 5004. El pagament a Rafael Figueró, a: ACA, Generalitat, Llibre de correu i menut, 1702-1706, Sèrie G, 47/54, f. 31v, 7 de setembre de 1704. La certificatòria signada pel diputat local de Vic, a: ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1704, Part 1.ª, Sèrie General (N), 265, f. 8.

Pallarès, sotsveguer del Pallars, va escriure als consellers de Barcelona des de Talarn per notificar-los que havia fet plantar els papers que li havien enviat, relacionats amb el pagament dels subministraments a l'exèrcit. "Rebo la [carta] de V.E. ab la deguda estimació y responent a son contengut dech dir-los de que he passat a fer les diligències en affixar los cartells en los puestos públichs desta subvegueria". De nou, l'any 1711 el Consell de Cent va fer repartir uns impresos relacionats amb el pagament del gra. El regent de la vegueria de Vic, Ignasi Coll, va informar als consellers que els havia fet enganxar en els llocs habituals: "He rebuda la que V.E. se ha dignat a escríurer, ab inclusió dels papers estampats. (...) Participo de haver manat se fixassen dits papers en los llochs públichs y acostumats de la present ciutat".[2]

Així mateix, la premsa publicada a Barcelona circulava per tot el país. L'octubre de 1707 els consellers de Vic van enviar una gaseta a Eudald Peresteve, prohom de Ripoll, per informar-lo de la situació en què es trobava la ciutat de Lleida. "Las notícias que de present tenim, axí de las partidas de Lleyda, com y també de Itàlia, van ab tota expressió ab la adjunta gazeta". Dos dies després, Peresteve responia als consellers: "les dono las gracias de la mercè me an feta de la gaseta, que·s estada molt lagida en casa". Es tractava de la *Gazeta, publicada en Barcelona dia 17 de setiembre 1707*, impresa per Rafael Figueró, la qual, efectivament, recollia notícies procedents d'Itàlia i de relacionades amb els preparatius que feia l'exèrcit del duc d'Orleans per iniciar el setge de Lleida.[3]

El 26 de maig de 1708, el noble barceloní Ermengol de Peguera va enviar una carta a Joan Baptista Alçamora, notari d'Anglesola, per anunciar-li l'arribada de la flota aliada al port de Barcelona. Per corroborar la informació, Peguera hi adjuntava la premsa. "Aquí remeto la gaseta, que tot lo que conté és la mesisa veritat, per ser jo testimoni de vista". És probable que la notícia enviada per Peguera fos la relació titulada *Noticias verdaderas de los felizes sucessos que a favor de nuestro adorado monarca Carlos Tercero (que Dios guarde) se han conseguido en estos mares de Cathaluña y dentro el Mediterraneo con el arribo de la gran flota de los Altos Aliados*, datada el 25 de maig. Val a dir que aquesta relació fou reeditada poc després a Milà per l'impressor Marco

2. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1707-1708, 1B-X-123, f. 95, 4 de novembre de 1708; Ibídem, 1B-X-125, n. 39, 25 de maig de 1711.

3. La carta dels consellers de Vic a Eudald Peresteve consta a: AMV, Correspondència enviada, 7.13, 1701-1708, f. 193v. La resposta de Peresteve, a: AMV, Correspondència rebuda, 8.16, 1707-1712, s. f., 8 d'octubre de 1707. *Gazeta, publicada en Barcelona dia 17 de setiembre 1707*. BB, Patrimoni, *N 15-III-15a.44.

Antonio Malatesta, cosa que mostra el gran recorregut que tenia la premsa catalana.[4]

Un altre exemple que mostra l'abast d'aquesta difusió l'aporta una carta escrita el maig de 1706 pel marquès de Monteleón, des de Gènova, en la qual assegurava que un franciscà català que havia arribat a aquell port en un vaixell holandès portava informació publicada a Barcelona sobre l'aixecament del setge borbònic: "Hanse esparcido por esta ciudad diversas relaciones imprimidas en Barcelona de lo ocurrido allí desde el día 6 de este mes hasta el 11 que quedó libre aquella plaza del asedio".[5]

Sovint, la premsa de Barcelona es difonia també per Madrid. És el cas, per exemple, de les gasetes i relacions que es van publicar l'any 1695 sobre la campanya encapçalada pel veguer de Vic contra l'exèrcit francès. El 12 d'abril d'aquell any, els consellers de Barcelona van enviar a Benito de Pelegrí, el seu agent a la cort, les notícies relacionades amb aquest afer que s'havien publicat a la ciutat: "Las novedats que tenim vuy las veurà V.M. en las inclusas gassetas". Uns dies després, els consellers remeteren a Josep Galceran de Cartellà i Sabastida, baró de l'Albi, ambaixador extraordinari, una altra notícia, apareguda el 14 d'abril: "Del què se ha escrit remetem a V.S. la inclusa relació, perquè V.S. tinga las notícias més específicas del succehit". Al llarg de les setmanes següents, els consellers van continuar remetent "gasetas impresas" als seus representants a Madrid, com és el cas de les cartes que el 4 de juny van enviar a Josep de Cartellà i a Benito de Pelegrí, amb diversos exemplars adjunts de la *Gazeta de Barcelona*.[6]

A vegades, la premsa publicada a Girona també va gaudir d'una gran difusió. És el cas de la relació que els jurats d'aquella ciutat van encarregar a l'impressor Jeroni Palol amb motiu de l'alliberament del

4. Josep Maria Llobet i Portella, *Documents notarials de la Segarra i l'Urgell relacionats amb la Guerra de Successió (1705-1714)*, Cervera: Grup de Recerques de les Terres de Ponent, 2014, p. 62; *Noticias verdaderas de los felizes sucessos*... BB, Patrimoni, *N 15-II-15a.53; *Vere e distinte notizie de felici successi che a favore della maestá del Ré nostro Signore Carlo Terzo (che Dio guardi) si sono conseguiti ne mari di Catalogna e dentro il Mediterraneo coll arrivo della gran flota inglese ed olandese sotto il comando dell ammiraglio Lake, ricevute da Barcellona con lettere de 25 maggio del corrente anno*. BC, 16-III-8/7.

5. David González Cruz, *Propaganda e información...*, p. 24. És probable que la relació difosa a Gènova fos la que Rafael Figueró va publicar amb el títol de *Relación breve y resumen de lo sucedido en Barcelona desde el día 6 hasta 12 de mayo 1706 que empeçó a moverse el enemigo para desistir del assedio de dicha ciudad hasta desaparecerse de ella*. BC, F. Bon.11923.

6. AHCB, Consell de Cent, Lletres closes, 1694-1695, 1B-VI-110, f. 144 i 145, 12 i 16 d'abril de 1695. L'enviament de la *Gazeta de Barcelona* als representants del Consell de Cent a Madrid figura a: AHCB, Consell de Cent, Lletres closes, 1694-1695, 1B-VI-110, f. 172 i 174v, 4 de juny de 1695. Es tractava de la *Gazeta de Barcelona, de oy martes 31 de mayo de 1695*. BC, F.Bon. 5543/IV.

setge de 1684. Els jurats va pagar 9 lliures i 14 sous a Palol "per quatre centas gasetas ha imprimidas per compte de esta ciutat del felís succés del siti y victòria, per enviar al agents de Madrit, Barcelona, per donar-las (...) a diferents particulars de esta ciutat".[7]

Durant la Guerra de Successió les notícies del bàndol austriacista es difonien i reeditaven per totes les capitals de la Corona d'Aragó que estaven sota domini de Carles III. Barcelona, València i Saragossa van esdevenir tres pols comunicatius que s'intercanviaven les notícies que generaven els diferents fronts. El dietari de Josep Vicent Ortí conté una gran quantitat d'anotacions que reflecteixen la difusió a la ciutat de València de notícies publicades a Barcelona. El 19 de maig de 1706, per exemple, escrivia: "Este día salieron impressos en Valencia unos papeles que vinieron impressos también en Barcelona, por el correo ordinario. (...) Era el uno relación de el rendimiento de la plaza de Alcántara, con sus capitulaciones, y el otro, otra relación de los sucesos del rey de Portugal". Tots dos fulls havien estat publicats uns dies abans a Barcelona per Rafael Figueró.[8]

Unes setmanes després, Ortí deixava constància de la publicació d'una notícia que informava de la victòria aliada a la Batalla de Ramillies, que havia tingut lloc prop de Namur, a Flandes, el 23 de maig. "Este dia [22 de juny de 1706] salió impressa una relación de la vitoria de Flandes". Es tractava de la notícia titulada *Relación de la vitoria que han conseguido las armas de los altos aliados, comandadas por Millord Malborow en Flandes, venidas a Barcelona en 18 de junio de 1706*, que fou reproduïda per Vicent Cabrera, impressor de València, a partir d'una relació publicada prèviament per Figueró. De nou, el 19 de juliol, Josep Vicent Ortí anotava en el seu diari l'aparició a València d'una reedició d'una gaseta impresa a Saragossa: "Esta tarde salió impresso el Mercurio veloz, que es copia de la gazeta de Zaragoza" i que era la reproducció de la gaseta que Francisco Revilla i Mendoza imprimia a la capital aragonesa.[9]

---

7. AMGi, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1684, 17437, f. 538v. La notícia impresa per Palol portava per títol *Relación del assedio puso el francés sobre la ciudad de Gerona y del assalto dio sobre la misma ciudad, a 24 de mayo de 1684*. BC, F.Bon. 2488. Aquesta relació fou reproduïda a Barcelona per l'impressor Vicenç Surià. *Relación verdadera, escrita por la ciudad de Gerona...* BC, F.Bon. 14873.

8. Josep Vicent ESCARTÍ, *El Diario...*, p. 135; *Relación verdadera de la feliz expugnación y rendimiento de la plaça de Alcántara...* BC, F.Bon. 5813; *Relación de los felizes sucessos han conseguido las armas del Sereníssimo Señor Rey de Portugal...* BC, F.Bon. 5787.

9. Josep Vicent ESCARTÍ, *El Diario...*, p. 144 i 152. La relació publicada per Vicent Cabrera sobre la Batalla de Ramillies, a: BC, Res 510/18 4.ª; la de Rafael Figueró, a: BC, F.Bon. 5802. La reedició valenciana de la gaseta de Saragossa es titula *Mercurio veloz y verídico de noticias publicadas en la imperial ciudad de Zaragoça a 13 de julio y venidas*

Les mostres d'aquest intercanvi de gasetes i relacions entre Barcelona, València i Saragossa són molt nombroses. Un altre exemple l'és el jurament de fidelitat que la ciutat de Saragossa va prestar al rei Carles III el 29 de juny de 1706, que fou anunciat a Barcelona en una notícia publicada per Figueró el 8 de juliol. La informació, tanmateix, reproduïa fil per randa una relació que havia imprès Francisco Revilla y Mendoza a Saragossa i que fou també reeditada posteriorment per Vicent Cabrera a València.[10]

Un altre exemple que mostra aquest transvasament de notícies entre Saragossa, València i Barcelona el proporciona la victòria dels aliats a la Batalla de Calamocha, el 16 de desembre de 1706. El comte de la Puebla, general portuguès, va enviar el seu fill a València per informar del desenllaç al rei Carles III, que aleshores era en aquesta ciutat, de manera que la notícia fou publicada el 21 de desembre per l'impressor Diego de Vega. A continuació, el comte de la Puebla va enviar una altra carta a Saragossa, on la notícia de la victòria a la Batalla de Calamocha fou impresa per Francisco Revilla y Mendoza. Segons Benedicto Gimeno, el correu que va portar la carta a Saragossa fou enviat tot seguit a Barcelona, on va arribar el 24 de desembre. D'aquesta manera, la carta enviada pel comte de la Puebla va ser també impresa per Rafael Figueró.[11]

Les notícies que feien referència a esdeveniments ocorreguts al regne de València acostumaven a publicar-se primer a la capital, des d'on es distribuïen a Barcelona i Saragossa. És el cas, per exemple, de la capitulació de la vila de Requena, que va caure en poder dels aliats a

---

a Valencia lunes a 19 de 1706, que son las siguientes. BC, Porter Europa Vària 1/27. Cal no confondre les gasetes publicades a Saragossa, Barcelona i València amb el títol de *Mercurio veloz* amb els "mercures", uns periòdics mensuals d'anàlisi política publicats a Holanda en francès, contraris al govern de Lluís XIV. En aquest sentit, vegeu: Marion BRÉTÉCHÉ, *Les compagnons de Mercure...*

10. *Noticias verídicas y generales venidas a la imperial ciudad de Zaragoça por el correo ordinario de Madrid a 29 de Junio de 1706... publicadas en Barcelona a 8 de julio 1706*. BC, F.Bon. 5784. La reproducció feta per Vicent Cabrera a València, a: BC, Porter Europa Vària, 1/31. La publicació d'aquesta notícia a Saragossa consta a: Emilio BENEDICTO GIMENO, "Prensa, propaganda y opinión pública", dins Emilio BENEDICTO GIMENO i José SOLÍS, *Y Dios apoyará al César. La Guerra de Sucesión en Aragón a través de las relaciones de sucesos (1706-1707)*, Calamocha: Centro de Estudios del Jiloca, 2006, p. 10. Francisco Revilla va imprimir gasetes a Saragossa entre el mes de juny de 1706 i maig de 1707, coincidint, més o menys, amb el període d'ocupació austriacista de la capital aragonesa. Ibídem, p. 5-7.

11. Emilio BENEDICTO GIMENO, "Prensa, propaganda...", p. 10. La carta publicada a València per Diego de Vega: *Noticias venidas de varias partes, publicadas en Zaragoça a 14 y venidas a Valencia a 21 de deziembre 1706, con la carta que el señor conde de la Puebla escrivió a Su Magestad...* BC, Porter Europa Vària, 1/23. La carta impresa per Figueró: *Relación de la gloriosa vitoria han conseguido las armas del Rey...en los campos de Calamocha y Poyo, venidas a Barcelona día 24 de deziembre de 1706* BC, F.Bon. 5869.

final del mes de juny de 1706. La notícia d'aquesta victòria austriacista fou impresa per Vicent Cabrera i, poc després, per Rafael Figueró.[12]

La informació internacional que es publicava a Barcelona es reproduïa uns dies després a Saragossa i a València. L'agost de 1706, per exemple, Figueró va imprimir una gaseta titulada *Noticias universales de diferentes partes, venidas a Barcelona a 30 de agosto de 1706* que contenia informació procedent de Roma, Londres, París i altres ciutats europees. Aquestes notícies foren reeditades posteriorment a València per Diego de Vega amb el títol de *Noticias universales de diferentes partes, venidas de Barcelona a Valencia el día 7 de setiembre de 1706*, i més tard a Saragossa per Francisco Revilla y Mendoza, dins del *Mercurio veloz de noticias, publicadas en Zaragoza a 14 de setiembre de 1706*.[13]

Aquesta circulació de notícies entre les tres capitals de la Corona d'Aragó funcionava, molt probablement, perquè existia un acord de collaboració entre els impressors. No deu ser casual, en aquest sentit, que el fill de Rafael Figueró fes un viatge a Saragossa l'agost de 1706, o bé que a final d'aquell any residís temporalment a València. Possiblement per això, el pamflet titulat *La paz octaviana*, escrit per un aragonès anònim, imprès per Rafael Figueró el 1707, anunciava que es venia a casa d'Antonio Rubio, llibreter de Saragossa. Aquesta obra fou també publicada a la capital aragonesa per Francisco Revilla i a València per Diego de Vega.[14]

Resulta força evident, en aquest sentit, que existí un acord de collaboració entre Rafael Figueró i l'impressor mallorquí Miquel Cerdà i Antich. Una notícia que Figueró va publicar sobre la presa de Menorca per part de l'exèrcit aliat, comandat pel general Stanhope, que va tenir lloc el 29 de setembre de 1708, indicava en el colofó que es venia també a Mallorca, a casa de Miquel Cerdà. Un altre exemple d'aquesta col-

12. *Relación de las capitulaciones con que se ha entregado la villa de Requena...* BC, Porter Europa Vària, 1/33; la relació publicada per Figueró, amb el mateix títol, a: BC, F.Bon. 5814.

13. *Noticias universales de diferentes partes...* BC, F.Bon. 563; *Noticias universales de diferentes partes, venidas de Barcelona a Valencia el dia 7 de setiembre de 1706*. BC, Porter Europa Vària 1/35; *Mercurio veloz de noticias, publicadas en Zaragoza a 14 de setiembre de 1706*, per Francisco Revilla y Mendoza. BC, F.Bon. 5833.

14. Un treballador de la impremta de Rafael Figueró assegurava davant del jutge que un dia de 1706 havia vist Rafael Figueró, menor, que marxava "a Çaragossa ab una calesa". ACA, Reial Audiència, Plets civils, 29591, s. f., 22 de març de 1708. El primer dia de desembre Rafael Figueró i Jolis va signar una procura davant Fulgenci Antich, notari de València. AHPB, Josep Brossa, Manual de 1706, 824/71, f. 184v-185, 15 de desembre de 1706. *La paz octaviana...* BC. F.Bon. 592. En l'edició feta per Figueró consta: "Véndese en casa de Antonio Rubio, mercader de libros, en la calle de las Danças, su precio un deziocheno". L'edició de Francisco Revilla, a: AHCB, A 8.º op. 894; la de Diego de Vega, a: AHCB, A 8.º op. 389. Existeix encara una altra edició, publicada a Barcelona per Francesc Guasch. BUB, B-45/3/22-9.

laboració apareix en els capítols preliminars de la pau signada a l'Haia el maig de 1709, que foren impresos per Rafael Figueró, amb la indicació que es venien també a la impremta de Miquel Cerdà, a Palma. De la mateixa manera, la *Gazeta de Barcelona* era reproduïda per Cerdà, com es constata en el número aparegut a la capital catalana el 16 d'agost de 1709, de la qual es conserva una reproducció idèntica, impresa a Palma amb el títol de *Gazeta de Barcelona, publicada a 16 de Agosto de 1709 y en Mallorca a 22 del mismo*. Es conserven exemplars de la *Gazeta de Barcelona* impresos per Miquel Cerdà i Antich almenys fins l'any 1711.[15]

Durant el setge de 1713-1714 les institucions catalanes es van preocupar molt per difondre missatges propagandístics per tot el país. El 25 de juliol de 1713, tan bon punt l'exèrcit del duc de Pòpuli va encerclar la capital, el Consell de Cent va enviar cartes a diversos llocs del Principat explicant les raons de l'aposta per continuar la guerra i instant els catalans a mantenir-se fidels a Carles III. Als consellers de Vic, per exemple, els enviaren uns quants exemplars d'una carta impresa, "pera què de part de esta ciutat se digne V.S. escampar-las per los pobles de exa plana, pera què tots comprengan la resolució ha pres esta Ciutat". Els jurats de Teià també van rebre unes quantes cartes impreses, amb instruccions de distribuir-les pel Maresme.

> Encara que ab altra carta (...) li havem remés dos cartas impressas de las que va escampant per Catalunya esta Ciutat, per trobar-nos ab la precisió de tenir ja lo enemich devant las murallas, reiteram esta y junt ab ella remetem diferents de ditas cartas impressas peraque V.M. en continent de rebuda esta las depatxen per propri a Mataró y demés vilas y llochs de exa costa fins a Calella.[16]

---

15. *Relación de la feliz conquista han logrado las armas de los altos aliados de la isla de Menorca...* BC, F.Bon.7088; *Capítulos preliminares de la paz que se concluyeron en el Haya...* BC, F.Bon. 2338; *Gazeta de Barcelona, publicada a 16 de agosto de 1709*. AHCB, R SD 8.º; *Gazeta de Barcelona, publicada a 16 de Agosto de 1709 y en Mallorca a 22 del mismo*, BPP, 11820; *Gazeta de Barcelona, publicada a 11 de Abril 1711 y en Mallorca a 22 del dicho*. BPP, 11820.

16. AHCB, Consellers, Esborranys de lletres, 1705/1714, 1C-I-18, 25 de juliol de 1713. Una carta semblant fou enviada a Solsona, Cardona, Manresa i Sant Celoni. Al general Josep Moragues, a la Seu d'Urgell, li fou enviada també una carta, que contenia aquesta instrucció: "Estimarem a V.S. que ab tota brevadat fasse còrrer per los pobles las adjuntas, que és cosa de la mayor importancia". També els consellers escriviren als jurats de Prats de Lluçanès amb aquestes paraules: "Passem ha fer estas breus líneas y remètrer la present carta estampada, en la qual consta de la resolució ha pres esta present ciutat per defensa de la pàtria, causa comuna y llibertat, que tan apreciada és estada, és y serà per la nació catalana". És possible que l'imprès adjunt fos aquest: *Memorial que por los Excelentíssimos senyors concellers y Concell de Cent de la ciutat de Barcelona lo dia 23 de juliol 1713 se posà en ma de la soberana reyna dels àngels Maria Santíssima, sots invocaciò de la Mercè, patrona de dita ciutat...* BC, Esp.129-Fol.

Les autoritats catalanes van procurar també que la *Gazeta de Barcelona* arribés al major nombre de poblacions possible. El primer número, publicat el 31 de juliol de 1713, el qual, entre altres coses, reproduïa l'ultimàtum donat pel duc de Pòpuli a la ciutat, fou enviat immediatament pels consellers de Barcelona als seus homòlegs de Manresa: "Ab las inclusas gasetas serà V.S. servit vèurer lo estat en que nos trobam, que per omitir tota prolixitat no van manuscritas, assegurant a V.S. és tot verdader". El 2 d'agost, la Junta de Guerra, presidida pel marquès del Poal, davant l'amenaça en què es trobaven moltes viles de l'interior de ser ocupades per l'exèrcit borbònic, va recomanar als diputats del General l'enviament d'una carta a les autoritats d'Olot, "y axí matex remètrer-los las cartas circulars, gasetas y las cridas manadas publicar (...) y entregar-ne al portador per spargir-las ahont convinga".[17]

A pesar de les dificultats que comportava el setge, el govern català va difondre les notícies que es publicaven a Barcelona per tot Europa. A principi del mes de desembre de 1713, Francesc Anton Vidal, agent de la ciutat de Barcelona a Mallorca, confirmava als consellers que havia rebut diversos exemplars de dos números de la gaseta i del *Despertador de Catalunya*.

> Ab diferents plechs ha aportat embarcació vinguda de eixa ciutat, he tingut lo de V.E. de 21 del passat, junt ab los papers novament impresos ab lo títol de Despertador de Cathalunya, y las gazetas dels dias 11 y 17 de novembre (...), assegurant a V.E. que ab ància se estan aguardant las gazetas per tenir las noticias y passar-las en Itàlia y Alemania, y me las demanan personas de qualitat per eix fi y regonech pot ésser de algun útil lo entregar-ne. Y axí suplico a V.Exa. mane enviar-ne algunas luego de ésser publicadas, ab las embarcacions més promptas per venir a est Port, per poder-las repartir y enviar luego.[18]

D'aquesta manera, Vidal va fer arribar les gasetes i el *Despertador de Catalunya* als ambaixadors catalans. A final de desembre de 1713, Felip de Ferran i Sacirera escrivia als consellers des de l'Haia confirmant la recepció: "Rebo la de V.E. dels 20 de noembre ab las gasetas [i] lo despertador de Catalunya". Un dia després, Pau Ignasi de Dalmases va

17. AHCB, Consellers, Esborranys de lletres, 1705/1714, 1C-I-18, 31 de juliol de 1713; ACA, Generalitat, Sèrie G, 123, f. 56v, 2 d'agost de 1713.

18. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1713, 1B-X-126, n. 163, 6 de desembre de 1713. Les gasetes esmentades per Dalmases són la *Continuación del diario del sitio y defensa de Barcelona, publicada en esta plaça día 11 de noviembre de 1713*. BC, F.Bon. 673; i la *Continuación del diario del sitio y defensa de Barcelona, publicada en esta plaça día 17 de noviembre 1713*. BC, F.Bon. 674. També a: Agustí ALCOBERRO, Mireia CAMPABADAL i Xevi CAMPRUBÍ, *El setge de Barcelona...*, p. 165 i 169.

rebre també les gasetes i el pamflet, tal com assegurava en una carta que va escriure a Ramon Vilana Perles, secretari d'estat de l'emperador Carles VI: "Supongo que habrás recivido dos gazetas de Barcelona, de 11 y 17 de el pasado. (...) Oy he recivido carta de la Ciudad de 20 de noviembre en que me remite las dos gazetas citadas, otro gran papel impreso por Figeró, intitulado Despertador de Cataluña".[19]

Una mostra de la importància que el govern català donava a la propaganda es troba en les cartes que l'emperador Carles VI va enviar als tres comuns des de Viena després de la signatura del Tractat de Rastatt, el març de 1714. El contingut de les cartes, que van arribar a Barcelona la nit del 22 d'abril, fou interpretat com un senyal inequívoc que es preparava un reforç per alliberar la ciutat. Francesc de Castellví assegura que les cartes van arribar passades les nou de la nit i que l'endemà a la matinada ja circulaven impreses per Barcelona. Segons aquest historiador, un vaixell va sortir del port amb un miler d'exemplars, amb l'objectiu de repartir-les per tot Catalunya. Els espies, com apunta Santiago Albertí van tenir un paper fonamental en la seva difusió: "Els serveis d'intel·ligència, per l'hàbil Salvador Lleonart, farien en poc temps un gran escampall de còpies per tot el país". Al seu torn, el cronista Manuel Mas i Soldevila, contemporani dels fets, va copsar també la importància de l'esdeveniment: "Rebuda per los consellers esta carta, se juntà cerca de mitjanit lo Consell de Cent, qui deliberà fer-se imprimir, com se imprimí, aquella per a que se escampàs per tot Catalunya (...), que no passà molt temps, puig, impressa que fou la carta, no faltà medi per introduir-ne moltas en lo camp y enviar-ne per tot lo Principat".[20]

El *Diario del sitio y defensa* —nom que rebia la gaseta publicada a Barcelona— explicava com la matinada del 24 d'abril un grup de fusellers es va acostar a les línies enemigues per llançar-hi uns quants exemplars de les cartes imperials: "Antes de amanecer se avançaron

19. La carta de Felip de Ferran als consellers es pot consultar a: AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1713, 1B-X-126, n. 185, 28 de desembre de 1713. La carta de Dalmases a Vilana Perlas, a: AHCB, Manuscrits, Cartes de Pau Ignasi de Dalmases, 1713-1714, ms. B-95, p. 187-189, 29 de desembre de 1713. L'edició de les cartes de Pau Ignasi de Dalmases a: Eva SERRA I PUIG (coord.), *La Junta General de Braços de 1713...*, p. 197-600.

20. Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, vol. 4, p. 41; Santiago ALBERTÍ, *L'Onze de setembre*, Barcelona: Albertí editor, 1977, p. 217. El fragment de la relació de Manuel Mas i Soldevila, a: Agustí ALCOBERRO i Mireia CAMPABADAL, *Cròniques del setge...*, p. 104. Les cartes adreçades a la Generalitat i al braç militar foren impreses per Rafael Figueró. BC, F.Bon 4679 i BUB, C-240/1/3-19. Les que va rebre el Consell de Cent, en canvi, ho va fer Joan Pau Martí. BUB, C-240/1/3-20. Les cartes foren també reproduïdes a la gaseta de Barcelona. *Continuación del diario del sitio...a 26 de abril 1714*. BC, F.Bon. 688.

nuestros fusileros al cordón de los enemigos, introduxeron algunas copias de las Reales cartas". Segons la gaseta, per ordre del general Villarroel i amb el vist-i-plau dels consellers, el coronel Sebastià Dalmau va portar les cartes als comandaments de l'exèrcit francès. La visita de Dalmau fou recollida en una notícia manuscrita borbònica, datada el 2 de maig de 1714, segons la qual la difusió de les cartes havia tingut l'efecte desitjat: "Las cartas del emperador a los Comunes han echo mucho daño en el país, por las vozes que de ellas han esparcido los sediciosos".[21]

Els consellers de Barcelona van fer arribar les cartes imperials a Pau Ignasi de Dalmases, que les va rebre el juny de 1714 a Londres, per via de Gènova i Amsterdam: "Don Miquel de Monserrat de Gènova, ab carta de 15 maig, me remet per Amsterdam (...) las còpias de las Reials y Imperials cartas (...) y las notícias dels succesos de exa gloriossa ciutat, des de lo dia 17 fins al 21 de abril".[22]

Posteriorment, el 30 de juliol, veient que les muralles no aguantarien el rigor del bombardeig, els consellers van fer una crida a tots els pobles i ciutats de Catalunya a defensar la capital. La carta, que fou publicada al *Diario del sitio y defensa* i repartida també per separat, va tenir una immediata resposta del duc de Berwick a través d'un edicte imprès.

> Haviendo llegado a nuestra noticia que de parte de la ciudad de Barcelona se havían esparcido en el paíz algunos papeles perniciosos impressos, solicitando la última ruhina de este Principado y amonestando con ellos a las villas y lugares de él a tomar las armas contra las tropas de las dos Coronas, (...) ordenamos y mandamos a todos los comandantes de los puestos y demás oficiales de este exército, que quantos de dichos sediciosos y rebeldes caerán en sus manos (...) manden ahorcarlos al instante sin remissión alguna.[23]

---

21. *Continuación del diario del sitio...9 de mayo 1714*. BC, F.Bon. 689. La noticia borbònica es pot consultar a: AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1714, 1B-X-127, n. 167, 2 de maig de 1714. Les cartes imperials van arribar també als quarters espanyols, segons consta en una altra notícia manuscrita: "Las cartas que el señor Archeduque y Archeduqueza inviaron a los comunes (...) ha traído un oficial desertor de la plaza". Ibídem, n. 162, 2 de maig de 1714.

22. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1714, 1B-X-127, n. 250, 8 de juny de 1714. És probable que les notícies que esmentava Dalmases siguin les recollides a la *Continuación del diario del sitio y defensa de Barcelona, publicada en esta plaça a 26 de abril 1714*, que contenia les cartes imperials i el dietari del setge des del dia 16 fins al 23 d'abril. BC, F.Bon. 688.

23. La carta enviada pel Consell de Cent el 30 de juliol de 1714 figura reproduïda a: *Continuación del diario del sitio...a 10 de agosto de 1714*. BC, F.Bon. 701. L'edicte fet publicar per Berwick el 6 d'agost de 1714, a: BC, F.Bon. 15765.

FUNDACIÓ NOGUERA

UN CONSUM POPULAR

A l'Europa moderna existia un doble mercat de notícies. Per una banda, la informació circulava manuscrita, una modalitat reservada a una elit que la podia pagar, mentre que, de l'altra, les notícies es venien també impreses, pensant en un públic menys exigent, amb poc poder adquisitiu, però molt més nombrós. Segons ha assenyalat Thomas Schröder, els fulls manuscrits, que generalment es difonien per subscripció, podien arribar a valer fins a cinc vegades més que les gasetes impreses.[24]

En alguns països la premsa va esdevenir un producte de gran consum popular, sobretot gràcies a la permissivitat de les autoritats. El cas més significatiu és el d'Anglaterra, on, com ha apuntat Peter Burke, la Licensing Act de 1695 —que abolia la censura prèvia— va afavorir el naixement de nombrosos periòdics. Segons ha assenyalat James Downie, *The London Gazette*, el periòdic de més tirada a Anglaterra, publicava uns deu mil exemplars de cada una de les seves tres edicions setmanals, mentre que el *Flying Post*, el *Post Boy* i el *Post Man*, publicacions que sortien també tres cops per setmana, tiraven 400, 3.000 i 3.800 exemplars de cada edició, respectivament. Per la seva part, el *Daily Courant*, creat el 1702, venia uns vuit-cents exemplars cada dia. El 1712, després de l'aparició de publicacions com *The Tatler* i *The Spectator*, del qual se'n venien dos mil diàriament, la xifra total va superar els seixanta mil exemplars setmanals. Segons Downie, un estudi elaborat l'any 1712 va mostrar que els diaris de Londres eren comprats principalment per gent pobra, sobretot perquè eren barats, perquè distreien i perquè els pares podien incentivar els fills a llegir.[25]

Els pamflets d'opinió també van tenir una gran circulació a Anglaterra. Segons Downie, del poema satíric de William Defoe titulat *The True-Born Englishman*, aparegut el 1701, que defensava l'origen holandès del rei Guillem III, se'n van arribar a fer nou edicions, a més d'unes dotze de clandestines, cosa que va suposar la publicació d'uns vuitanta mil exemplars. D'altra banda, d'una sola edició dels sermons de Henry Sacheverell, titulats *In perils of false brethren*, en van sortir quaranta mil còpies, mentre que el total de les edicions va assolir una tirada de cent mil exemplars. Finalment, de l'obra *The conduct of the*

24. Thomas SCHRÖDER, "The origins of the German press", p. 128.

25. Peter BURKE, *La cultura popular...*, p. 369; James Alan DOWNIE, *Robert Harley and the press...*, p. 9-10. Sobre la premsa publicada a Londres, vegeu també: Stanley MORISON, *The English Newspaper...*

allies, de Jonathan Swift, en van aparèixer cinc edicions i se'n van vendre onze mil exemplars.[26]

En qualsevol cas, l'èxit de la premsa a Anglaterra fou una cosa excepcional, ja que uns tiratges semblants no es donaven en cap altre país europeu. A Alemanya, per exemple, segons Johannes Weber, un periòdic de Frankfurt va assolir una producció setmanal de 450 exemplars el 1620, mentre que un altre d'Hamburg arribava als 1.500 en algunes ocasions. Segons aquest historiador, la mitjana de la producció de periòdics en aquell país era d'entre 250 i 400 exemplars a la setmana.[27]

A França, l'any 1638 es publicaven unes 1.200 còpies la *Gazette*, només a París, mentre que el 1670, comptant les edicions fetes en altres províncies —que suposaven un 60% del total— va assolir un tiratge d'entre 3.400 i 4.800 exemplars setmanals. L'any 1700 la producció, sumant les vint-i-dues edicions locals, se situava entre 5.700 i 7.400 exemplars. Un abonament anual a la *Gazette* de províncies valia, segons Gilles Feyel, 20 lliures l'any 1633, mentre que el 1648 un número solt es venia a un sou i 3 diners tornesos. L'any 1655 un número extraordinari de la *Gazette* era repartit pel carrer pels "colporteurs", els venedors ambulants, a un preu de 4 sous, de manera que per a un parisenc les edicions de tot un any suposaven una despesa de 28 lliures. Al seu torn, Marie-Noële Grand-Mesnil va calcular que el preu d'un exemplar de la *Gazette* equivalia a nou-cents grams de pa del bo i a 1,8 quilograms del pa anomenat "dels pobres", cosa que, al seu parer, indica que, comparativament, la premsa a París era un producte poc assequible per a les classes populars.[28]

Pel que fa a Castella, Don William Cruickshank ha assenyalat que, si bé els llibres eren més costosos, la literatura popular la podia adquirir gairebé tothom. Segons aquest historiador, el 1650 el sou anual d'un treballador castellà era de 13.300 maravedís, de manera que per comprar l'edició de les obres completes de Góngora —que valien 248 maravedís— li hauria calgut la paga d'una setmana. En canvi, per quatre maravedís podia comprar un full de romanços, un tipus de literatura

26. James Alan DOWNIE, *Robert Harley and the press...*, p. 6-11. Sobre l'activitat propagandística de Swift i Defoe durant la Guerra de Successió, vegeu: Joaquim ALBAREDA, *El "cas dels catalans"...*, p. 19-21.

27. Johannes WEBER, "Strassburg, 1605...", p. 399. D'aquest autor, vegeu també: Johannes WEBER, "The early german newspaper, a medium of contemporaneity", dins Brendan DOOLEY (ed.), *The dissemination of news and the emergence of contemporaneity in Early Modern Europe*, Surrey: Ashgate, 2010, p. 75. Les dades de Weber s'apropen a les que aporta Thomas Schröder. Thomas SCHRÖDER, "The origins of the German press", p. 133.

28. Gilles FEYEL, *La "Gazette" en province...*, p. 91, 98 i 113; Marie-Noële GRAND-MESNIL, *Mazarin, la Fronde et la presse...*, p. 36.

que, a parer de Cruickshank, entrava fins i tot dins de les possibilitats dels treballadors més mal pagats.[29]

A Catalunya, d'igual forma, la compra d'impresos de caràcter popular era perfectament assequible per a la majoria de la població. Al segle XVIII el jornal d'un oficial menestral era d'entre 12 i 14 sous diaris, mentre que el dels aprenents oscil·lava a l'entorn dels 5 sous. Això, per exemple, permetia a un treballador adquirir uns impresos de gran comsum com eren els pronòstics. L'any 1708, Rafael Figueró venia l'almanac del Gran Piscatore de Sarraval, de Milà, un dels més coneguts, a 2 sous.[30]

Amb la premsa succeïa una cosa semblant. Si bé en aquells anys encara no hi figurava el preu, hi ha constància que les gasetes impreses a Barcelona es venien per tres diners, cosa que les feia assequibles per a gairebé tothom. L'any 1708 els jurats de Girona van passar comptes, com feien habitualment, amb el seu agent a Barcelona, que aleshores era Faust Moret i Soler. Entre les despeses que l'agent havia tingut per compte de la ciutat hi figuraven les gasetes que regularment enviava a Girona. Així, entre altres quantitats, en aquest compte hi figura un pagament "per gazeta enviada lo die deu juliol, 3 [diners]".[31]

Val a dir que al llarg de l'època moderna el preu de la premsa va oscil·lar més o menys en aquests paràmetres. Una notícia de quatre pàgines sobre la presa d'Orà publicada l'any 1509 es venia a Barcelona per un diner, mentre que a mitjan segle XVIII, la família Texidó venia les gasetes, també de quatre pàgines, per sis diners. L'any 1762, el primer diari aparegut a Barcelona, el *Diario curioso, histórico, erudito, comercial, público y económico*, de dotze pàgines, es venia a 4 diners.[32]

El preu dels pamflets d'opinió, en canvi, era una mica més elevat. L'any 1689, durant la Guerra dels Nou Anys, el paper titulat *Verdades incontrastables*, de trenta-sis pàgines en quart, es venia per 18 diners

29. Don William Cruickshank, "Literature and the book trade...", p. 812.

30. El preu de venda de l'almanac del Piscatore de Sarraval figura en un anunci inserit a les *Noticias de diferentes partes...a 21 de enero de 1708*. BB, Patrimoni, *N 15-II-15a.47.

31. AMGi, Llibre d'actes del Consell de la ciutat, 1708, 17462, f. 38.

32. La relació publicada el 1509 és la que porta per títol *Carta de la gran victoria y presa de Orán*. Segons Paz y Melià, un exemplar que es conserva a l'arxiu del ducat de Medinaceli indica, en lletra manuscrita de l'època, que "costó un dinero en Barcelona por junio de 1536". Antonio Paz y Meliá, *Series de los más importantes documentos del archivo y biblioteca del Exmo. Señor duque de Medinaceli*, 2º serie bibliografica, Madrid, 1922, p. 325. L'any 1736, Josep Texidó venia a sis diners la gaseta titulada *Noticias de diferentes partes*, el mateix preu pel qual Maria Teresa Texidó venia la *Gaceta de Barcelona* el 1754. Jaume Guillamet, *Els orígens de la premsa...*, p. 39 i 337.

a la impremta de Rafael Figueró, mentre que *La Europa esclava*, de seixanta-quatre pàgines en quart, es venia pel doble, o sigui, a 3 sous. Aquell any Figueró venia el pamflet titulat *Suspiros de la Francia* per 9 diners.[33]

Un altre exemple del preu a què es venien els pamflets propagandístics l'aporta el *Despertador de Cathalunya*, un dels més coneguts entre els que van aparèixer durant la Guerra de Successió. Aquest opuscle va ser publicat per Rafael Figueró el novembre de 1713, per ordre de la Junta de Braços, amb l'objectiu de donar a conèixer les raons que havien portat els catalans a no acceptar les resolucions adoptades en el Tractat d'Utrecht. El *Despertador de Cathalunya*, que constava de noranta pàgines en quart, es venia per 7 sous, tal com anunciava el *Diario del sitio y defensa de Barcelona*.[34]

El 1706, arran de la creació de la figura de l'impressor reial, la confraria de llibreters va advertir, en una súplica presentada a la cort General, que el privilegi d'imprimir gasetes i papers polítics atorgat als Figueró provocaria un increment dels preus. En concret, els llibreters posaven com a exemple la proposició feta pel rei als tres braços el desembre de 1705, publicada per Rafael Figueró, que es venia per un sou. Poc després, però, el discurs del rei fou imprès per Martí Gelabert i posat a la venda a meitat de preu. Figueró, però, no va trigar a imposar el seu privilegi i, segons la súplica, "se [veié] privat dit Gelabert, a instància de dit Figueró, de poder-las beneficiar y vèndrer".[35]

La premsa, com es pot comprovar, tenia un preu assequible, cosa que potencialment la convertia en un producte de gran consum i circulació. Una relació que Josep Aparici va publicar el 1683 sobre el setge de Viena s'esgotà ràpidament i va caldre fer-ne una segona impressió: "Doní [la relació] a la estampa, que la donavan per 2 sous, y no se'n veren a las mans, que se'n agué de fer altres tantas, tant era lo despaig per Catalunya". És possible que d'aquesta relació se'n fessin 1.250 exemplars, ja que Aparici se'n va quedar cinquanta còpies —"per donar a mos amichs"—, com solia ser habitual en els tractes entre impressors i autors quan es feia una jornada sencera.[36]

---

33. L'anunci de *Verdades incontrastables* apareix a: *Noticias generales de Europa...a 29 de julio de 1689*. AHCB, Pre-premsa 3/2. El preu de *La Europa esclava*, a: *Noticias generales de Europa...a 16 de setiembre de 1689*. AHCB. Pre-premsa 7/4: La publicitat de *Suspiros de la Francia*, a: *Noticias generales de Europa...a 11 de noviembre 1689*. AHCB, Pre-premsa 3/2.

34. *Continuación del diario del sitio...día 11 de noviembre de 1713*. BC, F.Bon. 673.

35. Eva SERRA [coord.], *Cort General de Barcelona...*, p. 260.

36. BC, Manuscrits, ms. 9326, f. 20v. Agraeixo a la historiadora Mercè Gras la informació sobre l'existència d'aquest document.

La popularitat de la premsa es constata també pel fet que els impressors col·locaven els fulls de notícies —com la resta de menuderies— a les portes dels tallers, generalment en taules, a la vista dels vianants. L'any 1641 l'impressor Jaume Romeu fou denunciat per la confraria dels llibreters per tenir "en la porta una taula parada ab papers volants de pronòstichs, cartas novas —és a dir, notícies— y figuras de sants". En el transcurs del judici, Miquel Bonet, un dels testimonis, assegurava que moltes vegades havia comprat "als estampers en sas cases y portes llibres, cobles, pronòstichs, cartes noves y altres estampes sens encodernar, y en particular en casa de [Llorenç] Déu, qui esta al cap del carrer de la Freneria, y ha vist que públicament paraven en les portas de ses cases".[37]

Hi ha una prova certa que els nens venien impresos pel carrer, entre els quals possiblement també hi havia gasetes. El 1684 els cònsols de la confraria dels llibreters van aturar un nen d'uns deu anys que portava uns exemplars de l'*Almanac Universal*. Li van preguntar d'on els havia tret el nen va respondre que els hi havia donat "lo senyor Figueró, per a vèndrer per los carrers". Poc després, els llibreters van sorprendre dos nens més amb uns quants exemplars del mateix llibret i també respongueren que els hi havia donat Rafael Figueró per a vendre'ls.[38]

La venda de menuderies pels carrers era una cosa habitual, sobretot en les festes assenyalades, quan la ciutat s'omplia d'una gentada que anava a les processons. L'any 1684 el bisbe Salazar, considerant "que lo donar versos estampats o manuscrits és ocasió de inquietut y de distràurer als faels christians", va prohibir donar-ne "a las personas que miren ditas professons". A més, va advertir als estampers que "no imprimescan per dit effecte versos ni papers alguns", sota pena de 10 lliures i d'excomunió major.[39]

És probable que a Catalunya existís també la figura dels "colporteurs", els venedors ambulants que, en el cas de França, es dedicaven, entre altres coses, a repartir la *Gazette*. A Castella, la literatura popular era repartida pels cecs, cosa que va propiciar el nom de "romances de ciego". El "cec oracioner" era també un personatge molt popular a Catalunya, que es guanyava la vida recitant versos pels carrers. És plausible, per tant, pensar que els cecs es dedicaven també a repartir gasetes i altres impresos de caràcter popular.[40]

37. AHCB, Consellers, Processos, 1642, 1C-XX-104.

38. AHPB, Jeroni Guiu, Manual de 1684, 846/5, 1-4, 3 de gener de 1684. Es tractava de l'*Almanac Universal* del "Gran Piscatore de Sarraval". BC, Mar. 146/10-8.º.

39. ADB, Comú, llibre 90, 1684-1689, f. 11, 22 de febrer de 1684.

40. AHPB, Jeroni Guiu, Manual de 1684, 856/5, 1-4, 3 de gener de 1684. Sobre la venda de la *Gazette* per part dels *colporteurs*, vegeu: Gilles FEYEL, *L'annonce et la nouvelle...*, p. 171; i Roger CHARTIER (dir.), *Colportage et lecture populaire. Imprimés de large circulation en Europe, XVI-XIX siècles*, París: Imec editions, 1996.

No es descartable tampoc, com succeïa en altres ciutats europees, que a Barcelona existís el costum de llegir la premsa als cafès. Segons James Downie, a Londres les cafeteries estaven subscrites als diaris per guanyar clients. A principi del segle XVIII, *The Spectator* era llegit diàriament per una mitjana d'unes vint persones. Lucien Bély ha assenyalat que en aquella època els cafès parisencs es van convertir també en l'epicentre de la circulació de la informació, on la gent llegia la premsa i discutia els afers de la política.[41]

A Barcelona, els cafès es començaren a obrir cap a final del segle XVII. Albert Garcia Espuche ha assenyalat que aquests establiments constituïen —igual que a Londres i París— uns espais de sociabilitat i de barreja de persones de condició diversa, cosa que afavoria la circulació de la informació. "Pot aventurar-se que els cafès (i les tavernes) de Barcelona eren lloc de difusió de les notícies o «relacions» que es publicaven de manera molt abundant a la ciutat. En aquell ambient força «obert» es devien intercanviar informacions econòmiques o polítiques i probablement s'hi forjaven opinions".[42]

Per tot plegat, no és agosarat pensar que les classes populars formaven part del mercat de lectors de notícies, com tampoc no ho és afirmar que, per la mateixa raó, les gasetes foren l'embrió de la premsa de massa. José Antonio Maravall, en aquest sentit, va identificar el Barroc com el primer moviment cultural que va utilitzar mecanismes propis de la societat de massa. Aquest historiador considerava que la impremta dels segles XVI i XVII era un instrument molt proper als mitjans de comunicació contemporanis. En una línia semblant, Peter Burke ha apuntat la importància que els impresos de caràcter popular van tenir per a l'acció de la propaganda. "Eran los *mass media* de la época y es obvio que los líderes políticos y religiosos los utilizaron como un medio para influir en el mayor número posible de personas".[43]

ELS LECTORS DE GASETES

La Gran Guerra Turca, iniciada el 1683 amb el setge de Viena, va causar un gran impacte en la societat europea, a la vegada que va suposar un punt d'inflexió pel que fa a la premsa. Segons ha assenyalat Mario Infelise, mai un esdeveniment militar havia generat tanta expec-

41. James Alan DOWNIE, *Robert Harley and the press...*, p. 9; Lucien BÉLY, *Espions et ambassadeurs...*, p. 239.

42. Albert GARCIA ESPUCHE, *Una societat assetjada...*, p. 112-113.

43. José María MARAVALL, *La cultura del Barroco*, Barcelona: Ariel, 1998, p. 223; Peter BURKE, *La cultura popular...*, p. 122

tació, ni hi havia hagut tants redactors de notícies procurant de satisfer la curiositat de la gent. A Barcelona, entre aquests lectors, hi havia el ciutadà honrat Josep Monfar i Sorts, que cada setmana rebia notícies de fora del Principat i les resumia en el seu dietari, encapçalades amb la frase "nuevas venidas de Madrid", o bé "avisan de Perpiñán". El 9 de novembre de 1685, per exemple, va deixar constància d'una victòria de l'exèrcit imperial contra els turcs i també del naixement de l'arxiduc Carles d'Àustria: "Abisan de Madrid como las armas imperiales han alcansado una grande victoria de los turcos en el atachamiento de la plaça de Badach, governadas por el conde de Herbesteny, en la provincia de Croatia". Les anotacions fetes per Monfar es corresponien amb la informació que contenia una relació publicada per Jaume Caís, administrador de la impremta Mathevat, amb el títol de *Vitoria que han alcançado las armas imperiales contra los turcos en el atachamiento de la plaça de Badach, governadas por el conde de Herbesteny, en la provincia de Croassia*, la qual explicava també el naixement del fill de l'emperador amb les mateixes paraules.[44]

Entre els lectors de premsa estrangera hi havia també el noble Anton de Camporrells, que a principi de la dècada de 1680 rebia les gasetes de França. Segons Josep Aparici, que treballava al seu servei, en aquest selecte grup de gent hi havia el virrei de Catalunya i els cònsols d'Holanda: "Lo meu amo rebia cada semmana las gasetas de França, estampadas y manuscritas, y sols las tenian lo duch de Bournonville y los cònsols de Olanda Kies y de Jager, que cada correu se las comunicavan los tres". Cada dissabte, Aparici traduïa i llegia en veu alta les gasetes de França per als amics de Camporrells. "Com tots los cavallers y amichs del meu amo desitjavan saber las notícias, venian al disapte al matí y (...) lo meu amo, me deya: «llegiu las gasetas a estos senyors»".[45]

D'aquesta manera, Aparici va adquirir també l'afició per comprar les gasetes estrangeres. L'any 1687 la societat formada per Anisson, Posuel i Rigaud, mercaders de llibres de Lió, li confirmava per carta que li enviarien la gaseta cada setmana, probablement l'edició de la *Gazette* que es feia en aquella ciutat. "Le sirviremos a V.M. de la

44. Mario INFELISE, "The war, the news...", p. 216; BUB, Manuscrits, Diario de noticias de Barcelona de los años 1685, 1686 y 1687, ms. 397, f. 140v, 9 de novembre de 1685; *Vitoria que han alcançado las armas imperiales contra los turcos...* AHCB, Prepremsa 5/24.

45. BC, Manuscrits, ms. 9326, f. 19v. Sobre la influència que Joan Kies i Arnold de Jager, holandesos afincats a Catalunya, van tenir en la Barcelona de l'època, vegeu: Albert GARCIA ESPUCHE, *Barcelona entre dues guerres...*, p. 261-365.

gazeta cada correo y la que ha de servir para V.M. y sus amigos se la embiaremos de balde, (...) y si es menester enbiar dicha gazeta duplicada y triplicada no le haremos pagar a V.M. sinó las 12 que nos cuesta por cada año".[46]

En aquell temps, Josep Aparici no només rebia premsa estrangera, sinó que també es preocupava d'enviar a altres indrets del país la que es publicava a Barcelona. L'agost de 1687, per exemple, va anotar en els seus llibres de comptes que Jaume Campà, de Camprodon, li devia 1 lliura i 7 sous per "la relasió de las plassas de Ungria y 4 mapas [que] li envií".[47]

La Guerra dels Nou Anys va generar també molta expectació a Barcelona, sobretot arran de les contínues incursions de l'exèrcit francès al Principat. El 1695, per exemple, el cronista de Santa Caterina anotava regularment en el dietari del convent les notícies que llegia a la premsa, amb expressions com: "ha sido de esta manera como consta de carta nueva impressa", o bé, "como consta por carta impresa". Fins i tot, una vegada, el frare dominic va transcriure íntegrament el contingut d'un exemplar de la *Gazeta de Barcelona*.[48]

Durant la Guerra de Successió, l'interès d'alguns lectors per la premsa estrangera es mantenia ben viu. L'any 1708, Josep Aparici escrivia a Joan Martí, un mercader català que vivia a Lisboa, demanant-li que li enviés notícies: "Lo que jo voldria que·m feu venir de Olanda los llibrets que diu la notta inclusa, que ha tres anys no sé res del que·s passa en Auropa, y ja sabeu ne só llaminer". El 1710, de nou, Aparici escrivia a Juan Vicenzo Zerbinio, mercader de Gènova, per demanar-li que li enviés "alguna gaseta de los cantones [Suïssa], o de aquí, que

46. BC, Sèrie General Arxiu, Arx.741, Rebuts, cartes i documents dels Aparici, dels Cavaller i dels Costa, 1692-1777, s. f., 16 d'octubre de 1687. Com es pot veure, Aparici rebia un tracte de favor per part dels mercaders lionesos per rebre la gaseta, segurament en compensació dels llibres que els comprava. Els preus de les subscripcions anuals a la *Gazette* figuren a: Gilles FEYEL, *La "Gazette" en province...*, p. 92. Segons consta en uns llibres de comptes, Aparici va rebre la gaseta francesa de 1688 a 1693, cosa que li costava 12 lliures torneses anuals, unes sis lliures en moneda de Barcelona. BC, Manuscrits, ms. 9329, f. 55.

47. BC, Manuscrits, Documentació comptable de Josep Aparici, ms. 9329, f. 53v. La relació enviada per Aparici és la que porta per títol *Descripción de las plazas de ambas Ungrías y la Croacia, conquistadas por las armas Cesáreas desde el año de 1683 hasta todo el de 86*. BUB, B-45/2/1-4. És un document de vint pàgines que Rafael Figueró venia per tres sous a la seva impremta, com consta en la publicitat inclosa en una gaseta que va publicar poc després. *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Francia a 12 de deziembre de 1687*. AHCB, Pre-premsa 3/2.

48. BUB, Manuscrits, Annals del convent de Santa Caterina de Barcelona, ms. 986, f. 75-78, 5 d'abril, 14 i 29 de maig de 1695.

sea moderna y no vieja". Un any després, Aparici insistia: "quando aya alguna gaseta de Flandes y Alemania o de los cantones, remítela V.M., ahunque sea [en] lengua francesa".[49]

La premsa també fou un referent informatiu durant el setge de Barcelona de 1713-1714. L'autor anònim dels *Annals Consulars* solia reproduir fragments de les gasetes publicades per Rafael Figueró, traduint-los al català. Una cosa semblant feia el cronista, també anònim, de la "Succinta memòria", que complementava les seves notes amb informacions extretes del *Diario dels sitio y defensa*. "De tot, ab llarga relació, és de vèurer en la gazeta", escrivia el desembre de 1713. Més explícit fou un altre dels cronistes de l'època, que va començar el seu diari precisament quan, a les acaballes del setge, va trobar a faltar la gaseta: "Per a haver faltat la Continuació del Diari, poso-la per nota. Lo suchseït en los paratjes en què me he trobat en lo siti y defensa de Barcelona".[50]

Un cop acabada la guerra, la societat de llibreters lionesos formada per Anisson, Posuel i Rigaud va oferir a Josep Aparici reprendre l'enviament setmanal de les gasetes de França, tal com es desprèn d'una carta que li van adreçar el 1715: "Hemos conservado com gran cuydado todas las gazetas desde el tempo que hemos cessado de embiarles, y si V.M. las quiere las tendremos a su disposición, empezando solamente con la de esta semana".[51]

La capacitat de llegir

Un important factor a l'hora de determinar qui i quants eren els consumidors de notícies és conèixer l'abast de la capacitat de saber llegir. L'índex d'alfabetització a Espanya en l'anomenada Edat d'Or, segons va assenyalar Cruickshank, era d'un deu per cent, per bé que aquest historiador reconeixia que el percentatge podia haver estat superior. Pel que fa a Catalunya, Ricardo García Cárcel ha apuntat que, amb l'excepció dels estaments privilegiats, la societat dels segles XVI i XVII era "massivament analfabeta". Neus Ventura, al seu torn, va arribar

49. BC, Fons del Baró de Castellet, 44/3, s. f., 5 de maig de 1708, 17 de setembre de 1710 i 15 de gener de 1711.

50. Vegeu, per exemple, la notícia sobre el tractat de pau signat entre Anglaterra i Espanya publicada al *Diario del sitio de Barcelona* el 18 d'agost de 1713, reproduïda textualment en català als *Annals consulars*. BUB, Manuscrits, ms. 34, Anals consulars de la ciutat de Barcelona, vol. III, p. 184. Les referències als altres dos cronistes, a: Agustí ALCOBERRO i Mireia CAMPABADAL, *Cròniques del setge...*, p. 172 i 237.

51. BC, Sèrie General Arxiu, Arx. 741, Rebuts, cartes i documents dels Aparici, dels Cavaller i dels Costa, 1692-1777, s. f., 16 de febrer de 1715.

a la conclusió, fruit de l'estudi de la capacitat de signar, que a mitjan segle XVIII el nombre d'alfabetitzats a Mataró no superava el 30%.[52]

En temps més recents, això no obstant, alguns historiadors han advertit que el nombre de persones que sabien llegir havia de ser, per força, molt més alt. Armando Petrucci, per exemple, ha estat molt crític amb l'ús de tècniques quantitatives, ja que, segons ell, corren el risc d'oferir resultats superficials, poc útils o fins i tot desencaminats. Antonio Viñao, en una línia semblant, ha apuntat que el problema dels estudis de l'alfabetització que parteixen del recompte de signatures és que aquesta tècnica "infraestima el nombre total de lectors potencials, ja que no inclou els que no saben firmar però sí llegir".[53]

Al meu parer, una de les maneres més vàlides per analitzar el nivell de l'alfabetització a l'època moderna és estudiar el sistema educatiu, principalment a través de la presència d'escoles de mestres de minyons i del nombre d'alumnes escolaritzats. Un indicador interessant, en aquest sentit, l'aporta la celebració que es va fer a Barcelona l'any 1601 amb motiu de la canonització de Sant Ramon de Penyafort, en la qual, segons ha assenyalat Albert Garcia Espuche, van desfilar per la ciutat uns mil sis-cents nens, procedents de diverses escoles d'educació primària de la ciutat. Aquesta xifra, segons aquest historiador, mostra que al segle XVII hi havia una quantitat fins i tot més gran de nens —no pas de nenes— que anaven a l'escola. Sens dubte, es tracta d'una quantitat important, tenint en compte que el nombre d'habitants de la capital catalana amb prou feines arribava, en aquells anys, als quaranta mil habitants.[54]

---

52. Don William CRUICKSHANK, "Literature and the book trade...", p. 811-812; Ricardo GARCIA CÁRCEL, *Historia de Cataluña, siglos XVI-XVII. Los caracteres de la historia de Cataluña*, Barcelona: Ariel, 1985, p. 388; Maria N. VENTURA I MUNNÉ, "Lletrats i illetrats en una ciutat de la Catalunya moderna: Mataró, 1750-1800", *Pedralbes*, 6, 1986, p. 257-263.

53. Armando PETRUCCI (comp.), *Libros, editores y público en la Europa moderna*. València: Alfons el Magnànim, 1990, p. 18; Antonio VIÑAO, "Alfabetización y primeras letras (siglos XVI-XVII)", dins Antonio CASTILLO (comp.), *Escribir i leer en el siglo de Cervantes*, Barcelona: Gedisa, 1999, p. 43. Els estudis que han tractat les pràctiques de llegir i escriure a l'època moderna són nombrosos. En aquest sentit, cal destacar, per exemple: Fernando BOUZA, *Corre manuscrito. Una historia cultural del Siglo de Oro*, Madrid: Marcial Pons, 2001; Antonio CASTILLO (coord.), *La conquista del alfabeto. Escritura y clases populares*, Cenero-Gijón: Trea, 2002; Roger CHARTIER, *El mundo como representación. Historia cultural: entre práctica y representación*, Barcelona: Gedisa, 1992; i Armando PETRUCCI, *Alfabetismo, escritura, sociedad*, Barcelona: Gedisa, 1999.

54. Albert GARCIA ESPUCHE, *La Ciutat del Born...*, p. 398. Jose María Maravall va referir-se a l'important paper de l'educació en la configuració de la societat moderna. "La educación cobra una importancia decisiva como vía para propagar —o, dicho de otro modo, socializar— la cultura segregada por la sociedad barroca. (...) La escuela empieza a ser vista como taller de la integración social". José María MARAVALL, *La cultura del Barroco*, p. 157. La importància d'estudiar la figura del mestre de minyons per

L'existència d'un sistema educatiu, format per escoles tant públiques com privades, es detecta ja a l'edat mitjana, tal com es desprèn dels nombrosos treballs realitzats per Josep Hernando sobre l'ensenyament a la Barcelona dels segles XIV i XV. Segons aquest historiador, a la societat barcelonina baixmedieval hi havia un interès generalitzat per aprendre de lletra, sobretot per l'avantatge que això oferia de cara a la promoció social dels individus, però també pel benefici públic que comportava.[55]

La presència del mestre de minyons es detecta arreu de Catalunya, fins i tot en poblacions petites, com podia ser Sant Boi de Llobregat, on la primera escola fou instaurada el 1505, gràcies a la iniciativa particular de cinc de les famílies del poble. Posteriorment, el 1574, un total de trenta-cinc pares van concertar l'educació dels seus fills amb un mestre de minyons, a canvi de pagar-li 25 lliures anuals. Segons el fogatge de 1553, en aquell temps a Sant Boi hi havia trenta-vuit cases, la qual cosa significa que gairebé tots els pares van optar per portar els seus fills a l'escola.[56]

James Amelang ha mostrat com l'oferta educativa a Barcelona va experimentar un gran creixement al llarg dels segles XVI i XVII, impulsada sobretot pels ordes religiosos, que van obrir diverses escoles. Aquest historiador destaca la figura del mestre que ensenyava a llegir i a escriure els nens pobres a l'entrada de la universitat. El mestre de minyons fou una institució molt important pel que fa a l'educació particular. Al llarg de la segona meitat del segle XVII van proliferar de tal manera que el bisbe de Barcelona va ordenar diverses veades que no s'obrís cap escola a una distància de menys de quatre carrers d'una altra. L'any 1678, com ha fet notar Albert Garcia Espuche, a la capital catalana hi havia, almenys, disset escoles privades. A més, si hem de creure les anotacions de Josep Monfar i Sorts, l'escola pública del "corralet", pagada pel Consell de Cent, tenia més de quatre-cents alumnes l'any 1687, provinents de les classes més populars.[57]

---

entendre el nivell d'alfabetització a l'època moderna fou apuntat també per Lawrence Stone en un article publicat l'any 1969 que va tenir un fort impacte: Lawrence Stone, "Literacy and education in England, 1640-1900", *Past and Present*, 42 (1), 1969, p. 69-139.

55. Josep Hernando, "«Instruere in litteris, servire et docere officium». Contractes de treball, contractes d'aprenentatge i instrucció de lletra, gramàtica i arts en la Barcelona del segle XV", *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 26, 2005, p. 947.

56. Jaume Codina, *A Sant Boi de Llobregat (segles XIV-XVII)*, Barcelona: Columna, 1999, p. 280 i 336.

57. James Amelang, *La formación de una clase dirigente*,... 156-157. L'ordre del bisbe de Barcelona, a: ADB, Comú, llibre 82, 1662-1666, f. 285, 1 de juliol de 1665; Albert Garcia Espuche, *La Ciutat del Born...*, p. 399; BUB, Manuscrits, Diario de noticias de Barcelona, de los años 1685, 1686 y 1687, ms. 399, s. f., 16 de juliol de 1687.

El cost de l'educació, de fet, era assequible fins i tot per als sectors més humils. En les tarifes aprovades pel virrei Joan Josep d'Àustria l'any 1655 s'estipulava que els minyons de primeres lletres —els que estaven a les beceroles— havien de pagar 2 sous al mes, un preu que no era desorbitat amb relació al jornal dels treballadors. En les anotacions que el llibreter Joan Piferrer va fer entre els anys 1699 i 1706 quan administrava la impremta dels Llopis, hi figuren els pagaments al mestre Carles Puig, que cobrava 2 lliures i 16 sous anuals per la feina d'educar els fills del difunt Josep Llopis.[58]

L'abast de l'educació en la societat moderna s'observa també a través del gran consum de llibres d'ensenyament. Les beceroles foren un producte editorial que va gaudir d'una gran acceptació, sobretot perquè la major part de la població podia pagar-les. Es tractava d'obres de petit format i d'extensió reduïda, amb les quals els nens aprenien l'alfabet i es començaven a familiaritzar amb les regles de l'ortografia i de la sintaxi. A més de les beceroles, formaven part també de la categoria de llibres d'ensenyament, entre altres, els salms (*Los set salms penitencials*), els franselms (*Llibre de bons amonestaments*, de fra Anselm Turmeda), els pelegrins (*El romiatge del venturós pelegrí*), els antonis (la gramàtica d'Antonio de Nebrija), els torrelles (la sintaxi de Joan Torrella), els llibres del Roser (*Llibre dels miracles de Nostra Senyora del Roser*, de Jeroni Taix) i altres de semblants, fins a una vintena de títols. Segons una tarifa ordenada pel virrei Joan Josep d'Àustria, el 1655 el preu de venda de les beceroles era de 2 diners, cosa que per a un treballador suposava una despesa de poc més de l'1% del seu jornal.[59]

Les xifres de producció de llibres d'ensenyament són, en aquest sentit, realment espectaculars. L'impressor Diego Fernández de Córdoba, establert a Valladolid, va editar un total de cent mil *cartillas* —el nom que rebien les beceroles a Castella— entre 1583 i 1584, mentre que a Sevilla, en aquells mateixos anys, els impressors Francisco Pérez i Alonso de la Barrera en van fer, entre tots dos, un total de tres-centes mil. L'any 1592, les corts castellanes van sol·licitar al rei que fes respectar la taxa de les *cartillas*, que aleshores era de 4 maravedís, perquè, segons sembla, havia agumentat considerablement el preu que es pagava al carrer. Els sol·licitants argumentaven que es venien "con tanto exceso y desorden, que llevan a doce y diez y seis maravedís por cada una: y como los niños rompen tantas y los que

58. Ramon ALBERCH (et al.), *Gremis i oficis a Girona...*, p. 252; AHPB, Francesc Topí i Comes, Manual de 1707, 870/25, f. 94v, 19 de febrer de 1707.

59. Ramon ALBERCH (et al.), *Gremis i oficis a Girona...*, p. 303.

las gastan más son los hijos de gente pobre, que tienen necesidad de esta demasía para su sustento".[60]

A Barcelona, la producció de llibres d'ensenyament a la segona meitat del segle XVII fou també elevada. L'impressor Vicenç Surià assegurava en un plet a la Reial Audiència que els anys 1673 i 1674, quan treballava al taller de Jacint Andreu, havia imprès almenys dues bales de salms —uns deu mil exemplars—, mentre que el 1676, quan administrava la impremta Cormellas, va imprimir una bala de salms i una altra de beceroles, o sigui, un total de quinze mil llibrets. Els impressors eren molt conscients del servei que feien a la societat amb la publicació massiva de llibres d'ensenyament. Un dels principals arguments de la germandat dels estampers l'any 1676 per sol·licitar la creació d'un col·legi, va ser, precisament, ressaltar el benefici de la impremta en l'educació: "Com seria possible lo apèndrer de llegir sens los psalms, bassarolas, flantems y altres llibres que ordinàriament se estampan per dit effecte, si aquestos avian de anar manuscrits?".[61]

La gran producció de llibres d'ensenyament es constata arran de la concessió del privilegi d'impressió que Felip V va concedir a la Universitat de Cervera, motiu pel qual el 1726 es va procedir a requisar els llibres que hi havia a les impremtes i llibreteries de Barcelona. L'inventari que es va realitzar mostra que en aquell moment les botigues i els tallers tipogràfics de la ciutat enmagatzemaven uns 550.000 exemplars de llibres d'ensenyament.[62]

60. Augustin REDONDO (dir.), *La formation de l'enfant en Espagne aux XVI et XVII siècles*. París: Publications de la Sorbonne, 1996, p. 87-89.

61. La declaració de Vicenç Surià és a: ACA, Reial Audiència, Plets civils, 23921, s. f., 14 d'abril de 1678. Els salms impresos a Barcelona acostumaven a tenir trenta-dues pàgines, mentre que les beceroles solien tenir-ne la meitat, tots dos llibrets en format setzè. Això vol dir que amb un sol full d'estampa es podia imprimir un salm sencer, o bé dues beceroles. Per tant, d'una bala de paper, en la qual normalment hi havia deu raimes —o sigui, cinc mil fulls d'estampa— en sortien fins a cinc mil salms o bé deu mil beceroles. La petició dels impressors al Consell de Cent, a: AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions de 1676, 98-CC, f. 169v-170, 27 de juliol de 1676.

62. AHPB, Agustí Güell, Manual, 1723-1728, 960/1, f. 88v-91v. Javier Burgos, que ha treballat aquest inventari, indica que el nombre de llibres ascendia a prop de 168.000 exemplars i 1.238 raimes. Javier BURGOS RINCÓN, "Privilegios de imprenta y crisis gremial...", p. 277. La xifra de 550.000 llibres que exposo aquí resulta de calcular el nombre d'exemplars que contenien el conjunt de les 1.238 raimes i sumar-hi els altres 168.000. Per fer aquesta operació cal tenir en compte que d'una sola raima de paper en sortien mil beceroles, mentre que de salms en sortien cinc-cents; amb una raima es podien fer 250 franselms o bé 165 pelegrins.

LA LLENGUA DE LA PREMSA

La major part de les notícies i dels pamflets publicats a Catalunya durant la Guerra dels Segadors, de 1640 a 1652, fou, segons es desprèn del fons conservat, escrita en català. Ernest Lluch ho va interpretar com una reacció al fet que la monarquia hispànica utilitzés, per primera vegada, la llengua castellana com a arma de propaganda política contra els catalans. Tanmateix, no es pot oblidar que la guerra va tenir un important efecte sobre el mercat, de manera que la producció editorial catalana tenia més dificultat de vendre's a Castella. En qualsevol cas, l'explicació no pot limitar-se a motivacions exclusivament comercials. Durant la Guerra de Successió també hi va haver una alteració dels mercats i, en canvi, les impremtes barcelonines van continuar produint llibres i pamflets en castellà, amb l'objectiu d'accedir al major nombre de lectors possible. L'existència d'un circuit d'intercanvi i reedició de notícies que connectava Barcelona amb altres ciutats peninsulars de parla castellana, com Madrid, Saragossa o Sant Sebastià, indica que la utilització del castellà en la premsa va continuar, malgrat la guerra, responent a un interès comercial.[63]

Això no significa, en qualsevol cas, que el català fos menystingut. Al llarg del segle XVII, una gran part de l'obra literària, sobretot poètica, es va publicar en català, gràcies a autors de renom, com eren Francesc Vicent Garcia i Torres, conegut com el Rector de Vallfogona, Francesc Fontanella o Josep Romaguera. Lluny de caure en la decadència, la producció impresa en català fou notable, sobretot pel que fa a obres de poca extensió, com eren, per exemple, els romanços, els sermons, els catecismes o els goigs. Joan Fuster va assenyalar que aquest tipus de "subliteratura" responia a les necessitats d'un públic extens però que estava al marge de l'alta cultura i que, per tant, no entenia el castellà o bé el considerava "classistament ofensiu".[64]

63. Ernest LLUCH, *La Catalunya vençuda del segle XVIII. Foscors i clarors de la Il·lustració*, Barcelona: Edicions 62, 1996, p. 38. Sobre la utilització del català en les notícies publicades durant la Guerra dels Segadors, vegeu: Henry ETTINGHAUSEN, *La guerra dels Segadors*...

64. Joan FUSTER, *L'aventura del llibre català,* Barcelona: Empúries, 1992, p. 30. Amb relació a la suposada decadència del català literari vegeu, per exemple: Joan SANTANACH I SUÑOL, "La decadència de la Decadència. Consideracions sobre un concepte historiogràfic prescindible", dins Albert GARCIA ESPUCHE (dir.), *Llengua i literatura. Barcelona 1700*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2011, p. 25-57; Xavier TORRES I SANS, "Llegir, escriure i escoltar a la Barcelona del Sis-cents", ibídem, p. 61-101. Sobre l'ús social del català al llarg de la història, vegeu: Francesc RUIZ [*et al.*], *Història social i política de la llengua catalana*, València: Tres i Quatre, 1996. Sobre la presència del català en el producte imprès: Josep Maria AINAUD [*et al.*], *El llibre i la llengua catalana*, Barcelona: Curial, 1986.

En el sínode provincial celebrat a Tarragona el 1636 hi hagué una acalorada discussió sobre la necessitat d'utilitzar el català per a predicar la doctrina cristiana. Un dels bisbes presents va donar com a argument que la llengua castellana no l'entenien els que més necessitaven aquella doctrina, com eren "los minyons, dones y ygnorants". No és estrany, per tant, que l'any 1665, amb motiu de la concessió d'unes ordinacions a la germandat dels mestres de llegir i escriure, el bisbe de Barcelona hi fes constar l'obligació d'ensenyar la doctrina cristiana "en cathalà y no en altre llengua".[65]

En qualsevol cas, el castellà no era una llengua estranya a Catalunya, de manera que no ha de sorprendre, per exemple, que el ciutadà honrat Josep Monfar i Sorts escrivís el seu diari en castellà tot i tenir suficient coneixement del català, com mostra en alguns dels passatges. De fet, alguns d'aquests personatges benestants, com, per exemple, Rafael Vilosa o Josep Aparici, lectors habituals de gasetes, van optar també pel castellà quan, alguna vegada, van actuar com a redactors de notícies.

Probablement, l'existència d'un gran nombre d'escoles privades monàstiques afavoria que alguns sectors socials s'haguessin habituat a utilitzar preferentment el castellà a l'hora d'escriure. Max Cahner va assenyalar que el paper repressor de la Inquisició i la reforma dels ordes religiosos iniciada al segle XV foren dos dels factors més importants que van contribuir a la castellanització dels regnes de la Corona d'Aragó. Això, juntament amb l'adopció del castellà per part de la noblesa catalana, va provocar, segons Cahner, un efecte que, per mimetisme, es va estendre al conjunt de les classes privilegiades. Per tant, l'origen del problema no és atribuïble només a l'acció repressora, sinó que, com va apuntar Ernest Lluch, naixia també d'una manca de voluntat d'utilitzar-lo lliurement per part d'alguns sectors de la societat catalana. Un factor cabdal que, en aquest sentit, va influir en l'adopció del castellà per part de les elits fou, segons Amelang, que la llengua catalana s'identificava amb les classes baixes.[66]

---

65. Sobre el sínode de Tarragona, vegeu: James AMELANG, *La formación de una clase dirigente*, p. 148. En aquest sentit, vegeu també un memorial imprès el 1636 a Tarragona per Gabriel Roberto amb el títol de *Memorial en defensa de la lengua catalana, para que se predique en ella en Cataluña, dedicado a los Muy Illustres Señores Diputados del Principado de Cataluña, padres de la patria*. BC, F.Bon. 5174. Les ordinacions dels mestres de minyons, a: ADB, Comú, llibre 83, 1662-1666, f. 285, 1 de juliol de 1685.

66. Max CAHNER, "Llengua i societat en el pas del segle XV al XVI. Contribució a l'estudi de la penetració del castellà als Països Catalans", dins Jordi BRUGUERA i Josep MASSOT, *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de la Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1980, p. 205-213; Ernest LLUCH, *La*

Una mostra de la pressió a què estaven sotmesos els escriptors catalans per part del mercat l'aporta Jeroni Pujades que, després d'haver publicat en català el primer volum de la seva crònica, es va sentir obligat a escriure la resta de l'obra en castellà "para universal inteligencia". El 1620 l'advocat Narcís Peralta justificava la seva aposta per escriure en castellà al fet de "no ser nuestra lengua entendida fuera de los límites deste Principado". A vegades, fins i tot, s'observava una certa preocupació entre els escriptors per la defensa del català. És el cas, per exemple, de Narcís Feliu de la Penya, que en el seu *Político Discurso* matisava les raons que l'havien portat a escriure aquella obra en castellà: "Catalán, escrivo en castellano por si saliese de los límites del Principado mi discurso, no advirtiendo defectos en nuestro natural idioma".[67]

La majoria de gasetes i relacions publicades a Barcelona entre 1652 i 1714 foren escrites en llengua castellana. L'explicació més plausible és que, per damunt de tot, existia una voluntat de fer arribar els missatges propagandístics més enllà de les fronteres catalanes. Una prova d'això és que el *Diario del sitio y defensa de Barcelona*, l'òrgan de la resistència durant el setge de 1713-1714, creat per ordre de la Junta de Braços, fou publicat en castellà.

Catalunya vençuda..., p. 52; James AMELANG, *La formación de una clase dirigente*,... p. 186. Sobre el procés de castellanització iniciat a partir de 1714 amb la implantació del règim borbònic, vegeu, per al cas de Vic: Florenci BARNIOL i BOIXADER, "«Para que se consiga el efecto sin que se note el cuidado». La castellanització del bisbat de Vic durant el segle XVIII", *Ausa*, 174, 2014, p. 1061-1092.

67. James AMELANG, *La formación de una clase dirigente*,... p. 183; *Político discurso*.... BC, F.Bon. 2799.

FUNDACIÓ NOGUERA

Capítol 14
ANÀLISI I CLASSIFICACIÓ DELS FULLS INFORMATIUS

Els trets que defineixen la premsa

L'aparició de les primeres publicacions periòdiques va posar les bases del que dos segles després es coneixeria com a "comunicació de massa". Aquest fenomen, entès com la producció impresa de notícies a gran escala per part d'un emissor institucionalitzat i la seva difusió entre un públic nombrós i heterogeni ja passava, tot i que modestament, al segles XVII i XVIII. A pesar dels canvis metodològics i organitzatius adoptats com a resultat del progrés tecnològic i social, la tasca de recollir informació i redactar notícies que feien els gaseters es pot definir com a *periodisme*. Fins i tot les anomenades *sis W*, una de les tècniques bàsiques de redacció periodística, ja era present en la ment dels gaseters a l'època moderna. L'any 1690, Tobias Peucer, autor de la que ha estat considerada com la primera tesi doctoral sobre periodisme, assenyalava, avantçant-se en dos segles a l'escola anglosaxona, el què, el qui, el com, l'on, el quan i el perquè com a elements que havia d'incloure tota notícia. Segons Peucer, a l'hora de posar-se a escriure "caldrà atenir-se a aquelles sis circumstàncies ja conegudes que se solen tenir sempre en compte en una acció, com són la persona, l'objecte, la causa, la manera, el lloc i el temps".[1]

1. Fragment de la tesi doctoral de Tobias Peucer, llegida a Leipzig el 8 de març de 1690. Un estudi sobre aquesta tesi, així com la seva traducció al català, es pot consultar a: Josep Maria Casasús, "Estudi introductori a la primera tesi doctoral sobre periodisme", *Periodística*, 3, 1990, p. 9-50. La tesi original en llatí, titulada *De relationibus novellis*, fou publicada a Leipzig el 1690 per l'impressor Johannes Wittigau. Una edició facsímil d'aquesta versió original es troba a la revista *Estudios sobre el mensaje periodístico*, 3, 1996, p. 13-35. La denominació de les *cinc W* prové de les paraules en anglès *who*, *what*, *when*, *where*, *why*, a les quals normalment s'afegeix el *how* quan es parla de les *sis W*.

Les quatre funcions bàsiques que la teoria de la comunicació ha atribuït als mitjans de massa —informar, formar, entretenir i persuadir— es poden identificar en la premsa del segle XVII, tal com Peucer assenyalava en la seva dissertació: "Jo diria que el fi dels nous periòdics és mes aviat el coneixement de coses noves acompanyada d'una certa utilitat i amenitat. Fou per aquesta causa que començaren per primer cop a escriure's i a divulgar-se els periòdics".[2]

Les característiques que defineixen la premsa que es publicava a l'època moderna són, al meu parer, les següents: es tracta d'un producte imprès, escrit en prosa i en un llenguatge clar, amb una extensió preferiblement reduïda i un contingut relacionat amb esdeveniments d'actualitat. La condició de producte imprès és un requisit indispensable de la premsa, ja que això li assegurava una difusió pública, àmplia i ràpida de la informació. No en formen part, per tant, les notícies manuscrites, que eren produïdes a petita escala, de manera més lenta, pensades per a un sector restringit i elitista de lectors i distribuïdes privadament.

En segon lloc, la premsa estava escrita en prosa i en un llenguatge clar. No en formen part els anomenats plecs poètics, com eren, per exemple, els romanços, encara que a vegades fossin utilitzats com a instruments propagandístics. Tal com apuntava Peucer:

> L'estil dels periòdics no ha d'ésser ni oratori ni poètic, perquè aquell allunya el lector, cobejós de novetat, i aquest li causa confusió i no exposa les coses amb prou claredat. En canvi, el narrador, si vol agradar, cal que sigui entès a l'acte. (...) Aquest fi l'assoleix si fa servir un llenguatge per una banda pur i, per una altra, clar i curt.[3]

2. Josep Maria CASASÚS, "Estudi introductori a la primera tesi doctoral...", p. 45. Sobre les funcions atribuïdes als mitjans de comunicació de masses, vegeu: Josep GIFREU, *Estructura general de la comunicació pública*, Barcelona, Pòrtic, 1991, p. 76-79. Alguns historiadors inclouen les gasetes i relacions publicades a l'època Moderna dins un fenomen més ampli, conegut com a "relaciones de sucesos". Per a una definició d'aquest fenomen, vegeu, per exemple: María Cruz GARCÍA DE ENTERRÍA, "Historia y géneros de la SIERS, un «portal» no informático para un coloquio", dins Antonia PABA (ed.), *Encuentro de civilizaciones (1500-1700). Informar, narrar, celebrar*, Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá de Henares, 2003, p. 18-20; i Víctor INFANTES, "¿Qué es una relación? (Divagaciones varias sobre una divagación)", dins María Cruz GARCÍA DE ENTERRÍA [*et al.*], *Las relaciones de sucesos en España...*, p. 203-212. Un repertori bibliogràfic sobre aquest tema figura a: Nieves PENA SUEIRO, "Estado de la cuestión sobre el estudio de las relaciones de sucesos", *Pliegos de bibliofilia*, 13, 2001, p. 43-66.

3. Josep Maria CASASÚS, "Estudi introductori a la primera tesi doctoral...", p. 44.

Pel que fa a l'extensió, el requisit de la brevetat és obvi, sobretot tenint en compte que el factor principal que encaria el producte i, per tant, l'allunyava del consum popular, era el nombre de pàgines. A més, la brevetat permetia que el procés d'impressió fos més ràpid i, en conseqüència, que també ho fos la difusió.

Finalment, per força la premsa havia de ser un producte estretament lligat amb l'actualitat. De fet, Peucer assenyalava que l'interès per la novetat era una cosa molt arrelada a l'època moderna.

> L'afany de saber coses noves és tan gran que cada vegada que els ciutadans es troben en els encreuaments de camins i a les vies públiques pregunten: «què hi ha de nou?». Per tal de satisfer aquesta curiositat humana s'han imprès arreu nous relats periodístics en diversos idiomes. I el qui els llegeix potser pot satisfer així la set de novetats dels companys de tertúlia.[4]

Per tot plegat, es pot concloure que la premsa de massa no és un producte nascut al segle XIX, fruit de la revolució industrial, sinó que les arrels del fenomen es remunten dos segles abans, amb l'aparició de les primeres gasetes. En parlar de notícies aparegudes a partir de la primera meitat del segle XVII, cal, així doncs, desterrar definitivament conceptes com *protoperiodisme, pre-premsa* o *periòdics sense periodicitat*.[5]

PROPOSTA DE CLASSIFICACIÓ

Quan s'analitza la premsa publicada a Barcelona s'observen principalment dues tipologies: d'una banda, els impresos de caràcter informatiu i, d'una altra, els d'opinió. És important precisar que a l'època moderna no existien conceptes propis del periodisme contemporani com l'*objectivitat* o la *imparcialitat*, de manera que la informació i l'opinió molt sovint es barrejaven. Ara bé, les diferències entre els impresos informatius i els d'opinió eren molt evidents, cosa que permet fer-ne una clara distinció.

Els criteris per establir què era era notícia tampoc no es poden analitzar amb una perspectiva actual. Els fenòmens sobrenaturals, com per exemple els miracles, que van donar lloc a la publicació d'un gran

4. Ibídem, p. 45.

5. Sobre el concepte de "pre-premsa", vegeu: Joan TORRENT i Rafael TASIS, *Història de la premsa...*, p. 18. A més de Josep Maria Casasús, altres autors, com Henry Ettinghausen o Jaume Guillamet, han defensat la validesa de conceptes com *periodista, periodisme* i *premsa periòdica* al segle XVII. Vegeu, per exemple: Jaume GUILLAMET, *Els orígens de la premsa...*; i Henry ETTINGHAUSEN, "Barcelona, centre mediàtic...", p. 199-275.

nombre de fulls, han de ser considerats elements noticiables. Als segles XVII i XVIII, en un temps en què la dimensió del desconegut era encara molt àmplia, un fenomen d'aquestes característiques esdevenia un tema d'actualitat que reflectia una veritat gairebé absoluta. Una cosa semblant succeïa amb els pronòstics o almanacs. Tot i que la major part de la informació que contenien era de caràcter pràctic, com el santoral o les prediccions meteorològiques, sovint incorporaven interpretacions d'astròlegs, reals o fictícis, que auguraven desgràcies als enemics. No deixaven de ser, per tant, una forma més de propaganda.

El format per excel·lència de la premsa informativa a l'època moderna fou la gaseta, nom que, fins i tot, s'utilitzava genèricament per anomenar qualsevol tipus de notícia impresa. Les gasetes pròpiament dites es caracteritzaven per ser periòdiques —generalment setmanals— i perquè estaven formades per un recull de notícies breus que tenien l'origen en les principals ciutats d'Europa. Les gasetes acostumaven a formar part de sèries encapçalades per un mateix títol, fos especificant la ruta que seguia la informació, com per exemple *Noticias generales de Europa, venidas por el correo de Flandes*, o bé incorporant el nom de la ciutat on es publicaven, com podia ser la *Gazeta de Barcelona* o la *Gaceta de Madrid*.

L'altre format més important eren les relacions —anomenades *ocasionals* per la historiografia francesa—, que acostumaven a recollir només una notícia sobre un fet concret i no estaven sotmeses a una aparició regular, sinó que es publicaven en funció dels esdeveniments. Les relacions també es presentaven sota una gran varietat de títols. Si bé habitualment incorporaven la paraula *relación*, també apareixien amb títols com, per exemple, "Noticia verdadera", "Verídica relación" o "Copia de carta".

Dins del grup de la premsa informativa cal esmentar els compendis, que eren reculls més o menys extensos de notícies generades per un determinat conflicte al llarg dels anys. Un exemple és el *Floro histórico*, una síntesi sobre la Gran Guerra Turca que Francisco Fabro Bremundan va publicar en cinc volums entre 1684 i 1690. Aquesta obra aplegava la informació més rellevant que aquest gaseter havia publicat en forma de relacions al llarg d'aquells anys.

En aquest grup existia també una tipologia que he anomenat *informació institucional*. Es tractava d'obres impreses per compte de les autoritats amb finalitat informativa però també propagandística. El principal exponent d'aquestes obres eren les anomenades *relacions de festes*, que es publicaven amb motiu d'alguna celebració i que contenien una narració detallada dels actes. Un exemple són les relacions

encarregades per la Generalitat i el Consell de Cent amb motiu de l'entrada del rei Felip V a Barcelona, l'octubre de 1701.

Pel que fa a l'opinió, el format més utilitzat fou el pamflet, que tenia una extensió superior i una clara finalitat propagandística. Es tracta, de fet, del principal exponent del que els historiadors anomenen *publicística*, un concepte que, al meu parer, caldria substituir pel de *premsa d'opinió*.[6]

ELS GÈNERES PERIODÍSTICS A L'ÈPOCA MODERNA

Els gèneres periodístics són convencions, acceptades de forma implícita pel periodista i pel lector, que tenen característiques pròpies i que es manifesten a través d'una forma concreta d'elaborar i presentar la informació. Els gèneres informatius més habituals de la premsa de Barcelona a l'època moderna eren la notícia, la crònica, la carta i el dietari, mentre que els principals gèneres d'opinó eren l'assaig, la carta i el manifest.

La notícia fou el gènere més habitual de la producció periodística moderna. Acostumava a redactar-se en tercera persona i mantenia una certa distància entre l'autor i els esdeveniments. El redactor recollia la informació a través de fonts diverses, ja que no havia estat testimoni directe dels fets. La notícia era el gènere més habitual tant de les gasetes com de les relacions. Sovint, però, les relacions acostumaven a utilitzar-se per ampliar o complementar les notícies que prèviament havien publicat les gasetes. El setge de Barcelona de 1706, per exemple, fou explicat en una relació de vuit pàgines —el doble del que era habitual— impresa per Rafael Figueró. A l'inici, el redactor justificava la necessitat d'explicar els fets més extensament. "Los sucessos del assedio de Barcelona (...) y su vigorosa defensa, no pueden ceñirse a lo breve de una gazeta".[7]

Un altre dels gèneres habituals en la premsa informativa era la crònica, que, a diferència de la notícia, es caracteritzava per una relació més directa de l'autor amb els fets, no debades havia estat testimoni directe. Es tractava d'un gènere molt utilitzat en les relacions de festes. Gran part d'aquestes relacions —que acostumaven a incloure gèneres literaris, com versos, sermons o villancets— estava dedicada a descriure la composició del seguici de les autoritats, l'ornamentació dels carrers, o bé a narrar els actes oficials.

6. Sobre el concepte de publicística, vegeu: José María JOVER, *Historia de una polémica...*; María Teresa PÉREZ PICAZO, *La publicística española...*; Rosa ALABRÚS, *Felip V i l'opinió...*

7. *Relación breve y resumen de lo sucedido en Barcelona...* BC, F. Bon.11923.

Molt sovint, les relacions sobre batalles eren, en realitat, cròniques escrites en primera persona per testimonis presencials o, fins i tot, per oficials que hi havien participat. La crònica era un gènere molt utilitzat pels ambaixadors o representants de les institucions a l'estranger. L'any 1703, per exemple, Miquel Lligada, agent del Consell de Cent a Roma, va enviar tot un seguit de relacions als consellers per explicar-los els efectes que havia causat un terratrèmol: "Envio las inclusas relations, lo més verídich, per ésser estat jo en gran part testimoni de estas inauditas desgrasias", els assegurava Lligada. És probable que una d'aquestes relacions fos la que Rafael Figueró va publicar aquell any amb el títol de *Còpia de carta dels funestos estragos ha causat la continuació dels grans terramotos en Roma y en altres parts de Itàlia*. La relació contenia una extensa descripció del dany causat pel terratrèmol, explicada en primera persona i amb tot detall, no debades el redactor havia estat testimoni directe dels fets.[8]

Les cartes entre particulars, principalment quan tractaven sobre esdeveniments d'actualitat, eren susceptibles de fer-se públiques de forma impresa, de manera que aleshores es convertien en un gènere periodístic. Normalment, els autors eren testimonis directes dels fets —o fins i tot actors principals— que els explicaven en primera persona. Un exemple és la carta que l'almirall Edward Russell va escriure a Daniel Finch, comte de Nottingham, secretari d'estat d'Anglaterra, per informar-lo de la victòria que l'armada anglesa havia obtingut contra els francesos a la Batalla de Barfleur, davant la costa de Normandia, el maig de 1692. La carta de l'almirall Russell va aparèixer a *The London Gazette* i fou reproduïda en altres ciutats, entre elles a Barcelona, on els llibreters Anton Ferrer i Baltasar Ferrer la van incloure dins d'una relació sobre la batalla.[9]

Això no obstant, les cartes no havien de ser necessàriament escrites per testimonis presencials per convertir-se en notícia. El 3 de setembre de 1686, el marquès de Borgomanero, ambaixador espanyol a Viena, va escriure al governador de Milà, el comte de Fuensalida, per informar-lo de la presa de la ciutat de Buda per part de l'exèrcit imperial. La carta, reenviada pel governador a la cort de Madrid, va passar per les mans del marquès de Leganés, virrei de Catalunya, que la va fer imprimir tot seguit.[10]

8. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1703 i 1704, 1B-X-121, n. 19, 17 d'abril de 1703. *Còpia de carta dels funestos estragos...* BC, F.Bon. 3121.

9. *Dietario de la admirable y prodigiosa victoria que las armadas navales...* BUB, B-54/5/22-14.

10. *Copia de la carta que escrive el Excelentíssimo Señor marqués de Burgomaine...* AHCB, B 1686 8.º op. 3.

FUNDACIÓ NOGUERA

A vegades, la informació era presentada en forma de dietari, un altre dels gèneres habituals. En aquest cas, el redactor narrava els esdeveniments tal com havien succeït dia rere dia al llarg d'un període determinat. Un dels millors exemples és el *Diario del sitio y defensa de Barcelona*, que Rafael Figueró va publicar durant el setge de 1713-1714.

D'altra banda, els gèneres d'opinió més habituals eren l'assaig, la carta i el manifest, que normalment es presentaven en forma de pamflet, un format que podia arribar a tenir una extensió de més de cinquanta pàgines. La principal diferència dels gèneres d'opinió respecte als informatius era que el nivell de subjectivitat d'aquells era molt més elevat. L'assaig polític fou un gènere molt utilitzat durant la Guerra dels Nou Anys per criticar la política exterior francesa, així com també durant la Guerra de Successió, un conflicte durant el qual tant austriacistes com borbònics es van servir a bastament dels pamflets per a reivindicar la legitimitat de Carles III o de Felip V.

Les cartes es convertien també de vegades en un gènere d'opinió. Un exemple és la que el rei Lluís XIV va enviar al cardenal César d'Estrées, ambaixador de França al Vaticà, el setembre de 1688, per exposar-li les raons per les quals havia declarat la guerra a l'emperador Leopold I. Aquesta carta, que va suposar l'inici oficial de la Guerra dels Nou Anys, va circular impresa per tot Europa i fou reproduïda també a Barcelona per Rafael Figueró.[11]

La carta del rei Lluís XIV va generar una gran quantitat de pamflets de resposta, redactats en forma de manifest, un altre dels gèneres d'opinió de la premsa de l'època. Un exemple és el que l'emperador Lepold I va fer publicar l'octubre de 1688 per a respondre a la carta del rei de França, escrit que qualificava de "libelo difamatorio".[12]

LES CARACTERÍSTIQUES FORMALS

Per regla general, els fulls de notícies tenien una extensió de quatre pàgines, tot i que a vegades podien ser vuit. La mida acostumava a ser la de quart; o sigui, un foli doblegat per la meitat. Pel que fa als pamflets d'opinió, també acostumaven a publicar-se en format quart, per bé que l'extensió era més gran, normalment entre setze i quarantavuit pàgines o fins i tot més.

FUNDACIÓ NOGUERA

11. *Carta del rey de Francia al cardenal de Etré...traducido del francés en español.* BC, F.Bon. 11911.

12. *Respuesta de su Magestad Imperial al manifiesto publicado por el rey de Francia*. BC, F.Bon. 4334.

A vegades, la primera pàgina dels fulls adoptava la funció de "portada", amb un títol en un cos de lletra més gran i, ocasionalment, incorporava una imatge feta a partir d'un gravat, un element destinat a atraure l'atenció dels compradors. Quan no hi havia portada, el text de la notícia començava en la primera pàgina, tot i que el títol, semblant als actuals titulars, també s'imprimia en un cos de lletra més gran. Algunes vegades els títols eren més llargs i s'assemblaven al que avui en dia es coneix com a *entradeta*, on s'escrivia el més important de la notícia en una frase o en dues.[13]

Els fulls de notícies acostumaven a utilitzar alguns elements tipogràfics com, per exemple, les caplletres ornamentades a l'inici del text, que, igual que les imatges o els títols, servien per cridar l'atenció. Un dels elements habituals en les gasetes eren els epígrafs, que contenien els noms de les ciutats d'on procedia la informació i la data. Aquesta mena de "titolets" servien per separar i ordenar les notícies.

Les gasetes acostumaven a indicar el número de pàgina, normalment en un dels extrems superiors. La numeració tenia continuïtat setmana rere setmana i es reiniciava a principi de cada any. D'altres vegades, era la gaseta sencera la que anava numerada, avançant també des de l'inici fins al final de cada any. En alguns casos, els impressors també paginaven les relacions. Aquesta serialització, al meu parer, formava part d'una estratègia comercial que tenia com a objectiu fidelitzar el lector, fent-li despertar l'interès per adquirir el "número" següent.

Generalment, les notícies, com la gran majoria de productes impresos, incorporaven una creu de vuit puntes o creu patent a l'encapçalament. Es tractava d'una pràctica consuetudinària que s'utilitzava en els documents manuscrits des de feia segles i que, posteriorment, es va incorporar també als impresos. Era molt habitual que qualsevol escrit fet a mà, fos, per exemple, una carta, el compte per una feina o bé la relació dels productes comprats en una botiga, anés encapçalat pel senyal de la creu. Al meu parer, es tractava d'un costum equiparable a l'acció que fins no fa gaire es feia amb el ganivet abans de llescar el pa.

Cal destacar també la presència de publicitat en els fulls de notícies, utilitzada, en el cas de Barcelona, exclusivament per anunciar la venda

13. Vegeu, per exemple, la relació publicada per Vicenç Surià el 1674 amb el títol de *Continuación de las noticias del norte, que comprehende las operaciones de los exércitos confederados en las Alsacias superior e inferior y en el pays de Lieja, hasta 28 de noviembre 1674, además de la relación que se ha dado a parte de la derrota que las tropas del Serenísimo Señor duque de Lorena executaron en setecientos títulos y cavalleros franceses de las provincias de Anjou y Berry a 5 del mismo mes.* AHCB, B 1674 8.º op. 6.

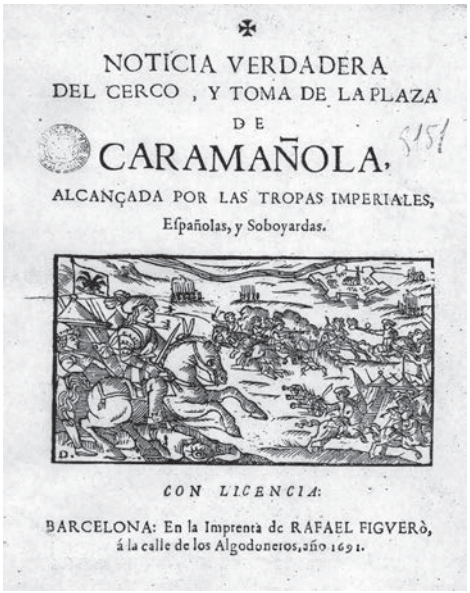

NOTICIA VERDADERA
DEL CERCO, Y TOMA DE LA PLAZA
DE
CARAMAÑOLA,
ALCANÇADA POR LAS TROPAS IMPERIALES,
Eſpañolas, y Soboyardas.

CON LICENCIA:

BARCELONA: En la Imprenta de RAFAEL FIGVERÒ,
á la calle de los Algodoneros, año 1691.

Relació amb portada, amb imatge i un títol en un cos de lletra gran.

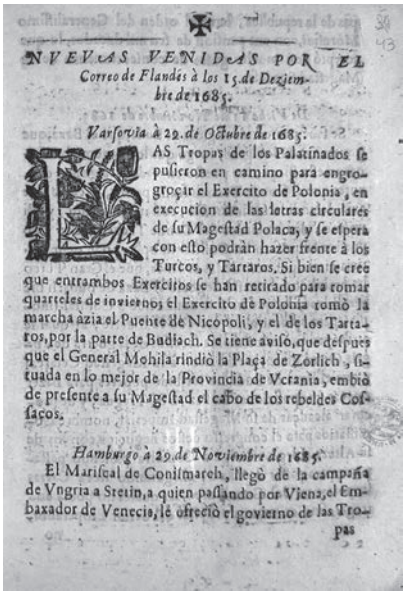

NVEVAS VENIDAS POR EL
Correo de Flandes à los 15. de Dezembre de 1685.

Varsovia à 29. de Octubre de 1685.

LAS Tropas de los Palatinados ſe pusieron en camino para engrogeir el Exercito de Polonia, en execucion de las letras circulares de ſu Mageſtad Polaca, y ſe eſpera con eſto podràn hazer frente à los Turcos, y Tartaros. Si bien ſe cree que entrambos Exercitos ſe han retirado para tomar quarteles de invierno; el Exercito de Polonia tomò la marcha àzia el Puente de Nicopoli, y el de los Tartaros, por la parte de Budiach. Se tiene aviſo, que deſpues que el General Mohila rindiò la Plaça de Zorlich, ſituada en lo mejor de la Provincia de Vcrania, embiò de preſente a ſu Mageſtad el cabo de los rebeldes Coſſaços.

Hamburgo à 29. de Noviembre de 1685.

El Mariſcal de Conilmarch, llegò de la campaña de Vngria a Stetin, a quien paſſando por Viena, el Embaxador de Venecia, le ofreciò el govierno de las Tropas

Gaseta sense portada, amb caplletra ornamentada. S'observen també els epígrafs per separar les notícies.

de llibres o obres d'una certa importància. La inclusió de publicitat fou un recurs utilitzat en les gasetes des del seu origen. L'any 1631, per exemple, Théophraste Renaudot, responsable de la publicació de la *Gazette* de París, incorporava anuncis de productes que no tenien res a veure amb la indústria editorial. Una cosa semblant succeïa a Anglaterra, on a mitjan segle XVII un diari portava una mitjana de cinc anuncis, entre els quals hi figuraven estrenes teatrals, curses de cavalls i alguns productes comercials.[14]

ANÀLISI QUANTITATIVA DE LA PRODUCCIÓ

La magnitud que va assolir la premsa a l'època moderna es constata a través d'una anàlisi quantitativa del fons conservat. Tanmateix, la naturalesa extremadament efímera del producte fa que les conclusions

FUNDACIÓ NOGUERA

14. Gilles FEYEL, *La "Gazette" en province...*, p. 144-146; Asa BRIGGS i Peter BURKE, *De Gutenberg a Internet...*, p. 69.

siguin només orientatives. Per fer aquesta anàlisi he partit d'un corpus format pels fulls de notícies que es conserven en els arxius adherits al Catàleg Col·lectiu de les Universitats Catalanes (CCUC). D'aquesta manera, he localitzat i analitzat un total de 1.494 fulls, apareguts entre els anys 1653 i 1724, que compleixen els criteris de classificació establerts anteriorment.[15]

El context històric que abasta aquest conjunt de fulls s'inicia el 1653, un cop acabada la Guerra dels Segadors, i finalitza el 1724, coincidint amb l'abdicació de Felip V. L'evolució de la producció mostra, d'entrada, que durant les tres primeres dècades de la segona meitat del segle XVII la publicació de notícies estava estancada (fig. 15). L'increment de l'activitat, tot i que modest, es va produir a partir de la dècada de 1670, coincidint amb la Guerra d'Holanda (1672-1678).

La premsa de Barcelona va experimentar un creixement a partir de 1683, amb motiu del setge de Viena i l'inici de la Gran Guerra Turca, un conflicte que va generar una gran expectació arreu d'Europa. La producció es va estabilitzar més o menys a partir de 1687, moment en què la periodicitat va quedar definitivament consolidada. El moment de més producció del segle XVII es va registrar entre 1688 i 1691, durant la Guerra dels Nou Anys, amb 78 i 81 fulls publicats, respectivament.

Figura 15

EVOLUCIÓ DE LA PRODUCCIÓ DE FULLS DE NOTÍCIES (1653-1725)

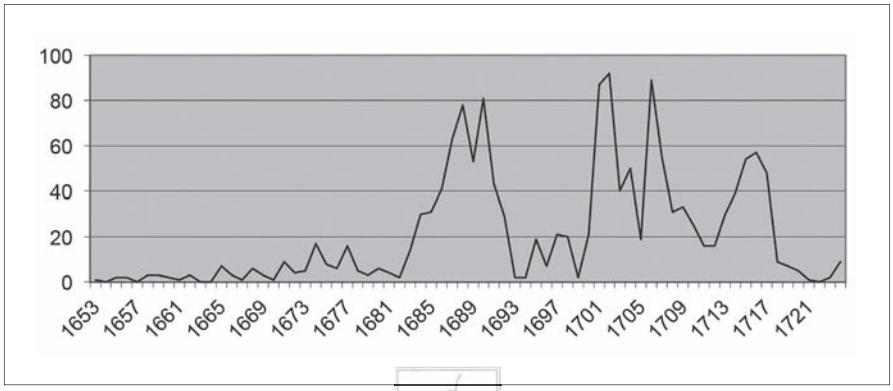

FUNDACIÓ NOGUERA

15. Les fitxes que contenen la descripció formal i el resum de cada un d'aquests 1.494 fulls són a l'annex que figura en el disc compacte que acompanya aquesta obra.

El 1701 es produí un altre salt quantitatiu, motivat per l'expectació creada entre l'opinió pública pel conflicte successori. L'inici de la campanya d'Itàlia, preludi de la guerra general a tot Europa, va comportar un increment de la producció periodística. Els anys 1701 i 1702 es registren els nivells més elevats de tot el període estudiat, amb 87 i 91 fulls, respectivament, dels quals 71 i 78 corresponien a gasetes.

Figura 16
ELS CONFLICTES BÈL·LICS MÉS TRACTATS PER LA PREMSA (1672-1720)

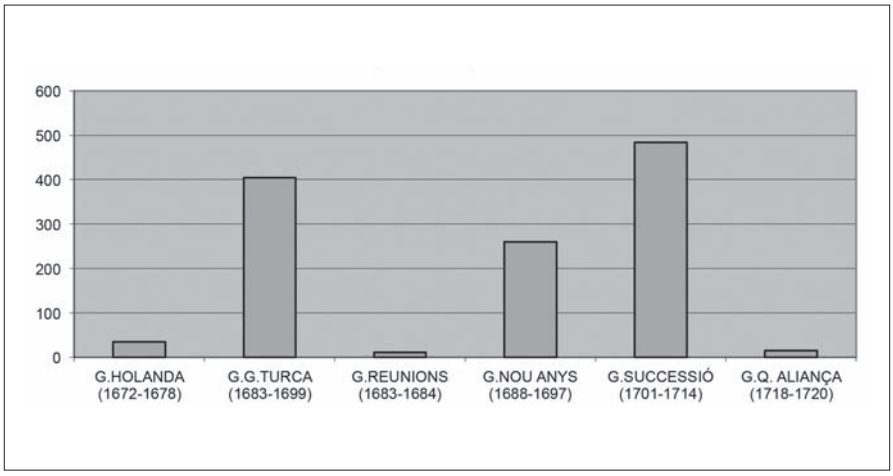

Un altre període d'intensa producció informativa va tenir lloc arran del desembarcament de les forces aliades i l'establiment de la cort del rei Carles III a Barcelona. L'any 1706 es va registrar un altre dels punts àlgids, amb 89 fulls publicats. La Guerra de Successió fou, de fet, el conflicte bèl·lic més tractat per la premsa al llarg del període estudiat, amb un total de 550 fulls (fig. 16). La fi de la guerra va comportar un declivi en la publicació de notícies, només interromput per una lleugera millora de 1715 a 1717, com es constata per l'existència de tres sèries gairebé senceres de *Noticias de diferentes partes*, impreses per Josep Texidó.

L'anàlisi quantitativa permet comprovar que el 60% de la producció feta a Barcelona entre els anys 1653 i 1724 correspon a gasetes. Les gasetes i les relacions, de fet, constitueixen el 86% de la premsa publicada, mentre que la informació institucional i els pamflets d'opinió es reparteixen la quantitat restant a parts iguals (fig. 17).

Figura 17
PERCENTATGES DE PRODUCCIÓ DE PREMSA A BARCELONA SEGONS LA TIPOLOGIA (1653-1724)

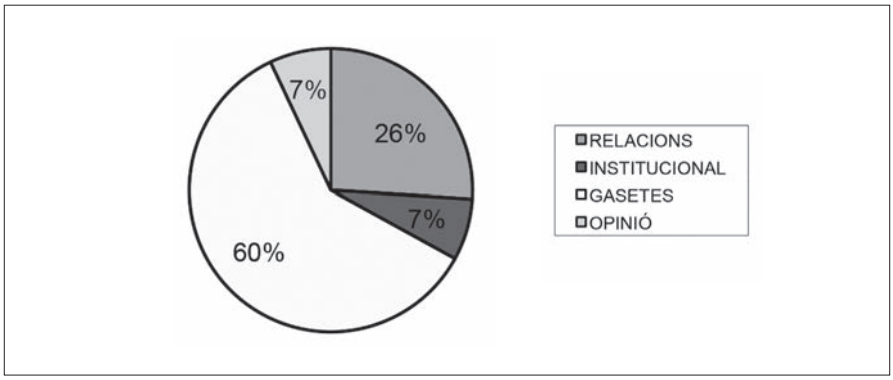

El principal productor de notícies fou, d'un bon tros, Rafael Figueró, amb un total de 891 fulls conservats, molt per sobre de la resta (fig. 18). El full més antic publicat per aquest impressor porta per títol *Phisi-astrologico juycio del cometa que apareció a 24 de noviembre del año 1664*, escrit pel teòleg Esteve Casellas, publicat per Figueró el març de l'any següent, quan administrava la impremta de Miquel Delmunts.[16]

L'activitat de Figueró com a impressor de notícies, tanmateix, va començar a despuntar a partir de 1686, coincidint amb la Gran Guerra Turca i es va incrementar encara més cap a final d'aquella dècada, amb l'esclat de la Guerra dels Nou Anys. Els nivells màxims de producció de notícies d'aquest impressor es detecten l'any 1690, amb 79 fulls conservats, i el 1706, a l'inici de la Guerra de Successió, amb 81. Figueró es va veure molt beneficiat per l'arribada de l'arxiduc Carles d'Àustria i, sobretot, pel títol d'impressor reial que li fou concedit, que contemplava un privilegi per a imprimir gasetes. La pràctica totalitat de les notícies que es van publicar a Barcelona a partir d'aleshores i fins a 1714 foren obra d'aquest impressor.

La segona de les impremtes pel que fa a la quantitat de fulls de notícies fou la de Josep Texidó, que va iniciar aquesta activitat, precisament, a partir de la caiguda de Barcelona en poder de l'exèrcit borbònic, el setembre de 1714. Texidó també es va beneficiar del títol d'impressor reial, que, en el seu cas, li va concedir Felip V. Entre els anys 1714 i 1724 va publicar un total de 189 fulls de notícies.

FUNDACIÓ NOGUERA

16. *Phisi-astrologico juycio...* BUB, XVII-2624-5.

En el tercer lloc figura Francesc Guasch, amb 161 fulls, publicats entre els anys 1700 i 1724. L'activitat de Guasch com a impressor de notícies es va iniciar amb la mort de Carles II. El període més intens de producció d'aquest impressor es registra el 1704, amb 48 fulls.

Figura 18
QUANTITAT DE NOTÍCIES PUBLICADES PER LES IMPREMTES DE BARCELONA (1653-1724)

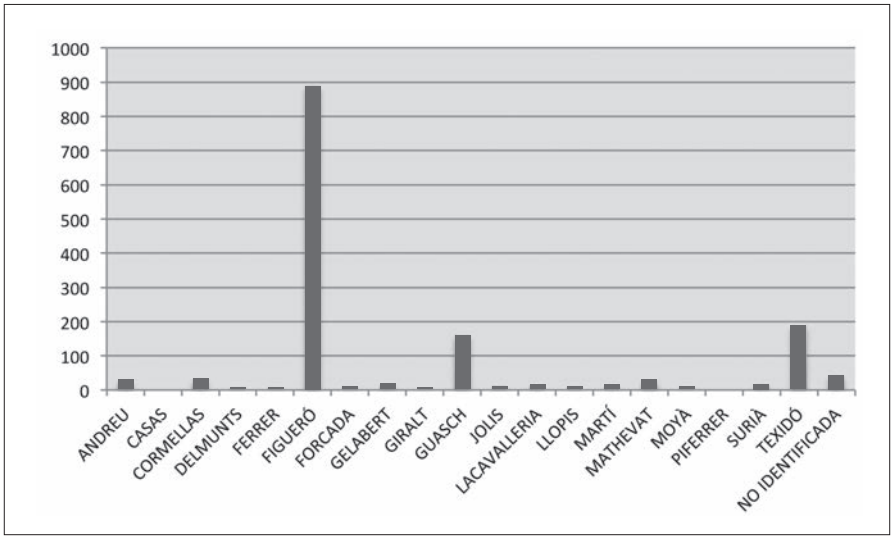

A molta més distància se situa la impremta Cormellas, de la qual existeixen 32 fulls, apareguts entre 1668 i 1700. A continuació figura la impremta Mathevat, amb un total de 29 fulls de notícies, publicats des del 1658 fins al 1686. La classificació de les sis principals impremtes productores de premsa la tanca Jacint Andreu, que, segons el fons conservat, va publicar un total de 28 fulls de notícies entre 1671 i 1685. L'anàlisi mostra com la producció de les tretze impremtes restants de Barcelona que es van dedicar a aquesta activitat fou molt reduïda, ja que no n'hi ha cap que superi els vint fulls.

FUNDACIÓ NOGUERA

FUNDACIÓ
NOGUERA

Capítol 15

EL CONTINGUT DE LA PREMSA PUBLICADA A BARCELONA

Viatges, matrimonis i funerals

Entre els temes que tractava la premsa hi figuren esdeveniments de naturalesa política i social, principalment afers que afectaven la monarquia, com eren defuncions, matrimonis o viatges reials. Una de les primeres notícies rellevants publicades en la segona meitat del segle xvii fou la que va anunciar la mort del rei Felip IV, el setembre de 1665. Els actes que es van celebrar a Madrid foren recollits en una relació publicada per la impremta d'Antoni Lacavalleria. Al seu torn, Rafael Figueró, aleshores administrador de la impremta de Miquel Delmunts, va publicar, per manament dels diputats, les cartes que la reina Marianna d'Àustria els va enviar per informar-los de la mort del rei. Les cartes enviades als tres comuns —Generalitat, Consell de Cent i Braç Militar—, datades el 20 de setembre, van arribar, segons Narcís Feliu de la Penya, quatre dies després. "Llegó la noticia a Barcelona de la muerte del Rey a 24 de setiembre, por carta de la Reyna a los Comunes. Celebró las exequias la Ciudad de Barcelona y después la Deputación y ciudades, como acostumbran en la muerte de sus amados príncipes".[1]

Una notícia política rellevant fou la del cop d'estat que el 1677 va protagonitzar Joan Josep d'Àustria, fill bastard del rei Felip IV. La notícia va arribar a Barcelona el dia 29 de gener i, segons la premsa, fou rebuda amb gran satisfacció. Entre les relacions publicades, destaca la que va escriure Josep de Solà, impresa per Rafael Figueró. A més,

1. *Relación diaria de la enfermedad y muerte del gran rey D. Felipe IIII...* AHCB, 1665 8.º op. 3; *Copia de dos cartas que la Reyna nuestra Señora...* ABEV, Varis 258, 4.

a Barcelona es van publicar relacions que explicaven les celebracions fetes a Vilafranca del Penedès, a Saragossa i Osca.[2]

Altres notícies narraven el viatge que el rei Carles II va fer a Saragossa poc després, acompanyat del nou primer ministre. Un exemple és la *Breve relación de la entrada de su Magestad (que Dios guarde) en Zaragoça, en el primero de mayo deste año 1677*, publicada per Jacint Andreu. Aprofitant l'avinentesa, els consellers de la ciutat de Barcelona van enviar una carta al rei per demanar-li que els fes l'honor de viatjar a Catalunya. Les respostes de Carles II i de Joan Josep d'Àustria van ser reproduïdes per Martí Gelabert, administrador de la impremta Mathevat.[3]

Destaca la publicació, per part de Jacint Andreu, d'una notícia sobre el viatge que el rei Carles II va fer a Burgos l'any 1679 per rebre la seva primera esposa, Maria Lluïsa d'Orleans. El casament s'havia formalitzat el mes de setembre anterior, en un acte celebrat a Fontainebleau, amb la presència del duc de Pastrana com a representant del rei d'Espanya.[4]

El rei Carles II es va tornar a casar el 1690, aquesta vegada amb Marianna de Neuburg. El viatge fins al Ferrol per rebre la reina fou recollit per diverses relacions. Posteriorment, es van publicar notícies relacionades amb el casament reial, que eren reedicions de les que s'imprimien a Madrid. La reina Marianna va fer l'entrada pública a Madrid el 22 de maig, tal com explicava una relació escrita per Francisco Fabro Bremundan, titulada *Bosquejo de la triunfante, magnífica y suntuosíssima entrada*, que fou reproduïda a Barcelona per Figueró.[5]

L'estat de salut de Carles II va generar la publicació d'un bon nombre de notícies. A final de setembre de 1696 es va rebre amb gran alegria l'anunci que el rei s'havia recuperat d'una malaltia. Les institucions catalanes van organitzar diversos actes, molts dels quals es van recollir en relacions impreses, com, per exemple, la que el Consell de Cent va encarregar a Tomàs Loriente, administrador de la impremta

2. *Bosquejo breve y epítome de las glorias consagradas...* BC, F.Bon. 226. Segons el dietari del Consell de Cent la notícia del nomenament de Joan d'Àustria va arribar a Barcelona el 29 de gener de 1677 per l'estafeta de Madrid. DACB, vol. XIX, p. 326; *Breve diseño del singular regozijo con que ha festejado la imperial ciudad de Zaragoza...* BC, F.Bon. 2480.

3. *Breve relación de la entrada...* AHCB, B 1677 8.º op. 5. Una altra relació semblant, en aquest cas impresa per Rafael Figueró, és la que narra la sortida del rei de Madrid a l'inici del seu viatge. *Relación verdadera en que se da cuenta de la jornada que la Magestad Católica del Rey...* AHCB, B 1677 8.º op. 17; *A los amados y fieles nuestros concelleres de Barcelona.* AHCB, B 1677 8.º op. 8.

4. *Relación verdadera donde se da quenta de la Real Jornada que executó el Rey...* AHCB, B 1679 8.º op. 2; *Discripción de la pomposíssima entrada...* AHCB, B 1679 8.º op. 1.

5. *Bosquejo de la triunfante...* BUB, B-54/5/22-8.

Cormellas titulada *Festivas demonstraciones y magestuosos obsequios*, de la qual es van fer dues impressions, de 1.550 i 1.250 exemplars.[6]

A principi del mes d'octubre de 1700 l'estat de salut del rei Carles II començava a ser crítica, tal com explicava una notícia que Rafael Figueró va publicar amb el títol de *Relación diaria de la enfermedad y mejora de nuestro amado Rey*. L'anunci de la mort del rei va arribar a coneixement dels tres comuns el dia 8 de novembre de 1700 en unes cartes que els va enviar la reina Marianna. D'aquestes cartes, juntament amb l'acceptació de la continuïtat del virrei per part de la Generalitat, Figueró en va imprimir cinc mil còpies. Conscients que suposava una contrafacció a les Constitucions, els diputats ho van voler justificar davant l'opinió pública distribuint el document per tots els pobles i ciutats de Catalunya.[7]

El debat que va generar la continuïtat del príncep de Darmstadt va quedar recollit al dietari del convent de Santa Caterina de Barcelona:

> En los dies últims de janer de 1701 hi hagué grans debats sobre la viceregia, havent mort lo Rey Carlos 2 sens successió, y no havent encara jurat Felip V en Barcelona. Los altercats foren entre la Ciutat, Diputació y jutges de la Audiència sobre que hi hagué moltas consultas y protestas de una part y altre, ab sas respostas, las quals se imprimiren, ab diferents inquietuds que suceeixen mentres lo Rey Felip V de Castilla y IV de Aragó estigé ab viatge desde París a Madrid y de Madrid a Barcelona ha prestar lo jurament y celebrar Corts en ella.[8]

A aquell enrenou s'hi va afegir, a començament de l'any 1701, la polèmica pel nomenament del comte de Palma com a virrei, quan Felip V encara no havia jurat les Constitucions. Francesc de Castellví explica que, per justificar-ho, la Generalitat va publicar un altre memorial: "En septiembre de este año, de orden de los diputados, se imprimieron para informar al público de lo ocurrido desde la muerte de Carlos II hasta aquel día, para sanear las sospechas que el público tenia de su obrar, cuyo título era Pública noticia". D'aquest memorial, elaborat per l'advocat fiscal, Josep de Càncer i Prat, Rafael Figueró en va imprimir mil còpies.[9]

---

6. *Festivas demonstraciones y magestuosos obsequios*... BC, F.Bon. 9473.
7. *Relación diaria de la enfermedad*... BC, F.Bon. 9157; *Carta real...la data de la qual és en Madrit al 1 de nohembre 1700.* BC, F.Bon. 12695.
8. BC, Manuscrits, Lumen Domus, 1701-1803, Ms. 1007, p.5.
9. Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*,... vol. 1, p. 213; *Pública noticia*... BUB, C-240/1/3-1; ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1698, part 5.ª, Sèrie General (N), 258, f. 648, 28 de juny de 1701.

Mentre a Europa es discutia si s'acceptava Felip d'Anjou com a successor, a Espanya el nou rei fou rebut amb tots els honors. A principi de 1701 es va publicar a Barcelona una relació que informava de l'arribada del rei a Irun. L'entrada de Felip V a Madrid fou celebrada amb una sèrie d'actes organitzats per la Generalitat, que van quedar recollits en un escrit titulat *Festivas aclamaciones a la feliz sucessión a la Corona de España*. L'arribada de Felip V es va festejar també en altres ciutats catalanes, com, per exemple, a Tortosa, com es pot veure en una notícia publicada per Figueró que explicava les celebracions que es van fer en aquesta ciutat entre final d'abril i la primera setmana de maig de 1701.[10]

A finals de setembre el rei Felip V va iniciar una visita a Catalunya. Els actes que es van celebrar a Barcelona, principalment el jurament de les Constitucions i l'obertura de les Corts, al convent dels franciscans, així com el viatge i el retorn del rei de Figueres, on es va casar amb Gabriela de Savoia, foren recollits en una relació que la Generalitat va encarregar a Rafael Figueró, de la qual se'n van fer mil cinc-cents exemplars.[11]

Una cosa semblant va passar l'any 1708, amb motiu de l'arribada de la reina Elisabet Cristina de Brunswick. La notícia del casament per poders, fet a Viena el 23 d'abril, es va publicar sota el títol *Relación de los Reales desposorios de sus Magestades*, un acte en el qual el rei Carles III fou representat per l'emperador Josep I, el seu germà. Es conserven dues extenses relacions publicades per Rafael Figueró que narren amb detall el viatge de la reina des de Sampierdarena, port de Gènova, fins a Mataró i el casament, celebrat el primer d'agost de 1708 a la basílica de Santa Maria del Mar. Posteriorment, es va publicar una notícia del viatge dels reis a Montserrat, on van romandre una setmana. Una cosa semblant va succeir amb motiu d'un viatge que el rei Carles III va fer per l'interior del país entre els dies 8 i 31 de gener de 1710, visitant, entre altres, les ciutats de Girona i Vic.[12]

---

10. *Noticia venida a Barcelona por correo extraordinario a 1 de febrero 1701*... BUB, B-65/5/7-13. *Festivas aclamaciones a la feliz sucessión*... BC, F.Bon. 493. La Generalitat va pagar 44 lliures a Rafael Figueró per la impressió d'aquesta relació. ACA, Generalitat, Deliberacions del consistori, trienni de 1698, part 5.ª, Sèrie General (N), 258, f. 648, 28 de juny de 1701; *Alborozos festivos, leales obsequiosas demostraciones con que la Fidelíssima y exemplar ciudad de Tortosa celebró*... BC, F.Bon. 9645.

11. *Festivas demonstraciones y magestuosos obsequios*... BUB, B-69/5/13. Figueró va publicar dues relacions més sobre el viatge del rei Felip V: *Breve descripción de las festivas demonstraciones*... BC, F.Bon. 468; i *Relación succinta del feliz arribo a Barcelona*... BC, F.Bon. 482.

12. *Relación de los Reales desposorios*... BC, F.Bon. 5760; *Breve discurso y fiel relación de los festejos públicos con que la muy ilustre ciudad de Mataró*... BC, F.Bon.

L'any 1711 va estar marcat per la mort de l'emperador Josep I. Arran d'això, el 6 de setembre el rei Carles III va escriure als tres comuns per comunicar-los que havia heretat el tron imperial, cosa que l'obligava a marxar de Barcelona. En la carta que van rebre els diputats de la Generalitat, impresa per Figueró, el rei els informava que la reina es quedava a Barcelona: "Os encomiendo la joya mas preciosa de mi amor, para que correspondiendo el vuestro al consuelo que en su real presencia experimentareys, halle la confiança el efecto en vuestra constante lealtad". Els detalls del viatge de Carles III i de la seva coronació a Frankfurt, el 22 de desembre de 1711, foren explicats en nombroses relacions i gasetes. Una notícia impresa per Figueró explicava la sortida del rei de Barcelona, el 27 de setembre, a bord d'una flota anglo-holandesa que comandava l'almirall John Jennings, i la seva arribada al port de Finale Ligure, a Gènova, el 7 d'octubre. Una relació copiada de la gaseta de Milà, informava de l'arribada del rei a aquesta ciutat, el 13 d'octubre de 1711, i dels actes que s'havien celebrat.[13]

NOTÍCIES DE TEMÀTICA MILITAR

La pràctica totalitat dels conflictes que van tenir lloc a Europa al llarg de la segona meitat del segle XVII i primer quart del XVIII es van veure reflectits en la premsa publicada a Barcelona. La primera notícia apareguda després de la Guerra dels Segadors que es conserva és una relació sobre el setge de Pavia, al Milanesat, que fou publicada per Josep Forcada el 1655, un fet que s'emmarca en l'anomenada Guerra Francoespanyola, iniciada l'any 1635, paral·lelament a la Guerra dels Trenta Anys, i conclosa el 1659, amb la signatura del Tractat dels Pirineus. Aquest conflicte es va disputar, principalment, a França i al nord d'Espanya, però també al Franc Comtat, a Flandes i al Milanesat. La informació sobre el setge de Pavia era la narració en forma de diari de l'intent fallit de l'exèrcit francès per conquerir la ciutat. Segons l'escrit, Francesc I d'Este, duc de Mòdena, va iniciar el setge el 24 de juliol de 1655, però va haver de retirar-se el mes de setembre següent, després que el ferissin.[14]

El jurista Rafael Vilosa explicava a Guillem Ramon de Montcada, marquès d'Aitona, en una carta escrita el 25 de setembre de 1655, haver

9592; *Breve relación de el feliz viage de la Reyna...* BC, F.Bon. 594; *Relación verídica del feliz viage...hasta el monasterio de N. Señora de Monserrate*. BC, F.Bon. 5778; *Diario del viage del Rey nuestro Señor...*BC, F.Bon. 3023.

13. *Còpia de la Real carta...* BC, F.Bon. 643; *Relación del viage marítimo...* AHCB, B. 1711 8.º op. 14; *Relación copiada de la gazeta de Milán...* AHCB, B 1711 8.º op. 11.

14. *Relación del sitio de la ciudad de Pavía...* BC, F.Bon. 7572.

rebut notícia de l'alliberament de Pavia, així com també del de Palamós. "Doy a V.Exa. la norabuena del feliz sucesso de haver levantado el enemigo el sitio por mar y tierra de Palamós, haver llegado una armada en estos mares y haver también levantado el sitio de Pavía". L'octubre de 1655 va circular per Barcelona una relació impresa amb la notícia que el general d'artilleria Josep de Pinós havia alliberat Berga del setge francès. De nou, Vilosa va informar el marquès d'Aitona, assegurant que els seus béns a les zones amenaçades pels francesos estaven fora de perill, "pues la cavallería ha ya algunos días marchó a la buelta de Berga, en donde con la infantaría que conduzía don Jusepe de Pinós tubimos domingo passado un buen sucesso, pues rompimos al enemigo que havia sitiado el castillo y le derrotamos".[15]

D'altra banda, es conserva una notícia impresa el 1656 per Antoni Lacavalleria sobre la batalla de Valenciennes, ciutat flamenca situada a l'actual província d'Hainaut. L'exèrcit que comandaven Joan Josep d'Àustria i el príncep Lluís II de Borbó-Condé, aleshores aliat del rei d'Espanya, va derrotar les tropes de Henri de La Tour d'Auvergne, vescomte de Turenne. La relació narra també el viatge de Joan Josep d'Àustria, nou governador de Flandes, des de Barcelona fins a Brusselles, on, segons el text, va fer entrada el 12 de maig de 1656.[16]

Sobre la Guerra Francoespanyola hi ha diverses notícies relacionades amb el Tractat dels Pirineus, que es va signar el novembre de 1659 a l'illa dels Faisans, a Irun. Una relació publicada per Antoni Lacavalleria informava de l'arribada de les dues delegacions, encapçalades per Luis Méndez de Haro, marquès del Carpio, i pel cardenal Jules Mazarin, plenipotenciaris dels reis d'Espanya i França. Es conserva l'edicte que el 21 de febrer de 1660 es va fer públic a Barcelona per ordre del marquès de Mortara, virrei de Catalunya, que contenia els articles del tractat, imprès per Martí Gelabert, administrador de la impremta Delmunts. Gelabert va imprimir també els articles del Tractat de Llívia, signat aquell any per Miquel de Salbà i de Vallgornera i Josep Romeu de Ferrer, per part del rei Felip IV, i Giacinto Serroni, bisbe d'Aurenja, representant del rei Lluís XIV, que va determinar els pobles de la Cerdanya que van passar a formar part de França.[17]

15. BC, Manuscrits, Correspondència enviada per Rafael Vilosa, 1655-1663, Arx. 512, s. f., 25 de setembre i 23 d'octubre de 1655; *Relación del sitio, rendimiento y socorro de Berga...* BC, F.Bon. 9133,

16. *Relación verdadera de la felicíssima vitoria...sobre el sitio de la ciudad de Valencienes...* BC, Res. 510/16-4.º.

17. *Relación de las vistas que tubieron...* BUB, B-59/3/42-81; *Edicte manat publicar...* BUB, XVII-7122-4; *Artículos concordados y ajustados...* BC, F.Bon. 159. La còpia

FUNDACIÓ NOGUERA

Guerra de Devolució (1667-1668)

L'anomenada Guerra de Devolució fou un conflicte entre França i Espanya, que es va desenvolupar de 1667 a 1668, principalment en territori de Flandes i del Franc Comtat. La disputa va iniciar-se quan el rei Lluís XIV va envair aquests territoris, que reclamava en virtut dels drets successoris de Maria Teresa d'Àustria, la seva esposa, filla de Felip IV. Es tractava, de fet, del primer conflicte provocat per Lluís XIV després d'haver esdevingut rei de França. Amb la signatura del Tractat d'Aquisgrà, el maig de 1668, la monarquia hispànica va recuperar el Franc Comtat, però va cedir algunes ciutats importants, com Charleroi o Tournai. L'inici del conflicte es va anunciar a Barcelona el 26 de juliol de 1667, per mitjà d'una crida pública, tal com explicava un cronista anònim: "Se declarà la guerra per quant lo rey de Fransa era entrat en Flandes ab un gran exèrcit, que deyan se anave a prèndrer la pocessió del comptat de Brabante y se prengué moltas plassas". L'única notícia que es conserva sobre la Guerra de Devolució, publicada per Rafael Figueró, administrador de la impremta Delmunts, narra les circumstàncies del setge de Dendermonde, l'agost de 1667, que l'exèrcit francès es va veure obligat a aixecar davant la resistència de la guarnició, comandada per Francisco de Moura, tercer marquès de Castel-Rodrigo, governador de Flandes.[18]

Guerra de Creta (1645-1669)

La Guerra de Càndia o de Creta, que es va desenvolupar de 1645 a 1669, cal situar-la en el marc de les disputes que la República de Venècia i l'Imperi otomà van mantenir entre els segles xv i xviii pel control del llevant del Mediterrani. De la fase final d'aquest conflicte es conserven dues notícies, publicades per Jacint Andreu, que administrava la impremta Cormellas. Una narra una victòria naval que les galeres venecianes, comandades pel general Francesco Morosini, van obtenir el 8 de març de 1668 contra els turcs que havien assetjat Càndia, actual Hērákleion, a l'illa de Creta. L'altra conta que l'abril de 1668 els

---

del Tractat de Llívia fou impresa per Martí Gelabert per encàrrec de la Generalitat, com es desprèn del pagament de 2 lliures i 16 sous fet a Miquel Delmunts, propietari de la impremta. ACA, Generalitat, Llibre de correu y menut, trienni de 1659, Sèrie G, 47/42, f. 14, 6 d'agost de 1660. Segons Narcís Feliu de la Penya, l'anunci de la suspensió de les hostilitats entre Espanya i França es va fer públic a Barcelona el 22 de maig de 1659. Narcís Feliu de la Penya, *Anales de Cataluña*,... p. 343.

18. AHCB, Manuscrits, Llibreta de cosas memorables. Catálogo dels concellers de la present ciutat de Barcelona, ms. B-44, f. 73v, 26 de juliol de 1667; *Carta nueva de las vitorias y felizes sucessos*... BC, F.Bon. 14952.

venecians havien aconseguit alliberar la ciutat, cosa que no era certa, ja que va caure definitivament en poder dels turcs l'any següent. El setge de Càndia, que va iniciar-se el 1648, ha estat considerat com el més llarg de la història.[19]

D'aquesta època es conserven algunes notícies sobre les anomenades guerres de Barbaria. Es tracta d'informacions relacionades amb enfrontaments que tenien lloc al Mediterrani entre les armades de les potències europees i els vaixells corsaris del Marroc, Alger, Tunis i Trípoli. Aquests territoris, que formen l'actual Magrib, eren coneguts genèricament com a *regnes de Barbaria* i estaven sota domini otomà. Jacint Andreu va publicar una relació que narrava un enfrontament que una flota angloholandesa, comandada per l'almirall Willem van Ghent, va disputar el mes de setembre de 1670 contra uns corsaris algerians. L'any següent, Rafael Figueró va publicar una notícia que narrava l'intent fallit dels marroquins de conquerir la ciutat d'al-Maʿmūra, coneguda també com *Maʿhdia*, que es va evitar gràcies a la intervenció de les tropes enviades des de Larache pel duc de Veraguas.[20]

TERCERA GUERRA ANGLOHOLANDESA (1672-1674)

La Tercera Guerra Angloholandesa, que va tenir lloc de 1672 a 1674, s'emmarca en el context de la Guerra d'Holanda, que va enfrontar, entre altres, França i Anglaterra contra Espanya i Holanda. Sobre aquest conflicte es conserven dues notícies aparegudes a Barcelona, impreses per Rafael Figueró, una amb el títol *Carta nueva de lo que a sucedido en Olanda, Francia, Inglaterra y en otras partes y de las preparaciones que haze el turco y demás provincias* i l'altra titulada *Sucessos estraños y relación verdadera de la francessa y inglesa armada contra de Olanda y del socorro que ha tenido el olandez, venida de Astradam a los 7 de otubre 1672*.[21]

19. *Relación de la batalla que tuvieron las galeras...* AHCB, B 1668 8.º op. 8; *Segunda relación verdadera de la vitoria...* AHCB, B 1668 8.º op. 9. Sobre la caiguda de Creta en poder dels turcs, vegeu: Kenneth M. SETTON, *Venice, Austria and the Turks in the Seventeenth Century*, Philadelphia: The American Philosophical Society, 1991, p. 206-243.

20. *Relación verdadera de la feliz vitoria que han tenido las naos de Olanda y Inglaterra...* AHCB, B 1670 8.º op. 4; *Relación verdadera de lo sucedido en la Mámora...* AHCB, B 1671 8.º op. 12.

21. *Carta nueva de lo que a sucedido...* AHCB, B 1672 8.º op. 1; *Sucessos estraños y relación verdadera...* AHCB, B 1672 8.º op. 7.

FUNDACIÓ NOGUERA

GUERRA TURCOPOLONESA (1672-1676)

La Guerra Turcopolonesa es va desenvolupar de 1672 a 1676 i va enfrontar l'Imperi otomà i la mancomunitat formada per Polònia i Lituània, principalment en territori d'Ucraïna. Destaca la notícia que Rafael Figueró va publicar sobre la batalla de Khotyn, que va tenir lloc en aquesta localitat ucraïnesa el novembre de 1673 i que va permetre a l'exèrcit polonès ocupar la riba del riu Dnièster i les províncies de Moldàvia i Valàquia.[22]

Altres notícies relacionades amb aquest conflicte són la que porta per títol *Carta nueva en que se da exacta noticia del estado y sangrientas guerras del Reyno de Polonia contra el común enemigo de la Christiandad, el Gran Turco, acquirida de personas de toda suposición y autoridad*, impresa a Barcelona per Jacint Andreu el 1674, i la que va publicar Vicenç Surià amb el títol de *Relación verdadera, sacada de diferentes cartas fidedignas venidas de Flandes, Alemania, Polonia y demás partes de Europa y el septentrión en este año de 1674*, que, entre altres coses, narrava la presa de la ciutat de Kàmianets per part dels polonesos.[23]

GUERRA D'HOLANDA (1672-1678)

En la Guerra d'Holanda es van enfrontar, d'una banda, un bloc format per França, Anglaterra i Suècia, i, de l'altra, el que formaven Holanda, Espanya i Àustria, entre altres. El conflicte es va iniciar l'any 1672, quan Lluís XIV va ordenar la invasió dels Països Baixos espanyols, i va finalitzar el 1678, amb la signatura del Tractat de Nimega. La referència més antiga que es conserva va aparèixer en una reedició de la *Gazeta de Amsterdam*, datada el 17 d'abril de 1673, publicada per Jacint Andreu. Unes setmanes després, Rafael Figueró va reeditar un altre número de la *Gazeta de Amsterdam*, datada el 26 de juny, que, entre altres coses, informava de la batalla d'Schooneveld, un enfrontament naval que va tenir lloc el dia 7 d'aquell mes entre les armades d'Anglaterra i França, comandades pel príncep Rupert del Rin, i la flota holandesa, que dirigia l'almirall Michiel de Ruyter. Joan Francesc Pujol, agent del Consell de Cent a Madrid, va informar d'aquesta batalla en una carta enviada als consellers el primer dia de juliol de 1673. "Muy sangrienta fue la batalla del mar entre Inglaterra y Francia contra

22. *Relación verdadera de la gran vitoria que las armas del Reyno de Polonia...*. AHCB, B 1674 8.º op. 13.

23. *Carta nueva en que se da exacta noticia...* AHCB, B 1674 8.º op. 3; *Relación verdadera, sacada de diferentes cartas...* AHCB, B 1674 8.º op. 14.

FUNDACIÓ NOGUERA

Olanda. (...) Todavía no se saben las particularidades, pero es cierto que se perdieron 22 bajeles, 17 de Francia y cinco de Inglaterra".[24]

Entre les notícies aparegudes a Barcelona sobre la Guerra d'Holanda se'n conserva una de publicada per Rafael Figueró que explica la batalla de Seneffe, que va tenir lloc l'agost de 1674 entre l'exèrcit francès, comandat per Lluís II de Borbó-Condé, i l'aliança formada per Anglaterra, Holanda i Espanya, sota les ordres del príncep Guillem d'Orange. A pesar que la relació ho negava, la batalla fou guanyada pels francesos. La notícia va arribar a Madrid a través d'una carta escrita el 14 d'agost pel duc de Villahermosa, general de la Cavalleria de Flandes. Joan Francesc Pujol va informar els consellers de Barcelona tot seguit. "Fue dicha batalla, sávado, onze de agosto, des de las onze de la mañana hasta quatro de la tarde del domingo siguiente. Han muerto de una y otra parte mas de quinze mil hombres".[25]

Un altre enfrontament falsejat per la premsa fou la batalla d'Entzheim, a Alsàcia, l'octubre de 1674. En una relació publicada a Barcelona es donava per fet que la victòria havia estat de l'exèrcit imperial, que comandava el duc de Bournonville, quan, en realitat, va ser guanyada pel mariscal de Turenne. Una notícia publicada per Figueró l'any següent assegurava que Raimondo Montecuccoli, general de l'exèrcit imperial, havia aconseguit la victòria a la batalla de Salzbach, que va tenir lloc el 27 de juliol de 1675 prop d'aquesta ciutat alemanya. En realitat no hi va haver batalla, ja que el mariscal de Turenne, com bé informava la notícia, va morir en els prolegòmens a conseqüència de l'impacte d'una bala de canó. Segons John Lynn, després d'un intercanvi de foc d'artilleria, els dos exèrcits es van retirar. L'agent del Consell de Cent a Madrid va informar els consellers de Barcelona de la mort del mariscal en una carta enviada el 17 d'agost de 1675. "Oy ha venido otro aviso de la muerte del mariscal de Turena, haviéndole encontrado una bala de artillería yendo a reconocer un terreno, y

24. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1673-1674, 1B-X-98, n. 59, 1 de juliol de 1673; *Gazeta de Amsterdan, del lunes 17 de abril 1673*. AHCB, Pre-premsa 4/3; *Gazeta de Amsterdam, de lunes 26 de junio 1673*. AHCB, Pre-premsa 4/8.

25. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1673-1674, 1B-X-98, f. 190; *Relación verdadera de la feliz victoria que han alcansado las armas católicas, imperiales y olandesas contra el exército francés en Flandes*, AHCB, B 1674 8.º op. 12. La batalla de Seneffe ha estat qualificada com un veritable carnatge, no debades l'exèrcit francès va perdre deu mil soldats, entre morts, ferits i presoners, mentre que els aliats, uns quinze mil, només pel que fa a morts. En aquest sentit, vegeu: John A. LYNN, *The Wars of Louis XIV, 1667-1714*, Londres: Longman, 1999, p.127.

siendo este soldado de tantas experiencias se tiene por pérdida de consideración para Francia".[26]

En el marc de la Guerra d'Holanda cal destacar els combats que van tenir lloc al Rosselló, principalment arran de l'ofensiva organitzada el 1674 pel duc de San Germán, virrei de Catalunya. Dues relacions publicades per Figueró informaven de l'ocupació de Morellàs i del castell de la Bellaguarda, a principi del mes de juny d'aquell any. La notícia de la presa de la Bellaguarda va arribar a Madrid el 8 de juny, amb un correu extraordinari enviat pel virrei, segons informava Joan Francesc Pujol, agent a la Cort als consellers. "Con un extraordinario que llegó anoche viernes se tuvo aviso de haver entrado las armas de su Magestad en el castillo de Bellaguarda, noticia que ha alborozado mucho a esta Corte y deja con esperanza de que el señor duque ha de continuar logrando muy buenos sucessos".[27]

D'altra banda, Figueró va publicar una relació sobre un episodi de la revolta dels Angelets de la Terra, en la qual es narrava una acció protagonitzada l'agost de 1675 per un grup de miquelets, encapçalats per Josep de la Trinxeria. Segons la notícia, els miquelets van atacar un regiment de l'exèrcit francès que havia sortit de Prats de Molló, causant-los un total de 140 morts i fent 150 presoners.[28]

---

26. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1675, 1B-X-99, f. 170, 17 d'agost de 1675; *Continuación de los progressos de los exércitos confederados...* AHCB, Pre-premsa 5/2; *Relación verdadera de la grande vitoria y triunfo...* BC, F.Bon. 2146. El resultat de la batalla d'Entzheim fou el d'una victòria tàctica del mariscal de Turenne, que va obligar l'exèrcit imperial a retirar-se. Malgrat tot, les baixes franceses, unes tres mil cinc-cents, van superar les dels austríacs, que en van tenir unes tres mil. John A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 132. La notícia sobre la batalla de Salzbach fou publicada també per Figueró en una altra relació, que portava per títol *Avisos de Bruselas, desde veinte y quatro de julio asta 7 de agosto de este año*. BC, F.Bon. 299. Sobre aquesta batalla vegeu: John A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 141.

27. *Relación verdadera del dichoso sucesso...* BC, F.Bon. 2467. La notícia de la presa de Morellàs va arribar a la Cort de Madrid el divendres dia 25 de maig de 1674 a través d'un correu extraordinari enviat pel duc de San Germán, tal com Joan Francesc Pujol explicava als consellers de Barcelona. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1673-1674, 1B-X-98, f. 142, 26 de maig de 1674; *Relación verdadera del buen sucesso han tenido las armas de su Magestad en el rendimiento del castillo de Bellaguarda...* BC, F.Bon. 2466. El dia 5 de juny de 1674, l'endemà de la victòria, el duc de San Germán va escriure als consellers de Barcelona des del campament de l'exèrcit hispànic a Morellàs per informar-los de la presa del castell de la Bellaguarda. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1673-1674, 1B-X-98, f. 144, 5 de juny de 1674. L'arribada de la notícia a Madrid, a: AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1673-1674, 1B-X-98, f. 146, 9 de juny de 1674.

28. *Relación verdadera del dichoso sucesso que se ha tenido contra el enemigo entre Prats de Molló y Arlés, en Rossellón*. AHCB, B 1675 8.º op. 4.

FUNDACIÓ NOGUERA

Durant la Guerra d'Holanda es van publicar a Barcelona diverses notícies sobre la campanya de Messina, que va iniciar-se el 1674 arran d'un aixecament contra el domini hispànic, circumstància que fou aprofitada per Lluís XIV per donar suport als revoltats. Al llarg de l'any 1676 va aparèixer un seguit de notícies sobre els combats que la flota hispanoholandesa va mantenir contra l'armada francesa prop de les costes de Sicília. En concret, una relació impresa per Figueró informava sobre la batalla d'Stromboli, que va tenir lloc prop de les illes Eòlies el gener d'aquell any entre la flota hispanoholandesa, que comandava l'almirall Michiel de Ruyter, i la francesa, que dirigia Abraham Duquesne.[29]

Es conserva també una relació sobre la batalla d'Augusta, que va tenir lloc a la badia de Catània el 22 d'abril de 1676. A pesar que la notícia donava un desenllaç favorable a la flota hispanoholandesa, la victòria fou per als francesos. A més, tot i que la relació ho ocultava, De Ruyter, l'almirall holandès, va morir al cap d'uns dies com a conseqüència de les ferides. Una cosa semblant va succeir amb motiu de la batalla de Palerm, el 2 de juny de 1676, en la qual els vaixells espanyols i holandesos, dirigits pels almiralls Diego de Ibarra i Jan de Haen, es van enfrontar a la flota francesa que comandava el duc de Vivonne. Tot i reconèixer l'enfonsament de la galera capitana i la mort d'Ibarra, la notícia assegurava que els francesos havien estat derrotats, quan, en realitat, era tot el contrari. Finalment, algunes relacions expliquen l'ocupació per part de l'exèrcit espanyol de la ciutat de Messina, el 17 de març de 1678, després que fos abandonada pels francesos.[30]

---

29. *Avisos extraordinarios de las cosas de Mecina...* AHCB, B 1676 8.º op. 1. Una altra relació sobre la Batalla d'Stromboli fou publicada per Martí Gelabert, administrador de la impremta Mathevat. *Relación verdadera de la batalla naval y vitoria...* AHCB, B 1676 8.º op. 4. Segons Luis Ribot, la batalla que va tenir lloc prop de les illes Eòlies el 8 de gener de 1675 va tenir un resultat incert. Luis RIBOT, *La Monarquía de España y la guerra de Mesina*, Madrid: Actas, 2002, p. 85. Sobre aquesta batalla, vegeu també: John A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 148.

30. *Avisos extraordinarios del combate y vitoria...en el Golfo de Catanea*. AHCB, Pre-premsa 5/1. Sobre la victòria de l'armada francesa a la Batalla d'Augusta, vegeu: John A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 148. Ribot, en canvi, considera que el resultat de la batalla fou incert, amb un lleuger avantatge moral per als aliats. Luis RIBOT, *La Monarquía de España...*, p. 89; *Relación del combate que sucedió a dos de junio en la baya de Palermo*. AHCB, Pre-premsa 5/21. Sobre el desenllaç de la Batalla de Palerm, vegeu: John A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 148; i Luis RIBOT, *La Monarquía de España...*, p. 93-95. La retirada dels francesos de Messina s'explica a: *Relación de los últimos y nuevos avisos que hasta agora de Messina...* AHCB, Pre-premsa 5/16. Vicenç Surià, administrador de la impremta Cormellas, va publicar una altra relació sobre l'ocupació de Messina: *Primera noticia de la reducción de Mesina...* AHCB, B 1678 8.º op. 2. La notícia de la presa de Messina va arribar a coneixement dels consellers de la ciutat de Barcelona el dia 1 d'abril de 1678, a través d'un vaixell genovès. DACB, vol. XIX, p. 367.

Una altra victòria de l'exèrcit francès que fou tergiversada per la premsa fou la que el mariscal de Créquy va obtenir el 7 d'octubre de 1677 a la batalla de Kokersberg, prop d'Estrasburg, contra l'exèrcit del príncep Carles de Lorena. L'any següent, una altra relació informava de la batalla de Saint Dennis, que va tenir lloc prop de Mons, a Flandes, el 14 d'agost de 1678, assegurant que havia estat guanyada per l'exèrcit hispanoholandès, comandat pel duc de Villahermosa i pel príncep Guillem d'Orange. Segons aquest escrit, la victòria havia permès l'aixecament del setge de Mons. En realitat, segons Lynn, l'alliberament es va produir perquè va arribar la notícia que França i Holanda havien arribat a un acord de pau.[31]

La pau entre Espanya i França fou signada el 17 de setembre de 1678 per part de Pablo Spínola, marquès de los Balbases, i el comte Godefroi d'Estrades, plenipotenciaris de Carles II i de Lluís XIV. Segons el dietari del Consell de Cent, l'11 de gener de l'any següent un emissari del duc de Noailles, governador del Rosselló, va viatjar fins a Barcelona per acordar amb el duc de Bournonville, virrei de Catalunya, la data de la publicació oficial de la pau. "En aquest dia entrà en la present ciutat un trompeta, vestit de molta gala, enviat per messur de Novalles, virrey del comptat de Rosselló, y fou veu pública [que] venia per pèndrer diada de sa Excel·lència, lo senyor virrey, per a publicar las paus en Barcelona y Perpinyà en un mateix dia y ora". La signatura del Tractat de Nimega, que posava fi a la Guerra d'Holanda, es va publicar a Barcelona el 31 de gener, com documenta un edicte que va imprimir Rafael Figueró.[32]

GUERRA DE LES REUNIONS (1683-1684)

La Guerra de les Reunions fou un breu conflicte que va enfrontar les monarquies espanyola i francesa els anys 1683 i 1684 com a conseqüència de la reclamació per part de Lluís XIV d'alguns territoris que considerava seus per dret successori, com el Franc Comtat, l'Alsàcia o

31. *Relación verdadera del nuevo estado en que se hallan las guerras...* AHCB, B 1677 8.º op. 16. Sobre la victòria francesa a la Batalla de Kokersberg, vegeu: John A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 151; *Relación verdadera de la señalada victoria que han tenido las armas...en el socorro de Mons...* AHCB, Pre-premsa 5/20. La Batalla de Saint Dennis va comportar unes quatre mil baixes a cada un dels dos bàndols. Segons Lynn, la raó per la qual la notícia de la signatura de la pau no va arribar a coneixement dels generals d'ambdós bàndols abans que es produís la batalla és encara un misteri. John A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 154.

32. DACB, vol. XIX, p. 400; *Edicte manat publicar...del tractat de la pau...ajustada en lo congrés de Nimega*. BC, F.Bon. 2628.

la Lorena. Aquestes raons foren recollides en un pamflet titulat *Manifestación de las máximas de Francia,* que va circular l'any 1684 i que fou reproduït en diverses ciutats, com per exemple Saragossa i Barcelona.[33]

Les notícies que es van publicar a Barcelona sobre la Guerra de les Reunions estaven relacionades principalment amb la invasió francesa del Principat i, sobretot, amb el setge que el mariscal Bellefonds va posar a Girona l'any 1684. La notícia que l'exèrcit francès havia entrat a l'Empordà va arribar a Barcelona el 3 de maig, a través d'un correu rebut pel duc de Bournonville, virrei de Catalunya, segons va deixar escrit un cronista anònim de la ciutat: "Als 3 de maig 1684, dia de santa Creu, vingué un propi al senyor virrey com lo enemich era entrat en lo Empurdà y que havia arribat tres lleguas de la ciutat de Gerona". Josep Monfar i Sorts va anotar en el seu diari que el virrei va sortir l'endemà en direcció a Girona, mentre que a Barcelona regnava la preocupació per saber el nombre de francesos que havien envaït l'Empordà. El dia 4 de maig a la tarda el Consell de Cent va resoldre enviar un correu al virrei per obtenir informació. "El correo se fue a las 9 de la notxe y bolvió el viernes, despatxado de San Saloni, donde hizo alto dicho duque. Y respondió que el enemigo tenia 15 mil combatientes y mucha artillería".[34]

Sobre el setge de Girona es conserven quatre relacions impreses a Barcelona, una de les quals, publicada en català pel llibreter Josep Moyà, narrava amb detall l'assalt general que els gironins van rebutjar el 24 de maig: "Fonch tal la batalla y combat, que los soldats més vells y més experimentats diuhen no havien vist may ni avansos tant porfiats ni una defensa tant vigorosa. Y los enemichs confesan estar aturdits de tant de foch totas ditas 4 horas y mitja que durà, entre artilleria, moscataria, magranas y altres fochs no apareixia sinó un tro tot seguit". Una altra de les relacions, impresa per Vicenç Surià, reproduïa la que va publicar Jeroni Palol, impressor de Girona.[35]

---

33. *Manifestación de las máximas de Francia...* BC, F.Bon. 5514. L'edició feta a Saragossa pels hereus de Diego Dormer, a: UPF, ZX1684z.M36.

34. AHCB, Manuscrits, Llibreta de cosas memorables. Catálogo dels concellers de la present ciutat de Barcelona, ms. B-44, f. 102, 3 de maig de 1684; BUB, Manuscrits, Diario de noticias de Barcelona, 1683-1684, ms. 1765, f. 172, 4 de maig de 1684. Sobre la invasió francesa i el setge de Girona de 1684, vegeu: Antonio ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante el reinado de Carlos II...*, p. 51-60.

35. *Relació verdadera del feliz succés que han tingut las armas... en la ciutat de Girona a 12 de maig 1684.* BC, F.Bon. 184. L'edició impresa a Girona per Jeroni Palol: *Relación del assedio puso el francés...* F.Bon. 2488. La reedició feta per Surià: *Relación verdadera, escrita por la ciudad de Gerona ...* BC, F.Bon. 14873. A banda d'aquestes, els llibreters Anton Ferrer i Baltasar Ferrer van publicar una versió en castellà, més curta, de la que havia publicat Moyà: *Relación verdadera del feliz suceso que han tenido las armas...*

Finalment, es conserva l'edicte que es va fer públic a Barcelona el 27 de novembre de 1684, per ordre del marquès de Leganés, virrei de Catalunya, que recollia els articles de la treva de vint anys acordada pel reis d'Espanya i França, signada el 15 d'agost de 1684 a la ciutat de Ratisbona. En virtut de l'acord, França es va quedar les ciutats d'Estrasburg, Luxemburg, Vaudemont i Chimay. L'anunci de la Treva de Ratisbona fou recollida per Josep Monfar i Sorts en el seu diari: "A 27 de noviembre 1684 se publicaron dichas paçes en Barcelona, por los lugares acostumbrados, con voz de 3 timbales, 8 trompetas y 6 ministriles".[36]

Gran Guerra Turca (1683-1699)

La Gran Guerra Turca, coneguda també com a Segona Guerra Austroturca, fou un conflicte que van mantenir els imperis romanogermànic i otomà en el territori situat al llarg de la conca del Danubi, ocupat avui en dia per diversos països com, per exemple, Hongria, Romania, Eslovàquia o Sèrbia. La guerra va començar amb el setge que els turcs van posar a la ciutat de Viena el 1683 i va finalitzar amb la signatura del Tractat de Karlowitz, el 1699. Paral·lelament, les notícies sobre la Gran Guerra Turca seguien les accions dels rebels hongaresos per independitzar-se de l'Imperi romanogermànic, encapçalats pel comte Imre Thököly, aliat dels turcs. La Gran Guerra Turca va generar una gran expectació arreu d'Europa, cosa que es va traduir en un increment de la publicació de notícies. A Catalunya, l'interès va venir donat també per la participació de soldats catalans en el conflicte.[37]

BC, F.Bon. 2487. Francesc Muns, administrador de la impremta Mathevat, en va publicar una altra: *Relación verídica de lo sucedido en el sitio de Girona* ... ABEV, Varis 211, 23.

36. BUB, Manuscrits, Diario de noticias de Barcelona, 1683-1684, ms. 1765, f. 221v, 27 de novembre de 1684. Al marge, Monfar va afegir-hi: "Van ditas paus o treguas estampadas"; *Tratado de tregua entre esta corona y la de Francia, ajustado en Ratisbona a 15 de agosto de 1684*. BC, Res. 505/23-4. Segons Feliu de la Penya, la notícia de la suspensió d'hostilitats entre Espanya i França va arribar a Barcelona el 2 de setembre de 1684. Narcís Feliu de la Penya, *Anales de Cataluña*,... p. 386.

37. L'historiador hongarès Zoltan Fallenbüchl assenyala que uns tres-cents soldats catalans van lluitar en aquesta guerra, responent a la croada impulsada pel papa Innocenci XI. Agustí Alcoberro, *L'exili austriacista, 1713-1747*. Barcelona Fundació Noguera, 2002, p. 22. D'altra banda, Pere Molas ha explicat també que la defensa de Viena en el setge de 1683 va significar l'inici de l'interès de l'opinió pública catalana envers la política i la guerra de l'Europa central i oriental. Pere Molas, "Catalunya i la guerra contra els turcs, 1683-1688", dins *Catalunya i la Casa d'Àustria*. Barcelona: Curial, 1996, p. 263-288. Sobre les notícies publicades a Barcelona en ocasió de la Gran Guerra Turca, vegeu també: Montserrat Guiu Aguilà, "La defensa d'Àustria i les guerres d'Hongria a la publicística catalana", *Pedralbes*, 4, 1984, p. 363-374. Pel que fa a la participació catalana

Una de les primeres notícies, relacionada amb els prolegòmens de la Gran Guerra Turca, és un full que va publicar Joan Jolis sobre l'aliança feta per l'emperador Leopold I i el rei de Polònia, Joan III Sobieski, signada a Varsòvia el 17 d'abril de 1683. L'alliberament de la ciutat de Viena del setge turc, el setembre d'aquell any, en l'anomenada batalla de Kahlenberg, va comportar la publicació a Barcelona d'un bon nombre de notícies. Una de les primeres fou elaborada a partir de la informació portada per un correu extraordinari que el marquès de Borgomanero, ambaixador espanyol a Viena, va enviar al comte de Melgar, governador de Milà.[38]

Una altra de les operacions de l'exèrcit imperial que fou seguida amb expectació fou el setge de la ciutat hongaresa de Neuhäusel, l'any 1685, els detalls del qual van ser explicats en diverses gasetes, com, per exemple, les que Jacint Andreu va publicar amb el títol *Noticias generales de Europa, venidas por el correo de Flandes*, amb dates del 10 de març i del 4 d'agost de 1685. La notícia de la presa de Neuhäusel fou narrada amb detall en una relació publicada per Rafael Figueró. Segons aquesta notícia, les tropes imperials van assaltar la ciutat, a pesar que el baixà turc havia ordenat enarborar la bandera blanca: "Como las tropas imperiales, enfadadas e irritadas de la larga resistencia de los assediados y alentados con la esperança de los thesoros que juzgavan hallar dentro Nauhausell, no se pudiessen detener, entraron a fuerça de armas dentro la plaça, cortando en menudas piezas la mayor parte de los turcos que estavan de guarnición".[39]

---

en posteriors guerres contra l'Imperi otomà, vegeu també: Agustí ALCOBERRO, "Presència i ecos de l'exili austriacista hispànic a la tercera guerra turca. L'epopeia panegírica de Vicent Díaz de Sarralde (Nàpols, 1718)", *Aguaits*, 25, 2007, p. 73-96.

38. *Relación del magnífico aparato con que en la ciudad de Barsobia...* BC, F.Bon. 2201; *Relación de la grande vitoria que han tenido las armas imperiales contra el Gran Turco*; AHCB, Pre-premsa 5/12. Destaquen també dues relacions que va imprimir Jacint Andreu: *Copia de una carta y relación verdadera escrita por un cavallero catalán residente en Roma...* BUB, C-239/2/6-3; i *Larga y verdadera relación del sitio que puso el turco a la ciudad de Viena...* BUB, C-239/2/6-11. Sobre el setge i l'alliberament de Viena el 1683, vegeu: Andrew WHEATCROFT, *The enemy at the gate. Habsburgs, ottomans and the battle for Europe*, Nova York: Basic books, 2009, p. 119-187

39. *Noticias generales de Europa...* AHCB, Pre-premsa 4/1 i BUB, C-240/6/8-39; *Relación verdadera de la tan importante como deseada presa de la plaça de Neuheufel...* BC, F.Bon. 2231. Andrew Wheatcroft assenyala que el duc Carles de Lorena va acceptar la rendició de la guarnició de Neuhäusel per, tot seguit, a pesar que la bandera blanca onejava dalt les muralles, permetre als seus soldats entrar a la ciutat i no deixar ningú viu. Es tractava, segons sembla, de la venjança de l'exèrcit imperial al fet que durant els dies previs els turcs havien utilitzat presoners com a escuts humans amb l'objectiu d'aturar el bombardeig de les muralles. Segons Wheatcroft, la visió dels presoners degollats davant dels ulls dels assetjants, així com també la col·locació de tres-cents o

Un dels fets que més va captivar l'atenció de l'opinió pública catalana fou el setge i l'ocupació de la ciutat de Buda, l'any 1686. Una de les raons fou, sens dubte, la participació de soldats catalans en aquell conflicte, responent, tal com assenyalava l'autor dels Annals Consulars de Barcelona, a una crida feta pel papa Innocenci XI. "Als 10 de mars se publicà jubileu plenissim concedit per nostre Sant Pare Innocencio 11 per los que assistirian a la guerra de Ungria ab sas personas o limosnas, recullint-ne moltas, assistint en dita guerra personalment més de 150 personas catalans, de las quals més de 60 assistiren al siti de Buda, essent los primers assaltaren la plaza".[40]

Segons les anotacions de Josep Monfar, el 15 de març, és a dir, cinc dies després de fer-se públic el jubileu del Vaticà, un vaixell holandès va partir del port de Barcelona transportant un grup de voluntaris que anaven a lluitar contra els turcs: "A la 4 de la tarde se hizo a la vela un navío olandés que va asta Génova, y se llevó 20 pelegrinos, mosos manestrales, que van Alamania ha servir a la guerra sagrada contra Turcos. Buena gente. Los lleva asta Liorna". El mes de juliol següent, Monfar assegurava que el nombre de catalans que participaven a la guerra ascendia a quatre-cents. "Abisan de Madrid que huviendo llegado el correo de Alemania ha llevado de nuebo (...) que se ha formado un tercio de españoles de mil hombres y que los 400 catalanes y la mayor parte de los pelegrinos que se fueron de Barcelona".[41]

Al seu torn, Narcís Feliu de la Penya afirmava que la majoria de la seixantena de voluntaris catalans que van participar en el setge de Buda eren d'origen humil, cosa que va causar una gran admiració a l'emperador Leopold I.

> Ni menos se nos haze sensible el dever passar en silencio el nombre de cinquenta a sesenta catalanes voluntarios, la mayor parte gente humilde, siendo de diferentes oficios mecánicos (...) que, saliendo del rumbo ordinario de su profesión vinieron de tan remoto clima a ofrecer sus vidas por la fe. Estos, pues, estimulados por su devoción, partieron en diferentes quadrillas, unos

---

quatre-cents caps empalats dalt les muralles, va despertar en l'exèrcit imperial un desig salvatge de venjança. Segons Wheatcroft, el setge i captura de Neuhäusel va comportar un enduriment de les actituds i els procediments dels dos exèrcits. Andrew WHEATCROFT, *The enemy at the gate...*, p. 213-214. Neuhäusel es, avui dia, una ciutat d'Eslovàquia coneguda com *Nové Zámky*.

40. BC, Manuscrits, Annals consulars de la ciutat de Barcelona, 1567-1700, ms. 173/2, f. 185v, 10 de març de 1686.

41. BUB, Manuscrits, Diario de noticias de Barcelona, de los años 1685, 1686 y 1687, ms. 398, f.40 i 84, 15 de març i 5 de juliol de 1686.

FUNDACIÓ NOGUERA

> por tierra, algunos por mar, y todos atropellando un monte de dificultades que suelen ser inseparables de la pobreza de un viage grande y sin el conocimiento de la lengua, llegaron a la Imperial ciudad de Viena. Asignóseles una casa con sus porciones para el sustento y después se incorporaron al regimiento de Estaremberg, que tuvo orden de su Magestad Cesárea de tratarlos con distinción y cuidado.[42]

Francisco Fabro Bremundan, en la tercera part del *Floro Histórico*, dedicada als esdeveniments de la Gran Guerra Turca ocorreguts l'any 1686, assegurava que els catalans que s'havien desplaçat fins a Viena eren cinquanta-cinc, tot i que més d'un miler havien intentat arribar a la capital de l'imperi. Fabro Bremundan comparava aquells catalans amb els almogàvers que, capitanejats per Roger de Flor, havien anat a defensar Constantinoble a començament del segle XIV: "Es indubitable [que] emprendieron aquella penosa y costosa jornada por el propio motivo que sus antepassados, la expedición de Oriente, a favor de los emperadores griegos, contra los propios infieles". Segons Fabro Bremundan, només set o vuit catalans van participar en l'assalt final sobre la ciutat de Buda, mentre que la resta foren reservats per a altres operacions. Dels cinquanta-cinc catalans que van partir cap a la guerra, només en va tornar una dotzena.[43]

Es conserven almenys dinou fulls impresos a Barcelona, entre gasetes i relacions, que fan referència al setge i posterior presa de Buda per part de l'exèrcit imperial, de les quals dotze foren publicades per Rafael Figueró i les restants per Jaume Caís, administrador de la impremta Mathevat. Algunes de les primeres notícies, això no obstant, eren molt confuses i, fins i tot, van anunciar la victòria imperial abans que es produís. Segons una anotació que Josep Monfar va fer en el seu dietari, el 16 d'agost la notícia d'una suposada presa de Buda va arribar a Barcelona per via marítima: "Llegó una faluca de Génova y nos llevó de nuebo que la grande fortaleza de Buda se rindió el día 9 deste mes". Segons explicava una notícia impresa per Jaume Caís, arribada amb el correu de França també el 16 d'agost, un enviat de l'emperador havia

42. Narcís FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña*,... p. 386-391. Feliu de la Penya va extreure aquest fragment de l'obra titulada *Admirables efectos de la providencia sucedidos en la vida e imperio de Leopoldo primero, invictíssimo Emperador de Romanos*, publicada a Milà l'any 1696 per Marco Antonio Pandolfo Malatesta. Feliu de la Penya va incorporar un annex amb els noms d'aquesta cinquantena de voluntaris.

43. *Floro histórico de la Guerra Sagrada contra turcos*...BC, 2-II-58, p. 85-86 i 149.

passat per Lió el dia 6 d'agost de camí cap a Madrid per a donar la notícia al rei Carles II.[44]

Cap a final del mes d'agost, Monfar escrivia en el diari que la fortalesa de Buda havia estat assaltada i que hi havia una relació impresa que ho explicava: "Abisan de Madrid que Buda se ha tomado por asalto general. Y también lo avisan de Roma. Ay relatión estampada". La notícia impresa era, segurament, la que va publicar Rafael Figueró amb el títol de *Relación verdadera en que se da aviso de la toma de la gran ciudad de Buda*, segons la qual un correu imperial que havia arribat a Roma el dia 6 d'agost assegurava que la ciutat hongaresa havia caigut el dia 27 de juliol. En realitat, el que va succeir, com explica Andrew Weathcroft, fou que aquell dia el príncep Carles de Lorena va ordenar un assalt general contra la ciutat, que, a banda de no aconseguir cap progrés, va causar unes tres mil baixes entre les files imperials.[45]

El darrer dia d'agost, com cada dissabte, Benito de Pelegrí, agent del Consell de Cent a Madrid, va escriure als consellers. Poc després, però, va haver de fer una altra carta perquè es va assabentar que un enviat imperial havia portat la notícia de la rendició de Buda: "Aora que son las diez de la noche, después de haver enbiado la carta a V.S. muy Ilustre al correo, ha llegado la feliz noticia con gentil hombre del señor Emperador de la toma de la corte de Buda. No se saven las circunstancias de su rendimiento por ser tarde. Solo puedo asegurar que es tanto el gozo desta noticia en esta Corte en festejo así en las yglesias como el pueblo".[46]

La notícia que un enviat de l'emperador havia arribat a Madrid el 31 d'agost amb l'anunci de la rendició de Buda va aparèixer en una gaseta que va publicar Rafael Figueró. En realitat, el que havia succeït, segons explicava el duc de Montalto a Pedro Ronquillo, ambaixador a Londres, era que el mestre de postes d'Alcobendas havia confós un cavaller amb l'emissari imperial i s'havia avançat fins a Madrid per donar la notícia. Per aquesta raó, el 12 de setembre Josep Monfar

44. BUB, Manuscrits, Diario de noticias de Barcelona, de los años 1685, 1686 y 1687, ms. 398, f. 116, 16 d'agost de 1686; *Noticias generales de Europa...También se da noticia del modo y forma del sitio de Buda*. AHCB, Pre-premsa 3/2. La notícia publicada per Caís és dins de la gaseta titulada *Noticias venidas por el correo de Francia, a 16 de agosto...* AHCB, Pre-premsa 3/5. Segons Wheatcroft, el setge de Buda va començar el 21 de juny de 1686. Andrew WHEATCROFT, *The enemy at the gate...*, p. 213-214;

45. BUB, Manuscrits, Diario de noticias de Barcelona, de los años 1685, 1686 y 1687, ms. 398, f. 120v, 30 d'agost de 1686; *Relación verdadera en que se da aviso...* BC, F.Bon. 2250. Andrew WHEATCROFT, *The enemy at the gate...*, p. 220.

46. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1685-1686, 1B-X-107, n. 109, 31 d'agost de 1686.

va anotar en el seu diari que totes les informacions sobre Buda que s'havien publicat "fueron mentira, por equivocaciones de los correos y gasistas [gacetistas]".[47]

A pesar que a Barcelona encara no se sabia, Buda havia caigut en poder de l'exèrcit imperial el dia 2 de setembre. La notícia va arribar dotze dies després, el 14 de setembre, a través d'una faluga procedent del port de Finale Ligure. Segons Monfar, en aquest vaixell hi viatjava un correu imperial que portava una carta de l'emperador per al rei Carles II i una altra de l'embaixador espanyol a Viena, el marquès de Borgomanero, adreçada al marquès de Leganés, virrei de Catalunya. Rafael Figueró va publicar la carta que va rebre el marquès de Leganés, fent notar, en una introducció, que servia per posar fi a la incertesa: "Después de las confusas nuevas que se han esparcido de la toma de la ciudad y castillo de Buda, con poco fundamento, oy, a los 14 de setiembre de 1686, ha llegado a esta ciudad de Barcelona la alegre y feliz noticia por un extraordinario despachado de Viena a 4 de setiembre, con el aviso cierto".[48]

El següent episodi d'importància de la Gran Guerra Turca fou la batalla de Mohács, que va tenir lloc el 12 d'agost de 1687 i en la qual el príncep Carles de Lorena va derrotar l'exèrcit del soldà Solimà II. La notícia sobre aquesta victòria va arribar a Barcelona el 31 d'aquell mes, tal com recollia Monfar en el seu diari: "A las 4 de la mañana llegaron dos falucas, la una del virrey de Nápoles y la otra del governador de Milán, y todas nos dijeron como el duque de Lorena había derrotado el exercito del turco, del qual era capitán general el Gran Visir, que le había muerto mas de 15 mil turcos". La notícia fou publicada a Barcelona dins d'una gaseta que va imprimir Jaume Caís, aleshores administrador de la impremta Cormellas, segons la qual l'emperador fou informat de la victòria a la batalla de Mohács pel príncep Eugeni de Savoia, general de l'expercit imperial, que va viatjar des del front, a Hongria, fins a la cort de Viena.[49]

---

47. BUB, Manuscrits, Diario de noticias de Barcelona, de los años 1685, 1686 y 1687, ms. 398, f. 128, 12 de setembre de 1686; *Noticias verdaderas de la toma de la ciudad de Buda*... AHCB, B 1686 8.º op. 9. La carta del duc de Montalto a Pedro Ronquillo, a: *Colección de documentos inéditos para la Historia de España*, tomo LXXIX, Madrid: imprenta de Miguel Ginesta, 1882, p. 365.

48. BUB, Manuscrits, Diario de noticias de Barcelona, de los años 1685, 1686 y 1687, ms. 398, f.128, 14 de setembre de 1686; *Copia de la carta que escrive el Excelentíssimo Señor marqués de Burgomaine*... AHCB, B 1686 8.º op. 3. La ciutat de Buda fou, efectivament, presa per l'exèrcit imperial el 2 de setembre de 1686. Andrew WHEATCROFT, *The enemy at the gate*..., p. 222-224.

49. BUB, Manuscrits, Diario de noticias de Barcelona, de los años 1685, 1686 y 1687, ms. 399, s. f., 31 d'agost de 1687. *Noticias ciertas de Alemania*... AHCB, Pre-premsa 7/16. Els

Un altre dels esdeveniments importants fou el setge de Belgrad, que va iniciar-se cap a final del mes de juliol de 1688. Igual que en altres ocasions, aquest episodi va generar tot tipus de rumors i de notícies errònies, com la que contenia la gaseta impresa per Martí Gelabert amb el títol de *Pressa gloriosíssima de Belgrado,* que incorporava una notícia procedent de Venècia, datada el 25 d'agost, en la qual s'afirmava que la ciutat havia caigut en poder de l'exèrcit imperial. La presa de Belgrad per part de les tropes que comandava l'elector Maximilià II de Baviera no va produir-se fins el 6 de setembre de 1688. Segons va informar Benito de Pelegrí als consellers de Barcelona, la notícia va arribar a Madrid el dia 27 de setembre.[50]

El següent episodi rellevant de la Gran Guerra Turca fou la batalla de Slankamen, que va tenir lloc el 19 d'agost de 1691 en aquesta localitat sèrbia, situada prop de Belgrad. Les tropes imperials, comandades pel príncep Lluís de Baden, van derrotar l'exèrcit del gran visir Mustafà Paixà provocant l'inici del declivi turc en aquesta guerra. La victòria imperial va generar la publicació a Barcelona d'almenys cinc relacions, totes impreses per Rafael Figueró, amb l'excepció d'una, que fou obra de Vicenç Surià.[51]

El darrer dels grans enfrontaments de la Gran Guerra Turca fou la batalla de Zenta, que va tenir lloc el dia 11 de setembre de 1697 en aquesta ciutat, que avui en dia forma part de Sèrbia. Sobre aquesta batalla van aparèixer a Barcelona almenys dues relacions, publicades per Rafael Figueró a principi del mes de novembre. La derrota dels turcs a Zenta fou completa, cosa que va obligar l'Imperi otomà a acor-

---

detalls de la victòria que el príncep Carles de Lorena va obtenir a Mohács foren ampliats posteriorment en una relació publicada per Rafael Figueró. *Relación individual y verdadera de la batalla...cerca de Mohatz...* AHCB, B 1687 8.º op. 7. La batalla de Mohács de 1687, es coneix també com batalla de Nagyhársany o com "la segona batalla de Mohács", per diferenciar-la de la que hi hagué en aquest mateix lloc el 1526. Segons Andrew Weathcroft, fou un dels triomfs més importants en la carrera militar del príncep Carles de Lorena, ja que va suposar la vejança imperial per la destrucció del regne medieval d'Hongria, que va arribar com a conseqüència de l'aplastant victòria otomana en la primera batalla de Mohács. Aquest historiador situa la victòria del príncep Carles de Lorena en el tercer lloc de la llista dels fets d'armes més importants de la Gran Guerra Turca, a continuació dels setges de Viena i de Buda. Andrew WHEATCROFT, *The enemy at the gate...*, p. 229.

50. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1687-1688, 1B-X-108, f. 174, 2 d'octubre de 1688; *Pressa gloriosíssima de Belgrado...* BC, F.Bon. 2301. Sobre la presa de Belgrad vegeu: Andrew WHEATCROFT, *The enemy at the gate...*, p. 229.

51. *Relación verídica de la señalada victoria alcançada...en Salankement...* BB, Patrimoni, *N 15-I-4. Es tractava d'una traducció d'una notícia publicada a Roma per Giovanni Francesco Buagni. *Relazione verídica et essatta della segnalata vittoria...* AHCB, A 8.º op. 168. Una narració de la batalla d'Slankamen és a: Andrew WHEATCROFT, *The enemy at the gate...*, p. 229-230.

dar un alto el foc. Dos anys després, el gener de 1699, se signava el Tractat de Karlowitz, que posava fi a la guerra.[52]

GUERRA DE MOREA (1684-1699)

La Guerra de Morea —coneguda també com a Sisena Guerra Turcoveneciana— fou un conflicte que va enfrontar l'Imperi otomà i la República de Venècia pel control del llevant mediterrani. Es va desenvolupar entre els anys 1684 i 1699, paral·lelament a la Gran Guerra Turca i, de fet, va acabar també amb la signatura del Tractat de Karlowitz, amb un resultat favorable als venecians. La guerra va rebre aquest nom perquè es va desenvolupar principalment a la península del Peloponès, coneguda antigament com a *Morea*, tot i que molts dels enfrontaments van tenir com a escenari les costes de Dalmàcia, al mar Adriàtic. Una de les primeres notícies aparegudes a Barcelona fou una relació impresa per Josep Llopis sobre la conquesta, l'agost de 1684, de l'illa de Santa Maura, coneguda avui en dia com a *Lèucada*, a la mar Jònica, per part de l'armada veneciana que comandava el general Francesco Morosini.[53]

Al llarg dels anys següents, les notícies sobre la Guerra de Morea es van publicar amb regularitat a Barcelona, principalment a través de les informacions procedents de Venècia que incorporaven la majoria de gasetes. La conquesta de la ciutat de Modon, a la Messènia, una regió del Peloponès, que va dirigir el general Morosini el juliol de 1686, fou anunciada en una gaseta impresa per Rafael Figueró. Poc després, les gasetes informaven de la presa de Nàuplia, ciutat que la premsa de l'època anomenava Nápoles de Romania, al Peloponès, que fou ocupada pel general Morosini el 1686. Aquesta notícia va aparèixer en una gaseta impresa a final d'aquell any per Jaume Caís, administrador de la impremta Mathevat.[54]

52. *Relación de la insigne vitoria conseguida... en las cercanías de Senta...* BUB, B-54/5/22-22; *Segunda y verídica relación de la victoria...* BUB, XVIII-2106-36. La notícia sobre la batalla de Zenta havia estat prèviament impresa a Madrid per Antonio Román, en una relació datada el 26 d'octubre. *Relación verídica y distinta de la gran vitoria obtenida... en las vezindades de Zenta...* US, A 112/048 (40). Una narració de la batalla de Zenta, a: Andrew WHEATCROFT, *The enemy at the gate...*, p. 230-233.

53. *Relación de la conquista de la fortaleza de Santa Maura...* BUB, C-240/6/8-23. Sobre la conquesta de Lèucada, vegeu: Kenneth M. SETTON, *Venice, Austria and the Turks...*, p. 290-292.

54. *Noticias generales...y pressa de la ciudad de Modón...* AHCB, Pre-premsa 7/21; *Noticias generales de Europa y particulares de la conquista de Nápoles de Romania...* BUB, C-240/6/8-73. Sobre la conquesta de Modonna i de Nàuplia, vegeu: Kenneth M. SETTON, *Venice, Austria and the Turks...*, p. 297-300.

Una altra de les victòries importants aconseguides pel general Morosini fou la conquesta de Patres, el juliol de 1687. La notícia fou publicada en una gaseta titulada *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Francia a 5 de setiembre de 1687*, impresa per Figueró. L'esdeveniment militar ocorregut al Peloponès que fou més seguit per la premsa de Barcelona fou el setge de la fortalesa de l'illa de Negrepont, coneguda avui en dia com a *Eubea*, l'estiu de 1688. La notícia de l'inici del setge va aparèixer a Barcelona dins d'una gaseta publicada per Figueró. Després d'un seguit d'informacions errònies que anunciaven la caiguda de Negrepont en poder del general Morosini, l'octubre de 1688 l'armada veneciana va haver de retirar-se.[55]

REVOLUCIÓ GLORIOSA I GUERRA DELS DOS REIS (1688-1691)

Amb el nom de Revolució Gloriosa es coneix un moviment violent que hi hagué a Anglaterra per foragitar del tron el rei catòlic Jaume II i substituir-lo pel príncep protestant Guillem d'Orange, *stadhouder* d'Holanda, el seu gendre. Aquest, amb el suport de la majoria del Parlament, va envair Anglaterra el novembre de 1688, mentre que Jaume II es veia obligat a exiliar-se a França, on fou acollit per Lluís XIV. Després de la proclamació de Guillem III com a rei d'Anglaterra, la guerra es va traslladar a Irlanda, on els jacobites, partidaris del rei Jaume, foren derrotats el 1691. Aquest conflicte, que es coneix com a Guerra dels Dos Reis, o bé com a Guerra Jacobita (o Guillemita) d'Irlanda, es considera part de la Guerra dels Nou Anys. De fet, la Revolució Gloriosa fou una de les causes de la guerra europea, no debades el rei de França va advertir prèviament que si el príncep d'Orange posava els peus a Anglaterra amb el seu exèrcit, ho consideraria com un *casus belli*. Al final, però, Lluís XIV es va avançar als esdeveniments, envaint el Palatinat el setembre de 1688.[56]

El desenllaç de la Revolució Gloriosa i de la guerra a Irlanda foren molt presents a la premsa que es publicava a Barcelona, sobretot a partir de les notícies procedents de Londres que incorporaven les

55. *Noticias generales de Europa...a 5 de setiembre de 1687*. AHCB, Pre-premsa 3/2; *Noticias ciertas y verdaderas que contienen los sucessos... que ha tenido la República de Venecia...* BC, F.Bon. 2284. L'inici i final del setge de Negrepont, a: *Noticias generales de Europa...a 10 de setiembre del año 1688*. AHCB, Pre-premsa 3/2; i *Noticias generales de Europa...a 17 de deziembre 1688*. AHCB, Pre-premsa 4/1. Sobre l'ocupació de Patres i el fracàs de Negrepont, vegeu: Kenneth M. SETTON, *Venice, Austria and the Turks...*, p. 299 i 348-362.

56. John A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 192-193.

gasetes. L'anunci del desembarcament de l'exèrcit del príncep Guillem d'Orange a Torbay, prop de la ciutat d'Exeter, al sud-oest d'Anglaterra, el novembre de 1688, va aparèixer en una gaseta impresa per Rafael Figueró. Unes setmanes després de la invasió, els partidaris de Jaume II foren derrotats a la batalla de Reading, el 9 de desembre de 1688, cosa que obligà el rei catòlic a buscar refugi a França. En un manifest signat des de Rochester i des de Saint Germain-en-Laye, prop de París, explicava els motius pels quals havia optat per prendre el camí de l'exili. Aquest text, que va circular per tot Europa en diversos idiomes, fou publicat a Barcelona per Rafael Figueró.[57]

El destronament del rei Jaume d'Anglaterra va generar una contradicció entre els membres de la Lliga d'Habsburg, ja que l'emperador Leopold I i el rei Carles II d'Espanya, catòlics, es van trobar lluitant en el mateix bàndol que el rei protestant d'Anglaterra, mentre que Jaume II, també catòlic, aliat del rei Lluís XIV, es convertia en el seu enemic. Es conserva una còpia impresa d'una carta que el rei destronat va enviar a Leopold I des de Saint Germain-en-Laye, el febrer de 1689, en la qual intentava obtenir el seu suport en nom de la religió catòlica. En la resposta, publicada en el mateix full, l'emperador es lamentava de no poder ajudar-lo i feia responsable d'aquella situació el rei de França.[58]

El primer episodi de la Guerra dels Dos Reis fou el setge que l'exèrcit de Jaume II, format majoritàriament per soldats francesos, va posar a la ciutat de Derry, al nord d'Irlanda. La notícia va aparèixer a Barcelona en una gaseta publicada per Figueró, en la qual s'anunciava també la declaració de guerra d'Anglaterra contra França, que suposava l'entrada formal d'aquest país a la Guerra dels Nou Anys. En una gaseta publicada poc després s'informava de la derrota dels nobles escocesos fidels al rei Jaume que s'havien refugiat al castell d'Edimburg, cosa que deixava el camí lliure a Guillem d'Anglaterra per ser proclamat rei d'Escòcia.[59]

---

57. *Noticias generales de Europa...a 11 de deziembre 1688*. AHCB, Pre-premsa 3/2; *Razones que obligaron al rey de Inglaterra a retirarse de Rochester...* BC, F.Bon. 5574. Es conserva una edició d'aquest pamflet impresa a Sevilla: US, A 109/025 (04); una altra a Saragossa, BC, F.Bon. 12033, així com també una edició en francès, probablement la primera, publicada a París a la impremta de Gabriel Martin amb el títol de *Raisons que le Roy d'Angleterre a euës de se retirer de Rochester...* BM, F 184 4.º 24. Sobre la Revolució Gloriosa i la Guerra dels Dos Reis, vegeu: Steve PINCUS, *1688: The first modern revolution*, New Haven: Yale University Press, 2009, p. 221-277.

58. *Carta de Jacobo Segundo...* BC, F. Bon. 9141.

59. *Noticias generales de Europa...a 17 de junio 1689*. AHCB, Pre-premsa 3/2; *Noticias generales de Europa...a 29 de julio de 1689*. AHCB, Pre-premsa 4/1. Sobre el setge de Derry, vegeu: Robert F. FOSTER, *Modern Ireland, 1600-1972*, Londres: Penguin Books, 1989, p. 141-147.

L'episodi més determinant de la guerra entre jacobites i guillemites fou la batalla que va tenir lloc el dia 11 de juliol de 1690 vora el riu Boyne, a l'alçada de la ciutat irlandesa de Drogheda, al nord de Dublín. El rei d'Anglaterra, que s'havia posat al capdavant de les seves tropes, va desfer completament l'exèrcit del rei Jaume, que, arran d'això, va retornar al seu exili a França. La notícia sobre la batalla del Boyne fou publicada a Barcelona en una gaseta impresa per Rafael Figueró. Aquesta gaseta, a més, contenia una notícia sobre la batalla de Béveziers, en què l'armada francesa, comandada pel comte de Tourville, va derrotar la flota angloholandesa.[60]

Després de la desfeta del Boyne, els partidaris del rei Jaume van tornar a ser derrotats, aquesta vegada definitivament, a la batalla d'Aughrim, el juliol de 1691. Per aquest motiu, els jacobites es van haver de refugiar a Limerick, a l'oest d'Irlanda, on foren assetjats per l'exèrcit del rei Guillem. La notícia de la capitulació de Limerick va aparèixer a Barcelona en una gaseta publicada el 16 de novembre. Amb la signatura del Tractat de Limerick, l'octubre de 1691, es va posar fi a la Guerra dels Dos Reis.[61]

GUERRA DELS NOU ANYS (1688-1697)

La Guerra dels Nou Anys, coneguda també com *Guerra de la Lliga d'Habsburg*, fou un conflicte que enfrontà la França de Lluís XIV contra una aliança formada, principalment, per Àustria, Anglaterra, Holanda i Espanya. L'origen cal buscar-lo en la política expansionista del rei francès i, en concret, en l'incompliment de la treva de vint anys que havia estat acordada a Ratisbona el 1684. La guerra va començar el 1688, quan l'exèrcit francès va envair el Palatinat, i va acabar el 1697, amb la signatura del Tractat de Ryswick. La premsa catalana va fer-se ressò de la tensió que es vivia a Europa al llarg de les setmanes prèvies, principalment per la disputa entre França i Àustria per la successió de l'elector de Colònia. Una gaseta publicada el juliol de 1688 recollia el memorial que Lluís XIV va enviar als Estats Generals d'Holanda advertint que atacaria qualsevol país que pretengués imposar un nou elector. Finalment fou proclamat Josep Climent de Baviera, el candidat

60. *Primeras noticias de un combate marítimo...Y de otro combate terrestre...junto a la ciudad de Drogueda...* ABEV, Varis 211, 7. La Batalla del Boyne va tenir lloc el dia 11 de juliol, del calendari gregorià, i el dia 1 de juliol, en el calendari julià. Sobre aquest esdeveniment vegeu: Robert F. FOSTER, *Modern Ireland...*, p. 147-149.

61. *Noticias generales de Europa...a 16 de noviembre de 1691*. AHCB, Pre-premsa 4/1. Sobre la batalla d'Aughrim, el setge i el tractat de Limerick, vegeu: Robert F. FOSTER, *Modern Ireland...*, p. 150-153.

preferit per l'emperador Leopold i pel papa Innocenci XI, cosa que no va agradar al rei francès.[62]

En una gaseta publicada per Rafael Figueró l'octubre de 1688 s'anunciava que les tropes franceses havien posat setge a la ciutat alemanya de Philippsburg. A més, s'explicava, citant una notícia procedent de París, que en aquesta ciutat s'havia fet públic el memorial que Lluís XIV havia enviat al papa Innocenci XI, a través del cardenal d'Estrées, ambaixador francès al Vaticà, en el qual exposava els motius pels quals França havia declarat la guerra a l'emperador. Una còpia del memorial fou enviada als consellers de Barcelona pel seu agent a la cort, Benito de Pelegrí, en una carta datada el 6 de novembre: "Por si acaso no a llegado a la noticia de V.S., muy Ilustre, la copia de la carta del Rey de Francia escrita al cardenal de Etré, el qual se la leyó a su Santidad y le dejó el original, y respuesta que se haze a ella por parte de su Santidad".[63]

Per sobre de les grans batalles a camp obert, en la Guerra dels Nou Anys va predominar la tàctica del setge i, sobretot, la destrucció de petites ciutats. Durant els primers mesos l'exèrcit francès va arrasar pràcticament el Palatinat, com ho mostra, per exemple, la crema d'Espira per part del general Ezéchiel de Mélac, el juny de 1689. Les atrocitats comeses per l'exèrcit francès contra els habitants d'Espira foren explicades en una relació impresa per Vicenç Surià, traduïda, suposadament, per un estudiant alemany, natural d'aquella ciutat, que vivia a Lleida.[64]

L'agost de 1689 va tenir lloc la batalla de Walcourt, en la qual les tropes aliades, comandades pel príncep Georg de Waldeck, va derrotar els francesos dirigits pel duc d'Humières, que intentava conquerir Walcourt, una plaça forta de Flandes. Aquest esdeveniment va anunciar-se en una gaseta publicada per Figueró el setembre de 1689. Un dels moments més importants de la Guerra dels Nou Anys, tanmateix, va tenir lloc el juliol de 1690, quan l'exèrcit francès, comandat pel ma-

62. *Noticias generales de Europa...a 23 de julio de 1688*. AHCB, Pre-premsa 3/2. Sobre les raons que van portar a l'inici de la Guerra dels Nou Anys, vegeu: John A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 191-193.

63. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1687-1688, 1B-X-108, f. 188, 6 de novembre de 1688; *Noticias generales de Europa...a 23 de octubre de 1688*. AHCB, Pre-premsa 3/2; *Carta del rey de Francia al cardenal de Etré...* BC, F.Bon. 11911.

64. *Traducción de una carta alemana...* BC, F.Bon. 2681. La mencó a l'estudiant de Lleida, anomenat Martin Guthofnung, apareix en una edició d'aquesta relació que fou impresa a Madrid per Antonio Román. *Traducción de una carta alemana escrita en Spira...* BC, F.Bon. 9138. L'edició de Madrid conté una introducció de Guthofnung dedicada a la "ínclita y nobilíssima nación catalana".

riscal François de Montmorency, duc de Luxemburg, va derrotar les tropes del príncep de Waldeck a la batalla de Fleurus, a la província d'Hainaut, a Flandes.[65]

A mitjan agost de 1690 va tenir lloc la batalla de Staffarda, prop de Carmagnola, a Itàlia, en la qual el general francès Nicolas Catinat va derrotar l'exèrcit de la Lliga d'Habsburg, que comandava el duc Víctor Amadeu de Savoia. La premsa aliada, però, va falsejar el resultat, com es constata en una gaseta publicada per Rafael Figueró el setembre d'aquell any. L'octubre de l'any següent, però, les tropes imperials van aconseguir ocupar Carmagnola. Una relació impresa per Figueró informava que els aliats havien iniciat el setge el 28 de setembre i que la ciutat havia capitulat el dia 3 d'octubre.[66]

L'any 1692 la premsa va fer-se ressò de l'intent del rei Lluís XIV d'envair Anglaterra, amb l'objectiu de posar el pretendent James Stuart al tron, una operació que havien de dur a terme vuit mil soldats, transportats amb la flota que comandava el comte de Tourville. Això no obstant, el pla fou un fracàs, ja que el maig de 1692 els vaixells francesos foren derrotats a la batalla de Barfleur per l'armada de l'almirall Edward Russell. A mitjan mes de juny, Benito de Pelegrí, agent del Consell de Cent a Madrid, informava els consellers d'aquesta victòria aliada: "Por mar ha llegado a Vizcaya noticia dirigida a su Magestad, que el cabo de la embarcación dizen vendrá a esta Corte, que contiene el haver peleado la armada de Inglaterra y Olanda con la de Francia y que esta ha quedado derrotada, con pérdida de 30 navíos". A Barcelo-

65. *Noticias generales de Europa...a 16 de setiembre de 1689*. AHCB, Pre-premsa 7/4; *Relación puntual del combate acontecido...en el campo de Flora...* AHCB, B 1690 8.º op. 14. Figueró va publicar una altra notícia sobre aquesta batalla. *Última relación sucinta y más verdadera del memorable combate de Fluru...* AHCB, B 1690 8.º op. 19. Segons Lynn, la derrota dels aliats fou completa, ja que les baixes de l'exèrcit del príncep de Waldeck van ser sis mil morts, cinc mil ferits i vuit mil presoners, unes pèrdues que representaven la meitat del total dels efectius. John A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 207-209.

66. *Noticias generales de Europa...a 22 de setiembre de 1690*. AHCB, Pre-premsa 4/2; *Noticia verdadera del cerco y toma de la plaza de Caramañola...* BC, F.Bon. 8151. La notícia de la presa de Carmagnola va arribar als consellers de Barcelona via Benito de Pelegrí, el seu agent a Madrid, en una carta que els va enviar el 27 d'octubre de 1691: "Passo a noticiar a V.E. de lo que este correo ha venido de Italia, que es el haver sitiado los nuestros la plaza de Carmiñola, que es passo para el Casal de Monserrat [Casale Monferrato] y haverse en cinco días rendido". AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1691, 1B-X-120, f. 127, 27 d'octubre de 1691. Segons Lynn, el setge de Carmagnola va iniciar-se el 26 de setembre de 1691 i la capitulació es produí el 8 d'octubre. D'aquesta forma, els aliats recuperaven aquesta plaça, que havia estat ocupada el mes de juny anterior per l'exèrcit francès que comandava el general Catinat. John A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 210-214.

na es van publicar almenys tres relacions sobre aquest enfrontament naval.[67]

Aquell any es va publicar també una notícia sobre la batalla de Steenkerke, que van lliurar prop d'aquesta localitat flamenca els exèrcits del duc de Luxemburg i del rei Guillem d'Anglaterra. Les informacions van atribuir la victòria als aliats, com es constata en una relació publicada per Rafael Figueró. El següent enfrontament d'importància en la Guerra dels Nou Anys al front de Flandes fou la batalla de Landen, on, de nou, es van enfrontar les tropes del duc de Luxemburg i les del rei Guillem d'Anglaterra. Aquesta batalla, que va tenir lloc el 29 de juliol de 1693, va acabar amb una victòria dels francesos, per bé que, com era habitual, la premsa aliada es va atribuir l'èxit.[68]

La Lliga d'Habsburg va recuperar Namur el 1695, que havia caigut en poder dels francesos tres anys abans. El setge i la presa d'aquesta ciutat fou explicat en una relació de dotze pàgines, que incloïa les capitulacions, signades el primer de setembre de 1695 pel duc Maximilià II de Baviera, en nom dels aliats, i Louis François de Boufflers, mariscal de l'exèrcit francès.[69]

---

67. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1692, 1B-X-112, f. 56, 14 de juny de 1692; *Noticias que truxo un navío de Londres...* AHCB, B 1692 8.º op. 5; *Dietario de la admirable y prodigiosa victoria...* BUB, B-54/5/22-14. Una explicació de la batalla de Barfleur, a: John A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 228-231.

68. *Relación verdadera de la gran batalla que se ha tenido a los 3 de agosto en el campo sobre de Hal...* AHCB, B 1692 8.º op. 9; *Relación verdadera de la sangrienta batalla que huvo en Flandes...* BC, F.Bon.11912. Segons Lynn, el nombre de baixes de la batalla de Steenkerke fou d'unes set mil per als francesos i unes deu mil per als aliats. D'altra banda, l'exèrcit aliat que comandava el rei Guillem d'Anglaterra va perdre uns catorze mil soldats en la batalla de Landen, entre morts, ferits i presoners, a més de gairebé la totalitat de les peces d'artilleria. Les baixes en les files franceses, això no obstant, també foren considerables, entre les set mil i les vuit mil. Segons Lynn, arran d'aquella victòria el duc de Luxemburg va rebre el sobrenom del "tapisser de Notre-Dame", ja que la seixantena d'estendards de l'exèrcit aliat que foren capturats a la batalla de Landen es van penjar a la catedral de París. John A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 226-227 i 234-235.

69. *Diario del sitio y toma del formidable castillo de Namur...* BB, Patrimoni, *N 15-I-4. L'edició catalana indica que es tractava d'una reedició d'una obra publicada inicialment a Brussel·les. En aquest sentit, es conserva una relació sobre el setge de Namur de 1695, impresa a l'Haia per H. van Bulderen el 1696 amb el títol de *Relation de la campagne de Flandre et du siége de Namur en l'année 1695*. BM, D VI, f. 5. Segons Lynn, el setge de Namur fou l'esdeveniment més rellevant de la campanya de 1695 de la Guerra dels Nou Anys. El cost per a l'exèrcit aliat fou elevadíssim, sobretot des d'un punt de vista econòmic, però també humà, ja que va perdre gairebé vint mil soldats en aquella acció, i vuit mil els francesos. És per això que el rei Lluís XIV, tot i haver perdut Namur, va condecorar el mariscal de Boufflers. John A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 248-250.

Les notícies que més van atraure l'atenció dels catalans durant la Guerra dels Nou Anys foren les que feien referència a esdeveniments ocorreguts al Principat, com, per exemple, les incursions que l'exèrcit francès feia a les zones frontereres. Entre aquestes, destaca l'ocupació i posterior alliberament de Camprodon, l'estiu de 1689. La notícia que el duc de Villahermosa, virrei de Catalunya, havia aconseguit recuperar aquella vila va arribar a Barcelona el 27 d'agost, segons recull el dietari del Consell de Cent: "En aquest dia vingué nova en la present ciutat que los francesos havian dexat lo castell y vila de Camprodon y havian volat part de la fortalesa". L'alliberament fou explicat en una relació publicada per Vicenç Surià. Segons Antonio Espino, aquest afer va obrir un important debat a l'entorn de la necessitat de reforçar la frontera amb França.[70]

A pesar del missatge tranquil·litzador enviat per la cort, les institucions catalanes tenien motius per estar preocupades. El 10 de juliol de 1691 l'armada francesa va començar a bombardejar Barcelona. Al llarg dels dies següents, els consellers van enviar diversos memorials al rei per informar-lo del dany que causaven les bombes. Un dels memorials fou imprès per Jaume Caís, conjuntament amb la resposta reial, en un full de vuit pàgines. Com altres vegades, el rei Carles II es mostrava dolgut pel patiment dels catalans i prometia enviar ajut militar.[71]

La crueltat de la guerra va quedar registrada en una notícia que narrava el bombardeig d'Alacant, ordenat pel comte d'Estrées, almirall de l'armada francesa, el 22 de juliol de 1691. Segons la notícia, els vaixells francesos van llançar fins a 3.400 bombes, que van destruir alguns convents i esglésies. La relació, això no obstant, minimitzava el nombre de víctimes mortals reduint-les a tres.[72]

---

70. DACB, vol. XX, p. 368; *Copia de carta, escrita desde el exército...con las noticias ciertas de lo sucedido en el sitio de Campredón*. ABEV, Varis 211, 43. Una explicació de la pèrdua i recuperació de Camprodon es pot consultar a: Antonio ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante el reinado de Carlos II...*, p. 105-109. Segons aquest historiador, el duc de Villahermosa va enviar un memorial a Carles II el desembre de 1690 en el qual justificava la seva actuació per frenar els francesos, així com també aturar la revolta dels Barretines. La transcripció d'aquest memorial, a: Jaume DANTÍ I RIU, *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*, Barcelona: Curial, 1990, p. 206-223.

71. *Memorial ab que la ciutat de Barcelona...* BC, F.Bon. 13961. La Generalitat i el Braç Militar van enviar també sengles memorials al rei, datats el 16 de juliol, tal com es constata en la resposta de Carles II que aquestes dues institucions feren imprimir per Rafael Figueró. *Còpia de una Real carta...a 16 de juliol del corrent any 1691*. BC, F.Bon. 13963 i BUB, B-65/2/3-13. Sobre els danys causats pel bombardeig francès de 1691, vegeu: Albert GARCIA ESPUCHE, *Barcelona entre dues guerres...*, p. 147-152.

72. *Relación puntual del horroroso bombardeo...* BC, F.Bon. 2500.

L'interès de la premsa de Barcelona pels esdeveniments relacionats amb la Guerra dels Nou Anys es va intensificar a partir de 1695, arran de la campanya protagonitzada per Ramon Sala i Sassala, veguer de Vic. Entre les nombroses relacions aparegudes destaquen, per exemple, les que van imprimir Josep Llopis i Rafael Figueró sobre una victòria que els catalans van obtenir contra els francesos el 10 de març a la Vall d'en Bas. Posteriorment, a finals del mes de maig va aparèixer la *Gazeta de Barcelona*, una fita important en la història del periodisme a Catalunya, de la qual es conserven sis números, publicats entre maig i juliol de 1695. La gaseta del 31 de maig va dedicar gran part del contingut a informar sobre l'arribada al port de Barcelona de la flota aliada, que comandava l'almirall Edward Russell.[73]

L'esdeveniment més important ocorregut a Catalunya durant la Guerra dels Nou Anys fou, això no obstant, el setge de Barcelona de 1697. Cal destacar, en aquest sentit, la publicació, per part de Rafael Figueró, del *Diario de los sucessos del sitio de Barcelona y real exército de Cataluña*, una extensa relació que enaltia el paper de l'exèrcit hispànic i que va aixecar molta polseguera, motiu pel qual fou recollit i cremat al claustre del convent de Sant Francesc per ordre del Braç Militar. Posteriorment, la polèmica causada per la caiguda de la ciutat en mans de les tropes del duc de Vendôme i, en concret, els dubtes sobre l'actuació dels catalans, va donar lloc a la publicació de diversos pamflets, entre els quals destaca l'*Escudo de la Verdad*.[74]

La comunicació oficial que el rei Carles II havia signat el Tractat de Ryswick, que posava fi a la Guerra dels Nou Anys, fou enviada en una carta datada a Madrid el 29 de novembre, la qual fou rebuda pels consellers de Barcelona el 13 de desembre. Tanmateix, l'anunci públic de la fi de la guerra no es va fer fins el 12 de febrer de 1698, a través d'un edicte del nou virrei, el príncep Jordi de Darmstadt, que fou imprès per Rafael Figueró.[75]

---

73. *Relación de la insigne vitoria...en el Llano den Bas...* ABEV, Varis 211, 188; *Distinta y verdadera relación de la vitoria...* BC, F.Bon. 11960; *Gazeta de Barcelona, de oy, martes 31 de mayo de 1695*. BC, F.Bon. 5543/IV. Es conserven almenys vuit relacions sobre la campanya de 1695. Una explicació detallada és a: Xevi CAMPRUBÍ, "La construcció del relat periodístic a l'època Moderna...". Sobre aquest tema, vegeu també: Antonio ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante el reinado de Carlos II...*, p. 154-161.

74. *Diario de los sucessos del sitio de Barcelona...* AHCB, B.1697 8.º op. 3; *Escudo de la verdad...* BC, F.Bon. 11903. Sobre el setge de Barcelona de 1697 i els seus efectes, vegeu: Albert GARCIA ESPUCHE, *Barcelona entre dues guerres...*, p. 153-185; Antonio ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante el reinado de Carlos II...*, p. 176-191; Joaquim ALBAREDA, "L'impacte de la guerra ...", p. 29-46; i Agustí ALCOBERRO, "Entre segadors i vigatans: l'ocupació francesa de 1694-98", *Avenç*, 109, 1987, p. 40-46.

75. DACB, vol. XXII, p. 246. *Edicte manat publicar... del tractat de la pau...ajustada en lo Congrés de Risvvick*. BC, F.Bon. 14881.

Guerra de Successió (1701-1714)

Des del punt de vista de la comunicació, la Guerra de Successió fou l'esdeveniment més important ocorregut a Catalunya a l'època moderna. Sobre aquest conflicte, que es va desenvolupar entre els anys 1701 i 1714, es conserven un total de 550 fulls de notícies, una quantitat que no va assolir, ni de bon tros, cap dels altres episodis que es van produir al llarg dels segles xvii i xviii. Entre els factors que van propiciar l'increment de la producció destaca, sens dubte, la presència de la cort de l'arxiduc Carles d'Àustria a Barcelona, a partir de 1705.[76]

El detonant de la guerra fou la mort sense descendència del rei Carles II, el novembre de l'any 1700. El seu regnat, de fet, havia estat marcat, des de l'inici, per la incertesa que generava la seva salut. Aquest fet, afegit a l'absència d'un descendent, va activar la maquinària negociadora entre les grans potències europees per tal de repartir-se els territoris de la monarquia hispànica. L'any 1700, encara en vida del rei, l'impressor Tomàs Loriente va publicar un pamflet que criticava el Tractat de Londres —anomenat també Segon Tractat de Partició— signat per França, Anglaterra i Holanda.[77]

La mort de Carles II va generar la publicació de diversos pamflets, que reflectien l'oposició d'Àustria, Anglaterra i Holanda al testament del rei, en el qual nomenava successor el duc d'Anjou, net de Lluís XIV. Una mostra d'aquest desacord es troba en un memorial imprès per Francesc Guasch l'any 1701 que contenia les condicions proposades per Holanda i Anglaterra al rei de França per evitar la guerra. Un exemple semblant, imprès també per Guasch, és el memorial que contenia el missatge que el comte d'Avaux, enviat extraordinari del rei Lluís XIV, va adreçar als Estats Generals d'Holanda, lamentant la suspensió de les negociacions.[78]

76. La bibliografia sobre la Guerra de Successió és amplíssima. Per contrastar la informació que conté la premsa catalana he utilitzat preferentment les següents obres: Narcís Feliu de la Penya, *Anales de Cataluña...*, Francesc de Castellví, *Narraciones Históricas*; John A. Lynn, *The Wars of Louis XIV...*; Joaquim Albareda, *La Guerra de Sucesión de España (1700-1714)*, Barcelona: Crítica, 2010; Rafael Albertí, *L'Onze de setembre*, Barcelona: Albertí, 1977; Josep Maria Torres i Ribé, *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*, Barcelona: Dalmau, 1999.

77. *Reflexiones sobre el tratado...* BC, F.Bon. 446. D'aquest pamflet hi ha dues edicions publicades suposadament a Colònia: BC, F.Bon. 2883 i 8332. Loriente va imprimir un altre pamflet semblant: *Consideraciones desinteressadas sobre el proyecto y tratado....* BC, F.Bon. 455. D'aquest pamflet hi ha també una edició feta a Pamplona. BC, F.Bon. 2708.

78. *Memoria o propuesta entregada por los diputados de los Estados Generales...* AHCB, Pre-premsa 1/4; *Memoria que el conde de Avós...* AHCB, Pre-premsa 1/5. Rafael Figueró també va publicar aquest memorial. *Memoria del conde de Avaux...* AHCB, 1701 8.º op. 1.

El gran nombre de gasetes publicades a Barcelona al llarg dels anys 1701 i 1702 que s'han conservat permet seguir amb detall el debat successori i els prolegòmens de la Guerra de Successió. La primera notícia sobre l'inici de les hostilitats a Itàlia apareix en una carta enviada suposadament pel mariscal francès René de Froulay, comte de Tessé, a Étienne de Ponte, comte d'Albaret, intendent del Rosselló, en la qual li explicava els detalls de l'enfrontament que el seu exèrcit havia tingut el 9 de juliol de 1701 prop de Carpi, a la Llombardia, contra les tropes imperials, comandades pel príncep Eugeni de Savoia. Seguint el costum d'escombrar cap a casa, la notícia donava l'exèrcit francès com a guanyador, quan, en realitat, ho havia estat l'imperial. Unes setmanes després Francesc Guasch va publicar una gaseta que donava la notícia de la victòria de l'exèrcit borbònic a la batalla de Chiari, prop del riu Oglio, quan el guanyador havia estat, de nou, el príncep Eugeni de Savoia.[79]

Sobre la campanya d'Itàlia es va publicar també una notícia que informava de l'anomenada batalla de Cremona, l'1 de febrer de 1702. En aquesta acció l'exèrcit comandat pel príncep Eugeni va entrar per sorpresa dins la ciutat de Cremona aprofitant una vella canalització d'aigua. A pesar d'això, la guarnició borbònica, que dirigia el duc de Villeroy, va aconseguir, no sense dificultat, obligar l'exèrcit imperial a retirar-se. L'exèrcit borbònic es va atribuir la victòria, malgrat que en l'acció el duc de Villeroy, general que comandava les tropes franceses a Itàlia, fou fet presoner.[80]

L'amenaça que l'exèrcit imperial suposava per al Milanesat va motivar que Felip V, aconsellat pel seu avi, el rei Lluís XIV, prengués la decisió de viatjar a Itàlia i de dirigir les operacions de l'exèrcit francoespanyol, conjuntament amb el duc de Vendôme. En aquest sentit, es conserva una còpia impresa de la carta que el rei de França va enviar al seu net, datada el 23 de gener de 1702, en la qual li donava alguns consells,

79. *Copia de una carta de el conde de Tessé...* AHCB, B 1701 8.º op. 6; *Varias noticias últimamente venidas...a 16 de setiembre de 1701*. AHCB, Pre-premsa 1/6. Una narració sobre la batalla de Carpi es pot consultar a: Jesús VEGAZO PALACIOS, *Felipe V y la publicística del poder: la empresa militar de Italia (1700-1702)*, Madrid: Chiado, 2010, p. 77-79. Sobre les batalles de Carpi i Chiari, vegeu també: John A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 270-271.

80. *Relación del glorioso sucesso que ha tenido la guarnición de Cremona...* AHCB, A 8º op. 847. En una anotació manuscrita al marge, hi diu: "A 11 de febré de 1702 arribà esta noticia y a 15 de dit mes la tragueren en públich". A Madrid, en canvi, la notícia sobre la batalla de Cremona es va publicar en el número de la *Gaceta de Madrid, del martes 21 de febrero de 1702*. Posteriorment, la notícia fou ampliada en una relació impresa per Antonio Bizarrón. *Noticia particular del sucesso de Cremona...* US, A 112/028 (37). Sobre aquest afer, vegeu: Jesús VEGAZO PALACIOS, *Felipe V y la publicística...*, p. 115-121.

entre altres, el de dirigir-se en primer lloc a Nàpols. A la preocupació del bàndol borbònic s'hi afegia la inquietud provocada per l'aixecament del príncep de Macchia en favor de l'arxiduc Carles d'Àustria. La repressió engegada pel duc de Pòpoli contra els austriacistes napolitans fou explicada a Barcelona en una notícia impresa per Rafael Figueró.[81]

Segons apunta Francesc de Castellví, el rei Felip V va partir cap a Itàlia el 8 d'abril de 1702 i va desembarcar a Nàpols el dia 16 d'aquell mes. "El día 8 se embarcó el rey sobre un navío de 108 cañones. Navegó con favorable viento y en ocho días llegó a la bahía de Nápoles". Al seu torn, Narcís Feliu de la Penya assenyala que la notícia de l'arribada de Felip V a Nàpols fou comunicada als consellers de Barcelona pel virrei de Catalunya: "Día 29 [d'abril] llegó la noticia del arribo del duque de Anjou a Nápoles. Participóla el [duc] de Palma al conceller primero de Barcelona".[82]

A partir d'aleshores, les gasetes publicades a Barcelona van informar setmanalment de les activitats de Felip V a Itàlia. Una de les victòries d'una certa importància obtingudes per l'exèrcit francoespanyol va tenir lloc prop de Castelnovo, al ducat de Mòdena, el 26 de juliol de 1702. Aquesta victòria fou explicada en una gaseta impresa per Francesc Guasch, a partir d'una carta enviada pel rei Felip V que un correu va lliurar al virrei el 5 d'agost. L'èxit més important que Felip V es va atribuir a la campanya d'Itàlia fou la batalla de Luzzara, a mitjan mes d'agost de 1702. La notícia de la victòria de l'exèrcit francoespanyol fou anunciada a Barcelona en una gaseta publicada per Rafael Figueró. Segons Feliu de la Penya, la notícia fou celebrada amb una salva d'artilleria que va causar indignació a la ciutat. "Mal admitido y despreciado fue el disparo de la artillería por la vitoria de Luzara, en Italia, sucedida el día quinze de agosto, que verdaderamente fue derrota del campo francés y español, del séquito del duque de Anjou". El resultat, de fet, fou utilitzat pels dos bàndols amb finalitat propagandística. Jesús Vegazo considera que Felip V no va adonar-se que la derrota borbònica es va evitar gràcies a la intervenció de la cavalleria francesa, dirigida pel duc de Vendôme, que va aconseguir anular l'avantatge inicial que havia adquirit el príncep Eugeni de Savoia: "La propaganda real se encargó de elevar la figura

81. *Copia de carta escrita por el Rey Christianíssimo...* BC, F.Bon. 499; *Relación de la conjuración...* BC, F.Bon. 483. Segons Joaquim Albareda, a l'hora d'aconsellar el seu net, el rei Lluís XIV va tenir molt en compte el fet que cap monarca espanyol havia viatjat a Nàpols i a Milà des del regnat de l'emperador Carles V. Joaquim Albareda, *La Guerra de Sucesión de España...*, p. 89;

82. Francesc de Castellví, *Narraciones Históricas*,... vol. 1, p. 352; Narcís Feliu de la Penya, *Anales de Cataluña*, p. 499.

de Felipe V a la categoría de héroe virtuoso y mesurado, mediante crónicas apologistas manifiestamente manipuladas".[83]

Felip V va emprendre el viatge de retorn el novembre de 1702. Una relació impresa per Figueró explicava que l'estol reial va partir de Gènova el 16 de novembre i va entrar al port d'Antíbol, a Provença, dos dies després. Segons aquesta notícia, la comitiva va continuar el viatge per terra en direcció a Marsella i des d'allà cap a Barcelona. El rei va arribar a la capital catalana el dia 20 de desembre de 1702 i, després d'una visita a Montserrat, va continuar el viatge cap a Guadalajara, on es va reunir amb la reina, per, finalment, fer l'entrada a Madrid el 17 de gener de 1703.[84]

Paral·lelament a la campanya d'Itàlia, les potències marítimes debatien sobre l'entrada a la guerra. Una gaseta publicada el novembre de 1701 per Rafael Figueró informava que Anglaterra, Holanda i Àustria havien ratificat la signatura del Tractat de l'Haia, que havia tingut lloc el mes de setembre, de manera que quedava formalitzada la Gran Aliança contra les dues corones borbòniques. La notícia que el maig de 1702 Anglaterra i Holanda havien declarat la guerra a França i a Espanya es va publicar a Barcelona en una altra gaseta impresa per Figueró. A banda d'això, existeix un pamflet imprès a Barcelona per Francesc Guasch, titulat *Manifiesto y declaración de guerra por los estados de Olanda contra España y Francia*, en què l'autor criticava les Províncies Unides d'Holanda per haver declarat la guerra. Aquest pamflet reproduïa íntegrament la declaració aprovada pels Estats Generals a l'Haia.[85]

---

83. Narcís FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña*,... p. 503; *Relación remitida al Excelentíssimo Señor conde de Palma*... BC, F.Bon. 502. Posteriorment, la notícia de la victòria borbònica a Castelnovo es va publicar a la *Gaceta de Madrid, del martes 15 de agosto de 1702*. La batalla de Luzzara, a: *Noticias generales de Europa...15 de setiembre de 1702*. AHCB, Pre-premsa 4/1. Es tracta d'una reproducció de la *Gaceta de Madrid, del martes 5 de septiembre de 1702*. Una narració sobre les batalles de Castelnovo i de Luzzara, a: Jesús VEGAZO PALACIOS, *Felipe V y la publicística...*, p. 213-217 i 219-247. Segons Joaquim Albareda, la presa de Luzzara va permetre que el rei Felip V tornés a Espanya amb fama de bon militar i, a més, va demostrar el compromís que Lluís XIV tenia amb la defensa d'Itàlia i de la monarquia hispànica. Joaquim ALBAREDA, *La Guerra de Sucesión de España...*, p. 91.

84. *Noticias llegadas con extraordinario, despachado del puerto de Antibo*... BC, F.Bon. 9515. Sobre el retorn del rei, vegeu: Joaquim ALBAREDA, *La Guerra de Sucesión de España...*, p. 91.

85. *Noticias generales de Europa...a 10 de noviembre de 1701*. AHCB, Pre-premsa 4/1. Es tracta d'una reproducció de la *Gaceta de Madrid, del martes 8 de noviembre de 1701*; *Noticias generales de Europa...a 23 de junio de 1702*. AHCB, Pre-premsa 4/1. És una reproducció de la *Gaceta de Madrid, del martes 13 de junio de 1702*; *Manifiesto y declaración de guerra*... BC, F.Bon. 9517. Sobre la formació de la Gran Aliança de l'Haia i les raons que van moure les potències marítimes a entrar en la guerra, vegeu: Joaquim ALBAREDA, *La Guerra de Sucesión de España...*, p. 64-72, i John A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 266-271.

L'estiu de 1702 l'intent de la flota angloholandesa de desembarcar al sud de la Península fou explicat en una relació publicada per l'impressor Bartomeu Giralt. Al llarg de les setmanes següents les gasetes i relacions aparegudes a Barcelona recollien les notícies que procedien de la costa andalusa. Destaca, en aquest sentit, la notícia impresa per Francesc Guasch que narrava en forma de diari els esdeveniments que havien succeït des de l'arribada de 196 vaixells de la flota aliada a la badia de Cadis, el 23 d'agost de 1703, fins que es va retirar, el dia primer d'octubre.[86]

La premsa de Barcelona va informar també dels primers combats d'una certa importància que hi hagué a Europa entre les forces aliades i les borbòniques. En una gaseta publicada per Guasch s'anunciava la victòria de l'exèrcit francès, comandat pel duc Claude de Villars, a la batalla de Friedlingen, el 14 d'octubre de 1702, informació que fou ampliada posteriorment en una relació impresa també per Guasch.[87]

La premsa catalana va deixar constància de l'atac que l'armada angloholandesa, comandada per l'almirall George Rooke, de retorn de Cadis, va llançar contra la flota espanyola a la badia de Vigo, on havia arribat procedent de l'Havana transportant un important carregament de metalls preciosos. Segons publicava una gaseta impresa per Figueró, la flota angloholandesa va entrar a la badia i va causar un gran dany als vaixells espanyols i francesos que hi havia ancorats.[88]

L'any 1703 es va produir un fet determinant per a les aspiracions de l'arxiduc Carles d'Àustria. El 16 de maig es va signar el Tractat de Lisboa, amb el qual el rei Pere II de Portugal va unir-se a la Gran

86. *Relación del desembarco han hecho las armadas enemigas...* BC, F.Bon. 9510. Es tractava d'una reproducció de les notícies que havien aparegut a la *Gaceta de Madrid, del martes 5 de septiembre de 1702*, datades a Cadis el 28 d'agost de 1702 i a Madrid el 5 de setembre de 1702, respectivament. Aquest número de la *Gaceta de Madrid* fou reproduït també per Rafael Figueró, amb el títol *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Flandes 15 de setiembre de 1702*. AHCB, Pre-premsa 4/1; *Relación diaria de lo sucedido en Cádiz...* BC, F.Bon. 507.

87. *Varias noticias últimamente venidas...a 3 de noviembre de 1702*. AHCB, Pre-premsa 1/6; *Breve relación de la victoria que el señor marquès de Villars...* BC, F.Bon. 9514. Sobre la batalla de Friedlingen, vegeu: John A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 276.

88. *Noticias generales de Europa...17 de noviembre de 1702*. AHCB, Pre-premsa 4/1. Aquesta gaseta reproduïa el contingut de la *Gaceta de Madrid, del martes 7 de noviembre de 1702*. Segons Lynn, almenys tretze vaixells de guerra de l'armada francesa, que comandava el marquès de Château-Renault, foren destruïts per l'atac de la flota angloholandesa a la batalla de la badia de Vigo, també coneguda com batalla de Rande. A més, tot i que els vaixells de la flota d'Amèrica havien estat ja gairebé descarregats quan es produí l'atac, l'almirall Rooke va aconseguir endur-se 14.000 lliures en plata. John A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 277.

Aliança. La premsa d'opinió va reflectir el malestar que això va causar entre els partidaris de Felip V, com ho mostra un pamflet que Francesc Guasch va publicar a Barcelona amb el títol de *Zelo christiano*. Es tractava d'un memorial suposadament enviat per la jerarquia eclesiàstica portuguesa al rei Pere II per mostrar-li els inconvenients que, al seu parer, comportava l'entrada de Portugal a l'aliança de l'Haia.[89]

Una relació impresa per Guasch explicava els detalls de l'arribada de la flota angloholandesa al port de Lisboa, el 6 de març de 1704. Segons la notícia, l'entrada de l'arxiduc Carles a la capital portuguesa va tenir lloc el 9 de març i va motivar una queixa dels ambaixadors francès i espanyol pel tractament "excessiu" que el rei de Portugal li havia dispensat. A pesar que la notícia no ho deia explícitament, el motiu de l'enuig dels representants borbònics fou perquè el rei portuguès va rebre l'arxiduc com a Carles III d'Espanya.[90]

La premsa catalana va dedicar un bon nombre de notícies a explicar la campanya que l'exèrcit francoespanyol va dur a terme al llindar de la frontera portuguesa per contenir l'avanç dels aliats. Francesc Guasch va publicar almenys sis relacions sobre els moviments de l'exèrcit borbònic, com, per exemple, la que explicava la victòria que el duc de Berwick va obtenir a final de maig de 1704 prop de Vila Velha de Ródão. El 8 de juny, l'exèrcit de Felip V va ocupar la ciutat de Portalegre, segons anunciava una altra notícia impresa per Guasch.[91]

L'estiu de 1704, es va publicar a Barcelona una notícia sobre la batalla naval que hi hagué davant la costa de Màlaga el 24 d'agost, en la qual es van enfrontar la flota de l'almirall francès Lluís Alexandre de Borbó, comte de Tolosa, i l'armada aliada, que dirigien George Rooke i Gerard Callenburgh. L'objectiu dels borbònics era recuperar el penyal de Gibraltar, una fortalesa de gran valor estratègic que a principi d'aquell mes havia estat ocupada pel príncep Jordi de Darmstadt. La relació de la batalla de Vélez-Màlaga, impresa per Francesc Guasch, era, en

89. *Zelo christiano...* BUB, B-65/5/7-44.

90. *Relación verdadera del arribo del Archiduque en Portugal*. BUB, B-65/5/7-46. Segons Castellví, la notícia del desembarcament de l'arxiduc Carles d'Àustria a Lisboa va arribar a Barcelona el 21 de març de 1704. Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, vol. 1, p. 441.

91. *Relación venida a Barcelona...de los felizes sucessos...en el campo Real de la Villa Vella*. BC, F.Bon. 9422. Es tractava de la reproducció d'una notícia publicada a la *Gaceta de Madrid, del martes 3 de junio de 1704*, datada al "Campo Real de la Villa Vella" el 29 de maig; *Relación de la rendición de la ciudad de Portalegre...* BC, F.Bon. 9158. La victòria de Portalegre fou la darrera acció duta a terme en la campanya de Portugal aquell any, ja que, segons assenyala John Lynn, les operacions van haver de ser suspeses per la forta calor. John A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 296.

realitat, una carta enviada pel comte de Tolosa al rei Felip V en la qual assegurava que el resultat de l'enfrontament havia estat d'empat. A més, es conserven tot un seguit de relacions impreses per Guasch des de mitjan mes d'octubre de 1704 fins a principi de desembre, amb el títol de *Relación de la continuación del sitio de Gibraltar*, que informaven gairebé setmanalment dels progressos de l'exèrcit borbònic per recuperar la fortalesa.[92]

A partir d'aleshores, això no obstant, hi ha un buit en el fons conservat i no es troba premsa publicada a Barcelona fins l'arribada de l'arxiduc Carles d'Àustria, l'octubre de 1705. Rafael Figueró va imprimir una relació que explicava el desembarcament aliat a Dènia, que havia tingut lloc el 18 d'agost d'aquell any. Tanmateix, aquesta notícia no es va publicar a Barcelona, com a mínim, fins després del 5 de desembre.[93]

Respecte al desembarcament de l'exèrcit aliat a Barcelona hi ha almenys dues relacions, impreses per Francesc Guasch i per Bartomeu Giralt. La principal diferència entre l'una i l'altra és que la darrera explica amb més detall la revolta popular que hi hagué a la ciutat el 14 d'octubre, arran de la qual es van alliberar els presos polítics i es va desarmar la guarnició borbònica. Aquesta revolta, a pesar que el

92. *Relación que el Serenissimo Señor conde de Tolosa...* BC, F.Bon. 9549. Lynn assenyala que la batalla de Vélez-Málaga, tot i ser poc decisiva, va suposar una victòria tàctica aliada, ja que va comportar que l'armada francesa abandonés la idea de recuperar Gibraltar. John A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 297. La notícia d'aquesta batalla va arribar a Madrid el 29 d'agost, a través d'una carta enviada pel governador de Màlaga. Pau Abadal, agent del General a la Cort, envià la notícia per l'estafeta en una carta datada el dia 30, de manera que devia arribar a coneixement dels diputats set dies després. "Ayr a las set y mitja del dematí arribà correu del propi governador ab la noticia que lo dia 24 avian peleat nou oras continuas, ab molt poch dany de ambas parts, per causa de calma, que avent entrat la nit ab algun ayre fresc, la armada enemiga anà escapant per las costas de Berbaria". ACA, Generalitat, Sèrie R, 108, Cartes rebudes, 1704-1705, Part 1.ª, 30 d'agost de 1704. Un exemple de les notícies publicades sobre el setge de Gibraltar l'és *Relación de la continuación del sitio de Gibraltar, venida a Barcelona por la estafetilla de Madrid, lunes al primero de deziembre de 1704*. AHCB, B.1704 8.º op. 10. En realitat, es tractava de la reproducció de les notícies que publicava *la Gaceta de Madrid* sobre aquella operació. En el cas de l'exemple esmentat, la notícia, datada al "Campo de Gibraltar, 19 de noviembre de 1704", va aparèixer a la *Gaceta de Madrid, del martes 25 de noviembre de 1704*. Sobre la informació publicada a Madrid relacionada amb el setge de Gibraltar, vegeu: Manuel ÁLVAREZ VÁZQUEZ, "Noticias de la pérdida de Gibraltar en la «Gaceta de Madrid» (1704-1705)", *Almoraima*, 29, 2003, p. 333-350.

93. *Relación de la entrada que hizieron en la ciudad de Denia...* BC, F.Bon. 5666. L'evidència que mostra que aquesta relació es va imprimir a partir del mes de desembre és que inclou publicitat del discurs que el rei Carles III va proclamar davant les Corts Generals el 5 de desembre de 1705 imprès també per Figueró. *Proposició que lo Rey nostre Senyor...* BUB, ms. 1007 Imp 5. Sobre el desembarcament aliat a Dènia, vegeu: Carme PÉREZ APARICIO, *Canvi dinàstic i Guerra de Successió. La fi del Regne de València*, València, Tres i Quatre, 2008, p. 24-31.

virrei Fernández de Velasco ja havia capitulat, va propiciar l'ocupació aliada de la ciutat.[94]

Cal destacar una relació que Rafael Figueró va publicar a principi de l'any 1706, que portava per títol *Noticias venidas de Londres a Barcelona*, i en la qual s'explicava que el mes de desembre anterior el general Stanhope havia estat rebut per la reina Anna d'Anglaterra, a qui va lliurar unes cartes del rei Carles III, del comte de Peterborough, del Braç Militar i dels consellers de Vic, en les quals s'explicava els detalls de l'ocupació de Barcelona. Les cartes, a més, agraïen a la reina l'ajut prestat per alliberar Catalunya "del pesado yugo impuesto por la violenta opressión de la Francia". Segons informava *The London Gazette*, el dia 8 de desembre —el 27 de novembre en el calendari julià— la reina va adreçar-se a les dues cambres del Parlament per informar els lords i els comuns de l'arribada d'aquelles cartes, en els termes que mostra la següent citació, traduïda de l'anglès:

> Senyors, havent rebut cartes del rei d'Espanya i del comte de Peterborough, les quals contenen una relació molt particular de la nostra gran i feliç victòria a Catalunya, ho he considerat com una qüestió de tanta transcendència, i prou agradable per a vostès, que he ordenat que es faci còpia de la carta que m'envia el rei d'Espanya, d'una del Braç Militar de Catalunya i d'una altra de la ciutat de Vic; així com també un extracte de la carta del comte de Peterborough, per tal que siguin comunicades a les dues cambres d'aquest Parlament. Recomano que sigui pres en consideració, particularment per vostès, Senyors de la cambra dels Comuns, com la manera més ràpida de restaurar la monarquia d'Espanya a la Casa d'Àustria.[95]

---

94. *Relación diaria de lo sucedido en el ataque y defensa de Barcelona...* BUB, B-45/3/21-2; i *Verídica relación diaria de lo sucedido en el ataque y defensa de Barcelona... Trátase extensamente de lo sucedido en la plaza día 14 de octubre*. BUB, B-45/3/22-5. Les capitulacions acordades entre el virrei Fernández de Velasco i el general Peterborough, comandant en cap de l'exèrcit aliat, foren impreses per Rafael Figueró: *Capitulaciones que se piden por el Excelentíssimo Señor don Francisco Antonio Fernández de Velasco...* BUB, B-240/6/20-15. Aquestes capitulacions foren impreses també a Madrid per Antonio Bizarrón. BC, F.Bon. 524. Sobre les circumstàncies de la presa de Barcelona des del dia 22 d'agost, quan la flota aliada va aparèixer davant la ciutat, fins al 22 d'octubre, dia en què l'arxiduc Carles d'Àustria va entrar a la ciutat, vegeu, per exemple: Josep Maria TORRES I RIBÉ, *La Guerra de Successió...*, p. 117-136.

95. *Noticias venidas de Londres a Barcelona*. AHCB, B 1706 8.º op. 23; *The London Gazette, from Monday, november 26, to Thursday, november 29, 1705*. El discurs de la reina Anna d'Anglaterra davant del Parlament fou fet el 27 de novembre del calendari julià, que equivalia al 8 de desembre del calendari gregorià, que aleshores, amb l'excepció d'Anglaterra, ja s'utilitzava pràcticament a tot Europa.

A Barcelona es van publicar també unes cartes, datades a Viena el 20 de gener de 1706, que la família imperial va enviar als tres comuns per felicitar els catalans pel fet d'haver recuperat la llibertat. L'emperador Josep I, en la carta que va adreçar al Consell de Cent, impresa per Joan Pau Martí, estamper de la Ciutat, animava els catalans a perseverar en la causa del rei Carles III, el seu germà, i prometia fer tot el possible per coronar-lo com a rei d'Espanya.

> Il·lustres, generosos, magnífics y espectables [admirables], sinceramente amats nostres, donam la enorabona, no sols a vostra ciutat de la recuperació de sa primitiva llibertat baix son llegítim Rey Carlos Tercer, nostre germà caríssim, sí també al mateix Rey, de que havent arribat a les vostres platges hage trobat encara fervorosa en vostres cors aquella antiga fee i afecte dels barcelonesos als austríacos prínceps, com així ho manifestan las cartas, així de ell com vostres, a Nos escritas de data de 23 de octubre proppassat, las quals en dit nom nos foren molt agradables. Persuadits, pues, que vosaltres perseverareu ferma y fortament en aquest vostre lloable propòsit, (...) exortant a las potències marítimas confederadas per la prestesa dels socorros, com y també excitant a temps diversió en altres llochs, no omitim ni omitirem en lo esdevenidor cosa alguna que per qualsevol rahó pugam obrar per la seguritat, profit y honor vostre, com y també pera entronitzar quant antes, segons vostres desigs, al sobredit nostre germà en els regnes hereditaris de la monarquia d'Espanya.[96]

A Roma, en canvi, els detalls sobre l'ocupació aliada de Barcelona van trigar més a arribar-hi. Miquel Lligada, l'agent del Consell de Cent, escrivia cap a final del mes de març de 1706 queixant-se que feia gairebé vuit mesos que no tenia cartes dels consellers i que desconeixia el que havia succeït a Catalunya. Segons Lligada, hom no es podia refiar de les notícies que publicava el bàndol borbònic: "Tot és confús en esta Cort, per causa de las contínuas novas van publicant nostres enemichs. (...) Y encara que assí se vegen algunas cartas per

96. *Còpia y traducció de la carta que la S.C. y R. Magestat del Senyor Emperador Joseph I...* BUB, B-65/4/3-2. Es conserven també les cartes que l'emperador, l'emperadriu Amàlia Guillema i l'emperadriu Elionor, vídua de Leopold I, van enviar al Braç Militar i que foren impreses per Rafael Figueró. *Copia de las cartas, en su original latinas y en la traducción castellanas....* BC, F.Bon. 12728. Un dels exemplars impresos que es conserven de les cartes rebudes pel Braç Militar conté una inscripció manuscrita que diu: "Estas cartas no llegaron a Barcelona hasta a 3 de octubre de dicho año 1706". Les cartes originals rebudes pel Braç Militar estan inserides en el dietari d'aquesta institució. ACA, Generalitat, Dietari de Deliberacions del Braç Militar de 1704-1707. Sèrie G, 69/7, f. 589-591v.

la estafeta de Fransa de las parts de Girona, estas venen tant mudas que apar may en Catalunya y age agut guerra".[97]

A partir de final de 1705 la premsa de Barcelona oferia únicament i exclusivament notícies que donaven el punt de vista austriacista. Destaca, en aquest sentit, les relacions que explicaven els moviments de l'exèrcit aliat al front d'Aragó, com, per exemple, la carta que el 28 d'octubre va portar un correu procedent de Lleida, que fou impresa per Rafael Figueró, que narrava l'ocupació d'alguns pobles de la Franja de Ponent per part del capità de cavalleria Francesc Bernoya, així com també de la presa del castell de Montsó. Poc després, Figueró publicava una altra notícia que anunciava la presa de Fraga per part del coronel Juan de Ahumada i els miquelets que dirigia Manuel Desvalls.[98]

La caiguda de València en poder de les tropes austriacistes, el 16 de desembre de 1705, fou anunciada a Barcelona en un full imprès per Rafael Figueró, que contenia una carta que el rei Carles III va enviar a Francesc Gallart i Pastor, conseller segon de Barcelona i president del braç reial en les corts que s'estaven celebrant. Posteriorment, els detalls de la presa de València foren explicats en una relació que Figueró va publicar amb el títol de *Noticias de lo sucedido en la ciudad y reino de Valencia*, on es narrava en forma de diari els moviments de les tropes que comandava el general Joan Baptista Basset i la seva entrada a Oliva, Alzira i també a València.[99]

De l'any 1706 cal destacar, sobretot, l'intent de l'exèrcit borbònic de recuperar Barcelona. Sobre aquell setge s'han conservat almenys dues relacions, la més destacada de les quals és una narració de quarantavuit pàgines també en forma de diari, publicada per Rafael Figueró. Cal esmentar, en aquest sentit, la descripció de l'eclipsi de sol que es va produir durant la retirada de l'exèrcit borbònic: "En medio del combate, que era a las 9, sobrevino el mayor prodigio del cielo, en el horroroso eclipse de sol, que si bien este fue natural, y para los que avían leydo

97. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1705-1706, 1B-X-122, f. 83, 27 de març de 1706.

98. *Relación de los felices sucessos...en el Reyno de Aragón*. BC, F.Bon. 530; *Noticias de la vitoria...en la villa de Fraga*. BC, F.Bon. 5798. La notícia de l'ocupació de Montsó no va passar desapercebuda a Narcís Feliu de la Penya: "A 28 de octubre [1705] llegó noticia a Barcelona como el capitán Francisco Barnoya, con seiscientos cavallos, algunos oficiales y paysanos, tomó la obediencia de Tamarit y de San Estevan y ganó la villa y castillo de Monçón". Narcís FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña*, p. 548.

99. *Copia de la Real carta...al Excelentíssimo conceller segundo de la ciudad de Barcelona...* BC, F.Bon. 2958; *Noticias de lo sucedido en la ciudad y reino de Valencia*. BC, F.Bon. 5810. Sobre la caiguda de València en poder dels austriacistes, vegeu: Carme PÉREZ APARICIO, *Canvi dinàstic...*, p. 229-256.

los almanaques, sabido el suceder, en aquel punto fue para todos de no poca admiración".[100]

La notícia de l'aixecament del setge de Barcelona, el 12 de maig de 1706, va arribar a coneixement de Miquel Lligada, agent del Consell de Cent a Roma, a final d'aquell mes. Immediatament, va escriure als consellers de Barcelona per anunciar-los l'alegria amb què s'havia rebut la notícia a la cort romana. L'agent explicava als consellers que, fins i tot, havia fet còpies manuscrites d'una relació impresa sobre l'alliberament de Barcelona que havia arribat a les seves mans:

> Fou un júbilo universal que altre no se sentia, que visca Carlos 3 y los invensibles cathalans, (...) que la mia casa apparexia un concurs de moniment, ab contínuos recados de primers personatges, per aver una relasió y tenir-ne yo una sola, que monsenyor bisbe de Xirmia me'n avia affavorit, no poguí fer de menos de donar-la a un gran cardenal, satisfent a alguns altres ab la fatica de còpias manuscritas.[101]

L'any 1706 es van publicar a Barcelona algunes notícies referents al desenvolupament de la guerra a Europa, com, per exemple, la que informava sobre la victòria que l'exèrcit aliat, comandat pel duc de Marlborough, va obtenir a la batalla de Ramillies, a Flandes, el 23 de maig.[102]

Un altre dels esdeveniments importants ocorreguts l'any 1706 fou l'entrada de l'exèrcit aliat a Madrid, a final del mes de juny, on Carles III fou proclamat rei d'Espanya. L'ocupació aliada de la capital castellana va propiciar, fins i tot, la publicació de sis números consecutius de la *Gaceta de Madrid* amb contingut austriacista. La primera d'aquestes

---

100. *Diaria y verídica relación de las operaciones y sucessos del sitio de la ciudad de Barcelona, desde el día 31 de março de 1706 hasta la retirada del enemigo*. BC, F.Bon. 5723. Sobre el setge de Barcelona de 1706 es conserva una relació sense peu d'impremta que conté diferents informacions, datades a Mataró entre els dies 4 i 9 de maig. *Relació del felís arribo de la armada inglesa...* BC, F.Bon. 5722. Es conserva també una relació sobre el setge de 1706, sense peu d'impremta, publicada en alemany. *Relation und continuation diarii...* BC, F.Bon. 11957. I hi ha una explicació del setge de Barcelona de 1706 a: Rafael ALBERTÍ, *L'Onze de setembre*, p. 60-62, i a Josep Maria TORRES I RIBÉ, *La Guerra de Successió...*, p. 170-175.

101. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1705-1706, 1B-X-122, f. 140, 29 de maig de 1706.

102. *Relación de la vitoria que han conseguido las armas de los altos aliados, comandadas por Millord Malborow, en Flandes...* BC, F.Bon. 5802. Figueró va publicar una altra notícia sobre els moviments posteriors a la batalla. *Noticias de los felizes sucessos que van consiguiendo las armas de los altos aliados en Flandes...* BC, F.Bon. 5803. Sobre la victòria aliada a la Batalla de Ramillies, vegeu: A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 303-308.

gasetes, que porta data del 29 de juny, fou reproduïda per Figueró unes setmanes després, amb el títol de *Gazeta de Madrid, venida a Barcelona a 23 de julio de 1706*.[103]

El setembre de 1706 Figueró va publicar una relació sobre l'alliberament de Torí del setge borbònic, que es va aconseguir gràcies a la intervenció de les tropes del príncep Eugeni i el duc Víctor Amadeu de Savoia. Segons va anotar l'autor anònim dels Annals Consulars de Barcelona, la notícia de l'aixecament del setge de Torí va arribar a la capital catalana a final de setembre i fou molt ben rebuda: "En aquest temps vingué en esta ciutat de Barcelona notícias de las victòrias de Flandes, socorro de Turin y altres victòrias en Aragó, lo que tot se celebrà ab festas devotas".[104]

Un fet destacat de l'any 1706 fou la conquesta de Mallorca per part de la flota aliada, comandada per l'almirall John Leake. La notícia va arribar a Barcelona a través d'un correu procedent de València adreçat al comte d'Ulfeldt, virrei de Catalunya, i fou publicada tot seguit per Rafael Figueró. L'ocupació de Mallorca fou explicada també en una altra relació, que narrava també l'entrada del príncep Eugeni de Savoia a Milà.[105]

L'any 1707, a la premsa publicada a Barcelona van predominar les notícies sobre el context europeu de la guerra, principalment les que feien referència a les victòries dels aliats a Itàlia. Així, per exemple, es va publicar una relació que informava sobre l'entrada del prín-

---

103. Sobre la *Gaceta de Madrid* durant els períodes d'ocupació austriacista, el 1706 i el 1710, vegeu: Rosa CAL MARTÍNEZ, "La Gazeta de Madrid y la Guerra de Sucesión", *Cuadernos dieciochistas*, 3, 2002, p. 33-56. Pel que fa a l'entrada de les tropes austriacistes a Madrid el 1706, vegeu també: Joaquim ALBAREDA, *La Guerra de Sucesión de España...*, p. 191-196.

104. BUB, Manuscrits, Annals Consulars de la ciutat de Barcelona, ms. 34, p. 47; *Noticias de los felizes sucessos y gloriosa victoria que sobre Turín...* BC, F.Bon. 11672. Sobre la batalla de Torí, es va publicar a Barcelona un extens compendi de vint-i-vuit pàgines. *Diario de todo lo sucedido en esta campaña en Italia...*BC, 9-VII-59/19. Aquest compendi fou imprès també a València per Diego de Vega. AHCB, A 8.º op. 649. Segons Feliu de la Penya, la notícia de l'alliberament de Torí va arribar a la capital catalana el 27 de setembre. Narcís FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña*,... p. 584. Sobre la batalla de Torí, vegeu: A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 309-310.

105. *Noticias de la entrega de la isla y ciudad de Mallorca...* BC, F.Bon. 5850; *Noticias del glorioso triunfo y universal aclamación...* BUB, B-55/4/3. Aquesta relació fou publicada també a Saragossa. BC, Porter Europa Vària 2/17. Figueró va publicar una tercera relació sobre la presa de Mallorca, que va aparèixer a principi del 1707. *Relación de lo sucedido en la ciudad y Reyno de Mallorca...* AHCB, B 1707 8.º op. 21. Sobre la conquesta de Mallorca, vegeu: Mateu COLOM, "La Guerra de Successió a les Balears", Ernest BELENGUER, Miquel DEYÀ (dirs.), *Història de les Illes Balears*. Vol II: *L'època foral i la seva evolució, 1230-1715*, Barcelona: Edicions 62, 2004, p. 367-390.

cep Eugeni de Savoia a Milà i de la ratificació del tractat amb què Lluís XIV acceptava retirar les seves tropes d'algunes ciutats, com Màntua, Otiglia, Mirandola o Cremona. La premsa catalana també es va fer ressò de l'ocupació del Regne de Nàpols per part dels aliats, com es constata en una relació de dotze pàgines impresa per Figueró. El mateix dia que Carles III va rebre la notícia que el general Wirich Philipp von Daun havia ocupat Nàpols, el secretari del rei, Ramon Vilana Perles, va informar d'aquest esdeveniment els consellers de Barcelona.[106]

Un dels fets més destacables de la campanya de 1707 fou la pèrdua de la ciutat de Lleida. L'únic imprès localitzat sobre aquest esdeveniment són les capitulacions acordades pel príncep Ernest de Darmstadt, aleshores governador de Lleida, i el duc d'Orleans, que comandava l'exèrcit borbònic que va posar setge a la ciutat.[107]

L'any 1708 va estar dominat, de nou, per les notícies procedents d'Europa. A final del mes d'abril es va saber que l'almirall George Byng havia derrotat la flota francesa que transportava a Escòcia el príncep de Gal·les, James Stuart l'anomenat "vell pretendent", fill del destronat Jaume II. La notícia la va comunicar Piero Visconti, governador de Milà, al rei Carles III a través d'una carta datada en aquella ciutat el 13 d'abril. La carta, com indicava una relació impresa, va arribar a Barcelona dotze dies després. El cronista del convent de Santa Caterina en va deixar constància: "Dia 25, arribà la noticia com los inglesos avian destruïda la armada de mar de França devant Ostende, la qual passaba lo Príncep de Çales [Gal·les] a Escosi pera coronarlo Rey. Se ha feta salve de artilleria".[108]

---

106. *Diario succinto de lo sucedido en los ataques y toma del famosíssimo Real castillo de Milán...* BPP, 11820; *Condiciones bajo las quales han ofrecido los oficiales de las Dos Coronas...* BC, F.Bon. 12745; *Diario del destacamiento de la armada Cesárea de Italia...* BUB, B-65/4/3-28. Es conserva també una còpia impresa d'una carta que els jurats de la ciutat de Nàpols van enviar al rei Carles III agraint-li l'alliberament de la ciutat del domini borbó. *Copia de carta que la Fidelíssima ciudad de Nápoles...* BC, F.Bon. 3000. La carta de Vilana Perles als consellers, a: DACB, vol. XXVI, p. 232.

107. *Artículos de la capitulación del castillo de Lérida y fuerte de Gardeny...* BC, F.Bon. 5759. En canvi, es conserva una notícia pro borbònica sobre la caiguda de Lleida, publicada a Madrid per Antonio Bizarrón amb el títol *Relación de la rendición de los castillos de Lérida y las capitulaciones con que salió su guarnición*. UL, Arxiu Sol-Torres, 0049.

108. BUB, Manuscrits, Lumen Domus, 1701-1803, ms. 1007, p. 204, 25 d'abril de 1708; *Copia de carta de 13 de abril 1708 en que el marqués de Pirro Visconti...* ABEV, Varis 211, 150. Al seu torn, Narcís Feliu de la Penya també va fer constar l'arribada de la carta el dia 25 d'abril. Narcís FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña*,... p. 602. En realitat, segons Lynn, aquella batalla no arribà a produir-se, ja que en aparèixer l'armada anglesa els francesos van preferir suspendre l'operació i retornar al seu país A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 317-318.

Una important victòria aliada fou la que el duc de Marlborough i el príncep Eugeni de Savoia van obtenir el dia 11 de juliol de 1708 a la batalla d'Oudenaarde, en la qual van desfer completament l'exèrcit dels ducs de Vendôme i de Borgonya, delfí de França. L'única notícia publicada a Barcelona que es conserva sobre aquesta victòria és una llista, sense cap altra informació associada, dels oficials francesos presoners.[109]

Entre els esdeveniments ocorreguts l'any 1708 cal destacar també la conquesta de l'illa de Sardenya per part de la flota aliada, comandada per l'almirall George Leake. La notícia va arribar a Barcelona el 23 d'agost a través d'una carta que el comte de Cifuentes, que aleshores es convertí en virrei de Sardenya, va enviar a Carles III. El rei, per la seva part, va informar-ne els comuns a través de Ramon de Vilana Perles, el seu secretari, com es constata en el dietari del Consell de Cent. Aquella informació fou publicada per Rafael Figueró amb el títol de *Noticia verdadera de la toma de la ciudad de Cáller, capital del Reyno de Cerdeña*.[110]

La tardor de 1708 la premsa va informar de la presa de Menorca, per part de la flota de l'almirall Leake i les tropes del general James Stanhope. A partir d'aleshores i fins a principi del segle XIX, amb l'excepció d'alguns breus intervals, l'illa va formar part de l'Imperi britànic. Segons el dietari del Consell de Cent, el rei Carles III va informar els consellers de Barcelona de la presa de Maó el 9 d'octubre de 1708, mitjançant Ramon de Vilana Perles tot advertint-los que la notícia havia arribat a la ciutat "a primeros del corriente".[111]

A principi de 1709 es va publicar la notícia que el mes de novembre anterior els aliats havien rebutjat un atac borbònic a Brussel·les i que havien aconseguit la rendició de Lille, després d'un llarg setge. Segons indicava el títol, la informació va arribar a Barcelona amb un correu que el duc Victor Amadeu de Savoia va enviar al rei Carles III des de Torí a través d'un vaixell de guerra anglès. En el front peninsular, d'altra

109. *Lista de los oficiales franceses prisioneros...* BC, F.Bon. 597. Una explicació sobre la batalla d'Oudenarde consta a: A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 318-321.

110. DACB, vol. XXVI, p. 233; *Noticia verdadera de la toma...* BC, F.Bon. 5771. La cobertura de la conquesta aliada de Sardenya fou ampliada en almenys dues relacions més: *Relación individual de la toma de la ciudad y castillo de Cáller...* BC, F.Bon. 5772; i *Relación verdadera de la gloriosa expedición...en el fidelíssimo Reyno de Sardeña...* BC, F.Bon. 5773.

111. DACB, vol. XXVI, p. 235; *Relación de la feliz conquista han logrado las armas de los altos aliados de la isla de Menorca...* BC, F.Bon. 7088. Les capitulacions foren publicades en un altre full. *Artículos que propone el brigadier don Diego Leonardo Dávila, governador del castillo de San Felipe de puerto Mahón...* BC, F.Bon. 5777. Sobre la presa de Menorca, vegeu: Mateu COLOM, "La Guerra de Successió a les Balears", p. 383-390.

banda, la primavera de 1709 es van publicar algunes notícies sobre els moviments de l'exèrcit aliat a la frontera amb el regne d'Aragó, com, per exemple, la que informava de la defensa del castell de Benasc per part del comte de la Puebla, general portuguès.[112]

En aquells dies, a més, arribaven notícies a Barcelona de les negociacions que es feien a la Haia entre els representants de la Gran Aliança i del rei de França. Entre aquestes, destaca la publicació d'unes cartes enviades al duc Víctor Amadeu de Savoia pels seus ambaixadors. La negociació, com assenyala Joaquim Albareda, va fracassar perquè França no va acceptar els articles que proposaven la retirada de les tropes franceses d'Espanya i apartar Felip V del tron. Els capítols preliminars foren enviats a Barcelona pel duc de Marlborough al rei Carles III a través d'uns emissaris que van arribar a la capital catalana el 21 de juny. El fracàs de la Haia va comportar també la publicació a Barcelona d'un pamflet crític amb l'actuació del rei Lluís XIV, que portava per títol *Consideraciones que se han publicado en Flandes sobre los preliminares de la paz, que el Rey de Francia no ha querido ratificar*.[113]

Uns mesos després, el rei de França va rebre un nou revés, arran de la derrota que va patir el seu exèrcit prop de Blaugies, a Flandes, contra les tropes dirigides pel duc de Marlborough i el príncep Eugeni de Savoia. La batalla de Malplaquet, que va tenir lloc el dia 11 de setembre de 1709, va generar la publicació d'almenys dues relacions, així com també d'algunes notícies breus, com, per exemple, la que va aparèixer a la *Gazeta de Barcelona*, segons la qual la cort francesa reconeixia la pèrdua de divuit mil soldats, a més de vint-i-tres mil ferits i deu mil presoners, cosa que va obligar Lluís XIV a ordenar una lleva de setze mil homes.[114]

---

112. *Relación que se ha tenido de los progressos que han conseguido en Flandes...* BC, F.Bon. 2336.; *Relación del feliz sucesso han tenido las armas del Rey nuestro Señor (Dios le guarde) assí en la vigorosa defensa del castillo de Benasque...* Hi ha una còpia impresa d'una carta que el comte de la Puebla va enviar al rei Carles III per informar-lo de les accions posteriors a la victòria de Benasc. *Copia de carta que el conde de la Puebla ha escrito al Rey...* BUB, ms. 1007 Imp 23. Sobre el setge de Lille, vegeu: A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 320-322

113. *Extracto de cartas del marqués del Burgo y del conde Massei...* BUB, ms. 1007 Imp 22; *Capítulos preliminares de la paz que se concluyeron en el Haya...* BC, F.Bon. 12750; *Consideraciones que se han publicado en Flandes...* BC, F.Bon. 9596; Joaquim ALBAREDA, *El "cas dels catalans"...*, p. 90-97.

114. *Relación de la señalada vitoria que han conseguido...en la batalla de Blaugies...* BC, F.Bon. 9600; *Relación hecha a los Estados Generales por el señor Fleertman de la batalla de Blaugies...* AHCB, B 1709 8.º op. 15; *Gazeta de Barcelona, publicada a 24 de deziembre de 1709*. AHCB, R SD 8.º. A pesar de la victòria, el balanç de pèrdues a la batalla de Malplaquet fou molt més elevat per a l'exèrcit aliat. Segons Lynn, entre

Entre els esdeveniments ocorreguts l'any 1710 destaca l'ofensiva de l'exèrcit aliat, comandat pels generals Guido d'Starhemberg i James Stanhope, al front d'Aragó. El 27 de juliol van obtenir una important victòria a la batalla d'Almenar, a la comarca del Segrià, tal com anunciava una relació impresa a Barcelona. Segons el cronista del convent de Santa Caterina de Barcelona, la notícia de la victòria aliada a Almenar va arribar dos dies després, a través del comte d'Althan, general de l'exèrcit imperial: "Dia 29, a las 11 del migdia és arribat lo comte de Altem, enviat del Rey a la Reyna, ab la notícia de la victòria ha tinguda sa Magestat en Lleyda. Se ha disparat la artilleria y la gent per los terrats ab molta alegria". Segons consta en el dietari del Consell de Cent, aquell mateix dia la reina Elisabet Cristina va informar els consellers de Barcelona de la victòria conseguida a Almenar a través d'una carta que els va portar el marquès d'Erendazu.[115]

El dia 20 d'agost l'exèrcit aliat va obtenir una victòria encara més important, aquesta vegada prop de Saragossa, en l'anomenada batalla de Monte de Torrero. Segons el dietari del convent de Santa Caterina de Barcelona, la notícia va arribar a la ciutat quatre dies després amb una carta de Carles III a la reina i fou rebuda amb moltes mostres d'alegria: "Antes del Ave Maria se ha disparat la artilleria y luego per tota la ciutat se han fets molts fochs, ab molts tirs que se han disparat, ab molta alegria".[116]

La notícia de la batalla de Monte de Torrero, la darrera de les victòries importants de l'exèrcit aliat a la Península, va aparèixer a la *Gazeta de Barcelona*. A final d'octubre, la reina Elisabet Cristina va escriure a Benet Sala, bisbe de Barcelona, agraint-li la felicitació que aquest li havia enviat: "He visto una carta de 27 de agosto en que me hazeis presente el sumo consuelo y gozo que os ocasionó la feliz noticia

morts i ferits els aliats van perdre vint-i-un mil homes, mentre que els francesos van tenir onze mil baixes i cinc-cents presoners. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 329-335.

115. BUB, Manuscrits, Lumen Domus, 1701-1803, ms. 1007, p. 218, 29 de juliol de 1710. La notificació als consellers consta a: DACB, vol. XXVII, p. 29; *Relación distinta del combate...cerca de Almenara*. BPP, 11820. La notícia de la victòria aliada a la batalla d'Almenar fou publicada també a Lisboa per Antonio Pedrozo Galrao amb el títol *Relaçam da batalha que se deu entre os dous exercitos de Catalunha & e Castella em 27 de julho passado junto a Almenara. Publicada em 30 de agosto de 1710*. BC, F.Bon. 7533. Francesc de Castellví reprodueix una relació manuscrita sobre la batalla d'Almenar enviada a Barcelona, datada al campament de l'exèrcit aliat a les 5 del matí del 28 de juliol de 1710. Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*,... vol. 3, p. 165. Sobre la batalla d'Almenar, vegeu també: Rafael ALBERTÍ, *L'Onze de setembre*, p. 87-88.

116. BUB, Manuscrits, Lumen Domus, 1701-1803, ms. 1007, p. 219, 24 d'agost de 1710. Sobre l'arribada d'aquesta carta, vegeu també: Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas*, vol. 3, p. 78.

de la completa victoria que en el día 20 del mismo mes concedió la Divina Providencia sobre Zaragoza a las armas del Rey mi Señor".[117]

La situació es va capgirar amb motiu de la batalla de Brihuega, on el duc de Vendôme va derrotar un destacament que comandava James Stanhope, que fou fet presoner. L'endemà, dia 10 de desembre, el general Starhemberg va contraatacar amb la intenció de socórrer Stanhope, però fou aturat per Vendôme a la batalla de Villaviciosa. A pesar que hi hagué un gran nombre de baixes en un i altre bàndol, tant els aliats com els borbònics es van atribuir la victòria. Així, Rafael Figueró va publicar una relació en la qual s'assegurava que Starhemberg havia derrotat els borbònics, així com també una carta que el general aliat va enviar al rei Carles III, datada el 15 de desembre, en la qual l'informava d'un resultat favorable en la batalla.[118]

La producció periodística que es conserva a partir de l'any 1711 és molt reduïda. Una de les informacions destacades és la que explicava com el duc de Marlborough havia aconseguit passar una línia defensiva ideada pel duc de Villars i havia envaït França per Pas de Calais. Aquest sistema defensiu era l'anomenada "Línia de Non Plus Ultra", que fou batejada d'aquesta forma per Villars, convençut que els aliats no aconseguirien travessar-la. A final de desembre es van publicar les notícies que arribaven sobre l'estat del setge de Cardona, on el dia 21 les tropes enviades pel general Starhemberg van obligar els francesos a retirar-se. Abans d'acabar l'any es va publicar una carta, datada a Cremona el dia 11 de novembre, en la que Carles III assegurava als tres comuns que no acceptaria les proposicions fetes per França que fossin contràries als seus interessos i els prometia tot l'ajut necessari per continuar la guerra.[119]

En una línia semblant, el 10 de febrer de 1712 la *Gazeta de Barcelona* informava que a l'Haia s'havia fet pública una carta del rei Carles III, datada a Milà el 8 de novembre de l'any anterior, en la qual

---

117. BC, Manuscrits, Correspondència rebuda per Benet Sala, cardenal i bisbe de Barcelona, 1656-1715, vol. I, ms. 895, f. 2, 31 d'octubre de 1710; *Gazeta de Barcelona, publicada dia 27 de agosto de 1710*. AHCB, R SD 8.º. Sobre la batalla de Monte de Torrero i la segona entrada de Carles III a Madrid, vegeu: Rafael ALBERTÍ, *L'Onze de setembre*,... p. 88-89; i Joaquim ALBAREDA, *La Guerra de Sucesión de España...*, p. 292-304.

118. *Relación hecha por el general mayor conde de Amilton...de la milagrosa batalla que se consiguió en Brihuega el día 10 de deziembre 1710*. AHCB, B 1710 8.º op. 8; *Copia de la carta que el señor mariscal conde Guido de Starhemberg...* BC, F.Bon. 3019. Sobre la batalla de Villaviciosa, vegeu: Rafael ALBERTÍ, *L'Onze de setembre*, p. 94-95.

119. *Noticia del campo de Bac, a Benchevil y Oisy, y toma de las celebradas líneas de Arrás*. BC, F.Bon. 641; *Relación del feliz sucesso... en el socorro del castillo de Cardona*. AHCB, B. 1711 8.º op. 12; *Còpia de la Real carta ...* BUB, C-240/1/3-14 i BUB, B-54/1/1-28. Sobre la Línia de Non Plus Ultra, vegeu: A. LYNN, *The Wars of Louis XIV...*, p. 343.

instava els Estats Generals d'Holanda a fer tot el possible per obligar la reina d'Anglaterra a no admetre les propostes de pau de França i continuar la guerra. Al llarg de les setmanes següents, la gaseta va incorporar notícies breus procedents de l'Haia tot informant dels progressos de les negociacions de pau que s'estaven celebrant a Utrecht. En la gaseta publicada el 18 de març s'explicava que els plenipotenciaris dels països europeus havien acudit a aquella ciutat a final de gener per iniciar les converses de pau.[120]

La *Gazeta de Barcelona* va iniciar una nova etapa a partir de juliol de 1713. El 31 d'aquell mes apareixia el primer número de la sèrie que Rafael Figueró va publicar durant el setge de Barcelona. Aquest número contenia la resolució presa per la Junta de Braços de continuar la guerra: "Con maduro acuerdo y pluralidad de votos, el día 6 del presente resolvieron los Braços Generales tomar las armas y alistar tropas, a mayor gloria de Dios y exaltación de su Santíssimo nombre, en defensa de la justa causa de la Magestad Católica y de su Augustíssima casa y por conservación de las libertades y privilegios de Cathaluña". La gaseta explicava que el 25 de juliol l'exèrcit borbònic havia arribat a les portes de Barcelona amb la intenció d'iniciar el setge, tot reproduint la carta que el duc de Pòpoli va fer arribar a la ciutat, instant les autoritats a obrir les portes i a rendir-se. Incloïa també la resposta de les autoritats catalanes: "Que las portas y plaça de la ciutat de Barcelona se han tancat y defensat dels enemichs que la intentan y han intentat invadir. Que esta ciutat y tot lo Principat prosegueixen la guerra, conseqüentment a la innata fidelitat que conservan a son soberà".[121]

La gaseta publicada per Rafael Figueró, que poc després va adoptar el nom de *Diario del sitio y defensa de Barcelona*, explicava, en forma de diari, els esdeveniments més significatius que succeïen a la ciutat, acompanyats, de tant en tant, per notícies arribades de l'interior del país. Tot i que en menor mesura, per culpa del bloqueig que vivia la ciutat, de tant en tant incorporava notícies procedents d'Europa. La major part del seu contingut, però, se centrava a explicar les operacions

120. *Gazeta de Barcelona, publicada [10] de febrero 1712*. BPP, 11820. La carta del rei fou també impresa i distribuïda en un full a part. *Cartas dadas y representaciones hechas a los Estados Generales...* BUB, B-65/4/1-20; *Gazeta de Barcelona, publicada a 18 de março 1712*.

121. *Gazeta de Barcelona, publicada a 31 de julio de 1713*. BC, F.Bon. 661. Una edició facsímil dels quaranta-dos números de la sèrie del *Diario del sitio y defensa de Barcelona*, que abasten des del mes de juliol de 1713 fins a l'agost de 1714, consta a: Agustí ALCOBERRO, Mireia CAMPABADAL i Xevi CAMPRUBÍ, *El setge de Barcelona...*

contra els cordons borbònics que portaven a terme els defensors de la ciutat, els bombardeigs de l'exèrcit francoespanyol i altres detalls relacionats amb aspectes militars. Òbviament, com en tota obra amb finalitat propagandística, la gaseta de Figueró tendia a enaltir el paper dels defensors i a minimitzar els progressos de l'exèrcit borbònic.

Cal destacar també la publicació, el novembre de 1713, del *Despertador de Catalunya*, un pamflet imprès per Rafael Figueró per encàrrec de la Junta de Braços que tenia com a objectiu explicar al món les raons per les quals aquesta institució —que en aquell moment era el màxim òrgan de govern de Catalunya— havia decidit no acceptar els termes del Tractat d'Utrecht ni la submissió a Felip V i, per tant, continuar la guerra. Una prova de la intenció de divulgar aquest pamflet per Europa és que se'n conserva una edició en italià. De la mateixa manera, Figueró va publicar també una obra semblant en castellà, titulada *Crisol de Fidelidad*, que, a grans trets, contenia els mateixos arguments.[122]

Al llarg dels primers mesos de l'any 1714 el *Diario del sitio* es va fer ressò de la revolta que hi hagué a l'interior del país en protesta per les anomenades "quinzenades", un impost exigit per Felip V a tots els pobles i ciutats. La gaseta apareguda el 7 de març, per exemple, contenia una explicació de la revolta, que havia començat a principi del mes de gener i que s'havia estès ràpidament: "Fatigado el país de las insoportables vexaciones, donativos y opressión de los enemigos y movidos los naturales de la alta providencia del Señor y del amor a su Magestad Cesárea y Católica (que Dios guarde) y a la patria, empeçaron a tomar las armas". Felip de Ferran i de Sacirera, ambaixador català a la Haia, assegurava als consellers de Barcelona que per Holanda circulaven notícies d'una gran revolta: "Per esta Cort se publica haver-se tota Catalunya levantat, dient uns ser estats los sucesos favorables a V.E. y altres contraris".[123]

Cap a final del mes de febrer es va publicar una relació sobre un atac que les fragates del coronel Sebastià Dalmau i del capità Antonio Martínez, amb l'ajut de catorze embarcacions menors, van llançar contra

122. *Despertador de Cathalunya*... BUB, B/45/3/8-3; *Svegliarino di Catalogna*... BM; D VII 12.º 21; *Crisol de fidelidad*... BUB, B-45/3/21-18. Sobre aquestes obres, vegeu: Joaquim Albareda, *Escrits polítics del segle xviii*. Tom I: Despertador de Catalunya i altres textos; i Tom V: Escrits del moment republicà de 1713-1714, Barcelona-Vic, IUHJVV-Eumo, 1996-2011.

123. AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes, 1714, 1B-X-127, n. 70, 22 de febrer de 1714; *Continuación del diario del sitio y defensa...7 de março 1714*. BC, F.Bon. 684. Sobre la "revolta de les quinzenades", vegeu: Rafael Albertí, L'Onze de setembre,... p. 200-206.

la flota franco-espanyola que bloquejava el port. Els catalans van agafar per sorpresa els enemics i, segons la notícia, van aconseguir capturar dos vaixells de guerra i tretze de transport, carregats de municions, farina, peix i altres provisions. Inicialment, la notícia fou publicada en el *Diario del sitio* del dia 7 de març, però, a més, Figueró va imprimir una relació més detallada, amb el títol de *Individual verdadera relación de lo sucedido a vista de el muelle de Barcelona, día y noche de el apóstol san Mathías de este año de 1714*.[124]

Un altre fet rellevant va succeir el 22 d'abril, quan uns vaixells procedents de Mallorca van aconseguir esquivar el bloqueig marítim i entrar al port de Barcelona. En l'estol hi viatjava un emissari del virrei de Mallorca que transportava unes cartes, datades a Viena el 28 de març, en les quals l'emperador Carles VI informava els tres comuns de la signatura de la pau amb França. A pesar d'això, el rei assegurava que seguiria fent tot el possible per alliberar Barcelona del setge. El contingut d'aquelles cartes, que foren reproduïdes en el *Diario del sitio* del 26 d'abril de 1714, fou interpretat com un senyal que s'estava preparant una expedició d'ajut militar.[125]

El setge de Barcelona es va començar a endurir a partir del 17 de maig, quan l'exèrcit borbònic va aconseguir ocupar el convent de Caputxins, fora muralles, i va iniciar un intens foc de morter contra la ciutat. Els números del *Diario del sitio* del mes de juny, la publicació dels quals es va endarrerir per culpa d'una bomba que va caure al taller de Rafael Figueró, explicaven amb detall els estralls que causava a la ciutat el bombardeig borbònic. En el número aparegut el 4 de juny, la gaseta assegurava ser "digno de toda admiración el valeroso ánimo de los naturales y habitantes de Barcelona, pues passando de siete mil las bombas que hasta este día han caído dentro de la plaça".[126]

L'estratègia emprada pel duc de Pòpoli, tanmateix, no va aconseguir l'objectiu desitjat, per la qual cosa el juliol de 1714 fou substituït pel duc de Berwick. És interessant reproduir un fragment de la gaseta que recollia la resposta que el general Antoni de Villarroel, comandant

---

124. *Continuación del diario del sitio...7 de março 1714.* BC, F.Bon. 684; *Individual verdadera relación de lo sucedido...* AHCB, R SD 8.º.

125. *Continuación del diario del sitio...26 de abril 1714.* BC, F.Bon. 688. Les cartes de l'emperador i l'emperadriu als tres comuns foren reproduïdes també per separat. *Las molt afavoridas cartas...* BC, 2-V-C1/40; *Cartas escritas per las S.C.C. y Reals Magestats...* BUB, C-240/1/3-19; *Còpia de las Reals Cartas...* BUB, C-240/1/3-20.

126. *Continuación del diario del sitio...17 de junio de 1714.* BC, F.Bon. 695. Sobre els bombardeigs borbònics dels mesos de maig i juny de 1714, vegeu: Rafael ALBERTÍ, *L'Onze de setembre*, p. 221-226.

en cap de l'exèrcit que defensava Barcelona, va enviar al marquès de Guerchy, general de les tropes franceses, quan aquest li va comunicar la imminent arribada de Berwick: "Y si llegare (como V.E. me lo participa) el señor mariscal de Berbich, esperaré con la práctica de mis obras hazerme digno de la consideración de tan grande cavallero y general, y en la guerra me adquiriré la gloria de defenderme como pueda".[127]

Amb Berwick al capdavant, l'exèrcit de les Dues Corones va canviar de mètode i, tal com manaven els cànons militars de l'època, va concentrar el foc d'artilleria sobre les muralles, per tal d'obrir-hi un pas. Abans d'acabar el mes de juliol de 1714 el *Diario del Sitio* explicava que les defenses de la ciutat començaven a patir els estralls de la nova estratègia: "Insistiendo los enemigos en el empeño de abrir brecha, hizieron todo el día un fuego horroroso y derribada la frente de la muralla en el medio de la cortina que tira del baluarte de Santa Clara a la medialuna de la Puerta Nueva, quedaron abiertos hasta 50 passos del parapeto". Un cop fetes unes quantes obertures, Berwick va ordenar l'assalt general que, amb moltes dificultats, va aconseguir la capitulació de Barcelona. La gaseta publicada per Rafael Figueró, això no obstant, ja no va poder explicar els combats que van tenir lloc el dia 11 de setembre de 1714. El darrer número que es conserva del *Diario del sitio y defensa de Barcelona* portava data del 23 d'agost, per bé que els esdeveniments que explicava abasten només fins el dia 8 d'aquell mes.[128]

La notícia de més actualitat que es va publicar a Barcelona abans que la ciutat caigués en poder de l'exèrcit borbònic fou la narració de la victòria que Antoni Desvalls, marquès del Poal, i el coronel Ermengol Amill van obtenir a la batalla de Talamanca, el 13 d'agost de 1714, que fou publicada per Rafael Figueró en una relació redactada partint de les cartes enviades per Desvalls i del testimoni del capità de cavalleria Juan de la Villa, que fou qui les portà a Barcelona.[129]

La caiguda de Barcelona, l'11 de setembre de 1714, fou anunciada en una gaseta impresa per Josep Texidó. Posteriorment, l'impressor va ampliar la informació en una relació que explicava l'assalt final amb més detall. Aquesta relació, a més, anunciava la formació d'una Junta

127. *Continuación del diario del sitio...9 de julio de 1714*. BC, F.Bon. 698.

128. *Continuación del diario del sitio...10 de agosto de 1714.* BC, F.Bon. 701; *Continuación del diario del sitio...23 de agosto de 1714.* BC, F.Bon. 702.

129. *Noticias particulares de las operaciones del marqués del Poal...* BC, F.Bon. 3049. Sobre la batalla de Talamanca, vegeu: Rafael Albertí, *L'Onze de setembre*, p. 292-294; i Francesc Xavier Hernàndez i Xavier Rubio (coord.), *Talamanca 1714. Arqueologia d'una batalla*, Calafell: Llibres de Matrícula, 2009.

de Govern per administrar la ciutat, encapçalada per José Patiño, i narrava l'entrada oficial del duc de Berwick a Barcelona, que va tenir lloc el 18 de setembre.[130]

ELS ANYS DE POSTGUERRA (1714-1718)

Després del setge de Barcelona, Josep Texidó fou nomenat impressor reial i va assumir el monopoli de la publicació de notícies. Des d'aleshores va encarregar-se de l'edició d'una gaseta setmanal que portava per títol *Noticias de diferentes partes*, el contingut de la qual, moltes vegades, coincidia amb el de la *Gaceta de Madrid*. A grans trets, les gasetes de postguerra incorporaven notícies procedents de les principals capitals europees com, per exemple, Viena, Venècia, Londres o París, que feien referència, principalment, a la Gran Guerra del Nord, que es va perllongar fins l'any 1721, o bé a l'anomenada Setena Guerra Turcoveneciana, que va tenir lloc de 1714 a 1718. L'entrada de l'Imperi romanogermànic en el conflicte va suposar l'inici de la Tercera Guerra Austroturca, que es va desenvolupar de 1716 a 1718. De les *Noticias de diferentes partes* impreses per Texidó es conserven tres sèries gairebé completes dels anys 1715, 1716 i 1717, cosa que permet seguir la informació que es publicava a Barcelona setmana rere setmana sobre aquells esdeveniments.

A través d'aquesta gaseta es poden resseguir els preparatius de l'exèrcit de Felip V, des de principi de l'any 1715, per a conquerir Mallorca. L'ocupació va iniciar-se amb el desembarcament de l'exèrcit borbònic a cala Ferrera, a l'est de l'illa de Mallorca, el 16 de juny d'aquell any. Poc després, la gaseta de Texidó informava que el cavaller François Bidal d'Asfeld havia entrat a la ciutat de Palma i que s'havien rendit també els forts de Cabrera i d'Eivissa. Segons la gaseta, la notícia de la caiguda de Palma va arribar a Barcelona el dia 4 de juliol, o sigui, dos dies després.[131]

En aquelles dates les *Noticias de diferentes partes* informaven sobre la revolta jacobita que va tenir lloc a Anglaterra el 1715, amb la intenció de coronar James Stuart, el "vell pretendent", fill del destronat

130. *Noticias de diferentes partes...22 de setiembre de 1714*. BC, F.Bon. 3050; *Relación distincta de lo sucedido en la entrada de las armas de su Magestad en Barcelona, desde 11 hasta 19 del corriente*. ABEV, Varis 211, 144. Per a una explicació detallada de l'assalt final, vegeu: Rafael ALBERTÍ, *L'Onze de setembre*,... p. 311-374.

131. *Noticias de diferentes partes...22 de junio de 1715*. BC, F.Bon. 742; *Noticias de diferentes partes...6 de julio de 1715*. BC, F.Bon. 744. Sobre la conquesta borbònica de Mallorca, vegeu: Mateu COLOM, "La Guerra de Successió a les Balears",... p. 389-390.

Jaume II. La gaseta apareguda el 27 de juliol, per exemple, incorporava una breu informació procedent de Londres, segons la qual la Cambra dels Comuns havia acusat del delicte d'alta traïció Henry St. John, vescomte de Bolingbroke. Al llarg de les setmanes següents, la premsa de Barcelona va informar del procés obert contra Robert Harley, comte d'Oxford, primer ministre durant el regnat d'Anna d'Anglaterra.[132]

Un dels esdeveniments més destacats que es van produir abans d'acabar l'any 1715 fou la mort del rei Lluís XIV. La gaseta publicada el 28 de setembre informava que el dia 25 del mes anterior el monarca francès havia rebut el viàtic. Posteriorment, els detalls dels darrers dies de vida del rei francès, que morí el primer de setembre, així com també la celebració del funeral, van aparèixer en una relació més extensa publicada també per Texidó.[133]

L'any 1716 es va iniciar la Tercera Guerra Austroturca, que suposava el trencament de la pau que els imperis romanogermànic i otomà havien signat a Karlowitz el 1699. Una de les primeres notícies que es van publicar a Barcelona amb relació a aquest conflicte fou la que informava de la victòria que el príncep Eugeni de Savoia va obtenir a la batalla de Petrovaradin, el 5 d'agost. L'anunci d'aquest esdeveniment va aparèixer a la gaseta del 19 de setembre, tot i que Texidó va publicar també una relació més detallada.[134]

Amb motiu de l'inici d'aquesta guerra, la gaseta de Texidó va augmentar la seva extensió durant unes setmanes, de manera que va passar de quatre a vuit pàgines. De fet, es tractava d'una gaseta "doble", ja que les primeres pàgines portaven el títol de *Diario y continuación de las operaciones del exército alemán contra los otomanos* i tot seguit, a l'interior, figuraven les *Noticias de diferentes partes*. En aquest cas, es tractava d'una reproducció d'una gaseta d'Holanda i de la *Gaceta de Madrid*, respectivament. El novembre de 1716 la gaseta va tornar a canviar el títol per informar de la rendició de Temesvar, que havia caigut en poder de l'exèrcit imperial a mitjan mes d'octubre.[135]

Les gasetes publicades a Barcelona aportaven també molts detalls sobre la repressió engegada per Felip V contra els catalans. Així, per

132. *Noticias de diferentes partes...27 de julio de 1715*. BC, F.Bon. 748.

133. *Noticias de diferentes partes...28 de setiembre de 1715*. BC, F.Bon. 757; *Sucinta relación de las cosas mas principales...* BUB, C-240/6/5-14.

134. *Noticias de diferentes partes...19 de setiembre de 1716*. BC, F.Bon. 809; *Primeras noticias venidas por Paris de la derrota que las armas alemanas...* BUB, B-65/5/15-6.

135. *Diario y continuación de las operaciones del exército alemán contra los otomanos...traducido de la Gazeta de Olanda, publicado allí el martes en 8 de setiembre 1716*. ABEV, Varis 211, 286; *Noticias de la rendición de Temisvar...* BUB, B-65/5/15-15.

exemple, en el número aparegut el 27 de març de 1715 hi figurava una breu referència al fet que el general Josep Moragues havia estat capturat quan intentava embarcar-se a la platja de Sant Bertran, prop de la muntanya de Montjuïc. La setmana següent, la gaseta informava que Moragues fou executat el 27 de març, juntament amb un altre capità i un trompeta que l'acompanyaven. A més, la notícia explicava que el cos del general havia estat trossejat i el seu cap penjat en una gàbia al portal de Mar.[136]

La gaseta de 2 de novembre de 1715 informava que els germans Pocurull i uns pagesos de Prades, als quals els havien trobat una gran quantitat d'armes amagades en una cova, havien estat executats a la plaça del Born de Barcelona. Una altra notícia publicada a final d'aquell mes assegurava que quatre lladres que havien robat i mort un tinent de l'exèrcit espanyol al Montsec havien estat també executats al Born. En aquest cas, els seus caps van ser exposats a les portes de Balaguer i d'Àger.[137]

Les gasetes acostumaven a informar també de la construcció de la Ciutadella. Així, per exemple, un número aparegut el 5 de desembre de 1716 assegurava que els treballs avançaven amb normalitat, per tal de desmentir, segons es deia, unes informacions publicades a Holanda, segons les quals les obres havien estat suspeses durant l'hivern per culpa del fred. Uns mesos després, el març de 1717, la gaseta de Texidó anunciava que, un any després d'haver-se posat la primera pedra a la Ciutadella, havien començat la construcció dels baluards. El maig d'aquell any la gaseta explicava que els propietaris de les cases que ocupaven la futura esplanada havien estat informats de les condicions de la demolició.[138]

Finalment, a finals d'octubre de 1717 la gaseta informava que el rei Felip V havia aprovat la creació de la Universitat de Cervera. Segons la notícia, datada a Madrid el 12 d'octubre, la nova universitat havia d'agrupar totes les altres que hi havia al Principat les quals, a partir d'aleshores, quedaven suprimides.[139]

---

136. *Noticias de diferentes partes...27 de março de 1715*. BC, F.Bon. 729; *Noticias de diferentes partes...1 de abril de 1715*. BC, F.Bon. 730. Sobre les detencions de Moragues i d'altres militars catalans, vegeu: Agustí ALCOBERRO, *L'exili austriacista...*, p. 46-54.

137. *Noticias de diferentes partes...2 de noviembre de 1715*. BC, F.Bon. 762. *Noticias de diferentes partes...27 febrero de 1717*. BC, F.Bon. 830.

138. *Noticias de Ungría, Norte y otras partes...* BC, F.Bon. 820; *Noticias de diferentes partes...13 de março de 1717*. BC, F.Bon. 832. La notícia sobre l'inici de la construcció dels baluards de la Ciutadella va aparèixer a la *Gaceta de Madrid, del martes 30 de março de 1717*; *Noticias de diferentes partes...8 de mayo de 1717*. BC, F.Bon. 840.

139. *Noticias de diferentes partes...30 de octubre de 1717*, BC, F.Bon. 865. La notícia sobre la Universitat de Cervera havia aparegut prèviament a la *Gaceta de Madrid, del martes 12 de octubre de 1717*.

Guerra de la Quàdruple Aliança (1718-1720)

La Guerra de la Quàdruple Aliança es va desenvolupar entre els anys 1718 i 1720 i fou el resultat de l'intent de Felip V, aconsellat pel seu primer ministre, el cardenal Giulio Alberoni, de recuperar alguns dels territoris que havia perdut arran de la signatura del Tractat d'Utrecht, el 1713, principalment Sardenya i Sicília. Com a resposta, França, Anglaterra, Holanda i Àustria van formar una aliança amb l'objectiu d'aturar les ambicions del monarca espanyol. Les primeres hostilitats es van produir cap a final de 1717, quan la flota espanyola, simulant que es dirigia cap al llevant mediterrani per participar en la guerra contra els turcs, va envair l'illa de Sardenya. El 16 d'octubre d'aquell any la gaseta publicada per Josep Texidó informava que Juan Francisco de Bette, marquès de Lede, havia arribat a la capital catalana de pas cap a Madrid per donar la notícia al rei Felip V de la rendició de la ciutat de Càller.[140]

El juliol de 1718 el marquès de Lede va desembarcar a Sicília. Un mes després, però, la flota anglesa, comandada per l'almirall Byng, va derrotar l'armada espanyola en l'anomenada batalla de Cap Passaro. En relació amb aquest enfrontament es conserva una carta que James Craggs, secretari d'estat britànic, va enviar a Isidro Casado de Acevedo, marquès de Monteleón, ambaixador espanyol a Londres, en la qual justificava l'atac. Posteriorment, Texidó va publicar algunes notícies sobre els progressos de l'exèrcit del marquès de Lede, com, per exemple, la victòria que va obtenir a la batalla de Milazzo, l'octubre de 1718, i a la batalla de Francavilla, el juny de 1719.[141]

En el marc de la Guerra de la Quàdruple Aliança cal destacar les accions que l'exèrcit francès va dur a terme en territori català, comandat, paradoxalment, pel duc de Berwick. El mariscal francès va reclutar un grup de fusellers catalans que, capitanejats per Miquel Barceló, àlies Carrasquet, van portar a terme diverses accions, entre les quals destaca l'intent d'ocupar la ciutat de Valls, el desembre de 1719. Els detalls d'aquesta acció foren publicats en una notícia impresa per

140. *Noticias de diferentes partes...16 de octubre de 1717*. BC, F.Bon. 863.

141. *Respuesta que dió Mons. Craggs...* BUB, M-3219-1; *Relación de los progressos de las armas españolas en el Reyno de Sicilia, delante de Melazo...* ABEV, Varis 211, 152; *Relación de la batalla que en 20 de junio de 1719 se dio en el campo de Francavilla...* BM, F 38 8.º 15. Aquesta relació fou publicada també a Madrid, per Juan de Ariztia. US, A 111/021(24). A banda d'això, Josep Texidó va imprimir una altra notícia sobre la batalla de Francavilla. *Relación de lo sucedido en el Reyno de Sicilia...* BC, F.Bon. 9162. Aquesta incorporava dues cartes que el marquès de Lede va enviar al comte de Montemar, que era a Palerm, per informar-lo d'aquella victòria. Les dues cartes foren impreses separadament per Texidó. *Copia de carta del señor marqués de Lede...* BC, F.Bon. 7679.

Josep Texidó, segons la qual Carrasquet, a qui qualificava de "rebelde" i "facineroso", comptava amb uns cinc-cents efectius.[142]

Les condicions del Tractat de la Haia, que posava fi a la Guerra de la Quàdruple Aliança, acceptades per Felip V el maig de 1720, van ser impreses a Barcelona per Josep Texidó. Després de la fi de la guerra aquest impressor va publicar algunes notícies sobre la campanya portada a terme pel marquès de Lede per alliberar Ceuta del setge de l'exèrcit marroquí. A final de desembre, el papa Climent XI felicitava el rei Felip V per l'alliberament d'aquella ciutat, en una carta que fou impresa a Barcelona per Francesc Guasch. Sembla que en aquests anys Guasch tornava a apostar per la publicació de notícies, a pesar del privilegi que tenia Texidó. Una altra mostra és una relació en la qual explicava els danys que una forta tempesta va provocar a Madrid el setembre de 1723. De resultes d'una inundació que hi hagué dins el palau del comte d'Oñate van morir ofegats el marquès de Castel-Rodrigo i Tiberio Caraffa, que havien estat capità general de Catalunya i governador de Girona, respectivament, en temps de dominació borbònica.[143]

Epíleg: l'abdicació de Felip V (1724)

L'abdicació del rei Felip V en favor del seu fill, el príncep Lluís, és el fet històric que tanca el catàleg de notícies publicades a Barcelona. El decret que contenia l'abdicació, signat el 10 de gener de 1724, va aparèixer a la *Gaceta de Madrid* del 18 de gener i posteriorment fou reproduït per Josep Texidó a Barcelona, amb el títol de *Decreto que se ha sacado del capítulo de la Gazeta de Madrid, que contiene lo siguiente*.[144]

Poc després, Francesc Guasch va publicar una relació que contenia la narració dels actes que es van celebrar a Madrid el 9 de febrer de 1724 amb motiu de la coronació del rei Lluís I. Al seu torn, Texidó en va publicar una altra que, en aquest cas, explicava les celebracions que es van fer a Barcelona el dia 11 de març amb motiu de la coronació del

142. *Relación de la gloriosa defensa que la villa de Valls...* BM, F 2 8.º 15.

143. *Tratado comunmente llamado de la Quatriple Alianza...* BUB, B-39/4/9-17; Primera relación de los progressos y triunfos...contra los africanos infieles... BM, F 3 8.º 37; *Copia de carta escrita por su Santidad al Rey nuestro Señor...* BUB, C-240/6/14-11; *Funesta relación de lo acaecido en esta villa de Madrid...* BC, F.Bon. 8337. La notícia sobre la tempesta havia aparegut prèviament a la *Gaceta de Madrid, del martes 21 de septiembre de 1723*.

144. *Decreto que se ha sacado...* BUB, M-3219-4. Josep Texidó va publicar una carta que el rei Felip V va escriure al seu fill en la qual li comunicava la seva renúncia al tron i li donava uns quants consells. *Copia de carta que escrivió (de propia mano) al Rey nuestro Señor don Luis Primero...* BUB, M-3219-10.

nou rei. A més, es conserven també les cròniques de les festes que per aquest mateix motiu es van celebrar al llarg d'aquell mes a Vilafranca del Penedès i a Manresa, impreses per Domènec Taller, administrador de la impremta de Maria Martí, així com també les que es van fer a Mataró i Lleida, publicades per Joan Piferrer.[145]

145. *Promta y verídica enarración del plausible aparato...* BUB, M-3219-13; *Relación de las festivas demonstraciones con que se esmeró la ciudad de Barcelona...* BUB, M-3219-13; *Breve compendio de los festivos aplausos con que se esmeró la villa de Villafranca del Panadés...* BUB, B-54/7/26-21; *Relación de los festivos aplausos y singulares demostraciones conque la ciudad de Manresa...* BUB, B-54/7/26-20; *Breve noticia de los alegres júbilos con que la ciudad de Mataró...* BUB, M-3219-11; *Relación de las festivas demonstraciones con que la antigua y nobilíssima ciudad de Lérida...* AHCB, B 1724 8.º op. 6.

FUNDACIÓ
NOGUERA

CONCLUSIONS

Les conseqüències de la Guerra dels Segadors foren molt negatives per a la impremta catalana, com ho mostra el fet que un total de vuit propietaris, per motius diversos, van morir al llarg d'aquell conflicte. Si bé, gràcies a la intervenció dels successors, un total de cinc impremtes van aconseguir sobreviure, la productivitat es va veure molt afectada. Això, afegit a la situació general de la postguerra, va comportar que l'activitat editorial trigués més de vint anys a començar a recuperar-se. De fet, no fou fins l'any 1671 que a Barcelona es va obrir una nova impremta.

La davallada demogràfica causada per la guerra i, sobretot, per l'epidèmia de pesta que va castigar Barcelona l'any 1651, va afavorir l'arribada de treballadors procedents de l'interior del país. En el cas de la impremta, de tots els individus que exercien aquest ofici a la capital catalana en la segona meitat del segle XVII i primer quart del XVIII dels quals es coneix l'origen, només un 32% havia nascut en aquesta ciutat. Els canvis demogràfics van propiciar un relleu generacional en el sector editorial, amb la incorporació, com a propietaris, administradors o simples treballadors, d'un bon nombre de joves que havien nascut durant els anys de guerra. Aquesta nova generació va saber aprofitar la recuperació econòmica que es va produir a Catalunya a partir del darrer terç del segle XVII, com ho demostra l'augment tant de la quantitat d'impremtes com de la producció, que va assolir uns nivells mai vistos fins aleshores. L'increment dels llibres publicats a Barcelona l'any 1670 respecte del 1700 fou del 271%. D'altra banda, l'existència de dotze tallers tipogràfics en funcionament a la capital catalana al tombant de segle, representava un augment del 140% en relació amb les que hi havia obertes el 1652.

En qualsevol cas, la impremta de Barcelona no podia competir, ni de bon tros, amb els principals centres editors europeus, més ben equipats tant pel que fa a infraestructura com a recursos humans. Les impremtes de ciutats com París, Lió o Venècia disposaven d'una oferta més àmplia i a uns preus més assequibles, cosa que, en alguns casos, feia més rendible importar diversos títols en quantitats petites que no pas fer-ne edicions senceres. La influència europea, en qualsevol cas, fou determinant en el desenvolupament de la impremta catalana. A més de la tecnologia i els coneixements, Barcelona va importar elements organitzatius com, per exemple, les quotes de productivitat o la regulació de l'aprenentatge. Els usos i els costums de l'ofici, sobretot els relacionats amb aspectes corporatius, eren gairebé idèntics als de França o Alemanya, cosa que s'explica perquè aquestes pràctiques van arribar a Catalunya paral·lelament a l'expansió de l'ofici per Europa. Molts dels primers impressors que van treballar a Barcelona, com Nicolau Spindeler o Joan Rosenbach, eren d'origen alemany, de la mateixa manera que al segle XVII algunes de les principals impremtes foren regentades per individus d'origen francès, com Sebastià de Cormellas, Sebastià Mathevat o els germans Pere i Antoni Lacavalleria.

Els factors que van impedir que la impremta catalana assolís una dimensió comparable a la d'algunes ciutats d'Europa són diversos. Una legislació restrictiva encaminada a impedir la difusió de la doctrina protestant no va ajudar, certament, al creixement de la indústria editorial. El dubte, en aquest sentit, és saber si sense la censura prèvia i les traves burocràtiques la impremta catalana hauria pogut assolir un nivell equiparable al d'alguns països europeus on la religió protestant era acceptada. En qualsevol cas, el factor més important que va condicionar el creixement fou la manca de capacitat financera, una circumstància que, de fet, era extensiva a tota la indústria catalana. La situació econòmica dels propietaris limitava el volum de la producció editorial, en la mesura que els recursos financers eren imprescindibles per disposar d'una bona infraestructura, sobretot pel que fa a premses i lletres. Això, lògicament, repercutia en la quantitat anual de llibres que una impremta era capaç d'editar. La limitada capacitat econòmica va abocar les impremtes, sobretot les més petites, a posar en pràctica una economia de subsistència, basada en la impressió d'obres de poca extensió, que requerien una inversió mínima i que proporcionaven beneficis a curt termini. Aquesta és una de les raons que expliquen el perquè Barcelona es va convertir en un gran centre de producció de plecs solts.

La debilitat de la impremta catalana es constata per la necessitat que tenien els editors de recórrer als recursos financers de l'època, com

eren els censals i les lletres de canvi. La manca de capital suficient es comprova també en la pràctica, molt estesa en la majoria d'oficis, de crear societats, una fórmula utilitzada habitualment per compartir les despeses i minimitzar el risc. L'ús de les diverses formes de finançament mostra les dificultats que tenien els petits impressors per disposar de la infraestructura necessària, cosa que els obligava, sobretot pel que fa a les lletres, a haver de recórrer al mercat d'ocasió. Això explica també el descens de la qualitat de les impressions que hi hagué a partir del segle xvii, provocada, en gran part, per la utilització de tipus de lletra molt gastats, però també per la voluntat dels impressors d'abaratir els costos i poder vendre els llibres a preus més assequibles i aptes per a un nombre de gent més ampli.

Enmig dels petits impressors, amb capacitat per imprimir poc més d'un llibre a l'any, van sobressortir alguns propietaris de classe mitjana, com foren Sebastià de Cormellas o Antoni Lacavalleria, que gaudien d'una elevada posició econòmica. La figura d'aquests empresaris o mercaders-editors, va tenir una importància cabdal en el desenvolupament de la impremta catalana. Per damunt d'aquests, això no obstant, va destacar la figura de Rafael Figueró, la impremta del qual se situava, tant en dimensió com en producció, a l'alçada de les impremtes europees de nivell mitjà-alt. Figueró constitueix un cas atípic, ja que a pesar de provenir d'un entorn familiar modest, amb els anys va arribar a bastir la impremta més important de la Catalunya moderna.

No es pot menystenir tampoc l'important paper que les institucions catalanes van exercir en el desenvolupament de la indústria editorial, ja que una part important de la producció provenia dels encàrrecs que feien tant la Generalitat com el Consell de Cent. Destaca, en aquest sentit, la publicació de grans obres de caràcter legislatiu i jurídic, com les Constitucions de Catalunya o els llibres de decisions de la Reial Audiència, que van donar feina a algunes impremtes de Barcelona durant mesos.

L'augment del nombre d'impremtes i d'impressors que hi va haver a Barcelona a partir del darrer terç del segle xvii va tenir fortes conseqüències sobre l'organització corporativa del sector. El procés d'especialització, consolidat a mitjan segle xvi, amb la creació de la confraria dels llibreters, va donar lloc a l'existència de dos col·lectius diferenciats: els que es dedicaven a imprimir llibres i els que els enquadernaven i els venien al detall. Les expectatives dels impressors van topar amb els interessos dels llibreters, que, gràcies a un privilegi reial, tenien ben delimitada la seva activitat. Les ordinacions concedides als llibreters, en aquest sentit, impedien als impressors la venda al detall de llibres

públicament. La lluita dels impressors per aconseguir el dret de vendre llibres a la porta del taller, així com les reivindicacions per tenir una confraria pròpia i formar part de l'estructura jeràrquica urbana, va desencadenar un conflicte que va durar gairebé quaranta anys i que va tenir diferents derivacions, sempre amb el lliure comerç de rerefons. Els llibreters, per la seva banda, van interferir en l'activitat dels impressors amb l'obertura de tallers tipogràfics propis, argumentant que la impremta era una art liberal i que, per tant, qualsevol persona, independentment de la seva posició social, la podia exercir.

Entre els impresos de poca extensió, com eren els plecs solts, hi figurava la premsa, constituïda principalment per les gasetes i les relacions, uns fulls de mida quart que acostumaven a tenir quatre pàgines o vuit a tot estirar. Per les seves característiques, preu de venda, formes de distribució i pautes de consum es tractava d'un producte equiparable a l'anomenada *literatura de canya i cordill*, que va gaudir d'una gran acceptació popular a tot Europa. L'anàlisi dels mètodes de producció i difusió permeten concloure que al segle XVII es van posar les bases de la futura premsa de massa. Fins i tot, les tècniques narratives eren similars a les de l'època contemporània, com es constata per la utilització de les anomenades *6W*. Les funcions dels mitjans de comunicació de massa —formar, informar, entretenir i persuadir— també eren presents en la premsa que es publicava a l'època moderna. Per a acabar-ho d'adobar, l'existència d'uns nivells d'alfabetització més alts del que fins fa poc es pensava, feia que la bossa de lectors potencials fos també molt més elevada.

El fenomen de la premsa va prendre un fort impuls a Europa a principi del segle XVII. A Catalunya, tal com va succeir arreu del continent, la producció de notícies va experimentar un gran salt quantitatiu a partir de 1683, coincidint amb l'inici de la Gran Guerra Turca. En el cas català, a més, aquella dècada va contemplar la definitiva consolidació de la premsa periòdica. De la mateixa manera, els grans conflictes internacionals que van esclatar al llarg dels anys següents, principalment la Guerra dels Nou Anys i la Guerra de Successió, van generar una dinàmica informativa i propagandística que es va traduir en un gran increment de la publicació de gasetes, relacions i pamflets, els tres formats característics de l'època. Un moment important d'aquest procés va tenir lloc l'any 1695, quan Rafael Figueró va publicar la *Gaceta de Barcelona*, la primera publicació periòdica de la història de la premsa catalana formada exclusivament per informació pròpia.

Les impremtes de Barcelona es dedicaven sobretot a la reedició d'impresos que tenien el seu origen en les principals capitals europe-

es, com Madrid, París, Roma, Brussel·les o Amsterdam. La circulació de la informació era possible gràcies a l'existència de grans xarxes de correu, com els anomenats "correo de Flandes", "de Francia" i "de Italia". El lliure trànsit dels missatgers s'assegurava a través d'uns acords internacionals que permetien la utilització de rutes que passaven per països diferents. A pesar del retard i les interrupcions causades per factors com, per exemple, la inseguretat dels camins o les inclemències meteorològiques, el servei de correu a l'Europa moderna era eficient i, fins i tot, ràpid, tenint en compte les possibilitats de l'època. Un correu a cavall acostumava a recórrer la distància que separa Barcelona i Madrid en vuitanta-quatre hores, o fins i tot menys, o bé a anar des de la capital castellana fins a Viena en quinze dies.

Gràcies a la situació geogràfica, Barcelona va esdevenir un important centre de recepció i redistribució d'informació, no debades la capital catalana formava part d'una ruta que connectava Madrid amb Itàlia per terra i d'una altra que ho feia per mar. Per això, a vegades, les notícies que provenien d'Europa arribaven a Barcelona abans que a la capital castellana. En qualsevol cas, en tant que seu de la cort hispànica, Madrid era el principal centre de producció de notícies de la Península. La presència del rei i dels seus ministres, de delegacions diplomàtiques d'arreu d'Europa, així com també de l'espionatge, explica el perquè aquella ciutat generava un gran volum d'informació política, econòmica o militar. La capital castellana, en aquest sentit, era una font constant de notícies i rumorologia que era aprofitada pels gaseters i pels professionals de la redacció de les notícies.

Un canvi important en l'espai comunicatiu català es produí el 1706, poc després de l'arribada de l'arxiduc Carles d'Àustria a Barcelona. La presència del rei va convertir la capital catalana en una cort europea, cosa que va afavorir la circulació de la informació i la publicació de notícies. La creació de la figura de l'impressor reial, títol que fou atorgat a Rafael Figueró i al seu fill, juntament amb la concessió d'un privilegi per publicar gasetes en exclusiva, va potenciar la producció de notícies amb contingut propi sobre esdeveniments que tenien lloc a Barcelona i en l'entorn proper. Figueró va saber aprofitar aquestes circumstàncies i, per això, fou el responsable de la impressió del 60% del total de fulls informatius publicats entre 1653 i 1724 que s'han conservat, mentre que el 40% restant se'l reparteixen unes altres divuit impremtes.

Al final de la Guerra de Successió, la impremta catalana va tornar a viure una situació semblant a la de 1652, caracteritzada per un important descens de la producció. Ara bé, si les pèrdues ocasionades

per la Guerra dels Segadors havien estat fonamentalment humanes, el 1714 les conseqüències foren sobretot materials. Les bombes caigudes a Barcelona durant el setge borbònic van causar danys importants als edificis i a la infraestructura de les impremtes, cosa que, afegida a la situació econòmica de la postguerra, va fer que la indústria editorial trigués gairebé deu anys a mostrar senyals de recuperació. Entre els factors que van posar traves al creixement del sector destaca la imposició del cadastre, que va afegir una nova càrrega fiscal a les que ja existien. L'anàlisi de la documentació cadastral ha permès constatar la precarietat econòmica que, en general, caracteritzava la impremta catalana. De la declaració de béns feta pels mestres impressors es dedueix que, en el millor dels casos, el seu patrimoni consistia bàsicament en la propietat útil de la casa on vivien i tenien el taller. Amb la instauració del règim borbònic, la legislació d'impremta va incorporar l'obligació dels impressors de sol·licitar les llicències d'impressió directament al Consell Reial de Castella, cosa que va afegir encara més dificultat a l'edició de llibres. La imposició del preu de venda dels llibres fou també un indicador de quina seria la política econòmica de la monarquia borbònica, encaminada a acabar amb el liberalisme que durant anys havia existit a Catalunya i substituir-lo per un sistema dirigit i molt més proteccionista.

FUNDACIÓ NOGUERA

BIBLIOGRAFIA

Agulló y Cobo, M., *La imprenta y el comercio de libros en Madrid (siglos xvi-xviii)*, tesi doctoral, Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 1992.

Aierdi, J., *Dietari*. A cura de Vicent Josep Escartí, Barcelona: Barcino, 1999.

Ainaud, J. M.; Bohigas, P., i Puigjaner, J. M., *El llibre i la llengua catalana,* Barcelona: Curial, 1986.

Alabrús, R., *Felip V i l'opinió dels catalans*. Lleida: Pagès Editors, 2011.

Albareda, J., *Els catalans i Felip V. De la conspiració a la revolta (1700-1705)*, Barcelona: Vicens Vives, 1993.

— "L'impacte de la guerra dels Nou Anys a Catalunya. L'ocupació francesa de 1697", *Afers*, 20 (1995), p. 29-46.

— *Escrits polítics del segle xviii*. Tom I: *Despertador de Catalunya i altres textos*, Barcelona-Vic: IUHJVV-Eumo, 1996.

— *El "cas dels catalans". La conducta dels aliats arran de la Guerra de Successió (1705-1742)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2005.

— *La Guerra de Sucesión de España (1700-1714)*, Barcelona: Crítica, 2010.

— *Escrits polítics del segle xviii.* Tom V: *Escrits del moment republicà de 1713-1714*, Vic: Eumo Editorial, 2011.

Alberch, R. [*et al.*], *Gremis i oficis a Girona. Treball i societat a l'època pre-industrial*, Girona: Ajuntament de Girona, 1984.

Albertí, S., *L'Onze de setembre*, Barcelona: Albertí ed., 1977.

Alcázar, C., "Los orígenes del correo moderno en España", *Revista de la Biblioteca, Archivo y Museo*, XVIII (Ayuntamiento de Madrid, 1928), p. 169-187.

FUNDACIÓ NOGUERA

ALCOBERRO, A., "Entre segadors i vigatans: l'ocupació francesa de 1694-98", *Avenç*, 109 (1987), p. 40-46.

— *L'exili austriacista, 1713-1747*, Barcelona: Fundació Noguera, 2002.

— "Exili exterior i exili interior: una correspondència austriacista inèdita (1721-1724)", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, 21 (2003), p. 321-360.

— "El cadastre de Catalunya (1713-1845): de la imposició a la fossilització", *Pedralbes*, 25 (2005), p. 231-257.

— (textos), *Catalunya i la Guerra de Successió*. Catàleg de l'exposició homònima, Barcelona: Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, 2007.

— "Presència i ecos de l'exili austriacista hispànic a la tercera guerra turca. L'epopeia panegírica de Vicent Díaz de Sarralde (Nàpols, 1718)", *Aguaits*, 25 (2007), p. 73-96.

— "Cantant les absoltes a Alberoni. Dos poemes clandestins de la resistència austriacista a Felip V (1719-1720)", dins MIRALLES, E., i SOLERVICENS, J. (eds.), *El (re)descobriment de l'Edat Moderna*, Estudis en homenatge a Eulàlia Duran. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007, p. 233-252.

ALCOBERRO, A., CAMPABADAL, M., i CAMPRUBÍ, X., *El setge de Barcelona, 1713-1714. Diario del sitio y defensa de Barcelona*, València: Tres i Quatre, 2008.

ALCOBERRO, A., i CAMPABADAL, M., *Cròniques del setge de Barcelona de 1713-1714*, Barcelona: Barcino, 2014.

ALONSO GARCÍA, F., *El correo en el Renacimiento europeo. Estudio postal del archivo Simón Ruíz (1553-1630)*, Madrid: Fundación Albertino de Figueiredo, 2004.

ALSINA I GIRALT, J. *Els molins del riu Ripoll*, Sabadell: Amics de les Arts i de les Lletres, 1988.

ÁLVAREZ VÁZQUEZ, M., "Noticias de la pérdida de Gibraltar en la «Gaceta de Madrid» (1704-1705)", *Almoraima*, 29, 2003, p. 333-350.

AMELANG, J., *La formación de una clase dirigente*, Barcelona: Ariel, 1986.

ANGLADA NAVARRO, F., "Els terços de la Ciutat de Barcelona: participació de la Ciutat en la defensa de la Monarquia durant les guerres de Devolució, d'Holanda i de les Unions (1667-1684), *Pedralbes*, 13 (1993), p. 573-580.

BALLVÉ I SANS, N., "L'Epítome de Llorenç Tomàs**,** canceller del Principat de Catalunya (1705-1714)", *Manuscrits*, 24 (2006), p. 193-212.

BARNIOL I BOIXADER, F. "«Para que se consiga el efecto sin que se note el cuidado». La castellanització del bisbat de Vic durant el segle XVIII", *Ausa*, 174 (2014), p. 1061-1092.

BARÓ I QUERALT, X., *La historiografia catalana en el segle del Barroc (1585-1709)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2009.

BATLLE, J. B., "La confraria de llibreters. Fundada en 1553", *L'Arxiu* (abril de 1926).

— "Les marques d'estampers i llibreters de Barcelona", *L'Arxiu* (juny de 1926).

— "L'estampa de Rafel Figueró y la de Joan Jolis, de Barcelona, 1666-1770", *L'Arxiu* (juny de 1927).

— "Lo gremi d'estampers de Barcelona. Ses primeres ordinacions en 1676", *L'Arxiu* (gener de 1929).

— "Notes extretes de les Actes del Gremi de Llibreters de Barcelona", *L'Arxiu* (setembre de 1929).

— "Les confraries gremials de la ciutat de Barcelona", *L'Arxiu* (1930).

BAUCELLS I REIG, J., "L'estament dels aprenents dels segles XIII i XIV segons els contractes notarials de Barcelona", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, VI, 1978, p. 85-142.

BÉLY, L., *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV*, París: Fayard, 1990.

BENEDICTO GIMENO, E., i SOLÍS, J., *Y Dios apoyará al César. La Guerra de Sucesión en Aragón a través de las relaciones de sucesos (1706-1707)*, Calamocha: Centro de Estudios del Jiloca, 2006.

BETRÁN MOYA, J. L., "Sociedad y peste en la Barcelona de 1651", *Manuscrits*, 8 (1990), p. 255-282.

BLANCO FERNÁNDEZ, C., *Divinas palabras en moldes humanos: libro e impreso religioso en la Cataluña de la época moderna (ss. XVI-XVIII)*, tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 2010.

BOBILLO, F. J., *El BOE hace historia. De la Gaceta impresa al BOE digital (1661-2008)*, Madrid: Boletín Oficial del Estado, 2008.

BOHIGAS, P., *Resum d'història del llibre*. Barcelona: Barcino, 1933.

— "Un memorial sobre importació de llibres al Regne de Castella", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, VI (1978), p. 245-250.

BORREGUERO BELTRAN, C., "Imagen y propaganda en el conflicto sucesorio (1700-1713)", *Manuscrits*, 21 (2003), p. 95-132.

BOUZA, F., *Escribir y leer en el siglo de Cervantes*, Barcelona: Gedisa, 1999.

— *Corre manuscrito. Una historia cultural del Siglo de Oro*, Madrid: Marcial Pons, 2001.

BOVER, J., *Els Capó, impressors de Mallorca. Segles XVII-XVIII*, Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2001.

FUNDACIÓ NOGUERA

BRAUDEL, F., *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1976.

BRÉTÉCHÉ, M., *Les compagnons de Mercure. Journalisme et politique dans l'Europe de Louis XIV*, Ceyzérieu: Champ Vallon, 2015.

BRIGGS, A., i BURKE, P., *De Gutenberg a Internet. Una historia social de los medios de comunicación*, Madrid, Taurus, 2002.

BRUGERA, M., *Historia del memorable sitio y bloqueo de Barcelona y heroica defensa de los fueros y privilegios de Cataluña en 1713 y 1714*, Barcelona, Luis Fiol y Gros, 1872.

BRUNIQUER, E., *Ceremonial dels magnífichs consellers y regiment de la ciutat de Barcelona*, "Rúbriques de Bruniquer", Barcelona: Impremta d'Henrich, 1912-1916.

BURGOS, J., i PEÑA, M., "Imprenta y negocio del libro en la Barcelona del siglo XVIII. La casa Pifarrer", *Manuscrits*, 6 (1987), p. 181-216.

BURGOS RINCÓN, J., *Imprenta y cultura del libro en la Barcelona del setecientos, 1680-1808*, tesi doctoral, microfitxa, Barcelona: UAB, 1995.

— "Privilegios de imprenta y crisis gremial. La imprenta y librería barcelonesa ante el privilegio de impresión de los libros de enseñanza de la Universidad de Cervera", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XV, 1997, p. 257-298.

BURKE, P., *La cultura popular en la Europa moderna*, Barcelona: Altaya, 1997.

— "Early Modern Venice as a center of information and communication", dins MARTIN, J., i ROMANO, D. (eds.), *Venice Reconsidered. The History and Civilization of an Italian City-State, 1297-1797*, Baltimore: Johns Hopkins University, 2000, p. 389-419.

— "Reflexiones sobre los medios de comunicación de masas en la Europa Moderna", *Manuscrits*, 23 (2005), p. 21-29.

CABESTANY FORT, J. F., "Nómina de la «matrícula de mercaders» de Barcelona, 1479-1696", *Documentos y estudios. Aportaciones a la Historia Económica y Social de la Ciudad*, vol. XIII, Barcelona: Instituto Municipal de Historia, 1964. CARRERA NÚÑEZ DE GUZMÁN, M., *Discurso legal, histórico y político en prueba del origen, progressos, utilidad, nobleza y excelencias del arte de la imprenta*, Madrid, 1675, edició facsímil, Madrid: Singular, 1993.

CAHNER, M., "Llengua i societat en el pas del segle XV al XVI. Contribució a l'estudi de la penetració del castellà als Països Catalans", dins BRUGUERA, J., i MASSOT, J., *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de la Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1980.

Cal Martínez, R., "La Gazeta de Madrid y la Guerra de Sucesión", *Cuadernos dieciochistas*, 3 (2002), p. 33-56.

Campins de Codina, J., *El correo en Cataluña. Resumen histórico: algunos datos para la historia postal de España*, Barcelona: José Porter, 1951.

Camprubí, X., "Josep Forcada, un notari cec a la Barcelona del segle xvii", *Estudis històrics i documents dels Arxius de Protocols*, 29, 2011, p. 187-217.

— "Llibres i lliure comerç a la Barcelona moderna: els conflictes entre l'impressor Rafael Figueró i la confraria dels llibreters (1671-1711)", *Recerques*, 65 (2012), p. 75-107.

— "La llei d'impremta a la Catalunya moderna (1568-1723)", *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres*, 53 (2011-2012), p. 91-122.

— "Els efectes de la Guerra de Successió en la impremta catalana", dins Dantí, J., Gil, X., Mauro, I. (coords.), *Actes del VII Congrés d'Història Moderna de Catalunya, "Catalunya, entre la guerra i la pau, 1713,1813"*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 2013, p. 656-676.

— "La circulació de la informació entre Vic i Barcelona durant la Guerra de Successió", *Ausa*, 174 (2014), p. 863-889.

— "Les gasetes de Rafael Figueró: una eina al servei de la informació i la resistència durant la Guerra de Successió", dins Albareda, J., i Alcoberro, A. (dirs.); Monfulleda, C., i Sallés, N. (eds.), *Els Tractats d'Utrecht: clarors i foscors de la pau, la resistència dels catalans*, Barcelona: Museu d'Història de Catalunya, 2015, p. 427-435.

— "La repressió de la dissidència austriacista a Madrid: el cas de Joan Gensana, agent de la Generalitat a la cort (1702-1704)", *Recerques*, 70 (2015), p. 61-81.

— "Austriacisme i clandestinitat a la Barcelona ocupada el 1714: noves aportacions sobre la gènesi del pamflet *Lealtad Cathalana*", *Pedralbes*, 35 (2015), p. 191-234.

— *La premsa a Catalunya durant la Guerra de Successió*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2016.

— "Butlletes, fulls solts i altres menuderies: la contribució de la impremta al funcionament de la societat catalana moderna", *Manuscrits*, 34 (2016), p. 113-144.

— "La construcció del relat periodístic a l'època Moderna: el tractament de la informació sobre la campanya militar del veguer de Vic de 1695", *Ausa*, 178 (2016), p. 721-747.

Capdeferro, J., *Ciència i experiència. El jurista Fontanella (1575-1649) i les seves cartes*, Barcelona: Fundació Noguera, 2012.

CAPMANY, A., *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, vol. I, Barcelona: Camara Oficial de Comercio y Navegación de Barcelona, 1961.

CARRERA PUJAL, J., *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI al XVIII*, Barcelona: Bosch, 1946.

CARRERAS VALLS, R., *El llibre a Catalunya, 1338-1590*, Barcelona: Impremta Altès, 1936.

CASES I LOSCOS, L., *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona*, Barcelona: Fundació Noguera, vol. III (1601-1650), 2004; vol. IV (1651-1700), 2006; vol. V (1701-1750), 2009.

CASASÚS, J. M., "Estudi introductori a la primera tesi doctoral sobre periodisme", *Periodística*, 3 (1990), p. 9-28.

CASTELLVÍ, F., *Narraciones históricas*, Madrid: Fundación Francisco Elias de Tejada, 1997-1999.

CASTILLO, A. (comp.), *Escribir i leer en el siglo de Cervantes*, Barcelona, Gedisa, 1999.

— (coord.), *La conquista del alfabeto. Escritura y clases populares*, Cenero-Gijón: Trea, 2002.

— (coord.), *Historia de la cultura escrita. Del Próximo Oriente Antiguo a la sociedad informatizada*, Gijón: Trea, 2002.

CENDAN PAZOS, F., *Historia del derecho español de prensa e imprenta (1502-1966)*, Madrid: Editora Nacional, 1974.

CHARTIER, R., *El mundo como representación. Historia cultural: entre práctica y representación*, Barcelona: Gedisa, 1992.

— *Colportage et lecture populaire. Imprimés de large circulation en Europe, XVI-XIX* siècles, París: Imec editions, 1996.

CHARTIER, R., i ESPEJO, C. (eds.), *La aparición del periodismo en Europa. Comunicación y propaganda en el Barroco*, Madrid: Marcial Pons, 2012.

CHAUVET, P., *Les ouvriers du livre en France. Des origines a la Révolution de 1789*, París: Presses Universitaires de France, 1959.

CIVIL, P., CREMOUX, F., i SANZ, J. (eds.), "España y el mundo mediterráneo a través de las Relaciones de Sucesos (1500-1750)", *Actas del IV Coloquio Internacional sobre Relaciones de Sucesos, París, 2004*. Salamanca: Universidad de Salamanca, 2008.

CODINA, J., *A Sant Boi de Llobregat (segles XIV-XVII)*, Barcelona: Columna, 1999.

COLOM, M., "La Guerra de Successió a les Balears", dins Ernest BELENGUER, Miquel DEYÀ (dirs.), *Història de les Illes Balears*. Vol II: *L'època foral i la seva evolució, 1230-1715*, Barcelona: Edicions 62, 2004, p. 367-390.

Comas i Güell, M., *La impremta catalana i els seus protagonistes a l'inici de la societat liberal (1800-1833)*, València: Universitat de València, 2012.

Contat, N., *Anecdotes Typografiques, où l'on voit la description des coutumes, moeurs et usages singuliers des compagnons imprimeurs*. Edició a cura de Giles Barber, Oxford: The Oxford Bibliographical Society, 1980.

Corbeto, A., *Especímenes tipográficos españoles. Catalogación y estudio de las muestras de letras impresas hasta el año 1833*, Madrid: Calambur, 2010.

— *Tipos de imprenta en España*, Valencia: Campgràfic, 2011.

Corbeto, A. i Garone, M., *Història de la tipografia. L'evolució de la lletra des de Gutenberg fins a les foneries digitals,* Lleida: Pagès editors, 2012.

Cruickshank, D. W., "Literature and the Book Trade i Golden-Age Spain", *Modern Language Review*, 73 (4) (1978), p. 799-824.

Curran, M. B. (ed.), *The Despatches of William Perwich: English Agent in Paris, 1669-1677*, Londres: Royal Historical Society, 1903.

DD. AA., *L'informazione in Francia nel seicento*, Bari-París: Adriàtica-Nizet, 1983.

DD. AA., *200 anys de premsa diària a Catalunya*, Barcelona: Fundació Caixa de Catalunya, 1995.

DD. AA., *Cinc segles d'història gràfica, 1499-1998*, Barcelona: Gremi d'Indústries Gràfiques, 1998.

DD. AA., *L'aposta catalana a la Guerra de Successió*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2007.

Dahl, F., *Amsterdam, earliest newspaper centre of Western Europe*, The Hague: Martinus Nijhoff, 1939.

Dahl, F., Petitbon, F., i Boulet, M., *Les debuts de la presse française. Noveaux aperçus*, Goteborg: Elanders Boktryckeri Aktiebolag, 1951.

Dantí, J., *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*, Barcelona: Curial, 1990.

— "Els creditors del Consell de Cent de Barcelona a la segona meitat del segle xvii", *Pedralbes*, 23 (1) (2003), p. 749-764.

Darnton, R., *The great cat massacre, and another episodes in French cultural history*, New York: Vintage Books, 1985.

Davis, N., *Sociedad y cultura en la Francia moderna*, Barcelona: Crítica, 1993.

Del Arco, A., *La imprenta en Tarragona: apuntes para su historia y bibliografía*, Tarragona: Imp. de José Pijoan, 1916.

FUNDACIÓ FIGUERÓ

DELGADO CASADO, J., *Diccionario de impresores españoles (siglos XV-XVIII)*, Madrid: Arco, 1996.

DIAZ NOCI, J., "Los inicios de la prensa vasca: primeros pasos y formas protoperiodísticas (siglos XVII-XIX)", *Revista Internacional de los Estudios Vascos*, San Sebastián: Sociedad de Estudios Vascos, 1994, p. 245-275.

— "El oficio de periodista en el siglo XVII: gaceteros, impresores y comerciantes", *Periodística*, 10, Barcelona: Societat catalana de Comunicació, 2001, p. 15-35.

— "Gacetas españolas de los Países Bajos en el siglo XVII: La Gazeta de Amsterdam y Noticias Principales y Verdaderas", *Ámbitos*, 7-8. 2001-2002, p. 215-237.

— "La noticia individual (relación) entre los siglos XVII y XVIII: Tres tipologias, tres textos recuperados". *Revista Científica de Información y Comunicación*, 3 (2006), p. 169-188.

DIAZ NOCI, J. i HOYO HURTADO, M., *El nacimiento del periodismo vasco. Gacetas donostiarras de los siglos XVII y XVIII*, Donostia: Eusko Ikaskunta, 2003.

DOMÍNGUEZ BORDONA, J., "Memorial dado por Joan Serrano de Bargas, maestro impressor de libros en Sevilla en julio de 1625 sobre los excesos en materia de libros", *Revista de archivos, bibliotecas y museos*, XLVII, 1926, p. 224-227.

DOOLEY, B., i BARON, S., *The politics of information in Early Modern Europe*, Londres: Routledge, 2001.

DOOLEY, B. (ed.), *The dissemination of news and the emergence of Contemporaneity in Early Modern Europe*, Surrey: Ashgate, 2010.

DOWNIE, J. A., *Robert Harley and the press. Propaganda and public opinion in the age of Swift and Defoe*, Cambridge University Press, 2008.

DURAN I SANPERE, A., *Contribució a la història de la impremta a Barcelona*, Barcelona: Acadèmia de les Bones Lletres, 1936.

— *Editores y libreros de Barcelona*, Barcelona: Bosch, 1952.

— *Barcelona i la seva història*, Barcelona: Curial, 1973.

DURANTON, H., i RÉTAT, P. (eds.), *Gazettes et information politique sous l'Ancien Regime*, Saint-Étienne, Université de Saint-Étienne, 1999.

EISENSTEIN, E., *Grub street abroad. Aspects of the French Cosmopolitan Press from the age of Louis XIV to the French Revolution*, Oxford: Clarendon Press, 1992.

— *La revolución de la imprenta en la Edad Moderna europea*, Madrid: Akal, 1994.

— *La imprenta como agente de cambio*, México: Fondo de Cultura Económica, 2010.

FUNDACIÓ NOGUERA

ENCISO RECIO, L. M., *La* Gaceta de Madrid *y el* Mercurio Histórico y Político*, 1756-1781*, Madrid: CSIC, 1957.

ENSCHEDÉ, C. *Typefoundries in the Netherlands from the fifteenth to the nineteenth century. A history based mainly on material in the collection of Joh. Enschedé en Zonen at Haarlem*, Haarlem: Stichting Museum Enschedé, 1978.

ESCARTÍ, J. V., *El Diario (1700-1715) de Josep Vicent Ortí i Major*, València: Bancaixa, 2007.

ESPEJO CALA, C., "El impresor sevillano Juan Gómez de Blas y los orígenes de la prensa periódica. La *Gazeta Nueva de Sevilla* (1661-1667)", *ZER*, 25 (2008), p. 243-267.

ESPINO LÓPEZ, A., *Catalunya durante el reinado de Carlos II. Política y guerra en la frontera catalana, 1679-1697*, Bellaterra: UAB, 1999.

ETTINGHAUSEN, H., *La guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època*, Barcelona: Curial, 1993.

— "La Guerra dels Segadors a les gasetes europees", *Pedralbes*, 18 (1999), p. 359-372.

— *Notícies del segle XVII: la premsa a Barcelona entre 1612 i 1628*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2000.

— "Informació, comunicació i poder a l'Espanya del segle XVII", *Manuscrits*, 23 (2005), p. 45-58.

EXPÓSITO I AMAGAT, R., "Informació i premsa en temps de guerra: Gabriel Bro (segle XVIII)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 53 (2012), p. 335-358.

FÀBREGA DE CERÉROLS, Joan, *Llibre de coses que han succeït a Catalunya. Crònica d'un pagès català dels segles XVII i XVIII*, Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 1999.

FARINELLI, G., "Il giornalismo italiano dalle origini alla Restaurazione", dins FARINELLI, G. [*et al.*] *Storia del giornalismo italiano. Dalle origini ai giorni nostri*, Torí: Utet, 1997.

FATORELLO, F., *Le origini del Giornalismo in Italia*, Udina: La Rivista Letteraria, 1929.

FEBVRE, L., i MARTÍN, H. J., *La aparición del libro*, Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 2005.

FELIU DE LA PEÑA, N., *Anales de Cataluña*, Barcelona: impremta de Joan Pau Martí, 1709.

FERNÁNDEZ, A., "Inquisició i censura de llibres a l'Espanya del segle XVI", *L'avenç*, 210 (1997), p. 36-39.

FERNÁNDEZ VEGA, M., "Política y propaganda en los pliegos sueltos poéticos catalanes (siglo XVI)", *eHumanista*, 3 (2003), p. 77-90.

FUNDACIÓ NOGUERA

FERRO, V., *El Dret Públic Català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic: Eumo, 1987.

FEYEL, G., *L'annonce et la nouvelle. La presse d'information en France sous l'ancien régime (1630-1788)*, Oxford: Voltaire foundation, 2000.

— *La "Gazette" en province à travers ses réimpressions, 1631-1752*, Amsterdam i Maarssen: Holland University Press, 1982.

FLORENSA, N., "La insaculació pactada. Barcelona 1640", *Pedralbes*, 13 (1993), p. 447-456.

— *El Consell de Cent. Barcelona a la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Universitat Rovira i Virgili, 1996.

FONTANA, J., "Sobre el comercio exterior de Barcelona en la segunda mitad del siglo XVII. Notas para una interpretación de la coyuntura catalana", *Estudios de Historia Moderna*, vol. 5, 1955, p. 199-219.

FORESTIÉ, E., *Histoire de l'imprimerie et de la librairie à Montauban. Bibliographie montalbanaise, avec reproductions de gravures sur bois ou sur cuivre*, Montalban: E. Forestié, 1898.

FOSTER, R. F., *Modern Ireland, 1600-1972*, Londres: Penguin Books, 1989.

FUSTER, J., *L'aventura del llibre català*, Barcelona: Empúries, 1992.

GARCÍA CÁRCEL, R., *Historia de Cataluña, siglos XVI-XVII. Los caracteres de la historia de Cataluña*, Barcelona: Ariel, 1985.

GARCÍA CUADRADO, A., "Cesión del privilegio de impresión de libros doctrinales para el Reino de Murcia", *Tejuelo*, 9 (2009), p. 36-45.

GARCÍA DE ENTERRÍA, M. [*et al.*], *Las relaciones de sucesos en España (1500-1750)*, Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá de Henares, 1996.

GARCIA ESPUCHE, A., *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*, Madrid: Alianza Editorial, 1998.

— *Barcelona entre dues guerres. Economia i vida quotidiana (1652-1714)*, Vic: Eumo Editorial, 2004.

— *La Ciutat del Born. Economia i vida quotidiana a Barcelona (segles XIV a XVIII)*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2009.

— (dir.), *Festes i celebracions. Barcelona 1700*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2010.

— (dir.), *Llengua i literatura. Barcelona 1700*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2011.

— *Una societat assetjada. Barcelona 1713-1714*, Barcelona: Empúries, 2014.

GARCIA ESPUCHE, A., i GUÀRDIA BASSOLS, M. *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial*, Barcelona: La Magrana, 1986.

GARCÍA MARTÍN, J., *El juzgado de imprentas y la utilidad pública. Cuerpo y alma de una Monarquía vicarial*, Bilbao: Universidad del País Vasco, 2003.

Garcia Oms, A., "El notariat a Catalunya després de la Guerra de Successió. La implantació del model castellà, 1716-1755", tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 2010.

Garone Gravier, M., i Corbeto López, A. (eds.), *Muses de la impremta. La dona i les arts del llibre. Segles xvi-xix*. Barcelona: Museu Diocesà i Associació de Bibliòfils, 2009.

Gaskell, P., *Nueva introducción a la bibliografía material*, Gijón: Trea, 1999.

Gifreu, J., *Estructura general de la comunicació pública*, Barcelona: Pòrtic, 1991.

Giménez López, E., "El primer capitán general de Cataluña, marqués de Castelrodrigo (1715-1721), y el control del austracismo", dins: P. Fernández Albaladejo (ed.), *Los Borbones. Dinastía y memoria de nación en la España del siglo xviii*, Madrid: Marcial Pons, 2001, p. 411.

Gómez Aparicio, P., *Historia del periodismo español*, Madrid: Editora Nacional, 1967-1981.

Gómez de Salazar, J., Gazeta de Murcia *de 1706. Notas sobre los orígenes de la prensa murciana*, Murcia: Academia Alfonso X el Sabio, 1954.

González Cruz, D., *Propaganda e información en tiempos de guerra. España y América (1700-1714)*, Madrid: Sílex, 2009.

Gonzàlez i Sugrañes, M., *Contribució a la Història dels antichs Gremis dels Arts y Oficis de la Ciutat de Barcelona*. Vol. 2: *Llibreters y estampers*, Barcelona: Estampa d'Enrich y companyia, 1918.

Grand-Mesnil, M., *Mazarin, la Fronde et la presse, 1647-1649*, París: Armand Colin, 1947.

Gregori Roig, R. M., *La impressora Jerònima Galés i els Mey (València, segle xvi)*, València: Generalitat Valenciana, 2012.

Griffin, C., *Los Cromberger. La historia de una imprenta del siglo xvi en Sevilla y Méjico*, Madrid: Ediciones de Cultura Hispanica, 1991.

Guillamet, J., "La formació de la periodicitat durant els segles xvii i xviii a través de la premsa", *Treballs de Comunicació*, 13-14 (2000), p. 113-136.

— "Factors de progrés i de retard en l'evolució del periodisme: el cas d'Espanya en un context d'història comparada", *Treballs de Comunicació*, 17 (2002), p. 121-141.

— *Els orígens de la premsa a Catalunya. Catàleg de periòdics antics (1641-1883)*. Barcelona: Arxiu Municipal de Barcelona, 2003.

— *Història del Periodisme: notícies, periodistes i mitjans de comunicació*, Bellaterra: UAB, 2003.

GUILLAMET, J., "De las gacetas del siglo XVII a la libertad de imprenta del XIX", dins BARRERA, C., *Historia del periodismo universal*, Barcelona: Ariel, 2004.

— "L'Onze de Setembre de 1714, un conflicte internacional en el temps de les gasetes", *Treballs de Comunicació*, 19 (2005), p. 99-111.

GUIU AGUILÀ, M., "La defensa d'Àustria i les guerres d'Hongria a la publicística catalana", *Pedralbes*, 4 (1984), p. 363-374.

GUTIÉRREZ DEL CAÑO, M., "Ensayo de un catálogo de impresores españoles, desde la introducción de la imprenta hasta fines del siglo XVIII", *Revista de Archivos, bibliotecas y museos,* III (1899), p. 662-671; IV, 1900, p. 77-85, 267-272, 667-678 i 736-739.

HATIN, E., *Les gazettes de Hollande et la presse clandestine aux XVII et XVIII siècles*, Ginebra: Slatkine Reprints, 1964.

HERNÀNDEZ, F. X., i RUBIO, X. (coords.), *Talamanca 1714. Arqueologia d'una batalla*, Calafell: Llibres de Matrícula, 2009.

HERNANDO, J., "«Instruere in litteris, servire et docere officium». Contractes de treball, contractes d'aprenentatge i instrucció de lletra, gramàtica i arts en la Barcelona del segle XV", *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 26 (2005), p. 945-984.

INFANTES, V., "La apología de la imprenta de Gonzalo de Ayala: un texto desconocido en un pleito de impresores del Siglo de Oro", *Cuadernos Bibliográficos*, 44 (1982), p. 33-47.

INFELISE, M., *Prima dei giornali. Alle origini della pubblica informazione*, Roma: Laterza, 2002.

— "Los orígenes de las gacetas", *Manuscrits*, 23 (2004), p. 31-44.

JANÉ CHECA, O., *Catalunya sense Espanya. Ramon Trobat, ideologia i catalanitat a l'empara de França*, Catarroja: Afers, 2009.

JONSON, B., *El comercio de noticias y Noticias del Nuevo Mundo descubierto en la Luna*, edició de Javier Díaz Noci, Bilbao: Universidad del País Vasco, 2002.

JOVER, J. M., *Historia de una polémica y semblanza de una generación*, Madrid: CSIC, 1949.

JUTGLAR BERNAUS, A., "Notas para el estudio de la enseñanza en Barcelona hasta el 1900", *Documentos y Estudios*, XVI (Institut Municipal d'Història de Barcelona, 1966), p. 293-345.

KAMEN, H., *The Phoenix and the flame. Catalonia under the Counter Reformation*, New Heaven/Londres: Yale University Press, 1993.

LALINDE ABADÍA, J., *La institución virreinal en Cataluña (1471-1716)*, Barcelona: Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1964.

LAPLANA, J., *L'oratori de Sant Felip Neri de Barcelona i el seu patrimoni artístic i monumental*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1978.

LEÓN SANZ, V., *La Guerra de Sucesión española a través de los consejos de Estado y Guerra del archiduque Carlos de Austria*, Madrid: Editorial de la Universidad Complutense de Madrid, 1989.

LLOBET I PORTELLA, J. M., *Documents notarials de la Segarra i l'Urgell relacionats amb la Guerra de Successió (1705-1714)*, Cervera: Grup de Recerques de les Terres de Ponent, 2014.

LLUCH, E., *La Catalunya vençuda del segle XVIII. Foscors i clarors de la Il·lustració*, Barcelona: Edicions 62, 1996.

LLUCH, E., *Escrits polítics del segle XVIII*. Tom III: *Via fora als adormits*, Barcelona-Vic: IUHJVV-Eumo, 2005.

LUCÍA MEGÍAS, J. M., *Aquí se imprimen libros. La imprenta en la época del Quijote*, Madrid: Ollero y Ramos, 2005.

LÓPEZ DE MENDOZA, A., *Historia de las guerras civiles de España. Desde la muerte del señor Carlos II, que sucedió en 1º de noviembre de 1700, distribuida en ocho libros por los mismos años regulados hasta el de 1708*, Saragossa: Imprenta del Hospicio Provincial, 1882.

LÓPEZ DE ZUAZO, A., "Relaciones y papeles varios del siglo XVII, compañeros de periódicos", *Estudios sobre el Mensaje Periodístico*, 11 (2005), p. 393-406.

LOPEZ POZA, S. (ed) *Las noticias en los siglos de la imprenta manual*, A Coruña: SIELAE, 2006.

LYNN, J. A., *The Wars of Louis XIV, 1667-1714*, Londres: Longman, 1999.

MADURELL I MARIMON, J. M., "Marian Soldevila, estamper setcentista barceloní", *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres*, XXVIII, 1959-1960, p. 227-255.

MADURELL I MARIMON, J. M., "Licencias reales para la impresión y venta de libros (1519-1705)", *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, LXXII (1964-65), p. 111-228.

— "Antiguos fundidores de letras en Barcelona", separata de *Gutenberg Jahrbuch,* s. n. (Mainz? 1970), p. 289-297.

— "Hubert Gotard", *Sonderdruck aus dem Gutenberg-Jahrbuch*, s. n. (s. l., 1972), p. 188-196.

— *El paper a les terres catalanes. Contribució a la seva història*, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1972.

— *Claudi Bornat*, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1973.

MARAVALL, J. A., *La cultura del Barroco*, Barcelona: Ariel, 1998.

FERRAN NOGUERA

MARSÁ, M., *La imprenta en los Siglos de Oro*, Madrid: Laberinto, 2001.

MARTÍ, E., *La Conferència dels Tres Comuns (1697-1714). Una institució decisiva en la política catalana*, Lleida: Pagès editors, 2008.

MARTIN, H. J., *Livre, pouvoirs et société a Paris au XVII siècle (1598-1701)*, Ginebra: Droz, 1999.

— "La circulación del libro en Europa y el papel de Paris en la primera mitad del siglo XVII", dins: Armando PETRUCCI, *Libros, editores y público en la Europa moderna*, València: Alfons el Magnànim, 1990, p. 138-139.

MARTIN ABAD, J., *La imprenta en Alcalá de Henares (1502-1600)*, Madrid: Arco, 1991.

— *La imprenta en Alcalá de Henares (1601-1700)*, Madrid: Arco, 1999.

MARTÍNEZ SHAW, C., "El comercio marítimo de Barcelona, 1675-1712. Aproximación a partir de las escrituras de seguros", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, VI (1978), p. 287-310.

MAS, J., "Notes sobre estampers antics a Catalunya", *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, IV (1917), p. 37-46.

MATEU LLOPIS, F., *Licencia, tasa y privilegio de impresión en la España de los siglos XVI y XVII,* separata de *Gutenberg-Jahrbuch,* s. n. (s. l., 1965), p. 197-200.

MCMURTRIE, D. C., *The story of printing and bookmaking*, Londres: Bracken Books, 1989.

MERCADER, J., "L'establiment del Reial Cadastre a Catalunya i la seva fonamentació econòmica i social", *Miscel·lània Fontseré*, Barcelona: Gustavo Gili, 1961, p. 295-303.

— *Felip V i Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, 1968.

MILLÀ, F., *L'art de la impremta a Catalunya*, Barcelona: Millà, 1949.

MILLARES CARLO, A., "La imprenta en Barcelona en el siglo XVI", dins DD. AA., *Historia de la imprenta hispana*, Madrid: Editora Nacional, 1982.

MIRAMBELL I BELLOC, E., *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, Girona: Institut d'Estudis Gironins, 1988.

MOLAS, P., *Los gremios barceloneses del siglo XVIII*, Madrid: Confederación Española de Cajas de Ahorros, 1970.

— *Economia i societat al segle XVIII*, Barcelona: Edicions La Paraula Viva, 1975.

— *Catalunya i la Casa d'Àustria*, Barcelona: Curial, 1996.

— "Els impressors de Barcelona: la lluita pel gremi", dins DD. AA., *Cinc segles d'història gràfica, 1499-1998*, Barcelona: Gremi d'indústries gràfiques, 1998, p. 40-47.

Moll, J., "Problemas bibliográficos del libro del Siglo de Oro", *Boletín Oficial de la Real Academia Española*, LIX (1979), p. 49-107.

— "Implantació de la legislació castellana del llibre als regnes de la Corona d'Aragó", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, VIII (1980), p. 165-169.

— *De la imprenta al lector. Estudios sobre el libro español de los siglos xvi al xviii*, Madrid: Arco, 1994.

— "El inicio del taller de fundición de tipos del convento de los carmelitas de Barcelona", *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, LI (2009), p. 285-288.

Montáñez Matilla, M., *El correo en la España de los Austrias*, Madrid: CSIC, 1953.

Moxon, J., *Mechanick Exercises on the whole art of printing*, edició de Herbert Davis i Harry Carter, Londres: Oxford University press, 1962.

Munné i Sellarès, L., "Els molins paperers de la comarca d'Anoia. Introducció al seu estudi", *Miscellanea Aqualatensia,* 3, 1983, p. 185-213.

Muñoz, A., i Català, J., *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*, Barcelona: Muñoz-Català editors, 2005.

Nadal Farreras, J., *La introducción del Catastro en Gerona. Contribución al estudio del régimen fiscal de Cataluña en tiempos de Felipe V*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1971.

Nadal, J., i Giralt, E., *La population catalane de 1553 a 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son devéloppement*. París: S.E.V.P.E.N., 1960.

Nave, F., *Cristobal Plantino (1520-1589), impresor del humanismo y de las ciencias*, Madrid: Biblioteca Nacional, 1990.

Nieto Nuño, M. (ed.), *Diario del conde de Pötting, embajador del Sacro Imperio en Madrid, 1664-1674*, Madrid: Escuela diplomática, 1990-1993.

Oleart, O., "Diputación del General y libros jurídicos en Cataluña (siglos xvii-xviii): la publicación de las Decisiones del doctor Miquel de Cortiada", dins Miguel Ángel González Sansegundo (coord.), *Un jurista aragonès y su tiempo. El doctor Juan Luis López, primer marqués del Risco, 1644-1703*, Saragossa: Gobierno de Aragón, 2007, p. 505-591.

— "La gènesi de la compilació de les Constitucions y altres drets de Catalunya de 1704", *Initium*, 1 (1996), p. 427-478.

OLIVA SALA, A., "212 anys de la casa editorial barcelonina Herederos de la viuda Pla, 1770-1982", *Temple* (juliol-agost 2012, Barcelona: Junta Constructora del Temple Expiatori de la Sagrada Família), p. 9-12.

— *José María Bocabella Verdaguer, fundador y artífice del templo de la Sagrada Familia*. Barcelona: Asociación Verdad y Justícia, 2012.

OLIVER, J., *Història de Figaró-Montmany. El Figaró abans de ser-ho*, Figaró-Montmany: Ajuntament de Figaró-Montmany, 2000.

PABA, A., *Encuentro de civilizaciones (1500-1700). Informar, narrar, celebrar*, Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá, 2003.

PAREDES, A., *Institución y origen del arte de la imprenta y reglas generales para los componedores*, edició de Jaime Moll, Madrid: El Crotalón, 1984.

PASCUAL, J., "Literatura e imprenta en la Barcelona del siglo XVII. (El caso de Antonio Lacavalleria)", *El Crotalón*, 2 (1985), p. 607-639.

PAZ Y MELIÁ, A., *Series de los más importantes documentos del archivo y biblioteca del Exmo. Señor duque de Medinaceli*, 2.ª serie bibliográfica, Madrid, 1922.

PELLA I FORGAS, J., "Periodisme. Estudis históríchs del de Catalunya", separata de *La Renaixença* (1879).

PENA SUEIRO, N., "Estado de la cuestión sobre el estudio de las Relaciones de sucesos", *Pliegos de Bibliofilia*, 13 (2001), p. 43-66.

PEÑA, M., *Cataluña en el Renacimiento: libros y lenguas*, Lleida: Milenio, 1996.

— *El laberinto de los libros. Historia cultural de la Barcelona del Quinientos*, Madrid: Pirámide, 1997.

PÉREZ ÁLVAREZ, M. B., *Aragón durante la Guerra de Sucesión*, Saragossa; Institución Fernando el Católico/CSIC, 2010.

PÉREZ APARICIO, C., *Canvi dinàstic i Guerra de Successió. La fi del Regne de València*, València: Tres i Quatre, 2008.

PÉREZ DE GUZMÁN Y GALLO, J., *Bosquejo histórico-documental de la Gaceta de Madrid*, Madrid: imprenta de la sucesora de M. Minuesa de los Ríos, 1902.

PÉREZ PICAZO, M. T., *La publicística española en la Guerra de Sucesión*, Madrid: CSIC, 1966.

PETRUCCI, A. (comp.), *Libros, editores y público en la Europa moderna*, València: Alfons el Magnànim, 1990.

— *Alfabetismo, escritura, sociedad*, Barcelona: Gedisa, 1999.

PEUCER, T., "Sobre els relats periodístics", *Periodística*, 3 (1990), p. 33-50.

Picanyol, L., "Artistes moianesos", *Modilianum* (juny 1960), p. 42-49.

Pincus, S., *1688: The first modern revolution*, New Haven: Yale University Press, 2009.

Pizarro Carrasco, C., "Una aproximación a la imprenta barcelonesa del siglo xvii. El impresor Josep Forcada (1651-1688)", *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als Decrets de Nova Planta. Actes del XVII Congres d'Història de la Corona d'Aragó*, vol. 2., Barcelona-Lleida, 2000, p. 853-868.

— "Imprenta y gobierno municipal en Barcelona. Sebastián y Jaime Matevat al servicio del Consell de Cent (1631-1644)". *Hispania*, LXIII/1, 213, 2003, p.137-160.

— "Edición y mecenazgo: la publicación de historias generales en Cataluña (1599-1628)", *Pedralbes*, 21 (2001), p. 121-136.

Playà Maset, J., i Gómez Bosquet, A., "Edició dels poemes del rector de Garriguella. Un altre poeta català no tan desconegut (s. xviii)", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 45 (2014), p. 439-474.

Popkin, J. D., *News and politics in the age of revolution. Jean Luzac's Gazette de Leyde*, Ithaca (NY)/Londres: Cornell University Press, 1989.

Pro Ruiz, J., *Estado, geometría y propiedad. Los orígenes del catastro en España, 1715-1941*, Madrid: Ministerio de Economia y Hacienda, 1992.

Querol Coll, E., *Estudis sobre cultura literària a Tortosa a l'edat Moderna*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006

Quintana, A., *Manyanet, Bocabella, Gaudí, tres grandes para un templo*, Barcelona: Hijos de la Sagrada Família, 1985.

Ràfols, J. F., *Diccionario Biográfico de Artistas de Cataluña. Desde la época romana hasta nuestros días*. Barcelona: Millà, 1951.

Ramírez de Villa-Urrutia, W., *Relaciones entre España y Austria durante el reinado de la Emperatriz Doña Margarita*, Madrid: Imprenta de Ricardo Fe, 1905.

Redondo, A. (dir.), *La formation de l'enfant en Espagne aux xvi et xvii siècles*. París: Publications de la Sorbonne, 1996,

Reglà, J., *Felip II i Catalunya*, Barcelona: Aedos, 1956.

Reula Biescas, J., "Una aproximación a la "prensa" catalana del siglo xvii a través de la colección de los folletos Bonsoms", *Treballs de Comunicació*, 4 (1993), p. 129-144.

Rey Castelao, O., "Lectores y libros en tiempos del Quijote", *Pedralbes*, 25 (2005), p. 103-131.

Reyes Gómez, F., "Con privilegio: la exclusiva de edición del libro antiguo español", *Revista General de Información y Documentación*, vol. 11, 2 (2001), p. 163-200.

FUNDACIÓ

RIART, F., HERNÀNDEZ, F. X. i RUBIO, X. *La Coronela de Barcelona (1705-1714)*, Barcelona: Rafael Dalmau, 2010.

RIBOT, L., *La Monarquía de España y la guerra de Mesina*, Madrid: Actas, 2002.

RIERA, J., "La sinagoga major dels jueus a Barcelona. Proposta de localització", *Butlletí del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciència de Catalunya*, 99 (1997), p. 60-71.

RODRÍGUEZ CEPEDA, E., *Romancero impreso en Cataluña. Imprenta de J. Jolis a viuda Pla*, Madrid: Porrua Turanzas, 1984.

RODRÍGUEZ SAN VICENTE, M. M., "Argumentos histórico-jurídicos para la defensa de la inmunidad fiscal del libro español en el siglo XVII", *Cuadernos Bibliograficos*, 44 (1982), p. 5-31.

ROS, F. de A., *El "codern de la relasió del siti de Barcelona, tingut en lo any 1697" del Dr. Gaspar Mas y Montagut*, Barcelona: Seminari Conciliar de Barcelona, 1950.

ROSSELLÓ LLITERAS, J., "El pintor Lorenzo Vallespir: su administración económica", *Estudis Baleàrics*, 8 (1983), p. 119-137.

RUBIÓ I BALAGUER, J., i MADURELL I MARIMON, J. M., *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553*), Barcelona: Gremio de Editores y Libreros, 1955.

RUBIÓ I BALAGUER, J., *Impremta i llibreria a Barcelona (1474-1553)*, Barcelona: Diputació de Barcelona, 1986.

— *Història de la literatura catalana*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986.

— *Llibreters i impressors a la Corona d'Aragó*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993.

RUEDA RAMÍREZ, P. J., *Negocio e intercambio cultural: El comercio de libros con América en la Carrera de Indias (siglo XVII)*, Sevilla: Universidad de Sevilla, Diputación de Sevilla i CSIC, 2005.

RUEDA RAMÍREZ, P., i FERNÁNDEZ CHAVES, M., "El terremoto como noticia: relaciones de sucesos y otros textos del temblor de 1680", *Estudios sobre el Mensaje Periodístico*, 14 (2008), p. 581-604.

RUIZ, F. [*et al.*], *Història social i política de la llengua catalana*, València: Tres i Quatre, 1996.

RUMEAU, A., "Isabel de Basilea, «mujer impresora»?", *Bulletin Hispanique*, 73 (1971), p. 231-247.

RUMMONDS, R., *Nineteenth-century printing practices and the iron handpress*, New Castle/Londres: Oak Knoll Press/British Library, 2004.

SÁIZ, M. D., *Historia del periodismo en España. I. Los orígenes. El siglo XVIII*, Madrid: Alianza editorial, 1983.

Sales, N., *Senyors, bandolers, miquelets i botiflers. Estudis sobre la Catalunya dels segles xvi al xviii*, Barcelona: Empúries, 1984.

Salvat y Bové, J., *La imprenta en Tarragona, siglos xv-xvii*, Tarragona: Ajuntament de Tarragona, 1974.

Sánchez i González, M., "Els molins de la conca inferior del riu Ripoll (s. x-xviii). Molins drapers i paperers", *Arraona*, 25 (2001), p. 11-26.

Sánchez Marcos, F., "El autogobierno perdido en 1652: el control por Madrid de la vida política de Cataluña durante el virreinato de don Juan de Áustria, 1653-1656", *Pedralbes*, 2 (1982), p. 101-126.

Sanpere i Miquel, S., *Fin de la Nación Catalana*, Barcelona: l'Avenç, 1905.

Schulte, H., *The Spanish Press, 1470-1966. Print, power and politics*, Urbana: University of Illinois, 1968.

Serra, E. [*et al.*], *La revolució catalana de 1640*, Barcelona: Crítica, 1991.

— [coord.], *Cort General de Montsó, 1585. Procés familiar del Braç Eclesiàstic*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2003.

— [coord.], *La Junta General de Braços de 1713. L'ambaixada Dalmases i altra documentació (1713-1714)*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2008.

— [coord.], *Cort General de Barcelona (1705-1706). Procés familiar del braç eclesiàstic*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2014.

— [coord.], *Els Llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya (1493-1714)*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2015.

— [coord.], *Cort General de Barcelona (1705-1706). Procés familiar del braç militar*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2016.

Serra de Manresa, V. *Els caputxins de Catalunya, de l'adveniment borbònic a la invasió napoleònica: vida quotidiana i institucional, actituds, mentalitat, cultura (1700-1814)*, Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 1996.

Setton, K., *Venice, Austria and the Turks in the Seventeenth Century*, Philadelphia: The American Philosophical Society, 1991.

Sgard, J., *Dictionarie des jornaux, 1600-1789*, París: Universitas, 1991.

Sigüenza y Vera, J. J., *Mecanismo del arte de la imprenta, para facilidad de los operarios que le exerzan*, Madrid: Imprenta de la compañia, 1822.

Simon i Tarrés, A., "La divulgació social del discurs històric a la Catalunya del Barroc i l'ús de la història com a arma política", *Butlletí de la Reial Acadèmia de les Bones Lletres*, 53 (2011-2012), p. 225-244.

Simon, A., i Andreu, J., "Evolució demogràfica (segles xvi i xvii)", dins Jaume Sobrequés (dir.), *Història de Barcelona*. Vol. 4: *Barcelona dins la Catalunya moderna (segles xvi i xvii)*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1992.

SOBREQUÉS, J., *L'Onze de setembre i Catalunya*, Breda: Undarius, 1976

SOCIAS BATET, I., "El contracte dels quatre gravats dels Novíssims entre l'impressor i gravador Joan Jolis Santjaume i Magí Cases, doctor en teologia", *Pedralbes*, 13 (1993), p. 449-462.

— *Els impressors Jolis-Pla i la cultura gràfica catalana en els segles XVII i XVIII*, Barcelona: Curial, 2001.

— *Els Abadal, un llinatge de gravadors*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007.

SOL, R., i TORRES, C., *La impremta de Lleida (segles XV-XIX)*, Alcoletge: Ribera i Rius, 1996.

STEINBERG, S. H., *Five hundred years of printing*, Londres: British Library, 1996.

STONE, L., "Literacy and education in England, 1640-1900", *Past and Present*, 42 (1) (1969), p. 69-139.

TODA, E., *Bibliografia española en Cerdeña*, Madrid: Tipografia de los Huérfanos, 1890.

— *Bibliografia espanyola d'Itàlia: dels orígens de la imprempta fins a l'any 1900*, Castell de Sant Miquel d'Escornalbou: [Imp. Vidal Guell], 1927-1931.

THOMAS, W., *La represión del protestantismo en España (1517-1648)*, Lovaina: Universitat de Lovaina, 2001.

TORRAS I RIBÉ, J. M., *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*, Barcelona: Rafael Dalmau, 1999.

— *Felip V contra Catalunya*, Barcelona: Rafael Dalmau, 2005.

TORRAS TILLÓ, S., *Pintura catalana del Barroc. L'auge col·leccionista i l'ofici de pintor al segle XVII*. Bellaterra [etc.]: Universitat Autònoma de Barcelona [etc.], 2012.

TORRENT, J. i TASIS, R., *Història de la premsa catalana*, Barcelona: Bruguera, 1966.

TRESSERRAS, J. M., "Els orígens dels impresos periòdics als Països Catalans", *Periodística*, 5 (1992), p. 57-64.

VALLS SUBIRÀ, O., *Vocabulari paperer*, Barcelona: CEDPI, 1999.

VARELA HERVIAS, E., *Gazeta Nueva (1661-1663). Notas sobre la historia del periodismo español en la segunda mitad del siglo XVII*, Madrid: Imp. Nogués, 1960.

VEGAZO PALACIOS, J., *Felipe V y la publicística del poder: la empresa militar de Italia (1700-1702)*, Madrid: Chiado, 2010.

VELA I AULESA, C., *Especiers i candelers a Barcelona a la Baixa Edat Mitjana. Testaments, família i sociabilitat*, Barcelona: Fundació Noguera, 2007.

VENTURA I MUNNÉ, M., "Lletrats i illetrats en una ciutat de la Catalunya moderna: Mataró, 1750-1800", *Pedralbes*, 6 (1986), p. 257-263.

VIADA I LLUCH, L. C., "L'estampa barcelonina d'en Pere i d'en Pau Malo, davant de la rectoria del Pi", *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 5 (1918-1919), p. 5-31.

— "La imprenta barcelonesa de los Cormellas (1592-1700)", *Revista Gráfica*, 2 (1901-1902), p. 114-116.

VICENS VIVES, J., *Ferran II i la ciutat de Barcelona*, Barcelona: Vicens Vives, 2010.

VILA, P., "Una ortotipografia francesa de Jaume Bro, impressor occità del setcents establert a Girona", *Miscel·lània d'homenatge a Gabriel Roura i Güibas. Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 52 (2011), p. 1021-1026.

VILAR, P., *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Volum II: *El medi històric*, Barcelona: Ed. 62, 1964.

VIÑAO, A., "Alfabetización y primeras letras (siglos XVI-XVII)", dins A. CASTILLO, (comp.), *Escribir i leer en el siglo de Cervantes*, Barcelona: Gedisa, 1999.

VOLTES BOU, P., *Barcelona durante el gobierno del Archiduque Carlos de Austria. (1705-1714)*, Barcelona: Instituto Municipal de Historia, 1963.

WEBER, J., "Strassburg, 1605: the origins of the newspaper in Europe", *German History* 24 (3) (2006), p. 387-412.

WHEATCROFT, A., *The enemy at the gate. Habsburgs, ottomans and the battle for Europe*, Nova York: Basic books, 2009.

FUNDACIÓ NOGUERA

FUNDACIÓ
NOGUERA

Fundació Noguera, constituïda el 20 de juliol de 1976 pel notari de Barcelona Raimon Noguera Guzman

Antics presidents:	Raimon Noguera Guzman
	Lluís Figa i Faura
	Josep M. Puig Salellas

Patronat

President:	Joan J. López Burniol
Vocals:	Robert Follia i Camps
	Jordi Figa i López-Palop
	Enric Brancós Núñez
	Francesc-X. Francino i Batlle
	Francesc Torrent i Cufí
Secretari:	Lluís Jou i Mirabent
Director de Publicacions:	Josep Maria Sans i Travé

Publicacions de la Fundació Noguera

Inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya

— Vinyet Panyella: *Catàleg de l'Arxiu Notarial de Sitges*. Barcelona, 1981.

1. Antoni Jordà i Fernàndez: *Catàleg de l'Arxiu Notarial de Vilafranca del Penedès*. Barcelona, 1983.
2. Lluïsa Cases i Loscos: *Catàleg dels Protocols Notarials de Lleida*. Barcelona, 1983.
3. Lluïsa Cases i Loscos: *Catàleg de l'Arxiu Notarial de Tremp*. Barcelona, 1983.
4. Sebastià Bosom i Isern i Salvador Galceran i Vigué: *Catàleg dels Protocols de Puigcerdà*. Barcelona, 1983.
5. Pere Puig i Ustrell i Josep Sanllehí i Ubach: *Catàleg de l'Arxiu Notarial de Terrassa*. Barcelona, 1984.
6. Josefina Molinero: *Catàleg de l'Arxiu Notarial de Sabadell*. Barcelona, 1984.

FUNDACIÓ NOGUERA

7. Ramon PLANES I ALBETS: *Catàleg dels Protocols Notarials dels Arxius de Solsona*. Barcelona, 1985.
8. Montserrat CANELA I GARAYOA i Montse GARRABOU I PERES: *Catàleg dels Protocols de Cervera*. Barcelona, 1986.
9. Lluïsa CASES I LOSCOS i Imma OLLICH I CASTANYER: *Catàleg dels Arxius Notarials de Vic*. Barcelona, 1986.
10. Joan PAPELL I TARDIU: *Catàleg dels Protocols de Valls*. Barcelona, 1989.
11. Lluïsa CASES I LOSCOS: *Catàleg dels Protocols Notarials de Barcelona*. Barcelona, 1990.
12. Albert TORRA PÉREZ i M. Luz RETUERTA JIMÉNEZ: *Catàleg dels Protocols Notarials de l'antic districte de Sant Feliu de Llobregat*. Barcelona, 1991.
13. Joan FARRÉ I VILADRICH: *Catàleg dels Protocols de Balaguer.* Barcelona, 1991.
14. J. M. PONS I GURI i Hug PALOU I MIQUEL: *Catàleg de l'Arxiu Històric Notarial d'Arenys de Mar.* Barcelona, 1992.
15. M. TORRAS, B. MASATS, R. VALDENEBRO, L. VIRÓS: *Catàleg dels Protocols Notarials de Manresa*. Volum I. Barcelona, 1993.
16. M. TORRAS, B. MASATS, R. VALDENEBRO, L. VIRÓS: *Catàleg dels Protocols Notarials de Manresa*. Volum II. Barcelona, 1993.
17. Lluïsa CASES I LOSCOS: *Catàleg de l'Arxiu de Protocols del districte notarial de Sort*. Barcelona, 1995.
18. Anna SABANÉS ALBERICH: *Inventari de l'Arxiu de Protocols Notarials del Vendrell.* Barcelona, 1995.
19. Josep M. T. GRAU I PUJOL: *Catàleg del fons notarial del districte de Santa Coloma de Farners.* Barcelona, 1995.
20. M. A. ADROER I PELLICER, J. M. T. GRAU I PUJOL, J. MATAS I BALAGUER: *Catàleg dels Protocols del districte de Girona (I).* Barcelona, 1996.
21. Marta VIVES I SABATÉ: *L'Arxiu de Protocols del districte d'Igualada.* Barcelona, 1997.
22. Roser PUIG I TÀRRECH: *Catàleg dels protocols notarials dels antics districtes de Falset i Gandesa.* Barcelona, 2000.
23. Isabel COMPANYS I FARRERONS: *Catàleg dels protocols notarials de Tarragona (1472-1899).* Barcelona, 2000.
24. Lluïsa CASES I LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segles XIII-XV.* Vol. I. Barcelona, 2001.
25. Rafel MESTRES I BOQUERA i Núria JORNET I BENITO: *Catàleg dels protocols notarials de Vilanova i la Geltrú.* Barcelona, 2001.
26. Joan FORT I OLIVELLA, Erika SERNA I COBA; Santi SOLER I SIMON: *Catàleg dels protocols del districte de Figueres (I).* Barcelona, 2001.
27. Lluïsa CASES I LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle XVI.* Vol. II. Barcelona, 2003.
28. M. Àngels ADROER I PELLICER, Erika SERNA I COBA, Santi SOLER I SIMON: *Catàleg dels Protocols del districte de Figueres.* Vol. II. Barcelona, 2004.
29. Lluïsa CASES I LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle XVII. 1601-1650*. Vol. III. Barcelona, 2004.
30. Lluïsa CASES I LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle XVII. 1651-1700*. Vol. IV. Barcelona, 2006.
31. Lluïsa CASES I LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle XVIII. 1701-1750*. Vol. V. Barcelona, 2009.
32. Lluïsa CASES I LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle XVIII. 1751-1800*. Vol. VI. Barcelona, 2009.

FUNDACIÓ

33. Lluïsa Cases i Loscos: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle xix. 1801-1862*. Vol. VII. Barcelona, 2012.
34. Lluïsa Cases i Loscos: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle xix. 1863-1900*. Vol. VIII. Barcelona, 2013.
35. Marc Auladell i Agulló, Immaculada Costa i Viarnés, Sílvia Mancebo i Garcia i Santi Soler i Simon: *Catàleg dels protocols del districte de la Bisbal d'Empordà (I)*. Barcelona, 2017.
36. Marc Auladell i Agulló, Immaculada Costa i Viarnés, Sílvia Mancebo i Garcia i Santi Soler i Simon: *Catàleg dels protocols del districte de la Bisbal d'Empordà (II)*. Barcelona, 2017.

Textos i Documents

1. Germà Colon i Arcadi Garcia: *Llibre del Consolat de Mar*. Vol. I. Barcelona, 1981.
2. Germà Colon i Arcadi Garcia: *Llibre del Consolat de Mar*. Vol. II. Barcelona, 1982.
3. Germà Colon i Arcadi Garcia: *Llibre del Consolat de Mar*. Vol. III. 1. Estudi jurídic. Barcelona, 1984.
4. Germà Colon i Arcadi Garcia: *Llibre del Consolat de Mar*. Vol. III. 2. Diplomatari. Barcelona, 1984.
5. Antoni Udina i Abelló: *La successió testada a la Catalunya altomedieval*. Barcelona, 1984.
6. Joan Bastardas i Parera: *Usatges de Barcelona*. Barcelona, 1984 (2.ª edició 1991).
7. Josep Maria Pons Guri: *El Cartoral de Santa Maria de Roca Rossa*. Barcelona, 1984.
8. Jesús Alturo i Perucho: *L'Arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200*. Volum I. Barcelona, 1985.
9. Jesús Alturo i Perucho: *L'Arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200*. Volum II. Barcelona, 1985.
10. Jesús Alturo i Perucho: *L'Arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200*. Volum III. Barcelona, 1985.
11. Arcadi Garcia i Sanz i Josep Maria Madurell i Marimon: *Societats Mercantils a Barcelona*. Volum I. Barcelona, 1986.
12. Arcadi Garcia i Sanz i Josep Maria Madurell i Marimon: *Societats Mercantils a Barcelona*. Volum II. Barcelona, 1986.
13. Tomàs de Montagut i Estragués: *El Mestre Racional a la Corona d'Aragó (1283-1419)*. Volum I. Barcelona, 1987.
14. Tomàs de Montagut i Estragués: *El Mestre Racional a la Corona d'Aragó (1283-1419)*. Volum II. Barcelona, 1987.
15. Germà Colon i Arcadi Garcia: *Llibre del Consolat de Mar*. Vol. IV. Barcelona, 1987.
16. Josep Maria Pons i Guri: *Les col·leccions de costums de Girona*. Barcelona, 1988.
17. Pere Puig i Ustrell, Teresa Cardellach i Giménez, Montserrat Royes i Pijoan i Judit Tapiolas i Badiella: *Pergamins de l'Arxiu Històric Comarcal de Terrassa, 1279-1387*. Barcelona, 1988.
18. Josep Fernàndez i Trabal i Joan Fernàndez i Trabal: *Inventari dels pergamins del Fons Mercader - Bell-lloc de l'Arxiu Històric Municipal de Cornellà de Llobregat (segles xi-xviii)*. Volum I. Barcelona, 1989.
19. Josep Fernàndez i Trabal i Joan Fernàndez i Trabal: *Inventari dels pergamins del Fons Mercader - Bell-lloc de l'Arxiu Històric Municipal de Cornellà de Llobregat (segles xi-xviii)*. Volum II. Barcelona, 1989.

FUNDACIÓ NOGUERA

20. Josep M. PONS I GURI: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Volum I. Barcelona, 1989.
21. Josep M. PONS I GURI: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana.* Volum II. Barcelona, 1989.
22. Josep M. PONS I GURI: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana.* Volum III. Barcelona, 1989.
23. J. M. PONS I GURI i Jesús RODRÍGUEZ BLANCO: *Inventari dels pergamins de l'Arxiu Històric Municipal de Calella*. Barcelona, 1990.
24. Max TURULL I RUBINAT: *La configuració jurídica del municipi Baix-Medieval*. Barcelona, 1990.
25. María del Carmen ÁLVAREZ MÁRQUEZ: *La Baronia de la Conca d'Òdena*. Barcelona, 1990.
26. Margarida ANGLADA, M. Àngels FERNÁNDEZ i Concepció PETIT: *Els quatre llibres de la reina Elionor de Sicília a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona.* Barcelona, 1992.
27. Jordi ANDREU I DAUFÍ, Josep CANELA I FARRÉ i M. Àngels SERRA I TORRENT: *El llibre de comptes com a font per a l'estudi d'un casal noble de mitjan segle XV. Primer llibre memorial començat per la senyora dona Sanxa Ximenis de Fox e de Cabrera e de Navalles.* Barcelona, 1992.
28. Josep M. SANS I TRAVÉ: *Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484) de Jaume Safont*. Barcelona, 1992.
29. Montserrat BAJET I ROYO: *El mostassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle XVI. Edició del "Llibre de les Ordinations"*. Barcelona, 1994.
30. Josep HERNANDO: *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XIV*. Volum I. Barcelona, 1995.
31. Josep HERNANDO: *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XIV*. Volum II. Barcelona, 1995.
32. Maria Mercè COSTA I PARETAS: *La casa de Xèrica i la seva política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*. Barcelona, 1998.
33. Antoni UDINA I ABELLÓ: *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó. De Guifré Borrell a Joan II*. Barcelona, 2001.
34. Ricardo CIERBIDE: *Edició crítica dels manuscrits catalans inèdits de l'orde de Sant Joan de Jerusalem (segles XIV-XV)*. Barcelona, 2002.
35. Agustí ALCOBERRO: *L'exili austriacista (1713-1747)*. Volum I. Barcelona, 2002.
36. Agustí ALCOBERRO: *L'exili austriacista (1713-1747)*. Volum II. Barcelona, 2002.
37. Josep Maria SANS I TRAVÉ: *El* Llibre Verd *del pare Jaume Pasqual. Primera història del monestir de Vallbona.* Barcelona, 2002.
38. Josep M. PONS I GURI: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Volum IV. Barcelona, 2006.
39. José Enrique RUIZ-DOMÈNEC: *Quan els vescomtes de Barcelona eren. Història, crònica i documents d'una família catalana dels segles X, XI i XII.* Barcelona, 2006.
40. Eulàlia MIRALLES (ed.): Antoni VILADAMOR, *Història general de Catalunya*. Volum I. Barcelona, 2007.
41. Eulàlia MIRALLES (ed.): Antoni VILADAMOR, *Història general de Catalunya*. Volum II. Barcelona, 2007.
42. Josefina MUTGÉ I VIVES: *El monestir benedictí de Sant Pau del Camp de Barcelona a través de la documentació de cancelleria reial de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (1287-1510)*. Barcelona, 2008.
43. Rodrigue TRÉTON (ed.): *El llibre de les monedes de Barcelona i dels florins d'or d'Aragó. Compilació redactada per Jaume Garcia, arxiver reial de Barcelona, per a ús de la seca de Perpinyà*. Barcelona, 2009.

FUNDACIÓ CATALANA PER A LA RECERCA

44. Joan Papell i Tardiu (ed.): *Compendium abreviatum. Còdex del monestir de Santa Maria de Santes Creus dels segles xv i xvi, de Fra Bernat Mallol i fra Joan Salvador.* Barcelona, 2009.
45. Montserrat Duran Pujol (ed.): *Llibre de la confraria y offici de perayres de la vila de Igualada, en lo qual estan continuadas las ordinacions y determinacions de dit offici, tretas del llibre de la confraria de perayres de la ciutat de Barcelona (1614-1887)*. Volum I. Barcelona, 2012.
46. Montserrat Duran Pujol (ed.): *Llibre de la confraria y offici de perayres de la vila de Igualada, en lo qual estan continuadas las ordinacions y determinacions de dit offici, tretas del llibre de la confraria de perayres de la ciutat de Barcelona (1614-1887)*. Volum II. Barcelona, 2012.
47. Carles Díaz Martí (ed.): *La primera crònica del monestir de Sant Jeroni de la Murtra (1413-1604) de Francesc Talet.* Barcelona, 2013.
48. Joan Ferrer i Godoy (ed.): *Actes i resolucions. Sant Joan de les Abadesses en època moderna 1630-1859*. Volum I. Barcelona, 2013.
49. Joan Ferrer i Godoy (ed.): *Actes i resolucions. Sant Joan de les Abadesses en època moderna 1630-1859*. Volum II. Barcelona, 2013.
50. Rodrigue Tréton: *Liber Feudorum A. Les investigacions sobre els feus dels reis Jaume I i Jaume II de Mallorca 1263-1294 (Cerdanya, Capcir, Conflent, Vall de Ribes, Ripollès, Vallespir i vegueria de Camprodon)*. Volum I. Barcelona, 2013.
51. Rodrigue Tréton: *Liber Feudorum A. Les investigacions sobre els feus dels reis Jaume I i Jaume II de Mallorca 1263-1294 (Cerdanya, Capcir, Conflent, Vall de Ribes, Ripollès, Vallespir i vegueria de Camprodon)*. Volum II. Barcelona, 2013.
52. Jordi Bolòs i Imma Sànchez-Boira: *Inventaris i encants conservats a l'Arxiu Capitular de Lleida (segles xiv-xvi)*. Volum I. Barcelona, 2014.
53. Jordi Bolòs i Imma Sànchez-Boira: *Inventaris i encants conservats a l'Arxiu Capitular de Lleida (segles xiv-xvi)*. Volum II. Barcelona, 2014.
54. Jordi Bolòs i Imma Sànchez-Boira: *Inventaris i encants conservats a l'Arxiu Capitular de Lleida (segles xiv-xvi)*. Volum III. Barcelona, 2014.
55. Vicenç Ruiz Gómez: *Els pergamins documentals de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (1142-1500)*. Barcelona, 2014.
56. Joan Maria Quijada Bosch i Neus Sánchez Pié: *De Rebus Gestis Ecclesiae. Els llibres de notes del capítol catedral de Tarragona (1734-1930).* Barcelona, 2014.
57. Isabel Companys Farrerons i Montserrat Sanmartí Roset: *El primer llibre d'inventaris i encants del notari de Tarragona Bernat Gendre (1577-1597)*. Barcelona, 2015.
58. Isabel Companys Farrerons i Montserrat Sanmartí Roset: *El llibre segon d'inventaris i encants del notari de Tarragona Bernat Gendre (1579-1612)*. Barcelona, 2015.
59. Gaspar Feliu i Montfort: *Els primers llibres de la Taula de Canvi de Barcelona*. Volum I. Barcelona, 2016.
60. Gaspar Feliu i Montfort: *Els primers llibres de la Taula de Canvi de Barcelona*. Volum II. Barcelona, 2016.

Textos i Documents. "Maior"

1. Jesús Massip i Fonollosa i altres: *Costums de Tortosa.* Barcelona, 1996 (format 22 × 31 cm).
2. Germà Colon i Arcadi Garcia: *Llibre del Consolat de Mar.* Barcelona, 2001.

FUNDACIÓ NOGUERA

Estudis

1. AA. DD.: *Estudis sobre història de la Institució Notarial a Catalunya, en honor de Raimon Noguera*. Barcelona, 1988.
2. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya.* I. Actes del Ir Simposi Internacional de 1990. Barcelona, 1991.
3. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya.* II. Actes del IIn Simposi Internacional de 1991. Barcelona, 1992.
4. Ángel MARTÍNEZ SARRIÓN: *Monjos i clergues a la recerca del Notariat. Estudi dels documents llatins de l'abadia de Sankt Gallen (segles VIII-XII).* Barcelona, 1992.
5. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *Ius proprium - Ius commune a Europa. El dret comú i Catalunya*, III. Actes del IIIr Simposi Internacional de 1992: *Homenatge al professor André Gouron amb motiu de la seva investidura com a Doctor Honoris Causa per la Universitat de Barcelona.* Barcelona, 1993.
6. Arcadi GARCIA I SANZ i Núria COLL I JULIÀ †: *Galeres mercants catalanes dels segles XIV i XV,* Barcelona, 1994.
7. AA. DD.: *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català.* Barcelona, 1994.
8. Belén MORENO CLAVERÍAS: *La contractació agrària a l'Alt Penedès durant el segle XVIII. El contracte de rabassa morta i l'expansió de la vinya*. Barcelona, 1995.
9. Josep M. PUIG SALELLAS: *De remences a rendistes: els Salellas (1322-1935).* Barcelona, 1996.
10. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya, IV.* Actes del IVt Simposi Internacional de 1994: *Homenatge al professor Josep M. Gay Escoda.* Barcelona, 1995.
11. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya, V.* Actes del Vè Simposi Internacional de 1995. Barcelona, 1996.
12. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya, VI.* Actes del VIè Simposi Internacional de 1996. Barcelona, 1997.
13. Jaume CODINA: *Contractes de matrimoni al delta del Llobregat.* Barcelona, 1997.
14. Maria Adela FARGAS PEÑARROCHA: *Família i poder a Catalunya, 1516-1626. Les estratègies de consolidació de la classe dirigent.* Barcelona, 1997.
15. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya, VII.* Actes del VIIè Simposi Internacional de 1997. Barcelona, 1998.
16. Tomàs LÓPEZ PIZCUETA: *La Pia Almoina de Barcelona (1161-1350). Estudi d'un patrimoni eclesiàstic català baixmedieval.* Barcelona, 1998.
17. Josep M. CRUSELLES: *Els notaris de la ciutat de València. Activitat professional i comportament social a la primera meitat del segle XV.* Barcelona, 1998.
18. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya, VIII.* Actes del VIIIè Simposi Internacional de 1998. Barcelona, 1999.
19. Josep SERRANO DAURA (ed.): *El territori i les seves institucions històriques.* Actes de les Jornades d'Estudi. Volum I. Barcelona, 1999.
20. Josep SERRANO DAURA (ed.): *El territori i les seves institucions històriques.* Actes de les Jornades d'Estudi. Volum II. Barcelona, 1999.
21. Anna RICH ABAD: *La comunitat jueva de Barcelona entre 1348 i 1391 a través de la documentació notarial.* Barcelona, 1999.
22. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya,* IX. Actes del IXè Simposi Internacional de 1999: *La família i el seu patrimoni.* Barcelona, 2000.
23. AA. DD.: *Actes del II Congrés d'Història del Notariat Català.* Barcelona, 2000.
24. Jordi FIGA I LÓPEZ-PALOP (ed.): *Miscel·lània Lluís Figa i Faura.* Barcelona, 2000.

25. Josep SERRANO I DAURA: *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova. Comandes de Miravet, d'Orta, d'Ascó i de Vilalba i baronies de Flix i d'Entença.* Volum I. Barcelona, 2000.
26. Josep SERRANO I DAURA: *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova. Comandes de Miravet, d'Orta, d'Ascó i de Vilalba i baronies de Flix i d'Entença.* Volum II. Barcelona, 2000.
27. Daniel PIÑOL I ALABART: *El notariat públic al Camp de Tarragona. Història, activitat, escriptura i societat (segles XIII-XIV).* Barcelona, 2000.
28. Maria VILAR I BONET: *Els béns del Temple a la Corona d'Aragó en suprimir-se l'orde,* Barcelona, 2000.
29. Cristina BORAU: *Els promotors de capelles i retaules en la Barcelona del segle XIV.* Barcelona, 2003.
30. Alfons ZARZOSO: *Medicina i Il·lustració a Catalunya.* Barcelona, 2004.
31. Santiago DE LLOBET MASACHS: *El matrimoni infantil a Catalunya i Europa*. Barcelona, 2005.
32. Joaquim ALBAREDA SALVADÓ: *El "cas dels catalans". La conducta dels aliats arran de la Guerra de Successió (1705-1742)*. Barcelona, 2005.
33. Miquel Àngel MARTÍNEZ RODRÍGUEZ: *Els magistrats de la Reial Audiència de Catalunya a la segona meitat del segle XVII*. Barcelona, 2006.
34. Imma PUIG ALEU: *Una visita pastoral al Baix Empordà als anys 1420-1423*. Barcelona, 2006.
35. Maria GARGANTÉ LLANES: *Arquitectura religiosa del segle XVIII a la Segarra i l'Urgell. Condicionants, artífexs i pràctica constructiva*. Barcelona, 2006.
36. Martín RODRIGO Y ALHARILLA: *Indians a Catalunya: capitals cubans en l'economia catalana*. Barcelona, 2007.
37. Victòria ALMUNI BALADA: *La catedral de Tortosa als segles del gòtic*, volum I, Barcelona, 2007.
38. Victòria ALMUNI BALADA: *La catedral de Tortosa als segles del gòtic*, volum II, Barcelona, 2007.
39. Nativitat CASTEJÓN DOMÈNECH: *Aproximació a l'estudi de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona. Repertori documental del segle XV.* Barcelona, 2007.
40. Jaume AUFERIL I BEA (ed.): Antoni VALLMANYA, *Poesies*. Barcelona, 2007.
41. Carles VELA I AULESA: *Especiers i candelers a Barcelona a la baixa edat mitjana. Testaments, família i sociabilitat,* Volum I, Barcelona, 2007.
42. Carles VELA I AULESA: *Especiers i candelers a Barcelona a la baixa edat mitjana. Testaments, família i sociabilitat,* Volum II, Barcelona, 2007.
43. Lluís MONJAS MANSO: *La reforma eclesiàstica i religiosa de la província eclesiàstica Tarraconense al llarg de la baixa edat mitjana*. Barcelona, 2008.
44. Joan SOLER I JIMÉNEZ: *La formació de la Pobla de Santa Pau a redós del castell dels barons (1248-1331).* Barcelona, 2008.
45. Jordi MORELLÓ BAGET: *Municipis sota la senyoria dels creditors de censals: la gestió del deute públic a la baronia de la Llacuna (segle XV).* Barcelona, 2008.
46. Francesc TEIXIDÓ I PUIGDOMÈNECH: *Pesos, mides i mesures al Principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya a finals del segle XVI (1587-1594).* Volum I. Barcelona, 2008.
47. Francesc TEIXIDÓ I PUIGDOMÈNECH: *Pesos, mides i mesures al Principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya a finals del segle XVI (1587-1594)*. Volum II. Barcelona, 2009.
48. Francesc TEIXIDÓ I PUIGDOMÈNECH: *Pesos, mides i mesures al Principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya a finals del segle XVI (1587-1594)*. Volum III. Barcelona, 2009.

49. Francesc TEIXIDÓ I PUIGDOMÈNECH: *Pesos, mides i mesures al Principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya a finals del segle XVI (1587-1594)*. Volum IV. Barcelona, 2009.
50. Francesc TEIXIDÓ I PUIGDOMÈNECH: *Pesos, mides i mesures al Principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya a finals del segle XVI (1587-1594)*. Volum V. Barcelona, 2009.
51. Eduard MARTÍ FRAGA: *La classe dirigent catalana. Els membres de la Conferència dels Tres Comuns i del Braç Militar (1697-1714)*. Barcelona, 2009.
52. Roser SABANÉS I FERNÁNDEZ: *Els concilis ilerdenses de la província eclesiàstica Tarraconense a l'edat mitjana (546-1460)*. Barcelona, 2009.
53. Xavier SOLÀ I COLOMER: *El monestir de Santa Maria d'Amer a l'època moderna: religió, cultura i poder. De la reforma benedictina a la vigília de les desamortitzacions (1592-1835)*. Volum I. Barcelona, 2010.
54. Xavier SOLÀ I COLOMER: *El monestir de Santa Maria d'Amer a l'època moderna: religió, cultura i poder. De la reforma benedictina a la vigília de les desamortitzacions (1592-1835)*. Volum II. Barcelona, 2010.
55. Miquel Àngel MARTÍNEZ RODRÍGUEZ: *La mitjana noblesa catalana a la darreria de l'etapa foral*. Barcelona, 2010.
56. Manuel GÜELL: *Els Margarit de Castell d'Empordà. Família, noblesa i patrimoni a l'època moderna*. Barcelona, 2011.
57. Josep M. GIRONELLA I GRANÉS: *Els molins i les salines de Castelló d'Empúries al segle XIV. La mòlta de cereals, el batanatge de teixits i l'obtenció de sal en una vila catalana baixmedieval.* Barcelona, 2010.
58. Llorenç FERRER I ALÒS: *Sociologia de la industrialització. De la seda al cotó a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)*. Barcelona, 2011.
59. Elvis MALLORQUÍ: *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII-XIV*. Barcelona, 2011.
60. Jordi ROCA VERNET: *La Barcelona revolucionària i liberal: exaltats, milicians i conspiradors*. Barcelona, 2011.
61. Josep CAPDEFERRO PLA: *Ciència i experiència. El jurista Fontanella (1575-1649) i les seves cartes*. Barcelona, 2012.
62. Montserrat RICHOU I LLIMONA: *La terra, la família i la mort al Baix Maresme (1348-1486)*. Barcelona, 2012.
63. Pere GIFRE RIBAS: *Els senyors útils i propietaris de mas. La formació històrica d'un grup social pagès (vegueria de Girona, 1486-1730)*. Barcelona, 2012.
64. Elisa BADOSA I COLL †: *La Barcelona del barroc a través d'una família de comerciants: els Amat*. Barcelona, 2012.
65. Miquel Àngel MARTÍNEZ RODRÍGUEZ: *Felip IV i Catalunya*. Barcelona, 2013.
66. Jaume FULLOLA FUSTER: *Mequinensa: de l'aïllament agrari a l'eclosió minera*. Barcelona, 2013.
67. Vicent BAYDAL SALA: *Guerra, relacions de poder i fiscalitat negociada: els orígens del contractualisme al regne de València (1238-1330)*. Barcelona 2014.
68. Lluïsa PLA I TOLDRÀ: *Els Girona. La gran burgesia catalana del segle XIX*. Barcelona, 2014.
70. Adrià CASES IBÁÑEZ: *Guerra i quotidianitat militar a la Catalunya del canvi dinàstic (1705-1714)*. Barcelona, 2015.
71. Ivan ARMENTEROS MARTÍNEZ: *L'esclavitud a la Barcelona del Renaixement (1479-1516). Un port mediterrani sota la influència del primer tràfic negrer.* Barcelona, 2015.
72. Albert ESTRADA-RIUS: *La Casa de la Moneda de Barcelona. Les seques reials i els col·legis d'Obrers i de Moneders a la Corona d'Aragó (1208-1714)*. Barcelona, 2015.

73. Joan-Xavier Quintana i Segalà: *Notaris carlins a Catalunya (1833-1840)*. Barcelona, 2016.
74. Margarita Costa Trost: *Ramon Frederic Vilana-Perlas i Camarasa, marquès de Rialp, i el Regomir de Barcelona*. Barcelona, 2016.
75. Xevi Camprubí: *L'impressor Rafael Figueró (1642-1726) i la premsa a la Catalunya del seu temps*. Barcelona, 2018.

Acta Notariorum Cataloniae

1. Laureà Pagarolas i Sabaté: *El protocol del notari Bonanat Rimentol de 1351*. Barcelona, 1991.
2. Pere Puig i Ustrell: *Capbreu primer de Bertran acòlit, notari de Terrassa, 1237-1242*. Volum I. Barcelona, 1992.
3. Pere Puig i Ustrell: *Capbreu primer de Bertran acòlit, notari de Terrassa, 1237-1242*. Volum II. Barcelona, 1992.
4. J. Hernando, J. Fernàndez, J. Günzberg: *Liber examinationis notariorum civitatis Barchinone (1348-1386)*. Barcelona, 1992.
5. G. Gonzalvo, M. C. Coll, O. Samprón: *El protocol del notari Pere de Folgueres (1338)*. Barcelona, 1996.
6. Rafael Ginebra i Molins: *El Manual primer de l'Arxiu de la Cúria Fumada de Vic (1230-1233)*. Volum I. Barcelona, 1998.
7. Rafael Ginebra i Molins: *El Manual primer de l'Arxiu de la Cúria Fumada de Vic (1230-1233)*. Volum II. Barcelona, 1998.
8. Miquel Forrellad Solà: *Manual de Francesc Ajac, notari de Sabadell, 1400-1402*. Barcelona, 1998.
9. M. C. Coll, X. Cazeneuve, J. Hernando: *El manual de Joan de Cabreny (1385-1386)*. Barcelona, 1999.
10. Rafel Ginebra i Molins, Anna Maria de Rocafiguera i Garcia, Jordi Vilamala i Salvans: *El manual de 1641 de Joan Francesc Torrellebreta, notari de Vic*. Barcelona, 2001.
11. Joan Papell i Tardiu: *El manual de les escriptures públiques d'Ignasi Cases i Ferrer, notari de Valls (1790-1791)*. Volum I. Barcelona, 2001.
12. Joan Papell i Tardiu, *El manual de les escriptures públiques d'Ignasi Cases i Ferrer, notari de Valls (1790-1791)*. Volum II. Barcelona, 2001.
13. Miquel Torras i Cortina: *El manual del notari Pere Pau Solanelles de l'escrivania pública d'Igualada (1475-1479)*. Volum I. Barcelona, 2003.
14. Miquel Torras i Cortina: *El manual del notari Pere Pau Solanelles de l'escrivania pública d'Igualada (1475-1479)*. Volum II. Barcelona, 2003.
15. Joan Peytaví Deixona: *El manual de 1700 de Jaume Esteve, notari de Perpinyà*. Barcelona, 2004.
16. Teresa Aleixandre i Segura: *El Liber Iudeorum núm. 90 de l'Aleixar*. Barcelona, 2004.
17. Hug Palou i Miquel: *Els* libri notularum *de Santa Coloma de Queralt (1240-1262)*. Volum I. Barcelona, 2009.
18. Hug Palou i Miquel: *Els* libri notularum *de Santa Coloma de Queralt (1240-1262)*. Volum II. Barcelona, 2009.
19. Isabel Companys i Farrerons: *El protocol de 1850 del notari de Reus Francesc Sostres i Soler i del seu connotari Magí Sostres i Torra, naturals de Calaf*. Volum I. Barcelona, 2009.
20. Isabel Companys i Farrerons: *El protocol de 1850 del notari de Reus Francesc Sostres i Soler i del seu connotari Magí Sostres i Torra, naturals de Calaf*. Volum II. Barcelona, 2009.

21. Pilar MEILÁN CAMPO: *Manual de Marina de Josep Serra, notari de Mataró (1774-1775)*. Barcelona, 2010.
22. Rubén MOLINA I CAMPOY i Aymat CATAFAU CASTELLET: *La nòtula del notari Bernat Frigola de Cotlliure*. Barcelona, 2011.
23. Carme MUNTANER I ALSINA: *El Manual de Joan Pau Ferrer i Sala, notari de Sitges (1794-1796)*. Volum I. Barcelona, 2013.
24. Carme MUNTANER I ALSINA: *El Manual de Joan Pau Ferrer i Sala, notari de Sitges (1794-1796)*. Volum II. Barcelona, 2013.
25. Ricard Jordi BAÑÓ I ARMIÑANA*: Un notal alcoià dels anys 1296-1303*. Barcelona, 2013.
26. Joan SALVADÓ I MONTORIOL: *Vintè manual de Francesc Duran, notari de Barcelona. 1714.* Barcelona, 2014.
27. Albert RUBIÓ I SERRAT i Rafel GINEBRA I MOLINS: *El manual onzè d'Antoni Bosch, notari de Vic, de 1713-1714.* Barcelona, 2014.
28. Roser PUIG I TÀRRECH: *El manual de 1780 de Josep Clot Blet, notari de Reus*. Barcelona, 2015.

Llibres de Privilegis

1. Max TURULL I RUBINAT, Montserrat GARRABOU I PERES, Josep HERNANDO I DELGADO i Josep M. LLOBET I PORTELLA: *Llibre de Privilegis de Cervera, 1182-1456*. Barcelona, 1991.
2. J. VALLÉS, J. VIDAL, M. C. COLL i J. M. BOSCH: *El Llibre Verd de Vilafranca.* Volum I. Barcelona, 1992.
3. J. VALLÉS, J. VIDAL, M. C. COLL i J. M. BOSCH: *El Llibre Verd de Vilafranca.* Volum II. Barcelona, 1992.
4. Antoni MAYANS I PLUJÀ i XAVIER PUIGVERT I GURT: *Llibre de Privilegis d'Olot (1315-1702)*. Barcelona, 1995.
5. Marc TORRAS I SERRA: *Llibre Verd de Manresa (1218-1902)*. Barcelona, 1996.
6. G. GONZALVO, J. HERNANDO, F. SABATÉ, M. TURULL i P. VERDÉS: *Els llibres de privilegis de Tàrrega (1058-1473)*. Barcelona, 1997.
7. Christian GUILLERÉ: *Llibre Verd de la ciutat de Girona (1144-1533)*. Barcelona, 2000.
8. Griselda JULIOL I ALBERTÍ: *Llibre Vermell de la ciutat de Girona (1188-1624)*. Barcelona, 2001.
9. Antoni COBOS FAJARDO: *Llibre de Privilegis de la vila de Figueres (1267-1585)*. Barcelona, 2004.
10. Teresa CARDELLACH I GIMÉNEZ, Pere PUIG I USTRELL, Vicenç RUIZ I GÓMEZ i Joan SOLER I JIMÉNEZ: *Llibre de privilegis de la vila i el terme de Terrassa (1228-1652)*, Barcelona, 2006.
11. Anna GIRONELLA DELGÀ: *Llibre groc de la ciutat de Girona.* Barcelona, 2007.
12. Joan VILLAR I TORRENT: *Llibre de privilegis de Palafrugell (1250-1724)*. Barcelona, 2007.
13. Sebastià BOSOM i Susanna VELA: *Llibre de privilegis de la vila de Puigcerdà.* Barcelona, 2007.
14. Sebastià BOSOM i Susanna VELA: *Llibre de les provisions reials de la vila de Puigcerdà.* Barcelona, 2009.
15. Vicent GARCIA EDO: *El Llibre Verd de Perpinyà (segle XII-1395).* Barcelona, 2010.

Diplomataris

1. Josep Maria MARQUÈS: *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. IX-XIV)*. Volum I. Barcelona, 1993.

2. Josep Maria MARQUÈS: *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. IX-XIV)*. Volum II. Barcelona, 1993.
3. PAU MORA - LORENZO ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de La Real de Mallorca, 1361-1386*. Volum I. Barcelona, 1993.
4. PAU MORA - LORENZO ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de La Real de Mallorca, 1361-1386*. Volum II. Barcelona, 1993.
5. Maria PARDO I SABARTÉS: *Mensa episcopal de Barcelona (878-1299)*. Barcelona, 1994.
6. Albert BENET I CLARÀ: *Diplomatari de la Ciutat de Manresa (segles ix-x)*. Barcelona, 1994.
7. Esteve PRUENCA I BAYONA: *Diplomatari de Santa Maria d'Amer*. Barcelona, 1995.
8. Pere PUIG I USTRELL: *El monestir de Sant Llorenç del Munt sobre Terrassa. Diplomatari dels segles x i XI*. Volum I. Barcelona, 1995.
9. Pere PUIG I USTRELL: *El monestir de Sant Llorenç del Munt sobre Terrassa. Diplomatari dels segles x i XI*. Volum II. Barcelona, 1995.
10. Pere PUIG I USTRELL: *El monestir de Sant Llorenç del Munt sobre Terrassa. Diplomatari dels segles x i XI*. Volum III. Barcelona, 1995.
11. Antoni VIRGILI: *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1062-1193)*. Barcelona, 1997.
12. Josep M. MARQUÈS: *Col·lecció diplomàtica de Sant Daniel de Girona (924-1300)*. Barcelona, 1997.
13. Ramon MARTÍ: *Col·lecció diplomàtica de la Seu de Girona (817-1100)*. Barcelona, 1997.
14. Xavier PÉREZ I GÓMEZ: *Diplomatari de la cartoixa de Montalegre (segles X-XII)*. Barcelona, 1998.
15. Andreu GALERA I PEDROSA: *Diplomatari de la vila de Cardona (anys 966-1276)*. Barcelona, 1998.
16. Ramon SAROBE: *Col·lecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*. Volum I. Barcelona, 1998.
17. Ramon SAROBE: *Col·lecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*. Volum II. Barcelona, 1998.
18. Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH (dirs.): *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*. Volum I. Barcelona, 1999.
19. Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH (dirs.): *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*. Volum II. Barcelona, 1999.
20. Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH (dirs.): *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*. Volum III. Barcelona, 1999.
21. Jesús ALTURO I PERUCHO: *Diplomatari d'Alguaire i del seu monestir santjoanista de 1076 a 1244*. Barcelona, 1999.
22. M. Josepa ARNALL I JUAN: *Lletres reials a la ciutat de Girona (1293-1515)*. Volum I. Barcelona, 2000.
23. M. Josepa ARNALL I JUAN: *Lletres reials a la ciutat de Girona (1293-1515)*. Volum II. Barcelona, 2000.
24. Pere PUIG, Vicenç RUIZ i Joan SOLER: *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara. Terrassa, 958-1207*. Barcelona, 2001.
25. Antoni VIRGILI (ed.): *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1193-1212). Episcopat de Gombau de Santa Oliva*. Barcelona, 2001.
26. Antoni BACH I RIU: *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona (1101-1200)*. Volum I. Barcelona, 2002.
27. Antoni BACH I RIU: *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona (1101-1200)*. Volum II. Barcelona, 2002.

FUNDACIÓ NOGUERA

28. Josep M. PONS I GURI i Hug PALOU I MIQUEL: *Un cartoral de la canònica agustiniana de Santa Maria del castell de Besalú (segles x-xv)*. Barcelona, 2002.
29. Manuel PASTOR I MADALENA: *El cartulari de Xestalgar: memòria escrita d'un senyoriu valencià*. Barcelona, 2004.
30. M. Josepa ARNALL I JUAN: *Lletres reials a la ciutat de Girona (1517-1713)*. Volum III. Barcelona, 2005.
31. M. Josepa ARNALL I JUAN: *Lletres reials a la ciutat de Girona (1517-1713)*. Volum IV. Barcelona, 2005.
32. Arxiu Municipal de Girona: *Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona (1144-1862)*. Volum I. Barcelona, 2005.
33. Arxiu Municipal de Girona: *Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona (1144-1862)*. Volum II. Barcelona, 2005.
34. Arxiu Municipal de Girona: *Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona (1144-1862)*. Volum III. Barcelona, 2005.
35. Joan PAPELL I TARDIU: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus (975-1225)*. Volum I. Barcelona, 2005.
36. Joan PAPELL I TARDIU: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus (975-1225)*. Volum II. Barcelona, 2005.
37. Josep BAUCELLS, Àngel FÀBREGA, Manuel RIU, Josep HERNANDO i Carme BATLLE (eds.): *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Segle XI*. Volum I. Barcelona, 2006.
38. Josep BAUCELLS, Àngel FÀBREGA, Manuel RIU, Josep HERNANDO i Carme BATLLE (eds.): *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Segle XI*. Volum II. Barcelona, 2006.
39. Josep BAUCELLS, Àngel FÀBREGA, Manuel RIU, Josep HERNANDO i Carme BATLLE (eds.): *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Segle XI*. Volum III. Barcelona, 2006.
40. Josep BAUCELLS, Àngel FÀBREGA, Manuel RIU, Josep HERNANDO i Carme BATLLE (eds.): *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Segle XI*. Volum IV. Barcelona, 2006.
41. Josep BAUCELLS, Àngel FÀBREGA, Manuel RIU, Josep HERNANDO i Carme BATLLE (eds.): *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Segle XI*. Volum V. Barcelona, 2006.
42. Jordi BOLÒS: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Serrateix (segles x-xv)*. Barcelona, 2006.
43. Joan FERRER i GODOY: *Diplomatari del monestir de Sant Joan de les Abadesses (995-1273)*. Barcelona, 2009.
44. Irene LLOP (ed.): *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere de Casserres*. Volum I. Barcelona, 2009.
45. Irene LLOP (ed.): *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere de Casserres*. Volum II. Barcelona, 2009.
46. Josep Maria MARQUÈS i PLANAGUMÀ: *El* Cartoral de Rúbriques Vermelles *de Pere de Rocabertí, bisbe de Girona (1318-1324)*. Barcelona, 2009.
47. Jordi BOLÒS: *Diplomatari del monestir de Sant Pere de la Portella*. Barcelona, 2009.
48. Ignasi J. BAIGES, Gaspar FELIU, Josep M. SALRACH (dirs.): *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Volum I. Barcelona, 2010.
49. Ignasi J. BAIGES, Gaspar FELIU, Josep M. SALRACH (dirs.): *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Volum II. Barcelona, 2010.
50. Ignasi J. BAIGES, Gaspar FELIU, Josep M. SALRACH (dirs.): *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Volum III. Barcelona, 2010.

51. Ignasi J. Baiges, Gaspar Feliu, Josep M. Salrach (dirs.): *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Volum IV. Barcelona, 2010.
52. Rodrigue Tréton (ed.): *Diplomatari del Masdéu*. Volum I. Barcelona, 2010.
53. Rodrigue Tréton (ed.): *Diplomatari del Masdéu*. Volum II. Barcelona, 2010.
54. Rodrigue Tréton (ed.): *Diplomatari del Masdéu*. Volum III. Barcelona, 2010.
55. Rodrigue Tréton (ed.): *Diplomatari del Masdéu*. Volum IV. Barcelona, 2010.
56. Rodrigue Tréton (ed.): *Diplomatari del Masdéu*. Volum V. Barcelona, 2010.
57. Ernest Belenguer Cebrià (ed.): *Col·lecció documental del regnat de Ferran II i la ciutat de València (1479-1516)*. Volum I. Barcelona 2011.
58. Ernest Belenguer Cebrià (ed.): *Col·lecció documental del regnat de Ferran II i la ciutat de València (1479-1516)*. Volum II. Barcelona 2011.
59. Jesús Alturo i Perucho: *Diplomatari d'Alguaire i del seu monestir duple de l'orde de Sant Joan de Jerusalem (1245-1300)*. Barcelona, 2010.
60. Ramon Chesé Lapeña (ed.): *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger fins 1198*. Volum I. Barcelona, 2011.
61. Ramon Chesé Lapeña (ed.): *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger fins 1198*. Volum II. Barcelona, 2011.
62. Stefano M. Cingolani: *Diplomatari de Pere I el Gran. 1. Cartes i Pergamins (1258-1285)*. Barcelona, 2011.
63. Pere Puig i Ustrell, Vicenç Ruiz i Gómez, Joan Soler Jiménez, Alan Capellades i Riera: *Diplomatari de Sant Pere d'Ègara i Santa Maria de Terrassa, 1203-1291*. Barcelona, 2013.
64. Elvis Mallorquí Garcia: *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere de Galligants (911-1300)*. Volum I. Barcelona, 2013.
65. Elvis Mallorquí Garcia: *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere de Galligants (911-1300)*. Volum II. Barcelona, 2013.
66. Pere Puig i Ustrell, Javier Robles i Montesinos, Vicenç Ruiz i Gómez, Joan Soler i Jiménez, Alan Capellades i Riera: *Diplomatari de Sant Llorenç del Munt, 1101-1230*. Barcelona, 2013.
67. Elvis Mallorquí Garcia: *Col·lecció diplomàtica dels Cartellà, cavallers de Maçanet de la Selva (1106-1301)*. Barcelona, 2015.
68. Stefano M. Cingolani: *Diplomatari de Pere el Gran. 2. Relacions internacionals i política exterior (1260-1285)*. Barcelona, 2015.
69. Sergi Grau Torras, Eduard Berga, Stefano M. Cingolani: *L'herètica pravitat a la Corona d'Aragó: documents sobre càtars, valdesos i altres heretges (1155-1324)*. Volum I. Barcelona, 2015.
70. Sergi Grau Torras, Eduard Berga, Stefano M. Cingolani: *L'herètica pravitat a la Corona d'Aragó: documents sobre càtars, valdesos i altres heretges (1155-1324)*. Volum II. Barcelona, 2015.
71. Francesc Rodríguez Bernal: *Col·lecció diplomàtica de l'Archivo Ducal de Cardona (965-1230)*. Barcelona, 2016.
72. Javier Escuder (ed.): *Diplomatari de Santa Maria de les Franqueses, 1075-1298*. Barcelona, 2016.
73. Tilmann Schmidt, Roser Sabanés i Fernández: *Butllari de Catalunya: documents pontificis originals conservats als arxius de Catalunya (1198-1417)*. Volum I. Barcelona, 2016.
74. Tilmann Schmidt, Roser Sabanés i Fernández: *Butllari de Catalunya: documents pontificis originals conservats als arxius de Catalunya (1198-1417)*. Volum II. Barcelona, 2016.
75. Tilmann Schmidt, Roser Sabanés i Fernández: *Butllari de Catalunya: documents pontificis originals conservats als arxius de Catalunya (1198-1417)*. Volum III. Barcelona, 2016.

FUNDACIÓ
NOGUERA